ԿԱՐՕ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

ՍԱՐԱՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳՐՈՒՅՑԸ

1959

Չ. ՏԱ.ՐԻ

ՊԷՅՐՈՒԹ - ԼԻԲԱՆԱՆ

2072

Տեր և Տիկ. Հարությունյան
Պրոմ
Հայրս Վարդգես
Հեռաս, 1959

ԿԱՐՕ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

1959

★

Զ· ՏԱՐԻ

—

ՊԷՅՐՈՒԹ — ԼԻԲԱՆԱՆ
PRINTED IN LEBANON

«ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԱՐԴԿԱՆ, ԿԱՄՔ ԱՍՏՈՒԾՈՅ»

Մեր Ե. հատորի յառաջաբանին վերջին տողերով «ցտեսութիւն» կ'ըսէինք մեր ընթերցողներուն, 1959ի Ամանորին համար: Վասնզի աւանդօրէն առաջադրած էինք այս Զ. հատորը դարձեալ հասցնել եւ հրապարակ հանել Նոր Տարուան անմիջական նախօրեակին: Եւ սակայն, «խորհուրդ մարդկան, կամք Աստուծոյ»,–«տան հաշիւը չյարմարեցաւ շուկայի հաշուոյն» դժբախտաբար, և ահա, այս անգամ, Տարեգրիս այս նոր հատորը լոյս կը տեսնէ 4–5 ամիսներու բացառիկ յապաղումով մը: Բացառիկ, որովհետեւ աւելի քան բացառիկ, աննախընթաց եւ նախատեսումը բոլորովին անհնարին տարի մը բոլորեցինք սահմաններուն մէջ բոլորիս սիրելի Լիբանանին, ուր կը հրատարակուի այս Տարեգիրքը:

Ծանօթ են մանրամասնութիւնները Լիբանանի ապրած արիւնալի ողբերգութեան, որուն անմիջական հետեւանքով ստեղծուած պայմանները անկարելի կը դարձնէին ամէն կարգի դրական ու գրական աշխատանք, լիբանանեան ապստամբութեան հինգ ամիսներու ընթացքին: Սպասեցինք ուրեմն ողբերգութեան վախճանին եւ ատոր շնորհիւ վերահաստատուելիք անդորրութեան, իսկ այդ սպասումը հասցուց մեզ մինչեւ Նոյեմբեր: Ուրեմն, հազիւ այդ ամսուն կրցանք ձեռնարկել այս հատորի պատրաստութեան և տպագրութեան, որ, իր կարգին, մինչեւ աւարտումը, մեզ պիտի հասցնէր 1959ի Մարտին: Ահա թէ ինչո՛ւ այսքան ուշ հրապարակ կ'ելլէ Տարեգրիս այս վեցերորդ հատորը:

Վստահ ենք, սակայն, որ սպասումով տարուած մեր հազարաւոր ընթերցողներու համբերութիւնը, բոլոր պարագաներու տակ, իր բաւարարութիւնը պիտի գտնէ վերջապէս այս հատորի երեւումով: Ու վստահ ենք, նմանապէս, որ շարքը չընդհատելու մեր նիգը պիտի գնահատուի ամէնուն կողմէ, եւ, բոլորովին ակամայ այս յապաղումը երբեք պատճառ մը պիտի չըլլայ, որ զրկեն անոնք իրենք զիրենք, այս նոր հատորն ալ ունենալու անփոխարինելի հանոյքէն:

Յոյս ունինք, որ 1960ի հատորը պիտի կրնանք հասցնել նիշդ ժամանակին, այն է՝ տարւոյս վերջաւորութեան, միշտ Ամանորի նախօրեակին:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Ա. ՄԱՍ

ՄԵՆՔ ԵՒ ՄԵՐ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐԸ

ՏԱՐԵԳՐՔԻՍ 1958Ի ՀԱՑՈՐԻՆ ՇՈՒՐՋ

ԳՆԱՀԱՑԱԿԱՆ ԱՐՏԱՑԱՑՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՁՈՐՍ ԿՈՂՄԵՐԷՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆՆԵՐ ԵՒ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ

ՀԱՑ ՄԱՄՈՒԼԻ ԷԶԵՐԷՆ

ԵՒ ՏԱՐԵԳՐՔԻՍ ԲԱՐԵԿԱՄ ԱՆՁԵՐՈՒ

ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԵՒ ԳՐԱՍԷՐՆԵՐՈՒ

ԱՆՀԱՑԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ

ԻՆՉ ԿԸ ԳՐԵՆ ՄԵԶԻ ՄԵՐ ՏԱՐԵԳՐՔԻ ՄԱՍԻՆ

(ՔԱՂՈՒԱԾ ՄԵՐ ՍՏԱՑԱԾ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ)

Զուղա, 30 Դեկտեմբեր 1957

... կարօ Գէօրգեան.

... Նոր Տարւայ Տարեգլխքն ոչ միայն մի դանճ է իր պատկառելի ու ճոխ, պատմական ու կենսագրական յուշերով ու պատկերներով զեղազարդուած, այլ նաեւ մի անսպառ չտեմարան է մանաւանդ այն ընթերցողների համար, որոնք հեռաւոր երկրներում ապրելով հետաքրքրւում են թէ հայրենիքում եւ թէ սահմանակից վայրերում դտնուող հայութեան կեանքով ու իրադարձութիւններով: Այսօրէն չօչափում էք հնագոյն ու նորագոյն, հակիրճ բայց պատմական կարեւոր դծերով, իրանահայութեան կեանքը, կրօնական, ազգային, մշակութային, դիտական ու բարոյական բոլոր մարզերում: Կեցցէ՛ք, ինչպէ՞ս կարողացաք ձեր վարձատեւ ճամբորդութեան պահուն ամբարել այդքան ճոխ ու առինքնող նիւթեր:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՐԳԱՐԵԱՆ
Առաջնորդ Կաթողիկէ Հայոց Իրանի

Լէոնիա (Նիու Ճըրզի), 30 Դեկտեմբեր 1957

... Պատուոյ աշխատութեանդ, յարատեւութեանդ եւ անտարակոյս, անձնական զոհողութեանդ այս պտուղին համար: Դիտեցի որ Տարեգրքին անունը արդարացնելու ջանք ըրած ես եւ «ամէնուն»ը ընելու համար աշխատակիցներու ընտրութիւնը ըրած ես աննախապաշար եւ անկաշկանդ դատողութիւնով: Ատոր համար ալ բարեւիչ մը:

ՎԵՐ. Ա. Ա. ՊԵՏԻԿԵԱՆ

Պէյրութ, 2 Մարտ 1958

... Իւրաքանչիւր հատոր կը յայտնաբերէ ձեր կորովը եւ զարդացումի հետապնդումը: Ձեմ մաղթեր յարատեւութիւն, զի այդ ունիք, այլ կը ցանկամ աւելի լայն ընդունելութիւն եւ տարածում:

ՀԱՅՐ ՀԱՄԱԶԱՍՊ ՕՍԿԵԱՆ
(Տեսուչ Մխիթարեան Վարժարանի)

Օքսֆորտ, 12 Փետրուար 1958

... Կրնամ ըսել, թէ դիտէի, աւելի ճիշդ կը նախատեսէի Տարեգրքին այս տարուան պատկերը իր ընդհանուր դիծերուն մէջ, ինչպէս կը նախատեսեմ յառաջիկայ տարուան պատկերը: Հետեւ՝ այս հաստատումէս այն մտածումը, որ Տարեգիրքը կրկնութիւն մըն է: Ընդհակառակն, հաստատումիս մէջ կայ այն մտածումը, որ Տարեգիրքը այլեւս ունի ինքզինքը արտայայտող նկարագիր մը, կերպարանք մը, որ «ամէնուն» պատկանելիութեան ոճին համապատասխան նկարագիր մըն է: Ու ամէն դիրք որ նկարագիր մը ունի, անպայման որ տեղ մը ունի, մնայուն արժէք մը: Նկարագիրը դրքին այն գոյնն է, որ նիւթի, ձեւի, ժամանակի գոյներուն անցանելի կամ փոփոխական երանգներուն դիմաց, դիրքը կը պահէ անաղարտ իր խորքի իրականութեան մէջ: «Ամէնուն Տարեգիրքը» այլեւս այն ընդարձակ, բազմաբովանդակ պարունակողն է, որուն պարունակեալը, տարիներու, ամիսներու եւ օրերու սահող կեանքը վկայութիւն մըն է ժամանակներէն ժամանակներուն գացող: Պատմականը այսպէս պիտի խօսէր անշուշտ: Բայց այս օրուան մարդը ուրիշ բան պիտի ըսէր անպայման եւ կը խորհիմ, որ իր ըսելիքը տարբեր բան մը պիտի չըլլար սա հաւաստումէն, որ անծանօթ ներկան ու մօտիկ

անցեալը միութեան մը վերածող կապն է Տարեգիրքը, կամ հայ կեանքին ցրուածութիւնը, կտրատուն պատկերը էջերու մէջ կարող մեքենան, անծանօթ ներկան ներկայ ընող եւ աչքերու առջեւ պարզող պատկերազիրքը եւ վերջապէս միջազգային կեանքի պատկերը ազգային կեանքի մէջ անդրադարձնող գործիքը: Այս բոլորը, եւ դեռ ուրիշ կողմեր, ուրիշ լեզուով կը նշանակեն տարբեր տարբեր արժէքները Տարեգրքին, որ այլեւս իր տիրական եւ ձեւով մը պարտադրական ներկայութիւնը ունի Սփիւռքի հայութեան մէջ եւ ... մինչեւ հոս, այս անկիւնը, օտարութեան մէջ փակուած ճգնաւորիս խուցը:

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

Թաւրիզ, 28 Յունուար 1958

... Ձեր գիրքը սքանչելի է իր տեսակի մէջ. ի՛նչ ուզենաս կարող ես գըտնել ու կարդալ եւ լի ու լի բաւարարուել: Մի անգամ ծայրէ ծայր կարդացել եմ, իսկ նրանից յետոյ ամէն օր ուշածս տեղ բաց կանեմ եւ կը կարդամ անկուշտ կերպով:

ԿԱՐԱՊԵՏ Ա. ՔՀՆՑ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Թեհրան, 4 Յունուար 1958

... Մեծ հաճոյքով թերթում եւ կարդում եմ ձեր Տարեգիրքը, ուր տեսնում եմ խօսուն կերպով դրոշմուած ձեր կատարած տքնաջան աշխատանքը: «Ամէնուն Տարեգիրքին» համար վերապահուած է ազգասիրական մի սրբազան կոչում, — Սփիւռքի բոլոր դաղութներում ապրող հայ համայնքները իրարու ծանօթացնել, իրարու չաղկապել: Հոգիների այս միութիւնից կամ հաղորդակցութիւնից կարելի է մեծ յոյսեր ակնկալել ապագայի համար: Դժուար է ձեր գործը, բայց մեծ է նրա միջոցով կատարուած բարիքը:

ՄԱՆՈՒԷԼ ՎՐԴ. ԲՈԼԱՏԵԱՆ
(Ժողովրդապետ Թեհրանի Հայ Կաթողիկէ Համայնքի)

Հալէպ, 10 Յունուար 1958

... Այս ազգօգուտ գործի համար Հալէպի Մխիթարեան Վարժարանի տեսչութիւնը իր դնահատական խօսքերը կ'ուղղէ հեղինակին, որ երկար աշխատութեամբ կրցած է այս մէկ հատորին մէջ ամփոփել բազմազան դիտելիքներ, որոնք հաճոյքով պիտի կարդացուին ամէնէն:

ՀԱՅՐ ՄԻՒԱՅԵԼ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Կալկաթա, 6 Փետրուար 1958

... Ի սրտէ չնորհաւորում եմ ձեր հոյակապ աշխատանքը, որի չնորհիւ հայ ընթերցողը վինտռեց եւ դոհունակութեամբ դտաւ իր նախասիրած նիւթը ձեր կազմած եւ խմբագիր դասական Տարեգրքի էջերում: Դրանից աւելի լաւ նուէր չէիք կարող տալ ձեր պատկանած ժողովրդին: Ուրախ եմ յայտնելու ձեզ, որ տեղիս ընթերցասէր հասարակութիւնը հաճոյքով է կարդում ձեր Տարեգիրքը, որը ինքնին պիտի համարէք ձեր վարձատրութիւնը:

ԱՐԱՄԱՅԻՍ ՔՀՆՑ. ՄԻՐԶԱՅԵԱՆ

Պուէնոս Այրէս, 8 Յունիս 1958

... Այլեւս բնական պէտք է նկատել՝ տարուէ տարի ընթերցողին աճող հետաքրքրութիւնը դէպի «Ամէնուն Տարեգիրքը»: Բանիմաց մարդոց հետ գրոյց կ'ունենամ եւ կը նկատեմ որ բառեր կը պակսին դրուատիքն ընելու Տարեգրքիդ: Արդարեւ խելքի պատյտ տուող գործ մըն է այդ: Երբ առաջին անգամ յայտնուե-

ցաբ, կ'ակնկալէինք թէ դոհացում պիտի տայիր նըրաճաշակ ընթերցողներու, թէպդիկը յիշեցնելով, սակայն ոչ ոք կրնար մտքէն անցնել, թէ հնար էր նաեւ զայն ներազանգել բովանդակութեամբ եւ ծաւալով, մանաւանդ ներկայ ժամանակներու մէջ, երբ պայմանները յեղաշրջուած են: Տարեգիրքդ լմացական չտեսմարան մըն է կամ խրախճանքի ճոխ սեղան մը, որուն վրայ փռուած են համեղ, պէսպիսուն խորտիկներ: Ո՛ր մէկէն սկսիլ եւ որո՛ւն նախապատուութիւն տալ: Հաղիւ մէկէն պատառ մը առած, միւսը կը փորձես եւ այսպէս, յաջորդաբար, օրեր, շաբաթներ, ամիսներ: Եւ երբ վերջացնես, դաղարէ յետոյ կրկին վերսկսելու տրամադրութիւնդ կ'արթննայ եւ որչափ փորձես դատապատանի ենթարկել զայն, աւելի եւս կը համոզուիս, թէ դործ ունիս ճարտար խոհարարի մը հետ:

ՇԱՒԱՐՇ ՔՀՆՑ. ՄԵՀՐԱՊԵԱՆ

Պոսթընի, 3 Յունուար 1958

... Շատ լաւ դաղափար էր տալ պարսկահայ դաղութը ա՛յդքան հետաքրքրական մանրամասնութիւններով: Եթէ ամէն տարի մէկ դաղութի նուիրէիք ձեր Տարեդիրքը, ի վերջոյ կ'ունենանք մեր դաղութներու լաւ հաւաքածոն: Կը յուսամ որ լաւ էք, այլապէս ա՛յդքան խնամքով եւ հետաքրքրական Տարեդիրք չէիք կրնար լոյս ընծայել:

ՌՈՒԲԻՆ ԴԱՐԲԻՆԵԱՆ

Պոսթընի, 4 Յունուար 1958

... Տարեդիրքդ առի: Միշտ հարուստ, հետաքրքրական եւ բազմազան: Իսկ իրանի յատկացուած բաժինը թանկագին՝ իր ծանօթութիւններով եւ նորութիւններով: Աչք ունիս եւ համբերութիւն այդ ամէնը տեսնելու եւ հաւաքելու:

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

Նիւ Եորք, 26 Յունուար 1958

... Սորապէս կը դնահատեմ ձեր կատարած աշխատանքը, որով ահա հինդ տարիներէ ի վեր հրապարակ կը հանէք մէկդմէկ դերազանցող Տարեդիրքեր, որոնք հետաքրքրական են ամէն մասամբ: Կը չնորհաւորեմ դձեզ եւ ի սրտէ կը մաղթեմ որ կարենաք երկար տարիներ չարունակել ձեր այս ընդ միշտ ներբողալի Տարեդիրքը:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱԻԱԳԵԱՆ

Խաթաւպուլ, 13 Փետրուար 1958

... Նամակի մը տաղերով պիտի կարենա՞մ արդեօք յայտնել այն խոր հըրճուանքը, զոր Տարեդրքերովդ կը պարդեւես ինծի: Մեծ վայելքով կը կարդամ հատորներդ, որոնք տարուէ տարի աւելի կ'ուռճանան եւ քաղցրահամ հիւթով կը լեցուին: Ծօսքի պարունակէն յորդող զդացումներուս վերադրէ, երբ ըսեմ թէ Պարտիզակի հողին աւիշը կ'ետայ ու անհամար աղբիւրներուն կարկաչը կ'արձադանդէ կարծես բոլոր էջերուն մէջ, որոնք իրարու կը յաջորդեն մտքի ու ճաշակի ներդաշնակութեամբ: Տարակոյս չկայ, որ Տարեդրքերդ պիտի ապրին մեր չըքնաղ հայ կեանքին ու մտքին իրր վաւերական վկաներ:

ՀՐԱՆԴ Տ. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

Նիւ Եորք, 13 Յունուար 1958

... Դիրքդ ձեռքս հասաւ Նոր Տարիէն քանի մը օր առաջ, որով կարելի է զայն նկատել Նոր Տարիի նուէր մը եւ վստահարար ստացուած նուէրներու մէջ լաւագոյնը: Թղթատեցի հետաքրքրութեամբ: Լրիւ ու ամբողջական ընթերցումը վերջէն: Վստահ եմ որ այս անդամ ալ դովեստներ պիտի լսես ամէն կողմէն: Ջիս

ալ մէջը հաշուէ: Որովհետեւ, պարզ թղթատումն անգամ հերիք եղաւ հաստատելու, որ յաղթանակ մը եւս տարած ես:

ԵԴՈՒԱՐԴ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Պէյրութ (Սի–իմ–Սի հիւանդանոց), 9 Մայիս 1958

Ամէն աշուն Տարեգիրքդ կ'ընդունէի իբրեւ զուարթաբար ծաղկեփունջ մը, բայց այս անգամ, ցաւերու մահիճիս վրայ, ան երեւցաւ ինծի որպէս մխիթարանքի չող մը ծիածանի բոլոր գոյներով (*): Ջերմ հիացումս կը յայտնեմ քեզի այն երկար ու սպառիչ ճիգին համար, զոր ենթադրել կուտան այս հատորը կազմող նիւթերու ճոխ զանազանութիւնը, դասաւորումի վայելչութիւնը եւ մանաւանդ, մա'նաւանդ զանոնք հաւաքելու գործը: Պարսկաստանի եւ Պարսկահայութեան յատկացուած բաժինը կրնայ առանձին հատոր մը լեցնել: Ճշմարիտ Համայնագիտարան մը: Նման խորքով ու ծաւալով արդիւնք մը ձեռք ձգելու համար մեծ քաղաքներու բազմատարած թերթեր, երբեմն, ի դին մեծագումար ծախքերու, մասնաւոր թղթակիցներ կը ղրկեն դէպի ընտրուած երկիրը եւ յաճախ կը գոհանան հապճեպ եւ հարեւանցի տեղեկութիւններով, առ ի չգոյէ, իրենց թոշակաւոր առաքելային մօտ, տեղական լեզուի ծանօթութեան ու ժողովուրդի բարքերու ընդոծին դիտութեան, — առաւելութիւններ, որոնք այնքան հաւատարմօրէն ծառայած են քեզի, ցարդ, քու ներկայացուցած երկիրներուդ առընչութեամբ: Դուն կատարած ես այն, ինչ որ ուրիշներ, մէկէ աւելի աշխատակիցներով ու միացեալ ճիգերով հազիւ կը յաջողին իրագործել: Հայու ճակատագի՛ր, ըսենք, մեր զարմանքը սանձելու համար: Մեր ժողովրդական փիլիսոփայ Անտոն Թօչէն իմացած եմ, որ ժընեւի մէջ, միջոց մը, Քրիստափոր Հ. Ց. Դաշնակցութեան օրկանին թէ՛ խմբագիրն էր, թէ՛ ղրաշարը եւ թէ՛ բաշխիչը, — ինքն իսկ բաժանորդներուն հասցէները կը ղրէր ու կապոցները կը յանձնէր նամակատուն: կը տեսնես որ այս բազմաճիւղ ձեռնարկիդ մէջ առանց նախակարապետի չես: Ուրեմն, Քրիստափորի չունչն ու չնորհքը քեզի զօրավիդ:

ԵԴՈՒԱՐԴ ՏԱՐՕՆԵԱՆ

Թեհրան, 19 Փետրուար 1958

... 1958 Թի Տարեգիրքդ իրօ'ք դերազանցում է նախորդ տարիներին լոյս ընծայած Տարեգիրքերդ, ըստ ամենայնի: Օրինակելի հրատարակութիւն է իր ճոխ եւ բազմազան բովանդակութեամբ, ընտիր ապագրութեամբ եւ դեղեցիկ կազմով: Նիւթերի յաջող դասաւորումը եւ ընթերցողի աչքին հաճելի կերպով ներկայացնելու իւրայատուկ ճաշակը հաստատում են խմբագրողի հմտութիւնն իր ընտրած ասպարէզում եւ անսահման նուիրումը իր գործի հանդէպ: Լաւագոյն ծանօթ լինելով հայ խմբագրին վիճակուած ամենօրեայ դառնութիւններին, գիտեմ թէ ինչպիսի զոհողութիւններ են պէտք որեւէ աշխատութիւն բովանդակ Սփիւռքի հետաքրքրութեան առարկայ եւ բոլորին հաճելի դարձնելու համար: Դու հասել ես քո նպատակին, որովհետեւ «Ամէնուն Տարեգիրքը» իրօ'ք ամէնունն է, առանց չափազանցութեան: Իրանահայ կեանքին նուիրուած բաժինը դեղեցիկ է եւ բովանդակալից: Քո անաչառ եւ առարկայական մօտեցումով եւ մանաւանդ համա-

---

(*) Տարեգրիս աշխատակից եւ վաստակաւոր ուսուցիչ Եդուարդ Տարօնեան, մէկ ու կէս տարիէ ի վեր կաթուածահար կը տառապի հիւանդանոցի անհրապոյր առանձնութեան մէջ, պահելով այսուհանդերձ թերթերուն աշխատակցելու իր տրամադրութիւնը եւ կարողութիւնը, անվնաս մնացած իր աջ ձեռքին շնորհիւ: Իր նամակը կը հրատարակենք նոյնութեամբ:

դրելու ընորհքով կարողացել ևս յաջողութեամբ դուրս գալ իրանահայ բաժնի նիւթերի ընտրութեան, դասաւորման եւ խմբագրութեան գործում:

ՏԱՃԱՏ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Միլանօ, 27 Յունուար 1958

... Ձեր Տարեգիրքը հաճոյքով կը կարդամ. երթալով աւելի կը ճոխանայ եւ աւելի բովանդակալից ու հետաքրքրական կը դառնայ: Արժանի էք ամէն գնահատանքի:

ԲԺԻՇԿ Ե. ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ

Պարրինկթըն (Իլլ.), 20 Յունուար 1958

... Տարեգիրքդ կը ղերազանցէ բոլոր նախորդները: Երբեք չէի կրնար երեւակայել, որ գործդ այս բարձունքին պիտի կրնայիր հասցնել: Թղթի որակն ալ որ բարելաւուի, կը դառնայ կատարեալ:

ՅՈՎԻԿ ԷՓԵԱՆ

Թեհրան, 12 Յունուար 1958

... Ամէն գնահատանքի արժանի է կատարած գործդ: Վստահօրէն կարելի է ասել, որ այս ծաւալով Տարեգիրք մինչեւ օրս գաղութներում եւ ոչ էլ Հայաստանում լոյս չի տեսել: Իսկ բովանդակութիւնը այնքան ճոխ ու բազմակողմանի է, որ կարդացում է մեծ հետաքրքրութեամբ, հոգեկան բաւարարութիւն տալով անգամ ամենախստապահանջ ընթերցողներին:

ՀԱՅԿ ՕՀԱՆԵԱՆ

Թեհրան, 19 Յունուար 1958

... Տարեգրքի այս հատորը թէ՛ իւր ստուար ծաւալով եւ թէ՛ հարուստ բովանդակութեամբ գերազանցում է նախորդ հատորները: Հիացմունքի եւ գովեստի արժանի է ձեր յաջողութիւնը այս ասպարիզում:

ՍՈՂՈՄՈՆ ՄԵԼԻՔ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Փիրէա, 16 Յունուար 1958

... Չէի հաւատացած, որ դուք կրնայիք այսքան յամառ աշխատանքի լծուիլ եւ տալ որակի հասած գործ մը, որ պիտի ապրի ու տեւէ, պիտի ապրեցնէ նաեւ ձեզ: Որակաւոր երկունքները իրենց մահն ու մոռացումը չունին: Տարեգիրքդ յաղթանակ մը եւ փառքի կոթող մըն է:

ՍՕՍ-ՎԱՆԻ

Լոս Անճելըս, 10 Յունուար 1958

... Սառնալէս ի վեր ձեռքս վար դրած չեմ Տարեգիրքդ: Այս տարուան Իրանի բաժինը յատկապէս գնահատելի է. այսքան ընդարձակ եւ այսքան խնամքով պատրաստուած ուսումնասիրութիւն թէ՛ Իրանի եւ թէ՛ հայ գաղութի մասին առաջին անգամն է որ կը կարդամ: Հիանալի է: Գլուխներ կան, որ կարծես ինծի համար գրուած են: Մելիք-Թանղեան Սրբազանի մասին ե. Բազէնի պատմածները աչքերէս արցունք քամեցին: Ճանչցած էի Սրբազանը իր մեծութեան մէջ: Սամսոնը նմանապէս: Սիրահարուած եմ այս բաժնին վրայ: Սրտիս խօսող այնքան մանրամասնութիւններ կան հոն Սալմաստէն, Ուրմիայէն, Խոյէն ու Մակուէն, ուր երիտասարդ տարիքի վաւելուն չրջան մը անցուցեր եմ... Տարեգրքերդ

չեմարան են՝ ամէն օր եւ տարին տասներկու ամիս նոր բան մը փնտռտին համար: Թէողիկը հանդիսա կրնայ ննջել իր հանգստարանին մէջ: Արժանաւոր յաջորդ մը ունի յանձին քեզի, նոյնիսկ գերազանցող յաջորդ մը:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՄԻՐԵԱՆ

Թաւրիզ, 20 Դեկտեմբեր 1957

... Տարեգիրքը շատ գեղեցիկ է դասաւորուած, աշխատանքը խնամքով, բովանդակալից եւ շատ բարձր գնահատութեան արժանի: Ձեր այնքան կարճատեւ այցելութիւնից յետոյ այսքան ճոխ ուսումնասիրութիւն մը իրապէս որ սքանչելի է:

ՀԱՅԿ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Տիքրոյիք, 5 Յունուար 1958

... «Ամէնուն Տարեգիրքը», վերջին տարիներս, այս տօնական օրերին, մեր սեղանների անհրաժեշտ իրն է դարձած: Իր հարուստ ու բազմազան բովանդակութեամբ հետաքրքրական է դա ոչ միայն որպէս սոսկ մի սովորական ընթերցանութեան գիրք, այլեւ շահեկան է որպէս գրական–պատմական մի յուշարձան, փնտռելու եւ գիտելու աշխարհի ամէն կողմն ընկած մեր բեկորները, անցամ անհետացած կամ մոռացուած դէմքեր, խմբակցութիւններ ու համայնքներ: Իսկ գրքին ծաւա՛լը, — ևթէ այսպէս ընթանայ, ո՛ւր կը դնայ եւ ո՛ւր կը հասնի...

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍԱՐԴԱՐԵԱՆ

Սելանիկ, 28 Յունուար 1958

... Գրազէտ կամ հրատարակիչ մը չեմ, բայց շատ լաւ կը գիտեմ, թէ ի՛նչ ըսել է հայ իրականութեան մէջ 720 էջնոց գիրք մը հրատարակելու յանդգնութիւնը: Ու հարցը միայն 720 էջեր սեւցնելուն մէջ չէ, այլ գանոնք օգտակար, հաճելի ու հետաքրքրական դարձնելուն մէջ: «Ամէնուն Տարեգիրքը» ամէն տարի ինքզինքը կը գերազանցի: Գիրք մըն է, որ արդէն առաջին էջէն ընթերցողը իրեն կը կապէ, կամ, աւելի ճիշդը, իրեն գերի կը դարձնէ: Եւ իր դիւրահասկնալի ոճով կը կարողացուի հետաքրքրութեամբ: Ինծի համար ամէնէն հետաքրքրականն մասն էր իրանահայ գաղութի բաժինը: Աղօտ գաղափար միայն ունէի մեր այդ գաղութին չուրջ: Հիմա արդէն ծանօթացայ լիովին, այլ մանաւանդ սքանչացայ այնտեղ տիրող օրինակելի համերաշխութեան մասին կարդալով:

ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՓԻՓՃԵԱՆ

Քարլզրուէ (Գերմանիա), 4 Փետրուար 1958

... «Ամէնուն Տարեգիրքը» գովելու հարկ չկայ: Անոր բովանդակութիւնը ամենալաւ գովասանքն է: Սիրով ձեռքս կ'առնեմ եւ այս ու այն մասին կը հետեւիմ, զարմանալով որ կարողութիւնը ունիս ամէն տարի ժամանակին նոր Տարեգիրք մը հրատարակելու: Գիրքդ ճշմարիտ սփոփանք մըն է ինծի համար երկրի մը մէջ, որ մեր հայրենիքը չէ եւ ուր այնպէ՛ս մինակ եմ եւ հայ կեանքէն հեռու, շա՛տ հեռու, կղզեացած կեանք մը կ'ապրիմ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԾԵՐՈՒՆԵԱՆ

Ամման, 6 Յունուար 1958

... Ձեր Տարեգիրքը, հինգ տարիներու իր յաջորդական հրատարակութիւններով, իրապէս գրաւի պակաս մը կը լրացնէ հայ գրական անդաստանէն ներս, ուրախալի աշխատանքի արդիւնք իր ճոխ բովանդակութեամբ: Մեզուի մը ժրա–

Ջանուէնամբ հայ ժողովուրդի մրպատանին կը հաւաքէ ան իր նեկտարն ու ապա, իրեւ անարատ մեղր կը հրամցնէ նոյն այդ ժողովուրդին: Իր մշակոյթով հետաքրքրուող ամէն Հայ հողևկան բաւարարութիւն մը պիտի գտնէ անոր մէջ անպայման: Շատ դովելի է ձեր կատարած աշխատանքը, որով կը լրացնէք անհնման թէոդիկի պակասը: Վարձքերնիդ կատար:

Ն. Գ. ԱԼԱՃԱՃԵԱՆ

ԹԵՐԹԵՐՈՒ ԿԱՐԾԻՔԸ

ՄԵՐ ՏԱՐԵԳՐՔԻ Ե. ՀԱՏՈՐԻՆ ՄԱՍԻՆ

Լիբանանի մէջ ամբողջ հինգ ամիս շարունակուած արիւնալի դէպքերու եւ այդ պատճառով ստեղծուած անբնականոն կացութեան հետեւանքով, մեր ստացած թերթերուն զանազան թիւերը չհասան մեր ձեռքը, դժբախտաբար: կարելի պիտի չըլլայ հետեւաբար մեր այս բաժինը դարձնել ամբողջական, երբ կորսուած այդ թիւերուն մէջ ալ հրատարակուած են գրախօսականներ Տարեգրքիս 1958ի հատորին մասին: կը բաւականանամ ուրեմն արտատպելով հատուածներ մեր ձեռքը հասած գրախօսականներէն միայն:

Հայ դիւրքը սիրող ու հայ կեանքով էապէս հետաքրքրուող մէկը ուրախ պէտք է ըլլայ, որ կարօ Գէորգեան այս տարի ալ իրեն կը բերէ՝ այլազան բովանդակութեամբ հատոր մը — 1958ի «Ամէնուն Տարեգիրքը»:

... Ջեմ ուզեր նեղկայ հատորը բաղդատել իր նախորդ չորս տարիներուն հետ. ոչ ալ կ'ուզեմ բաղդատել՝ ժամանակին արդար համբաւ չհասած այս կամ այն տարեգիրքին հետ:

կարեւորը այն է, որ այս գործը, իր այսօրուան բովանդակութեամբ ալ, արժէք մը ունի եւ որոշ չափով գոհացում կուտայ տարրեր ճաշակներու: Անիկա ըսել չէ թնաւ, որ այս դիրքը իր 12 բաժիններուն մէջ հաւասար չափով յաջող է, կամ նոյնիսկ գոհացուցիչ:

Ով որ հետուէ հետու զաղափար մը ունի այս տեսակ գործի մը պատրաստութեան ու կազմութեան մասին, նման գործ մը հրատարակելու եւ սպառելու հետ կապուած ծանր աշխատանքներու եւ քանդիչ մտահոգութիւններու մասին, —

Ով որ գիտէ, թէ մեծ ժողովուրդներու մէջ, տարուէ տարի լոյս տեսնող այդքան ստուար գործի մը պատրաստութեան համար քանի՛ հոգի կ'աշխատին եւ անոր հրատարակման ու սպառման համար ի՛նչ յարմարութիւններ ունին,—

Անպայման, քաղցր ներողամտութեամբ պիտի նայի այս գործին որոշ թերութիւններուն — յատկապէս ճաշակի եւ դասաւմի հետ կապուած: Դեռ աւելին: Ան պիտի ունենայ յարդանք եւ քիչ մըն ալ հիացում հրատարակիչ — հեղինակին հանդէպ, որ կը համարձակի եւ կը չարունակէ յամառիլ, «Ամէնուն Տարեգիրքի» նման գործ մը լոյս ընծայելու, առանձինն ստանձնելով անոր խմբագրական ու նիւթական պատասխանատուութիւնը:

... Հեղինակին հետ մենք ալ ուրախ ենք, որ սպառած են Տարեգրքի նախորդ տարիներու գրեթէ բոլոր թիւերը. ուրախ ենք նաեւ, որ ան, իր գործին ընդունելութենէն քաջալերուած, աւելցուցած է անոր տպաքանակն ալ:

Հայ դիրքի եւ հայկական առողջ ոգիի նախանձախնդիր բարեկամներուն կը մնայ մաղթել, որ կարօ Գէորգեան կարենայ ոչ միայն պահել այդ քաջալերանքը, այլ եւ արդարացնել զայն արժանապէս. որ ան այդ քաջալերանքը գտնէ այլ չրջաններէ եւս, իր գործը իրապէս ամէնո՛ւնը դարձնելու առողջ ճգտումով:

Իր կանքը պէտք է ըլլայ, որ «Ամէնուն Տարեգիրքը» ոգիով աւելի համապրական ըլլայ եւ իր բովանդակութեամբ ալ ոչ միայն ընդհանուր հայ կեանքի

աւելի հաւատարիմ համապատկերը դառնայ, այլեւ ջանայ ու կարենայ տալ մեր այսօրուան քիչ ունեցածին առաւելագոյնը կամ լաւագոյնը:

Ահա այս տողերը գրողին ջերմ բաղձանքը, Նոր Տարւոյ մուտքին՝ հայ ընթերցողներուն իրրեւ կազանդչէք հասնող իր Տարեգրքին համար:

(«Հայրենիք», Պոսթըն, 18 Փետրուար 1958) Ց· ԽԱՇՄԱՆՆԱՆ

Հինգերորդ տարին է որ կանոնաւորաբար եւ յարաճուն բովանդակութեամբ լոյս կը տեսնէ ծանօթ մատենագրական ընկեր կարօ Գէորգեանի «Ամէնուն Տարեգիրքը», որ մի տեսակ չարունակութիւնն է հանդուցեալ վաստակաւոր Թէոդիկի «Ամէնուն Տարեցոյցը»ին:

... Տարեգիրքը կազմուած է հմտօրէն, սահուն ու ճոխ հայերէնով, խնամքով:

Ցօդուածագիրը, թերթի երեք յաջորդական թիւերուն մէջ, Տարեգրքի բովանդակութիւնը կարելի մանրամասնութիւններով ներկայացնելով, կը գրէ ի միջի այլոց·—

Ընկեր կարօ Գէորգեան անցեալ տարի այցելեց Պարսկա–Հնդկաստանի Հայոց գաղութներին եւ տեղի վրայ, անձամբ ծանօթացաւ ու նիւթեր հաւաքեց այդ հնօրեայ եւ լաւ կազմակերպուած գաղութների մասին: Սա դնահատելի առաւելութիւն է տարեգիրք կազմողի համար, որովհետեւ, նախ, իր քաղած նիւթերը վաւերական են եւ առաջին աղբիւրից, կենդանի են նկարագրութիւնները, որովհետեւ անձամբ տեսած է ու մասնակցած հաւաքոյթներին, ճոխ են, որովհետեւ նախանձախնդիր հետաքրքրութեամբ է մօտեցել դործին:

Այդ երկու գաղութները, իրենց ազգային – հասարակական, մշակութային – պատմական եւ տնտեսական – ընկերային կառոյցով ու բովանդակութեամբ տըրուած են «Ամէնուն Տարեգիրքը»–ի էջերի մէջ: Դա մի տեսակ Պարսկա–Հնդկաստանի հայ գաղութների ամփոփ ու կանոնաւոր պատմութիւնն է, որ տրուած է Տարեգրքի մէջ, լուսանկարներով եւ բացատրութիւններով:

Ընկեր կարօ Գէորգեան ուշադիր է եղել նաեւ Հ· Ց· Դաշնակցութեան Պարսկաստանում ունեցած գործունէութիւնը ամփոփելու իր Տարեգրքի մէջ, դնելով նաեւ ղեկավար երախտաւոր դէմքերի նկարները:

Այնուհետեւ, բովանդակութեան հետ կապուած այլ մանրամասնութեանց վրայ կանգ առնելէ ետք, կ'եզրակացնէ·—

Լիակատար յաջողութիւն ենք մաղթում գրադէտ կարօ Գէորգեանին, արձանագրելով միաժամանակ, որ անհատի ոյժերից վեր գործ է կատարում, ամէն տարի հրատարակելով բազմաթիւ նկարներով, թուական ու վիճակագրական տուեալներով, ազգային եւ միջազգային կեանքի բոլոր մարզերի մասին ամփոփ եւ հետաքրքրական տեղեկութիւններ, մեծ հատորի մէջ եւ առանց ուժի մէկի կամ հաստատութեան նիւթական նպաստի:

Արժէ դնել «Ամէնուն Տարեգիրքը» եւ զարդարել հանրային եւ անհատական դրադարանները: Նա մեր հայ կեանքի հանրագիտարանն է:

(«Ասպարէզ», Ֆրէզնօ, 28 Փետր·, 4 եւ 7 Մարտ 1958) Ա· ԱՄՈՒՐԵԱՆ

կարօ Գէորգեանի այս տարուան «Ամէնուն Տարեգիրքը» մեզի կը ներկայանայ աւելի պատկառելի եւ փոր կապած:

Այս ղգալի յառաջխաղացքը, մանաւանդ Հայկական Սփիւռքի նեղ պայմաններուն մէջ, ապացոյց մըն է, որ «Ամէնուն Տարեգիրքը» իսկապէս սիրուած ու փնտռուած գործ մը դարձած է ամէնուն համար, բոլոր գաղութներու մէջ:

Աննախընթաց այս յաջողութեան դլխաւոր բաժինը կ'երթայ անշուշտ կարօ

Գէորգեանին, որ տարուան մը մեղուաջան աշխատանքով հանրութեան կուտայ բովանդակութեամբ լեցուն եւ համեղուած գործ մը, որուն իւրաքանչիւր էջը կը կրէ ճաշակի եւ արուեստի դրոշմը:

Մաղկաքաղ մը կամ հաւաքածոյ մը չէ «Ամէնուն Տարեգիրքը», այլ խմբագրուած հատոր մը, որուն իւրաքանչիւր նիւթին եւ անոր հեղինակին մասին իր խօսքն ու կարծիքը ունի Տարեգրքին խմբագիրը:

... Ապագայ հայ պատմագրին համար անսպառ առատ պիտի կազմեն ամէն տարի Տարեգրքին մէջ տեղ գտնող «Մեր Գաղութները» խորագրով դրուխները: Այս տարուան հատորին մէջ ընդարձակ տեղ տրուած է Իրանի եւ Հնդկաստանի պատմական եւ հայագէտ գաղութներուն: Միայն այս դրուխը առնուազն տարուան մը աշխատանք կը պահանջէ ոեւէ խմբագիրէ կամ պրպտողէ:

Եւ, Տարեգրքի բովանդակութեան այլ բաժիններուն վրայ եւս ակնարկ մը նետելէ ետք, յօդուածագիրը կ'եզրակացնէ.—

Գործ մը, որ հրաշքի համազօր բան մըն է մեր իրականութեան մէջ եւ կրնայ մրցիլ նմանօրինակ օտար հրատարակութեանց հետ:

Գալար մնան զայն խմբագրողին եւ ամէն տարի մեղի հրամցնողին մխիթ ու հոգին եւ անխոնջ մատները:

(«Ազատ Օր», Ալէպ, 27 Յունուար 1958) Ա. Օ.

Հինգ տարիէ ի վեր կանոնաւոր ճշդապահութեամբ իւրաքանչիւր տարուան վերջերը լոյս կը տեսնեն լայն ժողովրդականութեան արժանացած Կ. Գէորգեանին այս հատորները:

Ներկայ հինգերորդը կը բաղկանայ 720 էջերէ. աւելի՝ քան նախորդ տարուան հրատարակութիւնները. ուրեմն տարուէ տարի կ'ուռճանայ ձեռնարկը: Ցարդ լոյս տեսած բոլոր հատորները անթերի եղած են որպէս տպագրութիւն, ճաշակ ու մանաւանդ նիւթերու ներկայացում: Ինամուած լեզուով մը խմբագիրը հիւրընկալած բոլոր դրութիւններուն դիտցած է ընկերացնել իր հաճելի խօսքը:

Զարմանալի է Կ. Գէորգեան քանի որ ընդունակութիւնը ունի եղեր նման համբերատար, աքնութիւն, լայն ծանօթութիւններ պահանջող գործի մը լծուելու, ինչո՞ւ սպասեց իր տարիքին մատամբ յառաջացման: ... Արդարեւ, Թէոդիկին զուգընթաց եւ կամ անոր մահուընէն վերջ չատ չատեր փորձեցին Տարեգիրքեր հրատարակել, բայց բոլորն ալ, մէկ երկու տարի վերջ մնացին կէս ճամբան: Ափսո՛ս, եթէ Կ. Գէորգեան քառորդ դար առաջ սկսած ըլլար այս ձեռնարկին, այժմ իրմէ պիտի ունենայինք փառահեղ դրադարան մը: Այս անցնող քսանեւհինգ տարիներու ընթացքին, մեր մէջ չատ մը ոդևկան արժէքներ դունատեցան ու անհետ կորսուեցան: Գէորգեան իր հաւաքողի բացառիկ ընդունակութեամբը պիտի կրնար չատ օգտակար ըլլալ, պանդք համադրելու տեսակէտէն: Ինչ որ է. ան տակաւին կրնայ չատ նիւթ փրկել վերջնական կորուստէ:

Հոս պիտի չներկայացնենք Տարեգիրքին բովանդակութիւնը: Ամէն անհատ դինքը հետաքրքրող նիւթերու շուրջ անպայման պիտի գտնէ առատ պաշար: Պէսպիսութիւն է ան. կրնաս դիչերներ անընդհատ դարձնել էջերը եւ երբեք չձանձրանալ: Հրապուրիչ են, տեսողութեան հաճոյք պատճառող ցարդ լոյս տեսած հինգ հատորներն ալ:

Գէորգեանին ըրածը հսկաւոր աշխատանք մըն է ու ասիկա իր ամբողջութեանը մէջ կ'ընմբռնեն առաւելապէս տպարաններուն հոտը ծծող մարդ մշակները: 720 էջի համար ձեռագիր պատրաստել, սրբագրել,ատոնց այլազանութիւն եւ լեզու տալ, արդարեւ այս խմբագրին նման բացառիկ խանդաւառքով օժտեալ անձնաւորութիւն մը միայն կրնայ ատիկա իրականացնել:

Կ. Գէորգեան իր Ա. հատորով ուզեց այն տպաւորութիւնը ստեղծել, թէ

ինք յայտարարը կը դառնար Թէոդիկի հանրածանօթ ձեռնարկին: Անշուշտ որոշ նմանութիւն, հետեւողութիւն կայ իր եւ «իր վարպետին» միջեւ, բայց ըստ մեր համեստ կարծիքին, Գէորգեան շատ բարձր է Թէոդիկէն: Նախ լեզուի տեսակէտով. ո՛ւր Թէոդիկի խոսքը, ծամածռութիւններով լեցուն չարաղրելու կերպը եւ ո՛ւր կարոյին հաճելի, սահուն, յստակ դրելակերպը: Ցետոյ, ընդհանուր կառուցուածք. Գէորգեան դիտէ իր չէնքին տալ համաչափութիւն, դասակարգում: Նման ձեռնարկներու համար այս պարագան շատ կարեւոր է. անհրաժեշտը անմիջապէս կը դառնայ իր հատորներուն մէջ: Այդպէս չէին Թէոդիկի տարեգիրքերը. կատարեալ խառնարան մը. «կաղանդ պապային եւ կամ աղքատին տոպրակը», ինչպէս առիթով մը գրեց ու ակնարկեց հանդուցեալ Շ. Պէրպէրեանը: Թուական մը ճշդել ու փնտռելու համար օրեր պիտի յատկացնես:

«Ամէնուն Տարեգիրքը» ժողովուրդին մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածելու, գրականութիւնը ժողովրդականացնելու, պատմական արժէքաւոր երեւոյթներ կորուստէ փրկելու ծառայող ձեռնարկ մըն է: Գիրքը ընթերցանութեան հաճելի պահեր կ'ընձեռէ: Առաջադրութիւնը ա՛յս է կ'ենթադրենք: Ուրեմն այս առաքելութեան մէջ Գէորգեան լիուլի հասած է իր նպատակին:

Կ. Գէորգեան ընտրեր է իր ճամբան: Ջերմ համակրութիւն կայ հանդէպ իր գործը: Գիտեմ, «գժուարահաճ»ները, խելք հասցնողները, տեղի անտեղի դաս տուողները շատ են մեր մէջ: Բայց ով որ կ'ուզէ կամ կրնայ նման հրատարակութեանց աւելի լաւը կատարել՝ մտանաւոր արդելքներ չկան մեր մէջ: Դաշտը լայն է վարուցանքի համար:

(«Ջուարթնոց», Փարիզ, 15 Ապրիլ 1958) Հ. ԲԱԼՈՒԵԱՆ

«Ամէնուն Տարեգիրքը», 1954էն ի վեր, ամէն տարի լոյս կը տեսնէ Պէյրութի մէջ, յայտնի հրատարակագիր Կարօ Գէորգեանի խմբագրութեամբ:

Այդ հատորները, չնորհիւ իրենց պէսպիսուն եւ ճոխ բովանդակութեան, դարձած են անբաժան մէկ մասը հայ ըրդաբաններուն:

Կ. Գէորգեան, երբ 1954ին հրապարակ կը հանէր իր Տարեգրքերուն առաջինը, ընթերցողին վրայ կը ձգէր խղճամիտ պրպտողի եւ լաւ գործ մը տալու ամէն առաւելութիւններով օժտուած մտաւորականի մը տպաւորութիւնը:

Արդարեւ, յայտնրդական հրատարակութիւններով, ան արդարացուց այս վստահութիւնը եւ մէկը միւսէն յաջող գործերով հասաւ ե. հատորին, որ, թէ՛ նիւթերու ճոխութեամբ եւ թէ՛ պէսպիսուն հանդամանքով ևիաւ հատատաւելու, թէ հեղինակը ամբողջ տարին կը հաւաքէ ու կը դասաւորէ կատարեալ բծախնդրութեամբ, տարւոյն վերջը ճակատագրաց դուրս գալու համար:

Յօդուածագիրը ամփոփ կերպով անդրադառնալէ ետք Տարեգրքի բովանդակութեան առանձին բաժիններուն, կ'արձանագրէ կարգ մը դիտողութիւններ, որոնց, եւ այլոց այլ դիտողութիւններուն, մեր կարգին, անդրադարձած ենք այս հատորի վերջաւորութեան, ու ահա եզրակացութիւնը.—

Այս մէկ-երկու դիտողութիւնները, սակայն, չեն կրնար արժեզրկել հեղինակին այնքան բծախնդիր աշխատութիւնը եւ այդ ալ չէր արդէն մեր նպատակը, այլ յիշեցում մը այն մտածումով, թէ Կ. Գէորգեան իր յաջորդ Տարեգրքին մէջ նկատի կ'ունենայ եւ կը մտածէ այդ քանի մը դիտողութիւններու մասին:

(«Մարմարա», Իսթանպուլ, 11 Փետրուար 1958) Պ. ՋՕՊԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ԲՈԼՈՐԻՆ

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Բ · ՄԱՍ

ԳՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ

ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԷ�ն

ԱՐՁԱԿ ԵՒ ՁԱՓԱԾՈՅ ԸՆՏԻՐ ԷՋԵՐ

ԱՆՏԻՊ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆՈՒԱՆԻ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԷ

ՁԵՌԱԳԻՐ ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԵՒ ՀԻՆ ՆԿԱՐՆԵՐ

ՕՏԱՐ ԷՋԵՐ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆԵՐ

ԵՒ ԱՅԼ ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ՆԻՒԹԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

"ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԿՈՄԵԴԻԱ"

Գրեց ՎԱՀԱՆ ԹՈՓՈՎԵՆՑ

Մեր վաճառատան կառավարիչը հեռախօսի լսափողը կախելուց յետոյ մօտեցաւ ինձ եւ ասաց.

— Շուտ դնա Մր. Ֆիլկլչտայնի տունը եւ տես, թէ ինչ արեւելեան գորգեր կան, որոնք կարիք ունեն նորոգելու եւ մաքրուելու:

— Շատ լաւ, ասացի եւ դուրս եկայ անմիջապէս դէպի Մր. Ֆիլկինչտայնի ապարանքը:

Մր. Ֆիլկինչտայնը Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների միլիարդատէրերից մէկն էր: Ամերիկայի չատ հարուստների տներում եղել էի ընորհիւ արեւելեան գորգերի մասնագէտ լինելուս, բայց մինչեւ այդ չէի եղել Ֆիլկինչտայնի բնակարանում:

ՎԱՀԱՆ ԹՈՓՈՎԵՆՑ

Մր. Ֆիլկինչտայնի բնակարանը դտնուում էր արիստոկրատների թաղում, բլուրի ամենաբարձր կէտի վրայ, շրջապատուած զանազան տեսակի ծառերով, որոնց իւրաքանչիւր ճիւղին դիպել էր մարդկային մկրատը եւ արուեստական ձեւ տուել:

Դեռ եւս ծառուղին չմտած, իմ դէմ տնկուեցին երկու նեգր, որոնք պաշտպանում էին Մր. Ֆիլկինչտայնի բնակարանի մուտքը: Անմիջապէս ներկայացրի մեր վաճառատան այցետոմսը եւ նրանք բաց արին դուռը: Դրանը դիմաւորեց երիտասարդ եւ դեղեցիկ մի

ապասուէի, որի ապիտակ ղլխանոցը միայն մատնում էր նրա ընկերային դրութիւնը: Բարեւեցի ապասուհուն եւ երկարեցի մեր վաճառատան այցետոմսը: Ապասուէին խնդրեց ինձ հրաւիրել դէպի դահլիճ, խնդրեց նստել, իսկ ինքը հեռացաւ այցետոմսը ձեռին:

Դահլիճում ամէն ինչ թանկագին էր, բայց չափազանց պարզ: Մր. Ֆիլկինշտայնի մարմարէ կիսանդրին դրուած էր դահլիճի վերեւի ճակատին, բարձր պատուանդանի վրայ: Մր. Ֆիլկինշտայնի դէմքը ոչ մի խորշոմ ունէր:

— Երեւի երիտասարդութեան կիսանդրին է, մտածեցի. կամ ինքը ցանկացել է, որ վարձու արուեստագէտը երիտասարդ քանդակէ իրեն:

Պատի օջախում դարսուած էին համաչափ փայտերը, որոնց ետեւում վառւում էր ելեկտրական կարմիր մի լամբ, սոսկ վառուելու պատրանքը տալու համար: Ալջակողմեան լուսամուտներից, ծառերի արանքում, երեւում էր փոթորկալի մի ծով, իսկ ծովի անմիջապէս եռեւը ցցւում էր հարեւանի տան կտուրը:

— Այս քաղաքում ծով չկայ, մտածեցի. սա ի՞նչ ծով է, որ երեւում է:

Երբ չարունակեցի նայել, ղլխի ընկայ, որ փոթորկալի ալիքները չէին չարժւում, — սոսկ դեկորացիա էր, բնութենէն առնուած մի նկար:

Դահլիճի խորքի մուղ-կարմիր թաւշեայ վարագոյրները բացուեցին, ներս մտաւ մի պառաւ կին, չափազանց պարզ հագնուած եւ մոմի պէս տժգոյն դէմքով: Ծովային պատրանքը ինձ մի վայրկեան մտածել տուեց, որ ներս մտնողն էլ դեկորացիա է, — այնպէս նկարային դէմք ունէր, բայց ոչ, սկսեց խօսել.

— Դուք եկել էք արեւելեան դորգե՞րը տեսնելու:

— Այո, մադամ, պատասխանեցի եւ ոտքի կանգնեցի:

— Գնանք, ցոյց տամ:

Ես հետեւեցի նրան:

Նա ինձ առաջնորդեց մատենադարանը եւ խնդրեց, որ մատենադարանի արեւելեան դորգերը նորոգեմ, լուսամ եւ արդուկեմ:

— Շատ լաւ, պատասխանեցի մեքենաբար, որովհետեւ այդ րոպէին իմ աչքերը յափշտակուած էին մատենադարանի դիրքերով:

Համաչխարհային ամբողջ դրականութիւնն այստեղ կար, բոլորը ոսկեզօծ, իւրաքանչիւր դարաշրջանի եւ աղգութեան դրականութիւնը դարսուած միաչափ հատորներով եւ միատոյն չափերով: Օրինակ, հելլենական դրականութիւնը ամբողջական դարսուած էր դահլիճի արեւմտեան պատի վերեւում, յունական երկընքի նման կապոյտ չափերով, ոչ մի անուն պակաս չէր:

Կեանքումս առաջին անգամն էր, որ խորապէս նախանձեցի հարուստին: Գրքեր, դրքե՛ր, — ահա իմ կեանքի երազը:

Պէտք է խնդրել մաղամիկ, որ Թոյլ տայ աչքիդ անցկացնելու բոլոր դրքերը, մտածում էի, երբ տեսայ, որ պառաւը դնում էր դուրս:

Պառաւի եռեւից ես էլ դուրս եկայ եւ դնացի վաճառատուն կառք բերելու եւ տանելու դորդերը նորոգելու եւ լուանալու համար:

Վերադարձիս արդէն որոշել էի խնդրել, որ ինձ Թոյլ տար դէթ տեսնելու Դանտէի «Աստուածային Կոմեդիա»յի մեծ հատորը, որի վրայ շլացուցիչ տառերով դրուած էր — «Արքայական Հրատարակութիւն»:

Վաղուց լսել էի, որ «Աստուածային Կոմեդիա»յի մի այդպիսի չքնդ հրատարակութիւն դոյութիւն ունի, որի նկարագրդումը դեռ բաղանցում է յանկացուած դրքի նկարագրդումը:

— Անպայման այդ հրատարակութիւնը կը լինի, մտածում էի:

Երբ վերադարձայ Մր. Ֆիլկինչտայնի ապարանքը, էլի ինձ դիմաւորեց նոյն դեղեցիկ սպասուհին:

— Ի՞նչ լուռ բնակարան է, ասացի սպասուհուն, միջանցքներով անցնելիս, որպէսզի մի խօսք բանամ եւ հետզհետէ հասնեմ դրքերի հարցին:

— Լուռ է, այո, եւ շատ էլ տխուր, պատասխանեց սպասուհին:

— Տխո՞ւր, ընդհակառակն, լաւ է այստեղ, լուռ, խոր:

— Այս հսկայ տան մէջ միայն այդ պառաւն է եւ մին էլ Մր. Ֆիլկինչտայնը, նրա ամուսինը, ուրիշ ոչ ոք չկայ, շատ դորձ էլ չկայ, որ չտխրեմ: Ես դիմաւորում եմ միայն այցելողներին եւ ճանապարհ դցում նրանց. ճաշն էլ դրսից է դալիս, ոչինչ չկայ անելու. այնքան տխրում եմ, որ երբեմն մտածում եմ դնալ դուրս, լինել դորձապուրկ, բայց լինել մարդկանց մէջ, աղմուկի մէջ:

— Կարդացէք, ասացի զսպուած բարկութեամբ, կարդացէք, կարդացէ՛ք. ա՛խ, եթէ ես ժամանակ եւ դիրք ունենայի կարդալու:

— Կարդում եմ, պատասխանեց սպասուհին, շատ եմ կարդում, «Կապոյտ դրքի» վերջին համարն ամբողջ վերջացրել եմ, ուզում էք ձեզ տամ, կարդացէք:

— «Կապոյտ դիրքը» չեմ ուզում, ասացի եւ մատենադարան չմտած, բռնեցի նրա ձեռքը: Զդիմադրեց:

— Մի՛ վախենաք, փսփսաց նա:

— Մի բան եմ խնդրում քեզանից:

— Պատրաստ եմ, պատասխանեց սպասուհին եւ նրա դէմքի վրայ հրճուանքի մի մեծ ալիք բացուեց:

— Սպասիր, դորդերը հաւաքեմ, կ'ասեմ:

Դորդերը հաւաքեցի, յանձնեցի նեդրին, որ դարսի կառքի մէջ, եւ, մօտենալով սպասուհուն՝

— Երիտասարդ լէյդի, ասացի, Թոյլ տուր տեսնեմ Դանտէի

«Աստուածային Կոմեդիա»յի մեծ հատորը:

Սպասուհին ապշած նայեց իմ աչքերուն եւ սկսեց բարձր ծիծաղել ու հռհռալ.

— Խնդրեմ, խնդրեմ:

Առանց ուշք դարձնելու կանայի հռհռոցին, արագօրէն վերցուցի «արքայական» հատորը: Թեթեւ էր, փորձեցի բանալ, բայց չկարողացայ. դէս-դէն չուռ տուի, անօգուտ: Սպասուհին չարունակում էր դաժանօրէն ծիծաղել:

Զայրացած՝ դեռին չպրտեցի Դանտէն:

— Այս բոլոր դրքերը խաւաքարտից են չինուած, յարեց սպասուհին. աւելի լաւ է որ վերցնես «Կապոյտ դիրքը» եւ կարդաս:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեցի եւ սկսեցի քայլել դէպի դուրս:

Միջանցքից լսում էի, որ սպասուհին ծիծաղում էր անդութ կերպով:

ԿՆՈՋ ՈՒԹ ՕՐՈՒԱՅ ԾԱԽԸ

Երբ Մր. Կուլինգը մտաւ Նիւ Եորքի «Ուալդորֆ Աստորիա» հիւրանոցը իր անունն ստորագրելու եւ սենեակ ստանալու մի չաբաթուայ համար, նրան մօտեցաւ 30 տարեկան, սեւ մետաքս հագած մի դեղեցիկ կին, բարեւեց եւ ուզեց հետը խօսել: Մր. Կուլինգն իր 40 տարուայ առեւտրական եւ քանեւէ ինգ տարուայ ամուսնական կեանքում ճանաչել էր միայն երկու տեղ, — իր առեւտրական վիթխարի տունը, 13 յարկանի, որի մէջ աշխատում էին աւելի քան 10·000 ծառայող, եւ իր ընտանեկան տունը՝ կինը եւ երեխաները: Մր. Կուլինգը ունէր նաեւ երկու ամուսնացած որդի, որոնք ապրում էին առանձին:

Մր. Կուլինգը 60ից քիչ անց մի առոյգ ծերունի էր, քսան տարեկանից սկսել էր ծառայել այն միեւնոյն առեւտրական տան մէջ, որի սեփականատէրն էր հիմա: Սկսել էր նա իր ծառայութիւնը չաբաթական 4 դոլլար վարձով, իրրեւ ամէն բանի հասնող ճարպիկ մի երիտասարդ եւ հասել էր այդ հսկայ առեւտրական տան տիրոջ դիրքին: Կարողացել էր նա 40 տարուայ ընթացքում այդ առեւտրական տան տէրը դառնալ, նուիրելով իր ամբողջ կեանքն այդ տան տէրը դառնալուն, մոռանալով ծաղիկներին եւ կանանց:

— Ի՞նչ կարող եմ անել ձեզ համար, — հարցրեց Մր. Կուլինգը դեղեցիկ կնոջը, երբ կինն արդէն բռնել էր նրա սպիտակ ձեռքը եւ հաղորդել էր նրա մարմնին այն միեւնոյն դողը, որն առաջել էր Մր. Կուլինգը 35–36 տարի առաջ, երբ հանդիպել էր իւր կնոջը:

— Ոչինչ, պատասխանեց դեղեցիկ կինը երդող ձայնով. ուզում էի ձեզ հետ ծանօթանալ. իմ ամուսինն էլ ձեզ նման յայտնի առեւտրական էր, երբ նա դեռ եւս ապրում էր:

Մր. Կուլինգը մի պահ երերաց, իր կարճ հասակից դիտեց սլացիկ հասակով կնոջը, ժպտաց, եւ,

— Գնանք դուրս, ասաց:

— Գնանք, պատասխանեց դեղեցիկ կինը:

Երբ փակ ինքնաշարժը սլանում էր Հըդսըն գետի ափերով, Մր. Կուլինգը եւ դեղեցիկ կինը մեքենայի մէջ ոչ մի խօսք չէին փոխանակում: Դեղեցիկ կինը կծկուել էր մարմնով փոքրիկ ծերունու պէս: Երբ վերադարձան «Ուալդորֆ Աստորիա» հիւրանոցը, Մր. Կուլինգը մօտեցաւ ստորագրութեան տետրին եւ եւ ստորագրեց.

— Տէր եւ տիկին Ու. Ա. Կուլինգ:

Ներանք լարձրացան սենեակ:

Երկու ժամից յետոյ Մր. Կուլինգն իջաւ դահլիճ, մի հեռագիր լամրացրեց կնոջը, ըստ տարինների սովորութեան.

— «Առողջ եմ, գործերս մի շաբաթից կը վերջացնեմ եւ կը վերադառնամ. բիւրաւոր համբոյրներ»:

ՈՒԱԼԴՕ

Ինքն անձամբ տարաւ հեռագիրը դիմացի դեղատան մէջ գըտնուող հեռագրական բաժինը, որպէսզի հիւրանոցի ծառայողները չիմանային, թէ իր կինը հետը չէր գտնուում հիւրանոցում: Մի քիչ յետոյ, դեղեցիկ կինը, որ տիկին Զէպմէն էր կոչւում, չորերը փոխած իջաւ դահլիճ եւ մի դաղտագողի չնական ակնարկ նետեց հիւրանոցի կառավարիչին: Կառավարիչը ժպտաց: Տիկին Զէպմէն դուրս եկաւ, նստեց ինքնաշարժը եւ կորաւ վիթխարի քաղաքում:

Մր. Կուլինգը հեռագիրը տալուց յետոյ չտապեց իր առեւտրական գործին:

Նա աւելի քան 2·000·000 դոլլարի ապրանք էր գնելու իր առեւտրական տան համար Նիւ Եորքի գանազան մեծաքանակի ընկերութիւններից: Երբ նա առաջին անգամ մտաւ Ուուլուորթ չէնքը 5 եւ 10 սենտանոց ապրանքներ գնելու, դիտց որ տիկին Զէպմէնը մըտքիցը չի հեռանում եւ յիշում է նրա ձայնը: Սիրտն ուղեց անմիջապէս վերադառնալ հիւրանոց, բայց սովորութիւնը նրան մղեց դէպի առեւտուրը, եւ, թեկուզ նա կարծում էր, որ դէպի հիւրանոց է վերադառնում, բայց խօսում էր Ուուլուորթի վաճառողի հետ: Իր որոշման համաձայն, Մր. Կուլինգն չտապեց այցելել երեք ընկերութիւններ:

*
* *

Տիկին Զէպմէնի ինքնաշարժը կանգնեց Հըդսըն գետի ափին մի վիլլայի առաջ, դրսի երկաթեայ դուռը բաց արեց, ծաղիկներով ելերուած փոքրիկ կածանից անցաւ եւ երբ մօտեցաւ վիլլայի մեծ դրանը, երկու նեգր դուռը լայնօրէն բաց արին եւ տիկին Զէպմէն մտաւ ներս ու բարձրացաւ ուղիղ Մր. Հոպկինսի ննջասենեակը:

Մր. Հոպկինս մի ծերացած կապիտալիստ էր, որ քաշուած առեւտրական կեանքից, ապրում էր այդ վիլլայում եւ տառապում էր անքնութիւնից: Նա իր կնոջը եւ երեխաներին ուղարկել էր Գերմանիա, Վիսբադէն քաղաքը եւ ինքն այդ վիլլայում որոնում էր քնելու միջոցներ:

Տիկին Զէպմէն գնում էր Մր. Հոպկինսի մօտ եւ օրական երկու ժամ նրա գլուխը շփում, որպէսզի շփման այդ հեշտանքի տակ նա քնի: Տիկին Զէպմէն, մէկ-մէկ, ալկոհոլ էր քսում Մր. Հոպկինսի չորացած եւ ոսկրազարդ մարմնին: Այդ բոլոր գործողութիւնը կատարւում էր նախնական անմեղութեամբ, որովհետեւ Մր. Հոպկինս վաղուց մոռացել էր իր անասուն լինելը:

Երբ երկու ժամը վերջացաւ, տիկին Զէպմէն ոտի կանգնեց յոգնած եւ ձանձրացած, առանց աղմուկի վերցրեց սեղանի վրայ դրուած 1000 դոլլարի չէքը եւ հեռացաւ՝ չխանգարելու համար Մր. Հոպկինսի քունը:

Մր. Հոպկինս իր քարտուղարի միջոցով նամակ էր գրում Վիսբադէն, իր կնոջը, թէ բժիշկներին յաջողուեց մի քնարեր դեղ գտնել եւ ինքը վերջերս քնում է:

*
* *

Երբ տիկին Զէպմէն վերադարձաւ «Ուալդորֆ Աստորիա» հիւրանոցը, Մր. Կուլինգն արդէն վերադարձել էր եւ իրեն անհանդիստ էր զգում տիկին Զէպմէնի ուշանալուն համար:

Մր. Կուլինգը գրկեց տիկին Զէպմէնին եւ մինչեւ կէս գիշեր չքնեցին նրանք:

Տիկին Զէպմէն Մր. Հոպկինսին քնեցրեց, իսկ Մր. Կուլինգին չթողեց որ քնի:

Մի չաբաթը լրանալուց յետոյ Մր. Կուլինգ յայտնեց տիկին Զէպմէնին, թէ իր առեւտրական գնումները վերջացել են եւ պէտք է մեկնի: Տիկին Զէպմէն առանց պատասխան տալու տխրեց եւ Մր. Կուլինգ նշմարեց, որ տիկինը երկու կաթիլ արցունք է կախել իր սեւ եւ խոշոր աչքերից: Մր. Կուլինգ խոստացաւ նրան չուտով վերադառնալ առեւտրական գործերի պատրուակով ու մի քանի օր եւս անցկացնել իր հետ եւ խնդրեց նրանից իր հասցէն:

— Հասցէի կարիք չկայ, պատասխանեց տիկին Զէպմէն. ես կ'իմանամ, թէ դուք երբ կը լինէք Նիւ Եորքում:

Մր. Կուլինգ չսուիպեց, որովհետեւ ճիշդ էր տիկին Զէպմէնը: Երբ Մր. Կուլինգ Նիւ Եորք էր գալիս, իր գալուց երկու օր առաջ իր պատկերն էին հրատարակում Նիւ Եորքի թերթերը եւ յայտարարում նրա գալը:

Տիկին Զէպմէն հրաժեշտ տուեց Մր. Կուլինգին եւ հեռացաւ հիւրանոցից:

Մր. Կուլինզ իր փոքրիկ պայուսակի մէջ տեղաւորեց իր շապիկները, օձիքները, դուլպաները, թաշկինակները եւ թղթերը, ելեկտրական կոճակը սեղմեց, որից յետոյ անմիջապէս նեղրը ընկաւ իր առաջ:

— Տար պայուսակը ներքեւ, ես դնում եմ:

— Շատ լաւ, ապա նեղրը եւ թռաւ:

Մր. Կուլինզ մի քանի րոպէ յետոյ իջաւ ներքեւ եւ հիւրանոցի կառավարչից խնդրեց իր հաշիւը:

Հիւրանոցի կառավարիչը ժպտուն դէմքով ներկայացրեց նրան հաշիւը — 250·000 դոլար:

ԿԱՌԵԱԿՆԵՐ

Եփրատի ափին մի ծառ է լալիս,
կարծես իմ սրտի խորխումն է լալիս,
կարծես մի մայր է ողբում ու կոծում,
կարծես այդ լացը հեռից ես եմ լալիս:

Հեռաւոր երկրում մի ծառ է ծաղկել,
Անջրդի, անյոյս, բայց վա՛ռ է ծաղկել,
կայծակէ սրից խոցուած, վիրաւոր,
Բայց փարթամ, շքեղ ու զա՛ռ է ծաղկել:

Ուրախ, բարձրախիղդ — այս է Թոքովենցը,
Թախծոտ ու մռայլ — այս է Թոքովենցը,
Ծիծաղը վարար, մռայլութիւնն անծիր,
Ամէն չափ՝ անչափ — այս է Թոքովենցը:

ՎԱՀԱՆ ԹՈՔՈՎԵՆՑ

Մր. Կուլինզ ասչեց· մի չարաթ եւ 250·000 դոլար ծա՛խս...

— Խնդրեմ, այս ծախսերի մանրամասնութիւնները տուէք ինձ, ասաց Մր. Կուլինզ խիստ եւ խորապէս վրդովուած չեշտով:

Հիւրանոցի կառավարիչը դուրս բերեց հաշիւների մանրամասնութիւնները, «տիկին Կուլինզ»ի ստորագրած ստացականներով: Դրանից յետոյ պարզ եղաւ Մր. Կուլինզի համար, որ «տիկին Կուլինզ»ը ընել է ազամանդներ, մարգարիտներ, մանեակներ, 15–20 տեսակ հորեր, եւ այլն:

Մր. Կուլինզ ուզեց ասել, որ այդ կինն իր կինը չէր, այլ մի պատահական կին, բայց յիշեց, որ ստորագրութեան տետրում գրել էր·

— «Տէր եւ տիկին Ու. Ա. Կուլինզ»:

Մր. Կուլինզ մի րոպէ կրծոտեց իր շրթունքները, հանեց իր դրպանից չէկի տետրը, 250·000 դոլլարի չէկը պրեց եւ դուրս եկաւ հիւրանոցից:

Հիւրանոցի կառավարիչն անմիջապէս մտաւ հեռախօսի խցիկը եւ զանգահարեց տիկին Դորոթի Զէմմէնին.

— Հըլօ՛, հըլօ՛, Դորոթի՛, ծերունի յիմարը մեկնեց, չէկն ստացայ...

Եւ սկսեց շնականօրէն հռհռալ հեռախօսի խցիկում...

ՎԱՀԱՆ ԹՈՓՈՎՆՅԱՆ

ՄԱՌԱԽՈՒՂԻՑ ԾԱԳԱԾ ԱՍՏՂԸ

Յովհաննէս Շիրազը հոյակապ դէմք է մեր Պառնասում: Նրա ամէն մի բանաստեղծութիւնը մի գիւտ է, զարմանալի պատկերներով: Բնութիւնը նրան օժտել է փիլիսոփայական խոր ներշնչումով: Եւ, ինչպէս ինքն է ասում իր մի բանաստեղծութեան մէջ, Շիրազը հայ ժողովրդի դարաւոր տառապանքների մառախուղից ծագած աստղ է:

Ա. Խաչատրեան

ԵՐԲ ՆԱՅՈՒՄ ԵՄ...

Երբ նայում եմ ժիր ու ժպտուն
Մանուկներին մեր խլրտուն,
Մոռանում եմ ամէն կարիք,
Գլխովս անցած հին արհաւիրք,
Մոռանում եմ հասակ, տարիք...
Անութիս տակ տետրակ ու գիրք,
Դրպանիս մէջ անթիւ մանրուք,
Ինձ զգում եմ այդպէս մանուկ,
Եւ ուզում եմ ժիր ու ժպտուն,
Սրանց նման շուտ վազել տուն,
Տունը լցնել զուարթ կանչով,
Նոր միտ եկած մի պահանջով,
Ուզել մրգեր, ուզել գրքեր,
Սրան սիրել, նրան գրկել...
Աւելի մեծ չկայ բարիք,
Քան մոռանալ հասակ, տարիք...

Վ. ՆՈՐԵՆՑ

ՈՐ ԶԶԳԱՅԻ...

Մեծացել ես, տղա՛ս, այնքան,
Որ զինուոր են արդէն տանում.
Ուրեմն ես հայր չեմ մանկան,
Այլ զինուորի հայր եմ դառնում:

Նայելով քեզ՝ ուրախութեան
Եւ տխրութեան ճժարներով,
Կշռում եմ ես արդ իմ ներկան,
Կեանքն իր բոլոր հնարներով:

Այն է կեանքիս շահն ու բարին,
Որ դու արդէն մեծ ես, տղա՛ս.
Բայց այն, որ ես տարուէ տարի
Մեծանում եմ՝ դա է վնաս:

Ա՛խ, ո՛ կեանքը կը ցանկայի՝
Լինէր բարու մէջ անհատնում,
Որ խնդութեան մէջ չզգայի,
Թէ ինչպէ՛ս եմ կեանքից գնում:

ԱՐԱՐԱՏ ԵՍ, ԻՄԱՑԻ՛Ր…

Գրեց ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԻՐԱԶ

Քանի լեզու գիտնաս, որդիս, այնքան մարդ ես, իմացի՛ր,
Ամեն լեզուով ամեն ազգի կրծքին վարդ ես, իմացի՛ր,
Բայց մայրենիդ թէ անաղարտ սոխակ պահես վարդերում,
Սարերի մէջ, ազգիդ համար, Արարատ ես, իմացի՛ր…

ԱՐԵՒՆ Ո՞ՒՐ Է

Երբ մանուկ էի՝ միտք էի անում,
Թէ գիշերն արեւն ո՞ւր է չքանում
Բայց երբ մեծացայ
Ես նոր իմացայ,
Որ գիշերները արեգակն անշէջ
Սրտերի մէջ է սիրահարների,
Աչքերի մէջ է, գգուանքների մէջ,
Համբոյրների մէջ ու վերջը՝ բարի
Կոպերի տակ է օրօրոցների…

ՓԻԼԻՍՓԱՅԱԿԱՆ

Ունայնութի՛ւն ունայնութեանց
Եւ ամէն ինչ ընդունայն է,
Ասել է հին աշխարհներին
Այն Սողոմոն իմաստունը:

Ա՛խ, թէ լինէր նա ճշմարիտ,
Ինչո՞ւ նորից կեանքն անհուն է,
Եւ ինչո՞ւ է նորից ապրում
Այն Սողոմոն իմաստունը…

ԽՆԴՈՒԹԻՒՆ

Անձրեւն ասես ծափ տալիս՝
Խնդութիւնից է լալիս,
Որ սեւ ամպի սեւ գրկից
Իր ծով մօր գիրկն է գալիս…

Ո՛ՒՐ ԷՐ ԹԷ

Ո՛ւր էր թէ յոր լինէի,
Քար, սար ու ձոր լինէի,
Ոչ թէ սիրոյդ վանդակում
Այսպէս մոլոր լինէի…

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԻՐԱԶ

ՄԱՍԻՍԻՆ

Մասիս, Մասիս, ա՛խ, Մասիս,
Սարս դարձրին դաղ, Մասիս,
Սիրտս վրէդ այսքան տաք,
Ու դու այդքան պաղ, Մասիս…

ՆԿԱՐՉԻՆ

Թէկուզ բնութեան գոյները բոլոր
Հրաշէով առնես ձո ծով կտաւին,
Նորից չես հասնի բնութեանը խոր,
Քո ծով կտաւով փոքր ես տակաւին:

Բայց երբ վրձնես այդ գոյների հետ,
Ե՛ւ մարդու ոգու գոյները բոլոր,
Կ'ապրես ձո մի բուռ կտաւով յաւէտ,
Մարդու պէս վսեմ, բնութեան պէս խոր:

ՄԻԱՅՆ ԹԷ ԴՈՒ

Իմ սիրածի անց ու դարձի ճանապարհին
Բացուած մի վարդ մրցել կ'ուզէր իմ վարդ եարին,
Բայց ճաղեցի թփից ներս, եարիս տարայ, —
— Իբրեւ պատիժ թող թառամի կրծքիդ վրայ:
Սէր-հնձանում սրտիս նուռն էլ թեկուզ ճամեա՝
Միայն թէ դու, միայն թէ դու չթառամես...

ԳԱՋԷԼ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

Անուշ տանջող իմ երազներ, իմ խենթ յոյզեր, էլ ձերը չեմ,
Ճամու բերած, հողմի տարած սէր-գիշերներ, էլ ձերը չեմ:

Թիթեռի պէս իմ խենթ սիրով շատ վազեցի ծաղկէ-ծաղիկ,
Էլ չեմ ընկնի ձեր յետեւից, իմ ցնորքներ, էլ ձերը չեմ:

Թէկուզ փոշման՝ խօսք մէկ արած դառնաճաշ սիրոյ մի ծաղկեփունջ,
Էլ չէք կարող ինձ ետ բերել, վարդ աղջիկներ, էլ ձերը չեմ:

Ինձ ափ հանեց դողդոջ մի ձեռք, ա՛լս, ձիւնորակ, ներմակ մի մազ,
Որ երեւաց մազերիս մէջ, իմ ծով յոյզեր, էլ ձերը չեմ:

Ես դէպի հողն եմ խոնարհում, ոչ թէ մահուան, այլ խոհերի,
Խենթ ու խելար սէր-գիշերներ, ճախր ու աստղեր, էլ ձերը չեմ:

Բայց կ'ուզէի անվերջ ձգուէր ջահէլութեան ճամբէս խելար,
Որ գարնան պէս դեռ կանչէի՝ ձմրան մազեր, դեռ ձերը չեմ...

ԾԵՐՈՒԹԵԱՆՆ ՊԷՍ

Երբ մանուկ էիք, իմ ոսկէ արտեր,
Իմ մանկութեան պէս դեռ անփորձ ու խակ,
Ինձ պէս ցնորքով ձգտում էիք վեր
Դէպի երկնային հեռուն կապուտակ...

Բայց երբ օրերը ամրան փոխուեցին,
Երբ հասկը դարձաւ ձեզ գլուխ՝ պսակ,
Ծերութեանս պէս մեղմ խոնարհուեցիք
Դէպի մայր-հողի խորհուրդն անյատակ...

ՅՈՎՀ. ՇԻՐԱԶ

Բիլի-մակ-խայեմ

Գրեց ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԱՀԱՐԻ

Մայրիկենց տան վերի սենեակի հենց ճակատին կախուած էր էջմիածնի մեծադիր նկարը: Ամէն անգամ զարթնելիս, անկողնի միջից ես երկար-երկար դիտել եմ այդ նկարը եւ պատկերացրել նրա վառահեղ կառուցուածքը: Ինձ այնպէս էր թուում, որ վանքը, վանքի բակը, շրջակայքը, ամէն ինչ, ամէն ինչ այնտեղ սպիտակ մարմարիոնից է: Եւ երբ որբերով բեռնաւորուած ֆուրգոնները չարժւեցին առաջ, երբ ֆուրգոնից ֆուրգոն տարածուեց այն լուրը, որ մեզ էջմիածին են տանում, ես ուրախութիւնից մոռացայ ամէն ինչ եւ մինչեւ անգամ մտքիս մէջ սկսեցի երգել վանում սովորած էջմիածնական մի երգ:

Ի՞նչ կապ կար էջմիածնի եւ նանի մէջ, չգիտեմ. առ հասարակ այդ երգը սովորեցնող երգեցողութեան ուսուցիչը արտառոց երգեր էր սովորեցնում մեզ: Այդ նա էր, որ մինչեւ հիմա ինձ անծանօթ լեզուով սովորեցրեց մի երգ, որի իւրաքանչիւր տան վերջում կրկնւում էր.

Եուփայ – դիյայ – դիյայ դա
Եուփայդի – եուփայդա,
Եուփայ – դիյայ – դիյայ դա
Եուփայ – դիյայ – դա...

Յետոյ, սատանան գիտէ թէ ինչ...

Յետոյ, ես յիշեցի նոյն այդ ուսուցչի մի ուրիշ արտառոց երգը՝ «երեք ագռաւ ծառի վրայ», որի իւրաքանչիւր տողավերջում կըրկնում էր.

Օ՛, Բիլի – մակի – մակա...

Այս յիշողութիւնները ու էջմիածինը տեսնելու հեռանկարը զուարթութիւն պատճառեցին ինձ: Ես մինչեւ անգամ կատակելու ցանկութիւն ունեցայ. նայեցի կողքիս նստած տղային. հազիւ լինէր նա 12–13 տարեկան, թուխ դէմքով եւ սեւ մազերով, փոքրիկ, սեւ եւ անփայլ աչքերով այդ տղան զարմանալի մօտիկ եւ հարազատ թուաց ինձ. մինչեւ անգամ ինձ թուաց, որ ես նրա անունն էլ գիտեմ.

— Բիլի – մակի...

Նա նայեց ինձ եւ ժպտաց վախկոտ ժպիտով:

— Բիլի – մակի, կրկնեցի ես:

— Ես Բիլի – մակի չեմ, կամաց եւ հայցող ձայնով առարկեց նա, կարծես ցաւելով, որ ուրիշ անուն ունի:

— Հապա ի՞նչ է քո անունը...

Նա կենտրոնացաւ, յետոյ լարուեց ու յանկարծ սկսեց լաց լինել:

— Մոռացել եմ:

— Ռուբէ՞ն, Խորէ՞ն, Վահա՞ն, Վարդա՞ն, Վազգէ՞ն...

— Չէ՛...

Ես սկսեցի նրան մխիթարել, վեր հանելով Բիլի-մակի անուան բարեմասնութիւնները ու առաւելութիւնները. ես մի տեսակ չար խնդութիւն էի զգում ղէպի նա, որը մոռացել էր իր անունը եւ զուարճանում էի, որ նրան կպցնում եմ մի ծաղրական անուն:

Երբ մենք էջմիածին հասանք, երբ նախ քան մեզ տեղաւորելը արձանագրեցին բոլորի անունները, իմ փոքրիկ հարեւանը պատասխանեց «ի՞նչ է քո անունը» հարցին՝ տխրութեամբ եւ թախիծով.

— Բիլի...

— Եւրոպական անուն ունես, փոքրի՛կ, նկատեց արձանագրողը, որը սեւ ակնոցներով, նիհար եւ զարմանալի երկար մի կին էր:

— Հայրանո՞ւնը, չարունակեց արձանագրողը:

— Մակ, մեքենաբար արտասանեց Բիլին:

— Ա՞զգդ...

— Խայ եմ...

Դուրս եկաւ այսպէս.

— Բիլի Մակ Խայեմ...

Ու ամէն անգամ, երբ ներկայ-բացակայ էին անում, մի առանձին հանդիսաւորութեամբ հնչում էին նրա անունը.

— Բիլի Մակ Խայեմ...

Նա, հլու եւ հնազանդ, պատասխանում էր.

— Ներկա՛յ...

— Բիլի Մակ Խայեմ, ինչ որ Ֆրանս-Նորվեգական հիւպատոս, այնպէս չէ՞...

ԲՈՅՆ – ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Մեր տանիքի քիւում իր բոյնը հիւսեց մի ծեծեռնակ:

Այդ հինգ տարի առաջ էր:

Առաջին իսկ գարնանը ես նկատեցի, որ նա բոյնը հիւսեց մենմենակ եւ սկսեց ապրել մեն-մենակ:

Այնուհետեւ նա ամէն գարնան վերադառնում էր տաք երկրներից, ապրում էր մինչեւ Սեպտեմբերը, իսկ Սեպտեմբերին չէում տաք երկրներ:

Մենակ էր ապրում նա, բայց հակառակ դրան, մեր տանիքի քիւում չարունակ աղմկում էին ծիծեռնակները:

Գալիս էին նրանք թեւերին տալով, մեծ ու փոքր խմբերով, մե-

նակեաց ծիծեռնակի մօտ, վիճում էին, խօսում, առարկում, յետոյ հանդարտւում ու թռչում, տեղ տալով նոր խմբերին:

Ես կամաց-կամաց համոզուեցի, որ մեր տանիքի քիւում ապրող ծիծեռնակը չարքային ծիծեռնակ չէ: Նա պատգամաւորութիւններ է ընդունում, հրահանգներ է տալիս, խնդիրներ է վճռում, կարգադրութիւններ է անում:

Այո, նա ծիծեռնակապետ է, հեղինակաւո՛ր ծիծեռնակ...

Բայց անցեալ տարի գարնանը չվերադարձաւ նշանաւոր ծիծեռնակը:

Եւ այն էր զարմանալին, որ նրա բոյնը ոչ ոք չէրաւերեց: Ես անձամբ սոուգեցի: Բոյնը դիչերները դատարկ էր: Իսկ ցերեկները մեծ ու փոքր երամներով գալիս էին ծիծեռնակները, աղմկում, երգում, ապա թռչում քիւից դուրս, տեղ տալով նորերին:

Կասկած չկար. մեծ ծիծեռնակը մահացել էր տաք երկրներում, իսկ նրա բոյնը վերածուել էր բոյն-թանգարանի:

Լաւ է՝ պլխի չէին ընկել ձրիակեր ագռաւները:

Նրանք կը սկսէին բոյն-թանգարան մտնելու համար մուտքի տոմսեր վաճառել:

ԹԻԻՐԻՄԱՑՈՒԹԻՒՆ

Այնպէս պատահեց, որ չամուսնացանք:

Կարող էր հակառակը պատահել, եթէ նա ինձ չմերժէր:

Իսկ այդ պատահեց այսպէս:

Հազար լինն հարիւր քսանական թուերին ես սովորում էի պետական համալսարանի պատմագրական ֆակուլտետում: Տեսայ նրան ուսանողական ակումբում, ծանօթացայ եւ սիրահարուեցի:

Կայծակի արագութեամբ:

Սիրո՞ւմ էր նա ինձ, թէ ոչ, դժուար էր ասելը, երբեմն թւում էր այո, երբեմն՝ ոչ:

Կինօ էինք գնում միասին, կոմայդի, Սպենդիարովի համերգներն էինք լսում. մի երկու անգամ Պետթատրոն, դիտեցինք Փափազեանի «Օթէլլո»ն, Մուրադեանի «Գաջ Նաղար»ը, բայց այսպէս կոչուած այրող խնդրի մասին ոչ մի խօսք:

Նա չարունակ խօսում էր իր մօր մասին, որին շատ էր սիրում եւ երբ տանում էի նրան ճանապարհելու, մի քանի անգամ յիշում էր.

— Հիմա մայրիկը կ'անհանգստանայ...

Սիրո՞ւմ էր նա ինձ, թէ ոչ, դժուար էր որոշելը, երբեմն թւում էր այո, երբեմն՝ ոչ:

Մինչ այս, մինչ այդ, ես աւարտեցի եւ զգացի, որ հարկաւոր է դիմել վճռական քայլերի:

Աչնանային խաղաղ մի երեկոյ ես ծեծեցի նրա դուռը:

Դուռը նա բացեց եւ վոխանակ ինձ ներս տանելու, ինքը դուրս եկաւ եւ մենք մտանք նրանց փոքրիկ պարտէզը:

Դեղնած, թափուած եւ թափուող տերեւների բուրմունքով յագեցած էր օդը:

Ես հիմա չեմ յիշում, թէ ինչ խօսքերով բացատրուեցի, բայց որ բացատրուեցի, դա փաստ է:

Նա լսեց ինձ, չառարկունեց, կարծես յանկարծակիի եկած, նայեց ոչ թէ ինձ, այլ իրենց տան ֆասատին եւ առանց մի խօսք ասելու, — արա՞ղ, ո՛չ, դանդա՞ղ, ո՛չ, միջակ քայլերով հեռացաւ:

Տուն մտաւ եւ դուռը ծածկեց:

Ինձ թուաց, որ աչնանային պարտէզի բոլոր տերեւները թափուեցին իմ գլխին:

Ես նայեցի իմ չուրջը:

«Մերժուած սէր», անցաւ մտքովս: Նորից նայեցի չուրջս. պարտէզը երկու կողմից եղերում էին ցածրիկ պատեր: Ձախակողմի պատից այն կողմ նեղ փողոցն էր անցնում:

Ես պատի վրայով մտայ փողոց:

Սիրո՞ւմ է ինձ, թէ չի սիրում... Հարցը վճռուած էր ի վնաս ինձ:

Տանն ինձ սպասում էր նոր անակնկալ: Հիւսիսային Կովկասի քաղաքներից մէկից՝ ընկերոջս նամակը:

Գրում էր նա, որ ընդունուել է որպէս ուսուցիչ, տեղի հայկական դպրոցում:

Քաղաքը գեղեցիկ է, ուրախ քաղաք է, եկ:

Ե՛կ, ուսուցչական կազմը դեռ համալրուած չէ: Եկ, չես ղըղջայ, եկ...

Համարեցի ճակատագրի անօրինութիւն, վերցրի ճամբորդական պայուսակս ու հրաժեշտ տուի մօրս ու երեւանին:

Տարիներ անցան եւ տարիների յետեւից նորէն տարիներ: Այնտեղ էլ ամուսնացայ, մօրս երբի մօտս, տղայիս Լենինգրադ ուղարկեցի սովորելու, նա էլ այնտեղ ամուսնացաւ, յետոյ աղջկաս մարդու տուի, մահացաւ եւ կինս, ու ես մեն-մենակ, ալեհեր մաղերով վերադարձայ հայրենի քաղաքը:

Անճանաչելի դարձել էր հայրենի քաղաքը, անճանաչելի էի դարձել ես:

Քաղաքը գեղեցկացել էր, ես՝ ծերացել:

Հանդիպեցի նախկին ընկերներիս: Ոմանց ես ճանաչեցի եւ մօտեցայ, ուրիշներն իրենք ճանաչեցին եւ մօտեցան:

Մի օր էլ նկարչական ցուցահանդէսում տեսայ նրան:

Նա փոքրացել էր, սպիտակել: Միակ բանը, որ մնացել էր անցեալից, դա նրա աչքերն էին, մեծ-մեծ, միշտ զարմացած, սեւ աչքերը:

Ես մօտեցայ նրան այնպէս, որ նա չկարողանայ ինձ չտեսնել:

Եւ նա չկարողացաւ ինձ չտեսնել:

Նա չառաջունեց ճիշդ այնպէս, ինչպէս տասնեակ տարիներ առաջ, իրենց աշնանային պարտէզում:

Մի րոպէ ինձ թուաց, որ նա չուռ կը գայ եւ կը հեռանայ ինձնից, ինչպէս հեռացաւ տասնեակ տարիներ առաջ, թողնելով ինձ մենակ, թափուղ դեղին տերեւների տակ:

Բայց նա չհեռացաւ:

Եւ ոչ միայն չհեռացաւ, այլ եւ ժպտաց կոտրուած ժպիտով եւ պարզեց ձեռքը:

— Անակնկալ հանդիպում, արտասանեց նա:

— Այո, լրացրի ես, նկարչական ցուցահանդէսում...

Մենք նստեցինք մօտիկ բազմոցներից մէկի վրայ:

Լռութիւն: Նա ինձ է դիտում, ես՝ նրան:

— Ցեսո՞յ, հարցնում է նա:

— Այդպէ՛ս, ձգում եմ ես, մի քառ արտասանած լինելու համար:

Ու նորից լռութիւն:

— Հարցեր կա՞ն, հարցնում է նա ճիշդ այն ձոնով, ինչ ձոնով նախապահն է դիմում դահլիճին:

— Մի հարց, ասում եմ ես, պահելով նրա ընդունած ձոնը, երջանի՞կ էք:

— Ոչ, պատասխանեց նա, ո՛չ... ամուսնացայ առանց սիրելու ... Իսկ որին սիրեցի, նրա հետ չամուսնացայ: Այդպէս պատահեց...

Նա լռեց, իսկ ես հոգուս խորքում խանդեցի նրան, որին նա սիրել է:

— Այդպէս պատահեց, կրկնեց նա համաբեա չշուկով եւ իր խոշոր գարմացած աչքերը յառեց Սարեանի աշնանային պէյզաժներից մէկին:

— Պէտք էր ամուսնանալ նրա հետ, որին սիրեցիք, զատեցի ես:

— Նա խաղաց իմ զգացմունքների հետ եւ անյայտացաւ, պատասխանեց նա:

— Դա անազնուութիւն է, բողոքեցի ես:

Նա արագ դարձաւ դէպի ինձ եւ նայեց աչքերիս.

— Խոստովանո՞ւմ էք...

Իմ մէջ փուլ եկաւ ինչ որ բան. ի՞նչ խոստովանութեան մասին էր խօսքը:

— Լսէք, ասացի ես, երբ դուք մերժեցիք ինձ, ես դուրս եկայ ձեր այգուց որբացած, զառնացած, աշնանային տերեւների... արցունքների պէս թափուղ աշնան թօշնած տերեւների...

— Կարիք չկայ, ընդհատեց նա, չանք մի թափէք, մխեւնոյնն

ՎԱՂՈՒԱՅ ՕՐԸ

Վսեմ գործ է՝ այսօրն ապրել վաղուայ համար,
Վաղուայ երգը այսօր գրել,
Վաղուայ շէնիին դնել թեկուզ համեստ մի քար,
Այսօրուայ մէջ վաղը տեսնել:

Սերմնացանը սերմանում է հերկած դաշտում
Ոսկեյակինք ցորենն առատ,
Հոգու աչքով շրջում վաղուայ հասուն արտում
Եւ հաւատն է լեռն Արարատ:

Արծաթահեր պարտիզպանը դողդոջ ձեռքով
Մատղաշ ծառը պատուաստելիս,
Այգու վաղուայ բաղրութիւնն է զգում հոգով,
Սրտում գարուն ու վառ Մայիս:

Որմնադիրը քար դնելիս կիսատ պատին,
Մի հոյակապ շէնիք է տեսնում,
Վեր խոյացած հաստատուն շէնիք յաղթամարմին,
Խաղաղ երկնի ջինջ ոլորտում:

Եւ իմ երգն էլ վաղուայ երգն է խաղաղատենչ,
Որպէս մի հասկ վաղուայ դաշտում,
Պատին մի քար, յոյսի մի սերմ այն սրտի մէջ,
Որ իր վաղուայ կեանքն է կերտում:

Վսեմ գործ է՝ այսօրն ապրել վաղուայ համար,
Վաղուայ երգը այսօր գրել,
Վաղուայ շէնիին դնել թեկուզ համեստ մի քար,
Այսօրուայ մէջ վաղը տեսնել:

ՎԱՉԱԳԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

է, աւելի պեղեցիկ չէք խօսի, քան այն անգամ, տարիները, լայն կարծես դարեր առաջ... Երբ դու վերջացրիր քո խօսքը, ես տուն մտայ մայրիկիցս համաձայնութիւն վերցնելու համար... Ես նրան պատմեցի քո մասին, նա մի քանի հարցեր տուեց, ապա տուեց իր օրհնութիւնն ու համաձայնութիւնը ... Ես ուրախ ու թեւաւորուած այլեւ նետուեցի քեզ ներս տանելու համար եւ քեզ այդտեղ չգտայ ... Ես քեզ երկա՛ր սպասեցի...

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԱՀԱՐԻ

Սուրի փիլիսոփայութիւնը

Գրեց ՀՐԱՉԵԱՅ ՓՈՉԱՐ

Քալաքիչ Դաեղ էին եկել հէքեաթներ, առակներ ու հին–հին պատմուքիւններ հաւաքող մարդիկ, ծերերին ժողովել էին դլխներին ու ղրկից էին անում: Ինչ որ լսում, ղրում էին իրենց թղթերում: Խպէհով ամէն մէկը մի բան պատմեց ու հերթն եկաւ Սոլոմոն բիձին:

— Թէ որ լաւ բան էք ուղում, մինչեւ էղուց ժամանակ տուէք, որ համով ատեր մտածեմ, դամ՝ պատմեմ, դիմեց Սոլոմոն բիձան բանահաւաքներին այնպիսի եղանակով, որ նրանք դժուարանում էին հասկանալ՝ ծերունին կատակ է անո՞ւմ, թէ՞ լուրջ է ասում:

— Ինչպէ՞ս թէ ատեր:

— Բա չէ՞ք հասկանում ինչ եմ ասում. էլ ի՛նչ պատմուքիւն հաւաքող էք, որ չէք իմանում ատի համն ու ղաղրը...

— Ատեր չենք ուղում, յայտարարեց բանահաւաքներից մէկը:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, տեսնում եմ, որ ատի ախորժակ ունէք...

— Ատի ախորժակ չունենք, Սոլոմոն բիձա:

Սոլոմոն բիձէն քմծիծաղ տուեց:

— Վա՛յ ձեր տունը չէն կենայ, դուք կարծում էք, թէ ես անհասկացո՞ղ եմ. բա, թէ որ ատի ախորժակ չունէիք, ո՞ւր էիք Օհանէսի ղրածների համար սար ու քար ընկնում. բա նա ճիշդ է ղրե՞լ, բոլորը եղած բաներ են:

— Այո, Թումանեանը ճիշդ է ղրել, պնդեց մի բանահաւաք:

— Ալլահ վկէքիլ ճիշդ է ղրել, կրկին քմծիծաղ տուեց Սոլոմոն բիձէն, հարիր լիսակից մինը ճիշդ կըլի...

Լռեց Սոլոմոնը, ապա չարունակեց.

— Հէնց իմանում էք, թէ վատ ու սխալ բաներ եմ ասո՞ւմ: Բա պատմուքեան հետ, որ սուտ չխառնես, ի՞նչ համ կըլի մէջին: Եղած բանը համով–հոտով չի ըլում, մի բան պտի պակասեցնես, մի մի տասը բան էլ աւելացնես, որ հետաքրքիր ըլի... Օհանէսն էտ բանը լաւ էր գլխի ընկել: Սաղ օրը նստեցնում էր, թէ ճիշդ բաների հետ մէկ–մէկ էլ յաւ համով ատեր պատմէք, լսեմ, դրեմ: Համա բանը հունարն է: Մարդ կայ, որ ճիշդ բան է պատմում, բոլորն ասում են ճիշդ է. ու հետաքրքրւում են էդ ատով, հոգի են տալի էդպիսի ատի համար, ոնց որ դուք էք հոգի տալի Օհանէսի ղրածների համար: Ուօսք չունեմ, որ լաւ է ղրել, նրա մի սուտը ե՛ս էլ հազար դորթի հետ չեմ փոխի ... բայց թէ էդ բաները բոլորը հօ մեր գեղում չե՞ն պատահել: Ասում է, թէ Լոռեցի Սաքօն ճորումը

մենակ էր, վախեցաւ, փախաւ, դժուեց, Մարօն պնաց քարափիցն իրեն գցեց ցած, մեռաւ, Մոսին քրոջ համար Սարոյին սպանեց եւ հազար ու մի տեսակ բաներ...

— Բա ինչի՛ ես ըտենց ասում, Սոլոմոն, մէջ է ընկնում մի ուրիշ ծերունի, բա ըտենց բաներ չեն եղե՞լ մեր պեղումը, մեր պեղումն էլ եղած չըլին, բա հարեւան պեղերումը չեն եղե՞լ:

— Եղել են, ես ասում եմ չեն եղե՞լ, պատասխանում է Սոլոմոն բիձէն. ասում եմ, որ մինը եղել է, հազարն էլ հնարած է Օհանէսի դրքերումը: Էտեղ եղած մի բանին բերել խառնել է Հընդաստանում ես Արաբստանում պատահած տասնումինը: Լաւ էլ արել է, չեմ ասում վատ է արել... Շնորհքն էլ հենց էտ է: Դէ լաւ սուտն էլ օգտակար բան է, վնասակար չի, էնպէս սուտ որ գորթի նման ըլի, նրանից էլ աւելի գորթ երեւայ: Ուրախ սուտը մարդու սիրտն էլ է զուարթացնում, հոգին էլ է ուրախացնում... Սուտը խօ միշտ վնասակար չի... Ինօքի օրինակ, որ Սուտլիկ Սարօն չէր եղել, մեր պեղումը մի բան պակաս կըլէր...

— Ձիշդ որ, հաստատեցին ուրիշները:

— Ո՞վ է էդ սուտլիկ Սարօն, Սոլոմոն բիձա:

— Չմի ձեզ նրա մօտ տանեմ, իմացէք, պատասխանեց Սոլոմոն բիձան, չիրուխը բերանը տարաւ եւ գրպանիցն հանեց թութունի տոպրակը. վեր կացէք, գնանք... էսօր էլ քամի է, նշանիցն երեւում է, որ Սարօն խօսիլ պտի...

*
* *

Երբ ներս մտան, ծերացած Սուտլիկ Սարօն ծալապատիկ նըստել էր թախտի վրայ ու քնել նստած տեղը: Մեծ, մորթէ փափախը վրան էր աչքերին, դէմքը ծածկել: Փափախի տակից երեւում էր սուր, բարակած քթի ծայրը, նրա տակից էլ՝ բեղերի երկու ճոթերը, որ ծռի ջարդուած թեւերի պէս կախ էին ընկել բերնին:

— Կախարդական աչխարհքն է գնացել, նկատեց Սոլոմոն բիձէն, տեսնենք ե՞րբ կըզայ... Սարօ՛, Սարօ՛, վայ մեռնես դու... Սարօ՛...

Սուտլիկ Սարօն յանկարծ վեր թռաւ տեղից ու անտարբեր նայեց եկուորներին, ապա նրանց բարեւին հաղիւ պատասխանեց գլխի դանդաղ շարժումով:

— Էս ընկերները քաղաքից եկել են, որ բաներ պատմես, հաղորդեց Սոլոմոն բիձէն:

Սուտլիկ Սարօն մի անգամ էլ անտարբեր նայեց եկուորներին:

— Ի՞նչ պատմեմ:

— Օհանէսից են հարցնում, կրկին օգնութեան եկաւ Սոլոմոն բիձէն, ինչ որ միտդ է, պատմի թող լսեն:

— Ամէն բանն էլ միտս է, պատասխանեց Սարօն ճակատի քըր-

ալինքը սրբելով: Իմ պապն ու Օհանէսի պապն իրար հետ են սիրով ըլլել, իմ հէրն ու Օհանէսին հէրը՝ քէշիշ Ասլանն իրար հետ են սիրով ըլլել, ես ու Օհանէսն էլ իրար հետ սիրով էինք: Միշտ իրար հետ կոճի կը խաղայինք ու սկի կռիւ ունէինք ոչ: Ես ու Օհանէսը մի օր ենք ծնուել, մի պիշերուայ մէջ...

— Քանի՞ տարեկան կըլլես, Սարօ՛... հարցրեց Սոլոմոնը, ասա թող լմանան:

— Հարիւրից վայ թէ անց եմ:

Բանահաւաքներն իրար նայեցին, մէկը միւսի ականջին ինչ որ բաներ փսփսաց:

— Սարօ բիձա, ասաց մէկը, ո՞նց թէ հարիւր տարեկան: Օհանէսն էս տարի վաթսուն ինը տարեկան կը դառնար, իսկ դու ասում ես, որ մի օր ենք ծնուել:

— Վա՛յ ձեր տունը չինուի: Բա դուք ինձանից լա՞ւ պիտէք, թէ քանի տարեկան ենք ես ու Օհանէսը:

— Լաւ, լաւ, չարունակէք, Սարօ բիձա:

— Էլ ի՞նչ չարունակեմ: Բա որ ասածներիս չէք հաւատում, էլ ինչի՞ էք եկել:

— Հաւատում ենք, հաւատում, Սարօ բիձա:

— Դէ որ հաւատում էք, ես էլ ասում եմ, որ ուզիղ հարիւր տարեկան եմ, Օհանէսի հետ էլ մի պիշեր ենք ծնուել:

— Լոռիս Մելիքովի կռուին քանի՞ տարեկան էիր, Սարօ, կըրկին հարցնում է Սոլոմոն բիձէն:

— Քառասուն տարեկան... Դէ որ ուզում են, հենց էդ կռուից էլ պատմեմ ... Լոռիս Մելիքովը, որ իր զօրքին կռուի հանեց, ինձ էլ կանչեց, թէ՝ Սարօ՛, ես քո անունը լսել եմ, արի դնանք իրար հետ կռուենք, թշնամուն կոտորենք, դանք, սաղ զօրքի գեներալը ես եմ, դու էլ իմ օդնականը կըլլես: Ասի, լաւ, դնանք: Մի կատաղած ձի տուին, հեծայ ու Լոռիս Մելիքովի յետեւից քշեցի: Նա դնաց, ես դնացի, նա դնաց, ես դնացի, հասանք կռուի թունդ տեղը: Նա թուրը քաշեց, ես էլ քաշեցի, խփեց, ես էլ խփեցի: Էնքան կոտորեցինք, որ ձորերի միջով թշնամու արիւնը գետ դառած՝ դնում էր: Զօրքն էլ մեր յետեւից էր գալի: Կռւում ենք, կռւում ու Լոռիս Մելիքովը ետ է դառնում թէ՝ Սարօ, մօտիցս հեռանաս ոչ, իմ ամենահաւատարիմ օդնականը դու ես, որ դու չես եղել, իմ հալը հալ չի: Դու մի ասի՝ սա վախկոտի մինն է ու վախենում է, թէ որ ես կչտիցը հեռանամ: Ասում եմ դու հէչ վախիլ մի: Ու էնքան մարդ սպանեցինք էդ օրը, էնքան մարդ, որ նայեցի, տեսնեմ ի՞նչ, թուրս մաշուել է ու մի երկաթի կտոր է մնացել ձեռիս: Մի կողմ դցեցի էդ մաշուած թուրը, ուրիշը վերցրի: Կռուեցինք, կռուեցինք, մինչեւ իրիկնադէմը: Մէկ էլ տեսնեմ էդ վախկոտ Լոռիս Մելիքովն ու իր զօրքը փախել են, մենակ ես եմ մնացել, թըշ-

նամու հետ կուտում եմ... Վա՛յ նամարդ Լոռիս Մելիքով, ես քո ինչն ասեմ ... ու չանց եմ տալի մոքումս ու սիրտս չի հովանում: Թչնամին էլ գալիս է ու ես կոտորում եմ, գալիս է ու ես կոտորում եմ: Էսպէս կուտելով գնացի, գնացի ու ընկայ մի անծանօթ երկիր: Էնպէս սիրուն, հով ու զով երկիր ես կեանքումս տեսած չկայի: Օդն էլ, ջուրն էլ առողջարար, հազար անգամ լաւ էս մեր Լոռուցը:

Էդ լաւ երկրումը գիշերը գոնէս ընկայ մի պառաւի մօտ: Լաւ պատիւ արեց: Ես էլ կուտիցը նոր եկած մարդ, յոգնած–բեզարած, գէնքերս վրիցս արձակեցի, անիցը կախ տուի ու պառկել եմ արեւչումէ եորղան–գոշակի վրայ, հանգստանում եմ, համ զրից ենք անում: Նանի, ասում եմ, ձեր երկիրն էսքան առողջարար երկիր է, մարդիկ քանի՞ տարեկան են դառնում, որ մեռնում են: Պառաւը թէ՝ բալա ջան, մեռնելն ի՞նչ է: Տեսնեմ էս պառաւը զրուստ որ չի հասկանում մեռնելն ինչ բան է: Մի կերպ բացատրեցի: Չէ՛, բալա՛ ջան, ասում է, մեզ մօտ մեռնել չկայ: Բա ո՞նց մարդիկ չեն չատանում, աչխարհքը լցուեն, ասում եմ, որ մեռնել չկայ: Պառաւը թէ՝ ո՞նց չատանան: Մեզ մօտ էլ ուրիշ սովորութիւն կայ: Ով որ քառասուն տարեկան է դառնում, դիշերը վեր են կենում, խեղդում են, տանում թաղում, ու էսպէսով էլ մարդիկ էնքան չեն չատանում, որ աչխարհքումը տեղ չըլի: Պառաւը, որ էդպէս ասաց, ահը ընկաւ սիրտս: Հիմի վախիցը եորղան–գոշակի վրայ դողում եմ: Ախար էդ օրն էլ հենց սատանի պէս՝ քառասուն տարիս թամամում էր: Պառաւը թէ՝ յո՞ւրտ է, բալա ջան: Ասում եմ՝ հա՛, նանի, մրսում եմ: Էս պառաւս ինձ ծածկեց ու ինքն էլ գնաց, որ միւս օթախումը քնի: Որ գնաց, ես դուրս եկայ ու փախայ: Լո՛ռի, ո՞ւր ես, ե՛կայ: Եկայ հասայ Լոռի: Զորի պռնկին քարը ոտիս տակիցը փուլ եկաւ ու հա՛յդա ձորը: Զորափիցն էլ մինչեւ անդունդի տակը մի վերստ խորութիւն կըլի ու ես գլորուելով օդի մէջին, ընկնում եմ: Մտածում եմ բա ո՞նց անեմ, ընկնեմ Դերեզը, չորերս թրջուեն, ո՞նց տուն գնամ: Շուտ–չուտ չորերս հանեցի, գցեցի ափին ու ես էլ չըլո՛փ, ընկայ գետը: Ամառուայ չող օր, ես էլ կուտիցն ու գարիւր տեղիցը փախած եկած մարդ, յոգնած–բեզարած, մի լաւ լողացայ, հովացայ ու վեր կացայ, չորերս հագայ: Ընց որ մօրիցս թաղա ծնուած: Ուրախ–ուրախ տուն եմ գալի: Մտածում եմ, որ խելքանը տեսնեն, ինչքան կ'ուրախանան: Բայց արի ու տես, որ փորձանքը ձեռ չի քաշում մարդուց: Գեղին եմ մօտեցել, տեսնեմ մի ժղտահա քարափ տեղիցը խախտուեց ու չուռ է գալիս վրէս: Լաւ էր, ձեռքս մի չոփ կար, տակը տուի՝ կանգնեց: Ու էսպէս ազատուեցի Լոռիս Մելիքովի կուտիցց, եա Դսեղ եկայ: Հիմի պատմում եմ, դեղականը ծիծաղում է, թէ սուտ ա: Ի՞նչ ասեմ, անհասկացող մարդիկ են, իրենք չեն տեսել, ուրիշն էլ իր տեսածը պատմում է, չեն հաւատում: Դէ՛, դուք քաղաքից եկած մարդիկ էք, կը հասկանաք, որ

սուտ չեմ ասում, ինչ որ ասում եմ, պատահած բաներ են: Դրուստ չէ՞...

— Դրուստ է, ղրուստ է, հաստատեցին եկուորները...

— Ես սուտ ասել չեմ սիրում, կեանքումս սուտ ասած չկամ, լրջութեամբ աւելացնում է Սուալիկ Սարօն:

— Հենց հիմի սուտ ես ասում, Սարօ ջան, նկատեց Սոլոմոնը:

— Դէ, դու էլ ինձ նման անդրադէտի մլինն ես, ղրա համար էլ էղպէս ես ասում, վիրաւորուեց Սարօն:

Երբ դուրս եկան, բանահաւաքներից մէկին ասաց.

— Սա երեւի Սուալիկ որսկանի նախատիպը կը լինի:

— Իր կեանքումն էլ Դսեղիցը դուրս չի եկել, ասաց Սոլոմոն րիձէն, բայց մտքումը հազար ու մի երկիրներ է ման եկել, հազար ու մի քաղութիւն ու հերոսութիւն է արել... Ու պատմում է...Ինքն էլ պիտի, որ սուտ է ասում, բայց դէ սուտն իրեն էլ է զուարթացը-նում, լսողներիս էլ... Ուրեմն սուտն էլ է օգտակար, չէ՞...

Հրաչեայ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌԱԾԱՆԻ

Շատ պարկենպող (պարծեցող) ջորին լեռը կը մնայ: ★ Ուղտը ասեց՝ «չարքար (մեծաքաշողծ) եմ». ասեցին՝ «ոտք ու ձեռքիդ սպռում ա»: ★ Ամէն մարդ կրակը իր բաղարջի տակ կը քաշէ: ★ Ջաուիկն եկաւ՝ չունիմ կապա, ով որ ընէ ինձի կապա, անոր կ'ըսեմ հաճի պապա: ★ Մէկի աղիքն է դուրս եկել, միւսը կ'ըսէ տուր պանեմ կաուրմա: ★ Ընենց ծիծաղա, որ ես էլ ծիծաղեմ: ★ Լըւիդ եղ հանող ա (կծծի է): ★ Ձեռքէն կորեկ չթափի (նոյն իմաստով): ★ Մութ տեղը մազ մանող է (նոյն իմաստով): ★ Սուս ձիան թափուկը (աքացի) պինդ կըլնի: ★ Մէյմը վեր հայողէն վախցիր, մէյմը վար նայողէն: ★ Ես ուսաս, դուն ուսաս, բա մեր աղլը ո՞վ դուս տայ: ★ Դարտակ չըւալ, դարտակ կոտ, դու հա՛ չափա, հա՛ չափա՛: ★ Թան որ ունենամ, ճանճը բաղդադից կուգայ: ★ Անղամի դեամը (սանձ) մենակ Աստոծ ինքը կը քաշի: ★ Սուտ ասողին երեսն ի սեւ, հոգին ի դեւ: ★ Գեղ համար քուն ես քնում, ուրիշի համար երազ տեսնում: ★ Էշն ինքն է, խոտն ուրիշի առաջը կը դնէ: ★ Օձին վրայ թքնէ՝ օձը կը սատկի: ★ Հնդկաստան ընկուղ կոտրեն՝ մէջէն կ'ելլէ: ★ Իշու քուռակը վերջն էշ կը դառնայ: ★ Անկաճը կա, ծակը չկա: ★ Հոգը քաշողին, լաթը մաշողին: ★ Ջառաւ իր դեղի դէշը, առաւ օտարի էշը: ★ Ուրիշին կնիկը սիրուն կըլնի: ★ Բանն էն չի, որ ասեմ խրատ, բանն էն է, որ առնես վրադ: ★ Հերվա (անցեալ տարուան) մեռելը էս տարի չեն թաղում:

ՎԱՆ

Գրեց ՎԱՀՐԱՄ ԱԼԱԶԱՆ

Դեռ կանչում է ու դեռ գերում
Առաջին սէր՝ վանայ ծովը,
Խնճորների բոյրն է բերում
Արտամետից փչող հովը:

Գամփռի նման նստել է կոյր,
Թաթն է լիզում բերդը տխուր·
Վէրքի նման արիւնաբոյր,
Ալեքամարն է հեռուից մխում:

Բաֆֆու ճարն է լուռ երազում
Ծովի ափին, մենակ նստած,
Ժողովրդի սրտից հոսող
Արցունքների շիթերով թաց:

Կարմրուորին գիրկը առած,
Վարագայ սարն է երազում,
Որպէս կանաչ մոմեր վառած,
Բարդիներն են երկին խազում:

Բարդիներն են թեքւում, նազում,
Մորմոքում են այրող ցաւից,
Մի պառաւ է փողոց վազում
Ու որոնում կորած հաւին:

Մի աղջիկ է պատուհանից
Գաղտագողի դուրսը նայում,

ՎԱՀՐԱՄ ԱԼԱԶԱՆ

Ինչպէս աստղը ամպի տակից,
Խորհրդաւոր ու հմայուն:

Մի ճաղա՛ճ է մեռել արդէն
Իմ յուշերի գերեզմանում,
Մի՞թէ ես եմ աչքս թարթել
Երազների երկիր վանում:

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՄԱՀԸ

Կեանքն է ասում, — ի զուր է, անօգո՛ւտ է, չըվիճենք,
Յաւերժական ես ճամբորդ, դու իմ ճամբին մի խիճ ես:
Մահն ասում է ժպտալով, — ի՞նչ ես թողել դու անմահ,
Որ ընդունեմ ձեզ գիրկս, կեանքի հետը չըվիճես:

Իմ գրքերի գի՛րքն ես դու,
Ամբառն հիւթեղ միրգն ես դու,
Ինչքան հրապոյր որ ցանես,
Էլի այնքան լի՛ն ես դու:

ՍԻՐՈՅ ՈՒՂԻՆ

Սէրը ծնւում է աչէքում,
Սնւում սրտում, առնում հասուկ,
Մերք կեանքի հետ կեա՛նք է բե–
րում,
Մերք դառնում է փշէ պսակ:

Մերք անձրեւ է, մերք ծիածան,
Մերք պղտորուած լեռնայիւն գետ
Մերք անտառում կորած կածան,
Մեր դաւադիր արձակուած նետ:

Մերք ծաղիկ է դեղձի ծառին,
Մերք վարդենու փուշ է սրած,
Մերք նուագն է արծաթ քառին,
Մերք նիզակ է ու մերք գրաւ:

Մերք արծիւ է, թեւերն արձակ,
Մերք գազաթ է ու մերք ան–
դունդ,
Մերք շառաչող ջրվէժ արծաթ,
Մերք թափառող ճամբորդ
անտուն:

Մերք տանում է երազանքի
Ջոյգ թեւերով սիրտդ անահ,
Դէպի գագաթը Մեծ կեանքի,
Սիրոյ լեզուն թէ հասկանաս:

Թէ ես մեկնած ձեռում ճնճուղ
Դնես սիրտդ որպէս գրաւ,
Թէ տառապես գիշերն անճուն
Մի համբոյրի շուրթդ ծարաւ.

Թէ՝ ես այրի սիրոյ հուրը,
Հրդեհներովն իր յարաւնուն,
Թէ նուաճես այդ համբոյրը,
Ինչպէս որ բերդն են նուաճում.

Այդ համբոյրի մէջ սիրակէզ,
Երբ աշխա՛րհը շուրթիդ զգաս,
Սիրոյ ուղին կը տանի ես
Դէպի արե՛ւ, դէպի գագա՛թ...

ՍԻՐՈՅ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Անհոգ եղայ ես աշխարհում, հոգիս ինչպէս բո՛ւրը բացի,
Ամէնքի մօտ անյիշաչար սրտիս բիւրեղ նո՛ւրը բացի,
Սիրուններն աչքը վրաս աստղերի պէս կախուած մնաց,
Մի սիրունի միայն հոգուս գանձարանի դո՛ւռը բացի:

Ամաչում են աստղ ու լուսին՝ ես երեսին թէ որ նայեն,
Հոգուդ խասին ու ատլասին՝ ես երեսին թէ որ նայեն,
Սրտեր այրող, դարեր ապրող սիրոյ հազար երգ կը գրեն
Սայաթ–Նովան ու Ֆիրդուսին՝ ես երեսին թէ որ նայեն:

Սիրոյ հարբած ամէնիին ես բաժակ ու թա՛ս կըտամ,
Հոգուս շռայլ գանձերից ամէն մարդու մա՛ս կըտամ,
Հաւաքուեցէք, գիտուններ, ձեր անընդուան կանառում,
Սիրոյ մասին ամէնիից ես խրատ ու դա՛ս կըտամ:

Էլի բոլոր գրքերի մէջ ձեռս առայ սիրոյ գիրքը,
Ոչ մի ամառ չի հասցնի ես համբոյրի հիւթեղ միրգը,

Քանի ճամբայ դէմս վառուի, քէկուզ վիհով անցնի ճամբաս,
Սիրոյ ճամբան միշտ կը գտնեմ, որ կը բերի ինձ ճո գիրկը:

Սիրտդ միայն ինձ մօտ բռղ, ողջ աշխարհը քեզ լինի,
Շրթունքներդ երկու տող, ողջ աշխարհը քեզ լինի,
Հարբեմ այդ գոյգ տողերով, յետոյ շրջեմ բաղէ բաղ,
Գիշերներում մթասօղ, ողջ աշխարհը քեզ լինի:

Քեզ ցաւ ու վիշտ շատ եմ տուել, Սէր իմ, ների՛ր,
Թէ ցաւերն էլ շատ են տեւել, Սէր իմ, ների՛ր,
Թէ վերջ չըզայ այդ ցաւերին, ցաւով գնամ,
Շուշան հոգով հագիր սեւեր, Սէր իմ, ների՛ր:

ՎԱՀՐԱՄ ԱԼԱԶԱՆ

ՎԵՐ ԿԵՆԱՄ, ԳՆԱՄ

Ձեռքիդ վարդերից բռղ մի բոյր առնեմ, վեր կենամ, գնամ,
Քո հուր շուրթերից մի համբոյր առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

Ես շատ եմ ծարաւ, սարի աղբիւր ես դու պաղ, գլգլան,
Թոյլ տուր մօտենամ, մի բուռ ջուր առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

Պարտէզ գնացել, վերադարձել ես կարմիր ևռներով,
Գոգիդ ևռներից երկու ևուռ առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

Աչքերիդ միջին անմար արեւի կրակն է վառւում,
Ձահել օջախս համար հուր առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

Ամառ է, տօթ է, բայց դու անտառ ես լիքը հովերով,
Մի անուշ հովիկ, զով զեփիւռ առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

Հեռու տեղերից ահա եկել եմ քո դուռը ընկել,
Քո մասին մէկ մէկ ուրախ լուր առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

Աշոտ Գրաշին ասաւ՝ աշխարհում ես քոյրիկ չունեմ,
Արի քեզ սրտի, սիրոյ քոյր առնեմ, վեր կենամ, գնամ:

ԱՇՈՏ ԳՐԱՇԻ

ԱՅՆՊԷՍ ԹԱ՛ՆԿ...

Քո անունը՝ երկու վանկ,
Այնպէս անո՛ւշ, այնպէս քա՛նկ,
Խինդ է վառում իմ հոգում,
Կրակներ է բորբոքում,
Ձանգակի պէս ղօղանջում
Ու կանչո՛ւմ է, ու կանչո՛ւմ,
Դառնում է երգ, դառո՛ւմ կեանք,
Դառնում քաղցր երազանք,
Այնպէս անո՛ւշ, այնպէս քա՛նկ,
Քո անունը՝ երկու վանկ...

ՎԱՀԱԳՆ ԿԱՐԵՆՑ

Գրեց ՎԻԳԵՆ ԽԵԶՈՒՄԵԱՆ

Մեռնում էր աշնան արեւակը, լոյսը դունատ էր, ջերմութիւնից զուրկ: Նրա թեք ճառագայթները լիզում էին տների հողէ պատերը, երդիկների ստուերները երկար պառկեցնում կտուրների վրայ:

Միջահասակ մի տղամարդ, նստած իր դրան սեմին, նայում էր չուրջն ու միտք էր անում: Դեղնել էր անտառը, կարծես նօսրացել· պարզ երեւում են զառիթափերը, ձորակները, սարալանջերի բացատները: Գիւղի տակ, ձորում, խշշոցով զլորւում էր անձրեւներից պղտորուած ջեռը, խիւում էր ժայռոտ ափերին, պոկում քարաճեղքերում մնացած վերջին ծաղիկների չորացած ցօղունները եւ կորչում էր կամուրջի տակ:

Դրան սեմին նստած տղամարդը մտածում էր, որ չուտով ծանր կը նստի ձմեռը, ձիւն կ'իջնի անտառ տանող արահետների վրայ եւ նա, ստիպուած, օր ու գիշեր կը մնայ տանը: Ի՞նչ ցաւեր ու հիւանդութիւններ է ձմեռը բերելու մարդկանց գլխին· բաւականացնելո՞ւ են այն ծաղիկները ու բոյսերը, որ ամբողջ ամառ հաւաքել էր նա դեղօրայք պատրաստելու համար:

Քամի բարձրացաւ, պտոյտ տուեց չուրջն ու թերթեց նրա կողքին դրուած հին բժշկարանը: Նա սթափուեց իր մտքերից, ուշադրութիւնը դրաւեց բացուած էջը, որի վերեւում աչքը կարդաց կարմիր մի տող·

«Դեղ սիրոյ»:

Նա ժպտաց, ծալեց ձեռագիրը:

Տան առջեւի մարգերում նրա կինը հաւաքում էր սերմացուի համար մնացած լոբին: Տղամարդը ոտքի կանգնեց, մտածեց գնալ կնոջն օգնելու, բայց ներս մտաւ տուն, վերցրեց գրիչը, բացեց ձեռագիր բժշկարանն ու կրկին կարդաց·

«Դեղ սիրոյ: Հիւթն ցայգածաղկի խառնէ ի օշարակի եւ բան տուր: Սիրէ եւ ոչ մոռանայ»:

Կարդաց եւ դեղատոմսի դիմաց, լուսանկարում, հատ-հատ տա-

ռերով չարեց. — «Փորձեալ է»:

Նա կրկին մոքի մէջ ընկաւ եւ յիշեց, շատ բան յիշեց...

*
* *

Վաղուց էր, տարիներ առաջ, երբ երիտասարդ էր նա: Աչխարհը թւում էր զարմանալի դեղեցիկ, կեանքն անվերջանալի վայելք, թէպէտ ձմեռը պակասում էր հացը եւ սով էր լինում աչխարհում եւ մահ-տարաժամ, մնում էին երիտասարդ մարդիկ, որոնց հետ նա, Գնէլը, ծնուել ու մեծացել էր, եւ, ի՞նչ արհաւիրք ասես, որ չէր պալիս դիւղի դլխին...

Հայրը, Սիմէոնը, բժիչկ էր. ամէն խոցի ապեղանի էր դանում, ամէն ցաւի դեղ էր տալիս, ոտքի կանդնեցնում նրան, ով արդէն պատրաստուել էր կեանքից հեռանալ:

Ձմրան երկար դիչերներին նստում էին հայր ու որդի ճրադի առջեւ. Սիմէոնը թերթում էր հին բժչկարանն ու կամաց-կամաց որդուն մանակից էր դարձնում իր արհեստին: Երբ բացւում էր դարունը, նրանք դնում էին անտառ, ելնում էին սարերն ու ձաղիկներ, արմատներ, բոյսեր էին հաւաքում դեղօրայքի համար: Երբեմն հիւանդի մօտ էին դնում միասին, Գնէլն օդնում էր հօրը:

Այն ժամանակ Գնէլին թւում էր, թէ հայրն այդպէս էլ ապրելու է միչտ աչխարհի երեսին, իր ձեռագիր բժչկարանից անբաժան, մարդկանց ցաւին հասնող: Բայց այդպէս չեղաւ:

Ձմեռ էր, ղրսում վայում էր բուքը, դիչերն այնքան ցուրտ էր, որ չէր օդնում տանը վառած կրակը:

Մեռնում էր Սիմէոնը: Նա արթնացրեց որդուն եւ երկար, չնչակտուր խօսք ասաց կեանքի ու մահի, ցաւի ու հիւանդութեան, իրենց պապենական արհեստի մասին:

— Գնում եմ, որդի, ասաց: Ցաւ կայ, ջուր ու դինի թէ տաս՝ դուրս կ'երթայ մարմնից, չի մնայ... Ցաւ կայ, վերջինն է, չես փրկի, ինչպէս իմը... կեանքն է, որդի, վերջ ունի... Մաղձը երակը լցուեց, մնաք բարեւ ասա, դնալու ցաւ է...

Սիմէոնը մեռաւ հանդիստ, խօսելով, ասես՝ դործ էր, արեց, վերջացրեց ու դնաց:

Մնաց Գնէլը, ձեռքին մի հին բժչկարան, մնացին խորչում՝ հօր թողած դեղերն ու սպեղանիները: Եւ առաջին անդամ նա հասկացաւ, որ աչխարհը լիքն է հոդսով ու ցաւով, որ լինքը պարտաւոր է մարդկանց ցաւին հասնել, ինչպէս հասնում էր հանդուցեալ Սիմէոնը:

Գտնուեցին հարեւան մարդիկ, մենակ չթողեցին նրան: Ամբողջ նաեն ու աղջիկը՝ Գնէլի հետ մեծացած Վարսենիկը, դալիս էին հաւաքում տունը, օդնում մարդերը քաղհանելիս, լուանում էին, կարում, եփում: Թէ դլխացաւ ունենային, կամ երակ պա-

ալռուէր, սովորել էին, համում էին մի կում Գնէլի յոյց տուած դեղից, սպեղանի էին դնում վէրքին, անցնում, դնում էր, յաւ չէր մնում:

Իսկ Գնէլը նստում էր դեղօրայքի կողքին, յիշում էր թէ հայրն ինչն ինչպէս էր սովորեցրել պործածել, բայ էր անում ձեռագիրը, կարդում էր եւ երկար մխիք էր անում կարդացածի չուրջը: Գիրքը խօսում էր հօր լեզուով. Թւում էր, այդ Սիմէոնն էր, որ դանդաղ, ծոր տալով, որդուն բացատրում էր յաւին կռիւ տալու կերպերը.

«Արմատիճ կան՝ սպեղանիճ են, կան, որ մահու կտան մարդու, բէ չիմացար չափը, եւ կշիռը, եւ բան տալու ժամանակը չիմացար»:

Գնէլը ձեռքն էր առնում կշիռքը, լաթի միջով խնամքով հանում մանրիկ կշռաքարերը եւ դեղ եփելիս, տասն անգամ չափում էր, կշռում ու նորից տուգում բժշկարանում դրուածը:

«Առ հիւթն վաղամեռուկ եւ աղաւնաբօտ ծաղկան, եւ խէժ մի նուկի, բարկ բացախով եփ տուր, մինչեւ կէս կթխա (*փոքր բաժակ*) մնա եւ բան տուր: Կոկորդի ցաւի է»:

Սրա դիմաց հօր ձեռքով դրուած է.

«Փորձեալ է»:

Ապա յիշատակուած էին անուննները այն մարդկանց, որոնք ընդունել էին դեղը.

«Մարիամ, դուստր Դաւթակա, եւ Սադուն, որդի Երեմիայի»:

Դրանից յետոյ սկսում էին սպեղանիների դեղատոմսերը.

«Սրով խոցուածի դեղ է — Գալիանոսն ասէ՝ ժանգոտ դանակով արածի է — Որ նետն զարկած լինի — Մխիթարի բժշկապետի՝ սպեղանի ամէն ազգի խոցի»:

Հայրն այստեղ էլ լուսանցքները ծածկել էր «փորձեալ է» բառը վերից վար գրուելով:

Հին բժշկարանի մէջ կար, սակայն, մի դեղատոմս, որի դիմաց ոչինչ չէր գրուած: Գնէլն այդ դեղատոմսը կարդում էր չիկնելով, որովհետեւ երիտասարդ էր եւ առաւօտները, թէ տանն էր, կանգնում էր դրան առաջ եւ թաքուն նայում էր ջրի վնասող աղջիկներին:

«Դեղ սիրոյ: Հիւթն ցայգածաղկի»:

Հայրը ոչ փորձել էր այդ դեղը, ոչ, երեւի, մտածել փորձել: Եւ որդուն էր վիճակուել առուգել սիրոյ դեղի գործուքիւնը:

Այստեղ, Գնէլն ինքն իրեն ժպտաց, բայց դռնից մտածկոտ նայեց մարդերում աշխատող կնոջը եւ չարունակեց յիշել ու յիշել...

*
* *

Հրանուշն ապրում էր երկու տուն այն կողմ, ջրաղացի կողքին: Հարեւաններ էին: Անցնում էր Գնէլը նրանց տան կողքով, աղջիկն աչքովն էր ընկնում, կամ երբ նա էր ջրի գնում աղջիկների հետ: Պատահում էր՝ կանգնում էին աղջիկները Գնէլի տան առաջ, մինչ որ

քչփչում, ծիծաղում էին, թուում էր ճնճղուկներ են իջել ցանկապատին: Իսկ Գնէլը նայում էր Հրանուշին ու հոգոց էր հանում: Եթէ աղջիկը նկատում էր նրան, հաւաքելով յօնքերը, մէջքով չըրջուում էր նրա կողմն ու դնում, հեռանում էր օրօրուն, հպարտ քայլուածքով:

Խօսուն յօնքեր ունէր Հրանուշը. նրանք մերթ անչարժ կամար էին կապում քիչ տամուկ աչքերի վրայ, կամ հաւաքուում էին քթամատի մօտ եւ այնպէս մթնցնում հայեացքը, որ Գնէլն իսկոյն հեռանում էր աղջկայ ճանապարհից:

Աղջիկը ռաւաճեց յօնքերը, գլխին կապած թաշկինակի ծոպով ծածկեց բերանն ու շրջուեց դէպի վարսենիկը:

Այդ տարի գարունը եկաւ մի օրուայ մէջ: Գիշերը տաք քամի անցաւ սարերի վրայով, սառլանջների ու արօտների ձիւնը հալուեց եւ լցուելով հեղեղատները, պահավիժեց ձորը: Գետը փրփրեց, յորդացաւ, — ջրի աղմուկն արթնացրեց Գնէլին:

Լուսադէմին պիւղի գլխով անցաւ կռունկների առաջին երամը եւ Գնէլը այլեւս չկարողանալով բացակ պառկել, ելաւ բակ:

Կանգնեց ցանկապատի մօտ, չնչեց գարնան օդը եւ մտածեց, որ օրեր յետոյ կը գնայ՝ սարերը ծիլ տուած լոչտակը հաւաքելու, իսկ շարաթ չանցած, երբ հալչի եւ անտառի ձիւնը, լերան կատարին կը բացուի մանուշակը, յետոյ ցայտածաղիկը, որի թերթերը կարմիրսոսկերանդ են, բացուում են աղամամուխին եւ դոյզում են, երբ սարերի դագաթներին է կպչում արեգակի առաջին ճառագայթը:

Այդ առաւօտ էր: Ջրից դարձին Հրանուշը վարսենիկի հետ էր ընկել աղջիկներից, երբ Գնէլը կտրեց նրա ճանապարհը:

— Կա՛ց, ասաց, երկու խօսք ունեմ անելու, անսի՛ր...

Աղջիկը հաւաքեց յօնքերը, գլխին կապած թաշկինակի ծոպով ծածկեց բերանն ու շրջուեց դէպի վարսենիկը:

— Ասա՛, պատասխանեց, թող աչքունքով չանի, թող քար չդառնայ ըրևս ճամբին: Ասա՛, չեմ սիրում իրեն:

Գնէլը հարցածի պէս մոլոր տուն մտաւ ու ընկաւ թախտին:

Սենեակում պառկած էր տալիս Վարսենիկը, իրը թէ դրծ էր անում, կարեկցող, արտում աչքերով նայում էր նրան, բայց դրանից աւելի էր մխում Գնէլի սիրտը:

Իսկ դրսում բացւում էր գարնան առաջին օրը, արեգակն աչք էր ծակում ձնհալի լճակների երեսին եւ սարալանջի մացառների մէջ այնպէս էր խօսում կաքաւը, որ երդը գալիս, Գնէլի ականջին էր հասնում: Ու նա վեր կացաւ, դնաց ճայնին:

Մացառները մերկ էին, թաց, ոռնաստակը ցեխ, կաւը կպչում էր ոտքին ու չէր պոկւում: Լռել էր կաքաւը: Գլխում ոչ մի միտք չէր մնացել. սրտում եփում էր ցաւը, ինչպէս պղնձէ անօթի մէջ եփւում էր օձի կծածից ազատելու պղտոր դեղը, որ նա պատրաստում էր նռան կեղեւից ու մարդատակի արմատներից:

Իրիկունն ուշ գարձաւ տուն, որ չտեսնի Վարսենիկի կարեկցող աչքերը: Գիշերը չքնեց, իսկ լուսաբացին դնաց սարերը վճռելով եւ չգալ, մինչեւ լեռնազազաթին բացուի մանուշակը եւ այն ծաղիկը, որի թերթերը կարմիր–ոսկերանգ են, ինչպէս երկնքի շուրթը արեւածագին:

*
* *

Բայց դռնից նա տեսաւ, որ կինն ուղղեց մէջքն ու բռանը հաւաքած լորին լցրեց կապ արած գոգնոցի մէջ: Գնէլն ապաւեց, թէ կինը հիմա կը կանչի իրեն, բայց նա սրբեց ճակատի քրտինքը եւ նորից կռացաւ թփերի վրայ: Գնէլը փակեց աչքերն ու դնաց յիշողութեան յետեւից...

*
* *

Սարից Գնէլն եւ եկաւ չարաթն անցած, իսկ տանն արդէն Խաթուն նանն իրարով էր անցել:

— Քեզ ի՞նչ պատահեց, որդի, ասաց. աչքներս ջուր կտրեց ապասելով: Հրէն, տասն անգամ Հրանուշն մերը եկաւ ու դնաց. աղջկայ րևերն են ուռել, ճար անող չկայ...

Մթնշաղին էր, ճրագ չէր վառւում, Վարսենիկը գլուխը քաշ մաքրում էր Գնէլի ցեխոտ ոռնամաններն, Խաթուն նանը ջուր էր տաքացնում, որ նա լուանայ գլուխը, հանգստանայ, իսկ Գնէլը...

Մտպախի մէջ մի փունջ ցայտածաղիկ կար, որ նա հանեց դողդողացող մատներով, մամլեց, խառնեց օշարակի հետ եւ ազատ կթխա չդանելով, ինչ որ դեղ թափեց յատակին, լցրեց ցայտածաղկի օշարակը պարպուած կթխայի մէջ ու դուրս թռաւ ...

Պառկած էր Հրանուշը, գլուխը ծածկած հատո ու ծաղկաւոր վերմակով եւ ինչքան էլ մայրը խնդրում, աղաչում էր, վերմակը

չէր հեռացնում երեսից: Գնէլը կանղնել, ոտքից ոտք էր փոխում եւ խեղճ ու մեղաւոր ժպտում էր մեկին:

— Չե՛մ ուզում, ասում էր աղջիկը վերմակի տակից· ասա՛, թող դնայ, ասա՛, երեսն էլ չեմ ուզում տեսնել···

Ու այսպէս ամէն ինչ վերջացաւ:

Տուն եկաւ Գնէլը մթնած, աչքի առջեւ սեւ ու սեւ չրջաններ, խորշում տեղաւորեց ձեռքի կթխան, այդտեղ էլ նստեց եւ, չդիմանալով, գլուխը գրեց ձեռքերի վրայ:

Ինչի՞ն էր պէտք դարունը, եթէ Հրանուշը նրա երեսն էլ չէր ուզում տեսնել, ի՞նչ էր անելու հին բժշկարանը, որտեղ, բազմաթիւ դեղերի ու սպեղանիների դիմաց արդէն իր ձեռքով գրուած էր նոյն «Փորձեալ է» բառը, եթէ կողքին չէր լինելու Հրանուշը··· Աչխարհը դատարկուել էր, ինչպէս դատարկուել էր հօր՝ Սիմէոնի մեռնելու դիշերը···

Գնէլը կթխան մօտեցրեց շուրթերին, ըմպեց մի կում եւ լայն բացեց աչքերը:

Խաթուն նանն ախ ու վախ էր անում, աղջիկը կամաց ընդդիմանում էր, բայց Գնէլը գլուխը չէր բարձրացնում:

Յետոյ, ուշ էր· վարսենիկը կանղնել էր գլխավերեւում եւ դառնացած, կարեկից խօսք էր ասում.

— Կ'երթամ ոտքը կ'ընկնեմ, կը համոզեմ, չէ՞ չէ ասի··· Ա՛ռ, կում արա, գլխիդ չաւը կ'անցնի, չէ մնայ ··· Հրէա ես կում արի, խմի, տե՛ս անցաւ, չաւ չմնաց···

Գնէլը կթխան մօտեցրեց շուրթերին, ըմպեց մի կում եւ լայն բացեց աչքերը:

Կթխայի մէջ մի կում «սիրոյ դեղ» էր մնացել, խմել էր միամիտ աղջիկը գլխացաւի դիմաց, իսկ մնացածը տուել էր Գնէլին խմելու···

*
* *

Տեսնելով, որ կինը դուրս եկաւ մարդերից եւ ուղղուեց դէպի տուն, Գնէլը նորից ձեռքն առաւ գրիչը եւ հին բժշկարանի լուսանցքում, որտեղ կարմիր տառերով գրուած էր «Դեղ սիրոյ», — «Փորձ-

ԵՕԹԸ ՍԱՀՄԱՆ, ԵՕԹԸ ՍԱՐ...

Գրեց ԳԵՂԱՄ ՍԱՐԵԱՆ

Ես չը գիտեմ, թէ որտեղ, ես չը գիտեմ, թէ ինչպէս
Հանգիստ կ'առնի իմ հոգին,
Բայց զգում եմ ամէն օր, որ զոհում եմ սիրտըս ես
Այն հին սիրոյ մորմոքին:

Քնում եմ ես խոհերով, զարթնում աշնան օրուայ պէս,
Մոայլ ինչպէս կախուած ամպ,
Թրւում է, թէ ինչ որ տեղ կը հանդիպեմ մի օր ֆեզ,
Կը նայես ինձ տխրութեամբ:

Սակայն, ի զուր, ա՛խ, ի զուր, ի զուր եմ ես երազում,
Մեզ ո՞վ կը տայ նանապարհ,
Անջատում են ինձ ու ֆեզ, ինչպէս հէֆեաթն է ասում,
Եօթը սահման, եօթը սար...

ԱՅՑ ԵՒ ԱՐՑՈՒՆՔ

Այն ծաղիկները ինձ ձայն են տալիս,
Այն կանաչները ինձ կանչում են տուն,
Այն աղբիւրներն իմ կարօտն են լալիս,
Ճամբիս է նայում լուսինը արթուն:

Ա՛խ, մտովս յանախ այցելում եմ ձեզ,
Երբ արար-աշխարհ ընած է լինում,
Եւ առաւօտեան բիւրեղ ցօղի պէս,
Իմ արցունքներն են ձեր կրծքին մնում:

ՈՐ ՏԵՍՆԷԻՐ...

Գայի՝ սեղան նստէի ես
Ու խմէի ֆո կենացը,
Վերյիշէի, նայելով ֆեզ,
Իմ խնդութիւնն ու իմ լացը:

Հազար սրտով օրհնէի ես
Թէ՛ ֆեզ, թէ՛ ֆո զաւակներին,
Հեռուից եկած մտերմի պէս,
Աստանդական ցուպը ձեռին:

Ու ֆեզանից հեռանալիս
Զգայէի ես իմ լացը,
Որ տեսնէիր ո՛նց է լալիս
Սիրոյ ցաւից ծերացածը...

եալ է» *բառի տակ աւելցրեց հանդուցեալ Սիմէոնի նման.*

«Վարսենիկ, դուստր Անանիայի, որ եղեւ կողակից նուաստ բժշկիս Գնելի, որդւոյ Սիմէոնի»...

ՎԻԳԵՆ ԽԵԶՈՒՄԵԱՆ

ԼԱԻԱՏԵՍ ՄԱՐԴԸ

Գրեց ՎԱԽՏԱՆԳ ԱՆԱՆԵԱՆ

Զարմանալի լաւատես ու հանդիստ մարդ էր քեռի Մուկուչը: Ինչ ծանր ձախորդութեան որ հանդիպէր, հանդիստ կ'ասէր.

— Բալքի հենց լաւը դա՞ էր...

Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Մուկուչի միակ որդուն ձերբակալեցին եւ աքսոր ուղարկեցին: Կինը վհատում էր իր մազերը, իսկ ամուսինը հանդիստ ծխում էր ծխամորճն ու ասում.

— Վայնասուն մի բարձրացնի, ա՛յ կնիկ, բալքի լաւը հենց դա՞ էր...

— Տունդ քանդուի, Սիրիրից էլ վատ ու՞ղ կայ որ ... Ջիվեար չունես, Ջիվեա՛ր:

Ու կինն անիծում էր իր չար բախտը եւ ամուսնու յիմար լաւատեսութիւնը:

Շաւերի տղաները գնացին պատերազմ ու էս չեկան. իսկ Մուկուչի տղան ժամանակը լրացնելուց յետոյ Սիրիրից վերադարձաւ տուն:

— Բա որ ասում էի բալքի լաւը դա՞ է, անիծում էիր, հիմի ո՞նց է: Որ չրռնէին, հօ՛, ուրիշների պէս կորչելու էր պատերազմում, ասում էր Մուկուչը, որդու տեսքից ուրախացած:

Գիւղացիները մոայլ պանդատում էին, թէ — «չատ անձրեւ եկաւ, արտերը հոռանում են, փչւում», իսկ Մուկուչ քեռին հանդիստ ծխում էր ու անվրդով պատասխանում.

— Ոչի՛նչ, Թող գայ, բալքի հենց լաւը դա՞ է, կարտոֆիլի ու խոտի բերքը չատ կը լինի...

Մի տարի Մուկուչ քեռին մի քանի մարդու հետ գնում է Սեւան՝ ձուկ բերելու: Ձիերով են գնում: Վերադարձին Սեմյոնովկայի կեռմաններում մթնում է, Մուկուչ քեռին առաջարկում է այդտեղ գիշերել: Բեռները իջեցնում են յոլնած ձիերի վրայից, կրակ են վառում, բայց մառախուղ է բարձրանում, անձրեւն սկսում է մաղուել եւ մեր ճամբորդների տրամադրութիւնն ընկնում է:

— Դու որ չլինէիր, մենք էստեղ մնացողը չէինք: «Մնանք, հա՛ մնանք», հիմի լա՞ւ է, կուչ ենք եկել անձրեւի տակ, նախատում է ընկերներից մէկը:

— Ոչինչ, բալքի հենց լաւը դա՞ է, հանդստացնում է Մուկուչը:

Ընկերները վրդովւում են ու որոշում խաղ խաղալ նրա դլխին: Գիշերուայ կէսին Մուկուչի կողմնները բարձում են ձիուն ու տա-

նում–կապում հեռու, անտառի խորքում, իսկ իրենք ետ են գալիս նորից քնում:

Դէ՛, հիմի թող ասի — «բալքի հենց լաւը դա՞ է», տեսնենք ի՛նչ ա՞սի, մտածում են նրանք:

Լուսադէմին բեռները բարձում են ձիերին, որ պնան, Մուկուչի ձին էլ չկայ, ձկնով լիքը կողովներն էլ:

— Հը՞, հիմի ո՞նց է, քեռի Մուկուչ, բալքի հենց լաւը դա՞ է, չարախնդութեամբ հարցնում է ընկերներից մէկը:

— Ի՞նչ է եղել, ղողերը տարե՞լ են... Է՛հ, ինչ իմանաս աշխարքի բանը. բալքի հենց լաւը դա՞ է ... Դուք գնացէք, ես մնամ իմ կորուստը ման գամ:

Անընկերասէր, չկամ մարդկանց է պատահած լինում Մուկուչը: Նրանք սրտները հովացած չարունակում են իրենց ճանապարհը, իսկ խեղճ Մուկուչը հողի վրայ չոքչոք ձիու ոտնատեղերն է փընտռում: Վերջապէս գտնում է ու ձիու թարմ հետքը բռնած, խրանում է անտառում:

Մինչ Մուկուչը իր ձին է փնտռում, նրա չար ընկերները ուրախ-ուրախ չարունակում են իրենց ճանապարհը դէպի դիւղ ու ճամբին հեղնանքի խօսքեր շպրտում նրա հասցէին: — «Բալքի հենց լաւը դա՞ է... Խելքին մտիկ, ձին էլ են տարել, ձուկն էլ, էլի մէջքը գետնովը չի տալիս թէ վատ բան է կատարուել»...

Հենց այդ ժամանակ ծառերի յետեւից մեկնուած հրացանների փողեր են երեւում եւ ատաղակապետը հրամայում է.

— Կանգնեցէք, տկլորուեցէք ու շուտ կորէք, թէ չէ բոլորիդ էլ կոտորում եմ...

Ընկերները տկլոր են մնում դիւղ, իսկ Մուկուչը՝ ձին առաջն առած, լիքը կողովներն էլ վրան բարձած:

— Հը՞, ո՞նց է քէֆներդ, դիւղամիջին հարցնում է նա իր կողոպտուած ընկերներին: Ձիուս կորչելուն վրայ էլիք ծիծաղում, չէի՞ ասում թէ՝ ի՛նչ իմանաս, բալքի հենց լաւը դա՞ է...

Այդ էր Մուկուչ քեռու հայեացքը աշխարհի մասին, կեանքի մասին: Դա էր նրա փիլիսոփայութիւնը: Եւ դա նրան հոգեպէս պահում էր չարով լիքն այս աշխարհում:

Երբ մեռնում էր, էլի վերջին խօսքը այդ էր.

— Ի՞նչ իմանաս, բալքի հենց լաւն է՛ս է...

Իր յետեւում դառնութիւններով լիքը մի աշխարհ էր թողնում. ի՞նչ էր կորցնում, որ ափսոսար ...

ԴԱՐԲՆԱՆՑ ՄԻՆԱՍԸ

Ցիշում եմ, մեր դիւղում հեչտ չէր տեատրակ, մատիտ, նաւթ, լամբի ապակի եւ ուրիշ մանրուք գնելը: Թանկ էր, իսկ փող՝ հօ՛, չկար ու չկար:

Երբ ես սովորում էի դիւղական դպրոցում, ինձ համար մի

պրչածայր պնելը բաւական դժուար բան էր: Իսկ մեղնից աղքատները չատ կային գիւղում:

Ահա մեր գիւղացի Մինասը: Կինը նրան ուղարկել է Դիլիջանից լամբի ապակի գնելու: Ապակին գնել է ու փափախը կռնատակին դրած, քրանքի մէջ կորած բարձրանում է դէպի սարի լանջին փռուած մեր գիւղը:

Դիլիջանի ու մեր գիւղի միջեւ մի քարքարուտ դարիվեր կայ: Անց է լինում, այդ դարիվերում ապակին վայր է ընկնում-ջարդւում: Խեղճ մարդը նստում է գետնին, աչքերը խուփ անում եւ չուռ-չուռ ասում.

— Աստուած ջան, երազ ըլի, երազ ըլի...

Աչքերը բաց է անում. չէ՛, երազ չէ, ապակին իսկապէս որ ջարդուել է:

Դէ՛, փողը որտեղի՞ց, որ նո դառնայ մէկն էլ գնի:

Կոտրուած արտով գնում է գիւղ:

Մեր գիւղի նեբքեւ մի հարթավայր կայ: Այդտեղ Մինասը մի ասեղ է գտնում. կռանում է, որ վերցնի՝ չի կարողանում: Դէ՛, հողագործի կոշտ ու կոպիտ մատնե՛ր, նա էլ բարակ, փոքրիկ ասեղ, ո՞նց բռնի: Համ էլ մի ուրիշ տեսակ մատներ էին Դարբնանց Մինասի մատները: Բայց այդ մատների մասին ընթերցողին զգաստ տալու համար, լաւ է նկարագրենք այդ մարդու ոտները:

Ամէն աշնան ու գարնան անձրեւներին այնպիսի ցեխ էր լինում մեր գիւղի փողոցներում, որ կանայք չէին կարողանում գնալ աղբիւրը՝ ջրի: Ու բոլորն էլ սպասում էին, թէ երբ է Մինասը կովերին աղբիւր տանելու, որ ճամբան բացուի: Իսկ ինչպէ՞ս էր Մինասը դէպի ջուրը ճամբայ բացում: Իր հսկայական ոտներով: Գիւղացիները չափազանցրած ասում էին.

— Մինասը վաթսուներեք նոմէրի տրեխներ է հագնում...

— Մի գոմշու կաշուից Մինասի համար մի ջուխտ տրեխացու հագիւ դուրս գայ...

Այդպիսի ոտներ ունէր Մինասը: Ու մեր գիւղի կպչուն, ծնկահաս ցեխի միջով որ նա գնում էր վինչոցով, կարծես մի-մի թիակ էին գնում ցեխին ու հուզ տալիս: Նրա վիթխարի ոտնատակերով գիւղի հարսները արտ կերպով գնում էին աղբիւրից ջուր բերելու...

Այդ ոտներին համապատասխան էլ մատներ ունէր Մինասը: Դէ՛, այդպիսի մատներով նա ո՞նց վերցնէր իր գտած ասեղը: Գետնին չոքած չարչարւում է, չարչարւում է՝ չի կարողանում վերցնել. միամիտ գիւղացին ուրիշ հնար էլ չի կարողանում մտածել: Բայց ո՞նց թողնի-գնայ. այն ժամանակ, մեր գիւղացին ընկած ասեղը,

մեխը, լծկանի ոտքից պոկուած պայտը, թոկի կտորը անպայման պիտի վերցնէր:

Վերջապէս հնարը գտնում է: Մի մեծ քար անգամ քարշ տալով բերում է դնում ճանապարհի մէջտեղը՝ ասելի վրայ, նշան անում: Երբ հասնում է տուն, ուրախ ասում է կնոջը.

— Կնիկ ջան, Դիլիջանի ճամբին քեզ համար մի առել եմ գտել, չկարողացայ վերցնեմ, դնա բեր:

— Ո՞նց գտնեմ էն մի թիքա երկաթի կտորը, ա՛յ սրտամեռ, վրան չանչ է անում կինը:

— Կը գտնե՛ս, վրէն մի ահագին դերեզմանաքար եմ դրել...

ՂԱԶԱՐ ՔԵՌԻ

Երկար, ճերմակ մօրուքով, փայտը ձեռքին, հին չուխան հագին, աչքերը ցաւոտ, մէջքը կռացած մի ծեր մարդ էր Ղազար քեռին: Միշտ լաւառես, միշտ լաւն ասող, հարեւաններին սիրտ տուող, դժբախտութեան դէպքում մխիթարող. ահա նա իր բնաւորութեամբ:

Երբ գայլը ընկնում էր հօտի մէջ եւ տասը–քսան ոչխար խեղդում, Ղազար ամին գնում էր իր ղլխին վայ տուող սիրոջ մօտ ու մխիթարում.

— Էն որ մնացել է, դառած լան է: Անիրաւը կարող էր բոլորին կոտորել ...

Որ մէկը ծառից ընկնում էր, ոտը ջարդում, Ղազար քեռու առաջին հարցն էր լինում.

— Հօ երկու ոտը չի՞ ջարդուել ... Չէ՞ ... Դէ, փառք Աստու, լաւ որ մէկն է, թէ չէ կարող էր երկուսն էլ ջարդուել ... Էն ժամանակ ի՞նչ կը լինէր դրա օրը ...

Որ մէկից գողերը մի անասուն էին տանում, Ղազար ամին տրտում այնպիսի խօսքեր էր ասում, որ սա ուրախանում էր, թէ ինչ լաւ է, որ մէկն են տարել, իսկ եթէ բոլորը տանէի՞ն ...

Մարդուն հասած ամենածանր դժբախտութիւնն էլ կարող էր պատճառաբանել, արդարացնել:

— Ցաւը որ կայ, մարդկանց համար է: Մարդը որ իր ցաւը չքաշի, հօ էն ասրը չի քաշելու, խրախուսում էր նա:

Մի անգամ էլ մի կին անտառում հաճար թաւի տալիս ընկնում է ծառի վրայից ու մեռնում:

Ուրիշների հետ Ղազար քեռին էլ է գնում դէպքի վայրը: Ահով նայում է հաճարենու բարձր կատարին, նայում է նրա տակի ճորում կուտակուած քարերին, որոնց վրայ ընկել ու ջախջախուել էր կինը եւ գլուխն օրօրելով ասում է.

— Էլի լաւ է պրծել ... Փառք Աստու, էլի լաւ է պրծել ...

ՎԱԽՏԱՆԳ ԱՆԱՆԵԱՆ

ԶՐՈՅՑ ՍՐՏԻՍ ՀԵՏ

Եկ, դու եկ, սիրտ իմ, այս ուշ գիշերին,
Քանի արթուն են մեծ ճստեճ մի էիչ,
Ների՛ր, որ յաճախ տրուած յուշերին,
Ես մոռացել եմ թաւաբ ու գրիչ···

Ես մեր առուի հետ միշտ կարկաչել եմ,
Վառուել՝ ափերի վարդերի հոտով,
Ների՛ր, որ ես էեզ յաճախ տանջել եմ
Իմ հայրենի տան աւուշ կարօտով:

Դժուար ճամբէէոով ես էեզ դատել եմ,
Տճնելու մէջ ես դու գտել հաւիգիստ,
Իմ մեղոով յաճախ էեզ էլ վառել են
Սիրուց, կարօտուց շիկացած իմ սիրտ:

Դու գիտես, իմ սիրտ, որ ես հպարտ եմ,
Մի աշխարհ ունեմ ես իմ կրծքի տակ,
Եւ ուր էլ լինեմ հասարակ մարդ եմ,
Ուզում եմ լինել միշտ պարզ ու շիտակ:

... Բայց ինչո՞ւ էեզնից ես ներում հայցեմ,
Չէ՞ որ դու սիրտ ես հասարակ մարդու,
Պահեր կան կեանքում՝ թէ չես վառուելու,
Թէ չես պայթելու, էլ ի՞նչ սիրտ ես դու:

Էլ ի՞նչ մարդ, ասա, թէ իր սրտի մէջ
Կրակներ չունի վառելու համար,
Թէ այդ սրտի մէջ մի աղբիւր չունի
Վառած կրակը մարելու համար:

Թէ չի հրնուում նա այս աշխարհի չափ
Մի լաւ աղջկայ աչէերի խաղով,
Աշխարհի տէրը չի դառնում յաճախ
Մի վարդի թաղով, մի ցօղ ու շաղով,
Մի մանուշակի կապոյտ ծիծաղով:

Ի՞նչ մարդ, թէ խորթ է թախիծը հոգուն,
Թէ միշտ անցել է հեշտ ճանապարհով,
Թէ ոչի՛նչ, ոչի՛նչ էլ չի կարօտում,
Թէ նա չի լալիս յաճախ իր հոգում
Մի վարդի համար, մի ծաղկի մահով,
Մի վարդի թաղով, մի ցօղ ու շաղով,
Մի մանուշակի կապոյտ ծիծաղով···

ՆՈՐԱՅՐ ՄՈՎՍԻՍԵԱՆ

ՄԻ ՊԱՐՈՒՆԳԻ ՀԱՄԱՐ

Գրեց ԼԻԻՍԻ ԹԱՐԳԻԻԼ

Փոքր էի, հազիւ տասը տարեկան:

Մի անգամ հաւաքուեցինք թաղի երեխաները ու որոշեցինք տուն-տուն խաղալ:

— Միայն մի պայմանով, առաջարկեց վաճառական Մինաս ա-ղայի աղջիկը. ով անուշ ուտելիք չբերի, նա իրաւունք չունենայ խաղին մասնակցելու:

Ես այդ դաժան առաջարկից սրտակոտոր տուն եկայ եւ փոխա-նակ մօրս դիմելու, կծկուեցի մի անկիւնում: Գիտէի, որ լաւ ոչինչ չունէինք, հետեւաբար ինչո՞ւ մօրս վշտացնել:

Մայրս, արեւելեան ձեւով յատակին նստած, ե՛ւ աշխատում էր, ե՛ւ ըստ սովորութեան մեղմիկ երգում: Նրա ձեռները դադար չու-նէին: Նա, կամ բուրդ էր մանում, կամ իր մաշուած շորերից մեղ համար «նոր ղեստ» կարում եւ կամ ամենաչնչին վարձատրու-թեամբ Ամերիկուհիների համար գործում էր ասեղով ժանեակ:

Այն պահին, երբ ես սենեակ մտայ, մայրս ասեղնագործով էր զբաղուած: Նրա կարմրած աչքերից երեւում էր, որ լաց է եղել: Ես գիտէի պատճառը... Արդէն հինգերորդ տարին էր, ինչ հայրս մեկնել էր գարիպ եւ երիտասարդ մայրս սպասումից յոգնած, ըն-կել էր յուսահատութեան գիրկը:

Մօրս մօտը զէմքին նայելով, ես միանգամայն մոռացայ խաղի մասին ու փարուելով նրան՝ գառնապէն հարցրի.

— Ինչո՞ւ ես լալիս մայրիկ, չլինի՞ հայրիկից վատ լուր ես առել...

Մայրս, որ իրեն մենակ կարծելով, ազատութիւն էր տուել արցունքներին, անմիջապէս ձգուեց:

— Ինչո՞ւ, հօ երեխայ չեմ, որ լաց լինեմ... գլխիս ցաւից են աչքերս թաց...

— Որ գլուխդ ցաւում է, այդ անտէր ճութը թող, յուղուեցի ես, ձեռագործը մի կողմ հրելով:

— Ճութ որ չգործեմ, բուրդ որ չմանեմ, ձեզ ինչպէ՞ս պահեմ, հառաչեց մայրս ու տեսնելով, որ մոայլւում եմ, բռնագբօսիկ գուարթ ձայնով երգեց.

Ֆարւանն կուգայ զնգզնգալէն,
Հօրդ կը բերի, Լուսուն ջան...

— Ամէն ամպին հօ ձայն չի՞ պայ ... մէկ էլ տեսար խեղճերիս վրայ արեւ ծագեց: Դէ՛հ, վեր, պուպուչիս մատաղ, ընկերներդ

ծառի տակ նստած կչկչում են, դու էլ դնա, խաղ արա:

Ընկերուհիներիս ուրախ ձայներից ոգեւորուած, ոտքի ելայ, սակայն խաղի պայմանը յիշելով, կախեցի դլուխս:

— Աղջկանս մեռնեմ, ի՞նչ է պատահել:

— Ի՞նչ պիտի պատահի, պատասխանեցի խուսափողական:

— Մայրիկին չեն խարի, կշտամբեց մայրս իր խորաթափանց հայեացքն ինձ ուղղելով եւ նրա մինչ այդ մեղմ դէմքը խիստ արտայայտութիւն ստացաւ, — չլինի՞ Մինաս ապայի աղջիկը քեզ էլի «աղքատահոտ» է անուանել...

— Չէ ... ինձ չթողին տուն-տուն խաղամ, խոստովանեցի ես, զգալով որ այլեւս դժուար է քօղարկուել. անուշ բան են ուզում ...

Խօսքերիս վրայ մայրս մռայլուեց, ապա ընդհատելով ծանր լռութիւնը, ասաց.

— Նրանք չգիտե՞ն, որ մենք անուշ բան չունենք, ինչի՞ անտեղի դաղում են քեզ ... Սալայի մէջ մի քիչ դարեհաց կայ, թեփչու մէջ խաչած ոսպ. թէ հաւան են, տար. էդ է մեր ունեցածը ... Տան տղամարդը, որ տարիներով դարիր երթայ ու կնկան թողնի չորս ճաների հետ մենակ, էն տան մէջ ի՞նչ անուշ բան կը լինի...

Այդ խօսքերի հետ մայրս դլուխս սեղմեց իր կրծքին ու դէմքս ողողեց արցունքախառն համբոյրներով...

— Հապա՛ ... մղկտաց նա աւելի ու աւելի դառնանալով, բախտ որ ունենայիր, հայրդ կողքիդ կը լինէր, վոքրիկ սրտիդ մատաղ, վչտիդ մատաղ...

Մօրս խօսքերի մէջ այնքան մորմոք կար եւ ամուսնու նկատմամբ այնքան բողոք, որ ես նրան սփոփելու համար ասացի.

— Մայրիկ ջան, մի՛ դառնանայ, չե՞ն ուզում ինձ հետ խաղալ, թող չխաղան, ի՞նչ մեծ բան է որ...

— Ա՛յ, խելացի աղջկանս մեռնեմ, արցունքների միջից ժպտաց մայրս, դու էլ դնա, քեզ համար ծաղիկ քաղիր, պսակ հիւսիր. թէ խոտերի մէջ երիցուկ դտնես, րնր, պտտպտենք, չորացնենք, որ ձմեռը թէյ չինեմ ձեզ համար. երիցուկը թէ թէյ է, թէ հապի դեղ:

*
* *

Փողոցի դրան առջեւով հոսում էր պղպջալիւն մի առուակ. ես չէի կամենում, որ Մարկոս ապայի աղջիկը նկատեր իմ արցունքոտ աչքերը, ուստի որոշեցի լուացուել: Եւ ահա, երբ մօտեցայ առուին, տեսայ որ մեր հարեւանի տղան վահրամը, ուռիների չուաքում նստած՝ վարունդ է ծախում:

— Ա՛յ թէ կը զարմանան տուն-տուն խաղացողները, եթէ ես վարունդ ձեռքիս մօտենամ, յանկարծ անցաւ մտքովս:

Բայց ինձ ո՞վ առանց փողի վարունդ կը տար... Թէպէտ վահրամը մեզ ծանօթ էր եւ նրա մայրը՝ Կուտրաթ խաթունը յաճախ

հիւր էր գալիս մեզ մօտ, սակայն արժանապատուութիւնս թոյլ չտուեց, որ վարունգ ուզէի:

Ես մօտեցայ Վահրամին ու մենք սկսեցինք խօսել Ակըրայ քարի մասին: Մի քանի օր առաջ մեր մայրերը մեզ տարել էին այնտեղ ու պատմել, թէ ինչպէս Պատիկ Մհերն իր քուռկիկ Ջալալու հետ բանտարկուած են Ջմլըմ մաղարայում:

Վահրամն ինձանից մեծ էր, հետեւաբար աւելին գիտէր այդ ամրոցի դիւցազնի մասին: Նա ոգեւորուած պատմում էր Սասնայ ծռերի մասին. ես ղղում էի, սակայն, վարունգի դրդռիչ հոտը եւ տուն-տուն խաղացող ընկերուհիներիս դիլ ծիծաղը ինձ խանգարում էր կենդրոնանալ:

Եւ ահա, ես ամենեւին չզղայի, թէ ինչպէս ոտքի ելայ եւ այն պահին, երբ Վահրամը յաճախորդներից մէկի հետ առեւտրով էր զբաղուած, վերցրի մի մեծ վարունգ եւ րոպէապէս չքացայ...

Ու քայլում էի ուրախ, չըմբռնելով յանցանքիս խորութիւնը: Այդ րոպէին ինձ միայն ու միայն ոգեւորում էր այն, որ գաբեհացի փոխարէն տանում եմ անուշ բան:

Եւ ահա վարունգը կռնակիս պահած՝ հպարտ-հպարտ ճայն եմ տալիս.

— Աղջիկնե՛ր, թէ իմանաք ի՛նչ եմ բերում... ա՛խ, թէ իմանա՛ք...

Ու մէկ էլ, ո՛վ սարսափ, մէկը յետեւիցս յանկարծ խլեց վարունգը եւ ինձ իր պիրկ բազուկների մէջ կաշկանդելով, սպառնական հարցրեց.

— Ո՞վ տուեց...

Մայրս էր...

Ես դեռ երբեք նրան չէի տեսել այդպէ՛ս ահարկու եւ դեռ երբեք նրա մեղմիկ ճայնը իմ ականջին այդպէս ահեղ չէր հնչել:

— Ինչ եմ հարցնում, ո՞վ տուեց...

Վախից լեզուս կապ էր ընկել...

— Վա՛-վա՛-վա՛-հրամը... Թոթովեցի ես, պողոպատեան վրայ առախօսութիւնը բարդելով:

Սակայն մայրս խաղաղուելու փոխարէն աւելի խիստ կերպարանք առացաւ:

— Ինչո՞ւ պիտի տար. դու հօ մուրացիկ չէի՞ր... Հապա դնանք, առուպեմ:

Այդ որ րոպորովին չէի սպասում... Ես ամօթից կուչ եկայ եւ ոտներս սկսս մեխուեցին գետնին... Իսկական չէ, որ մօրս խաբում եմ, հիմա էլ յանցանքս պիտի ուրիշների մօտ յայտնաբերուէր...

— Մայրիկ ջան, ոտներիդ, ձեռներիդ մատաղ, էլ չեմ անի, ապաչում էի ես, ինչքան ուզում ես՝ զարկ, ինչպէս ուզում ես՝

պատժէ, մենակ թէ Վահրամը չիմանայ, որ ես... որ ես...

Սակայն դուր էի փորձում արցունքներով մօրս մեղմացնել: Նա, որ այնպէս պիտի էր եւ ընդհանրապէս դէպ իմ լացը ղրկուն, այս անգամ ապառաժ էր կարծես...

— Քաղցած կը մնամ, պատուով կը մնամ, ասայ նա թեւիցս քաշելով, — աղքատութիւնն ամօթ չի, տգիտութիւնն ու գողութիւնն է ամօթ: Հինգ տարի անմարդ եմ ապրել, մէկն ինձ վրայ խօսող չի եղել. հիմա ուզում ես, որ քո պատճառով անո՞ւնս կոտրուի:

Օ՛, որչափ նա զգեցիկ էր պայծառքի մէջ եւ ես ինչպէս հպարտ էի, որ իմ մայրն է նա:

Մայրս ինձ առաջ չրեց եւ ես այլեւս ոչ մի դիմադրութիւն չցայտնարերեցի: Անժպտուն քայլում էի դէպի Վահրամը եւ թուում էր, որ ինձ տանում են գլխատելու... Մխիթարականն այն էր, որ մահապատիժը մայրս էր արձակել, իմ արդարասէր, աղնիւ ու հպարտ մայրիկը...

Երբ մօտեցանք Վահրամին, առանց ողջունելու, որ մայրս սկսէր, ես վարունգը գողովի մէջ դնելով, ասացի.

— Վահրա՛մ... այս վարունգը քոնն է... գողացե՛լ եմ... նեղրողութիւն եմ խնդրում...

Վահրամն առաջին նուագ չըմբռնեց, թէ ինչ եմ ասում, 'որովհետեւ ես ու նա մտերիմներ էինք եւ նա երբեք չէր կարող ենթադրել, որ ընդունակ եմ գողութեան, սակայն երբ ես արարքիս մասին խօսեցի երկրորդ անգամ եւ երբ նա նայեց պայծառքից կայծկլտող մօրս աչքերին, նոր միայն հասկացաւ, թէ ինչ վարունգի մասին է խօսքը եւ ինձ մի կերպ փրկելու համար, ասաց.

— Թագուհի մօրաքոյր, վարունգը ես եմ տուել... խնդրում եմ Լուսունին չծեծես...

Մայրս, ի հարկէ, չհաւատաց Վահրամին, ինձ բերեց տուն, վերցրեց մի քար ու հարցրեց.

— Ո՞ր ձեռքով գողացար:

Ես լռելեայն պարզեցի աջս...

Մայրս ինչ որ պատրուակով չուռ եկաւ (այդ յետոյ իմացայ, որ չուռ եկաւ արցունքներն ինձանից գաղտնի սրբելու), ապա բռնեց ձեռքս, դրեց քարի տակ...

— Էլ կանե՞ս... գողութիւն՝ էլ կանե՞ս... այսպէս անշարժ կը մնաս մինչեւ իրիկուն...

Ցաւը սոսկալի էր, բայց աւելի սոսկալի էր մօրս դաժանութեան հասնող խստութիւնը ... սակայն գարմանք, որքան նա նախատում էր ինձ, ես այնքան սիրով էի նայում մայրիկին ... աղնուութիւն եւ վեհութիւն սիրող իմ մայրիկին եւ պատիժը տանում էի անտրտունջ:

***

Երեկոյեան, երբ ես տանջանքից ու արցունքներից թուլացած սովորականից շատ ածկոտին մտայ եւ երբ ինձ արդէն պատել էր թմրիլը, զգացի, թէ ինչպէս մայրս ջերմօրէն գրկեց ինձ եւ հանգարտ ինձ ներքնած կարծելով, վշտացած ասաց.

— Ձեռներս թուլանային, Լուսո՛ւն ջան, որ քեզ չպատժէի... աչքերս կուրանային, Լուսո՛ւն ջան, որ արցունքդ չտեսնէի... խեղճ բալա, արեւի կարօ՛տ բալա...

Նա գառնապէն հեկեկաց եւ նրա արցունքի չիթերը համբոյրներու հետ ողողեցին իմ դէմքը:

— Մի վարունգի համար քեզ լացացրի, իմ փոքրիկ ճիտ... հապա դու երեխայ չե՞ս, ուտել չե՞ս ուզում ... չորացած, քաղցած բերանիդ մեռնեմ:

Խեղդուկը սեղմում էր կոկորդս, բայց ես զսպում էի արցունքներս, որպէսզի մայրս իր մորմոքն ապատ արտայայտէր...

Այժմ, երբ դարձել եմ մայր, նոր եմ հասկանում, թէ որչափ ծանր ու դժուարին էին մօրս ապրումները, երբ նա մի վարունգի համար ձեռքս քարի տակ դրեց, իսկ այն ժամանակ ես անխօս սեղմում էի մօրս եւ համբուրում նրա ձեռները, որոնք, յանցանքի միջոցին անողոքաբար պատժել ուզէին, իսկ խաղաղ պահերին այդպէս մեղմ շոյել...

*
* *

Նոյն տարին սկսուեց համաշխարհային պատերազմը: Մենք պաղթեցինք հայրենի տնից ու պաղթական անուան տակ ընկանք օտար քաղաքի փողոցները...

Գարեհացը, որ ունէինք հայրենիքում, մեզ համար դարձաւ երբեմն ու մենք օրեր շարունակ քաղցից կիսամեռ, թափառում էինք ուտելիքներով ծանրաբեռնուած խանութների առաջ...

Լինում էին րոպէներ, որ ես այլեւս չէի կարողանում դիմադրել եւ պարզում էի ձեռս թոյնելու համար մի կտոր հա՛ց, սակայն տեսողութեանս առաջ անմիջապէս դծագրւում էր խստաբարոյ մայրս եւ ահա ալ ձեռքս սկսում էր ցաւից մորմոքել...

Ես սոսկումով եան էի քաշւում ու այս անգամ աչքիս դէմ կանգնում էր մայրս, անհունօրէն պիտու ու բարի... Նա ժպտում էր ինձ եւ այդ ժպիտը մոռացնել էր տալիս քաղցս ...

ԼԻՒՍԻ ԹԱՐԳԻԻԼ

Պողպատից է սիրտը fո,
Պաղ պատից է սիրտը fո,
վախտ դրեցիր, դու չեկար,
Երկաթից է սիրտը fո:

Ո՞վ էր ասում ձէն գցես,
Աշխարհով մին ձէն գցես,
Ես fո ասած վարդից չեմ,
Հոտոտես ու դէն գցես:

Ա. ԳՐԱՇԻ

ԲԱԶԷՆ ԵՒ ՄՈԾԱԿԸ

Գրեց ԱՐՇԱԻԻՐ ԴԱՐԲՆԻ

Օրերից մի օր
Աներես ճանճը
Գնաց ու մտաւ
Էշի ականջը:

— Ջայնդ ուժեղ է, բեռի աւանակ,
Ինչո՞ւ ես լռել այսքան ժամանակ·
Մոծակին գովիր,
Ջայն տուր, որոտա՛,
Միայն թէ վերցրու շատ ուժեղ նուռա:
Թող ուրիշներն այլեւս չասեն՝
«Ամենից բարձր թռչում է բազէն» ...
Վաղուց է ծնուել նրանից ուժեղը
Մոծակի նման յայտնի մժեղը:

Էշը մտածեց, —
— Մի անգամ գոամ, գլուխը բարը,
Միայն թէ ճանճը
Քաշի իր շառը ...

... Ճահիճների մօտ
Էշի գովեստը լսեց մոծակը·
— Իրաւ է ասում,
Ե՛ս եմ աշխարհի միակ պարծանքը ...

Ճիշդ այդ ժամանակ,
Երկնում կապուտակ,
Թռչում էր բազէն,
Արագ շարժելով հզօր թեւերը,
Ջրում լողում էր նրա ստուերը:
Լճին նայելով՝ տզզաց մժեղը·
— Թող հիմա տեսնեն՝ ով է ուժեղը·
Մարդիկ ծաղրում են խեղճ աւանակին,
Իբր թէ զուր է նա գովաբանել
Ինձ պէս մոծակին ...

Որ բազէն ինձնից ներքեւ է թռչում, —
Պարզ է երեւում·
Ահա նայեցէ՛ք• նա ջրի տակ է,
Իսկ ես՝ վերեւում ...

ԱՐՏԱՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԳՐՈՂՆԵՐ

ՏԵՍԱՐԱՆԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ…

ՍԷՐԸ ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ Է

Գրեց Կ. ՄԵՀԵԱՆ

ԱՆՁԵՐ.— Զարեհ Տիրատուրեան՝ 32 տարեկան: Մելինէ, կինը՝ 27 տարեկան: Վարդուհի, աղախին՝ 24 տարեկան:

(Ցարկաւաժին դուռը կը բացուի: Ներս կը մտնէ Մելինէ, յետոյ՝ Զարեհ: Կը յառաջանան: Մելինէ պայուսակը կը դնէ սեղանին վրայ ու կը հանէ նախ ձեռնոցները, ապա վերարկուն, զոր կ'առնէ Զարեհ ու կը կախէ, իր վերարկուին ու գլխարկին հետ: Մելինէ կը հանէ գլխարկը եւ կը չափէ մազերը: Կ'ուղղուի դէպի աջ, մեզմիւ կը բանայ դուռ մը եւ երկու քայլ ներս կը մտնէ զգուշութեամբ: Ցետոյ կը վերադառնայ):

Մելինէ.— Կը քնանա՛յ:

Վարդուհի (Սպիտակ գոգնոցով է· ներս կը մտնէ խոհանոցի վրայ բացուող դռնէն).— *Եկա՞ք, տիկին:*

Մելինէ.— Անահիտը համե՞յ կաթը:

Վարդուհի.— Այո՛, տիկին:

Մելինէ (Զարեհին).— *Կը տեսնե՞ս ինչ անպիտան է: Երբ ես կուտամ՝ քիթ-բերան կ'ընէ, իսկ երբ Վարդուհին կուտայ, կը խմէ անմիջապէս:*

Զարեհ (ժպտուն).— *Երեւի քեզմէ աւելի Վարդուհին կը սիրէ:*

Վարդուհի (Շիկնուտ).— *Ո՛չ … Որովհետեւ դիտէ, որ եթէ չխմէ, պատյուի չեմ տանիր:* (Մելինէին) *Որեւէ բանելիք ունի՞ տիկինը:*

Մելինէ.— Զարե՛հ, չէ՞ր ուզեր թէյ խմել· Վարդուհին կարկանդակ պատրաստած էր այսօր:

Զարեհ.— Այո՞ … լա՛ւ …

Մելինէ (վարդուհիին).— *Թէյամանը դիր կրակին վրայ:*

Վարդուհի.— Շատ լաւ, տիկի՛ն: Կը պատրաստեմ եւ կը բերեմ (դուրս կ'ելլէ):

Զարեհ (Սեղանին վրայէն կը վերցնէ թերթը· արագ ակնարկ մը կը նետէ էջերուն· յետոյ կը դնէ սեղանին: Ուղիղ կը նայի Մելինէին, որ ապակեդարանէն կ'առնէ թէյի սպասները).— *Այս երեկուն անտրամադիր կ'երեւիս:*

Մելինէ (Առանց Զարեհին նայելու).— *Քեզի այդպէս կը թուի, երբ ուշադրութեամբ չես նայիր ինծի:*

Զարեհ.— Աւելի ճիշդ՝ երբ ուշադրութեամբ կը նայիմ:

ՄԵԼԻՆԷ (Սպասները դնելով սեղանին)։— *Այս իրիկո՞ւն ալ։*

ՋԱՐԵՀ (Սիկարէք մը վառելով)։— *Ինչո՞ւ այդ «ալ»ը։*

ՄԵԼԻՆԷ (Սեղանով զբաղած)։— *Այնպէ՛ս ...*

ՋԱՐԵՀ։— *Ինչպէ՞ս թէ այնպէ՛ս։ Ինչո՞ւ կը կարծես, թէ այս իրիկուն ալ ուշադրութեամբ չեմ նայիր քեզի։*

ՄԵԼԻՆԷ (Դէպի ապակեդարանը երթալով)։— *Սրապեանին հետ յարաբերութիւնդ բարեկամակա՞ն է, թէ՞ պարզ ծանօթներ էք։*

ՋԱՐԵՀ։— *Պարզ ծանօթներ ենք։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Միա՞յն։*

ՋԱՐԵՀ։— *Ինչո՞ւ այս հարցումը։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Ինչպէ՞ս պատահեցաւ, որ որոշեցիք այս իրիկուն ընտանեօք միասին ըլլալ։*

ՋԱՐԵՀ։— *Գրասենեակէ էր եկեր կինոջը ապահովագրութեան գործով։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Նուարդի՞ն։*

ՋԱՐԵՀ։— *Այո՛։ Նուարդը տարի մը առաջ անձամբ եկած եւ ապահովագրուած էր։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Ուրեմն հին ծանօթներ էք տիկնոջ հետ։*

ՋԱՐԵՀ (Ժպտուն)։— *Ուրիշ հարցում չունի՞ս։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Անհաճո՞յ էր։*

ՋԱՐԵՀ։— *Ո՛չ։ Ոչ ալ անսպասելի։*

ՄԵԼԻՆԷ (Կը նստի սեղանին առջեւ)։— *Կը զարմանամ որ կատակելու տրամադրութիւն ունիս, Զարե՛հ։*

ՋԱՐԵՀ (Նոյնպէս նստելով)։— *Իսկ ես կը զարմանամ քու զրամատիկ լրջութեանդ։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ (Կը բերէ թէյն ու կարկանդակը)։— *Ուրիշ ըսելիք ունի՞ տիկինը։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Ո՛չ, դնա, հանգստացիր։*

ՋԱՐԵՀ։— *Վարդուհի՛, ժամացոյցը լարէ ժամը հինգ վրայ։*

ՎԱՐԴՈՒՀԻ։— *Լաւ, պարո՛ն Զարեհ։ Գիշեր բարի* (դուրս կ'ելլէ)։

ՄԵԼԻՆԷ (Թէյը լեցնելով)։— *Անահիտը վրայէն նոյնն նեաեր էր վերմակը քիչ առաջ։*

ՋԱՐԵՀ։— *Ծածկեցի՞ր։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Անշուշտ որ ծածկեցի։*

ՋԱՐԵՀ։— *Եւ Անահիտին վերմակովը ծածկեցիր նաեւ ինծի ուղղած հարցումիդ պատճառը։*

ՄԵԼԻՆԷ։— *Կատակը մէկ կողմ ձգէ։*

ՋԱՐԵՀ։— *Շատ լուրջ կը խօսիմ։ Ու կը սպասեմ յաջորդական հարցումներուդ։*

ՄԵԼԻՆԷ (Թէյը խմելով)։— *Երեւի, սպասելու պատճառներ ունիս ...*

ՋԱՐԵՀ.— Ոչ մէկ պատճառ: Կը հետեւցնեմ տրամաղրութենէդ: Ինչո՞ւ հարցուցիր, թէ Սրապեաններուն հետ մեր հանդիպումը ինչպէ՛ս պատահեցաւ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ուզեցի իմանալ:

ՋԱՐԵՀ.— Ես ալ կ'ուզեմ իմանալ, թէ ինչո՛ւ ուզեցիր իմանալ:

ՄԵԼԻՆԷ (Պահ մը դադարէ վերջ).— Ինչպէ՞ս պատահեցաւ, որ երբ չորս մտանք սրճարան, ես Սրապեանին հետ, իսկ դուն Նուարդին հետ անջատ եւ իրարմէ հեռու նստանք:

ՋԱՐԵՀ (Հանդարտ).— Ալատ սեղան չկար: Սրապեանը աճապարեց քեզ հրաւիրել իր քովը եւ ես հարկադրուեցայ տիկինը հրաւիրել մէս սեղանին պարապ անկիւնը: Եւ մինչեւ վերջը մնացինք այդպէս, որովհետեւ բազմութիւնը հետզհետէ չատցաւ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Եւ դուն դոհ մնացիր անշուշտ այդ պատահական անյարմարութենէն:

ՋԱՐԵՀ.— Ենթադրէ այնպէս, ինչպէս որ կ'ուզես:

ՄԵԼԻՆԷ.— Չեմ ենթադրեր, կը հարցնեմ:

ՋԱՐԵՀ.— Կ'ենթադրե՞ս, կ'ենթադրե՞ս եւ նոյնիսկ աւելին: Ես այդ նկատեցի դեռ այնտեղ, երբ խուսափող ակնարկներ կը նետէիր մեզի:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ինչո՞ւ հարկ դատեր էիր ստուգել, թէ կը հետեւիմ քեզի:

ՋԱՐԵՀ.— Առաջին ակնարկդ նկատեցի պատահաբար: Յետոյ, տիկին Սրապեանին հետ իմ խօսակցութեան ընթացքին միակ հաճոյքս եղաւ որսալ մեզի ուղղուած զաղտագողի ակնարկներդ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Լրջօրէ՞ն կ'ըսես, թէ քեզի համար հաճոյքի առարկայ ես դարձուցեր իմ հետաքրքրութիւնը դէպի ձեզ:

ՋԱՐԵՀ.— Այո՛, բայց ոչ չար մտքով անշուշտ: Երբ այր մը լոլորովին անմեղ է, կնոջը լուռ կամ ծածուկ կասկածը, նոյնիսկ ակնարկի ձեւով յայտնուած, հաճոյք կը պատճառէ իրեն:

ՄԵԼԻՆԷ.— Եթէ սակայն անմեղ է ...

ՋԱՐԵՀ (Ժպտուն).— Ամուսնի մը համար իրապէ՛ս հաճելի է, երբ կինը խոր լրջութեամբ կը մեկնէ դատարկ իրողութիւններ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Իսկ կնոջ մը համար չատ անախորժ բան է, երբ ամուսինը լուրջ իրողութիւններ կը փորձէ ծածկել կատակելով ...

ՋԱՐԵՀ.— Որքա՛ն միամիտ ես, Մելինէ՛ ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ինչո՞ւ:

ՋԱՐԵՀ.— ... Եւ ատով իսկ կրկնապէս սիրելի:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ուրեմն, դուն երբեմն մեզի կը նայէիր որսալու համար ձեզի ուղղուած ակնարկներս:

ՋԱՐԵՀ.— Այո՛:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ու քեզ երբեք չհետաքրքրե՞ց Սրապեանին եւ իմ խօսակցութեան նիւթը:

ՋԱՐԵՀ.— Ո՛չ :

ՄԵԼԻՆԷ.— Կը նշանակէ թէ չես սիրեր ...

ՋԱՐԵՀ.— Զո՞վ :

ՄԵԼԻՆԷ.— Զի՛ս :

ՋԱՐԵՀ.— Ուրեմն, ըստ քեզի, սիրոյս չափանիշը իմ հետաքրքրութիւնս է ղէպի քու եւ Սրապեանի խօսակցութեան նիւթը միայն :

ՄԵԼԻՆԷ.— Միայն՝ ո՛չ : Ոչ ալ՝ առանձնապէս Սրապեանի հետ : Այլ, առ հասարակ իմ եւ ուրիշ այր մարդու հետ խօսակցութեանս նիւթը :

ՋԱՐԵՀ.— Եւ նոյն տրամաբանութեամբ, ղէպի ինձ քու սիրոյդ չափանիշը պէտք է նկատեմ քու հետաքրքրութիւնդ իմ ու ուրիշ կնոջ խօսակցութեան նիւթի մասին :

ՄԵԼԻՆԷ.— Նաեւ այդ, ի հարկէ :

ՋԱՐԵՀ (Լուրջ).— Բայց, առանց եւ հակառակ այդ նիւթերուն ալ, ես գիտեմ թէ դուն կը սիրես զիս, ու գիտեմ նաեւ, թէ խօսակցութեան ինչ նիւթ որ ալ ըլլայ քու եւ այր մարդու մը միջեւ, դուն կը մնաս հաւատարիմ քու սիրոյդ :

ՄԵԼԻՆԷ (Զարեհին ձայելով).— Վստա՞հ ես այդ մասին :

ՋԱՐԵՀ.— Այո՛ :

ՄԵԼԻՆԷ.— Ո՞րպէս :

ՋԱՐԵՀ.— Ո՛րպէս :

ՄԵԼԻՆԷ.— Իսկ ես ...

ՋԱՐԵՀ.— Իսկ դո՞ւն ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ո՛չ, վստահ չեմ ...

ՋԱՐԵՀ.— Շնորհակալ եմ ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ինչո՞ւ կը վշտանաս :

ՋԱՐԵՀ.— Չեմ վշտանար : Եւ յետոյ, տակիկա նորութիւն չէ ինձ համար :

ՄԵԼԻՆԷ (Պահ մը վերջը).— Ուրեմն որեւէ կասկած չունենա՞ր այս իրիկուն, երբ Սրապեան մեզմէ ու յարատեւ կերպով կը խօսէր ինձ հետ :

ՋԱՐԵՀ.— Կասկա՞ծ, ինչի՞ մասին,

ՄԵԼԻՆԷ.— Ինչի՛ մասին ... Այր մը, որ կնոջդ հետ այդպէս մեղմաձայն ու երկար կը խօսակցի՛ ...

ՋԱՐԵՀ.— Բայց, ըսի թէ ես խորապէս կը վստահիմ քեզի :

ՄԵԼԻՆԷ.— Իսկ Սրապեանի՞ն :

ՋԱՐԵՀ.— Սրապեանը այն այրերէն չէ, որ քեզի հետ իր որեւէ ձեւի խօսակցութիւնը կասկած ներշնչէ ինծի :

ՄԵԼԻՆԷ.— Ուրեմն քու վստահութիւնդ կը բխի ոչ թէ ինձմէ, այլ քու այն համոզումէն, թէ Սրապեան մը կամ նմանները չեն այն այրերէն, որոնք կրնան կասկած ներշնչել :

ՋԱՐԵՀ.— Իրապէս երախայ ես, Մելինէ՛:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ամէն կին առաւել կամ նուազ չափով երախայ է, երբ կը սիրէ: Ու ամէն սիրող՝ առաւել կամ նուազ չափով ժամանակաւոր յիմար ...

ՋԱՐԵՀ.— Նաեւ այրե՞լը ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ո՛չ ամէնքը: Նայած լրենոյ խառնուածքին: Օրինակ, Օթէլլօն գառան նման հեզ է, երբ կը սիրէ: Բայց մռնչող պատան կը գառնայ, երբ կ'ըսէ.— «եթէ թերահաւատիմ՝ քառ՛ս»...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ճիշդ այդ կ'ուզէի ճշդել:

ՋԱՐԵՀ.— Ու ճշդեցի՞ր:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ո՛չ: (Պահ մը ետքը) եթէ Սրապեանին տեղ ուրիշ այր մը եղած ըլլար, պիտի կասկածէի՞ր:

ՋԱՐԵՀ.— Թերեւս:

ՄԵԼԻՆԷ.— Զորս տարուան մեր ամուսնական կեանքի ընթացքին երբեք պատահա՞ծ է որ կասկածիս:

ՋԱՐԵՀ.— Պատահա՞ծ է որ առիթ տաս:

ՄԵԼԻՆԷ.— Այո՛, դիտումնաւոր կերպով ...

ՋԱՐԵՀ.— Որպէսզի՞ ...

ՄԵԼԻՆԷ (ծպտուն).— Որպէսզի տեսնեմ դժդոհութիւնդ:

ՋԱՐԵՀ.— Ու տեսա՞ծ ես:

ՄԵԼԻՆԷ.— Դուն ինքդ դժդոհա՞ծ ես: Կը յիշեմ միայն, որ անդամ մը, երբ վերադարձանք պարահանդէսէն, ուր երեք անդամ պարեր էի Տէբեանին հետ, առանց բառ մը արտասանելու հանուելու ու մաար անկողին: Իսկ առաւօտուն նոյնպէս անխօս հեռացար տունէն: Եւ ես որքա՜ն ուրախ էի այդ գիշերն ու յաջորդ օրը ...

ՋԱՐԵՀ.— Բայց լուռ մնացիր նաեւ դուն:

ՄԵԼԻՆԷ.— Այո՛, չուզեցի խանգարել այդ լռութիւնը, որ մեծ հաճոյք պատճառած էր ինծի:

ՋԱՐԵՀ.— Սրտնեղած ըլլա՞լս ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Այո՛, որովհետեւ միայն դղրւանքի մէջ չէ որ կ'ուզեմ տեսնել սէրդ ինձ հանդէպ: Ես կ'ուզեմ զայն տեսնել մանաւանդ քու սրտնեղութեանդ, անհանդուրժողութեանդ մէջ, երբ ուրիշ այրի մը հետ քիչ մը անսովոր կը վերաբերիմ:

ՋԱՐԵՀ.— Ուրեմն, ա՞յդ էր որ կը փնտռէիր այս երեկոյ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ո՛չ: Համաձայն եմ, որ Սրապեանը չէ այն այրերէն, զոր քեզի հետ բաղդատելու արժանի կը նկատեմ: Այս երեկոյ ճիշդ հակառակ դերի մէջ էի:

ՋԱՐԵՀ (Զարմացած).— Այսի՞նքն ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ճիշդ չէր, երբ քիչ առաջ կ'ըսէի, թէ կը հեռեւէի քու խուզարկու ակնարկիդ:

ՋԱՐԵՀ.— Ո՞չ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ընդհակառակն, ես ինքս կը հետեւէի քեզի:

ՋԱՐԵՀ.— Սրապեանի հետ այդքան սերտ խօսակցութեա՞նդ ալ ատիս է:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ճի՛շդ այդ սերտ խօսակցութեան պատճառով:

ՋԱՐԵՀ.— Հետաքրքրակա՛ն է ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Յարդ չհարցուցիր, սակայն, թէ ինչի՛ մասին կը խօսէինք:

ՋԱՐԵՀ.— Ո՛չ քաղաքական եւ ո՛չ ալ տնտեսական խնդիրներու մասին անշուշտ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Կը խօսէինք ճիշդ այն նիւթի մասին, որմէ երբեք չես կասկածիր ...

ՋԱՐԵՀ.— Ա՛յո՞ ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Հապա՛ւ նստած՝ յիշեց թէ ե՛րբ ծանօթացած էր ինձ հետ: Թէ՝ իրեն համար, երկար ատենէ ի վեր խոր բաղձանք մըն էր եղած այդ եւ թէ՝ փարիզի մէջ ոչ մէկ Հայուհի այնքան կը հետաքրքրէ ինքը, որքան ես ...

ՋԱՐԵՀ.— Իսկ դուն համոյքով մտիկ ըրիր անշուշտ:

ՄԵԼԻՆԷ.— Ընդհակառակն: Մէկ քանի անգամ փորձեցի փոխել խօսակցութեան նիւթը, բայց ան չարունակեց իր երգը երգել ... Եւ իր չաղակրատութիւնը վերջացուց՝ խնդրելով հաւանութիւնը՝ չարթուան մէջ օր մը միասին չարժանկարի երթալու համար ...

ՋԱՐԵՀ (Հանդարտութիւնը պահելով).— Մանաւոր ուշադրութիւն մը, անկասկած:

ՄԵԼԻՆԷ.— Գիտեմ որ կնոջ մը կողմէ վեհանձն բան չէ նման խօսակցութիւններ փոխանցել իր ամուսնոյն, բայց, ես կ'ուզեմ ընել ուրիշ խոստովանութիւն մը:

ՋԱՐԵՀ.— Աւելի ծանրակշիռ, կ'երեւի ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Մի՛ հեղներ, այլ լո՛ւր: Երբ ան կը չարունակէր չաղակրատել, իր կինը թողած գու մօտ, դանկիս մէջ ինքնաբերաբար ծնունդ առաւ մտածում մը, թէ ուրեմն ամէն ամուսնացած այր, երբ առիթը կ'ունենայ առանձին ըլլալու ուրիշ կնոջ մը հետ, կը սկսի դարպասել ...

ՋԱՐԵՀ.— Եւ եղրակացուցիր, հետեւաբար, թէ ես եւս, իմ կարգիս ...

ՄԵԼԻՆԷ (Ընդմիջելով).— Ու մինչ ան կը խօսէր, ակնարկս իրեն, բայց մտածումս ձեզի հետ էր ... Ինծի այնպէս թուեցաւ, թէ դուն եւ ուիկին Սրապեանը եւս կը խօսէիք ճիշդ այն նիւթի մասին, ինչ նիւթի մասին որ ...

ՋԱՐԵՀ (Արագ լրացնելով) ... կը խօսէիք դո՛ւք ...

ՄԵԼԻՆԷ (Ընդոստ).— Ինչպէ՞ս թէ մենք ... Չնկատեցի՞ր, որ խօսողը տեւապէս Սրապեանն էր:

ՋԱՐԵՀ.— Իսկ դուն չնկատեցի՞ր, որ միեւնոյն յարատեւութեամբ կը մենախօսէր նաեւ դիմացս նստած իր կինը:

Մելինէ.— Նկատեցէ՛ք։

Զարեհ.— Ուրե՞մն։

Մելինէ.— Եւ անհանգստացայ ... Ուզեցի դիտնալ, թէ ինչէ՛ մասին կը խօսէր այդքան մեղմ ու այդքան տրամադրուած։

Զարեհ.— Բայց, ի սէ՛ր Աստուծոյ, Մելինէ՛, ո՞ր կինը անընդհատ չի խօսիր, տեղի եւ անտեղի, ամէն նիւթի մասին, անգամ հագուստներէն, զոհարեղէններէն, տղեկին կամ աղջկան ընդունակութիւններէն, մինչեւ ուրիշ կիներու թերութիւնները եւ այս կամ այն այր մարդու դարպասումները իրեն, սիրալիր այլ անմեղ խօսքէ մը անդամ եղրակացութիւններ հանելով ...

Մելինէ.— Ա՞յդ էր ուրեմն ձեր խօսակցութեան նիւթը։

Զարեհ.— Հաւատա՛ որ չեմ յիշեր, թէ ի՛նչ խօսեցաւ այդ դատարկամիտ կինը երեք ժամ չարունակ, այն ալ ի՛նչ ոգեւորութեամբ։

Մելինէ (Զարեհին ետեւէն).— Իսկ երբ ձեռքը ձեռքիդ վրայ դրա՞ւ ...

Զարեհ (ժպտուն).— Ա՛յդ եւս նկատեցիր։

Մելինէ.— Երեք անգամ ...

Զարեհ.— Որովհետեւ երեք անգամ յօրանջեցի, հակառակ ի գործ դրած ճիգերուս ...

Մելինէ.— Մի՞թէ այնքան ձանձրացուցիչ էր։

Զարեհ.— Նոյնիսկ տաղտկալի՛։

Մելինէ.— Բայց անիկա գեղեցիկ է, ինչպէս ամէնքը կ'ըսեն։ Եւ այն կարծիքը կայ, թէ անառիկ բերդ մը չէ ... Իսկ ամուսնոյն ու կնոջը կապը ձեւական է միայն ...

Զարեհ.— Սրապեա՞նը ըսաւ այդպէս։

Մելինէ.— Ո՛չ, ուղղակի, բայց այդ իմաստով։ Այդպիսի տրամադրութեամբ ու այդպիսի գեղեցկութեամբ կին մը, երբ մանաւանդ ունի իր գեղեցկութեան գիտակցութիւնը ...

Զարեհ.— Գիտե՞ս թէ ինչ տաղտկալի բան է դատապարտուած ըլլալ երեք ժամ չարունակ լսելու՝ իր գեղեցկութեան գիտակցութիւնը ունեցող դատարկամիտ կին մը, ինչպիսին է քու այդ սիրելին Սրապեանը։

Մելինէ (Յանկարծ).— Ան քեզի ոչի՞նչ ըսաւ քու մասիդ։

Զարեհ.— Իմ մասիս՝ ո՛չ։ Բայց ճիգ կ'ընէր զանազան ձեւերով հասկցնելու ինծի, թէ այրերը կը դարպասեն իրեն, իսկ կիները կը նախանձին՝ գեղեցիկ եւ հետեւաբար այրերէ չընդունուած ըլլալուն համար ... Ու մինչ ան կը չաղակրատէր, ես կ'ափսոսայի ոչ միայն ինծի, այլեւ քեզի ...

Մելինէ.— Նաեւ ինծի՞ ... Ինչո՞ւ ...

Զարեհ.— Ճիշդ այն պատճառով, ինչ պատճառով որ կ'ափսո-

սայլի ես ինձի։ Գիտեմ, չէ՞, որ նայն դատարկ կաշալակն է նաեւ ամուսինը։

ՄԵԼԻՆԷ.— Եւ, այդ պատճառով ալ չանհանգստացար, ինչպէս ըսիր։

ՋԱՐԵՀ.— Երբե՛ք։

ՄԵԼԻՆԷ.— Իսկ եթէ Սրապեանի տեղ եղած ըլլար ուրիշ այր մը, որ ոչ միայն զերծ ըլլար անոր թերութիւններէն, այլեւ ունենար առաւելութիւննե՛ր ...

ՋԱՐԵՀ.— Քեզի հետ այդպէս մեկուսի՞, սեբա ու մեզմ խօսակցութեա՞ն մէջ, ժամեր չարունակ ...

ՄԵԼԻՆԷ (Հետաքրքրուած).— Այնպէս, ինչպէս Սրապեանին հետ էի։

ՋԱՐԵՀ.— Կ'ուզե՞ս որ անկեղծ ըլլամ։

ՄԵԼԻՆԷ.— Խոլորովի՛ն։

ՋԱՐԵՀ (Ոտքի ելլելով).— Շատոնց քեզ տուն ըներած կ'ըլլայի ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Այդքան կտրո՞ւկ ...

ՋԱՐԵՀ.— Այո՛։

ՄԵԼԻՆԷ.— Ինչո՞ւ։

ՋԱՐԵՀ.— Որովհետեւ չէի հանդուրժեր ...

ՄԵԼԻՆԷ (Գոհ).— Ճիշդ այնպէս, ինչպէս պարահանդէսին պիչե՞րը։

ՋԱՐԵՀ.— Այո՛, այդ պիչերը կարծեցի, թէ կը կտրանգնեմ ինձ համար թանկագին, անփոխարինելի բան մը, դոր ունէի, որ լեցուցեր էր հոգիս եւ որ, կարծես, կը հեռանա՛ր ինձմէ՝ ուրիշի մը թեւերուն մէջ, իր տեղը սեւ ու մթին տուներ մը ձգելով հոգիիս մէջ ... Կտրանգնելու ընդունին վախ մը, որ մէկէ՛ն կը ցնցէ քեզ եւ քեզի համար կը վերարժեւորէ այն, դոր կը սիրէիր (Կը մօտենայ Մելինէին, կը շոյէ աւոր մազերը), քու հոգիիդ, քու էութեանդ մաս կը նկատէիր, քեզի համար ընտելացած վիճակի մը մէջ, եւ որ, յանկարծ, կը դառնայ զերարժէք էութիւն մը, կորուստի ենթակայ ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Կորուստի՞ ...

ՋԱՐԵՀ.— Այո՛։ (Կը հակի, ձեռքերը Մելինէի ձեռքերուն մէջ) Եւ սիրոյդ բռնանդակ խորութիւնը կը պատ առաւելապէս ճիշդ այն պահուն, երբ այդ վախը կը սկսի ուժգնօրէն տրտմեցնել սիրտդ ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ճի՛շդ այդ վախը, որ կը ծնի յանկարծ, չես գիտեր ինչպէ՛ս եւ ինչո՛ւ եւ որ կը խռովէ ու կը ցնցէ ամբողջ էութիւնդ, աչխարհը սեւցնելով աչքիդ ...

ՋԱՐԵՀ.— Իսկ առիկա, ինքը, ա՛յն է՝ ... Սիրոյ զարթեցուցիչը՝ սիրոյ սրտերու մէջ ... Երբեմն անհիմն ու անտեղի կասկածներով ...

ՄԵԼԻՆԷ.— Ինչպէս այս երեկոյ ...

Ա. ՆՅՈՅՍ ԿԱՐՕՏ

Գրեց ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

Կեանքի կարօտը չէ այլեւս, որ իմ հոգին
Կը շղթայէ հու տեսիլքիդ, երբ հասեր եմ,
Այնքա՜ն յոգնած ըսպասելէ անյուսօրէն,
Լուսաճաճանչ հին օրերուս հոգեվարքին:

Ո՛վ անիծեց զիս հօր ու անգամ, որ այս օտար
Հողին մէջ բա՛ց կը տեսնեմ սեւ գերեզմանն իմ,
Ուր իմ ձեռքերս ի զո՛ւր պիտի խաչաձեւին
Հայրենաշող բուրվառներու խունկին համար...

Ա՜հ, տայի՛ր կայծ մը արեւէդ, որ ջերմացնէր
Տարիներուս այս խստաշունչ ձմեռը մըրիկ.
Որ տանիէիս երբ տատրակները թռչէին,

կարծէի թէ պիտի ծաղկին նոր գարուններ,
Եւ ես պիտի դեռ կարենամ հասնիլ էզի,
Փա՛ղցր հայրենիք, լուսէ պատկե՛ր սուրբ երազի...

Ա. ՆՅՈՅՍ ՍՊԱՍՈՒՄ

Ինչ որ էզմէ պիտի բըլխէր աղբերահոս,
Ես ըզգլխիչ սափորներու մէջ փնտռեցի,
Բայց ո՛չ մէկ սէր էաղցրութենէդ տրուաւ ինծի
Ծարաւ շրթներս հեշտացընող կաթիլ մ'ամբրոս:

Ի զուր անցայ պարտէզներէ շըէեղազարդ,
Ջը գըտայ հոն վարդ մը խնկոտ՝ սրտիս ընծայ.

ՁԱՐԵՀ.— Յնդում մը գժնդակ, բայց անհրաժեշտ: Երբ մահառանգ կը դրաս, Թէ (դնելով այտը Մելիսենի այտին) *էակը զոր կը սիրես, ընդհատուած է քեզի հետ ու կը սիրես զայն* (թեւերովը սեղմելով Մելիսենը) *այնպէս, ինչպէս որ է ան, քեզ համար անփոխարինելի, ու դերասանց՝ բոլոր կինեըէն ...*

ՄԵԼԻՆԷ (Ծոյելով Ջարեհին դէմքը).— *... Ու կը սիրես զայն այնպէս, ինչպէս որ է ան, քեզ համար անփոխարինելի, ու դերասանց՝ բոլոր այրերէն ...*

(Վ Ե Ր Ջ)

ԱՐՄԷՆ ՍԵՒԱՆ

ՏԱՂ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԵԱՆ

Գրեց ԱՐՄԷՆ ՍԵՒԱՆ

Բարձունքներու կարօտէն հոգիդ ըլլայ երբ խըռով,
Մտածէ թէ շատ անգամ փառքի սանդուխն է փխրուն,
կը տանի ճեզ, երջանիկ գահն աստղերուն ապահով,
Մէկ մ'ալ աչքդ կը բանաս, անդունդին խորը՝ ներկուն:

կը ծագի օրը ցայգէն, յաղթանակի մը նըման,
Ու վախճանին կը հասնի, պարտութեան մը պէս տրխուր,
Բախտին արե՛ւը կըրես ճակատիդ, թէ լուսընկան,
Ելքը ճո՛յնն է, առ յաւէտ, բոլո՛ր փառքերն են ի զո՛ւր:

Մեծերն հրպարտ պիտ' իյնան, որ գահանները ապրին,
Չի կայծակը կը ճայթի մայրիներու կատարին,
Մինչ պտերը կը մեծնայ անոնց շուքին տակ անճիգ:

Տատասկներուդ կարօտով իսկ տանջըւեցայ
Մանկութենէս ի վեր, ուր կեանքն էր անզըւարթ:

Ա՛լ ըսպասումը խոստումներ չունի երբեք,
Պայքարին շունչը մարած է վաստակաբեկ
Մարմինիս մէջ, որուն այնքա՛ն կը յարմարի

Պատանքը սոսկ, ո՛չ պատմուճանը փերթռղի...
Բայց հրմակաւ իմ հայցումիս մէջ կ'օրհնեմ ճեզ,
Քա՛ղցր հայրենիք, որ սրբազան երազ մըն ես...

Իմաստունը այն է միշտ, որ արուեստով մը խորին
Գիտէ ինքզինքը ընել — քօքուած փառէի սին փոշին —
Մինակութեան մէջ հզօր, լռութեան մէջ՝ երջանիկ…

ԻՄ ԲԵՐԴՍ

Կնոջս՝ ՀՌԻՓՍԻՄԷԻՆ

Ան· կանգո՛ւն է· մէջտեղը փոքրրիկին ու ծովին·
Անբռնաբար ապաւէն, հաւատարիմ ու խաղաղ·
Ալիքներն, որ անդադար իր կողերուն կ'ընդհարին,
Կը նորոգե՛ն զայն միայն, կը դառնան կիր ու շաղախ:

Ան· հին բերդն է իմ սիրոյս, միշտ նոր եւ միշտ աննուաճ,
Ուր, ինծի հետ միայնակ, կը բնակի ինքն Աստուած:
Անով կեանքին կ'ըլլամ հաշտ, բազուկս անով կ'ըլլայ ճաջ,
Ու վարդերու կը փոխուին դժնէ փուշերն ու կասկած:

Ասպետին պէս հնօրեայ, որ կորուսած է գուպար,
Եւ խորտակուած իր սուրով կ'ապաւինի դղեակին,
Ես, իմ բերդըս կը մտնեմ, պարտուած այլ խրոխտաբար:

Հոն, կորուստներըս բոլոր կը նըւաճեմ վերստին,
Կը ծածանի յաղթական դրօշակըս վեհափառ,
Եւ ուսերուս կը փաղփի՝ երջանկութեան ծիրանին…

ԱՆՏԱՌՆԵՐԸ

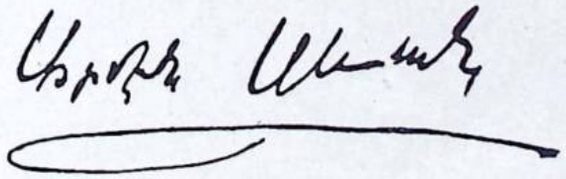
Որպէսզի հողը բարի, խօսի հետը երկինքին,
Անտառները աճեցան կուրծքին վըրայ իր բեղուն·
Ու դարերով, մայրիներ, սօսիները եւ հացին,
Բերին, հա՛ցը խորհուրդին ու բաշխեցին մարդերուն:

Վըսե՛մ, մըթի՛ն անտառներ, դուք՝ կոթողներ երկնաբերձ,
Բարձունքներու կարօտով մոլորական մեր սիրոյն,
Անձեռակե՛րտ տաճարներ, գմբէթներով խոր ու մեծ,
Ուր, պատարագն իր կ'ընէր Եւոլ՝ Աստուածն հովերուն:

Պապերը մեր ծերացան այնտեղ, Դիցն հետ իմաստուն,
Ու հայրերը ձգեցին ամայացած երկինքներ,
Ուստի կեցե՛ր ենք աղճա՛տ, ընդմէջ հողմին, աստղերուն:

Ժամանակն է անողորմ, ու կը մեռնին անչեհեր
Աստուածները ու մարդիկ, կ'երթան մէկտե՛ղ գերեզման,
Որ տեւէ մուրճն անխնայ, ծնունդներուն ու մահուան…

Օգոստոս 1946
Պուէնոս Այրէս

ԱՐԵԱՆ ՁԱՅՆԸ

Գրեց ԵՐՈՒԱՆԴ ՓՈՁԵԱՆ

Փրակա՛, Փրակա: Վիշեհրատ: Ժա՛յռ պոհեմական պղտոր գե-տին վրայ, Պանթէոն ու հողվըտիք: Հրաշանք, հի՛ն հրաշակերտ, գոթական գմբէթները խրած թուխ երկինքն ի վեր: Անկէ վար ծուռ, խորտուբորտ, նեղ, բորբոսած փողոցները, Միջին Դարէն, որոնք պալատները իրարու կը միացնեն չուանի նման: Փողոցներ կամար-ներու տակէն, ուրկէ սառուցներ կը քալեն, երբ ծեր եկեղեցիները թաւ ձայնով շարական երգեն: Ամէն կողմ դարաստաններ, մաերիմ, պարապապատ: Ափսէ, ուր ժողովուրդ մը, դարերէ ի վեր եռացող իր սիրտն է դրեր:

Փրակա՛, գարուն: Նաեւ կծու հով: Անհամ ցուրտ: Յո՛ւրտ, ցուրտ ու հիւսիս: Ու խոպոպներ խարտեաշ Սլաւուհիներու, որոնք արեւ կը բուրեն: Ուսանողութիւն: Յիշատա՛կ ...

Յիշատա՛կ, որ երբեմն ու յաճախ կը կոչէ հողիս լքուած պա-տուհանը, ուր սարդեր կտաւ կը հիւսեն: Յիշատա՛կ, որ կը խօսի բուստէ չրթներով ոսկեղէն ու նուրբ Ուքրանուհիէն: Քրմուհիներու նմանող քնքոյշ ու սլացիկ պուքովինացի ռուսախօս հայ օրիորդ-ներէն: Քրիզանթէմի դէմքով ու փետրաբարձի հանգոյն լայն ու կա-կուղ Մանիայի սիրատարփ ժպիտներէն: Ուսանողական տունէն ու խանդաբորբ երիտասարդութենէն...

Փրակայի մայթերը ծաղկազարդ են, խճանկարուած: Գետա-փերը մերթ մոայլ, մերթ ժպտուն, ուր արուեստն է իր ղրկմը ղրեր: Արուեստ մը զուսպ, թախծոտ, լռութենէն ու կլիմայէն աղդուած: Հողիով սլաւ, արտայայտութեան ձեւերով ներմանա-կան: Խառնուրդ՝ ցեղ, հող, մշակոյթ: Կամուրջ՝ աչխարհէ աչ-խարհ: Ուր, ուրուականներու պէս քովէդ կ'անցնին մարդիկ, դրա-հայ կը կարծես, հի՛ն հայ, մոռցուա՛ծ, օտարացած հայ: Կը հանդի-պիս անուններու, որոնք տարօրինակ կերպով հայկական են: Եւ նման անուններով մարդոց, որոնք կ'ըսեն.— «Ձեմ պիտեր թէ ինչ ազդ եմ»...

... Յունիսին աքասիաները կը ծաղկին այնտեղ: Իրենց ծաղ-կոզկոյզներէն լոյս կը կաթկթի հովին մէջ բուրումնաւէտ: Յունիսին թմբլիները կը յուզուին ու կը բանան ճափոնական հովանոց ու ծա-ռուղիներն ի վար բուրվառ կը փարատեն: Յունիսին՝ վարդն ու չու-շա՛նը: Ու փոքրիկ, սպիտակ աչուկը քնքո՛յշ յաոմիկին: Շատրուան-ները կ'ոտոտան: Ու ծառերու օրօրումէն՝ փափուկ, խաոուտիկ ծաղիկներ սպիտակ երաշներու պէս կը ձիւնեն խոտի մութ կանանչ թաւիշին վրայ:

Դարաստաններուն մէջ, ծառուղիներուն տակ զով է: Ու նըս-

տարաններէ իրարմէ լայ, չարք չարք, իրարու քէն ըրածի պէս: Ու երբ եղանակը բարի ըլլայ եւ արեւը հեղ, անոնց վրայ կ'ընկոզմանին մարդիկ, անձնատուր հաճոյքի ու երգի: Ու նաեւ ուսանող, նաեւ ուսանողուհի, ղիրք ու տետր ղրկած: Մերթ թուխ, տարաշխարհիկ տղաք հարաւէն, չարաճճի եւ ժպտուն: Ու Սլաւուհիներ՝ խնթիւ–ցընող ղեղին խոպոպներով: Յունիսին անոնց ալ սիրտը կը փթթի ու կը փնտռէ ուրիշի մը րնրերուն երկինքը...

*
**

Երկու հոգի էին անոնք ու խօսելով կ'անցնէին քով քովի: Սալ–տակ աւազը կը խշրտար իրենց ոտքերուն տակ:

— Այսօր բնաւ սորվելու տրամադրութիւն չունիմ, ըսաւ մէկը, քիչ անդին եղնիկ մը նշմարելով:

— Լա՛ւ, ուրեմն դրսի կլլենք, պատասխանեց միւսը ժպտելով:

— Օրիորդները կը թոյլատրե՞ն...

Ու նոտան անոնց կողքին, իրենց լեզուները թիթեռնիկ որսա–լու ցանց դարձուցած: Եւ, քիչ վերջը, ծանօթ բարեկամներու նման բոլորը մէկ կը զուարճանային քրքջալիր:

Այսպէս, տարիներէ ի վեր, Փրակայի մէջ միեւնոյն համալսա–րանը կ'ուսանէին անոնք եւ հոն ճանչցած էին իրար ու մտերմա–ցած: Թէեւ մէկը Լեհ էր եւ միւսը Հայ՝ Փոքր Ասիայէն: Մարմնով այնքա՛ն նման էին իրարու: Նման էին մանաւանդ հոգեպէս: Մէկը միջահասակ, առոյգ երեսներով ու չաղանակատոյն վարսերով: Միւսը քիչ մը աւելի նիհար ու բարձր, նոյնպէս չաղանակի զարնող մաղերով ու թափանցիկ, ապու աչքերով: Իրարմէ կը տարբերէին միայն լեզուով:

Հայը ջարդերէն մինակ մնացած էր: Ու կը յիշէր թախծու–թեամբ կտրտուած մեծ եղբայրը: Այլեւ կ'երթար մտքով հօրը հա–պակոյտին, զոր լինք յարդարած էր պատանի տարիքին: Մայր մը, մինակ մայր մը կը մնար երբեմն, որ անշուշտ թուխսի պէս ղինքը փրփած ըլլալու էր: Մայր ու տղայ կը բնակէին Փրակա: Ու թէեւ աղքատ, բայց հիւրասէր էին:

Ահա յաճախ այնտեղ հիւր կ'ըլլար լեհ երիտասարդը: Եւ լինչ որ զարմանալի էր եւ ուրիշ Սլաւներէն տարբեր, առանց քիթ ու բերան ծամռտկելու, հաճոյքով կ'ուտէր հայ մայրիկին ուժեղ, հա–մեմուած արեւելեան կերակուրները: Ու կ'աւելցնէր, որ իրենց տունն ալ, իր մայրը, կը սիրէ կերակուրները այդպէս համեմել: Կ'ելլէ նոյն ապուրը: Քաշուած մխէ նոյն դնդիկները, առատ սխտորով, Ուրիշ ապուր մը թթու թանով կ'ըլլայ: Ու սա որթի տե–բեւներու մէջ փաթթուած սոխով երինճը, այո՛, այո՛, նաեւ այդ մէկը, միեւնոյնը:

Ինչպէ՞ս կ'ըլլար ասիկա:

Երբ կը հարցնէին աւելին, թէ ձեր երկիրը ի՞նչպէս է, — լեհ տղան հաճոյքով եւ ուրախ–ուրախ կը չաղակրատէր: Կը պատմէր ան լեհական տխուր ու միօրինակ դաշտանկարներէն, ուր տարին մէկ անգամ, գարունը, քիչ մը գոյն կը բերէ: Ու կիներէն, արձան երկնային, բաց կապոյտ աչքերով: Եւ իրիկուննները, երբ արեւը ջուրերուն մէջ խեղդուի եւ լոյսը անոր համար սուզ բռնելով սեւ հագնի, ձկնորսները, իրենց չուչանապեղ կիներուն համրի պէս կակուղ ու սպիտակ իրանները ղրկած, կը խրին անկողնի փափուկ փետուրներու գաղջ փրփուրին մէջ:

Կը պատմէր դեռ ուրիշ բաներ: Հեքեաթ ու աւանդութիւն: Կը յիշէր հատ մը անոնցմէ, որ հին օրերէ ասդին, բերնէ բերան անցնելով, ընտանիքին մէջ մնացած էր: Ու կը թուի, թէ կը յուզուէր պատմելով: Հոն կը յիշուէր քաղաք մը, որ խորունկ ձորէ մը անցնող գետին վրայ կը ցածնայ: Քաղաք չէ, այլ հրաշակերտ: Սիրուն, տաշուած քարերով կոփուած բերդեր կը պաշարեն զայն: Եւ հիասքանչ, պերճաշուք ու անհամար եկեղեցիներ, որոնք, Աստծուն օրը երկու անգամ կը ձգեն իրենց զօղանջները զաչտերուն վրայ ու լեռներուն մէջ: Պալատի մը մէջ արքան է, արեւելեան փառքով ու ճոխութեամբ, դլուխը կապած ապարօշ եւ ոտքերուն կարմիր կօշիկ: Ու ոսկի, արծաթ, աղամանդ, արեւելեան կերպասներ ու զորդեր կը զարդարեն զայն: Կարաւաններ կը թափեն հոն իրենց բեռները եւ նոր կարաւաններ կը մեկնին հոնկէ ամէն օր, տարբեր բեռներով: Հարըստութիւնը կը դիզուի երեւակայութենէ դուրս չափերով: Այնտեղ մեծ լեռ մը կ'ըլլայ: Անոր գովը աւելի փոքր մը, իրրեւ մեծին թիկնապահը: Անոնք, բարկութիւնով հողէն ընդոստ դուրս ցատկած աստղատակներ են, դիւցազնե՛ր: Եւ անոնց գաղաթները սպիտակ թաղ ղրած են յաւիտեան: Մերթ մշուշէ խլայ կը հագնին: Ու կը խրին յաճախ ամպերու մէջ եւ կ'անհետանան:

Քաղաքը կը դրսդռէ նախանձը դրացի ընչաքաղց աղգերու: Մանաւանդ անոնցմէ մէկուն, կեղծաւո՛ր քրիստոնեայ: Յաճախ կռիւ կ'ըլլայ հոն: Ու միշտ ալ դուրս կուգայ ան յաղթական: Մինչեւ որ օր մը, դաւաճանութիւնը, տէրտէրի սքեմ հագած, կը տիրէ անոր: Քաղաքը կը դրաւուի: Կը կողոպտուի: Կ'ըլլայ դերի: Ու կարաւաննե՛ր կը մեկնին հոնկէ կրկին, բայց ուրի՛շ կարաւաններ: Բնակիչութիւնը կը լքէ զայն ու կը ցրուի չորս հովերուն: Կը պարպուի քաղաքը, կ'ամայանայ: Բերդերը կը լքուին: Ժամերը կը փակուին: Պալատները կը տխրին: Տուները կը կքին: Ու լեռն է՝ յուզումէն կուլայ: Կը բարկանայ, կը զոռայ ու կը չարժի: Շարժ կ'ընէ ու կը շրջէ քաղաքը: Վրան տակը կը բերէ, տակը կը տանի վրան: Հող ու փոշի զայն կը ծածկեն իրենց տակ: Բուռ եւ աղտաւ բոյն կը դնեն ժայռերուն ու աւերակներուն մէջ: Ու դիշերները, տխուր ձայնով, կ'ողբան զայն:

Այսպէս կը պատմէր լեհ երիտասարդը: Ցետոյ աչքերուն վրայ մշուշ կ'իջնէր: Նայուածքը կ'աղօտէր, անծանօթ տեղ մը իր որոնումներուն մէջ: Կը լռնուէր հոգեկան երկունքի: Հոգին կ'ուզէր նո՛ր երթալ, նոր հոգի դառնալ: Այսինքն դառնալ հին հոգին: Կը փորձէր արթննալ: Ու ապա, այժմու թեւերով կանգնիլ եւ դարձեալ ապրեցնել իր մէջ հինն ու երէկը:

Ա՛խ, ի՛նչ դժուար է յետսանուաճումը դարեր առաջ կորսուած հոգեկան ձգտումին, այսօրէն այնքան տարբե՛ր:

Ի՞նչ կը փնտռէր Անծանօթ քառսին մէջ բա՞ն մը: Հին քաղա՞քը, մեծ եւ աստուածային լերան տակ: Խորունկ ձորէն հառաչող դե՞մը:

Օր մըն ալ հեռացաւ ան: Ուսումնասիրա էր եղեր: Ու այլեւս ոչ ինք երեւցաւ, ոչ ալ լսուեցաւ ձայնը:

— Գնաց, կ'ըսէր միւսը, անապատներէն աւելցած հայ տղան: Գնաց եւ ա՛լ ձայնը չեղաւ:

Ու կը տխրէր, դլուխը կախ: Իբրեւ թէ սիրած աղջիկը կորսընցուցած ըլլար:

— Ի՞նչ, այդ ալ հոգ ընելիք բա՞ն է: Օտար տղայ մը վերջապէս, որքան ալ ընկերդ եղած ըլլար:

— Ճիշդ է, Լեհաստանէն էր ան, բայց որքա՛ն տաքարիւն: Ճի՛շդ մեր արիւնէն: Ա՛խ, այդ արեան ձգողութիւնը, արեան ձա՛յնը ... Գիտցիր որ Հայ էր այդ տղան ...

Փարիզ, 1957

Երուանդ Օտեան

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐ

Արուեստի գործ մը, ինչպէս որ է եւ պէտք է որ ըլլայ, կրնայ բարձր մնալ իր միջավայրէն եւ անմատչելի ըլլալ իր ժամանակակիցներուն: Կրնայ չհասկցուիլ իր ուղեկիցներէն: Ասիկա գեղարուեստի դարաւոր պատմութիւնն է: Ահաւասիկ ինչո՛ւ արուեստի գործը կը գլէ կ'անցնի իր ժամանակաշրջանը ու կը նետուի՛ անջրպետին մէջ: Ահաւասիկ ինչո՛ւ ամբողջ ժողովուրդ մը կրնայ խաչել իր արուեստագէտ զաւակը, յետոյ զայն պաշտելու համար: Ահաւասիկ ինչո՛ւ անկարելի է գրեթէ սահմանել արուեստագէտն ու արուեստի գործը, որովհետեւ հակառակ բարձրաձայն եւ հռետորական հաստատումներուն, կարելի չէ զանոնք պայմանաւորել որեւէ տուեալով: ... Արուեստի գործին նպատակը *գեղեցկութիւնն է*: Մարդկային հոգի՛ն, որ այդ գեղեցկութեան ճամբաներէն կ'երթայ դէպի անմահութիւն:

ԱՀԱՐՈՆ

ԻՄ ԲԱԼԻԿԻՆ

Գրեց Վ. ՇԱՀՈՒՆԻ

Վ. ՇԱՀՈՒՆԻ

Տուել եմ ես արիւնն իմ էեզ,
Ո՛վ իմ բալիկ, իմ սիրտը՝ էեզ,
Աւիւնն իմ էեզ, էեզ՝ գալիքը,—
Որ պիտ՝ լինի բորբ ու գերող՝
Արեւի պէս Հայաստանի ...
Բարձր ու վսեմ, ոգեւորող՝
Ջո գալիքը պիտի լինի:

Այո՛, բալիկ, հաստատ գիտեմ,
Որ ապագան Հայ Աշխարհի՝
Պիտի լինի վեհ ու վսեմ
Եւ փառապա՛նծ, արեւալի՛ ...
Ապագան էո՝ շունդալից
Նոր երգերով պիտի բացուի, —
Այո՛, բալիկ, հաստատ գիտեմ:

Թէօրւանկ (Բաւարիա), 17 Յունիս 1957

REQUIEM

Զօրավար ԴՐՈՅԻ շիրիմին՝ ծաղկեպսակի փոխարէն, ի յիշատակ երկու հանդիպման

Թռա՛ւ մի ոգի հայրենի երկիր,
Կարօտով անհուն՝ թռա՛ւ դէպի տուն,
Եւ ժամանակի էօղն իր աչքերից՝
Իր զօրեղ ձեռքով նետե՛ց նա հեռուն ...
Եւ անմահացա՛ւ ... ելա՛ւ շիրիմից,
Վե՛ր է խոյանում, տեսէ՛ք, սիգապանծ,
Ճախրում է ոգին վերեւ ամպերից՝
Խրնդութեամբ անքիծ ու թեւատարած:

Վե՛ր է խոյանում, տեսէ՛ք, մի ոգի,
Մըտնում իր ազատ երկիրն ապագայ,
Բացւում է ահա արեւի՛, լոյսի՛
Առաւօտ պայծառ՝ իր կեանքի վրայ ...
Եւ տեսէք ինչպէ՛ս հմայուած, դիւթուած՝
Ժրպտում է նրան շողշողուն ու պարզ
Լե՛ռը Արարատ՝ վե՛հ, երկնասլա՛ց,
Հայոց աշխարհի արեւն հրավառ:

Փըռուած են իր դէմ դաշտերը պերճ–պերճ,
Անտառները խիտ, ձորերը անհուն,

Եւ հայրենական այգիների մէջ
Իր անմահ կեանքի երգն է զրընգում ...
Ունկնդիր է նա ձայնին սէգ երգի՝
Հարազատ իրեն, ա՜հ, ինչքա՜ն, ինչքա՜ն,
Թօթափած բեռը անցողիկ կեանքի,
Ազատ շնչում է օդն յաւերժութեան:

Ունկնդիր է նա ձայնին սէգ երգի,
Որի մէջ լո՜յս կայ, սէր ու խրնդութի՜ւն,
Ի՞նչպէս կարող է մահն յաղթել կեանքի,
Երբ այդ կեանքն ունի անմահ պատմութիւն ...
Նայիր, հողածի՛ն, Աստծոյ նոր հիւրին,
Հայի սեղան է բացել լիառատ,
Պատմութիւն թողած հայ եկուորներին,
Երանութեան մէջ ապրում է զուարթ:

Թոչում է ոգին՝ թեթե՜ւ, անմարմի՜ն,
Թողած ետեւում փառաւոր անցեալ ...
Լսո՞ւմ ես ձայնը, ո՜վ դու հողածին, —
Ո՛չ, մահ չէ՛ երբեք մահը իմացեալ ...

Միւնխէն, 21–22 Մարտ 1956

ՊԱՏԳԱՄ

Մի՛ պահանջիր կեանքից շատ բան, ի՛մ որդեակ,
Բաւ է ճեզի փոքրիկ այգի ունենալ,
Մրրգի ծառեր երկու տասնեակ՝ պըտղաբեր,
Եւ կենսատու ջրով հոսող մի առուակ,
Ու այգու մէջ՝ հաղցր երգի սիրահար՝
Սոխա՛կ լինի, լինեն նրնդո՜ւկ, ծիծեռնա՜կ,
Եւ մի հիւղակ՝ ապաստարան արհաւիրքից բնութեան,
Այդ հիւղակում մի մահճակալ՝ հանց օրօրոց մանկական,
Եւ սրտակից ու անճնուէր, կարեկից մօրդ նման՝
Սի՛րտ ունենալ, որ չմարի՛ ծուխը փոքրիկ հիւղակիդ,
Ժառանգներդ ճո արիւնից, հոգուդ խորհից կեանք առած,
Յաւերժ պահեն պատիւը մեծ՝ հաւետստ, անդո՜ղր օջախիդ ...

Միւնխէն, 21 Յունուար 1957

Կ. Չօպանեան

ՄԵՐ ԿՈՂՄԷ.— Բ. աշխարհամարտի ընթացքին Հայաստանէն արտաքսուած անցած չնչին մտաւորականներէն է այս քերթուածներու հեղինակը՝ Վ. Շահունին: Ծնած է 21 Յունուար 1916ին, Թիֆլիս եւ 4 տարեկանին, այն է 1920ին, ընտանեօք փոխադրուած է Հայաստան եւ հաստատուած է Լենինական (այդ օրերուն՝ Ալեքսանդրապոլ կամ Գիւմրի), ուր եւ ամուսնացած է իր տարբական եւ մինչեւ հակարտ կրթութիւնը: Մնացած է որբ, — հայրը մնացած է շատ կանուխ, իսկ

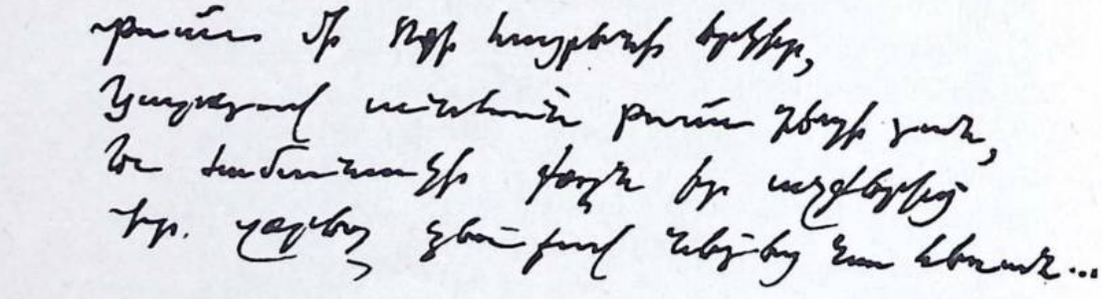
մայրը կրանցուցած է 12 տարեկանին, — եւ այդ տարիքին, բոլորովին մինակ, չարունակած է իր ուսումը, մանելով Երեւանի Համալսարանը 1932ին եւ 1937ին աւարտելով այդ հիմնարկութեան պատմագիտական ճիւղը: Մտադրած ըլլալով մասնագիտանալ միջին դարերու արուեստի եւ պատմութեան ճիւղերուն մէջ, երկու տարի դարձած է «ասպիրանտուրա»յի (դիտա–հետազօտական հիմնարկութեան) աշխատակից: Այնուհետեւ, Ֆին–խորհրդային պատերազմի օրերուն, առանձնած է Լենինականի Մ. Աբովեան մանկավարժական դպրոցի տնօրէնութեան եւ հայ լեզուի ու գրականութեան դասախօսի պաշտօնները: Բ. աշխարհամարտին ծառայած է կարմիր բանակին մէջ եւ 1942ին, վիրաւոր վիճակով, դերի ինկած է Գերմանացիներու ձեռքը:

Փոքր տարիքէն մեծցած ու դաստիարակուած համայնավարութեան չունչին տակ, Վ. Շահունի, խորհրդային երկիրներէ եկած ուրիշ հազարաւոր մտաւորականներու եւ այլ երիտասարդներու նման, ազատ աշխարհի հետ չփման գալէ առաջ միանգամ ընդ միշտ կը խզէ իր կապերը բոլշեւիզմին հետ, կը դառնայ խորթացած համոզուած հակարոլշեւիկ, եւ, առաւել եւս զօրանալով պաշտամունքի հասնող իր հայրենասիրութեան մէջ, կը լծուի քարոզչական աշխատանքի:

Սկսած է գրել պատանեկան տարիքէն: Մօրը ճօնած իր առաջին բանաստեղծութիւնը տպորագրած է 12 տարեկանին, Լենինականի «Բանուոր» օրաթերթին մէջ: Այնուհետեւ աշխատակցած է չարք մը խորհրդային թերթերու: Գերմանիա հաստատուելէն ետք, Շթութկարտի մէջ, 1946ին, հրատարակած է իր քերթուածները պարունակող գրքոյկ մը՝ «Հաւատի Ձայները»: Տպորագրած է հակարոլշեւիկեան քարոզչութեան գծով զանազան յօդուածներ արտասահմանեան մեր մամուլին մէջ: Իր քերթուածները, որոնց մէջ ուժգին կը հնչեն հայաչունչ հաւատքի եւ հայրենասիրութեան լարերը, կը կարդացուին հաճոյքով: Կ'աշխատի այժմ Զարեհ–ցին նուիրուած երկարաշունչ պոէմայի մը վրայ, որ պիտի ըլլայ ապահովաբար լաւագոյնը իր առեղծագործութեանց մէջ:

Վ. Շահունի կը բնակի Միւնխէն (Գերմանիա) եւ կը պաշտօնավարէ Ազատագրութեան Ամերիկեան Կոմիտէի վիթխարի բատիւկայանի հայկական բաժնին մէջ: Ամուսնացած է Գերմանուհիի մը հետ եւ ունի փոքրիկ մը՝ Վարուժանը, անունովը այն մեծանուն քերթողին, որուն հանդէպ զեղման հասնող պաշտամունք ունի ինքը:

ԻՆՉՊԷ՞Ս ԿԸ ԳՐԷ Վ. ՇԱՀՈՒՆԻ

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐ

Արուեստը խանդավառութիւններու եւ հոգեկան բարձր տրամադրութեանց ցպաստով կը ծնի: Բռնազբօսիկ ամէն ճիգ վայրավատին արդիւնքներու առաջ կը դնէ անոնք, որ կը մոռնան այս ճշմարտութիւնը:

Վ. ԳԷՈՐԳԵԱՆ

ՎԱՂԱՆՑՈՒԿ ԿԵԱՆՔՈՒՄ

Գրեց ԵՐ. ԲԱԶԷՆ

Վիշտ մի պատճառիր կեանքում ոչ ոքի,
Քանզի վաղանցուկ հիւրն ես դու կեանքի:

Թէ ճեզ հանդիպի ծանօթ, կամ օտար,
Մի վշտացրու, ողջոյն տուր խոնարհ.
Թէ ճամբիդ վրայ տեսնես մի աղբիւր,
Կռացիր սիրով, խմիր մի բուռ ջուր:

Աշնան դալկացած տերեւին ծառի,
Լուռ ափսոսանքի կարօտով նայիր.
Մեռնողին վերջէն յարգանք մատուցիր,
Խոնարհուիր մի պահ ու ճամբադ անցիր:

Երկչոտ մի եղնիկ սարերի լանջում,
Եթէ իր կորած ձագին է կանչում,
Յիշիր որ մայր է նա որդեկորոյս,
Որդու հետքերն է որոնում անյոյս:

Անկար անցորդին դու օթեւան տուր,
Քաղցածին տուր հաց ու ծարաւին՝ ջուր.
Ծերերի հանդէպ եղիր յարգալից,
Թշուառին նեցուկ, մանկան կարեկից:

Քեզնից տկարին դու մի հարուածիր,
Քեզ դաւ նիւթողին ի սպառ մոռացիր.
Սիրիր բոլորին այս չնչին կեանքում,
Վաղը պիտ' դառնաս դու անդարձ մի բուն:

Թող չվշտանայ քեզնից ոչ մի մարդ,
Ոչ արտ ու արօտ, ոչ թիթեռ ու վարդ.
Ուղիներում քո այս անծայրածիր,
Ներիր բոլորին, ժպտա ու անցիր:

Վիշտ մի պատճառիր կեանքում ոչ ոքի,
Քանզի վաղանցուկ հիւրն ես դու կեանքի:

ԿԵԱՆՔԸ

Մա՛րդ, ինչո՞ւ ես միշտ դժգոհ
Այս վաղանցուկ կեանքում քո.
Ճամբադ ուրախ միշտ գնա,
Կեանքից քեզ բան չի մնայ:

Գարնան գրկում վարդ ու բոյր,
Սիրոյ գգուանք ու համբոյր.
Գարունն էլ կը գնայ,
Վարդից մի թերթ չի մնայ:

Այս աշխարհում դու անծիր,
Ուրախ ապրիր ու անցիր.
Երբ կեանքդ մի օր չհանայ,
Քո հետքից բան չի մնայ:

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս աւիոգ մանկան մի կանչ,
Ու արեւից պոկուած ճաճանչ,
Մանկութիւնս անվերադարձ,
Որպէս թռչուն թռաւ անդարձ:

Անէացաւ ինչպէս մի յուշ,
Ինչպէս խամրող վարդը ճնճուշ·
Ինչպէս հէքեաթ մի երկնահաս,
Մանկան արդա՛ր ոուն ու երազ:

Տիւր ու ծեր, կեանքս աշուն,
Մանկութիւնս եմ միշտ վերյիշում
Եւ ափսոսում ու կարօտում,
Կեանքիս գունատ աշնան ցրտում:

Թոյլ ու անուժ կեանքս չնչին,
Սիրով կը տամ մահուան կանչին,
Թէ մի վայրկեան լինէր հնար,
Մանկութիւնն իմ վերադառնար:

ՄՕՐՍ ԱՆԲԻԾ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Մա՛յր, դու երգ ես ու համբոյր,
Դու մեղեդի, դու մի տաղ,
Դու մի գարուն բաղցրաբոյր,
Գարուն շունչիդ ես մատաղ:

Մա՛յր, դու զեփիւռ, բոյր ու վարդ,
Աչերիդ մէջ ցօղ ու շաղ,
Դու շատրուան սիրառատ,
Ծով աչերիդ ես մատաղ:

Մա՛յր, ինձ ծորից գիրկդ առ,
Նինջեմ անդորր ու խաղաղ,
Դու մի մեհեան, դու տաճար,
Յոյս ու լոյսիդ ես մատաղ:

Եր. Չարենց

ԻՆՉՊԷ՛Ս ԿԸ ԳՐԷ ԵՐՈՒԱՆԴ ԲԱԶԷՆ

Երկչոտ ձի էշնիկ սարերի լանջամ,
Երբ իր կորած շագիկ է կանչամ,
Ձիշիւ ա մայր է նա արդեօք պա,
Որդա ափսոս է պռնամ անյա:

ՁԱՐԵՆՑԻ ՄԱՍԻՆ

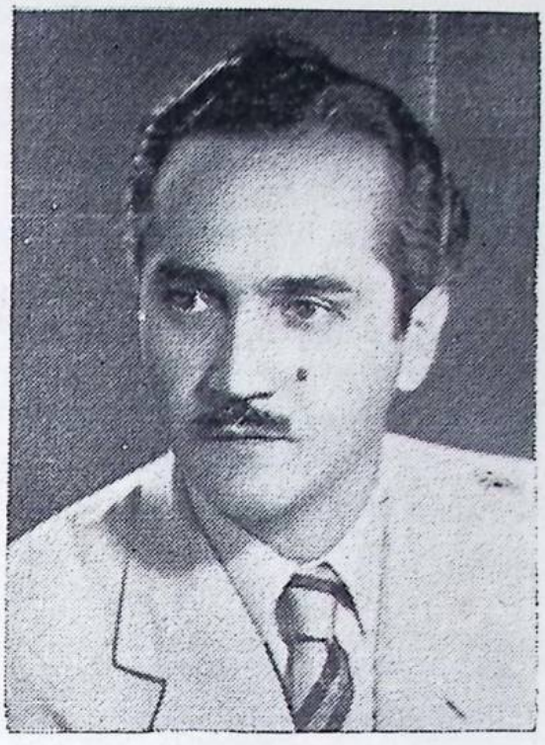
1917ից այս կողմ աւելի մեծ երգիչ Հայ Աշխարհը չտուաւ, ու վախ ունենիք, որ պիտի չտայ նաեւ երկա՛ր, շատ երկար ժամանակ: Ազգերը դիւրութեամբ Զարեհներ չեն ծնում: Իր առոյգ ու հզօր ոճով, մեր երկրի խրոխտ կատարների, բուրումնաւէտ լանջերի եւ բեղմնաւատ դաշտերի նման իր շքեղ, պայծառ ու մարմար լեզուով, իր երգի ինքնատիպ ձեւով, իր խօսքի իմաստուն խորհուրդով եւ իր ցեղաշունչ ճնարով նա կոչուած էր հայ Պուշկինը լինելու մեր գրականութեան մէջ:

ՎԱՀԱՆ ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ

ՁԱՆԶՐՈՅԹ

Գրեց ԱՐՄԱՆՏ

Ահա՛ հացի պատառը ևոյն,
Նո՛յն սեղանը եւ ևո՛յն մարդիկ,
Նո՛յն հոգսերը, ևո՛յն խօսքերը
Առատ ու սիւն, փուճ ու ձանձիր,
Ժպիտները՝ կեղծ ու դեղին,
Խնդուքները՝ ստապատիր,
Աւօրեայի կաղկանձը հին,
Հոգեմաշ ու ջղագրգիռ:
Նո՛յն հարցերը, հայեացքները,
Նո՛յն հոգիները յօրանջուն,
Նո՛յն սեղանը, ևրա վրայ՝
Սիրտն ու հոգին այս ողջակէզ,
Նո՛յն դէմքերը, և ևո՛յն մարդիկ,
Մարդի՛կ, մարդի՛կ պնակալէզ·
Ահա՛ հացի պատառը ևոյն,
Որ կ'ուտէ՛ ինձ, որ կ'ուտէ ֆե՛զ:

ԱՐՄԱՆՏ (ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ)

ԼՈՒՌ ՍԷՐ

Ընկերներ էինք ևուիրուած ու լաւ,
Բայց ի՞նչպէս եղաւ ատեցինք իրար·
Յիշեցի՛ ··· Մի օր, մի աղջիկ եկաւ,
Կախարդիչ ու լուռ, գունատ ու ևիհար:

Մի աղջիկ եկաւ՝ անհուն տենչաւիռով
Կանգնեց մտածկոտ՝ մեր հոգու շէմքին,
Ու նայեց տրտում, հայեացքով խոռով,
Ու սիրեց, սիրեց, մեզ՝ մէկն ու մէկին:

Ու անխօս սիրեց — նայուածքով մի լուռ, —
Նա կարծում էր ինձ, ես կարծում՝ ևրան,
Խարոյկ էր վառել մեր սրտում տխուր,
Վառ սիրոյ անհուն եւ ատելութեան ···

Կռիւ կար մեր մէջ լուռ ու մոլեգին,
Կասկածն էր մաշում մեր հոգին հրկէզ,
Մենք ատում էինք ու սիրում կրկին,
Մինչ հրնուում էր նա մեր վշտին ի տես ···

Եւ մենք ատեցինք իրար խոր այնքա՛ն,
Որ մոռցայ ընկեր եւ սէր, ու անցայ ···
Եւ այսօր գիտեմ՝ չի՛ սիրում ևրան,
Նա սիրում էր ինձ, ու ես՝ չիմացա՛յ ···

ԵՐԱԶԻ ԹԵՒՈՎ

Երազի թեւով՝ նստած ստուերում՝
Ճախրում է հոգիս հեռո՛ւ մի աշխարհ, —
Հեռու մի աշխարհ՝ շատ մօտ իմ հոգուն,
Որ որքան մօտ է, այնքան՝ ինձ օտար:

Ու ես տեսնում եմ խիտ մագերով շէկ,
Արեւի պէս տաք, թուխ Հայի տղան,
Փռել է շունչը մեր աշխարհով մէկ՝
Մեր արեգնափայլ դաշտում նայիրեան:

Արեւի հոտը ու ջերմը կիզուն
Բարձրանում է վեր, այժմ, ալի՛ֆ–ալի՛ֆ,
Երկունք կայ այգում ու արտում հասուն,
Ու հազար բերք կայ ու հազար բարիք:

Կայ հազար բարիք ու հազար ալիք,
Դաշտում մեր ոսկի, մազում՝ աղջկայ,
Որ ուսն է առել իր կողովը լի
Բիւր բարիքով, որ ո՛չ մի տեղ չկայ:

Ո՛չ մի տեղ չկայ ժպիտն աղջկայ,
Անուշ թախիծով այնքա՛ն թաքաւուն,
Ու վիշտը՝ խոշոր աչքերում նրա,
Օ՛, այնքա՛ն խօսուն, ու այնպէ՛ս անհուն:

Օտար երկնի տակ՝ նստած ստուերում,
Հոգուս մէջ բանտած խշշոցը հասկի.
Սառած աչքերս թարթում եմ, թարթում,
Ու փշրւում է երա՛զն այդ ոսկի:

Թեհրան

Ա. Ա.

ԻՆՉՊԷ՛Ս ԿԸ ԳՐԷ ԱՐՄԱՆՏ

Անուշ հայրենի սպասուհի հոգւոյ,
Քո՛յին անցաւը եւ քո՛յին տարտամը,
Քո՛յին հոգսերը, հոգւոյ թռան կոչը
Աչքերուդ մէջ, փոխա՛ն ջուրերու:

Հայրենի տուն ու հայրենիք, անցած ու գալիք բոլոր սերունդների հոգու ոսկէ կաղապարն են: Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

ՕՏԱՐ ԳՐՈՂՆԵՐ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԲ ԱՅԼԵՒՍ ՉԵՆ ՍԻՐԵՐ…

Գրեց ԼՈՒԻԶ ՈՒԼՐԻԽ

Պատմուճիւնս կը սկսի «Ռեբեկա»յին պէս։ Իրերը պարզացնելու համար, կրնայի ձեղի ըսել.— «Կարդացէք «Ռեբեկա»ն մինչեւ 135րդ էջը», յետոյ պիտի դրէի՝ պատմուճիւնս այդ պատմուճեան կապող քանի մը տողեր եւ պիտի վերջացնէի յանձնարարելով ձեղի ընթերցումը քանի մը ռուսական նորավէպերու, որոնք կը քակուին ու կ'աւարտին ճիշդ իմ պատմուճեանս պէս։

Ամէն ինչ պրուած է արդէն։ Ամէն ինչ մտածուած է այս կամ այն պահուն ուեէ մէկուն կողմէ։ Կամ յոյց արուած է ֆիլմի մը մէջ։ Չկա՛յ լար մը, որ պարնուած չըլլայ։

Ես ալ, «Ռեբեկա»յի հերոսուհին պէս, ստեղծուած չէի դղեակի տիրուհի մը կեանքը ապրելու համար։ Այս պատճառով ալ երկար ժամանակ մէկ կողմ կեցած էի։ Գաղտնօրէն ինքզինքս կը ծաղրէի, երբ, նախճիրի այդ օրերուն, ման կուզայի՝ հոտաւէտ բամպակի գնդիկներով ուռնդերուս մէջ, որովհետեւ չէի կրնար տանիլ պարշահուութիւնները։ Երբ, մեր անտառապահին հետ որսորդութեան կ'ելլէի եւ երբ, ան, իր հրացանովը նշան կ'առնէր անտառներէն դուրս եկող գեղեցիկ այծեամի մը վրայ, ձեռքերովս կը խցէի ականջներս։ Բայց, լաւ առաջադրութիւններ ունէի եւ ամէն ինչ կարդի պիտի մտնէր, եթէ մեր հողերը չգտնուէին Արեւելեան Գերմանիոյ մէջ։

Պատմուճիւնս կը սկսի նախ քան պատերազմը։ Առաջին անդամն էր որ իրրեւ դղեակի տիրուհի պիտի հետեւէի որսորդական արշաւի մը։ Ֆանիցս սենեակս բարձրացայ խաղաքարտեր բանալու, եւ, տմարտ մը նկատուելու զաղափարին հետ հաշտուած, հաստատեցի որ փիճամայի վալէն կ'իյնար միշտ իմ եւ տանս մէջտեղը։

Կը տարուէի փափաքելու, որ անձրեւէ, ինչ որ պիտի ստիպէր մեզ յետաձգել որսորդական արշաւը, բայց, իրականին մէջ բացուեցաւ աշնանային փառաւոր օր մը։ Որսորդութեան համար սքանչելի եղանակ մըն էր։ Ցարասիները կը դողդողային լուսնի լոյսին տակ։ Տերեւները մեղմօրէն կ'իյնային վար եւ կը ղղայի անոնց խշրտուքը մաղերուս մէջ։ Վարը, լճին մօտը կեցած էր արաղիլ մը, որ անհասկած կը խորհրդածէր իր յառաջիկայ ճանապարհագնին չուրջ։ Երջանիկ եմ բան մը կարենալ ըսելու համար այս արաղիլի մասին,

որ խորհրդանշանի մը երեւոյթը չունի: Մինչդեռ կը ցաւիմ հիմա, որ խօսեցայ փիւֆայի վալէին մասին: Վանդի առոր մէջ պիտի գըտնէք ակնարկութիւն մը որսորդական արկածի մը չուրջ: Ձեմ ուզեր վախցնել ձեզ: Կ'ուզեմ միայն ըսել, որ այդ օրէն ասդին տարբեր կը մտածեմ չատ մը բաներու մասին:

***

Այն օրը, երբ պիտի գայինք մեր հիւրերը, պէտք էր տայի հրահանգներ, գորս անոնք վաղուց պիտէին: Վարիչն էլ նուագախումբի մը, որ կրնար կատարելագէս ինքզինքը կառավարել: Ճիշդը՝ պիտի զրաղէի մանր ու աւելորդ բաներով: Երբ ոչ ոք կը պիտէր զիս, կ'ներթայի փնտռելու բուրաթակ գործիքս, անուշահոտութիւն սրսկելու համար ամբողջ սրահին մէջ: Կամ կը ջանայի պեղարուեստօրէն կարգի բերել կարմիր հատապտուղի ճիւղերը:

Երբ հասան առաջին ինքնաշարժները, չփոթութիւնս այնքան մեծ էր, որ չրթներս կը դողային եւ ձախ կոպս կը հետեւէր սրտիս զարկին:

Անձկութեանս պիչերներէն եւ ոչ մէկը այսքան դժրախտ զարձուցած էր զիս: Երբ կանդ առաւ առաջին ինքնաշարժը եւ սպասաւորը բացաւ դռնակը, որուհետ խաղալ դղեակի տիրուհին դերը, թէեւ հեռու էի ունենալէ ատոր յատկութիւնը: Ու ահա, սկսայ ընդունիլ հրաւիրեալներս կատարեալ ինքնավստահութեամբ մը, կարծէք ամբողջ կեանքիս մէջ ուրիշ բան չէի ըրած: Հաճոյք կ'առնէի ձայնիս տալով որոշ թրթռացում մը, որպէսզի մարդիկ երեւակայէին, թէ լսած են զայն արդէն ուրիշ անգամ եւ ունեցած են միշտ վերստին լսելու ցանկութիւնը:

Երբ նստանք կրակին անկիւնը, կը զուարճանայի դիտելով, որ ուրիշներն ալ կը մտնէին տարբեր դերերու մէջ: Ոչ ոք կ'ներեւար իրականութեան մէջ եղածին պէս եւ բոցերու դողդղացող լոյսին մէջ նշմարել կը կարծէի ուրուականը Գլարք Կէյլըլի մը, Թէյլըրի մը, Թրէնքըրի մը կամ մէկ խառնուրդը Տիթրիխին եւ Գլոուէթ Գոլգէրին:

Շատ լաւ գիտեմ, որ «Աշխարհը իբրեւ թատրոն» եւ «Մարդիկը իբրեւ դերասաններ» նիւթերը բաւարար չափով օգտագործուած են, բայց երբեք այնքան չէի դիտակցած, որ կարելի է իւրացնել բեմի եւ չարժանկարի անձնաւորութիւնները, երբեք չէի գիտակցած, որ ամէն մէկը դատապարտուած է կապկելու այս կամ այն դերասանը, ի վնաս կեանքի իր սեփական փորձառութեան: Արտօրէն ըմբռնեցի, որ հրաւիրեալներս թոյլ կուտային ինձ դեկավարել զիրենք, քանի որ միակ մասնագէտն էի այդ իրիկուն: Երբ նոյնիսկ բան մը չէի ըսեր, կը զգայի որ իրենց այլազան անձնաւորութիւնները կ'արտայայտուէին իմ միջոցով: Ունէի բեմի մը վրայ գտնուելու հաճելի

զգայնութիւնը: Եթէ կարելի ըլլար չափել մաքին ջերմութիւնը, իմինս ապահովաբար պիտի հասնէր 104 աստիճանի, — այնքան տարուած էի վայելելու ցանկութեամբ:

Մէկ անձ մխայն չատ քիչ ուշադրութիւն կը գարձնէր ինծի: Կաշեպատ թիկնաթոռի մը մէջ ընկողմանած հրապուրիչ երիտասարդ կին մը, որ հովի թեւերով մինչեւ հոս նետուած օճառի պղպջակի մը կը նմանէր: Առանց նուազագոյն ծանրութեան: Զրայրն ասոնցմէ մէկն էր: Պարիկ մը: Անհամեմանելի:

***

Նեղ աչքերով ու հեղնանքով կը հսկէր վրաս: Իմ չափազանցուած ձեւերս հակառակն էին իր ձեւերուն, — իրարմէ այնքան տարբեր, որքան կրակը ջուրէն: Ինքզինքս անճարակ ու անկարող կը զգայի անոր մօտ: Ունէր ան խարտեաշ մազեր եւ ապխտակ մորթ: Վարժուած էր կէս մը փակ պահել իր աչքերը, անոնց կարմրութիւնը ծածկելու համար: Կոպերը կապոյտ ներկուած էին եւ թարթիչները սեւցուած: Իր լեցունկեկ, խոնաւ ու կարմրածիր շրթները զատուած էին իրարմէ թեթեւօրէն եւ անոնց մէջ կը կայծկլտային իր մորթին չափ ապխտակ ակռաները: Գրգռիչ, ուշադրաւ, տարօրինակ ...

Կերակուրները դանդաղօրէն կ'ընէին սեղանին չրջանը, ինչպէս կը կատարուէր ասիկա այս տան մէջ, սերունդներէ ի վեր: Տանտիրուհին կ'ընդունէր մեծարանքներ եւ իր կարգին աղնուօրէն կը յայտնէր չնորհակալութիւններ, — ինչպէս այս եւս կը կատարուէր սերունդներէ ի վեր, — երկչոտ ակնարկ մըն ալ նետելով սպասաւորին վրայ, որուն դէմքը կը մնար չոր ու անայլայլ:

Ալ կոպմս նստած էր խարտեաշ կնոջ ամուսինը, որ հազիւ թէ կը խօսէր հետս: Աչքեր ունէր միայն կնոջը համար, որ, ձանձրացածի ձեւով կը խաղար իր կերակուրին հետ:

Զախիս տեղ գրաւած էր երիտասարդ Իտալացին, որ ինքնատիրապետութեան ընկերացած էր ամուլին: Շուտով նկատեցի, որ խարտեաշ կինը կը նեղուէր, երբ կը խօսէի մօտյ նայուածքով ամուսնոյն հետ, եւ, ամօթով պէտք է խոստովանիմ, որ անթոյլատրելի ըլլալու աստիճան կը չափազանցէի վարմունքս: Ասիկա դիտախտարար կանացի անհեթեթութիւն մըն է, թէեւ, միւս կողմէ, կը ցանկայի թափանցել իր վերապահութեան չարժառիթներուն:

Երբ, աւելի եռքը, գարձեալ նստանք կրակին քովը, մօտեցաւ ինծի եւ հարցուց, թէ կրնա՞ր ինձ հետ առանձին խօսիլ: Ու խօսեցաւ այնքան ցած ձայնով մը, որ ստիպուած էի բոլորովին ծռիլ լսելու համար ըսածը: Զպայի որ կը հոտէր նուռնուֆարի մը նման, եթէ երբեք նուռնուֆարը հոտ մը ունի: Ապաշէց ինծի, որ իրեն յատկացնեմ ուրիշ սենեակ մը, որովհետեւ երկուքով սենեակ մը «կատաղօրէն» կը զրգռէր զինքը: «Ատուածային» բան մը պիտի ըլլար, եթէ կա-

բննայի մատուցանել իրեն այս ծառայութիւնը եւ «անհունօրէն» երախտապարտ պիտի մնար ինձ հանդէպ:

Ուզեցի իրեն ըսել, թէ Պալզաքի կարծիքով, լաւ ամուսնութիւն մը չի կրնար կնքուիլ ոչ միայն առանց երկուքնոց սենեակի մը, այլ եւ անկողնի մը, որ երկու անձի տեղ չունի: Չգացի սակայն, որ անճահ պիտի ըլլար նման դիտողութիւն մը: Այնպէս որ հրահանգներ տուի — երջանիկ էի, որ հրահանգներ տալու առիթը կ'ունենայի — փոխելու Իտալացիին ննջասենեակը, իսկ ամոլին տուի երկու փոքր քառակուսի սենեակները, որոնք իրարու կը միանային բաղնիքով մը: Ենթադրեցի որ տիկինը բոլորովին գոհ պիտի չմնար այս լուծումէն, բայց պիտի չկրնար ալ՝ աւելի բան մը ըսել վերջ ի վերջոյ պանդոկի մը մէջ չէր որ կը գտնուէր:

*
* *

Հալուատանեաս հանելու վրայ էի, երբ սպասուհին դուռը զարկաւ: Պառնուհին կը հարցնէր, թէ կարելի՞ էր իրեն քնարեր դեղ մը տալ: Դեղատուփէս հանեցի «առալին»ը եւ սպասուհիին տալով յանձնարարեցի պառնուհիին փոխանցել բարի պիշերուան լաւագոյն մաղթանքներս:

Ապա նստայ հայելիիս առջեւ, դէմքս չրջանակեցի սպիտակ խաղողիկներու նմանող բամպակեայ փնջիկներով եւ կոպերս ներկեցի կապոյտով, մրմնջելով միաժամանակ «կատա՛ղօրէն, աստուածօրէ՛ն, անհունօրէ՛ն»: Թարթեցի աչքերս: Ինչո՞ւ օր մըն ալ ես չխաղայի նման դեր մը: Սպասուհին նորէն դուռը զարկաւ: Յայտնեց որ պառնուհին խնդրալ ակած էր ըսելով, որ իր ուզածը չափահաս մարդու դեղահատներ էին եւ ոչ թէ խանձարուրի մէջ փաթթուած մանկիկի յատուկ բան մը: Մտածելով հանդերձ, թէ հիւրերը միշտ քիչ մը նեղացուցիչ կ'ըլլան, փնտռել սկսայ ուրիշ քնարեր դեղ մը, եւ, «լիմինալ»ի տիփիկ մը գտնելէ վերջ, տուի սպասուհիին, ըսելով որ այդ դեղը կրնայ եղ մը անգամ քնացնել:

Քիչ յետոյ լսեցի տախտակամածին մեղմ ճարճատիւնը, որմէ հետք քայլի ձայները զգրեցան: Գրեթէ անմիջապէս հետքը, սակայն, ճարճատիւնը վերսկսաւ: Սենեակիս վերի յարկին վրայ դուռ մը բացուեցաւ եւ գոցուեցաւ: Յետեցայ անկողնիս մէջ, ականջս լարած: Մանո՞թ էք այս զգայնութեան, երբ, կարճ լսած, պանդոկի մը մէջ չէք կրնար քնանալ: Վատահօրէն, հիմա ան իր ամուսնոյն թեւերուն մէջն է եւ լուսինը կը փայլի անոնց չուրջը: Հպած է հաւանարար կապոյտ դիշերանոց մը: Եւ ամուսինը իր թուխ գլուխը դրած է անոր կուրծքին վրայ, բայց չի կրնար ինքզինքը արդիլել նկատելէ, թէ որքա՜ն խուլ կը մնայ անոր սիրտը: Ո՛չ մէկ զարկ: Վատահ էի այդ մասին: Կարծէք կը նշմարէի անոր լայնարաց ու հարցական աչքերը, որոնց կարմրութիւնը անտեսանելի էր լուսնի լոյսին տակ եւ որոնք հանդարտօրէն կը հետեւէին ամուսնոյն ձեռ-

քի ամէն մէկ չարժումին: Իր անձը նեղկայ չէր հոն: Թոյն մըն էր ինքը, վտանգաւոր թոյն մը, իրմէ զատ որուն համար ոչ ալ եղած ըլլար: Ոչ ոք պիտի կրնար այս դերը խաղալ տալ ինծի: Կ'ըսեն թէ՝ իր սիրականին թեւերուն մխանալու համար ամուսինը թունաւորող կին մը, պէտք է կրքի մը գերին եղած ըլլայ: Ո՛չ, ո՛չ. կինը պաղ է ձուկի մը պէս եւ չունի կրքի մը տարողութիւնը: Գիտէի, որ իմ անհանգիստ վրայի անհանգիստին մէջ անկողնի մը վրայ փռուած այս կինը, «կատաղօրէն, աստուածօրէն, անհունօրէն»էն զատ ըսելիք ուրիշ բան մը չունի: Ինչպէ՞ս սակայն կարելի է սիրային տեսարան մը խաղալ եւ այսքան ծիծաղելիօրէն դատարկ սիրային բառեր մրմնջել: Հասարակութիւնը պիտի խնդար, — բայց ո՛չ, չեմ կարծեր որ խնդար: Ողբերգական չէ՞, երբ կեանքին ծարաւը ունեցող անհատ մը պատմութիւնէ դուրս կ'ըլլայ, իսկ երբ կ'անիծէ իր անզգայութիւնը, ոչինչ կրնայ փոխել այդ դէմքի վրայ: Ֆիլմերու մէջ միայն ամրոնները հաւատարմացէս թունաւորուած կ'ըլլան: Կեանքի մէջ կը պատահի յաճախ, որ մէկը թոյնն է, իսկ միւսը՝ թունաւորուողը:

*
* *

Այսպէս, անկողնիս մէջ պառկած, ականջ կուտայի: Զկրցայ քնանալ մինչեւ առաւօտ: Վերի սենեակին դուռը նորէն բացուեցաւ եւ տախտակամածը նորէն ճռնչեց: Աղարակէն հասաւ առաջին կուկուլիկուն եւ աւելի վարը, լճի եզերքին, եղէդները սկսան խշրտալ առաւօտեան սիւքէն:

Նախ, ես եւ խարտեաշ կինը, առանձին նստանք նախաճաշի: Գիտէի թէ պարզ ու անայլայլ տեսք մը պիտի ունենար: Խնդալով բառ, որ ամուսինը, չկարենալ արթննալու չափ յոգնած էր: Պատասխանեցի, դրեթէ, թէ առիկա չէր զարմացներ զիս:

Ու հիմա, վերջաւորութիւնը:

Նախորդ օրերուն ունեցած էի շատ մը նախազգացումներ, բայց հիմա, երբ կը մօտենայինք աղէտին, ինքզինքս կը զգայի թեթեւացած ու բոլորովին հանդարտ: Պիտի եզրակացնէք, որ պէտք չէ միշտ վստահիլ նախազգացումներուն:

Բոլորս մէկ լլկանք դէպի լիճը: Որսահալածները չարուած էին եղէգնուտին մէջ, կամ, դէպի առաջ, կը դանուէին նաւակներու մէջ: Երեքական հոգի էինք իւրաքանչիւր նաւակի վրայ: Խարտեաշ կինը կը դանուէր մեր նաւակի յառաջամասին վրայ, պառոնը՝ թիակներուն քովը, ես՝ ետեւը: Կարծէք կաթ թափած էին լճին վրայ եւ խարտիշուհին կը թուէր լուծուիլ այս կաթնաթոյր ջուրի նուրբ ու քաղցր դոյներուն եւ արեւի ոսկեզօծ ճառագայթներուն մէջ: Պիտի ուզէի նմանիլ անոր, իրրեւ էակ մը առանց չրջանակի, առանց պլպլումի, ճուկի արիւնով լեցուած:

Այս պահուն, որսահալածները օղը բարձրացուցին ջրհաւերը:

ԷԶԵՐ ԽԱՀԻԼ ՃԻՊՐԱՆԷՆ

ԵՐԿՈՒ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐԸ

Շատ դարեր առաջ, Աթէնքի մէկ ճամբուն վրայ իրարու հանդիպեցան երկու բանաստեղծներ, որոնք ուրախացան միրար տեսած ըլլալնուն համար:

Եւ, բանաստեղծին մէկը հարցուց միւսին, ըսելով.— «Ի՞նչ յօրինած ես վերջերս եւ ինչպէ՞ս կ'երթայ քնարդ:»

Միւս բանաստեղծը պատասխանեց եւ ըսաւ հպարտութեամբ.— «Նոր աւարտեցի քերթուածներէս մեծագոյնը, թերեւս ամէնէն մեծը, որ մինչեւ հիմա ըրուած ըլլայ յունարէնով: Գերապոյն Աթամազդին ուղղուած ողեկոչում մըն է:»

Յետոյ, վերարկուին տակէն հանեց մազաղաթ մը եւ ըսաւ.— «Ահա, տե՛ս, քովս է եւ հաճոյքով պիտի կարդայի քեզի: Եկուր, նստինք սա սպիտակ նոճիի չուքին տակ:»

Ու բանաստեղծը կարդաց իր քերթուածը: Երկար քերթուած մըն էր:

Ասոր վրայ, միւս բանաստեղծը ըսաւ աղնուօրէն.— «Մեծ քերթուած մըն է այդ: Պիտի տպրի դարերով եւ տասով պիտի փառաւորուիս:»

Ապա, առաջին բանաստեղծը հարցուց հանդարտօրէն.— «Իսկ դո՞ւն ինչ ըրած ես վերջերս:»

Միւսը պատասխանեց.— «Ինչ բան եմ ըրած: Միայն ութ տող՝ ի յուշ պարտէզի մը մէջ խաղցող տղու մը:» Ու կարդաց տողերը:

Առաջին բանաստեղծը ըսաւ.— «Գէշ չէ, վէշ չէ:»

Ու մեկնեցան:

Սեւ ամպի մը նման, թռչունները հաւաքուեցան մեր վրայ: Պառոնը, որուն դէմքը կը թուէր ահաւոր կերպով ուռած, ոտքի ելաւ, վարանեցաւ, նշան առաւ, եւ, իրրեւ թէ յանկարծ կորնցուցած ըլլար իր հաւասարակշռութիւնը, կրակեց կնոջը գլխուն: Կինը անմիջապէս անյայտացաւ ջուրին մէջ ու մարեցաւ այնտեղ ...

*
* *

Երբ այնուհետեւ մեր հրաւիրեալները հրաժեշտ առին մեզմէ, չկրցայ դրան առջեւ ցտեսութիւն ըսելու համար անոնց, ինչպէս այդ կը կատարուէր սերունդներէ ի վեր: Կը մնայի՝ սրահին մէջտեղը, իր զազաղին մէջ պառկած ժպտուն կնոջ քովը եւ կը մտածէի, թէ կեանքին մէջ կան միայն երկու պահեր, երբ մարդ–արարածը, նախապաշարումներէ եւ զուեչոններէ զերծ, հաւատարիմ է ինքն իրեն, — մէկը՝ երբ աշխարհ կուգայ, միւսը՝ երբ կը հեռանայ աշխարհէն ...

LOUISE ULLRICH

Եւ հիմա, երկու հապար տարի ետքը, մէկ բանաստեղծին ուժ տալը կը կարզացուին բոլոր լեզուներով. սիրուած են եւ դուրդուրանքի առարկայ:

Ու թէեւ, միւս քերթուածն ալ անցած է դարերուն մէջէն դէպի պրպտարաններն ու ուսումնականներու խուցերը, ու թէեւ կը յիշուի, բայց ոչ սիրուած է եւ ոչ ալ կարզացուած:

ՏՕՆԱՎԱՃԱՌԻՆ ՄԷՋ

Գիւղական չրջանէն չատ վայելչագեղ աղջիկ մը եկաւ տօնավաճառ: Դէմքին վրայ կար լիլա մը եւ վարդ մը: Մազերուն մէջ արեւամուռը կար, եւ արեւածագը կը ժպտէր անոր չրթներուն վրայ:

Անմիջապէս որ սիրուն օտարուհին երեւցաւ իրենց աչքերուն առջեւ, երիտասարդները վիճաբեցին զայն եւ չրջապատեցին: Մէկը կ'ուզէր պարել անոր հետ եւ ուրիշ մը կ'ուզէր կարկանդակ կտրել անոր ի պատիւ: Ու՝ բոլորը կ'ըղճային համբուրել անոր այտը: Վերջ ի վերջոյ տօնավաճառ չէ՞ր:

Բայց աղջիկը խրտչեցաւ ու ցնցուեցաւ եւ դէշ կարծիք ունեցաւ բոլոր երիտասարդներու մասին: Կչամբեց զանոնք եւ մինչեւ անդամ ատտակեց անոնցմէ մէկ-երկուքը: Ապա փախաւ անոնց քովէն:

Եւ այդ իրիկուն, տուն դացած ատեն, կ'ըսէր իր սրտէն.— «Գարչեցա՛յ: Ինչպէ՛ս անբերեկիրթ եւ դէշ կրթուած են այս մարդիկը: Ուղղակի անհանդուրժելի է:»

Անցաւ տարի մը, որու ընթացքին այդ չատ վայելչագեղ աղջիկը չատ մտածեց տօնավաճառներու եւ մարդոց մասին: Այն ատեն նորէն դնաց տօնավաճառ, լիլան եւ վարդը դէմքին, արեւամուռը մազերուն մէջ եւ արեւածագի ժպիտը չրթներուն վրայ:

Բայց հիմա երիտասարդները, զայն տեսնելով, երես դարձուցին անոր: Եւ ամբողջ օրը մարդ չվիճաբեց զայն եւ մնաց մինակ:

Եւ երբ իրիկնամուտին կը քալէր ճամբէն դէպի իր տունը, ճչաց իր սրտէն.— «Գարչեցա՛յ: Ինչպէ՛ս անբարեկիրթ եւ դէշ կրթուած են այս մարդիկը: Ուղղակի անհանդուրժելի է:»

Kahlil Gibran

ՃԻՇԴ ԽՕՍՔԵՐ

Քաղաքականութեան մէջ խարդախութիւնն է խաղի օրէնքը: ★ Պերճախօսութեան դլխաւոր նպատակն է արդիլել, որ ուրիշները չխօսին: ★ Բարկութեան պահուն դործ տեսնելը փոթորկի պահուն նաւ նստելուն կը նմանի: ★ Հոյակապ են երկիրն ու երկինքը, որովհետեւ լուռ են. օրինակ առ եւ նախընտրէ լուռ մնալ:

ԿԱՄԵՆԱԼ ԵՒ ԿԱՐԵՆԱԼ

ԱՆԳՏԱՆԵԼԻ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեց ԺԱՆ ԿԻԹԹՈՆ

Կը հարցնէի բարեկամուհիս, թէ ի՞նչ կ'ընէր քառաթեւ առուոյտ մը պահելու համար ընդարձակ մարզադահլիճին մէջ: Մէկ հատիկ ալ եթէ պահուէր, կը քաղէր ու կուտար լինդի, անպարծ նատած հրեշտակի մը պէս: Բարեկամուհիս պատասխանեց.

— Դժուար է պատասխանը ձեր հարցումին: Ամէն բանէ առաջ խնդիրը առուոյտը կամեցնալը չէ, այլ զայն արժեցնելը: Ուրախութեամբ հաշտուեցէք քառաթեւ առուոյտ մը չկարենալ պահելու եւ զայն փնտռած ըլլալնուդ համար ծաղրուելու, խենթի մը տեղ դրուելու դաղափարին հետ: Արժանի եղէք պահելու զայն, պահելէ հրաժարած ըլլալնուդ պնով: Եւ ապա սեւեռեցէք ձեր աչքերը մարզադահլիճին վրայ, եւ, մէկ անդամէն ձեր նայուածքը պիտի հանդիպի քառաթեւ առուոյտի մը: Բայց մանաւանդ մի՛ մոռնաք այդ մասին ու մի՛ ըսէք, թէ պոաք քառաթեւը: Այլապէս մարզադահլիճը կըրնայ վրէժխնդիր ըլլալ ...

— Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ, սակայն, որ ես ինձ չեմ կրնար քառաթեւ առուոյտ մը պահել:

— Ափսո՛ս, աւաղեց մեղմօրէն բարեկամուհիս, դուք կը կամենաք, բայց չէք պիտեր արժեցնել կարենալու եղանակը ...

*
* *

Ու ճի՛շդ է: Ճիշդ է, որ մարդ, բուռն յանկուծութեամբ ուզած բանը չի կրնար ունենալ: Կամքը կը պրկուի եւ կ'անդամալուծուի: Ժ.Զ. դարու Ֆրանսայի մեծ բարոյախօսը՝ Մոնթէնեը, դիտած էր այս բանը բախտախաղի մէջ: Կը չահէր ան, որ կը խաղար անտարբեր ու անհոգ, առանց բուռն յանկուծեան: Անգլիացի փիլիսոփայ Պէյքըն եւս կ'ըսէր, թէ յաջողելու համար, պիտի չձգտինք իրականացնել մեր հետապնդած հիմնական առաջադրանքը, այլ պիտի իրականացնենք զայն այնպէս, որ կարծէք այդ հետապնդման ընթացքին այլ բան կ'ընէինք: Եւ ես յաճախ դիտած եմ, որ լաւագոյն յաջողութիւնները կ'իրականանան երկրորդական կամ անուղղակի կամքով, այն է՝ գործելակերպովը սուրբի մը կամ բանաստեղծի մը, որոնք իրենց հոգիի վերնախաւին մէջ հրաժարած են սեփականութեան հասկացողութենէն եւ որոնք, սակայն, երջանիկ դիպուածով մը կը վարձատրուին ճակատագրէն:

Ասիկա ցոյց կուտայ, որ գործի մը, դժուարութեան մը, ճակատամարտի մը, քննութեան մը, եւ պիտի համարձակիմ ըսել,

նաեւ վիճակախաղի մը մէջ մարդուս առաջին պարտականութիւնն է մաքրագործել իր էութիւնը, խղել զայն կապկպող պարաններէն եւ զարձնել զայն աւելի անկաշկանդ: Նկատած եմ նաեւ, որ խօսելու արուեստին գաղտնիքը կը կայանայ մասամբ՝ հաճելի դառնալ կամ բան սորվեցնել չուզելուն մէջ: Վաստկի հաստատակութիւնը, այդ արթնամիտ հրէշը, անմիջապէս կը զանազանէ այն՝ զոր կ'ուզէ եւ այն՝ որ կ'արժէ: Կը զգուշանայ ամէն բան կամենալէ: Կ'ուզէ որ արժէ իր ուզածը: Որքա՜ն դժուար է սակայն առեղծել այս մտավիճակը: Ապցողները, գնդարուեստագէրները, արկածախնդիրները աւելի դիւրութեամբ կը յաջողին ատոր մէջ, քան համբերատար, աշխատասէր եւ խղճամիտ մարդիկը: Դաշնակրու չուշանը չուշան դառնալու համար նեղութիւն չի քաշեր: Բայց լինչպէ՞ս չուշան դառնալ, երբ իրրեւ չահոգրամ կամ յաամիկ բացուած է:

Մեր բազմապրիսկ կեանքերուն մէջ լինչպէ՛ս մոցնել խորհրդապաշտնելու կորմէ լքում որակուած բանը: Մարդկային կեանքին մէջ, այնու ամենայնիւ, կայ օրէնք մը, զոր բնորոշելու համար կարելի է ըսել, թէ ուզելու, ըղձալու չափազանցութիւնը հակազարձութեան դուռ կը բանայ եւ յաճախ, չուզելով աւելի չատ բան ձեռք կը ձգենք քան թէ ուզելով:

Արուեստագէտն ու կինը գիտեն, որ հաճելի դառնալու արուեստին սկզբունքը կը կայանայ զիմացինին երեւակայութիւնը ցնցելուն մէջ, առանց սակայն ամբողջացնելու զայն, այլ անոր ձգելով կարելիութեան անհուն ու անսահման լուսանցքը: Ու գիտեն նաեւ, որ գեղեցկութիւնը, երեւման մը պէս գողունի պէտք է ըլլայ: Մարդկային իրազարձութեանց մէջ, երբեք պէտք չէ կատարեալը կամենալ: «Ճշմարտութեան սէրն է, որ սորվեցուց ինծի գիշերամներու արժէքը», կ'ըսէր Կանակ: Առժամեայ կարզադրութիւններն են, որ յաճախ խաղաղութիւնը կը բերեն: Ճիշդ է, գիւրաբեկ խաղաղութիւն մը, որ աւելի յետաձգում մըն է, կամ անհատականի փակագիծ մը: Բայց, եթէ փակագիծը երկարի՞ եւ անհատականը վա՞ղն ալ չարունակուի:

Պէտք չէ ձգտիլ գործի մը վերջաւորութեան, ոչ ալ աւարտել գործ մը, այլ ընդհատել՝ վերջանալէն քիչ առաջ: Նկարիչը լաւ գիտէ ասիկա. կուգայ պահ մը, երբ գոյները իրարու կը խառնէ: Ու երբեմն համբաւի մը գաղտնիքը կը կայանայ յոգնելէ առաջ ճամբայ ելլել գիտնալուն մէջ: Կեանքը կ'ընթանայ այս սկսասութիւններով: Սէրն իսկ պէտք ունի երկրայութեանց: Ով որ կը մտչեցնէ, իր կարգին կը մաչի:

— «Գիտէ չգտնէիր գիս, եթէ փնտռած ըլլայիր», կ'ըսէ երջանկութիւնը:

JEAN GUITTON

ՋԱՐՏՈՒՂԻ ՄՏՔԵՐ

Երբեմն բարեկամներու անկեղծ կ'ըսենք։ Թշնամիներն են միայն որ անկեղծ են։ Պարտաւոր ենք հետեւաբար անոնց քննադատութիւնը ընդունիլ իբրեւ չատ լեզի բժշկական դեղ մը, իսկ միւս կողմէ վարժուիլ, որ աւելի լաւ ճանչնանք մենք զմեզ։

* * *

Քաղաքավարութիւնը խոհեմութիւն է, անքաղաքավարութիւնը՝ անմտութիւն։ Իսկ անխմաստօրէն եւ ոչինչ պատճառով մը չուրջդ թշնամիներ ստեղծելն ալ ամբիծ է եւ կը նշանակէ կրակի տալ անձնական տունդ։ Որովհետեւ քաղաքավարութիւնը կեղծ դրամ մըն է առհասարակ։ Այս տեսակի դրամ մը խնայելը նշան է պակասամտութեան, մինչդեռ չտալըէն զործածելը՝ ողջմտութեան ապացոյց մը։

* * *

Շունը, մարդուս միակ բարեկամը, առանձնաշնորհ մը, յատկանշական դիծ մը ունի ուրիշ անասուններու վրայ։ Այն է՝ իր պոչին այնքան արտայայտիչ եւ խորապէս պարկեշտ ու բարեացակամ չարժումը։ Բարեւելու ինչպիսի՛ լաւագոյն եղանակ մը, զոր բնութիւնը չնորհած է իրեն, բաղդատմամբ մարդոց ծամածռումներուն, այլանդակ չարժուձեւերուն եւ դիմախաղերուն, զորս կը վերապահեն իրենց նման քաղաքավարութեան։

* * *

Ինչ որ լինձի հաճելի կը դարձնէ չուներու ընկերութիւնը, իրենց հոգիին թափանցիկ վիճակն է։ Իմ չունս այնքան թափանցիկ է, որքան ապակին։ Պիտի չսիրէի ապրիլ, եթէ չուները ոգւոյ թիւն ունեցած չըլլային։

* * *

Անօգուտ եւ վտանգաւոր անխոհեմութիւն է թոյլ տալ, որ մեր խօսքերուն մէջ կամ դէմքին վրայ յայտնուին բարկացած ըլլալու նշանները։ Գործով միայն պէտք է ցոյց տալ մեր քէնը կամ զայրոյթը։ Զմռնանք որ պատարիւն կենդանիները ունին ամէնէն վտանգաւոր խայթոցները։

* * *

Ոչ մէկ բան այնքան լաւ կ'ապացուցանէ աչխարհի տպիտութիւնը, որքան այն կարծիքը, թէ կատարեալ արժանիքի եւ մեծութեան տէր է այն մարդը, որ չատ բարեկամներ ունի։ Կարծէք, մարդկէ իրենց բարեկամութիւնը կ'ընծայեն որեւէ արժանիքի նայելով։ Կարծէք, մարդիկ նման չեն այն չուներուն, որոնք կը սիրեն ոսկոր չատ նետող կամ դիրենք չատ վայելուչ ձեռքերը միայն։ Շատ բարեկամ ունի միայն այն մարդը, որ դիտէ ճարտարօրէն չոյել իր նմանները, եթէ նոյնիսկ անոնք ամենավատ տեսակի ապուշներ եւ պած ըլլան։

ՇՈՓԻՆՀԱՈՒԷՐ

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՄԵԾԱՆՈՒՆ ՌՈՒՍ ԳՐԱԳԷՏ

ՊՈՐԻՍ ՓԱՍԹԷՐՆԱԿԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Միջազգային աշխարհի, այլ մանաւանդ միջազգային գրական ու մտաւորական բարձր շրջանակներու խիղճը ուժգնօրէն ցնցուեցաւ 1958ի տարեվերջին ի լուր այն անսահմանութեան պայթակղութեան, որուն պոհը եղաւ ժամանակակից Ռուսաստանի գրական մեծագոյն դէմքերէն բանաստեղծ, գրագէտ և թարգմանիչ Պորիս Փասթէրնաք:

Անցեալ Հոկտեմբերի 23ին, ամբողջ աշխարհի մէջ արձագանգեց այն տեղեկութիւնը, թէ Նոպէլեան Գրական Մրցանակի յանձնախումբը, 1958ի գրական մրցանակին արժանի գտած էր Պորիս Փասթէրնաքը, իր նորագոյն վէպին՝ Տոքթոր Ժիվակոյի հրատարակութեան առիթով պսակելու համար անոր գրական–գեղարուեստական քառասնամեայ վաստակը:

Խորհրդային իշխանութիւնը լսեց տեղեկութիւնը իր կարգին: Լսեց, պայթեցաւ եւ մատնուեցաւ խուճապի: Փասթէրնաք խորհրդային քաղաքացի էր — պապերուն ծագումով Հրեայ, սակայ՝ քրիստոնեայ — եւ կը բնակէր Մոսկուայէն 20 քիլոմէթր հեռու դաշտային բնակարանի մը մէջ, որ իրեն տրամադրուած էր կառավարութեան կողմէ, ինչպէս նման այլ տաղանդներ տրամադրուած են խորհրդային գրագէտներուն եւ արուեստագէտներուն: Խորհրդային քաղաքացիի իր այս հանդամանքը կը հակասէր՝ Սթոքհոլմի մէջ անակնկալօրէն իրեն ընծայուած մեծ պատիւին: Վանդի այդ պատիւին չարժառիթը, Տոքթ. Ժիվակօն, ըստ խորհրդային հասկացողութեան, հակախորհրդային քարոզչութեան ծառայող վէպ մըն էր, որուն գոյութեան եւ մանաւանդ վարձատրութեան երբեք պիտի չկրնար հանդուրժել Մոսկուայի կառավարութիւնը: Ահա թէ ինչո՛ւ գրագէտ ան ու մատնուեցաւ խուճապի, արագօրէն ու մեքենաբար պայթեցնելով համաշխարհային տարողութեամբ անլուր պայթակղութիւն մը:

*
* *

Տոքթ. Ժիվակօն հարազատ պատկերացումն է վերջին քառասնամեակի շրջանին խորհրդային քաղաքացիի ապրած ողբերգութեան: Այդ դծով, ողբերգութիւն մըն է նաեւ կեանքը վէպի հեղոսին՝ Տոքթ. Ժիվակոյի, որ, արբակենցաղ քրիստոնեայի խորը ըմբռնումով կը ձգտի ապրիլ կեանքը իր բովանդակ ազատութեան եւ դեղեցկութեանց մէջ եւ սակայն անհունօրէն կը տառապի յեղափոխութեան, քաղաքացիական պատերազմի եւ ասոնց յաջորդած խորհրդային բռնատիրութեան հողեքանդ ու ապանիչ մղձաւանջի ճի–

բաններուն մէջ: Իր հերոսին բերնով, Փասթէրնաք խօսիւ կը խոբանէ համայնավար վարչաձեւը, վասնզի կը հաւատայ, որ կեանքը, երբ եւ իցէ չի կրնար ըլլալ մարդ-էակը դէպի «ընկերային բարօրութիւն» քաշկռտող արիւնոտ չղթայ մը, լուծ մը, խեղկա՛տ մը: Տոքթ. Ժիվակօ կ՚ըսէ.

— «Մարդ ծնած է ապրելու եւ ոչ թէ կեանքի պատրաստուելու համար ... կեանքը երբեմ կաղապարուելիք նիւթ մը չէ ... Անհունօրէն հեռու կը մնայ ան՝ իր մասին ձեր կամ իմ բանաձեւած բրամիտ տեսութիւններէն»...

Ու զարմանալի չէ, որ Փասթէրնաք, կեանքի մասին ա՛յս ըմբռնումը ունեցող իր հերոսին անունը դրած է Ժիվակօ: Անունը կազմուած է սլաւական ժիվոթ բառէն, որ կը նշանակէ կեանք: Բանաստեղծ-բժիշկը, սակայն, անզօր է տոկալու այն մեծ «կեանքին», որ խորհրդային վարչաձեւին պարտադրածն է: Կը դիտէ, կը տառապի, կը համակերպի, դիտնալով միանգամայն, որ դատապարտուած է կորսուելու հազար-հազարներու պէս: Սիրուած է իր ժողովուրդէն, որ կը կորսնցնէ զինքը, եւ մեծապէս սիրած է Լարա անունով կին մը, զոր ի՛նք կը կորսնցնէ: Եւ, առանց հասնելու ազատ-անկաշկանդ ապրելու իր մեծ երազի բարձունքին, ի վերջոյ կը դառնայ սրտաբեկ ու քայքայուած մարդ մը, որ, Մոսկուայի մէկ հանրակառքէն վար իջած պահուն յանկարծամահ կ՚ըլլայ սրտի կաթուածով:

Այս է Տոքթ. Ժիվակոյի զմայլելի վէպին առանցքը: Փասթէրնաք ինքն ալ կ՚ընդունի, թէ Տոքթ. Ժիվակօն, մասամբ, իր խոհ ինքնակենսագրութիւնն է: Ժիվակոյին պէս մեծցած է ան զարգացած ընտանիքի մը մէջ եւ ռուսական յեղափոխութեան անմիջապէս յաջորդած տարիներուն յայտնուած է իրրեւ հզօր երեւակայութեան եւ ապրումներու տէր բանաստեղծ: Բռնութիւնը, որուէ պարտադրանքով չէ կրցած ապրիլ իր վրայ: Մնացած է՝ ճնշումի տակ որեւէ տող չգրելու չափ ըմբոստ եւ անհնազանդելի: Ապրուստը ապահովելու համար նուիրուած է թարգմանական աշխատանքի, որուն մէջ եւս յայտնուած է մեծ տաղանդով: Ռուսերէնի թարգմանած է դասական գրաբ-գործոցներ Շէյքսփիրէն, Շիլլէրէն, Ռիլքէէն, Կէօթէէն, եւլն.: Իշխանութեանց կամքին չենթարկուելու իր վճռական կեցուածքին հետեւանքով ալ հռչակուած է իրրեւ «անկեալ ձեւապաշտ» եւ ենթարկուած է սուր քննադատութեանց: Թէեւ, տակէ առաջ, իրրեւ մէկ անդամը խորհրդային գրողներու պատուիրակութեան, մասնակցած է միջազգային գրողներու համագումարին, որ գումարուած էր Փարիզի մէջ, 21-25 Յունիս 1935ին: Նախապատերազմեան մեծ մաքրագործումներու օրերուն իրեն ալ առաջարկուած է «գաւաճաններ» մատնանշել: Մերժած է, իր կարգին մահուան դատապարտուելու վտանգով եւ սակայն կրցած է գլուխը

վրկել բարեկամ պրոշներու մի-
ջամտութեանց չնորհիւ: Կ'ըսուի
մինչեւ անգամ, որ Սթալին, հա-
կառակ Փասթէրնաքի անճկելի
կեցուածքին, բացառիկ համա-
րում մը ունէր անոր հանդէպ,
վրայի ակնառուր բանաստեղծ-
ներու գործերը մեծ յաջողու-
թեամբ ռուսերէնի թարգմանած
ըլլալուն համար:

Ահա այս պայմաններու մէջ է,
որ Փասթէրնաք, տարիներու ըն-
թացքին եւ հակառակ իր չրջա-
պատի վերիվայրումներուն,
համբերութեամբ ու խոր անկեղ-
ծութեամբ ստեղծագործած է
այս մեծածաւալ եւ դմայլելի
վէպը՝ Տոքթ· Ժիվակօն, որ,
տարիներ անց, պիտի հրատա-
րակուէր — օտար թարգմա-
նութիւններով — արտասահմանի
մէջ եւ պրաւելով Նոպէլեան
Գրական Մրցանակի յանձնա-
խումբին ուշադրութիւնը, հե-
ղինակը պիտի հռչակէր 1958ի
մրցանակաւորը:

*
* *

Վէպը, որ իր ամբողջացած
ձեւին մէջ, պատմի ճամբանե-
րով հասած էր Իտալիա 1956ի
աշնան, անծանօթ չէր խորհըր-
դային պրական չրջանակներուն:
Փասթէրնաք, նոյն տարուան ա-
մառը պրած էր այս վէպը խոր-
հըրդային Նովի Միր պարբերա-
թերթի խմբագրութեան: Այս
վերջինը, Սեպտեմբերին կը վե-
րադարձնէր պայն հեղինակին
մերժողական խիստ նամակով
մը, որուն մէջ կ'ըսուէր թ միջի
այլոց·

ՊՈՐԻՍ ՓԱՍԹԷՐՆԱՔ

— «Գրեթէ ակնառանական անհատապաշտութիւն մը կը ցուցադրեն վէպին հերոսները, որոնք չեն գիտեր եւ չեն ուզեր ոչինչ տեսնել իրենց շուրջը եւ այս պատճառով ալ իրենք իրենց կ'ընծայեն գաւեշտօրէն չափազանցուած կարեւորութիւն մը: ... Դուք գրած էք նեղմիտ եւ ամէն բանէ առաջ հաղաքական վէպ մը: Կառուցած էք զայն՝ բացէ ի բաց հաղաքական որոշ գաղափարներու ծառայած ըլլալու համար: Ձեր վէպը խորապէս անարդար է եւ պատմականօրէն ոչ–առարկայական՝ յեղափոխութեան, հաղաքացիական պատերազմի եւ յետ–յեղափոխական տարիներու պատկերացման մէջ:»

Այս մերժումէն առաջ, սակայն, երբ խորհրդային չրջանակները անձանօթ կը մնար դեռ վէպին ամբողջութիւնը, Ջնամէ (Դրօշակ) պրական պարբերաթերթը, 1954ին, հրատարակած էր Տոքթ. ժիվակոյի կարճ մը քերթուածները, առնելով դանոնք համանուն վէպէն:

Կ'ըսուի, թէ Նովի Միրի այս սուր քննադատութեան վրայ եւ պրական չրջանակներու միջամտութեամբ, փասթէրնաք յօժարած էր սրբագրել իր վէպը, մատնանչուելիք ուղղութիւններով: Գայթակղութեան պայթած օրերուն, խորհրդային պրողներու մէկ պատուիրակութեան հետ միջազգային պրական համագումարի մը մասնակցելու համար Իտալիոյ Նափոլի քաղաքը ժամանած ռուս պրող Գորնելի Ջելինսքի, պատմած է հետեւեալը, այս մասին.

— Վաղեմի մէկ բարեկամն եմ փասթէրնաքին եւ մէկն եմ խորհրդային հազուագիւտ մտաւորականներէն, որոնք կարդացած են Տոքթ. ժիվակօն: Պորիս կարդացնել տուաւ ինծի ձեռագիրը ամառան մը ընթացքին, դոր միասին անցուցինք միւնոյն տան մէջ: Վիճեցանք երկարօրէն: Ըսի իրեն, որ այս վէպը կը խեղաթիւրէ մեր ժողովուրդին պատմութիւնը: Պորիս իրաւացի պատ քննադատութիւններս եւ սկսաւ աշխատիլ: Առիթ ունեցաւ սակայն ընդհատելհիւանդութեան պատճառով: Ես կը պատրաստուէի հրատարակութեան տալ վէպը ռուսերէն իր բնագրով, երբ միլանոյի հրատարակիչ մը լոյս ընծայեց զայն իտալերէնով, առանց մեր գիտութեան: Եղածը անպարկեշտութիւն մըն էր:

*
* *

Շահեկան պիտի ըլլար պիտնալ, թէ խորհրդային պրաքննութիւնէն ճողոպրած Տոքթ. ժիվակօն ինչպէս կրցած էր Իտալիա անցնիլ: Գրքին իտալացի հրատարակիչը՝ Ֆելթրինելլի կը բացատրէ.

— Այդ չրջանին (1956ին) պրական գործակալ մը կը պահէի Մոսկուայի մէջ, որ ուշադրութեանս յանձնած էր փասթէրնաքի այս գործը: Այս գործակալն է որ կրցաւ ղրկել ինծի ձեռագրին մէկ օրինակը: Մեր հրատարակչականին ընթերցման յանձնախումբը քննեց զայն եւ որոշուեցաւ թարգմանել իտալերէնի անմիջապէս: Ճիշդ է, հետագային, հեղինակը ետ ուզեց ձեռագիրը, բայց պըր–

կուբլը կարելի չէր, վասնզի վէպին իտալերէն թարգմանութիւնը յանձնուած էր արդէն մամուլին առ ի հրատարակութիւն:

Ապրիլ, 1957ի Նոյեմբերին լոյս տեսաւ պրքին իտալերէն թարգմանութիւնը 6000 օրինակներով, որոնք սպառեցան քանի մը օրուան ընթացքին: Այնուհետեւ ունեցաւ յաջորդական տպագրութիւններ: Ու Տոքթ. Ժիվակոյի համբաւը արագօրէն տարածուեցաւ երկրէ երկիր, աշխարհէ աշխարհ: Հրատարակելու իրաւունք ստացան Ֆրանսական, անգլիական, ամերիկեան, գերմանական եւ այլ հրատարակչական տուներ, որոնք պրքը լոյս ընծայեցին հարիւր հազարաւոր օրինակներով: Միացեալ Նահանգներու մէջ լոյս տեսաւ 1958ի Սեպտեմբերին եւ 60·000 օրինակներ սպառեցան քանի մը շաբթներու ընթացքին (հատը 5 տոլարէն):

Մինչեւ անցեալ Նոյեմբեր, պրքը թարգմանուած էր 18 լեզուներու, որոնց կարգին եւ ... ռուսերէնի (իտալերէնէն), Հոլանտայի մէջ, առանց Փէլթրինէլլիի թոյլտուութեան եւ անշուշտ աղաւաղեալ ոճով մը: Կ'ըսուի սակայն, թէ այս թարգմանութիւնն ալ ունեցած է մեծ յաջողութիւն, դալոտադոլի ծախուելով Պրիւքսէլի ցուցահանդէսի խորհրդային տաղաւարին չուրջը ... Վէպը, իսկական ընագրէն, ռուսերէնով ալ պիտի հրատարակուի Միլանոյի մէջ:

Իտալացի Փէլթրինէլլին է որ կը պահէ փասթէրնաքի հեղինակի իրաւունքները, որոնք իրեն չեն հասնիր ապահովաբար: Ամերիկեան «Պանթէոն Պուքս» հրատարակչականը, օրինակի համար, իրեւ առաջին վճարում դրկած էր 40·000 տոլարի չէք մը: Նոպէլեան մրցանակի յայտարարութիւնն ու խորհրդային հակադրեցութիւնը մանաւանդ մեծապոյն էքլամը եղաւ այս թանկարժէք պրքին համար: Կարելի եղած է ամերիկեան տպագրութենէն օրինակ մը հասցնել փասթէրնաքին, որ չատ յուզուած է եւ իր մեկուսացած, աշխարհէն խզուած այդ վիճակին մէջ հարցուցած է պրքը բերողին, թէ արդեօք Հէմինկուէյն ու մեծանուն այլ գրադէտներ պիտի կարդա՞ն Տոքթ. Ժիվակօն ...

*
* *

Նոպէլեան յանձնախումբին որոշումը հաղորդուած էր փասթէրնաքին հեռագրով մը, դոր կարդացած է մեծ յուզումով եւ նոյնքան մեծ զարմանքով: Ի պատասխան՝ անմիջապէս հեռագրած է յանձնախումբին.

— «Անհուսօրէն շնորհակալ, ազդուած, հպարտ, զարմացած, շփոթահար»:

Հեռագրի ստացումէն եւ հեղինակի պատասխանէն հինգ օր անց, խորհրդային Փրաւտա օրաթերթը եւ Լիթերաթուրնայա կազէթա գրական պարբերաթերթը պայթեցուցին առաջին ռումբը փասթէրնաքին եւ իր գրքին դէմ: Զգալով դլխուն պայթած այս վոթորիկին

աստուածքիւնը, Փասթէրնաք, Հոկտ. 29ին, Սթոքհոլմ պրկեց երկրորդ հեռագիրը մը, ուր կ'ըսէր.

— «Այս վարձատրութեան վերագրուած նշանակութեան պատճառով, այն ընկերութեան մէջ ուր կ'ապրիմ, պարտաւոր եմ «ոչ, շնորհակալ եմ» ըսել անարժանաբար ինծի շնորհուած մրցանակին համար: Դէշ իմաստով մի առնէք այս կարճառօտ մերժումս»:

Յաջորդ օրը, Հոկտ. 30ին, մխիթարի մը մէջ, Խրուշչեւի ներկայութեան, կոմսոմոլներու առաջին քարտուղարը անդուր նախատինքներով յարձակեցաւ մեծանուն պրպէհին վրայ եւ բռաւ ի միջի այլոց.

— «Ռոսոտ մէկը ունինք մեր ընկերվարական համայնիին մէջ: Փասթէրնաք 41 տարիներ ապրած է մեր մէջ եւ աղ ու հաց է կերած ժողովուրդէն, երբ այդ ժողովուրդը կը տառապէր սովէն ու ցուրտէն: Այս մարդը հիմա թ-ած է մեր երեսին: Անաստուածներու հետ գործ ունեցողները գիտեն, որ խոզերն անգամ բնաւ չեն աղտոտեր այն տեղը, ուր կ'ուտեն եւ կը ննջեն: Խո՛զ մը պիտի չըլլէր Փասթէրնաքին ըրածը, մինչդեռ ան ինքզինքը կը նկատէ ընտրեալներէն մէկը: Իմ կարծիքով, պէտք է թոյլ տալ անոր դրամատիրական դրախտին փորձառութիւնը: Իրական տարագիր մը դառնալէ զատ ուրիշ բան չի մնար ընել իրեն» ...

Օր մը ետքն ալ, Հոկտ. 31ին, 800 խորհրդային պրոֆներ, լրևնց բացառիկ մէկ նիստին մէջ «կը պահանջեն խորհրդային կառավարութենէն ջնջել Պորիս Փասթէրնաքի խորհրդային հպատակութիւնը, անոր վարմունքը անհաշտ դլլալով խորհրդային բաղաքացիի ու գրողի անունին հետ»: *Երկու օր առաջ, արդէն, պրոֆներու ընկերակցութիւնը հեռացուցած էր պարն իր շարքերէն:*

Կարելի է երեւակայել, թէ այս հալածանքներու ապրկցութեան տակ, Փասթէրնաք, որքան ինչպիսի՛ ճմլուած, նոյն օրն իսկ, Խրուշչեւին կ'ուղղէր հետեւեալ «մեղայ տալիրը».—

Յարգելի Նիքիթա Սերգեւիչ.

Անձնապէս կը դիմեմ ձեզի, ինչպէս նաեւ Խ. Միութեան Համայնավար Կուսակցութեան կեդր. կոմիտէին եւ խորհրդային կառավարութեան:

Լսկեր Սեմիչաստնիի միջոցով տեղեկացայ, որ կառավարութիւնը պիտի չհակառակի Խ. Միութենէն մեկնումիս: Ասիկա անկարելի է ինծի համար:

Ռուսիոյ հետ կապուած եմ ես ծնունդովս, կեանքովս ու աշխատանքովս: Ձեմ կրնար ըմբռնել, թէ ինչպէ՛ս կրնամ անկէ բաժնուիլ կամ ապրիլ անկէ դուրս:

Ինչ որ եղած ըլլան սխալներս ու շեղումներս, պիտի չկրնայի երեւակայել, որ կը գտնուիմ ես կեդրոնը այն հաղաքական պայքարին, զոր շղթայազերծած են իմ անունիս շուրջ Արեւմուտքի մէջ:

Նկատի ունենալով այս պարագան տեղեկացուցի Շուէտի Արքայական Ակադեմիային, որ սեփական կամքովս կը հրաժարիմ Նոպէլեան մրցանակէն:

Հայրենիքիս սահմաններէն դուրս մեկնումս մահուան հաւասար պիտի ըլլար ինձ համար, այս պատճառով ալ կը խնդրեմ ձեզմէ, որ նման ծայրայեղ միջոց մը չառնէք ինձ հանդէպ: Ձեռս սըրտիս կրնամ ըսել, թէ այնու ամենայնիւ բան մը ըրած եմ խորհըրդային գրականութեան համար եւ տակաւին կրնամ աւնոր օգտակար ըլլալ:

ՊՈՐԻՍ ՓԱՍԹԷՐՆԱՔ

Ստանալէ ետք այս նամակը, որ բնականաբար թելադրուած կամ պարտադրուած էր ի վերուստ, խորհրդային կառավարութիւնը

Պորիս Փասթէրնաք զուարթ դէմքով կը կարդայ մրցանակի արժանացած ըլլալուն հեռագիրը: Ինքը նստողը իր կինն է:

պրակէտին «պատասխանեց» Թասս հեռագրական գործակալութեան միջոցով եւ յայտարարեց, թէ Փասթէրնաք «եթէ ուզէ, կրնայ մեկնիլ երկրէն, ստանալու համար Նոպէլեան մրցանակը եւ վերջնական կերպով հաստատուիլ արտասահմանի մէջ»...

«Մեղայպրէ» յանձնումէն եւ Թասսի այս յայտարարութենէն առքն ալ, թանձր վարագոյրը իջաւ այս մեծ դէպքակղութեան, այլ եւ Պորիս Փասթէրնաքի վրայ:

Նոպէլեան Մրցանակի Յանձնախումբը, սակայն, ստանալէ ետք պրակէտին «համաւոր մեղմումի» հեռագիրը, իր քարտուղարին՝ Տոքթ. Լօսթէրլինկի միջոցով յայտարարեց.

— Եթէ Ակադեմիան ընտրեց Փասթէրնաքի անունը, պատճառն այն էր, որ իր նկատումով, աւնոր գործը արժանի էր այս վարձատրութեան: Մեր որոշումը չի կրնար փոխուիլ պատահած իրա-

դարձուքեանց հետեւանքով եւ չեն կրնար ջնջուիլ այս մրցանակին ներկայացուցած պատուական արժէքները:

Իսկ Շուէտական Ակադեմիան իր կարգին հետապրեց Փասթէրնաքին.

— «Տեղեկացանիք ձեր մերժումին, որուն համար խորապէս կը ցաւիմք:»

*
* *

Անապատելի չէր միջազգային գրական եւ մտաւորական աշխարհին զգացած զայրոյթը, խորհրդային կառավարութեան չդիմացած այս վոճորիկին առթիւ: Համակրանքի բազմաթիւ արտայայտութիւններ եղան Փասթէրնաքին եւ բողոքի անհամար հեռագիրներ ուղղուեցան խորհրդային կառավարութեան, աշխարհի ամէն կողմէն:

Նիւ Եորքէն, 1953ի Սթալինեան մրցանակաւոր Հաուըրտ Ֆասթ յայտարարեց.

— «Ամբողջ կեանքիս ընթացքին, Ռուսիոյ մէջ ոչ մէկ դէպք պատահած է այնքան ամօթալի եւ այնքան զզուելի, որքան Պորիս Փասթէրնաքի շուրջը ստեղծուած այս տեսարանը:»

Սթալինեան ուրիշ մրցանակաւոր մը, Պրազիլիայէն, Ժորկէ Ամատօ, Իսլանտայէն Նոպէլեան մրցանակաւոր բանաստեղծ Լաքսնէս, 1952ի եւ 1957ի Նոպէլեան Ֆրանսացի մրցանակաւորները Ֆրանսուա Մորիաք եւ Ալպէր Գամիւ, Ֆրանսական Ակադեմիայէն Ժորժ Տիւհամէլ, Անտրէ Մորուա, Ժիւլ Ռոմէն, վերմանացի գրագէտ Շաուէր, Ֆրանսացի, Հոլանտացի, դուբլընիացի, ամերիկացի գրագէտներ եւ գրագէտներու ընկերակցութիւններ եւ բազմաթիւ ուրիշ կազմակերպութիւններ ու անհատներ խանդոտ բողոքներ հրատարակեցին մամուլի մէջ եւ ձայնասփռեցին ռատիոներէն:

*
* *

Դժգոհութեան այս ալիքը, անշուշտ, ոչինչ փոխեց իր տաչային մէջ մեկուսացած – կամ մեկուսացուած – գոհին՝ Փասթէրնաքի ճակատագրին: Շատ բաներ ապահովաբար չհասաւ իր ականջին: Չկրցաւ ան նեղկայանալ Շուէտական Ակադեմիային եւ առանալ 1958ի Նոպէլեան Գրական Մրցանակը (վկայականն ու դրամը՝ 41·420 տոլար), որուն տէրը կը մնայ այնու ամենայնիւ, հակառակ իր բռնադատեալ մերժումին եւ խորհրդային կառավարութեան արգելքին:

Կը թուի, սակայն, թէ Փասթէրնաք մեծ վախ մը չունի խորհրդային իշխանութեան փոխ–վրէժէն: Տեղեկութեան մը համաձայն, խոստովանած է մտերմի մը.

— Ծեր մարդ մըն եմ (68 *տարեկան*). յոռեգոյնը որ կրնայ պատահիլ ինծի, մահն է:

Ալդաբեւ, փասթէրնաք, խորունկ ճակատագրապաշտութեամբ մը, տարիներ առաջ պրած է իր մկկ քերթուածին մէջ.

Շարքը դէպքերուն ենթարուած է եւ նախագծուած,
Ոչինչ կրնայ արգիլել վարագոյրին էջքը վերջնական.
Ես կեցած եմ միայն...
Երախայի գործ չէ ապրիլ կեանքը մինչեւ իր վախճանը:

Փասթէրնաք, 1927ին հրատարակած էր ընդարձակ բանաստեղծութիւն մը, իրրեւ նիւթ ունենալով 1905ի ռուսական յեղափոխութիւնը: Պատմութիւնն է այդ՝ ապստամբած նաւատորմի հրամանատար տեղակալ Շմիտի, որ ղեկավարուած էր Սեւաստապոլի մէջ: Տեղակալն է որ կը խօսի իր զաւակներուն, մահավճիռն իմանալէ առաջ.

— Քառասային ժամանակներու մէջ դատարկ բան է ունենալ երջանիկ վախճանի մը ակնկալութիւնը: Մէկը կը պատժէ, եօթը կը զղջայ: Միւսը իր կեանքը կը վերջացնէ Գողգոթային վրայ:

Ձեզի պէս ես ալ մասնակցեցայ հաշուեյարդարի մեծ տակնուվրայութեանց, եւ, առանց զայրոյթի, այլեւ առանց մեղադրանքի պիտի լսեմ ձեր դատավճիռը:

Անշուշտ, դուք չէք դողար մարդը ալելով: Է՛յ, եթէ մենք նահատակներն ենք դաւանանքներուն, դուք ալ դարուն զոհերն էք:

Լման երեսուն տարի մաշեցուցի ես հայրենիքիս սիրոյ լարը: Ձեմ մերժեր, չեմ ալ խնդրեր ձեր ներողամտութիւնը:

Այդ օրերուն — տեսաք դուք եւ կը յիշէք, թէ ի՛նչ օրեր էին ա-նոնք — գատուեցայ եղբ ըմբոստներու շարքերէն, քնութեան տարերային ալիքներէն իջուելով:

Ցաւալի պիտի ըլլար ինձ համար չծառանալ ամբողջ հայրենիքիս հետ, այնպէս որ չեմ զղջար կտրած ճամբուս համար:

Գիտեմ, որ ցիցը, որուն առջեւը պիտի կանգնիմ, պիտի ըլլայ պատմութեան երկու ժամանակաշրջաններուն սահմանագլուխը եւ ուրախ եմ ընտրուած ըլլալուս համար ...

Վատահօրէն կարելի է ըսել, որ Պորիս Լէոնիտովիչ Փասթէրնաք, ինքն իսկ սխրայօժար պիտի առորակրէր այս կատակին տակ, զոր արտասանել կուտար յեղափոխական Շմիտին, 32 տարիներ առաջ:

Պարտադրեալ «մեղանները», «խոստովանութիւնները», «յետկոչումները» եւ ինքնանուաստացումները յետին արատն իսկ չեն ձգեր Թոլսթոյներու, Ձեխովներու, Տոսթոյեւսքիներու, Կոկոլներու, Կորքիներու, Լերմոնտովներու, Նեկրասովներու, Թուրկենիեւներու, Խէնիններու, Մայաքովսքիներու, Պունիններու եւ նմաններուն արժանաւորապոյն դասակից Փասթէրնաքի ազնուական ճակատին վրայ:

Մեծ է ան եւ մեծ ալ կը մնայ յաւիտենութեան համար:

ՇԱՐՔԸ ԶՈՀԵՐՈՒՆ

Համաշխարհային մամուլը, բանաստեղծ-դրապէտ Պորիս Փաս-թէրնաքի ենթարկուած հալածանքին եւ չնորհազրկումին առթիւ կազմած էր ցանկը այն անուանի ռուս գրողներուն, որոնք զոհուեցան խորհրդային լուծին տակ, զանազան ձեւերով եւ զանազան առիթներով: Ահաւասիկ կարգ մը անուններ.—

Ալեքսանտր Պլոք — *մեռաւ՝ չկարենալով արտասահման անցնիլ դարմանուելու համար:*

Վլատիմիր Փիլսաք — *ինքզինքը կախեց ձղափոկով (թիլպանք):*

Սերգէյ Էսէնին — *ճեղքեց դաստակին երակները եւ ինքզինքը կախեց:*

Վելեմիր Խլեպնիքով — *մեռաւ անտուն եւ անօթի:*

Մարինա Ցվէթայեւա եւ անտրէ Սոպոլ — *անձնասպան եղան:*

Մայաքովսքի — *նոյնպէս անձնասպան եղաւ:*

Նիքոլա Կումիլով, Սերգէյ Թրէթիաքով, Ատրիան Փիոթրովըսքի (*խորհրդային թատրոնի տեսաբան*), Պորիս Փիլնիաք եւ Պրուցօ Եասէնսքի (*վիպագիրը*) — *դնդակահարուեցան:*

Օսիփ Մանտէլսթամ (*բանաստեղծ*) եւ Իսահակ Պապէլ (*վիպագիրը*) — *անհետացան սթալինեան ժամանակաշրջանին:*

Ու դեռ ասոնց նման քանի-նե՛ր, քանինե՛ր ...

ՄԱՅԱՔՈՎՍԿԻ (Գծանկար՝ Աննէնքովի)

Այս անունները հրատարակող համաշխարհային մամուլը մոռցաւ յիշել, այս առթիւ, նաեւ չարքը այն հայ գրողներուն — Եղիշէ Չարենցին, Ակսել Բակունցին, Վահան Թոթովենցին, Զապէլ Եսայեանին, եւլն.— որոնք ցմրուր քամեցին դառնութեան բաժակը եւ 1936-38ի մաքրագործումներու շրջանին չնորհազրկուելով, անդա՛րձ կորսուեցան ու մեռան բանտերու կամ աքսորավայրերու մէջ:

*
**

Այժմ փարիզ ապրող ռուս նկարիչ Կէորկի Աննէնքով, այս առթիւ պատմեց յուշերը իր վերջին հանդիպումին տաղանդաւոր ռուս բանաստեղծ Մայաքովսքիի հետ, Նիսի մէջ, 1924ին: Աննէնքով,

իր ամբողջ դրամը կորնցուցած ըլլալով բախտախաղի մէջ, Մայաքովսքիէն կը սառնայ հազար ֆրանքի փոխառութիւն մը եւ ապա մխսին կ'երթան ճաշարան: Նկարիչն է որ կը պատմէ.

— Ճաշի ընթացքին, Մայաքովսքի հարցուց ինծի, թէ ե՛րբ պիտի վերադառնամ Մոսկուա: Պատասխանեցի, թէ կ'ուզեմ արուեստագէտ մնալ եւ այդ ուղղութեամբ երթիք չեմ մտածեր: Այն ատեն, Մայաքովսքի, ուսիս դարնելով, մռայլ դէմք մը առաւ ու ըսաւ կոպրտած ձայնով մը.

— Ես կը վերադառնամ, որովհետեւ բանաստեղծ մը ըլլալէ դադրած եմ ...

Ու սկսաւ հեկեկալ, ինքն իր վրայ փուլ գալով: Հազիւ լսեցի իր թոթովանքը.

— Ես այժմ ... պաշտօնեա՛յ մըն եմ ...

Ուշ դիշերին, երբ կը հեռանայինք ճաշարանէն, սեղմեցինք իրարու ձեռքը:

— Յաեսութիւն Փարիզի մէջ, ըսի իրեն:

— Փարիզի՛ մէջ ...

Բաժնուեցանք: Ինք դնաց իր պանդոկը, ես՝ իմինս: Այնուհետեւ իրար չտեսանք:

Մայաքովսքի վերադարձաւ Մոսկուա, որպէսզի վեց տարի հոն, 14 Ապրիլ 1930ին, դնդակ մը տեղաւորէ իր սրտին մէջ ...

...Ու ըսել, որ ինչպէս Զարենցը, ինչպէս ուրիշներ, Մայաքովսքին ալ կ'աստուածացուի՛ այսօր Խ. Միութեան մէջ, իբրեւ մեծանո՛ւն երգիչը հոկտեմբերեան յեղափոխութեան ...

Առանց անշուշտ բացատրելու, թէ ինչպէ՛ս մեռան բոլշեւիզմի այդ գոհերը, բոլշեւի՛զմն անիծելէն ...

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԳՐԱԳԷՏԸ

Պորիս Փասթէրնաքի քերթուածները չեն հրատարակուիր Խ. Միութեան մէջ աւելի քան երկու տասնամեակէ ի վեր: Հակառակ ասոր ոչինչով պակսած է անոր ժողովրդականութիւնը Ռուսիոյ բոլոր խաւերուն մէջ: Դեռ տասիներ առաջ այս իրողութիւնը խոստովանած է խորհրդային ծանօթ օրագրող Իլիա Էրէնպուրկ, որ այսօր Փասթէրնաքի հակառակորդներէն մէկն է: Ահա թէ ինչ ըսած է ան այս մասին:

— Ներկայիս Փասթէրնաքի երեքուածները չեն հրատարակուիր մեզ մօտ: Կ'ըսեն թէ ոչ մէկ շահեկանութիւն կը ներկայացնեն ասոնք: Բայց, եթէ օր մը Փասթէրնաք հրապարակով կարդայ իր բանաստեղծութիւնները, կը կարծեմ, որ Ռուսիոյ բոլոր կողմերէն, ցոյնիսկ հեռաւոր կէտերէն հսան հազար մարդիկ պիտի գան — ոտքով՝ եթէ պէտք ըլլայ — միայն եւ միայն լսելու համար Փասթէրնաքը, երեկոյթի մը ընթացքին:

ԼՈՐՏ ՊԱՅՐԸՆ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒՆ

Ինչպէս ծանօթ է, անգլիացի մեծանուն բանաստեղծ Լորտ Պայրընն, վճռեւոիկ ապրած չրջանին ամէն օր յաճախած էր Մխիթարեան Վանքը եւ սկսած էր հայերէն սորվիլ: Իր ուսուցիչն էր Հայր Յարութիւն Ալպերեան: Իր գործերու հրատարակիչ Ճոն Մըրրէյին, Լոնտոն, կը գրէր ան 9 Դեկտ. 1816 թուակիր նամակով մը.— «Սկսած եմ եւ յառաջ կը տանիմ Հայոց լեզուի ուսումը, զոր կը յաղթահարեմ ուժերուս ներած չափով: Վանքին մէջ, ուր կը յաճախեմ ամէն օր դասեր առնելու գիտնական վարդապետէ մը, ձեռք կը բերեմ շարք մը եզակի տեղեկութիւններ այդ արեւելեան ժողովուրդի գրականութեան եւ բարքերուն մասին: Վարդապետները, որոնք 90 հոգի են, այստեղ ունին վանք մը եւ եկեղեցի մը: Անոնցմէ ոմանք շատ գիտուն եւ զարգացած մարդիկ են: Ունին նաեւ տպարան մը եւ մեծ ջանքեր ի գործ կը դնեն իրենց ազգը լուսաւորելու համար: Հայոց լեզուն որ երկու տեսակ է, գրաբար եւ աշխարհաբար, դժուար է, բայց ոչ անյաղթելի, գէթ այդպէս կը յուսամ:» *Իսկ Մարտ 25ին ալ նամակով մը կը տեղեկացնէր.—* «Անցեալ ամիս հիւանդութիւնը արգիլեց ինծի տեղէս շարժիլ եւ ես չկրցայ այլեւս բան մը ընել հայերէնիս համար:» *Պայրըն հայերէնին հետեւած է ընդամէնը 50 օր, պարապելով օրական 2–3 ժամ:*

ՀԱՒԱՏՔԸ

Հաւատք չէ, երբ երեկոյեան
կը սպասես, որ աստղեր ծագին,
Կամ կանչին հետ աճապարին՝
Գա՛յ արշալո՛յսը ժպտագին:

Հաւա՛տք է, երբ գիտնալով որ
Ունա՛յն բան է, կը սպասես դուն
Կէս գիշերին՝ արեգակին,
Եւ ցերեկին ալ՝ աստղերուն:

Ե. ՓԱՍԻՄԱԹԻՍ

ԿԾՈՒ ԴԱՏԱՍՏԱՆ

Բժիշկները կուտան դեղեր, որոնց մասին քիչ բան գիտեն, դարմանելու համար հիւանդութիւններ, որոնց մասին շատ աւելի քիչ գիտեն, եւ կուտան մարդկային էակներուն, որոնց մասին ոչինչ գիտեն:

ՎՈԼԹԷՌ

Մարդ մը նախ կը կորսնցնէ իր պատրանքները, ապա իր ակռաները եւ ամէնէն վերջը իր յիմարութիւնները:

ՀԵԼԷՆ ՌՈԼԷՆՏ

Պարկեշտ քաղաքացին այն է, որ անգամ մը գնուելէ վերջ, գնուած ալ կը մնայ:

ՍԻՄՈՆ ԳԱՄԷՐՈՆ

Փաստաբանը զարգացած պարոն մըն է, որ ձեր ժառանգութիւնը կը փրկէ ձեր թշնամիներուն ձեռքէն եւ կը պահէ իրեն:

ՀԷՆՐԻ ՊՐԱՄ

ԱՆՏԻՊ-ՄՈՌՈՒԱԾ ԷՋԵՐ ԵՒ ՆԿԱՐՆԵՐ

ՀԻՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ, ՆԿԱՐՆԵՐ ԵՒ ԱՅԼ ՆԻՒԹԵՐ

Տարեգրիս այս հատորով մեր ընթերցողներուն կը ներկայացնենք, իրենց ձեռագիրներով, շարք մը անուանի հայ գրագէտներու եւ հանրային գործիչներու անտիպ հետաքրքրական նամակները եւ ցարդ անծանօթ մնացած զանազան նկարներ: Անցեալ տարի, Տարեգրիս խմբագրին պտոյտը Ֆրանսայի մէջ եւ յատկապէս այցելութիւնը Փարիզ, աւելի քան արդիւնաւոր եղաւ բազմաթիւ վաւերաթուղթեր ու նկարներ ապահովելու տեսակէտով: Անոնց մէկ մասը կը հրատարակենք այս էջերուն վրայ, ուրիշներ՝ «Հայ կեանքը երէկ եւ այսօր» բաժնին մէջ: Անկարելի ըլլալով մեր ապահոված բոլոր վաւերաթուղթերը, նկարները եւ այլ նիւթեր տեղաւորել այս հատորին մէջ, կարեւոր մաս մըն ալ վերապահած ենք մեր յաջորդական հատորներուն: Այս առթիւ, մեր եւ մեր հազարաւոր ընթերցողներուն կողմէ սրտագին շնորհակալութիւններ կը յայտնենք Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանի մատենադարանապետ Տոքթ. Արմենակ Սալմասեանին, Հ. Յ. Դաշնակցութեան Փարիզի Թանգարանի պատասխանատու վարիչ Գերասիմ Բալայեանին և Հայկ Աղաբէգեանին, որոնք ազնուութիւնը ունեցան այդ ձեռագիրներն ու նկարները տրամադրելու Տարեգրիս, առ ի հրատարակութիւն: (Բնագիրներուն ընթերցումը դիւրացնելու համար կը հրատարակենք զանոնք նաեւ տպագիր):

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Լուռ, մարմարակերտ դամբանին խորէն,
Հանճարի աչերն անմոյթ կը նային,
Լոյս ոգիներու կեանքովն երկնային
Ա՛լ մեկուսացած ունայն ժըլխորէն:

Մեռա՛ւ, խանդավառ սէրերն երգելէն,
Բայց պիտի յաւէտ միտքերն հրմային
Իր բնաբէն վէս, ու երգերն ալ հին
Պաշտումով ըզմեզ միշտ պիտի գերեն:

Յոյզով մեռա՛ւ ան, յուշով՝ կ'ապրի դեռ,
Ծառերուն ներման, որ թարմ ու դալար,
Իր գերեզմանին կ'ելլեն ժովն ի վեր:

Իսկ մենք՝ ապրելով՝ ընդ միշտ կը մեռնինք
Ոգորումներէն, յոյսերէն մոլար,
Եւ մոռացումն է, զոր հետ կը տանինք:

ՇԱՒԱՍՊ ԾԻԱԾԱՆ
(Միսաք Մեծարենց)

8 Յուլիս 1903

Այս հերքուածին կապակցութեամբ կարդալ մեր 120րդ էջի գրուքիւնը

ՊԵՐՃ ՊՈՕՇԵԱՆՑԻՆ ՆԱՄԱԿԸ

ԵՒ ԱՐՏԱՅԱՅՏԱԾ ԴԱՌՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Նամակը, զոր կը հրատարակենք հանդիպակաց էջին վրայ, գրուած է էջմիածին, վահրամ եպիսկոպոս Մանկունիին, տաղանդաշատ վիպագիր Պերճ Պռոշեանցի կողմէ: Յատկանշական են դառնութիւնները՝ այդ տարիներուն երիտասարդ Պռոշեանցին, որ, հեռաւոր Աստրախանի մէջ բնակելով, մատնուած է նիւթական եւ բարոյական այն բոլոր նեղութեանց, որոնք ընդհանրապէս եղած են հայ ուսուցչին ճակատագիրը, գրեթէ բոլոր վայրերու եւ բոլոր ժամանակներու մէջ: Մէկ կողմէ ունեցած է ապրուստի դժուարութիւններ, որոնք մղած են զինքը բանալու նախապատրաստական դասընթացք մը շատ փոքրաթիւ աշակերտներու համար, իսկ միւս կողմէ խուրդեանց ու վայրաբաւութեանց գծով ենթարկուած է հալածանքի, «զուր փորողներու» եւ «անբարեմիտներու» կողմէ: Նոյնիսկ տաղանդաւոր վիպագիր Ղազարոս Աղայեան, որուն ճամակն ալ հրատարակած ենք այս էջերուն վրայ, «գուիբորներու» մասին միեւնոյն գանգատով կը դիմէր Մանուկեան Սրբազանին, եւ, նոյնպէս նիւթական դժուարութեանց ենթակայ, պաշտօն կը փնտռէր էջմիածնի վանքի տպարանին մէջ:

Ութսուն տարիներ անց՝ փոխուա՞ծ է բան մը հայ ուսուցչի եւ ընդհանրապէս հայ մտաւորականի ճակատագրէն ...

(Պերճ Պռոշեանցին ճամակը երկար ըլլալով, իբրեւ նմոյշ իր ձեռագրին կը հրատարակենք միայն ճամակին երկու հատուածները, սկիզբէն եւ վերջաւորութենէն:) Ահա եւ ամբողջութիւնը՝ տպագիր.—

Աստրախան, 16ն Մարտի 1876

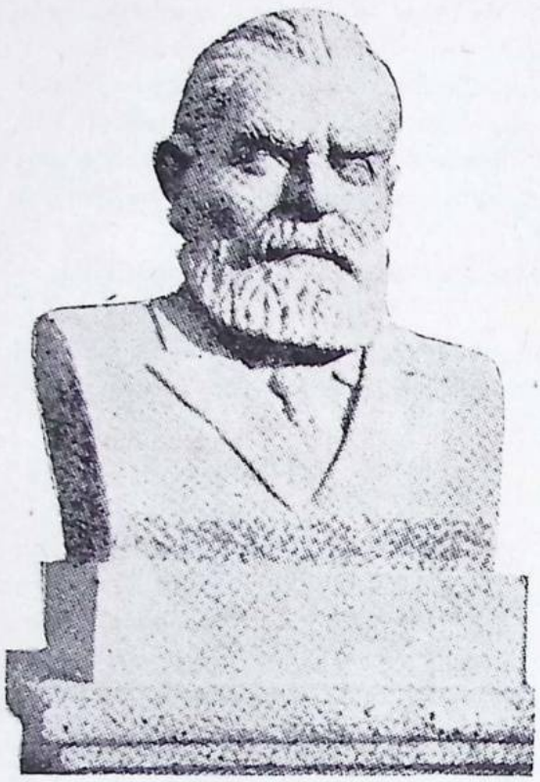
Սրբազան Հա՛յր.

Իմ յաճախակի ղրած նամակներիս եւ ոչ մէկին պատասխանը չստանալս երկու կարծիք են ծնուցանում իմ մէջս, կամ իմ նամակներս Ձեր ձեռքը չեն հասնում եւ կամ պատասխանելոյ արժան չեն համարվում. երկուսն էլ օրինաւոր պատճառներ, բայց երկուսն էլ անախորժ ինձ համար. ըստ որում մի շատ աննշան անձնական դործերի բացատրութեամբ, միւսները եւս մեծ մասը պարունակել են իրենց մէջ կարեւոր տեղեկութիւններ. այս իսկ պատճառաւ ես չէի կարծում, որ դոնէ մի պատասխանի արժանի չէի համարվել, մանաւանդ Ձեր հաստատ բարեկամական խոստումներից յետոյ: Վերոյիշեալ պատճառներից ստիպեալ, այս նամակը ուղղում եմ մեր սիրելի Մովսիսին, որը աներկմիտ եմ որ Ձեզ կը հասցնէ, հետեւաբար եւ կատարելուն էլ նոյնպէս ոչինչ կասկած չունեմ:

Մեր բարձր սրբազան Աստրախանու առաջնորդի դրութիւնից արդէն դուք իմանում էք, որ Նորին Սրբազնութեան իրաւամբ տրված է ինձ մի յարմարաւոր տեղում մի ծխական ուսումնարանի նախապատրաստական պահելու արտօնութիւն, խնդրանօք մի քանի ծնողաց, որոնք ծխական ուսումնարանաց հեռաւորութեան պատճառաւ չեն կարողանում իւրեանց մատաղահաս մանուկներին ուղարկելու նոյն երկաթ ուսումնարանները: Սրբազան Առաջնորդը դանելով ծնողաց խնդիրը օրինաւոր բարեհաճեցաւ յարգել եւ նոյն ծնողաց բաղձանաց համաձայն վարչութիւնը այդ նախապատրաստականի ինձ յանձնեց: Այս դործին համակրելով քանի մի ազնիւ երիտասարդներ, բարձր ուսում ստացած՝ որպիսիք են պ. պ. Միքայէլ Բուրժալեանց, Աղէքսանդր Աղամջանեանց, Մկրտչեանց եւ այլք խոստացան իւրեանց դործակցութեամբը եւ իւրաքանչիւրը սոցանից մի քանի ժամեր նուիրեցին դաստատութեան, ի հարկէ ձրիապէս, որոնք աւելի խրախուսեցին ինձ չխնայել ոչինչ ջանք, ըստ իմ կարեաց հոդալու ինձ յանձնած սուրբ դործի մասին: Ես յոյս ունեմ որ այս ազնիւ պարոնների դործակցութեամբ կարող կը լինեմ պատրաստել երկաթ ծխական ուսումնարանաց համար լաւ աշակերտներ, միայն թէ Ձեր Սրբազնութեան բարեկամական չնորհքն ու համակրութիւնն էլ չխնայէք: Ձեզ է մնում, Ձեզ, Սրբազան հա՛յր, կատարել Ձեր խոստումը, հովանաւոր լինել այդ տեղից իմ ձեռնարկութեանը եւ մի խրախուսական ու օրհնութեան կոնդակ խնդրել Նորին

Վեհափառութիւնից, նորա հետն էլ մի շնորհակալութիւն մեր բարձր Սրբազան Առաջնորդից, որը իւր կողմից բանալով այս նախապատրաստականը, նպաստում է նորին Վեհափառութեանը ցանկութեանը, ըստ որում ինչպէս ասացի իմ նախկին պարտաստութեան դուռն է ծխականաց համար:

Բոլոր ծախքերը հոգում են իրենք ծնողները ամենայն սիրով, վճարելով ամէն մի երեխայի համար ամիսը երեք մանէթ: Աւ այժմ կան միայն տասն երեխայք, թէ որքա՞ն յառաջ կ'երթայ, ժամանակը կտուղէ, բայց այս փոքր եւ աննշան թիւն էլ որքան եւ իսկ թեթեւացնում է իմ անային ծախքերս. ձեզ յայտնի է որ դորձերս չատ անյայտ են, դիմնադիտական դասերը, որոնց համար, նէթ չէք մոռացել, պատմել եմ ձեզ, չյաջողեցան. մի քանի անձինք, տարտրաղդաբար մեր Հայերից, արդելք եղան այս բարձր ձեռնարկութեանը. այսպիսիների համար Հայոց լեզուն ուսանելը յիմարութիւն է. այդ համոզմամբ ամէն չանք գորձ դրին խափանել այս գորձը եւ թոյլ չտալ Ատրպատականի Հայերին այդ յիմարութեան մէջ թարթափել, ըստ իւրեանց ասութեան:

Պերճ Պռօշեանցի կիսանդրին (Երեւան)

Լուսանկարչութիւնը ձեռք չտուեց այստեղ եւ նէթ վերոյիշեալ մի քանի ծնողաց խնդիրը Սրբազան Առաջնորդը չյարդէր, րոլորովին պիտի գրկվէինք օրական ապրուստից: Բայց պիտի իմանաք, որ այստեղ ինձ պահողը Ձեր խոստումն է եւ պատուէրը. մնալ Ատրպատան մի քանի ժամանակ: Այդ յուսով ես մնում եմ եւ յոյս ունեմ որ երբէք չեմ խարուիլ իմ յոյսից. Ձեր Սրբազնութեան խոստումը երբ եւ իսկ կը պահէ իմ համբերութիւնը:

Ատրպատանումն այնքան չատ են անպարեմխանները, որ ես կասկածում եմ, թէ արդէն չատերը սեւ ներկով ներկած կը լինեն իմ ձեռնարկութիւնս, ու ա՛լ դիտէ դուցէ երբեւ վնասակար ներկայացրած Ձեր առաջը, բայց եթէ դուք մի քանի ամիս Ատրպատան մնալու լինիք, դուք ինքնանքդ կը համոզվիք, որ այստեղ պինդ մարդ հետի մարդահաճոյութիւնից հալիւ կը պոկէք. սոցա յատկութիւնն է արտաքուստ ամենասրտացաւ երեւիլ եւ ի ներքուստ դուք փորելուց չդադարել: Այսպիսի մարդկանց չդոքորթութիւնը եւ Ձեզ էլ հասած կը լինի անկարծիք: Ես վստահ եմ, որ դուք ոչինչ կը համարիք այսպիսիների վայրաբանութիւնները:

Անցեալ անգամ գրեցի Ձեզ իմ հանդուցեալ Ստեփաննոս եպիսկոպոսի 50 արծաթ պարտուց մասին, որ այստեղի պօլիցեյան գործը վերադարձրել է Սինօդը. հոգացէ՛ք խնդրեմ որպէս եւ իսկ վերջացնել տալ այդ տարտպարտուց իմ վերա եկած պարտքը:

Թոյլ տուէ՛ք ինձ, Սրբազա՛ն Հայր եւ պինդ բարեկա՛մ, յուսալ որ իմ խընդիրքս Ձեզանից անուշադիր չեն մնալ, որի համար միշտ կը պարտաւորէք

Ձեր անձնանուէր

ՊԵՐՃ ՊՌՕՇԵԱՆՑԻՆ

Ի՞ՆՉ Է ԿԻՆԸ

Անգամ մը, իննսունական թուականներուն, Պոլսոյ «սալոնական» հրճանակներուն մէջ հարցարան մը ուղղուած է այդ ժամանակներու մտաւորական դէմքերուն, իմանալու համար անոնց կարծիքը կնոջ մասին: Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանի Թղթածրարներուն մէջ գտանք Ազէքսանդր Փանոսեանին, Երուանդ Օտեանին եւ Տիրան Քէլէկեանին սրամիտ պատասխանները, իրենց ձեռագիրներով, փոքր ու մեծաւոք քարեներու վրայ:

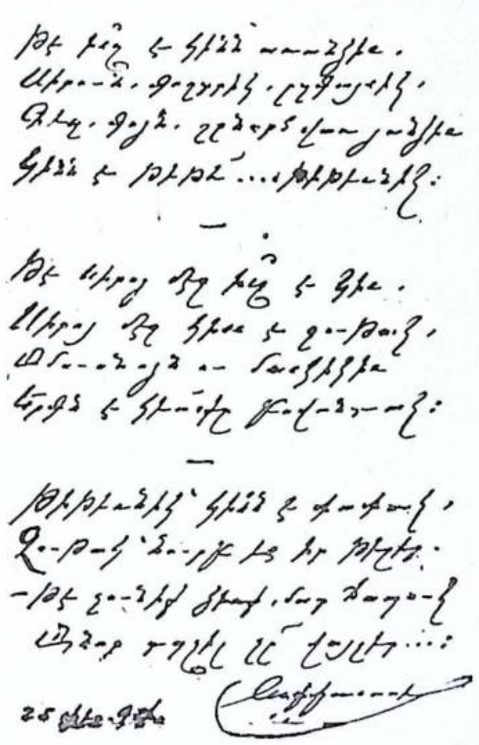
Ահա նեղիայացուած հարցարանը.—

Ի՞նչ է կինը՝ առանձին. ի՞նչ է կինը սիրոյ մէջ. եւ այրերը միևչեւ ո՞ր աստիճան պէտք է փափկանկատ ըլլան կիներուն նկատմամբ:

Ահա եւ պատասխանները.—

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

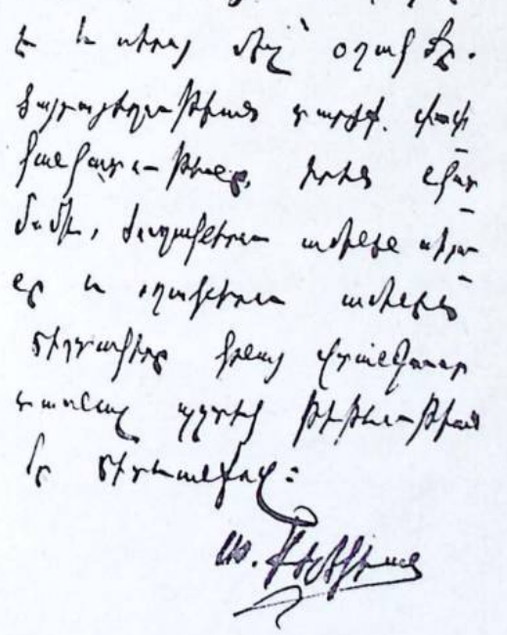
Թէ ի՞նչ է կինն առանձին.
Սիրուն, գողտրիկ, ըզգայնիկ,
Գեղ, գոյն, շքեղութիւն վառ յանձին՝
Կինն է բերէ՛ւ ... բիրեռնիկ:

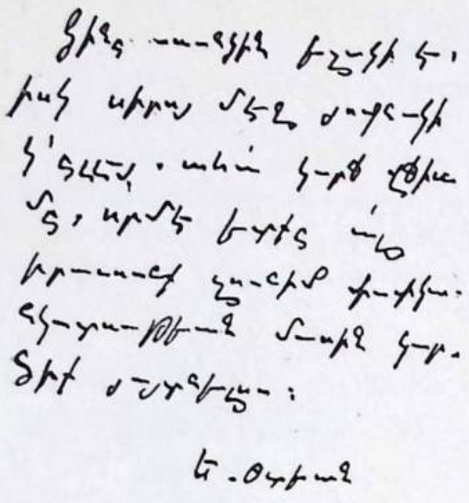
Թէ սիրոյ մէջ ի՞նչ է կինն.
Սիրոյ մէջ կինն է ջուրակ,
Ամուսնոյն ու մանկիկներն
Երգն է կեա՛նքը բովանդակ:

Թիրեռնիկ՝ կինն է փափուկ,
Ջուրակ՝ նուրբ են իր թելեր.
— Թէ չունիմ ձեռք, մատ նապուկ
Անոր դպչիլ չը՛ վայլեր ...:

Ա. Փ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

25 Փետր. 94 (1894)

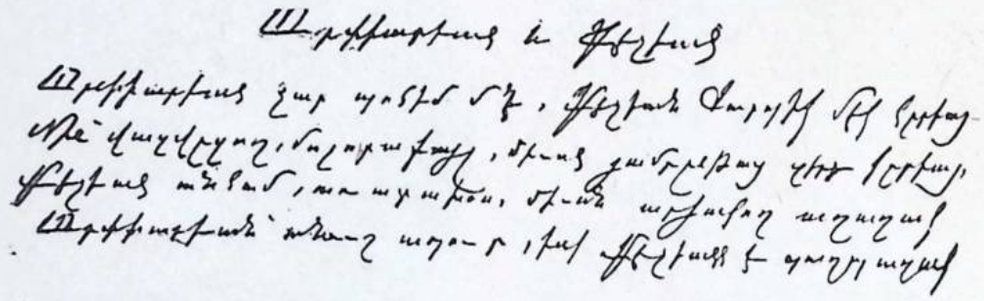
Կ. Օտեան

Կինը, առանձին՝ ծուղակ մըն է եւ սիրոյ մէջ՝ օղակ մը. ծայրայեղութեան տարբէ փափկանկատութիւնը իրեն նկատմամբ, ծուղակներու ամէնէն սիրունը եւ օղակներու ամէնէն հեշտակիրը կրնայ վտանգաւոր դառնալ պզտիկ թեթեւութեան մը հետեւանքով:

Տ. ՓԻԼԻԿԵԱՆ

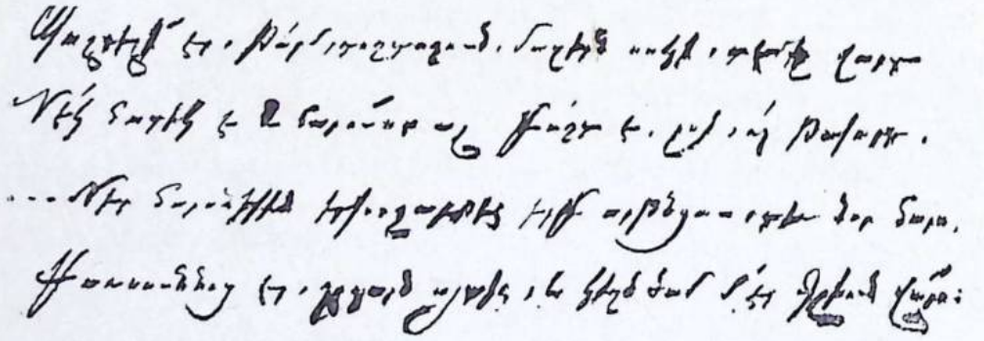
Կինը առանձին եզակի է, իսկ սիրոյ մէջ յոգնակի կ'ըլլայ. ահա՛ կարն վճիռ մը, որմէ ետքը ա՛լ իրաւունք չունիմ փափկանկատութեան մասին կարծիք յայտնելու: Ե. ՕՏԵԱՆ

ՍՐԱՄԻՏ ՈՒ ԱՆՏԻՊ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ Ա. ՓԱՆՈՍԵԱՆԷՆ

ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ ԵՒ ՓԷՋԵԱՆ

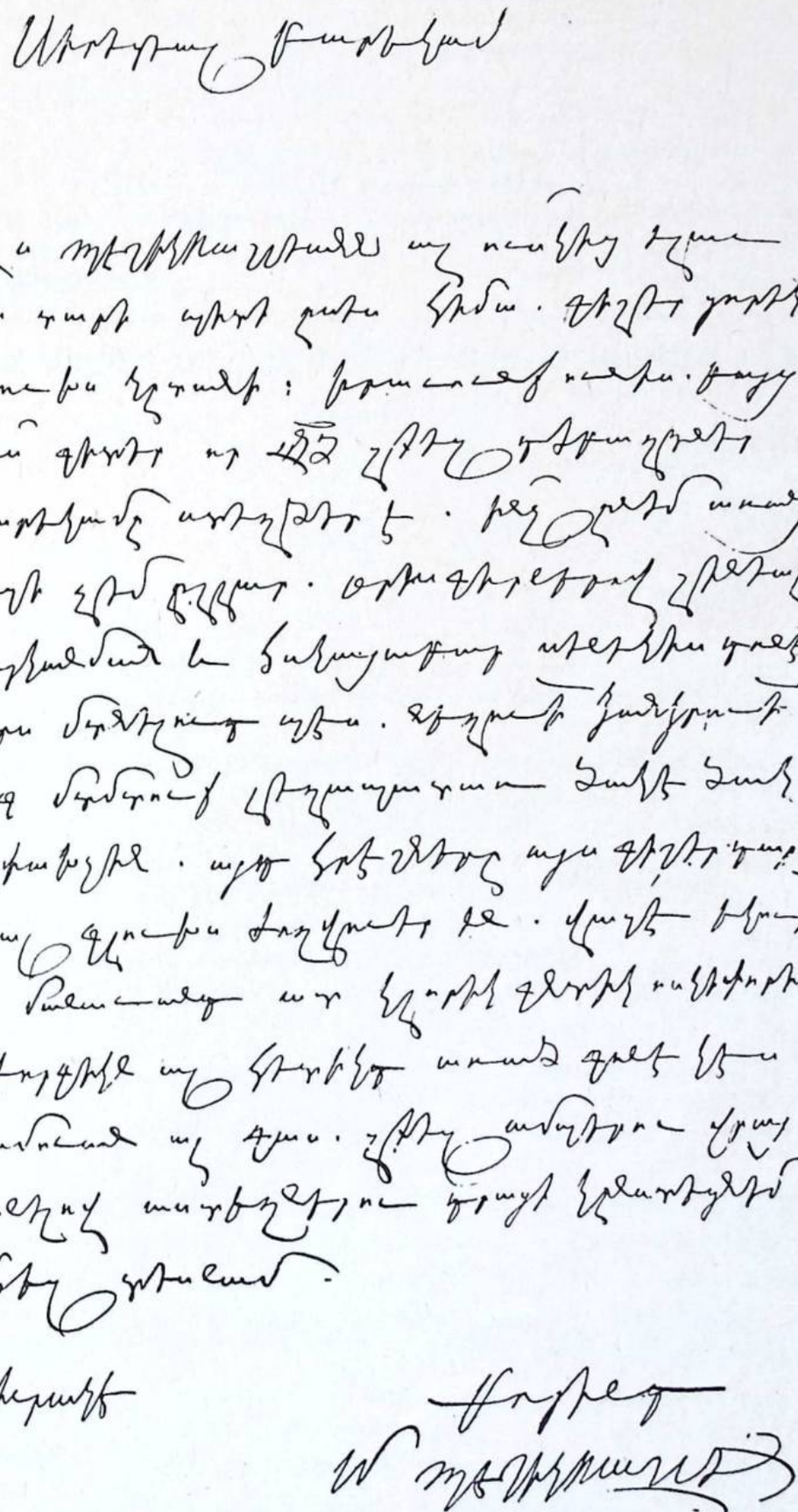
Արփիարեան չար պոռեմ մ'է, Փէչեան ճարպիկ մէկ ևըրեայ,
Մին՝ վազվըզող մոլորաբայլ, միւսն՝ յամրընթաց գերդ կըրիայ,
Փէչեան անհամ առատախօս, միւսն արձակող աղադակ,
Արփիարեան՝ անուշ ապուր, իսկ Փէչեանն է պաղպաղակ...

Պաշտելի՛ էր, թարմ, դողդոջուն, մազերն ոսկի դէմքը՝ վարդ,
Մէկ հատիկ էր եւ հարո՛ւստ ալ, բա՛ղդ է, ըսի ոչ թակարդ.
... Մեր հարսնիքին երկուշաբթին, երբ արբնցաւ, դեռ նոր հարս,
Թառսուսնո՛ց էր, շըպարն այտին, եւ կեղծ ծամ մ'էր գլխուն վա՛րս...

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ՄԿՐՏԻՉ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԻ ՄՏԵՐՄԱԿԱՆ ՄԷԿ ՆԱՄԱԿԸ

Նամակը թուական չի կրեր, բայց գրուած է 1859ին կամ 1860ին, Ստեփան անունով իր մէկ բարեկամին: Ահա եւ սպագիրը.—

Սիրելեացալ բարեկամ

Աս պէչիկթաշլեանն ալ ուսկի՞ց ելաւ աս տարի, պիտի ըսես հիմա. պիշիր յորնկ պլուխս կը տանի: Իրաւունք ունիս. բայց չի՞ս պիտեր որ Ատաուած զքեզ դժբաղդնեբուն բարեկամը ստեղծեր է. ինչ ընեմ. առանց քեզի չեմ ըլլար. օրապիբնեբով զինեալ, հայկանման եւ հսկայաբար անեղկիս գոնէն նեբս մանելուդ պէս, նեղութիւն, ձանձրութիւն, հոգ մտմտուք լեզապատառ ծակէ ծակ կը փախչին. այդ հրէշները այս պիշիր գարձեալ պլուխս ժողվուեր են. վազէ եկուր եւ մանաւանդ աս կլորիկ գնտիկ ոսկեփորիկ Գէորգիկն ալ հետիկդ՝ առած գոնէ կէս ժամուան ալ գաս, զքեզ ամպերու վրայ հանելով ատեղներու զբացի կը նատեցնեմ: Քեզ տեսնամ ...

Քոյինդ

Կիւրակէ Մ. ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

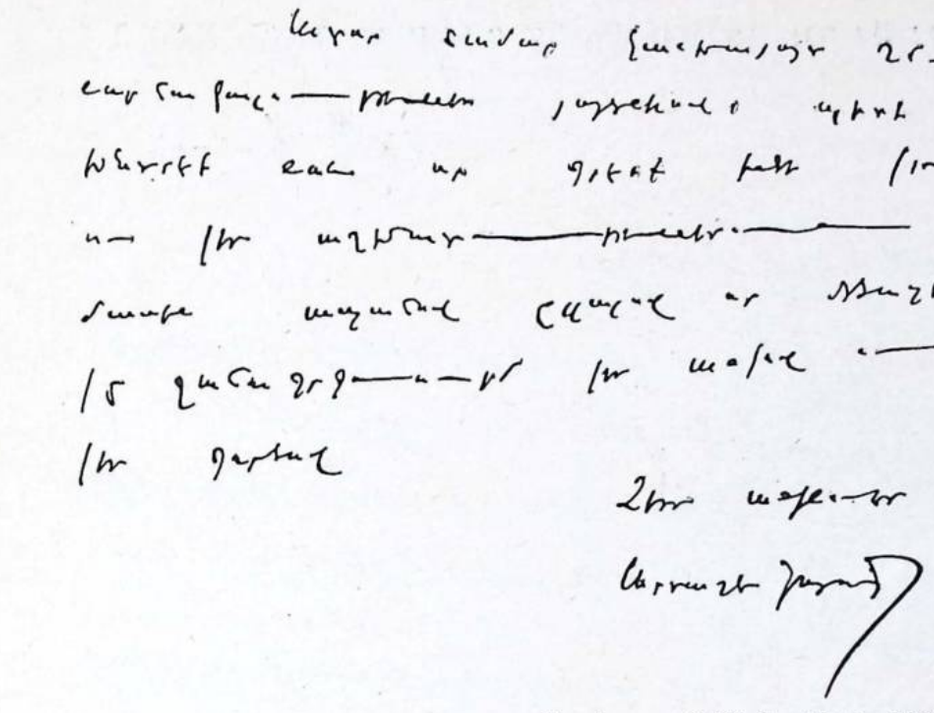
ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆԻՆ ՆԱՄԱԿԸ Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆԻՆ

Մոսկուա, 9/22 հոկ. 1911

Սիրուհի Տիկնոջ,

Երկարատև հիւանդութեան եւ անհանգստութեան հետեւանքով, վերջապէս, հրատարակիչ ընտրած էինք ես տպարանը՝ ոչնչացնելու համար: Եւ ահա այսօր ես տպարանի գործակատարը՝ ծրարակալած եկաւ: Ահա ասոնք, հաստատելու համար որ ես ոչնչացուցած եմ, հակառակ որ ես ոչնչացուցած եմ, ահա տպարանը

Ընդ որում պիտի հաւատայ, որ, հակառակ հանգամանքներու ինչպէս պարտադրանքով ես պիտի գործեմ, եւաց զ որպէս ասեր Քրոջ, հանգամանքով դիմելու համար ...

Մալկարա, 9/22 Նոյեմբեր 1911

Սիրելի բարեկամ,

Երկարատեւ վարանումներէ եւ անթիւ retouche *ներէ յետոյ, վերջապէս, ձեռնարկեցի նոր գնարին հրատարակութեան, եւ կը յուսամ թէ մինչեւ տարեպտուկ հրապարակ կ'ելնէ:*

Այս առթիւ, նախապէս ձեր կողմէն ցոյց տրուած բարեյօժարութեան համաձայն, ներփակ ձեզի կը ղրկեմ նոր գնարէն քանի մը քերթուածները Անահատին (Անահիտին) համար:

Շնորհապարտ պիտի ըլլայի, եթէ, ինչպէս կանխաւ խոստացած էիք, այս պատեհութեամբ հաճէիք իրրեւ դրքիս ծանօթ, քանի մը տողով խօսիլ անոր վրայ, ծանուցանելով տպագրութեան յանձնուած ըլլալը:

Ատոր համար կանխայայտ շնորհակալութիւններ յայտնելով, պիտի խնդրէի նաեւ որ դրէիք ինծի ձեր ու ձեր աշխատութիւններուն մասին, ապահով ըլլալով որ մեծապէս կը շահագրգռուիմ ձեր անձով ու ձեր գործով:

Ձերդ անձնուէր
ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՊԱՏԳԱՄ

Մի սարսափիք: Մենք հաւ չենք: Մենք էլ մարդ եւ մարդու զաւակ ենք ... Ազգի համա՞ր պիտի աշխատիս, — կ'ընդհանաս արհամարհաբար, հսկայ հսկայ, առաջուցդ դժուարիներ, վիշտեր եւ նախատինքներ կոխելով: Զա՛րկ եւ զարկուիր, վե՛ր կանգնիր: Մեռնիս էլ՝ կը յաղթես... (1862) ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊԻՍԿ. ՍԱՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ

Եթէ կրօն չիցէ բարուց
Դէպ առ բարին ուղեցոյց,
Զուր ճգնին բանստ եւ բնութիւն
Զոկել զմարդն յանասնոց:

ՄԵՍՐՈՊ ԹԱՂԻԱԴԵԱՆՑ

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆ ԿԸ ԳՐԷ 82 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Ինչպէս նամակին թուականը ցոյց կուտայ, մեծանուն գրագէտ Ղազարոս Աղայեան, երեւանէն, իր այս նամակը ուղղած է 82 տարի առաջ, 9 Սեպտ· 1877ին, Էջմիածին, վահրամ եպիսկ· Մանկունիին·—

77–թ–9 Երեւան

Սրբազան Հայր·

Վեհափառի առաջարկութիւնը յայտնեցի այստեղ եւ հաճութիւն ստացայ· այժմ սպասում եմ Ձեր վճռական պատասխանին: Ես արդէն բերանացի յայտնեցի Ձեզ իմ պայմանը· նոյնը կարող եմ կրկնել ահա եւ դրաւոր:

ա) Ես կը լինեմ Ձեր կամ Ձեր տեղը եղող անձին օգնականը խմբագրութեան մէջ: բ) Տպարանի վերակացութիւնը կառնում վերս ընդ հսկողութեամբ ու օժանդակութեամբ տպարանական ժողովոյ: գ) Սրբագրութիւն կանեմ, նամակատան հետ յարաբերութիւն կ'ունենամ: դ) Ռոճիկս նոյնը կը լինի, ինչ որ այս տեղ ստանում եմ, այն է ութ հարիւր մանէթ 10ն ամսուան համար, կամ որ միեւնոյն է ամսական ութսուն մանէթ, մի տարի ժամանակաւ, երկու հարիւր մանէթ կանխիկ, ըստ որում այդքան ստացել եմ այս տեղ ու պէտք է վերադարձնեմ սորա:

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆ

Եթէ յօժար էք, կանչել տուէք ինձ մի նամակով, որի մէջ յիշուած կը լինեն սոյն պայմանները ու դա կը լինի մեզ համար մի տեսակ պայմանաթուղթ:

Սրբազնութեանդ յայտնի է իմ այդ տեղ գալուս ներքին նպատակը, որ է չահիլ Վեհափառի սիրտը, չընդդիմանալով Նորա կամացը, ըստ որում միայն Նա կարող է ինձ մի որոշ վիճակի մէջ դնելով վերջ տալ իմ թափառական կեանքին ու ազատել դուրսիններից: Եւ կը կամենայ անշուշտ Վեհափառը, եթէ լսելու ուշադրութիւն Ձեզ մինչեւ հաշտութեան ունենալ, եւն ... Խոստանամ մնալ առ Ձեզ միշտ մտերիմ ու բարեկամ՝

Ղ· ԱՂԱՅԵԱՆ

ԲԱՆԱԿՆ ՀԱՅՈՑ

Ինչ կողերէդ սուրը կ'ուզենիք որ կախուի, կախուի ու չհակուի:

Մեղաւոր են բոլոր անոնք, որոնք մեր պատմութիւնը սողացող եւ մեր նոր հարստութիւնը բաղդաշնորհ կը դատեն:

Մեղաւոր են բոլոր անոնք, որոնք ինչ զաւակներուդ մէկ պզտիկ մասին վրայ ընդհանրացումներու կը տարուին եւ ոսկիով վարակուած սիրտերու վրայ մեր մարտիկներուն պողպատէ սիրտերը կը բեմադրեն:

Մեղաւոր են բոլոր անոնք, որոնք մեր բազուկներուն իրագործած յաղթանակը ստուերել կը ջանան:

Ինչ որ ունեցար մեր ցեղը ամէնէն բարձր ձեւ մը ինքնաձին, անիկա իր բանակն է: (1919) Ց· ՕՇԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԱՆՏԻՊ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

Այս երկու գողտրիկ ֆերթուածները արտագրած ենք Մարսէյլարնակ Տիկին Մարի Աշուղեան – Նաֆֆաշեանի ալպոմէն։—

ԽՆԴԱ՛, ԵՐԱԶԻՐ ...

Դուն երազ աղջիկ,
Ժպիտ ու ծաղիկ,
Շողազարդ պատրանք,
Ցաւերի հեգնանք.
Խնդա՛, երազի՛ր.

Վեստայի նման
Հուրը սրբազան
Յաւէտ բորբոքիր,
Ու բոցով հարբի՛ր.
Խնդա՛, երազի՛ր.

Կեանքը՝ ծով անձուկ
Բաղդը՝ վաղանցուկ,
Ժպիտը՝ պատրանք,
Երգը՝ հառաչանք.
Խնդա՛, երազի՛ր.

Տառապանքն անհուն,
Ժպիտը մահուն
Միակ իրական
Յաւիտենական
— Ես այն հեգնել եմ.
Կարո՞ղ ես, հեգնի՛ր,
Խնդա՛, երազի՛ր.

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Մայիս 1923, Վիեննա

ԲԱՌԱԽԱՂ

Վէրքը մորմո՛ք է,
Ու կեանքը՝ զրկանք ...
Զրկանքը — զո՛ւր կեանք —
Ե՛րգը կ'ամոքէ ...:

Երգը մորմո՛ք է,
Ու զրկանքը՝ կեանք ...
Զուր կեանքը — զրկա՛նք —
Վէ՛րքը կ'ամոքէ ...:

Ադեքսանդրուպոլիս 7·9·1925

Գ. ԿԱՌՎԱՐԵՆՑ

ԴԷՊԻ ԳԱԼԻՔ ՕՐԵՐԸ

... Յոգնած անցեալի մխուր էջերից, երբ սարկու-թիւնը կազմում էր երկրի միակ պատկերը, վհատած ներկայ օրերի դառն տեսարաններից, օրեր, երբ սարսափը, հեծե-ծանքը, արիւնը, բռնութիւնը արթնացող ժողովրդի միակ բաժինը եղան, յուսախաբ դեղեցիկ երազների անլուր հե-տեւանքներից, — դարձնե՛նք մեր աչքերը դէպի ապագան, դէպի Գալիք օրերը, որ մեր վէրքերի, մեր արիւնոտ կռուի, մեր յուսահատ պայքարի վախճանը պիտի լինի, մեծագոյն յաղթանակը տենչալի ազատութեան:

Է. ԱԿՆՈՒՆԻ

ՄՈՌՑՈՒԱԾ ԼՃԵՐ

ԼԷՅԼԻ ԵՒ ԻՐ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐԸ

Բանաստեղծուհի Լէյլի
(1894–1951)

Ութ տարիներ առաջ Մոսկուայի մէջ իր աչքերը փակեց բնիկ Լոռեցի փառանձեմ Սահակեան — Տէր Մկրտչեանը, որ, մեր գրական կեանքին մէջ իրրեւ չնորհալի բանաստեղծուհի յայտնուելէ ետք, ճանչցուեցաւ Լէյլի գրչանունով:

Մօր կողմէ Լէյլի թոռն է Լոռուայ Գիւլաքարակ գիւղի խրատախօս երէցհան Աբրահամ Շահինեանի, որու հեղինակութիւնը ներուն ժողովածուն հրատարակուած է իր համբաւաւորութեամբ առաջին աշխարհամարտի նախօրեակին, իսկ երկրորդ ամբողջական հատորը՝ խորհրդային իշխանութեան օրով: Տեսողութիւնը կորսնցուցած այս ինքնատիպ բանաստեղծը յաջողութեամբ ներկայացուած է վրթանէս Փափազեանի «Կոյրը» պատմուածքին մէջ, 1904ին: Իսկ հօր կողմէն, Լէյլիի պապը՝ Մնացական Սահակեան եղած է Լոռուայ հանրածանօթ դէմքերէն մէկը:

Լէյլի, իր մինչնակարգ կրթութիւնը ստացած է Թիֆլիսի Յովնանեան դպրոցին մէջ, ուր, իր ուսուցիչները եղած են Նիկոլ Աղբալեանի, Սիմոն Յակոբեանի, Դերենիկ Դեմիրճեանի, Տիգրան Ռաչմաճեանի եւ Արշակ Ջամալեանի նման արժէքաւոր դաստիարակներ: Աւարտելով այս դպրոցը, Լէյլին, այնուհետեւ յաճախած է Թիֆլիսի համալսարանը, ուր սորված է վրացերէն ու պարսկերէն, համանուն գրականութիւնները ուսումնասիրելու նպատակով:

Հայաստանի անկախ Հանրապետութեան ամբողջ շրջանին պաշտօնավարած է ան Թիֆլիսի հայկական հիւպատոսարանին մէջ իրրեւ մնայուն քարտուղարուհի:

Բանաստեղծական տաղանդը փթթած է Լէյլիի մօտ դեռ վաղ տարիքին եւ հետզհետէ զարգացած է, զարձնելով զայն իր ժամանակի փոքրաթիւ այլ լաւագոյն բանաստեղծուհիներէն մէկը, կովկասի մէջ: «Հայ Գրողներու Միութեան» ստեղծման առաջին օրէն իսկ եղած է ան այդ կազմակերպութեան գործունեայ աշխատակցու-

հին եւ բերած է իր մասնակցութիւնը Յ. Թումանեանի ղրական «Վերնատան» հաւաքոյթներուն եւ ասուլիսներուն, ինչպէս նաեւ կովկասահայ թատերական եւ հրատարակչական կեանքին, սիրուելով բոլորէն:

Հազիւ 15 տարու, սկսած է արդէն ղրել բանաստեղծութիւնները, որոնք 1909–1916 թուականներուն հրատարակուած են այդ չրջանի դրեթէ բոլոր օրաթերթերուն եւ պարբերաթերթերուն մէջ (Գեղարուեստ, Նոր կեանք, Հորիզոն, Այգ, Արեւ, Պատանի, եւլն.): Կարճ եղած է, դժբախտաբար, բանաստեղծական ստեղծագործութեանց իր չրջանը, որովհետեւ 1916էն ասդին կասած է իր թափը, պարապաններու բերումով: Իրմէ մնացած քերթուածներէն լաւագոյնները թաթաւուն են քնարերգական յուզականութեամբ մը, որ ընդհանրապէս եղած է Լէյլիի ապրումներուն հիմնական դիծը:

Բանաստեղծուհին մեռաւ 1951ին Մոսկուայի մէջ, ուր, կեանքի վերջին տարիներուն կը ծառայէր իբրեւ պաշտօնական թարգմանչուհի: Ծնած էր 1894ին: Անոր ձգած ղրական թղթածրարը (անտիպ էջեր, ղրական արժէքով նամակներ, եւլն.) փոխադրուած է Երեւանի Պետական Թանգարանը:

Ստորեւ կուտանք երեք քերթուած Լէյլիի ստեղծագործութիւններէն, որոնցմէ մէկը՝ «Վերյիշում»ը, իբրեւ մեներգ յօրինուած է երաժշտագէտ Յովիկ Գասպարեանի կողմէ (ձայնագրութիւնը կը հրատարակենք մեր «Արուեստի Աչխարհ» բաժնին մէջ):

ՎԵՐՅԻՇՈՒՄ

Ի՛նչ մոռացում fո աչfերի փայլի դէմ,
Էլ ի՛նչ խաւար սիրուն դէմfդ կ'աղօտի,
Ոչ մի հնար, ոչ մի միջոց չգիտեմ,
Որ խեղք սիրտս fո պատկերին չաղօթի ...

Քեզ մոռացման երբեf, երբեf ես չեմ տայ,
Ձեմ աշխատի fո խօսfերը չյիշել.
Խինդ ու ցաւը հերթով կը գայ ու կ'երթայ,
Կեանfում երբեf եւ ոչ մէկը չի իշխել:

Ինչի՞ս է պէտf ինձ մոռացում ու անդորր,
Ինձ համար չէ կեանfը անփայլ ու անշուք.
Ես չեմ սիրում ոչ մեղմութիւն, ոչ օրօր,
Ոչ աղերսանf, ոչ արցունfներ սրտմաշուք:

Կեանfը լաւ է, երբ որ կռիւն է տալիս,
Բաղդը՝ սիրուն, երբ որ պայfարն է կոփում,
Սէրն էլ լաւ է, երբ չի խնդրում, չի լալիս,
Այլ միայն խօսել մեր սրտի մէջ է ծփում ...

1913

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Ձը գիտեմ թէ ե՞րբ, չը գիտեմ թէ ո՞ւր
Պատահեցի ֆեզ,
Անձրեւոտ օր էր, աշուն էր տխուր,
Սիրտս էլ աշնան պէս.
Ձը գիտեմ թէ ի՞նչ ասիճ իրարու,
Ի՞նչ հարցրի ֆեզ,
Դու գալիս էիր հարաւից հեռու
Երկրից արեւկէզ:
Հուր–յոյզեր էին ծփում ֆո սրտում
Արեւի շուֆով,
Ու օտար էր ֆեզ, աշունը տրտում
Թախիծ–շշուկով ...
Ուզեցի պահել այդ շուֆն արեւի
Մեր ցուրտ յարկի տակ,
Դու ծիծաղեցիր ... տեսնչս երեւի
Ֆեզ թուաց կատակ ...
Անձրեւոտ օր էր, շուրջս սրտմաշուխ
Թախիծ էր փռուած ...
Իմ ցանկութիւնս էլ, անմիտ ու անշուխ,
Ինձ թախիծ թուաց ...
Ու լուռ հեռացայ ... դու անցար ետրից
Արեւոտ հեռուն ...
— Բայց չի մոռացել իմ սիրտն այն օրից
Ֆէ՛զ ու ֆո հեռուն:

Ա Ղ Օ Թ Ք

Ա՛, ֆեզ համար ես արցունֆով կ'աղօթեմ
Երկար ճամբիդ, որ դու լինես բաղդաւոր,
Ֆեզ ողջունեն հաճոյքները ժպտադէմ,
Որ չունենաս ցաւի համար ոչ մի օր:
Արարչի Սուրբ Սեղանի մօտ ծնկաչոք
Ես կը ծխեմ իմ յոյզերս երազի.
Ես կ'աղօթեմ, ես կը խնդրեմ, որ ոչ ոք
Սեւ ցաւի խօսք, սեւ վշտի խօսք ֆեզ չասի:
Ես մոռացած իմ ցաւերն ահաւոր
Օր ու գիշեր լուռ կ'աղօթեմ ֆեզ համար,
Որ ճամբէդիդ մշուշապատ, հեռաւոր
Յոյսը պահի իր ջահերը յաւէտ վառ:
Ես կ'աղօթեմ, որ ճամբէդիդ ամէն ինչ
Փոխուի ծաղկի եւ հաճոյքի ու բոյրի,
Արցունֆներդ դառնան համբոյր ու էրֆիչ
Եւ ամէն ինչ կեանֆի հմայք ֆեզ բերի:

1911 ԼԷՑԼԻ

ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑԻ

ՄԷԿ ՔԵՐԹՈՒԱԾԻՆ ԵՐԿՈՒ ՓՈՓՈԽԱԿՆԵՐԸ

Տարեգրքիս 105րդ էջին վրայ հրատարակուած «Պետրոս Դուրեան» քերթուածը կ'արտատպենք «Հայրենիք» Ամսագրի 1923ի Օգոստոսի թիւէն, աւելի ճիշդը՝ այդ թիւին մէջ գրագէտ Ց. Ճ. Սիրունիի հրատարակած մէկ ուսումնասիրութենէն, հանճարեղ բանաստեղծ Միսաք Մեծարենցի մասին:

Փարիզ, Նուպարեան Մատենադարանին մէջ մեր կատարած պրպտումներու ընթացքին գտանք այս միւնոյն քերթուածը, կտրօնի մը վրայ, Մ. Մեծարենցի թղթածրարին մէջ: Տարօրինակ կերպով, սակայն, այս միւնոյն քերթուածին վերջին տունը, բոլորովին տարբեր է մեր հրատարակածէն: Այնտեղ գրուած է, իբրեւ վերջաբան, հետեւեալ երրեակը.—

Հիացքներ կ'երթան իրեն հետեւէն...
Եւ իր յուշքերն ալ յաւէտ անմոռար
Ու միշտ ոգեւոր՝ դեռ պիտի տեւե՛ն...

Դարձեալ, երկրորդ տունին երրորդ տողի իր ճնարէն վէս–ը, մեր գտած կտրօնին մէջ վերածուած է իր թունդ ճնարէն–ի: Եւ, ճիշդ վրայի Բայց պիտի–ն ալ եղած է Ու պիտի:

Եւ յետոյ, կտրօնին տակ, քերթուածի հրատարակութեան թուականն է 2 Ապրիլ 1905 եւ հրատարակուած ցոյց կը տրուի «Մասիս»ի մէջ:

Զարմանալի են այս աղաւաղումները: Այս քերթուածին կապակցութեամբ, Ց. Ճ. Սիրունի 1923ի իր յօդուածին մէջ կ'ըսէ, թէ բանաստեղծին ձեռքովը գրուած քերթուածին բնագիրը դուրդուրանքով պահած է իր մօտը եւ լոյս կ'ընծայէ զայն, իբրեւ անտիպ, առաջին անգամն ըլլալով: Ու զարմանքով կ'աւելցնէ, թէ ժամանակին, գրաքննութիւնը չէ թոյլատրած հրատարակութիւնը այս քերթուածին, զոր վաղամեռիկ բանաստեղծը գրած է 8 Յուլիս 1903ին, Պ. Դուրեանի չիրմին տուած մէկ այցելութենէն ետք: Մինչդեռ, ինչպէս տեսանք, Նուպարեան Մատենադարանին մէջ Արամ Անտոնեանի կողմէ պահուած կտրօնը կը հաստատէ, թէ քերթուածը անտիպ չէ, այլ 1905ին լոյս տեսած է «Մասիս»ի մէջ: Լոյս տեսած է, սակայն, վերջին տունի հիմնական փոփոխութեամբ:

Աչքի առջեւ ունենալով քերթուածին երկու փոփոխակներն ալ, կուզանք այն եզրակացութեան, թէ Ց. Ճ. Սիրունիին ըսածը ճիշդ է գրաքննութեան պատճառին մասին՝ իր ունեցած բնագրին վերաբերմամբ: Ցաւոտօրէն, գրաքննութիւնը, քերթուածի վերջին տունին մէջ ակնարկութի՛ւն մը տեսած է՝ համխառն բռնակալութեան տակ «ոդորումներէն, յոյսերէն մոլար՝ ապրելով մեռնողներու» մասին, եւ, այդ պատճառով ալ արգիլած է հրատարակութիւնը:

Որոշ կը թուի ըլլալ, միանգամայն, որ աւելի քան երկու տարի յետոյ, 1905ին, Մ. Մեծարենց ինքն իսկ ջնջած է քերթուածին վերջին տունը եւ փոխարինած է զայն ուրիշ երեք անվնաս տողերով, որոնք այսուհանդերձ, կարիտանէ մը տպաւորութիւնը չեն ձգեր: Եւ քերթուածը, փոխուած այս ձեւով ալ լոյս տեսած է «Մասիս»ի 2 Ապրիլ 1905ի թիւին մէջ, անշուշտ հեղինակին գանկութեամբ եւ գրաքննութեան թոյլտուութեամբ:

Եւ վերջապէս կը հասկցուի, որ Ց. Ճ. Սիրունի տեղեկութիւն չէ ունեցած «Մասիս»ի այդ հրատարակութենէն:

Այս հաստատումներով ալ, իրեւ հարազատ պէտք է ընդունիլ Ց. Ճ. Սիրունիին մօտ մնացած եւ մեր հրատարակած բնագիրը:

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Գ· ՄԱՍ

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

ՅՈՒՇԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՆՑՔԵՐՈՎ ԵՒ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐՈՎ

ՀԻՆ ՆԿԱՐՆԵՐ, ՀԻՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐՈՎ

ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԴԷՄՔԵՐ ԵՒ ՀԵՐՈՍՆԵՐ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ, ՄԱՆՐԱՎԷՊԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆ ՀԱՒԱՏԱԼԻՔՆԵՐ

ԵՒ ՃՇԴՈՒՄՆԵՐ ՈՒ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ

ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ

ՎԻՊԱԿԱՆ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԵՂԵՐԱԿԱՆ ՎԱԽՃԱՆԸ

ԱԿԱՆԱՏԵՍՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄԱԾՆԵՐՈՎ

Պելժիքայի հայ ուսանողներու նախաձեռնութեան շնորհիւ, անցեալ տարի, Կանի Համալսարանին մէջ շքեղօրէն պանծացուեցաւ անմահ Դանիէլ Վարուժանին յիշատակը, Համալսարանի Մատենադարանին մէջ գեղեցիկ յուշատախտակի մը գետեղումով եւ այդ առթիւ կազմակերպուած հանդիսութիւններով: Հետագայ էջերուն վրայ կուտանք նկարագրութիւնը այդ սքանչելի ձեռնարկին եւ կ'օգտագործենք պատեհութիւնը անդրադառնալու համար, նախ, նահատակ բերքոդի կեանքի գեղեցկագոյն դրուագին, որ, պատմականօրէն վիպական իր ամուսնութիւնը եղաւ, եւ այնուհետեւ այն եղերական վախճանին որ յանգեցաւ իր վայրագ սպանութեան: Ցառաջիկայ տարի լման կէս դար անցած պիտի ըլլայ Վարուժանի ամուսնութեան թուականէն ասդին (1910): Պատմական մնացած այդ դրուագին նկարագրութիւնը, գրական շունչով, կատարուած էր ատենօք ծանօթ ուսուցիչ եւ վաղուց հանգուցեալ Լ. Լանիսի կողմէ, որ անցուդարձերը պատմած է իբրեւ ականատես վկայ, իր ժամանակի մամուլին մէջ: Կ'օգտուինք ուրեմն այդ կորսուած-մոռցուած հրատարակութենէն, տալու համար այդ սրտայոյզ պատմութիւնը: Ինչ կը վերաբերի նահատակ բերքոդի կեանքի վերջին օրերուն, Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանին մէջ գտանք անտիպ մնացած յուշերն ու կարգ մը նօթերը Արամ Անտոնեանին, որ սկիզբէն մինչեւ վերջը միասին եղած էր Վարուժանին հետ Զանզիբարի ափսորավայրին մէջ: Ուրեմն, Ա. Անտոնեանէն մնացած այդ յուշերն ալ կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն, խոր յուզումով եւ յարէժօրէն անմար կսկիծով:

ՀՈՎՈՒԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՊՍԱԿՈՒՄԸ

Փոթորկոտ ամիսներով յիշատակելի չրջան մը բոլորեց Սեբաստիոյ հայութիւնը 1910ի գարնան: Զղաղրգիւռ վիճակ մը համակած էր տեղացիները, բաժնելով զանոնք երկու պայքարող կողմերու:

Ռամիկները, աւանդամոլները եւ ազանները պայքար բացած էին «ջահիլ»ներուն, վարժապետներուն, տիրացուներուն եւ ընդհանրապէս մտաւորականներուն դէմ: Կրակ ու քար կը տեղար աւանդամոլներու բերդերէն: Առաջնորդ եւ Առաջնորդարան, դպրոց եւ դըպրոցականներ, վաճառականներ, արհեստաւորներ, չուխան, տունը, արճաճանները, խանութներու մէջ, ամէն տեղ եւ ամէն օր կը խօսէին մէկ նիւթի եւ մէկ իրազարձութեան մասին:

— Վարուժան սիրած է իր աշակերտուհին, Մ.ին հետ օրրանէն նշանուած Արաքսին, կ'ուզէ զայն կնութեան առնել, կը քանդէ ուրիշին տունը, իրարմէ կը բաժնէ սիրող երկու սիրտեր, ինքը կաթոլիկ, աղջիկը լուսաւորչական, — ամօթ է, անվայել է, ըլլալիք բան չէ, Հայաստանեայց եկեղեցին չ'ընդունիր, եւայլն, եւայլն:

Եւ կամ,

— Ինչո՞ւ չ'ըլլար եղեր, սէրը ազատ չէ՞, սիրելը մե՞ղք է, իրար

հաւներ են եւ կրնան առնել...

Ահա ինչ որ կը լսուէր ամէն քայլափոխի, ամէն շրթունքէ, ամէն անկիւնէ, օրն ի բուն, ամբողջ Սեբաստիոյ մէջ:

*
**

Օսմանեան «Հիւրիէթ»ի վաղորդայնին, 1909ին, Հալիւ Եւրոպայէն վերադարձած, աննման եւ պերճախօս Վարուժանին համբաւը կայծակի արագութեամբ կը հասնի հայութեան բոլոր խաւերուն եւ կը դառնայ բոլորին սեփականութիւնը: Բանաստեղծ Վարուժանին երգերը իրեն կը կապեն հայ ժողովուրդի սիրտն ու սէրը ամէն երկընքի տակ:

Սեբաստիոյ Ուսումնական Խորհուրդը, ցնծալին ու հպարտ, կ'որոշէ Դանիէլ Վարուժանը հրաւիրել Ազգային Կեդրոնական Ա-բրամեան Վարժարանի փոխ-տնօրէնութեան պաշտօնին, անոր յանձնելով հայերէն լեզուի եւ Հայոց պատմութեան դասաւանդութիւնը:

Վարուժան, իր ալեւոր ծնողքին, իր հայրենական պիւղին ու հողին, ծննդավայրի ջուրին ու բոյրին կարօտէն վառ, կ'ընդունի հրաւէրը, ապագայ երիտասարդութեան հոգիին մէջ վառելու համար իր տաղանդին կայծերը եւ ողողելու զայն լոյսով ու արուեստով:

Հալիւ զործի անցած, իր չուրջը կը ստեղծէ մտաւորականներէ և մանաւանդ իր ցեղին Սիրտը ով խանդավառուած ծանօթներէ կազմուած մտերմիկ շրջանակ մը, համակրողներու եւ հիացողներու փոքրաթիւ խումբ մը:

Օրէ օր, սակայն, վարուժանապաշտներու թիւը կը բազմանայ, — դպրոցէն ներս՝ աշակերտներուն վրայ իր ներշնչած դաստիարակչական ազդեցութեամբ, իսկ դպրոցէն դուրս՝ իր բոցավառ, կախարդող, մարդարտաշար, Ալիշանեան չունչով համեմուած ոսկեհունչ լեզուով, Ազգային Լսարանի բեմէն, հաղարաւորներու ներկայութեան իր տուած դասախօսութիւններով:

Վարուժան, քանի մը ամսուան մէջ, իր անձին ու անունին չուրջը կը ստեղծէ առասպելական ժողովրդականութիւն եւ անբացատրելի հմայք, բոլորին մօտ անխտիր:

Դաշնակցութեան պատկանած ըլլալը, երբեք արդելք մը չէր ըլլար, որ իր դաղափարական հակառակորդներն անդամ չհնազանդէին իր ներկայութենէն, իր վեհոգի խառնուածքէն ու չաղդուէին իր ուժեղ խօսքէն:

Իր վերամբարձ, խիտ մազերով եւ միշտ սանտրուն դլուխը, իր խորաթափանց աչքերն ու արձանավայել կեցուածքը, իրենց դոհունակութիւնը կը փնտռէին արտակարդ համեստութեան մը մէջ: Վարուժանին ֆիզիքական կազմը, թէեւ համաչափ, բայց իր ապրումներուն ու երդերուն չհամապատասխանելու չափ փոքր էր ու վտիտ:

Բարեկամն էր ան չքաւորին, անտէրին, անկարողին, արհեստաւորին ու մտաւորականին, ապէտին ու վիճնականին: Հայ ժողովուրդը դասակարգ չունէր իրեն համար: Հայ ժողովուրդի ծոցին մէջ ապրիլը, իր բաղձանքներուն, սէրերուն ու երգերուն զերազոյն ներշնչումն էր եւ անհասանելի երջանկութիւնը:

Վիքթոր Հիւկօ, էշը նախասիրած է կենդանիներուն մէջ եւ յաճախ գրած է անոր մասին: Վարուժանն ալ կը սիրէր էշը եւ իր համբորդութիւնը գիւղէն քաղաք եւ քաղաքէն գիւղ, օրական երկու անգամ, կ'ընէր իշու վրայ նստած: Հայրենի տան մասուրին առջեւը մեծցած, ալեւոր մօրը խնամքին ու գուրգուրանքին միշտ ենթակայ այդ «բարի իշուկը», ինչպէս ինք կ'ըսէր, ամէն իրիկուն գիւղի ճամբով գինքը կը տանէր բացատաններու, այգիներու, գով զեփիւռի ու բնութեան գեղեցկութիւններուն, որոնց մէջ, իր պրպտող աչքերը կը պտնէին արուեստի նկարներ, անծայր հորիզոններ եւ իր հոգին կ'ապրէր գինարբուքը իր նոր տաղերուն, իր նոր երգերուն, բոլորն ալ հիւսուած հայրենիքի կարօտէն, հայ հոգիի ցաւէն ու ցնծութենէն, պայքարէն ու արիւնէն, արցունքէն, աղօթքէն ու անէծքէն, գրկախառն ու ներդաշնակ: Այդ բարի իշուկի մէջքին բազմած ճամբորդութեանց ընթացքին է, որ մշակներու, ցորեանի դէղերու, ցոլարձակ լուսիններու, հոգին պորտը ակօսող արօրներու, մանղաղուած արտերու, արիւնոտ վերջալոյսներու եւ իրերայաջորդ բազմերանգ պատկերներու յղացումներով կը պատրաստէր ապագայ Հացին երգը, գոր, աւա՛ղ, չկրցաւ ամբողջացած ու պատկառիր յանձնել իր պաշտած ցեղին:

Սեբաստիան, երկու մեծութիւններու, — ղէնքի հերոս Մուրատի եւ գրչի հերոս Վարուժանի ազգանուէր ու անձնուրաց չունչին, խօսքին, հրահանգներուն ու քարոզչութեան անճնատուր եւ ընկերային բարեշրջումի ճամբան բռնած, հաւաքական ուժերով կը կազմակերպուէր օրէ օր եւ կ'ինչնէր դոյամարտի կրկէսը ինքնավստահօրէն: Վարուժան եւ Մուրատ, երկու անմահներ, մէկը դիւցազն, միւսը դիւցազներգակ, միշտ անբաժան ու միասին, նոյնացած ցեղի տրոփներուն հետ, վերածնութիւնը կը չեփորէին անխոնջ ու անվհատ:

*
**

Արաքսիին հայրիկը, աւանդապահ ու բարի, ընդ առաջ երթալով իր հոգեհատոր աղջկան ցանկութեան, կը հաւանի տուն հրաւիրել Վարուժանը իրրեւ այցելու ուսուցիչ հայերէնի եւ ֆրանսերէնի, ապագայ դիտակից հայ մայրը պատրաստելու նախանձախնդրութեամբ:

Վարուժան կ'ընդունի հրաւէրը, նախ իր անտեսական վիճակը հաւասարակշռելու եւ յետոյ իր անտիպ տաղերուն հրատարակութիւնը փութացնելու երկեակ նպատակներով:

Առաջին իսկ այցելութեան Վարուժան տեղեկացած էր, թէ Ա-րաքսին, օրօրոցէն իսկ կապած է իր ճակատագիրը Մ·ին, այսինքն նշանուած էր պէշիկ-էէրթմէ, անկախ իր կամքէն եւ համաձայն իր ծնողներուն ցանկութեան:

Վարուժան իր համեստ, լուրջ, չափաւոր եւ զգոյշ վարք ու բարքով, իր մտքի պաշարով եւ արտայայտուելու պերճախօս ձեւե-րով, անզգալաբար եւ իր կամքէն անկախ կը սկսի իշխել Արաքսիի սրտին եւ բոցավառելով սիրոյ կրակը, դառնալ Արաքսիին իտէալը: Ու ահա, «նշանուած» սէրը, անխօս ու աննկարագրելի, կը խոր-տակուի, տեղի տալով հարատաւին ու հզօրագոյնին առջեւ...

Արաքսիի հոգին կը հաղնի արշալոյսի բոցէ չապիկը եւ ներքին զալարումներն ու հալ ու մաշը կը սկսին արտայայտուիլ ինքնարուխ եւ անմխիթարանք:

Վարուժան կը նշմարէ եւ սիրոյ ճառագայթները կը սփռուին իր սրտին ու քնարին վրայ: Թաքուն զգացումներ սիրտէ սիրտ ճամբայ կը չինեն, դասերն ու դասագիրքերը նշխարի, մասունքի տուփերու նման կը բացուին ու կը մատուցուին դողդողագին եւ սիրասարսուռ: Երկու երիտասարդներու աչքերը չեշտակի կը հանդիպին իրարու, երկու թարթիչներու տակ տարփանքը իր բոյրը կը սրսկէ, հոգիները լռութեան մէջ պերճախօս կը դառնան, մատները կը հպին իրարու եւ յետոյ, երկու զոյգ բոցավառ շրթունքներու վրայ կը թառի ա-ռաջին ու անխարդախ սիրոյ համբոյրը:

Վարուժան կը հաղնի լինքնադատ դատաւորի չապիկը եւ կը սկսի յորջորջել դատել հանդամանքները, հաշուի կ'առնէ հանրային կար-ծիքը, նժարի մէջ կը դնէ իր երազները, իր իտէալը, Մ·ի հոգեկան վիճակը, երկու ընտանիքներու յարաբերութիւնը եւ կը վարանի: Կը փորձէ մոռնալ: Աչքերը կը փակէ չտեսնելու համար Արաքսիին գե-ղեցիկ դէմքը, խոր աչքերն ու կարապի վիզը, ականջները կը խցէ չլսելու համար Արաքսիին ոսկեհնչուն ձայնը, սիրոյ մրմունջներն ու տարփակէզ հառաչները: Ի զո՜ւր ... Մուսաներու վերադարձի բոլոր ճամբաներուն վրայ կը կենայ Արաքսիին հասակը, կը տարածուին անոր բազուկները եւ կը լսուին անոր կանչերը: Վարուժանի սրտին վրայ եւ ներշնչումներուն մէջ Արաքսին կը դառնայ տիրական եւ իր մխէն եւ ուղեղէն ծնած ամէն տաղ, ամէն երգ, իր շրթունքներէն թռած ամէն վանկ կ'երկնէ սէրն ու համբոյրը իր սիրածին:

Ու Արաքսին, սիրոյ մոլեգնութեան անճնաւուր, կը հեղնէ բո-լոր հաշիւները, անվախօրէն կը մերժէ իրեն պարտադրուած սէրն ու նշանածը, կը ծրարէ՝ տարիներ չարունակ իր կուրծքին մերկու-թիւնը համբուրող ոսկիները եւ անվարան կը վերադարձնէ զանոնք Մ·ին: Եւ վերջապէս ծնողքին կը յայտնէ իր որոշումը:

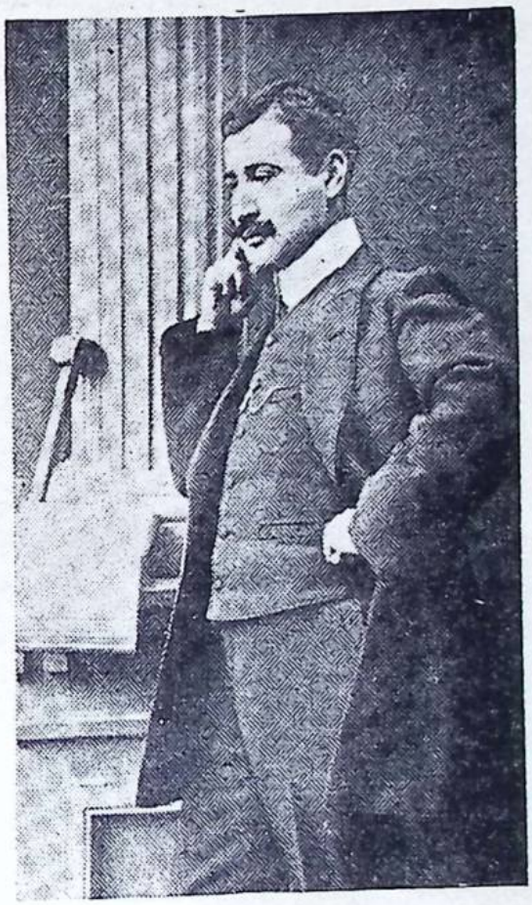
Կը փոթորկի ընտանեկան խաղաղութիւնը: Բոլոր դինքը շրջա-պատողները, ծնողքն ու աղգականները կ'աշխատին համոզել Ա-

բաքսին, որ եա կենայ իր յիմար որոշումէն, չանպատուէ ընտանեկան աւանդութիւնները եւ չդժբախտացնէ երկու ընտանիքները: — Ի գո՛ւր...

— Աւանդութիւնները ձեղի պահեցէք, կը պոռայ մօրն երեսին. ես չեմ կրնար կեանք մը ամբողջ զոհել դիպուածին ու աւանդամոլութեան:

Ոսկիէ կամուրջը կը փլի երկու ընտանիքներուն միջեւ: Աբաքսիին մայրը կը կրկնէ լալագին եւ վշտահար.

— Անօթի վարժապետին, թափառական երդչին եաեւէն մի՛ երթար, աղջիկս, խեղճ կ'ըլլաս, անօթի կը մնաս, վերադարձիր հին սիրոյդ ... Մ. հարուստի տղայ է, անտեսական ապահով դիրք ունի, ծանօթ մարդու զաւակ է, դիա իրեն, դիա ծնողքիդ:

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Աբաքսին անդրդուելի է: Գինովցած՝ վարուժանով, արբեցած՝ անոր սիրով եւ կառչած՝ անոր վիզին, ոտքերը գետին զարնելով կ'ըսէ.

— Կը նախընտրեմ թշուառութիւնը, եթէ այդ է ճակատագիրս, մի՛ կաշկանդէք ազատութիւնս:

Գաղաքը ծանօթ է այժմ դէպքերու մանրամասնութեան: Բամբասանքն ու բանադրանքը ոչ չափ ունին, ոչ ալ սահման: Ամէն կը հանեն վարուժանը եւ Մ.ի ընտանիքը իր դիրքով, չրջապատով ու դրամով կը հրահրէ ամբոխին կիրքն ու վրէժխնդրութիւնը:

Վարուժան կը խորհրդակցի իր մտերիմներուն հետ: Կը չրջապատուի իր մտաւորական ընկերներով: Մուրատը կը ծառանայ: Մուրատը պաշտպան կը կանգնի դրչի հերոսին: Մեծութիւնները կը կառչին մեծութիւններուն: Կամքի ազատութեան ջատագովները կ'ոգեւորեն վարուժանը, որ սակայն տխուր է եւ միտքը ալեծուփ: Օրերով չէ տեսած Աբաքսին: Կը խորհի թէ որքա՜ն բռնադատուած պէտք է ըլլայ եւ որքա՜ն նախատուած: Եւ, ճիշդ այդ մտածումներուն անդրադարձն է որ կուտայ ան հետագային, իր դեղեցկագոյն քերթուածներէն մէկուն՝ «Գրպանք»ին մէջ.—

Անոր՝ որ պիտի գայ

Ափը լճակին մեջաւոր՝
Ուր տրճակս իմ կախարդօրէն շիներ եմ,
Ձեռն ի ծրճօտ ըսպասեցի իր գալուն:
Նրռենիին տերեւներուն տակ բոսոր,
Նուռի մը պէս ճեղքուած,
Սիրտըս, շիք շիք, արիւն թորեց ծուռիգերուս,
Կարօտը սէ՛րս արիւնեց·
Եւ ամիսներ բովանդակ
Եղնիկի պէս լացի զոհար արցունքներ,
Ափը լճակին մեջաւոր...

Վարուժան սխալած չէր:

Հազիւ քանի մը օր անցած, Արաքսին կրկին նշանելու որոշումը կը տրուի· այս անգամ յայտող ընտրութիւն մը, — Ալպէռ Ալիօթիի դորդի մեծ դործարանին տնօրէն, ընկ. Իզմիրցի, բարեհամբոյր, վայելչակազմ, երիտասարդ եւ դիրքի տէր Լ. էֆէնտիին հետ:

Արաքսիին մօրեղբայրը Տիգրան (հին հնչակեան մը), կարեւոր պաշտօնեայ նոյն հիմնարկութեան մէջ, չափազանց վրդովուած Վարուժանի դէմ, կ'աշխատի ի դին ամէն զոհողութեան զատել Արաքսին Վարուժանէն, կը համոզէ Լ. էֆէնտիին եւ կը յայտնի:

Ինամախօսութեան բանակցութիւնները կը կատարուին արագօրէն, դաղտնօրէն եւ առանց Արաքսիին հաւանութեան: Արաքսին դաւառացի աղջիկ մըն է· ի՞նչ հարկ կայ դիմելու անոր կարծիքին: Ան պէտք է հնազանդի, քանի որ այդպէս կը պահանջէ ընկալեալ սովորոյթը:

Այս նոր իրականութեան համաձայն են բոլորը, — ծնողքը, աղդականները, Լ. էֆէնտին, քաղաքին բոլոր աղաները եւ ուրախ են, որ վերջապէս պիտի չյաղթանակէ սիրոյ աղատութիւնը եւ ոտնատակ պիտի չըլլան աւանդութիւնները:

Վհատութեան դիծեր կ'իյնան Վարուժանի դէմքին վրայ, հոդին կը տխրի եւ սիրտը կը ճմլուի, բայց վստահ սիրոյ յաղթանակին, ուշադիր կը հետեւի անցուդարձին:

*
* *

Շաբաթ օր մըն է, — նշանառուքի օրը:

Այդ օրը, մայրն ու խնամիները, մօրաքոյրն ու մօրեղբօր կինը, տեղական սովորութեան համաձայն, խումբով բաղնիք կը տանին Արաքսին: Անարձագանգ կը մնան այլեւս Արաքսիին մերժումներն ու բողոքները: Անոր բոլոր քայլերն ու չարժումները առնուած են հսկողութեան տակ: Ինքզինքը արտայայտելու անկարող աղատ բանտարկեալ մը, վանդակուած աղաւնի մըն է ան:

Վարուժան և իր մտերիմները՝ Վարդանեան, Տոքթ. Պօղոսեան,

Մուրատ, Տոքթ. Հայրանեան զործէ վրայ են, վուէֆկոտ եւ միշտ պատրաստակամ՝ պահակելու քերթողին սէրը:

Ալաքսին, անդրդուելի է իր կարդին: Բաղնիքին մէջ առիթ մը պտնելով, կը դրէ ան Վարուժանին, կարճ, բայց որոշ ու վճռական.
— «Ոչ ոք կրնայ բաժնել զիս իմ սիրած ու պաշտած Վարուժանէն:»

Իրիկնամուտ է: Բոլոր կարեւոր ընկերները հրաւիրուած են խորհրդակցութեան, Այլեւս ամէն պարտաղանցութիւն, ամէն անփութութիւն պարտութեան կ'առաջնորդէ Վարուժանը, ընկերները, հիացողները: Ալաքսին երկտողը վճռական է, հետեւաբար պէտք է իրականացնել երկուքին ալ բաղձանքը: Եւ կ'որոշուի՝ Մուրատին առաջնորդութեամբ բանագնացներ դրկել Լ. Էֆէնտիին եւ պարզել իրականութիւնը:

ՄՈՒՐԱՏ

Եւ սակայն տաղնապալի է կացութիւնը: Ցնծութեան մէջ է ծնողքին ու մօրեղբօրը Տիգրանին խումբը, որ կը պատրաստուի երթալու նշանառութի, վեսացուին բնակարանը: Մութը կոխած է արդէն եւ օղիի բաժակները կը լեցուին ու կը պարպուին Ալաքսիին ներկայութեան: Իրար կը չնորհաւորեն, կը ժպտին, կը ծիծաղին... Ալաքսին տխուր է անշուշտ. կուլ կուտայ իր արցունքները, լուռ է եւ յուզուած:

Մուրատն ու երկու ընկերներ նոյն այդ ժամուն կը ներկայանան Լ. Էֆէնտիին կարճատեւ տեսակցութեան մը համար, այն վստահութեամբ, որ ան, իրրեւ բանիմաց եւ դաստիարակուած մէկը, պիտի կրնայ դատել ու որոշել պաղարիւնով:

Լ. Էֆէնտին, արդէն, նշանածի արդուզարդն ըրած եւ ժպիտն երեսին ման կուտայ մեծ սրահին մէջ: Խումբ մը հիւրեր բռնած են իրենց տեղերը քովնտի սեղանակին մէջ: Սեղանները զարդարուած ու բեռնաւորուած են դաւառական առատութեամբ, անուշեղէններով, պտուղներով ու միրգերով: Ուրիշ սեղանակի մը մէջ նուագածուները կը կոնծեն օղին եւ տրամադրութիւն կը պատրաստեն: Սեղանին մէջտեղը դրուած է օրհնուելու պատրաստ նշանի նուէրը արծաթէ տախտակ մը, խաչը վրան եւ չաքարը չուրջը, եղերուած եւ զոյնզոյն:

Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆԻՆ ՄԷԿ ՆԱՄԱԿԸ ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆԻՆ

COLLÈGE
ARMÉNIEN CATHOLIQUE
St GRÉGOIRE L'ILLUMINATEUR

1 Rue Yéchil, Péra

Constantinople, le 21 Janvier 1913

[illegible]

Ներս կ'առաջնորդուին Մուրատ եւ ընկերները: Լ. էֆէնտի կ'ընդունի պանոնք առանձին սենեակի մը մէջ, չատ քաղաքավարի: Լ. էֆէնտին, որուն սիրտը կը սկսի տրոփել, կը դունատի, կը դուշակէ:

Մուրատ, իրեն յատուկ անկեղծութեամբ կը բանայ խօսքը եւ ցոյց կուտայ Արաքսիին երկտողը: Լ. էֆէնտին կը կարկամի: Դէմքը պալկացած՝ քրտինքը կը թրջէ ճակատը: Քանի մը րոպէ լռութիւն կը տիրէ, մտածումի ալիքները իրար կը խաչաձեւեն եւ նայուածքները իրարու կը հանդիպին: Ու ահա յանկարծ, Լ. էֆէնտին, դառնալով Մուրատին կը հարցնէ.

— Մուրա՛տ, կը հաւատա՞ք որ ճշմարիտ է ձեր յայտնութիւնը. կ'երդնո՞ւք ձեր պատուոյն վրայ, որ այդ երկտողը գրած է Արաքսին ու գրած է այսօր...

Մուրատ կը պատասխանէ.

— Թեղի՛ դուրպան, Լ. էֆէնտի: Մուրատը ստել ու կեղծել չի գիտեր, հաւատա՛ ինծի, վերջ տուր կոչմարին...

Լ. էֆէնտի կը յուզուի եւ մօտենալով Մուրատին, կը սեղմէ անոր ձեռքը, անգամ մըն ալ կը նայի նամակին եւ չատ յստակ չեչտով մը կը յայտարարէ վեհանձնօրէն.

— Կը չնորհաւորեմ վարուժանը. թող երջանիկ ըլլայ Արաքսիով...

Մուրատ կը համբուրէ Լ. էֆէնտիին ճակատը եւ անոր քաջութեան առջեւ ընկճուած, առանց այլեւս բառ մը աւելցնելու, կը հեռանայ անոր բնակարանէն, ուր կը տիրէ տխրութիւնը վայրկենաբար:

Ընկերները անհամբեր կը սպասէին ակումբը: Մուրատ կը պատմէ եղածը եւ կը թելադրէ դործի անցնիլ անմիջապէս:

Լուրը, կայծակի արագութեամբ կը հասնի Արաքսիին տունը եւ Արաքսին կը նշմարէ, թէ ինչպէ՛ս զուարթութեան կանչերը կը

Կ. Պոլիս, 21 Օգոստոս 1913

Ազնիւ Տիկին

Ասկէ առաջ կիրակի օր մը Իւսկիւտար Զեզի հանդիպիլ ուզեցի. դժբախտաբար տունը չէիք, եւ ես իմ յարգանքներս յայտնեցի Ձեր մօր, եւ համակրութիւնս՝ Ձեր վսխանորդին, հուր ու կէծէկ Հրանտին:

Կ'ուզէի Զեզ տեսնել նախ պարզապէս բարեկամական եւ մտաւոր քաղցր ժամանց մը վայելելու համար, երկրորդ «Նաւասարդ»ին խոստացուած վիպակը խնդրելու համար Զեզմէ: Այս օրերս Իւսկիւտար պիտի չկրնամ անցնիլ, ուստի պիտի խնդրէի որ սոյն վիպակը ինծի փութացնէիք ըլլայ «Ազատամարտ»ի, ըլլայ նամակիս հասցէով՝ Ուսումնարան:

Ցաւսամ պիտի չուզէք մերժել՝ ծանօթ ըլլալով Ձեր քաղցր հոգիին եւ բոլոբանուէր եւ ոսկի սրտին:

Խորին յարգանքներով եւ համակրութեամբ
ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

վոխուին յանկարծ տիրուհեան եւ լոյսերը կը մարին մեկնող հիւրերուն առեւէն: Ծնողքն ու պարագաները կը պղան թէ յաղթած է Արաքսիին եւ Վարուժանին սէրը: Ու յանկարծ կը մեկնին տունէն, Տիգրանին հետ կրկին մտածելու եւ երեւոյթները փրկելու համար, տունը ձգելով Արաքսին իր փոքրիկ քրոջ եւ եղբօրը հետ:

* * *

Ու ահա, կէս գիշերին դռները կը թակուին, դռները կը բացուին: Արաքսին գինովցած է ուրախութենէն: Վարուժան, իր մտերիմներով կը մտնէ ներս եւ կ'առաջնորդուի հիւրասենեակ: Սիրահարները կ'ողջագուրուին: Քերթողը կը չոյէ վարսերը Արաքսիին: Յուզուած են բոլորը եւ բառերը անզօր են արտայայտելու սիրոյ ուրախութիւնը:

Քանի մը րոպէ անոյ կ'որոշուի կատարել պսակը գիւղական քահանայի մը ձեռքով, առանց նուագի եւ առանց հարսնեւորներու: Այդպէս ալ կ'ընեն, իրրեւ վկայ ունենալով միայն երկու մտերիմները Վարուժանին: Եւ, հպիւ ծիսակատարութիւնը աւարտած, կը հեռանան տունէն, հարսն ու փեսան ձգելով առանձին:

Ու քերթողը, անոյքերու այդ գծով, կ'երգէ դարձեալ «Գրպանք»ին մէջ.—

Ո՛վ վարսագեղ հովուհիս,
Որ աղբիւրին լոյսէն ծըլած խոտին մէջ,
— Գալու համար իմ սիրոյս —
Լբեց աւրթիւ գառնուկներն իր մոլորուն,
Եւ զարնելով փարախին դրան ֆարին վրայ,
Խորտակեց սրինգը տոսալ
Խենթի մը պէս կողկողագին ողբալէն...
Ո՛վ վարսագեղ հովուհիս...

* * *

Երեք օր յետոյ Կանանչ Կիրակին էր:

Վարուժանին ալեւոր ծնողքն ու մտերիմները կ'ուզէին ժողովրդական ցոյցերով եւ հարսանեկան թափօրով առաջնորդել հարսն ու փեսան հայրենի տունը Բրգնիք, Ալիսի եզերքն ուռենազարդ:

Քաղաքէն գիւղ տանող ճամբան կը հնձէր կրունկներու տակ եւ անհամար բազմութիւն մը կը յառաջանար ուխտագնացներու խումբերու նման: Գիւղին աղջիկները վարդի փունջեր կը նետէին երգիչներէն: Մուրատն իր Բեզասով եւ այլ հարիւրաւոր ձիաւորներ, թափօր կազմած, կանգ առին Վարուժանի համեստ տան առջեւ: Գառնուկի մը արիւնը սրսկեց տան շեմը կարմիրով: Հովուական արինդներն ու տաւիղները հնամենի, ծափերն ու բացագանչութիւնները, պարերն ու աղմուկը կը լեցնէին ամբողջ Բրգնիքն հայկական, որ կը չէննար, կը կենդանանար, կը լեցուէր սիրով ու երջանկութեամբ, բոյրով ու լոյսով: Վարուժանին մայրը, բարի ու ժրաջան,

կանանչ կուժէն կը մատուսակէ հին ու կարմիր գինին պաղպաջուն, տոհմիկ սեղանին շուրջը բոլորուածներուս: Ու Վարուժանին «Գըրպանք»ը կը հասնի իր յաղթական լրումին.—

Տնակըս բոյրո՛վ լեցուեցաւ,
Զի ծոքրիններ ծորեցան
Պատմուճանին էրզանցէն,
Զի արեւով օծուած ոսկի մազերէն
Բուրեան մեղրեր ծորեցան.
Եւ բիբերէն՝ մարգրիտներու պէս փաղփուն՝
Թափթըփեցան ասուպներ,
Տնակըս լոյսո՛վ լեցուեցաւ...

Աւանդութիւնը պարտուած էր եւ աւանդամոլութիւնը զոպուած: Ժողովուրդը հաշտուեցաւ բանաստեղծին ու անոր անմահական սիրոյն հետ, երբ կանանչ կիրակիի այդ օրը, եկեղեցական դանդերը, Վարուժանին ու Արաքսիին սիրոյ յաղթանակը աւետեցին ի լուր աշխարհի...

ԼԵՒՈՆ ԼԱՆԻՍ

Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ ՋԱՆՂԸՐԸԻ ԱՌՕՐԱՎԱՅՐԻՆ ՄԷՋ

Ինչպէս այս էջերուն սկիզբը ըսինք, 1915ի սեւ օրերուն, Արամ Անտոնեան, Ջանղըրըի ժամանակաւոր աֆսորավայրին մէջ միասին եղած էր նահատակ բերդողին հետ: Նուպարեան Մատենադարանի թղթածրարներուն մէջ ձգած իր յուշագրութիւնով, Ա. Անտոնեան կը նկարագրէ Դ. Վարուժանին անցուցած կեանքը Ջանղըրըի մէջ եւ կուտայ կարգ մը այլ ծանօթութիւններ, որոնց բոլորը կը հրատարակենք ստորեւ, նոյնութեամբ:

Վարուժան կը սիրէր աշխատիլ ընկուզենիի մը չուքին մտերմութեան մէջ եւ կը նախընտրէր միշտ առանձին մնալ այնտեղ: Իր ընկերները կը յարգէին այդ բաղձանքը, բացի անշուշտ այն առիթներէն, որոնց ընթացքին նոր լուր մը կ'առնէինք եւ զայն իրարու կը հաղորդէինք, ընդհանրապէս առանց մեկնութեան: Եւ լուրերը առհասարակ չար էին: Անշուշտ չատ սուտ ու չափազանցուած պատմութիւններ ալ, յայտնի չէ թէ ուրկէ բխած, չրջան կ'ընէին աւեն աւեն: Ամանք ամէն բանի կը հաւատային եւ նոյնիսկ կը զայթակղէին, որ ուրիշներ թերահաւատ կը մնան: Եւ Վարուժան հաւատացողներէն էր:

Սովորաբար, երբ գաշնակցականներու «վիլլա»ն կ'երթայի, ընկուզենիին տակն էր ան, գրելով գրաղած: Մեր բախտակիցներէն ամանք զգուշացուցին զինքը այդպէս յայտնաբար գրելէ, որովհետեւ վտղոցէն անցնող ամէն մարդ, ինչպէս մեր վրայ հսկող ոստիկանները, կրնային տեսնել ատիկա եւ հետեւութիւններ հանել, նոյնիսկ գրաւել գրածը: Վարուժան ըսաւ անգամ մը, որ անվնաս բաներ են գրածները եւ եթէ նոյնիսկ գրաւուին ու թարգմանուին — իր բառերով — «հաւու մը վիզը ոլորելու իսկ պէտք չէ ծպիր աւոր համար»:

Արդարեւ, իր առաջին տետրակները լեցուն էին առաւելապէս հողին վառաբանութեան, անոր բարերաչխ արդասաւորութեան եւ բնութեան հոյաչէն ստեղծումներուն նուիրուած քերթուածներով: — «Մչակականներ» են, կ'ըսէր, երբ կը հետաքրքրուէինք: Երբեմն սակայն, աւելի զգուշութիւն կը դնէր իր աշխատելու եղանակին մէջ, ինչ որ ոմանց խորհիլ տուաւ, թէ կը զրէ նաեւ ուրիշ նիւթերու վրայ: Բայց ասիկա լոկ ենթադրութիւն մըն էր եւ երբեք առիթ չունեցայ տեսնելու, որ իր զրածներէն որեւէ կտոր կարդար:

Օր մը, մինչդեռ ընկուզենիին վրայ չուլլուելու վրայ էի, պատահմամբ տեսայ իր քով երկաթեայ աթոռի մը վրայ զրած տետրակը, գոց, կողքին վրայ «Զ» զրով: Հինգ տետրակ լեցուցեր էր արդէն եւ վեցերորդն էր ձեռքինը: Աւելի տեղեկութիւն չունեցայ, որովհետեւ յաջորդ օրը մեր խումբը ճամբայ հանեցին դէպի Էնկիւրի: Շարաթ մը վերջ, ինքն ալ 4 ընկերներով մեզի պիտի հետեւէր:

Ո՞Վ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵՑ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Պարապանները այնպէս բերին, որ ամենաղարհուրելի պայմաններու մէջ զործուած այս ոճիրը անպատիժ չմնայ: Թուրք սպայ մը՝ Մէհմէտ Իզզէթ պէյ, զինուորական հրամանատար Զանզըրըի, իրեն համար պատուոյ խնդիր մը զարձուց ոչ միայն ոճրագործներուն, այլեւ անոնց ընկերներուն բնաջնջումը եւ այս զործը զլուխ հանեց անողորմաբար, հետապնդելով եւ սպաննելով բոլորն ալ, անոնց պետէն, մինչեւ յետինը մեղսակիցներուն, և ասիկա տաքը տաքին, չատ կարճ առենուան մը մէջ:

Այս ոճրագործները սակայն պարզ զործիքներ էին: Բուն յանցաւորն էր Իթթիհատի Զանզըրըի պատասխանատու քարտուղար (fեաթիպը մէհուլ) ձէմալ Ուզուզ պէյ, որ անձամբ կազմակերպած էր Վարուժանի եւ ընկերներուն սպանութեան զործը եւ որուն ձեռքը, Ֆիւրսա Ալօ ու իր ընկերները զործակատարի մը զերը միայն ունեցած էին: Թէեւ, 1918ի զինադադարէն եաք ձերբակալուելով Պոլսոյ մէջ, զատուեցաւ պատերազմական առեանի մը առջեւ, բայց ձեւական պատիժ մը ենթարկուեցաւ եւ դէթ լնծէ յայտնի չէ թէ ինչ վախճան ունեցաւ: Կատարուած զատաւարութիւնը պարզ զայթակղութիւն մըն էր ինքնին եւ անոր ամէնէն ընդվզեցուցիչ դրուագներէն մէկը եղաւ այն անհատատալի պարապան, որ մեղի հետ Զանզըրը աքսորուած հայ սեղանաւոր մը, Յովհաննէս Թէրզէմէղեան, զատարանին առջեւ բարի վկայութիւն տուաւ ի նպաստ այդ մեծ ոճրագործին, ինչպէս արդար զղուանքով մը արձանագրեցին Պոլսոյ այդ առենուան հայերէն թերթերը:

*
* *

Դանիէլ Վարուժանի եւ իր չորս ընկերներուն սպանութեան պարապանները ամէնէն զարհուրելիներն են, որոնք մխուած են մեր յի-

չոլուխեան մէջ, այնքան որ ամանք թերեւս տարուին խորհելու, թէ Ապրիլեան Եղեռնի սկզբնական զոհերուն, այսինքն Պոլսէն և շրջականերէն Այաչ, Զանկըրը եւ Սուլթանիէ աքսորուած մտաւորականներուն եւ ընկերային զանազան խաւերու պատկանող անհատներուն ու քիչ հոգը պատառներու խորը սպաննուած շատ աւելի բազմաթիւ անոնց բախտակիցներուն մէջ ոչ ոք նոյնքան ահաւոր ու խելայեղիչ վախճան մը ունեցաւ:

Այս մտածումը հիմնովին սխալ է: Այդ բոլոր սպանութիւնները, ամէն տեղ եւ ամէնուն համար, կատարուեցան նոյն խուժդուժ պայմաններու մէջ, բայց մշուշի մէջ մնացին առ հասարակ, բացի մէկ քանի բացառութիւններէ, ինչպէս օրինակի համար Զօհրապի եւ Վարդգէսի նահատակումը, որուն դահանդեսական պարագաներուն կարելի եղաւ տեղեկանալ մանրամասնաբար:

* * *

Վարուժանի եւ Տոքթ. Ռ. Զիլինկիրեան–Սեւակի խումբը նահատակուելու համար ճամբայ չհանուած, Մկրմկտ Իզզէթ պէյ պատուոյ խօսք տուած էր Տոքթ. Ռ. Զիլինկիրեանին, թէ ողջառողջ պիտի հասնի Պոլիս եւ թէ որեւէ վտանգ չկայ ոչ իրեն եւ ոչ ալ իր ընկերներուն համար: Ըսեմ, որ Տոքթ. Ռ. Զիլինկիրեան շատ յարգ կը վայելէր Զանկըրըի մէջ: Մեղի հետ դանուող բժիշկները մեծ մասով պացիր էին: Ինքն ալ չափազանց համակրելի էր եւ ասկէ դատ մխիթարիչ Աստի պէյը ազատեց թունաւորուած ատենը, որով ձեռքէ ձեռք կը խլէին գինքը:

Եւ սակայն, հակառակ Իզզէթ պէյի խոստումին, սպանութիւնները դործուեցան: Իզզէթ պէյ, այս եղածը լսելուն պէս կատղած է: Յայտնաբար ամբաստանած է տեղւոյն իթթիհատականները, որոնք իրմէ պէնք ուզեր էին եւ չկրնալով ատանալ, հաւաքեր էին զապթիեներէն: Որովհետեւ, երբ ընդհանուր գինահաւաքութիւն եղաւ, Հայոց պէնքերը վար դրին, նոյնիսկ յետին դաշոյնը, իսկ Թուրքերուն պէնքերը, նոյնիսկ արկիլուածները, վերադարձուցին նոյնութեամբ: Բարկացած՝ Իզզէթ պէյ անմիջապէս հեռագիր մը կը դրկէ Գասթէմունի Ռէչիտ փաշային, բողոքելով եղածին դէմ եւ աւելցնելով, որ «նամուսը ասֆէրիէմի փայմալ էթտիէր» (գինուորական պատիւս ոտնակոխեցին): Եթէ այս բողոքը եղած չըլլար, ապահովաբար պիտի սպաննէին բոլոր միւս մնացածները: Իզզէթ պէյ չբաւականացաւ բողոքի այս հեռագրով, այլ ինք անձամբ գնաց Թիւնէյ, քննութիւն կատարեց եւ Քիւրտ Ալոյէն զատ միւսները, ինչպէս, փոլիս Սիւլէյմանը ձերբակալելով դրկեց Էնկիւրի, ուր անոնք ձեւական դատապարտութեան մը միայն ենթարկուեցան, այն ալ այն պատճառով, որ Պոլսոյ զերմանական դեսպանատունը պահանջած էր սպանիչներուն պատժուիլը:

Վարուժանէն եւ Ռ. Սեւակէն զատ, միեւնոյն խումբին միւս

երեք նահատակները եղան Օննիկ Մաղաղաճեան, երկաթագործ Վահան Քէհեայեան եւ Պոլսոյ Օրթաղիւղէն հացագործ Արթին աղա:

Նոյն օրը, ոճրագործներու նոյն խումբին կողմէ, Թիւնէլլի մէջ սպաննուած էին նաեւ մէկ Հայ եւ մէկ Յոյն ինէպոլուլիներ, որոնք էնկիւրի կ'երթային իրենց պինուորական ծառայութիւնը կատարելու համար: Հայերը երկու հոգի էին, բայց մէկը յաջողեր էր փախչիլ եւ Զանղըրը հասնելով լուրը տարած էր: Իզզէթ պէյն էր զարձեալ, որ այս անգամ, իբրեւ «ախզը ասքէր շիւպէսի բէյիսի» (պինուորագրութեան գրասենեակի պետ), քննութիւն բացած էր նաեւ այս սպանութեանց մասին:

* * *

1919 Դեկտեմբերին, Իթթիհատի Զանղըրըի պատասխանատու քարտուղար ձէմալ Ուղուզ պէյ, որ Վարուժանի եւ ընկերներուն սպանութեան գործը կազմակերպած էր, եւ ասոր գործակիցը՝ Զանղըրըի ոստիկան-պինուորներու հրամանատար համբաւաւոր էէմիհ էրրաճ (ոսկոր կոտրող) Նուբէտտին պէյը հրապարակով դատաստանի ենթարկուեցան էապատ փաչայի նախագահութեամբ դումարուած պատերազմական ատեանի մը առջեւ, Պոլսոյ մէջ:

Ձէմալ Օղուզ Պոլսոյ մէջ ձերբակալուելուն անդր· ոստիկանութեան կողմէ: Իր եւ իր Գասթէմունիի պաշտօնակիցին՝ Հասան Ֆէհմիի ձանքերով պաշտօնանկ եղած էր Գասթէմունիի կուսակալ Ռէշիտ փաչան, որ հակառակած էր Հայոց տեղահանութեան: Ձերբակալուած մէկուն Պոլսոյ թերթերը գրեցին, թէ կէս մըլիոն ոսկիի հարըստութիւն մը ունէր: Զանղըրըի մէջ ընդհ· տնօրէնն էր պետական դուլպայի գործարանին, որ պլիսուորարար պինուորներու յատուկ դուլպաներ կը պատրաստէր: Ամբողջ չրջանակին պարենաւորման գործերն ալ իր ձեռքէն կ'անցնէին: Ամբաստանուած էր նաեւ մեծ գեղծումներու համար, իր իսկ թուրք ընկերներուն կողմէ: Գտնուած է Ատանա 1909ին, կոտորածի տարին:

Ահա այս հրէշն էր, որ պատ· ատեանին կողմէ դատապարտուեցաւ 5 տարի եւ 4 ամսուան թիւապարտութեան, 9 փետր· 1920ին, իսկ Նուբէտտին՝ 6 տարի եւ 8 ամսուան, ի բացակայութեան դատուած ըլլալուն համար:

Այս դատավարութեան ընթացքին վկայութիւն տուաւ Գասպար Զերազ, որ կը գտնուէր Զանղըրըի աքսորականներուն մէջ: Գ. Զերազ, Զանղըրըէն վերադարձին տեսած էր այն վայրը, ուր մոթտուած էին 5 նահատակները, լրլուրի մը ատորոտը: Տեսած էր տարբաղդուած դիակները նահատակներուն, որոնք չատ թեթեւ թաղուած էին եւ յորդառատ անձրեւները հողին մակերեսը հանած էին գանոնք: Ոճիրը գլուխ հանած էր չէթէնի ոստիկան Իսմայիլը, որուն հետանդ աղջիկը մահէն ազատած էր Տոքթ· Ռ· Զիլինկիրեան:

Զոհերը Պոլսէն հեռագրի կը սպասէին Պոլիս վերադարձուելու համար: Հեռագիրը եկած էր զոհերը ճամբայ չհանուած, բայց Օղուզ դաղանի պահած էր զայն, որպէսզի ղլուխ հանէ ոճիրը:

Նոյն առեանին առջեւ վկայութիւն տուած էր նաեւ Օհան (նախկին վարդապետ) Կարապետեան, Վարուժանի եւ ընկերներուն, ինչպէս նաեւ Տիրան Քէլէկեանի սպանութեանց պարագաներուն մասին:

***

Ինչպէս ըսի, պինուորագրութեան Զանկըրըի ճիւղին պետը Իզզէթ պէյ, որ նախախնամութիւն մը եղած էր բոլոր աքսորականներուն համար, պատուոյ խնդիր դարձուց իրեն համար՝ դործուած ոճիրը եւ ամբողջովին բնաջինջ ըրաւ Քիւրտ Ալօն եւ անոր հրամանատարուն տակ գտնուող հրոսախումբը:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

***

Դ. Վարուժանի, Ռ. Սեւակի եւ իրենց ընկերներուն սպանութեան մանրամասնութիւնները ճշդուեցան 1918ի պինադադարէն ետքը, երբ, իրրեւ ականատես խոստովանութիւններ ըրաւ՝ գտնուելէ սպանութեան վայրը փոխադրած թուրք կառապանը: Զոհերը դաշնահար մորթուած էին Զանկըրըէն քանի մը ժամ հեռու անտառակի մը մուտքին, լրտւրի մը առորոտը, 26 Օգոստոս 1915ին:

ՈՓԵԿՈՉՈՒՄ ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ԱՆՑԵԱԼ ՏԱՐԻ ԿԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Քառասուն տարիներէ ի վեր, քառասուն անդամ, ամէն տարի, Ապրիլեան Սպառնալիքներուն, հայ ժողովուրդը, իր պաշտամունքին ու յարգանքին երկիւղած տուրքը ընծայեց Մեծ Եղեռնի անհամար զոհերու յիշատակին, աշխարհի բոլոր ազգաց երկիրներուն մէջ: Բոլորին ուղղուած համազգային այս յարգանքի կարգին, բազմաթիւ այլ պատեհութիւններով եւ ձեռնարկներով առանձնապէս ոգեկոչուեցաւ նաեւ յիշատակը նահատակուած մեծանուն դէմքերուն: Տեղի ունեցան հանդիսութիւններ, տարեդարձային տօնակատարութիւններ, դասախօսութիւններ, եւլն., անոնցմէ չատերուն կեանքն ու գործը ծանօթացնելու և յիշատակը պանծացնելու համար:

Նմանօրինակ հանդիսութիւն մըն էր ահաւասիկ այն մէկը, որ, յետ երկարատեւ նախապատրաստութեան եւ յուշատախտակի մը դնեղումով, տեղի ունեցաւ 9 Փետր. 1958ին Պելժիքայի կան քաղաքին մէջ, ի յիշատակ հայ քերթողական արուեստի մեծագոյն ներկայացուցչին՝ Դանիէլ Վարուժանի: Այս հանդիսութեան չքեղութիւնն ու առանձնայատկութիւնը, սակայն, կը կայանար այն բացառիկ իրողութեան մէջ, որ առոր իրենց մասնակցութիւնը կը բերէին նաեւ պելժ եւ ֆրանսացի անձնաւորութիւններ, — պաշտօնական դէմքեր, դրողներ, փրոֆէսօրներ, արուեստագէտներ եւ

այլ մտաւորականներ: Յարդանքի այդ սրտաբուխ տուրքը կ'ընծայուէր միջազգային չրջանակի մէջ ի պատիւ եւ ի յիշատակ բանաստեղծի մը, որ իր ուսանողութեան երեք տարիները լոլորած էր Կանի Համալսարանին մէջ: Եւ կը հովանաւորուէր Պելժիքայի կրթական նախարարին եւ Կանի Համալսարանի վերատեսուչին կողմէ:

Աքանչելի էր նախաձեռնութիւնը, որուն արդար դնահատանքը կ'երթայ Պրիւքսէլի հայ համալսարանական ուսանողներուն: Ու նաեւ այն անձերուն, որոնք, ամէն ուղղութեամբ քաջալերեցին ուսանողներուն այս ձեռնարկը:

Կանի մէջ Դ. Վարուժանի ապրած բնակարանին վրայ յուշա-

Ցոթօ «Արաքս» — Փարիզ

Դ. Վարուժանի յուշատախտակը — գործ՝ Ռոժէ Պառոնի (Փարիզէն)

տախտակի մը դետեղման յղացումը ունեցած է Պրիւքսէլի մեր ուսանողուն ազգակիցներէն դորդի վաճառական Խաչիկ Կարապետեան, որ Պոլսոյ մէջ եղած էր Դ. Վարուժանի աշակերտներէն մէկը:

Այս հանդիսութեան առիթով հրատարակուած «Յուշամատեան Դանիէլ Վարուժանի» գրքին մէջ կը պատմուի, թէ Խ. Կարապետեան «տարիներու ընթացքին տակնուվրայ ըրած է կան քաղաքը, անոր (Վարուժանին) հետքերը գտնելու համար, ժրաջան պրպտումներով դտած է տարաբախտ բանաստեղծին բնակած տունը, ծանօթացած՝ չատ մը անձերու հետ, որոնք ճանչցած են Վարուժանը, համալսարանի դասընկերներէն մինչեւ սրճարանի մէջ իրեն դարեջուր բերող սպասեակը» ... Եւ այնուհետեւ թելադրած է ուսա-

նոյնեւրան, որպէսզի արձանագրութիւն մը ձգեն այդ ընակարանին վրայ, Վարուժանին անունով:

Գաղափարը սկզբունքով իւրացուելէ ետք նկատի կ'առնուի այն հաւանականութիւնը, թէ տունը կրնայ օր մը քանդուիլ եւ հետեւաբար արձանագրութիւնն ալ կը կորսուի կ'ենթայ: Ու ահա, այն առեն, կ'որոշուի դիմել Համալսարանի տեսչութեան, որպէսզի տեղ մը յատկացուի հաստատութեան մէջ, յուշատախտակի մը դեղման համար: Դիմումը կը կատարուի եւ արդիւնքը կ'ըլլայ դրական: Տեսչութիւնը, ծանօթանալէ ետք Դ. Վարուժանի անցեալին ու վաստակ մեծ համբաւին, ազատ կը ձգէ հայ ուսանողութիւնը, Մա-

Ցոմթօ «Արաքս» — Փարիզ

Դ. վարուժանի յիշատակին կատարուած հանդիսութեան օրը, խումբ մը հանդիսականներ՝ յուշատախտակին առջեւ նկարուած: Ոտքի՝ ձախէն աջ.— Ժ. Աբիկեան, տիկին վ. Զաւուհարեան, Շ. Նարդունի, Ժան Պալլար, փրոֆ. Ֆ. Ֆէյտի, Հ. Սամուէլ, Լիւբ-Անտրէ Մարսէլ, տիկին Արաքսի վարուժան-Աբիկեան, արձանագործ Ռոժէ Պառոն, Կ. փոլատեան, տէր եւ տիկին Բ. Թօփալեաններ եւ տէր եւ տիկին Խ. Կարապետեաններ: Վարը, ծունկի, երկրորդը՝ վ. Զաւուհարեան, Դ. վարուժանին եղբայրը (Փարիզէն):

տեղապահի սրահին մէջ ընտրելու այն կէտը, ուր կ'ուզէին որ դնեն յուշատախտակը:

Զանազան նուիրատուութիւններով կ'ապահովուի բրոնզէ յուշատախտակին պատրաստութեան ծախքերը: Փարիզի մէջ, քանդակագործ Ռոժէ Պառոն կը պատրաստէ դամէ կաղապարը, իսկ բրոնզէ ճուլումը կը կատարուի Պրիւքսէլի մէջ: Այսպէս, յուշատախտակը

կ'ունենայ 82×56 սանթիմէթր մեծութիւն. վրան կը քանդակուի Վարուժանին մեծադիր դիմանկարը, ֆրանսերէն, ֆլամաներէն եւ հայերէն արձանագրութիւններով: Ֆրանսերէնով եւ ֆլամաներէնով գրուած է — «Դանիէլ Վարուժան, 1884, հայ բանաստեղծ, ուսանող այս համալսարանին մէջ 1906էն 1909»: Իսկ հայերէնով, յուշաքարին տակը քանդակուած է բանաստեղծին մէկ քերթուածէն երեք տող.— «Ի՛նչ փոյթ կեանքը մեռնող, երբոր երազը կ'ապրի, երբոր երազն անմահ է: Դ. Վ.»

Այս պատրաստութեանց առթիւ, ձեռնարկը արձագանգ կը գտնէ նաեւ պելժ մամուլին մէջ եւ յօդուածներ տեղ կը գտնեն հայ գրականութեան եւ Դ. Վարուժանի մասին: Ու կը գտնուի հետքը Դ.

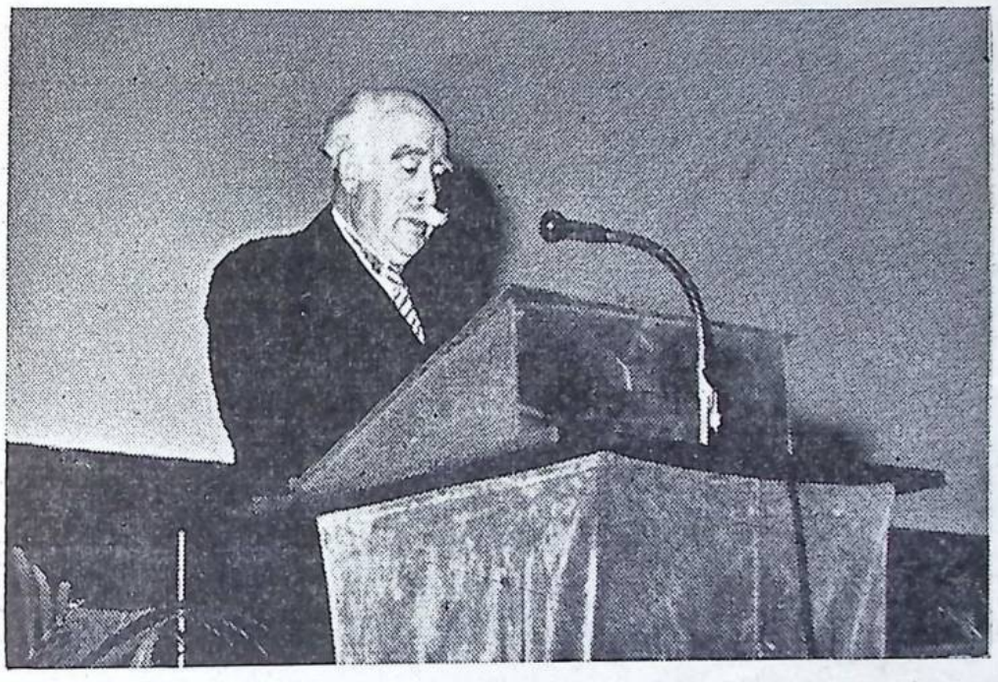
Յոթը «Արաքս» — Փարիզ

Դ. Վարուժանի յիշատակին հանդիսութեան ներկայ բազմութեան մէկ մասը: Յառաջամասին՝ ձախէն առաջինը՝ կանի համալսարանին վերատեսուչը՝ փրոֆ. Փ. Լամպրեխց, ետքը՝ Յակոբ Խակէնտէրեան, տիկին Արաքսի Վարուժան-Աբիկեան եւ կեդրոնը՝ Էտտի Էմիրզեան:

Վարուժանի ուսանողական շրջանի ընկերներէն մէկուն՝ Օսթանտէն Փիէր Մաէզլի, այլեւ անոր մէկ բարեկամին՝ փրոֆ. Փիրէնի, որոնք մեծապէս կը նպաստաւորուին այս ձեռնարկով:

Կը կազմուի պատուակալ կոմիտէ մը, որուն նախագահութիւնը կը ստանձնեն կրթական նախարար Լ. Գոլլար եւ կանի Համալսարանի վերատեսուչ փրոֆ. Փ. Լամպրեխց: Կ'անդամակցին, ի մէջ այլոց, Արեւելեան Ճեմարանի նահանգապետը՝ Ա. Մարիէն, Պելժ Ակա-

դեմիալի նախագահը՝ փրոֆ. Ժան Տապէն, Կանի քաղաքապետը՝ Լ. Մերքիըզ, Ներակոյաի նախագահը՝ Ռ. Ժիյեոն, ակադեմական կոմս Ժ. Փիրէն, փրոֆէսէօրներ Ֆ. Ֆէյտի (Փարիզէն), Ժ. Պոնիէ եւ Ա. Հաքար, զօրավարներ Ա. Թրոմ եւ Ժ. Վելիէ, կոմանտէր տ'Արսքոթ, «Ռայիէ ալ Սիւտ»ի մնօրէն Ժ. Պալլար (Մարսէյլէն), Դ. Վարուժանի պասընկերը՝ Ֆրանսական Ակադեմիայէն մրցանակաւոր Փ. Մահզ, եւլն., իսկ Հայերէն Պէյժահայոց Գաղութային Վարչութեան նախագահ Վ. Մուրատիկեան եւ Եղիպտահայ Հիմնարկութեան ընդհ. քարտուղար Սրբուհի Մխիթարեան: Ու պաշտօնական հանդիսութիւնը կը դրուի այս կոմիտէի հովանաւորութեան տակ:

Ֆոթօ «Արաքս» — Փարիզ

Դ. վարուժանի դպրոցական ընկերը՝ փիէր Մահզ, խօսած պահուն

Բոլոր այս անձնաւորութիւնները ձեռնարկին կապելու գործին մէջ լաւագոյն աշխատանքը կը տանի Պէյժահայ Երիտասարդաց Միութեան նախագահ Էտտի Էմիրզեան, որուն նախագահութեան տակ ալ կը կազմուի հանդիսութեանց գործադիր յանձնախումբը, գործակցութեամբ ուսանողներէ Ե. Բամպուքեանի, Էտտի Ժախեանի եւ Յակոբ Իսկէնտէրեանի: Այս յանձնախումբն է որ կ'արթնցնէ պէյժհանրային կարծիքին եւ մտաւորականութեան մօտ ձեռնարկին հետաքրքրութիւնը, ինչ որ մեծապէս կը նպաստէ պաշտօնական հանդիսութեանց յաջողութեան:

***

Յուշարձանի բացման պաշտօնական հանդէսը կայացաւ 9 Փետր. 1958ի կիրակի օրը ժամը 15ին, Կանի Համալսարանի Մատենադարանի սրահին մէջ, բոլոր պաշտօնական անձերու եւ այլ հրաւիրե-

եալներու ներկայութեան: Բազմաթիւ Հայեր Ֆրանսայէն, Պրիւքսէլէն եւ այլ վայրերէ փութացեր էին կանայս առիթով: Հոն ներկայ գտնուեցաւ նաեւ նահատակ քերթողի այրին՝ Տիկին Արաքսի Վարուժան, իր ամուսնոյն՝ Ժիլբայր Արիկեանի հետ, որոնք եկած էին Մարոքէն (Քազապլանքա): Ներկայ էր նմանապէս Դ. Վարուժանին եղբայրը՝ Վ. Զարուքեարեան (Փարիզէն) եւ ասոնց կարգին նաեւ հայ մտաւորականներու հոյլ մը Ֆրանսայէն:

Հանդիսութեան բացումը կատարեց Էտուար Էմիրզեան, Ֆլամաներէն եւ Ֆրանսերէն ուղերձով մը: Այնուհետեւ, հետզհետէ խօսք առին Համալսարանին վերատեսուչը՝ փրոֆ. Լամպրեխց, կրթական նախարարին ներկայացուցիչը՝ պրոպէտ, բանաստեղծ եւ ակադեմական Ռ. Պոտար, Պելժահայ Ուսանողական Միութեան նախագահը՝ Յակոբ Իսկենտէրեան, հայագէտ փրոֆ. Ֆ. Ֆէյտի, բանաստեղծ Լիւք-Անտրէ Մարսէլ, եպիսկոպոս Արշակ Մխիթարեան, Դ. Վարուժանին դասընկերը՝ Փ. Մաէդ, պրոպէտ Կ. Փոլատեան եւ «Քայիէ տիւ Սիւտ»ի տնօրէնը՝ Ժան Պալլար: Կարգացուեցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Տ. Զարեհ Ա.ի յատուկ կոնդակին Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը: Արտասանուեցան նմանապէս Լիւք-Անտրէ Մարսէլի կողմէ Ֆրանսերէնի թարգմանուած քանի մը քերթուածներ Դ. Վարուժանէն:

Յայտարարի աւարտումէն ետք Համալսարանի վերատեսուչն ու կրթ. նախարարին ներկայացուցիչը վերցուցին յուշատախտակին քօղը, մինչ կը նուագուէր Հէնտէլի «Լարիկօ»ն: Ու հանդիսութիւնը փակուեցաւ պելժ ազգային օրհներգ «Պրապանսոն»ով:

Պաշտօնական այս հանդիսութենէն ետք, նոյն իրիկունը Պրիւքսէլի մէջ կայացաւ Դ. Վարուժանին եւ հայ մշակոյթին նուիրուած փառատօն, որու ընթացքին խօսք առին Լիւք-Անտրէ Մարսէլ, Շ. Նարդունի, Բ. Թուխալեան, Կ. Փոլատեան եւ տիկին Արաքսի Վարուժան-Արիկեան:

Պատմական մնալու սահմանուած այս հանդիսութեանց համառօտ նկարագրականն իսկ ցոյց կուտայ, թէ որքա՛ն արժանավայել պատիւ մը ընծայուեցաւ հանճարեղ Դանիէլ Վարուժանի յիշատակին այն երկրին մէջ, ուր անցուցած էր ան իր երիտասարդական ամէնէն խանդավառ չրջանին երեք տարիները:

Կրթական նախարարի ներկայացուցիչ Ռ. Պոտար իր ղպայուն ճառը վերջացուցած էր սա խօսքերով.

— Պելժ բանաստեղծ մը՝ Օ. Փէրիէ ըսած է.— «Ով որ իմ երգս կը լսէ, գիս մահուընէ կը փրկէ:» *Սիրելի՛* բարեկամներ, մի՛շտ լսենք Վարուժանին երգը, որպէսզի արդիւնք անոր մեռնիլը:

Կանի հանդիսութիւնը եկաւ արդարեւ անդամ մը եւս հաստատելու, թէ մի՛շտ բարձր կը հնչէ երգը Վարուժանին եւ մահ չկայ անոր համար մեր կեանքին ու մեր ազգային դպրութեան պատմութեան մէջ: Ծնած էր ան ապրելու համար և կ'ապրի ահա մահէն ալ անդին:

ՊԱՆՔ ՕԹՈՄԱՆԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԷՋ

Հանրածանօթ է կալաթայի (Պոլիս) Պանք Օթոմանին գրաւման պատմութիւնը: Դրամատունը գրաւուեցաւ 14/26 Օգոստոս 1896ին, դաշնակցական հերոսներու կողմէ, Արմէն Գարոյի եւ Հրաչ Թիւրեաքեանի գլխաւորութեամբ: Ապահովեալ, հերոսները փոխադրուեցան Մարսէյլ, ուր, Սեպտ. 4ին քաշուած է այս նկարը, ժ. ֆաալըը անունով լուսանկարիչի մը կողմէ եւ հրատարակուած է Մարսէյլի ֆրանսական թերթերէն մէկուն մէջ: Թերթը նկարին տակը գրած է հետեւեալը (բնագրէն լուսանկարուած).—

LES INSURGÉS ARMÉNIENS

On sait que les révolutionnaires arméniens qui ont tenté, le 26 août dernier, un audacieux coup de main contre la Banque Ottomane dans le quartier de Galata, à Constantinople, avaient été embarqués, après leur reddition, à bord du yacht de sir Edgard Vincent, puis transférés sur le vapeur français la *Gironde*. Là, leur effervescence fut longue à se calmer et l'équipage ne réussit qu'avec peine à les empêcher de retourner à terre pour se porter au secours de leurs frères massacrés pendant les troubles qui suivirent l'affaire de la Banque.

La *Gironde* les amena, le 4 septembre, à Marseille. Là, au nombre de dix-sept, ils furent conduits et internés à la prison Saint-Pierre, d'où ils sont sortis seulement il y a quelques jours pour être dirigés sur les Etats-Unis.

Թարգմանութիւնը.— «ՀԱՅ ԱՊՍՏԱՄԲՆԵՐԸ.— Ծանօթ է որ հայ յեղափոխականները, որոնք անցեալ Օգոստոսի 26ին բուռն յարձակում մը գործեցին Պանք Օթոմանի վրայ, Պոլսոյ Կալաթա թաղին մէջ, իրենց անձնատուրեցնէն ետք տարուեցան Սըր Էտկար Վէնսանի գրօսանաւը, յետոյ փոխադրուեցան ֆրանսական *Ժիրոնա* շոգենաւը: Հոն, երկար տեւեց իրենց գրգռուրեան հանդարտիլը եւ նաւաստիները դժուարութեամբ կրցան արգիլել գիրենք վերադառնալէ ցամաք, օգնութեան հասնելու համար՝ Դրամատան դէպիին յաջորդած խռովութեանց ընթացքին ջարդուած իրենց եղբայրներուն:

«*Ժիրոնա*, Սեպտ. 4ին բերաւ զանոնք Մարսէյլ: Այնտեղ, բուով տասնեւեօթը (*նկարին մէջ 18 հոգի են*), անոնք առաջնորդուեցան եւ արգելափակուեցան Սէն Փիէր բանտը, ուրկէ քանի մը օր առաջ միայն դուրս եկան, դրկուելու համար դէպի Միացեալ Նահանգները:»

Աւելցնենք, որ անոնց զեկավարները՝ Արմէն Գարօ եւ Հրաչ Թիւրեաքեան ժրնեւ մեկնեցան Սեպտ. 20ին:

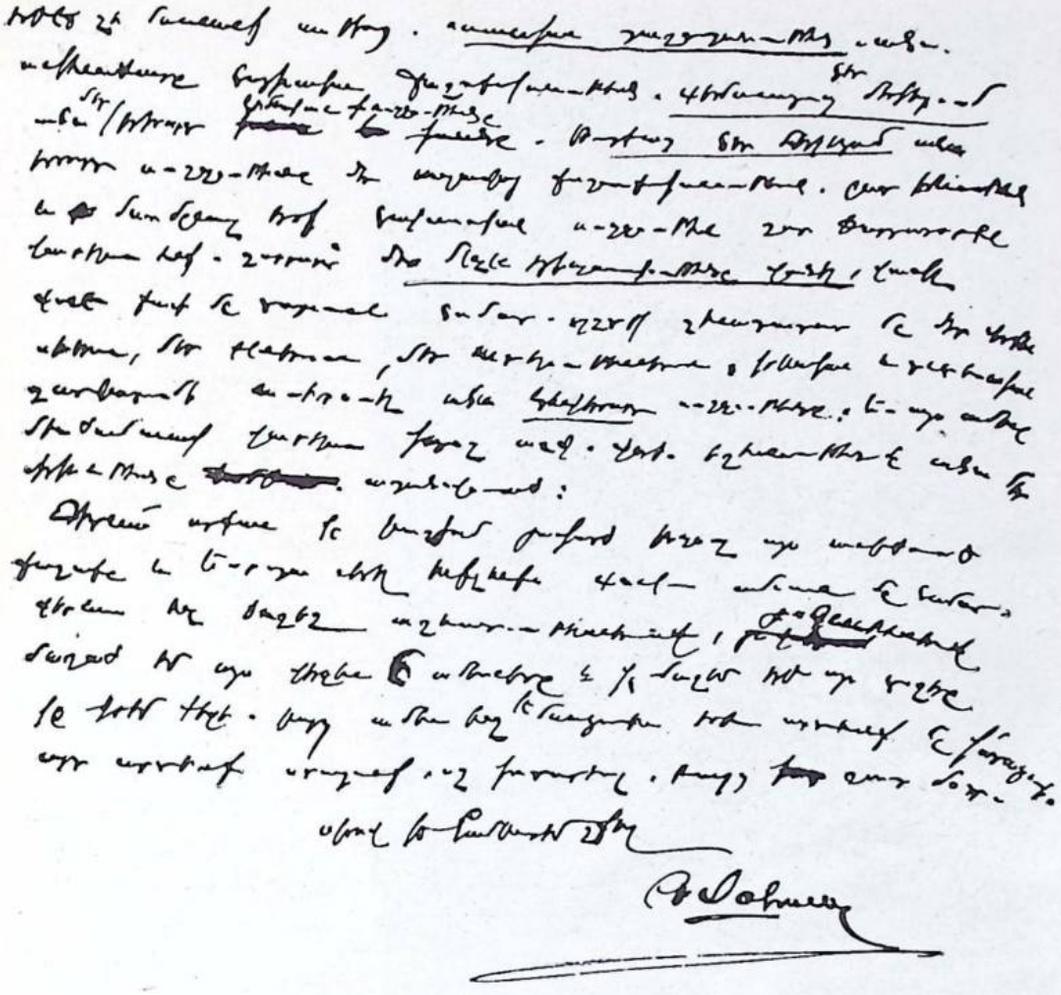
ԳՐ. ՋՕՀՐԱՊԻՆ ՄԷԿ ՆԱՄԱԿԸ Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆԻՆ

Թիֆլիս 17 մարտ 1914

Սիրելի բարեկամս

Սրտալից ջերմեռանդությամբ. Յուզիչ տեսարան վարժարանիս յուշատետրին մէջ կը մնայ. Յուշատետրը ամէն տարուան մէջ կը խթանէ իմ ծիլերս. զգայի ինքնիս աւելի տեղին քան ուրիշ ոչինչ. ժամանակի մէջ ես եղայ իմ ուզածիս պէս:

Ներսէսեան ջեմալ ախա ընդունելութեան տուին մեզ մեծ պատիւ ու հանդիսութեամբ. Ես ալ ներկայացուցի ինքզինքս. Ես ալ ուզեցի ինչ որ ուզեցին ուրիշները. Ես ալ ուզեցի ինչ որ ուզեցի. Ես ալ ուզեցի ինչ որ ուզեցի. Ես ալ ուզեցի ինչ որ ուզեցի

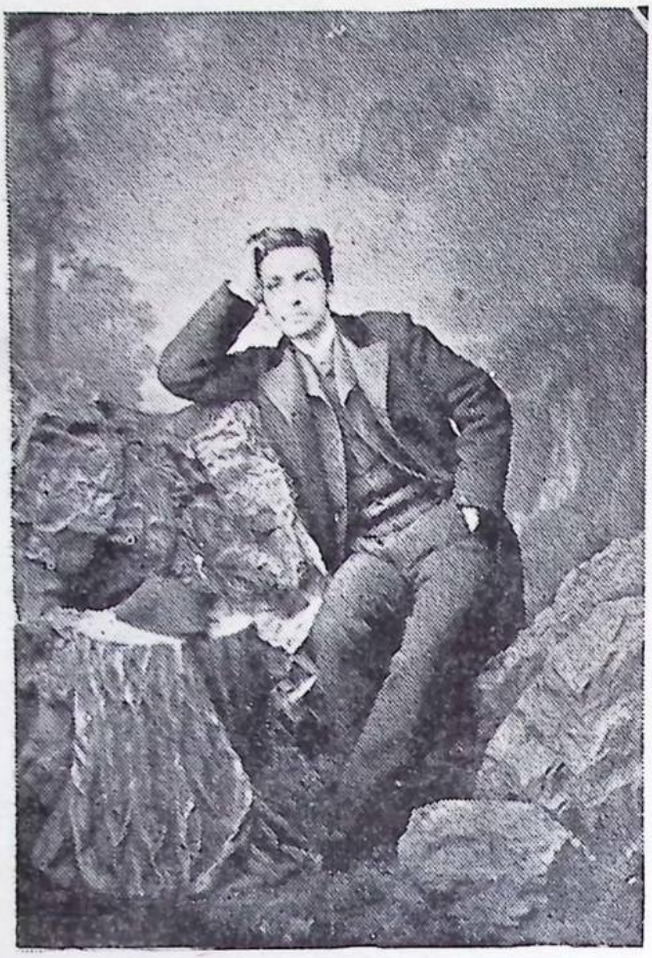
Բերա 17 Փետրվար 1914

Ազնիւ բարեկամս.

Ստացայ վերջին նամակներդ. Յոբելեանիդ մասին գրածներդ Յանձնաժողովին կը հաղորդեմ. Յանձնաժողովը ամէն պարագայի մէջ կը կազմենիք, կը լմնցնեիք. գործի կ'սկսիք. բաւական մեծկակ աշխատութիւն մը կայ կատարուելիք. ժամանակով միայն լաւ հանդէս մը կրնաք կազմակերպել: Ան գնաց:

Inspecteur generalներու ընտրութեան մասին գրածներդ ծանօթ էին ինծի բացի անկէ որ Նուպար փաշան կասկածեր է թէ պելճիֆացւոց մասին ցոյց տրուած վերապահութիւնը իր փեսին պելճիֆացւոց հետ ունեցած մտերմութենէն ծագում առած ըլլայ:

Թէեւ հոս մթնոլորտը — Հայոց մէջ — խիստ շփոթ, բայց աղտոտութիւնը միւնչեւ հոն հասած չ'է — բարեբաղդաբար — որ այդպիսի կասկածներ յայտնուին. երբէք ատանկ անմաքուր բան մը հոս աշխատողներուն մտքէն անցած չէ. Պատրիարքարանը՝ պելճիֆացւոց այստեղ արդէն բաւական կարեւոր եւ հետզհետէ աւելի եւս կարեւոր դարձող տնտեսական եւ առեւտրական շահերը աչքի առջեւ բերելով վախցաւ թէ մի գուցէ այդ շահերը ազդեն պելճիֆացի

Գրիգոր Զօհրապ, նորահաս երիտասարդ

Inspecteur generalները հայկ. շահերը տանիկներուն զոհելու համար. այս գաղափարին մէջ հարկաւ ստոյգ բան մը չի կայ. ամէն ինչ անձէն կախուած է. երբ փաշան վստահելի եւ կարող անձը գտնէ — oiseau rare — ոչ ոք հոս մտքէն կ'անցնէ ամենաքեթեւ եւ ամենատարտամ իսկ անհանգստութիւն ունենալ այդ մասին: Փաշային մատուցած ծառայութիւնները շատ մեծ եւ շատ մօտ են մեզի որպէսզի անոր կողմէ յանձնարարուած Inspecteur generalի մը շուրջ հայկ. համակրութիւնները անվերապահօրէն չի միանան:

Ամէնէն միամտաբար սա նշմարտութեան վրայ եւ փաշան ալ համոզուեր է որ ամէն ինչ Ռուսիոյ կը պարտինք այս գործին մէջ, նոյնիսկ վերջին պահուն Ֆրանսայի նոր դահլիճին կողմէ ցոյց տրուած փիւնասական թեթեւ ննջումը հայկ. հարցին լուծման համար. երբէք չի մոռնանք ասիկայ. *ռուսական պաշտպանութիւն*, ահա անկիւնաքարը հայկական բաղաքականութեան. *դերմանացւոց հետ մերձենալ*, ահա մեր երկրորդ հիմնական ուղղութիւնը. *Թուրքայ հետ մերձենալ*, ահա երրորդ ուղղութիւնը մեր ապագայ բաղաքականութեան. ըստ երեւութեան եւ մաս մըն ալ իրօք հակասական ուղղութիւն զոր նարտարօրէն վարելու ենք. չորրորդ՝ *մեր մէջէն երկպառակութիւնը վանել*, վանել գոնէ բանի մը տարուան համար. պզտիկ զինադադար մը մեր ներքին ոխերուն, մեր էնեբրուն, մեր ատելութիւններուն. կրթական եւ տնտեսական զարգացումի նուիրուիլ, ահա *հինգերորդ* ուղղութիւնը: Եւ այս ամենը միաժամանակ վարելու կարող ազգ. գործ. իշխանութիւն մը, ահա մեր փրկութիւնը ապահովուած:

Գիտնա՞ս որքան կը բաղձամ յանկարծ թողուլ այս անիծուած

Գրիգոր Զօհրապ, ծերուբեան սեմին
(վերջին լուսանկարը)

ֆաղաքը եւ Եւրոպա նետել ինքզինքս գոնէ ամսուան մը համար. գիտնաս ինչ ճնշիչ աշխատութիւններով, յոգնութիւններով մաշած եմ այս վերջին 6 ամիսները եւ կը մաշիմ երբ այս տողերը կը գրեմ էեզի. բայց ամէն ինչ կը մոռցուին երբ արդիւնք մը կ'ըստացուի. այդ արդիւնք ստացանք, ոչ կատարեալ, բայց շատ մօտ:

Սիրով կը համբուրեմ

զքեզ

Գ. ԶՕՀՐԱՊ

Գրիգոր Զօհրապի այս նամակը, ինչպէս թուականն ալ ցոյց կուտայ, գրուած է այն օրերուն, երբ մեծ պետութեանց սեղանին վրայ կը զբաղուէր՝ հայկական վեց վիլայէթներու մէջ միջազգային հսկողութեան տակ բարենորոգումներ մտցնելու խնդիրը: Ու ծանօթ է, որ նոյն տարին, ամառը, ծրագիրը գրուեցաւ գործադրութեան, երբ երկու Եւրոպացիները, Հոֆ եւ Վեսթենենկ, իրրեւ մարզպան կամ ընդհանուր քննիչ նշանակուեցան այդ վիլայէթներուն համար: Նամակին մէջ գործածուած ֆրանսերէն Inspecteur generalը *կը նշանակէ ընդհանուր քննիչ, իսկ* oiseau rareը՝ — հազուագիւտ թռչուն:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ

Գլուխն ուսին մօտ, ճակատը լուսին մօտ, շրթունքը շանթին մօտ: Արիեստ՝ գոհարավաճառ, ինչո՞ւ չըսեմ գոհարաստեղծ նոթաւէպի ու «ծանօթ դէմք»ի: Բնակարան՝ Մագթաղինացիներուն սիրտը:

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ՅՈՅՆ ԱԶԳ· ՀԵՐՈՍ Ն· ՓԼԱՍԹԻՐԱՍ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

*Այժմ Սելանիկ ապրող եւ ընիկ Գահիրէցի փթոլոմէոս Փանտա-
զիս հետեւեալ յուշը կը պատմէ յոյն ազգային հերոս զօր· Ն· Փլաս-
թիրասի կեանքէն, հելլենեւհայ եղբայրական յարաբերութեանց
կապակցութեամբ·*

*— Ծանօթ է ձեզի, որ փոքրասիական ազէտէն ետքը, զօր· Նէ-
քտարաս Փլասթիրաս, տապալելով Տ· Կունարիսի պահլիճը, ստանձ-
նեց Յունաստանի գեկը 1922ի աշնան, իբրեւ պետը յեղափոխական
կառավարութեան: Յունաստանի մէջ կացութեան ամրապնդումէն
երկու տարի ետքը, 1924ին, զօր· Փլասթիրաս այցելեց Գահիրէ:
Այնտեղ, աւելորդ է ըսել, մեծ խանդավառութեամբ չընդառաւե-
ցաւ յունական գաղութէն, որ, ժամանումին երկրորդ օրը սարքեց
մեծ ընդունելութիւն մը «Սեւ Ձիաւորին» ի պատիւ (այդպէս կը
կոչուէր յոյն ազգային հերոսը): Այդ երեկոյ, ի միջի այլոց որոշ-
ուեցան գօրավարին այցելութիւնները Գահիրէի յունական հաստա-
տութիւններուն: Կազմուեցաւ այս վերջիններուն ցանկը եւ դիս ալ
նշանակեցին առաջնորդ:*

*Խօսակցութեան պահուն, զօր· Փլասթիրաս հարցուց, թէ Գա-
հիրէի մէջ կայ եղեր հայկական որբանոց մը, ճի՞շդ է: Տրուած հաս-
տատական պատասխանին վրայ, գօրավարը բաւ·*

*— Ուրեմն, վաղուան առաջին այցելութիւնս պիտի տամ Հայոց
որբանոցին:*

*Ներկայ եղողներս զարմացանք տրուած այս նախապատուու-
թեան համար եւ իրարու երես նայեցանք: Զօր· Փլասթիրաս, որուն
աչքէն չվրիպեցաւ մեր արտայայտած զարմանքը, դառնալով բոլո-
րին յայտարարեց·*

*— Կը նկատեմ, որ ըսածս զարմացուց ամէնդդ: Գիտցէք, սա-
կայն, պարոննե՛ր, որ եթէ մեր ինքնութիւնը որբացան յանուն իրենց հայ-
րենիքին, Հայերը սակայն որբացան ոչ թէ իրենց հայրենիքին, այլ
մեզի՛ համար: Եթէ հայ որբերուն հայրերը եղած չըլլային, մենք
այսօր չատ աւելի կորուստներ ունեցած պիտի ըլլայինք: Անոնք էին
որ ճակատը պահեցին Իզմիրի ազէտի վերջին օրերուն եւ մեր ժո-
ղովուրդը կրցաւ չոլենաւերը մտնել: Ուրեմն վաղը, ամէնէն առաջ
պիտի երթանք տեսնելու հայ որբերը:*

*Այդպէս ալ եղաւ եւ երբ յաջորդ օրը գացինք որբանոց, Հայերը
մեզի ըրին այնտեղ խանդավառ ընդունելութիւն մը:*

ԱՐԴԱՐ ԴԱՒՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԻԶԻՉ ԲԱՌԵՐՈՎ...

Գրեց ԷՋՄԻԱԾՆԵՑԻ

ԶՕՐԱՎԱՐ ԹՈՎՄԱՍ ՆԱԶԱՐԲԷԳԵԱՆ
Հայկ. բանակի ամուսնի սպարապետը

1922ի վերջերին էր։ Հայոց ծերունի սպարապետը՝ զօր. Թ. Նազարբէկեան, Դրօշի և Սահակ Տէր Գարբիէլեանի ջանքերով ապաստան՝ Թէզպանի իր աքսորավայրէն, դարձեր էր ծննդավայրը Թիֆլիս։

Նա այնտեղ ունէր մեծ կալուածները, որոնք, սակայն, Վրաստանի խորհրդայնացումէն յետոյ, ղրաւուած էին իշխանութեանց կողմէ։ Ու աքսորէ վերադարձին, հազիւ կրցած էր ան վխլեամինակայա փողոցի մէկ տան մէջ գտնել պառնոյ լուսամուտի փոքր սենեակ մը, որուն լոյսը գոնէն կը մտնէր ներս։ Հիւանդութենէ ու տառապանքէ ծխրած ծերունին դատապարտուած էր սովահար լինելու, եթէ նախախնամական ձեռքեր օգնութեան չհասնէին իրեն։ Մէկը Հայոց Գէորգ Ե. Վչտալէր կաթողիկոսն էր, որ ամէն ամիս 50 ռուբլի կը հասցնէր, իսկ միւսը՝ մեր ազգային գործիչ Ալեքսանդր Խատիսեան։

Զօրավարը, առանձին աշխարհամարտի ամբողջ տեւողութեան, յաճախ, կարեւոր դումարներ ղրկած էր Մուսխային։ Զար բերաններ այլազան պատմութիւններ հիւսած էին այս երկուքի յարաբերութեանց մասին։ Ճիշդ կամ սխալ՝ իրողութիւնը այն էր, որ անոնք իրարու կապուած էին խոր սիրով. այդպէս ալ մնացին մինչեւ վերջը։

Նազարբէկեան աքսորուած ըլլալով 1921ին, ի վիճակի չէր այլ եւս օգնելու Մուսխային։ Այս պատճառով ալ Մուսխա կ'ամուսնանայ վրացի պատասխանատու պործիչի մը հետ, պայման դնելով, սա-

կայն, որ եթէ Նազարբէկեանը վերադառնայ աքսորէն, ինք պէտք է ազատ ըլլայ օգնելու անոր:

Այդպէս ալ եղաւ: Մուսիա, ամէն օր, թէ՛ առաւօտները եւ թէ՛ իրիկուններըը, կ՝այցելէր Նազարբէկեանին, ուտելիք կը բերէր, կը մաքրէր սենեակը, կուտար պէտք եղած դեղերը, սպիտակեղէնը կը տանէր լուալու եւ ասիկա ամիսներ շարունակ եւ այնքան անձնուիրութեամբ, որ Մուսիային ըրածը հազիւ թէ ընէր իր հարազատ աղջիկը:

Ես ալ յաճախ կ՝երթայի տեսնելու մեր սպարապետը, որուն հրամանատարութեան տակ աշխատած էի պատերազմի ընթացքին: Երբեմն իրեն այցելութեան կուգար նաեւ կովկասեան 11րդ կարմիր բանակի հրամանատարը, նախկին ցարական զօրավար եւ կովկասեան ճակատի սպայակոյտի անդամ զօր. Լիվանդովսկին:

Օր մը, երբ երեքով նստած կը խօսէինք անցեալէն, սպարապետը ուզեց սենեակէն դուրս դալ բնական պէտքի մը համար: Ծանր յօդացաւէ կը տառապէր ան եւ ոտքերը իրեն չէին ենթարկուեր, որով, դուրս ելլելու համար օգնութեան պէտք ունէր: Զօր. Լիվանդովսկին մօտեցաւ սպարապետին եւ ըսաւ.

— Թոյլ տուէք օգնել ձեզի:

Նազարբէկեան, իր կիսախուփ աչքերով նայեցաւ անոր եւ բարկացած մարդու չեչտով պատասխանեց.

— Ռուսական օգնութիւն չե՛մ ուզեր ... Տրդա՛տ, ձեռդ ինձ տուր...

Այս խօսքերը ըսողը մէ՛կ բառ իսկ հայերէն չգիտցող Հայոց սպարապետն էր, որ ամբողջ յիսուն տարի ծառայած էր ռուսական դրօշին եւ յաղթանակներ էր տարած անոր փառքին համար: Եւ այդ բոլորի անարդ վարձատրութիւնը եղած էր աքսոր ու տառապանք:

Ահա թէ ինչո՛ւ, ռուսական ապերախտութենէն խորասէս դառնացած ծերունի զինուորականը, ռուս զօրավարի երեսին կը չպրտէր այդ երեք կիզիչ ու խարանիչ բառերը.

— Ռուսական օգնութիւն չե՛մ ուզեր...

Ֆրէզնօ, 1958

ԷԶՄԻԱԾՆԵՑԻ

ՃՇԴՈՒՄ ՄԸ

Մեր անցեալ տարուան հատորի 108րդ էջին վրայ հրատարակած էինք Ա. Ահարոնեանի եւ վ. Նաւասարդեանի մէկ նկարը, եւ, երրորդ անձը մեզի անծանօթ ըլլալով, չէինք կրցած յիշատակել անոր անունը: Կատարուած ստուգումէն յետոյ, պարտք կը նկատենք նշդել, թէ այդ անձը, այժմ Մարսէյլ — Պոմոն բնակող Նշան Դարբինեանն է, — այն երիտասարդը, որ ամբողջ 14 տարի, բոլորէն գնահատուած անձնուիրութեամբ մը խնամած է Ա. Ահարոնեանը, անոր հիւանդութեան եւ տառապանքի ծանր օրերուն:

ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆԷՆ

(ՍՊԱՆԴԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԷՆ ԴՐԱԾ ԻՐ ԵՐԿՈՒ ՔԱՐՏԵՐԸ)

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Փարիզի Թանգարանին կողմէ մեր տրամադրութեան տակ դրուեցան՝ մեծանուն նահատակ Ռուբէն Զարդարեանի կողմէ, սպանդի ճանապարհէն, Պոլիս մնացած իր տիկնոջ դրուած երկու փոստ-քարտեր, մէկը՝ Այաշէն, թուրքերէնով եւ 18 Ապրիլ 1915 թուակիր, այսինքն Պոլսոյ մէջ ձերբակալուելէն չորեք մը եաթը, իսկ միւսը՝ Անգարայէն, հայերէնով եւ 28 Մայիս 1915 թուակիր, սպաննուելու համար Այաշէն ճամբայ հանուելէն անմիջապէս եաթը: Ասիկա, նահատակ դրագէտին վերջին դրութիւնն է, տրուած ըլլալով որ տիկինը, այնուհետեւ, իրմէ ուրիշ քարտ չէ ստացած:

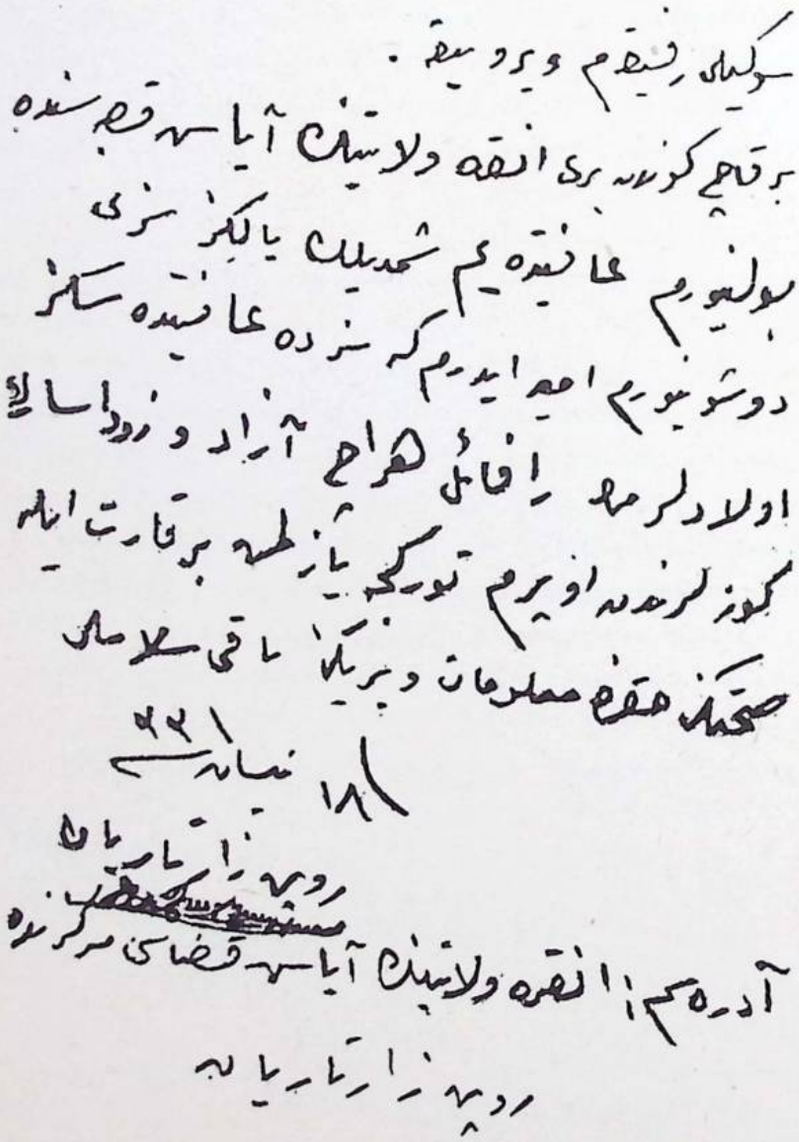
Հայերէնով դրուած նամակ-քարտին մէջ ակնարկած վեց ընկերները եղած են ինքը, Է. Ակնունին, Գ. Խաժակը, Տոքթ. Ն. Տաղաւարեանը, Ս. Մինասեանը եւ Յ. Ճանկիւլեանը, որոնք Յուլիս 14ին հասած են Հալէպ եւ արգելափակուած են Ռոտա էլ Ֆարրաժի պանդոկը: Այնուհետեւ, հոնկէ եւս ճամբայ հանուելով քշուած են դէպի Տիլբանակերտ, ուր չհասած, վեցն ալ վայրապօրէն սպաննուած են ճամբուն վրայ, 26 Յուլիս 1915ին:

Ինչ յուզումով կը հրատարակենք այդ երկու մասունք-քարտերը նոյնութեամբ եւ թուրքերէնները թարգմանութեամբ, մեր ընթերցողներուն ուշադրութիւնը հրաւիրելով միանգամայն կարեւոր կէտի մը վրայ, մասնաւորապէս վերջին քարտին առընչութեամբ:

Այս քարտը, ինչպէս Ռ. Զարդարեանի դրած թուականէն կ'երեւի, դրուած է Անգարայի մէջ 28 Մայիս 1915ին եւ ապահովաբար նոյն օրն իսկ յանձնուած է առ որ անկէ է, նամակատուն ճգնելու համար: Քարտին հասցէին կողմը կայ սակայն կնիքներու պատմութիւն մը, որ շատ ուշագրաւ է: Այսպէս մինչ դրեթէ անընթեռնելի է Անգարայի նամակատան կնիքին թուականը, բայց յստակօրէն կը կարդացուի Կալաթայի (Պոլիս) նամակատան կնիքինը, այն է՝ Պոլիս ստացման թուականը՝ 8·7·331, թրքական տարեթիւով, որ համապատասխան է 1915ին: Ուրեմն, քարտը Անգարայէն Պոլիս հասած է գրուելէն 41 օր ետքը՝ 8 Յուլիս 1915ին: Պոլսոյ մէջ յանձնուած է դրաքննութեան, որուն քառակուսի կնիքին վրայ դրուած է — «Խթանպուլ, նումէրօ 22, սանսիւրեի մուայենէ օլունմուշտուր» — այսինքն «քննուած է դրաքննութեան պծով», թիւ 22 դրաքննիչին կողմէ: Աւելի ուշագրաւը, սակայն, այն է, որ միեւնոյն ֆարտը, Պոլսոյ նամակատունը մնացած է 32 օր եւս, ինչպէս ցոյց կուտայ ձախ անկիւնի վերջին կլոր կնիքը՝ 9·8·331, այսինքն մինչեւ 9 Օգոստոս 1915 եւ այնուհետեւ միայն յանձնուած է տիկին Զարդարեանին, գրուած թուականէն ետիդ 73 օր·ետքը:

Բան մը կ'ըսե՞ն այս զարմանալի յապաղումները: — Անշո՛ւշտ որ կ'ըսեն: Թրքական իշխանութիւնները, ուշացնելով այս քարտերուն յանձնումը, ուզած են անմիջական ամէն կապ խզել մահապարտին, աւելի ճիշդը սպաննուածին ու անոր հարազատներուն միջեւ, ձգելու համար այս վերջիններուն անորոշութեան մէջ, իրենց սիրելին ո՛ւր եղած կամ ո՛ւր տարուած ըլլալուն մասին: Ու յաջողած են, քանի որ քարտին յանձնումէն ուղիղ 14 օր առաջ, Ռ. Զարդարեան նահատակուած էր արդէն, իր 5 ընկերներուն հետ: Մինչդեռ, Զարդարեան ընտանիքը, քարտը ստացած օրերուն կ'ունենար բնականաբար այն տպաւորութիւնը, թէ ողջ է տակաւին իրենց հայրիկը...

Իր առաջին քարտին մէջ, Ռ. Զարդարեան, թուրքերէնով եւ աեւ մատիտով կը գրէ Ալաչէն.—

Ռուբէն Զարդարեանի բարտ-նամակը թուրքերէնով

Սելկիւլի բէֆիւհամ վ.Բերոնիգա

Պիր հաչ կիւնտէն պէրի Անֆարա վիլայէթինին Այաշ հասապա-սընտա պուլունույորըմ ափիէթտէյիմ շիմտիլիֆ եալընըզ սիզի տիւ-շիւնիւյորըմ իւմիտ իտէրիմ ֆի սիզտէ ափիյէթտէսինիզ էվլատլա-րըմըն Ռափայէլ, Հրաչ, Ազատ վէ Ծովասարըն կէօզլէրինտէն է-փէրիմ թիւրքճէ եազըլմըշ պիր ֆարթ իլէ սըհաթընըզ հաֆընտա մալիւմաթ վէրինիզ պաճի սէլամլար

18 Նիսան 331 ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Ատրէսիմ.— Անֆարա վիլայէթինին Այաշ ֆազասը մէրճէզինտէ Ռուբէն Զարդարեան

Ֆարթին հասցէի կողմը.—

Թուրքերէնով գրուած ֆարտին հասցէի կողմը

Էմնիյէթը ումումիէ վասըթասըյլա

Պէյօղլունտա ֆազանընըլար Սաաթը սոֆաղընտա Ունեցաւ ա-փարթըմանընտա նումէրօ 5 մատամ վ.Բերոնիգա Զարդարեան

Ահա եւ թարգմանութիւնը.—

Սիրելի կինս վ.Բերոնիգա.

Քանի մը օրէ ի վեր կը գտնուիմ Անֆարայի վիլայէթին Այաշ ֆաղաֆը. ողջ-առողջ եմ առ այժմ. միայն ձեզ կը մտածեմ. կը յու-սամ որ դուք ալ ողջ-առողջ էք. զաւակներուս Ռափայէլին, Հրաչին, Ազատին եւ Ծովասարին աչքերէն կը համբուրեմ. թուրքերէնով գրուած ֆարտով մը տեղեկութիւն տուէք ձեր առողջութեան մասին. բարեւներ.

18 Ապրիլ 1915 ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Հասցէս.— Անէքարայի վիլայէթին Այաշ գաւառի կեդրոնին մէջ Ռուբէն Զարդարեան.

Քարտին հասցէի կողմը.—

Ընդհանուր Ապահովութեան միջոցով.

Պէյօղլու, Քազանճըլար, Սաաթը փողոց, Ունենաւ ափաթըման թիւ 5 տիկին Վերոնիկա Զարդարեան:

Երկրորդ եւ վերջին քարտը գրուած է հայերէնով եւ այս անգամ մելանով: Ահաւասիկ քարտը իր բնագրով.—

1915 Մարտ 28

Բէհիւրէ

Սիրելի Վերոնիկա

Ձեզ որ ես մինչեւ վեց
ամիս առաջ գրեցի, ոչ մի
պատասխան չստացայ. ենթադրում եմ որ վերջերս ոչ մի
նամակ չէք ստացել ինձանից
ինչի համար ես էլ չգրեցի:
Ամուսինս ողջ է, ես էլ,
մեր տունը ամբողջովին ոչնչացել է
ինչպես նաեւ իմ գրադարանը
եւ ձեռագրերս: Ես ոչինչ չունեմ
հագուստիս բացի: Ես ապրում եմ
Ամասիայում: Ձեր մասին ոչինչ չգիտեմ:
Ուղարկեցէք ինձ
Ձեր հասցէն

Ռուբէն Զարդարեանի վերջին քարտ-նամակը

1915 Մայիս 28 — Էնկիւրի

Սիրելի Վերոնիգա

Այսօր կը մեկնիմ վեց ընկերներով դէպի Էսկի–Շէհիր, առանց գիտնալու թէ անկէ ո՞ւր պիտի տարուիմ· հետեւաբար սպասեցէք որ վերջնապէս տեղս ու վիճակս որոշուելէ ետք կարողանամ ձեզի նոր հասցէս ցոյց տալ: Առողջութիւնս լաւ է· յոյս ունիմ թէ ճու եւ զաւակներուս առողջութիւնն ալ տեղն է: Կը բարեւեմ ամէնիդ· կը համբուրեմ Ծովասարիս աչքերը: Այս տեղ Տիգրանին հանդիպելով՝ ձեր առողջութեան նկատմամբ տեղեկութիւններ ստացայ:

Ողջագուրելով ձեզ
հարազատդ
Ռ· ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Հայերէնով գրուած բարտին հասցէի կողմը

Բարտին հասցէն մխիթարեան է (թուրքերէնով գրուած), մինչեւ թէ այս անկամ չկան «Ընդհանուր Ապահովութեան միջոցով» բառերը, այլ գրկուած է ուղղակի տիկին Զարդարեանին, յանձնուելու համար 73 օր հոքը…

ՃՇՄԱՐԻՏ ՄՇԱԿՈՅԹԸ

Մշակոյթը հոգեւոր հասկացողութիւն է: Դա ցոլացումն է ոչ միայն ցեղային հանճարին, այլեւ սիրտն է ցեղին: Դա հոգեւոր դէմքն է հայրենիքին: Եթէ այդպիսին չէ մշակոյթը, եթէ դիմագուրկ է եւ անսիրտ, դա մշակոյթ չէ: Եթէ մեր մշակոյթին պակասում է պաշտամունքը հայրենիքի, եթէ նրա համար սրբութիւն չեն հայրենիքը եւ իր անկախութիւնը խորհրդանշող Մայիս Քսանութն ու Եռագոյնը, ճշմարիտ մշակոյթ չէ դա:

ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՀ

ԴԱՒԱԼՈՒՆ ԻՐ ՀԵՐՈՍՆԵՐՈՎ

ԽՈՍՐՈՎ ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ

(ՆՐԱ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՄԱՀՈՒԱՆ ՓԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ)

Գրեց Ա. ՍԱՐԴԱՐ

Սէթօն, որ 1904–ի հայ–թրքական ընդհարումներուն ժամանակ եղել էր աշակերտական Թռուցիկ խմբերուն զեկավարներեն մէկը եւ ունեցել է մեծ դեր՝ նրանց մի շարք դիւցազնական կռիւներում, «Ամէնուն Տարեգրքի» 1958ի հատորում յիշատակած է նաեւ Խոսրով Եղիազարեանին, որպէս մէկը աշակերտական «Վաթման» խմբի զոհուած անդամներեն եւ այնուհետեւ Դրօշի պարտիզպանական զնդի հրուրապետներեն, որ «անհաւասար կռուի բռնուեցաւ թիւով շատ աւելի գերազանց թշնամիի հետ, ցոյց տուաւ առասպելական քաջութիւն եւ իր մահկանացուն կնքեց իբրեւ ամենալսոհեմ, կարգապահ, միշտ պարտաճանաչ եւ նուիրուած մարտիկ մը, արժանի նորահաս սերունդների պաշտամունքին»:

Ինձ թւում է, թէ այսքանը շատ քիչ է ասուած Խոսրովի մասին, որի կեանքը եղել է համակ նուիրում իր ժողովրդին եւ որ իր բոլոր ուժերը ի սպաս է բերել մեր ազատագրական պայքարներին, որպէս մեր հերոսատիպ խոնարհներից մէկը:

Թերեւս Սէթօն մի ուրիշ առիթով, մի այլ տեղ, աւելին ասի եւ ներկայացնի նրա կարճ, բայց հերոսական, վոէթորկալից կեանքը աշակերտական շրջանից եւ սպա, Իրանի սահմանադրական կռիւներում, Ելիզեմի հրամանատարութեան ներքեւ իր արի ու գործօն մասնակցութիւնը բերած օրերից: Աւելորդ չեմ համարում, սակայն, Խոսրովի նահատակութեան 40րդ տարեդարձի առիթով տալ նրա մղած վերջին մարտին հետ կապուած որոշ տեղեկութիւններ: Այս մարտը տեղի ունեցաւ իր ծննդավայր Դաւալու դիւղում, որտեղ եւ դոհ գնաց երիտասարդ եւ անճնուէր մարտիկը:

Այս կապակցութեամբ էլ անհրաժեշտ է նախ ծանօթացնել Դաւալուն, որտեղ նա մեծացել եւ ստացել է յեղափոխականի իր խառն ու հոգեկան կառուցուածքը, երեւան բերելով այնուհետեւ հերոսի վայել իր բոլոր ընդունակութիւնները:

*
**

Դաւալուն դանուում է Ալբարատեան դաշտում, Արաքսի ափին եւ ռուս–պարսիկ–թուրք սահմանագլխին, որ անցնում էր Մասիսի տակով: Երբ 1828ին Ռուսերը գրաւում են Ալբարատեան դաշտը, Դաւալու են հաստատուում Մակուից եկած գաղթականներ:

Այս գիւղը, իր աշխարհագրական դիրքով, մեր յեղափոխական

պատմութեան մէջ ունեցաւ իր արժանաւոր տեղը եւ կապն ու ղէնքերի փոխադրութեան մէջ խաղաց առանձին դեր: Մակուի Քիշմիշ Թաղեան եւ Ս. Թադէոս Առաքեալի վանքը Դաւալուից հեռու է մօտաւորապէս 40 կիլոմետր եւ Մակուում ու շրջանի գիւղերում մնացած ժողովուրդը, ազգականական զօրով միշտ էլ իր կապը պահել է Դաւալուցիների հետ:

Մակու–Դաւալու տարածութիւնը կարուած է Հայկական Պարսկ, որի վէշերում եւ Մասխի առորոտներում տեղաւորուած քիւրտ ցեղամերները, մանաւանդ Բռուկիները, մեծապէս նպաստած են ազգականական այդ կապի պահպանման, երկար ժամանակով: Քիւրտերի հետ բարեկամութեան նպաստում էր նաեւ Բռուկիներից մօտաւորապէս 50 տուն Դաւալուի մէջ հաստատուելը եւ նոտակեաց կեանք վարելը: Դաւալուի տների մշակները, հովիւներն ու նախրապանները մեծ մասով Բռուկի Քիւրտեր են եղել:

Ու տակաւին, Դաւալուն պոնուում էր Երեւանի պատառի վէդիի չրջանում, որպէս թիւրքերով չրջապատուած միակ հայկական գիւղը: Այդ էր նաեւ պատճառը, որ ցարական չրջանում, ոստիկանապետ — պրիստաւները ընդհանրապէս նշանակուում էին թիւրքերից եւ որպէս էլ, իրենց հայասէր քաղաքականութեամբ, հայերիւրք յարաբերութիւնները պահում էին լարուած վիճակում:

Հայ–թրքական ընդհարումների ժամանակ Դաւալուն դուրէ դադարէր դոյութիւն ունենալուց, եթէ այնտեղ դոյութիւն չունենար Հ. Յ. Դ. կազմակերպութիւնը, ինչպէս նաեւ մի քանի ազգեցիկ ընտանիքներ, որոնց թւում եւ Եղիազարեանները, Ամիրխանեանները եւ ուրիշներ: Սրանք կչիռ ունէին նաեւ իշխանութեանց մօտ, իսկ հայ–թրքական ընդհարումների չրջանին էլքեցին դիւղը, այլ մնացին ժողովրդի հետ:

Եղիազարեանները Դաւալու հաստատուել էին 1828ին: Նրանք կալուածներ չունէին, բացի իրենց բաժին հող ու այդուց: Աղնուական ծագում էլ չունէին, բայց իրենց աղնուական կեցուածքով ու առեղծած դիրքով աղնուականացել, բէգ էին դարձել: Խոսրովի հայրը՝ Դաւիթ բէգը անուանի էր ու յարգուած ամէնքից: Նրա հանդէպ առանձին ակնածանքով էին վերաբերում անգամ վէդիի կառավարիչ թիւրք բէգերն ու աղաները:

Դաւիթ բէգի աղնուական դիրքը, անձնուիրութիւնն ու մարդասիրութիւնը փոխանցուած էին իր որդիներին, — Սարգիսին, որ չգիտեմ ինչո՞ւ հետագայում դարձել էր բոլորին յայտնի Թէյմուր բէգ, Սմբատին ու Խոսրովին: Թէյմուր բէգ միշտ պիտղումն էր՝ զբաղած իր անհատութեամբ եւ եղբայրների կրթութեամբ, այլեւ գաչնակցական մարմինների եւ նրանց ձեռնարկների մէջ առանձնած գործօն աշխատանքով: Սիրուած ու յարգուած էր ամէնքից իր համեստութեամբ, այդ պատճառով էլ Քիւրտերն ու տեղացի Հայեր

օգնում էին նրան միշտ իր պիւզանտական աշխատանքների մէջ:

Եղիազարեաններըը պատկառազդու էին նաեւ իրրեւ յաղթանդամ մարդիկ, ինչպէս առհասարակ բոլոր Դաւալուցիները, չնայած որ պիւղի կլիման հակառողջապահական էր, ընկած լինելով ճահճային չրջանում եւ Արաքսի եղէգնուտների մօտիկ: Դրա համար էլ մալարիան, իր մոծակներով, աւերներ էր գործում: Հակառակ այն իրողութեան, որ գրեթէ բոլոր Դաւալուցիները վարակուած կը լինէին մալարիայով, այնու ամենայնիւ նրանք գիմանում էին չնորհիւ իրենց ուժեղ կազմին: Այդ կազմին ընկերանում էր նաեւ Դաւալուցիների յանդգնութիւնը, որի չնորհիւ էլ նրանք վախ ու ակնածանք էին ներշնչում Քիւրաեներին ու Թիւրքերին: Թերեւս այդ էր պատճառներից մէկը, որ հայ-թրքական ընդհարումների ժամանակ, թիւրք ազգարնակչութեամբ չրջապատուած Դաւալուն մնաց անսասան եւ յարձակման չենթարկուեց:

Դաւալուի երիտասարդութիւնը, Թիւրքերի այս գրացնութեան պատճառով էլ յարած էր յեղափոխութեան եւ գրաղած էր գինավարժութեամբ ու մարզանքներով: Սմբատն ու Յոսրովը, որոնք ուսանում էին Երեւանի գիմնազիոնում, յաճախ գիւղ էին գալիս, սերտ չփման մէջ մնում երիտասարդութեան հետ եւ օգնում նրա մարտական կրթութեան:

Այս տեսակէտից, Յոսրովը կատարեց անգնահատելի աշխատանք: Սրա արդիւնքը եղաւ այն, որ կամաւորական չարժման օրերին, Յոսրովի ձիաւոր հարիւրեակը կազմուեց գլխաւորապար Դաւալուցի երիտասարդներից:

Յոսրով բէկը — այս որակումը չէր յարմարում նրան եւ գրանից ինքն էլ չէր ախորժում — սիրում եւ յարգում էին նաեւ Քիւրտերը, որոնք օրերով մնում էին իրենց տանը, որպէս հիւր, որպէս քիրվա:

Յիշում եմ: Ես գեռ փոքր պատրոպական էի եւ կը բնակէինք Յոսրովենց գրկից-հարեւան: Մի օր, Յոսրովը, փախստական վիճակով գիւղ էր եկել: Այդ պահին, երբ տունը լիքն էր հայ եւ քիւրտ երիտասարդներով, յանկարծ, որտեղից որտեղ, տունը պաշարւում է ոստիկաններից: Յոսրովը, առանց իրեն կորսնցնելու, առնում է Քիւրտերի մէկի գոլորը, գնում է գլուխը եւ բարձրանում բոլորի հետ տան կտուրը եւ գիտում տունը խուզարկողներին, իրեն փընտռողներին: Յոսրովի մայրը, «նահապետական ու աստուածատիպ», ինչպէս Սէթօն էր բնորոշել իր յուշերի մէջ, խուզարկողներին ճամբու է գնում հայհոյելով: Եւ երեւակայել, որ Քիւրտերից ոչ ոք չէի մատնում Յոսրովին, այդ երանելի ժամանակներին, վասնզի բոլշեւիկեան թոյնը գեռ չէր վարակել մարդկանց: Տարիներ յետոյ էր, որ Դաւալուցիներն էլ տուժեցին բոլշեւիկներից: Դաւալուի աչքի ընկնող առաքինի տարրը բնաջնջուեց եւ գիւղը կիսով դատարկուեց.

մի մասը բանտերում եւ աքսորավայրերում վճռացաւ, միւս մասն էլ ձղեց հայրենի հողը եւ հաստատուեց օտար երկրներում: Ի չարս ուրիշ բարեկեցիկ ընտանիքների, Եղիազարեաններուն նահապետական ընտանիքն էլ քարուքանդ եղաւ: Թէյմուր բէգը բոլշեւիկեան բանտերում կնքեց իր մահկանացուն, մինչ այդ՝ Խոսրովը քիւրտ հրոսակների հետ կռուելով սպաննուեց, իսկ Սմբատը հաստատուեց Իրանում եւ մինչեւ այսօր վայելում է պարսիկ ժողովրդի հիւրընկալութիւնը:

*
* *

1918 թուականը ճակատագրական եղաւ նաեւ Դաւալուցիների համար: Մեզ վազեմի բարեկամ Քիւրտերը, Դաւալուն ձգած, միացան իրենց ցեղակիցներին եւ միջ-ղրացիական անբնական յարաբերութեանց առեղծման հետեւանքով, թշնամացան հայութեան հետ: Զկար սահմանային գօրք: Սրաքան էր դարձել Հայաստանի եւ քրտաբնակ շրջանների միջեւ բնական սահման: Վաչկատուն քրտութիւնը, երբեմն իրարու հակամարտ ցեղախմբերով, Սրաքի ափին ցրուած եւ Հայկական Պարսում ու Սրարատի փէշերում կտրուած ռուս, թուրք եւ պարսիկ պետութիւններից, օրհասական օրեր էր ապրում պարէնի եւ այլ մթերքների սուր կարիքի մէջ: Այդ օրերում անպակաս էին Քիւրտերի կողմից այս ու այն ճամբի անցորդների վրայ յարձակումներն ու թալանները: Դաւալուն, բաւական ժամանակով զերծ էր մնացել այդ յարձակումներից, բայց չուշացաւ եւ այդ օրը, որ եւ ճակատագրական եղաւ Խոսրովի համար:

Նոր տոմարով 1918 Մայիսի առաջին կիսում, երբ Սրաքը յորդած է լինում, մի խումբ Քիւրտեր անցնում են գետը, կտրում Դաւալուից Դարալագեաց տանող ճամբան եւ սպաննելով թալանում են 7 ճամբորդներ, 2ը Դաւալուցի եւ 5ը Վանեցի: Իսկ վերադարձին, իրենց ճամբի վրայ, Սրաղդայանում, սպաննում են նաեւ Խոսրովի հարիւրեակից երեք պինուորներ, սրանց էլ 2ը Դաւալուցի, որոնք եկել էին խոտ քաղելու իրենց ձիերի համար: Այս լուրերը հասնում են Դաւալու: Քիւրտերը պաշարում են նմանապէս Ասորիների փոքր մէկ գիւղը, որի բնակիչները օրհասական դիմադրութիւն են ցոյց տալիս, մինչեւ Դաւալուցիներից օգնութիւն հասնելը: Օգնողները, որոնք եղել են հազիւ 18 հոգի, լաւ դաս են տալիս Քիւրտերին, որոնք թողնելով մի քանի սպանեալներ, փախչում եւ հաւաքը հասցընում են իրենց ցեղակիցներին, որոնք, մեծով-պզտիկով, զէնքով ու անզէն, չտապում են յարձակուելու Դաւալուի վրայ:

Ահա այս տագնապի ժամանակ, Հ. Յ. Դաշնակցութեան տեղական Կոմիտէն, Լեւոն Ամիրեանի դլխաւորութեամբ եւ Թէյմուր բէգի, Խաչատուր Մելքոնեանի ու Գ. Տ. Վարդանեանի մասնակցութեամբ, կազմակերպում է դիւղի դիմադրութիւնը քրտական հորդաների դէմ եւ իսկոյն, հեռաձայնի չգոյութեան պատճառով,

հեռագրաթելով կապւում է Երեւանում Դրոյի հետ, պատմում կացութիւնը եւ օգնութիւն խնդրում: Խոսրովը, որ իր ձիաւոր հրիւրեակով գտնւում էր Քանաքեռում, հրաման է առնում մեկնել անմիջապէս Դաւալու եւ օգնութեան հասնել դիւղացիներին:

Ճիշդ այդ թոհուրոհի մէջ, երբ Դաւալուցիք կռուի էին բռնուել իրենցից թուով աւելի չատ Քիւրտերի հետ, ես դիւղ եկայ: Կարսի անկումից յետոյ, մեր ուսանողական դումարտակը, իր զօրամասի հետ կանգ էր առած Ալեքսանդրապոլում: Եւ ես, օգտուելով դէպի Երեւան իմ երկօրեայ գործուղումից, ուզեցի հանդիպել Դաւալու ծնողներիս: Եւ, դէպքերի բերումով, մնալով Հ. Յ. Դ. Կոմիտէի տրամադրութեան տակ, ես եւս բերի իմ համեստ մասնակցութիւնը դիւղը պաշտպանողների չարքերում, մինչեւ Խոսրովի եւ իր ձիաւորների ժամանումը: Տեղի ուժերը, Նիկողայոս Միրզայեանի գլխաւորութեամբ, Արաքսից մօտ երկու կիլոմէտր դէպի դիւղ, կախանովի առուի ափին, կարողացել էին կասեցնել Քիւրտերի յարձակումը եւ դիրքային կռիւ վարելով, սպասել օգնութեան:

Ոչհանլու հայկական դիւղը, որ գտնւում է Ղամարլու — Դաւալու ճանապարհի վրայ, աղ ու հացով է դիմաւորում Խոսրովի խմբին եւ մի րոպէ հացով, մաղայով ու մի մի բաժակ գինիով ճամբու դնում:

Դաւալուցիները — հարազատներ, ազգականներ, կիներ, երախաներ, քոյրեր, եղբայրներ, հայրեր ու մայրեր — փոխոցներն են թափւում եւ դիմաւորում իրենց սիրելիներին, որոնցից չատերը ամիսներով իրար չէին տեսած, դէթ մի րոպէով նրանց հանդիպելու եւ դէպի կռուադաշտ խրախուսելու համար: Բայց տղաները, հրացանաձգութեանց ձայնն առած, առանց կանգ առնելու եւ բազմութեան «ուռա»ների տակ, ժպտերես ու սրընթաց մեկնում են դէպի կռուողների դիրքերը:

Ձիերը թողնելով կախանովի առուի փլերի տակ, ձիաւորները դիրք են բռնում: Տեղական ուժերի գլխաւոր Ն. Միրզայեանը դեկուցում է Խոսրովին, թէ «Քիւրտերը իրենց դասը ատացան, օրն էլ չուտով կը մթնի եւ նրանք Արաքսը կ'անցնեն, կը կորչեն, կը գնան, հետեւաբար չարժէ այժմ յարձակման անցնել. պէտք է այս դիրքերը պահել եւ սպասել վաղուան. եթէ առաւօտեան նորից փորձ անեն յարձակուելու, այն ժամանակ դուք կ'որոշէք ձեր անելիքը»:

Բայց, մի քանի տաք-պլուխ տղաներ, որոնք դեռ Ոչհանլուի գինիի ազդեցութեան տակ էին, առաջ անցան եւ սկսեցին բացագանչել — «Բա՛, էս լամուկները գան մեր դիւղի վրա՞յ, էլ ինչի համա՞ր ենք մենք ապրում:»

Խոսրովին բան չէր մնում անելու: Նստում են ձիերը եւ առուերը քաշած, անցնում են կախանովի առուի կամուրջը, յարձակում են Քիւրտերի վրայ, հանում են նրանց իրենց դիրքերից եւ թափում Ա-

քաքսի մէջ: Այս յարձակման ընթացքին Ֆիւրտերը մեծ թուով զոհեր են տալիս, իսկ մերոնց կողմից սպաննւում են Արտաւազդ անունով լզդիրցի մէկ զինուոր եւ մէկ ձի:

Զինուորները սպահով էին զուրս եկել Արաքսի ափը, բայց ճիշդ այդ ժամանակ, Ֆիւրտերի օդնական ուժերը, Սարուխանլու կոչուած տեղից սկսում են խփել մերոնց եւ յանկարծակիի բերելով, մեծ թուով զոհեր են խլում: Ընկնում են, ի միջի այլոց, Թորդոմենց Աբրամայիսը, Դղէղենց Վարդանը, Սմբատը, Ուռուսը, Գոքոնի Յարութը, Դանիէլը, զարդար Մուկուչը եւ ծանր վիրաւորւում է Տէր Բլրուլի Գէորգը, որ ապրեցաւ, հետագայում բոլշեւիկեան բանտում մեռնելու համար:

Վերջին վայրկեաններին էր, երբ արդէն սպլամուղջն էր իջել եւ թուում էր, թէ Ֆիւրտերը քաշուելու են, վիրաւորւում է նաեւ Խոսրովը: Գնդակը փշրել էր նրա կոնքը եւ ծակել երիկամունքը:

Ու կռիւը վերջանում է՝ մեզ համար կսկծալի վախճանով:

Խոսրովին փոխադրում են իրենց տունը, տեղական միակ բուժակի օդնութիւնը ապարդիւն է անցնում եւ նա, բարի մօրը ներկայութեան, հարազատներով ու զինակիցներով շրջապատուած, առաւօտեան ժամը 4ին աւանդում է իր հոգին:

Գիւղը սուգի է մատնւում: Խոսրովի հետ, մէկը միւսից կարճ, մէկը միւսից անձնուէր 18 երիտասարդներ եւս անշունչ չարուած էին եկեղեցում: Բոլոր սպանեալների յուղարկաւորութիւնը կատարուեց զինուորական չուքով: Դրօն, որ Խոսրովի մահուան դոյժը լսանալուն պէս չտապ եկել էր գիւղ, ներկայ գտնուեց յուղարկաւորութեան եւ նրա հակիրճ ու սրտայոյզ խօսքերով, հոգին յանձնուեցին ամէնքին սիրելի եւ իրենց կեանքը իրենց հարազատների պաշտպանութեան զոհ բերած հերոսների մարմինները:

Մի քանի օրից յետոյ, Դրօյի կարգադրութեամբ, Խոսրովին փոխարինելու եկաւ սպայ Նիկողայոս Թարխանեանը, որին հետագային Դրօն անուանակոչեց Կուռօ: Այդ անունով էլ նա մնաց մինչեւ վերջը եւ Խոսրովի տղաները սիրով կապուեցին նրա հետ:

Այս փոքրիկ յուշը թող ծաղկեփունջ լինի, Խոսրովի եւ իր զինակիցների մահուան քառասնամեակի առիթով, նրանց մոռցուած, անտեսուած ու ապահովաբար կորած չիրիմների համար:

Ա. ՍԱՐԴԱՐ

Դիտրոյիտ, 17 Մայիս 1958

Խոսրովին նկարը հրատարակած ենք անցեալ տարուան հատորի 189րդ էջին վրայ:

ԵՐԿԻՐԸ ԾՈ՛Վ ԷՐ ԱՐԵԱՆ

Հազար տարի էդ երկրում արեւն ելաւ արիւնո՛տ,
Ու մայրը մտաւ արիւնոտ, որպէս թրով զարկած աչք,
Երկիրը ծո՛վ էր արեան, երգը՝ երկրում մահուան բօք,
Ու չէր վառւում օրերում լոյս փրկաբեր մի հրաշք:

ԵՂԻՇԷ ՉԱՐԵՆՑ

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ՕՐԵՐԷՆ

ԽԱՐԲԵՐԴԻ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԸ

Գրեց ՇԱՒԱՐՇ ԹԱՇՃԵԱՆ

Մեծ Եղեռնի ընթացքին Խարբերդի ենթարկուած ճակատագրին մասին չատ բան գրուեցաւ մինչեւ այսօր գրքերով եւ այլ հրատարակութիւններով: Այս ձեւով, անշուշտ չատ նիւթ վերկուեցաւ Պատմութեան համար: Ու դեռ չատ բան կը վերկուի, եթէ անցքերուն իրապէս անձը, չմաղուած կամ մոռցուած նորութիւններով, յուշերով ու վկայութիւններով, կանան լոյսին բերել այլ մանրամասնութիւններ այն ահաւոր դէպքերէն, որոնք, ուրիշ շրջաններու կարգին, Խարբերդն ալ մոխիրի վրայ նստեցուցին:

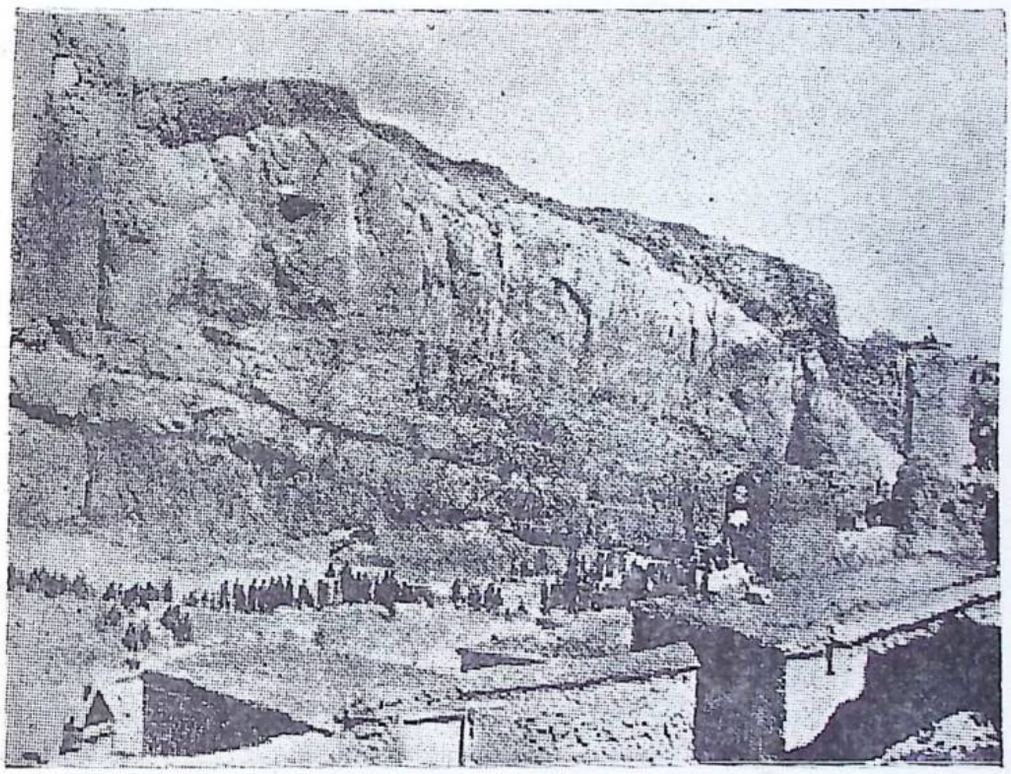
Մէկն եմ Խարբերդի վերապրողներէն: Այլ մանաւանդ մէկն եմ վերապրող այն քիչերէն, որոնք Խարբերդ գտնուեցան ազէտի այդ օրերուն: Այս հանգամանքս հետեւաբար թոյլ կուտայ ինծի ըսել, թէ թշնամին պիտցաւ ըլլալ չատ պատրաստած եւ զօրաչ, երբ ձեռնարկեց առաջին ձերբակալութիւններուն Խարբերդի մէջ: Պատմողներ եղան, թէ այդ օրերուն, թուրք ամբոխը կը յարձակէր Հայերու վրայ, կը ծեծէր, կը հայհոյէր եւ հազար ու մէկ անարգանքներ կը տեղացնէր հայ ժողովուրդի հասցէին: Այդպիսի բան չպատահեցաւ, որովհետեւ իշխանութիւնները չատ զօրաչ էին՝ իրենց ոճրային առաջադրութեանց շուրջ Հայերուն կասկած չներշնչելու համար: Եթէ պատահած ըլլար, անջնջելի արատով պիտի խարանուէր ճակատը Խարբերդցիին, որ, տեսնելով այդ ամէնքը, լռեր–հանդուրժեր է եւ չէ ունեցեր ընդվզելու եւ ինքնապաշտպանուելու քաջութիւնը, գոնէ տղամարդու պէս մեռնելու համար: Թուրք ամբոխը հրապարակ իջաւ ու գործի անցաւ այն առեն, երբ արդէն հայ ժողովուրդի բնաջնջման ծրագրին երեք չորրորդը գործադրուած էր եւ մնացեր էինք անտէր–անգլուխ:

Աղէտին առաջին զոհերը եղան 18–30 տարեկան երիտասարդները, որոնք, ինչպէս ամէն տեղ, Խարբերդի չրջանին մէջ ալ, իբրեւ ամէնէ քապուրը կ'աշխատցուէին ճամբաներու վրայ, գեղմանք գիւղաքաղաքին մօտերը: Շատ չանցած, դիշեր մը, հսկողութեան տակ անոնք փոխադրուեղան Մէզրէի «Կարմիր Խոնախ» կոչուած պինուորական չէնքը: Այնտեղ անոնց տրուեցաւ եռօրեայ պայմանաժամ տեսակցելու իրենց ծնողքներուն հետ, քանի որ այլուր պիտի տարուէին «աշխատցուելու համար»: Այսպէսով, անոնք իրենց պարագաներէն ստացան պաշար, հագուստ եւ դրամ: Երրորդ օրը անոնք փոխադրուեցան Մէզրէէն եւ կոտորուեցան Գեղինի եւ Արղընի Մատէնի ճամբաներուն վրայ, անշուշտ լաւ մը կողոպտուելէ ետք: Դահիճները, այնուհետեւ, չինծու հետապնդեներ տեղացուցին անոնց

ծնողքներուն, յայտնելու համար թէ ողջ–առողջ հասած են Տիգրանակերտ ... Նպատակը մխեհնոյնն էր, — քնացնել ժողովուրդը:

Այնուհետեւ հերթը եկաւ աչքի զարնող անձերու ձերբակալութեան: — «Կուսակալը, կամ ոստիկանապետը, կամ ոստիկան–զօրաց հրամանատարը կ'ուզէ ձեզ տեսնել»ու նման սուտ ու կեղծ հնարքներով, մէկիկ մէկիկ հաւաքեցին մտաւորականն ու առեւտրականը, պաշնակցականը, հնչակեանն ու ռամկավարը, ուսուցիչն ու եկեղեցականը, որոնք, մէկ օրէն միւսը իրենք գիրենք գտան քաղաքի եւ Մէզրէի բանտերուն մէջ: Շրջաններու մէջ ալ գործադրուեցաւ ձերբակալութեանց միեւնոյն ձեւը:

Սկսաւ միաժամանակ տուներու խուզարկութիւններն ու զինահաւաքումը: Մէջ բնկած էր զերմանացի միսիոնար էյմանը, որ

Խարբերդի բերդը եւ դուռը

քրիստոնէական՛ը կը յորդորէր յանձնել պահուած զէնքերը...

Ու ահա, օր մըն ալ, մունեսիկները, փողոց փողոց չրջելով յայտնեցին, թէ հայ բնակչութիւնը պիտի փոխադրուի Ուրֆա, ուր պիտի մնայ մինչեւ պատերազմին աւարտումը: Ժողովուրդը իրար անցաւ եւ սկսաւ ծախել ինչ որ կրնար ծախել, անշուշտ եթէ կարենար գնորդ գտնել, սկսաւ գնել ձիեր, ջորիներ եւ էշեր, կամ վարձել կառքեր ու կառապաններ, որպէսզի օր առաջ հասնին նշանակուած վայրը եւ կարենան բնակարաններ վարձել, փողոցը չմնալու համար...

Աքսորեալներու առաջին կարաւանը մեկնեցաւ Մէզրէի կեդր-

բանտէն կէս պիչերին, պլխաւորութեամբ Խարբերդի չատ սիրուած երջանկայիշատակ Առաջնորդին, այլեւ գաշնակցական եռանդուն գործիչին՝ Պաակ Ծ. վրդ.ի եւ կաթողիկէ համայնքի պերապայծառին ու վարդապետներուն: Այս առաջին կարաւանին մաս կը կազմէին մեծահարուստ առեւտրականները, Ֆրանսական Գոլէժի վերաֆէաօրներէն եւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան կեդր. Կոմիտէի հեղինակաւոր դէմքերէն Մելքոն Ղեւոնդեանը, որուն մէկ սրունքը կտրուած էր, ինչպէս նաեւ այդ օրերուն Ջղային հիւանդութեամբ ինքզինքը բոլորովին կորսնցուցած Մէղրէի կեդր. վարժարանին տնօրէնը՝ պրպտէտ Երուանդ Սրմաքէշխանլեան, եւլն.:

ՄԵԼՔՈՆ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ
Խարբերդի Ֆրանսական Գոլէժի բարձրագոյն կարգերու հայերէնի եւ ֆրանսական գրականութեան ուսուցիչ եւ Հ. Յ. Դ. կեդր. կոմիտէի անդամ:

Այս կարաւանը փոխադրող կառքերուն անիւներն ու ձիերուն ամրակները փաթթեր էին թաղիքներով, որպէսզի ազմուկ չհանեն եւ ուշադրութիւն չգրաւեն:

Առանց կը հեռեւին՝ չորս-չորս իրարու կապուած հարիւրի մօտ ուրիչ աչքի պարնող անձեր: Ու այսպէս, ամէն պիչեր, նոյն ձեւով ու ճանապարհով կը փոխադրուէին բանտարկեալները, անմիջապէս կոտորուելու համար:

Այս մասնակի փոխադրութեանց դուլընթաց սկսած էին արդէն տեղահանուիլ չրջակայ գիւղերն ու քաղաքները: Տեղահանեալներուն մէկ մասը կը քշուէր Տիգրանակերտի ուղղութեամբ, միւս մասը՝ դէպի Մալաթիա: Եւ, ճամբաներուն վրայ տեղի կ'ունենային թալանը, կիներու, աղջիկներու առեւանգումները եւ սպանութիւնները:

Ի՞նչ կ'անցնէր կը դառնար, սուր ու չիւանի այդ օրերուն, բանտերու նկուղներուն մէջ եւ ոստիկան-զօրաց չէնքէն ներս:—Մեծեցին ու խոշտանգեցին անմոռանալի Թլկատինցին վերի Խարբերդ քաղաքի բանտին մէջ եւ չխնայելով անոր յառաջացած տարիքին, չան նման չորս ոտքի վրայ պտտկռտել տալով, ռունոցներ արձակել տուին անոր, բանտակից ընկերներուն ներկայութեան: Միեւնոյն բանտին մէջ չարչարեցին Եփրատ Գոլէճի վերաֆէաօրներ Սողիկեանն ու Լիւլէճեանը: Այդ օրերուն ես կ'աշխատէի Կարմիր Մահիկի հիւան-

դանոցը: Եւ իրիկուն մը, ուշ պիշերին երկու էշերու վրայ նստեցուցած, ատիկաններըը կիսամեռ վիճակի մէջ հիւանդանոց բերին երկու փրոֆէսօրները, որոնց արեւանուշքները, թարթիչները, պեխերն ու եղունգները քաշուած էին...

Երկուքն ալ կ'անդամակցէին Եւրոպական Մասոններու Օթեակին, իսկ հիւանդանոցի տնօրէնը Թահսին պէյ կը պատկանէր միեւնոյն կարմակերպութեան Հայ եւ Թուրք Օթեակին: Երբ փրոֆէսօրները, մեր թելադրութեան վրայ, նշաններով ծանօթացուցին իրենց հանդամանքը, տնօրէնը բացառիկ հոգածութեամբ վարուեցաւ անոնց հետ: Անմիջապէս կատարուեցան հարկ եղած դարմանումները

Թլկատինցին՝ ընթացաւարտ դասարանի ուսանողներուն հետ

եւ չնայած ցոյց տրուած հոգածութեան, երկուքն ալ լուժուեցան կարճ ժամանակէն եւ այնուհետեւ փոխադրուելով ամերիկեան հիւանդանոցը, վրկուեցան ատոյգ մահէ:

Կիսամեռ վիճակով կարմիր Մահիկի հիւանդանոցը բերուեցաւ նաեւ հնչակեան գեկավարներէն Կարապետ Թաշճեանը, որ արդէն «Հիւրրիէթ»էն առաջ 4 տարի բանտն էր մնացած: Անոր ալ ոտքերուն եղունգները քաշած էին Հիւսէյնիկի բանտին մէջ: Երբ բացինք ոտքերը, դէմ առ դէմ պատուեցանք ահաւոր պատկերի մը առջեւ.— Հարիւրաւոր որդեր կը վխտային բացուած վէրքերուն մէջ: Հազիւ կրցանք մաքրել եւ հականեխել: Բայց ապարդիւն անցաւ ամէն խնամք ու դարմանում, — որդերը զոհած էին իրենց աւերը: Մեռաւ ան երեք օրէն, ահռելի տանջանքներով:

Դարձեալ Հիւսէյնիկի մէջ, չարչարանքներուն չդիմանալով, դաշնակցական ուսուցիչ եւ դպրապետ Աստուր Տարագճեան, դըրպանի զմելիովը կտրէր էր խուչափողը: Արիւնլուայ եւ անճանաչելի վիճակի մէջ բերուեցաւ հիւանդանոց եւ դարմանումներու չնորհիւ բժշկուեցաւ: Յետոյ փոխադրեցին զայն Մէզրէի բանտը, ուր եւ մեռաւ, իրենք ղիրենք այրած բանտարկեալներուն հետ:

Մէզրէի ոստիկան-զօրաց չէնքի նկուղին մէջ, ամբողջ ամիս մը, ամէն իրիկուն, տաւուլ-զուռնայի աղմուկին մէջ ծեծեցին դաշնակցական «ընկեր կարօն», բուն անունով՝ հիւսէյնիկցի Կարապետ Տէմիրճեանը: Ծեծը դեռ ոչի՛նչ ... Ֆաշեցին անոր ալ եղունդները, թաւ պեխերն ու արտեւանունքները, եւ, այդքանով ալ չբաւականանալով, վայր խոթեցին յետոյքին մէջ ... Այս գարշելի տեսարանը այսպէս ալ չարունակուեցաւ մինչեւ այն օրը, երբ ինքն ալ այրեցաւ իր բանտակիցներուն հետ: (Մալխասի «Զարթօնք»ին մէջ կայ յիշատակութիւնը այս արի յեղափոխականին, որ մասնակցած է չատ մը հայդուկային կռիւներու — Շուչի, Վասպուրական, եւլն. — եւ ռումբերու չինուածեան աեսն ալ վրայ տուած է իր մատներէն երկուքը:)

«Մեր» հիւանդանոցը բերուեցաւ նմանապէս Հ. Յ. Դ. կեդր. կոմիտէի անդամներէն, Ֆրանսական Գոլէժի նախակրթարանի բաժնին վարիչ-ուսուցիչ, ընիկ Սուրսուրի ղիւղէն Հուժկու, ղեղադէմ եւ ղեղահասակ Պետրոս Լթոյեանը: Սարսափելի չարչարանքներու ենթարկած էին ղինքը: Ծունկերու խոռոչներուն մէջ խաչած հաւկիթներ դնելով, վէրքեր բացած էին. վէրքերն ալ՝ նեխած ու որդնոտած: Իրեն հետ էր նաեւ իր մկկ ընկերը, որուն անունին Յովհաննէս եւ արհեստով ալ աուտղճապործ ըլլալը միայն կը յիշեմ: Երկու հսկաներ, երկուքն ալ անճանաչելի: Գրեթէ ամէն օր յայտնի եւ դաղտնի ոստիկաններ կուգային հիւանդանոց, ջանալով աուուղել, թէ ո՛ւր պահած են ղէնքերն ու ռումբերը: Երկուքն ալ մնացին անդրդուելի եւ ոչինչ խոստովանեցան:

Միեւնոյն տաժանելի հարցաքննութեանց ենթարկուած էր նաեւ Հ. Յ. Դ. կեդր. կոմիտէի անդամներէն՝ Պէյրութի Ֆրանսական համալսարանի բժշկական ճիւղէն չրջանաւարտ եւ Թրքական բանակի հարիւրապետ Տոքթ. Նշան Նահիկեանը: Ծեծով ու խոչտանգումներով աչխատած էին կորզել դաղտնիքներ, բայց ապարդիւն: Յամառօրէն անդիտացած է ամէն բան, կարճ եւ կտրուկ պատասխաններով.— Դաշնակցակա՞ն ես — չեմ դիտեր: — Զէնքերը ո՞ւր պահած ես — չեմ դիտեր: — Որո՞նք են ընկերներդ — չեմ դիտեր: Ամէն հարցման՝ չեմ դիտեր: Այնքան՝ որ բանտին մէջ սկսած էին կոչել զայն «Տոքթոր պիլմէմ»: Այրեցաւ բանտին մէջ:

Վերը յիշուած անձերու կարդին բանտարկուածներու մէջ կային տակաւին — որքան որ կրնամ յիշել — Հաճի Յակոբ Ֆէրման-

Հանը, հռետոր–քարոզիչ Տէր Վարդան քհնյ. Ալանեանը, դաշնակ–ցական գործիչներ Տիգրան Ասատիկեանը եւ Արամ Սրապեանը, եր–կուքն ալ Հիւսէյնիկկիներ, Սուլթանիէի ուսուցիչներէն Ժան Բարակ եւ Յովհաննէս Շիրվանեան, դեղագործ Եղուարդ Թաշճեան, եւլն.:

Բոլոր այս բանտարկեալները, լմանալէ յետոյ, թէ ճամբայ պիտի հանուին ազատնուելու համար, կ'որոշեն մեկնումի օրը այրել բանտը եւ իրենք ալ այրիլ բոցերուն մէջ: Առ այս, լուալու չեն դրկեր եւ վար կը դնեն իրենց ճերմակեղէնները եւ երբ փոխադրու–թեան հրամանը կը տրուի, կը փաթթեն զանոնք վայտաչէն սիւնե–րուն եւ կրակի կուտան բանտը: Բոլորն ալ կ'այրին – կը մոխրա–նան բոցերուն մէջ, իսկ սուլթնահար կը ազատնուին անոնք, որ չդի–մանալով բոցերուն, կը փորձեն դուրս նետուիլ: Յաջորդ առաւօ–տուն, անոնց մարմինները աղրակառքերով կը տարուին Սուրսուրիի ուղղութեամբ եւ կ'անհետացուին:

Ս. Յակոբ կամ Խարբերդի Վերի Թաղի ընդհանուր տեսարանը

Բանտին հրկիզումէն երեք օր առքը, Պոլսէն ազատական Զօհ–րապի, Վարդկէսի եւ ուրիշներու հետ Մէղրէի կեդը. բանտէն ներս կը մտնէ, ցնցոտիներու մէջ կորսուած, Թաւխառականի ցուպը ձեռ–քին եւ Աւետարան մը անուքին տակ դաշնակցական գործիչ Բարսեղ Շահպազը, «դատուելու» նպատակով իրրեւ թէ հռնկէ «Տիգրանա–կերտ ճամբուելու» համար: (Բ. Շահպազ, «Հիւրրիէթ»ի օրերուն, երկու անգամ Խարբերդ եկած էր կուսակցական գործով:)

Բանտին անօրէնը, Հայ եւ Թուրք Մասոններու Օթեակին ան–դամ Ֆիւրտ Հասան պէյը, տեղեկանալով որ Բ. Շահպազն ալ Մա–սոն է, սիրալիր վերաբերում ցոյց կուտայ անոր հանդէպ. այս վե–րաբերումին չնորհիւ ալ Բ. Շահպազ կը կազդուրուի եւ կը յուսա–դրուի: Հանգստութիւնը սակայն երեք օրէն աւելի չի տեւեր: Կը

հանեն զայն բանտէն եւ քշելով նոյնպէս Սուրսուրիի ուղղութեամբ, գնդակահար կը սպաննեն:

*
* *

Այս եղերական յուշերու արձանագրութենէն առք, խղճի պարտք կը նկատեմ քանի մը խօսք ըսել նաեւ երկու թուրք անձնաւորութեանց մասին, որոնք, եղեռնի այդ օրերուն, իրենց կարելին ու անկարելին ըրին, օգնելու համար մեր սիրելիներուն:

Առաջինը Գոնիացի Թահսին պէյն է: Պատերազմէն առաջ անօբէնն էր Խարբերդի թուրք նախակրթարաններուն: Երբ պատերազմը սկսաւ, անօրէնն նշանակուեցաւ կարմիր Մահիկի հիւանդանոցին: Ինչպէս ըսի, կ'անդամակցէր Հայ եւ թուրք Մասոններու Օթեակին, որ հիմնուած էր Ամերիկայէն եկած Խարբերդի վարդան Վէրնէեանի կողմէ: Այս հանգամանքով ալ չփոխեմ ունենալով Հայերուն հետ, Թահսին պէյ դարձած էր ճշմարիտ հայասէր մը:

Փրոֆ. Լիւլէճեան, որ հետապային Տէրսիմ ապաստանեցաւ եւ Փրոֆ. Սողիկեան, որ մեռաւ բնական մահով, իրենց փրկութիւնը կը պարտին Թահսին պէյին:

Իրենց կեանքերու փրկութեամբ Թահսին պէյին պարտական են նաեւ կարինէն Խարբերդ բերուած առաջին կարաւանին տարագիրները, — Տիգրանեան, Սահթճեան, Հանէսեան, Փաստրմաճեան ընտանիքները, Արմէն Գարոյին քոյրը՝ Զապէլ Հանէսեան եւ ասոր զաւակը՝ Սուրէն եւ դեռ չատ ուրիշներ, զորս առած էր ան իր պաշտպանութեան տակ, առանց որեւէ ակնկալութեան:

Իր հայասիրութեան պատճառով ալ պաշտօնանկ եղաւ եւ ընտանեօք վերադարձաւ Գոնիա, ուր բացաւ խանութ մը: Թահսին պէյ, առիթով մը, այնտեղ կը ծանօթանայ Սարգիս Սրենցին, կը բարեկամանան իրարու հետ, կը պատմէ անոր իր մատուցած ծառայութիւնները եւ կուլայ իր տեսածները յիշելով:

Զինադադարին, Պոլիս գտնուած օրերուս, Ս. Սրենց կը հարցընէր ինծի, թէ ճի՞շդ էին Թահսին պէյին պատմածները իր ըրած բարիքներուն մասին եւ անկեղծ կրնայի՞ն ըլալ թափած արցունքները այդ տարօրինակ մարդուն: Ըսի իրեն, թէ իրապէս, ես եւ ինծի պէս չատ չատեր Թահսին պէյին կը պարտինք մեր կեանքերը:

Երկրորդ դէմքն էր, նոյնպէս Մասոն եւ Խարբերդի ոստիկանութեան ընդհ. տնօրէնը՝ երկայնահասակ ու դեղադէմ ալպանացի Նամըք Քէմալ պէյը, որ իր պաշտօնին բերումով յաջողած էր երեւան հանել Հայոց ունեցած դէնքերն ու ռումբերը: Երբ սակայն կը հաղորդուի իրեն Հայերու ընդհանուր տեղահանութեան եւ կոտորածի հրամանը, Նամըք Քէմալ պէյ կ'ընդվզի իր ամբողջ էութեամբ:

— Եթէ վտանգաւոր մարդիկ կան Հայերու մէջ, բաած է ան իր դերազանցներուն, անոնց թիւը քանի մը տասնեակէն աւելի չի կըրնար ըլլալ: Ըրէք անոնց, ինչ որ կրնաք ընել· բայց անմեղ հայ

ժողովուրդի արեան մէջ ևս իմ ձեռքերս չեմ թաթխեր...

Այս դիմադարձութենէն ետք օր մը չանցած, կը հասնէր նաեւ Նամըք Քէմալ պէյի պաշտօնանկութեան հրամանը:

Իրեն մատնած էին նաեւ եղբայրս՝ Պերճը, իբրեւ դաշնակցական մը: Մատնողն ալ եղած էր եղբօրս թուրք ուսուցիչներէն մէկը, որ իրմէ կը ստանայ եղեր «Ազատամարտ»ը, անոր թուրքերէնի բաժինը կարդալու համար: Երբ դինադադարին Պոլսոյ մէջ հանդիպեցայ Նամըք Քէմալ պէյին, իրմէ իմացայ այս մատնութեան մասին: — Զպպայ եղբօրդ, ըսաւ, ինչպէս չպպայ ոեւէ Հայու մէ՛կ մասին:

Իրմէ վերջ, ընդհ. ատենապետի պաշտօնը յանձնուեցաւ Քէսիրլիկցի հրէշի մը, որ ահ ու սարսափի մատնած էր մեզ բոլորս: Եւ այս հրէշը ըրաւ այն, ինչ որ Նամըք Քէմալ պէյ վճռապէս մերժած էր ընել:

Ու երեւակայել, որ այս հրէշին եղբայրն ալ, եղած է դերասանցապէս մարդասէր մէկը, որ Հալէպի մէջ, իբրեւ տեղւոյն ընդհ. ատենապետը, մահէն ազատած է բազմաթիւ Հայեր:

Մարսէյլ, Յունիս 1958 ՇԱՒԱՐՇ ԹԱՇՃԵԱՆ

ՀԻՆ ԽՄԲԱՆԿԱՐ ՄԸ ԿԷՏԻԿ ՓԱՇԱՅԷՆ

Այս խմբանկարը հաշուած է 1893ին, Պոլիս, կէտիկ փաշայի Ս. Մեսրոպեան վարժարանին մէջ: Մէջտեղը, նկարին ձախ կողմը նստողը վարժարանին տնօրէնն է՝ վարդգէս Սէրէնկիւլեան (Զարմայր) եւ հովինը (մօրուքով) ուսուցիչ եւ հետագային (1896) Սամաթիոյ կռիւներուն մէջ հերոսաբար նահատակուած Արտաշէս Անդրէասեանը (Սուրէն), նմանապէս նահատակուած միւս Արտաշէսին (Միսաքեան), խաչիկ Գնունիին (Շահէն) եւ Արապեանին զէնքի ընկերը: (Նկարը ստացաւ Գերմանիոյ Քարլզրուէ քաղաքը բնակող Յարութիւն Մերուժեանէն:)

ՄԱՆՐԱՎԷՊԵՐ

Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

Թէհրանէն, բանաստեղծ եւ «Ցախսաւէլ» պարբերաթերթի խմբագիր երուանդ Բազէն, իբրեւ շարունակութիւն անցեալ տարի դրկած մանրավէպերուն Ատրպատականի հոգեղոյս Առաջնորդ Տ. Ներսէս արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգեանի կեանքէն, այս հատորին համար ալ գրի առած է հետեւեալ մանր դրուագները, որոնք, վստահ ենք, հաճոյքով պիտի կարդացուին մեր ընթերցողներուն կողմէ:

ՍՐԲԱԶԱՆԸ ԱՆԱԶԱՆ ԴԱՄԲԱՆԱԽՕՍ

Շ. անունով հանրածանօթ թաւրիզաբնակ եւ ռուսահպատակ մը հայ առեւտրական, չատ տարիներ առաջ գալիս է Թաւրիզ եւ չնորհիւ ռուսահպատակ լինելու իր հանգամանքին ղրաւում է Մալիք-օլ-Սալթանէի հարիւրի չափ դիւղերը:

Անցնում են տարիներ: 1918 թուականին տաճկական զօրքը մտնում է Ատրպատական եւ Մալիք-օլ-Սալթանէն էլ նշանակւում է նահանգապետ:

Մալիք Խանը, որ անցեալում հայասէր մի մարդ է լինում, յիշեալ առեւտրականի պատճառով դառնում է հայատեաց եւ որպէս փոխ-վրէժ բանտարկում է որոշ Հայերի, իրանի հարաւային մասերից թունաւոր կարիճներ է բերել տալիս, չղթայում է բանտերում գտնուած Հայերին եւ ապա թունաւոր կարիճները դցում է նրանց մարմնի վրայ եւ անասելի տանջանքներով սպաննում:

Նոյն Մալիք Խանը, որպէս հատուցում առեւտրական Շ.ի պատճառով գոյացած վնասի, Մելիք-Թանգեան Սրբազանից պահանջում է քսանչորս հազար թուման, որը այդ ժամանակներում մի ահռելի դումար էր եւ վճարման համար էլ 24 ժամ պայմանաժամ է տալիս:

Անելի մատնուած ժողովրդանուէր Առաջնորդը վերցնում է իր գաւազանը եւ քիչ ու չատ ունեւոր ամէն մի Հայի տունը մտնելով հաւաքում է պահանջուած գումարը եւ նշանակուած ժամին յանձնում է Մալիք-օլ-Սալթանէին, գոսկելով նրա յաւտումը, որով աւոյդ վտանգից փրկում է Թաւրիզի հայութիւնը:

Այդ դէպքից անցնում են տարիներ: Տաճիկները թողնում են Ատրպատականը եւ հեռանում: Կեանքը խաղաղւում է մանաւանդ Հայերի համար:

Շատ լաւ եմ յիշում, Դեկտեմբեր ամսուայ գուցե օրերից մէկն էր: Մի պարոն այցելեց Առաջնորդարան Սրբազանի մօտ եւ ասաց.

— Սրբազան Հայր, վաճառական Շ.ը մեռաւ:

— Մեռաւ չեն ասի, սատկաւ ... յետո՞յ...

— Սրբազան Հայր, հարազատները չատ են խնդրում, որ թաղ-

ման արարողութեան ներկայ պահուէք:

— Ի՞նչ ես յիմար-յիմար խօսում, պատասխանեց Սրբազանը, անպէտք մարդ էր, տարէք մի վոս վորէք եւ դրէք մէջը: Այդ յիմար մարդու պատճառով, այս բուք ու բորան ցրտին, ես էլ եկեղեցի գամ ու հիւանդանա՞մ:

— Շատ եմ խնդրում, Սրբազան հայր, մի՛ մերժէք:

— Լա՛ւ, թէ որ այդքան խնդրում ես, ասաց Սրբազանը, եթէ վեց հարիւր թուման մեր ազգային դպրոցներին նուէր կը տան, չնայած անպէտք մարդ էր, կը գամ, մի քանի խօսք էլ կ'ասեմ:

Պարոնը դուրս գնաց եւ մի քանի րոպէից յետոյ վերադառնալով ասաց.

— Սրբազան հայր, համաձայնուեցին վեց հարիւր թուման դպրոցներին նուէրը տալ:

— Առեւտրականը խաչադող կը լինի. կամ վողը, կամ մուրհակ, ուրիշ ոչինչ, պատասխանեց Սրբազանը:

Պարոնը նորից գնաց եւ նորից վերադարձաւ 600 թումանի մի մուրհակ ձեռքը:

Կիրակի էր: Եկեղեցում տեղ դնելու տեղ չկար. մանաւանդ որ Շ.ի ազգական-բարեկամներն ու համակիրները մեծ թիւ էին կազմում:

Ճիշդ հոգեհանգստեան պաշտամունքի ժամանակ, քահանայից դասով շրջապատուած, ներս մտաւ Ներսէս Սրբազանը եւ կանգնեց ննջեցեալի դագաղի մօտ:

— Հա՛, առեւտրական Շ.ն էլ մեռաւ, սկսեց նա իր դամբանականը. անպէտք մարդ էր, եկեղեցուց հեռո՛ւ, ազգից հեռո՛ւ, դպրոցից հեռո՛ւ, կեանքի մէջ որեւէ լաւ դործ չէր կատարել: Այս այն մարդն է, որ ռուսահպատակի հանդամանքով եկաւ եւ Մաշիղ-օլ-Սալթանէի հարիւր դիւղը դրաւեց, Տաճիկն էլ եկաւ, բերեց Մաշիղին, որը Հայի հէրն անիծեց, էս անպէտք մարդու պատճառով: Բայց քանի որ իր հարազատները վեց հարիւր թուման նուիրել են ազգային դպրոցներին, ուղենք չուղենք պիտի ասենք Աստուած ... հոգին (*) ... յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, ամէն...

Եկեղեցում լրբրանցում տիրեց: Հանդուցեալի հարազատները կատաղած եւ անհանդիստ վիճակի մէջ էին, իսկ ոչ-հարազատների ծիծաղն ու քրքիջը դայրացնում էին հարազատներին:

Նոյն երեկոյեան, հանդուցեալի ազգականներից մէկը դալիս է Առաջնորդարան եւ վշտացած ասում.

— Սրբազան հայր, առեւտրական Շ.ի հարազատները որոշե-

(*) Ինչպէս նկատում էք, Սրբազանը, ըստ ընդունուած սովորութեան, «Աստուած հոգին լուսաւորի» բառերն անգամ լրիւ չի արտասանում եւ «Աստուած ... հոգին» ... ասելով վերջացնում է իր դամբանականը:

ցին խոստացուած վեց հարիւր թումանը չվճարել, որովհետեւ դուք իրենց մեռելին խայտառակեցիք այսօր:

— Ձեն ուզում վճարե՛լ, ասաց Սրբազանը հանդարտօրէն. ամէն կիրակի եկեղեցու խորանից նզովք կը կարդամ նրա վրայ, չլսուած անէծքներ կը տամ այդ անպէտք նզովեալին:

Այս ապառնալիքից երեք ժամ յետոյ, հարազատները բերեցին վեց հարիւր թումանը, յանձնեցին Սրբազանին եւ խնդրեցին.

— Սրբազան հայր, ձեռք քաշէք մեր մեռելից:

«ՓՆՏՈՒՈՒՄ ԵՄ, ՎԱՐԴԱՆ ՉԿԱ՛Յ»...

«Դեմոկրատների» վախուստից յետոյ, երբ կառավարական զօրքը մտնում է Ատրպատական, օրուայ զօրահրամանատարը իր մօտ է կանչում Մելիք-Թանղեան Սրբազանին եւ խիստ կերպով պահանջում.

— Հայերդ զէնք ունէք պահած, բերէք եւ յանձնէք այդ զէնքերը:

— Հայը զէնք չունի, բացատրում է Սրբազանը:

— Ի՞նչպէս թէ հայը զէնք չունի, Խալիֆա՛, քանի որ հէնց հայերը իրենք եկել եւ մատնել են, որ զէնք ունենք:

— Այդ դէպքում ինչո՞ւ էք ինձ կանչել, պատասխանում է Սրբազանը, այդ մատնիչ հայերին կարգադրէք եւ նրանք ցոյց կը տան զէնքերի տեղը:

Զօրահրամանատարը նայում է ծերունազարդ իրաւարան Սրբազանին եւ ասում է մեղմօրէն.

— Ա՛խր, Խալիֆա, չէ՞ որ ղեմոկրատների չարքերում հայեր էլ կային եւ չէ՞ որ նրանք էլ զինուած են եղել:

— Հա՛, ձեր ասածը բոլորովին ուրիշ բան է, ասում է մեր Սրբազանը. դտնուել են մի 10–15 հայեր, որոնք Իրանցիներ չեն եղել երբեք, այլ Կովկասից ուղարկուած մարդիկ եւ որոնք փիչալարու հետ էլ վախել են. եթէ ձեր խօսքը Կովկասից ուղարկուած այդ հայերի զէնքերի մասին է, կը հրահանգեմ, որ եթէ մնում են այդ զէնքերը, բերեն եւ յանձնեն:

— Այո՛, Խալիֆա, իմ խօսքը հէնց այդ հայերի զէնքերի մասին է:

Այս պահանջի յաջորդ օրը, Սրբազանը, մի յայտարարութեամբ հրաւիրում է Թաւրիզի հայութիւնը եկեղեցի եւ մի դեղեցիկ քարոզի մէջ ասում է ի միջի այլոց.

— Զօրահրամանատարը ինձ կանչեց եւ ասաց, որ հայերդ զէնքեր ունէք պահած, բերէք եւ յանձնէք. ես իրեն ասացի, որ հայը զէնք չունի. նա պատասխանեց, որ հայերը հէնց իրենք եկել ու մատնել են, թէ զէնք ունենք:

«Անցեալներում, ամէն մի ծնուած հայ մի-մի վարդան էր եւ

այդ բոլոր վարդաւոներուն մէջ մի հատ վասակ կար միայն. այժմ բոլորդ էլ վասակ էք դարձել, փնտռում եմ, վարդան չկա՛յ...

«Պարսից կառավարութիւնը, զարեր չարունակ մեզ համար հայր է եղել, ձեր վասակ հէրն Աստուա՛ծ անիծի ... ո՞ր որդին իր հօր դէմ զէնք կը բանեցնի, որ մենք բանեցնենք...

«Էդ բոլորից յետոյ, ես էլ դիտեմ, դուք էլ դիտէք, որ մի քանի թափթփուկ Հայեր, որոնք Կովկասից ուղարկուել էին եւ Փիշամբու հետ էլ փախան, դեմոկրատների չարքերն էին մտել. նրանց զէնքերը ինչ վիճակի մէջ էլ որ լինի, ջրի մէջ, կոտրած կամ փտած, բերէք, տանեմ յանձնեմ զօրահրամանատարին:

Յաջորդ օրը, 10–15 տարճանակ եւ հրացան բերում եւ յանձնում են Սրբազանին: Նա անձամբ տանում է զօրահրամանատարին եւ ասում.

— Ահա, զօրահրամանատա՛ր, սրանք Կովկասից ուղարկուած այդ Հայերի զէնքերն են, բերել եմ եւ յանձնում եմ ձեզ. եթէ սրանից բացի մի իրանահպատակ Հայի մօտ դանակ անգամ գտնելու լինէք, ես իմ այս տարիքով պատասխանատու եմ:

Զօրահրամանատարը մեծապէս գոհ է մնում եւ պատուներով ճանապարհ է դնում Սրբազանին:

ՍՐԲԱԶԱՆԸ ԵՒ ԲԱՐՁՐԱՀԱՍԱԿՆԵՐԸ

Մի օր, Մելիք–Թանղեան Սրբազանը Թաւրիզի աղջային ղըպրոցներում պաշտօնավարող Հ.ին յանձնարարում է, որ գնայ ծանօթ վաճառական Զիլրպայէլ Բուդաղեանի (*) մօտ եւ յայտնի որ յաջորդ օրը երեկոյեան ժամը 6ին անպատճառ գայ ժողովի:

Հ.ն գնում է եւ մոռանալով, որ ժողովը յաջորդ օրուայ համար է, ասում է.

— Պարո՛ն Զիլրպայէլ, Սրբազանն ասաց, որ այսօր երեկոյեան ժամը 6ին անպատճառ հանդիպէք Առաջնորդարան:

Այդ ժամին էլ Զիլրպայէլ գալիս է Առաջնորդարան եւ հարցնում.

— Ի՞նչ կայ, Սրբազան, չտապ կերպով ինձ կանչել էք:

— Այսօրուայ համար չէ, Զիլրպայէլ, վաղուայ ժողովի համար է:

— Ախր Հ.ն ինձ այսօրուայ համար ասաց:

Հէնց նոյն վայրկեանին Հ.ն ներս է մտնում: Սրբազանը դառնում է նրան:

(*) Զիլրպայէլ Բուդաղեան, բնիկ Սալմաստեցի եւ վիպասան Բափֆի համագիւղացի, փայաջուկ գիւղից էր. շնորհիւ իր առեւտրական ընդունակութեանց, բարձր դիրք ունէր եւ մեծ յարգանք էր վայելում. բարեգործ էր, բառի իսկական իմաստով. բանից ընտրուել է Թաւրիզի Թեմական խորհուրդի անդամ եւ երկար տարիներ եղել է Իրանի խորհրդարանի Ատրպատականի պատգամաւոր: Մահացել է Թէհրանում 1944 թ. Մայիս 10ին:

— *Հեռու ինձանից* (*), *ճիշդ են ասել, որ ուզուն ադամ ախմախ օլար, այսինքն երկար մարդը տխմար կը լինի:*

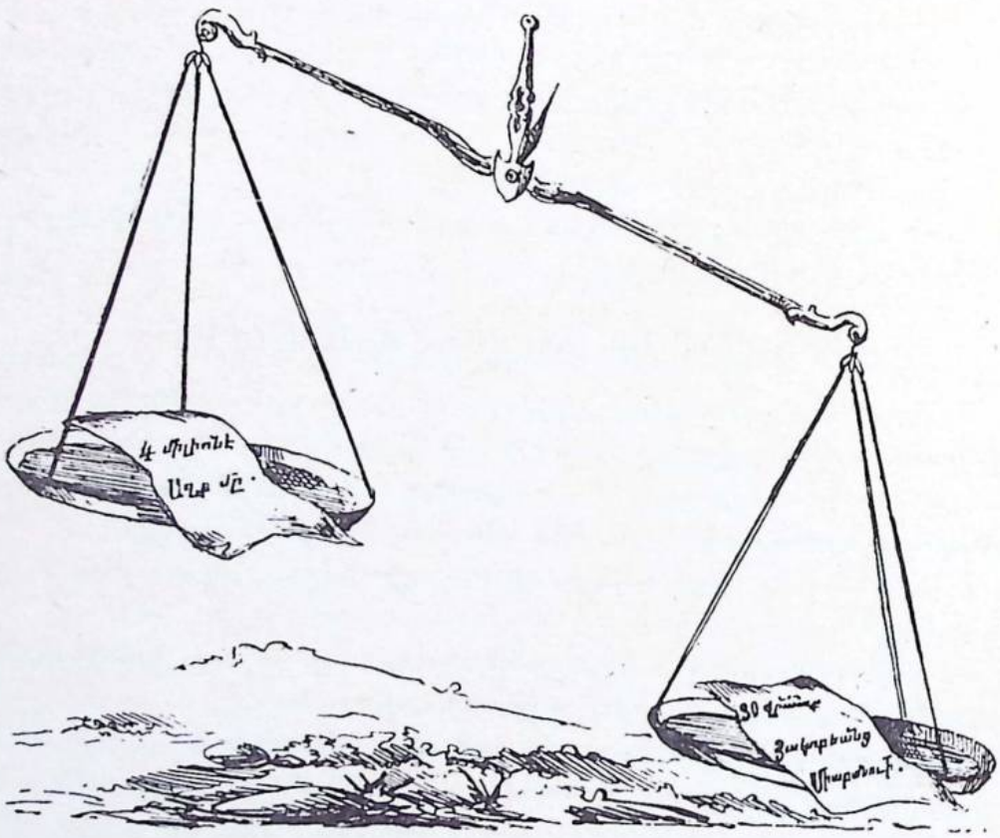
Ջիրրայէլ, որ ինքն էլ պարթեւակազմ եւ բարձրահասակ էր, դառնում է Սրբազանին կատակով.

— *Սրբազա՛ն, էդ խօսքերդ ինձ հօ չե՞ն վերաբերում...*

— *Առակն ասում է, ասուած խօսքը եւ արձակուած դնդակը եա չեն վերադառնում, Ջիրրայէ՛լ...*

(*) Սրբազանը իմին էլ պարթեւակազմ եւ բարձրահասակ լինելուն պատճառով է որ ասում է «հեռու ինձանից»: Բարձրահասակ էին նմանապէս Ջիրրայէլ Բուդաղեանը եւ ուսուցիչ Հ.ն:

ՓՈԽՈՒԱ՞Ծ Է ԲԱՆ ՄԸ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԷ ՄԸ Ի ՎԵՐ...

Հայերուն մէկ մասին կարծիքը:

Յ. Հէֆիմեանի այս ծաղրանկարը հրատարակուած է Պոլիս Յ. Սվաճեանի «Մեղու»ին մէջ, թուականէս ճիշդ 98 տարիներ առաջ: Ֆաշիշտուբը երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան մասին է: Այդ երանելի օրերուն ալ «30 վարդապետ» ուելի ծա՛ռը կը կշռեն եղեր, բան «4 միլիոնէ ազգ» մը ... «Սաղիմական հարց»ի կապակցութեամբ փոխուած բան մը կա՞յ արդեօք 1861էն մինչեւ այսօր Ս. Յակոբեանց վանքին մէջ, որ, հինէն ի վեր, պատմութիւններուն տեսա՛կը ստեղծած է իր շուրջը: Դար մը առաջ՝ «30 վարդապետ», կէս դար առաջ՝ տարիներ շարունակուած Ղեւոնդ վրդ. Մաքսուտեանի գայթակղութիւնները եւ դար մը ետքը, այս օրերո՛ւն, — գիտէք անցուդարձերը...

ՀԻՇԵ, ԱՆՑԱԾ ՕՐԵՐ…

ՅՈՒՇԵՐ ԵՒ ԱՊՐՈՒՄՆԵՐ

Գրեց ՍԷԹՕ

Երբ, 1905 Թուականին, Երեւանի մարտական ուժերու կազմակերպութիւնը արդէն իր կատարելութեան հասած էր, Դումանը ինձ յայտնեց, թէ էջմիածնայ պատուի ընտրական հրամանատար Սարգսէն ազան հետապնդած է իր պաշտօնէն եւ ես պէտք է զայն վոխարինեմ:

Ինծի օգնական առնելով «փորեզակեան» Զօհրապ Մուշեղեանը եւ առանալով Դումանի լիազօրագիրը, մեկնեցանք Վաղարշապատ: Ըստ Դումանի հրահանգին, մտայ Վանքին բակը եւ հարցուցի Տաճատ հայր-սուրբը: Շատ չսպասեցինք: Շուտով եկաւ ան եւ ձեռքերը ինծի երկարելով բացագանչեց.

— Ա՛, ընկեր Սէթօ, բարով, հազար բարո՛վ ես եկեր: — Եւ, թեւէս քաշելով, տարաւ վանքի լաւ կահաւորուած մէկ հիւրասենեակը: — Այս սենեակը յատկացուած է քեզի, երկրորդ մահճակալ մըն ալ կը դնենք ընկերոջդ համար:

Ապա ներկայացուց խոհարարը եւ ըսաւ.

— Օր ու պիշեր՝ ուտել-խմելու եւ մաքրութեան վերաբերեալ ինչ որ կամենաք, կը պահանջէք այս մարդէն, առանց քաշուելու:

Եւ հրահանգեց ճաշ բերել: Ինչ անոյ՝ սեղանին վրայ չարուեցան վանքի անմահական դիւնին, հաւն ու փլաւը, կարասն ու մեղրը: Հասկցայ որ Տաճատ հայր-սուրբը նախորդ օրուընէ դիտէ եղեր գալս եւ պատրաստութիւն էր տեսեր: (*)

Մինչ կը ճաշէինք ու կը հետեւէինք հայր-սուրբի զուարճալի մէկ պատմութեան, աղմուկ մը փրթաւ քովի սենեակէն: Տաճատ վարդապետ դուռը բացաւ եւ ահա, միշտ աղմուկով, ներս մտաւ մէկ այլ վարդապետ:

— Ծանօթացէք, ըսաւ հայր-սուրբը. Մաշտոց վարդապետ Փափազեան, եւ դառնալով անոր, հրաւիրեց ճաշի: — «Կեցէք մէյմը լուացուիմ» ըսելով, Մաշտոց վրդ. հանեց աքեմը, մէջքի մատուզիրը տարաւ իր սենեակը, լուացուեցաւ ու վերադարձաւ, բարձրաձայն հրամաններ արձակելով ծառայողին:

(*) Տաճատ վարդապետ, բնիկ Վանեցի, որ թուրք դաշնակցական էր, երեք տարի յետոյ, երբ ես արդէն աքսորուած էի Սիպերիա, ձգեր էր կրօնական սեմը եւ անցեր էր երկիր, ծարմէն կեղծանունով (թուն անունն էր Մկրտիչ Մելքոնեան): Մինչեւ իր նահատակութիւնը Մեծ Եղեռնի օրերուն, ունեցաւ ազգային-կուսակցական բեղուն գործունէութիւն Վանայ, Մշոյ եւ այլ շրջաններու մէջ: Նահատակութեան տարին Թալասի մէջ կը պաշտօնավարէր իբրեւ ուսուցիչ: Մահացաւ 35 տարեկանին: ՍԷԹՕ

Պարզուեցաւ, որ Մաշտոց վարդապետ, դաշնակցական չրջիկի հանդամանքով կը պտտէր գաւառը եւ ղեկաւորաբար կը զբաղէր գինման խնդիրներով:

Մինչ ես ականջս լարած կը հետեւէի իր բարձրաձայն խօսքերուն, հասկնալու համար թէ ինչու այդպէս վրդովուած է, Տաճատ հայր-սուրբը քաշ ականջս ի վար.

— Գիտե՞ս, այս գէլի-բարան մեր կոմսին եղբայրն է:

Ապշեցայ ի լուր այս անսպասելի նորութեան: Ու հարցուցի իրեն.

— Ձի՞շդ է, հայր-սուրբ, որ դուք կոմսին եղբայրն էք:

— Այո՛, պատասխանեց, եւ քանի որ Երեւանցի ես, պէտք է ճանչնաս միւս եղբայրս ալ՝ Վրթանէս Փափազեանը:

Ըսի՝ թէ երկու տարի եղած է ուսուցիչս. — Ուրեմն կոմսն ալ Փափազեան է, հա՞...

Ու դրական պատասխանին վրայ խորհեցայ, թէ ո՛ւր սակաւախօս կոմսը եւ ո՛ւր անոր ազգակցօրէն եղբայր հայր-սուրբը:

ԿՈՄԻՏԷԱԿԱՆ ԵՒ ԽՄԲԱՊԵՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Ձաշէն եաք հանդստացանք, իսկ երեկոյեան դէմ դացինք կոմիտէական ժողովի:

Ժողովասրահին մէջ դիս դիմաւորեց Վաղարշապատի դեղապործ Թադոսը, որ իմ լաւ բարեկամներէս մէկն էր: Կոմիտէին միւս անդամները նոր կը տեսնէի: Նախագահը, որուն յանձնեցի Դումանի լիազօրագիրը, ձեմարանի ուսուցիչներէն Սիրական Տիրանեանն էր, — նուրբ այլ մռայլ դիմագծերով մէկը, որուն կարծէք խորթ կը թուէին ըլլալ ռազմական խնդիրները:

Սգաւոր մարդու խեղդուած ձայնով չնորհաւորեց իմ պաշտօնը, յոյս յայտնելով որ յեղափոխականի դիտակցական նուիրումով պիտի ծառայեմ մեր ժողովուրդի ինքնապաշտպանութեան եւ միւս կողմէ պիտի ջանամ վերջ տալ անազանդ արիւնահեղութեանց այդ գաւառին մէջ: Յիշեց Արսէն աղայի վտարման պարագաները եւ ըսաւ.

— Յոյս ունիմ, որ չեն պատահիր այսուհետեւ այն բանները, որոնց հետեւանքով այդ քաջ մարտիկը հեռացուեցաւ իր պաշտօնէն եւ կուսակցութենէն: Ձեր ուղղամտութեան եւ ճեռնհասութեան մասին մեզի վկայած են այստեղի, Օշականի, Աշտարակի եւ Ապարանի Կոմիտէները: Կը մաղթեմ հետեւարար բարի գալուստ եւ արդիւնաւոր գործունէութիւն:

Ըսի որ պիտի ջանամ արդարացնել իրենց ցանկութիւնները եւ խնդրեցի՝ մէկ օրով ինծի տրամադրել չրջանի գինեալ ուժերուն ցանկը: Ապա յայտնեցի, թէ չուտով կ'այցելեմ չրջանները եւ կ'աշխատիմ մաքերը հանդարտեցնել:

Երբ սենեակս վերադարձանք, ժողովի նստանք Վաղարշապատի խմբապետներուն հետ: Սառուցեայ, որ բոլոր տեղացիներու սակաւաթիւ դէնքերէն, էջմիածնայ Վանքը ունէր 40 կանոնաւոր բերդան հրացաններ, որոնք չարուած էին պահարաններու մէջ եւ Թրքական յարձակման պարագային պիտի գործածուէին որոշեալ խումբերու կողմէ:

Խմբապետներու մեկնումէն ետք, Մոզայիներու տասնապետը պրկեցի, որպէսզի մօտս բերէ իր տասնեակը: Ժամ մը ետքը եկան 7 հայդուկներ, որոնք կ'ապրէին հեռաւոր այդիի մը հնձանին մէջ, կամ ու պատրաստ վիճակով: Խոհեմ ու պարտաճանաչ մարդիկ էին: Բացատրեցի անոնց Վանքին, Վեհարանին, Մատենադարանին եւ ձեմարանին բացառիկ կարեւորութիւնը եւ դիտել տուի, թէ մեր այդ սրբավայրին դանձերն ու արժէքները պէտք եղածին պէս պաշտպանուած չեն:

Ուշ առեն մօտս եկաւ Տաճատ հայր-սուրբը, որուն ըսի, թէ պիտի հաստատեմ Վանքը պաշտպանող խումբերու մնայուն ցանց մը եւ բերդաններով զինուած 40 պահակներ միշտ պատրաստ պիտի սպասեն դոպելու համար թշնամիին յարձակումը, մինչեւ որ Վաղարշապատի մարտիկները կարենան օգնութեան հասնիլ: Այս նպատակով ալ Վաղարշապատն ու Վանքը պիտի ապահովէին սնունդը կարիքաւոր պահակներուն եւ մանաւանդ անտուն Մոզայիներուն, որոնք վերահսկիչներ պիտի ըլլային:

Տաճատ վարդապետ համաձայն էր, միայն ըսաւ որ հարցը պէտք է տանի Կոմիտէի ժողովին:

ՎԱԽՈՎ ՈՒ ԴՈՂՈՎ՝ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿԻ ՄՕՏ

Յաջորդ առաւօտուն, հայր-սուրբը ժպտադէմ եկաւ մօտս եւ յայտնեց, որ Վեհափառը կ'ուզէ զիս տեսնել:

Խրմեան Հայրիկը կ'ուզէր զի՛ս տեսնել...

Դողը բռնեց սիրտս եւ սկսայ կմկմալ:

— Բայց, հայր-սուրբ, ըսի, ես ո՛ւր, Հայրիկը ո՛ւր ... ի՞նչ պիտի ըսեմ անոր ... կ'ըսեն թէ Վեհարանին դռնէն ներս մտնելուդ պէս, պէտք է ծնկաչոք յառաջանալ իր աջը համբուրելու համար...

Հայր-սուրբը խնդաց:

— Չէի կարծեր որ այդքան վախկոտ ես, ըսաւ. ծնկաչոք յառաջանալ չկայ. ուղղը կընայ այդպէս ալ մօտենալ. յեղափոխականներուն հարազատ հայրիկն է ան, մե՛ծ հայրիկը, այնպէս կը զգաս, որ կարծես հայրիկիդ հետ կը խօսիս:

Ճիշդն ըսած, այդ տարիներուն եւ այդ տարիքիս, կղերականներուն սիրահարը չէի ես: Բայց Հայոց Հայրիկը, հօրս խակ ներշնչումով, ինձ համար կղերականէ մը աւելի Գերմարդ մըն էր, որ կոչուած էր ղեռւթենէն փրկելու մեր ազգը:

Երբ Վեհարանէն ներս մտանք, Տաճատ հայր–սուրբը, չփոթու–թիւնս նկատելով թեւս մտաւ եւ տարաւ Հայրիկին մօտ: Պայծառ ժպիտով մը դիս կը դիտէր: Կռացայ եւ համբուրեցի աջը:

— Բարի գալուստ, պզտի՛կ խմբապետ, ըսաւ Հայրիկը· չատ համեստ կ'երեւիս, բայց մեր թշնամին համեստութենէ չի հասկնար:

Այս խօսքին վրայ ինքզինքս պատայ եւ հանգիստ չունէ մը տուի: Նիւթը ծանօթ էր եւ կրնայի պատասխանել:

— Վեհափա՛ռ, ըսի, մեր սերունդը ապաւինած է ծակող երկաթին եւ լաւ դիտէ գործածել զայն: Ուխտած ենք՝ յառաջիկայ հերիսային երկաթէ չերեփով դրկել ձեզ վեհաժողովներուն:

— Բայց դուն որտեղէ՞ն ես, հարցուց հեղնական չեշտով մը, բնիկ երեւանցիներէն քիչ մը տարբեր կը խօսիս:

— Ապարանցի եմ, Վեհափա՛ռ, Ալպեպաղի լանջին ծնած· մեր պապերը Մուշէն եւ Ալաշկերտէն գաղթած են հոն· հայրս ալ Խնթին հետ կամաւոր գինուոր եղած է:

Ապա դարձեալ հեղնական ժպիտով մը յարեց·

— Այդ ի՞նչ հրաման ես արձակեր վանքին պաշտպանութեան համար:

— Ճիշդ է, Վեհափա՛ռ, այլ կերպ կարելի չէ հանգիստ ըլլալ: Վաղարշապատը կը պաշտպանուի սովորական կարգով, մինչդեռ էջմիածնի համար պարտաւոր ենք ճեռք առնել բացառիկ միջոցներ: Մեր թշնամին տգէտ է, բայց գաւազիր Ռուսերը կրնան մղել թուրքերը, որպէսզի կեդրոնացուած ուժերով եւ զօրաւոր յարձակումով մը Զոպանքեարայէն խուժեն վանք, կողոպտեն ու հրդեհեն վեհարանը, ճեմարանը, Մատենադարանը եւ իրական տգէտի մտանեն ամբողջ հայ ժողովուրդը:

Հայրիկին դէմքը լրջացաւ:

— Հապա ինչո՞ւ մինչեւ հիմա չըրին այդ վտանգիւնը, հարցուց խօսքս կտրելով:

— Զրրին, որովհետեւ յեղափոխական չարժում կայ Ռուսաստանի մէջ եւ կառավարիչները չփոթած են· թէ չէ՝ այդ ծրագիրը արդէն գործադրած կ'ըլլային: Վեհափա՛ռ, գինուորական մը պարտաւոր է միշտ վատը նախատեսել եւ ըստ այնմ պատրաստ ըլլալ:

Հայրիկը, դառնալով Տաճատ վարդապետին եւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան ակնարկելով, ըսաւ·

— Կը տեսնե՞ս թէ ինչպէս կ'աշխատի երեւանը:

Ապա, օրհնութեան խօսքերով ճամբու դրաւ զիս, չմոռնալով յանձնարարել Տաճատ հայր–սուրբին ընդ առաջ երթալ բոլոր կարգադրութիւններուս:

Դողալով–վախնալով մտեր էի վեհարան ու ահա դուրս կու գայի ուրախ եւ ինքնավստահ: Այդ պահուն միակ մտածումս էր օր առաջ հասնիլ մեր գիւղը եւ հայրիկիս յայտնել Հայրիկի օրհնու–

թեան արժանացած ըլլալուս աւետիսը, ինչ որ իր մեծագոյն երջանկութիւնը պիտի ըլլար:

ԳԱԻԱՌԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Այնուհետեւ սուրհանդակներ ղրկեցի գաւառական չրջանները, հաղորդելով անոնց այցելութեանս թուականները: Եւ երկու օր ետքը ճամբայ ելայ:

Մարտական խումբերը ամէնուրեք կաղմ ու պատրաստ վիճակի մէջ էին: Գրեթէ բոլորն ալ մարզուած ըլլալով ռուսական բանակին մէջ, պինաւարժութեան պէտք չունէին: Արսէն աղան լաւագոյնս կազմակերպած էր սուրհանդակային կապը գիւղերու միջեւ եւ որեւէ կէտի վրայ յարձակում եղած պարագային, բաղմաթիւ խումբեր, չորս կողմէն եւ կազմ ու պատրաստ, կրնային չուտափոյթ իրարու օգնութեան հասնիլ:

Միակ նորութիւնը, զոր ես մտցուցի, բաղմանդամ ու մնայուն ձիաւոր խումբի մը կազմութիւնն էր: Բոլոր գիւղերէն հրաւիրեցի հարուստ ընտանիքներու զաւակները մտնելու այս ձիաւոր խումբին մէջ, իրենց ձիերով ու ծախքերով: Շատ չատեր արձագանգ տուին իմ հրաւէրին, բայց անոնցմէ զատեցի միայն հարիւր հոգի, լաւագոյն ձիերով ու հագուստ-կապուստով: Շաբաթ մը չանցած, խումբը ստացաւ կողակ հարիւրեակի մը կերպարանքը:

Երբ պտոյտի դուրս կու գայինք ձիաւորներու այս բազմութեամբ, Հայոց ուրախութիւնը չափ ու սահման չէր ճանչնար, իսկ Թուրք գիւղացիները կը դիմաւորէին մեղ աղ ու հացով եւ բարեկամական մաշալլաներով: Ապարանը մասնաւորաբար կատարեալ Հայաստան էր, — հայկական 19 մեծ գիւղերու փոխարէն կային 4 Թրքական փոքր գիւղեր, որոնք Աստուծմէ խաղաղութիւն միայն կը հայցէին:

ԹՈՒՐՔ ԳԻՒՂԱՑԻՆԵՐՈՒ ՀԵՏ

Օր մը, երբ մտայ Եղիտիներու գիւղերը, ծերուկ մը ներկայանալով յայտնեց, Թէ մօտակայ Վերին ու Ներքին Գիւզալդարայի Թուրքերը դառնուկ մը նուիրած են իրեն, որպէսզի համոզէ զիս ու հրաւիրէ այցելելու իրենց գիւղերը· այդ առիթով կ'ուզէին իրենց հաւատարմութիւնը յայտնել ինծի: Խոստացայ եւ Թելադրեցի, որ յաջորդ առաւօտուն, Վերին Գիւզալդարայի մզկիթին առջեւ պէտք է հաւաքուին երկու գիւղերու բնակիչներն ալ, մեծով-պզտիկով, — բոլոր անոնք, որ կը հաւատան ինծի եւ հայ ժողովուրդին ալ անկեղծ բարեկամներն են:

Արդարեւ, յաջորդ առաւօտուն, ձիաւոր հարիւրեակովս ու հայդուկային երգերով մտանք Ներքին Գիւզալդարա, ուր Թուրք ծերեր դիմաւորեցին մեղ աղ ու հացով եւ առաջնորդեցին Վերին

Գիւղալղաբա, որ, Արապածի լանջին փռուած, այդ տեղէն հազիւ երկու քիլոմէթր հեռու էր: Հոն եւս դիմաւորուեցանք աղ ու հացով եւ բարի գալուստի խօսքերով: Մղկիթի բակին մէկ անկիւնը չարուած էին ոչխարի մսով լեցուն եռացող կաթսաներ, մեր հարիւրակի հիւրասիրութեան համար:

Երբ նկատեցի, թէ գիւղացիները չէին գիտեր ինչ խօսիլ ինծի հաճելի ըլլալու համար, որոշեցի որ ես խօսիմ իրենց ամէնէն առաջ: Ուրեմն բացատրեցի ցարական կառավարութեան գաւերուն իմաստը, հայերէնով եղբայրութեան առաւելութիւնները եւ մեր վերադրեալը բարի թուրք հարեւաններու հանդէպ:

Գիւղապետը, ի պատասխան, յայտնեց թէ իրենք անկեղծ են իրենց բարեկամութեան մէջ եւ իրրեւ ապացոյց մղկիթէն դուրս բերաւ 30–40 հինգած–մաչած հրացաններ ու ըսաւ.

— Ասոնք են մեր երկու գիւղերու բոլոր զէնքերը, որոնք պոռծածուած են գայլերը ոչխարներու փարախներէն վռնդելու համար միայն: Մենք որոշեցինք այս զէնքերը յանձնել ձեզի: Այսուհետեւ լիովին կը հաւատանք ձեր խոստումին եւ գիտենք, թէ ի՛նչ օճախի գաւակ էք դուք:

Ինդալով ըսի, թէ սէտք չունինք այդ ժանգոտած զէնքերուն: Եւ աւելցուցի.

— Ես կը հաւատամ ձեր անկեղծութեան եւ կը վստահեցնեմ ձեզ, որ ապահովուած էք բոլորովին Հայերու կողմէ, իսկ եթէ երբ եւ իցէ օգնութեան կարիք ունենաք, անմիջապէս կը դիմէք մօտերը բնակող Հաճի Խալիլցի Փիլոսին եւ Բաչ Ապարանցի Սամսոնին, որոնց ես այսօր իսկ կը ղրկեմ հարկ եղած հրահանգները:

Այդ պահուն տեղ հասաւ Եղիսիներու Շէյխ Նասըրը, որուն եւս պատուիրեցի հաչտ եւ եղբայրական սիրով ապրիլ այդ երկու թուրք գիւղերուն հետ:

Այնուհետեւ, զեռնի վրայ փռուեցան սիռոցները եւ չարուեցան մսով ու փլաւով լեցուն սինիներն ու օղիի չիշերը: Հացկերոյթը, պատշաճ կենացներով, վարեցի ես, ուրախ մթնոլորտի մէջ:

Երբ ճաշը վերջացաւ եւ պատրաստուեցանք մեկնելու, վաղեմի բարեկամս Շէյխ Նասըրը յայտնեց, թէ Եղիսիներու գիւղախումբին կողմէ եկած է հրաւիրելու զիս, որպէսզի չաթաթ մը, իմ խումբովս, ըլլամ իրենց հիւրը:

Աւելի կարեւոր վայրեր այցելելու ստիպման տակ ըլլալով, չնորհակալութեամբ մերժեցի հրաւէրը եւ համբոյրներ ղրկեցի Եզիսի երիտասարդներուն, որոնք այնքա՛ն կ'ուզէին զինուորագրուիլ մեր շարքերուն մէջ:

Գիւղացիները, զուարթ աղմուկով ու բացագանչութիւններով ճամբու դրին մեզ գիւղէն ալ դուրս եւ մենք լլանք Բաչ Ապարան:

Արձանագրեցի այս դրուագը յատկապէս անոր համար, որ ա–

տիկա կոչուած է լուսաբանելու՝ 1918ի հայեւթիւրք պատերազմէ օրերուն հետ կապուած եւ մեր օգտին ծառայած կարգ մը եղելութիւններ:

ԱՒՈՑԻՆ ՀԵՏ ԴԷՊԻ ԻԴԴԻՐ ԻԲՐԵՒ ՀԱՇՏԱՐԱՐ ԽՆԱՄԱԽՕՍ

Օր մը Երեւան գացած էի հերթական զեկոյցի: Երբ շտաբը մտայ, զիս դիմաւորեց Գալուստ Ալոյեանը եւ ներկայացուց մի մարդու, ըսելով.

— Խնդրեմ, ծանօթացէք, սա մեր սիրելի ընկեր եւ ա՛լ աւելի սիրելի բանաստեղծ Աւետիք Իսահակեանն է, սա էլ...

Եւ ներկայացուց զիս:

Անակնկալ հարուած մը ստացած մարդու նման ցնցուեցայ եւ ձեռքս, մեքենաբար իրեն երկարելովս հանդերձ, անկարող եղայ ոնէ քանի մը բառով յայտնելու ուրախութիւնս:

Գալուստը նկատեց չփոթութիւնս եւ հարց տուաւ.

— Ճանաչո՞ւմ ես, չէ՞, մեր յայտնի բանաստեղծը:

— Ես, ըսի, ընկեր Աւետիք Իսահակեանը որպէս բանաստեղծ ոչ միայն ճանաչում եմ, այլեւ նրա սիրահարն եմ: Բայց, անկեղծօրէն ասած, երբեք չէի կարող երեւակայել, որ մի այնքան նրբաճաշակ եւ զգայուն մարդ, այսքան հասատամարմին կարող էր լինել...

Աւետիքը ունէր նաեւ թաւ ձայն, անճոռնի քիթ եւ ամբողջ արտաքինով աւելի մսագործի կը նմանէր, քան թէ բանաստեղծի: Այս դիտողութիւնս դուր եկաւ երկուքին ալ եւ քահ-քահ խնդացին:

Անցնելով դործի, Գալուստն ըսաւ.

— «Բոբևայ»ի ընկերներդ լաւ գիտէք, որ Դրօն եւ իր համագիւղայի օրիորդ Նուարդը կապուած են միմեանց սիրային կապով: Բայց Դրօյին ու Նուարդին ծնողքները, կանայեաններն ու Աւագեաննները, երկար տարիներէ ի վեր այնքան խորացէս թշնամացած են, որ սիրահարներուն ամուսնութիւնը, նրանց համաձայնութեամբ կը նկատուի անկարելի: Դրօն կառավարութեան կողմից հալածական լինելով, Նուարդը նրան առաջարկած է միասին փախչել Պարսկաստան եւ այնտեղ ամուսնանալ:

Ու չարունակեց.

— Մրգաստանի կեդր. կոմիտէն (Երեւան), նկատի ունենալով, որ նման փախուստի պատճառով, երկու դերդաստանների թշնամութիւնը աւելի պիտի բորբոքուի, որոշել է ոչ մի ջանք խնայել հաշտեցնելու երկու կողմերը, որպէսզի խնամական կապերով անկեղծ բարեկամութիւն հաստատուի նրանց միջեւ: Ահա այդ առաքելութեամբ էլ որոշուած է ընկեր Աւետիք Իսահակեանը ուղարկել Իդիր: Եւ որպէսզի մեր Աւօն ծեծ չուտի, որոշած ենք նաեւ նրան ընկերացնել մեր լաւագոյն ռազմիկներն ու միանգամայն Դրօյի մտերիմ ընկերները, — Դաշնակցական Խէչօն, Մկո Աղամալեանը,

Մարտիրոս Զարուհեանը եւ երկու հոգի էլ «Բորեաղ»ից, որոնցից մին դո՛ւ: Պէտք է լաւ զինուած լինէք եւ զգուշանաք, որ չմատնուէք եւ թակարդի մէջ չընկնէք:

Այդ օրերուն դեռ թարմ էր Իզմիրի հայատեաց դաւառապետ Բոգոսլաւսկիի ահաբեկման տպաւորութիւնը եւ տակաւին պարզ չէր, թէ նորեկ դաւառապետը՝ դնդապետ Դուշնիկովը ինչ ընթացք պիտի ունենար հայ յեղափոխականներու հանդէպ: Կարող էր պատահիլ, որ դաւառապետին լուր տուող ըլլար եւ նա փորձէր մեզ ձերբակալել, իսկ մենք ստիպուէինք դիմադրել: Այս բացատրութիւնները տալէ յետոյ, Գալուստ վերջացուց իր խօսքը այն յանձնարարութեամբ, թէ Իզմիրը պէտք է պահել պատերազմական վիճակի մէջ, օգտուելով տեղի մարտական ուժերէն:

ԿԱՆԱՑԵԱՆ–ԱԻԱԳԵԱՆ ԳԵՐԴԱՍՏԱՆՆԵՐՈՒ ՎԷՃԸ

Յաջորդ օրը ճամբայ ելանք Երեւանէն, դիշերը մտանք Իզմիր եւ տեղաւորուեցանք որոշուած տուներու մէջ, մեր չուրջը հաւաքելով տեղական մարտիկներ, որոնց պակասը չկար այնտեղ:

Առաւօտուն, Աւօն, չէզոք անձի մը հետ լուր ղրկեց Աւադեաններու մեծերուն եւ իր առաքելութեան նպատակը յայտնելով, տեսակցութիւն առաջարկեց այդ անձի բնակարանին մէջ: Բանադնացը, սակայն, առաջին հանդիպումէն վերադարձաւ յուսահատ: Աւադեաններն ըսած էին, որ Դաշնակցութեան հրամանով պատրաստ էին իրենց կեանքը զոհելու, բայց իրենց աղջիկը կանայեաններու տունը հարս տալը անկարելի բան է: Բանադնացը կ'աւելցնէր, թէ Դրոյի հանդէպ թշնամութիւն չկայ, քանի որ նա նորահաս երիտասարդ էր եւ մասնակցած չէր տեղական վէճերուն: Բայց անհրեւակայելի զայրոյթ կար Դրոյի հօր հանդէպ:

Երբ Աւօն մեղի հարցուց, թէ ուրիշ ինչ կարելի էր ընել, ըսինք թէ պէտք է խօսիլ Աւադեան ընտանիքի երիտասարդներուն:

Պատասխանուեցաւ, որ այդ եւս աւելորդ աշխատանք է:

Ես յիշեցի եւ պատմեցի Դուրբախի գործած հրաշքները հաշտարար միջնորդի դերին մէջ: Ըսի, թէ ինչպէ՛ս կը մօտենար ան հարցին, թէ ինչպէ՛ս ինքը անկեղծօրէն կը յուզուէր, նոյնիսկ կ'արտասուէր եւ դիմացիններն ալ կը լացնէր, եւ, մեր ազգային դատին յաղթանակը պայմանաւորելով ներքին միաբանութեան հետ, կը հաշտեցնէր մինչեւ անդամ ամենաոխերիմ թշնամիները:

Աւօն քալալերուեցաւ քիչ մը Դուրբախի օրինակէն, բայց առաջարկեց, որ մեզմէ մէկն ալ իրեն ընկերանայ: Մենք ընտրեցինք Մարտիրոս Զարուհեանը: Ապա, լուր ղրկուեցաւ երիտասարդ Աւադեաններուն, թէ Թիֆլիսէն եկած Դաշնակցութեան գործիչը կ'ուզէ տեսնուիլ իրենց հետ:

Հանդիպումի ընթացքին երիտասարդները, նախ, զայրոյթով

կը մերժեն լսել հաշտութեան մասին: Այնուհետեւ, Աւօն, իր ամբողջ պերճախօսութիւնը ի գուր սպառելէ յետոյ, կը ծանրանայ Դրոյի անձնաւորութեան վրայ:

Դրօն, կ'ըսէ ան, իրենց դիտցած կանայեաններէն չէ, հեռու կը մնայ թայֆայական վէճերէն եւ իր կեանքը աղդին նուիրած ու աղդէն սիրուած մի հերոս է: Եթէ դուք իրապէս դաշնակցականներ էք, մեծ պատիւ պիտի համարէք ձեղ համար Դրոյի նման վեհապայ ունենալը: Եւ վերջապէս լմացէք, որ օրհորդ Նուարդը վաղուց սիրահարուած է Դրոյի վրայ եւ ձեր կողմէ արդելք մը, աղէտի պիտի մատնէր զայն:

Երկտասարդները հետզհետէ կը հանդարտին եւ կը խոստանան իրենց պատասխանը տալ յաջորդ օրը:

Աւագեանները ի վերջոյ կը խոնարհին Նուարդի վճռական կեցուածքին առջեւ եւ երբ յաջորդ օրը Աւօն կ'երթայ իմանալու իրենց պատասխանը, կը յայտնեն, թէ կը հաւանին խնամիանալ եւ առոյգ ալ վերջ տալ տնաքանդ պատակտումներուն:

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԵՒ ԿԵՐՈՒԽՈՒՄ

Աւետիքը տուն եկաւ մեծ յաղթանակ մը տարած ըլլալու պարծանքով, իսկ Մարտիրոսը՝ իր սիրած երդը չրթունքին.— «Արապատէն հէնց նոն իջաւ, ճար ես լալէ» ... Մկօն հարցուց, թէ «Մարտիրոսն էլ խօսա՞ց»: — «Դէ՛, քիչ խօսաց, ըսաւ Աւօն, բայց չանորպիք նրա քիչ խօսքին աւելի ուշադիր էին. երեւի կը ղպայլին, թէ նա էլ իրենց նման աւազակն է»...

Մեր խնամախօսական առաքելութեան այս յաջող արդիւնքին վրայ սկսանք կերուխումի: Մէկը լուր բերաւ, որ գաւառապետ Դուշնիկովը լմացեր է մեր Իդդիր գալը եւ փափաքելով բարեկամ մնալ Հայերուն, կը խնդրէ որ խուսափինք աղմկարար ելոյթներէ, որովհետեւ սահմանապահ զօրքը արթուն կը հսկէ:

Երեք օր էր, որ գինուորներս ոչ լմած էինք, ոչ ալ կարդին պառկած եւ հիմա, որ վտանգն անցած էր եւ յաջողութեամբ պիտի վերադառնայինք, ամէնքս ալ մեծ ախորժակով կ'ուտէինք, կը խմէինք ու կը չաղակրատէինք:

Աւօն սկսաւ կատակել: Յիշեց Երեւանի մէջ իր մասին իմ արտայայտած տպաւորութիւնը: Իսկ ես, իրեն հետ այժմ մտերմացած ըլլալով, ըսի.

— Ինձ համար մի կատարեալ առեղծուած է, թէ ինչպէ՛ս մի հասարիկ Գիւմրեցի կարող է այնքան նուրբ քնարով դովքը հիւսել Ասլանեանի Մարմար Զարոյին, որ հրաշակերտ մի կոյս է եւ չքնաղ աստուածուհիի մը նման թառած է Ալագեազի ծաղկազարդ լանջին...

Անվերջ խմելով, դլուխները հետզհետէ տաքցան եւ Աւօն, քնարը մէկ կողմ դրած, սկսաւ իր գուարթ պատմութիւններուն Ասպարանի կեանքէն:

Ես, որ լոլիկ էի դարձեր, երերալով ոտքի ելայ բաժակը ձեռքիս եւ թեւս դնելով Աւոյի ուսին, չարունակեցի կատակել:

— Է՛յ, Գիւմրեցի բոշա, ըսի լրջութիւն կեղծելով, սրանից յետոյ չհամարձակուես Մարմար Զարոյի բիւրեղ անունը բերանդ առնել ... Զարօն իմն է եւ կ'արդիլեմ քեզ Արագածը բարձրանալ...

Աւօն թէ՝ «Զարօն յաւէտ իմս կը մնայ, տղայ ես՝ առջեւս ելլիր, ես քո մաուզէրից վախեցողը չեմ»...

Ծիծաղ էր կը պայթէր բոլորի մօտ: Ծմրախտեանները բարձր կը խնդային եւ իւղ կը լեցնէին կրակին վրայ:

ՈՒ ՁՈՀ ԳՆԱՑ ԱԽՈՑԻ ... ՔԻԹԸ

Հաղիւ կարող էի ոտքի կենալ, աչ ու ձախ օրօրուելով: Տեղս նստելէ առաջ, ըսի.

— Աւօ՛ ջան, արի՛, Իզդիրցիների նման մենք էլ հաչտուենք...

Եւ երբ կռացայ, որ հաչտութեան համբոյրը դրոշմեմ Աւոյի ղէմքին, թշի փոխարէն անոր նշանաւոր ... քիթն էր ինկած բերանս: Իյնալն ալ դեռ մէկ կողմ, համբուրելու փոխարէն ուժեղ կերպով խածե՛ր էի քիթը...

Աւոյի ճչոցին վրայ, տղաները բռնեցին զիս ու պառկեցուցին: Ու չդիտցայ, թէ ինչ պատահեցաւ այնուհետեւ: Արթնցուցին զիս լուսադէմին, երբ անաղմուկ դուրս պիտի գայինք Իզդիրէն: Եւ դուրս եկանք:

Երբ հասանք Մարդարա գիւղը եւ իջեւանեցանք ընկերոջ մը տունը, Աւօն դարձաւ ինծի.

— Տօ՛, անաստուած, ըսաւ, այս ի՞նչ արեցիր քթիս, էս կերպարանքով ո՞նց Երեւան կը մտնեմ...

Իրապէս, երբ օրուան լոյսով տեսեր էինք քիթը, պատկերը ահռելի էր: Քիթն ուռած էր եւ կապուտցած երկու կողմէն: Աւօն ընկճուած էր, իսկ ես, յանցաւորի հանդամանքով, ինքզինքս կ'այպանէի: Միջամտեց Մկօն.

— Ոչի՛նչ, լաւ յիշատակ է. Սէթոյի մաուզէրից չվախեցողը, թող յիշէ նրա ակռաների ուժը...

Մէջ նետուեցաւ Մարտիրոսն ալ.

— Ի՛նչ մեծ բան է եղել ... Որ Երեւան հասանք, կը գնանք ուղիղ Գալուստի բնակարանը, կը կանչենք կարմիր Աչի մեր ընկերուհիները եւ նրանք պոմատայով ու ներկով էնպէս կարդի կը բերեն քիթդ, Աւօ՛ ջան, որ նախկինից աւելի կը դեղեցկանայ...

Ու այսպէս, ուրախ տրամադրութեամբ հասանք Երեւան:

Դրոյի հարսանիքը տեղի էր ունեցել բաւական ուշ Ղարաքիլիսա, մարտիկ ընկերներու նեղ շրջանակի մէջ, երբ ես արդէն Պետերբուրգ փոխադրուած էի ուսանելու:

Տիրոյիր, 1958

ԱԻԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ ԳԺՈՎ

ՈԳԻՆԵՐ ԵՒ ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐ

Հաւաքեց ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

(Ցեղ մահու հրատարակութիւն (*)

Գ Է Լ – Կ Ա Պ

— Երբ ընտանի կենդանի մը (ոչխար կամ այծ) ղիչերը դուրսը մնայ, որպէսզի գայլը չուտէ՝ գէլ–կապ կ'ընեն:

— Շերեփը կը կապեն սիւնին երեք անգամ կրկնելով.

— «Գէլ, գէ՛լ,
Բերանդ հինչըղ կապեմ
Ուք մատով երկու բթով
Ծուրբ Սարգսի ձիու ձարով (մազով)
Մայր Աստուածածնայ գլխի ծամով:»

— Ուրիշ տեղեր ալ այսպէս.

— Գէլ անեմ, գէլ–կապ անեմ,
Կռճերդ (ատամներդ) մռւմայ անեմ,
Ոտներդ խոզանի անեմ,
Աչերդ կծոտի անեմ: (Ազգագրական Հանդէս) (**)

— «Ամչկածպէլ չրջանին մէջ, գէլ–կապի յաջորդ օրը, երբ ոչխարը կամ այծը ողջ կը դառնան, շերեփը սիւնէն կը քակեն, գայլը կապանքէն ազատելու համար, որպէսզի գայլը երթայ արածէ. եթէ շերեփը չքակեն, գայլը բերանը քարերուն կը քսէ ու կը մեռնի:

ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

— Դող.— «Ուղունլարում Ա. Մ., որ երկար ժամանակ դողյընում էր, մի անգամ երբ կամենում էր մածուն ուտել, զգում է որ դողը զգալի վրայ նստեր է. կամացուկ մը այդ զգալի մածունը լեցնում է կողքը զրուած մորթէ պարկի (տաւարջուղ) մէջ եւ բերանը կապում. իսկոյն պարկը սկսում է դողացնել, իսկ ինք բոլորովին ազատում է այդ հիւանդութիւնից:» (*)

— Կ'ըսեն՝ «դողցնել», «դողի բռնուիլ», «դողը թող տուաւ»:

— Ցաւեր.— «Ժողովուրդը հաւատում է փոքրիկ սուր զգակ ունեցող ոլիներին, որոնց «ցաւեր» է կոչում: «Ցաւերը» ձեռքերնին ունին սեւ, սպիտակ եւ կարմիր «չղուխներ»: Նախ նայում են Աստուածածուիչից իրենց յանձնուած «Դաւթարին» եւ ում որ սեւ չղխով

(*) Սկիզբը տեսնել Տարեգրքիս 1957ի հատորին մէջ:

(**) Աստղանիշ կրող հետագայ բոլոր հատուածները նմանապէս քաղուած են երուանդ Լալաեանցի «Ազգագրական Հանդէս»ի զանազան թիւերէն:

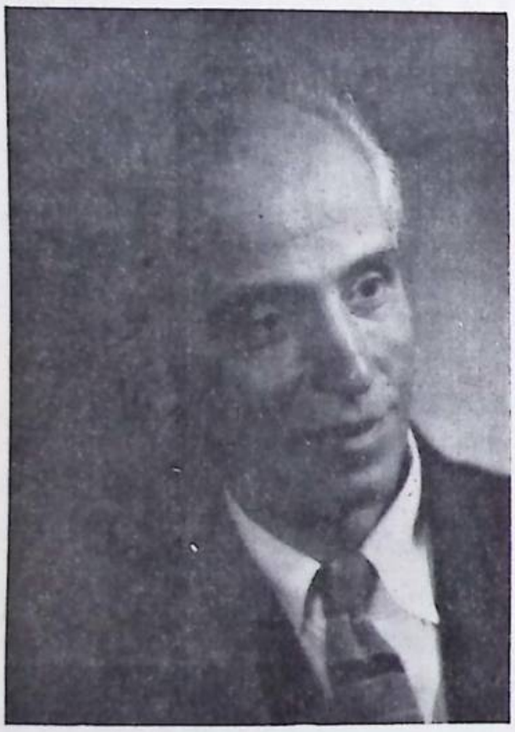
խփեն, նա կը մեռնի, իսկ ում կարմիրով կամ սպիտակով՝ միայն կը հիւանդանայ։» (*)

ԿԱԽԱՐԴՆԵՐ, ՎՀՈՒԿՆԵՐ, ԳՈՒՇԱԿՆԵՐ

— «Կախարդութեամբ լուսած եւ յայտնուած բաները քալայ ներզործութեամբ համարուին։»

— «Կախարդները՝ հեծեալ ի կարասն երթան ճանապարհ հեռի եւ ի վերայ ջրոյ քայլեալ վաղվաղակի յարար աչխարհ ելանեն, քալայ սեղան դնեն եւ ի նոցանէ բանս լսեն եւ առնեն։»

— Կախարդ պառաւներ կարասին (խնոցիին) մէջ երկու օձ կը դնեն, բերանը կը կապեն եւ իրենք կը նստին անոր վրայ, սեւ օձ մ'ալ ձեռքերնին իրրեւ խարազան բռնած, կը թռչին օդին մէջ։

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

— ԸՆԿՆԱԻՈՐ կամ ԸՆԿՈՐ — Կախարդ պառաւներ իրենց անունը հաւանարար կը պարտին գեղին իյնալով փրփրելուն, քանի որ այդ վիճակի մէջ եղած պահուն դուշակութիւններ կ'ըներն։

— ԿԱԽԹԱՌ ԿՈՍԻ.— Օձեղջի Մայրանը մազմազոտ ծըլծըլուտ (ծալծալ մազերով) մորթի խորկ (խրկա) ունէր. երբ հագնում էր գառնում էր fաւքաո fոսի. էլ նրան ոչ մարդ էր տեսնում եւ ոչ ալ չուն հաչում վրան։ Գիշերները գնում էր օրօրոցներից երեխաներ հանում, տանում էր Օձունի ձորի քաւթառ քոսի էրում (քարայր) եւ ուտում։ Օձեղջիները որ իմացան, սկսեցին պառաւը սատկել. նա թողեց գնաց բազա գեղ ուր եւ մեռաւ։

— ԿԻԻՍ — Կախարդ, կախարդութիւն ընող։

— ՊՈՉՈՎ ՊԱՌԱԻՆԵՐ — Վհուկներ, համայողներ, կախարդներ։

— ԲԹԻԿ ԱՆԵԼ.— Կախարդը լինչ որ գրէ իր բթամատին վրայ, կը կատարուի. (Եթէ կնոջ մը մատին գրէ որ մերկանայ, կինը կարծելով որ լոպանք պիտի առնէ, կը մերկանայ եւ երբ ուշքի կուգայ, կը նկատէ իր մերկութիւնը)։

— ՅՈՎԱԼՈՒՍԻՆ.— Սեպտեմբեր ամսու լուսինը կը կոչուի Յովալուսին (Աւագ լուսին)։ Իսկ Յովալուսին կը նշանակէ իմաստուն, մարգարէ, բղբքաց, գուշակ։ Յովալուսին դառնալու համար պէտք է նստիլ Յովալուսնի դիմացը։ Պատմուած է, թէ կին մը լինչ-

պէս պէտք է նաեւ։— «Լուսնի տասնհինգին ոտքէն մինչեւ գլուխը կարմիր կը հագնի, ճրագ մը կը վառէ եւ կը դնէ դեռին, մեծ պղինձ մը կը կոթծէ ճրագին վրայ ու ինք կը նստի պղինձին վրայ, հայելի մը կը բռնէ ձեռքին, ջրով լի թաս մը կը դնէ առջեւը ու դէմքը դէպի լուսնին՝ անթարթ կը նայի։ Մէկ էլ լուսինը կ'ըլլայ երկու, երեք, չորս, մինչեւ կ'ըլլայ եօթը, անկէ վերջ մեծ արեւ–ծով մը կը բացուի աչքերուն առաջ ու անկէ վերջ կ'երեւին աչքին տարօրինակ մարդիկ եւ դէպքեր։ Եթէ կրցաւ մէկը այդ ձեւով մինչեւ վերջը անվախ դիմանալ, դուշակ կ'ըլլայ։»(*)

— Գիւղացի մը կ'երթայ Վեցհազարեայ կարդացողի մը հետ պանձ գտնելու։ Մարդը կը կարդայ ու գիւղացիի աչքին բաներ կ'երեւին, — առանց դէխու մարդ մը, կամ սեւ մարդ մը։ Գիւղացին երբ այդպիսի արտառոց բաներ կը տեսնէ, այլեւս չի կրնար դիմանալ, կը պոռայ եւ իրենց աշխատանքը պարապի կ'երթայ, այսինքն գանձին ուր գտնուելուն դաղտնիքը չեն կրնար երեւան հանել։(*)

— «Գորտի ուսոսկորը (թիակ) պահում են իրանց մօտ եւ անհատելի կերպով քսում այն կանանց, որոնց սէրը կամենում են գրաւել։»(*)

ՏԷՐՆՏԵԶ

(ԿԱՄ ՄՕԼԵՏ, ՄԻՀՐԻ ՏՕՆ, ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՅ ՆԱԽՈՐԴ ԵՐԵԿՈՅ)

— Եկեղեցւոյ (մեհեանի) դուռը խարոյկ կը վառեն օրհնեալ ճրագով (բակին անչէջ կրակով)։ Իսկ տուներն ալ իրենց ճրագները այդ օրը այդ նուիրական կրակէն կը վառեն. ամէն մարդ իր հետ խարոյկի կրակ (լոյս) կը տանի տուն։

— Տէրնտաղ կամ Տէրենդաս = (Տէր ի հանդէս ?)։

— Լուսեցիները Տէրնտաղին «Դոռոնջ–Դոռոնջ» կ'ըսեն։

— Ձմեռնամուտի չրջանը, (ըստ մօրս պատմածին), Մօլետի կրակին համար կ'ըսեն.— «Հայերը ձմեռը կը վառեն, որ դարուն գայ։»

— Ձմեռնամուտի չրջանին մէջ կը հաւատան, որ Տէրնտեղի խարոյկին մուխը որ ուղղութեամբ որ տանի հովը, այդ տարին այդ կողմի արտերու եւ այգիներու բերքը առատ կ'ըլլայ։

— Տէրնտեղի խարոյկին մոխիրը կը խառնեն սերմնացուին հետ, երբ արտը կը ցանեն. այսպէսով հունձքը առատ կ'ըլլայ։

— Հիւանդները կը չալկեն եւ խարոյկին բոլորը չրջան կ'ընեն, զանոնք բժշկելու հաւատքով։

— Նոր տարուայ նախորդ օրը կը կոչուի նաեւ «ծաղկեմուտ»։

— «Վառուած մոխիրը տանում են կտրանը չաղ տալիս, որպէսզի չարը խափանի։»(*)

— «Ամուլ կիները իրենց ուչխուրի ծայրը վառում են այդ Տէրընտաղի կրակին վրայ, որ որդի ունենան։»

— «Տէրնտաղի (Տեառնընդառաջ) երեկոյեան ծնուած երեխան

չար եւ կրակոտ (անհանգիստ) է լինում, որովհետեւ «կրակի հետ է ծնւում»։(*)

— Տէրնատակ (Տեառնընդառաջ) ։— Բակերում եւ երդիկներում կրակ կը վառեն։ Մանր տղաներն եւ աղջիկներն էլ յատուկ այս նպատակի համար դրծուած դուլպաներ կամ արախչիններ են ճղում կրակը, որպէսզի չնորհք տանեան։(*)

— Տեառնընդառաջ (Դռդոռաջ)։— Եկեղեցիին բակը խարոյկ կը վառեն։ Տղաներ եւ աղջիկներ վերցնում են մոխիրը եւ դէպի վեր շաղ տալիս ու դիտում, թէ ո՞ր կողմն է ուղղւում, յուսալով որ այն կողմից պիտի լինի ապառաժ հարսնացուն կամ փեսացուն։

— Զրերք կանայք էլ աշխատում են երեք անգամ թռչել խարոյկի վրայից, որպէսզի երեխայ ունենան։(*)

— Դրրընդեղ։— Գիւղացիք (Նոր Նախիջեւանի) կարծում են, որ Դրրընդեղի ծխով ու կրակով այրում ու վերջացնում են «ժիվոտնեերին», որոնք երեւում են Նոր տարուն։ — Դրրընդեղի կրակի եւ ծխի մէջ այրում ոչնչացնում են ոչ թէ «ժիվոտներին», այլ «Ջոնչոլոզներին», որոնք նոյնպէս երեւում են Նոր տարուն։(*)

— Տէրնատակի (Տեառնընդառաջ) սովորութիւնները եւ մանաւանդ խարոյկ վառելը կը յարգուին Տեառնընդառաջի ծօնին նախորդ իրիկունը, երբ ժամուորները եկեղեցիէն դուրս կ'ելլեն եւ խարոյկէն վառած մոմերով տուն կ'երթան։

Ն Ա Խ Ա Տ Ա Ր Դ

(ՆՈՐ ՏԱՐԻ — ԳԱՐՆԱՆԱՄՈՒՏ — ԱՐԱՄԱԶԴԻ ՏՕՆ)

— Նաւասարդի պիչերը դոմերը կը մաքրեն, անասուններու տակ դարի կը ցանեն ու անոնց ապիներուն կարմիր թել կը կապեն, որ պէսզի տարին առատ եւ կարմիր օրերով երջանիկ ըլլայ։(*)

— Երբ հին տարին պիտի երթայ եւ նոր տարին պայ (ճիշդ այդ փոխանցման պահուն), գեաներն ու ապրիւրները ոսկի կը հոսին, նոյն ժամուն կ'երեւին «Ջոնչոլոզը», «ժիվոտը» եւ «Ամամ-Թառատիմը», որոնք կը շրջին մարդոց մէջ եւ անոնց գլխուն փորձանք կը բերեն։

— «Տարեմուտի կէս պիչերին գետերը մի փոքր ժամանակ կանգ են առնում եւ ով որ այդ պահուն ջուր վերցնի, կուժը ոսկիի կը փոխուի, եւ ով որ որեւէ բան գետի մէջ դնէ ու խնդրէ որ փոխուի իր ուզած այլ մէկ բանի, կը կատարուի։»(*)

— Նաւասարդի կէս պիչերին երբ մէկը խաչիկի դրսակ ուզէ, իր խնդիրքը կը կատարուի. այդ դրսակը թէ ինք եւ թէ ուրիշները երբ գլխուն դնեն, առանց տեսնուելու մարդոց մէջ կարող են շրջիլ։

— «Ծօնում են այս ծօնը որպէս տարեմուտ. ի նշան ուրախութեան ծառերի վրայ կարմիր չորեր, կարմիր կտորներ են ճղում եւ կարմիր թելերով ճիւղերը կապկապում։»(*)

— «Հարխա են եփում եւ երեկոյեան հօթն առսակ մերդ են դնում մի սկուառեղի վրայ եւ մատուցանում ընեցիներին ուտելու։»(*)

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

(ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՅԱՋՈՐԴ ՕՐԸ — ԱՆԱՀԻՏԻ ՏՕՆ)

— «Վարդավառը Նաւասարդ ամսու առաջին օրին է հանդիպում։

— Ուխտի կ'երթան Վարդաբլրի մօտ (Ս. Սարգսի ուխտատեղին)։

— Վարդավառի առաւօտը մխիանոց վրայ ջուր կը սրսկեն։»(*)

— Կիները թելերու վրայ ծաղիկներ, պտուղ ու բանջարեղէն կը շարեն եւ երեխաներու վզին կախելով եկեղեցի կը տանին (մեհեան՝ հեթանոսական դարերուն)։—

— Պատարագէն վերջ երկու զրահալ կը դնեն, — մէկուն վրայ Աւետարան եւ նշխար, միւսին վրայ ամանով ջուր։ Երբ ժամուորները կը մօտենան Աւետարանը համբուրելու եւ նշխարը վերցնելու, մի տիրացու ձեռքի ծաղիկներու փունջը կը թաթխէ ջուրին մէջ ու կը սրսկէ անոնց վրայ։(*)

— Շարաթ օրը հորթատածները ծաղիկներ կը քաղեն, փունջ կը կապեն ու հորթերու եւ կովերու վիզերը կը կապեն։ «Հետեւեալ առաւօտ (կիրակի) այս հօտաղները ծաղկեփունջերը ձեռքերնին չորջում են պիւղի մէջ, ծաղկափայ (ծաղկարաժին) իւղ են հաւաքում ու տանում եփում, ուտում, ուրախանում են։»(*)

— «Հովիւներն ալ այդ կիրակի օրը մի խոյ են ներկում կարմիր գոյնով, ծաղիկներով ու զանազան կտորներով (լաթ) զարդարում ու տունէ տուն ման ածելով իւղ են հաւաքում ուրախութիւն ընելու։»(*)

— Աղջիկներն ալ նոյնպէս ծաղկեփունջեր կը բաժնեն տուները եւ ծաղկափայ կը հաւաքեն ուրախութիւն ընելու համար։

ՎԻՃԱԿ (ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ)

— «Վիճակի տօնը պատկանում է միայն կանանց. հարսերն ու աղջիկները են պլխաւոր տօնակատարները. վիճակ կը հանեն երգելով «Ջան պիւլում»ը։ (երեւում է, որ «Ջան դիւլում» բանաստեղծութիւնները կանանց հեղինակութիւն են։)»(*)

— «Շատերը հաւատում էին, թէ Համբարձման վիճակի պիչերը լոյս էր իջնում եւ ծառերը միմեանց ողջոյն էին տալիս, ուստի եւ արթուն հսկում էին, որ տեսնեն եւ ինչ ցանկութիւն որ ունեն նոյն վայրկեանին խնդրեն, որպէսզի կատարուի։»(*)

ԱՐԵԻ

— «Արեւը նստած մի առուծի մէջքին սլանում է երկնակամարի վրայ եւ երեկոյին դնում հանգստանում է մօր գրկում։»(*)

— «Արեւն աղջիկ է, լուսինը մանչ. երբ իրար են հանդիպում, լուսնի խելքը կ'անցնի ու կը խաւարի (խաւարում):»(*)

— «Արեւը մարը մտնելէ յետոյ դեռինը խաչակնքուած են համարում ու չեն փորում:»(*)

— Երբ ճմեռնային արեւադարձէն յետոյ առաջին անգամ արեւու շողը կը զարնէ տան պատին վրայ, իւղ եւ ալիւր կը քաշեն, որ դալիք տարուան իւղը եւ ալիւրը առատ ըլլայ:

— «Ցաճախ լուսնին քեռի են կանչում. ուրեմն եւ կանչողը իրաւ արեւորդի է համարւում:»(*)

— ԵՐԴՈՒՄՆԵՐ.— «Վկայ Թող ըլլայ արեւը, որ մեր վրայ կը նայի, թէ ինչ որ կ'ըսեմ ճշմարիտ է. եթէ սուտ կը խօսիմ, Թող այս վերջինը ըլլայ անոր լոյսը տեսնելուս:»

— «Կոյր ըլլամ, եթէ սուտ կը խօսիմ:»

— «Նորածին երեխային պորտը կտրելէ վերջ տունէն դուրս կը հանեն եւ դառնալով դէպի արեւելք, կ'ըսեն.— «Սուրբ րիլակ (արեգակ), էս երեխի փայը (բաժին) տաս, երկնքից ցօղ ցօղայ, դեռնիքը պտուղ ստանայ:»(*)

— Երբ երեխան առաջին անգամ կը լողցնեն, տատմարը, լողցուցած ատեն կ'ըսէ.— «Սուրբ Քրիստոս, Սուրբ Օհանէս, Սուրբ Արեգակ, Սուրբ Լուսնակ էս երեխի «օմրը» (կեանքը) երկար ընէք, բախտաւոր ըլնի, ուրախ ըլնի:»(*)

— ԱՍՈՑԹՆԵՐ.— «Արեւուդ մեռնեմ:»

— «Արեւին աչքը բացուեցաւ, ղօրութեան ղուրպան» (մայրս կ'ըսէր այսպէս, երբ արեւը ամպին տակէն ելլէր):

— ԷԳ ԲԱՐԵՒ.— (Էգ=արեգ, այգ) այսինքն «Այգողջոյն» (արեւապաշտութեան ամենալաւ մնացորդներից մէկը կարող է համարուել «էգ-բարեւ»ը, որ կատարում են հարս ու փեսան պսակի յաջորդ առաւօտուն, երբ դեռ արեւը չծագած, հարսնեւորների ու նուագածուների (երբեմն նաեւ քահանայի) առաջնորդութեամբ բարձրանում են տան կտուրը եւ կամ մի բարձր տեղ, որտեղից շատ լաւ երեւում է արեգակի ծագումը. այնտեղից Թաղաւորը եւ Թաղուհին (հարսն ու փեսան) բռնում են մի Թաշկինակի ծայրից եւ երեսները դէպի արեւելք դարձուցած կանգնում են. աղապները զուռնի ներդաշնակութեամբ երգում են.

«Էգ (այգ) բարեւ, ա՛յ էգ բարեւ,
Էգն արեւուն տանիք բարեւ,
Տայ թագաւորին շատ բարեւ,
«Վահէ՛, վահէ՛»...

Ու այսպէս երգեր երգելով, աղապները պարում են, մինչեւ որ արեւը ծագում է:(*)

— *Անուններ արեւի.— Արեգ, Արեգնազան, Արփի, Արշալոյս (վերջալոյս):*

— *Խաւարումը կ'առաջանայ չար վիշապի պատճառաւ, որ կ'ուզէ կուլ տալ արեգակը: Խաւարման ժամանակ հրացան կ'արձակեն եւ ծնծղաներ կը զարնեն չար վիշապը վախցնելու համար:(*)*

— *ԱՐԵՒՈՐԴԻՔ = «Արեւապաշտութիւնը աւելի խոր տպաւորուած է Հայոց մէջ: Այլ եւ այլ ժամանակ երեւցեր է Արեւորդիք բացատրութիւնը: ԺԱ. դարու կխսուն Գր. Մագխատրոս կը յիշէ զանոնք եւ Զանդիկ Մոդուց առաջ եկած կը նկատէ: Այսպէս.— «Ոմանք ի նոցանէ տեղեալք՝ Արեգնապաշտք, զոր Արեւորդիսն անուանեն» եւ կը դասուին Միջագետքի կողմերը: Իրմէ զար մը վերջը Ս. Ներսէս, Սամոսատոյ չրջանի Արեւորդեաց համար կ'ըսէ, թէ Հայոց սերունդք են, որ «ոչ կամեցան լուսաւորուիլ աստուածային լուսովն ի ձեռին Լուսաւորչին մերոյ» եւ կը պատուիրէ քահանաներուն, որ անոնցմէ զարձի եկողները երեսնին յարեւմուտք զարձնեն եւ երեք անգամ թքնեն յերեսս սատանայի:»*

— *Պալիկեանք կամ Մծղնայք Արեւորդոց ազգն է:*

— *Արեւորդիք ԺԴ. դարուն կը դասուէին ի Մանազկերտ:*

— *ԺԴ. դարու վերջերը Մերտինի կողմերը կը դասուէին չորս պիւղ Արեւորդիք, լինչպէս եւ յԱմիդ:*

— *ԺԴ. դարէն առաջ կը գրէ Մխիթար Ապարանեցի — «են ոմանք Հայկազեանք եւ հայ լեզուաւ Արեւապաշտք եւ կոչին Արեւորդիք. գիր եւ գպրութիւն չունին, աւանդութեամբ իրարմէ կը սովրին: Արեւը որ կողմը որ ըլլար, դէպի Արեւը կը դառնային եւ իրենց պաշտամունքը կը կատարէին. «եւ պատուէին զծառն բարտի եւ զչուչան ծաղիկ եւ զրամպակն» եւ ուրիշ ծաղիկներ, որ դէպի արեւը կը դառնային:»*

— *«Հայոց երկրներէն մէջ կաղզուանայ կողմերում դեռ լսում են Արեւորդի կամ Արծուորդի կոչուած լերինք.Երասխայ և Արածանւոյ անջրպետք ու եղիտիք են Արեւապաշտք, զոնէ Արեւորդիք մեր օրերու:»* (Հին Հաւատք Հայոց – Ալիշան)

ԼՈՒՍԻՆ ԵՒ ԱՍՏՂԵՐ

— *Լուսին՝ արեւու քոյր:*

— *«Անմխիթար մթութեանց մէջ մոլորելոց ճամբայ ցուցնելով եւ ծովու եւ ցամաքի թէ իր արծաթափայլ դիմօք եւ նշողիւք զուարճացնելով զաչս եւ զբաւելով զսիրտ՝ քան զարեգակն որ զմիտս զբաւէ, թէ զարձեալ աւելի քան արեւն աւուրց եւ ամսոց մանր չափերով եւ չորեքմասնեայ ամմամբն եւ նուազմամբ ծննդեամբ եւ լրմամբ:»* (Հին Հաւատք Հայոց – Ալիշան)

— *«Երկու լուսնի աւուրս» = երկու ամիս:*

— *Լուսնի առաջին քառորդը կը կոչուի նոր. երբ ամբողջ է՝ լրում. իսկ վերջին քառորդը՝ վուլ:*

— *Լուսնոտուրիւն — լուսնահատ — լուսնաժէտ — լուսնի հիւանդութիւններ:*

— *Ար–Մէնի կամ Ար–Միճի երբայերէնով կը նշանակէ լեառն–լուսնի. իրը թէ (Հայեր) լերանց վրայ լուսնի դիտողք եղած ըլլան Քաղդէացիներու նման:*

— *Ուրիչ լեզուներու մէջ Մէն կոչուի լուսինն (moon): Ար–արեւ. մին–լուսին = Արմին:*

— *Փառնակ՝ լուսնի դիք:*

— *«Ըստ Անանիա Շիրակացւոյ՝ հեթանոսք (Հայեր) բարերար համարին զԼուսնթագ եւ զԱրուսեակ, խարդախ կամ չար՝ զերեւակ եւ զՀրատ:*

— *«Երբ լուսինը եւ արեւը միասին երեւան՝ զօրաւոր թշնամի մը պիտի ասպատակէ երկիրը:»*

— *Լուսնի ուղղուած աղօթք պառաւներու.—*

«Նոր նոր նորաւոր,
Կանանչ կտրմիր թագաւոր,
Ծեր գացիր տղայ եկար,
Ցեզր աշխարհէն ի՞նչ խապրիկ բերիր:
— Աշխրհին խեր, խաղաղութիւն,
Թագաւորներուն բարիշութիւն (հաչտութիւն),
Մահին թանկութիւն, հացին էժնութիւն,
Իմ աղէկներուն արեւշատութիւն,
Իմ հոգուն արքայութիւն:

ԿԱՅԾԱԿ (ՈՐՈՏՈՒՄ)

— *Թուխ ամպերով երկնքի որոտում եւ կայծակ պայքար է Ձաբին եւ Բարիին մէջեւ: Բարին աստուած (Արամազդ) սեւ ամպերուն մէջ պտնուող չար վիշապը (Ահրիման) կը սպաննէ եւ անձրեւ կու պայ:*

— *Կայծակը Տիրի աղեղէն արձակուած նետն է:*

— *«Կայծակից առաջացած հրդեհը չեն մարում, մեղաց պատուհաս եւ ուժից բարձր համարելով:»(*)*

— *«Ժողովուրդը պաշտում է կայծակի հարուածից խորտակուած քարերը (կեծքար):»(*)*

— *«Կայծակը խփելիս պառաւները դլխներնին քար եւ աստմնուն տակ ասեղ են դնում եւ հացառը ձգում դուրս, որպէսզի կայծակը իրենց տանը չդարնէ:» (*)*

— *Գոռում–որոտում.— Երբ առաջին անդամ ամպ կը դոռայ, քար մը կը դնեն դլխնուն եւ երկաթէ բան մը, ասեղ կամ դամ, կ'առ–*

նեն բերաններին եւ քարով իրարու մէջք խփելով կ'ըսեն — «քարէ պլուխ, երկաթէ ատամ»: (Ուրիշ տեղեր, ինչպէս նաեւ Զմշկածագի չրջանին մէջ կ'ըսեն — «մէջքս քան քարն ամուր»:)

— «Կայծակը վեր սատանին կը զարկէ Աստուած, Սատանան ալ կը փախի կը մանէ կամ սեւ եղայ հովանիին եւ կամ մարդու կամ Աստղիկի բլի տակ:»

ԾԻՐԱՆԻ ԳՕՏԻ (ԾԻԱԾԱՆ)

— «Ակեղն = Ծիրանի գօտի:»

— «Կարմիր-կանաչ = Ծիրանի գօտին այսպէս կը կոչէին Հայերը:»

— Իսկ աւելի հին եւ անճանաչ կերպիւ աւանդութեամբ՝ «Տիրական» կամ «Տիրական գօտի», թերեւս Տիր աստուծոյ անունով:

— «Աստուածակամար» ալ կոչուած է ըստ Շիրակացւոյ, ինչպէս նաեւ Աստուածածնի գօտի: (Հին Հաւատք Հայոց – Ալիշան)

— «Ծիածան» = Արամազդի կամ Տիրի աղեղը. անով կ'արձակէ ան կայծակը (նետ), ջուրը կապող վիշապը սպաննելու համար, որ պէսպի անձրեւ գայ:

— «Արամազդի գօտի», որուն տակէն անցնող աղջիկը մանչ կը գառնայ, իսկ մանչը՝ աղջիկ:

ԿՐԱԿ-ՕՃԱԽ

— «Կրակն էր Աստուածութեան կամ դերագոյն Աստուծոյ հականն պատկերն:»

— «Կրակը, որ իր նախնական ձեւով կայծակն էր, կը նկատէին յաւիտենական պայքար լոյսի աստուծոյ (Արամազդի) եւ խաւարի գօրութեան (Ահրիմանի) դէմ:»

— «Երբ քուրմեր երկու փայտ իրար շփելով կրակ առաջ կը բերէին՝ «Աստուած (Միհր) մեր մէջ երեւցաւ» կ'ըսէին:»

— «Կրակի բոցերուն մէջ բարի աստուած մը կը բնակի (Միհր), իսկ ծուխի մէջ չար աստուած մը (Ահրիման): Ծուխը կ'ուզէ բոցաւառ կրակը մարել:» (Կրակ = լոյս, ծուխ = խաւար:)

— կրակը խնդացնել.— Երբ դիւրաւառ նիւթ մը կրակին մէջ կը ձգենք ու կը բոցավառի:

— (Երբ ընկոյզի կեղեւը կրակին մէջ կը նետէի, մայրս կ'ըսէր.— «Լաւ է, կրակը կը խնդացնէ»:)

— «Հարսանիքին՝ նորապսակները կը համբուրեն օճախը:»

— «Տղաները չատ անգամ օճախի մօտ է կատարուում:»

— «Երբ նոր տուն կը չինեն, առաջին անգամ հին տան ամենամեծ անգամի ձեռքով հին օճախից կրակ են վերցնում եւ տանում վառում նոր տան օճախը:»(*)

— Հրայր = հրեղէն մարդ?

Հրէշ = հրեղէն ձի?

Հուրի = հրեղէն կին?

— Օճախի եւ թոնիրի վրայ կ'երդնուն, պատկ եւ կնունք կը կատարեն անոնց քով: «Կրակը անշէջ պահելու հաւատքը մնացել է կրակ անթեղելու սովորութեամբ:»(*)

— «Երբ մի պանդխտի կարօտը քաշէն եւ ցանկանան որ չուտ վերադառնայ, թոնիրի ակը բանալով դլուխը մօտեցնում են եւ կանչում.— «Ախութ-Ջմրութ (ովիներ ?), այսինչին (պանդուխտի անունը տալով) կանչէ պայ:»

— «Երբ թոնիրի մուխը լցուում է տունը, ասում են — «Մուխ բռնենք՝ ոտ բառնանք», որպէսզի մուխը սոսկալով ապառնալիքից չուտով քաշուի:»(*)

— Թոնիրի անունով ասացուածք.— «Էսա Թորուան խէր բերաքէթ որ Աստծու տաճար է» (հաւանաբար կրակապաշտութենէն մնացած սովորութիւն):(*)

— Անուններ՝ հուրի (կամ կրակի).— Հրանտ, Հրանուշ, Հրիկ, Հրահատ, Մխրան, Հրայր:

— «Գրեթէ ամէն մի պիւղում կայ մի կամ երկու օճախ, որ սրբատեղի է համարւում: Եկեղեցի չեղած պիւղում, պատկի խորհուրդը թոնրի կամ այսպիսի օճախների վրայ է կատարւում:»(*)

— «Կրակը կայծակից մնացել է կայծքարի մէջ եւ յետոյ մարդիկ պայլտատով (չախմախ) խփելիս հանել են:»(*)

— «Թոնիրի վրայ պատկ կատարել.— Թոնիրի վրայ չուրջանակի մոմեր են վառում, հարս ու թաղուր պալիս երեք անգամ պտտում են թոնիրի չուրջ եւ կանգնում նրա արեւմտեան կողմը, երեսները դէպի արեւելք դարձրած, ապա չոքում եւ երեք անգամ համբուրում են թոնիրը: Այնուհետեւ քահան կատարում է պսակադրութիւնը եւ նորապսակները կրկին համբուրելով թոնիրը, վերադառնում են, չատ անգամ մինչեւ թոնիրից (թոնրատնից) դուրս պալը յետ յետ գնալով, որպէսզի մէջքերը չդարձնեն դէպի թոնիրը, մեզք համարելով այդ: Թոնիրի վրայ կնունք եւս կատարում են:»(*)

ՋՈՒՐ (ԱՂԲԻՒՐ – ԳԵՏԵՐ)

— Ջուր եւ կրակ քոյր-եղբայրներ են:

— «Բանանց պիւղի սարերում գտնուող «Պաքերի» (համբոյրների) աղբիւրի ջուրը երիտասարդացնում է մարդուն եւ սէր ներշնչում:»(*)

— «Բանանցի մօտ գտնուող «Նահատակի» աղբիւրը փարատում է վիշտը, թախիծը եւ բոլոր հոգեկան հիւանդութիւնները:»(*)

— «Նոր Փղի պիւղի մօտ «Ոսկան Նահատակի» աղբիւրը բժշկում է համբութիւնը, խլութիւնը եւ կուրութիւնը:»(*)

— «Մեծ Շուլաւեր պիւղի Ծակ-քար ժայռի տարօրոտ հանքային

ջուր է կաթկթում: Բորտաները սրա առաջ մոմեր են վառում, ջրից իրենց վրայ են քսում եւ առողջանում»:(*)

— «Ուղունլարում կայ «Զօրաւոր աղբիւր», որ նոյնպէս քոսի դարման է:»(*)

— Լուսապրիւր, որու ջուրով կը մաքրեն աչքին բիծերը եւ տեսողութիւնը կը յառաջի: (Դուրեան)

— «Եփրատ գետից անցնողը նուիրական կը սեպեն:»(*)

— «Ծանր երկունքի մէջոցին՝ Եփրատ գետը անցած մէկին են կանչում, որ պայ երեք անգամ փչէ ծննդկանի բերանից եւ իր քըղանչքի մէջ ջուր ածելով խմցնէ նրան:»(*)

— «Երբեմն նորածին աղջիկների անուննները Եփրատ են դնում, կամ Արաքս, Արաքսի, եւլն.:»(*)

— Տիգրիս գետի ակունքը.— *Ասոր վրայ չինուած է մատուռ մը եւ ամէն տարի, մանաւորապէս Համբարձման տօնին, կը հաւաքուի ուխտաւորներու բազմութիւն մը, Հայ, Ասորի եւ Քիւրտ խառն:*

— «Շատախի Հայերը կը հաւատան, որ Վարդավառի դիշերը այս ակունքից անմահութեան մի խնճոր է դուրս գալիս եւ գնում անցնում Շատախի միջով: Ուստի եւ այդ դիշեր Շատախցիները անքուն հսկում են գետի ափին, որպէսզի նկատեն անցքը եւ ով որ տեսնի խնճորը, ինչ ճնդրէկ՝ իսկոյն կը կատարուի: Այս աղբիւրը կը կոչուի «Արքայութեան աղբիւր:»(*)

ԼԵՌ (ԺԱՅՌ – ՔԱՐԱՅՐ)

— «ՎԱՐԱԳԱՅ ԼԵՌ.— Ամէն առաւօտ պառաւներն ու ծերերը, իրենց դէմքերը դարձուցած դէպի Վարագը կ'աղօթեն.—

«Եա՛ շաղաթաթախ կանաչ կարմիր աղօթարան, որ ճողճողուեր ես վեր վարագայ պանձրիկ սարին՝ բեմ ապաւէն» ... (*Հաւանօրէն մնացած արեւապաշտութեան եւ լեռնապաշտութեան դարերէն*):

— «Վարագայ լերան Աստղկան բերդը, հաւանաբար, Աստղկան նուիրուած մի մեհեան է եղեր:»(*)

— Առուի ժայռը.— *Մուրազ կատարող, ամուսին տուող (հին մեհեան):*

— Արեգին.— *Ջուակ ունենալու ուխտատեղի:*

— Արծուաքար.— *«Մոկս գիւղաքաղաքի հարաւային կողմը կայ մի բարձր ժայռ, որ կոչւում է Արծուաքար. սրա մէջ բացւում է մի քարայր, ուր ապրում են հրեղէն Հուրի–Փերիներ, որոնք տարին մի անգամ, Համբարձման դիշերը, դուրս են գալիս այս քարայրից եւ պարում են խոտերի նուրբ ծայրերի եւ ծառերի բարակ ճիւղերի վրայ. այս քարայրի մէջ կայ նաեւ մի ոսկի օրօրոց եւ շատ գանձեր ու հարստութիւն:»(*)*

— Փալլիւս քար.— *Արտամետի ձորի լանջին, չրեր կանայք այս քարին ուխտ կ'երթան:*

ՆԱԽԱՊԱՇԱՐՈՒՄՆԵՐ

— «Սևպտ. 16ին յամպն հայիլ առողջութիւն է մարդոց:»

— «Զորեքշաբթին եւ Շաբաթն չար համարիլ:»

— «եթէ բուի սիրտն ու ալ ոտքն առնես եւ քնած մարդու վրայ դնես, իսկոյն նա կը սկսի իր արած բաները պատմել, գաղտնիքը դուրս տալ:»

— «Շատ մեռել ըլլալու համար քահանան ևկեղեցւոյ կողպէքը կը կրծէ:»

— «Սեւ հաւը կը խեղդեն եւ դրան չէմքին կը թաղեն, որ չարը ներս չմտնէ:»

— Սեւ չունը տան համար լաւ է համարւում, որովհետեւ հալածում է չարերին (ոգիներին):» — Շունը տխրում է, երբ տեսնում է մահուան հրեշտակը իրեն տիրոջ տանը մօտենալիս, ուստի եւ կաղկանձում է:»

— «Յղութեան չրջանին երեխան ո՛ր անձնաւորութեան դէմ «խաղայ» (մօրը արգանդին մէջ), մանաւանդ կայծակ պարնելու ժամանակ, նրա կերպարանքն ու բնաւորութիւնը կը տառնայ: Եթէ տղեղ մարդու դէմ «խաղայ», տղեղ կ'ըլլայ. եթէ իչու դէմ «խաղայ», տխմար կ'ըլլայ. տխմարները ծագրելու համար ալ կ'ըսեն «իչու դէմ է խաղցէ»:

— «Յորեն ցանելու նախորդ եւ յաջորդ մի քանի օրերը ցորեն ցանողները առատատոտ չեն մտնում, այլապէս հացը (հունձքը) նուազ կ'ըլլայ:»

— «Սեւ Սունիճը, որ Արջնդկի (nigelle) հունան է, դիւահալած են համարում: Սրանից դնում են ծննդկանի բարձի տակը, որ չարերը չմօտենան կամ փոթթում են հացի մէջ եւ երեք րոպուճ տալիս են ծննդկանին ուտելու, որ չար «ալքերին» հալածէ փորից:» (*)

— «եթէ արջի պատահած մի ջոգին մարդու պէս բարեւէն, արջը բարեւողին որեւէ վնաս չի հասցներ:»

— «Ծննդաբերութեան մի ջոգին ծննդկանի երեսը դարձնում են դէպի արեւելք:»

— «Տունը չարքերից եւ չար աչքից ազատ պահելու համար, չէմքին վերեւ չոր փուշ, պատառ, հին կօշիկ, կոտոշ եւ այլ իրեր են կախում:»

— Արեւը (նաեւ լուսինը) երբ խաւարի, պատերազմի կամ արնահեղութեան նշան կը համարեն:

ԲԱՌԵՐ ԵՒ ԱՍԱՑՈՒԱԾՔՆԵՐ

Պատեճալ = Հեռանալ, այլեւս աչքի չերեւիլ:
Թիլլա = Թիլ, հոդաբլուր:
Պարէ = Գէթ, գոնէ (պարէ տուն եկուր):
Բուճ = Գուլպայ:

Հոբ = Լճացած ջուր, արուեստական լճակ:
Գուսան = Գովք ասող, գովասան:
Ետիւմ = Երեկոյեան պահ, արեւը մարը մանելէ առաջ:
Մուրս ի գլխուդ = Անէծք մը՝ «հողը գլխուդ»ի իմաստով:
Ատրկել = Պատեհութիւն, ժամանակ ունենալ:
Փար = Սանդուխի աստիճան:
Պաքնա = Ապա թէ, անկէ վերջ:
Լեսպ = Պառղի մէկ մասը. (խնձորի լեսպ (տիլիմ):
Պոցա = Փոքր չիշ:
Խոյֆաւ = Գետի բերած փայտի կտորները (գիւղի վառելա-
Քրջնոտ = Խորտուբորտ: նիւթ):
Սպլտրիկ = Ողորկ, սահուն:
Սպլխուն = Սահուն, չրոնուող (օճառը սպլխուն է):
Կրիճ = Շուն կամ կատու կերակրելու աման:
Քաֆ = Երբ մխը կը խաչեն՝ ջուրին երեսը հաւաքուած փըր-
փուրը:
Դոլ = Ջուր կամ պինդ առնելու աման ըրդդումէ չինուած:
Դոդոլ = Մէջը պարապ (ծառի դոդոլ, ակռայի դոդոլ):
Լռռայ = Դէպ, գլխուած:
Բարեւուկ = Նստած տեղը կարճ քուն (բարեւուկ առնել):
Արեւը ձեզի = Երբ մեռելի տուն կ'երթան (օրերը ճեղի):
Ա՛կ = կնոջ կամ աղջկայ համար կոչական — այլուր՝ «քա՛», ինչպէս այրերու համար կ'ըսեն «ծօ՛» կամ «տօ՛»:—Ա՛կ (քա՛), ո՞ւր կ'երթաս:
Սապել = Թող տալ, ձգել:
Հոգեխոս = Մեռելի հոգւոյն տրուած կերակուր, հոգեհաց:
Խիս = Կերակուր, բանջարեղէնով ջրոտ կերակուր:
Խոն = Սեղան (Խարբերդի չրջանին մէջ):
Խոնզա = Ցած սեղան:
Տմաղ = Ջիմք, բերնի վերի մասը:
Ջպուն = Վերարկու (էնքարի):
Սալթա = Կանանց վերարկու:
Ատորնալ = Ձմռապարել, արտորալ:
Կաֆ կտնել = Ուրիշի մասին դէշ խօսիլ, բամբասանք ընել:
Ֆնճիկ նետել = Աքացի տալ, ոտքով զարնել:
Դոճկիլ = Ժամանակը անցնիլ (փիլաւը դոճկեցաւ):
Աղջիլ, առջիլ = Եղջիւր, կոտոչ:
Պլտիկ = Լոլիկ (տոմաթէս):
Փուր = Կեղեւ:
Ջաքէն (զաքը) = Արդէն, (զաքէն պիտի գայի, Ատափազար-
ցիներու ծանօթ մանրավէպը — «զաքը տ'իջնայի»):
Ճառս (ընել) = Խայտառակել:
Քօլտիկ = Քօլտիկ գլուխ, գլխու մազերը խորունկ կտրուած:

Ջխին = *Ծրար, մէկ քաղաքէն միւսը ղրկուած նուէր:*
Նաւալա = *Հարսանիքի եւ այլ պարագաներու տրուած նուէր:*
Լալ ըլլալ = *Համր ըլլալ, չխօսիլ (լալ է):*
Քեզ այնպէս ընեմ, որ շունը ձեռքէդ հաց չառնէ = *Այնպէս մը ծեծեմ, որ անճանաչելի դառնաս:*
Բըբըլիկ = *Գաղաթ, կատար, ըլուր:*
Գնկիլ = *Գետնէն բան մը առնելու համար ծռիլ:*
Օճախ ածցնող = *Տուն աւերող (փուճ մարդ):*
Մուխը մարել = *Փճացնել, կորուստի ենթարկել, չատ վնաս հասցնել:*
Պռվատել = *Պատռել, քանդել (բերանդ կը պռվատեմ):*
Կալմաս = *Կալէն՝ աղքատներուն բաժին:*
Ախը = *Կղպանք. (վախը պիտէ դրան ախը, կ'ըսեն Ամչկածպէ մէջ):*
Օտ մը տեղ ունի = *Փոքր տարածութեամբ՝ մարդու մը նստելու [չափ տեղ:*
Ըռռվիլ, ըռռղվիլ = *Տեղաւորուիլ, նստիլ:*
Զորս ճանկ ըլլալ = *Արագ աշխատիլ:*
Խելքիդ էշա ըրէ = *Խելքդ գլուխդ բեր:*
Բեճ = *Ուս կամ կռնակ. (բեճս առի — ուսս առի):*
Աղակուրտիլ = *Մութին մէջ չօշափելով բան մը փնտռել:*
Լափ լափ կ'ուտէ = *Լափելով կ'ուտէ:*
Սողնա = *Դուռ գոցելիք փականք (փայտէ):*
Քշփել = *Սասռել, յանդիմանել:*
Խոլոփիլ = *Պատի ծեփը երբ կը թափի, կ'ըսեն՝ խոլոփեցաւ ինկաւ:*
Լկիլ = *Հալիլ (սառը կը լկի, կամ կը հալի):*

ԳՐԱԿԱՆ ՈՃԵՐ

... Քաչալ գացեր է տանճի,
— Քաչլու լեզուն պապանճի:
Քաչալ գացեր է չորքնի,
— Քաչլու գլոխ որդնի:
Քաչալ գացեր է խոտի,
—Քաչլու գլոխն էր հոտի:
Քաչալ քաշեր է օղին,
— Քաչալն ի տամ գրողին:
— Քաչալ կանգներ վեր պատին,
Շաքղ գարկեր էր վեր սարին:(*)

— Աքի պառաւ էեզի գովեմ,
Ջաղջէն ելած դեւ կլմանիս,
Աչէդ փոս է, քիթդ դուրս է,
Թեպլնին (*փետուրը*) փոխուած հաւ կլմանիս:

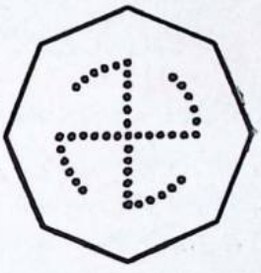
Արագիլ բարով եկար,
— Դուն արագիլ բարով եկար...
Արագիլ մեզի իջիր.
— Դուն արագիլ մեր տուն իջիր:
Արագիլ ե՞րբ գնացիր.
— Դուն մեր ծառէն ե՞րբ գնացիր:

ՍՎԱՍՏԻԿԱ — ԿԵՌ ԽԱՉ

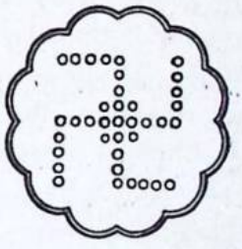
Սվաստիկան կամ կեռ խաչը, որ նախնական-նութեան եւ հիթլէրական Գերմանիոյ խորհրդա-նշանը եղաւ մինչեւ 1945, ունի նախապատմական ծագում: Բառը՝ Սուաստի կուզայ սանսկրիտ լեզ-ուէն եւ կը նշանակէ բարեբախտ: Կազմուած է սու =լաւ եւ աստի = լինել բառերով:

Սվաստիկան, որ իր պարզ ձեւին մէջ կը ներ-կայացնէ առաջին գծանկարը, գտնուած է Հա-յաստանի մէջ, հնագիտական պեղումներու ըն-թացքին: Մեր նախահայրերը կը նկատէին զայն խորհրդանշան յաջողութեան եւ երկար կեանքի, այլեւ «չար աչքից պահպանման» իբրեւ թալիս-man:

Երկրորդ գծանկարը կը ներկայացնէ էգ սվաստիկան:

Երրորդը՝ արու սվաստիկան:

Յաջորդ երկուքը, որոնք նոյնպէս գտնուած են պեղումներու ընթացքին, կովկասեան Հայաստանի մէջ, հնախօսդ Մորկանի կողմէ, գործածուած են իբրեւ կուրծքի զարդասեղներ:

Իսկ այս մէկը հանուած է նախապատմական դամբարանի մը մէջէն. գծանկարուած էր խեցե-գործական կաթսի մը վրայ:

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

ՄԵՐ ԿՈՂՄԷ.— Այստեղ կը վերջանայ հրատարակութիւնը հանդուցեալ եղիա Գասպարեանի հաւաքած եւ պատմական, բանասիրական կամ ազգագրական արժէք ներկայացնող հում նիւթերուն, որոնք լոյս տեսան «Ամէնուն Տարեգրքի» 1956ի եւ 1957ի հատորներուն մէջ և որոնց վերջին մասը, անցեալ տարի, նիւթերու խճողման պատճառով, ստիպուեցանք յետաձգել այս հատորին: Ինչպէս ասկէ ա-ռաջ ալ դրեցինք, ընթերցումներու եւ պրպտումներու իրրեւ արդիւնք հոսկէ-հոնկէ քաղուած այս նիւթերը կրնան իրրեւ առաղձ կամ դրամագլուխ ծառայել բոլոր անոնց, որոնք պիտի ուզէին մասնագիտօրէն ուսումնասիրել զանոնք, իրրեւ դա-րերու ընդմէջէն մեզի հասած աւանդութիւններ, սովորութիւններ կամ հաւատա-լիքներ:

ՎԱԹՍՈՒՆ ԵՐԵՔ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ ԳԵՐՄԱՆԻԱ ՏԱՐՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐ

Պոլսոյ 1896ի կոտորածներէն ետքը, գերմանական բարեսիրական ընկերակցութիւն մը՝ «Հիլֆսպունտ փիւր Քրիսթլիխէս Լիպըսվէրք իմ Օրիէնթ» (Արեւելքի մէջ Քրիստոնէական Բարեսիրական Միութիւն) բաւական թիւով հայ պատանիներ, որք կամ ոչ, փոխադրեց Գերմանիա եւ առաւ իր խնամարկութեան տակ: Ընկերակցութեան հիմնադիրն էր Փասթոր Լոման, իրեն գործակից ունենալով Փասթոր Լեփսիուսը, որ հետագային, Մեծ Եղեռնի օրերուն, այնքան անձնուէր աշխատանք տարաւ յօգուտ մեր տեղահանեալ բազմութիւններուն եւ անցաւ Հայոց պատմութեան, իբրեւ մեր ժողովուրդին ու մեր դատին թանկագին բարեկամներէն մէկը, իբրեւ Տոքթ· Ե· Լեփսիուս: Գերմանիա տարուած հայ պատանիները երկար ժամանակով պաստպարուեցան եւ դաստիարակուեցան Թավէնսպուրկ քաղաքին մերձակայ Վիլհելմստորֆ գիւղաքաղաքին մէջ, ուր քաշուած է այս խմբանկարը, 1899ին: Նկարին մէջտեղը՝ փրոֆ· Յ· Թ· Գայայեան, որուն ուղղակի խնամքին յանձնուած էին պատանիները: Փրոֆ· Գայայեանին աջ կողմը ոտքի կեցած երիտասարդն է Թամզարացի Ղազարոս Ղազարեանը, հետագայի հանրածանօթ դաշնակցական դէմքերէն Մարզպետը: Անոր ետեւը, ծալած թեւերով կեցողն է Էվէրէկցի Յարութիւն Ծերունեան, որ երկար տարիներէ ի վեր կ'ապրի Փարիզըուէ եւ որ տրամադրեց մեզի այս խմբանկարը: Իսկ փրոֆէսէօրին ձախ կողմը նստողն է բնիկ պոլսեցի (Խասգիւղէն) Միհայէլ Երէցեան, այժմ պատկառելի մօրուքով եւ առոյգ ծերունի մը, որ հաստատուած է Շրուբկարտի մերձակայ Քորնվէլսթհայմ գիւղաքաղաքին մէջ: Երկուքն ալ երկար տարիներով գերմանական վարժարաններու մէջ ծառայած եւ այժմ հանգստեան կոչուած ուսուցիչներ են: Իրենցմէ զատ Հայ չկայ իրենց ապրած վայրերուն մէջ, բայց, հակառակ ասոր եւ հակառակ 63 տարիներէ ի վեր Գերմանիա ապրելնուն, անոնք չեն մոռցած իրենց մայրենի լեզուն: Ոչ միայն չեն մոռցած, այլեւ մօտէն կը հետաքրքրուին հայ կեանքով, իսկ Յարութիւն Ծերունեան ունի հին ու նոր հայկական հրատարակութիւններով լեցուն գրադարան մը: Նկարին մէջ տեսնուողներուն մեծ մասը մեռած կամ կորսուած են տարիներու ընթացքին:

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Դ· ՄԱՍ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԱՇԽԱՐՀ

ԱՊՐՈՂ ՈՒ ՄԵՌԱԾ

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԻՏՆԵՐ

ԴԵՐԱՍԱՆ, ԵՐԳԻԶ, ԵՐԳԶՈՒՀԻ

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏ ԵՒ ԵՐԳԱՀԱՆ

ՀԱՅ ՏԱՂԱՆԴԸ ՕՏԱՐ ԲԵՄԵՐՈՒ ՎՐԱՑ

ԻՆՔՆԱԳԻՐ ՆԱՄԱԿ ՄԸ ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆԷՆ

ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ՆԿԱՐՆԵՐ

ԵՒ ԶԱՑՆԱԳՐՈՒԱԾ ԵՐԳԵՐ

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐԵԱՆ

Անցեալ տարի, Պրիւքսէլի Միջազգային Ցուցահանդէսի խորհրդային տաղաւարին մէջ ցուցադրուած էին շարք մը խորհրդային նկարիչներու ստեղծագործութիւնները: Հայաստանի արուեստագէտներու գործերէն ընտրուած եւ ցուցադրուած էին Սարեանի, Զարդարեանի եւ Խանջեանի իւղանկարները, իւրաքանչիւրէն մէկ կամ երկու նմոյշ:

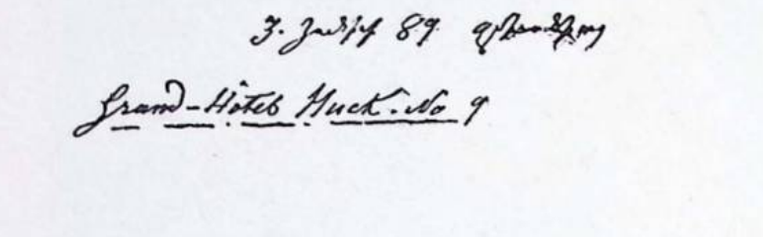
Բազմաթիւ արժէքաւոր գործերու կարգին շատ ուշագրաւ էր Հայաստանի անուանի նկարիչներէն Մարտիրոս Սարեանի այս դիմանկարը, — մեծադիր իւղանկար մը, որ ռուս նկարիչ Կորինի սքանչելի մէկ ստեղծագործութիւնն է: Սարեան ունի շատ մը դիմանկարներ, շատերը իր իսկ ստեղծագործութեամբ, իրրեւ ինքնանկար: Կորինի այս նկարը, սակայն, Սարեանի լաւագոյն դիմանկարն է ապահովաբար, — այնքան խօսուն՝ իր արտայայտութեամբ եւ այնքան տպաւորիչ:

Յիշատակենք այս առթիւ, որ Միջազգային Ցուցահանդէսին մասնակցած զանազան ազգերու լաւագոյն արուեստագէտները պարգեւատրուեցան Պելժ կառավարութեան ընդհանուր ներկայացուցիչին կողմէ:

Պարգեւատրուած արուեստագէտներու շարքէն էր նաեւ Մարտիրոս Սարեան, որ ստացաւ ոսկեայ շքանշան, իր «Բնանկար-Հայաստան» եւ «Երեւանի ծաղիկները» իւղանկարներուն համար:

Մարտիրոս Սարեան պարգեւատրուած է նաեւ Հայաստանի մէջ, Լենինեան երկու շքանշաններով, — առաջին անգամ 1945ին, Հայաստանի խորհրդայնացման 25ամեակին, իսկ երկրորդը՝ 1950ին, իր ծննդեան 70ամեակին առթիւ:

ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆԻՆ ՄԷԿ ՆԱՄԱԿԸ ԻՐ ՁԵՌԱԳՐՈՎ

3 Յունիսի 89·
Զմիւռնիայ

Grand - Hôtel Huck,
No 9

Սիրեցեալ եղբայր եւ բարեկամ Յովսէփ! (*Ագնաւուր*)

Անշուշտ կ ա պ դ ա ց ած կը լինիս լրագրաց մէջ այստեղ գտած բարոյական յաջողութեանցս լուրերը, որք բոլորովին համապատասխան չեն նիւթականիս դժբաղդաբար: Որովհետեւ ֆանի որ եկած եմ, շարունակ օդերի փոփոխութիւնից՝ վնասի մէջ գտնուիմ· վաղը երեկոյ պիտի ներկայացնեմ երկրորդ անգամ լինելով Համլէթը ի նպաստ ինձ· տեսնեմ ինչ յաջողութիւն կ'ունենայ դրամական տեսակէտով:

Կը մտածեմ երբեմն թէ արդեօք կ'արժէ՞ր զրկուիլ Պօլսոյ բարեխառն կլիմայից, բարեկամներից, մանաւանդ էեզանից եւ գալ այս վատթար վայրը, շահելու յու-

սով անշուշտ:(*)
գրկուիլ մանաւանդ Ձեր հոգեշահ Հոգեխօսականն ներքից: կանխաբար լ լ օ ն, Բառլինան եւ կէսբաթը երեւի այլեւս մոռցեր են իրենց bébé: Յոյս ունէի որ ինձ օգնեն ինձ, ոչ միայն նիւթականին համար, այլ նիւթականին յառաջ բերած բարոյական արդեանց սիրոյն. ամէն օր կ'աղօթեմ իրենց: վաղուց կը գրէի ձեզ. բայց մի հաղորդելու լաւ լուր չ'ունենալս մասամբ արգելք էին իմ փափաճանաց: Շատ անգամ լաւ ես ասել ամեն օր կը յիշեմ ձեզ. վերջերս մի նոր հեղինակ կարդացի. Positiviste հեղինակ. գրքին անունը եւ հեղինակինը կը յիշեմ. Adolphe Dassier-L'homme Posthume ou le Spiritisme-Etude d'un Positiviste(**), — առ կար-

(*) Նամակը, Բ. էջին սկիզբը կը շարունակուի այսպէս, առանց նոր տողի եւ առանց գլխագրի:

(**) Ադոլֆ Տասիէ— «Յետ-մահու մարդը կամ Հոգեհարցութիւնը — Դրապաշտի մը ուսումնասիրութիւնը:»

դայ· ցամաք գիտութեան առարկութիւններով, յ'ակամայս ոգեաց գոյութիւնն ու անմահութիւնը ապացուցանում է, բայց լաւ գրուած է:

Եթէ ես ֆեզ չգրէի, դու անշուշտ յաւիտենական լռութիւն պիտի պահէիր ··· զարմանալի մարդ ես· այսման էլ անտարբերութի՛ւն

Մեր Հոգոցեան եւ Թէրզեան եղբարց, տուր խնդրեմ սիրոյ ողջոյններս: Իմ յարգանաց ողջոյններս նոյնպէս ազնիւ տիկ· Մարիին եւ համբոյրներս փոքրկացդ· շատ կ'աղաչեմ որ անյապաղ պատասխանես նամակիս, վերոյգրեալ հասցէին:

Արդէն մի 10 օրից կը վերադառնամ 'ի Պօլիս Աստուծով, ու անձամբ կը գամ գրկել ֆեզ·

Քոյդ եղբայր 'ի սէր
Պ· Հ· ԱԴԱՄԵԱՆ

ՀԱՆՃԱՐԵԼ ԴԵՐԱՍԱՆԱՊԵՏԸ

ՈՒՆԷՐ ԱՆՀԵՏ ԿՈՐՍՈՒԵԼՈՒ ԵՒ ՄՈՌՑՈՒԵԼՈՒ ՎԱՒԸ

Ինչպէս ընթերցողն ալ նկատեց, նամակին առաջին պարբերութեան մէջ խոկ կայ դերասանապետին դժգոհութիւնը իր ձեռնարկներուն նիւթական «արդեանց» անբաւարարութեան մասին: Գանգատը նորութիւն չէր անշուշտ իր ժամանակակիցներուն, ինչպէս նորութիւն չեղաւ հետագային, այլ ժամանակներու մէջ, հայ դերասանին համար, ընդհանրապէս:

Պետրոս Ադամեան Հայ Բեմին մեծագոյն արուեստագէտն էր իր օրերուն: Արժանացած էր հայ եւ օտար բոլոր արուեստագէտներու եւ արուեստասէրներու անվերապահ պաշտամունքին: Խլած էր գափնիները իր անցած բոլոր ճամբաններուն վրայ, բոլոր երկինքներու տակ: Եւ սակայն, հակառակ այս բոլորին, հակառակ իր բարոյական արտասովոր յաղթութեանց եւ հասարակական լայն խաւերու միահամուռ խանդավառութեան, իր մեծութեան մէջ անմոռնալի այս արուեստագէտն ալ ընդհանրապէս տառապեցաւ նիւթական միջոցներու, պարզ խօսքով՝ սովորական ապրուստի ամենօրեայ մտահոգութիւններով: Եւ երբ անդուժելի ախտը պղեանեց պինքը իր կեանքի վերջին օրերու թշուառութեան մէջ, Պետրոս Ադամեան դարձաւ նախատահմանեալ դոհը իր այդ անդիմադրելի տառապանքին:

Նամակին մէկ այլ յատկանշական նորութիւնն է այն, որ անուանի դերասանապետը հետաքրքրուած է ոգեհարցական, կամ, իր բացատրութեամբ, հոգեխօսական պիտելիքներով: Ու մասնակցած է, Պոլսոյ մէջ, իր բարեկամին՝ Յովսէփ Աղնաւուրի կազմակերպած «հոգեշահ հոգեխօսական նիստերուն»: Հետեւած է նմանապէս այդ նիւթին վերաբերեալ հրատարակութեանց, եւ, իր կարդացած ու հաւնած մէկ գրքին կապակցութեամբ ալ անուղղակիօրէն կը հասատէ, թէ կը հաւատայ «ոգեաց գոյութեան եւ անմահութեան»:

Ըսենք այս առիթով, որ իր տառապանքներու եւ հաւատալիք-ներու կարդին, Պետրոս Ադամեան ունեցած է մշտակայ խռովքը դե-րասանի իր ճակատագրին նաեւ — ու մանաւանդ — տարբեր դէմքի մը վրայ: Ատիկա, Արուեստի Պատմութեան մէջ անհետ կորսուելու, չօչափելի հետք ու յիշատակ մը չձգած կեանքէն լաժնուելու հեռա-նկարն է, որ յայտնօրէն, տարբեր տեսակի հիմնական տառապանք մը եղած է իրեն համար:

Ծանօթ է որ հանճարեղ դերասանապետը, մխանգամայն ըրաղած է նկարչութեամբ եւ ըրականերութեամբ եւ այսօր իրմէ մնացած են չորք մը յայտ նկար-ներ, ինչպէս նաեւ առաւելապէս իր ժա-մանակի արժէքով հասկնալի չափածոյ եւ արձակ դրուագներ: Այս վերջիններըս առնօք ամփոփուած են Հայր Վարդան Հա-յկունիի կազմած հա-տորին մէջ, իսկ երեք տարի առաջ ալ, ա-ւելի ճոխ եւ ամբող-ջական բովանդակու-թեամբ հրատարակ-ուեցան Երեւանի Պե-տական Հրատարակ-չականին կողմէ:

ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ

— «Շատ ֆչերին է յայտնի, կը գրէ Ռու-բէն Զարեան այս գրքի յառաջաբանին մէջ, որ Ադամեանը, դերասան լինելուց բացի, եղել է նաեւ նկարիչ, բանաստեղծ, թարգ-մանիչ, արձակագիր եւ հետազօտող ֆինադատ:»

... «Պետրոս Ադամեանին, ինչպէս վկայում է Շիրվանզադէն, յաճախ կարելի էր տեսնել վրձինը ձեռքին նկարելիս կամ գրասե-ղանի ֆով նստած գրելիս: Նա իր բարեկամներից չէր թաքցնում, որ կուում է մոռացութեան դէմ: ... Պետրոս Ադամեանը, ինչպէս բո-լոր դերասանները, ապրում էր լուրջ ողբերգութիւն: Եւ դա հաս-կնալի է: Բեմական արուեստը անշնորհակալ արուեստ է, որովհե-տեւ այն գոյութիւն ունի միայն ստեղծագործութեան պահին. վա-րագոյրի փակուելուն հետ չքանում է եւ դերասանի արուեստը: ...

Ի՞նչ է դերասանից մնում. լաւագոյն դէպքում՝ մամուլի արձագանգներ, ժամանակակիցների կցկտուր վկայութիւններ եւ մի բանի լուսանկար, բայց ոչ ստեղծագործութիւնը: ... Որքան մեծ էր Ադամեանի յաջողութիւնը բեմում, այնքան աւելի խորն էր նրա վիշտը: Նա հոգեկան դրամա էր ապրում, որ իր մահուան հետ անհետանալու է եւ իր հանճարը, որ Համլետը, Ուրիէլը, Լիրը, Ֆինը, որոնց նա անուանում էր իր հոգու թանկագին զաւակներ, թաղուելու են իր հետ միասին առ միշտ ու անդարձ:»

Ադամեան, նկարչական ու դրական իր այս ստեղծագործութեանց ապաւինած է, ահա՛, իր անունն ու համբաւը փրկելու համար մահէն ալ անդին, մոռացութեան վտանգէն: Շատերուն ծանօթ է՝ իր եւ իր նմաններուն վախճանը պատկերացնող զգայուն մէկ ուսանաւորին այն հատուածը, ուր կ'ողբայ ան մոռացութեան դատապարտուած դերասանին ճակատագիրը,— «Նըկարչին մնայ գէթ յիշատակն ի կըտաւ»... *Ցօսուն է այդ չափածոյ գրուածքը, մանաւանդ, դերասանին կեանքը, կոչումն ու տառապանքը պատկերացընելու տեսակէտով: Պիտի ուզէինք, որ մեր ընթերցողները կարդային Ադամեանի այդ ստեղծագործութիւնը իր ամբողջութեան մէջ եւ առով — անկախ անոր լեզուական եւ դեղարուեստական կողմէն — առիթը ունենային անգամ մը եւս խորհրդածելու դերասանին — յատկապէս հա՛յ դերասանին ու նաեւ Պետրոս Ադամեանին — ենթարկուած ճակատագրին չուրջ: Ահաւասի՛կ.—*

ԴԵՐԱՍԱՆԸ

Զուսի ոչ կայք, ոչ բնակարան հաստատուն,
Շըրջի մտածկոտ եւ նիհար.
Յուզմունք, տագնապ են լոկ սընունդն իւր կենաց.
Դափնիք ձակտին էլ դալար
Փըրտամբ, ընգամբ, արտասուքով են խաղուած
Ժողովըրդից ծափահար:

Մերթ ծովեզեր, մերթ էլ երկրէ ուղեաց վրայ
Կը թափառի սիրտըն հոգ՝
Փշալից փառաց նոր հորիզոն որոնել,
Ուր ողջունեն նորան ծաղկօք.
Բայց նա ծաղկանց իւրաքանչիւր լուրջ թերթեր
Ցօղէ լեղի արտասուօք:

Թարգման մարդկան պէս պէս յախտուն կըրքերին՝
Ունի հանճար ու դիմակ.
Զիւր սեփական անձըն վաղուց մոռացած՝
Այլոց համար կայ միշտ:
Մերթ է տրխուր, բայց Մոլիէռ ճեւանայ,
Մերթ է յանկարծ՝ ողբերգակ:

Ոչ մի բանի տէր՝ վայելող չէ եղած,
Ո՛չ կենացն ո՛չ մըտերմին.
Տեղ մը այսօր բան մի նորան թէ գրաւէ,
Թէ սէր զգայ կուսեկին,
Կիասնի վաղիւ բաժանման ժամն անողոք,
Հարկ է մեկնիլ ողբագին:

Զանձն իւր ըստէպ խաբէ փառօք անցաւոր,
Որ ի հեռուստ գինչ թըմբուկ
Անոյշ հընչեն նախանձորդին լըսելեայց,
Մինչդեռ անբաւ վիշտ 'ւ անձուկ
Կըրէ պաշտողըն Շեքսպիրի եւ մեկնիչ,
Որոյ լուծէ զհանելուկ:

Ըզբեմ թողնել, ա՛հ, չէ կարող նա բընաւ.
Իւրաքանչիւր պըսակներ
Հետըզհետէ կազմեն նորա շըղթային
Օղակներն այն ծանրաբեռն,
Որոյ ահեղ շեղջին տակ օր մի նաեւ
Մահն էլ խաղայ զիւր մեծ դերն:

Պըսակն ահա չէ համաչափ վիճակին,
Հարկ է սակայն շբեղ հագնի.
Չէ փոյթ՝ թէ է՛ անօթի կամ թէ ծարաւ,
Ձեռնոց պիտի գեղանի.
Փոշին կարմիր սօղէ զդիմաց դեղնութիւն՝
Գիշերն անքուն թէ տրբնի:

Անթարթ աչքեր անդուլ ընդան կը դիտեն.
Կը հաւատան երբ ատէ.
Միայն ըզսէրն անուանեն կեղծ ու պատիր՝
Եթէ յանկարծ նա գըտնէ
Զիւր Օֆելի կամ Տեզտեմոն կամ ազնիւ
Մի բարեկամ՝ զոր պաշտէ:

Աղէ՛ ուրեմն՝ թափառականդ Ակասֆեր...
Ա՛ռ ըզդիմակդ, ե՛լ ի բեմ.
Ծափ զարնելով թէպետ ըզքեզ միշտ գովեն
Երբ ցոյց տաս չարն ու վըսեմ.
Բայց դու մի մնար ոչ մի տեղ շատ օրերով՝
Որ չընայեն քեզ ընսեմ:

Սուլեց շոգին. ժամ է գնալ ու թափառիլ,
Մելփեմոնի հէք զինուոր.
Բարեկամներդ եւ սիրելիներդ թող մինակ,

Մայրիկդ եւ հայր ալեւոր·
Փութա՛ ի տես տանել մարդկանց տիպարներ·
Պատառ հաց է հարկաւոր:

Նըկարչին մնայ գէթ յիշատակն ի կըտաւ,
Փիդիասայն ի կըճի·
Կ'անհետանայ ճեզ հետ հանճարն, եւ զդիմակ
Կ'ուտէ հողոյն սեւ ճըճի·
Պատմութիւն, նա գուցէ զճեզ օր մի յիշէ
Յ'ապագայում՝ թէ հանի:

Լաւն ու վըսեմ՝ նա էր գրաւել զճեզ ի սպառ·
Ո՛հ սիրեցեալ այն նիւաղճ···
Պատանիք՝ կեանքիդ լինին թատեր վարագոյր,
Մարին լոյսեր, դադրին խաղճ:
Գուցէ յետոյ դաշտի մի վրայ թէ գըտնեն
Ջանքդ մարմնոյդ չոր կըմախճ:

ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆԻՆ ՈՒՐԻՇ ՄԻԿ ՆԿԱՐԸ
կարելի չեղաւ ստուգել, թէ ով է ճովի անձը·
նկարը ճաշուած է Պոլիս:

Ահա՛, ղեբատանի այս ճակատագրին ղէմ է որ ծառացած էր Պետրոս Ադամեան եւ ղէթ յետ մահու մոռացութեան չմատնուելու համար, ապաւինած էր նաեւ պատառաին ու ղրականութեան: Որպէս ղի, երբ «մարին լոյսեր, դադրին խաղք» եւ «պատանիք՝ կեանքին լինին թատեր վարագոյր», չօշափելի բան մը մնայ երկէ երբեւ հետք ու յիշատակ···

Ի՞նչ ղիտնար, որ հայ ժողովուրդն ու Հայոց թատերական պատմութիւնը բնա՛ւ պէտք պիտի չունենար իր կտաւին ու ղլրին, այլապէ՛ս պահելու համար այդ հետքն ու յիշատակը եւ դարճնելու ղինքը ղէմք մը, անո՛ւն մը մեր մշակոյթի դարաւոր պատմութեան

մէջ, անուն մը յաւէտ յիշատակելի, դէմքաղդո՛վ դրուած — ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ:

Ինչ որ ալ եղած ըլլայ Պետրոս Ադամեանին յայտնաբերած ընդունակութիւնները նկարչական եւ դրական–ստեղծագործական կամ վերլուծական մարդերու մէջ, նա, այնու ամենայնիւ կը մնայ Հայ Թատրոնի անհատանելի եւ անհաւասարելի մեծութիւնը:

Իր յառաջաբանի եղրափակող խօսքին մէջ, Ռուբէն Զարեան իրաւամբ կը դրէ.

— «Ամէնիմն էլ գիտակցում են նրան (Ադամեանին), որպէս բեմի մեծագոյն վարպետի, որն այժմ միայն նուիրական անուն չէ, այլեւ ազգային հպարտութիւն՝ իւրաքանչիւր Հայի համար, լինի նա հայրենի երկրում դազգահի մօտ կանգնած բազմավաստակ բանուոր, մեծ համբաւի հասած գիտնական, թէ պարզ արհեստաւոր Բէյրութում կամ էլ հեռաւոր Բուենոս–Այրեսում:»

(Պետրոս Ադամեան ծնած է Էնկիւրի, 1849ին, հայ կաթողիկէ ծնողքէ եւ մեծցած է Պոլսոյ մէջ, պատանեկան տարիքէն խիստ նուիրուելով Թատրոնին: Մեռաւ 2 Յունիս 1891ին:)

ՀԱԿԱԿՇԻՌԸ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԻՆ ՎՐԱՅ

Անգլիոյ մէջ խստագոյն հակակշռի, բուն բառով՝ դրաքննութեան ենթակայ են թատերական բոլոր երկերը, նախ քան անոնց բեմադրութիւնը: Հակակշռելու կամ դրաքննելու պաշտօնը կը կատարէ «լորտ–Չամպէլլան» Սքարպրոյի կոմսը: Ու կը կատարէ ամենայն խստութեամբ եւ աւանդապաշտութեամբ: Անգլիացի թատերագիրները բնականաբար ընդվզած են այս խստութեանդ դէմ:

Վերջին անգամ թատերագիր Ճոն Օզպորնն է որ խնդիր ունեցած է դրաքննիչ լորտին հետ՝ օրագրողներու կեանքէն առնուած «Փոլ Սլիքի չրջապատը» անունով երդիծական–երաժշտական թատերախաղի բեմադրութեան առթիւ: Հեղինակը վճռապէս մերժած է որ եւ է մկրատում կամ բարեփոխում իր թատերախաղին մէջ, սկզբունքի հարց մը դարձնելով այդ իրեն համար:

— Երբ մէկը թատրոնին համար բան մը կը գրէ, ըսած է ան օրագրողներուն, միշտ ունի այն տպաւորութիւնը, թէ Սքարպրոյի կոմսը, իր եռեւը կեցած, կը հետեւի իր գրածին: Ասիկա անհանդուրժելի է: Պէտք է վերնայ թատերական դրաքննութիւնը: Պատճառ մը չկայ, որ թատերագիրներն ալ չվայելեն մեւս գրողներուն վայելած ազատութիւնը:

Հեղինակը վճռած է՝ ի հարկին դատարան դիմել, պաշտպանելու համար թատերագիրներուն իրաւունքը:

Աւելորդ է ըսել, թէ Անգլիոյ թատերասէր բազմութիւնները հետաքրքրութեամբ կը հետեւին դիրքնք ալ չհատգրգռող եւ սկզբունքի մը չուրջը դարձող այս վէճին:

ՄԱՐԻԱ ԳԱԼԼԱՍ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԵՐԳՉՈՒՀԻՆ

«ՉԱՅՆԻ ԴՐԱԽՏԻՆ ՄԷՋ ՈՒՐԱԿԱՆ»

Աչխարհահռչակ երգչուհի Մարիա Մէնէչինի Գալլաս, 19 Դեկտ. 1958ի պիչերը, առաջին անգամ ըլլալով երգեց Փարիզի Օփէրային մէջ: Թագուհիի մը պաչտօնական այցելութիւնը Փարիզ պիտի չառիղձէր այնքան խանդավառութիւն, որքան առիղձեց Գալլասի ներկայութիւնը այնտեղ, բոլոր պեղարուեստասէրներու կարծիքով: Ու վատահօրէն, անոր ապահոված այս նոր յաղթանակը, Փարիզի մէջ, եղաւ արդար փոխ–վրէժ մը ի դէմս այն ճակատագրին, որ ժամանակին, անողորմաբար նետած էր պինքը թչուառութեան ու զառնութեանց գիրկը:

Արդարեւ, ինը տարիներէ ի վեր, Մարիային կեանքը եղած էր ճակատագրին դէմ պայքար մը, որուն կուրծք տուած էր, իրրեւ կին եւ իրրեւ երգչուհի, հիացման արժանի քաջութեամբ ու կամքով:

Դեռ ինը տարիներ առաջ, Նիւ Եորքի ժողովրդական թաղերէն մէկուն մէջ կորսուած եւ մարմնական թերութիւններով աչքի զարնող աղջիկ մըն էր ան, Մարիա Քալոգէրոփուլոս անունով եւ զաւակը յոյն պաղթականի մը: Դպրոցին մէջ, իր աչքի սուր կարճատեսութեան եւ մանաւանդ կիրութեան պատճառով, ծաղրանքի նչաւակ կը դառնար: Քսան տարեկանին կը կչռէր արդէն 94 քիլօ...

Երբ պատերազմը վերջացաւ, գարձաւ երգչուհի, որովհետեւ հաճելի ձայն ունէր: Երկրորդական թատրոններու մէջ, սակայն, մարդիկ, իր ձայնը ունկնդրելէ աւելի կը դիտէին իր դէր մարմինը: Մարիա սաստիկ կը տառապէր ինքզինքը դիտելով հայելիին մէջ: Եւ որովհետեւ փառատենչիկ աղջիկ մըն էր, վրան յուսահատութիւն կուգար: Անգամ մը դրած էր մայրիկին.

— Յուսահատած եմ տեսնելով, որ բարձրութեան մը պիտի չհասնիմ եւ մտածելով, որ ոչ ոք պիտի հետաքրքրուի ինձմով:

Եւ սակայն կը սխալէր չարաչար: Ճակատագրէն այնքան պատրաստ եւ անոր դէմ մաքառող այս աղջիկը, օրին մէկը այնպէս մը պիտի օգտուէր նոյն այդ ճակատագրէն, որ կեանքը պիտի յեղաշրջուէր ամբողջովին:

Եւ ահաւասիկ իր դիպուածային, բախտաբեր հանդիպումը, 1949ին, սիներոր Մէնէչինի Գալլասի հետ, որ աղիւսի մեծ գործարանատէր մըն էր Իտալիոյ մէջ: Միլիոնատէր մը՝ իրմէ քսանըվեց տարուս աւելի մեծ: Ու հանդիպման յաջորդած խոստովանութիւնը միլիոնատէրին.

— Սիրեցի ձեզ եւ կ'ուզեմ ձեզի հետ ամուսնանալ: Ձեզ պիտի դարձնեմ երջանկութիւն եւ դրուիչ կին մը, այլ մանաւանդ՝ մեր ժամանակաշրջանի ամենամեծ երգչուհին...

Առաջարկը ընդունուեցաւ, ամուսնացան եւ սիներոր Գալլատ անցաւ դրծի անմիջապէս: Մարիա, մանուկի մը պէս ենթարկուեցաւ իր ամուսնոյն բոլոր պահանջներուն: Հանդուրժեց բռնապետական պահեցողութեան մը, ազատիչ մարձումներու, մարզանքներու եւ դաժան հսկողութեան եւ վայելեց ամէն կարգի խնամք ու հոգածութիւն: Այս կարգապրութեանց հետ, միաժամանակ, ամուսինը յանձնեց զայն երաժշտութեան ամէնէն անուանի վրոֆէսօրներու եւ մանաւանդ «Ազգայ ու Միլանոյ»ի նուագախումբի վարիչ մաէսթրօ Սերաֆինիի դասընթացքներուն: Եւ երկուստեք յամառ

ՄԱՐԻԱ ԳԱԼԼԱՍ

Իր ճակատագրէն դըժգոհ ամերիկացի յոյն աղջիկը, որ, իտալացի միլիոնատէրի մը հետ ամուսնանալէ յետոյ, դարձաւ մեր ժամանակներու ամէնէն նշանաւոր երգչուհին, եւ, հակառակ իր անհանդուրժելի էմայճներուն, դարձաւ նաեւ կուռքը երաժշտութեան սիրահար միջազգային բազմութիւններուն ի սիրուս աշխարհի:

աշխատանքներու չնորհիւ բացուեցաւ ու պեղեցկօրէն մշակուեցաւ Մարիայի ձայնը: Ամէն դաս թափանցեց ան նաեւ թատերական արուեստի գաղտնիքներուն:

Տարիներ սահեցան տարիներու վրայէն:

Սքանչելի ձայն ունեցող, բայց մինչ այդ անծանօթ մնացած եւ իր ճակատագրէն դառնօրէն յուսահատ Մարիան ինք ալ տեսաւ, որ յարատեւ աշխատանքն ու հատուցամտութիւնը, իր ընդոծին յատկութեանց միացած, կը դարձնէին զինքը այլակերպուած էակ մը թէ՛ իր ընդունակութեանց արտասովոր յայտնաբերման մէջ եւ թէ՛ մարմնական բարեկազմութեան տեսակէտով: Մարիան այլեւս չէր այն, ինչ որ էր նախ քան Գալլասի հետ իր ամուսնութիւնը, բախտի զարմանալի մէկ դիպուածով:

Ու այսպէս, կերպարանափոխութիւնը ի վերջոյ ստացաւ իր վերջնական ձեւն ու կաղապարը: Եւ իրիկուն մը, մէկ անգամէն,

յայտնութիւն մը եղաւ սլացիկ հասակով (կորնցուցած էր 35 քիլօ), չնորհալի երիտասարդուհիի մը երեւումը «Աքալա»յի բեմին վրայ: Այդ իրիկունն իսկ կը դասուէր ան բոլոր ժամանակներու բոլոր մեծ սոփրանօներու չարքին: Ու քիչ ետքը կը դառնար Իտալացիներուն կուռքը, անոնց ազգային հերոսուհին, առանց Իտալուհի մը եղած ըլլալու:

Մէկ օրէն միւսը Մարիա Գալլասի հռչակը հասաւ աշխարհի ամէն կողմը: Այս հռչակին հետ, սակայն, աշխարհ ծանօթացաւ նաեւ անոր պայթուցիկ խառնուածքին ու անհանդուրժելի քմայքներուն:

Սովորական բան դարձած են, արդարեւ, իր անձին չուրջ ի՛ր իսկ ստեղծած դայթակղութիւնները: Յամառութիւնը ոչ մէկ փափկանկատութիւն կը ճանչնայ իր մօտ: Դիւրաբորբոք է ծայր աստիճան: Սարսափն է ան Օփէրաներու վարիչներուն, որոնք, երբ պայմանադրութիւն մը կնքեն իրեն հետ, մինչեւ վերջին րոպէն վստահ չեն կրնար ըլլալ, թէ ամէն բան լաւ պիտի վերջանայ: Աչխարհահռչակ դրագէտ է. Հէմինկուէյ որակած է զայն «ձայնի դրախտին մէջ ուրական»:

Կը պատմուի թէ Մարիա Գալլաս ապտակած է իրեն հետ բեմ ելած մէկ կամ երկու արուեստագէտներ: Հրապարակով մեղադրած է իրեն մրցակից Ռէնաթա Թէպալտին, ըսելով որ դաւադրութիւն մը նիւթած է իրեն դէմ: Ճամբու դնել տուած է պարիզեն Լինզո Սորտէլլոն, որովհետեւ կը նեղէր զինքը Լուչիա տէ Լամէրմուրի զուգերգին մէջ...

Գայթակղութեանց մեծագոյնը սակայն պայթեցուց ան անցեալ Յունուար 2ին Հռոմի մէջ: Կը բեմադրուէր «Նորմա» օփէրան: Սրահը բերնէ բերան լեցուած էր Հռոմի ընտրանիով: Իր օթեակին մէջ նստած էր նաեւ Հանրապետութեան Նախագահը: Ու յանկարծ, Բ. արարուածին, Մարիա Գալլաս մերժեց երգել, առարկելով որ ձայնը կ'ինչնէ եւ չի կրնար: Հազար թախանձանքի՝ չարունակելու իր դերն ու երգը, օգուտ չունեցաւ: Մերժեց վճռաբար ու մեկնեցաւ թատրոնէն: Սրահին մէջ իրարանցում տիրեց եւ բոլորը, Նախագահն ալ միասին, զայրացած հեռացան սրահէն: Զայրացաւ նաեւ կառավարութիւնը եւ հանրային կարծիքը ընդվզեցաւ իրեն դէմ: Այս կացութեան մէջ ալ հեռացաւ Իտալիայէն:

Նիւ Եորքի մէջ եւս, այս դէպքէն ետք եւ երգահանդէսէն քանի մը օր առաջ չեղեալ հռչակեց իր պայմանադրութիւնը: Ինչո՞ւ, — որովհետեւ «Մեթրոփոլիթըն Օփէրա»յի տնօրէնը խնդրած էր իրմէ աւելի ոյժ տալ իր ձայնի խաղերուն եւ ելեւէջներուն: — «Ձայնս վերելակ չէ», պատասխանած էր ան եւ մերժած էր երգել:

Աչխարհի բոլոր Օփէրաները, սակայն, կը տանին Մարիա

Սիներոր Մէնէյիճի Գալլաս
բնաւ առանձին չի ձգեր իր կինը

Գալլասի այս քմայքները, որովհետեւ մրցակից չունի ան որեւէ տեղ:

— Իրապէս դժուար է ապրիլ Գալլասի հետ, լսած է Օփէրայի վաղեմի մասնագէտներէն մէկը: Իր փառքը սակայն արդարացումն է իր քմայքներուն: Ո՛վ կրնայ երգել իրեն պէս...

Արդարեւ, բոլոր մասնագէտներու կարծիքով, 50 տարիներէ ի վեր այսքան դեղեցիկ ձայն չէր լսուած աշխարհի մէջ:

Ահա, այս պայմաններու մէջ էր որ կազմակերպուած էր նաեւ Փարիզի Օփէրային երգահանդէսը, անցեալ Դեկտեմբեր 19ին: Կազմակերպիչը, մինչեւ վերջին օրը ահ ու դողի մէջ էր, որ ուրական մըն ալ այդ դիշեր չպայթի... Բայց չպայթեցաւ: — «Ամբողջ Փարիզը ոտքս պիտի բերեմ», լսած էր Մարիա ու բերած էր: Երկու հազար երկու հարիւր առանձնաշնորհեալներ ներկայ գտնուեցան այդ երեկոյթին: Ներկայ գտնուեցաւ նաեւ Հանրապետութեան Նախագահ Ռընէ Քոթին (երգահանդէսին հասոյթը պիտի յատկացուէր Պատուոյ Լեգէոնի բարեսիրական ձեռնարկներուն): Առաջին կարգի տոմսերը կ'արժէին 20·000ական ֆրանք (50 տոլար): Իսկ երգահանդէսին դեղատիպ յայտագիրը կը կշռէր մէ՛կ քիլօ, — այնքան ճոխ էր ամէն ինչ: Մեծանուն երգչուհին յայտագրի դործադրութեան երկու ժամերու ընթացքին բեմ եկաւ չորս տարբեր դերերով, չորս տարբեր օփէրաներու գանագան տեսարաններուն մէջ, երգչախումբի եւ երգիչներու ընկերակցութեամբ: Եւ արժանացաւ անվերապահ գնահատանքի:

Երգչուհին, իր ստորագրած պայմանագրութեամբ, այդ մէկ դիշերուան համար պիտի ստանար հինդ միլիոն ֆրանք: Եւ երբ արտասովոր խանդավառութեան մէջ, կէս դիշերին, երգահանդէսը վերջացաւ, Մարիա Գալլաս ստացաւ հինդ միլիոնի չէքը: Ստացաւ, բայց վրան ստորագրութիւն մը նետելով, անմիջապէս վերադարձուց եւ նուիրեց զայն բարեսիրական այն ձեռնարկներուն, որոնց ի նպաստ կազմակերպուած էր երգահանդէսը...

ՕՏԱՐ ԲԵՄԵՐՈՒ ՎՐԱՑ

ՇԱՐԼ ԱԶՆԱՒՈՒՐ

«ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԹՐՈՒՊԱՏՈՒՐԸ» ԵՒ ԱՆՈՐ ԱՊՇԵՑՈՒՑԻՉ ՎԵՐԵԼՔՆ ՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՇԱՐԼ ԱԶՆԱՒՈՒՐ

Ֆրանսայի մէկ ծայրէն մինչեւ միւսը բոլորին բերանն է անունը այս հայ երիտասարդին, որ իր տաղանդին ուժով, այլ մանաւանդ առնամականներով չափառնակուած իր յամառ աշխատանքով եւ յուսահատիլ չգիտցող իր կամքով, ինքզինքը պարտադրած է այսօր Ֆրանսական «միւզիք հոլ»երու բոլոր բեմերուն եւ այս բեմերու բոլոր սիրահարներուն, յատկապէս Ֆրանսացի երիտասարդութեան:

Երգահան եւ երգիչ, միաժամանակ, — երկու յատկութիւններ, որոնք դիւրաւ լրացուցած են, Շարլ Ազնաւուրը դարձընելու համար յայտնութիւն մը Ֆրանսայի մէջ: Այս բոլորը պիտի չբաւէին անշուշտ, եթէ երգահան-երգիչը, իր զարդացումով, ապրումներով, արուեստագիտական ձեւերով, լեզուով ու լեզուի չհշտով ամբողջապէս յարմարած չըլլար Ֆրանսական միջավայրին, եւ, դէթ իր արուեստի կիրարկման գծով ճուլուած չըլլար այդ միջավայրին ու կեանքին հետ: Այսինքն, եթէ եղած չըլլար հարիւրին հարիւր Ֆրանսացի: Այս պետնի վրայ, Կ. Փոլատեանի ասոյթով, «հրաժարած է ան հայութենէն», այլապէս, Շարլ Ազնաւուր պիտի չկրնար այսօր ըլլալ այն, ինչ որ է իրականութեան մէջ իրրեւ ֆրանսացի երգիչ: Չէ ժխտած, չէ ծածկած ան, այսուհանդերձ, իր ցեղային կնիքը: Եւ, քիչ չէ թիւը այն Ֆրանսացիներուն, որոնք լաւ կիտեն իր ծննդոցը, կիտեն այսինքն Հայու զուարակ ըլլալը, առանց անշուշտ ծննդեան այդ գծով ձեւաւորելու եւ արտայայտելու իրենց դրական կամ բացասական վերաբերումը իր նկատմամբ: Ֆրանսական հասարակութեան եւ Ֆրանսացի քննադատներուն համար կարեւորը Շարլ Ազնաւուրի արժէքն է իրրեւ արուեստագէտ, իրրեւ գնահատուած եւ յայնօրէն

վինտուած երգահան–երգիչ: Մնացածը հետաքրքրական չէ անոնց համար:

Շարլ Ազնաւուրի համար կեանքը եղած է երկարամեայ ճիգերու շղթայ մը: Անշուշտ, բախտն ալ օգնած է իրեն, որոշ չափով, բայց օգնած է այն առեն, երբ ան արդէն հասած էր տեղ մը իր անխոնջ աշխատանքին ու մանաւանդ ինքնավստահութեան շնորհիւ:

Շատ համեստ է իր ծագումը, թէեւ ժառանգական կարելի է նկատել՝ վաղ տարիքէն իսկ իր մօտը յայտնուած արուեստի դիծը: Հայրը, Ֆրանսահայ դաղութին մէջ ծանօթ կովկասահայ Միշա Ազնաւուրեանն է, որ իրրեւ դերասան եւ երգիչ յաճախ բեմ ելած է օփէրէթներու մէջ: Մայրը, տիկին Քնար, Պոլսեցի է, իր կարգին դերասանուհիի շնորհով օժտուած Հայուհի մը: Եւ, իրմէ մէկ տարեկան մեծ քոյրը՝ Ազատ Ազնաւուր, ծնողքէն ժառանգած իր ձիրքերով, դարձած է հայկական եւ Ֆրանսական բեմերու վրայ ծափահարուած երգչուհի մը:

Հազիւ 12–13 տարեկան, քոյր եւ եղբայր Ազնաւուրները արդէն Ֆրանսական բեմին վրայ են: Կը մասնակցին փոքրերէ կազմուած երգչախումբի մը, որ կը չրջէր երգիչ Փրիորին հետ, Մարսէյլի չրջանին մէջ: Քանի մը տարի անց, երեկոյ մը, Շարլ Ազնաւուր, տակաւին պատանի, խորհրդաւոր կը տպաւորուի երգիչ Պերվալի քանի մը երգերէն եւ նոյն պիչերն իսկ կ'որոշէ փորձել իր բախտը, երգեր հեղինակելու ասպարէզին մէջ:

Դժուար էր, սակայն, իր էութենէն բխող այս ցանկութիւնը իրականացնել անմիջապէս: Ոչ ունէր այդ դործին պատրաստութիւնը, ոչ ալ որեւէ յոյս՝ մէկ օրէն միւսը յաջողելու համար: Հայրը հետաքրքրուած էր անշուշտ իր զաւկին մօտ յայտնուած տաղանդով, բայց ի վիճակի չէր ապահովելու անոր մշակումը: Ու կ'ըսէր Շարլը դարձնել ... դերձակ: Այդ չրջանին է, որ հարուստ եւ բարեսէր Հայ մը, Շարլին ապագան ապահովելու համար, կը տանձնէ անոր ուսման ծախքերը Փարիզի անթել–հեռապրի կեդրոնական վարժարանին մէջ: Հետեւելով հանդերձ այս դասընթացքին, Շարլ կ'արձանագրուի նաեւ Թատերական կեդրոնի դասընթացքներուն եւ կ'աշակերտէ Ռոնեռնիին: Այնտեղ ալ, առանց տակաւին յառաջացած ըլլալու սոլֆէժի եւ ձայնագրութեան մէջ, կը յօրինէ քանի մը երգեր իր քրոջը Ազատային համար:

Երկար չի տեւեր իր ուսումը անթել–հեռապրի վարժարանին մէջ: Կոչումն ունէր ան դառնալու երգահան–երգիչ մը, եւ, այդ մղումով ալ կը լքէ դպրոցը ու կը նետուի թատերական ասպարէզի մէջ: Արդէն, բաւական բան սորված, դէրեր կը տանձնէ զանազան թատերախաղերու մէջ, իսկ ասոնց վերջաւորութեան բեմ կուպայ երգելու Ֆրանսական հին երգեր, միշտ սակայն — ու տակաւին — երգչախումբերու մէջ:

Թատրոնն ու երգախառն ներկայացումները կ'ըլլան իրեն համար փորձառական դպրոց մը, ուր, տարիներու ընթացքին կը յառաջդիմէ եւ միաժամանակ կը մարզէ նաեւ իր ձայնը: Կ'ունենայ մանաւանդ համարձակութիւնը բեմ դալու առանձին: Եւ օր մը, 1942ին, ինք եւ Փիէր Ռոշ անունով իր մէկ բարեկամը, կը կազմակերպեն երգի չրջապտոյտ մը Ֆրանսայի դաւառներուն մէջ: Այս ձեռնարկը կը պսակուի յաջողութեամբ: Այնքան, որ երգի այս երկեակին ձեռնարկները, որոնք զեղուն էին ինքնաստիպ ու զաւեշտական նորութիւններով, ամբողջ վեց տարի կ'ապահովեն իրենց անուն մը, հոգ չէ թէ նիւթական անբաւարար արդիւնքներով:

Ու ահա, բախտն է կը ժպտի Շարլին, որ 1945ին կը ծանօթանայ Ֆրանսացի նշանաւոր երգչուհի Էտիթ Փիաֆի հետ: Այս վերջինը կը հաւնի երկու երգիչներուն եւ հետը կը տանի Զուիցերիա, ինը ուրիշ դերասան–երգիչներու հետ: Այնտեղ ալ, Շարլ եւ Փիէր կը պատրաստեն իրենց առաջին երգապնակը — «Արագ Մեկնում» զուգերգով: Այս յաջողութիւնը, ահաւասիկ, Շարլին համար խոստում մըն էր, որուն իրականացումը պիտի չուշանար:

Երբ Էտիթ Փիաֆ Գանատա կ'ներթար, թելադրեց Շարլին ու Փիէրին Ամերիկա անցնիլ եւ այնտեղ փորձել իրենց բախտը: Գանի մը չարաթ յետոյ արդէն Նիւ Եորք են, առանց սակայն որեւէ պայմանագրութեան եւ որեւէ մէկու հետ ծանօթութեան, առանց նաեւ անգլերէն բառ մը գիտնալու: Դժուարաւ կ'անցնին Գանատա, զատարկ գրպաններով: Եւ այնտեղ կը մնան ամբողջ երկու տարի, վաղելով մէկ «քաղարէ»էն միւսը եւ երգելով — անշուշտ իրենց դիտցած կամ կրցած ձեւով — Գանատայի մէջ համբաւ չահած Էտիթ Փիաֆի երգերը: Կը ծախսեն ինչ որ կը չահին եւ երկու տարի ետքը Շարլ առանձին փարիզ կը վերադառնայ, բոլորովին անկուտ:

Այնտեղ, Էտիթ Փիաֆ Շարլը կ'առնէ իր պաշտպանութեան տակ: Կը զարձնէ իր քարտուղարն ու չոֆէօրը: Իսկ միւս կողմէ, իր ժողովրդականութեամբ ու հեղինակութեամբ, թեւեր կուտայ ան Շարլին, որպէսզի սկսի թռչիլ յաջողութենէ յաջողութիւն:

Ու ծայր կուտայ իր հեղինակութեանց չարքը: Կը դրէ «կիրակիները կ'ատեմ» եւ «Յօրանջել ու քնանալ» երգերը, յօրինելով նաեւ անոնց երաժշտութիւնը: Ատոնց կը յաջորդեն ուրիշներ, այլազան նիւթերով: Երգերը կը տպուին: Անուն ունեցող երգիչներ կը սկսին երգել Շարլ Ազնաւուրին այդ հեղինակութիւնները: Եւ յաջողութիւնը այնքան մեծ կ'ըլլայ, որ ան կը չահի, Տուվիլի մէջ, Երգի Մեծ Մրցանակը: Ունի այլեւս ան իր տեղը Էտիթ Փիաֆի, Կրէքոյի, Փաթաչուի եւ ասոնց արժէքով այլ երգիչ–երգչուհիներու յայտագիրներուն մէջ: Շարլ, սակայն, գոհ չէ: Կ'ուզէ իր երգերը ինքն ալ երգել: Ու կը պատրաստէ ճոխ յայտագիր մը իր մեներգներով, իրե՛ն համար: Այնուհետեւ, երեկոները, ամէն օր, կ'երգէ յաջորդաբար եօթը «քաղարէ»ներու մէջ, եօթնական երգեր:

Ու վերջապէս, կ'երեւի ան Փարիզի մեծապոյն «մուլիք հոլ»ը-ըէն «Օլիմպիա»յի բեմին վրայ: Քննադատները չեն խնայեր իրեն (թէեւ ուշադրութեամբ կ'օղտուի եղած դիտողութիւններէն), բայց հասարակութիւնը, մանաւանդ երիտասարդները, խելայեղօրէն կը ծափահարեն պինքը: Երկու տարի անց, արդէն, Շարլ Ազնաւուր իր կատարելութեան մէջ է, — առաջիններէն է ֆրանսական «մուլիք-հոլ»երու երդիչներուն մէջ: Քննադատները վար կը դնեն իրենց գէնքերը եւ Ազնաւուրի երգերը կը լսուին այլեւս բոլոր շրթունքներու վրայ...

Շարլ Ազնաւուր երգած պահուն

Շարլ Ազնաւուր եղաւ Սպանիոյ մէջ ալ եւ առանց բառ մը սպաներէն դիտնալու, սպաներէնով երգեց իր երգերը, սպանացի ունկնդիրներու համար:

Անցեալ տարի կ'երգէր «Ալհամպրա»յի մէջ (Փարիզ): Եւ, հակառակ իր փոքր կազմին — հասակին բարձրութիւնն է 1·64 մէթր — կը սիրապետէ ան 17 մէթր խորք ունեցող այդ «միւզիք-հոլ»ի բեմին:

Իր անժխտելի յաջողութեանց մէջ, Շարլ Ազնաւուր շատ քիչ բան կը պարտի դիպուածին կամ պատահականութեան: Իր ասպարէզին մեծապոյն դիպուածն էր ծանօթացումը Էմիլ Փիաֆին հետ, որ կարեւոր բաժին մը ունեցաւ անշուշտ, իր հետագայ վերելքին մէջ: Իրողութիւնը սակայն այն է, որ Էմիլ Փիաֆ իր առջեւը դտաւ համեմատաբար կազմուած-պատրաստուած արուեստագէտ մը, որ մէջտեղ եկած էր սեփական, ծանր ճիդերով եւ տաղանդով մը, որ ընդօծին էր իր մօտ:

Ըսինք, արդէն, որ Շարլ Ազնաւուր երկսեռ երիտասարդութեան պաշտելին է մասնաւորապէս: Այսպէս է, որովհետեւ անոնց սէրերն է որ կ'երգէ եւ անոնց ղպայնութիւնը, անոնց ապրումներն է որ կ'արտայայտէ իր երգերուն մէջ: Յայտագիրներու մէջ իր անունը միայն կը բաւէ, որ թատերասրահները լեցուին բերնէ բերան, եւ, ամէն մէկ երգէ յետոյ, ընդան բուռն ծափահարութիւններով:

Հեղինակն է ան աւելի քան 250 երգերու, իսկ երկու միլիոնը

պատճ է արդէն իր երգասղնակներուն սպառումը:

Շարլ Ազնաւուր դարձուցած է նաեւ չարժանկարի ժապաւէն մը — «Փարի Միւղիք-Հոլ»ը: Այժմ պատրաստելու վրայ է ուրիչ ժապաւէն մը — «Գլուխը պատերուն զէմ» — որուն մէջ պիտի առանձնէ խեղթի մը դերը, առանց երգի, այս անգամ:

Կարգ մը թերթեր որակած են պինքը իբրեւ «մեր ժամանակներու Թրուպատուրը»: Արդարեւ, իր թափառումներուն մէջ Թրծուեցաւ ան տարիներով, պառնալու համար այսօրուան Շարլ Ազնաւուրը, միշտ փնտռուած եւ ամէնուրեք յաղթական...

Իրարանցումը Հռոմի Օփէրային մէջ անցեալ Յունուար 2ի գիշերը, երբ Մարիա Գալլաս կէս ձգեց իր դերը եւ մերժեց երգել: (Նիւթը տեսնել էջ 212–215:)

ԴԵՐԱՍԱՆՈՒՀԻ ՌՈԶԻ ՎԱՐԴ

ՌՈԶԻ ՎԱՐԴ

Փարիզի մէջ անուն հանած դրամատիկ դերասանուհի է այս Հայուհին, — վիճտուած արուեստապետուհի մը, որուն գովքը կը հիւսեն թատերական քննադատները: Թուրքիայէն Փարիզ ապաստանած ընտանիքի մը աղջիկն է, որ յաջողած է զարգացնել իր տաղանդը եւ ժամանակի ընթացքին հասնիլ պատուաբեր դիրքի մը:

Փարիզի մէջ յաճախած է ան երաժշտանոցը, նախ, եւ ապա թատերական դասընթացք մը: Բայց միայն վեց ամիս եւ երբ 1947ին, Ֆրանսական Թատրոնի ղեկավարներէն Անտրէ Օպէյ եւ յետոյ Վիլար քննած են Ռոզի Վարդին կարողութիւնը, առանց վարանելու կարեւոր դերով մը բեմ հանած են զայն Վերջալոյսի պառը թատերախաղին մէջ: Յաջողութիւնը եղած է անթերի եւ այնուհետեւ «Խոտաւոր է.» թատրոնի բեմին վրայ առանձնած է ուրիշ դերեր, ուրիշ թատերախաղերու մէջ:

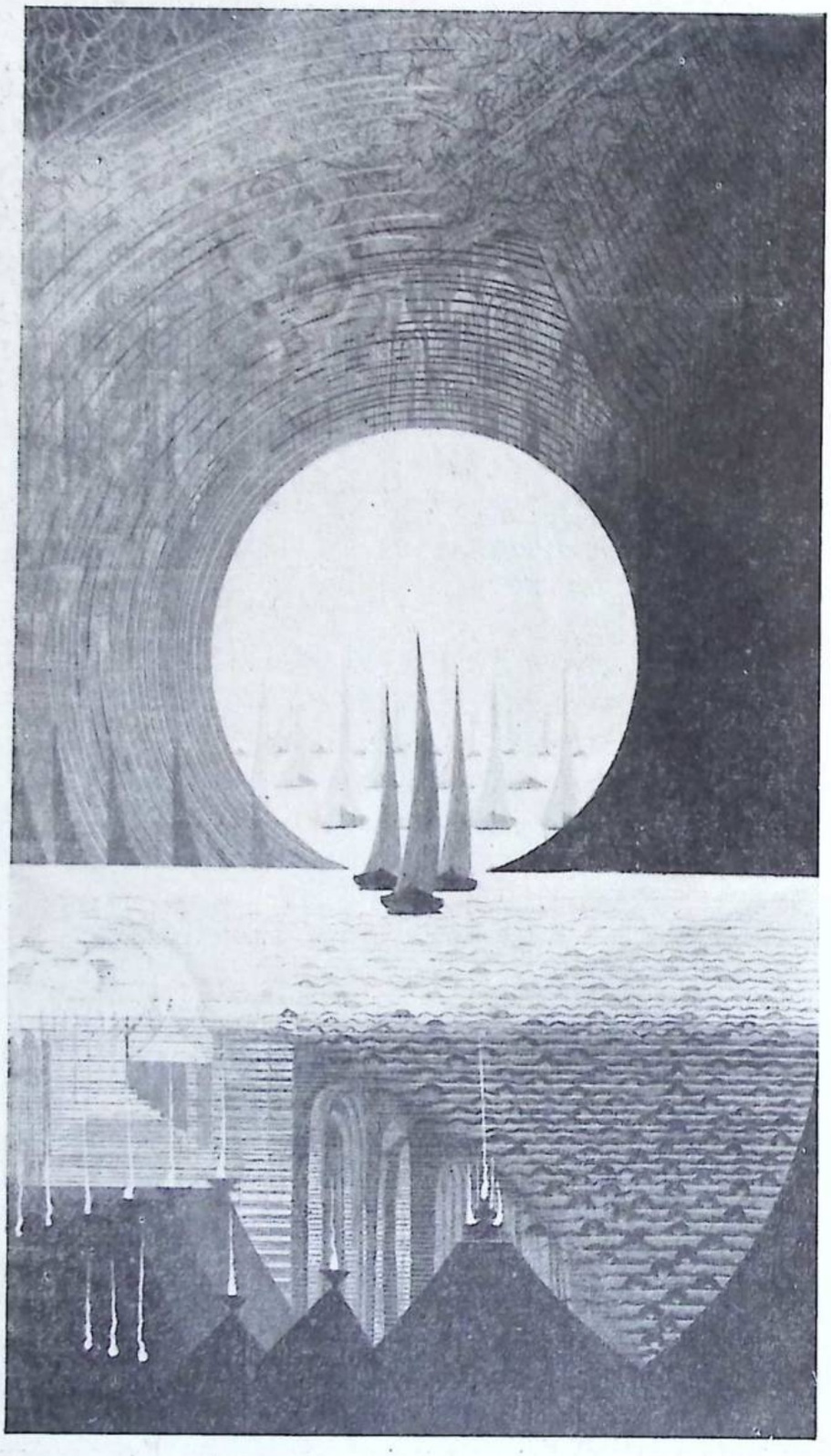
Կարճ ժամանակ մը եւքը, սակայն, Ռոզի Վարդ, անակնկալօրէն կը ձգէ բեմը եւ կը դառնայ ֆապարէի դերասանուհի: Թատրոնէն բացակայութիւնը կը տեւէ ամբողջ հինգ տարի: Եւ ահա 1953ին կը վերադառնայ ան նորէն իր սկզբնական արուեստին:

Ռոզի Վարդ, որուն համար թատրոնը ամէն ինչ է, դերեր առանձնած է նաեւ չարժանկարի բեմադրութեանց մէջ (Մանոն, վիրգիլիոս, կիրակի օրուան ռնրագործները, Ֆրէնչ Գանգան, եւլն.): Կը մասնակցի ձայնասփիւռի եւ հեռատեսիլի յայտագիրներուն: Եւ հեղինակն է չարք մը ձայնապնակներու, որոնք հէքեաթներ կը պատմեն մանուկներուն: Յատկութեանց գծով այնքան ճկուն է, որ կը յարմարի բեմական եւ արտասանական արուեստին, ամենայն յաջողութեամբ: Ունի ան նկարչական շնորհ ալ:

Կը թուի սակայն, թէ Ռոզի Վարդ կը ծածկէ իր հայկական ծագումը եւ հանրութեան կը ներկայացուի սոսկ իբրեւ Թուրքիացի: Այսպէս գրուած էր իր մասին «Փարի Թէաթրը» պարբերաթերթին մէջ: Ու բնականաբար, այս պարագային, օտարներու կողմէ կը նկատուի ան, նաեւ ծագումով ... Թրքուհի: Ամէն պարագայի տակ հայկական հնչեմ եւ իմաստ ունի լսկ իր անունին երկրորդ մասը: Այն ալ անչուշտ հասկցողին համար...

ԽՈՐՀՐԴԱՆԿԱՐ

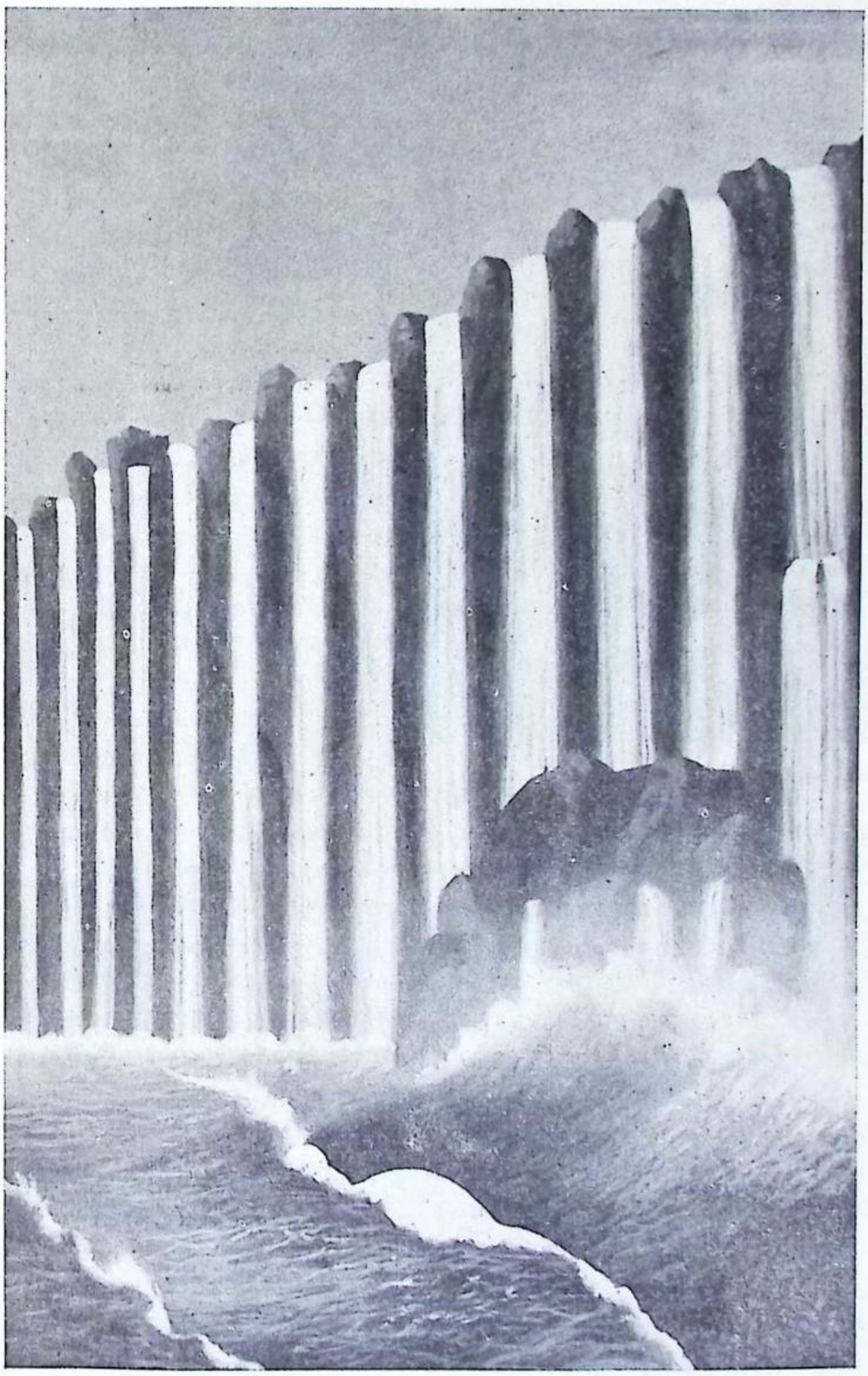
Գործ՝ Մ. Քիպապճեանի

Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

ԽՈՐՀՐԴԱՆԿԱՐ

Գործ՝ Մ. ՓԻՊԱՊՃԵԱՆԻ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

ՆԻԿՈԼ ԳԱԼԱՆԴԷՐԵԱՆ

ՎԱՍՏԱԿԱՇԱՏ ԵՐԱԺՇՏԱԳԷՏԸ ԵՒ ԻՐ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՆԻԿՈԼ ԳԱԼԱՆԴԷՐԵԱՆ

Անցեալ տարի, իրանահայ գաղութի մեր բաժինը բացառապէս խճողուած ըլլալով, կարելի չեղաւ մեր ընթերցողներուն ծանօթացնել երաժշտագէտ Նիկոլ Գալանդէրեանը, որ իր աստղաբէղին մէջ երեսուն տարի վայլելէ ետք, մեռած էր Թէհրան, 2 Մարտ 1944ին: Այդ է որ կ'ընենք ահա այս անդամ:

Ն. Գալանդէրեան ծնած է Ակն 7 Սեպտ. 1881ին: Ունեցած է ան դժբախտ պատանեկութիւն մը: Հայրը, որ տնտեսական ծանր պայմաններու բերմամբ գաղթած էր Պոլիս, կը սպանուի հոն, 1896ի հոկտեմբերին: Ատկէ ամիս մը ետքը, Սեպտեմբերին, Ակնայ ջարդն է, որու ընթացքին կը սպաննուի նաեւ մեծ եղբայրը, իսկ քոյրը կ'այրի կրակի տրուած իրենց տան բոցերուն մէջ: Հրաշքով կ'ազատին մայրը, ինքը՝ Նիկոլը եւ փոքր եղբայրը, որոնք յաջորդ տարին, 1897ին, կը փոխադրուին Պուլկարիոյ Վառնա քաղաքը, ուր կ'ապրէր իրենց մեծ հայրը: Եւ հազիւ 16 տարու, կը նետուի կեանքի պայքարին մէջ:

Փոքր տարիքէն սէր ունէր ան երաժշտութեան հանդէպ — երդած է Ակնայ եկեղեցւոյ դպրաց դասին մէջ — եւ, Վառնայի մէջ ալ դրաշարութիւն ընելով հանդերձ, ինքնաշխատութեամբ կը սորվի նուագել սրինդի վրայ:

Երկու տարի ետքը՝ 1899ին կ'անցնի Փեթերսպուրկ, իր քեռիներուն մօտ: Եւ յաջորդ տարին, փոքր եղբօրը հետ կը մտնէ Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանը, ուր, այդ չրջանին կը մնար Կոմիտաս Վարդապետ: Կը մասնակցի մայր տաճարի երդչախումբին եւ կը ծանօթանայ մեր եկեղեցական երաժշտութեան եւ հայկական ձայնանիշերուն հետ:

Վառնա կը վերադառնայ 1903ին եւ 1905ին կը ստանձնէ Շումլէն քաղաքի ազգ. վարժարանի երաժշտութեան ուսուցչի պաշտօնը,

սորվելով միաժամանակ եւրոպական ձայնադրութիւն: Այնուհետեւ, 1906էն մինչեւ 1910 կը պաշտօնավարէ վառնայի աղջ. վարժարանին մէջ, նախ իբրեւ երգեցողութեան ուսուցիչ եւ ապա, նաեւ, աւագ ուսուցիչ:

Պուլկարիայէն կը հեռանայ եւ կ'երթայ Թիֆլիս 1910ին եւ հաղիւ տարի մը հոն մնալէ ետք, իբրեւ երդի ուսուցիչ կը հրաւիրուի Թէհրան, 1911ին: Կովկաս ապրած այդ օրերուն է որ կը սկսի Նիկոլ Գալանդէրեանի երաժշտական գործունէութիւնը իր առաջին երգով, զոր կը յօրինէ Ա. Խահակեանի «Ա՛խ, աչերդ արեւ ու մութ» ոտանաւորին վրայ: Այնուհետեւ, մէկը միւսին ետեւէն ծնունդ կ'առնեն իր յաջորդական երգերը Կովկասի եւ Թէհրանի մէջ: Եւ անունը կը սկսի չրջիլ բերնէ բերան:

Քանի տարիները կ'անցնին, այնքան կը ճոխանայ Ն. Գալանդէրեանի ստեղծագործութեանց երգացանկը: Թէհրանի մէջ կը կազմէ երգչախումբ եւ իր առաջին համերգը կուտայ հոն, 1925ին, իր խակ գործերու յայտագրով: Մինչեւ 1938 կը պարապի ուսուցչութեամբ եւ այլ աշխատանքներով, իսկ ստիպէ ետք կը նուիրուի միայն եւ միայն երաժշտական ստեղծագործութեան:

Իր երաժշտական գործունէութեան 30ամեակը տօնուեցաւ Թէհրան, 1942ին եւ այդ առիթով հանդէսներ կազմակերպուեցան նաեւ Իրանի այլ հայաշատ քաղաքներուն մէջ:

Երկու տարի ետքն էր որ փակեց իր աչքերը ընդմիշտ, 65 տարեկանին:

*
* *

Բազմերանգ են Ն. Գալանդէրեանի ստեղծագործութիւնները: Երեսուն տարիներու ընթացքին իր յօրինած հազարէ աւելի երգերուն մէջ կան մեներգներ, դուէրգներ, մանկական երգեր, աշուղականներ, հայրենասիրական եւ յեղափոխական երգեր, խմբերգներ, եւլն.: Թէեւ ասոնց կարեւոր մէկ մասը ունին արեւմտեան արտաքին, բայց արեւելեան են իրենց խորքին մէջ:
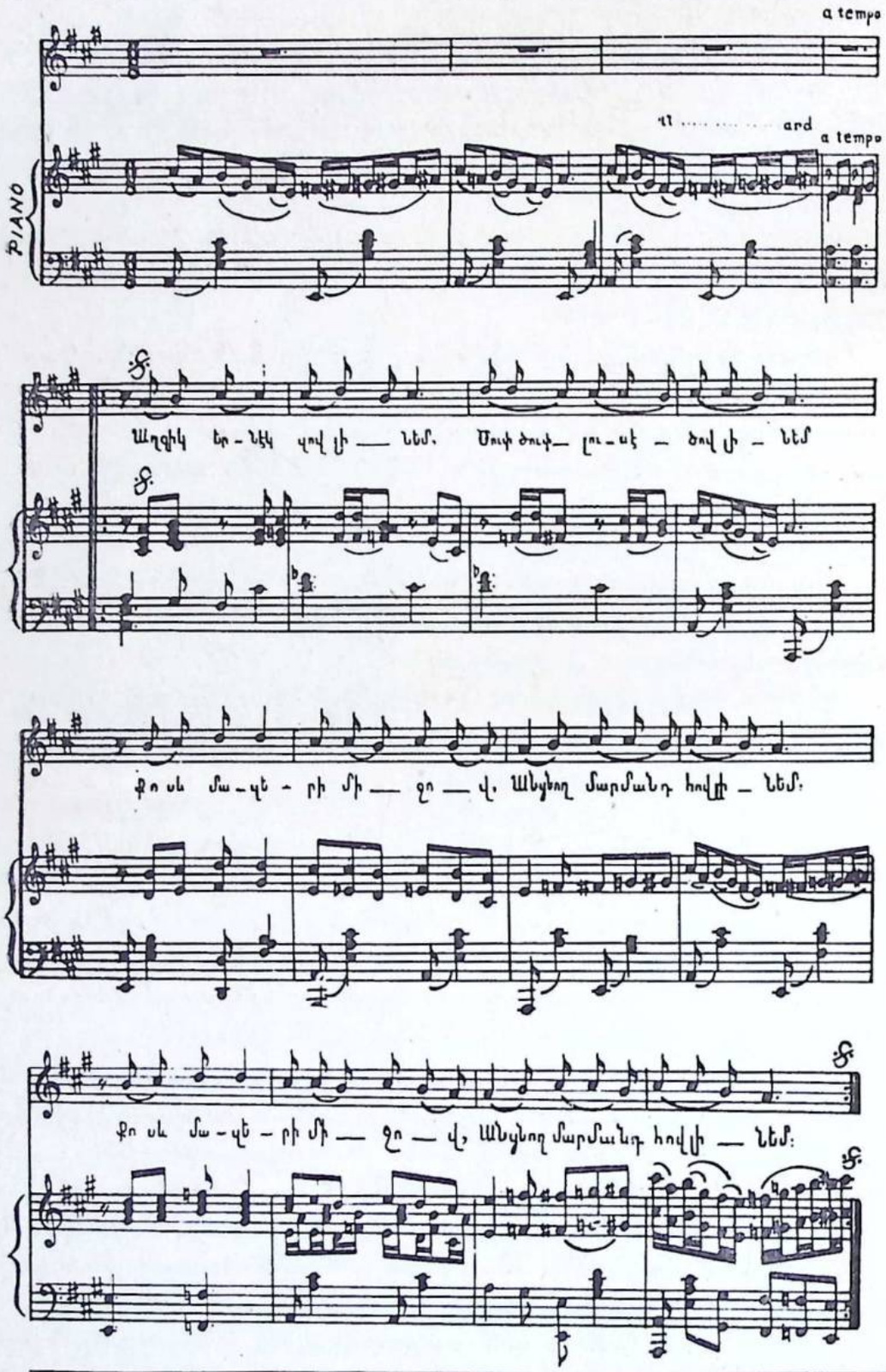
Ունի երեք օփէրաներ, — «Վալւարի որսը», «Փարւանա» եւ «Լուր-դա-լուր», — այս վերջինը՝ քրտական լաւագոյն հովուերգութիւններէն: Հեղինակած է նաեւ մանկական օփէրէթներ: Ունի վերջապէս ջութակի եւ թաւ ջութակի համար ձայնադրուած քառանուագներ, եռանուագներ, վալսեր, սերենատներ, հայկական եւ արեւելեան խմբապարեր, մենապարեր, եւլն.: Ասոնցմէ զատ գաշնաւորած է նաեւ չատ մը ժողովրդական երգեր:

Ահա այսքան ճոխ ժառանգութիւն մը ձգած է Նիկոլ Գալանդէրեան հայ երաժշտութեան: Իր երգերէն չատերը չեն մոռցուած եւ կ'երգուին Թէհրանէն Երեւան եւ արտասահման:
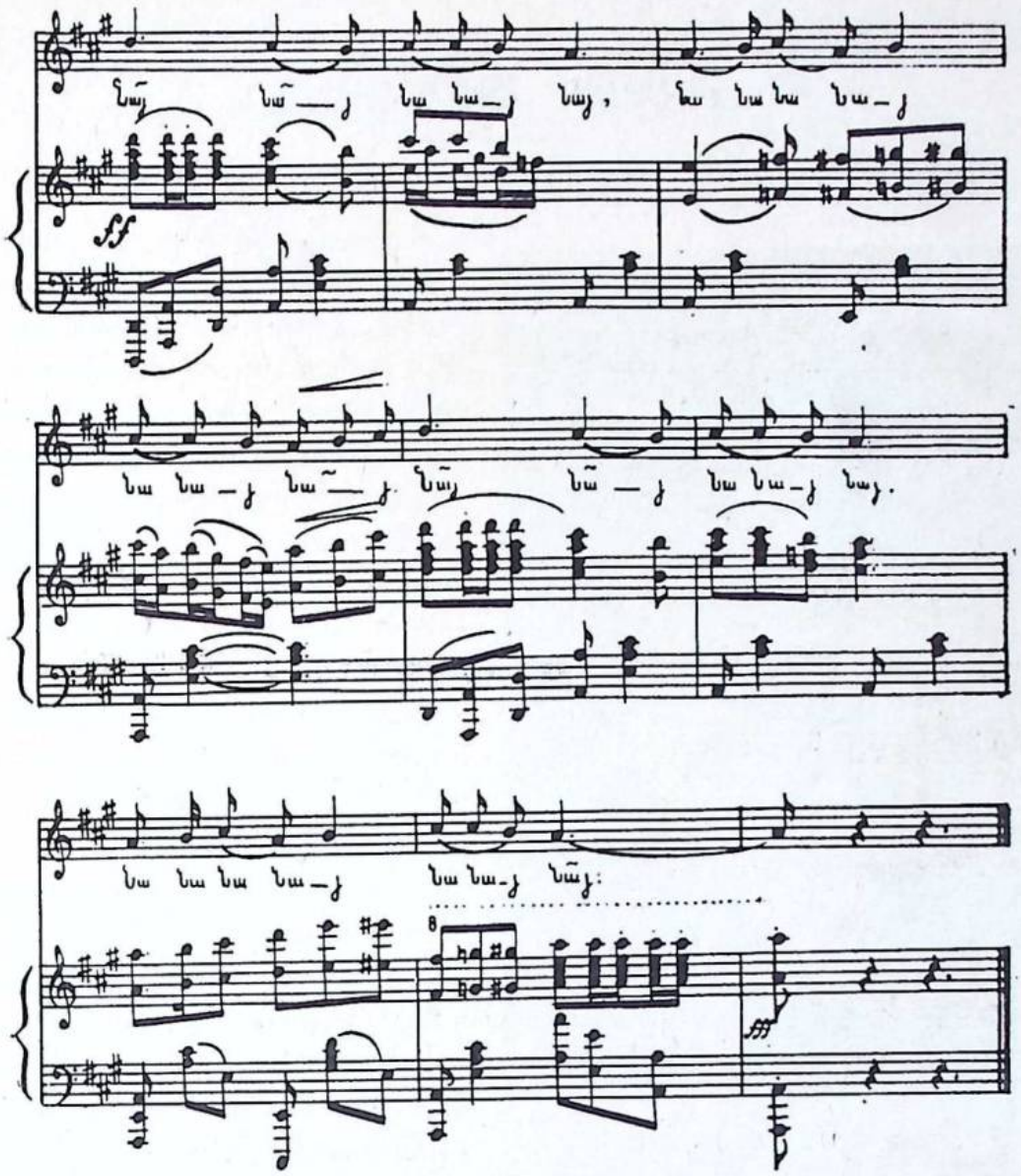
Ցաւու համար նմոյշ մը իր ստեղծագործութիւններէն, մեր այս

ՀՈՎ ԼԻՆԵՄ

Խօսք՝ Դեւի Երաժշտութիւն՝ Նիկոլ Գալանդէրեանի

գրութեան կից կը հրատարակենք յատկոյններէն մէկը, զոր հեղինակը յօրինած է՝ բանաստեղծ Դեւի կողմէ տոհմիկ չունչով գրուած մէկ ոտանաւորին վրայ:

1.

Աղջի՛կ, երնէկ զուլ լինեմ,
Ծուփ-ծուփ լուսէ ծով լինեմ,
Քո սեւ մազերի միջով
Անցնող մարմանդ հով լինեմ:

— Հա՛, ջա՛ն տղայ, զուլ եղիր,
Ծուփ-ծուփ լուսէ ծով եղիր,
Մազըս ֆանդեմ, դու միջով
Անցնող մարմանդ հով եղիր:

2.

Աղջի՛կ կանգնել եմ ճամբիդ,
Մեռնեմ արեւուտ ճամբիդ,
Տե՛ս, փոել եմ սէրերըս
Վարդերի պէս քո ճամբիդ:

— Տղա՛յ, կանգնել ես ճամբիս,
Դու ես արեւը ճամբիս,
Կը հաւաքեմ վարդերըդ,
Որ փոել ես իմ ճամբիս:

3.

Աղջի՛կ, մատիդ օղ ունես,
Դու ֆանի՞ սիրող ունես,
Աղջիկ, մի՛ խաբիր, աղջիկ,
Գիտեմ քօթ սիրող ունես:

— Տղա՛յ, մատիս օղ ունեմ,
Քօթից շատ սիրող ունեմ,
Քօթ սիրողը ի՞նչ անեմ,
Քեզ նըմանն սիրող ունեմ:

4.

Աղջի՛կ, անցնեմ ձեր դռնից,
Կանգնեմ, նայեմ ձեր դռնից,
Մի յիշատակ տուր ծածուկ,
Առնեմ, տանեմ ձեր դռնից:

— Տղա՛յ, անցիր մեր դռնից,
Ծածուկ նայիր մեր դռնից,
Թուշըդ մօտ բեր համբոյր տամ,
Վերցուր, անցի՛ր մեր դռնից:

ՍԵՓԱԿԱՆ ՁԻԳԵՐՈՎ

ԺԻՐԱՅՐ ՍԵՐԳՈՅԵԱՆ

ԴԱՍԱԿԱՆ ՕՓԷՐԱՆԵՐՈՒ ԵՐԳԻՉ – ԴԵՐԱՍԱՆ

ԺԻՐԱՅՐ ՍԵՐԳՈՅԵԱՆ

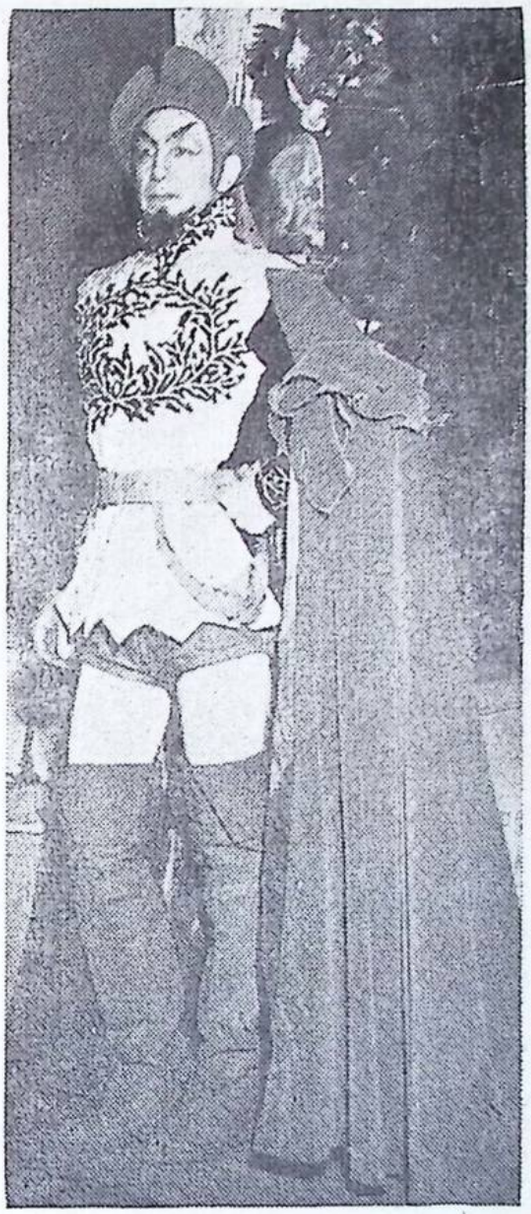
Շատ Ազնաւուրի մասին խօսելով ըսինք, որ ... դերձակ պիտի դառնար ան, եթէ ձեռքէն բռնող եւ մասնագիտական վարժարան դնող մը գտնուած չըլլար: Նոյնը պիտի ըսենք նաեւ Ժիրայր Սերգոյեանին համար: Ան ալ պիտի ճանչցուէր իբրեւ պարզ արհեստաւոր մը, եթէ երբեք իր ձայնին գրաւչութիւնը քաջալերած ու մղած չըլլար գինքը մտնելու երաժշտական ասպարէզի մէջ եւ գարգացնելու այնտեղ երգիչ–դերասանի իր ընդունակութիւնները:

Հիմա բան չէ անշուշտ ոչ–ֆրանսական ծագումով մէկու մը համար անուն դառնալ եւ դիրքի մը հասնիլ արուեստագէտներուն տեսակը ունեցող երկրի մը մէջ, ուր շատ են դժուարահաճները, շատ են մտնաննաւանդ մրցակիցները: Եթէ հայ արուեստագէտը, իր մշակուած ձիրքերով չկարենայ ինքզինքը պարտադրել, դուր կ՚իյնայ ամէն որոնում եւ ճիպի ամէն ապառում: Նոյնիսկ այդ պարագային, պէտք է աւելին արժէ ան ծագումով տեղացի իր դասակիցներէն, որպէսզի կարենայ անցնիլ առաջին գծերու վրայ: Հրմշտուքը սովորական բան է նման պարագաներու մէջ, իսկ այդ հրմշտուքին մէջ կրնայ առաջ նետուիլ ան, որ ընտուած է անհրաժեշտ ուժերով եւ ունի միւսները եաեւը ձգելու կարողութիւնն ու պատրաստութիւնը:

Այսպէսով է, որ օտար աշխարհներու մէջ դիրքեր գրաւած եւ անուն գործած են մեր արուեստագէտները, դիտնականները կամ մտաւորականները: Ահա այս ձեւով ալ յաջողած է դիրքի մը հասնիլ եւ անուն մը շինել իրեն համար դասական օփէրաներու երգիչ–դերասան Ժիրայր Սերգոյեանը, Ֆրանսայի մէջ:

Ժ. Սերգոյեան ծնած է Պոլիս 14 Յուլիս 1921ին, եւ, հազիւ երկու տարեկան, ծնողքին հետ փոխադրուած է Փարիզ 1923ին, —

տարիքի առաւելութիւն մը, որու չնորհիւ կրցած է առանալ զուտ ֆրանսական դասախարակութիւն մը ի տպայ ախոյ: Աւարտելով Ռոնի–աու–Պուա արուարձանի վարժարանը, հօրը փափաքով կը մտնէ ինկիսկրաֆի արհեստանոց մը, ուր սակայն չի կրնար երկար մնալ՝ իր նկատմամբ արհեստին առողջապահական անպատեհութիւններուն հետեւանքով: Այնու հետեւ կը զառնայ ակռաներու պարբասաուութեան արհեստաւոր մը, եւ, այդ չրջանին, երբ կ'անդամակցէր իր հօրը՝ Նշան Սերոյեանի դեկավարած բազմաձայն պատարագի «Կոմիտաս» երգչախումբին, ուշադրութիւնը կը գրաւէ իր բամբ (պասս) ձայնին որակը:
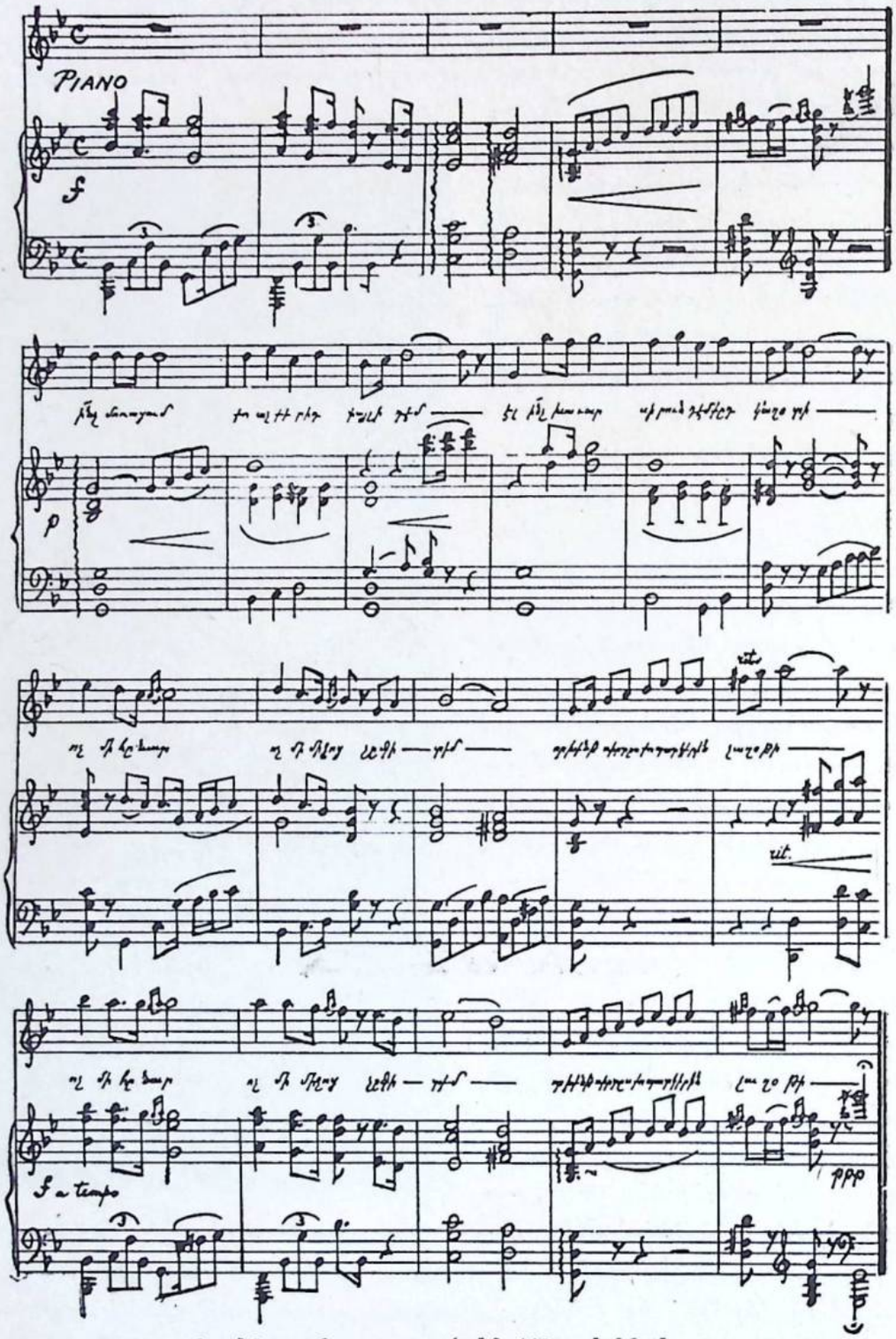

Փիրայր Սերոյեան Մեֆիսթոֆելի դերին մէջ (Ֆաուստ)

Այնուհետեւ, բարեկամի մը յանձնարարութեամբ, կը զառնայ «Օփէրա Գոմիք»ի թէնորներէն Ռաւաւէլի աշակերտը եւ կը սկսի գրպիլ իր ձայնին մարզումով, զոր կը կատարելագործէ ժամանակի ընթացքին: Բայց, չբաւականանալով միայն ձայնամարզումով, բեմադրիչի մը խնամքին տակ կը մշակէ նաեւ իր դերասանական չնորհները:

Ու այսպէս, լրացնելով երգիչ–դերասանէ մը պահանջուած բոլոր պայմանները, առաջին անգամ բեմի վրայ կ'երեւի ան Նիսի Օփէրային մէջ, 1949ին: Սակէ յետոյ կը յաջորդեն իր յաջողութիւնները ուրիշ քաղաքներու Օփէրաներուն մէջ, — 1949ին՝ Լիոն, 1950ին՝ Մարսէյլ եւ 1951ին Փարիզի Օփէրան: Այս վերջինի եւ «Օփէրա Գոմիք»ի տնօրէնութիւնները, ինչպէս նաեւ ֆրանսական մեծ քաղաքներու Օփէրաները, յաճախ կը հրաւիրեն Ժ. Սերոյեանը, մասնակցելու զանազան օփէրաներու ներկայացումներուն, իր բամբ ձայնին վերապահուած չատ պատասխանատու դերերով, ինչպէս, օրինակ, Մեֆիսթոֆելը՝ Գունոյի «Ֆաուստ»էն, Զարաստրօն՝ Մոցարտի «Կախարդական Սրին–

ՎԵՐՅԻՇՈՒՄ

Խօսք՝ Լէյլիի — Երաժշտութիւն՝ Յովիկ Գասպարեանի

Երգին բառերը տպուած են 118րդ էջին վրայ

դ»էն, եւլն.։ Իր արուեստը գնահատուած է երաժշտական–թատերական քննադատներու կողմէ։ Գնահատուած է մանաւանդ Օփէրաներու ղեկավարներէն։ Իրմով, հայ տաղանդն է որ կը փայլի անգամ մըն ալ օտար բեմերու վրայ։

ՄԵՐ ՏԱՂԱՆԴԱՒՈՐՆԵՐԸ

ԵՐԳՉՈՒՀԻ ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՍԵՒԱՆ

ՎԻՒԹՈՐԻԱ ՍԵՒԱՆ

Գրեթէ բոլոր դաշուքներու մէջ ունինք կարեւոր համբաւքով ու արժէքով երգիչ–երգչուհիներ, որոնք երբեմն օտար շրջանակներէ ներս, այլ յաճախ մեր գեղարուեստական կեանքին մէջ կը վայելեն արդար համբաւ, գնահատուած ըլլալով իրենց ունկնդիրը բաղմութիւններէն:

Ահա, այդ շարքէն է նաեւ Վիքթորիա Սեւանը (Աւետիքեան), դուստրը՝ բանաստեղծ եւ հանրային գործիչ Արմէն Սեւանի (Յովհաննէս Տէվէճեան), որ չորս տարիներէ ի վեր հաստատուած է Արժանթին:

Արմէն Սեւան ընտանիքը կը բնակէր Պուքրէշ: Այնտեղ է որ Վիքթորիա Սեւան, փոքր տարիքէն ի յայտ կը բերէ գեղեցիկ ձայն ունեցողի իր ձիրքը: Ռումանացի ծանօթ երաժտագէտ Մ. Պոթէզ կը քաջալերէ դեռատի Վիքթորիան մշակելու իր ձայնը: Այդ քաջալերանքով ալ կը յաճախէ ան Պուքրէշի Երաժշտանոցը, ուր, հակառակ պահանջուած տարիքը չունենալուն, կ'ընդունուի յաջող քննութեան մը արդիւնքով:

Երաժշտանոցի աւարտական դասարանն էր արդէն, երբ խորհրդային բանակին կողմէ Ռումանիոյ գրաւումէն ետք, կ'անցնի ան փարիզ իր ամուսնոյն հետ եւ հոն ալ ժամանակ մը կը շարունակէ իր երաժշտական ուսումը: Այնուհետեւ, 1951ին կը մեկնի Պուէնոս Այրէս, ուր եւ կը հաստատուի վերջնական կերպով:

Այդ թուականէն մինչեւ այսօր, Վիքթորիա Սեւան դարձած է ոչ միայն Արժանթինի, այլ եւ ամբողջ Հարաւային Ամերիկայի հայութեան վիտուած հայ երգչուհին: Իր սոփրանօ–լիրիք ձայնով, իւրայատուկ ղպայնութեամբ եւ արտայայտելու բնականութեամբ ու ապրումով կ'երգէ ան ոչ միայն մեր տոհմիկ երգերն ու ժամանակակից հայ երաժշտագէտներու ստեղծագործութիւնները, այլեւ օտար դասական կամ արդիական երաժշտագէտներու գործերը: Կ'երգէ երգահանդէսներու եւ այլ ձեռնարկներու մէջ ու կ'երգէ ձայնասփիւռէն, Պուէնոս Այրէսէն դատ նաեւ Գորտոպայի եւ Մոն–

թեւիտէոյի մէջ, ամէնուրեք արժանանալով ջերմ դնահատանքի: Ունի երդապնակներ ալ, որոնք առարկայ են երաժշտասէրներու նախասիրութեան:

Վիքթորիա Սեւանի համար բացառիկ օր մը եղած է ըեմի վրայ իր երեւումը՝ մեծատաղանդ հայ երաժշտագէտ Արամ Խաչատուրեանին ի պատիւ Պուէնոս Այրէսի մէջ տրուած հանդէսին առթիւ, երբ աղդակից արուեստագէտը այցելած էր Արժանթին 1956ի Օգոստոսին: Ջերմօրէն ծափահարուած է ան մեծանուն երաժշտագէտէն, որ, հանդէսի աւարտումէն եառք ըեմին մօտենալով անձամբ չնորհաւորած է երդչուհին, անոր — իր բառերով — «ֆնիքոյշ, բարձրորակ ձայնին, երաժշտական ճիշդ տեխնիքին եւ ազնուական իրացումին համար»:

Արամ Խաչատուրեանի մեծութեամբ արուեստագէտի մը կողմէ հրապարակային դնահատանքի այս արտայայտութիւնը միայն պիտի բաւէր հաստատելու, թէ յանձին Վիքթորիա Սեւանի, արժանթինեան երկնքին տակ ունինք տաղանդաւոր երդչուհի մը:

Աւելցնենք, որ Արամ Խաչատուրեանէն զատ, հայ եւ օտար ուրիշ անձնաւորութիւններ ալ առիթը ունեցած են միեւնոյն խանդավառ տրամադրութեամբ արտայայտուելու չնորհալի երդչուհիի ապահոված յաջողութեանց մասին:

ԴԱՏ – ԴԱՏԱՍՏԱՆ ՀՌՈՄԻ ՄԷՋ

Աչխարհահռչակ երդչուհի Մարիա Գալլասի մասին մեր հրատարակած գրութեան մէջ (էջ 212–215), պատմեցինք Հռոմի Օփէրային մէջ պատահած դէպքը, անցեալ Յունուար 2ի դիշերը: Այդ դէպքէն եառք Մարիա Գալլաս դատ բացած է Օփէրայի տնօրէնութեան դէմ, պահանջելով 2·700·000 լիրէթի հատուցում մը: Երդչուհին կ'ըսէ, թէ այդ դիշեր կէս ձղած է իր դերը, Պելլինիի «Նորմա» օփէրային մէջ, պարզապէս առողջական պատճառներով եւ դղալով, որ իր ձայնը կը կորսնցնէ իր ուժն ու բարձրութիւնը: Պատահածը, իր կարծիքով, պատճառ մը չէր, որ վոխարինէին դինքը երդչուհի Անիթա Ցէրքուէթթիով յաջորդական ներկայացումներու մէջ, որոնց համար ի դօրու կը մնար իր պայմանագրութիւնը Օփէրայի տնօրէնութեան հետ:

Հռոմի Օփէրային տնօրէնութիւնը, սակայն, բոլորովին տարբեր անկիւնէ մը կը մօտենայ հարցին եւ Մարիա Գալլասի քայլը կը նկատէ իբր բացած դատին դէմ հակադդելու փորձ մը: Արդարեւ, տնօրէնութիւնն է որ նախապէս դատ բացած է երդչուհիին դէմ պահանջելով աւելի քան 15 միլիոն լիրէթի հատուցում մը: Ան կը մեղադրէ Գալլասը ըսելով, որ պայմանագրութիւնը խղուած է նոյն ինքն երդչուհիին կողմէ, որ դոհ չէր մնացած հասարակութեան վերաբերումէն, Յունուար 2ի դիշերուան դայթակղութեան հետեւանքով:

ՖՐԱՆՑ ԼԵՀԱՐ ԵՒ ԻՐ «ԶՈՒԱՐԹ ԱՅՐԻՆ»

ԻՆՉՊԷ՞Ս ՍՏԵՂԾՈՒԵՑԱՒ ԱՅՍ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՕՓԷՐԷԹԸ

Հունգարացի երաժշտագէտ Ֆրանց Լեհար (1870–1948) մէկն է եւրոպացի այն երաժշտագէտներէն, որոնց հեղինակութիւնները, ժողովրդական օփէրէթներու շարքէն մասնաւորաբար, իրենց դասական լայն ընդունելութեամբ, դարձած են դասական եւ մինչեւ այսօր ալ կը բեմադրուին միջազգային բոլոր բեմերու վրայ, բացառիկ յաջողութիւններով։ Ֆրանց Լեհարի աւելի քան մէկ տասնեակ օփէրէթներուն մէջ, սակայն, ամէնէն ժողովրդականն ու նշանաւորն է Զուարթ Այրին (Տի լուսթիկէ վիթվէ կամ Լա վէօվ ժուայեէօզ), որ հեղինակած է ան 1905ին։

Ֆրանց Լեհարի այս գործը ունի իր ազգակալի պատմութիւնը, որ հետաքրքրական է՝ սկիզբները սառն թերահաւատութեամբ դիմաւորուած օփէրէթին, առաջին ներկայացման իսկ չառաջուն յաղթանակով պսակուած ըլլալը յայտնաբերելու տեսակէտով։

Ֆրանց Լեհար, դեռ եւս անանուն եւ անծանօթ երաժշտագէտ մը, կ'աշխատէր Վիեննայի Հայելիներու Պալատին մէջ, իբրեւ նուագախումբի վարիչ։ Սրածայր պեխերը վեր ոլորած եւ երեսունի մօտ դեղադէմ երիտասարդ մըն էր, որուն ճպռտի չարժումներուն տակ, Վիեննայի երկաեռ կենսուրախ երիտասարդները կը պարէին ու ոլորմոլոր կը սահէին՝ ընդարձակ եւ լուսաւորուած պարասլայրին վրայ չմշկելով (չմշկումը մեծ նորոյթ էր դարուս սկիզբը Վիեննայի եւ այլ ոստաններու մէջ)։

Պարերեկոյթը վերջանալու վրայ էր, երբ Լեհարի աչքերը դամուեցան չմշկող երիտասարդուհիի մը վրայ։ Այնքան շնորհալի էր, որ Լեհար ժպտեցաւ անոր նայելով։ Երիտասարդուհին փոխադարձեց ժպիտը եւ երկուքին աչքերը երկար պահերով չբաժնուեցան իրարմէ։

Աչխատանքը վերջանալուն պէս, Լեհար խնդրեց իր մէկ բարեկամէն, որ ծանօթացնէ զինքը այդ դեղանի աղջկան։ Ծանօթացման չնորհիւ ալ, երիտասարդ խմբավարը տեղեկացաւ, որ աղջկան անունը Հէյտի է, իսկ Հէյտին զաւակն է Վիքթոր Լէոնի, որ օփէրէթներ գրող, Լէօ Շթայնի դործակցութեամբ զանոնք բեմադրող եւ տարիներէ ի վեր Վիեննայի մէջ անուն հանած մէկն է։

Սկսած սիրաբանութիւնը հաւիւ քանի մը ժամուան կեանք ունեցաւ եւ այդ պիչերն իսկ դադրեցաւ։ Եւ սակայն, այդ կարճատեւ ու անակնկալ ծանօթացումն ալ, չատ չանցած, ճակատագրական դեր մը խաղաց՝ դարուս մեծագոյն յաջողութիւններէն Զուարթ Այրին օփէրէթի ստեղծման կապակցութեամբ։

Հէյտի երբեք չէր մոռցած իր դեղադէմ խմբավարը։ Օր մը,

1905ին, նորէն միտքը եկաւ ան: Իր հօրը դարակին մէջ կար Դեսպանատան կցորդը անունով օփէրէթ մը, որ առնուած էր Ֆրանսացի Հէնրի Մայլհաքի մէկ թատերախաղէն: Այդ ժամանակներուն, Վիեննայի մէջ անուն հանած երաժշտագէտ մը՝ Հոյպէրկէր, փորձած էր երաժշտութիւն մը յարմարցնել այդ օփէրէթին, բայց արդիւնքը եղած էր միջակ եւ հետեւաբար ոչ–գոհացուցիչ: Պաղ էր, ուռուցիկ եւ արուեստակեալ: Լէոն եւ Շթայն կը փնտռէին մէկը, որ ուրիշ երաժշտութիւն մը յօրինէր այդ օփէրէթին համար:

Եւ ահա, Հէյտի մէջտեղ նետեց Ֆրանց Լէհարին անունը: Լեհա՞րը ով էր: — Բոլորովին անծանօթ մը: Կարելի՞ էր վստահիլ: — Բնականաբար ո՛չ: Ու ծայր տուին վարանումները: Աղջիկը պնդեց: Ի վերջոյ որոշուեցաւ փորձ մը ընել: Տեսնուեցան Լեհարին հետ, որ հետը տարաւ Դեսպանատան կցորդը: Ու լափեց ամբողջ պիչերը, առանց աչքերը թարթելու: Զայնադրեց անվերջ: Ներչնչուեցաւ եւ ստեղծագործեց: Խանդավառուեցաւ: Եւ քանի խանդավառուեցաւ, այնքան թռիչք առաւ իր ստեղծագործական թափը: Եւ երբ քանի մը շաբաթ ետքը բերաւ իր յօրինած երաժշտութիւնը, Դեսպանատան կցորդը եղած էր Զուարթ Այրին:

Եւ սակայն նոր կը սկսէին դժուարութիւնները: Այս նոր օփէրէթով խանդավառուած, Լէոն եւ Շթայն ունկնդրութիւն մը խնդրեցին Ան տէր Վիին թատրոնի տնօրէններէն: Հակադարձութիւնը կամ հակազդեցութիւնը եղաւ անմիջական: — «Այս ի՞նչ խառնափնթոր նուագ է», բացագանչեցին առաջին ձախող տպաւորութեամբ: Եւ ականջները խցեցին, որպէսզի չլսեն: Լէոն եւ Շթայն սակայն ստորագրած էին արդէն պայմանագրութիւն մը Լեհարին հետ: Եւ կ'ուզէին, կը պնդէին, որ օփէրէթը բեմադրուի անպատճառ, մանաւանդ որ իրենք հաւնած էին:

Տեղի տալով այս պնդումներուն առջեւ, վիեննական թատրոնը որոշեց կատարել բեմադրութիւնը: Եւ սակայն բացորոշ էր չկամութիւնը: Ըսուեցաւ որ ոչ մէկ ծախք կ'ընեն նոր տէֆորներու պատրաստութեան համար: Այս պայմաններու տակ, ձախողանքը կը թուէր անխուսափելի:

Եւ ահա, 28 Դեկտեմբեր 1905ին տեղի ունեցաւ առաջին ներկայացումը: Վիեննայի բոլոր ընտրեալ թատերասէրները, որոնք տեղեակ էին այս անցուդարձերուն, բուռն հետաքրքրութենէ մղուած, իրենց լաւագոյն արդուզարդերով լեցուցած էին չքեղ թատերասրահը, համոզուած՝ որ պիտի պայթի փոթորիկը ներկայացման ընթացքին: Գլխաւոր դերասանուհին՝ Միցցի Կրիւնթէր կը դողար վախէն:

Հագիւ վարագոյրը բարձրացած, ծիծաղն է բռնեց սրահը. կանխակալ թերահաւատութեան փսփսուքները սկսան չատնալ: Եւ սակայն երկար չտեւեցին: «Շը՛չչթ»երը, լռութեան աղաղանչանները

կեցուցին՝ աստիճանաբար խմորուող ալմուկը: Վիեննան խստապահանջ է, բայց կ'ուզէ եւ արդար ըլլալ: Ճիշդ է, որ բեմադրութիւնը ողորմելի էր: Առաջին արարուածին՝ դեսպանատունը կը նմանէր վատ տեսակի խաղարանի մը, իսկ երրորդ արարուածին՝ «Մաքսիմ»ի սալոնը կը յիշեցնէր արուարձանի դինետուն մը: Բայց ... կա՛ր երաժշտութիւնը, — զուարթ, ոգեւորող, վարակիչ ...

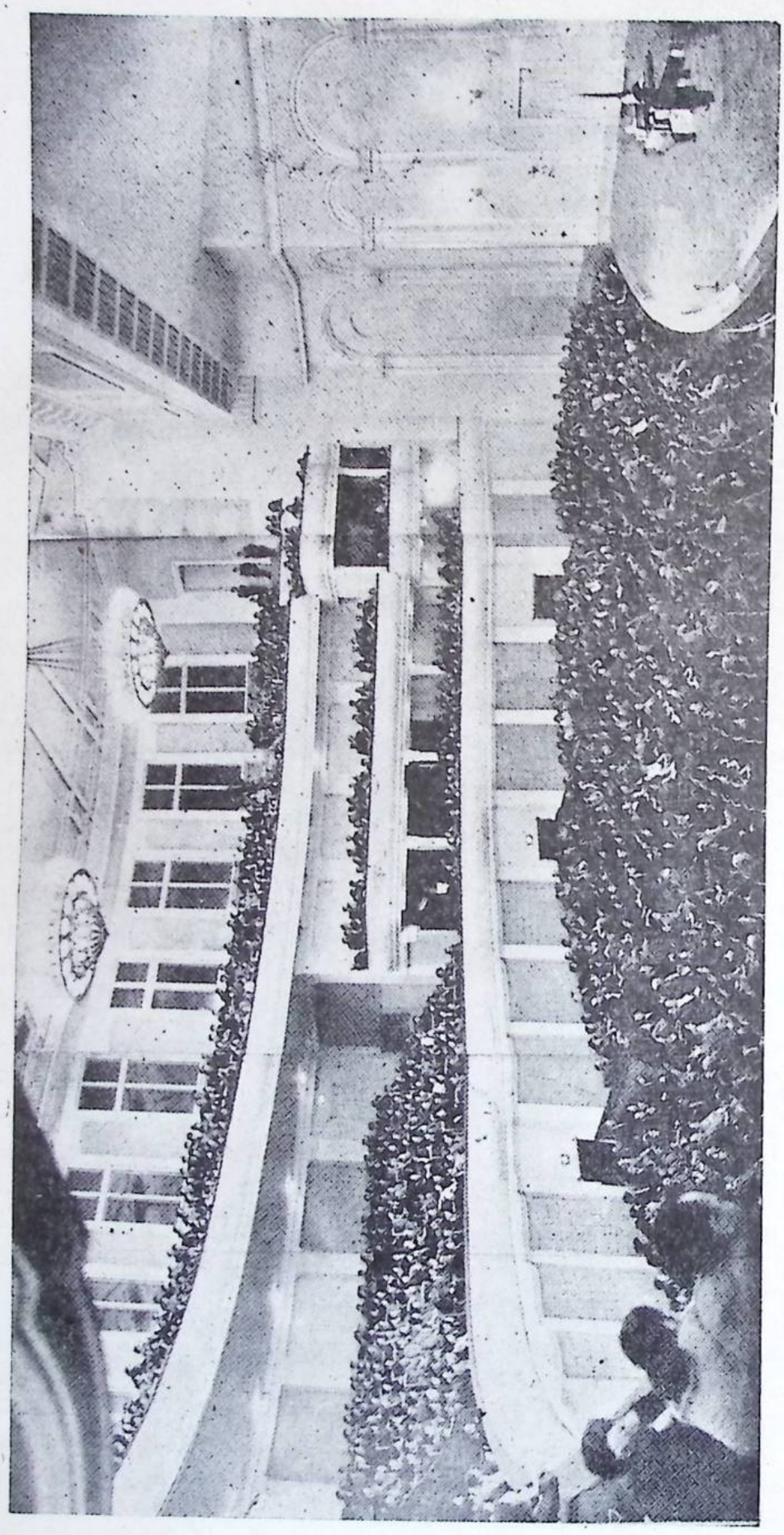
Տրամադրութիւնները այնքան փոխուեցան թատերասրահին մէջ, որ Լէոն, առաջին իսկ միջնարարին, Լեհարին ձեռքը սահեցուց երկտող մը.— «Շահած ենք»...

Կէս դիչերին արդէն յաղթանա՛կն էր: Հանդիսականները, խելայեղօրէն խանդավառ, յաջորդաբար չորս անգամ կրկնել տուին վերջին խմբերգը, — «Օ՛, կիները»... Ու Լեհար, մէ՛կ դիչերուան մէջ, հռչակուեցաւ իր ժամանակի լաւագոյն օփէրէթներ յօրինողը եւ դարձաւ անուն մը, վինտուող հեղինակ մը:

Զուարթ Այրին այնուհետեւ ունեցաւ խելքի պտոյտ տուող յաջողութիւն մը, որ կը չարունակուի կէս դարէ ի վեր մինչեւ այսօր: Յաջողութիւն մը, որուն նպաստեց ամէնէն շատ Փարիզը, երբ, չորս տարի եռքը, հոնկէ էր որ օփէրէթը սկսաւ ընել աշխարհի չրջանը: Վիեննացի այրին դարձաւ այնուհետեւ Փարիզուհի, Ֆրանսուհիներու յատուկ ամբողջ պչրանքով: Միայն 1910ին, եւրոպական 400 թատրոններու մէջ ներկայացուեցաւ 18·500 անգամ: Այսօր արդէն ներկայացումներու համրանքը, միայն Ֆրանսայի մէջ, անցած է 100·000ը, որոնց աւելի քան 8000ը Փարիզի մէջ: Ոչ մէկ օփէրէթ դառած է ցարդ այն յաջողութիւնը, զոր Զուարթ Այրին դուաւ աշխարհիս չորս կողմը, իր առաջին, աղմկալի բեմադրութենէն ասդին: Աւելորդ է ըսել, թէ օփէրէթը, ամէն երկրի մէջ կը բեմադրուի տեղական լեզուներու թարգմանութեամբ, առանց անչուչտ վնասելու անոր երաժշտական կառուցուածքին:

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԿԵԱՆՔԸ ՆՈՐ ԲԵՄԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

Շարժանկարի պատառաին վրայ յաճախ ներկայացուած է Քրիստոսի կեանքը: Այժմ, սակայն, բեմադրիչ Ճորճ Սթիվընզ, 1959ի ընթացքին պիտի բեմադրէ զայն բոլորովին նոր արուեստով եւ դունաւոր ժապաւէնով: Խաղին անունն է — «Մեծագոյն պատմութիւնը, որ երբ եւ իցէ պատմուած ըլլայ»: Հետաքրքրականը այն է, որ բեմադրիչը, անուն ունեցող ոչ մէկ դերասանի դեր պիտի տայ այս ֆիլմին մէջ: Պիտի ընտրուին լաւագոյն անծանօթները:

Երեւանի Հայֆիլարմոնիայի հրաժշտական ուսնդարանից մեծ դահլիճը: Բեմին վրայ մեծերգազը Հայաստանի վաստակաւոր արտիստներէն Ա. Այդինեանց է:

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Ե· ՄԱՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

ԵՐԵՒԱՆԻ ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԸ

ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ՄԸ ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՄԱՀԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐԻԶՆԵՐԸ՝ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ, ՆՈՒԱԳԱԽՈՒՄԲ, ՊԱՐԱԽՈՒՄԲ

ՀԱՅՐՆՆԻ ԱՇԽԱՐՀ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԵՒ ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Պատմաբան ու բանաստեղծ Հայր Ղեւոնդ Ալիշան, Հայաստանը անուանած է հակադրութեանց երկիր: Իսկապէս, հակադրութիւններով հարուստ են Հայաստանի բնութեան բոլոր տարրերը, մակերեւոյթն ու կլիման, հողերն ու կենդանական աշխարհը. սակայն այդ բոլոր տարրերու մէջ ամենամեծ բազմազանութեամբ աչքի կը զարնէ Հայաստանի բուսականութիւնը կամ բուսածածկը:

Բուսածածկի բազմազանութեան մէջ, երկրի մակերեւոյթին բարդութեան եւ կլիմային հետ խոշոր դեր խաղացած է նաեւ երկրին դիրքը: Արդարեւ, Հայաստանը կը գտնուի միանգամայն տարբեր երկու բուսա–աշխարհագրական շրջանակներու սահմաններուն մէջ, որպիսիք են կովկասեան եւ արմենա–իրանական շրջանակները: Այս պատճառով ալ Հայաստանի մէջ կան երկու շրջանակներուն ալ յատուկ բուսականութեան տեսակները:

Կովկասեան տեսակի բուսականութիւնը տարածուած է Հայաստանի Հանրապետութեան հիւսիսային եւ հիւսիս–արեւելեան շրջաններուն մէջ: Հայաստանի այդ մասին համար բնորոշ են անտառներն ու մարգագետինները: Իսկ հարաւային շրջաններու բուսականութիւնը իր բնոյթով չատ մօտ է իրանական բարձրաւանդակի բուսականութեան: Այնտեղ կը գերակշռեն անապատային եւ կիսանապատային բուսականութիւնը եւ չորասէր անտառատեսակները, որոնք յաճախ կը կազմեն անտառաթփուտային կղզեակներ:

Հայաստանի բուսականութիւնը, երկրի բարդ ու երկարատեւ երկրաբանական պատմութեան ընթացքին, ենթարկուած է բազմաթիւ փոփոխութեանց: Քանի մը անգամներ, հայաստանեան հողամասը ծածկուած է ծովով եւ ցամաքային բուսականութիւնը անհետացած է ամբողջութեամբ, իսկ ծովի նահանջէն յետոյ, կլիմայական նոր պայմաններու մէջ դոյացած է նոր տեսակի բուսականութիւն:

Մեզմէ չուրջ կէս միլիոն տարիներ առաջ, կլիմայական պայմաններու ցրտեցման եւ ցամաքային դառնալնուն պատճառով, Հայաստանէն անհետացած են ջերմութիւն եւ խոնաւութիւն սիրող արեւադարձային եւ մերձ–արեւադարձային բոյսերու տեսակները:

Հայաստանի բուսականութիւնը, հալարամեակներու ընթացքին, մեծ փոփոխութեանց ենթարկուած է նաեւ մարդոց նախաձեռնութեանց պատճառով: Մարդիկ, յաճախ, անխնայօրէն ոչնչացուցած են անտառները: Իսկ հողը վարելու հետեւանքով փոխուած է նաեւ տափաստաններու եւ մարգագետիններու բուսածածկը:

Անապատային բուսականութիւնը Հայաստանի մէջ կը գրաւէ աննշան տարածութիւն մը միայն: Փոքր կղզիներու ձեւով անապատային բուսականութեան հատուածներ կան Արաքսի միջին հովիտի ցած մասերուն մէջ եւ կապուած են աղուտ-աւազային, ձագային եւ կաւային հողերու հետ: Այնտեղ զգալապէս տարածուած են աղ սիրող բոյսերու տեսակները:

Աղ սիրող անապատային բուսականութեան տարածութեան մեծ մասը ծածկուած է օշնաներով (տեսակ մը մամուռ), որոնք յաճախ խառնուած են օշինդրի (ապսէնթ) հետ: Նման բուսականութիւն կայ Էջմիածնի, Հոկտեմբերեանի եւ Վեդիի շրջաններուն մէջ: Այս բոյսերը յարմարած են չոր կլիմային, ունին երկար արմատներ, ցախանման ճիւղեր եւ մանրիկ, մաղոտ տերեւներ:

Միջին Արաքսի հովտի ճահճոտ վայրերուն մէջ տարածուած են ջուր եւ աղ սիրող բոյսերը, ինչպէս զորտախոտը, վայրի անանուխը, եւլն.:

Նոյն հովտի աւելի բարձրադիր մասերը (1200–1300 մ/բր) ծածկուած են կիսանապատային բուսականութեամբ: Այնտեղ կը տիրապետէ հոտաւէտ օշինդրը, որ փայտացող ցօղունով եւ արծաթափոյն տերեւներով փոքր կիսաթուփ է: Գարնան, կիսանապատը ծածկուած է բազմազան ծաղիկներու ղեղեցիկ զորգով եւ յատկապէս աչքի կը զարնեն ջանդիւլումը, անթառամը եւ այլ հոտաւէտ ծաղիկներ, որոնք կը չորնան ամառը:

Արփաչայի հովտին եւ Մեղրիի շրջանին մէջ կայ չորութիւն սիրող լեռնային բուսականութիւն, ուր չատ են՝ մեծ մասով փշոտ եւ չոր ու մանր տերեւներով թփուտները: Այս բուսականութեան մէջ կան պտղատու ծառեր, ինչպէս վայրի նշենի, տանձենի, եւլն.:

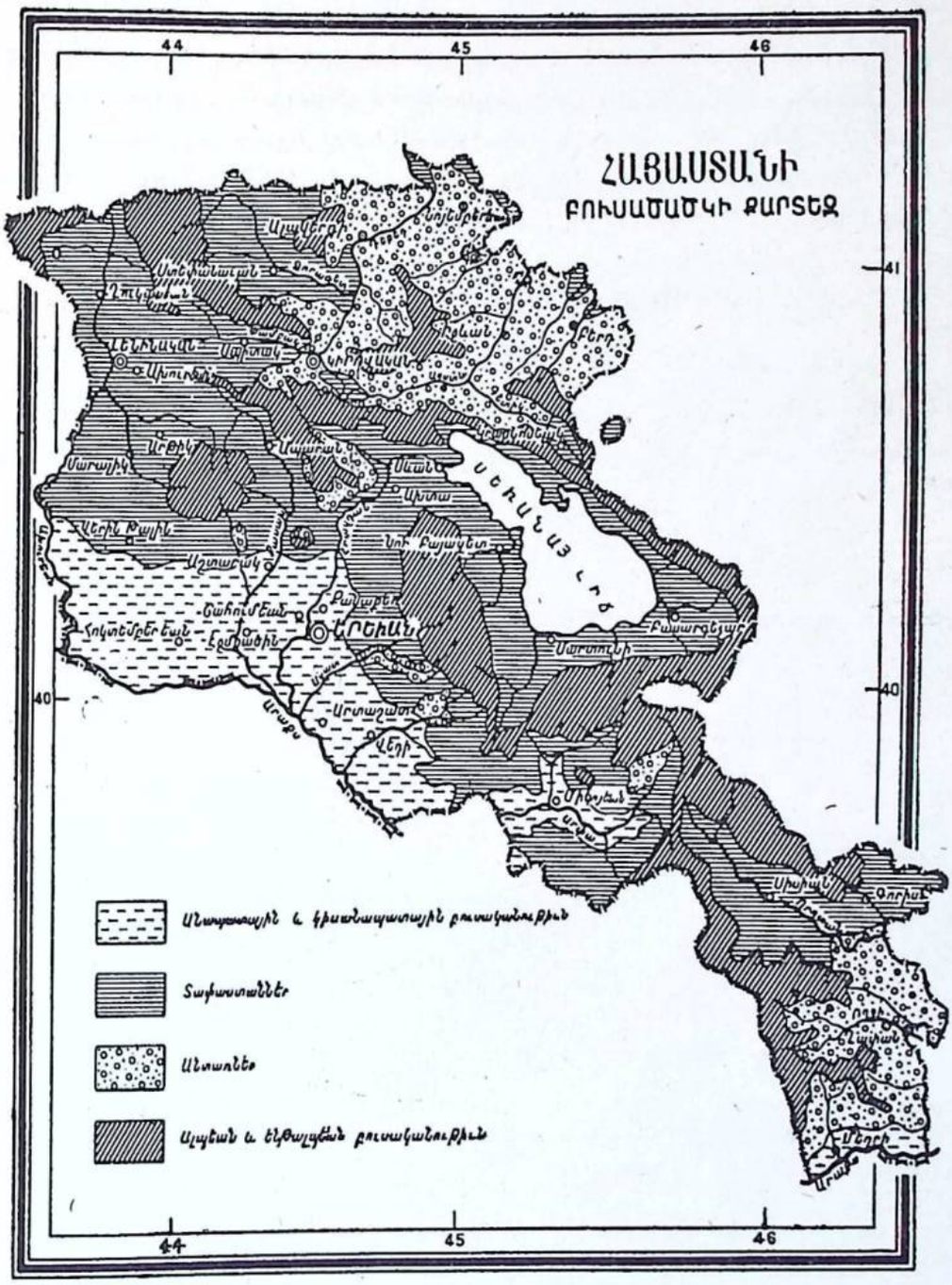
Հայաստանի չոր կլիմայ ունեցող շրջաններուն մէջ կ'աճին մասրենին, գայլը (փշոտ թուփ մը, որուն տարածուն արմատները կը վառեն), վայրի մեխակը, եւլն.:

Լեռնատափաստանային բուսականութիւնը լայնօրէն տարածուած է Հայաստանի մէջ: Այս գետնի վրայ կը յիշեցնէ ան հարաւռուսական հարթութեանց տափաստաններուն բուսականութիւնը:

Շիրակի, Լոռիի, Ղուկասեանի, Սեւանի աւազանի եւ այլ շրջաններու սեւ հողերով հարուստ շրջանները կը բնորոշուին փետրախոտային տափաստաններով, ուր կը գերակշռեն նեղ տերեւներով փետրախոտերը կամ ամրուլները, շիւղախոտը, եւլն.: Այդ գօտիի աւելի բարձրադիր մասերուն մէջ կան ցորենազգիներու տափաստաններ: Լոռիի, Սիսիանի եւ Ղուկասեանի նման բարենպաստ խոնաւութեան պայմաններ ներկայացնող շրջաններու մէջ կը գերակշռէ մարգագետնային տափաստանը: Լեռնային տափաստանները մշակուած են գերազանցապէս:

Անտառային բուսականութիւնը չատ տարածուած չէ Հայաս-

տանի այսօրուան սահմաններուն մէջ: Հողամասի 100ին 10ը միայն ծածկուած է անտառներով: Անտառային ընդարձակ տարածութիւններ կան Հայաստանի հիւսիսային եւ հիւսիս-արեւելեան շրջաններուն մէջ, ուր ծառատեսակը, մինչեւ 30 մէթր բարձրութեան հասնող արեւելեան հաճարենին է: Տեղ-տեղ տարածուած են կաղնիի անտառներ, ուր կան նաեւ թխկիներ, բոխիներ եւ լորենիներ: Հիւ-

ւսիսային շրջաններուն մէջ եւ 1000–1600 մէթր բարձրութեանց վրայ տեղ-տեղ կան նաեւ չոճիի պուրակներ:

Հարաւային շրջաններուն մէջ անտառով հարուստ է Զանգեզուրը, ուր կը գերակշռէ արեւելեան կաղնին, բայց կան նաեւ բոխիներ, հացենիներ, թխկիներ, իսկ վայրի պտուղներէն՝ ընկուզե-

նի, տանձենի եւ խնձորենի: Փոքր անտառներու մէջ ալ կան հոնի, մասրենիի, մոռի եւ մոչի թփուտներ:

Անտառային գօտիէն վեր տարածուած է ալպեան բուսականութիւնը: Այստեղ, կարեւոր տեղ կը բռնեն ալպեան մարգագետնային բոյսերու տեսակները, իսկ որոշ վայրերու մէջ՝ ալպեան գորգերը, որոնք կազմուած են ցած խոտաբոյսերով եւ բազմադոյն ծաղիկներով:

Ալպեան գօտին աչքի կը զարնէ ժայռերով ու փլուածքներով, այս պատճառով ալ աղքատ է բուսականութիւնը, բայց կան բարձրանման թուփեր: Այս գօտիի բարձրագոյր մասերուն մէջ կայ ձիւնամերձ բուսականութիւն: Ալպեան մարգագետիններով ու գորգերով կազմուած են Հայաստանի ամառնային կարեւորագոյն արօտավայրերը:

ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Հայաստանի այժմու հողամասին կենդանական աշխարհը շատ բազմատեսակ է: Երկրի սահմաններուն մէջ կան ողնաշար ունեցող կենդանիներու 445 տեսակներ, իսկ ողնաշար չունեցողները 10·000էն աւելի են:

Կենդանական աշխարհի գօտիական բաժանումը, ընդհանուր գիծերով կը նմանի բուսական գօտիներու բաժանման, բայց կենդանիները կ'անցնին մէկ գօտիէն միւսը, այս պատճառով ալ նոյն վայրի մէջ կը տեսնուին յաճախ տարբեր գօտիներու պատկանող կենդանիներ:

Հայաստանի մէջ կան երեք տարբեր կենդանա-աշխարհագրական շրջաններու պատկանող կենդանիներ: Անտառներու մէջ կը գերակշռեն կովկասեան անտառային կենդանիները, տափաստանային գօտիին մէջ՝ հայկական սարահարթին յատուկ եղջերները, իսկ Արաքսի եւ անոր վտակներու հովիտներուն մէջ՝ Իրանի եւ Իրաքի կիսանապատային կենդանիները:

Անապատային եւ կիսանապատային գօտիին յատուկ են չորը սիրող կենդանիները, ինչպէս սողունները, հողը փորող պզտիկները եւ մկնատները: Այստեղ գրեթէ չկան երկակենցաղներ, իսկ շատ քիչ են վայրի մեծ կենդանիները: Արաքսի եղէգնուտներուն մէջ կարելի է հանդիպիլ վարազներու եւ մանուլ կոչուած վայրի կատուներու: Կան նաեւ տափաստաններու յատուկ երկարապոչ կատուներ, շնագայլեր, ոզնիներ եւ երբեմն նաեւ բորենիներ: Կրծողներէն շատ կան ճարպատամուկներ կամ գնդլամուկներ, դաշտամուկներ, եւլն.: Կարելի է տեսնել նաեւ կարիճներ, օձեր եւ մողէսներ: Թռչուններէն շատ են արտոյտները, բազէները, կոյտրիները եւ արոսները:

Լեռնատափաստանային գօտին հարուստ է կրծողներով, որոնց մէջ աչքի կը զարնեն ճարպատամուկները, փոքրասխական գետնասկիւռը, դաշտամուկները, եւլն.: Ինչպէս բոլոր գօտիներուն մէջ, այս

գօտիին մէջ ալ շատ են նապաստակները, աղուէսները, գայլերը եւ գորշամուկները: Թռչուններէն շատ կան գորշ կաքաւներ, մկնաբուկներ, ճնճղուկներ, եւլն.: Սողուններէն՝ տափաստանային թունաւոր իժեր եւ որոշ տեսակի մողէսներ: Շատ են նաեւ միջատները ու մրջիւնները: Լեռներու քարքարուտ լանջերուն վրայ կան վայրի այծեր եւ ոչխարներ:

Անտառային կենդանիներէն կարելի է յիշատակել այծեամը, գորշ արջը, անտառի կատուն, ինչպէս նաեւ վարազը: Կրծողներէն՝ անտառամուկը եւ պարսկական սկիւռը: Մուշտակաւորներէն՝ աղուէսը, կզաքիսը եւ գորշուկը: Թռչուններէն՝ արծիւը, բազէն, վայտիտրը, սարեակը եւ անտառային աղաւնին: Միջատներէն շատ են ճպուռը եւ երգող կանանչ ծղրիթը:

Ալպեան գօտիին մէջ կան գաշտամուկ, աղուէս, գայլ, աքիս եւ նապաստակ: Շատ են գիշատիչ թռչունները: Միջատներէն աչքի կը գարնեն մարախներն ու գոյնզգոյն թիթեռնիկները:

Ջրային տարածութեանց վրայ կ'ապրին կրիաներ: Այղըր լիճին մէջ կը բազմանայ կուղբը: Որոշ ջրաւազաններու մէջ կան ջրասամոյրներ: Շատ են բազեները, սագերը, ճայերը, կարապները, եւլն.: Իսկ ձուկերով հարուստ են Սեւանայ լիճն ու Արաքսը: Համբաւաւոր է Սեւանայ լճին իշխանաձուկը:

Այս նիւթն ալ պէտք է նկատել շարունակութիւնը Տարեգրքիս 1956ի հատորի 291–295 եւ 1958ի հատորի 255–260 էջերուն վրայ հրատարակուած գրուքհանց, — «կլիմայական վեց գօտիներ» եւ «Հայաստանի բնական գօտիները եւ հողերը»:

Հայրենի տեսարաններ — Աղստեւ դաշտի հովիտը

ԲԻՒՐԱԿԱՆԻ
ԱՐԴԻԱԿԱՆ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆԸ

Արագածոտն, ջինջ երկինք, Արագածի ադրիւրներուն պէս զով ու վճիտ:

Բիւրական գիւղի մէկ բարձրադիր հարթութեան վրայ տարածուած են գիւղի այղինները: Հսկայ, դարաւոր ընկուզենիներու կանանչ զանգուածներու արանքներէն կ'երեւի վարը լայն-լայն փըռուած Արարատեան դաշտավայրը, Հայոց աշխարհի չռեմարանը: Իսկ հեռուն դէպի վեր կը խոյանայ աքանչելի Մասիսը, իր հրաշափառ գեղեցկութեամբ:

Դիմացն է Օշականը, ապա էջմիածինը, յետոյ դարձեալ, մէկ անդամէն զանազանելը դժուար կարգ մը աւաններ: Աչքերու առջեւ մերթ կը կորսուի, մերթ կը նշմարուի Արաքսի հնառաւոր արծաթերիզը: Եւ Աշտարակէն անդին, չատ հեռուն, Երեւանը, Գեղամայ լեռներու ստորոտը փռուած:

Ահա այսպիսի բարձունքի վրայ կառուցուած է Բիւրականի աստղադիտարանը:

Հին է Բիւրական գիւղը այնքան, որքան Արագածոտն անունը ըլլալ կը թուի: Բայց եղաւ այնպէս, որ այս հնամեայ վայրը, իր աստղադիտարանով հռչակ ստացաւ գիտական աշխարհի մէջ: Մեծանուն գիտնական Վիքթոր Համբարձումեանի հետազօտութիւնները ու այլ աշխատանքները ապահովեցին այդ հռչակը ոչ միայն Բիւրականին, այլեւ իրեն ու իր աշխատակիցներուն:

Կառուցուեցաւ Բիւրականի աստղադիտարանը իր արդիական չէնքերով եւ դարձաւ ինքնատիպ ու հետաքրքրական ամբողջութիւն մը հին գիւղական միջավայրի մէջ, պատմական յուշարձաններու դրացնութեամբ:

Արդարեւ, Արագածի բարձրադիր մասերէն տեսանելի են մեր նախահայրերուն ձգած կոթողները, — վիշապներ կոչուող քարէ արձաններէն սկսեալ, մինչեւ Դ. դարուն Արագածոտնի վրայ չինուած Արշակունիներու դամբարանը, մինչեւ Ապարանի մէջ յայտնի Քասախի տաճարը կամ Թալինի, Ամբերդի, Տեղերու եւ այլ բազմաթիւ վայրերու ճարտարապետական բարձրարուեստ յուշարձանները:

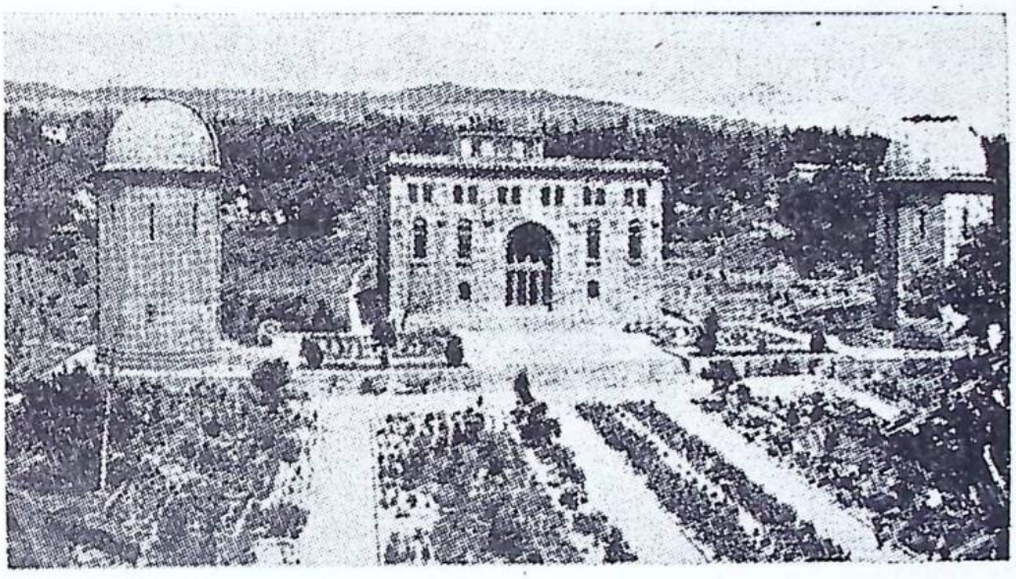
Հնադարեան արուեստի այս հոյակապ գեղեցկութիւններով լեցուն չրջապատի մը մէջ է, որ կառուցուած են, ահաւասիկ, իրենց ժամանակակից նշանակութեամբ մեծարժէք ու արդիական այս հիմնարկութեան շինութիւնները:

Այղիներու եւ կանանչութեանց մէջ թաղուած Բիւրականի աստղադիտարանը կը ղրաւէ մօտ տասը հեքթար տարածութիւն: Այս

վայրը ընտրուած է, սակայն, ոչ թէ բնութեան գեղեցկութեան համար, այլ այն պատճառով, որ Բիւրականի դիրքն ու կլիմայական պայմանները, պայծառ օրը եւ տարւոյն ընթացքին իր ունեցած բազմաթիւ անամպ ու ջինջ օրերը լաւագոյն յարմարութիւնները կը ներկայացնէին այդ հիմնարկութեան արդիւնաւոր գործունէութեան համար:

Քարակոփ պարիսպի ճոխ չքամուտէն կը բացուի դէպի խորքը երկարող ծաղկազարդ մայրուղի մը, որու վերջաւորութեան կը բարձրանայ չրջապատի ամրոցնութեան վրայ սիրապետող աստղադիտարանի գլխաւոր շէնքը, երկու կողմերը բարձրացող գոյգ աշտարակներով:

Քառանկիւն ծաւալով անպաճոյճ կառուցուածք մըն է գլխաւոր շէնքը, ուր կան հետազօտիչներու աշխատասենեակները, դահլիճը,

Աստղադիտարանի գլխաւոր շէնքը եւ երկու աշտարակները

գիտական ուսումնասիրութեանց յատուկ բաժանումները, եւլն.: Աշտարակները ութկողանի են եւ ունին հարիւր երկու յարկի բարձրութիւն: Ասոնց մէջ կը գտնուին աստղադիտարանի սարքաւորումները: Այս պատճառով ալ կիսագունդ գմբէթները թիթեղապատ են: Աստղադիտական – փորձառական եւ հետազօտական աշխատանքները կը կատարուին այդ գոյգ աշտարակներու մէջէն:

Մայրուղիին ձախ կողմը կառուցուած է աստղադիտարանին հիւրանոցը, որ նոյնպէս երկյարկանի է: Առաջին յարկին վրայ կը գտնուին ճաշարանը, հիւրասենեակը եւ այլ ընդհանուր բաժիններ, իսկ երկրորդ յարկին վրայ տեղաւորուած են ննջարանները: Այս բոլորը կահաւորուած են ճաշակով:

Հիւրանոցի շէնքը զուգահեռական է մայրուղիին եւ առջեւը ընդարձակ ծաղկանոց է: Շէնքի մուտքէն ներս դէպի ձախ եւ դէպի ա-

քանդակազարդ լայն աստիճանները կ՚առաջնորդեն երկրորդ յարկը:

Ինչ անդին, հիւրանոցին դիմացը, խորքին վրայ կառուցուած է մենատուն մը, որ ունի բնակելի չէնքի մը արտաքինը:

Շէնքերու այս ամբողջութեան մաս կը կազմէ նաեւ աստղադիտարանի մեքենագիտական արհեստանոցին չէնքը, ուր գտեղուած են անհրաժեշտ մեքենաները ու գործիքները:

Կան տակաւին իրենց նշանակութեամբ երկրորդական, փոքր շինութիւններ, որոնք եւս ունին իրենց տեղն ու դերը կառուցումներու ամբողջութեան մէջ:

Շէնքերու համաչափ բարձրութիւնը եւ իրարու հետ անոնց ունեցած փոխադարձ կապը, շրջապատի բնութեան դեղեցկութենէն մխացած, ստեղծած են տպաւորիչ ներդաշնակութիւն մը, որ հակառակ պատմական միջավայրի հին կոթողներուն հետ ներկայացուցած երեւութական հակադրութեան, երբեք չի կորսնցներ իր գեղեցկութիւնը. ընդհակառակն, ձուլուելով Ամբերդի, Օհանաւանի, Տեղերու եւ Բիւրականի հնարոյր յուշարձաններուն հետ, աստղադիտարանի արդիական շինութիւնները կուգան տարբեր դարաշրջաններու ճարտարապետական յղացումներուն հետ մխացնալ եւ այսպէս տպաւորիչ պատկեր մը գծելու դիտողի աչքերուն առջեւ:

Այս նոր կառուցումներուն առթիւ, ճարտարապետները ուշադրութիւն դարձուցած են նաեւ անոնց համար գործածելի շինանիւթերու ընտրութեան եւ ներքին ու արտաքին յարդարանքներու գոյնին ու քանդակին:

Ակնէ պատ, հոգ տարուած է, որ շէնքերը տպաւորեն դիտողը նաեւ բնութեան հետ անոնց ունեցած անմիջական կապով: Այս պարագային կարեւոր դեր է ունեցած այն հանգամանքը, որ շինութիւնները կառուցուած են տեղւոյն վրայ գտնուող քարերով, ինչ որ կը չեշտէ բնութեան եւ անոնց միջեւ գոյութիւն ունեցող այդ կապը: Այլ խօսքով, Բիւրականի աստղադիտարանի կառուցման համար գործածուած է Հայաստանի մէջ այնքան անուանի եւ տեղւոյն վրայ գտնուող կարմիր տուֆ–քարը եւ այդպէսով կարելի դարձած է աներտ կապ ստեղծել շինութեանց գեղեցիկ ամբողջութեան եւ շրջակայքի կարմրաւուն ժայռերուն միջեւ:

Բիւրականի աստղադիտարանը, իր արդիական տարբերումներով եւ Վիքթոր Համբարձումեանի գեկավարութեան տակ աշխատող մասնագէտներու խումբով, անունի արժանացած հիմնարկութիւն է ոչ միայն Հայաստանի եւ Խորհրդային Միութեան սահմաններուն մէջ, այլ եւ յաչս արտաքին աշխարհի, ուր մեծ համբաւ կը վայելէն այս բոլորի կազմակերպիչ անուանի հայ գիտնականն ու անոր իրագործած այս գիտական կարեւոր հաստատութիւնը:

ՄԻՔԱՅԵԼ ԹԱԻՐԻԶԵԱՆ

Անցեալ տարի, Տարեդարձին «Մահապրութիւն» բաժնին մէջ հաղորդեր էինք Հայաստանի երաժշտագէտներէն Միքայէլ Թաւրիզեանի մահը, որ տեղի ունեցած էր 17 Հոկտ. 1957ին, Երեւանի մէջ:

ՄԻՔԱՅԵԼ ԹԱԻՐԻԶԵԱՆ

Միքայէլ Թաւրիզեան ծնած էր Պաքու, 1907ին: Մանկական տարիքէն ի յայտ եկած էր անոր երաժշտական ընդունակութիւնը եւ չութակի դաս առած էր 6 տարեկանէն սկսեալ:

Լենինգրատի երաժշտանոցը կը մտնէ 18 տարեկանին եւ 1930ին աւարտելով ուսման շրջանը, նոյն տարին իսկ կը դառնայ փոքրը նուագախումբի մը դեկավարը մխիթարեան քաղաքին մէջ, միաժամանակ հետեւելով նուագախումբի վարիչներ պատրաստող ընթացքի դասընթացքը: Աւարտելով այս դասընթացքը 1934ին, կը հրաւիրուի Թիֆլիսի Օվէրայի նուագախումբին իբրեւ դեկավար, իսկ 1936ին մխիթարեան պաշտօնը կը առանձնէ Երեւանի Սպենդիարեան Օվէրային մէջ, ուր, մօտ երեք տարի օպերական հանդամանքով պաշտօնավարելէ յետոյ, 1939ին կը դառնայ նուագախումբին գլխաւոր դեկավարը:

Այս թուականէն սկսին է որ կը սկսի Մ. Թաւրիզեանի առնչծայրածական թափը: Օվէրայի նուագախումբին ունեցած յաջողութիւնները, դասական եւ հայկական օվէրաներու բեմադրութեան մէջ, արդիւնքն են Մ. Թաւրիզեանի աքնաջան աշխատանքին եւ ընդունակութիւններուն: Մեծ յաջողութիւններ ունեցած է ան նաեւ Մոսկուայի մէջ, ուր նոյնպէս բարձրօրէն գնահատուած է իր արուեստը: Հակառակ իր խառապահանջ խառնուածքին, յարգուած ու սիրուած էր ան նուագախումբի բոլոր անդամներէն:

Մ. Թաւրիզեան երկու անգամ առացած է Ստալինեան մրցանակը: Պարգեւատրուած է նաեւ խորհրդային այլ չքանշաններով: Ընտրուած էր երեւոյթեան (դեպուտատ) համամիութենական Գերագոյն Սովետին (Խորհրդարան): Իսկ իբրեւ պատուակալ տիտղոս շնորհուած էր իրեն «ժողովրդական արտիստ»ի կոչումը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՅԺՄՈՒ ՎԱՐԻՉՆԵՐԸ

ՇՄԱՒՈՆ Մ. ԱՌՈՒՇԱՆԵԱՆ

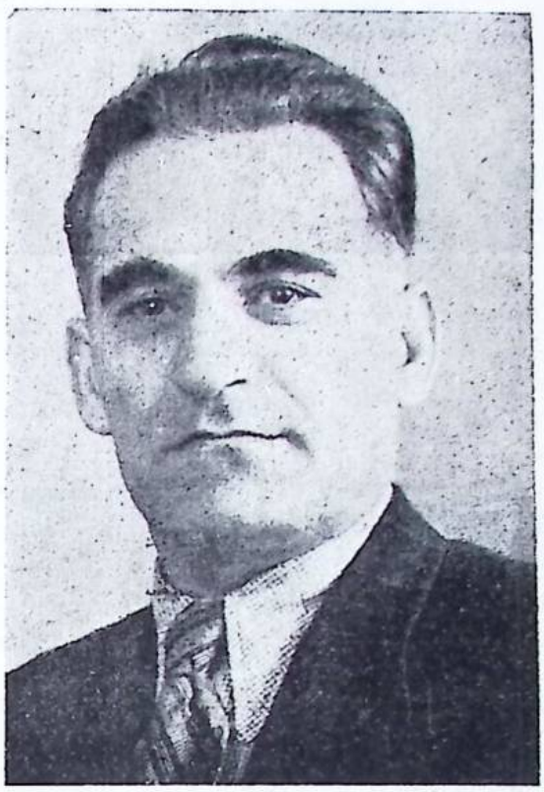
ԱՆՏՈՆ Ե. ՓՈՋԻՆԵԱՆ

Արտասահմանեան հայ մամուլին մէջ եւս յաճախ կը լսուին անուններըը այն երեք անձերուն, որոնք Հայաստանի պատասխանատու վարիչներն են այսօր: Երեքն ալ իրենց պաշտօնները ստանձնեցին Սթալինի մահէն ետք (5 Մարտ 1953), երբ ծայր տուին անխնայ մաքրատործուածները Խորհրդային Միութեան մաս կազմող բոլոր հանրապետութեանց մէջ: Այդ մաքրատործուածներէն զերծ չմնաց նաեւ Հայաստանը, որուն զեկավար կազմը ենթարկուեցաւ հիմնական փոփոխութեանց:

Մեր նկարներուն մէջ Շմաւոն Մ. Առուչանեանը «Հայկական ՍՍՌ Գերագոյն Սովետի (Խորհրդարան) նախագահութեան նախագահ»ն է (այլ խօսքով՝ Հանրապետութեան նախագահ): Պաշտօնի կոչուած է 1954ի Ապրիլի վերջերը, յաջորդելով Մացակ Պապեանին: Երեք ամիս անոր պաշտօնէն հեռացուելով, անոր տեղը բռնուած էր Ալեքսանեանը, որ չատ չանցած, իր կարգին հեռացուեցաւ եւ իր տեղը վերատին պրաւեց Շ. Առուչանեանը: Նախապէս, 1953ին, Շ. Առուչանեան կը մասնակցէր Հայաստանի կառավարութեան՝ տնտեսութեան, հաղորդակցութեանց եւ փոխադրութեանց նախարարի պաշտօնով:

Երկրորդ նկարը՝ Անտոն Ե. Փոջինեանն է, «Հայկական ՍՍՌ Մինիստրներու Սովետի նախագահ»(այլ խօսքով՝ վարչապետ):

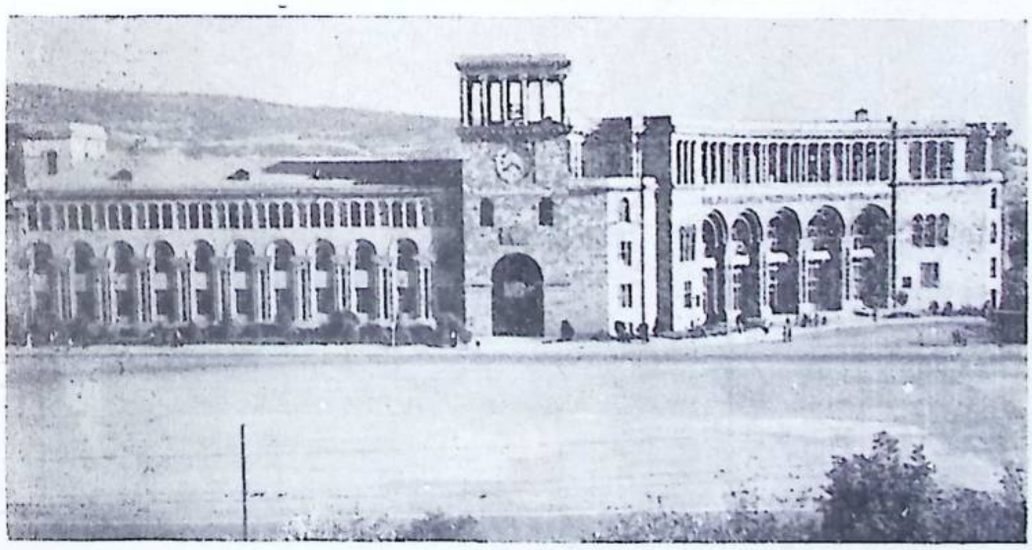
Պաշտօնի կոչուեցաւ 8 Սեպտ. 1953ին, յաջորդելով Կարապետեանին: Հայաստանի Գերագոյն Սովետը (Խորհրդարան) վերահաստատեց զայն այդ պաշտօնին մէջ, երբ 6 Ապրիլ 1954ին վերակազմուեցաւ Հայաստանի կառավարութիւնը: Ատկէ ի վեր մինչեւ այսօր կը պահէ ան վարչապետի աթոռը:

ՍՈՒՐԻՆ Հ. ԹՈՎՄԱՍԵԱՆ

Սուրէն Հ. Թովմասեան, երբորդ նկարը, «Հայաստանի Կոմպարտիայի (Համայնավար Կուսակցութեան) առաջին քարտուղար»ն է: Իր այս պաշտօնը ստանձնեց ան 4 Դեկտ. 1953ին, յաջորդելով տխրահռչակ Գրիգոր Արութինովին, որ հարիւրաւոր գործիչներու եւ մտաւորականներու գահիճը դարձաւ, իրեւ իրմէ առաջ տխրահռչակ իր վարպետին՝ արիւնկպակ Բերիայի՝ Ս. Թովմասեան, այդ թուականէն ասդին կը պահէ իր պաշտօնը:

Երեք վարիչներն ալ իրենց երեսփոխան (դեպուտատ) կը մասնակցին համամիութենական Գերագոյն Սովետին (Խորհրդարան):

Հայաստանի կառավարական պալատը, Երեւանի Լենինեան հրապարակին վրայ, կառուցուած՝ Ալ. Թամանեանի ճարտարապետութեամբ:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Հայաստանի եւ մասնաւորապէս Երեւանի մէջ, գեղարուեստական կեանքը կը պտնուի արժանի բարձրութեան մը վրայ: Ինչ որ կը լսենք Երեւանի ճայնասփիւռէն իրրեւ երգ ու նուագ, կամ ինչ որ

Հայաստանի պետական երկսեռ երգչախումբը: Շրջանակի մէջ՝ խմբավարը, արուեստի վաստակաւոր գործիչ Արամ Տէր Յովհաննիսեան:

կը ստանանք Հայաստանէն իրրեւ գեղարուեստական հրատարակութիւն, արտասահմանի մէջ, կը հաստատեն այս ճշմարտութիւնը:

Ժողովրդական գործիքներու եւ երգի-պարի պետական խումբը (անսամբլ): Շրջանակի մէջ՝ խմբավարը, վաստակաւոր արտիստ Արամ Մկրտչեան:

Ուշադրաւը այն է, որ գեղարուեստական կեանքը այնտեղ, երաժշտական եւ թատերական գետնի վրայ մանաւանդ, միշտ կը թար-

մանայ էրարու յաջորդող եւ ընդհանրապէս յաջող նորութիւններով, որոնք բան մը կ'աւելցնեն մեր մշակոյթի դանձարանին մէջ:

Այս կեանքի կապակցութեամբ է որ կը հրատարակենք յարակից նկարները, որոնք կը ներկայացնեն Երեւանի չորս երաժշտական մնայուն ձեռնարկները:

Առնոյմէ մէկն է պետական երկաթ երաչախումբը, Արամ Տէր Յովհաննիսեանի ղեկավարութեամբ:

Երկրորդն է ժողովրդական գործիքներու երգի եւ պարի խումբը, Երեւանցիներու որակումով՝ անսամբլը, որ հիմնուած է 1938ին: Խումբը ունի երկու ղեկավարներ, Թաթուլ Ալթունեանը եւ Արամ Մելանդուլեանը: Տոհմիկ պարերու եւ ժողովրդական երգերու կատարումով, այս խումբը կը տանի մեծ խանդավառութիւն, ոչ

Հայֆիլարմոնիայի սիմֆոնիք նուագախումբը: Շրջանակի մէջ՝ ղեկավարը, Ժողովրդական արտիստ Միքայէլ Մալուճեան:

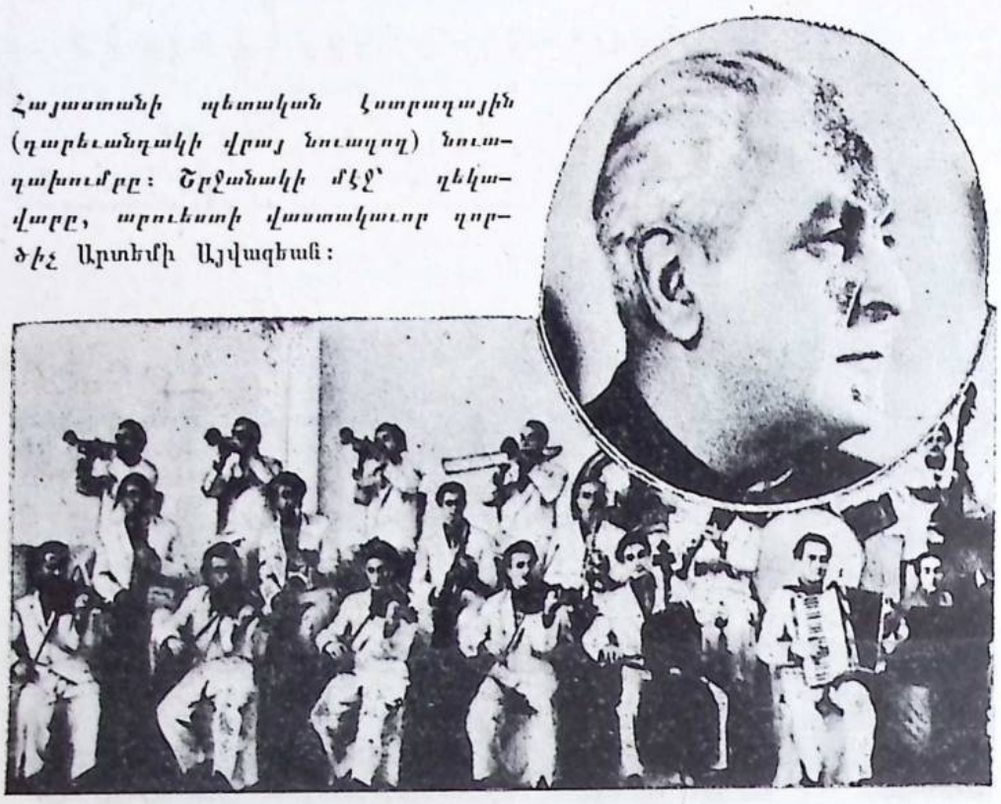
միայն Հայաստանի, այլեւ խորհրդային եւ արբանեակ այլ երկիրներու մէջ, ուր կ'այցելէ երբեմն մասնաւոր հրաւէրներով:

Երրորդ ձեռնարկն է պետական սիմֆոնիք նուագախումբը, որ կազմուած է արհեստով (փրոֆէսիոնել) նուագահարներու մասնակցութեամբ եւ հիմնուած է 1928ին: Անցեալ տարի ոսնուեցաւ իր գործունէութեան 30ամեակը: Նուագախումբին գլխաւոր ղեկավարն է Մ. Մալուճեան:

Եւ վերջապէս չորրորդ ձեռնարկն է պետական էստրադային նուագախումբը, փոքրաթիւ անդամներով եւ աւելի թեթեւ երաժշտական կտորներով կազմուած յայտագիրներու գործադրութեան ծրագրով: Ղեկավարն է Արտեմի Այվազեան:

Առանց կոչելին կայ տակաւին Երեւանի Սպենդիարեան Օփերային յատուկ նուագախումբը, որուն վաստակաւոր ղեկավարն էր, 1936էն ի վեր, 1957ին մահացած Միքայէլ Թաւրիզեանը:

Կայ նմանապէս լաբաւոր քառեակը, որ կը կազմակերպէ ազնիւկային նուագահանդէսներ։

Հայաստանի պետական Կամերային (դաբեւանդակի վրայ նուագող) նուագախումբը։ Շրջանակի մէջ՝ դեկավարը, արուեստի վաստակաւոր գործիչ Արտեմի Այվազեան։

Կան վերջապէս պետական նուագախումբեր եւ երգչախումբեր գաւառական բոլոր կարեւոր կեդրոններու մէջ։

Այս բոլորը եւ անոնցմով ապահովուած յաջողութիւնները կը հաստատեն՝ Հայաստանի մէջ, երաժշտական կալուածէն ներս կատարուած ուշագրաւ նուաճումները։

ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Շարժանկարի արուեստին կիրարկումը Հայաստանի մէջ սկսաւ 1923ին, այնպէս որ մինչեւ հիմա բոլորած կ'ըլլայ 35 տարուան չրջան մը։ Այս 35 տարիներու ընթացքին արտադրուած են 209 ֆիլմեր, որոնց 68ը գեղարուեստական ստեղծագործութիւններ են, 116ը վաստակական եւ ակնարկային ֆիլմեր, 22ը պիտական-ժողովրդական եւ 3ը վերստադրութիւններ։ Արտադրուած են նմանապէս ընթացիկ անցքերու վերաբերեալ բազմաթիւ ուրիշ ֆիլմեր։

Իրագործուած առաջին ֆիլմն է «Խորհրդային Հայաստանը», 1924ի Օգոստոսին։ Այնուհետեւ, 1925ի Հոկտեմբերին վերջացաւ երկրորդ ֆիլմը՝ Շերվանզադէի «Նամուս»ը։ Հետագայ տարիներուն շարժանկարի արուեստը աւելի զարգանալով, հասաւ իր այժմու բարձրութեան։ Հայաստանի լաւագոյն դերասաններն ու երաժշտագէտները կը մասնակցին ֆիլմերու պատրաստութեան։ Կ'արտադրուին նաեւ դունաւոր ֆիլմեր։

ԵՐԵՒԱՆԻ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

Երկրաբանական թանգարանը

Հայաստանի պիտական եւ մշակութային բազմաթիւ հիմնարկութեանց կարգին իր արժանաւոր տեղը ունի Գիտութեանց Ակադեմիայի Երկրաբանական Հիմնարկութեան Երեւանի Թանգարանը, որ կազմակերպուած է 1937ին, ականաւոր երկրաբան փրոֆ. Յովհաննէս Կարապետեանի նախաձեռնութեամբ եւ անոր մահէն յետոյ (1943ին, 68 տարեկանին) թանգարանը կոչուած է անոր անունով:

Թանգարանին հիմնական նպատակը եղած է հաւաքել եւ ցուցադրել Հայաստանի ընդերքի հարստութիւնները, այլ խօսքով, օգտակար հանածոները, տալ հայրենիքի երկրաբանական կառուցուածքը եւ երկրաբանական հարցերու առընչութեամբ կազմակերպել պիտական-հասարակական աշխատանք, ինչ որ կատարուած է անցեալ տարիներուն, լաւ արդիւնքներով:

Հիմնարկութիւնը ունի օգտակար հանածոներու, քարաբանութեան եւ հանքաբանութեան, հնէաբանութեան եւ ընդհանուր երկրաբանութեան չորս պլհաւոր բաժիններ:

Օգտակար հանածոներու բաժնին մէջ, որ Թանգարանին ամէնէն ընդարձակ եւ հարուստ բաժինն է, դասաւորուած են Հայաստանի ընդերկրեայ բնական հարստութեանց նմոյշները, մետաղային եւ ոչ-մետաղային օգտակար հանածոներու երկու ենթաբաժիններով:

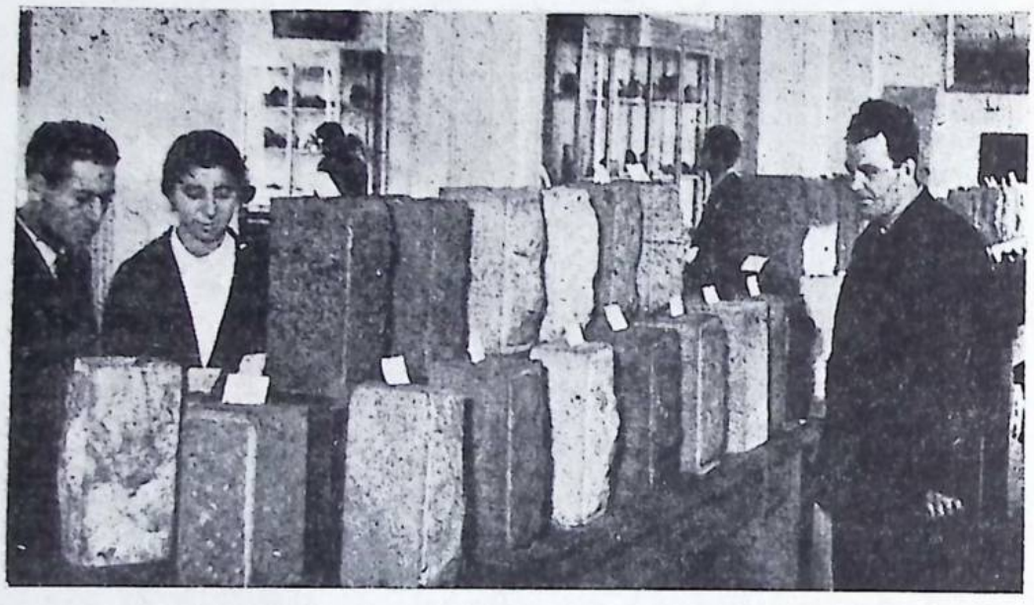
Ոչ-մետաղային օգտակար հանածոներու ենթաբաժնին մէջ ցուցադրուած են ամենաբազմազան եւ գեղեցիկ շինանիւթերը, որոնցմով Հայաստան չատ հարուստ է եւ կը գրաւէ ոչ միայն Խորհրդային Միութեան, այլեւ ամբողջ աշխարհի մէջ առաջնակարգ տեղ:

Այս շինանիւթերէն առանձնապէս հետաքրքրական են մարմարները եւ տուֆերը: Ցուցափեղկերու մէջ դասաւորուած են Հայաստանի կարգ մը հանքավայրերու՝ Ազիերանի, Արզականի, Խոր Վիրապի եւ Արարատի մարմարներուն նմոյշները: Հայաստանի մարմարները, չնորհիւ իրենց լաւագոյն յատկութեանց, տեսքին եւ բազմատեսակ գոյներուն (սպիտակ, մոխրագոյն, սեւ, վարդագոյն, եւլն.), լայնօրէն կը գործածուին շինարարութեան եւ քանդակագործութեանց մէջ: Այս մարմարներէն գործածուած են Երեւանի Օփէրայի եւ Պալէթի Պետական Թատրոնի, Հայֆիլարմոնիայի մեծ դահլիճի, կառավարական պալատի եւ Համայնավար Կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի մեծ շէնքերու ճեւաւորման համար: Գործած-

ուած են նաեւ Մոսկուայի մեթրոյի կարգ մը կայարաններուն մէջ:

Շատ գեղեցիկ եւ բազմատեսակ գոյներ ու զարդարանքներ ունի մարմարի մէկ տեսակը, որ կը կոչուի օնիքս եւ որուն հանքերը կը գտնուին Ազամպալու եւ Հանքաւան գիւղերու շրջաններուն մէջ: Այստեղ կան կաթնագոյն, սպիտակ եւ սաթանման օնիքսներ, որոնք ունին դեղնորակ ու կանանչորակ երակներ, նկարներու եւ զարդարանքներու գեղեցիկ տեսքով:

Իրրեւ աքանչելի շինանիւթ, սակայն, առանձնապէս մեծ արժէք կը ներկայացնեն Հայաստանի բազմատեսակ տուֆ-քարերը, որոնք շատ առատ են եւ անսպառ: Տուֆերէն յատկապէս յիշատակուելու արժանի են Արթիկի վարդագոյն տուֆը, որ իր յատկութեանց, թեթեւութեան եւ հեշտ օգտագործման շնորհիւ մեծ համբաւ ունի Խորհրդային Միութեան մէջ: Արթիկի տուֆը Հայաստանի

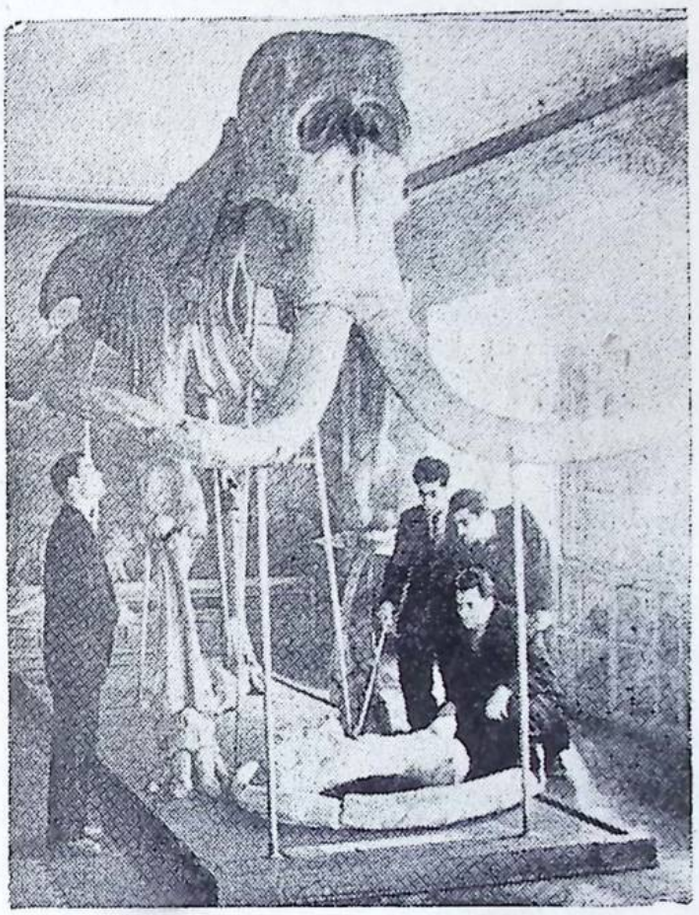
Հայկական տուֆի բազմատեսակ նմոյշներ

հիմնական շինանիւթն է, որ գործածուած է բազմաթիւ բազմայարկ շէնքերու կառուցման համար Երեւանի, Լենինականի, Կիրովականի, ինչպէս նաեւ Թիֆլիսի, Բաքուի, Մոսկուայի եւ Լենինկրատի մէջ: Գանի մը ցուցափեղկերու մէջ ներկայացուած են Հայաստանի այլ շրջաններու հրաբխային տուֆերը, որոնց սեւ, կարմիր եւ մոխրագոյն տեսակները մեծապէս գործածական են: Ներկայացուած են նաեւ այլ տեսակի տուֆեր, որոնք գեղնաւուն են, կամ վարդագոյն, կարմիր ու կանանչ եւ ունին հաճելի տեսք: Կան նմանապէս փամբակի մոխրագոյն կրանիթներու, մերձ-Երեւանեան որձաքարերու (պազալտ) նմոյշներ, եւլն.:

Մնացեալ ոչ-մետաղային օգտակար հանածոներէն առանձին ցուցափեղկերու մէջ դասաւորուած են Ալարտաի կրաքարերը, որոնք կը գործածուին իրրեւ կրպիւսի (ցիմենտ) հում նիւթ, Թու-

մանեանի հրակայուն կաւերը, որոնցմէ կը պատրաստուին աղիւսները, զանազան հանքավայրերէ հանուող եւ թորումի ու մեկուսացման աշխատանքներուն մէջ գործածուող եւ փոշիացող կաւի տեսակ մը ու տակաւին նմոյշներ Հայաստանի ածուխներէն, վառելիք թերթաքարերէն եւ այլ վառելանիւթերէն:

Մետաղային օգտակար հանածոներու ենթաբաժնին մէջ ցուցադրուած են Հայաստանի կարմ մը հանքավայրերու երկրաբանութիւնն ու հանքային նիւթերը ներկայացնող բազմաթիւ նմոյշներ, ինչպէս պղինձն է, կապարը եւ երկաթը, որոնք կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն երկրի տնտեսութեան մէջ:

Նախապատմական (տրոգոնիթերեան) փիղի կմախքը, որ վերականգնուած է 1948–49ին:

Թանկագրանի քարաբանութեան եւ հանքաբանութեան բաժինը ճոխ է Հայաստանի մէջ տարածուած զանազան քարատեսակներով, որոնց հետ կապուած են մետաղային եւ ոչ-մետաղային օգտակար հանածոները:

Երկրաբանական թանկագրանի հնէաբանութեան բաժինը կազմակերպուած է աւելի ուշ: Այս բաժնին մէջ ցուցադրուած են Հայաստանի ընդերքի հնագոյն շերտերուն մէջ գտնուող կենդանիներու եւ բոյսերու բազմաթիւ բրածոյ մնացորդները:

Այս բաժինն ալ ունի երկու ենթաբաժիններ, մէկը՝ ողնաշար չունեցող կենդանիներու ենթաբաժինը, ուր կան Հայաստանի երկրաբանական կառուցուածքի ծովային նստուածքներէն հանուած փափկամորթ, ուսոտանի, փշամորթ եւ այլ տեսակի կենդանիներու բազմատեսակ բրածոներ, որոնք կարեւոր նշանակութիւն ունին միջավայրի վերականգնումին եւ պարունակեալ շերտերու հասակի որոշման համար:

Ողնաշարաւորներու երկրորդ ենթաբաժնին մէջ ցուցադրուած

են ողնաշար ունեցող կենդանիներու եւ յատկապէս կաթնասուներու կմախքներուն շարք մը մնացորդները, որոնք պահուած են Լենինականի, Էլարի եւ այլ վայրերու աւազահանքերուն մէջ եւ կը ներկայացնեն նախապատմական փիղի, ռնգեղջիւրի, ձիու, ուղտի, եզան եւ եղջերուի քարացած մնացորդներ: Ամէնէն հետաքրքրական ցուցադրութիւններէն մէկն է նախապատմական փիղի մնացորդներուն հիման վրայ վերականգնուած «տրոգոնթերեան» կոչուող փիղի հսկայ կմախքը:

Սեւանի աւազանին մէջ գտնուած եւ երկու հազար տարի առաջ ապրած յաւատեսակ եղջերուի մը եղջիւրները

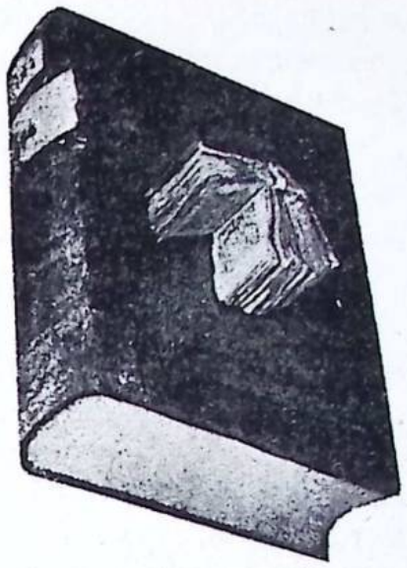
Կաթնասու կենդանիներու այս մնացորդները ունին դիտական կարեւոր նշանակութիւն: Ամէն րանէ առաջ անոնք կը հաստատեն, թէ ասկէ քանի մը հարիւր հազար տարիներ առաջ Շիրակի եւ Արաքսի հովիտներուն մէջ մեծ թիւով պոյութիւն ունեցած են այդ կենդանիները:

Կենդանական աշխարհի այս րրածոյ մնացորդներէն զատ, Թանգարանի մէկ քանի ցուցափեղկերուն մէջ ներկայացուած են հնադոյն բուսականութեան մնացորդներ, որոնց մէջ շատ ուշադրաւ են ծառերու տերեւներու լաւ պահպանուած դրոշմները: Տերեւներու այս հետքերը հանուած են Սիսիանի, Կոտայքի եւ Վեդիի շրջաններուն մէջ տարածուած կաւերու եւ կրաքարերու շերտերէն: Բուսականութեան այս մնացորդներուն շնորհիւ կարելի կը դառնայ վերականգնել խնդրոյ առարկայ շերտերու տարիքն ու երկրի այդ ատենուան կլիմայական պայմանները:

Վերջապէս Թանգարանի չորրորդ եւ ընդհանուր երկրաբանութեան ու հրաբխականութեան հետ կապուած բաժնին մէջ ցուցադրուած են բազմատեսակ նմոյշներ, որոնք լրիւ կը պատկերացնեն Հայաստանի զանազան շրջաններու երկրաբանական կառուցուածքը եւ տարածուած քարատեսակներն ու օգտակար հանածոները:

Թանգարանի աշխատանքներուն մեծապէս կ'աջակցին Հայաստանի անուանի երկրաբաններէն փրոֆէսօրներ Յ. Մաղաքեանը, Ս. Մկրտչեանը, Ա. Գաբրիէլեանը եւ ասոնց օգնականները: Ըսենք նաեւ, որ Թանգարանը տարուէ տարի կը ճոխանայ արժէքաւոր նոր նիւթերով եւ լայնօրէն ճանչցուած է Խորհրդային Միութեան սահմաններուն մէջ:

ԼՈՒՅԿԻԻ ՏՈՒՓԷՆ ԱՒ ՓՈՔՐ ԳՐՔՈՅԿ ՄԸ

Երեւանի Մատենադարանին մէջ ի պահ դրուած է այս փոքրիկ ձեռագիր տօնացոյցը, որ զարերու ճանապարհն անցնելով, ուրիշ բազմաթիւ հազուագիւտ մատեաններու հետ երեւան հանուած է մոռացութեան փոշիներուն մէջէն: Գրքոյկը լուսկիւթ սովորական տուփէն ալ փոքր է: Երկարութիւնն է 4 սանթիմէթր, իսկ լայնքը 3·3 սանթիմէթր: Կաշեկազմ է եւ բաղկացած է 104 մագաղաթեայ թերթերէ: Գրուած է 1434ին, Կաֆայի մէջ (Խրիմ), Օգսենդ անունով զրոսի մը ձեռքով: Տօնացոյցը, Երեւանի Մատենադարանին ամենափոքր գիրքն է: Նկարին մէջ այս գրքոյկին մեծութիւնը կարելի է բազդատել սովորական ծաւալով այն գրքին հետ, որուն վրայ գրուած է:

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ԲԱՌԱՐԱՆ

Հինգ տարիներէ ի վեր, Երեւանի պետական համալսարանի դասախօսներէն բանասիրական գիտութիւններու դոկտոր Դ. Զահուկեան, աշխարհագրական գիտութիւններու թեկնածու Թ. Յակոբեան, պատմական գիտութիւններու թեկնածու Ստեփան Մելիք-Բաշխեան եւ բանասիրական գիտութիւններու թեկնածու Հ. Բարսեղեան միասնարար կ'աշխատին տեղանուններու ընդարձակ բառարանի մը վրայ, որ առաջինը պիտի ըլլայ իր տեսակին մէջ:

«Հայաստանի Տեղանունների Հանրագիտական Բառարան»ը — այսպէս է անունը — պիտի պարունակէ պատմական Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ հայկական թագաւորութեանց, ինչպէս նաեւ այժմու Հայաստանի Հանրապետութեան հազարամսերուն վրայ գտնուող հին ու նոր բոլոր քաղաքներու, աւաններու, գիւղերու, բերդերու, վանքերու, դաշտավայրերու, գետերու, լիճերու, ճանապարհային կայաններու, կամուրջներու, պետական-վարչական կեդրոններու եւ այլ համարժէք վայրերու անունները, անհրաժեշտ բացատրութիւններով:

Հեղինակները, այդ աշխատանքը լաւագոյնս կատարելու համար կ'օգտագործեն հայկական, վրացական, պարսկական, բիւզանդական, ասորական, ուրարտական, յունական, լատինական եւ այլ աղբիւրներ, ինչպէս նաեւ վիմական արձանագրութիւններ:

Բառարանին մէջ յիշատակուած անուններուն դիմաց կը տրուին տեղեկութիւններ անոնց լեզուագիտական ստուգաբանութեան, աշ-

խարհապրական բնոյթին եւ տեղապրութեան մասին: Հայերէն ա-նուններուն դիմաց կը գտնուին նաեւ անոնց ռուսերէնով եւ այլ լե-զուներով տառադարձութիւնները: Բառարանը կ'ունենայ լուսա-նկարներ եւ քարտէզներ:

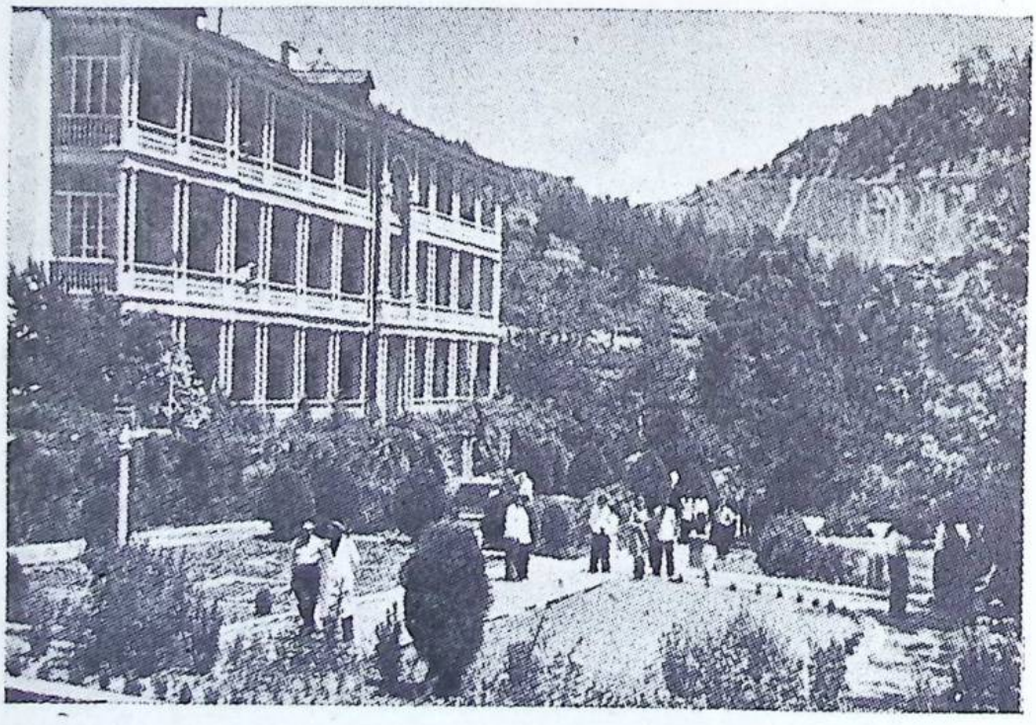
Հեղինակները կ'աշխատին աւարտել բառարանը 1960ին:

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ԽԱՂԵՐԸ ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ ՄԷՋ

Ինքնատիպ գեղեցկութիւն ունի Զանգեզուրի բնաշխարհը: Ամէն մէկ լեռ, քար, ժայռի բեկոր, ժամանակի ամենազօր ձեռքով ստացած է քմահաճ ու զարմանալի ձեւեր: Ահա ուղտերու կարաւան մը, որ քարացած է կարծէք իր անվերջանալի ճամբորդութեան մէջ: Ու կը թուի, թէ բարձունքի մը վրայ, ամեհի թռիչքի մը ընթաց-քին, արձանացած է վագր մը: Կամ, երկնքի մուխ խորքին մէջ, ձեռքերը վեր կարկառած ,անշարժացած է վեղարաւոր արեպայ մը...

Ճիշդ ասոնց նման, Գորիսի շրջանի Զորաշէն գիւղին մօտ կայ անձեռակերտ «կամուրջ» մը, որ սակայն երբեք մարդոց չէ ծառա-յած իբրեւ իրական կամուրջ, բայց այդպէս կոչուած է իր տեսքին պատճառով:

«Կամուրջ» ըսուածն ալ կամարաձեւ, վիթխարի ժայռի բեկոր մըն է, մօտ 200 մէթր երկարութեամբ եւ 70 մէթր բարձրութեամբ: Մակերեսը ունի մօտ կէս հէքթար տարածութիւն: Երկար ժամանակ առաջ այդ «կամուրջի» տակէն հոսած է գետ, որ փորած ու մեծ-ցուցած է իր հունը:

Տեսարան մը Դիլիջանի համբաւաւոր ապաֆիճարանէն

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Զ. ՄԱՍ

ՄԵՐ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐԸ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

ԻՋԵՐ ՀԵՌԱՒՈՐ ՈՒ ՄՕՏԱՒՈՐ ԱՆՑԵԱԼԻՆ

ԱՆՈՐ ԱՑԹՄՈՒ ՊԱՏԿԵՐԸ

ԵՐԵՒՈՑԹՆԵՐ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆԵՐ

ՀԱՅ ԵՒ ՕՏԱՐ ԴԷՄՔԵՐ ԻՐԵՆՑ ԴԵՐԵՐՈՎ

ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ ԵՒ ՅԱՐԱՆՈՒԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ ԵՒ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

ՆԻՒԹԻՆ ԱՆՑՆԵԼԷ ԱՌԱՋ ԵՐԿՈՒ ՏՕՍՐ

«Ամէնուն Տարեգիրքը», իր հրատարակութեան թուականէն ասդին, իր այլ բաժիններու կարգին առաջադրած էր տալ նաեւ օտար երկիրներու մէջ տեղաւորուած մեր գաղութներու պատկերը, ոչ միայն զանոնք փոխադարձաբար իրարու ծանօթացնելու, այլեւ անոնց ժամանակակից կեանքին չօշափելի մէկ հետքը ձգելու համար մեր պատմութեան մէջ: Ցանձն առնելով ժամանակի եւ ծախքերու հետ կապուած ամէն զոհողութիւն, կրցանք մինչեւ հիմա տալ՝ հնարաւորութեան չափով լայն պատկերացումը լիբանահայ, սուրիահայ, եգիպտահայ, իրաքահայ եւ իրանահայ գաղութներուն: Մեր այս հատորով պէտք էր ամբողջացնէինք մինչեւ մերձ–արեւելեան գաղութներու շարքը, տեղ տալով նաեւ Ցորդանանին եւ Կիպրոսին: Հակառակ սակայն մեր ցանկութեան եւ հակառակ Լիբանանի հետ անոնց մերձաւորութեան, կարելի չեղաւ կատարել այդ ամբողջացումը: Դէպքերը չթոյլատրեցին, դժբախտաբար: Կը յուսանք, այսուհանդերձ, այդ եւս կատարել մօտաւոր պատեհութեամբ մը:

Եւ որպէսզի չընդհատուէր մեր ձեռնարկին ընդհանուր շարքը եւ տարին ալ «պարապի չերթար», որոշեցինք Տարեգրքիս այդ բաժինը այս տարի տրամադրել Ֆրանսահայ գաղութին: Այս նպատակով ալ, մեր խմբագիրը, անցեալ ամառ այցելեց Ֆրանսա եւ նախատեսուածէն աւելի երկար ժամանակով մնաց այնտեղ: Մնաց եւ տեղւոյն վրայ անսա, պրպտեց եւ ուսումնասիրեց Ֆրանսահայ կեանքը: Ունեցաւ հանդիպումներ աղգային եւ հասարակական մարմիններու եւ կազմակերպութեանց հետ, քաղեց պատմական եւ թուական տուեալներ, հաւաքեց գաղութի պատկերացման ծառայող այլազան տեղեկութիւններ, այցելեց զանազան հաստատութիւններ եւ այդ բոլորի օգտագործումով, ահա, պատրաստեց Տարեգրքիս այս բաժինը, կարելի առարկայականութեամբ եւ խղճմտութեամբ:

Կը խոստովանինք, այսուհանդերձ, որ գաղութին ամբողջական եւ անթերի պատկերը տուած ըլլալու յաւակնութիւնը չունինք: Եւ ասիկա, նախ, այն հիմնական պատճառով, որ Ֆրանսահայ գաղութը մեր ամէնէն տարածուն, ցրուած եւ նոյնիսկ, տեղ–տեղ, հետեւորութեան տեսակէտով, անմերձենալի գաղութներէն մէկն է: Ասոր տարբեր, թէեւ գաղութը երեւութապէս կը կազմէ ամբողջութիւն մը, բայց իրականութեան մէջ կը պակսի այդ ամբողջութեան ընդհանուր օգակումը կամ չղթայաւորումը: Ու կը պակսի, որովհետեւ դոյութիւն չունի՝ մեծ ու պզտիկ բոլոր համայնքները աղգային կեդրոնի մը վարչապէս միացնող կապը: Մեր աշխատանքը չատ դիւրացած եւ մեծապէս արժեւորուած պիտի ըլլար, եթէ Ֆրանսահայ գաղութն ալ, մեր միւս գաղութներուն պէս, կազմակերպուած ըլլար թեմական դեռնի վրայ: Կը պակսի ահաւասիկ ներքին այդ կազմակերպութիւնը ու չկայ, հետեւաբար, գաղութի ներկայացուցչական աղգային կեդրոնը: Այս պատճառով ալ, մեր պրպտումները կատարուեցան զատ զատ ամէն մէկ համայնքի մէջ: Եւ որովհետեւ կարելի չէր այցելել ամէն տեղ եւ հանդիպիլ ամէնուն, հաւանաբար ունեցանք պակասներ եւ ակամայ թերացումներ, մեր ծաւալուն ձեռնարկի իրականացման ճամբուն վրայ:

Ահա, այս նկատումով ալ եւ այս պարագային, կ'ապաւինինք չհապրղրտուողներու ներողամտութեան: Ու կը խոստանանք մեր յաջորդ հատորով ամբողջացնել կամ սրբագրել՝ մեղի մատնանշուելիք որեւէ կարեւոր պակաս կամ վրիպում: Ուրախ պիտի ըլլանք, եթէ հնարաւորութիւն տրուի մեղի կատարելու պատահական ամէն լրացում, այս դեռնի վրայ:

«ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ»

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ ԱՆՈՐ ԱՆՑԵԱԼԻՆ ՎՐԱՅ

Մինչեւ 1921–22 թուականները, մեծ ու տարածուն գաղութ մը չունէինք Ֆրանսայի մէջ: Եղած չեղածը՝ քանի մը հազարը չանցնող Հայեր տեղաւորուած էին Փարիզի, Մարսէյլի կամ Լիոնի նման պլխաւոր կեդրոններու մէջ: Ճիշդ այնպէս, ինչպէս որոշ համբանքով Հայեր կ'ապրին այսօր Անգլիոյ, Պելժիքայի, Գերմանիոյ, Զուիցերիոյ կամ Իտալիոյ մէջ: Ֆրանսան ալ անոնց պէս էր, — ցիրուցան, փոքրաթիւ Հայերով կազմուած քանի մը համայնքներ, որոնց պլխաւորը եւ բազդատաբար ամէնէն հայաշատը՝ Փարիզի մէջ, այնտեղ հաստատուած առեւտրականներով, ազգային–քաղաքական դործիչներով, մտաւորականներով, ուսանողներով, արհեստաւորներով, եւլն.:

Ֆրանսահայութիւնը իսկական գաղութ դարձաւ 1921–22էն ետք, երբ Թուրքիայէն վտխստական գաղթականական հեղեղը ողողեց այն բոլոր հայընկալ երկիրները, որոնք լայն բացած էին իրենց դռները մեր տարագիր բազմութեանց առջեւ: Տասնեակ հազարներով Հայեր հետզհետէ թափեցան նաեւ Մարսէյլի նաւահանգիստը, ուրկէ իրենց քայլերը ուղղեցին Ֆրանսայի մէկ ծայրէն միւսը, մնայուն կայքի կէտեր ընտրելու համար: Կամովին Ֆրանսա ապաստանած այս բազմութեանց վրայ աւելցաւ, այնուհետեւ, հետզհետէ տարիներուն, աշխատանքի պայմանագրութիւններով Ֆրանսական իշխանութեանց կողմէ այլ երկիրներէ Ֆրանսա փոխադրուած Հայերու համբանքը: Ու այսպէս, աւելնալով – չատնալով, տասնեակ մը տարիներու ընթացքին, հայութիւնը ստացաւ այնտեղ՝ տուն–տեղ եղած հայաշատ գաղութի մը դիմագիծը:

Եւ սակայն, նախ քան Ֆրանսահայ գաղութին այս ձեւով կազմութիւնն ալ, Ֆրանսա ապրող տակաւաթիւ Հայերը, համահայկական չափանիշով զգալի դարձուցած էին իրենց դոյութիւնը մասնաւորաբար Փարիզի, մասամբ նաեւ Մարսէյլի մէջ: Եւ ասիկա, չնորհիւ այդ երկրի ներկայացուցած քաղաքական կարեւորութեան և մշակութային արժէքին եւ չնորհիւ այն կապերուն, զորս ստեղծած էին հոն ապրող մեր մտաւորականները ու գործիչները, Ֆրանսական պետական չրջանակներու եւ մանաւանդ հայ ժողովուրդին ու անոր դաշին բարեկամ Ֆրանսացի մեծանուն դէմքերու հետ:

Այսուհանդերձ, պատմական իրողութիւնը այն է, որ հակառակ այնտեղ ապրած հայութեան փոքր համբանքին, այդ ժամանակներուն եւ այդ ժամանակներէն չատ առաջ, դարեր առաջ, կապեր միշտ դոյութիւն ունեցած են Ֆրանսայի հետ, որուն համար անծանօթ մը չէ եղած՝ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ լոյսի չահակիր եւ յատկապէս

Ֆրանսական մշակոյթի ռահվիրայ հայ ժողովուրդը: Ահա, «հին-հին դարուց յիշատակ» եւ մօտաւոր անցեալէն եկող այդ կապերու առընչութեամբ ալ, Ֆրանսահայ դաղութի ժամանակակից կեանքին անցնելէ առաջ, պիտի ուզէինք շատ համառօտ ակնարկ մը նետել այդ հեռաւոր ու մօտաւոր անցեալին վրայ, որ լեցուն է պատմական անձերով ու չահեկան անցքերով:

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅԵՐԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ

Կը պատմուի թէ Ֆրանսական հողամասին վրայ ոտք կոխած առաջին Հայը եղած է եկեղեցական մը: Թուր քաղաքէն աստուածաբան եւ պատմաբան Կրէկուար եպիսկոպոս, լատիներէնով դրած իր «Ֆրանկներու Պատմութիւնը» դրքին մէջ կը յիշատակէ, թէ 591 Թուականին Ֆրանսա եկած է Սիմէոն անունով հայ եպիսկոպոս մը, որմէ լսած է Սեբաստիոյ 40 Մանկանց չարչարանաց պատմութիւնը:

Իսկ, Ֆրանսացիներու եւ Հայերու միջեւ դոյութիւն ունեցած պատմական կապերը մեզ կը տանին եւս, մինչեւ ԺԱ. դար, մինչեւ Խաչակիրներու ութ արշաւանքներուն սկիզբը եւ այնուհետեւ մինչեւ ԺԴ. դար, մեր Կիլիկեան Թագաւորութեան կործանումը: Այդ դարերու կապերուն եւ գործակցութեան տեսանելի միակ խորհրդանշանը, որ կանգուն կը մնայ մինչեւ այսօր, Լուսինեան արքայատոհմի վերջին արքային՝ Լեւոն Զ.ի դամբանին տապանաքարն է(*):

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԵՏ

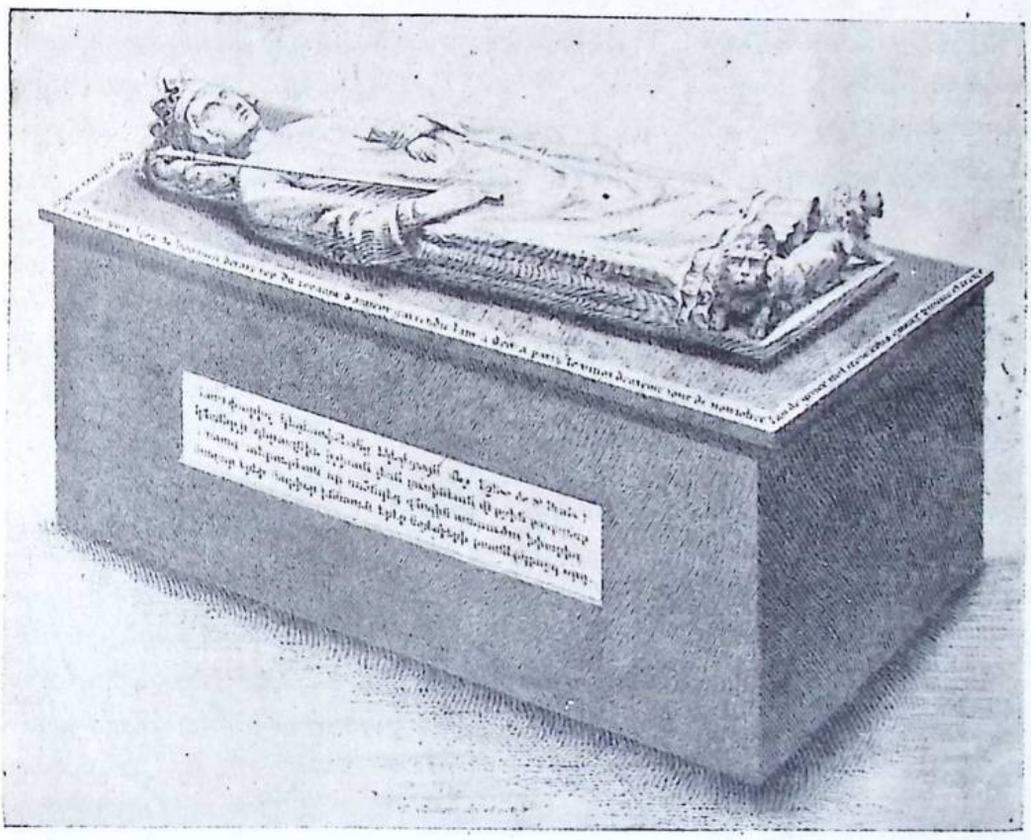
Դարաւոր այդ կապերու բերմամբ ալ Հայեր, մասնաւորաբար հայ առեւտրականներ, յաճախակի ճամբորդած են Կիլիկիայէն Ֆրանսա, այս կամ այն հետքը ձգելով իրենց անցած ճամբաներուն վրայ: Մոնփէլիէի Մատենադարանին մէջ մինչեւ այսօր ալ կը մնան հայերէնով դրուած երկու արքայական հրովարտակներ ի նպաստ Ֆրանսացի այն վաճառականներուն, որոնք գործ կ'ընէին Կիլիկիոյ հետ: Հրովարտակներէն մէկը ստորագրած է Հայոց Օշին Թագաւորը, 1314ին եւ երկրորդը՝ Լեւոն Դ. Թագաւորը, 1321ին: Ու փոխադարձաբար, ԺԵ. դարուն, հայ վաճառականներ տեղաւորուած էին, օրինակի համար եւ ի միջի այլոց, Պուրժի մէջ, որուն մայրտաճարի ձախակողմեան սիւներէն մէկուն վրայ մինչեւ այսօր ալ կը տեսնուի այդ օրերէն մնացած հայերէն արձանագրութիւն մը:

Ֆրանսայի մէջ հայ առեւտրականներու գործունէութիւնը,

(*) Լեւոն Զ. թաղուած էր Փարիզի կեդեստինեանց վանքի եկեղեցիին մէջ, բայց 1789ի Յեղափոխութեան շրջանին, այնտեղ գտնուող արձաններն ու տապանաքարերը փոխադրած են նախ ուրիշ վանք մը, իսկ 1816ին ալ՝ Սէն Տընիի Աբբայարանը: Ասոնց մէջ էր նաեւ Լեւոն Զ.ի տապանաքարը: Բայց միայն տապանաքարը, որովհետեւ ոսկորները, միւս մեռեալներու ոսկորներուն հետ, 1843-51ին փոխադրուած են Փըթի Մոնրուժ թաղի գետնադամբանները, երբ փլցուած է կեդեստինեանց վանքի եկեղեցին:

ռակայն, ամէնէն աւելի աչքի կը զարնէ Ժէ. դարուն, երբ, մանաւորապէս Նոր Ջուղայի շրջանէն Պարսկահայերը, մեծ քանակութեամբ ապրանքներ, մանաւանդ մետաքսեղէն եւ թանկագին քարեր տանելով եւ ժամն ծախելով, կը մրցէին Ֆրանսացիներուն հետ:

Այս մրցակցութեան հետեւանքով եւ Ֆրանսայի առեւտրականներուն պահանջով խիստ սեղմումներու ենթարկուեցան հայկական նախաձեռնութիւնները եւ նոյնիսկ սկսան զրաւուիլ Հայերու բեռած ապրանքները: Տարիներ ետքն էր, որ Պարսից Շահ Աբբաս թագաւորի բողոքին եւ փոխադարձութեան սպառնալիքին վրայ մեղմացան սեղմումները եւ Հայերը դարձեալ անցան իրենց առեւտրական գործունէութեան:

Լեւոն Զ. Թագաւորին տապանաքարը Սէն Տընիի մէջ (Փարիզ), հետեւեալ արձանագրութեամբ.— «Հոս (Փարիզ կեդեստիներաց եկեղեցւոյն մէջ, Eglise de St. Denis) հանգչի գերազնիւ իշխան Լէոն Լուսինեան վերջին թագաւոր Հայոց տէրութեան, որ աւանդեց զհոգին Աստուծոյ ի Փարիզ, հազար երեք հարիւր ինսնսուն երեք Նոյեմբերի էսաներկրորդ օրը:»

ԿԱՐՏԻՆԱԼ ՌԻՇԸԼԻԷՕ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

Պատմութիւնը այս առթիւ կը յիշէ անունը Կարտինալ Ռիշըլիէօի, որ Լուի ԺԳ. Թագաւորի օրով Ֆրանսայի նաւային եւ առեւտրական նախարարն էր եւ որ իր պաշտպանութեան տակ առած էր Հայերը: Ռիշըլիէօ, որուն համար կ'ըսուի, թէ կ'ուզէր հոծ թիւով Հայեր փոխադրել Ֆրանսա, կրօնական-դաւանական դեմնի վրայ այժ տալու համար Հռոմի ձգտումներուն, ձեռնարկած էր մինչեւ անգամ հայե-

ըէն գիրքերու հրատարակութեան: Արդարեւ, Թաղաւորին հաճութեամբ, արքունի տպարանին մէջ, 1633ին լոյս տեսած էր առաջին հայ գիրքը՝ հայերէն–լատիներէն բառարան մը «Բառգիրք Հայոց» անունով եւ Միլանոյի կրօնաւոր Ֆրանչիսկո Ռիվոլայի հեղինակութեամբ: Այս կրօնաւորը, ատկէ առաջ, Միլանոյի մէջ հրատարակած էր նաեւ հայերէն քերականութիւն մը: Ռիչըլիէօի հրատարակել տուած երկրորդ գիրքը եղաւ՝ Պետրոս–Պօղոս անունով հայ քահանայի մը պատրաստած «Առաւել Պարզաբանութիւնք»ը եւ երրորդը՝ «Լատին–Քրիստոնէական»ի հայերէն թարգմանութիւնը:

Հայ առեւտրականներու դէմ սեղմումները դարձեալ խստացան Ժէ. դարու վերջերը, Լուի ԺԴ. Թաղաւորին օրով:

Այդ ժամանակներուն, Հայերը հաստատուած կամ առեւտրական կեդրոններ բացած էին ոչ միայն Մարսէյլի մէջ, այլեւ Փրովանսի չատ մը ծովեզերեայ քաղաքները, ինչպէս Քասիս, Լա Սիոթա, Թուլոն, Սի–Ֆուր եւ աւելի ներսերը՝ Լիոն:

ԵՐԵՒԱՆՑԻ ՈՍԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Ժէ. դարուն Հայերը ունեցան նաեւ իրենց տպարանը Մարսէյլի մէջ: Երեւանցի Ոսկան վարդապետ Ղլըչենց, փակելով Ամստէրտամի մէջ ունեցած իր տպարանը, դիմում կը կատարէ Լուի ԺԴ. Թաղաւորին, Ֆրանսայի մէջ հայկական տպարան մը հիմնելու համար: Հայերու մէկ այլ պաշտպանին՝ նախարար Քոլպէրի բարեխօսութեամբ, Թաղաւորը, 11 Օգոստոս 1669ին կը ստորագրէ արտօնագիր–հրովարտակը, որ կը տրուէր «Հայոց եպիսկոպոս եւ Հայաստանի մեծ պատրիարքին փոխանորդ ու պատուիրակ» Ոսկան վարդապետին, Լիոնի, Մարսէյլի կամ Ֆրանսայի որեւէ քաղաքին մէջ հայկական տպարան մը բանալու իրաւունքով, «պայմանաւ որ կաթողիկէ դաւանանքին հակառակ բաներ չպարունակէն» այդ տպարանէն լոյս տեսնելիք հայերէն գիրքերը:

Ոսկան վարդապետ տպարանը բացաւ Մարսէյլի մէջ, 1673ին, «Տպարան Ս. Էջմիածնի եւ Ս. Սարգսի Զօրավարի» անունով: Թէեւ վախճանեցաւ ան 1674ին, բայց տպարանը բաց մնաց մինչեւ 1710, լոյս ընծայելով մեծ մասամբ կրօնական բովանդակութիւն ունեցող 30ի չափ հայերէն գիրքեր:

ՍՈՒՐՃԻ ԱՌԱՋԻՆ ՆԵՐԱԾՈՂՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԸ ԵՂԱՆ

Կայ նաեւ պատմութիւնը սուրճին, զոր առաջին անգամ Ֆրանսա մտցնողները եղած են Հայերը: Եւ առաջինը անոնց մէջ եղած է Փասքալ կամ Յարութիւն անունով Հայ մը, որ 1672ին բացած է Ֆրանսայի առաջին սրճարանը Փարիզ, Սէն Ժէրմէնի տօնավաճառին մէջ: Ֆրանսացիներուն համար նորութիւն էր սուրճը, որուն ոչ համը գիտէին, ոչ ալ վարժութիւնը ունէին: Հետզհետէ սակայն

հաւնեցան, սիրեցին ու վարժուեցան, այնպէս որ հետագայ տարի-ներուն, հայ արճալաճառները չատցան Փարիզի մէջ: Յովսէփ ա-նունով մէկը սուրճի չրջուն վաճառորդ էր այդ տարիներուն Փարիզի փողոցներուն մէջ, ճիշդ այն վաճառորդներուն նման, որոնց մինչեւ այսօր ալ կը հանդիպինք արեւելեան երկիրներու մէջ: Յովսէփ պո-ռալով կ'անցնէր փողոցներէն, մէջքին կապած մաքուր անձեռոց մը, մէկ ձեռքին մանուածոր կրակարան, որուն վրայ դրուած էր արճա-մանը, միւսին չուրի կուժ մը, գաւաթները լուալու համար, իսկ առջեւը թխթեղեայ գօտի մը, որուն մէջ չարուած էին գաւաթները: Սուրճը այնքան տարածուեցաւ, որ ի վերջոյ, այս առեւտուրն ալ անցաւ բնականաբար Ֆրանսացիներու ձեռքը եւ արճառանները չատցան Փարիզէն դատ նաեւ այլ քաղաքներու մէջ: Մարսէյլի մէջ ալ, Յովհաննէս անունով Հայ մը արճառան ունէր 1712ին:

Լուի ԺԴ-ի եւ ԺԵ-ի օրերուն էր, որ 6–7 Հայեր Ֆրանսահպա-տակ դառնալու արքայական չնորհին արժանացան:

ՁՈՒԼՈՒԱԾ – ԿՈՐՍՈՒԱԾ ՀԱՅՈՑ ՀԵՏՔԵՐ

Հայկական հետքեր երեւան հանուած են Ֆրանսայի զանազան կէտերուն վրայ նաեւ ԺԸ. դարէն: Պարզ է որ այս կամ այն հա-րանքով Հայեր, այդ ժամանակներուն ցրուած են զանազան չրջան-ներու մէջ եւ ապրած են իբրեւ Հայ, բայց ժամանակի ընթացքին անխուսափելի ձուլման ենթարկուելով կորսուած են, իրենց ազգա-յին անունին աղօտ հետքերը միայն ձգելով այնտեղ:

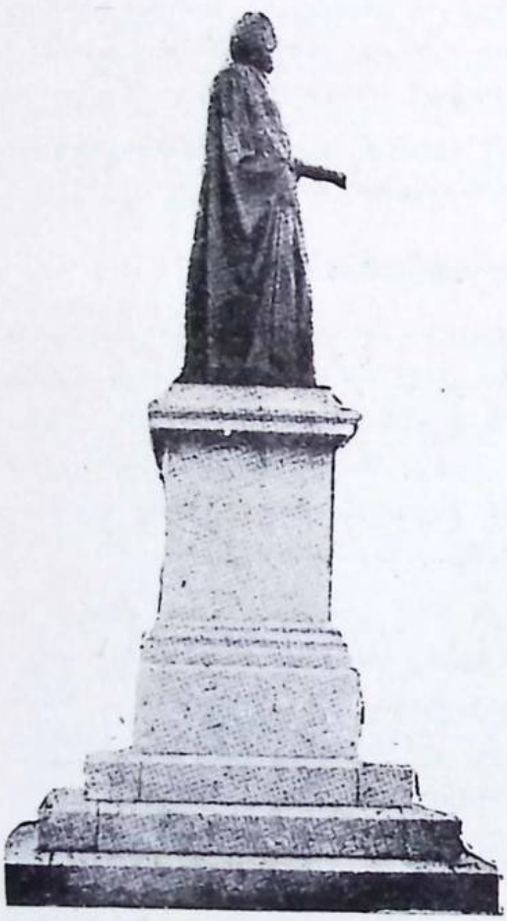
Այսպէս, Փուի տը Տոմի չրջանին մէջ տարածուած անուն է Տէզարմէնիէնը եւ բազմաթիւ ընտանիքներ այդ անունով կը կոչ-ուին նաեւ այսօր չարք մը գիւղախումբերու մէջ: Արդարեւ, Պու-սիէր գիւղախումբին մէջ դոյութիւն ունեցած է Լէ գ'Արմէնիէն (յովնակի) անունով գիւղ մը, յայտնօրէն, առենօք հոն հաստատ-ուած Հայերու անունով: Որոշիչ յօդով բնորոշուած Հայերը յիշուած են նաեւ անորոշ յօդով, իբրեւ Տէ գ'Արմէնիէն (յովնակի), այսինքն իբրեւ Հայեր: Ատկէ ալ մնացած է Տէզարմէնիէնը, յօդ ու դոյական իրենց միացած ձեւին մէջ, իբրեւ ընտանեկան անուն: Այս Տէզար-մէնիէնները, սակայն, այժմ գաղափար իսկ չունին իրենց ծագման մասին: Ժառանգական անուն մըն է՝ կը կրեն, առանց հետաքըր-քրուելու անոր ստուգաբանութեամբ: Եւ իրենք զիրենք կը նկատեն զտարիւն Օվէրնիացիներ: Հասկնալի է, որ ձուլուած եւ իբրեւ Հայ կորսուած են միանգամ ընդ միշտ:

Մարսէյլի մէջ կայ փողոց մը՝ Rue Armény անունով, (Arménie–ն դրուած y–ով): Կը պատմուի, թէ այդ փողոցի եւ անոր յարակից քանի մը փողոցներու բոլոր չէնքերը եղած են ժամանակին Անտոն Արմէնի անունով Հայու մը սեփականութիւնը եւ ատով ալ փողոց–

նեբէն մէկը մկրտուած է հայկական անունով: Անտոն Արմէնի եղած է առաջին ֆրանսահպատակ Հայը Մարսէյլի մէջ:

ԺԱՆ ԱԼԲԸՆԻ (ԱԼԹՈՒՆԵԱՆԻ) ԱՐՁԱՆԸ ԱՎԻՆԵՈՆԻ ՄԷՋ

Ոչ մէկ ֆրանսացիի մտքէն կրնայ անցնիլ, որ Մարսէյլի մերձակայ Ավինեոն քաղաքին մէջ գտնուող Ժան Ալբընի արձանը Հայու մը արձանն է: Արդարեւ, Ժան Ալբըն եղած է 1709ին ծնած Պարսկահայ մը Ժան կամ Յովհաննէս Ալթունեան անունով: Արհեստով դիւզատանաս, երկար թափառումներէ ետք, Իմմիրի ֆրանսական հիւպատոսին աջակցութեամբ գացած է Ավինեոն, ուր եւ ամուսնացած է ֆրանսուհիի մը հետ: Մասնագիտացած էր ան տորոն կոչուած կարմիր ներկի (garance, ընդլ էօք պօյա) մշակութեան մէջ: Ավինեոն հաստատուելէ ետք, Ալթունեան կամ Ալբըն կը վայելէ տեղական իշխանութեանց աջակցութիւնը, տորոնի հունաը տնկելու եւ տունկին արմատները աղալով եւ փոշիի վերածելով, իրրեւ կարմիր ներկ պատրաստելու համար: Ձեռնարկը թէեւ կը յաջողի, բայց տակէ նիւթապէս չի կրնար օգտուիլ Ալբընը, որ համեստ ամսաթոշակով մը կ'ապրի եւ ի վերջոյ կը մեռնի 1774ին, չքաւոր վիճակի մէջ: Այնուհետեւ տորոնի մշակութիւնը կը տարածուի Ավինեոնի եւ Վոքլիւզ նահանգի այլ շրջաններուն մէջ եւ տակէ կ'օգտուի տեղացի բնակչութիւնը: Ի նշան Ալբընի մատուցած այս ծառայութեան, Վոքլիւզի բնակիչները, 1846ին կը կանգնեն անոր արձանը, հետեւեալ յիշատակութեամբ.— «Տորոնի ներածիչ Ժան Ալբընին՝ երախտագէտ Վոքլիւզցիները»:

Ժան Ալբընի արձանը (Ավինեոն)

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՆ ՈՒ ԹԵՐԹԵՐԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Այս քանի մը դրուագները անցողակի յիշելէ ետք կուգանք ժ. դարուն, որու ընթացքին, մանաւանդ այդ դարու կիսուն, աւելի կը շեշտուի Հայոց ներկայութիւնը Ֆրանսայի մէջ: Ուսանողներու բազմութիւն մը կը հաւաքուի Լոյսի Ոստանին՝ Փարիզի մէջ: Մեծ

մասով Թրքահայերը, անոնք ոչ միայն կը ստանան հոն իրենց մասնաղիտական ուսումը, այլեւ կը թրծուին Ֆրանսայի մէկ ծայրէն միւսը տարածուած ազատասիրական պաղափարներով: 1848ի Ֆրանսական յեղափոխութիւնը՝ մանաւանդ թեւ կուտայ անոնց դործունէութեան: 1849ին կը հիմնեն անոնք «Աբարատեան Ընկերութիւն»ը, նպատակ ունենալով «սատարել Հայաստանի յառաջդիմութեանը եւ ամէն տեսակ կարօտութեանը»: Իսկ ճշդրիտ եւ մինչեւ այսօր ալ թարմ սահմանումով մը, Ընկերութեան կանոնադիրը կը ճշդէ ազգութեան եւ կրօնքի սկզբունքները.— «Այլ է ազգութիւն, այլ է կրօնիւ. ազգ ըսելով կը հասկնանիք Հայերու ընդհանրութիւնը», կ'ըսէ այդ կանոնադրին մէկ յօդուածը:

Ընկերութեան հիմնադիրները եղած են՝ հետագայի ազդային-հասարակական կեանքին մէջ անուն հանելիք ուսանողներ, ինչպէս, ի միջի այլոց, Գրիգոր Աղաթօն, Տոքթ. Նահապետ Ռուսինեան, Նիկողոս եւ Յակոբ Պալեաններ, Տոքթ. Սերովբէ Վիչէնեան (Սերվիչէն), Պուէտ Խաչատուր Միսաքեան, Յովսէփ Շիշմանեան (Շերենց) եւ մանաւանդ կրակուրց հրապարակագիր Մեսրոպ Ոսկան, որ եղած էր կամպէթթայի զործակիցը եւ Ֆրանսայի յեղափոխականներուն հետ, դէն ի ձեռին մտած էր Թիւրլըրիի արքայական պալատը 1848ի յեղափոխութեան ընթացքին եւ որ, աւելի եառքը, Փարիզի մէջ հրատարակեց «Արեւելք» թերթը (1855 Յուլիս — 1856 Յունուար) եւ «Արեւմուտք»ը (Յունուար — Դեկտեմբեր 1859): Ֆրանսական յեղափոխութեան չունչով տոգորուած այս երիտասարդներն էին, որ տասնեակ տարիներ եառքը մշակեցին եւ ապա, 1860–1863ին պարտադրեցին Ազգային Սահմանադրութիւնը, Պոլսոյ մէջ, ժողովրդապետական նոր դարաշրջան մը բանալով մեր ազգային կեանքէն ներս:

ՓԱՐԻԶԻ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

«Աբարատեան Ընկերութեան» գոյութենէն երեք տարի առաջ, 1846ին, Փարիզի մէջ կը բացուի Մխիթարեաններու Ս. Մուրատեան վարժարանը, որ 1835ին հաստատուած էր Իտալիոյ Փատուա քաղաքին մէջ հնդկահայ բարերար Սամուէլ-Մուրատի կտակով, բայց իտալական ճնշումներու հետեւանքով փակուած էր տարիներ յետոյ: Այս վարժարանը, իրրեւ ուսուցիչ ունեցաւ խումբ մը Մխիթարեան Հայրեր, որոնցմէ Հ. Գաբրիէլ Այվազեան կամ Այվազովսքի, Հ. Յորէն Գալֆայեան եւ Հ. Ամբրոսիոս Գալֆայեան (երկու եղբայրներ) իրենց Միաբանութեան հետ ունեցած բուռն տարաձայնութեանց պատճառով, 1856ին հեռացան ոչ միայն վարժարանէն, այլեւ Հայ Կաթոլիկէ Եկեղեցիէն ու միացան Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիին: Այնուհետեւ, անոնք, դարձեալ Փարիզի մէջ բացին «Հայկազնեան» վարժարանը, որ սակայն փակուեցաւ 1859ին,

70·000 ոսկի ֆրանքի պարտք մը ձգելով: Մուրատեան վարժարանը Փարիզի մէջ բաց մնաց մինչեւ 1870, ապա, ֆրանքեւպերմանական պատերազմի օրերուն փակուելով, փոխադրուեցաւ Վենետիկ եւ ձուլուելով տեղւոյն Ռափայէլեան վարժարանին հետ, դարձաւ Մուրատ–Ռափայէլեան վարժարան:

Խորէն վրդ. և Ամբրոսիոս վրդ. Գալֆայեանները, Գաբրիէլ վրդ. Այվազեանի հետ, 1855ին Փարիզի մէջ հրատարակեցին «Մատեաց Աղաւնի» ամսաթերթը, իսկ նոյն տարուան Յուլիսին ալ Ստեփան Ոսկան ձեռնարկեց «Արեւելք»ի հրատարակութեան, ինչպէս յիշատակեցինք նախորդ էջին վրայ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՏՈՒՌՆԵՐԸ

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ անդրանիկ մատուռը՝ Ս. Էջմիածին, Փարիզի մէջ, բացուած է Դուռնոն փողոցի թիւ 20 չէնքին մէջ, 1854ին, Կարապետ վրդ. Շահնազարեանի նախաձեռնութեամբ: Իսկ հայկական առաջին մատուռը Մարսէյլի մէջ բացուած է 1882ին, Ս. Յարութիւն անունով, սրահի մը մէջ: Փարիզի առաջին մատրան վաւկումէն ետք, 1865ին, ուրիշ մատուռ մը բացուած է Պուլըվար Մոնփարնասի թիւ 130 տան մէջ: Այնուհետեւ, 1890–1901, Հայերը իրրեւ մատուռ օգտագործած են վիեն փողոցին վրայ բողոքականներուն յատկացուած ժողովարան մը: Այս թափառումներուն վերջ կը տրուի 1902ին, երբ հիմը կը դրուի Փարիզի Հայոց պեղակերտ եկեղեցիին, Ժան Կուժոն փողոցին վրայ:

ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ, ՆՈՐ ԴԷՄՔԵՐ

Այս թուականներէն չուրջ երկու տասնեակ տարիներ յետոյ, դէմքերը կը փոխուին Փարիզի մէջ: Կուգան նոր ուսանողներ եւ այնտեղ կը հաստատուին հանրային նոր դէմքեր: Եղիսպոսի իր վարչապետական պաշտօնէն քաշուելէ ետք երկար ժամանակով Փարիզ կը հաստատուի Նուպար փաշան: Հոն կը բնակի եւ հոն ալ կը մեռնի 5 Օգոստոս 1886ին, Ազգային Սահմանադրութեան ռահվիրաններէն անուանի հանրային դործիչ, դրադէտ, հրապարակագիր եւ հռետոր Գրիգոր Օտեան: Երկար ժամանակով Ֆրանսա կը մնայ նաեւ Մինաս Զերազ, որ Հայոց Հայրիկին հետ Պերլինի վեհաժողովին ներկայացած պատգամաւորներէն մէկն էր եւ միասին ալ այցելած էին Փարիզ:

Աւելի ետքի թուականներուն, երբ ռուսեւթուրք պատերազմի հետեւանքով Եւրոպայի դիւանագիտական սեղաններուն վրայ ըսկսած էր ծեծուիլ Արեւելեան եւ ասոր հետ Հայկական Հարցը, Փարիզը դարձաւ, նաեւ, մեր ազգային քաղաքական դործունէութեան դլխաւոր մէկ կեդրոնը, ամբողջ կէս դար, այն է՝ մինչեւ Ի. դարու առաջին քառորդը:

ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՌԱՀՎԻՐԱՅ ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒՂԱԼԵԱՆ

Այդ շրջանին Ֆրանսա հաստատուած մեծագոյն հայ դէմքերէն մէկը հանդիսացաւ մեր յեղափոխական շարժման անդրանիկ ռահվիրաներէն Մկրտիչ Փորթուղալեանը, որ դեռ 70ական թուականներէն պործօն դէմք մը դարձած էր Հայաստանի մէջ: Եղած էր Թոքատ, Սեբաստիա, Կովկաս, այլ մանաւանդ Վան, ինչպէս նաեւ իր ծննդավայրը՝ Պոլիս, իր անցած բոլոր ճամբաներուն վրայ խմորելով ու թրծելով սերունդը այն հայրենասէրներուն, որոնք մեր պատմութեան մէջ արձանագրուեցան իբրեւ Ազմենականներ: Մ. Փորթուղալեան իր բանաւոր քարոզութիւնը անկաշկանդ կարենալ ընելու համար կը փնտռէր ազատ երկիր մը: Գնաց Ֆրանսա եւ Մարսէյլ հաստատուելով, 1885ին հիմնեց այնտեղ իր տպարանը եւ սկսաւ հրատարակել «Ազմենիա»ն, որ երկար տարիներով իր յեղափոխական խօսքը հաստատ մինչեւ Հայաստանի խորերը:

ՄԿՐՏԻՉ ՓՈՐԹՈՒՂԱԼԵԱՆ

Մկրտիչ Փորթուղալեան մինչեւ իր կեանքին վերջը հաւատարիմ մնաց իր տարածած գաղափարախօսութեան: Ապրեցաւ ան նիւթապէս շատ խեղճ պայմաններու մէջ. տառապեցաւ յաճախ տպարանական ծախքերու եւ նոյնիսկ առօրեայ հացի մտահոգութիւններով: Օր եղաւ, որ քանի մը ֆրանք ձեռք անցնելու համար դրքերը ծախու հանեց, օր ալ եղաւ, որ արտայատուած մարդիկ հանդանակութիւն կատարեցին իրեն համար: Նիւթական այս նեղութեանց պատճառով տպարանը կը փոխադրէր մէկ տեղէն միւսը: Հակառակ, սակայն, տարիներ շարունակուած այս դժուարութիւններուն, տեւապէս ամուր մնաց ան քարոզչական պատնէշին վրայ. երբեք չխախտեցաւ իր հաւատքն ու եռանդը եւ երբեք չկքեցաւ. այլ ուժեղ հնչեց իր խօսքը ամէն ժամանակ եւ բոլոր պայմաններու տակ: Եւ այդ ուժգնութեամբ ալ, իր տարածած գաղափարներուն կապեց հոծ բազմութիւններ, հայարնակ բոլոր շրջաններու մէջ:

Հայ ժողովուրդը եւ անոր առաջատար մտաւորականութիւնը իրենց մեծարանքն ու երախտապիտութիւնը արտայայտեցին Մ. Փորթուղալեանին յոբելինական հանդիսութեամբ մը, որ տեղի ու-

նեցաւ Ֆրանսայի մէջ 14 Դեկտ. 1913ին, իսկ Պոլսոյ մէջ ալ՝ 26 Ապրիլ 1914ին:

Ապրեցաւ ան այնուհետեւ 7 տարիներ եւս եւ աչքերը փակեց Մարսէյլի մէջ, 1921ին: Իսկ իր «Արմենիա»ն հրատարակուեցաւ մինչեւ 1923:

ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ՇԱՐԺՈՒՄ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ

Համիտեան հալածանքներէն փախած Հայերով, ինտելեկտուալ թուականներէն ապրին սկսաւ աւելնալ Հայոց համրանքը Ֆրանսայի եւ յատկապէս Մարսէյլի մէջ: Կը չատնար նմանապէս թիւը հայ քաղաքական գործիչներուն ու այլ մտաւորականներու, որոնք հայ դատի քարոզութեան, օտար դէմքերու հետ կապերու հաստատման եւ դիմումներու կապակցութեամբ փարիզը ընտրած էին իրրեւ աշխատանքի դլխաւոր կեդրոն: Հայկական մարտիրոսապրութիւնը ցնցած էր եւրոպական հանրային կարծիքը, իսկ հայ յեղափոխականներու ցուցական գործունէութիւնը դրաւած էր բոլորի ուշադրութիւնը: Աշխատանքի պարարտ հող կար Ֆրանսայի մէջ: Ահա այդ աշխատանքին լծուեցան հայ քաղաքական եւ յեղափոխական գործիչները: Ասոնց կարդին նաեւ Ֆրանսական համալսարաններու հայ ուսանողները, որոնք ցրուած էին փարիզէն մինչեւ Նանսի, Մոնփելիէ, Լիոն եւ Պորտօ: Այս աշխատանքներուն առանցքն էր Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որ պարագայօրէն կը գործակցէր նաեւ ոչդաշնակցական, բայց հայրենասէր այլ հայ գործիչներու հետ:

Տարուած այդ աշխատանքներուն չնորհիւ էր, որ հայանպաստ ուժեղ շարժում մը ծայր տուաւ Ֆրանսայի մէջ: Եւ այդ շարժման իրենց բոլորանուէր մասնակցութիւնը բերին ականաւոր Ֆրանսացիներ, իրրեւ հայ ժողովուրդին ու հայ դատին նուիրեալ բարեկամները:

ՄԵՐ ՕՏԱՐ ԱՆՈՒԱՆԻ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

Շա՛տ է անոնց համրանքը, մէկը միւսէն թանկագին, մէկը միւսէն անմոռանալի: Եւրոպական ոչ մէկ երկրի մէջ ունեցանք համրանքով այնքան չատ հայասէր օտարներ, որքան ունեցանք Ֆրանսայի մէջ: — Տրնի Քոչէն, Ժան Ժորէս, Ալպէր տը Մէօն, Անաթոլ Ֆրանս, Ժորժ Գլեմանսօ, Մարսէլ Սանպա, Փիէր Քիյեառ, Վիքթոր Պեռար, Ֆրանսիս տը Փրէսանսէ, Մոնսինեէօր Պուարիյար, Լեառար Սուլիէ, Պերթրան Պարէյ, Կարտինալ Թուշէ, Անաթ Թարտիէօ, Փոլ Տումէր, Օկիւսթ Կոմէն, Քամիյ Մոքէր, Ժաք տը Մորկան, Կիւսթաւ Շլէօնպէրժէ, Տիկին Սեւրին, Էմիլ Տումէրկ, Փոլ Տէշանէլ, Ալբրա Տըլարիւ, Ֆլանտէն, Ժիւսթէն Կոտար, Տէլքասէ, Վիվիանի, Մուլթէ, Քառանեաք, Փայեարէս եւ դեռ այնքան ուրիշներ, որոնք ամէն պատեհութեամբ, հրապարակային բեմերէն թէ մամուլի էջերէն, իրենց դիմումներով թէ դիւանագիտական

ԱԿԱՆԱՒՈՐ ԴԷՄՔԵՐ ՄԵՐ ՖՐԱՆՍԱՑԻ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԷՆ

ժորժ Գլեմանսօ

Ֆրանսիս տը Փրեսանսէ

ժան ժորէս

Վիքթոր Պեռար

Փիէր Քիյեար

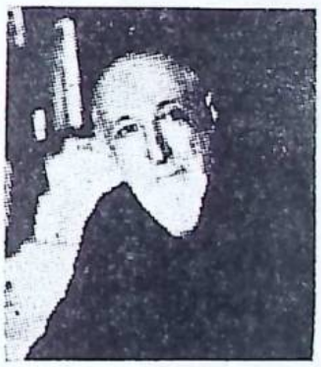
Ալպէռ Ֆրանս

Կարտինալ Թուշէ

Մոնսէնեօր Պոտրիյեար

Աբբա Տըլարիւ

ժաֆ տը Մորկան

Կիւսթաւ Շլէօնպէրժէ

Էտուար Սուլիէ

վարագոյրներու եռեւէն միշտ կեցան հայ ժողովուրդի կողքին եւ անձնուէր անշահախնդրութեամբ մը պաշտպանեցին մեր արիւնոտ դատը: Եւ ասիկա երկար տարիներով, իննսունական թուականներէն մինչեւ առաջին աշխարհամարտի վաղորդայնը: Հանոթոյի, փիէր Լոթիի եւ Գլոտ Ֆարէրի նման փոքրաթիւ այլ ախորահուչակ Ֆրանսացիներու հակահայ ղրկռուքիւնները ոչինչով կրցան պակասեցնել այս մեծանուն դէմքերուն պայքարունակ թափը ի նպաստ մեղի ու մեր դատին:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ, «ՓՐՕ ԱՐՄԵՆԻԱ» ԵՒ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ Բ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆԸ

Հայանպաստ փրոփականտին իր մասնակցութիւնը բերաւ նաեւ փիէր Քիյեաոի խմբագրութեամբ եւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան ղրկակցութեամբ լոյս տեսած «Փրօ Արմենիա» պարբերաթերթը, որ սկսած էր հրատարակուիլ Փարիզի մէջ, 25 Հոկտ. 1900ին: Մինչեւ այդ թուականը, ինչպէս նաեւ ատկէ ետք, սակայն, Ֆրանսական մամուլն ալ, ընդհանրապէս, լայն բացաւ իր էջերը հայկական իրաւունքներու պաշտպանութեան համար: Փարիզը գարձած էր մեր քարոզչական աշխատանքներուն առանցքը: Ու այդպէս ալ մնաց մինչեւ առաջին աշխարհամարտը եւ այնուհետեւ, զինադադարին յաջորդած տարիներուն:

Ու գարձեալ, Ֆրանսայի մէջ եւ այլուր, հայանպաստ փրոփականտին օգնելու տեսակէտով մեծ դեր խաղաց Հ. Յ. Դաշնակցութեան մասնակցութիւնը Ընկերվարական երկրորդ Միջազգայինին, որուն կ'անդամակցէր ան 1907էն ի վեր եւ հերթական համաժողովներուն կը մասնակցէր իր պաշտօնական ներկայացուցիչներով (փոխն ի փոխ՝ Մ. Վարանդեան, Նիկոլ Դուման, Արմենակ Բարսեղեան, Արշակ Ջամալեան, Վահան Համբարձումեան, Սեդրակ Սասունի եւ 1938էն ասդին մինչեւ այսօր՝ Հրանտ Սամուէլ): Ֆրանսայի ընկերվարականներուն հետ Հ. Յ. Դաշնակցութեան այս կապն ու գործակցութիւնը կը շարունակուին մինչեւ այսօր, ներկայացող բոլոր պատեհութիւններով:

ԿԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ ԵՒ ՍԵՒՐԻ ԴԱՇՆԱԳԻՐ

Երբ առաջին աշխարհամարտը պայթեցաւ, հայ երիտասարդութիւնը երախտապիտական պարտականութիւն նկատեց բերելու իր մասնակցութիւնը Ֆրանսայի մղած պայքարին: Ու առով ալ ծայր առաւ կամաւորական շարժումը, Ֆրանսական դրօշին տակ հաւաքելու համար անձնուէր երիտասարդներու հոծ բազմութիւն մը, որ հետապային աւելի չատցաւ Ամերիկայէն, Եգիպտոսէն և այլ վայրերէ համախմբուած կամաւորներով: Կամաւորական այս չարժման, ինչպէս նաեւ մինչեւ հոս համառօտակի չօշափուած կարգ մը կէտե-

րու չուրջ առիթը պիտի ունենանք աւելի հանդամանօրէն խօսելու այս բաժնի յաջորդական էջերուն վրայ: Առ այժմ ըսենք միայն այն, որ հայ ժողովուրդը, իր ընտրեալ զաւակներուն թափած արիւնով արժանապէս հատոյց իր պարտքը ասպետական Ֆրանսային եւ Ֆրանսայի ազնուական ժողովուրդին: Եւ, նաեւ այս դետնի վրայ դնահատուեցաւ անոնց կողմէ:

Առաջին աշխարհամարտի աւարտումէն ետք, երբ հնչած էր թշնամիին հետ հաշուեյարդարի նստելու ժամը, հայ ղեկավարութիւնը իր ուշադրութեան առաւելագոյնը կեդրոնացուց դարձեալ Փարիզի վրայ, ուր կը վճռուէր նորագոյն ժողովուրդներու ճակատագիրը: Ստեղծուած ըլլալով անկախ Հայաստանի Հանրապետութիւնը, այնտեղ ունեցանք մենք, առաջին հերթին, Հ. Հ. Պատուիրակութիւնը, Աւետիս Ահարոնեանի նախագահութեամբ: Թուրքիոյ Հայոց իրաւունքներու պաշտպանութեան առաքելութեամբ ալ աշխատեցաւ այնտեղ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին կողմէ նշանակուած եւ Պօղոս Նուպար փաշայի նախագահութեան տակ դտնուող Ազգային Պատուիրակութիւնը: Իբրեւ դաշնակից պետութեան մը պաշտօնական ներկայացուցչութիւնը, անշուշտ Հ. Հ. Պատուիրակութիւնն էր որ կը վարէր բանակցութիւնները հայկական դատի կարգադրութեան համար դաշնակից պետութեանց հետ, այդ աշխատանքին մէջ ալ վայելելով Ֆրանսայի եւ այլ օտար բարեկամներու աջակցութիւնը: Եւ ի վերջոյ Հ. Հ. Պատուիրակութեան նախագահ Աւետիս Ահարոնեանն էր, որ Հայաստանի անունով ստորագրեց Սեւրի պատմական դաշնագիրը, 10 Օգոստոս 1920ին:

ԱՅԺՄՈՒ ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Ծանօթ է բոլորին այդ օրերու համահայկական խանդավառութեան յաջորդած ծանրագոյն ողբերգութիւնը, — Կիլիկիոյ անփառունակ պարպումէն մինչեւ Հայաստանի անկախութեան խորտակումը եւ փոքրասիական աղէտին մինչեւ չարաչուք Լոզանը, որ աւելց-տարաւ մեր ամբողջ վաստակն ու ապագայի ակնկալութիւնները: Փարիզը, որ մեր աղգային-պետական ու քաղաքական ճիգերու առանցքն ու յոյսերու օրրանը եղած էր, դադրեցաւ այնուհետեւ ըլլալէ լուսեղէն փարոսը մեր ճամբուն վրայ: Ու դարձաւ ապաստանարան մը, Թուրքիայէն, Կովկասէն եւ Հայաստանէն փախած տառնեակ հազարաւոր հայ տարագիրներուն համար: Ատով ալ բաղմացաւ հայութիւնը այնտեղ եւ համբանքի ու որակի տեսակէտով դարձաւ Ֆրանսահայ գաղութի առաջին ու մեծագոյն համայնքը:

Առաջին աշխարհամարտի դինադադարի օրերէն մինչեւ մեծ փլուզումը, այլեւ այնուհետեւ մինչեւ վերջին տարիները Ֆրանսա հաստատուած կամ պարտականութեան բերմամբ երկար կամ կարճ

ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՐԱՆՔԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱՆԾԱՆՕԹ ԶԻՆՈՒՈՐԻՆ

Արծաթեայ մեծադիր «վլաք»ը, զոր Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութիւնը, Աւետիս Ահարոնեանի գլխաւորութեամբ, ներեկոյ Ֆրանսայի Անծանօթ Զինուորի դամբանին վրայ, Սէրի գաշնադրի կնքման առիթով: «Փլաք»ին վրայ գրուած է.— «Հայաստանի Հանրապետութեան մեծարանքը Անծանօթ Զինուորին»:

ժամանակով հոն մնացած պետական ու քաղաքական դէմքերու եւ ազգային ու հասարակական գործիչներու համբանքը միայն պիտի բաւէր ցոյց տալու, թէ ի՛նչ նշանակութիւն ունեցած է փարիզը մեր ժամանակակից պատմութեան մէջ: Այդ դէմքերն ու գործիչները ներկայացուցած են մեր ազգային–քաղաքական կեանքի զանազան հոսանքները եւ հնարաւոր բոլոր միջոցներով ոչ միայն հետապնդած են մեր գաղը Ֆրանսայի մէջ, այլեւ տարած են այլ օտաչատ աշխատանքներ հանրային գետնի վրայ,

ԴԷՄՔԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԳՈՐԾԵՑԻՆ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ

Թարմացնելու համար կարդ մը անուններ մեղմէ անդարձ հեռացածներէն, ահա Մկրտիչ Փորթուգալեանը, Մինաս Զերաղը, Սուսեփ Ահարոնեանը, Ալեքսանդր Խատիսեանը, Պօղոս Նուպար փաշան, Միքայէլ Վարանդեանը, Համօ Օհանջանեանը, Արշակ Զամալեանը, Ռուբէն Տէր Մինասեանը, Աբրահամ Գիւլխանդանեանը, Իշխան Յ. Արղութեանը, Լեւոն Շանթը, Նիկոլ Աղբալեանը, Գաբրիէլ Նորատունկեանը, Շաւարշ Միսաքեանը, Լեւոն Բաշալեանը, Արշակ Զօպանեանը, Գրիգորիս եպիսկոպոս Պալաքեանը, Միքայէլ Բարաջանեանը, բժիշկներ Յ. Դաւթեանը, Վահրամ Թորգոմեանն ու Յակոբ Նեւրուզը, Կարապետ Բասմաջեանը, Արտաւազդ Հանըմեանը, Հրանտ Ալեանաքը, Տիգրան խան Քէլէկեանը, Արմենակ Բարսեղեանը, Համայեակ Խոսրովեանը, Յովհաննէս Ամատունին, Ա. Թէրզիպաշեանը, Տիգրան Զայեանը, Տիգրան Բաղդասարեանը, Միսաք Ղազարեանը, Արամ Անտոնեանը, Սեդրակ Սասունին, եւայլն, եւայլն: Ու ասոնց կարգին, հանրօգուտ տարբեր գետիններու վրայ աշխատած այլ մտաւորականներ, — գրողներ, խմբագիրներ, ուսուցիչներ, եւայլն, որոնք եւս իրենցմէ բան մը տուին գաղութի բարգաւաճման ու ճեւաւորման ճամբուն վրայ:

ՎԱՏ ԱՐԱՐՔՆԵՐ ԱՆՑԵԱԼԻՆ ՄԷՋ

Ֆրանսահայ գաղութի հեռաւոր ու մօտաւոր անցեալին վրայ նետուած այս համառօտ ակնարկին իրրեւ չարունակութիւն պիտի ուզէինք նաեւ աւելցնել, որ անցեալին մէջ այնտեղ ալ սուր եղած են ազգային–քաղաքական–կուսակցական պայքարները եւ յանգած են մինչեւ իսկ բախումներու եւ արիւնահեղութեանց: Ժամանակը, սակայն, մոռցուցած է չատ բան: Ու թէեւ այսօր ալ լարուածութիւն մը եւ զգալի պաղութիւն մը միշտ կայ հատուածէ հատուած, այնու ամենայնիւ կիրքերը սրուած չեն եւ վոլթորիկներ չեն պայթիր առաջուան պէս: Այսքանն ալ առաւելութիւն մըն է Ֆրանսահայութեան համար, բազդատմամբ մանաւանդ կարգ մը այլ գաղութներու, ուր ներքին պայքարներու տաքութիւնը հարիւր աստիճանն ալ անցած է վերջին տարիներու ընթացքին:

Ֆրանսայի ազատագրումէն, այն է՝ 1944էն ետք, կարգ մը չըվերացած կարմրուվներու արարքները, օրինակի համար, իրրեւ անջնջելի ամօթ մը պիտի յիշուին միշտ պաղտիի պատմութեան մէջ: Մինչեւ այսօր ալ կը խօսուի կատարուած ղրպարտութեանց ու մատնութեանց եւ ի գործ դրուած ահաբեկումներուն մասին, որոնց հետեւանքով այնքան անմեղներ չարչարուեցան բանտերու մէջ կամ գոհ դացին անոնց արձակած գնդակներուն: Եւ ասիկա՝ հակառակ այն անժխտելի ճշմարտութեան, որ Ֆրանսահայերը հաւատարմօրէն ու անխարեպար ուղղամիտ կեցուածք մը ունեցան Ֆրանսայի հանդէպ դերմանական գրաւման չրջանին եւ քիչ չեղաւ համրանքը հակահամայնավար այն Հայերուն, որոնք միացան ֆրանսական ընդյատակեայ Դիմադրական ճակատին եւ կռուեցան գրաւման ուժերուն դէմ:

ՀԱՅ ՌԱԶՄԱԳԵՐԻՆԵՐԸ ԴԻՄԱԴՐԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏԻ ԿՈՂՔԻՆ

Այս ճակատի ղեկավարներուն ծանօթ է, թէ ինչպէ՛ս օգնեցին Հայերը եւ յատկապէս կարմիր բանակէն ղերի ինկած եւ այնուհետեւ դերմանական բանակին մէջ իրրեւ կամաւոր ծառայող հայ ռազմագերիները, այդ միեւնոյն ճակատի գաւաղրական աչխատանքներուն:

Այս նախկին ռազմագերիները մտած էին դերմանական բանակին մէջ, րոլշեւիզմին դէմ կռուելու համար: Եւ կռուեցան Լեհաստանի մէջ կամ արեւելեան ռազմաճակատի այլ կէտերուն վրայ: Անոնցմէ չուրչ 6000 հոգի, 1943ի աչնան փոխադրուեցան նաեւ Ֆրանսա, կռուելու համար այս անգամ արեւմտեան դաչնակիցներու դէմ: Ա՛յս ռազմաճակատը, սակայն, չէր խօսեր հայ կամաւորներու սրտին, որովհետեւ թչնամական ոչ մէկ զգացում կը անուցանէին անոնք Ֆրանսայի եւ արեւմտեան միւս դաչնակիցներուն հանդէպ: Ընդհակառակն, իրենց սրտին աւելի մօտ էին այս վերջիններըը, քան թէ Գերմանիան:

Բռնադատեալ այս ծառայութեան հետեւանքը, ի վերջոյ, եղաւ հակագերմանական ընդվզում մը, նախկին ռազմագերիներու չարքերուն մէջ: Շատերը միացան Դիմադրական ճակատին: Անոյշ անոնց կողմը իրենց գէնքերով: Եւ կամ, եթէ կեղծեցին ձեւական ծառայութիւն մը ի նպաստ Գերմանացիներուն, ձեռքի տակէն, սակայն, օգնեցին ապստամբներուն:

Նախկին ռազմագերիներէն չուրչ 3000 հոգի տեղաւորուած էին Միջերկրականի ափերուն վրայ, Թուլոնի չրջանին մէջ: Նոյնքան թիւով ուրիշներ ալ տարուած էին Ֆրանսայի կեդրոնական մասը: Բոլորին ալ պարտականութիւնը պիտի ըլլար կռուիլ փարթիզաններուն դէմ, ըստ գերմանական կարգադրութեանց: Բայց բոլորն ալ որոշած էին անսասան մնալ այդ կարգադրութիւններուն, արհամարհելով իրենց սպառնացող վտանգները:

ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՄԷԿ ԴՆԴԱԿԱՀԱՐՈՒԱԾՆԵՐ

Երբ հասան 1944 Յուլիս–Օգոստոսի վճռական օրերը, հայ կամաւորները երբեք չվարանեցան կատարելու իրենց պարտականութիւնը Ֆրանսայի հանդէպ: Թուլոնի շրջանին մէջ դտնուող կամաւորական 3րդ վաշտին վարիչները, իրենց վաշտապետ Սուրէն Մարտիրոսեանին եւ Թուլոնէն 19 քիլոմէթր հեռու Hyères քաղաքը բնակող Սուրէն Գալուստեանին միջոցով կապ հաստատեցին շրջանի ըմբոստներուն զեկավարութեան հետ եւ խոստացան իրենց բոլորանուէր աջակցութիւնը: Անոնք անպործածելի պիտի դարձնէին զերմանական ծանր զէնքերը եւ յարմարագոյն պահուն իրենց զէնքերը պիտի ուղղէին Գերմանացիներուն դէմ:

Այդպէս ալ ըրին:

Օգոստոս 18ին, երբ Ֆրանսական ուժերը մօտեցած էին Իէրի դռներուն, հայ կամաւորները կատարեցին իրենց խոստումը: Գերմանական զէնքերը դարձած էին իրապէս անպործածելի: Ու մինչ կը պատրաստուէին անոնք կռնակէն ալ հարուածելու Գերմանացիները, այս վերջինները, անծանօթ մնացած մատնութեան մը հետեւանքով, արշաւօրէն ձերբակալեցին վաշտապետ Սուրէն Մարտիրոսեանը եւ ուրիշ 30 հայ կամաւորներ եւ նոյն դիշերն իսկ գնդակահարեցին զանոնք:

Երբ երկու օր յետոյ Իէր դրաւուեցաւ Ֆրանսական ուժերէն, հրամայուեցաւ հաւաքել գնդակահարուածներու դիակները, որոնցմէ, դտնուածները, զինուորական պատիւներով թաղուեցան քաղաքի դերեզմանատան մէջ:

Աւելի մեծ ողբերգութիւն սպրեցան, սակայն, 2000ի մօտ այն կամաւորները, որոնք չէին կրցած փախիլ եւ պահուըտիլ: Խորհրդային իշխանութեանց պահանջին վրայ, բռնի կերպով լեցուեցին զանոնք չոգենաւի մէջ եւ յանձնեցին կարմիր բանակին, — ինչպէս այդ օրերուն կը յանձնէին ձեռք անցած բոլոր փախստական խորհրդային քաղաքացիները Գերմանիոյ եւ Իտալիոյ մէջ կամ այլուր: Աւելորդ է ըսել, թէ բոլորն ալ գնդակահարուեցան կամ Սիպիրները քշուեցան իրրեւ «հայրենիքի դաւաճաններ»:

ՅՈՒՇԱՔԱՐ ՄԸ ԶՈՀԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Այժմ, Իէրի զերեզմանատան մէջ կը հանդչին 31 գնդակահարուածներէն գտնուած 14 հայ կամաւորներու ոսկորները: Մարսէյլի Հայ Ազատամարտիկներու Միութիւնը, Ա. Վրէժեանի նախաձեռնութեամբ, 1953ին, Հոկտեմբերին վրայ զետեղած է յուշաքար մը, որուն բացումը կատարուած է նոյն տարուան Օգոստոսի 23ին, կրօնական արարողութեամբ եւ Իէրի քաղաքապետին եւ զինուորական ու քաղաքային իշխանութեանց ներկայացուցիչներուն ներկայութեան: Ու այնուհետեւ ամէն տարի, Իէրի փոքրաթիւ Հայերը,

Իչըի մէջ Գերմանացիներու կողմէ 18 Օգոստոս 1944ին գնդակահարուած 14 հայ կամաւորներու դամբարանը, որուն վրայ Ֆրանսերէնով եւ հայերէնով գրուած է.— «Հայ զինուորներն, որոնք ընկած են Ֆրանսայի ազատագրութեան համար — 1944 Օգոստոս — Տեղակալ Մարտիրոսեան Սուրէն, Մանասեան Պոկտան, Մադանեան Կոլիա, Միհասեան Մէտսէն (?), Յովհաննիսեան վարդս, Ջաֆարեան Գերասիմ եւ իրենց ուր անծանօթ ընկերները:»

բազմաթիւ Ֆրանսացիներու հետ կ'ներթան Ֆրանսական եւ Հայկական եռագոյնները պարզելու՝ Ֆրանսական ղէնքի յաջողութեան համար զոհուած հայ կամաւորներու գերեզմաններն վրայ եւ իրենց յարգանքը մատուցանելու անոնց յիշատակին:

ՈՒՐԻՇ ԶՈՀՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՈՒՐԻՇ ՃԱԿԱՏՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ասիկա դեռ մէկ դրուագն է հայկական զոհաբերութեան: Նոյնքան չքեղ դրուագներ արձանագրեցին հայ կամաւորները կեդր. Ֆրանսայի Լոզէր նահանգին մէջ, ուր, Մանոսի գերմանական կայազօրքին միայն մասնակցողներէն չուրջ 1500 Հայեր, իրենց ղէնքերով անցան Ֆրանսայի փարթիզաններուն կողմը եւ կրուեցան գերմանական զօրաբեւեռները, ուժերուն դէմ: Եւ ասոնց նման դեռ քանի՛ քանի հարիւրեակներ, ուրիշ քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ:

Ասոնցմէ զատ Ֆրանսահայերն ալ իրենց կարգին ծառայեցին Ֆրանսական բանակին մէջ եւ տեղ-տեղ իրենց զօրծօն մասնակցութիւնը բերին նաեւ Դիմադրական ճակատի ձեռնարկներուն: Այս բոլորը կը հաստատեն, թէ երկու աշխարհամարտերուն ալ, հայ երիտասարդները ճերմակերես զուրս եկած են Ֆրանսայի հանդէպ իրենց պարտականութեանց կատարման մէջ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԵՐԹԵՐԸ

Անցնելէ առաջ ֆրանսահայ գաղութի այժմու վիճակին պատկերացման, կանգ առնենք նաեւ այն աշխատանքին վրայ, զոր Ֆրանսահայ մատենագրականութիւնը ղլուխ հանած է իր հրատարակած թերթերով, Ֆրանսայի մէջ: Շատ է այս թերթերուն, մանաւանդ պարբերաթերթերուն համրանքը դեռ այն օրերէն, երբ հազիւ քանի մը հազարով կը հաշուըէր Ֆրանսա ապրող Հայերու թիւը: Այս պարբերական հրատարակութեանց մէկ մասը ունեցած է կարճ կեանք մը միայն, ուրիշներ հրատարակուած են բաւական երկար ժամանակով: Ամէն պարագայի տակ, 60է աւելի այս հրատարակութիւններէն մնացած են այսօր տասնեակ մը թերթեր միայն:

Տարիներու ընթացքին հրատարակուած եւ այնուհետեւ դադրած են հետեւեալ ֆրանսահայ պարբերաթերթերը (Փարիզի մէջ՝ եթէ ուրիշ յիշատակութիւն չենք ըներ):

Մասեաց Աղաւնի.— *Պարբերաթերթ: Հրատարակուեցաւ Գաբրիէլ վրդ. Այվազովսքիի եւ Գալֆայեան եղբայրներու կողմէ (Խորէն վրդ. եւ Ամբրոսիոս վրդ., որ հետագային աշխարհական դարձաւ Գուիտոն Լուսինեան անունով), 1855էն մինչեւ 1858:*

Արեւելք.— *Պարբերաթերթ: Հրատարակիչ-խմբագիր Ստեփան Ոսկան. 1855–56:*

Արեւմուտք.— *Պարբերաթերթ: Արեւելքի չարունակութիւնը, միեւնոյն խմբագրութեամբ. 1859:*

Փարիզ.— *Շաբաթաթերթ, Աբմաչեցի Աբրահամ Մուրատեանի խմբագրութեամբ: Սկսած է հրատարակուիլ 1860ի Յունուարին, Ամատ Ճանիկեանի կողմէ հիմնուած հայկական տպարանին մէջ եւ չարունակուած է մինչեւ 1863ի Յունիսը:*

Արմենիա.— *Շաբաթաթերթ, Մկրտիչ Փորթուգալեանի: Սկսած է հրատարակուիլ 1885ին Մարսէյլի մէջ եւ չարունակուած է մինչեւ 1923, պարբերական ընդհատումներով: Վերջին. տասնամեակին խմբագրութիւնը վարած է Թ. Եղիկէ:*

Համալսարան.— *Ամսաթերթ, Միսաք Պաղտասարեանի խմբագրութեամբ. 1900–01:*

Անահիտ.— *Ամսաթերթ, Արշակ Զօպանեանի: Հրատարակուած է երկար տարիներով եւ պարբերական ընդհատումներով:*

Կռունկ.— *Պարբերաթերթ: Հրատ. վրոփ. Գ. Գալֆայեանի, 1904ին. միայն 2 թիւ:*

Ուսանող.— *Պարբերաթերթ, Հ. Յ. Դ. Ուսանողական Միութեան. սկսած է հրատարակուիլ 1909ին, երբեմն Փարիզի եւ երբեմն Ժընեւի մէջ: Լոյս տեսած է 6 թիւ: Դադրած է 1911ին:*

Փորձ.— *Երկամսեայ, հրատարակուած Մոնփէլիէի մէջ, 1912ին Ս. Տ. Պաղտասարեանի կողմէ:*

Բանասէր.— *Հրատարակութիւն Կ. Յ. Բամամջեանի:*

Վերածնունդ·— *Սկսած է հրատարակուիլ 1917ին, իբրեւ երկշաբաթաթերթ, Տոքթ. Լեւոն Համբարձումեանի խմբագրութեամբ եւ սկիզբները չէզոք ուղղութեամբ, իսկ 1920էն սկսեալ դաշնակցական խմբագրական կազմով (Տոքթ. Ա. Սալբի, Ռափայէլ Շիշմանեան, Ս. Սասունի եւ Տոքթ. Լ. Համբարձումեան): Դադրած է 1921ին:*

Արձագանգ Փարիզի·— *Երկշաբաթաթերթ, խմբ. Վարազդատ Թիւրապեան. սկիզբ հրատարակութեան 1917:*

Ձայն Հայաստանի·— *Հրատ. Հ. Հ. Պատուիրակութեան, 1922–23, խմբագրութեամբ Տոքթ. Յ. Նեւրուզի:*

Հայ Սիրտ·— *Շաբաթաթերթ, Մարսէյլի մէջ, խմբագրութեամբ Թ. Եղիչէի (Եղիշէ Թորոսեան):*

Դրօշակ·— *Օրկան Հ. Յ. Դաշնակցութեան, ամսաթերթ, վերահրատարակուած տասնամեայ դադարէ մը ետք, 1926ին եւ շարունակուած մինչեւ 1932:*

Ապագայ·— *Օրկան Ռ. Ա. Կուսակցութեան, օրաթերթ, դադրած Բ. աշխարհամարտին:*

Հօկ·— *Օրկան արտասահմանի «Հօկ»երու:*

Կավոշ·— *Զաւեշտաթերթ, Պոլսէն փոխադրուած, խմբագրութեամբ Երուանդ Թօլայեանի:*

Տարագիր·— *Պարբերաթերթ, խմբ. Մեսրոպ Գույումճեան, հրատարակուած է Մարսէյլի մէջ:*

Գոյամարտ·— *Պարբերաթերթ, խմբ. Բենիամին Միլտոնեան, հրատարակուած է Մարսէյլի մէջ:*

Կեանք եւ Արուեստ·— *Գրական-գեղարուեստական պատկերազարդ ամսաթերթ, խմբագրութեամբ Մերուժան եւ Մկրտիչ Պարսամեան եղբայրներու: Ամսաթերթի վերածուելէ առաջ լոյս կը տեսնէր իբրեւ Տարեգիրք, 1931էն սկսեալ (5 հատոր): Ամսագրի վերածուեցաւ 1936ին եւ դադրեցաւ 1940ի կէսին, պատերազմի ընթացքին:*

Վէմ·— *Ամսաթերթ մշակոյթի եւ պատմութեան, խմբագրութեամբ Սիմոն Վրացեանի, 1933–38:*

Ռազմիկ·— *Պաշտօնաթերթ Հայ Կամաւորներու եւ Ռազմիկներու Միութեան:*

Հայ Սկաուտ·— *Պաշտօնաթերթ Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկաուտներուն:*

Ակօս·— *Պարբերաթերթ գրական եւ գիտական:*

Շարժում·— *Ազգային, գրական եւ գիտական 15օրեայ թերթ, Լիոն:*

Օշական·— *Պարբերաթերթ, Արտ. Յովհաննէսեանի:*

Երկունք·— *Ամսաթերթ, Օրկան Զատիկեան Որբերու Միութեան:*

Նոր Երկիր·— *Օրկան Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան:*

Ժողովուրդի Ձայնը.— *Ամսաթերթ, հրատարակուած Մարսէյլի մէջ 1935–38, Միքայէլ Եավէրի կողմէ:*

Նոր Աշխարհ.— *Պարբերաթերթ, խմբ. Վ. Զէյթունցեան:*

Արձագանգ.— *Պարբերաթերթ, խմբ. Մալոյեան:*

Արագած.— *Պարբերաթերթ, խմբ. Յ. Պօղոսեան:*

Երեւան.— *Օրաթերթ, օրկան հայ համայնավարներու:*

Խթան.— *Պարբերաթերթ, խմբ. Յ. Թիւրապեանի, Մարսէյլ:*

Մշակոյթ.— *Պարբերաթերթ, խմբագրութեամբ Պ. Զարոյեանի, Սեմայի եւ Զ. Որբունիի:*

Ժողովուրդ.— *Պարբերաթերթ հայ համայնավարներու:*

Ազգ.— *Պարբերաթերթ, հրատարակութիւն Զարդարեան եղբայրներու:*

Զանգու.— *Պարբերաթերթ, խմբ. Միսաք Մանուչեան:*

Հայ Արի.— *Սկաուտական պարբերաթերթ, խմբագրութեամբ Տօքթ. Գուրգէն Մեծատուրեանի:*

Յարդգող.— *Գրական պարբերաթերթ:*

Մեհիֆ.— *Գրական պարբերաթերթ, լոյս տեսած է 5 թիւ:*

Մարտկոց.— *Խմբագրութիւն Վ. Շուշանեանի, Մ. Գուլումճեանի, եւայլն:*

Ամրոց.— *Նոյնպէս. հրատարակուած 1932ին:*

Ազատամարտ.— *Խմբագրութեամբ Հ. Գնդունիի:*

Առողջ կեանք.— *Բժշկական ամսաթերթ Տօքթ. Միհրան Քէշիշեանի:*

Բուժաթիֆ.— *Բժշկական ամսաթերթ Տօքթ. Լ. Գրիգորեանի:*

Արեւմուտք.— *Պարբերաթերթ, Ա. շրջանին խմբագրութեամբ Լ. Մօղեանի, Բ. Թօփալեանի եւ Լ. Զորմիսեանի. Բ. շրջան՝ խմբագրութեամբ Մ. Գուլումճեանի:*

Այսօր.— *Օրաթերթ Ռ. Ա. Կուսակցութեան: Հրատարակուած Բ. աշխարհամարտի վերնադաշարէն ետք:*

ՀԱՅԿ. ԴԱՏԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ԹԵՐԹԵՐ

Հայերէնով հրատարակուած այս թերթերէն զատ լոյս տեսած են նաեւ ֆրանսերէնով հրատարակութիւններ: Ասոնց մէջ հնագոյններէն են՝

Moniteur Littéraire et Financier.— *Շաբաթաթերթ, հրատարակուած՝ Մարսէյլի մէջ, 1876ին, Եղիա Տէմիրճիպաշեանի կողմէ, որ հոն պայած էր առեւտրական վարժարան յաճախելու համար: Եւ,*

L'Arménie.— *Փարիզի մէջ ֆրանսերէնով հրատարակութիւնը Լոնտոնի մէջ լոյս տեսնող* Armenia *պարբերաթերթին, խմբագրութեամբ Մինաս Զերտալի: Հրատարակուած է 1889էն մինչեւ 1906: Ապա,*

Pro Armenia.— *Պարբերաթերթ, խմբագրութեամբ Փիէր Քիյ-*

Եարի եւ դործակցութեամբ Հ. Յ. Դաշնակցութեան: Սկսած է հրատարակուիլ 1900ին:

La Voix de l'Arménie.— *Երկշաբաթաթերթ, հրատարակուած է 1918ի Յունուարէն սկսեալ, Ազգային Պատուիրակութեան կողմէ:*

Le Foyer.— *Գաղթական Հայերու օրկան. հրատարակուած է 1928–32:*

Haiastan.— *Պարբերաթերթ, խմբագրութեամբ Արմիկ Զամալեանի. հրատարակուած է 1938–39:*

Մեր կազմած այս ցանկը վատահօրէն ամբողջական չէ: Եթէ մեր ուշադրութեան յանձնուին անուններըը մոռցուած թերթերու, մեր յաջորդ հատորով կը կատարենք անհրաժեշտ լրացումները:

Դադրած թերթերու այս ցանկին մէջ չեն յիշատակուած այն թերթերը, որոնք սկսած են հրատարակուիլ տարիներ առաջ եւ կը հրատարակուին մինչեւ այսօր: Պիտի անդրադառնանք անոնց Ֆրանսահայ գաղութի այժմու կեանքին յատկացուած հետագայ էջերուն վրայ:

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ ԾԱՆՕԹԱՅՈՒՄԸ ՕՏԱՐՆԵՐՈՒ

Ֆրանսահայ գաղութի բազմացումէն առաջ — ինչպէս նաեւ այնուհետեւ — Փարիզի մէջ եւ այլուր, բոլոր հնարաւոր միջոցները օգտագործուած են՝ Ֆրանսայի առաջատար մտաւորականութեան եւ ընհանրապէս ժողովուրդին ծանօթացնելու համար հայ ժողովուրդը նաեւ իր պատմութիւնով եւ մշակութային այլազան արժէքներով: Եղած են Ֆրանսերէնով բազմաթիւ հրատարակութիւններ, թերթերու մէջ կամ գրքոյկներով ու գիրքերով: Կազմակերպուած են հրապարակային ճեռնարկներ: Կապեր հաստատուած են Ֆրանսական պրահան–գեղարուեստական շրջանակներու հետ, եւայլն: Այս աշխատանքն ալ տարուած է անշուշտ աւելի արիւր համար Ֆրանսայինեերուն հետաքրքրութիւնը մեր ժողովուրդին ու անոր դատին հանդէպ:

Հրապարակային այս ճեռնարկներու մէջ անմոռանալի մնացած է՝ մեր եկեղեցական երաժշտութիւնը օտարներուն ծանօթացնելու նպատակով կազմակերպուած եւ Կոմիտաս Վարդապետի առաջնորդութեամբ 6 Յունիս 1914ին Փարիզի մէջ իրագործուած ճեռնարկը, — հայկական պատարագը: Այդ տարին Փարիզի մէջ դումարուեցաւ Երաժշտութեան Ե. Միջազգային Համաժողովը, 400 երաժշտագէտներու ներկայութեան: Համաժողովին կը մասնակցէր նաեւ Կոմիտաս Վարդապետ, որ խոր տպաւորութիւն ձգեց հայ երաժշտութեան մասին կարդացած իր երեք դասախօսութիւններով: Այդ առիթով է, ահաւասիկ, որ Համաժողովին մասնակցողներուն ի պատիւ մատուցուեցաւ յատուկ պատարագ Փարիզի Հայոց եկեղեցիին մէջ, «Համաժողովին ամենապիտուն եւ ամենագործօն մէկ՝ անդամին՝

1914ի երաժշտական Միջազգային Համաժողովին առթիւ Փարիզի Հայոց եկեղեցիին մէջ մատուցուած պատարագէն տեսարան մը.— Մէջտեղը կեցողն է Բարիզէն եպիսկ. կիւլէսէրեան, որու ձախին, վեղարով, Կոմիտաս վրդ. եւ աջին՝ վառամշապուհ Հիւյ. Քիւպարեան: Նկարի աջէն երկրորդը՝ Արմենակ Շահմուրատեան, իսկ ձախէն երկրորդը՝ Օր. Մարգարիտ Բաբայեան: Եկեղեցին լեցուած է օտար հիւրերով եւ Փարիզահայերով:

Երաժշտական Համաժողովին մասնակցած 400 երաժշտագէտներու ներկայութեան Կոմիտաս վրդ. կը կարդայ իր երրորդ եւ վերջին դասախօսութիւնը, որ յայտագրէն դուրս էր: Հայ երաժշտութեան ամանակին, կշիռին, շեշտաւորութեան եւ տաղաչափութեան վերաբերեալ այդ վերջին դասախօսութիւնը կարդաց ան համաժողովի անդամներուն մասնաւոր խնդրանքին վրայ: Նախորդ երկու դասախօսութեանց նիւթերն էին հայ խազագիտութիւնը եւ հայ գեղջուկ երաժշտութիւնը:

Գերաշնորհ Կոմիտաս Վարդապետի կողմէ, ինքն ալ նշանաւոր երգիչ մը», ինչպէս գրած էր այն ատեն «Մուղիքա» երաժշտական պարբերաթերթը: Պատարագին մասնակցած էին նաեւ երգիչ Արմենակ Շահմուրատեան եւ Օր. Մարգարիտ Բաբայեան:

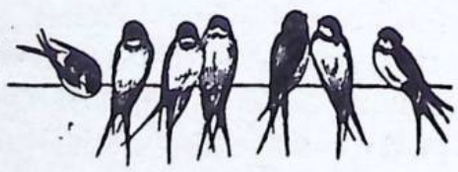
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ԱՆՑԵԱԼԻՆ ՄԷՋ

Պարբերական հրատարակութեանց մասին խօսուած ատեն չանտեսենք նաեւ բուն հրատարակչական գործը, որ ժամանակին, երբ տպագրական ծախքերը ներկայիս բաղդատմամբ աւելի տանելի էին, կը գոհացուցիչ բարձրութեան վրայ: Վերջին աշխարհամարտէն առաջ Փարիզի մէջ լոյս տեսած են մեծ թիւով հրատարակութիւններ: Այսօր սակայն պակսած է անոնց համրանքը, որովհետեւ տպարանի հետ կապուած ամէն նիւթ եւ աշխատանք աղած է Ֆրանսայի մէջ մեծ չափերով: Այդ պատճառով ալ, հեղինակներու եւ հրատարակիչներու համար ստեղծուած է դժուարին, երբեմն նոյնիսկ անյաղթահարելի կացութիւն մը, որ ունեցած է եւ կ'ունենայ իր անդրադարձը հրատարակչական գործին վրայ:

Անցեալին մէջ եւ մինչեւ 1955, հրատարակչական մարզին մէջ մնայուն ձեռնարկ մը դարձած էր «Նահատակ Գրագէտներու Բարեկամներ» Մատենաշարը, որ 1939էն յետոյ կոչուեցաւ «Հայ Գրագէտներու Բարեկամներ»:

Խումբ մը մտաւորականներու նախաձեռնութեամբ հիմնուած այս Մատենաշարը լոյս ընծայեց 18 հատորներ, որոնց մէկ մասը սպառած է այսօր ամբողջութեամբ: Մէկը միւսինետեւէն հրատարակուեցան հատորները Ռ. Զարդարեանէն, Մ. Կիւրճեանէն, Գ. Տ. Կարապետեանէն; Գ. Բարսեղեանէն, Ա. Արփիարեանէն, Գ. Զօհրապէն, Տ. Զէօկիւրեանէն, Օ. Կարոյէն, Ե. Օտեանէն եւ Ա. Յարութիւնեանէն: Իսկ Մատենաշարի անունը փոխուելէն յետոյ լոյս ընծայուեցաւ «Արդի Հայ Գրականութեան» երեք հատորները (արեւմտահայ եւ արեւելահայ գրողներու հեղինակութիւններով), որոնց յաջորդեցին հատորներ Ե. Սրմաքէշխանլեանէն, Ռ. Զիլինկիրեանէն (Սեւակ), Գարեգին եպիսկ. Սրուանձտեանցէն (երկու հատոր) եւ վերջինը, 18րդը՝ Ե. Տէմիրճիպաշեանէն: Ասով ալ, 1955ին դադրեցաւ հայ գրականութեան նուիրուած հրատարակութեանց այնքան օգտակար այս շարքը:

Ուրեմն, գաղութի անցեալին վերաբերող այս համառօտ ակնարկը վերջացնելով այստեղ, կ'անցնինք անոր այժմու կեանքին:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ԱՅՍՕՐ

Ա) ԿԱՐԳ ՄԸ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄՆԵՐ

Երբ 1921–22 թուականներուն Ֆրանսայի ասպնջական հողերուն վրայ տուն–տեղ կը սկսէին ըլլալ մեր տարագիրներէն տասնեակ հազարներ, ապահովաբար չատ քիչերու մտքէն կ'անցնէր, թէ տարիներու թաւալումէն յետոյ, այնտեղ տեղաւորուած մեր գաղութը պիտի գտնուէր իր դիմագիծը կորնչցնելու, իր հայկական արժէքէն ու դրամագլուխէն չատ բան վրայ տալու, այլ խօսքով՝ օտարանալու եւ աստիճանաբար, սերունդ առ սերունդ ձուլուելու եւ կորսուելու անխուսափելի, անդիմադրելի վտանգին առջեւ:

Ֆրանսական իշխանութիւնները մեր տարագիր բազմութիւններուն ընծայեցին ամէն տեսակ դիւրութիւններ, որպէսզի ապահովէին անոնց ֆիզիքական գոյութիւնն ու տնտեսական զարգացումը: Ոչ ոք կը տարակուսէր, արդէն, թէ այդ հողմացրիւ բազմութիւնները, անգամ մը ապահով կեանք ու կայք ունենալէ ետք, կարճ ժամանակի ընթացքին պիտի չկէին իրենց մէջքը, եւ, ձեռներէց ու աշխատասէր, րեռ պիտի չըլլային դիրենք հիւրընկալող երկրին վրայ:

Այդպէս ալ եղաւ: Գաղթականները մէկ տարիէն միւսը դարձան ինքնաբաւ ու ի յայտ բերին իրենց ընդունակութիւնները: Ամայի հողամասեր չէնցուցին, թաղեր հիմնեցին, դարձան առեւտրականներ, խանութպաններ ու փնտռուած արհեստաւորներ, ղէրոյէն ըսկսան եւ տնտեսութիւններ ստեղծեցին, հակառակ անոր, որ սկիզբի տարիներուն, անոնցմէ չատերը տեղական լեզուն ալ չէին դիտեր:

ԻՆՉՈՐԻ ԿԱՐԵԼԻ ՁԵՂԱԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ ԲԱՆԱԼ

Տեղաւորուելու եւ մէջք չտկելու այդ առաջին շրջաններուն, երբ բոլորին մտահոգութիւնը կը դառնար գործ մը ստեղծելու եւ տնտեսապէս ապահովուելու անմիջական անհրաժեշտութեան չուրջ, մարդիկ, նոյնիսկ ամէնէն սրտցաւները անոնց մէջ, չէին կրնար մտածել անշուշտ ապագային ցցուելիք ճուլման վտանգին մասին, այն ալ Ֆրանսա հաստատուելու առաջին տարիներուն, երբ ոչինչ կար տակաւին վոխուած ընտանեկան բարքերէն, Հայու խելքով մտածելու, տրամաբանելու եւ հաշուելու վարժութենէն: Մանուկներու հայեցի դաստիարակութեան համար ազգային վարժարաններու պահանջը անշուշտ որ կար, բայց իրենց կամքէն անկախ արտաքին պատճառներով, այդ պահանջը բաւարարելու միջոցները կը պակսէին: Ֆրանսան, այս դետնի վրայ, ոչ Լիբանան էր, ոչ ալ Սուրիա կամ Իրաք, որպէսզի այնտեղ ալ ունենայինք մեր կրթական ցանցը

առաջին օրէն իսկ տարածելու կարելիութիւնները: Նախ թոյլատու չէին տեղական օրէնքները, — դպրոց փնտռողին համար դպրոց չէր պակսեր Ֆրանսայի մէջ: Ցետոյ, եթէ դպրութին մէկ մասը, Մարսէյլի չրջանին մէջ օրինակի համար, համախումբ կ'ապրէր եւ կըրնար, եթէ թոյլատրուէր, կրթական ձեռնարկներ իրականացնել, անդին Փարիզի մէջ, ուր չնչտուած ցրուածութիւն կար, դժուար էր այդ ուղղութեամբ գործնական եւ բաղմածախս քայլեր առնել: Այս պատճառներով, ահաւասիկ, դպրութը զանուեցաւ ապրելի նախակրթարաններ ունենալու կամ պահելու անկարելիութեան առջեւ: Եւ անդամ մը որ այս անկարելիութիւնը դարձաւ անփոփոխելի իրականութիւն, օտարացումը յուշիկ քայլ նետեց, ծաւալեցաւ եւ սկսաւ տուն-տեղ ըլլալ դպրութի զանազան խաւերուն մէջ:

ՕՏԱՐԱՑՄԱՆ ՎՏԱՆԳԸ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԴԱՄՈԿԼԵԱՆ ՍՈՒՐՆ Է

Եթէ ֆրանսահայ դպրութի մասին մեր կարդ մը ընդհանուր հաստատումները կը սկսինք օտարացման, այսինքն հայկական դիմագծի ապճատման եւ հայերէնի աստիճանական մոռացման վտանգով, պատճառն այն է, որ դպրութի դլխուն վերեւ կախուած մեծագոյն դամոկլեան սուրն է այդ վտանգը:

Յարդ, այս հատորներուն մէջ ներկայացուցինք հինգ հայաշատ դպրութիներու պատկերը եւ տող մը անդամ չարձանագրեցինք նման վտանգի մասին: Պարզ այն պատճառով, որ միջին-արեւելեան այդ դպրութիները չունին նման մտահոգութիւն: Հայը, այդ դպրութիներուն մէջ Հայ կը մնայ, ինչ որ ալ ըլլան պայմաններն ու ժամանակի տեւողութիւնը: Եւ երբ ֆրանսահայ դպրութին յատկացուած այս էջերուն վրայ առաջին տեղը կը յատկացնենք օտարացման կամ ձուլման վտանգին հետ կապուած այդ մտահոգութեան, այդ կը նշանակէ, որ վտանգը զոյութիւն ունի եւ զայն դիմակալելու, առնուազն զայն ուշացնելու ուղղութեամբ տեղ-տեղ ի գործ դրուած ճիդերը, դժբախտաբար կարկտաններ են ընդհանրապէս: Մասնակի արդիւնքներ ապահովուած են մինչեւ այսօր. կ'ապահովուին վստահօրէն ապագային ալ. բայց նման արդիւնքներով չի պահուիր դպրութի վաղուան դիմագիծը: Կ'ըսենք «վաղուան դիմագիծ»ը, որովհետեւ այսօրուանը վեր ի վերոյ պահուած է տակաւին, չնորհիւ այն իրողութեան, որ դեռ եւս կ'ապրին հին ու միջին սերունդները, հին դրամագլուխի բոլոր տարրերով: Մտահոգիչը վաղն է, դպրութի ապագայ պատկերը: Իրերու եւ երեւոյթներու ներկայ ընթացքով, որ ոչ կ'ընկրկի, ոչ ալ կը կասի կամ տեղ-քայլ կ'ընէ, չենք դիտեր թէ քանի տասնեակ տարիներու համար կարելի կը դառնայ ապահովագրել դէթ այժմու դիմագծին պահպանումը: Նախատեսութիւնները յուսադրիչ չեն ամէն պարագայի տակ: Եւ յաւատես ըլլալու հիմեր չկան:

ՀԱՐԻՒՐ ՀԱԶԱՐԻՆ ՄԷՋ ՀԱԶԱՐԷՆ ՔԻՉ ՄԸ ԱՒԵԼԻ

Դժուա՛ր է յոռետես նախատեսութիւններով չտարուիլ առընչութեամբը գաղութի մը, ուր, իրրեւ ազգային կրթական յարկ, հազիւ 178 երկսեռ աշակերտներով երկու երկրորդական վարժարաններ միայն գոյութիւն ունին: Ու դժուար է լաւատես ըլլալ, երբ համրանքով հարիւր հազարի մօտեցող ցոյն այս գաղութին մէջ, շաբաթական միայն մէկ օրով, այն ալ ֆանի մը ժամով հայերէն սորվող երկսեռ մանուկներու եւ պատանիներու թիւը հազիւ կ'անցնի 1250ը: Հայկական այս դասընթացքներուն տկարացումը այնքան ուշագրաւ է, որ այդ 1250ը տարիներ առաջ քառապատիկ ու եռապատիկ աւելի չատ էր, մինչդեռ այսօր այդ եւս տարուէ տարի պակսելու վրայ է: Համեմատական այս նուազումով ու տակէ բխող նախատեսութեամբ, քանի մը տասնամեակներ ետքը, հայերէնի տարրական դիտելիքները սորվելու տրամադիր մանուկներ ու պատանիներ մոմով պիտի փնտռուին եւ չգտնուին:

Փոքրերը անշուշտ մեղք չունին: Մեծ մեղք ունին սակայն այն ծնողքները, որոնք, իրենց զաւակներուն, ղէթ ի միջի այլոց տարրական հայերէն մը սորվեցնելու նախանձախնդրութիւնը ցոյց չեն տար: Այդ նախանձախնդրութեամբ տարուածները, այսօր հազի՛ւ թէ 100ին 1 – 1·50 համեմատութիւնը կը ներկայացնեն ամբողջ գաղութին մէջ, դժբախտաբար...

ԴՊՐՈՑԻՆ ՈՒ ՓՈՂՈՑԻՆ ՏԱՐԱԾԸ...

Կա՛յ վտանգը տեսնող եւ առով մտահոգուող երիտասարդութիւն մը, որ ոչ միայն կը ջանայ պահել իր հայութիւնը, այլեւ կ'ուզէ օգտակար ըլլալ իր տարեկիցներուն եւ տարիքով աւելի փոքրերուն: Արդիւնքը սակայն, այսուհդ ալ աւելի քան մասնակի է, որովհետեւ նորահասներու զանգուածը, մեծամասնութիւնը, խոտորած է ճամբէն եւ հայերէն չի դիտեր: Կամ քիչ դիտէ ու չի խօսիր: Հետեւաբար դիտցածը չի բաւեր իրեն յաջորդելիք սերունդները հայախօս դարձնելու եւ փրկելու համար վերջնական կորուստէ:

Եթէ այսպէս է պատկերը Փարիզի, Մարսէյլի կամ Լիոնի նման հայկական հոծ համրանք ունեցող կեդրոններու մէջ, իրերը աւելի ողբերգական են այն անհամար կէտերուն վրայ, ուր 50ով, 100ով, կամ 200ով կ'ապրին Ֆրանսայի ամբողջ տարածութեան վրայ տարտղնուած մեր աղգակիցները, որոնք, այս պծով, նոյն իսկ մասնակի աշխատանք մը կատարելու հնարաւորութենէն զրկուած են միանգամ ընդ միշտ:

Գրեթէ ամէն տեղ եւ ընդհանրապէս, չափահասները, հին կամ միջին սերունդներու մարդիկը կը պահեն իրենց մայրենի լեզուն, եթէ խօսուածը աւանդօրէն թուրքերէն չէ: Բայց մանուկներն ու պատանիները, որոնք ֆրանսական կրթութիւն միայն կը ստանան, ար-

դէն իսկ ֆրանսացած են լեզուով, մտածումով ու հոգեբանութեամբ: Բացառութիւնները, որոնք դէշ–աղէկ հայերէն մը սորված են ու կը սորվին, ապագայի տեսակէտով յուսադրիչ թիւ մը չեն ներկայացներ:

Դեռ ասկէ 20–30 տարի առաջ որքա՜ն ճիշդ կը խօսէր ողբացեալ Շաւարշ Միսաքեանը, երբ կ'ըսէր, թէ «Ֆրանսայի մէջ, մերիններուն մինչեւ 15 տարեկանը դպրոցը կը տանի, 15 տարեկանէն վեր՝ փողոցը»...

ԵՒ ԱՍ ԵՂԱՒ ՀԱՅԵՐԷ՛Ն...

«Դպրոցին ու փողոցին տարած» անչափահասներով ու չափահասներով լեցուն է այսօր ֆրանսահայ գաղութը: Սովորական բան է մտնել հայ ընտանիքի մը յարկէն ներս եւ տեսնել, թէ զաւակը ծնողքին հետ ֆրանսերէն կը խօսի, որովհետեւ վարժութիւնը կայ եւ այդ լեզուով խօսիլը աւելի դիւրին կուգայ իրեն: Սովորական բան է տեսնել հայերէնը լաւ գիտցող երիտասարդներ, որոնք, երբ քով քովի գան, յաճախ ֆրանսերէնով կը խօսակցին իրարու հետ: Ու սովորական բան է ասոր ու անոր բերնէն լսել աղճատ ու կոտրատած սա՛ տեսակի հայերէն մը.

— *Թրավէրսէ ըրած աւենդ աթանսիոն ըրէ...*

— *Զորս ժամ դրի այս գործին համար (ֆրանսերէնի բառացի թարգմանութիւն)...*

— *Սա վա՞ղ է մամաղ...*

— *Ա լա կար գացի...*

— *Ա լա մէռէն եկայ...*

Յետ մահու հրատարակուած իր «Օրեր եւ ժամեր»ուն մէջ, տեղ մը, անմոռանալի հրապարակագիրը արձանագրած է՝ Ֆրանսայի մէջ, դեռ պատերազմի օրերուն խօսուած հայերէնի հետեւեալ նմոյշները.

— *Մէռի գացի, ֆառթ տ'ալիմանթասիոնս (պարենատոմս) առի, երկու ժամ էջօ ըրի փորթուգալի համար, սըրաս չեկաւ:*

— *Երէկ պէրթ կար. չանթաս առի ֆավ լէկայ. ֆոնսիէրժը փանիէի մատնուած էր: Անպէթան բան է: Եթէ մինակ ըլլայի, ժը մ'ան փիշ, բայց երկու չօճուխ եւ էխթիյար մայր մը ունիմ:*

— *Իմացա՞ր, դիմացի ֆարթիէն փիւլվէրիզէ եղեր է. եթէ այսպէս չարունակուի մենք ալ էվաֆիւէ պիտի ըլլանք, իրրեւ սինիքրէ...*

Իսկակա՛ն պորշ (ռուսական ապուր)...

Եւ այսքանը դեռ 15 տարիներ առաջ: Հապա ի՞նչ պիտի ըլլայ 15 եւ աւելի տարիներ ետքը: — Պիտի ըլլայ այն, որ կ'ըսատ–պռատ այս հայերէ՛ն ալ պիտի վնտռենք մեր դարու ուրթուսնական – ինտըսուսնական թուականներուն, ֆրանսական երկինքին տակ, ինչպէս այժմ կը վնտռենք առաջին տարիներուն խօսուածը:

ԵՐԲ ԱՅՍ Է ԿԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Բաւական երկարօրէն կանդ առինք Ֆրանսական դաղուեթի այս մասհոդուեթեան վրայ, որ մասհոդուեթիւն է նաեւ համահայկական չափանիշով: Զոյդ Ամերիկանները, մանաւանդ Հիւսիսայինը, տարբեր պատկեր մը չեն ներկայացներ: Անոնց կարգին ալ պէտք է դասել Ֆրանսահայ դաղուեթը:

Երբ այս է կացուեթիւնը, յամառօրէն յարատեւ ճիդեր պէտք են՝ կլանող միջավայրերու մէջ դէթ մասնակի դիմադրուեթիւն մը կարենալ ցոյց տալու համար: Ապրպակս, չաւին հետ, նման մասնակի ճիդերով փրկուելիք քիչն ալ կրնայ կորսուիլ ժամանակի ընթացքին:

ԳԱՂՈՒԹԻՆ ԿԼՍԸ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱԲԱՑԻ

Ֆրանսահայ դաղուեթը դիմապիծ փոխած է նաեւ այլ մէկ դետնի վրայ: Այդ մէկը Ֆրանսահայերու քաղաքացիական պարտքն է: Մինչեւ 1921–22, վաղեմի ու փոքրաթիւ Ֆրանսահայերուն մէկ մասը միայն դարձած էին Ֆրանսական քաղաքացիներ: Այսօր, դաղուեթին մօտ կէսը՝ 40–45·000 անձ որդեգրեալներն են Ֆրանսական հայրենիքին: Ստացական եղանակով, կամ ծննդեան դծով: Եւ որովհետեւ հիներու մեկնումով նորահաս սերունդն է որ կը զանուի հետզհետէ առաջին չարքերու վրայ, դաղուեթը արդէն զգալապէս կը բնորոշուի Ֆրանսական քաղաքացիներու իւրայատուկ վիճակով, առանց դանազանուելու բուն Ֆրանսացիներէն: Հարթուած է ամէնէն առաջ սկզբնական չրջաններու յատուկ լեզուական դժուարութիւնը: Երիտասարդութիւնը Ֆրանսացիի մը ահռելութեամբ եւ անթերի կը խօսի Ֆրանսերէնը: Ու չաւերու մօտ իր արտայայտութիւնը կը զանէ Ֆրանսական հոդեբանութիւնը:

Իր այս քաղաքացիական վիճակին չնորհիւ ալ երիտասարդութիւնը մաս կը կազմէ այլեւս Ֆրանսական միջավայրին, կարելի է ըսել առանց խորականութեան, առանց հայկական ծագման երբեմնի անպատեհութեան: Կը մնայ միայն Ֆրանսական ականջներու քիչ մը խորթ հնչող եւ Ֆրանսացիներու կողմէ չաճախ դժուար արտաբերուող հայկական մականուններու պարագան: Մանաւանդ երբ այդ մականունները զարդարուն են երբեմն իրենց թրքաբարբառ դրոշմով: Ասիկա, սակայն, վնասաբեր անպատեհութիւն մը չէ եւ դրեթէ դեր չի խաղար խորականութեան դուռ բանալու տեսակէտով:

Աւելորդ է ըսել, թէ քանի տասնամեակներ յետոյ, 100ին 80 կամ աւելի համեմատութեամբ Ֆրանսահպատակ դաղուեթ մը պիտի ունենանք Ֆրանսայի մէջ, մանաւանդ որ մինչ այդ ճուլումն ալ իր դերը մեծ մասով կատարած պիտի ըլլայ:

Աւելցնենք նաեւ, որ քաղաքացի ծնած կամ հետագային քաղաքացիութիւնը ընդունած հայ երիտասարդները, իրրեւ Ֆրանսական հայրենիքին զաւակները, ենթակայ են պարտաւորիչ զինուորական

ծառայութեան: Նորագիրներու կամ պահեստիներու իւրաքանչիւր զօրակոչի հետ հարիւրաւոր հայ երիտասարդներ ալ կը մտնեն բանակի շարքերուն մէջ, օրէնքով սահմանուած իրենց պարտականութիւնները կատարելու համար: Այսօր, միայն Ալժերիոյ մէջ ծառայող հայ զինուորներու թիւը կը հաշուէն մօտ 3000: Կան ուրիշներ նաեւ Ֆրանսայի եւրոպական մասին մէջ:

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԹԵՄԻՆ ՊԱՐԱԳԱՆ

«Փոխան յառաջարանի» գրած մեր տողերով ըսինք, որ թեմական կազմակերպութիւն դոյութիւն չունի ֆրանսահայ գաղութին մէջ: Այս տեսակէտով, ամբողջ Սփիւռքի մէջ բացառութիւն կազմող կամ ներքին—կազմակերպական դծի վրայ եւս մնացած միակ գաղութն է:

Հարաւային Ֆրանսայի չրջանը միայն, մինչեւ երկրորդ աշխարհամարտի սկիզբը ունեցած է իր թեմական կազմակերպութիւնը, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին կողմէ ճանչցուած իր թեմով ու յարակից մարմիններով: «Ունեցած է» ըսինք, պիտանալով հանդերձ, որ Հարաւային Ֆրանսայի թեմը իրաւապէս դոյութիւն ունի նաեւ այսօր: Ներկայիս չունեցածը կազմակերպական մեքենան է միայն: Թեմական–պատգամաւորական ժողովը եւ այդ ժողովէն բխած մարմիններն են որ կը պակսին չուրջ երկու տասնամեակէ ի վեր: Ու կը պակսին, որովհետեւ երկար ժամանակէ ասդին թեմական ընտրութիւններ չեն կատարուած:

Հակառակ այս կացութեան, կայ այնու ամենայնիւ Ազգային Կեդրոնական Վարչութիւն, որ կուգայ նախապատերազմեան օրերէն եւ որ կը նկատուի թեմական իշխանութեան խորհրդանշանը: Նորը չէ ընտրուած, որովհետեւ ընտրող ժողովը՝ թեմական–պատգամաւորականը ցրուած է եւ իր կարգին ընտրուած չէ նորէ նոր: Ազգային Կեդր. Վարչութիւնը, իր այդ հնացած կազմով ալ, սակայն, կը ներկայանայ այսօր իբրեւ Հարաւային Ֆրանսայի թեմին միակ իրաւատէրը, եւ, իր այդ հանդամանքով ալ կապած է իրեն թեմին մաս կազմող համայնքներուն ազգային մարմինները:

Այս իրականութեամբ, մօտաւոր յառաջիկային հատանաբար իրագործելի թեմական վերակազմութիւնն ալ պիտի կատարուի նոյն այդ Ազգային Կեդր. Վարչութեան նախաձեռնութեամբ: Իսկ այդ վերակազմութեան համար պէտք պիտի ըլլայ կատարել թեմական նոր ընտրութիւններ: Անդամ մը որ կատարուին այդ ընտրութիւնները եւ անոնց արդիւնքով կազմուի թեմական–պատգամաւորական ժողովը, թեմը պիտի կրնայ ունենալ հարազատօրէն ներկայացուցչական իր Ազգային Կեդր. Վարչութիւնը, յարակից մարմիններով:

ՓԱՐԻԶԸ ԿԾԿՈՒՄԸ Է ԻՐ ՊԱՏԵԱՆԻՆ ՄԷՋ

Հարաւային Ֆրանսայի թեմին վերակազմութեամբ ալ, սակայն, թերի պիտի մնայ թեմական ընդհանուր կազմակերպութեան գործը

ֆրանսահայ դպրութիւն մէջ: Թերի մնացած է արդէն ի վաղուց անոր: Փարիզը, կեդրոնական Ֆրանսայի հայկական համայնքներուն հետ, կրնար դառնալ առաձին թեմ մը 1921–22էն յետոյ, երբ դպրութիւն կէսէն աւելին տեղաւորուած էր արդէն այդ շրջաններուն մէջ: Չէ մտածուած, սակայն, կազմակերպական նման ցանցի մը ստեղծման մասին: Փարիզը, առաջին օրէն իսկ կծկուած է իր պատեանին մէջ եւ չէ հետաքրքրուած դաւառական շրջաններով: Ինքն իրմով հետաքրքրութիւնն ալ եղած է անդամական համախմբում մը Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցիին շուրջը, կրօնական Ընկերակցութեան մը սահմաններուն մէջ: Ու փարիզահայութիւնը բաւարարուած է այդքանով:

Այս եղանակով, այսինքն պարզ տեղական դրութեամբ կազմակերպուած են նաեւ կեդրոնական Ֆրանսայի մեր համայնքները Լիոնի, Տէսինի կամ Վալանսի մէջ: Ամէն մէկը ինքն իր ղլխուն, ինքն իրեն համար:

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ

Փարիզը ուրոյն թեմ չըլլալով հանդերձ, սակայն, ունի իր Առաջնորդարանն ու Առաջնորդը, հակառակ մեր այն աւանդական դրութեան, ըստ որում Առաջնորդարան եւ Առաջնորդ կրնան ունենալ մեր ղոյդ կաթողիկոսութիւններէն մէկն ու մէկուն ենթակայ եւ բոլոր համայնքներով կազմակերպուած թեմերը միայն: Ու քանի որ թեմական այդ կազմակերպութիւնը չկայ, Փարիզի Առաջնորդն ալ կ'ընտրուի Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան կողմէ, Փարիզի հայութեան համար միայն: Առանց աւելի տարածուն իրաւասութեանց:

Բայց որպէսզի այդ տարածուն իրաւասութիւններն ալ կարենայ ունենալ, Էջմիածնայ Կաթողիկոսը, նախորդը եւ հիմակուանը, իր առեղծած եւ մեր եկեղեցական աւանդութեանց բոլորովին հակասող դրութեամբ մը, Փարիզի Առաջնորդին տուած է «Հայրապետական Պատուիրակ»ի տիտղոսը, հռչակելով զայն իրրեւ տեսակ մը նշանակեալ հովուապետ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ բոլոր զաւակներուն համար անխտիր, Ֆրանսահայ դպրութիւն մէջ, անոր իրաւասութեանց ենթարկելով մինչեւ անգամ Հարաւային Ֆրանսայի առաձին թեմը:

Գործնական առումով, սակայն, դպրութ մը «Հայրապետական Պատուիրակ»ի դրութեամբ կառավարելու այս եղանակը արդիւնք մը չէ տուած մինչեւ հիմա, գոնէ Ֆրանսայի մէջ: Անուանական տիտղոս մը արժէքը միայն ստացած է Փարիզի Հայոց Առաջնորդին տրուած պատուիրակի այդ հանդամանքը: Առաջնորդը, իր տարածուն իրաւասութեանց եւ իսկական դերին ու հանդամանքին մէջ եղած պիտի ըլլար, եթէ Փարիզը կազմակերպուած ըլլար իրրեւ թե-

մական երկրորդ կեդրոն մը, Հարաւային Ֆրանսայի թեմին նման: Մինչդեռ հիմա կը ներկայանայ ան վաստօրէն իբրեւ Փարիզի Առաջնորդ, իսկ ձեւապէս միայն իբրեւ «Հայրապետական Պատուիրակ»: Աւելցնենք, որ անոր հովուութեան սահմաններուն մէջ կը մտնեն, ըստ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կարգադրութեան, նաեւ Արեւմտեան Եւրոպայի կարգ մը երկիրներուն մէջ ապրող Հայերը, այդ պատճառով ալ Փարիզի Առաջնորդը կը նկատուի «Հայրապետական Պատուիրակ Եւրոպայի թեմին», կեդրոն ունենալով Փարիզի Առաջնորդարանը:

ՀԱՒԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հաւաքական–կազմակերպական տեսակէտով Ֆրանսահայ պաղուեին այս կեդրոնախոյս եւ տարտղնուած վիճակը կը վնասէ անկասկած անոր ամրողջականութեան պահպանման: Այդ վիճակը կը յանգի ի վերջոյ մանակի կազմալուծումներու, որոնցմէ վնասուողը դաղութը կ'ըլլայ վերջին հաշուով: Մինչդեռ Ֆրանսահայութիւնը, ձուլման վտանգի տեսակէտով ներկայացուցած իր իւրայատուկ պայմաններուն բերմամբ, եւ, նոյն այդ վտանգը դիմագրաւելու համար, պէտք ունի հաւաքական, կեդրոնացուած ու ներդաշնակեալ աշխատանքի, ինչ որ անկարելի է այժմու կացութեան մէջ:

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐՈՒ ՊԱԿԱՍԸ

Թեմական–կրօնական այս դծով աւելցնենք նաեւ այն, որ եկեղեցիներու եւ քահանաներու անբաւարարութիւնն ալ ղդալի է դաղութին մէջ, իր կարգին: Հարիւր հազարի մօտեցած եւ 100ին 86–87 համեմատութեամբ Հ. Ա. Եկեղեցւոյն պատկանող հայկական համբանքը ունի այնտեղ հազիւ 18 եկեղեցիներ եւ մատուռներ (որոնց 4ը Փարիզի եւ 8ը Մարսէյլի շրջաններուն մէջ), ուր կը պաշտօնավարեն 14 քահանաներ: Մարսէյլի շրջանի 8 եկեղեցիներուն 3ը փակ են տարիներէ ի վեր, մնայուն հոդեւոր հովիւներու չդոյութեան պատճառով: Քահանայ չի ճարուիր արտասահմանէն, իսկ տեղւոյն վրայ ձեռնադրելիներ չկան: Կան շարք մը համայնքներ ալ, որոնք ոչ մատուռ ունին, ոչ ալ քահանայ (Կարտան, Կրընոպլը, Սէն Շամոն, Վիեն, եւլն.):

ՎԻՃԸ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՍԳԱՏՕՆԻՆ ՇՈՒՐՋ

Կ'ըսէինք թէ մօտաւոր անցեալին մէջ պատակուած Ֆրանսահայ դաղութը կը պարզէ այժմ հանդարտ դոյավիճակ մը, ուր սուր ու կրքոտ պայքարներ չկան, թէեւ չեչուած ըլլալու աստիճան զդալի է պաղութիւնը հատուածէ հատուած: Այսքանն ալ կը բաւէ ըսելու համար, որ համազազութային գործակցութիւն չկայ այնտեղ: Այդ կը նշանակէ, որ կողմեր միշտ կան եւ անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը գործէ իր հայեցողութեամբ, առանց սակայն ճակատ յար-

դարերու իրարու դէմ եւ ծայրայեղութեանց մղելու իրերը: Տեղ-տեղ դոյութիւն ունեցող տեղական վէճերը չեն վնասեր դաղութի ամբողջական կեանքին եւ համայնքի մը յահմաններէն դուրս չեն ելլեր:

Տարին մէկ անգամ մխայն, այն ալ ամենայն նուիրական պատեհութեամբ, իրերամերժ անհատակատողութիւնը, կամ, եթէ բառը ծանր չէ, պառակտումը կը ցցէ իր գլուխը Փարիզի մէջ: Համազգային Սպասոնի պարագան է ասիկա:

Սկիզբէն ի վեր աւանդութիւն դարձած է Փարիզի եւ Ֆրանսահայ այլ համայնքներու մէջ՝ Սպասոնը կազմակերպել Զաքհաս Որբերու Միութեան կամ Ազգիլեան Սերունդին նախաձեռնութեամբ եւ ազգային-յարանուանական մարմիններու եւ զանազան կազմակերպութեանց մասնակցութեամբ: Ահա այս նախաձեռնութեան դէմ է, որ ամէն տարի գլուխ կը բռնեն՝ Զաքհաս Որբերու Միութիւնը դաշնակցական նկատող հակադաշնակցականները եւ կը մերժեն բերել իրենց մասնակցութիւնը՝ իրապէս համազգային հողի վրայ Ազգիլեան Սպասոնի կազմակերպման: Ու վէճը, որ ծայր կուտայ ամէն տարի Սպասոնի նախօրեակին, կը դադրի հանդիսութեան կատարումէն յետոյ:

Հասկնալի է որ այդ վէճին իսկ բերմամբ, Փարիզը կ'ունենայ երկու սպահանդէսներ, — մէկը՝ Ազգիլեան Սերունդին կազմակերպածը, յիսնեակ մը ազգային մարմիններու եւ կազմակերպութեանց մասնակցութեամբ եւ խուռն բազմութեան մը ներկայութեան, իսկ միւսը՝ ձախակողմեաններուն ու անոնց համախոհներուինը, տասնեակ մը համակիր միութեանց գործակցութեամբ եւ ցանցառ հասարակութեան մը մասնակցութեամբ: Ու մինչ, Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական քոյր Ցարանուանութիւնները, ամէն տարի, պաշտօնապէս կը բերեն իրենց մասնակցութիւնը Ազգիլեան Սերունդի նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած սպահանդէսին, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Փարիզի Առաջնորդը, դիւանապետ՛ն կը խուսափի երկու սպահանդէսներէն ալ եւ կը գոհանայ Նահատակաց յիշատակին կատարուած պարզուկ հոգեհանդիսաւով մը եկեղեցիին մէջ...

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐԸ

Հետապայ էջերուն վրայ կարելի մանրամասնութիւններով պիտի պատկերացնենք Ֆրանսահայ դաղութի հանրային կեանքը մշակութային, դեղարուեստական, բարեսիրական, հայրենակցական եւ այլ դեմիններու վրայ: Իրրեւ ընդհանուր հատատում ըսենք այժմէն, որ այդ կեանքը, հակառակ աստիճանական օտարացման դծով յառաջացող դժուարութեանց եւ անպատեհութեանց, տակաւին կը պահէ իր ողեւորութիւնը, պարագայօրէն յիշեցնելով նախկին

խանդավառ օրերը, երբ չատ աւելի աւելի նպաստաւոր էին պայմանները եւ բազմաթիւ արժէքաւոր առաջնորդներ ու ղէմքեր կ՚ապրէին տակաւին, իրենց հմայիչ չունչին ու հեղինակութեան տակ պահելով բազմութիւնները:

Այլապիտակ Միութեանց գծով հարուստ է Ֆրանսահայ դաղութը, մանաւանդ Փարիզը: Կան այնպիսիներ, որոնք հիմնուած են ժամանակին եւ այսօր ալ կը պահեն իրենց անուններըը, բայց դործունէութիւն մը չունին: Ուրիշներ կը դործեն չատ սահմանափակ շրջանակներու մէջ եւ տարին մէկ–երկու անդամ հազիւ դլուխ կը դարձնեն իրենց դոյութիւնը: Ասոնցմէ դուրս մնացողներն են որ կը դործեն եւ կը յաջողին կենսունակ պահել դաղութին հանրային կեանքը:

Չատուածէ հատուած պաղութեան հետեւանքով, սակայն, հանրային այլ ձեռնարկներու մէջ ալ երկու առանձին մասերու բաժնուած է դաղութը: Յիշատակեցինք Համազդային Սպասօնի օրինակը: Հրապարակային ուրիշ ձեռնարկներ ալ, սակայն, կազմակերպման եւ ներկայացման դծով տարբեր պատկեր չեն ներկայացներ: Սա տարբերութեամբ միայն, որ եթէ Համազդային Սպասօնին առթիւ իրերամերժ պաղութիւնը հրապարակային վէճի եւ փոխադարձ մեղադրանքներու դուռ կը բանայ, այլ ձեռնարկներու մէջ վէճ ու պատմութիւն չի ստեղծուիր: Իւրաքանչիւր հատուած իր կրցածն ու դիտցածը կ՚ընէ իր ուղած ձեւով, առանց դիմացինին հետ «բռնուելու»:

Հրապարակային քիչ ձեռնարկներ կան, որ կ՚արժանանան երկու հատուածներուն ալ մասնակցութեան: Թատերական ներկայացման մը առթիւ կարելի կ՚ըլլայ, օրինակի համար, երկու հատուածներուն ալ պատկանող հանդիսականներ տեսնել սրահի մը մէջ, եթէ ձեռնարկը չեչտուած հատուածական դոյն չունի: Այլապէս, իրարմէ բոլորովին տարբեր հասարակութիւններ կը լեցնեն սրահները, հատուածէ հատուած կազմակերպուած ձեռնարկներու առթիւ: Պատկերը այնքան աչքի կը զարնէ, որ մէկ ձեռնարկի կամ հանդիսութեան մը ընթացքին սրահի մը մէջ տեսնուած բազմութիւնը չի տեսնուիր հակառակորդ հատուածի ձեռնարկին կամ հանդիսութեան պարագային: Կարծէք երկու տարբեր համայնքներու երկու տարբեր հասարակութիւններն են որ ներկայ կ՚ըլլան այդ ձեռնարկներէն իւրաքանչիւրին:

Այնու ամենայնիւ կեանքը կ՚ընթանայ ընդհանրապէս առանց յնդումներու կամ հատուածէ հատուած բռնկումներու:

Գաղթահայ մէկ կամ երկու կեդրոններու բացառութեամբ պատկերը այս ըլլալով մեր բոլոր դաղութներուն մէջ, չատ պիտի չտեսնենք Ֆրանսահայ դաղութին մէջ ալ տիրող այս դոյավիճակը: Այս դաղութը, միւսներուն բաղդատմամբ ունի ներկայիս դէթ այն

առաւելութիւնը, որ հաստուածները ակտիւ դրսեւորում մը չեն տուած փոխադարձօրէն իրենց կեցուածքին եւ հրապարակով ալ պիտի չեն դատափետեր: Այսքանն ալ թող նկատուի մխիթարանք մը, քանի որ վատին վատագոյնն ալ կայ ամէն գործի համ կացութեան մէջ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄՐԱՆՔԸ

Կարեւոր է անշուշտ պիտնալ Ֆրանսահայ գաղութին համրանքը: Գիտնալ, այսինքն, թէ որքա՛ն Հայեր կ'ապրին Ֆրանսայի մէջ եւ երկրին ո՛ր կէտերուն վրայ: Որքա՛նը կը պատկանին Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիին եւ որքա՛նը՝ Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական Յարանուանութեանց: Ի՛նչ է թուական պատկերը նախորդ տարիներու հետ բաղդատմամբ: Գաղութը կ'աճի՞, կը նուազի՞, թէ՞ կը մնայ անփոփոխ իր համրանքով: Եւ վերջապէս ամբողջութեան մէջ ի՞նչ համեմատութիւններ կը ներկայացնեն Ֆրանսահպատակ, օտարահպատակ եւ որեւէ հպատակութիւն չունեցող Հայերը:

Կարեւոր էր անշուշտ պիտնալ այս բոլորը, բայց դժբախտաբար չկար պիտնալու կարելիութիւնը: Գիտնալու, այսինքն, իրական ու վաւերական համրանքը գաղութին: Մեր կատարած պրպտումներու ընթացքին կարելի եղաւ միայն արձանագրել մօտաւոր թիւեր, որոնց բացարձակ ճշդրտութեան մասին նոյն իսկ տեղեկատուները վստահ չէին:

Այս պակասը յատուկ է դժբախտաբար մեր բոլոր գաղութներուն: Մինչեւ իսկ ամէնէն լաւ կազմակերպուածները անոնց մէջ չեն պիտաւ իրենց ճշդրիտ համրանքը: Ստուգումներու գծով նոյն դժուարութեանց հանդիպած ենք ցարդ Լիբանանի, Սուրիոյ, Եգիպտոսի, Իրաքի եւ Իրանի մեր գաղութներուն մէջ: Ու վստահօրէն պիտի հանդիպինք նաեւ այլուր, երբ առիթը ունենանք այցելելու նաեւ Սիւդքի այլ շրջանները:

ԻՆՉՈ՞Ւ ԴԺՈՒԱՐ ԵՆ ՍՏՈՒԳՈՒՄՆԵՐԸ

Ֆրանսահայ գաղութին մէջ, սակայն, ստուգումներու հնարաւորութիւնները չատ աւելի դժուար են: Պատճառը, նախ, կեդրոնացեալ թեմական կազմակերպութեան մը պակասն է եւ ապա գաղութին տարտղնուած, ցիրուցան վիճակը: Անկարելիութիւն է մարդահամար մը կազմակերպել կամ կանոնաւոր վիճակագրութիւններ պահել: Հաղարաւոր Հայեր կան, որոնք իրենց կապը կտրած են եկեղեցիներուն եւ ազգային–եկեղեցական իշխանութեանց հետ: Կը դիմեն անոնց, երբ, օրինակի համար, թաղելիք մեռել մը կամ կընքելիք երախայ մը ունենան: Շատեր պատկառութեան համար կը դոհանան քաղաքային պարտաւորիչ ամուսնութեամբ եւ կ'անտե-

սեն եկեղեցիները: Ուրիշներ, իրենց Ֆրանսական քաղաքացիի հանդամանքով, ազգային մարմիններուն դիմելու հարկ չեն զգար, օրինակի համար, հաստատագիր մը ստանալու համար:

Ահա այս պայմաններու տակ, Ֆրանսահայերուն կարեւոր մէկ մասը ոչ մէկ հետք կը ձգէ ազգային տոմարներու մէջ: Արդիւնքը հետեւարար կ'ըլլայ այն, որ ոչ մէկ ազգային մարմին, Թաղականութիւն կամ Հոգաբարձութիւն, կրնայ ճշդրտօրէն դիտնալ իր եկեղեցական կամ համայնական չրջանակին մէջ ապրող ազգակիցներուն թիւը:

Ու տակաւին այնքան տարտղնուած են մասնաւորապէս միջին, հարաւային, արեւմտեան եւ արեւելեան Ֆրանսայի զանազան քաղաքներուն, գիւղաքաղաքներուն եւ գիւղերուն մէջ 20ով, 50ով, 100ով կամ 200ով տեղաւորուած եւ ազգային ոչ մէկ կազմակերպութիւն եւ կէտ կէտ ոչ մէկ կապ ու յարաբերութիւն ունեցող Հայերը, որ ստուգումներու կատարումը կը դառնայ գործնապէս անկարելի:

Ի հարկէ կան համայնքներ, որոնք գիտեն իրենց մօտաւոր համրանքը: Բայց գիտեն մօտաւորը միայն: Ճշդիտը գիտցող չկայ որեւէ տեղ:

ՀԱՅՈՑ ԹԻԻ՝ ՇՈՒՐՋ ՀԱՐԻՒՐ ՀԱԶԱՐ

Մենք արձանագրեցինք ահաւասիկ այդ մօտաւոր թիւերը: Եւ յարաբերական ճշդութեան մը ենթարկելու համար զանոնք, յաճախ, մեզի հաղորդուած համրանք մը բաղդատեցինք նոյն այդ համրանքին շուրջ ուրիշներու ունեցած կարծիքին կամ տեղեկութեանց հետ:

Արդ, ենթադրական թուանշաններուն գալով, «Գաղթականներու եւ Հայրենազուրկներու Պաշտպանութեան Ֆրանսական Պաշտօնատան» (նախկին Նանսէնեան Օֆիսի) չրջանակները կը կարծեն, թէ գաղութին համրանքը կը տարուբերի 90–105·000ի միջեւ: Այսպէս.—

35–40·000 ոչ մէկ հպատակութիւն ունեցողները.

40–45·000 Ֆրանսահպատակները.

15–20·000 օտար երկիրներու հպատակ Հայերը:

Ու դարձեալ ենթադրողներ կան, որ այս թուանշաններուն միջեւ տարուբերող Հայոց 100ին 93ը կը պատկանին Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյն, 100ին 5ը՝ Հայ Կաթողիկէ եւ 100ին 2ը՝ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներուն:

Եր վերջապէս, միջին հաշուով, 100·000նոց այս բազմութեան մաս կազմող չափահասներուն 100ին 35ը գործարանային եւ երկրագործական աշխատաւորներ են, 100ին 20ը՝ առեւտրականներ եւ արհեստաւորներ, 100ին 10ը՝ ազատ ասպարէզներու մարդիկ, 100ին 10ը՝ ուսանողներ եւ 100ին 25ը՝ ոչ մէկ արհեստ ունեցողներ (ծե-

բեր, հաշմանդամներ, ռնային զոհերով ընտանիքներ, իրենց եկամուտներով ապրողներ, եւլն.):

Մեր պետութիւնն ու հնարաւորութեան սահմաններուն մէջ կատարած ստուգումները թոյլ կուտան մեզի հաստատելու, թէ մօտաւորապէս ճիշդ պիտի ըլլար իրրեւ 100·000 ընդունիլ Ֆրանսահայոց համրանքը: Ինչ կը վերաբերի, սակայն, անոնց յարանուանական բաժանման, մօտաւոր դնահատում մը պիտի ըլլար ներկայացնել Հայ Կաթոլիկները 9–10·0000ով, այսինքն ընդհանուր թիւի 100ին 9–10ով, իսկ Հայ Աւետարանականները՝ չուրջ 4000ով, այսինքն 100ին 4ով:

ՈՐ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՈՐՔԱՆ ՀԱՅ ԿԱՅ

Ինչպէս հետագայ էջերուն վրայ տրուած մանրամասնութիւններէն ի յայտ կուգայ, վեր ի վերոյ 100·000 դնահատուած այս բազմութիւնը կեդրոնացած է հետեւեալ շրջաններու մէջ.—

35·000 Փարիզ եւ արուարձանները.

23·000 Մարսէյլ եւ արուարձանները.

22·000 Ֆրանսայի այլ շրջաններուն մէջ.

6·000 ծանօթ կամ անծանօթ կէտերու վրայ ցրուած.

10·000 Հայ Կաթոլիկները.

4·000 Հայ Աւետարանականները:

Ընդհանուր դումար՝ 100·000 անձ, մօտաւորապէս:

Հայ կաթոլիկներուն 3·500ը կը պտնուին Փարիզ եւ արուարձանները, 2·500ը՝ Մարսէյլ եւ շրջանները, 2·000ը՝ Ֆրանսայի այլ շրջաններուն մէջ, իսկ մնացեալը ցրուած է հոս–հոն եւ կամ կապուած է Լատին Եկեղեցիին:

Հայ Աւետարանականներէն չուրջ 1·300 հոգի կ'ապրին Փարիզ եւ արուարձանները, 1·000 հոգի՝ Մարսէյլ եւ շրջանները եւ չուրջ 1·700 հոգի՝ Ֆրանսայի այլ շրջաններուն մէջ:

Այս է ամփոփիկ Ֆրանսահայ դաղութին մօտաւոր պատկերը, համրանքի տեսակէտով:

ԸՆԴԱՄԷՆԸ 1275 ՓՈՔՐԻԿՆԵՐ ՀԱՅԵՐԷՆ ԿԸ ՍՈՐՎԻՆ

Ինչ կը վերաբերի չարաթաիական միօրեայ մայրենի լեզուի դասընթացքներուն հետեւող եւ տարրական հայերէն մը սորվող երկսեռ մանուկներու եւ պատանիներու համրանքին, մեր տրամադրութեան տակ ունեցանք հետեւեալ մօտաւոր թուանշանները.—

625 հոգի Փարիզ եւ արուարձանները.

300 հոգի Մարսէյլ եւ արուարձանները.

350 հոգի Ֆրանսայի այլ շրջաններուն մէջ:

Ընդհանուր դումարը՝ հազիւ 1275 երկսեռ աշակերտներ՝ վերտահօրէն 20·000է աւելի մանուկներ ու պատանիներ հաշուող Ֆրանսահայ դաղութին մէջ...

Փակելով այստեղ ընդհանուր հաստատումներու այս չարքը, տանք այժմ Ֆրանսահայ դաղութին ու կեանքին պատկերը չրջանէ չրջան եւ համայնքէ համայնք:

Բ) ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՓԱՐԻԶԸ

Ֆրանսահայ գաղութին մեծագոյն կեդրոնն է Փարիզը, անշուշտ իբեն ենթակայ հայաշատ արուարձաններն ալ միասին հաշուելով: Ու մեծագոյն կեդրոնը ոչ միայն համրանքով, այլեւ չորք մը ուրիշ առաւելութիւններով, որոնք կը պակսին Ֆրանսահայ միւս համայնքներուն:

Այսպէս, հանրային կեանքը աւելի եռուն է Փարիզի մէջ: Աւելի շատ թիւով մտաւորական ուժեր կան այնտեղ: Կան աւելի գործօն ու աւելի բազմապիսակ կազմակերպութիւններ: Այնտեղ է հրատարակչական կեդրոնը եւ հոն է որ լոյս կը տեսնեն Ֆրանսահայ բոլոր հրատարակութիւնները, — օրաթերթ, պարբերաթերթեր, գիրքեր, եւլն.: Ուրիշ երկիրներէ այցելու մտաւորականներ ամէնէն շատ Փարիզ կը հանդիպին: Եւ, վերջապէս, Փարիզն է որ տուն կուտայ ընդհանրապէս համազգային բնոյթ ունեցող ձեռնարկներուն, հակառակ անոր որ գաղութի ներկայացուցչական կեդրոնը չէ ան:

Ընդարձակ տարածութեան մը վրայ լայնքին–երկայնքին ցըրուած համայնք մը, կամ, արուարձաններն ալ միացնելով, համայնքներու ամբողջութիւն մըն է Փարիզը: Ունի, սակայն, երթեւեկի դիւրութիւններ, որոնց շնորհիւ կապը հեշտօրէն կը պահուի կեդրոնին եւ շրջաններուն միջեւ: Ասիկա կը դիւրացնէ արուարձաններուն մասնակցութիւնը կեդրոնին մէջ կատարուած հրապարակային ձեռնարկներուն: Կը դիւրացնէ նաեւ անոնց յարաբերութիւնը Առաջնորդարանին եւ հանրային այլ մարմիններու կամ կազմակերպութեանց հետ:

Եթէ Ֆրանսայի բազմաթիւ հայաբնակ կէտերը կեդրոնի մը միացնող վարչական ու յարաբերական կապը կը պակսի Ֆրանսահայ գաղութին մէջ, ընդ Փարիզը իբեն ենթակայ շրջաններուն միացնող կապը կայ եւ լաւ ալ կազմակերպուած է:

Հ. Ա. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Շատ են Փարիզի հայաբնակ արուարձանները: Ու նաեւ իրարմէ հեռու թաղամասերը: Ասոնցմէ, սակայն, իրրեւ առանձին համայնք կազմակերպուած պէտք է նկատել Ալֆորվիլը, Առնուվիլը եւ Շաւիլը, որոնք ունին իրենց եկեղեցիները եւ Փարիզի կեդրոնին կապուած Եկեղեցական Հոգաբարձութիւնները:

Փարիզի ազգային կեդրոնական իշխանութիւնը կը ներկայացնէ «Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Փարիզի եւ Շրջակայից Կրօնական Ընկերակցութիւն»ը, որ կազմուած է 14 Նոյեմբեր 1927ին, Ֆրանսական 1 Յուլիս 1901ի եւ 9 Դեկտ. 1905ի օրէնքներուն համաձայն:

Քառ կանոնադրութեան, Ընկերակցութեան դեկավար մար-

մինն է Ներկայացուցչական ժողովը, որ կ'ընտրուի 4 տարին անդամ մը եւ կը բաղկանայ անդամներու ցաղանի քուէարկութեամբ ընտրուած 24 աշխարհական եւ 3 եկեղեցական ներկայացուցիչներէ, նախագահ ունենալով Փարիզի Առաջնորդը:

Ներկայացուցչական ժողովէն կ'ընտրուի, երկու տարուան համար, Ընկերակցութեան Վարչութիւնը, որ գործադիր իշխանութիւնն է եւ կը բաղկանայ 9 անդամներէ (մէկը եկեղեցական):

Ընկերակցութեան անդամ կրնան ըլլալ Հ. Ա. Եկեղեցւոյն պատկանող, Փարիզի ու չրջականերուն մէջ ապրող եւ 21 տարեկանէն վեր բոլոր Հայերը, իրրեւ տարեկան անդամատուրք վճարելով նուազագոյն 100 ֆրանք: Ընկերակցութիւնը կ'ունենայ նաեւ բարեբար եւ պատուոյ անդամներ:

Անցեալ տարեշրջանին, Ընկերակցութեան անդամներուն թիւը կը հասնէր 4000ի: Ասոնց 3/4ը, մօտաւորապէս, կը մասնակցին Ներկայացուցչական ժողովի ընտրութիւններուն:

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ ԿԱԶՄԸ

Ներկայացուցչական ժողովը, որ կը դումարուի տարին երկու անգամ եւ ի հարկին բացառիկ առիթներով, վերջին անգամ ընտրուած է 1955ին եւ ունի հետեւեալ կազմը.—

Տ. Թովմաս Ա. քհնյ. Մինասեան, Տ. Եսայի քհնյ. Ալթունեան, Տ. Ադդէ քհնյ. Փայլակեան, Վահէ Ֆրէնկեան (առենապետ), Բարսեղ Տամլամեան (փոխ–առենապետ), Յովհաննէս Պօղոսեան (առենադպիր), Արամ Տաթօնեան (փոխ–առենադպիր), Արմենակ Աճէմեան, Արտաշէս Բամպուքճեան, Պարէտ Բամպուքճեան, Արմէն Բարսեղեան, Վահան Խամէրեան, Պատրիկ Կէնճեան, Վարդ Կիւլպէնկեան, Անդրանիկ Մալաճեան, Կարապետ Յակոբեան, Նուպար Յովհաննէսեան, Օննիկ Պօյաճեան, Գէորգ Պալըճեան, Հրանդ Պալեան, Գառնիկ Պախթիարեան, Սերժ Պետրոսեան, Կարօ Ջրբաչեան, Յարութիւն Սարաֆեան, Յակոբ Տէր Յակոբեան, Սեդրակ Քարեան եւ Նուրհան Ֆրէնկեան:

Ներկայացուցչական ժողովը վերջին անգամ ընտրուած է 1955ին, այնպէս որ, ըստ կանոնադրի, նոր ընտրութիւններ պէտք է կատարուին տարւոյս ընթացքին:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ, ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ, ԿՐԹԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ

Այս ժողովէն ընտրուած եւ «Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ Եկեղեցւոյ կրօնական Ընկերակցութեան վարչութիւն» կոչուող գործադիր իշխանութիւնը կը բաղկանայ հետեւեալ անձերէն.—

Տ. Թովմաս Ա. քհնյ. Մինասեան, Սեդրակ Քարեան (առենա–

պետ), Յակոբ Տէր Յակոբեան (փոխ–առենապետ), Պատրիկ Կէնճեան (առենադպիր), Պարէտ Բամպուքճեան (դանձապահ), Արտաշէս Բամպուքճեան, Արմէն Բարսեղեան, Կարապետ Յակոբեան եւ Նուբհան Ֆրէնկեան:

Կրօնական Ընկերակցութեան կից կայ նաեւ ընտանեկան եւ ամուսնական հարցերով զբաղող Դատաստանական խորհուրդ, որուն նախագահն է Տ. Թովմաս Ա. քհնյ. Մինասեան: Կ'անդամակցին Սեդրակ Քարեան, Ա. Խոնդկարեան եւ Տոքթ. Ա. Տ. Անդրէասեան:

ՍԵԴՐԱԿ ՔԱՐԵԱՆ
Ատենապետ Փարիզի Հ. Ա. Եկեղեցւոյ
Կրօնական Ընկերակցութեան
Վարչութեան

Դարձեալ, Կրօնական Ընկերակցութեան Հովանաւորութեան տակ գոյութիւն ունի՝ հայկէնի միջնակարգ դասընթացքներու կազմակերպութեամբ զբաղող Կրթական Յանձնաժողովը, որուն կ'անդամակցին Յակոբ Տէր Յակոբեան (առենապետ), Սեդրակ Գարակէօզեան (առենադպիր), Արշաւիր Խանէմանեան (դանձապահ), Վահան Իչքալայեան, Մկրտիչ Պարսամեան եւ Յովհաննէս Պօղոսեան:

Այս մարմիններէն զատ, առանձին Հոգաբարձութիւն ունի նաեւ Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցին: Հոգաբարձութեան կ'անդամակցին Վահէ Թօսունեան (առենապետ), Արտաշէս Բամպուքճեան (փոխ–առենապետ), Պարէտ Բամպուքճեան (առենադպիր), Կարօ Ջրպաշեան (դանձապահ), Գրիգոր Բամպուքճեան, Եղուարդ Եազըճեան, Կարապետ Յակոբեան, Յակոբ Գալըպճեան, Օննիկ Պօյաճեան, Գառնիկ Պախթիարեան, Ստեփան Սահակեան եւ Զաւէն Տէր Սարգիսեան:

Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյ դիւանապետն է Սեդրակ Գարակէօզեան եւ քարտուղարուհին՝ տիկին Յասմիկ Քիւթինէրեան:

ՏԱՐԵԿԱՆ ՊԻՏԱՃԻ ԵՒ ՀԱՄԲԱՒՔ

Համայնքներու մէջ ծխական տուրք գանձելու սովորութիւնը չկայ, քանի որ անոնք կը կառավարուին անդամական դրութեամբ: Ծախքերը կը հատուցուին անդամատուրքերով եւ եկեղեցա–

կան այլ հասոյթներով:

Փարիզի համայնքի տարեկան պիւտճէն կը դառնայ 6 միլիոն ֆրանքի չուրջ (1 տոլարը կ'արժէ 490 ֆրանք): Համայնքը պղպեղին կալուած չունի: Ունի միայն արժեթուղթերու իր բաժինը Պղպեղին Տան մէջ (այս մասին պիտի ըլլանք առանձին): Թէ՛ կեդրոնի եւ թէ՛ չրջականերու համայնքները ինքնաբաւ են իրենց եկամուտներով եւ ընթացիկ ծախքերով:

Ինչպէս ըրկինք, Փարիզի եւ արուարձաններու հայութեան համրանքը, առանց հաչուելու Հայ Կաթոլիկներն ու Աւետարանականները, կը մօտենայ 35·000ի:

Եկեղեցւոյ Դիւանատան տրամադրութեանդ համաձայն, 1957ին, Փարիզի եւ արուարձաններուն մէջ պատահած են 132 մահեր, կատարուած են 160 պսակադրութիւններ եւ մկրտուած են 125 երեխաներ: Ամուսնութիւններէն 45ը խառն են, 17 օտարուհիներու եւ 28 օտար այրերու հետ:

Այս թուանշանները անշուշտ ճշդրիտ պատկեր մը չեն կրնար տալ փարիզահայութեան ճի կամ նուազման մասին, արուած ըլլալով որ կան Հայեր, որոնք կը պահուին առանց կրօնական ծէսի եւ երբեմն մկրտել չեն տար իրենց զաւակները:

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԻՕՐԵԱՅ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔԸ

Ինչ կը վերաբերի հայերէնի ուսուցման միօրեայ դասընթացքներուն յառաջող եւ Փարիզի եկեղեցւոյ հոգատարութեան ենթակայ հայ մանուկներուն եւ պատանիներուն, անոնք կը ներկայանային հետեւեալ համրանքով 1957–58 տարեշրջանին.—

Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյ կեդր. դասընթացք 60 երկսեռ աշակերտ, նոյն եկեղեցւոյ կիրակնօրեայ վարժարան 42, Պուա Գոլոմպ եւ չրջակաները 50, Պանէօ–Գաշան եւ չրջակաները 40, Պլվիլ եւ Լիլա միացեալ դասընթացք 50, Շաւիլ 32 եւ Ժանթիյեի 30, ընդամէնը 304 երկսեռ աշակերտներ:

Կիրակնօրեայ վարժարանը, որ բացուած է 1956ի Նոյեմբերին, կրօնական պահելիքներու եւ երկեցողութեան դասեր միայն կուտայ 42 աշակերտներու, օրական երկու ժամ: Ուսուցիչն է Մարզար Խրմեան:

Դասաւանդութիւնները ամէն տեղ կը կատարուին ընդհանրապէս հինգշաբթի օրերը, որովհետեւ չաբթուան այդ օրը փակ են ֆրանսական նախակրթարանները:

Վերոյիշեալ 304 աշակերտներուն 2/3ը աղջիկ է եւ 1/3ը մանչ: Դասընթացքները բաժնուած են քանի մը դասարաններու, ուր կ'ուսուցուին հայերէն ընթերցանութիւն, ուղղագրութիւն, քերականութիւն, կրօնք, պղպեղին պատմութիւն, երգ ու հայկական պարեր:

Դասաւանդութեանց սրահները կահաւորուած են գրասեղաններով, գրասախտակներով, այբուբէնի ցուցատախտակներով եւ

քարտէզներով: Աշակերտները կը կարդան թերթեր, կ'ընեն բացատրական եւ քերականական վերլուծումներ, կը թարգմանեն հայերէնէ ֆրանսերէն եւ փոխադարձաբար:

Այս դասընթացքներուն համար 1957–58 տարեշրջանին ծախսուած է շուրջ 1·375·000 ֆրանք, որուն 244·000ը գոյացած է թաղային հանդէսներէ, 191·000ը նուէրներէ, 150·000ը Շաւիլը տրամադրած է իր դասընթացքին համար, որ ինքնաբաւ է, իսկ 750·000ը վճարուած է Փարիզի Եկեղեցւոյ անտուկէն:

Կրթական Յանձնաժողովը, որուն հսկողութեան տակ կազմակերպուած են այս դասընթացքները, մշակած է նախակրթութեան ծրագիր մը, միօրինակութիւն մը առեղծելու համար կրթական դրծին մէջ:

Վերոյիշեալ թիւին վրայ պէտք է աւելցնել նաեւ 1) Հայ Կաթոլիկ Խաչի կողմէ Իսկ թաղամասին մէջ հաստատուած դասընթացքը, ուր կը յաճախեն 42 աշակերտներ, 2) Ալֆորվիլլի դասընթացքը՝ 60 աշակերտներով եւ Առնուվիլլինը՝ 25ով, 3) Հայ Կաթոլիկ եւ Հայ Աւետարանական համայնքներուն դասընթացքները, շուրջ 50 աշակերտներով, ինչպէս նաեւ 4) Սեւրի Մուրատեան երկրորդական վարժարանին 112 աշակերտները եւ Դպրոցասէրի 66 աշակերտուհիները, որոնց մէկ մասը եկած են պատառներէն եւ արուաստհմանէն:

Այս հաշուով, Փարիզի եւ արուարձաններու 35·000նոց համայնքին մէջ կ'ուսնանք ընդամէնը 625 երկսեռ աշակերտներ, որոնց մեծագոյն մասը հայերէն կամ կրօնական պահելիքներ կը սորվին շաբաթը մէկ օր եւ օրուան քանի մը ժամերուն մէայն:

Որքան ալ քիչ ըլլայ դասընթացքներուն յաճախող աշակերտներուն թիւը, այնու ամենայնիւ, եթէ Փարիզի մէջ կարելի է հանդիպիլ այսօր հայերէն դրոշ–կարդացող պատանիներու եւ նորահաս երկսեռ երիտասարդներու, անոնց բոլորն ալ սորված են իրենց մայրենի լեզուն այս դասընթացքներուն շնորհիւ:

Փարիզի Եկեղեցւոյ կեդրոնական դասընթացքի 60 երկսեռ աշակերտներուն կը դասաւանդեն տիկին Յասմիկ Քիւմպէրեան եւ Սեդրակ Գալաքէօզեան, դասընթացքի կազմակերպման թուականէն՝ 1946էն ի վեր: Տարեկան ծախքը՝ 150·000 ֆրանք:

ԱՋԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՄԱՆԹԱՇԵԱՆՑ ԵՒ Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Փարիզի հայ համայնքին մեծագոյն բարերարը եղած է՝ իր բարեգործութիւններով եւ մեծադումար նուիրատուութիւններով հանրածանօթ բնիկ Թիֆլիսցի Ալեքսանդր Մանթաշեանց, որ իր նաեթային դրծին բեմմամբ յաճախ կ'այցելէր Փարիզ: Հոն գտնուած առենը, անդամ մը, 1901ի ամրան, տեսնելով որ Հայերը անփոյթ եկեղեցի մը չունին եւ Աւետարանականներուն յատկաց-

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՄԱՆԹԱՇԵԱՆՑ

ուած ժողովարանի մը մէջ կ'ըն-նեն իրենց կրօնական արարողու-թիւնները, կ'արձէ իր ծախքով պեզակերտ եկեղեցի մը շինել եւ նուիրել ազգին: Այդ շրջանին Փարիզի Հայոց հոգեւոր հովիւ Վսեմաշուք քահանային հետ խորհրդակցելէ ետք, Ա. Մանթաշեանց, Շան գ'էլիզէ ազ-նուապետական թաղամասին մէջ եւ Jean Goujon փողոցին վրայ (թիւ 15) կը գնէ՝ հրդեհի մը հե-տեւանքով ամայի մնացած հող մը եւ Ֆրանսացի ճարտարապետ Ա. Կիլպէրին կը յանձնէ առա-ջադրած եկեղեցւոյն շինութիւ-նը: Բարեբարին ցանկութեամբ եկեղեցին պէտք էր կառուցուէր հայ ճարտարապետական ոճով, ինչ որ կ'իրականացնէ ճարտարապետը, կառուցումը պատշաճե-ցնելով միաժամանակ Փարիզի շինութեանց տեսչութեան պահանջ-ներուն:

Բահի առաջին հարուածը կը տրուի 14 Յուլիս 1902ին (Ֆրան-սական ազգային տօնին օրը) եւ հիմը կը դրուի Հոկտ. 5ին: Կա-ռուցումը կ'աւարտի երկու տարիէն եւ Ժան Կուժոն փողոցին վրայ կը բարձրանայ՝ Աղթամարի Ս. Խաչ վանքի եկեղեցւոյն ճարտարա-

Տեսարան մը Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյ հիմնարկէքէն (14 Յուլիս 1902), Գէորգ արքեպ. Իւրմեանի նախագահութեամբ:

պետական ոճով կառուցուած դեղակերտատաճարը:

Եւրոպայի Հայոց Առաջնորդ Գէորգ արքեպ. Իւթիւճեան, 2 Հոկտ. 1904ին կ'օծէ նորակառոյց եկեղեցին եւ կը կոչէ զայն Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ, բարեբարի հանդուցեալ հօր Յովհաննէս Մանթաչեանցի անունով: Եկեղեցւոյն եաեւի կողմը կը չինուի նաեւ Առաջնորդարանի չէնքը:

Ա. Մանթաչեանց, եկեղեցւոյ հողին եւ չէնքերու կառուցման համար կը ծախսէ, այդ առենուան արժէքաւոր դրամով, 1·540·000 ֆրանք:

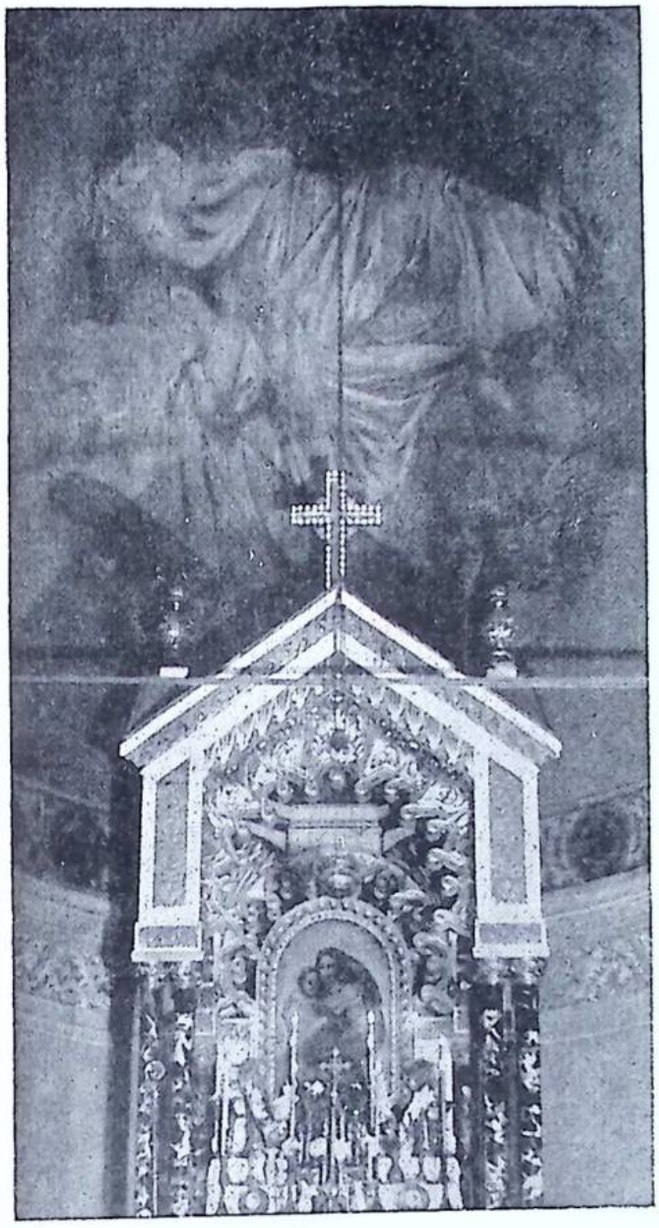
Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցին
ժամ կուժոն փողոցին վրայ

Իր այս բարեբարութեան համար, Ա. Մանթաչեան կ'արժանանայ Ֆրանսական պետութեան Պատուոյ Լեգէոնի Ասպետի պատուանշանին:

Բարեբարը եւ իր կինը կը հանգչին — կը հանգչի՞ն — Թիֆլիսի Հայոց վանքի մայր-տաճարին դաւիթը, իր խակ չինել տուած մատրան մէջ:

Աղեքսանդր Մանթաչեանցէն պատ, իրրեւ Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյն բարեբարներ կը յիշատակուին Ա. Էկնաեան, Ռ. Մարկոսեան, Պօղոս Նուպար փաշա, Համբարձումեան դերդաստան, տիկին Ս. Ֆրէնկեան, Ե. Պարկիրճեան և Կ. Յակոբեան դերդաստան: Ասոնց յիշատակին ամէն տարի, որոշեալ թուականներուն, կը կատարուի հոգեհանդստեան պաշտօն:

Այս բարեբարներու կարգին եղած են ուրիշ նուիրատուներ ալ, որոնք աջակցած են եկեղեցւոյ պայծառացման:

Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյ խորանն ու վերեւի կամարը

Եկեղեցին կառուցուած է ճաշակով եւ դուրսէն ու ներսէն ունի զեղեցիկ տեսք: Առենօք չինուած ըլլալով փոքրաթիւ համայնքի մը համար, այսօր նեղ պէտք էր գար այդ եկեղեցին կապուած փարիզաբնակ հայութեան: Դժբախտաբար թէ... բարեբախտաբար, նըման մտահոգութիւն չունի եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան համար: Գաղթականու թ է ա ն առաջին տարիներուն, ոչ միայն եկեղեցին ներսը, այլեւ ժան կուժոն փողոցը նեղ կուգար կիրակի օրերը հոն յաճախող բազմութեանց: Այսօր փոխուած է նաեւ այդ պատկերը: Եկեղեցին բերնէ բերան կը լեցնայ հիմա տարին երկու անգամ միայն, Մնունդին եւ Զատկին: Մնացեալ կիրակիներուն, ժամուորներուն թիւը չ'անցնիր 30-35ը: Առաջ, մարդիկ եկեղեցի կուգային զոնէ կիրակիէ կիրակի իրար տեսնելու համար: Այսօր այդ բանն ալ չկայ...

ՎՌԱՄՇԱՊՈՒՀ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԻՊԱՐԵԱՆ

Փարիզի մէջ, հարիւրամեակէ մը ասդին պաշտօնավարած են չատ մը հոգեւորականներ, քահանաներէն մինչեւ արքեպիսկոպոսներ: Բոլորին մէջ, սակայն, փոքրաթիւ լաւագոյններէն մէկը հանդիսացաւ Վռամշապուհ քհնյ. Քիւպարեանը, որ հետագային հասաւ արքեպիսկոպոսութեան աստիճանին: Իր յիսնամեայ քահանայագործութեան չրջանին, Վռամշապուհ Սրբազան, իր ծննդավայրէն մինչեւ Պոլիս եւ ապա Փարիզ, եղաւ հայրենասէր, անձնուէր, սրբակենցաղ եւ ամէն տեսակէտով արժանաւոր հովիւ մը: Պոլսոյ մէջ,

ՎՌԱՄՇԱՊՈՒՀ ԱՐՔԵՊ· ՓԻՊԱՐԵԱՆ

Երկուհին կօրհնդնելով այրհնալէ ետք, Պատրիարքարանին կողմէ հողեւոր հովիւի պաշտօնով ղրկուեցաւ Փարիզ եւ հոն մնաց մինչեւ իր մահը, ամբողջ 41 տարի: Եղիչէ արքեպ. Դուրեան վարդապետ ձեռնադրեց զայն Ա. աշխարհամատրան ընթացքին, «ծայրագոյն»ի տիտղոսով: Իսկ Փարիզի մէջ իր պաշտօնավարութեան 25-ամեակը տօնուելէ ետք, պատուի խընդրանքով, Գէորգ Ե. Հայոց Կաթողիկոսը եպիսկոպոս ձեռնադրեց զայն 6 Յունիս 1926ին: Տարիներ յետոյ ատացաւ նաեւ արքունեան տիտղոս:

Պոլսոյ մէջ իրրեւ «զարիպ ափրատէր» ճանչցուած եւ աշխարհական անունով Նազարէթ Քիլարեան ծնած էր Շապին Գարահիսար, 1855ին, իրրեւ մէկ չառաւիղը Արջուկեանց գերդաստանին: Կը սիրէր յիշատակել իր այս պատկանելիութիւնը եւ իր ատորագրութեան յաճախ կը կցէր «ի տանէն Արջուկենց» բացատրութիւնը: Վախճանեցաւ 3 Յունուար 1940ին: Փարիզի մէջ, 85 տարեկանին: Ոսկորները կը հանգչին Փէր Լաչէզի գերեզմանատունը:

ԱՌԱՋՆՈՐԴ – ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ ԵՒ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐ

Փարիզը եղած է միաժամանակ Եւրոպայի Հայոց առաջնորդութեան կեդրոնը, որուն իրաւասութեան սահմաններուն մէջ կ'էյնան Պելժիքայի, Զուիցերիոյ, Հոլանտայի, Իտալիոյ, Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ հայկական համայնքները: Փարիզի Առաջնորդը ունի ուրեմն էջմիածնէն նշանակուած «Հայրապետական Պատուիրակ»ի հանգամանքը, Եւրոպայի վերոյիշեալ չրջաններուն վրայ եւս տարածուող իրաւասութիւններով:

Այժմու Առաջնորդն ու Հայրապետական Պատուիրակն է երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանութենէն Տ. Սերովբէ եպիսկոպոս Մանուկեան, որ կը մնայ Փարիզ: Իր այս պաշտօններուն մէջ ան յաջորդեց հանգուցեալ Աբրահամ արքեպ. Սիւրմէեանին:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյն մէջ կը պաշտօնավարեն Տ. Թովմաս Ա. քհնյ. Մինասեան (Աւագերէց), Տ. Եսայի քհնյ. Ալթունեան եւ Տ. Յարութիւն քհնյ. Ճօրթուեան:

Երկու քահանաներ եւս կը պաշտօնավարեն արուարձաններու եկեղեցիներուն մէջ, — Տ. Ադէտ քհնյ. Փայլակեանը՝ Առնուվիլ եւ Տ. Պարզեւ քհնյ. Մէրճանեանը՝ Ալֆորվիլ:

Ինչպէս Առաջնորդ Տ. Սերովբէ եպիսկոպոս, այնպէս ալ քահանայ հայրերը, տօնական եւ այլ պատեհութիւններով հովուական այցելութիւն կուտան նաեւ Արեւմտեան Եւրոպայի այն համայնքներուն, որոնք մնայուն հոգեւորականներ չունին: (Մնայուն հոգեւոր հովիւ ունին միայն Իտալիոյ Հայերը. ունէին նաեւ Վիեննայինները, երբ ողջ էր իրենց հովիւը՝ եղիչէ ծ. վրդ. Իւթիւճեան:)

եկեղեցւոյ գաւիթի պատին վրայ ամրացուած մարմարեայ բարերարներուն անունները

ՓԱՐԻԶԻ ԱՐՈՒԱՐՁԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ԹԱՂԱՄԱՍԵՐԸ

Իսի.— Փարիզի ամէնէն հայաշատ երկու շրջաններէն մէկն է Իսի թաղամասը, որուն մաս կը կազմեն նաեւ Պիյանքուրը եւ Գլամարը: Այստեղ հաստատուած Հայոց թիւը կը հաշուուի 4800 անձ (միայն Լուսաւորչականները), մեծ մասով գաղթած Սէօլէօղէն, Սթանոզէն, կեսարիոյ Ռումախիկինէն, եւլն.: Հաստատուելով այս շրջանակին մէջ, ժամանակի ընթացքին հիմնած են անոնք առանձին թաղեր: Կը զբաղին ընդհանրապէս մանր առեւտուրով խանութներու եւ մարշէներու մէջ. կան նաեւ արհեստաւորներ: Իսին ճանչցուած է իբրեւ բրդեղէնի եւ պատրաստ զգեստեղէնի կեդրոն: Ժողովուրդին 100ին 70ը սեփական տուներու տէր են: Իսիի մէջ կը բնակին ոսկի թիւով մտաւորականներ եւ ազատ ասպարէզներու տէր մարդիկ:

Իսիի Հայերը առատաձեռն են նիւթական զոհաբերութեան պըծոյլ: Եկեղեցի չունին տակաւին, բայց կառուցման համար հանդա-

նակած են 3 միլիոն ֆրանք, որուն 2·5 միլիոնով գնած են արդէն 1247 քառ. մէթր տարածութեամբ հող մը, որուն վրայ պիտի շինուի եկեղեցին: Այս նպատակով ալ կայ Եկեղեցասիրաց Յանձնախումբ մը, հետեւեալ կազմով.— Սեդրակ Ամիրխանեան (առաջնապետ), Յարութիւն Պաղտասարեան (առաջնապիր), Յովհաննէս Սարաֆեան (գանձապահ), Յովհաննէս Գոճապըյրքեան, Փիլիպոս Եսայեան, Երուանդ Ատանալեան, Զաւիկ Զաւիկեան, Գալուստ Եափուճեան, Յակոբ Տ. Թովմասեան եւ Թորիկ Գալիկեան: Կայ նաեւ Եկեղեցասէր Տիկնանց Մխուքիւն: Հոգաբարձութիւն պիտի կազմուի եկեղեցւոյ շինութենէն ետք:

Կայ հայերէնի միօրեայ դասընթացք, որուն նախաձեռնութիւնն ու ծախքերը ստանձնած է Ֆր. Կապոյտ Խաչը: Կը յաճախեն 42 երկսեռ փոքրիկներ: Ժամանակին յաճախած են 150 աշակերտներ եւ իրրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարած են տիկիններ Զիթունի, Յ. Քիւթնէրեան, Պարգեւուհի Պետրոսեան, Ա. Խաչիկեան, Թ. Եաղըճեան եւ Արմենուհի Բալուեան, օրիորդներ Ա. Ալճեան եւ Թ. Աճէմեան եւ այրերէն՝ Արմենակ Աժտէրեան եւ Թումայեան: Այժմ կը դասաւանդէ Սերժ Քաջեան (ուսանող): Դասաւանդութիւնները կը կատարուին Իսիի Խրիմեան սրահին մէջ, որ հանրային դործունէութեան կեդրոնն է այդ շրջանին մէջ:

ԱԼՖՈՐՎԻԼ.— Այս արուարձանն ալ մէկն է Փարիզի ամէնէն հայաշատ շրջաններէն: Կը գտնուի Սէն եւ Մարն գետերուն միացած տեղը, երկաթուղիով Փարիզէն քառորդ ժամ հեռու: Ալֆորվիլը իր մէջ կ'ընդդրկէ նաեւ Մէդոն Ալֆորի, Շարանթոնի, Սէն Մորիսի, Ժուանվիլի եւ Սէնթ Օնորէի մէջ բնակող Հայերը:

Գաղթականութեան ժամանման առաջին տարին՝ 1922ին, հազիւ 3–4 ընտանիքներ տեղաւորուած էին Ալֆորվիլի մէջ. 3 տարի ետքը այս թիւը բարձրացաւ 900 անձի եւ յաջորդ տարին՝ 1600ի: Այժմ կը ներկայացնէ մօտ 4500նոց բազմութիւն մը:

Համայնքը ունի իր նորակառոյց եկեղեցին՝ Ս. Պօղոս եւ Պետրոսը եւ մնայուն հոգեւոր հովիւը՝ յանձին Տ. Պարգեւ քհնյ. Մէրճանեանի: Կայ Եկեղեցաչէն Տիկնանց Մխուքիւն մը, որ կազմուած է 1937ին. ունի 50 անդամուհիներ:

Հայերէնի միօրեայ դասընթացք կազմակերպուած է չաւոնց: Ունեցած է մինչեւ 235ի հասնող աշակերտութիւն, որուն թիւը իջած էր 150ի, 1944–45 տարեշրջանին. իսկ այժմ ունի մէայն 60 երկսեռ փոքրիկներ: Դասընթացքի ծախքերուն կէսը կը հոգայ Հ. Բ. Ը. Մխուքիւնը, մնացեալն ալ կը հոգան տեղւոյն աղգայիններըը:

Կան մարզական, բարեսիրական եւ երիտասարդական Մխուքիւններ: Կայ Աղքատախնամ Մարմին, եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան կից: Կայ նմանապէս Դպրաց Դաս, Տոքթ. Լ. Համբարձումեանի ղեկավարութեամբ:

Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը, որ տեղւոյն թաղային մարմինն ալ է, ունի հետեւեալ կազմը.— Գրիգոր Զուլճեան (առենապետ), Յարութիւն Մալճեան (առենադպիր), Հրանտ Յակոբեան (դանձապահ), Պաղտիկ Գըլըճեան, Հրանտ Յովնանեան, Ոսկան Գալայճեան, Եփրեմ Տօնիկեան, Կարապետ Գայիշեան եւ Նազար Պետիկեան:

Այս համայնքին պիւտճէն ոչ միայն հաւասարակշռուած է, այլ եւ յաւելեալ դումար մը կ'ունենայ տարուէ տարի: Այսպէս, 1957ին, 1·386·000 ֆրանք մուտքին փոխարէն ունեցած է 794·950 ֆրանքի չափ մը միայն:

ՊԱՆԵԼՕ-ԳԱՇԱՆ.— Հայերը, սկիզբնները քիչ եւ հետագայ տարիներուն աւելի շատ համրանքով տեղաւորուեցան Փարիզի հարաւային շրջանին մէջ տարածուող Պանեէօի եւ Գաշանի դաշտագետինները վրայ, այնտեղ չինելով բնակարաններ իրենց համար: Վերջնական դեպեղումը տեւեց տարիներ:

Համայնքի կազմութեան յաջորդեց 29 Յուլիս 1929ին կազմութիւնը Յառաջդիմասիրաց Միութեան, որուն առաջին ձեռնարկը եղաւ հաստատել հայերէնի ուսուցման դասընթացք մը, շաբաթը մէկ օրով: Այս առիթով հիմը դրուեցաւ նաեւ գրադարանի մը, ինչպէս նաեւ կազմակերպութեան դանազան դասախօսութիւններ:

Հայերէնի ուսուցման համար ուսուցչական պաշտօններ վարած են, պատերազմէն առաջ, Նշան Պէշիկթաշլեան եւ օրիորդ Սիրվարդ Սրապեան, իսկ պատերազմէն յետոյ՝ օրիորդ Բերկրուհի Ծալեան:

Դասընթացքը կը շարունակուի մինչեւ այսօր մօտ 40 աշակերտներով: Ուսուցչուհին է տիկին Հռիփսիմէ Պալըքճեան:

Այս արուարձանին համայնքը եկեղեցի չունենալով, չունի նաեւ Եկեղեցական Հոգաբարձութիւն: Թէ համայնքը եւ թէ հայերէնի դասընթացքը կը պատուին Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան հովանաւորութեան տակ:

Պանեէօ-Գաշանին կապուած են նաեւ Մոն Բուժի եւ Պուրկլա-Բէնի Հայերը: Այս շրջանակին մէջ Հայոց թիւը կը հասնի մօտ 2000ի:

ՍԵՒՐԱՆ, ԵՒՅԻԼՆ.— Այս շրջանակին մէջ, որ կապուած չէ միւս արուարձաններուն, կ'ապրին մօտաւորապէս 2000 Հայեր, որոնց 500ը Սեւրան, 400ը՝ Տրանսի, 300ը՝ Լիվրի Կարկան, 250ը՝ Փաւիյեոն-սու-Պուա, 200ը՝ Օլնէ-սու-Պուա, 200ը՝ Պլան Մենիլ, 50՝ Մէթրի Մորի եւ 50՝ Վիլ Փարիզէ, եւլն.:

Մասուր չկայ այս շրջանին մէջ, բայց կայ չէնք մը, որ պիտի դործածուի իբրեւ այդպիսին եւ իբրեւ հայերէն դասընթացքի կեդրոն:

ԱՌՆՈՒՎԻԼ–ԼԷ–ԿՈՆԷՍ.— Այս արուարձանին հետ կը հաշուի–ւին Կուսէնվիլլ, Վիլիէ լը Պէլ, Սէն Պրիսի, Թրամպլէյի, Սարսէլլ, Վեր–Կալանի եւ քանի մը այլ վայրերու Հայերը: Ամբողջ այս շրջանակին մէջ կ'ապրին մօտաւորապէս 1500 հոգի, որոնք մեծ մասով Թրքախօս Էնկիւրիցիներ, Աֆիոն Գարահիսարցիներ եւ Բէօթահիսցիներ են: Առանցքէ՝ շուրջ 450 հոգի կը բնակին Սարսէլ եւ 300 հոգի՝ Կուսէնվիլլ:

Առնուվիլլի մէջ կայ՝ Անիի մայր եկեղեցւոյ ոճով եւ Արմէն Յակորեանի ճարտարապետութեամբ կառուցուած եկեղեցի մը, վարդապետ Ս. Խաչ անունով: Շինութիւնը արժած է 200·000 ֆրանք, դրամանիշի այդ չրջանի արժէքով: Հոգեւոր հովիւն է Տ. Ազդէ քհնյ. Փայլակեան, 1937էն մինչեւ այսօր:

Հայերէնի դասընթացք կայ 1932էն ի վեր: Այդ թուականէն մինչեւ 1945 իրրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարած են տիկին Նարին, Աշոտ Արծրունի եւ օր. Նունիկ Տէր Ղեւոնդեան: Իսկ 1945էն մինչեւ այսօր ուսուցչուհին է տիկին Սրբուհի Գասապեան: Աշակերտութիւն՝ 25:

Վարդապետ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը ունի հետեւեալ կազմը.— Մխիթար Շիշմանեան (առենապետ), Վահան Երանոսեան (առենադպիր), Կարապետ Ոսկերիչեան (դանձապահ), Օննիկ Ալթունեան, Գէորգ Աւագեան, Արփիար Մարտիրոսեան, Համբարձում Զօպանեան եւ Աւագ Պաւլոսեան:

Տարեկան պիւտճէն, որ հաւասարակշռուած է, կը հասնի շուրջ մէկ միլիոն ֆրանքի:

ՇԱԻԻԼ.— Փարիզեան շրջանի կենսունակ համայնքներէն մէկն է Շաւիլը, ուր հաւաքուած են մօտաւորապէս 1300 Հայեր, որոնք, իրենց ճիգերով ու միջոցներով յաջողեցան կառուցանել իրենց եկեղեցին՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, որուն օծումը կատարուեցաւ 1957ի Դեկտեմբերին: Քահանայ չունին: Փարիզի քահանաները կ'այցելեն հերթով:

Շաւիլին կապուած են նաեւ Վէրսայլ, Վիրոֆլէ եւ Սեւր ապրող փոքրաթիւ Հայերը:

Հայերէնի միօրեայ դասընթացք ունին 1931էն սկսեալ: Մինչ, այդ թուականներուն աշակերտներու թիւը 80էն աւելի էր, ներկայիս դասընթացքին կը յաճախեն 32 երկսեռ աշակերտներ միայն: Կը դասաւանդէ տիկին Գեղանոյշ Շինիկճեան–Փափազեան:

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան կ'անդամակցին Դաւիթ Տէր Գալուստեան (պատուակալ նախագահ), Զաւէն Յովհաննէսեան (առենապետ), Նշան Հայթայեան (Ա. առենադպիր), Արամ Տէտէեան (Բ. առենադպիր), Սիրուն Պարոնեան (դանձապահ), Յարութիւն Փափազեան, Սարգիս Մկրտիչեան,

կղեմէս Օհանեան եւ Նալպարէթ Սարաֆեան:

Հոգաբարձութեան ներկայացուցիչներն ու ծախքերը հաւասարակշռուած են: Տարեկան պիւտճէն՝ շուրջ մէկ միլիոն ֆրանք:

ՊՈՒԱ ԳՈԼՈՄՊ, ԵՒԱՅԼՆ.— Պուա Գոլոմպի համայնքը կազմուած է Գոլոմպ, Լա Կարէն, Անիէռ, Արժանթէօյ, Պեքոն լա Պրիւյէռ եւ Գուրպըվուա բնակող շուրջ 3500 Հայերով, որոնց կէսը մօտաւորապէս երիտասարդներ են: Համայնքին մէջ կը գործեն շարք մը երիտասարդական եւ բարեսիրական Միութիւններ:

Կայ հայերէնի միօրեայ դասընթացք, որուն սակայն, ինչպէս ամէն տեղ, շատ քիչ թիւով մանուկներ ու պատանիներ կը հետեւին: Համայնքին մէջ կան այս տարիքը ունեցող շուրջ 500 փոքրիկներ, որոնց 50ը միայն կը յաճախեն հայերէնի դասընթացքին:

Երկար տարիներով, այնտեղ, իբրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարած են տիկին Վ. Թաթուլ եւ Մարզար Խրիմեան: Այժմու ուսուցիչն է Արշաւիր Պուճուլեան: Կրթական աշխատանքներու գծով, համայնքին մէջ իր անձնուէր ծառայութիւնները մատուցած է եւ կը մատուցանէ մինչեւ այսօր չրջանի բնակիչներէն Գառնիկ Յովհաննէսեան:

Պուա Գոլոմպ եւ իր անմիջական չրջակաները, Փարիզի կապուած ամենամօտիկ արուարձաններն են, արագ հաղորդակցութեան ամէն դիւրութիւններով: Կեդրոնին այս մերձաւորութեան պատճառով ալ, անշուշտ, չրջանի Հայերը, առանձին եկեղեցի մը ունենալու անհրաժեշտութիւնը չեն զգացած: Կապուած են անոնք մայրաքաղաքի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցիին եւ հետեւաբար չունին առանձին եկեղեցական Հոգաբարձութիւն:

ՄՈՆՄՈՐԱՆՍԻ, ԵՒԱՅԼՆ.— Փարիզէն 10 քիլոմէթր դէպի հիւսիս, ընդարձակ տարածութեան մը վրայ իրարու կապուած են Մոնմորանսի, Անկէն-լէ-Պէն, Լա Պառ, Տէօյ, Սէն Կրասիէն, Սուասի եւ Էփինէ արուարձանները, ուր կ'ապրին մեծ մասով բարեկեցիկ 1500 Հայեր:

Կան բարեսիրական եւ այլ Միութիւններ: Այս արուարձաններէն Մոնմորանսիի մէջ բացուած է հայկական ճեմարանցներէն մէկը: Այտեղ է նաեւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Թանգարանը: Նմանապէս, Անարատ Յղութեան Կոյսերը ունին մենաստան մը Սէն Կրասիէնի մէջ:

Հայերէնի դասընթացք կայ ժամանակին: Այժմ դադրած է, յաճախող աշակերտներու չղոյութեան պատճառով:

Կը թուի թէ հին ժամանակներուն ալ Հայեր ապրած են այս չրջանին մէջ: Արդարեւ, ժան ժաք Ռուսօ, «Խոստովանութիւններ» անունով իր գրքին մէջ, 1750ին կը հաստատէ Հայոց գոյութիւնը այն-

տեղ: Անիկա, տիկին Լիւքսէմպուրկի թելադրութեան անսալով, կ'օգտուի հայ ղերձակի մը ներկայութենէն եւ կարել կուտայ անոր հայկական տարազով զգեստ մը: Այդ զգեստով ալ, Ջուիցերիոյ Մորիէ աւանի եկեղեցւոյն մէջ ներկայ կ'ըլլայ կրօնական արարողութեան մը, տեղւոյն հոգեւոր հովիւին արտօնութիւնը առանալէ ետք:

ՓՈՄԱՆՏԱՆ ՄԱՆՈՒԿ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Տէօյ արուարձանի փոխքաղաքապետը եղած է Ֆրանսական բանակի սպաներէն ընիկ Պոլսեցի Փոմանտան Մանուկ Մանուկեան, որ փայլուն դործունէութիւն մըն ալ ունեցած էր Բ. աշխարհամարտի օրերուն, իբրեւ Դիմադրական ձակատի կամ Ռէզիսթանսի չրջանային ղեկավարներէն մէկը եւ որ բացառիկ յարդանք կը վայելէր Ֆրանսական չրջանակներու մէջ: Գրած ենք իր ու իր դործունէութեան մասին Տարեդրքիս երկու թիւերուն մէջ (1957ին՝ էջ 644 եւ 1958ին՝ էջ 652), այնպէս որ աւելորդ կը նկատենք կրկնել այստեղ այդ բոլորը անդամ մըն ալ: Իրեւ յարդանք իր յիշատակին կը հրատարակենք այս անդամ նաեւ իր նկարը: Տէօյի մէջ իր բնակած տան պղտտան՝ Ավրնիւ տը լա կար, 5 Մայիս 1957ին սպին կը կոչուի Ավրնիւ Փոմանտան Մանուկեան, ի նշան Ֆրանսացի ժողովուրդի երախտադիտութեան՝ Ֆրանսական հայրենիքին անձնուիրաբար ծառայած մեր ազդակիցին հանդէպ: Իսկ իր բնակարանին վրայ ալ դեռեղուած է իր անունը կրող յուշատախտակ մը, Տէօյի քաղաքապետութեան կողմէ:

ԼԻԼԱ, ՊԵԼՎԻԼ, ԵՒԱՅԼՆ.— Լիլա թաղամասին եւ անոր մերձակայ Պաննոլէ, Փանթէն, Փրէ-Սէն-Ժերվէ եւ Ռոմէնվիլ թաղամասերուն մէջ հաստատուած Հայերու թիւը կը հասնի չուրջ 850ի:

Լիլայի հարեւանութեամբ եւ անկէ աւելի հայաչատ ընդարձակ թաղամաս է նաեւ Պելվիլը, որուն հայ բնակչութիւնը կը հաշուուի 2000, մօտաւորապէս:

Բոլոր այս թաղամասերն ալ մաս կազմելով մայրաքաղաքին, չունին առանձին եկեղեցի եւ ազդային հոգաբարձութիւն, այլ կապ-

ուած են Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան:

Մինչեւ 1957 եւ հինէն ի վեր, Լիլլա թաղամասը ունէր հայերէնի միօրեայ առանձին դասընթացք: Դասաւանդած են այնտեղ յաջորդարար տիկիններ Յ. Քիւթնէրեան, Թ. Եաղըճեան, Զիթունի, Խաչիկեան, Պ. Էլէքեան, օր. Անդինէ Սվճեան եւ Վահան Զէյթունցեան ու Սոխոկլեան: Այժմ Լիլլայի դասընթացքը միացած է Պելվիլի դասընթացքին եւ երկուքը միասնաբար ունին 50 երկսեռ աշակերտներ: Դասաւանդուհիները կը կատարուին Պելվիլի մէջ: Ուսուցչուհին է տիկին Արմենուհի Խաչիկեան:

ԺԱՆԹԻԵԻ, ԵԻՕՅԼՆ.— Դարձեալ մայրաքաղաքին մաս կազմող Ժանթիյեի չրջանին կապուած են Քրեմլին Պիսէթրը, Իվրի–սիւր–Սէն, Վիթրի, Շուազի լը Ռուա, Քրոն եւ Վիլնէօֆ–Սէն Ժորժ թաղամասերուն մէջ բնակող Հայերը, որոնց ընդհանուր թիւն ալ կը դնահատուի չուրջ 2000:

Այս չրջանն ալ եւ մասնաւորաբար Ժանթիյեին ու Քրեմլին Պիսէթրըն ունեցած են իրենց հայերէնի միօրեայ դասընթացքը 1932էն ի վեր: Իսկ 1949ին Ժանթիյեին ունեցաւ նաեւ իր սրահը, Փարիզի Կրօնական Ընկերակցութեան 200·000 ֆրանքի նիւթական օժանդակութեամբ: Դասընթացքին կը յաճախեն 32 երկսեռ աշակերտներ: Ուսուցիչն է Շահէ Ուղուրլեան:

Շուազի–լը–Ռուայի, Վիթրիի եւ Իվրի–սիւր–Սէնի Հայերը, որոնք կը ներկայացնեն 800նոց համբանք մը, չունին հայերէնի առանձին դասընթացք եւ Ժանթիյեիի դասընթացքէն ալ դժուար կ'օգտուին:

ՍԷՆԹ ՈՒԱՆ.— Փարիզեան այս արուարձանը ժամանակին հայաչատ էր: Սկզբնական չրջանին, 1926ին եւ այնուհետեւ, Սէնթ Ուան ապաստանած Հայերը կը բնակէին խրճիթներու մէջ, որոնք պատերազմի ընթացքին քանդուեցան Գերմանացիներուն կողմէ: Այս պատճառով, շատերը փոխադրուեցան Փարիզի այլ չրջանները, իսկ մէկ մասն ալ մեկնեցաւ Հայաստան: Այժմ այդ արուարձանին մէջ կը բնակին հազիւ 100 Հայեր:

ՈՒՐԻՇ ԹԱՂԱՄԱՍԵՐ.— Փարիզի մաս կազմող Քլիչի, Լըվալուա եւ Ֆրանքոնվիլ թաղամասերուն մէջ ալ կան մօտաւորապէս 250 Հայեր, որոնց փոքրիկները չրկուած են հայերէն սորվելու հնարաւորութենէն:

Փարիզի եւ արուարձաններու ընդարձակ տարածութենց այլ կէտերուն վրայ եւս կը բնակին ցանուցրիւ Հայեր, որոնց համբանքը ստուգել, տրուած պայմաններու մէջ, բոլորովին անկարելի է:

ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ, ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԸ

Սրբատեղի մը, տաճար մը, որ թառած է Փարիզի արուարձաններէն Մոնմորանսիի բարձունքին վրայ: Նշան Պէշիկթաշլեանի որակումով՝ «նորօրինակ Պանթէոնը կիսատառաւածերու՝ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Թանգարանը, ուր Հայոց վերջին դարը կը հանդչի»: Սրբատեղի–տաճար մը, այլեւ ուխտատեղի մը բոլոր անոնց համար, որոնք մեր աննման հերոսներու, նահատակներու եւ քաղաքական ու յեղափոխական դէմքերու յիշատակը կը պահեն իրենց հոգիներուն խորը, յաւերժօրէն երկիւղած պաշտամունքով մը: Այս

Հ. Յ. Դ. Թանգարանին մէկ անկիւնը

ղեկտեմներով՝ տոգորուած ամէն Հայ, որ Փարիզ կ'երթայ, չի կրնար չայցելել մեր ազատագրական պայքարի այս խորհրդատունը, ուր դուրսդուրանքով ամփոփուած են այդ սրբարան մարանչումը խորհրդանշող եւ անոր հետ կապուած այնքան թանկագին եւ մէկը միւսէն խօսուն մասունքները, իրեր, նկարներ եւ վաւերագրեր:

Թանգարանը բաղկացած է իրարու պատկից երկու երկյարկանի շէնքերէ, որոնք պնուած են 1935–ին, մէկը՝ դաշնակցական գործիչ Արտաշէս Վանարեանի կտակած դրամով եւ միւսը՝ Հ. Յ. Դաշնակցութեան Ժընեւի Տան վաճառուած հոյացած դումարով: Կը գտնուին Պասըրոն փողոցին վրայ (թիւ 16 եւ 18): Շէնքերու պնումէն յետոյ, երբ հոն փոխադրուած են բոլոր իրերը, պաշտօնական բացումը կատարուած է 4 Հոկտ. 1936–ին: Այդ թուականէն մինչեւ այսօր հարստարուրներ այցելած են այս հաստատութիւնը եւ իրենց տպաւորութեանց ու անուններուն արձանագրութիւնը ձգած են Թանգարանի պատուոյ տոմարին մէջ:

Անկարելի է կատարել ամբողջական յիշատակութիւնը բոլոր

մասունքներուն, որոնք պահուած են Թանգարանին մէջ: Արճանապրենք, սակայն, Բրիստափորի մարմնէն հանուած ոսմբի կտորը, անոր յուշատետրը, արծաթեայ բաժակը, թղթապանակը, դրամապանակը, սեղանի ժամացոյցը եւ այլ իրեր, Սիմոն Զաւարեանի կողմնացոյցը, հայրենի հողերէն ու քարերէն, սերմերէն ու բամպակէն հաւաքած նմոյշները, ճերմակեղէնը, կօշիկները, սեւ պըլխարկը, զօտին, քամակը, եւլն. (յատուկ սենեակի մէջ), Ռոստոմի ճամբորդութեան կազմարը, Սերաստացի Մուրատեան սիկարէթի տուփը, նուէր՝ Ղարարաղէն, Ազբիւր Սերոբի 80 տարի առաջ գործուած ժամացոյցը, համբիչը, եւլն., Քեռիի եւ Դաշնակցական խեչոյին հեռագիտակները, Նիկոլ Դումանի կաշեայ ծխատուփը, Աբրամ Մանուկեանի բաճկոնը, զոր հագած է վանի եւ Սարդարապատի կռիւներուն ժամանակ, Անդրանիկի անցագիրը, վերջին պինուտրական վերարկուն, խանչալը, զմեղին, Ազբիւր Սերոբի գլխաթէլ եւ իր կարպին Անդրանիկի ձեռքով գլխատուած եղեռնագործ քիւրտ Խալիլ բէկին խանչալն ու Սուլթանէն ստացած պատուանշանը, Եփրեմ խանի ոսկեայ ժամացոյցը, Պետօ Սէբմճեանի պինուտրական գլխարկը եւ ուսապիրները, Բարկէն Սիւնիի ժամացոյցի շղթան, Ռուբէնի գրիչները, ծխամորճը, եւլն.:

Հ. Յ. Դ. Թանգարանին մէկ այլ անկիւնը: Նատողը՝ Գերասիմ Բալայեան:

Արճանապրենք նմանապէս Զուլումաթի խանչալը, Հրաչ Թիւրեաքեանի յուշատետրը, Ռուբէն Զարդարեանի փողկապն ու ծխատուփը, Իշխան Յ. Արղութեանի հեռադիտակը, մատիտը եւ Հ. Հ. Թէհրանի դեսպան եղած չրջանի պաշտօնական սեւ զգեստը, նոյնպէս, Հ. Հ. Պատուիրակութեան նախագահ Աւետիս Ահարոնեանի պաշտօնական զգեստը, 1917ին Վլատիկաւկազի Հայերէն նուիրուած ոսկեայ ժամացոյցը, Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի կողմէ իր քառասնամեայ յոբելեանին առթիւ նուիրուած ոսկեայ գրիչը եւ գարձեալ ոսկեայ այն միւսը, որով ստորագրած էր Սեւրի դաշնագիրը եւ կնիքը, որով

կնքած էր զայն, Հ. Հ. Ուաշինկթընի դեսպան Արմէն Գարոյի, Հռոմի դեսպան Միք. Վարանդեանի եւ Թիֆլիսի դեսպան Արշակ Ջամալեանի պաշտօնական ղեկտները, Խանասորի Վարդանին յուշատետրը, Է. Ակնունիի փողկապները, ժամացոյցն ու այլ իրերը, Բաֆֆիի ժամացոյցի շղթան, Համօ Օհանջանեանի ոսկեայ ժամացոյցը, Լեւոն Շանթի գրիչը, ժամացոյցն ու ակնոցները, Նիկոլ Աղբալեանի ծխատուփը, գրիչը, ժամացոյցը եւլն., Գասպար Իփէկեանի ծխամորճը, գրիչը եւ այլ իրեր, Ա. Գիւլխանդանեանի յուշատետրը, ծխատուփը եւ Ֆրանսական բանտին մէջ, ազատագրութեան շրջանին, գործածած դգալը, նմանապէս Ալեքս. Խատիսեանի դգալը, դարձեալ Ֆրանսական բանտէն եւ ակնոցն ու մատիտը, Գ. Խաժակի եւ Յ. Շահրիկեանի գրիչները, Լիպարիտ Նազարեանի ժամացոյցը, Գ. Վիշապեանի գրմելին, Վարդգէսի ձեռքով բանտին մէջ ուլունքներով հիւսուած գոյդ մը դուլպայ, Գրիս Ֆէնէրճեանի ոսկեայ ժամացոյցը, եւայլն:

Հ. Ց. Դ. Թանգարանին այն անկիւնը, ուր կը հանգչի Անծանօթ Հայ Նահատակին Տէր Զօրէն բերուած գանկը:

Ու տակաւին Համատեղ մկրտոյով Տէր Զօրէն բերուած Անծանօթ Նահատակին գանկը, որ կը հանդչի սեւ ժապաւէններով ու ծաղիկներով շրջանակուած եռոտանիի մը վրայ: Ու սեղանի մը մէկ անկիւնը, փոքր սնտուկի մը մէջ աճիւնները Յովնան Դաւթեանի եւ իր զուգերկեայ կողակցին՝ Հորթանսի, որ կատակած էր սիրել զանոնք Հայաստանի հողերուն վրայ, ու բուռ բուռ հողը Քրիստափորի, Զաւարեանի եւ Օհանջանեանի գերեզմաններէն, քարեր, ծաղիկներ, լաւաններ ու հողեր հայրենի աշխարհի զանազան կէտերէն, եւայլն:

Եւ վերջապէս, նկարներ, նկարնե՛ր բոլոր պատերէն կախ եւ սեղաններուն վրայ, այլեւ հին նամակներ, դրօշակներ, Հ. Հ. Պատուիրակութեան դլխաւոր դրասենեակին կարասիները, հին ու նոր հայ թերթերու հատուածներ, գիրքեր, «Դրօշակ»ի ժրնեւի խմբ-

բաղրատան ցուցատախտակները, նոյն չէնքին մէջ գործածուած դղալներն ու պատառաքաղները, եւայլն, եւայլն, եւայլն:

Բոլոր այս մասունքներն ու իրերը առաջին օրէն իսկ յանձնուած են պահպանութեանը վեհերան յեղափոխական եւ հանրային գործիչ Գերասիմ Բալայեանի, որ մնայուն բնակիչն է Թանգարանին եւ այցելուներուն ալ հիւրընկալը:

Շէնքերը, թանգարանի մը յարմարութիւնը չունին եւ այնտեղ պահպանուած բոլոր իրերը լայնօրէն ցուցադրելու չափ ընդարձակ չեն: Այս անպատեհութեանց նկատումով որոշուած է ծախել զանոնք եւ Թանգարանը փոխադրել Փարիզ, Հայ Մշակոյթի Տունը, անմիջապէս որ վերջանայ՝ այս պատմական հաստատութեան յատկացուելիք սրահին վերանորոգումը այդ չէնքին մէջ:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԸ

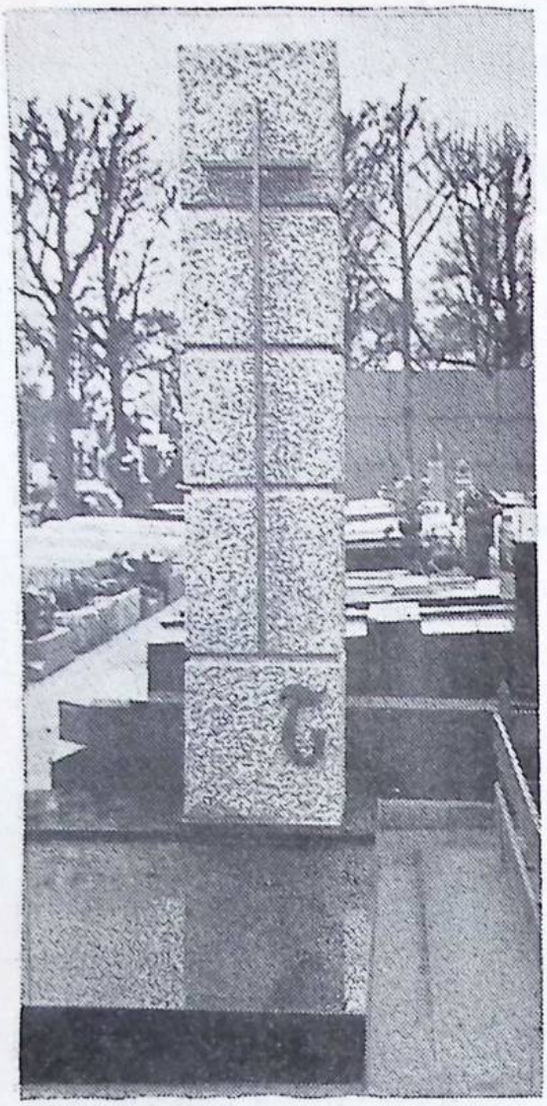
Փարիզի մէջ կը հրատարակուին հետեւեալ թերթերը.—

Յառաջ.— Ֆրանսահայ մամուլին նահապետը, 34 տարիներու անցեալով եւ այդ տարիներու 32ին մէջ, անոր անօրէնին եւ խմբագրին՝ անզուգական հրապարակագիր Շաւարշ Միսաքեանի բեղուն վաստակով: Սկսած է հրատարակուիլ 1925ի Օգոստոսին իբրեւ երկօրեայ եւ 1926էն ասդին՝ իբրեւ օրաթերթ: Ֆրանսայի գերմանական գրաւումէն ետք, 9 Յունիս 1940ին դադրած է հրատարակութիւնը եւ վերահրատարակուած է 8 Ապրիլ 1945ին: Ֆրանսահայ դպրութին միակ օրաթերթն է, դաշնակցական ուղղութեամբ եւ լայն ազատումով: Խմբագրութիւնը կը վարեն օր. Արփիկ Միսաքեան, Հրանտ Սամուէլ եւ Արմենակ Պիլէզիկճեան:

Շ. Միսաքեան (վերջին նկարներէն)

Հայ Բոյժ.— Բժշկական ամսաթերթ Շաւարշ Նարդունիի խմբագրութեամբ: Հիմնուած է 1934ի Հոկտեմբերին եւ գերմանական գրաւման շրջանին՝ 1940ին դադրելէ ետք, վերահրատարակուած է 1946ին ու կը շարունակուի մինչեւ այսօր:

Ֆոթօ «Արաքս» — Փարիզ

Շ. Միսաճեանի դամբարանը
Փէր Լաշէզի գերեզմանատան մէջ

Խթան.— Շարաթաթերթ ազգային-քաղաքական, համրագրութեամբ Տոքթ. Լ. Համբարձումեանի: Կը հրատարակուի 1 Յունուար 1955էն ի վեր:

Զուարթուոց.— Գրական-գեղարուեստական պատկերազարդ ամսաթերթ, համրագրութեամբ Հրանտ Բալուեանի (Նոր շրջան, Գ. տարի):

Անդաստան.— Պարբերաթերթ գրականութեան եւ արուեստի, պատկերազարդ: Խմբագիրը՝ Բիւզանդ Թօփալեան: Յարդ հրատարակուած են 8 թիւեր:

Ամսօրեակ.— Ամսաթերթ դպրութեանց եւ արուեստի, համրագրութեամբ Գ. Ճիղմէճեանի եւ Զ. Որբունիի:

Հայաստան.— Ամսաթերթ հայերէն եւ ֆրանսերէն: Հրատարակութիւն Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդի, համրագրութեամբ Արմենակ Պիլէդիկեանի:

Կէս-կատակ, կէս շիտակ.— Շարաթաթերթ գաւեշտաթերթ, համրագրութեամբ Տոքթ. Խանչէրի:

Լուսաղբիւր.— Գրական ամսաթերթ, Պարոյր Էլէկեանի համրագրութեամբ:

Լոյս Փարիզի.— Ձախակողմեան քաղաքական շարաթաթերթ, համրագրութեամբ Նուպար Յակորովի:

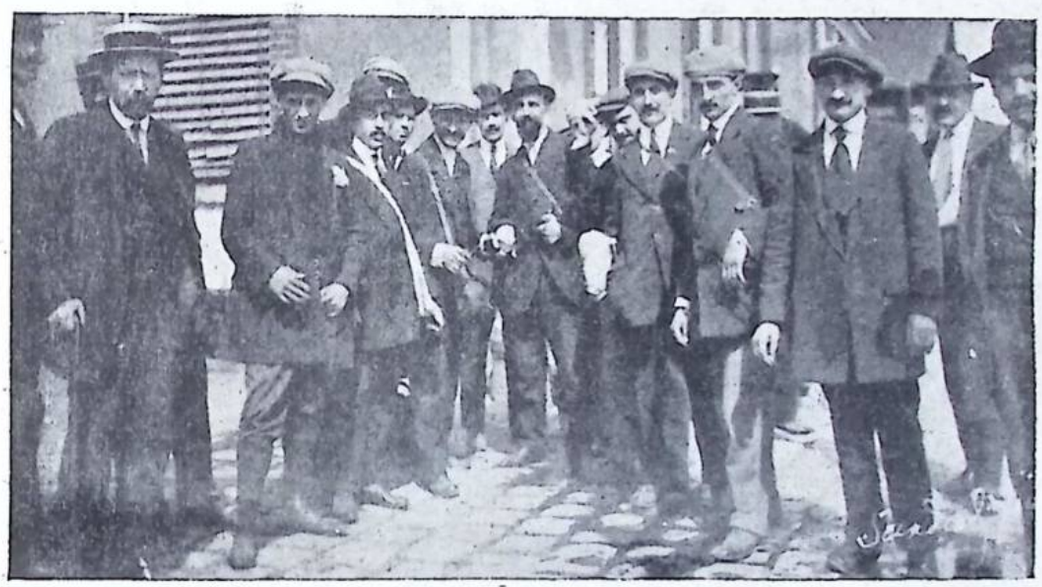
Շինարար.— Ամսաթերթ, պաշտօնական օրկան Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան Փարիզի Շրջանային Վարչութեան:

Տարիներու ընթացքին հրատարակուած եւ հետզհետէ դադրած մօտ վեց տասնեակ օրաթերթերուն եւ պարբերաթերթերուն միացնելով Փարիզի մէջ ներկայիս լոյս տեսնող այս 11 թերթերն ալ, կը տեսնենք, որ ֆրանսահայ գաղութը, հիմնէն ի վեր եւ մանաւանդ 1921–22էն ասդին, ղրաւած է կարեւոր տեղ մը հայ գաղութներու մամուլի պատմութեան մէջ, հոգ չէ թէ անոնցմէ շատերը տասնեակներու ճակատագիրը ունեցած ըլլան իրենց կարճատեւ կեանքով:

ՀԱՅ ՆԱԽԿԻՆ ՌԱԶՄԻԿՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսական բանակին մէջ իբրեւ կամաւոր կամ իբրեւ պինուոր ծառայած հայ նախկին ռազմիկներու այս ընկերակցութիւնը մարմնացեալ կազմակերպութիւնն է ողջ կամ նահատակուած այն բոլոր հայ երիտասարդներուն, որոնք, երկու աշխարհամարտներու ընթացքին, հերոսաբար կռուեցան Ֆրանսական դրօշակին տակ եւ ատով կատարեցին իրենց երախտապիտական պարտականութիւնը Ֆրանսայի հանդէպ, յանուն հայ ժողովուրդին:

Առաջին աշխարհամարտին, երբ բանի մը հազար Հայեր միայն կ'ապրէին Ֆրանսայի մէջ, այն ալ, մեծ մասով, ոչ իբրեւ քաղաքացի, ոչ-ֆրանսահպատակ հինգ հարիւր հայ երիտասարդներ իբրեւ կամաւոր արձանագրուեցան Ֆրանսական բանակի չարքերուն մէջ: Իրենց ներկայացուցիչը՝ Ամամ Թիւրապեան կոչ ուղղեց այս առթիւ

Ֆրանսահայ կամաւորներ, որոնք պատասխանած էին զօրակոչին, 1914ի պատերազմի հռչակումէն անմիջապէս յետոյ:

հայկական բոլոր դաղուխներուն, որպէսզի այժ տան՝ հայ ժողովուրդին պատիւ բերող եւ անոր վարկը բարձրացնելու ծառայող այս նախաձեռնութեան:

Կամաւորները, մինչեւ պատերազմին վախճանը ծառայելու պայմանագրութիւն մը ստորագրելէ յետոյ, առնուեցան «Օտարներու Լեգէոն»ի չարքերուն մէջ, որովհետեւ օրէնքը թոյլ չէր տար օտարականներ մտցնել կռուող Ֆրանսական միաւորներու մէջ: Ու խառնուելով 51 աղգութեանց պատկանող ոչ-ֆրանսացի կամաւորներու բազմութեան, հայ երիտասարդները, մարդուելէ յետոյ, մաս կազմեցին արեւմտեան ռազմաճակատի պանպան կէտերուն վրայ կռուող ուժերուն: Եւ, ամբողջ պատերազմի տեւողութեան իրենց ցոյց տուած հերոսական զոհաբերութեան արդիւնքով, անոնք ու-

նէցան մօտաւորապէս 100 մեռեալներ՝ պատուոյ դաշտին վրայ, 85 վիրաւորներ՝ հաշմանդամներ եւ լաւացածներ եւ 30 հոգի ալ արժանացան Պատերազմի Խաչերու եւ Զինուորական Շքանշաններու:

Ֆրանսական դրօշին տակ կռուելու առաջադրութեամբ կազմակերպուած կամաւորական այս շարժումը աւելի մեծ ծաւալով տարածուեցաւ նաեւ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, երբ, Մուսա Տաղի Հերոսամարտին իբրեւ արդիւնք, 4000 Հայեր, Ֆրանսական նաւատորմին շնորհիւ փրկուեցան կոտորածէ եւ փոխադրուեցան Եգիպտոս: Իրենց երախտագիտութիւնը Ֆրանսայի հանդէպ հաստուցանելու եւ հասարակաց թշնամիին դէմ կռուելու նպատակով ալ, 500ի չափ Սուէտիացիներ դիմեցին Ֆրանսական իշխանութեանց եւ իրրեւ կամաւոր ընդունուելով, կազմեցին՝ մեծամասնաբար Հայերէ բաղկացած «Արեւելեան Լեգէոն»ին կորիզը: Այս թիւին վրայ աւելցան նաեւ 200 կամաւորներ Եգիպտոսէն եւ 236 ուրիշներ՝ Անգլիացիներուն ձեռքը ինկած հայ ռազմագերիներէն: Ասոնցմով ալ, 1916ի վերջերը կազմուեցաւ «Արեւելեան Լեգէոն»ին Ա. դումարտակը: Յաջորդ տարին, 1700 հայ կամաւորներ եկան նաեւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներէն, եւ, ասոնց միացուելով ազատագրուած տեղահանեալներէն հարիւրաւոր ուրիշ Հայեր, կազմուեցան Լեգէոնին Բ. եւ Գ. դումարտակները ալ եւ անոնցմով ստեղծուեցաւ ամբողջական դունդ մը Ֆրանսական հրամանատարութեան տակ: Ու այսպէս, «Արեւելեան Լեգէոն»ը, լաւ մը մարզուելէ ետք, գործի անցաւ 1917ի սկիզբները: Հայ կամաւորներուն մէկ մասը դարձաւ Բասթէլլորիզօ կղզեակին կայազօրքը, Թրքական ծովեզերքին առջեւ: Ուրիշներ օդնեցին Ռուսաց կղզիին դրաման, սուրիական ջուրերու մէջ:

Ֆրանսայի համար 1914–18ի պատերազմին մեռած հայ կամաւորներու յուշատախտակը Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյն մէջ:

Լեհաստանին ամրողջական ուժը, 1918ին հասած էր 5000 հոգիի. Ա. եւ Բ. դումարտակները ժամանակ մը եկեղեցոյս մնալէ յետոյ պրկուեցան Պալեսաինի ճակատը, ուր, իրենց վստահուեցաւ Ռաֆիայի ճակատամասը: Այս ճակատամասին վրայ էր, որ հայ կամաւորները հերոսացան մասնաւորաբար 19 Սեպտեմբեր 1918ին, երբ, կատաղի պրոհով մը եւ 23 զոհեր տալով, յաջողեցան գրաւել Թուրքերու, Գերմանացիներու եւ Աւստրիացիներու կողմէ միասնաբար պաշտպանուած Արաբայի ռազմավիտական բարձունքը, արժանանալով անգլիացի ընդհ. հրամանատար զօր. Ալլէնպիի մասնա-

Ցոլիօ «Արաքս» — Փարիզ

Ֆրանսայի նախկին վարչապետներէն եւ «Միջերկրականեան Կոմիտէ»ի վարիչներէն Ժորժ Պիտոյի նախաձեռնութեամբ եւ Հ. Ն. Ը. Ընկերակցութեան մասնակցութեամբ, 16 Փետր. 1958ին, Փարիզի Հայ կաթողիկէից Ս. Խաչ եկեղեցւոյն մէջ կայացաւ կրօնական հանդիսութիւն մը օրհնութեանը առթիւ երկու դրօշակներու, մէկը՝ հայկական դրօշակը, որ 35 տարիներէ ի վեր կը հանգչէր Էնվալիտի Թանգարանին մէջ եւ միւսը՝ նոյնպէս Էնվալիտի մէջ հանգչող դրօշակը փրանսական 412րդ հետեւակազօրաց գունդին, որ իբրեւ օգնական ոյժ ղրկուած էր Կիլիկիա 1919ին, զօրացնելու համար Հայկական Լեգէոնը եւ որ տասանորդուած էր հոն, կռիւներու հետեւանքով: Նկարին մէջ՝ աջէն ձախ, ոտքի, կիսադէմքով՝ վահրամ Պարկիրեան, զօր. Տիւփիէօի տիկինը, ժաք Պարտու, զօր. Տիւփիէօ, զօր. Ռընուտօ տ'Ալբ (վերարկուով), զօր. Մոնէլար, որ ամէնէն շատ պատուանշան ստացած զինուորականն է Ֆրանսայի մէջ, զօր. Տիւվիժիէ (բարձրահասակը) եւ Ա. շարքին վրայ, աջէն ձախ՝ Ժորժ Պիտօ, պատերազմական նախարար Շապան Տէլմասի ներկայացուցիչը եւ մարաջախտ Ժիւէնի ներկայացուցիչը: Զօր. Տիւփիէօի ետեւը՝ ծովակալ Կոմս տ'Ալբոյր: Ա.շարք, ծնրադիր՝ ժողովրդապետ Տ.Յ.վ.Գափրաճեան:

ևոր ու գրաւոր դնահատանքին, յաղթանակի յաջորդ օրն իսկ (*):

Զինադադարէն ետք կազմուեցաւ նաեւ Լեգէոնին Դ. եւ վերջին դումարտակը: Լեգէոնը, այնուհետեւ, 1 փետր. 1919ին ստացաւ «Հայկական Լեգէոն» անունը եւ անոր վստահուեցաւ Կիլիկիոյ պրաւումը: Եւ, մէկ տարիէն քիչ մը աւելի Կիլիկիոյ մէջ ծառայելէ յետոյ, բոլորին ծանօթ պայմաններու տակ հեռացաւ այնտեղէն, Ֆրանսական իշխանութեանց հրամանով: Ի վերջոյ, 1920 Օգոստոսին լուծուեցաւ «Հայկական Լեգէոն»ը եւ այսպէսով վերջ գտաւ

Ցոթօ «Արաքս» — Փարիզ

Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութեան եւ 412րդ գունդին դրօշակիրներն ու ներկայացուցիչները իրենց դրօշներով: Աջէն 2րդ դրօշակիրը՝ Յ. Տատեան:

Հայ կամաւորական չարժումը Ֆրանսական դրօշին տակ, չատ պատուաբեր արձանագրութիւն մը ձգելով Ֆրանսայի պինուորական պատմութեան մէջ:

(*) Արարան կը կոչուի նաեւ Հարարա: *Ար* կամ *հար* մասնիկը կը նշանակէ լեռ: Այդ մասնիկներով ալ կազմուած է Արարան կամ Հարարան, անշուշտ իբրեւ քնորոշում անոր բարձր դիրքին:

Բ. աշխարհամարտի ընթացքին Ֆրանսական բանակին մէջ, Ֆրանսահպատակներու կարգին ծառայեցին նաեւ 10·000 ոչ–Ֆրանսահպատակ Հայեր, որոնք պարտաւորիչ ծառայութեան կանչուեցան: Ծառայեցին նմանապէս ուրիշ 1000 այլ կամաւորներ, Ֆրանսայէն եւ արտասահմանէն: Ասոնցմէ 500 հոգի սպաննուեցան պատուոյ դաշտին վրայ, 2000 հոգի վերի ինկան թշնամիին ձեռքը եւ 300 հոգի ալ վիրաւորուելով բուժուեցան եւ կամ մնացին հաշմանդամ:

Այս թիւերուն վրայ պէտք է աւելցնել նաեւ համբանքը նախկին կարմիր բանակային այն հայ ռազմագերիներուն, որոնք միացան Ֆրանսական ուժերուն եւ որոնց մասին դրեցինք արդէն 276–278 էջերուն վրայ:

Երկու պատերազմներու ընթացքին Ֆրանսայի համար զոհուած Հայոց թիւը կը հասնի չուրջ 1000ի:

*
* *

Հերոսական այս խոյանքներուն մասնակից «մնացորդաց»ով կազմուած է, ահաւասիկ, Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութիւնը, որուն պաշտօնական անունն է «Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութիւն — Ֆրանսական Բանակի Կամաւորներ 1914–1918–1920 եւ Նախկին Ռազմիկներ, Դիմադրական Ներքին Ճակատականներ 1939–1945ի պատերազմին»:

Ֆրանսահայ կամաւորի յուշարձանը Փարիզի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ եկեղեցւոյ մուտքին:

Ընկերակցութիւնը կազմուած է երկու կեդրոններու մէջ՝ Փարիզ եւ Մարսէյլ: Փարիզի մէջ հիմնուած է 1 Օգոստոս 1917ին: Մարսէյլի մէջ՝ 1931ին (այս վերջինի մասին պիտի դրենք Մարսէյլի յատկացուած բաժնին մէջ): Ընկերակցութեան Փարիզի անդամներուն թիւն է 917, որոնց 120ը 1914–1920ի պատերազմին մասնակցողներէն:

Կազմակերպութիւնը անկախ է Ֆրանսայի նախկին ռազմիկներու ընկերակցութենէն եւ կը վայելէ անոր բոլոր իրաւունքները, անխտրաբար: Նշանարանն է «Պատիւ եւ Հայրենիք» եւ ունի իր

դրօշը՝ Հայկ. Եռապոյնը: Բոլորովին ապաքաղաքական կազմակերպութիւն մը ըլլալով, Ընկերակցութեան կ՚անդամակցին քաղաքական ամէն հոսանքի պատկանող նախկին ռազմիկներ եւ կը պարծակցին համերաշխօրէն:

Բ. աշխարհամարտի ընթացքին Ընկերակցութիւնը, իր միջոցներով, 10·000է աւելի ծրարներ ղրկած է Գերմանիա արգելափակուած հայ ռազմագերիներուն (ֆրանսական եւ խորհրդային բանակներէն): Մասնակցած է նաեւ սովահարներու ի նպաստ ընդհ. հանդանակութեան մէկ միլիոն ֆրանքով:

Ամէն տարի, Ապրիլի Գ. չարթուան չարաթ օրը, Ընկերակցութիւնը, մասնաւոր չքերթով մը կ՚երթայ Ֆրանսացի Անծանօթ Զինուորին դամբարանը եւ կ՚արձարծէ կապտաւուն լոյսը:

Ֆրանսահայ կամաւորի յուշարձանի բացման առթիւ նկարուած 11 Յուլիս 1926ին, Փարիզի Հայոց եկեղեցւոյ մուտքին: Աջին՝ զօր. Լակրիւ:

Փարիզի Հայոց եկեղեցւոյ մուտքին անկիւնը յարձրացուած է յուշարձան մը «ի յիշատակ պատուոյ զաշտին վրայ ինկած ֆրանսահայ կամաւորներուն 1914–1918»: (*) Ընկերակցութեան վարչութիւնը, այժմ ձեռնարկած է աւելի չքեղ յուշարձանի մը յարձրացման Փարիզի հրապարակներէն մէկուն վրայ: Այս մասին ստացած է արդէն ֆրանսական պատկան իշխանութեանց համաձայնութիւնը:

Ընկերակցութեան մասնակցութեամբ, մասնաւոր չուքով եւ պինուորական պատիւներով Փարիզի Ինվալիտի Թանդարանը զետեղուեցաւ հայկական դրօշը 11 Մարտ 1923ին:

Ըստ կանոնագրի, Ընկերակցութիւնը ընդհ. ժողովներ կը գումարէ պարտաւորիչ կերպով տարին երկու անգամ: Այժմու վարչու-

(*) Յուշարձանը պատրաստած է ամերիկահայ Նշան Թուր: Բացումը կատարուեցաւ 11 Յուլիս 1926ին, զօր. Լակրիւի կողմէ եւ այս առթիւ ուղերձներ ըրին զօրավարը, Պալաճեան Սրբազան, Ս. Սվաճեան, Ա. Զօպանեան եւ Հ. Մարմարեան:

թիւնը կը բաղկանայ հետեւեալ անձերէն.— Վահրամ Պարկևրճեան (առենապետ), Ներսէս Վարդանեան (Բ. առենապետ), Յարութիւն Տատեան (ընդհ. քարտուղար), Պետրոս Պետիկեան (Բ. ընդհ. քարտուղար), Գէորգ Պաքրճեան (դանձապահ), Բիւզանդ Աճէմեան, Սուրէն Ճերմակեան, Ստեփան Տիւրան, Կարօ Ժամկոչեան, Կրկոտար Ադամեան եւ 11րդ մը, որ նոր պիտի ընտրուէր: Բոլոր վարչականներն ալ ֆրանսական քաղաքացիներ են:

Կազմակերպութեան վեթերան անդամներէն Յարութիւն Սարաֆեան, Զաւէն Վարդապետեան եւ Յարութիւն Տատեան, երեքն ալ Ա. աշխարհամարտի կամաւորներէն, ուշադրաւ գործունէութիւն ունեցած են Ընկերակցութեան շարքերուն մէջ, երկար տարիներով եւ կը գործեն նաեւ մինչեւ այսօր: Վարչութեան այժմու առենապետն ալ՝ Վահրամ Պարկևրճեան, Բ. աշխարհամարտի ռազմիկներէն, իր կարգին անձնուիրութեամբ փարած է գործին:

Ընկերակցութեան ղրասենեակը կը գտնուի Ազգային Տան դետնայարկը, «Յառաջ»ի խմբագրատան կից:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՑՏ ԽԱՉ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը մէկն է Փարիզի ամէնէն գործօն կազմակերպութիւններէն: Հիմնուած է Մարսէյլի մէջ 1920ին, փրոֆ. Ա. Խաչատուրեանի կողմէ, որ եկած էր կազմակերպելու պետական Հայ Կարմիր Խաչը: Այդ առթիւ կը կատարուի հանգանակութիւն եւ դեղօրայք կը ղրկուին Հայաստան: Իսկ մէկ-երկու տարի յետոյ օտտակար կ'ըլլայ Ֆրանսա հասնող հայ գաղթականներուն: Տոքթ. Արմենակ Բարսեղեան, 1923ին վերակազմեց Հ. Կ. Խաչը, որ լայն գործունէութիւն մը ունեցաւ 1924–25ին, երբ անգործութիւն կը տիրէր Ֆրանսայի մէջ: Ամէն օր ճաշ կուտար հարիւրաւոր գործազուրկներու:

Բժիշկ Սպանդարատ կամսարականէ, Գրիգոր Վարդանեանէ եւ Կարէն Միքայէլեանէ բաղկացած եւ Հայաստանէն Մարսէյլ ժամանած պատուիրակութիւն մը, 1924ին, փորձեց սեփականացնել Հ. Կ. Խաչը, որ սակայն տեղի չտուաւ: Ասոր վրայ, պատուիրակները, ուրիշ կիներու միջոցով կազմեցին պետական Կ. Խաչը, որ քանի մը շաբթուան կեանք միայն ունեցաւ: Այնուհետեւ, 1928ին, Արշակ Ջամալեան Մարսէյլ գալով զօրացուց Կ. Խաչը եւ կապեց զայն Ամերիկայի քոյր կազմակերպութեան, տեղւոյն վրայ ստեղծելով նըշանակովի եւ ժամանակաւոր կեդր. վարչութիւն մը, իսկ գաւառներու մէջ ալ կազմակերպելով մասնաճիւղեր: Մասնաճիւղ մըն ալ կազմուեցաւ Փարիզի մէջ: Այս նորակազմ մասնաճիւղերով, 1928ի Սեպտեմբերին, Մարսէյլի մէջ գումարուեցաւ Ա. Պատգ. Ժողովը, որ ընտրեց մնայուն կեդր. վարչութիւնը:

Կազմակերպութեան կեդրոնը 1929ի Մայիսին փոխադրուեցաւ

Փարիզ եւ Մարսէյլը դարձաւ մասնաճիւղ: Տարիներ եւոքը 1956ին էր, որ հոն կազմուեցաւ առաջամեայ Շրջ. Վարչութիւն մը: Այնուհետեւ, 1958ի փետր. 2ին Տէսինի մէջ դումարուած Ժե. Պատգ. Ժողովի որոշումով, նոր Շրջ. Վարչութիւն ընտրուեցաւ անցեալ տարուան Ապրիլին, միջմասնաճիւղային ժողովէն:

Հայ Կարմիր Խաչը Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչ կոչուեցաւ Փարիզ դումարուած 1934ի Պատգ. Ժողովին կողմէ:

Կազմակերպութիւնը մասնաճիւղեր ունի Փարիզ (քաղաք), Ալֆորվիլ, Առնուվիլ, Շաւիլ, Պուա Կոլոմպ – Անիէռ, Պանեէօ – Գաշան, Անկէն – լէ – Պէն, Սեւրան (Փարիզի արուարձանները), Փորթ տ'Իթալի, Իսի (Փարիզի թաղամասեր), Պորտօ, Վալանս, Լիոն, Տէսին, Վիեն, Կրընոպլը, իսկ Մարսէյլի շրջանին մէջ՝ Մարսէյլ (քաղաք), Սէն Ժերոմ, Պուլըվառ Օտտօ, Պոմոն, Սէն Լու եւ Սէն Մարկրիթ, մօտ հաղար անդամներով:

Իր կազմութեան օրէն, Ֆ. Կ. Խաչը ղրաղեցաւ եւ կը ղրաղի հայ կնոջ դաստիարակութեամբ, հաստատեց առողջապահական եւ

Խմբանկար մը Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի 1935ի Պատգ. ժողովէն. — Ձախէն աջ, ոտքի՝ Լեւոն Թադէոսեան (Պապաշա), օր. Մանիկ Մեծատուրեան, տիկիններ Ա. Շահլամեան, Զաւօ Շանք, Հ. Փափազեան, Տ. Միսաքեան, Ս. Բազիկեան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ տիկիններ Էլլէն Բիւզանդ եւ Ե. Աբրահամեան, Յրդը՝ օր. Նուրիցա, Ցրդը՝ օր. Մ. Ստեփանեան, Եօթը՝ տիկին Խ. Պետրոսեան, Գրիգորեան եւ Խ. Մկրտիչեան, տիկին Զիքունի, Աշոտ Արծրունի, տիկին Սաքօ Յակոբեան, Ա. Տէօմէճեան, աջէն Ցրդը՝ տիկին Հ. Խոնդկարեան, Իովը՝ օր. Ֆլօրա Շէօհլէեան, տիկին Ա. Մաղաքեան, Արշակ Ջամալեան եւ Յ. Ճիհանեան:

մանուկներու խնամարկուքեան գործընթացքները, հրատարակեց գիրքեր, գրքոյկներ, օրացոյցներ, եւլն.: Հաստատեց նմանապէս հայերէնի դասընթացքներ, որոնք սակայն հետզհետէ կը պակսին, աշակերտներու չգոյութեան պատճառով: Հոգաց եւ կը հոգայ կարգ մը հայ ուսանողներու կրթական ծախքերը, ամբողջութեամբ կամ մասամբ:

Ու տակաւին, Ֆ. Կ. Խաչը կ'օգնէ չքաւորներուն, ծերերուն եւ հիւանդներուն: Ընթացք կուտայ նոյնիսկ օտար երկիրներէ եղած օգնութեան դիմումներուն, դեղօրայքի եւ գիրքերու առաքումներ– պարիոյ պէտեալներուն, Ֆրանսական Հանրապետութիւն մարմնոյն խոր– րով: Այսպէս դեղօրայքի արժէքաւոր ծրարներ ղրկեց 1956ին Հունգարիոյ հակոտնեայ: Ֆ. Կ. Խաչը անցեալին մէջ օգնած է նաեւ Յունաստանի եւ Պուլկարիոյ հայ կաթոլիկներուն, իսկ Բ. աշխարհամարտի ըն–

Ֆրանսահայ կապոյտ խաչի հիմնադիրներէն ոմանք եւ Փարիզի այժմու Շրջանային վարչութեան կազմը.— Ձախէն աջ, նստած՝ տիկիններ Հ. Խոնդկար– եան, Տ. Միսաքեան, Ս. Տ. Դաւթեան, օր. Մ. Ստեփանեան եւ տիկին Հ. Իփէկ– եան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ օր. Ն. Տակառեան, տիկիններ Ս. Յակոբեան, Տ. Սէրէն– կիւլեան, Լ. Բիւզանդ, Ա. Սամուէլեան, Մ. Գորգիկեան եւ Ա. Թադէոսեան: Ե– տեւի կարգը, մէջտեղը՝ Սահակ Տէր Թովմասեան:

Թայքին ղեկտեմբերի եւ ուտելիքի հազարաւոր ծրարներ ղրկած է Ֆրանսական բանակի հայ զինուորներուն եւ Գերմանիոյ հայ ռազ– մագերիներուն: Այս բոլոր աշխատանքներուն մէջ կարեւոր դեր ու– նեցած են Ֆ. Կ. Խաչի անդամուհիները եւ յատկապէս տիկիններ Զ. Շանթ, Ս. Տ. Դաւթեան, Պերճուհի Բարսեղեան, եւլն.:

Կազմակերպութիւնը ունի քանի մը մնայուն ձեռնարկներ, ինչ–

պէս Ծոմապահութեան Օրուան Հանդանակութիւնը, Ֆ. Կ. Խաչի Օրը, իսկ ամանորին՝ Մանուկներու Օրը, որ Փարիզի մէջ կը տօնուի 3–400 փոքրիկներու մասնակցութեամբ:

Մնայուն ու կարեւորագոյն մէկ այլ ձեռնարկն է 1934ին կազմակերպուած մանուկներու օգափոխութեան կայանը, ուր ամէն ամառ կը կազդուրուին 150–160 հայ մանուկներ: Այս նպատակով գնուած է սեփական չէնք, ընդարձակ հողամասով, 1954ին, գուիցերիական սահմանին մօտիկ Թիւրա գաւառի Պէլ Ֆոնթէն գիւղին մէջ: Նման կայանները, որոնց կարգին եւ այս մէկը, կը պտնուին պետական հակակշռի տակ: Շէնքին գնումն ու յարդարումը ցարդ արժած են աւելի քան 8 միլիոն ֆրանք, որուն 3 միլիոնը նուիրուած է պետական անտուկէն: Պակասները լրացնելու համար դեռ կարիք կայ 2 միլիոնի, որուն կէսը ապահովաբար կը ստացուի պետութենէն:

Ֆ. Կ. Խաչի հայերէնի դասընթացքներուն կը յաճախեն 218 աշակերտներ, Փարիզի մէջ՝ 42, Մարսէյլի շրջան՝ 55, Կրընոպլը՝ 28, Տէսին՝ 50, Վիեն՝ 35 եւ Պորտօ՝ 8: Ուրիշ համայնքներու մէջ ալ մասնաճիւղերը կ'օգնեն հայերէնի դասընթացքներուն:

Կեդր. Վարչութիւնը տեւական կապ կը պահէ Ամերիկայի Հայ Օգնութեան Միութեան հետ, որմէ կը ստանայ տարեկան 300 տոլարի օգնութիւն մը:

Մէջին հաշուով տարին կ'ունենայ 3ուկէս միլիոն ֆրանքի ելեւմուտք, առանց հաշուելու կայանի չէնքին յատկացուած ծախքերը: Մօտաւորապէս 10 միլիոն ֆրանք ծախսած է 1956 եւ 1957 տարիներուն: Այս դումարին մեծ մասը յատկացուած է կայանի չէնքի պարտքերուն եւ նորոգութեանց: Այժմ պատրաստ ունի 600·000 ֆրանք: Մ–ճիւղերն ալ նոյն տարիներուն ունեցած են 5·5 միլիոն ֆր. մուտք եւ 4·7 միլիոն ելք:

Մարսէյլի Շրջանային Վարչութիւնը ունի տարեկան մօտ մէկ ու կէս միլիոն ֆրանքի գործառնութիւն:

Ֆ. Կ. Խաչի Կեդր. Վարչութիւնը կը բաղկանայ հետեւեալ հայուհիներէն.— Տիկիններ Էլլէն Բիւզանդ (առենապետուհի), Արշալոյս Թաղէոսեան (առենադպրուհի), Հռիփսիմէ Իփէկեան (դանձապահուհի), Մարի Գորգիկեան (հաշուեքննիչ), Աշխէն Սամուէլեան, Տիրուհի Սէրէնկիւլեան եւ օր. Սաթենիկ Տակաոեան: Գործակալն է Ռուբէն Թաղէոսեան:

Իսկ Մարսէյլի Շրջանային Վարչութեան կ'անդամակցին տիկին Հայկուհի Շալճեան (առենապետուհի), տիկին Վարդանոյշ Հազարեան (առենադպրուհի), Շաւարշ Թաշճեան (դանձապետ), տիկիններ Մանուշ Շամիրեան, Լիւսի Կարապետեան, Քնարիկ Արզումանեան եւ Զէօրէքճեան: Տիկին Տիրուհի Սէրէնկիւլեան, որ Կրընոպլը կը մնայ, Կեդր. Վարչութեան ներկայացուցչի հանդամանքով, լծուած է շրջուն գործիչի աշխատանքին եւ յաճախ կ'այցելէ կեդրոնական եւ հարաւային Ֆրանսայի մասնաճիւղերուն:

ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱԶՈՒՐԿՆԵՐՈՒ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՊԱՇՏՕՆԱՏՈՒՆ

(OFFICE FRANÇAIS DE PROTECTION DES REFUGIES ET DES APATRIDES)

Այս պաշտօնատունը Ֆրանսական–պետական այն հիմնարկութիւնն է, որ, ինչպէս անունն ալ ցոյց կուտայ, կը գրաղի Ֆրանսա հաստատուած գաղթականներու եւ հայրենազուրկներու պաշտպանութեամբ: Իր պաշտպանեալներու կարգին են նաեւ այս դասակարգերուն պատկանող Հայերը, որոնց թիւը, ինչպէս գրեցինք, կը հասնի 35–40·000ի: Պաշտօնատունը կապուած է Ֆրանսայի արտաքին նախարարութեան:

Գաղթականներու պաշտպանութեամբ գրաղող պաշտօնատուներ դոյութիւն ունեցած են Ֆրանսայի մէջ Ա.աշխարհամարտի վաղորդայնէն սկսեալ, երբ մեծ թիւով հայ, ռուս և կովկասցի գաղթականներ ապաստանեցան այդ երկիրը: Նախ քան Բ.աշխարհամարտը, հայ գաղթականները կը գտնուէին հայ գաղթականաց երկու պաշտօնատուներու հովանաւորութեան տակ: Առաջինէ կարեւորագոյնն էր Հ. Հ. Պատուիրակութեան պաշտօնատունը եւ ապա կուգար Ազգային Պատուիրակութեան հիմնածը: Առանք կապուած էին «Ազգերու Ընկերակցութեան Գաղթականաց Միջազգային Պաշտօնատան» (Օֆիս Նանսէն): Երբ 1942ին Փարիզը գրաւուած էր Գերմանացիներէն, այս վերջիններէն ուղեցին իրենք կառավարել յիշեալ պաշտօնատուները, նկատի ունենալով որ կապը կտրուած էր Նանսէնեան Պաշտօնատան հետ: Այս իմաստով Վիշիի կառավարութենէն հրահանգ գալէ յետոյ փակուեցան հայկական գոյք պաշտօնատունները եւ առանց փոխարէն ստեղծուեցաւ գաղթականներով գրաղող պետական ուրիշ հիմնարկութիւն մը, արտաքին նախարարութեան հսկողութեան տակ եւ Ֆրանսացի տնօրէնի մը ղեկավարութեամբ: Հայկական բաժնին համար իբրեւ վարիչներ պահուեցան Ազգային Պատուիրակութեան պաշտօնատունէն Թիրայր Արթինեան եւ Հ. Հ. Պատուիրակութեան պաշտօնատունէն ալ օր. Աստղիկ Առաքելեան: Նոյն ձեւով պաշտօնատուներ ունեցան նաեւ Ռուսերը եւ կովկասեան տարրալիրները:

Ֆրանսայի ազատագրումէն յետոյ վերահաստատուեցաւ Նանսէնեան Պաշտօնատունը, այս անգամ Ֆրանսական ծախքով: Այս շրջանին է որ երկաթեայ Վարագոյրին ետեւէն Ֆրանսա ապաստանած տարագիրներն ալ առնուեցան յիշեալ պաշտօնատան հովանաւորութեան տակ:

Այս դրութիւնը չարունակուեցաւ մինչեւ 1948ի Մարտը, այն է՝ մինչեւ գաղթականական մեծ կազմակերպութեան՝ IRO–ի ստեղծումը, երբ, միջազգային տարագիրներու հոգատարութիւնն ու

պաշտօնատուներու պիւտճէները, Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ փոխանցուեցան այդ կազմակերպութեան: IRO-ն դադրեցաւ 1952ի Փետրուարին եւ պաշտօնատուները, պիւտճէի չգոյութեան բերմամբ երեսի վրայ մնացած ըլլալով, փակուեցան: Փակումը տեւեց վեց ամիս: Այնուհետեւ, միջազգային համապատասխան իշխանութեանց հետ երկար բանակցութիւններէ յետոյ, Ֆրանսական կառավարութիւնը ինք ստանձնեց միջազգային գաղթականներու հոգաբարձութիւնը, յարակից բոլոր ծախքերով:

Ու այսպէս, 1 Յուլիս 1952էն ի վեր գաղթականները ենթակայ են այս պաշտօնատան, որ տեսակ մը ընդարձակ հիւպատոսարան է իրենց համար: Պաշտօնատունը ունի իր բաժանումները, իւրաքանչիւր ազգի յատուկ իր պաշտօնատարներով: Հայկական բաժնին մէջ կը պաշտօնավարեն դարձեալ Ժ. Արթինեան եւ օր. Ա. Առաքելեան, երկու հայ քարտուղարուհիներով:

Հիմնարկութեան տնօրէնութիւնը Ֆրանսական է եւ ընդհ. տնօրէնն է Ժորժ Կէրօ, դեսպանի տիտղոսով, նշանակուած՝ արտաքին նախարարութենէն: Ընդհ. քարտուղարուհին է Տիկին Ժ. Պիտօ, նախկին վարչապետ Ժորժ Պիտոյի կինը:

Ֆրանսա հաստատուած գաղթականները բնակութեան իրաւունք ունին երեք դասակարգերով եւ ըստ այնմ կը տանուն իրենց ինքնութեան եւ բնակութեան թուղթերը, — առանձնաշնորհեալները՝ 10 տարուան, սովորականները 3 տարուան եւ առժամեաները 6 ամսուան համար: Կը տանուն թոշակաւոր կամ օրականով աշխատանքի իրաւունք, երբ բնակութեան 3 տարին լրացուցած կ'ըլլան Ֆրանսայի մէջ: Օտարականներուն յատուկ աշխատանքի սեղմումները իր գօրու են նաեւ գաղթականներուն համար, բայց չեն կիրարկուիր այն Հայերուն, որոնք ամուսնացած են Ֆրանսուհիներու հետ, կամ ունին Ֆրանսացի զաւակներ եւ կամ ծառայած են Ֆրանսական բանակին մէջ:

Առաջին պատերազմի գաղթականները կը վայելեն աւելի լայն իրաւունքներ, ընկերային նպաստներէ, դատարաններէ եւ այլ հիմնարկութիւններէ օգտուելու տեսակէտով:

Պաշտօնատունը կուտայ ամուսնութեան, ծննդեան, ընտանեկան վիճակի եւ ասոնց նման հաստատագրեր եւ ընդհանրապէս կը դիւրացնէ գաղթականներու իրաւական վիճակին վերաբերեալ բոլոր գործերը:

Գաղթականները, մինչեւ վերջերս կը վճարէին «Նանսէնեան դրոշմաթուղթ»ով դանձուող տուրք մը, որուն հասոյթները կը յատկացուէին հայ բարեսիրական կազմակերպութեանց: Այժմ վերցած է այդ տուրքին դանձումը: Ֆրանսական կառավարութիւնը հաւանարար պիտի չպրունակէ այդ նպաստը, որոշ չափով հիմնուելով երբեմնի հասոյթներու դումարին վրայ, որ երբուն բան մըն էր եւ կախուած էր իւրաքանչիւր տարուան դանձումներէն:

Հ. Բ. Ը. Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Իր կազմուելենէն 5 տարի յետոյ, 1911ին, Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը Գահիրէի մէջ հիմը դրաւ համազգային մատենադարանի մը, որպէսզի օտարութեան մէջ ապրող Հայոց տրամադրէ ոչ միայն իրենց ազգային պատմութեան ու մշակոյթին ծանօթացման նպաստող աղբիւրները, այլեւ ընդհանուր զարգացման սատարող հրատարակութիւնները, ջանալով փրկել մանաւանդ պնդազան անհատական գրադարանները, որոնք, իրենց տէրերուն մահէն յետոյ կընային կորսուիլ:

Այդ առաջին շրջանին, Գահիրէի Մատենադարանին գլխաւոր նուիրատուները եղան Պօղոս Նուպար փաշա, Օրմանեան Սրբազան, Լիմոնճեանի, Կորիւն վրդ. Սրապեան, Աղաթօն պէյ, Տոքթ. Թիւեաքեան խան, Տոքթ. Ն. Տաղաւարեան, Կարապետ պէյ Շէրիմճեան,

ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ

եւլն., որոնք տրամադրեցին գրքեր ու այս նպատակին ծառայող դրամներ: Առաջին մատենադարանապետը եղաւ Կ. Պ. Շերիմճեան:

Երկու տարի յետոյ Մատենադարանը ճոխացաւ նոր հրատարակութիւններով, որոնք նուիրուեցան տիկին Գ. Կիւլպէնկեանի եւ նկարիչ Զաքարեանի կողմէ: Զայն աւելի ընդարձակելու համար, Աղաթօն պէյ դիմեց դրասէր Վիչէն Հոլասին, որպէսզի իր չատ կարեւոր եւ ընդարձակ մատենադարանը տրամադրէ Հ. Բ. Ը. Մ.եան: Հոլաս տուաւ իր հաւանութիւնը, բայց փոխանցումը ուշացաւ պարտականերու բերմամբ: Տարիներ ետքը, 1926ին, Հոլասի երկու աղջիկները, օր. Հոլաս եւ տիկին Բասիկա, իրենց հօրը մահէն յետոյ որոշեցին կատարել անոր ցանկութիւնը, պայմանաւ որ Մատենա-

դարանը փոխադրուի Փարիզ եւ ծառայէ հայութեան:

Ի հարկէ դժուարութիւններ կային՝ դիրքերը, առանց վտանգի Պոլսէն դուրս հանելու, փոխադրական մեծ ծախքերը հոդալու եւ մանաւանդ անոնց տեղաւորման ծառայելիք մասնաւոր չէնք մը դտնելու համար: Ահա այն առեն է, որ Միութեան անմոռանալի նախագահը Նուպար փաշա, կեդր. Վարչութեան 18 Յուլիս 1927ի նիստին մէջ յայտարարեց, թէ հակառակ այդ դժուարութեանց, պէտք չէր փախցնել բացառիկ առիթը, որովհետեւ Հոլաոի դիրքերը, հայագիտական եւ արեւելագիտական ուսումնասիրութեանց ծառայող մեծ մատենադարանի մը կորիզը կրնային դառնալ: Որոշուեցաւ դործի անցնիլ եւ պաչտօն տրուեցաւ Գ. Սինապեանին, որպէսզի ընդունի Հոլաոի ժառանգորդներուն նուիրատուութիւնը եւ փոխադրէ դիրքերը Փարիզ, ինչ որ իրագործուեցաւ յաջողութեամբ:

Այդ նիստէն 11 օր ետքը, Պօղոս Նուպար նամակով մը կ'իմացնէր կեդր. Վարչութեան, թէ Մատենադարանի տեղաւորման համար դնած է արդէն եւ Միութեան կը նուիրէ յարկաբաժին մը այն չէնքին մէջ, ուր կը դտնուին տնօրէնութեան դրասենեակները, պայմանաւ որ այնտեղ բացուելիքը պիտի դառնայ թէ՛ Հայերու եւ թէ՛ օտարներուն անխտրաբար ու տեւապէս ծառայելիք հանրային մատենադարան մը: Ասկէ զատ կը նուիրէ նաեւ հօրը մատենադարանն ու իր մնացեալ դիրքերը: Իր ծախքով չինել կուտայ նաեւ դրադարակները, պահարաններն ու այլ կարասիները, կարեւոր դումար մըն ալ տրամադրելով Հայաստանի եւ Սփիւռքի հրատարակութեանց դնման համար: Այս առիթով եւս եղան կարեւոր դիրքերու նուիրատուութիւններ Միքայէլ Փորթուգալ փաշայէն, Հ. Ասատուրէն, Մ. Խերեանէն, Մասհեան խանէն, Տ. Կամսարականէն, Ս. Հարենցէն եւ ուրիշներէ: Փարիզ փոխադրուեցան նաեւ Գահիրէի մատենադարանին կարեւոր դիրքերը:

Այլեւս դլխաւոր նուիրատուին անունով կոչուող Նուպարեան Մատենադարանին պաչտօնական բացումը կատարուեցաւ 15 Յունիս 1929ին:

Հիմնադրին կտակով, Մատենադարանը կը ծառայէ առաւելապէս հայագիտական ուսումնասիրութեանց եւ կը պարունակէ ոչ միայն հայ ժողովուրդին, այլեւ դրացի բոլոր ժողովուրդներու պատմութեանց եւ մշակոյթներուն նուիրուած մօտ 25·000 արժէքաւոր հրատարակութիւններ դանազան լեզուներով: Ունի նմանապէս քարտէզներ, վաւերադրեր, 40 դարդանկարեալ դրչագրեր (Աւետարան, Սաղմոս, Ճաշոց, եւլն.), ինչպէս նաեւ 19րդ դարէն 200 ձեռադիր երկասիրութիւններ, յիշատակարաններ, եւլն.: Ունի տակաւին հին նամակներ, պատկերներ, լուսանկարներ, մօտ 800 հայ եւ օտար օրաթերթերու եւ պարբերաթերթերու ամբողջական կամ պակաս-

ւոր հաւաքածոները, թերթերու կտրօնները, պանազան թղթածրարները, եւլն., որոնց բոլորն ալ արձանագրուած եւ դասաւորուած են խնամքով:

Մասնաւոր ապակեզարանի մը մէջ պահուած են Անդրանիկին 6 պատուանշանները, արծաթեայ կոթով սուրը, ռուսական զօրավարի պոյտ մը ուսադիրները եւ 15 Նոյեմբեր 1919ին տրուած Պատուոյ Լեգէոնի սպայի (Officier) վկայականը, ուր Անդրանիկ յիշուած է իբրեւ Général Antranik de Nationalité Arménienne:

Մատենադարանը ամէն դիւրութիւն կ'ընծայէ իր այցելուներուն, որոնց մէջ օտարներ ալ կան: Ասկէ զատ, թղթակցութեամբ ալ օգտակար կ'ըլլայ արտասահմանէն եղած դիմումներուն, պրպըտումներու գծով: Երբեմն կը կազմակերպէ մասնագիտական դասախօսութիւններ հայագիտական նիւթերու շուրջ:

Աչքի կը զարնեն կարգ-կանոնը, մաքրութիւնն ու կոկիկ դասաւորումները բոլոր սենեակներուն եւ նրբանցքներուն մէջ, որոնք վերէն վար լեցուած են դիրքերով եւ թղթածրարներով: Փնտռուած որեւէ հրատարակութիւն կամ վաւերաթուղթ, նկար, եւլն., գործնական դասակարգումներու շնորհիւ կը գտնուի անմիջապէս:

Մատենադարանի հիմնումէն սկսեալ, Ա.րամ Անտոնեան եղած է մատենադարանապետը եւ խղճմտանքով կատարած է իր պաշտօնը, աւելի քան 20 տարիներ:

Պատերազմի ընթացքին Գերմանացիները մօտ 1400 դիրքեր դըրաւած ըլլալով, տակնուվրայ եղած էր Մատենադարանը: Ա.րամ Անտոնեանի ճարպիկութեան շնորհիւ, սակայն, կարելի եղած էր բաղմաթիւ կարեւոր հրատարակութիւններ կորուստէ փրկել, այդ օրերուն: Այժմ հատուցում ստանալու նպատակով դիմումներ կատարուած են գերմանական կառավարութեան մօտ, Հ. Բ. Ը. Միութեան կողմէ:

Ա. Անտոնեանի մահէն յետոյ (1951ի Դեկտեմբերին, 76 տարեկանին), գործը վստահուած է՝ իրաւաբանութեան եւ տնտեսականընկերային գիտութեանց Տօքթէօր Ա.րմենակ Սալմասեանին, որ այդ պաշտօնը կը վարէ մինչեւ այսօր ձեռնհասօրէն եւ այցելուներու կամ խնդրարկուներու հանդէպ բացառիկ բարեացակամութեամբ: (Տօքթ. Ա. Սալմասեան, որ երկար ժամանակ աշխատած է պետական մատենադարանի մէջ, հեղինակն է ընդարձակ գործի մը՝ օտար լեզուներով Հայաստանի եւ հայ ժողովուրդի վերաբերեալ հին ու նոր բոլոր հրատարակութեանց մատենագրութեան (բիբլիոկրաֆի): Այս արժէքաւոր գործը, սակայն, մինչեւ հիմա կը մնայ անտիպ, դժբախտաբար:)

Մատենադարանը կը գտնուի 11, Square Alboni, Paris 16e եւ բաց է (Օգոստոսէն զատ) ամէն օր ժամը 10–12 եւ 14–18, բացի չորեքշաբթիներէ, կիրակիներէ եւ տօնական օրերէ:

ՀԱՅ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդր. վարչութիւնը, 1925էն մինչեւ Բ. աշխարհամարտը մնացած է Փարիզ: Պատերազմի ընթացքին կեդր. վարչութեան անդամները իրենց իրաւունքները փոխանցած են Ամերիկայի Շրջանային Վարչութեան: Չինադաղարէն յետոյ, նիւ Եորքի մէջ դումարուած Միութեան ընդհ. ժողովը որոշած է կեդրոնը առժամարար պահել այնտեղ: Յետոյ, սակայն, տնտեսական պատճառներով, այս որոշումը դարձած է վերջնական եւ ատով, Փարիզի մէջ ստեղծուած է Շրջանային Վարչութիւն, որուն ենթակայ են ոչ միայն Ֆրանսայի, այլեւ Իտալիոյ, Զուիցերիոյ, Պելժիքայի, Անգլիոյ եւ Յունաստանի մ–ճիւղերը:

Միութիւնը իր մ–ճիւղերը ունի Փարիզ (արուարձաններով միա–

Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդր. վարչութեան անդամները նկարուած 1926ին Փարիզի մէջ, ուր փոխադրուած էր վարչութիւնը 1925ին: Նստած, ձախէն աջ՝ Գ. Սիմապեան, Գ. Նորատունկեան, Պօղոս Նուպար փաշա, Տիգրան Խան Փէլէկեան, Մ. Բաբաջանեան եւ Արամ Ճէվահիրճեան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ Հէֆիմեան (ընդհ. հաշուակալ), Զարեհ պէյ Նուպար, Ս. Սվաճեան, Լ. Կիւմիւշկէրտան, Տ. Կամսարական եւ Լ. Բաշալեան (ընդհ. քարտուղար):

սին), Լիոն, Կրընոպլը, Վիեն, Սէնթ Էթիէն, Վալանս, Ռօան, Ավինեոն, Էքս ան Փրովանս, Կարտան, Մարսէյլ (իր չրջականերով), Նիս եւ Տրակինեան, Ընդամէնը 21 մասնաճիւղ:

Իտալիոյ մէջ՝ Միլանօ: Զուիցերիոյ մէջ՝ Ժընեւ: Պելժիքայի մէջ՝ Պրիւքսէլ: Անգլիոյ մէջ՝ Լոնտոն եւ Մանչէսթըը: Յունաստանի մէջ՝ Աթէնք (իր չրջականերով) եւ Սելանիկ: Յունաստանի մ–ճիւ–

ղերը, նիւթական օժանդակութիւն ստանալու ղեռնին վրայ կապուած են Ամերիկայի Կեդր. Վարչութեան:

Ֆրանսայի մէջ կ'օգտագործուին Մարկոսեանի, Խընայեանի, Սելեանի եւ Սէթեանի 4 կտակները: Առաջինով՝ մանկակի օժանդակութիւն կը տրուի արհեստագիտական վարժարան յաճախող հայ ուսանողներու. Խընայեանի կտակով կը վճարուին հայերէնի միօրեայ դասընթացքներու ծախքերը. Սելեանի կտակը կ'օգտագործուի Մարսէյլի շրջանին մէջ, տկարակազմ հայ երիտասարդներու օգտակարութեան համար. Սէթեանի կտակն ալ կը գործածուի կրթական նպատակներու համար:

Պրիւքսէլի մէջ կայ Նուպարեան կրթ. հաստատութիւնը, որ կը հոգայ՝ ուսուցչական մանկավարժութեան հետեւող համալսարանական հայ ուսանողներու բոլոր ծախքերը, ըստ կտակարար Նուպար փաշայի ցանկութեան, բայց թեկնածուներ դրեթէ չկան:

Շրջ. Վարչութիւնը Գալրոյասէրի աղջկանց վարժարանին մէջ կը պահէ 15 դիշերօթիկ սանուհիներ, ծախքերու ամբողջական կամ մասնակի վճարումներով: Իսկ Սեւրի Մուրատեան վարժարանին մէջ ալ ունի 7 սաներ լրացուցիչ թոշակով, որ կը վճարուի Կեդր. Վարչութեան կրթ. Ֆոնտէն: Թոշակի ամբողջական վճարումով մէկ աշակերտ ալ կը պահուի Կիլրոսի Մելքոնեան վարժարանին մէջ:

Փարիզի Շրջ. Վարչութեան չրջանակին մէջ նպաստընկալ ուսանողներու թիւը կը հասնի 65ի, մօտաւորապէս:

Գալուստ Կիւլպէնկեանի անունով գործող Գթութեան Կոմիտէն (Comité de Charité de Galoust Gulbenkian), Շրջ. Վարչութեան տրամադրութեան տակ դրած է տարեկան 3–4 միլիոն ֆրանք, որ իրրեւ օժանդակութիւն կը յատկացուի կարօտ հայ մտաւորականներուն եւ դանազան բարեսիրական կազմակերպութեանց:

Վերջին մէկ տարուան ընթացքին, Շրջ. Վարչութիւնը, յորելինական հանդանակութեան դումարէն յատկացուցած է 2 միլիոն ֆրանք Լիոնի նորաչէն եկեղեցւոյն կիպ սրահի շինութեան, իսկ եկեղեցիի շինութեան համար ալ՝ 4 Մայիս 1958ին Լիոնի մէջ դումարուած ընդհ. ժողովին առթիւ հանդանակած է 1 միլիոն 100 հազար ֆրանք: Նուիրած է 200·000 ֆրանք Շաւիլի եկեղեցւոյն շինութեան: Ու տրամադրած է կէս միլիոն ֆրանք հրատարակչական գործին:

Շրջ. Վարչութեան ղրամական գործառնութեանց տարեկան դումարը կը հասնի չուրջ 8 միլիոն ֆրանքի:

Անդամներու թիւն է մօտաւորապէս 1500, Շրջ. Վարչութեան ենթակայ մ–ճիւղերու մէջ: Տարեկան անդամավճարն է նուազագոյն 1000 ֆրանք:

Շրջ. Վարչութեան կիպ կայ օժանդակ Երիտասարդաց Միութիւն, որ կ'օգնէ Միութեան ձեռնարկներուն:

Հ. Բ. Ը. Միութեան Փարիզի ղրասենեակները կը գտնուին Նու-

պարեան Մատենադարանին կից յարկարաժնին մէջ, զոր Միութեան նուիրած է բնիկ պոլսեցի, փարիզաբնակ եւ այժմ հանգուցեալ Սերովբէ Սվաճեան:

Մասնաճիւղերը, ընդհանուր ժողովներու մէջ կ'ընտրեն իրենց վարչութիւնները: Փարիզի մէջ միայն Շրջ. Վարչութիւնը կը նշանակէ մ–ճիւղին վարչութիւնը: Շրջանային Վարչութիւնն ալ իր կարգին կը նշանակուի Նիւ Եորքի Կեդր. Վարչութենէն:

Շրջ. Վարչութեան այժմու կազմին անդամներն են.— Զարեհ պէյ Նուպար (պատուոյ նախագահ), Նուբհան Ֆրէնկեան (մատենապետ), Տոքթ. Արամ Պէօյիւքեան (փոխ–մատենապետ), Գրիգոր Պահրի (մատենապահը), Պետրոս Պալըքճեան (դանձապետ) եւ պատուակալ խորհրդականներ՝ Հայկ Թոփաքեան, Տոքթ. Վահէ Անդրանիկեան, փրոֆ. Նուպար Աբրիհարեան, Վեր. Գարեգին Սիսլեան, Կարապետ Գազազեան, Յովհ. Պօղոսեան եւ Օգսէն Խարբուդեան:

Միութեան պատուակալ անդամներ են Վահէ Ֆրէնկեան եւ Վահան Խամբեան, որոնք կը մասնակցին վարչական ժողովներուն: Շրջ. Վարչութեան իրաւաբէտ – խորհրդականն է մեծը Արման Իւթիւճեան: Վարչական քարտուղարն է Արամ Թէրզեան:

Անցեալ տարի, խօսելով Հ. Բ. Ը. Միութեան Թէհրանի կազմակերպութեան մասին, ուրախութեամբ արձանագրեցինք, որ Իրանահայ գաղութին մէջ ոչ միայն վէճ ու խնդիր չկայ Բարեգործականի չուրջ, այլեւ, ընդհակառակն, ուրիչ կազմակերպութեանց հետ ձեռք ձեռքի տուած, Հ. Բ. Ը. Միութեան անդամները կը գործակցին անոնց հետ հանրային բոլոր մարզերու մէջ:

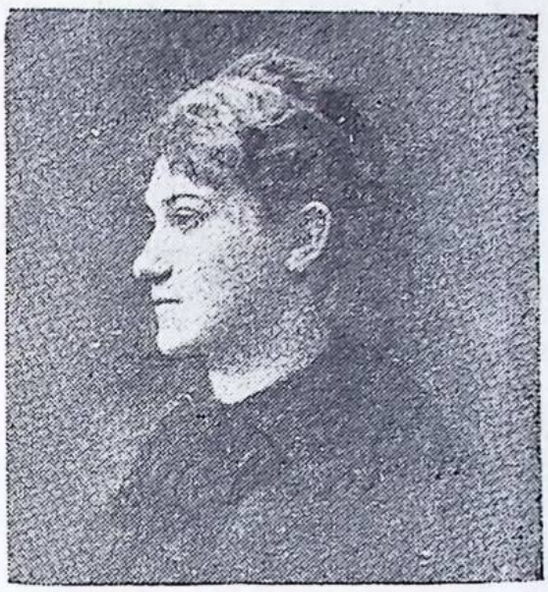
Վէճ չըլլալու տեսակէտով միայն, նոյն բանը պիտի ըսենք նաեւ Հ. Բ. Ը. Միութեան Ֆրանսայի կազմակերպութեան մասին: Շրջ. Վարչութեան փոխ–մատենապետը Տոքթ. Ա. Պէօյիւքեան հաստատեց մեզի, թէ Ֆրանսայի իրենց մ–ճիւղերը բոլոր պարագաներու մէջ հեռու կը մնան ազգային–քաղաքական վէճերէ եւ չեն չեղիր Միութեան հիմնական նպատակներէն, որոնք ոչ մէկ աղերս ունին քաղաքականութեան հետ:

Մեզի հնարաւորութիւն տրուեցաւ հաստատելու այս ուրախալուր պարագան նաեւ Մարսէյլի, Լիոնի եւ այլ վայրերու մէջ: Հաճոյքով կ'արձանագրենք ուրեմն այս իրողութիւնը Ֆրանսահայ գաղութին մէջ գործող Հ. Բ. Ը. Միութեան մ–ճիւղերուն համար: Յանկալի պիտի ըլլար, որ Շրջ. Վարչութիւնը միեւնոյն խաղաղ կացութիւնը կարենար վերստեղծել նաեւ կապակցութեամբ Յունաստանի երկու մ–ճիւղերուն, որոնք վարչապէս կապուած են իրեն եւ որոնք, դժբախտաբար, վէճի ու պայքարի մէջ են երկու տարիէ ի վեր յունահայ ազգային իշխանութեանց եւ այլ կազմակերպութեանց հետ:

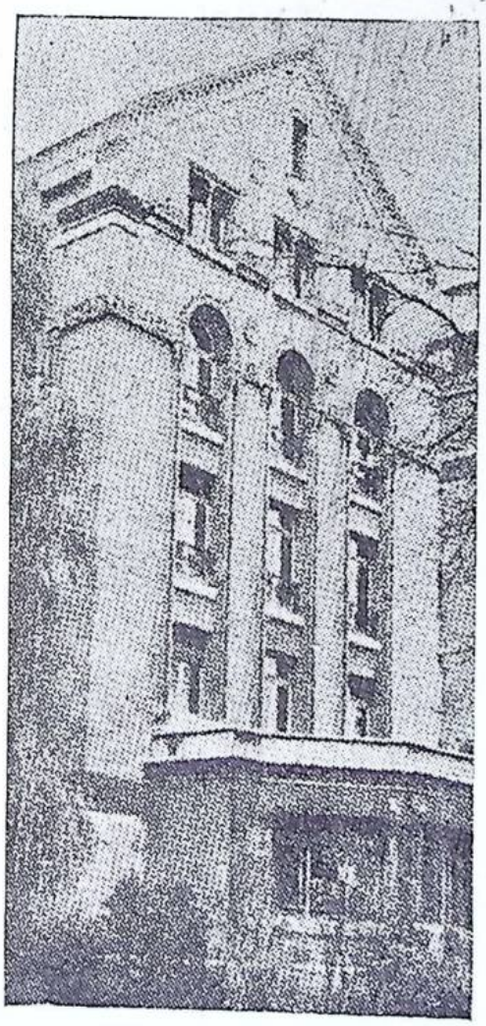
ՄԱՐԻ ՆՈՒՊԱՐ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՏՈՒՆԸ

Փարիզի Համալսարանական Ոստանին մէջ կը գտնուի Մարի Նուպար Ուսանողական Տունը, որ կառուցուեցաւ 1930ին Պօղոս Նուպար փաշայի ծախքով, ի յիշատակ իր հանգուցեալ կնոջ՝ Մարի Նուպարի:

Շէնքը ունի 100 անկողին-ներով 75 սենեակները, որոնց 55ը յատկացուած են հայ ուսանողներու, իսկ 20ը՝ նախընտրաբար Արեւելքէն եկող արաբ եւ պարսիկ ուսանողներու եւ ապա միւյն ուրիշներու: Շէնքը

ՄԱՐԻ ՆՈՒՊԱՐ
Պօղոս Նուպար փաշայի կինը, որուն անունով կը կոչուի Փարիզի Համալսարանական Ոստանին Հայկական Տունը

Մարի Նուպար Ուսանողական Տունը
Համալսարանական Ոստանին մէջ

անցեալ տարի օժտուեցաւ գեղեցկատեսիլ հանդիսասրահով մը, որուն շինութեան համար պետական անտուկը տրամադրեց 2 միլիոն ֆրանք, իսկ կահաւորման ծախքերը հոգացին Նուպարեան գերդաստանին անդամները, 300·000 ֆրանքով:

Պատսպարեալ ուսանողները կը վճարեն 4–5000 ֆրանք ամսական, իրրեւ սենեակի վարձք: Կ'ապրին հանգստաւէտ պայմաններու մէջ: Իրենց տրամադրութեան տակ ունին ընթերցասրահ, դրադարան, հեռատեսիլ, եւլն.: Կը ճաշեն չատ ժամանակիներով եւ կ'օգտուին Ոստանի բոլոր առաւելութիւններէն: Աղքատ ուսանողներու սենեակի վարձքերը կը վճարուին Հ.Բ.Ը.

Միութեան կողմէ: Ուսանող մը, ըստ կանոնի, 3 տարիէն աւելի չի կրնար մնալ ոստանին մէջ, բայց Միութեան Շրջ. Վարչութիւնը յաջողած է պահել ուսանողները մինչեւ իրենց չրջանի աւարտումը, եթէ յառաջադէմ եղած են ուսման մէջ: Կ'ընդունուին բոլոր հայ ուսանողները, առանց դաւանական կամ քաղաքական համոզումներու խորութեան: Մինչեւ անգամ այս մասին հարցում չ'ըլլար իրենց:

Մարի Նուպար Տունը պատսպարած է մինչեւ 65 հայ ուսանողներ: Մերձ. Արեւելքի դէպքերուն պատճառով, սակայն, վերջին քանի մը տարիներուն պակսած է այդ թիւը: Անցեալ տարի չրջանին Ուսանողական Տան մէջ կը բնակէին 94 հոգի, որոնց 37ը Հայեր, մեծ մասով Միջին Արեւելքէն:

Տունը ունի իր վարչութիւնը, 7 հոգիով, որոնց 5ը եւ առնապետը՝ Հայ, իսկ 2ը՝ Ֆրանսացի: Տան տնօրէնը Ֆրանսացի է եւ կը բնակի այնտեղ, իր ընտանիքին հետ:

Յոթը «Արաքս» — Փարիզ

Հ. Բ. Ը. Միութեան Փարիզի վարիչներէն խումբ մը նկարուած 1957ի Նոյեմբեր 9ին, Համալսարանական Ոստանի Մարի Նուպար Ուսանողական Տան մէջ, Ֆրանսացի հիւրերու եւ ուսանողներու խումբի մը հետ: Նստած, ձախէն աջ՝ Յ. Պօղոսեան, Վ. Խմէրեան, Տոքթ. Ա. Պէօյիւքեան, Համալսարանական Ոստանին տնօրէնը Ա. Մարշօ, Ն. Ֆրէնկեան, Մարի Նուպար Ուս. Տան տնօրէնը Ա. Գամփէնի եւ փրոֆ. Ն. Արփիարեան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ Ե. Խտրեան եւ Յրդը՝ Պ. Կէնճեան (Փարիզի մ-նիւղէն). աջէն 4րդը՝ Տոքթ. Վ. Անդրանիկեան:

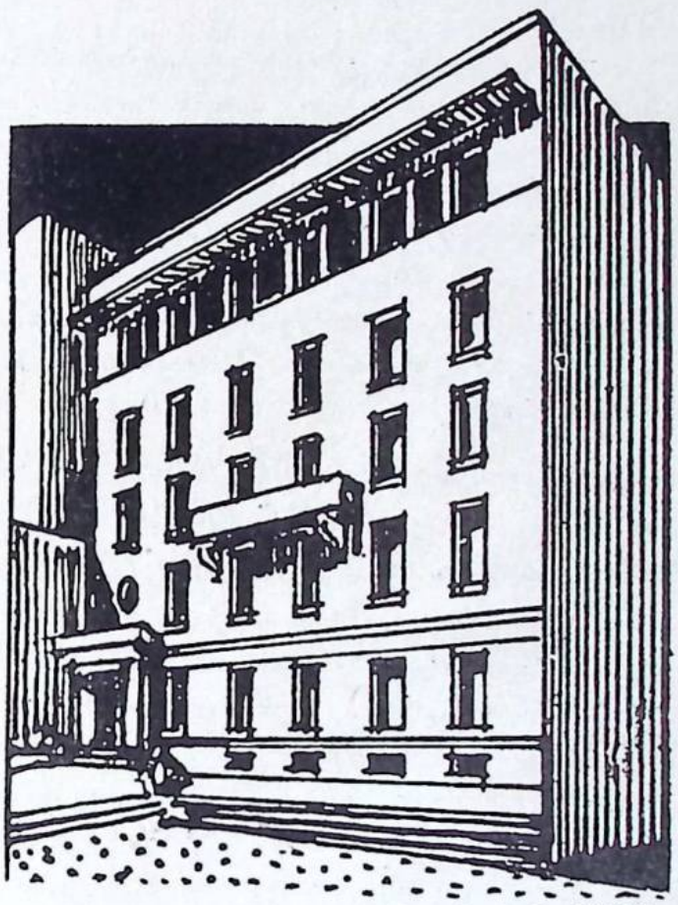
ՄՏԱԽՈՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԴԱՄԲԱՐԱՆԸ

Հ. Բ. Ը. Միութեան կողմէ Պանեէօղ ղեկեզմանատան մէջ կառուցուած է այս հասարակաց դամբարանը, ուր այժմ կը հանգչին Փարիզի զանազան ղեկեզմանատուներուն մէջ թաղուած խումբ մը հայ մտաւորականներու ոսկորները: Դամբարանը պատրաստուեցաւ յետոյ, 27 Սեպտ. 1957ին հոն փոխադրուեցան ու թաղուեցան 8 մտաւորականներ, — Տոքթ. Վահրամ Թորգոմեան (եւ իր կինը), Արշակ Զօպանեան, նկարիչ Խաչատր Շահին, Զէյթունցի Տէօվլէթ Գէորգեան, Արամ Անտոնեան, Ստեփան Քոչարեան, Լեւոն Բաշալեան եւ Շահան Պէրպէրեան:

ՀԱՑ ՄՇԱԿՈՑԹԻ ՏՈՒՆ

Փարիզի հայ համայնքին կը պակսէր մինչեւ այսօր այս անունով հաստատութիւն մը, այն ալ նպատակին ծառայող շէնքի մը սեփականատիրութեամբ: Այս բոլորը իրականութիւն են այսօր, շնորհիւ խումբ մը գործունեայ անձերու նախաձեռնութեան:

Մայրաքաղաքի ամէնէն բանուկ եւ հայաբնակ մէկ կեդրոնին մէջ, Պլէօ փողոցին վրայ (թիւ 17), գնուած է արդէն հնդյարկանի շէնք մը, որ ամբողջութեամբ նորոգուելէ ետք, պիտի ծառայէ իր նպատակին: Ներքնայարկին մէկ մասը արդէն իսկ կը գործածուի իբրեւ «Յառաջ»ի տպարան, իսկ մնացեալ մասերը պիտի վերածուին դիւանատան, ուր, անկիզելի պահարաններու մէջ պիտի պահուին Մոնմորանսիի Հ. Յ. Թանզարանին վաւերաթուղթերն ու այլ արժէքաւոր իրերը:

Նախագիծ Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան շէնքին

Աւարտած է վերաշինութիւնը դեռնայարկին, որուն երկու սրահները կը գործածուին իբրեւ ընթերցատուն եւ ժողովատեղի, ինչպէս նաեւ իբրեւ պառ ու ծխավայր, իսկ երկրորդը՝ իբրեւ ըզբօսարան:

Հեռհեռէ պիտի վերաշինուին Ա. Բ. Գ. եւ Դ. յարկերը: Ա. յարկը, որ կը կոչուի «Շ. Միսաքեան սրահ» անունով, պիտի ծառայէ իբրեւ հանդիսասրահ, չարժական բեմով մը: Բ. յարկը պիտի ծառայէ իբրեւ դրասենեակներ Հայ Կապոյտ Խաչի, Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդի եւ այլ կազմակերպութեանց, իր 4 ընդարձակ սենեակներով: Գ. յարկը պիտի յատկացուի Հ.Յ.Դ. Թանգարանին, որ պիտի փոխադրուի Մոնմորանսիէն: Դ. յարկը պիտի ունենայ երկու բնակարաններ, երկ–երկու սենեակներով, ինչպէս նաեւ հիւրանոց մը եւ սրահ մը, նկարչական եւ այլ ցուցահանդէսներու համար: Իսկ կըտուրը կը ծրագրուի վերածել դալար տանիքի:

Շէնքի գնման արժէքը վճարուած է ամբողջութեամբ եւ Մշա–

կոյքի Տան Ընկերակցութիւնը սեփականատէրն է կալուածին: Այս նպատակով եւ ցարդ կատարուած վերաշինական ծախքերու համար արդէն իսկ ծախսուած է 14 միլիոն ֆրանքի մօտեցող դումար մը: Շէնքին ամբողջական վերաշինութիւնը կը կարօտի տակաւին նոյնքան եւ աւելի դումարի մը: Մինչեւ հիմա եղած են կարեւոր նուէրներ զանազան կազմակերպութեանց եւ անձերու կողմէ: Ամենաւելջինը՝ Կրընոպլէն տիկին Վ. Օնպաշեան առանձնած է Նոր Սերունդին յատկացուելիք բաժնին վերաշինութեան եւ կահաւորման բոլոր ծախքերը, ի յիշատակ իր հանգուցեալ ամուսնոյն՝ Յարութիւն Օնպաշեանի:

Երբ աւարտի շէնքին ամբողջական նորոգութիւնը, որուն հրակոզութիւնը սիրայօժար առանձնած է ճարտարապետ Արամ Թէրզեան, Փարիզի Հայերը պիտի ունենան իրենց հանրային-մշակութային աշխատանքներուն ծառայող արժէքաւոր հիմնարկութիւն մը, սեփական շէնքի մէջ: Ընկերակցութեան վարիչները իրաւամբ կ'ակնկալեն, որ մեր բարեկեցիկ ազդակիցները, Ֆրանսայէն եւ արտասահմանէն, զօրավիգ հանդիսանան իրենց նիւթապէս, այս բազմածախս այլ օգտաչատ ձեռնարկի ամբողջական իրականացման ճամբուն վրայ:

Հ. Յ. Դ. ԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ

(ՓԱՐԻԶ, ՄԱՐՍԷՑԼ ԵՒ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ)

Ֆրանսահայ դաղութին մէջ իր ցանցը տարածած միակ երիտասարդական կազմակերպութիւնն է Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը, որ կը ջրագի իր երկսեռ չարքերու հայեցի ու դաստիարակութեան կարեւորագոյն դործով:

Կազմակերպութիւնը ունի իր կեդր. վարչութիւնը, որ կ'ընտրուի բոլոր մ-ճիւղերու Պատ. Ժողովէն, մէկ տարուան համար եւ կը մնայ Փարիզ: Մարսէյլի մ-ճիւղերն ալ կ'ընտրեն իրենց Շրջանային Վարչութիւնը, որ կը վարէ իր շրջանին աշխատանքները: Շաբաթը մէկ անդամ կը դումարուին խմբական-մասնաճիւղային ժողովները, ուր տեղի կ'ունենան դասախօսութիւններ հայերէն լեզուի, Հայոց պատմութեան, հայ դրականութեան եւ նման նիւթերու ուսուցման ծրագրով, երէց եւ երիտասարդ մտաւորականներու կողմէ:

Նոր Սերունդը կազմակերպուած է 1945ին եւ այդ թուականէն մինչեւ այսօր տարուած աշխատանքներուն արդիւնքները քաջալերական են: Այդ աշխատանքներուն չնորհիւ Ֆրանսայի մէջ ունինք այսօր ոչ միայն հայախօս, այլեւ հայկական ոգիի արտայայտիչ երիտասարդներու բազմութիւն մը, որ պատիւ կը բերէ Ֆրանսահայ դաղութին:

Իւրաքանչիւր շրջան տարին քանի մը անդամ կը դումարէ ներկայացուցչական ժողովները, որոնց ներկայ կ'ըլլայ կեդր. Վարչու-

թեան ներկայացուցիչը: Կեդր. Վարչութիւնը մ–ճիւղերուն կը հայթայթէ դասախօսութեանց նիւթեր եւ կը հրատարակէ այդ նիւթերը չօշափող գրքոյկներ, հայերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներով: Կը պատրաստէ նաեւ հայ կեանքին հետ կապուած հարցերու շուրջ ձայնագրուած սկաւառակներ: Մ–ճիւղերը կը մասնակցին իրենց շրջաններու հանրային կեանքին, հանդէսներով, թատերական ներկայացումներով, գրական ասուլիսներով եւ այլ հրապարակային ձեռնարկներով:

Կեդր. Վարչութիւնը, ամէն ամառ եւ մէկ ամսուան տեւողութեամբ կ'իրագործէ բանակում մը, արձակուրդի եւ օգտակարութեան յարմար եւ ամէն անգամին տարբեր վայրի մը մէջ: Այս ճեռնարկը ի մի կը համախմբէ բոլոր մասնաճիւղերուն անդամները, որոնց համար կը կազմակերպուին դասախօսութիւններ, գեղարուեստական յայտագրով հանդէսներ եւ այլ հաւաքոյթներ: Նոր Սերունդի ամենայաջող ձեռնարկներէն մէկն է ասիկա եւ ամէն տարի մեծ հետաքրքրութիւն կ'արթնցնէ նոր սերնդական երկսեռ երիտասարդութեան մօտ, ֆրանսայի մէկ ծայրէն միւսը:

Կազմակերպութիւնը ունի իր պաշտօնաթերթ ամսագիրը՝ «Հայաստան», հայերէնով եւ մասամբ ֆրանսերէնով: Կը հրատարակուի 12 տարիներէ ի վեր:

Նոր Սերնդականները, դաղափարօրէն պատրաստուելէ յետոյ, կ'անցնին Հ. Յ. Դաշնակցութեան շարքերը:

Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդի մ–ճիւղեր կան ֆրանսայի գրեթէ բոլոր հայաշատ վայրերուն մէջ: Ա.յսպէս՝

Փարիզի շրջան.— Փարիզ, Ալֆորվիլ, Առնուվիլ, Պանեէօ–Գաչան, Շաւիլ, Իսի եւ Անիէռ, 7 մ–ճիւղ:

Կեդրոնական Ֆրանսա.— Լիոն, Տէսին, Վալանս, Կրընոպլը, Վիլն, Պորտօ, Սէն'թ Էթիէն եւ Սէն Շամոն, 8 մ–ճիւղ:

Մարսէյլի շրջան.— Մարսէյլ, Պոմոն, Սէն Լու, Սէնթ Ան, Պուլըվար Օտտօ եւ Կարտան, 6 մ–ճիւղ: Ընդամէնը 21 մ–ճիւղ:

1958–59 տարեշրջանի Կեդր. Վարչութեան կ'անդամակցին Արա Պիպէրեան, Օննիկ Ալթունեան, Վիքէն Թորոսեան, Արտաւազդ Քըխեան, Յակորիկ Սթամպոլեան, Ալեքս Գուլումճեան եւ Արմենակ Պիլէզիկճեան:

Իսկ Մարսէյլի Շրջանային Վարչութիւնը ունի հետեւեալ կազմը.— Լեւոն Գըլըճեան, Ժան Պըժեան, Յակոբ Գալփաքեան, Տիգրան Ղազարեան, Գրիգոր Կէրկէրեան, Սոնիա Փիլիկեան եւ Ժիրայր Մխիճեան:

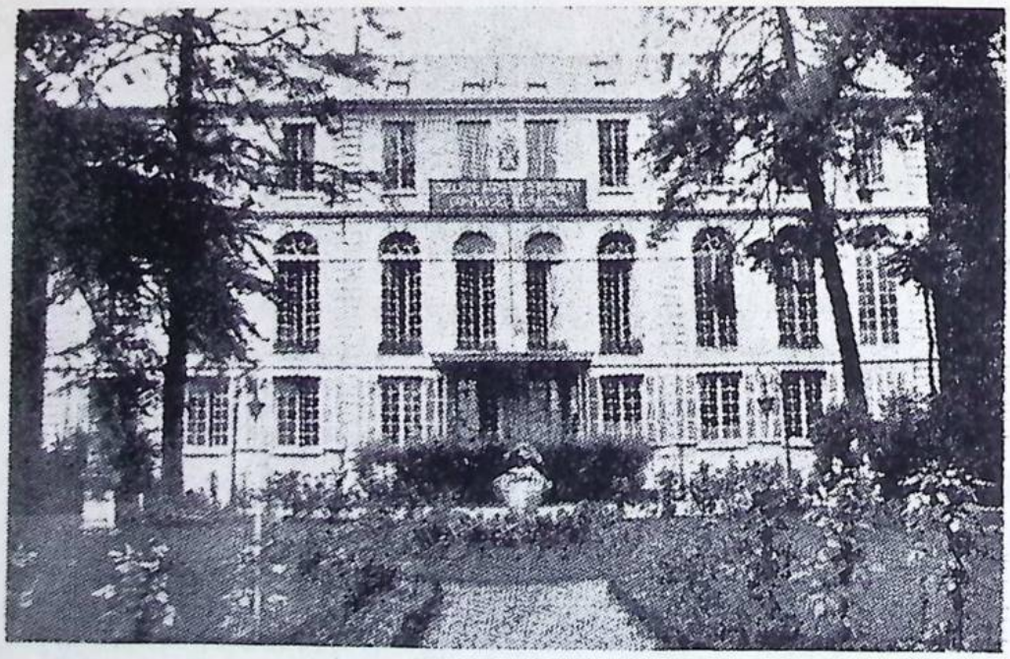
Գաղափարական խորքով օժտուած այս երիտասարդական կազմակերպութեան մեծ դեր վերապահուած է ֆրանսահայ գաղութին մէջ, իր շարքերը պտնուող երիտասարդութեան հայկական դիմագիծն ու ոգին զօրացնելու առնակէտով, մանաւանդ:

Ս. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏ
Վարժարանին բարերարը

Հնդկահայ Սամուէլ Մուրատի կտակով Վենետիկեան Մխիթարեան Հայրերու հիմնած այս վարժարանը, 1870ին փակուելէ ետք Փարիզի մէջ, վերաբացուեցաւ 59 տարի ետքը, 1929ին, Սեւր արուարձանին մէջ (26, Rue Troyon, Sèvres, S et O.): Այս նպատակով եւ Միաբանութեան օժանդակութեամբ, 1928ին գնուեցաւ Մարքիզ տը Փոմփատուրի պատմական դղեակը, ընդարձակ չրջափակով: Դպրոցը փակուեցաւ դարձեալ 1939ին, Բ. աշխարհամարտի պայթումով: Շէնքը դրաւուած ըլլալով Գերմանացիներէն, վերնասներու ենթարկուած էր, այնպէս որ վինադադարէն յետոյ 8 միլիոն ֆրանք ծախսուեցաւ նորոգութեանց համար, կառավարական օգնութեամբ եւ Մուրատեան Վարժարանի նախկին աշակերտներու նիւթական եւ բարոյական աջակցութեամբ: Վերաբացուեցաւ 1946ին, 40 աշակերտներով եւ Հ. Սահակ Տ. Մովսէսեանի տեսչու-

Ս. Մուրատեան վարժարանի գլխաւոր շէնքին մայր ճակատը

թեամբ: Տարուէ տարի աշակերտներու թիւը աւելցած եւ հասած է 115ի (եւ ոչ թէ 112, ինչպէս դրած ենք նախորդ էջերուն վրայ), 1957–58 տարեշրջանին, բոլորն ալ պիշերօթիկ, 10–17 տարեկան: Ցերեկօթիկներ չեն ընդունուիր:

Դպրոցը ինքնաբաւ է: Ծախքերը կ'ապահովուին աշակերտական վճարումներով: Դիմումներ չատ կան, բայց կարելի չէ աւելցնել աշակերտներու թիւը, տեղի չդոյութեան պատճառով. այլապէս կարելի է բարձրացնել մինչեւ 300ի: Ամրողջական վճարումներով 11 սաներ կը պահեն Սերաստացիներու, Տարօն–Տուրուբերանցիներու, Բզեցիներու, Դատեմցիներու Հայրենակցական Միութիւնները: Մասնակի վճարումներով՝ Որբախնամ Միութիւնը 15 սան, աշակերտներու Ծնողաց Միութիւնը՝ 9 սան եւ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը՝ 7 սան: Մնացեալ սաներու թոշակները կը վճարեն ծնողքները: Աշակերտները մեծ մասով փարիզէն եւ ֆրանսական գաւառներէն են, 10 հոգի

Պատմական խմբանկար մը, Սեւրի Ս. Մուրատեան վարժարանի վերաբացման հանդիսութեան առթիւ նկարուած 1929ին, այժմու շէնքին մէջ: Նստած, աջէն ձախ՝ վռամշապուհ եպիսկ. Բիպարեան, նախկին նախարար Լէյկ, վենետիկեան Միաբանութեան Աբբահայր Հայր Յովհան Ալգերեան, Անտոն եպիսկ. Պահապանեան, երեսփոխան Լոռէն եւ դպրոցին տեսուչը Հայր Յովհաննէս Թորոսեան: Ոտքի, աջէն ձախ՝ Շրդը՝ Իշխան Արղութեան, Տոքթ. Ալլահվէրտի Որդի, 4րդը՝ Տիգրան Պօղոսեան, 6րդը՝ Հայր Վրթանէս Խանպէկեան, Հայր Ղեւոնդ Տայեան, Հայր Սիրունեան, Զատիկ Խանզատեան եւ վերջինը՝ Զարեհ Ներսէսեան:

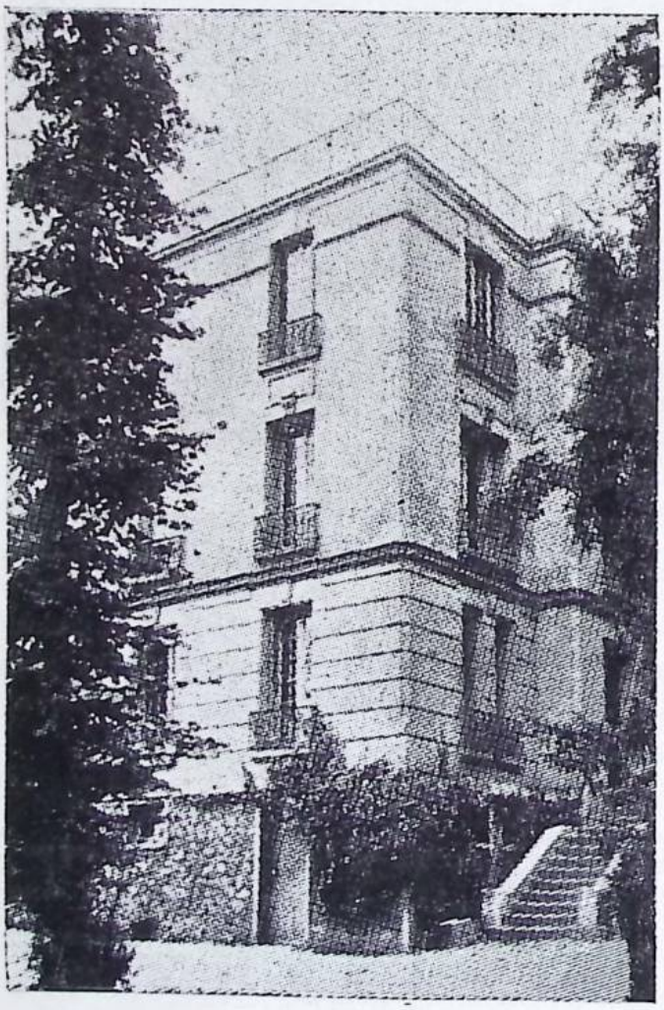
ալ՝ Ամերիկայէն եւ եւրոպական այլ երկիրներէ:

Ս. Մուրատեան վարժարանը, ուսմանց արդիական ծրագրով, ֆրանսական երկրորդական վարժարաններու համաստիճան հաստատութիւն է 6 բարձրագոյն դասարաններով եւ 1 նախապատրաստականով, փոքրերու համար: Մեծ ոյժ տրուած է պիտութեանց: Կ'ուսուցուին 4 լեզուներ — հայերէն, ֆրանսերէն, իտալերէն եւ

անգլերէն — 6րդ դասարանէն սկսեալ: Դպրոցը ունի երկու ծրագիրներ, մէկը՝ զուտ Ֆրանսական — պաշտօնական — մինչեւ Ա. Պաֆալորէա: Երկրորդը՝ հայապիտական ծրագրով կ'ուսուցուին աշխարհարար եւ վերջին 3 դասարաններու մէջ զրաբար, ինչպէս նաեւ պատմական եւ ներկայ Հայաստանի աշխարհագրութիւն ու պատմութիւն, մատենագրութիւն, հայ գրականութեան պատմութիւն եւ կրօնագիտութիւն: Վկայականը կը տրուի Պաֆալորէայով, իսկ եթէ աշակերտը հայապիտական ճիւղին եւ ընդհ. զարգացման

ՀԱՑՐ ՍԵՐՈՎԲԷ ԱԳԼԼԵԱՆ
Վարժարանին տեսուչը

Ս. Մուրատեան վարժարանի դասարաններու շէնքը

մէջ յաջող է, վկայական կը ստանայ նաեւ առանց Պաֆալորէայի:

Վարժարանին տնօրէնն է, պետական ղծով, պահեստի զօրավար Փոլ Փրեւօ, որ միաժամանակ կը դասաւանդէ բնագիտութիւն եւ բարձրագոյն թուաբանութիւն: Ներքին ղծով տեսուչն է Հայր Սերովբէ Ագըլեան, ուսումնասէրը՝ Հայր Խորէն Տիլիզեան, մատենադարանապետը՝ Հայր Յուսիկ Պուշլիկեան եւ ուսուցիչ հոգեւորը՝ Հայր Աւետիք Թալաթինեան, որոնք ստանձնած են նաեւ հայագիտական նիւթերու ուսուցումը: Իսկ Ֆր-

բանական ծրագրի ուսուցման համար կը պաշտօնավարեն 16 այ-
ցելու ուսուցիչներ, որոնց 13ը Ֆրանսացի (12ը այր եւ 1ը կին),
1 Իտալուհի եւ վարժարանի ընթացաւարտներէն 3 երիտասարդներ,
որոնք կը դասաւանդեն նիւթեր Ֆրանսական ծրագրէն: Կան նաեւ
11 այլ պաշտօնեաներ, որոնց 5ը կին, ներքին աշխատանքներու հա-
մար, ինչպէս նաեւ 5 հսկիչներ, բոլորն ալ Հայ:

Վարժարանը ճանչցուած է իբրեւ աշխարհական (լայիք) հիմ-
նարկութիւն, իսկ 4 վարդապետները կ'ընդունուին իբրեւ Ս. Ղա-
զարու Միաբանութեան կողմէ ղրկուած ուսուցիչ-դաստիարակներ:
Իր մակարդակով մեծապէս դնահատուած է կրթական պատկան
իշխանութիւններէն եւ ընթացաւարտները յաջողութեամբ կ'անցը-

Ս. Մուրատեան վարժարանը տրուած այցելութեան մը առթիւ նկարուած 1951ին: Նստած, աջէն ձախ՝ Հայր Սահակ Տ. Մովսէսեան, Լիւֆ-Անտրէ Մարսէլ, Ժան Պալար, տիկին Ժ. Պալար, Շաւարշ Միսաքեան, կարօ Գէորգեան եւ Շաւարշ Նարդունի: Ոտքի, ձախէն աջ՝ Յակոբ Տէր Յակոբեան, Հայր Խաչատուր Վրքանէսեան, Զարեհ Մուրատեան եւ Տոքթ. Տէր Յակոբեան: Նկարը առնուած է վարժարանի դահլիճին մէջ, ամբողջ պատը բռնած պատմական դէմքերու իւղաներկ խմբանկարին առջեւ:

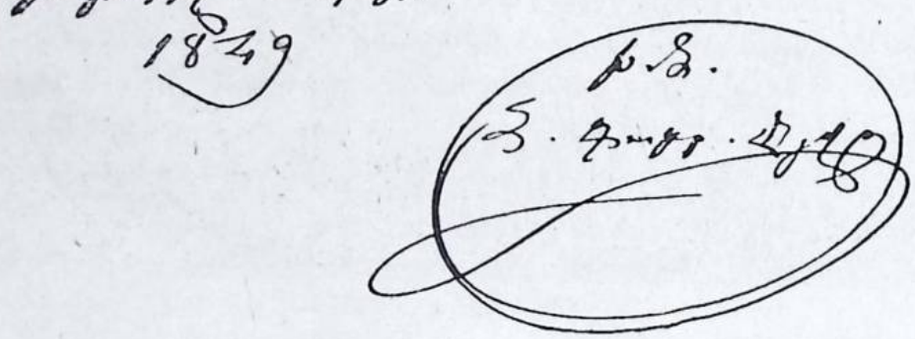
նեն քննութիւնները: Լայնօրէն բարեացակամ է իշխանութեանց վե-
րաբերումը հաստատութեան հանդէպ:

Տարեկան պիւտճէն, որ հաւասարակշռուած է, կը հասնի 17–19 միլիոն ֆրանքի, որուն 8 միլիոնը կը յատկացուի ուսուցիչներուն:

Վարժարանը ունի իր մասնաղարանը, որ կողոպտուած էր Փարիզի ազատագրման վաղորդայնին: Այսուհանդերձ, այժմ ալ կան բաւականաչափ իրեր, որոնցմէ կ'օգտուին բարձր դասարաններու

աշակերտները: Ունի նմանապէս հեռատեսիլ, աշակերտութեան յարմար նիւթերու ցուցադրութեան օգտագործումով: Ամավերջի կամ այլ ոճնական առիթներով տեղի կ'ունենան ներքին հանդէսներ, որոնք

Ս. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ 1849Ի ՀԱՆԴԷՍԻՆ ՀՐԱՒԻՐԱԳԻՐԸ

Ազնիւ Պարոն

Վաղիւ սկիզբն է տարեւորական հանդիսի հարցաքննութեան աշակերտաց վարժարանիս, որ եւ տեւեսցէ աւուրս չորս: Եթէ հաճեսցի Ազնուութեանդ առաջիկայ լինել այսմ ազգային մխիթարութեան, ոչ սակաւ խրախոյս յաշակերտսն մեր յաւելցէ, եւ ի վարժապետս բերկրութիւն:

Ողջ լինել ցանկամ

Ազնուութեան Ձերում

ի Փարիզ, 3 Սեպտ. 1849

խ. ծ. (խոնարհ ծառայ)
Հ. ԳԱԲՐԻԷԼ ԱՅՎԱԶԵԱՆ

Սկիզբն հարցաքննութեան ի 10 ժամու առաւօտուն, եւ աւարտն զմիջաւուրին:

կը կազմակերպուին տեսչութեան կողմէ: Աշակերտութիւնը ունի նաեւ մարզական խումբեր՝ աթլեթիկ մարզանքներու եւ պասքէթ-պոլի, վոլիպոլի, հէնտպոլի եւ փինկ-փոնկի համար:

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՆԱԽԿԻՆ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Այս Միութիւնը կազմուած է 1920ին, Պոլսոյ մէջ: Գաղթական բազմութեանց Ֆրանսա ապաստանելէն յետոյ վերակազմուեցաւ Փարիզի մէջ, 1930ին, Մուրատեան Վարժարանի տեսչութեան հովանաւորութեան տակ եւ նախաձեռնութեամբ Միքայէլ Ալէմշահի, Տոքթ. Ա. Տ. Անդրէասեանի, Հէքիմեան եղբայրներու, Ինճուճեանի, Սինանեանի եւ այլոց, որոնք գործեցին մինչեւ 1939: Երկրորդ վերակազմութիւնը եղաւ 1945ին եւ չարունակուեցաւ գործունէութիւնը ըստ առաջնոյն:

Միութեան կ'անդամակցին բոլոր ընթացաւարտները եւ առնուազն երկու տարի յաճախած կիսաւարտները: Նպատակն է հայկական-ընկերային կապ հաստատել նախկին սաներուն միջեւ, օգնել իրարու, աջակցիլ ընթացաւարտներու բարձրագոյն ուսման, վառ պահել հայկական ոգին անդամներուն միջեւ, այլեւ չքաւոր սաներ պահել գպրոցին մէջ: Վերջին տարեշրջանին կարելի չէր եղած սաներ ունենալ, մինչդեռ միշտ ունեցած են 3 սաներ կիսաթոշակով: Պատերազմէն յետոյ, գպրոցական չէնքի վերանորոգման ծախքերուն Միութիւնը մասնակցած է 1·800·000 ֆրանքով:

Բոլոր պարապաներու տակ, Մխիթարեան կրթութիւն ստացած նախկին սաներու այս Միութիւնը միշտ կեցած է Ս. Մուրատեան Վարժարանի կողքին եւ զօրավիգ կը հանդիսանայ անոր, իր կարելիութեանց սահմաններուն մէջ նպաստելով հաստատութեան բարգաւաճման:

Միութիւնը, որ կ'աշխատի անկուսակցական դեմնի վրայ, կը կազմակերպէ դասախօսութիւններ, թատերական ներկայացումներ, դաշտահանդէսներ, եւլն.:

Նիւթական գործառնութիւնները կը հասնին տարեկան 6–700·000 ֆրանքի, որ կը գոյանայ մոխց տուրքերէ, անդամավճարներէ եւ հպուեթարեր ձեռնարկներէ:

Անդամներու թիւը՝ 333 (վարժարանը ունեցած է 300 ընթացաւարտներ 1929էն ի վեր):

Միութիւնը մ-ճիւղ ունի նաեւ Մարսէյլի մէջ, մօտ 70 անդամներով: Մ-ճիւղին առենապետն է Ենգսէրճեան եւ առենադպիրը՝ Արամ Շէխիկեան:

Փարիզի վարչութեան կ'անդամակցին Վահրամ Պարկիրճեան (առենապետ), Արէլ Ֆէրմանեան (փոխ առենապետ), Հ. Ժամկոչեան (առենադպիր), Եալնըզեան (դանձապետ), Մհրան Եփրեմեան, Յ. Գրըրեան եւ Կ. Անդրէասեան:

ԴՊՐՈՑԱՍԷՐ ՏԻԿՆԱՆՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Կրթական այս հաստատութիւնը եւ համանուն ընկերութիւնը հիմնուած են ճիշդ 80 տարի առաջ, 1879ին, Պոլսոյ մէջ, նպատակ ունենալով ուսուցչուհիներ պատրաստել գաւառներու համար, այդ շրջաններէն եկած աշակերտուհիներ կրթելով: Պոլսոյ մէջ ալ գործած է ամբողջ 43 տարի, ունենալով իր վարժարանը:

Ընկերութեան հիմնադիրները եղած են օր. Թագուհի Պալթազարեան, տիկին Արմաւենի Մինասեան եւ Նուրիցա Սիմոնեան: Հոտագային ատոնց մէացած է նաեւ վարժարանի 1898ի շրջանաւարտուհիներէն տիկին Ակիւլինէ Պօյաճեան, յեղափոխական անուանի գործիչ եւ Մեծ Եղեռնի օրերուն նահատակուած Մուրատի՝ Համբարձում Պօյաճեանի կինը, որ իր մահկանացուն կնքեց 5 Հոկտ. 1958ին:

Դպրոցասէր վարժարանի գլխաւոր մուտքը

Փոքրասիական ազէտէն յետոյ, 1922ին, 90է չափ սանուհիներ փոխադրուեցան Սելանիկ եւ Հոնկէ, 1923ին՝ Մարսէյլ: Երկու վայրերու մէջ ալ վերարացուեցաւ վարժարանը, որ, ի վերջոյ, 1928ին, Ռըլիֆի յանձնած 350 աշակերտուհիներով փոխադրուեցաւ Փարիզ այն չէնքը, որ այժմ դպրոցին սեփականութիւնն է: Աշակերտուհիներու թիւը պակսեցաւ տարուէ տարի եւ Բ. աշխարհամարտի նախօրեակին իջած էր 50է, որոնք դպրոցը մնացին պատերազմի ամբողջ տեւողութեան, յաճախելով Ֆրանսական վարժարան եւ հայերէն միայն սորվելով Դպրոցասէրի մէջ:

Պատերազմէն յետոյ, 1946ին, վերակազմուեցաւ դպրոցը նոր խնամակալութեամբ եւ ուսուցչական կազմով: Այն ատեն էր որ հաստատութիւնը բարձրացուեցաւ Ֆրանսական լիսէի աստիճանին եւ պետական արտօնութեան առացումով, վերարացուեցաւ 1948ին, միաժամանակ հայագիտական նիւթերու ուսուցման ալ ծրագրով:

Վարժարանը, որ մինչ դիշերօթիկներու բաժին միայն ունեցած է, տուած է ցարդ 300 շրջանաւարտուհիներ (Ֆրանսայի մէջ):

ՏԻԿԻՆ ԱԿԻՒԼԻՆԷ Մ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

Հաստատութեան կից պոյուճիւն ունի պետական գծով ճանչցուած Դպրոցասէր Ընկերութիւնը, որ տարին անգամ մը դումարուելով կ'ընտրէ վարժարանին խնամակալութիւնը: Այս վերջինը կը դրաղի դպրոցի մատակարարութեամբ եւ վարչական բոլոր գործերով: Դպրոցական ներքին բոլոր հարցերու պատասխանատուն էր տիկին Ա. Պօյաճեան, մինչեւ իր մահը, եւ իրեն կ'աջակցէր օր. Աղաւնի Փիրփիրեան:

Վարժարանի կեանքին մէջ մեծ դեր ունեցաւ ողբացեալ տիկին Ակիւլինէ Պօյաճեան, որ ամբողջ վաթսունամեակ մը ինքզինքը նուիրեց իր սիրած կրթ. հաստատութեան եւ մինչեւ իր անսպասելի մահը չդաժնուեցաւ անկէ: Պոլսէն Սեւանիկ, Մարսէյլ եւ մինչեւ փարիզ եղաւ միշտ իր սանուհիներու բազմութեան հետ եւ ջանք չխնայեց վարժարանին բարգաւաճումը ապահովելու համար: Կրնար դեռ ապրիլ — հակառակ իր ութսունամեայ տարիքին՝ աշխատելու եռանդ ունէր — եթէ կոյր արկած մը, իր հետեւանքներով, վերջ չդնէր իր վաստակաշատ կեանքին:

Վարժարանի ներքին տեսչուհին է օր. Հռիփսիմէ Գարագաշ, իսկ պետութեան առջեւ իրրեւ տնօրէն ճանչցուած էր տիկին Ա. Պօյաճեան, որուն անունով առնուած է արտօնագիրը: Տեսչուհիին օգնականն է օր. Լուիզ Փափազեան: Այս երկուքէն զատ, իրրեւ այցելու ուսուցիչ կը պաշտօնավարեն Մկրտիչ Պարսամեան, Աշոտ Պատմագրեան եւ Արթօ Պենոն: Կը պաշտօնավարեն նմանապէս 8 այցելու ֆրանսացի ուսուցիչներ (4ը այր եւ 4ը կին): Ներքին ուսուցչուհին է օր. Էլիզ Հաղարապետեան: Կան հաշուապահ, մատակարար, խոհարարներ եւ այլ աշխատաւորներ:

Աշակերտուհիներու թիւը 1957–58 տարեշրջանին կը հասնէր 66ի, մեծ մասով փարիզէն, մաս մըն ալ դաւառներէն եւ արտասահմանէն: Ունի նախապատրաստական դասարան 3 բաժանումներով, ուր սանուհիները կը պատրաստուին անցնելու 6րդ կամ լիսէի բաժնին Ա. դասարանը: Միւս դասարաններն են 6րդէն մինչեւ 2րդ, այսինքն Պրըվէի աստիճանը: Սանուհիներու թիւին անբաւարարու-

թեան պատճառով կարելի չէ եղած բանալ Պաֆալորէայի երկու դասարանները:

Երկու շաբաթը անգամ մը աշակերտուհիները կ'երթան իրենց տունները. իսկ երբ դպրոցը կը մնան, իրենց համար կը կազմակերպուին դասախօսութիւններ, ներկայացումներ եւ այլ հանդէսներ: Կայ մատենադարան աշակերտուհիներու տրամադրութեան տակ: Ամառը կը փակուի դպրոցը եւ կը մեկնին բոլոր պիչերօթիկները:

Ամրողջական կամ կէս թոշակով դպրոցին մէջ սանուհիներ կը պահեն Բիւթանիոյ եւ Մալաթիոյ Հայրենակց. Միութիւնները, Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, Փարիզի Տիկնանց Միութիւնը եւ այլ բարեսիրական կազմակերպութիւններ ու բարեսէր անհատներ: Լրիւ թոշակով կը պահուին 4 աշակերտուհիներ, իսկ կիսաթոշակով՝ 24:

Տարեկան պիւտճէն՝ չուրջ 9 միլիոն, որուն 7·5 միլիոնը կը

Դպրոցասէր վարժարանի սեփական շէնքը

պոյանայ թոշակներէն: Մնացածն ալ ձգուած է պատահականութեան: Հասութաբեր ձեռնարկներ կը կազմակերպուին տարին մէկ կամ երկու անգամ: Հին ու նոր սանուհիներու բոլոր ծնողքները կապուած են դպրոցին, կազմելով Ծնողաց Միութիւնը:

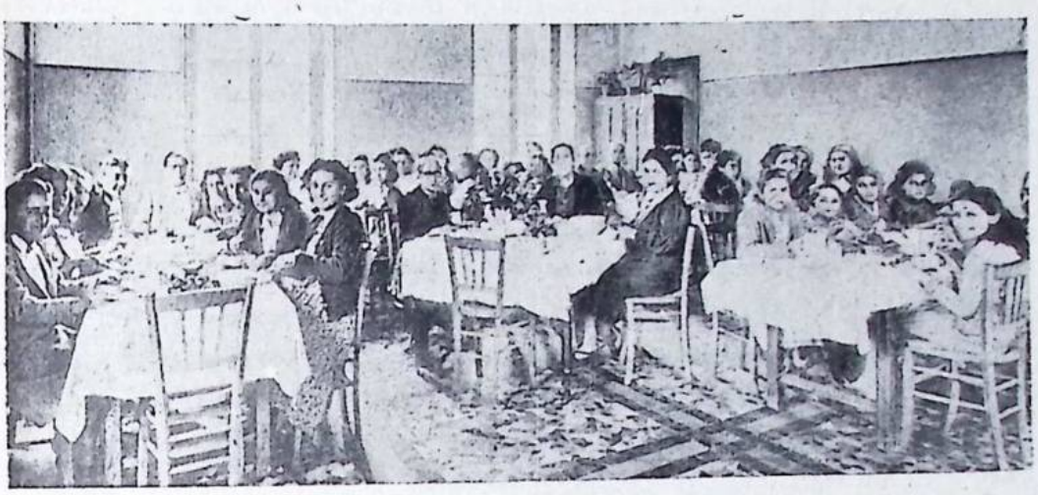
Աշակերտուհիներու տարիքը՝ 8–16:

Խնամակալութեան ներկայ կազմին կ'անդամակցին տիկին Մանիա Տամլամեան (առենապետ), օր. Աղաւնի Փիրփիրեան (առենադպիր եւ վարիչ գործավար, հանդուցեալ տիկին Ա. Պօյաճեանի փոխարինարար), տիկիններ Տիգրանուհի Կարապետեան (դանձապահուհի), Պերճուհի Մաղլամեան, Հրանոյշ Զարոյեան, Աղնիւ Տօնէլեան եւ օր. Նաղենի Տէր Մկրտչեան:

Վարժարանի շէնքը Դպրոցասէրին նուիրած է Տիգրան խան

Քէլէկեան 1932ին: Ունի 4 յարկեր, վերի 2 յարկերը՝ ննջասենեակներ, Բ. յարկը՝ դասարաններ եւ դետնայարկը՝ ընդհանուր սենեակներ, ճաշարան, խոհանոց, եւլն.: Շէնքը ունի ընդարձակ պարտէզ:

Դպրոցը կը գտնուի Փարիզի մերձակայ Ռէյնսի արուարձանին մէջ.— 1, Bld. du Nord, Le Raincy, (S. et O.)

Դպրոցասէրի ուսուցիչներն ու սանուհիները ճաշի պահուն

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՒՆ

Փարիզի Հայոց Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնը, դեռ Բ. աշխարհամարտէն առաջ որոշած էր գնել շէնք մը, իբրեւ աղգային սեփականութիւն: Այս նպատակով, Աշոտ Ֆրէնկեան եւ Երուանդ Պարկլեճեան նուիրած էին 500·000ական ֆրանք: Պատերազմը վերջանալուն, երբ Ազգային Ճակատը կազմուեցաւ, որոշուեցաւ կատարել շէնքի մը գնումը: Անհրաժեշտ դումարը դիւրութեամբ հաւաքելու յոյսով կազմուեցաւ անանուն ընկերութիւն մը՝ «Հայկական Ազգային Տուն» անունով եւ գնուեցաւ այժմու Ազգային Տունը, Թրեւիզ փողոցին վրայ (թիւ 32): Շէնքի սեփականատէրն էր Սոքոֆ անունով ընկերութիւն մը, որուն տրուեցաւ 1 միլիոն ֆրանք կանխավճար, սակարկուած արժէքին՝ 8 միլիոնի փոխարէն. մնացեալը պիտի տրուէր ճշդուած պայմանաժամին: Եւ որովհետեւ, հաւաքուած դումարի անբաւարարութեան պատճառով կարելի չեղաւ կատարել վճարումը, դիմում եղաւ Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան, որ յօժարեցաւ տալ 4 միլիոն ֆր., պայմանով որ հրապարակ հանուած շէնքի պարտաթուղթերուն կէսը դառնայ Եկեղեցւոյ սեփականութիւնը: Մնացեալ դումարը գոյացաւ Ազգային Ճակատի նախաձեռնութեամբ եւ այսպէսով վճարուեցաւ շէնքին ամբողջական արժէքը: Ըստ պարտաթուղթերու բաժանման, շէնքին կէսը կը պատկանէր ընկերութեան 200 անդամներուն: Հետագային, սակայն, եկեղեցին գնեց ուրիշ պարտաթուղթեր ալ եւ ներկայիս 8 միլիոնին 5·800·000ը դարձած է եկեղեցւոյ սեփականութիւնը:

Ազգային Տունը առաջին օրէն իսկ ունեցաւ իր վարչութիւնը, ո-

րուն մէջ կարեւոր աշխատանքներ տարած են առաջին առենապետը՝ Երուանդ Պարկիրճեան, Յարութիւն Սարաֆեան, Վահէ Թոսունեան, Կարապետ Յակոբեան, Արշակ Զօպանեան, Ստեփան Գալպակեան, Հրաչ Սարգիսեան եւ ուրիշներ: Իսկ այժմու վարչութեան կ'անդամակցին Լեւոն Մոզեան (որ մեռաւ անցեալ Դեկտեմբերին եւ որ կը վարէր առենապետութիւնը), Յարութիւն Սարաֆեան (առենադպիր), Վահէ Թոսունեան (դանձապետ), Պարէտ Փամպուքճեան, Գէորգ Պաքրճեան, Ալլազանեան, Կարապետ Յակոբեան, Արմենակ Աճէմեան, Սիմոն Զալեան, Օննիկ Պօյաճեան, Վահէ Չիլինկիրեան եւ Յակոբ Գարակիւլեան:

Վճարուած 8 միլիոնէն զատ, չորս 3 միլիոն ֆրանք ալ ծախսուած է անմիջական նորոգութեանց համար, բայց տակաւին 20–25 միլիոն ֆրանք պէտք է չէնքին ամբողջական նորոգութիւնը ըլլուի հասնելու համար: Շէնքը, առենօք, Թրեւիզի դուքսին սեփականութիւնը եղած ըլլալով, դասուած է Փարիզի պատմական չէնքերու կարգին, հետեւաբար ամէն նորոգութիւն պէտք է կատարուի պատկան իշխանութեանց համաձայնութեամբ:

Ազգային Տունը եկամուտ պրեթէ չունի: Այնտեղ իրենց պրասեներակները ունին Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութիւնը, Աղքատախնամը, Հայ Մշակութային Միութիւնը, Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը, Ֆրանսահայ Երիտասարդաց Միութիւնը (ԺաՖ) եւ Հայ Գրողներու Միութիւնը: Այդ չէնքին մէջ է նաեւ «Յառաջ»ի խմբագրատունը: Այս Միութիւններէն չատեր վարձք չեն վճարեր: Կայ նաեւ փոքր թատերասրահ մը:

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

Փարիզի Հայ Տիկնանց Միութիւնը, որ 1913ին կազմուած էր այդ շրջանին Փարիզ բնակող փոքրաթիւ Հայուհիներով, 1922ին ծնունդ տուաւ երեք մարմիններու, որոնք սկսան գործել իր հովանաւորութեան տակ: Առնցմէ մէկն է Հայ Կարմիր Խաչի Օգնութեան Մարմինը, միւս երկուքը՝ Որբերու Օգնութեան եւ Գաղթականաց Օգնութեան Մարմինները: Այս երեքին մէջ, Հ. Կ. Խ. Օգնութեան Մարմինն էր որ ունեցաւ եւ ունի այսօր ալ օգտակար գործունէութիւն հանրային–բարեսիրական մարզի մէջ:

Հ. Կ. Խաչի Օգնութեան Մարմինը ունի իր բուժարանը, ուր բժշկական ձրի խնամք կը գտնեն չքաւորները, ունի իր ապաքինարանը, ուր կը զարմանուին անտէր հիւանդները, իսկ 1952էն սպդին ամէն ամառ կը բանայ իր օզափոխութեան կայանը, Փարիզէն 120 քմ. հեռու Ֆէսանվիլիէի իր սեփական չէնքին մէջ, ուր կը կազդուրուին 50–60 երկաեռ մանուկներ:

Փարիզի եւ արուարձաններուն, ինչպէս նաեւ գաւառական այլ շրջաններու մէջ Հ. Կ. Խաչի Օգնութեան Մարմինը ունի իր մասնաղները: Փարիզի անդամներուն թիւը 200 է մօտաւորապէս: Իսկ տա-

բեկան գործառնութեանց դումարը կը հասնի 1·200·000 ֆրանքի:

Ընթացիկ տարեշրջանի վարչութեան կ'անդամակցին Վահէ Ծրէնկեան (առենապետ), տիկին Լուի Թեսիէ Տիւքրօ (փոխ-առենապետուհի), Բարսեղ Տամլամեան (դանձապահ), Սեդրակ Քարեան (առենադպիր), տիկիններ Քարեան, Ժամկոչեան, Պոսթանճեան, Հէլվաճեան, օր. Գալփաքճեան, Տոքթ. Ա. Տ. Անդրէասեան եւ Պամամճեան:

Թէ՛ Փարիզի Հայ Տիկնանց Միութեան եւ թէ՛ անոր ստեղծած երեք Մարմիններուն մէջ, տիկին Զապէլ Ճէվահիրճեան տարած է անձնուէր աշխատանք, երկար տարիներով:

ՆԱԽԿԻՆ ՀԱՅ ՍՊԱՅԻՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Այս Միութիւնը հիմնուած է 1929ի Յուլիսին, 100է աւելի անդամներով, բոլորն ալ արեւելահայ եւ արեւմտահայ նախկին սպաներ, որոնց մէկ մասը ծառայած է նաեւ անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան բանակին մէջ: Հիմնադիրներէն կարելի է յիշել զօր. Գաբրիէլ Կորկանեանը, որ եղած է Միութեան առաջին նախագահը: Նախագահութիւնը յաջորդաբար վարած են Աչօ Շահխաթունի եւ Գասպար Վարդապարեան: Միութեան պատուոյ անդամներ եղած են Աւետիս Ահարոնեան, Ազեքսանդր Խատիսեան եւ Քրաֆֆ Պոնար:

Միութեան նպատակը եղած է կապ պահել հայ եւ օտար նախկին ռազմիկներու հետ եւ օգնել բարոյապէս ու նիւթապէս՝ կարօտութեան մէջ գտնուող նախկին զինուորականներուն:

Միութիւնը կը մասնակցի ազգային հանդիսութեանց: Ունեցած է առիթներ բողոքելու հայ անունը նուաստացնող ելոյթներու դէմ, ինչպէս նաեւ իր միջամտութիւններով յաջողած է ջնջել տալ Ֆիլմերու մէջ, հայութեան արժանապատուութիւնը վիրաւորելու բնոյթն ունեցող մասերը:

Անոր աւանդական ձեռնարկներէն մէկն է, ամէն տարի, Մայիսի վերջին կիրակի օրը հոգեհանդստեան պաշտօն մատուցանել տալ ի յիշատակ Հայաստանի անկախութեան կռիւներուն պատուոյ դաշտին վրայ ինկած սպաներուն եւ զինուորներուն, որոնք հերոսաբար մարտնչեցան սպարապետ Թոմսա Նազարբէկեանի հրամանատարութեան տակ:

Միութեան կողմէ տրուած եւ զինուորական ծառայութեան վերաբերեալ հաստատագրերէն օգտուած են իր անդամներէն չատերը:

Անդամներուն մէկ մասը Փարիզէն մեկնած եւ մեծ մասն ալ մեռած ըլլալով — անոնց մէջ կային նաեւ պատերազմի հաշմանդամներ — համրանքը իջած է այժմ 40ի:

Այժմու վարչութեան կ'անդամակցին՝ Գասպար Վարդապարեան (նախագահ), Ռուբէն Թադէոսեան (քարտուղար), Տոքթ. Նիկողայոս Գէորգեան (դանձապահ), Վրոյր Ահարոնեան եւ Վանիկ Աթմարճկեան:

«ՍԻՓԱՆ — ԿՈՄԻՏԱՍ» ԵՐԿՍԵՌ ԵՐԳԶԱԽՈՒՄԲ

Հայկական առաջին երկսեռ երգչախումբը Փարիզի մէջ կազմուած է 1923ին, Փարիզահայ Ուսանողական Միութեան նախաձեռնութեամբ եւ երաժշտագէտ Սաքօ Յակոբեանի ղեկավարութեամբ: Երգչախումբը 1925ին կը կոչուէր «Սիփան»: Երբ երաժշտագէտ Նշան Սերոբեան կազմեց «Կոմիտաս» պատարագի երգչախումբը 1927ին, երկու երգչախումբերը միացան եւ ստացան «Սիփան – Կոմիտաս» անունը:

Երկու հնագոյն երգչախումբերու միացումով ստեղծուած այս երգչախումբին վերջին համբավաբերը եղած էր ողբացեալ երաժշտագէտ Գուրգէն Ալէմշահ, 1937էն մինչեւ իր մահը (1947):

Գ. Ալէմշահի մահէն յետոյ երգչախումբը ցրուեցաւ եւ այդպէս ալ մնաց մինչեւ 1954, երբ, երաժշտական ուժման հետեւելու նպա-

«Սիփան – Կոմիտաս» երկսեռ երգչախումբը եւ նուագախումբը, երաժշտագէտ Կարպիս Ափրիկեանի ղեկավարութեամբ:

տակով Ազգքանդրիայէն Փարիզ անցած երաժշտագէտ Կարպիս Ափրիկեան վերակազմեց զայն նոր ուժերով:

Այժմ «Սիփան – Կոմիտաս» ունի 50 երգիչ–երգչուհիներ եւ 20 հոգինոց նուագախումբ մը, ֆրանսացի նուագահարներով, որոնք, ըստ պարագայի կ'ընկերանան երգչախումբին, Կ. Ափրիկեանի ղեկավարութեամբ:

Երգչախումբը, Սալ Կավոյի մէջ ուսած է ցարդ 3 մեծ համերգներ 1956ին, 1957ին եւ 1958ին, Ակէ զատ բերած է իր մասնակցութիւնը Համազգայինի կողմէ Պրիւքսէլի եւ Փարիզի մէջ սարքուած հանդէսներուն: Շատ պատուաբեր մասնակցութիւն ունեցաւ ան 1957ին, Փարիզ, Փալէ տը Շայոյի մէջ կայացած միջազգային կրօնական երաժշտութեան մեծ համերգին, որուն մասնակցեցան նաեւ բազմաթիւ օտար երգչախումբեր: Հայկական յայտագրին

տրամադրուած էր կէս ժամ: Երգերը լսուեցան նաեւ նոյն օրը Քրանսական հեռատեսիլէն: Բացառիկ ձեռնարկ էր եւ անվերապահօրէն դնահատուեցաւ բոլոր օտարներէն:

Երգչախումբը ունի կարող մեներգուներ, յանձին Աստղիկ Քէօսէեանի, Մկրտիչ Պօղոսեանի, Աւետիս Քիւրքէլեանի եւ Արա Սերոբեանի: Պաշտօնական համերգներուն կը հրաւիրուին փարիզահայ երգչուհիներէն Աստղիկ Առաքելեանն ու Մարի Կառվարենց-Արթինեանը:

Պետութեան կողմէ ճանչցուած «Սիփան – Կոմիտաս»ը ունի իր վարչութիւնը, որ կը վարէ ընթացիկ աշխատանքները եւ ամէն տարի կը կազմակերպէ յատուկ պարահանդէս մը, որուն հասոյթը կը յատկացուի երգչախումբի ընդհանուր ծախքերուն:

ՈՒՐԻՇ ԵՐԳԱԽՈՒՄԲԵՐ.— Փարիզի մէջ կան հայկական երկու երգչախումբեր եւս:

«Նայիրի» երգչախումբը՝ ղեկավարութեամբ երաժշտագէտ եւ երգիչ Գէորգ Եանալէկեանի, 40 երկսեռ երգիչներով: Այս երգչախումբը ընդհանրապէս հանդէս կուգայ ժողովրդական երգերով եւ կը մասնակցի Սորպոնի տարեկան միջազգային փոլէլորիկ ձեռնարկներուն: Գ. Եանալէկեան ունի մշակուած հաճելի ձայն:

Փարիզահայ երգչախումբը ունի շուրջ 30 երկսեռ երգիչներ, երաժշտագէտ Արա Պարթեւեանի ղեկավարութեամբ: Այս խումբին մէջ կ'երգէ երգչուհի Իրիս Պիւլպիւլեան: Կը մասնակցի եկեղեցական արարողութեանց: Երկար ժամանակէ ի վեր համերգ կազմակերպած չէ: Հրապարակ հանած է եկեղեցական եւ այլ երգերու ակաւառակներ:

Կան նմանապէս հայ կաթողիկէ երկու երգչախումբեր, որոնց մասին պիտի գրենք Հայ Կաթողիկէ Համայնքի բաժնին մէջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Այս հաստատութիւնը հիմնուեցաւ 1947ին: Պաշտօնական բացումը տեղի ունեցաւ նոյն տարին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Ա. կաթողիկոսի, Ֆրանսայի Հանրապետութեան Նախագահ Վէնսան Օրիոլի եւ այլ պաշտօնական անձերու ներկայութեան:

Թանգարանը կը գտնուի Ֆոշ պողոտային վրայ (թիւ 59):

Դժբախտաբար, ժամանակէ մը ի վեր, Փարիզի դատարանները եւ հայ մամուլն ու հանրային կարծիքը գրաղեցնող բուռն վէճ ծագած է այս հաստատութեան շուրջ այն իմաստով, թէ ո՛վ է թանգարանին հիմնադիրը: Թանգարանին անունով կազմուած Մխիթեան Հայրերէն ոմանք կը պնդեն, թէ հաստատութեան հիմնադիրը չկայ, այլ կան հիմնադիրներ: Մինչդեռ դորդի վաճառական Ալպէռ Աչճեան կը պնդէ, թէ ինքն է միակ հիմնադիրը: Վէճը այնքան սուր հանգամանք առած է, որ մինչեւ անգամ, դատական որոշումով

կնքուած են Թանգարանին դռները: Բողոքողները, այս եղանակով ուզած են չեզոքացնել Ալպէռ Աչճեանը, որ առկայն կը պնդէ իր «հեղինակի իրաւունք»ին վրայ:

Այս վէճին հետեւանքով ալ, չհապըդուողներու կողմէ Թանգարանէն վերցուած են բազմաթիւ արժէքաւոր իրեր, որոնք վտանգուած էին իրենց կողմէ, ցուցադրութեան համար:

ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՅ ԱՂՔԱՏԱՆՆԱՄ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսերէնով, այս կազմակերպութիւնը կը կոչուի «Ընկերային Օգնութեան Հայկական Ընկերակցութիւն» եւ իրրեւ այդպիսին ճանչցուած է պետութեան կողմէ: Հիմնուած է 1890ին, բայց գործունէութիւնը թափ առած է պատերազմեան ֆրանսա ժամանումէն յետոյ: Կը խնամէ չքաւորները, որոնք կը տանան ամսական 1000–2000 ֆրանք նպաստ եւ 3 ամիսը անգամ մըն ալ ծրարներ:

Ընկերակցութեան գլխաւոր ձեռնարկներն են երկու ծերանոցները, փարիզեան արուարձաններու մէջ:

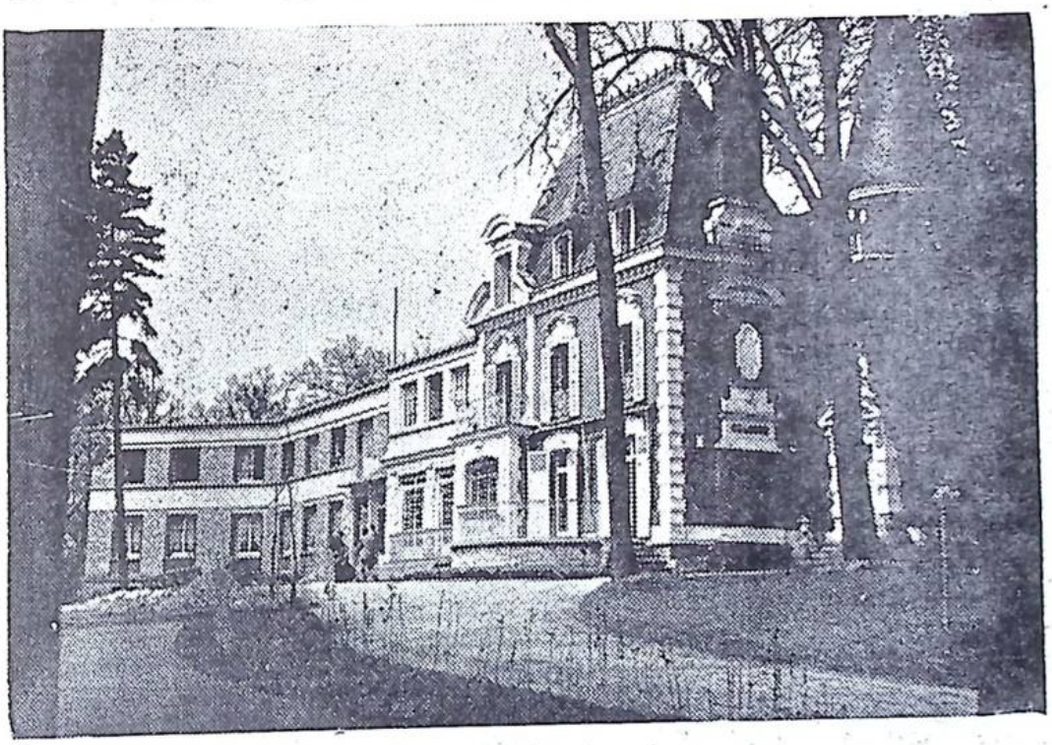
Անթիլիի ծերանոցը հիմնուած է 1947ին: Շէնքը պնուած է քանի մը բարերարներու օգնութեամբ եւ սեփականութիւնն է Աղքատախնամին: Ունի 30 անկողին եւ նոյնքան ձրի պատսպարեալներ, բոլորն ալ Հայ: Պատսպարեալներու պատկանած գաւառապետութիւնները 750 ֆրանք օրական կը վճարեն իւրաքանչիւրին համար եւ դանձուած այս գումարները կը բաւեն գոցելու ծերանոցին ծախքերը: Ասկէ զատ, Աղքատախնամը, իր հաստատութենէն բաժին կը հանէ պատրսպարեալներուն իրրեւ նուէր, տօնական օրերու առթիւ: Բարեսէրներ ալ կ'օգնեն ուտեստեղէնի տեսակներ նուիրելով: Այս ծերանոցի հիմնումին օրէն մինչեւ այսօր տնօրէնուհին է տիկին Տիկրանուհի Նարլեան: Այցելու բժշկուհին՝ օր. Ս. Փափազեան: Կան նաեւ 2–3 ուրիշ պաշտօնեաներ:

Մոնմորանսիի ծերանոցին բացումը կատարուեցաւ 1953ին: Շէնքը, որ շատ աւելի մեծ է քան Անթիլիի ծերանոցինը, հայկական սեփականութիւն չէ, բայց, այժմ լուծուած միջազգային պատերազմական կազմակերպութեան՝ Իրոյի կողմէ 70 միլիոն ֆրանքի վճարումով գնուելէ եւ յարդարուելէ ետք տրամադրուած է Աղքատախնամին, միայն հայ ծերերու պատսպարման համար: Ներկայիս այնտեղ պատսպարուած են 90 ծերուհիներ եւ բազմաթիւ ուրիշներ հերթի կը սպասեն: Այստեղ ալ, իւրաքանչիւր ծերուհիի պատսպարման համար պատկան գաւառապետութիւնները կը վճարեն 750 ֆրանք օրական:

Այս հաստատութեան մէջ կը պաշտօնավարեն 5 հոգի իրրեւ տնօրէն, այցելու բժիշկ, հիւանդապահ եւ մատակարար: Այժմու տնօրէնն է Մասիս Ղարիպեան: Նախապէս այդ հանգամանքով պաշտօնավարած են Տոմանեան Մանուկ Մանուկեան եւ Հրանտ Թորոսեան: Այցելու բժիշկն է Տոքթ. Արշակ Պօղոսեան:

Ազքատախնամի 15 հոգինոց վարչութիւնը ունի հետեւեալ կազմը.— Վահէ Ծրէնկեան (պատուակալ նախագահ), Տոքթ. Վահրամ Զիլինկիրեան (առենապետ), Արմենակ Աճէմեան (փոխ-առենապետ), Վաղարշակ Սուճեան (առենադպիր), Նուպար Յովհաննէսեան (դանձապահ), Վրոյր Զիթունի, Գրիգոր Փաթթուկեան, Յովհաննէս Սարգիսեան, Պերճ Զաքըճեան, Ճարտարապետ Արամ Թէրզեան, Ոստանիկ Աճէմեան, Մկրտիչ Գազանճեան, Շարլ Քէյեան, Զարեհ Հէքիմեան եւ Ազեքսանդր Օհանեան: Վարչութիւնը կ'ընտրուի ընդհանուր անդամական ժողովին կողմէ: Հաշուեքննիչն է Վահէ Զիլինկիրեան:

Վարչութեան կից կայ նաեւ խորհրդակցական մարմին մը, որ կը զումարուի տարին առ նուազն երկու անգամ եւ որուն, իբրեւց

Մոնմորանսիի ծերանոցը

ներկայացուցիչներով կը մասնակցին Ֆրանսահայ Կաթոլիկ Խաչը, Հ. Կ. Խաչի Օգն. Մարմինը, Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութիւնը, Ռուսահայ Տիկնանց Միութիւնը, Հայ Կաթողիկէ Ս. Խաչ Ընկերակցութիւնը, Աւետարանական Համայնքը եւ Կովկասահայ Օգնութեան Մարմինը:

Ընկերակցութիւնը ունի շուրջ 400 երկաեռ անդամներ: Տարեկան անդամատուրքը՝ 500–1000 ֆրանք:

Վարչութիւնը ծրագրած է նոր չէնք մըն ալ բարձրացնել իմաստ Անախկիի ծերանոցի բակին մէջ, անհրաժեշտ հիւանդ ծերերու պատսպարման համար: Անհրաժեշտ գումարը պատրաստ է դրեթէ ամբողջութեամբ:

Ընկերակցութեան գրասենեակը կը գտնուի Ազգային Տան մէջ:

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Երեսուն տարուան անցեալ մը ունի այս Միութիւնը Ֆրանսայի մէջ: Կազմուած է 1928ին, դլխաւորաբար Տոքթ. Գուրգէն Մեծատուրեանի ճիգերով: Նոյն տարին իսկ Լիվըրփուլ երթալով, Միութիւնը ճանչցնել տուաւ ան սկաուտական միջազգային կեդրոնին: Յաջորդ տարին Միութիւնը մասնակցեցաւ Անգլիոյ ձէմպորիին: Այդ տարին ալ կազմուեցաւ Մարսէյլի, Լիոնի եւ Վալանսի մ–ճիւղերը:

Միութիւնը, այնուհետեւ, հրաւէր ստացած է միշտ մասնակցելու սկաուտական բոլոր միջազգային համախմբումներուն: Մասնակցած է 1931ին Վիեննայի միջազգային սկաուտական համաժողովին եւ Զուիցերիոյ ձէմպորիին, 1933ին՝ Հունգարիոյ ձէմպորիին, 1935ին՝ երէցներու Շուէտի ձէմպորիին եւ Անգլիոյ բանակումին,

Հայ Արիներու Միութեան վարչութեան անդամները: Առջեւի շարքէն առաջինը՝ օր. Ռոզէթ Գաբրիէլեան եւ ետեւինը՝ օր. Լիզա Օհանեան: Ետեւի շարքէն 2րդը՝ Տոքթ. Գուրգէն Մեծատուրեան, ետեւինը՝ Սերոբ Ցարշեան եւ վերջինը՝ ժաք Մուրատեան:

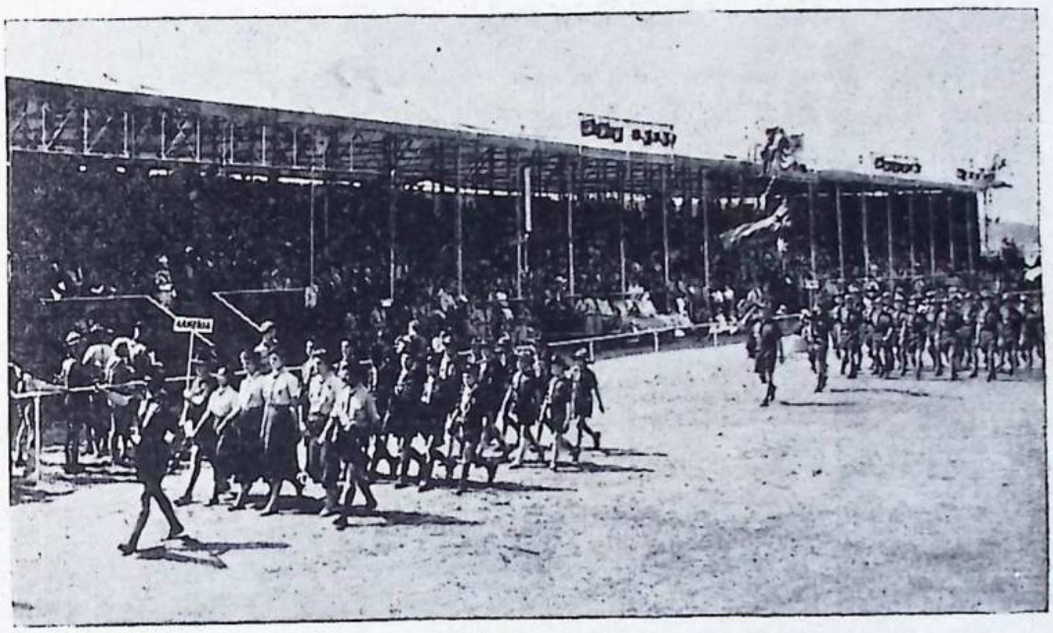
1936ին՝ դարձեալ Անգլիոյ բանակումին, 1937ին՝ Հոլանտայի ձէմպորիին, 1939ին՝ երէցներու Սկովտիոյ ձէմպորիին, 1947ին՝ Ֆրանսայի Խաղաղութեան ձէմպորիին, 1949ին՝ Նորվեկիոյ սկաուտական համաժողովին եւ երէցներու բանակումին, 1951ին՝ Աւստրիոյ ձէմպորիին, 1953ին՝ Զուիցերիոյ համաժողովին, 1955ին՝ Գանատայի ձէմպորիին եւ 1957ին՝ Անգլիոյ ձէմպորիին, որ կազմակերպուած էր սկաուտական կազմակերպութեան 50 ամեակին եւ

հիմնադիր Պէյտըն Փաուլի ծննդեան 100 ամեակին առիթներով:

Ինչպէս վերոյիշեալ թուականները ցոյց կուտան, Հ. Ա. Միութիւնը, ամէն երկու տարին անդամ մը իր մասնակցութիւնը բերած է սկաուտական միջազգային մեծ համախմբումներու, 30էն մինչեւ 150 արիներով ու անոնց վարիչներով եւ ամէնուրեք գտած է խանդավառ ընդունելութիւն:

Հայկական դեմքն վրայ ալ ունեցած է իր ճեռնարկները շաբաթական արշաւներով, բանակումներով, ներքին հաւաքոյթներով եւ տարեկան հրապարակային հանդէսներով:

Միութիւնը ունի իր կապերը նաեւ արտասահմանի հետ: Եգիպտոսի հայ արիները միացած են այս Միութեան 1933ին, իսկ Պելժիքայիններն ալ՝ 1946ին: Այժմ Պրիւքսէլի մէջ կայ երէց սկաուտներու խումբ մը: Մարսէյլի մէջ կան սկաուտներու եւ գայլիկներու 3 խումբեր, Փարիզ՝ 2 սկաուտական եւ 1 գայլիկներու խումբեր եւ վալանս 1 սկաուտական խումբ: Ֆրանսայի մէջ Միութեան մաս կը

Ֆրանսայի հայ արիներուն տողանցքը Հայկ. Նռագոյնին առաջնորդութեամբ Անգլիոյ թագուհիին առջեւէն, 1957ին Պըրմինկհէմի մէջ կայացած Միջազգային ճէմպորիին, սկաուտական կազմակերպութեան 50 ամեակին առթիւ:

կազմեն աւելի քան 250 սկաուտներ եւ գայլիկներ: Կարելի էր շատ աւելի մեծ թիւով խումբեր ունենալ, բայց խմբապետներու պակասը արգելք կը հանդիսանայ այս ցանկութեան իրագործման: Մինչեւ հիմա մօտ 5000 պատանիներ անցած են Հայ Արիներու Միութեան շարքերէն եւ այսօր ալ անոնցմէ շատերը չեն ղլանար իրենց աջակցութիւնը Միութեան բարգաւաճման:

Բ. աշխարհամարտի ընթացքին, գերմանական գրաւման հետեւանքով Միութիւնը կը դործէր գաղտնի, որովհետեւ Նացիները կը հալածէին սկաուտիզմը: Պատերազմէն յետոյ էր որ վերստին թափ

առաւ հայ անուան պատիւ բերող իր գործունէութիւնը:

Միութիւնը երկսեռ է, բայց արիներն ու արենոյշները ունին պատ զատ խումբեր:

Ծախքերը կ'ապահովուին եւ կը հաւասարակշռուին անդամավճարներով, նուէրներով եւ հասութաբեր ձեռնարկներով:

Վարչութեան կ'անդամակցին՝ Տոքթ. Գուրգէն Մեծատուրեան (հիմնադիր եւ ընդհ. պետ), Սերոբ Ֆարշեան (առենապետ), Ժաք Մուրատեան (քարտուղար միջազգային յարաբերութեանց), օր. Ռոզէթ Գարբրիէլեան (փարիզի եւ շրջանի քարտուղարուհին, որ կը պրպտի նաեւ արենոյշներով) եւ օր. Լիզա Օհանեան:

Արիներ եւ արենոյշներ չատ ունինք գրեթէ մեր բոլոր գաղութներուն մէջ, մասնաւորաբար Հ. Մ. Ը. Մ.ի դրօշին տակ: Ֆրանսայի Հայ Արիներու Միութիւնը, սակայն, հայկական միակ կազմակերպութիւնն է, որ իր տեղն ու անունը ունի միջազգային սկաուտիզմի բոլոր ձեռնարկներուն մէջ:

ՀԱՅ ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱՍԻՐՆԵՐ

Թատերասէրներու առանձին կազմակերպութիւն չկայ Ֆրանսահայ գաղութին մէջ: Եւ, գրեթէ չկայ հայ թատերական կեանք, եթէ չհաշուենք մասնաւոր նախաձեռնութիւններով տարին քանի մը անգամ սարքուած ներկայացումները: Այս գետնի վրայ լաւագոյն աշխատանքը կը տանի դարձեալ թատերագիր–դերասան Գրիգոր Վահան, դերասան Ա. Գմրէթեանի եւ կարգ մը սիրողներու գործակցութեամբ եւ ընդհանրապէս կը բեմադրէ իր թատերական գործերը, որոնցմէ յիշատակենք «Կինս անհաւատարիմ է», «Մեր կեանքը», «Բախտին անիւը» եւ ամենավերջինը՝ «Ազգապահպանման դրասենեակ»ը:

Երկու տարիէ ի վեր Աւետիս Միսիրեան եւս սկսած է ներկայացումներ տալ հայերէնով եւ ֆրանսերէնով: Իրրեւ նորութիւն, անցեալ տարի բեմադրեց ան Յակոբ Պարոնեանի «Պաղտասար Աղբար»ը, ֆրանսերէն թարգմանութեամբ:

Հայկական ներկայացումներուն կը մասնակցին դերասան Գէորգ Տէրվիշեան, տէր եւ տիկին Լաթիֆեաններ, օր. Գէորգեան եւ կարգ մը այլ թատերասէրներ:

Ֆրանսական բեմերու վրայ եւ շարժանկարի մէջ ունինք հայ դերասան–դերասանուհիներ, որոնցմէ առաջին գծերու վրայ կուգան պոլսեցի Գրիգոր (Գոգօ) Ասլան, Ժիրայր Սերոյեան, Ռոզի Վարդ, Սթեֆան, Հայկուհի Խըտրչեան, Մաուլէն Էքիզեան, եւլն.:

Իրրեւ ֆրանսերէնով գրող հայ թատերագիր լաւ անուն ունին Արութ Ադամովը՝ գրագէտ Անրի Թրուայայի զարմիկը, Գաբրիէլ Յարութը եւ Ժան–Ժաք Վարուժանը: Այս վերջինը դերասան ալ է եւ զաւակն է Յովսէփ Ուզունեանի. ամուսնացած է շարժանկարի նշանաւոր դերասան Ֆրանսուա Փէրիէի քրոջը հետ:

ՈՒՐԻՇ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեր յիշատակած կազմակերպութեանց եւ հաստատութեանց կարդին, Փարիզի մէջ կան տակաւին չարք մը ուրիշ Միութիւնները, որոնք կը տանին որոշ աշխատանքներ: Համառօտ արձանագրութիւններով յիշատակենք այդ Միութիւններն ալ.—

Հայ Գրողներու Միութիւն.— *կը կազմակերպէ հրապարակային հաւաքոյթներ, — գրական ասուլիս, դասախօսութիւն, հանդիպումներ, եւլն.: Ներկայ վարչութեան կ'անդամակցին Բ. Թօփալեան, Հ. Բալուեան, Զ. Որբունի, Գ. Քէրէսթէճեան, Գրիգոր-Վահան, Գ. Ամէմեան եւ Վ. Մելիքեան:*

Համազգայինի.— *Համազգային Ընկերութեան մասնաճիւղը, որ կը տանի մշակութային աշխատանք, դասախօսութիւններով եւ այլ ձեռնարկներով:*

Ֆրանսահայ Լսարան.— *Հրապարակային կանոնաւոր դասախօսութիւններով զարկ կուտայ լսարանական չարժման: Կը դասախօսեն տեղական ուժեր եւ արտասահմանէն այցելու մտաւորականներ, այլազան նիւթերու շուրջ:*

Ձափահաս Որբերու Միութիւն.— *Հիմնուած է 1925ի Դեկտեմբերին, Ֆրանսա հաստատուած չափահաս որբերով: Ժամանակին ունէր մինչեւ 700 անդամ Ֆրանսահայ բոլոր շրջաններու մէջ: Այժմ սահմանափակ է իր գործունէութեան դաշտը: Ատենօք ունեցած էր նաեւ իր պաշտօնաթերթը՝ «Երկունք»ը:*

Հայ Բժշկական Միութիւն.— *Գոյութիւն ունի 1920էն ի վեր: Հիմնադիրը եղած է Տօքթ. Պ. Քոլոլեան:*

Հ. Յ. Դ. Ուսանողական Միութիւն.— *Այս Միութեան կ'անդամակցին բարձրագոյն ուսման հետեւող դաշնակցական ուսանողները:*

Հայ Մարմնակրթական Միութիւն.— *Իսկական Հ. Մ. Ը. Մ.ին գործակից Միութիւն, որ կազմուած է Հ. Մ. Ը. Մ.ական երիտասարդներով: Ատոնք ոչ մէկ կապ ունին Փարիզի ոչ-Հ. Մ. Ը. Մ.ական Հ. Մ. Ը. Մ.ին հետ:*

Հ. Մ. Ը. Մ.— *Մարմնակրթական Միութիւն մը, որ իր կարգին ոչ մէկ կապ ունի համանուն մեծ կազմակերպութեան հետ:*

Ռուսահայ Տիկնանց Միութիւն.— *Հիմնուած է 1926ին եւ վաւերացուած է պետութեան կողմէ: Նպատակն է օգնել իր անդամներուն՝ հիւանդութեան, ծննդաբերութեան, արկածներու եւ այլ առիթներով, բժշկական օգնութեամբ եւ դրամական փոխատուութիւններով:*

Կովկասահայ Օգնութեան Մարմին.— *Բարեսիրական առաջադրութիւններով գործող Միութիւն մը:*

Մշակութային Միութիւն.— *Նախկին Ֆրանսահայ Ազգային Ընդհ. Միութիւն, որ հիմնուած էր 1945ին եւ որ կոչուեցաւ Ազգա-*

յին ձակատ: Այժմ կը կոչուի Մշակութային Միութիւն:

Սանասարեան Սանուց Միութիւն.— Կազմուած է երբեմնի Սանասարեան վարժարանի ընթացաւարտներով ու կիսաւարտներով եւ սահմանափակ գործունէութեան չրջագծով:

Հայ Ուսանողներու Տիկնանց Խնամակալութիւն.— Հիմնուած է 1955ին, եւ, ինչպէս անունն ալ ցոյց կուտայ, կ'օգնէ կարօտ հայ ուսանողներու, թեթեւցնելու համար անոնց նիւթական հոգերը:

Իրերօգնութեան Միութիւն.— Հիմնուած է 1951ին, նպատակ ունենալով զարկ տալ իրերօգնութեան նիւթական, բարոյական, մասնագիտական եւ այլ գետիններու վրայ, անդամներու միջեւ:

Հայկ. Ծագումով Երիտասարդ Համալսարանականներու եւ Արհեստագէտներու Մշակութային Տուն.— Այս երկարանուն Միութիւնը կազմուած է 1950ին, հայկական եւ ֆրանսական մշակոյթներու փոխադարձ ծանօթացման եւ տարածման նպատակով: Կը գտնուի Տոքթ. Աղաջանեանի նախագահութեան ներքեւ:

Ֆրանսահայ Երիտասարդներու Միութիւն (ԺԱՖ).— Զախակողմեան հակումներով երիտասարդական Միութիւն մը, որ սահմանափակ գործունէութիւն ունի, ֆրանսական իշխանութեանց խիստ հակակշռին հետեւանքով:

Հայրենակցական Միութիւններ.— Ինչպէս այլ գաղութներու մէջ, ֆրանսահայ գաղութին մէջ ալ կը գործեն բազմաթիւ Հայրենակցական Միութիւններ: Ինչերը սակայն կը տանին համեմատաբար տարածուն աշխատանք մը: Մեծ մասը հրապարակի վրայ կը տեսնուին տարին մէկ կամ երկու անգամ, այս կամ այն հանդիսաւոր առիթով: Փարիզի մէջ, իրենց գործունէութեամբ աչքի կը զարնեն Սեբաստիոյ Մուրատ Ուսումնասիրաց Միութիւնը, Վասպուրականի, Տարօն-Տուրուբերանի եւ Խարբերդի Հայրենակցականները: Աւելի սահմանափակ գործունէութիւն ունեցող Հայրենակցական Միութեանց կարգին են Սամաթիացիներու, Հաճընի, Ատափազարի, Եւդոկիոյ, Կեսարացիներու, Շապին Գարահիսարի, Տրապիզոնի, Արաբկիրի, Էսկիշէհիրի, Ամասիացիներու, Սեօլէօզցիներու, Կիլիկեցիներու, Չէնկիլէրցիներու Հայրենակցականները, եւայլն:

Միութեանց չարքը այսքանով ալ չի վերջանար Փարիզի մէջ: Դժուար է սակայն ցուցակագրել բոլորը, առանց ակամայ մոռացումներու, — այնքա՛ն ընդարձակ են Փարիզն ու իր արուարձանները: Կ'ուզէինք աւելի լայն տեղեկութիւններ տալ քանի մը ուրիշ Միութեանց մասին ալ, որոնց պարզ յիշատակութիւնը միայն կըրցանք ընել այստեղ: Այս իմաստով դրաւոր դիմեցինք իրենց, բայց դժբախտաբար չստացանք մեր հարցարաններուն պատասխանները:

Գ) ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՐՍԷՅԼԸ

Մարսէյլը, Հայ. Առաք. Եկեղեցւոյ Հարաւային Ֆրանսայի թեմին առաջնորդանիստ կեդրոնն է: Այս մասին գրեցինք արդէն Տարեգրքիս 290րդ էջին վրայ եւ հետեւաբար, այդ ուղղութեամբ աւելցնելիք բան մը չունինք:

Թեմական կեանքի մասին Պատ. Ժողովի 2 Փետր. 1939ի նիստին ներկայացուցած իր վերջին տեղեկագրով, Աղգային Կեդր. Վարչութիւնը կը պատկերացնէր իր եւ իրեն ենթակայ հոգեւոր ազգային մարմիններուն միամեայ արդիւնաւոր գործունէութիւնը, որ ապահովաբար հետաքրքրական պիտի չարունակուէր, եթէ երբեք նոյն տարին պայթած չըլլար երկրորդ աշխարհամարտը:

Արդարեւ, ինչպէս կը յիշուի այդ տեղեկագրին մէջ, նախորդ տարին էր, որ էջմիածնի Մօրէն Ա. Կաթողիկոսը, իր 20 Մարտ 1938 թուակիր եւ 176 համար կոնդակով կը հաստատէր առանձին թեմի մը ճանաչումը Հարաւային Ֆրանսայի հոգեւոր հոգեւոր ազգային մարմիններուն մէջ: Իրաւական գոյութեան այդ հիման վրայ ալ, ահա, այս հոգեւոր ազգային մարմինները, մինչեւ այսօր կը մնայ իրրեւ ուրոյն թեմ, որքան որ ալ կազմակերպական մեքենան առաջուան պէս լարուած չըլլայ եւ մանաւանդ, որքան որ ալ Մօրէն Ա. Նահատակ Կաթողիկոսին յաջորդած երկու Կաթողիկոսները անտեսած ըլլան անոր գոյութիւնը, էջմիածնական միւս թեմերուն համահաւասար իրաւունքներով: Ամէն պարագայի տակ, Փարիզի Հայոց Առաջնորդ Տ. Սերովբէ եպիսկ. Մանուկեանին իրրեւ Հայրապետական Պատուիրակ ունեցած եւ այս հոգեւոր ազգային մարմիններուն վրայ ալ տարածուող լիազօրութիւնները, թեմի իրաւական գոյութեան տեսակէտով բան չեն փոխեր կացութենէն: Կարեւորը, ինչպէս գրեցինք, թեմական վերակազմութիւնն է եւ վերակազմութենէն ետքն ալ համապատասխան ժողովներու եւ մարմիններու վերստեղծումը, ինչպէս նաեւ Առաջնորդի մը ընտրութիւնը կամ առաջնորդական փոխանորդի մը ժամանակաւոր նշանակումը, այս թեմին համար:

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱԼԱՓԵԱՆ

Հայ գաղթականութեան Մարսէյլի եւ շրջականերուն մէջ տեղաւորուած թուականներուն, բարեբախտ կարգադրութեամբ մը այդ շրջանը պտուղեցաւ Գրիգորիս եպիսկ. Պալաքեան, որուն ներկայութիւնը ճշմարիտ օրհնութիւն մը եղաւ ժողովուրդին համար: Մօրաքոյր պիտակից իր առաքելութեան, Սրբազանը ունեցաւ շատ արդիւնաւոր գործունէութիւն մը, որուն չնորհիւ ոչ միայն իրրեւ ազգային համայնքներ կազմակերպուեցան այդ շրջանակին մէջ տեղաւորուած Հայերը, այլ եւ ունեցան իրենց եկեղեցիները: Ինչ որ կայ իրրեւ աղօթատեղի Մարսէյլի շրջանին մէջ, այսօր, գաղութը կը պարտի գլխաւորաբար Պալաքեան Սրբազանի նախաձեռնութեանց եւ

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԵՊԻՍԿ. ՊԱԼԱՔԵԱՆ
Հարաւային Ֆրանսայի թեմին
անմոռանալի Առաջնորդը

ճիպերուն: Իր այդ արդիւնաշատ գործունէութեան յիշատակը միշտ վառ կը մնայ Մարսէյլի հայութեան մօտ եւ բոլոր պատեհութիւններով օրհնութեամբ կը յիշուի ժողովրդանուէր եկեղեցականին անունը:

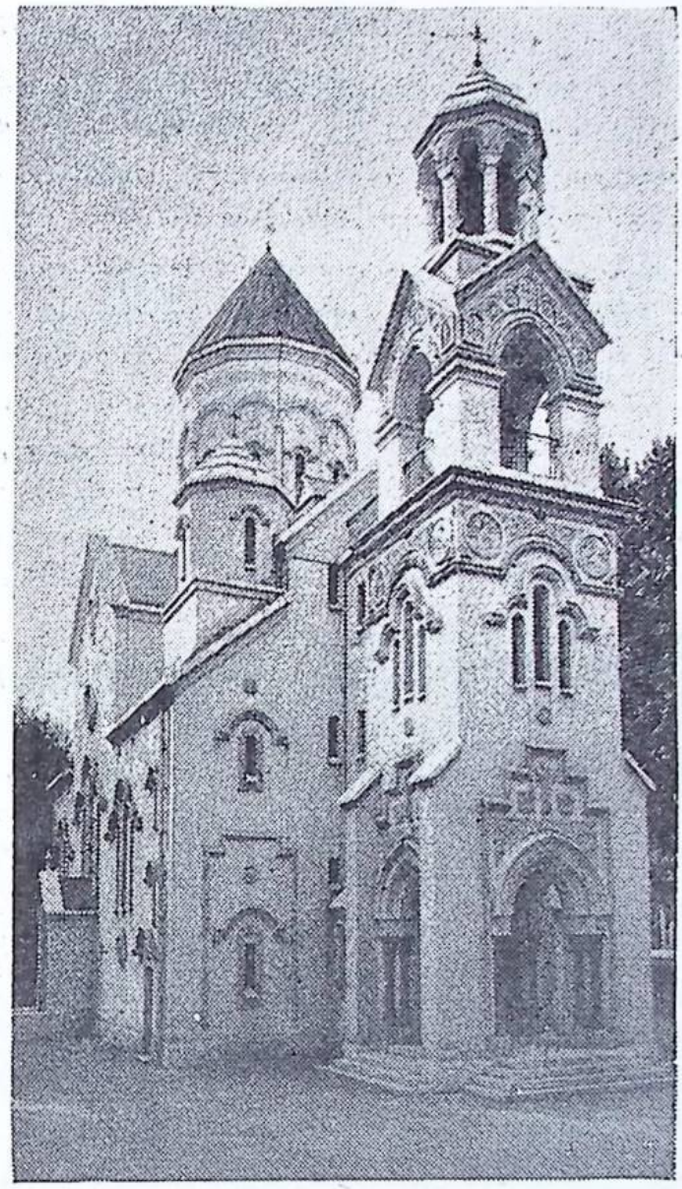
Գրիգորիս եպիսկ. Պալաքեան ծնած էր 1879ին, Թոքատի մէջ: Աւարտած էր Կարնոյ Սանասարեան վարժարանը եւ ապա իր բարձրագոյն ուսումը ստացած էր Գերմանիոյ մէջ: Արմաչի Դպրեվանքին մէջ վարդապետ ձեռնադրուելով պաշտօններ վարած է Պոլիս եւ դաւառները: Տարագրուած է 1915ին, բայց յաջողած է օձիքը մահէն փրկել: Զինադադարին հրատարակեց Մեծ Եղեռնին վերաբերեալ իր յուշերը Հայկական Գողգոթան անունը կրող ստուար ու պատկերազարդ հատորով մը: Ֆրանսա գտնուած չըրջանին, 1926ին, նշանակուեցաւ Հայրապետական Պատուիրակ Փըրանսահայ գաղութին համար: Իր այդ հանդամանքով ալ կազմակերպեց նախ Հարաւային Ֆրանսայի թեմը, որուն Առաջնորդը եղաւ, բայց ընդդիմութեան բախելով չկրցաւ կազմակերպել նաեւ Փարիզի թեմը: Տակաւին երիտասարդ՝ յանկարծամահ եղաւ 8 Հոկտ. 1934ին, 55 տարեկանին:

ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆ ԵՒ ԱԶԳ. ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Մարսէյլի Առաջնորդարանը հիմնուած է 1927ին: Այս թեմին վերջին Առաջնորդը եղաւ Պալաքեան եպիսկոպոս: Անոր մահէն յետոյ թափուր մնաց առաջնորդական աթոռը եւ թեմը կառավարուեցաւ առաջնորդական փոխանորդներով: Այժմու առաջնորդական փոխանորդն է մեր վաստակաւոր եկեղեցականներէն Տ. Սահակ Ա. քհնյ. Շամլեան, որուն յառաջացած տարիքին պատճառով, նոյն պաշտօնը փոխանորդարար կը վարէ Տ. Պսակ քհնյ. Հայրապետեան:

Առաջնորդարանը կը գտնուի Մարսէյլի Թափիի վեռ վողոցի թիւ 57 շէնքին մէջ: Հայոց քաղաքային վիճակին վերաբերեալ բոլոր գործողութիւնները կը կատարուին Առաջնորդարանին միջոցով: Ան է որ կուտայ կրօնական ամուսնութեան, մկրտութեան, մահ-

ուան եւ կամ այլ պարագաներու վերաբերեալ բոլոր տեսակի հաստատութիւնները: «Տարագիրներու եւ Հայրենազուրկներ ու Պաշտպանութեան Ընդհանրական Պաշտօնատան» հետ (Փարիզ), Մարսէյլ բնակող ոչ-ֆրանսահպատակ Հայերը իրենց կապը կը պահեն Առաջնորդարանին խողովակով: Շրջանի բոլոր եկեղեցիներն ու Հոգաբարձութիւնները են-թակայ են Առաջնորդարանին եւ զայն ներկայացնող Ազգային Կեդրոն Վարչութեան:

Մարսէյլի Ս. Սահակ – Մեսրոպ կամ Ս. Թարգմանչաց մայր – եկեղեցին

Այս վերջինին առաջնորդն էր բոլորին սիրուած ու յարգուած Տոքթ. Յակոբ Սիվրիսարեանը, որ մեռաւ անցեալ տարի: Այժմ առաջնորդութիւնը կը վարէ փոխ-առաջնորդ Վահան Սահաթճեան: Ազգային Կեդրոն Վարչութեան մէջ անդամներն են Կարապետ Ճանիկեան (առաջնորդը), Արամ Թէրզիպաշեան (դանձապահ), Յովհաննէս Պանոսիկեան, Յովհաննէս Հայկազունեան եւ Մկրտիչ Զօրպաճեան:

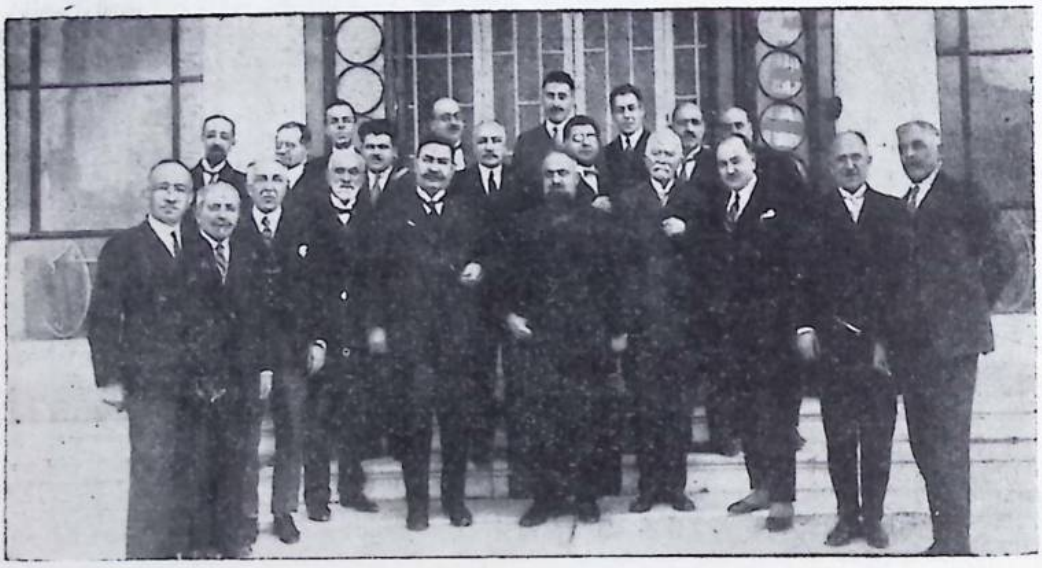
Հարաւային Ֆրանսայի թեմական կեդրոն Մարսէյլի շրջանը կը բաղկանայ 8 համայնքներէ, — Մարսէյլ քաղաք եւ արուարձաններէն Պոմոն, Սէն Ժէրոմ, Սէն Լու, Պուլըվար Օտտօ, Սէն'թ Անթուանի երկու մասերը՝ Քամփանեը Փէրիէ եւ Քամփանեը Ֆրէզ եւ 8րդը՝ Սէնթ Մարկրիթ, որուն մաս կը կազմեն նաեւ Սէնթ Ան քէմփի Հայերը: Առանք սակայն կապուած են Մարսէյլի Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցիին: Այս ութ համայնքներէն դուրս մնացող Հայեր ալ կան ցրուած ասդին-անդին, Մարսէյլի շրջանին մէջ:

ՄԱՐՍԷՅԼ ՔԱՂԱՔԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Բուն Մարսէյլ քաղաքին մէջ ապրող Հայոց թիւը կը դնահատուի 7000, մօտաւորապէս: Կապուած են անոնք Փրատոյի (Փրատօ պողոտայի) Ս. Սահակ – Մեսրոպ մայր եկեղեցիին եւ անոր անունով կազմուած Կրօնական Ընկերակցութեան:

Այս վերջինը գործի անցած է 1931ին եւ վաւերացուած է պատկան իշխանութենէն իբրեւ «Կրօնական Ընկերակցութիւն Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Հայ Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ»:

Ըստ կանոնագրի, Ընկերակցութիւնը կը կառավարուի 21 անդամներէ բաղկացած Վարչական Ժողովէ մը, որուն անդամները կ'ընտրուին Ընդհ. Ժողովէն եւ ապա, 3 տարին անդամ մը կը փոխուի անոնց 1/3ը: Վարչական Ժողովն ալ կ'ընտրէ Դիւան մը, որ կը վարէ գործերը եւ իր կարգին կը փոխուի 3 տարին անդամ մը: Բաւական

Մարսէյլի Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցւոյ հիմնարկէքին առթիւ նկարուած 1928ին: Ա. կարգ, ձախէն աջ՝ Կարապետ Փափազեան*, Զպուճեան*, Կիւմիւշեան*, Միրզայեանց* (Մարսէյլի իրաւեան հիւպատոս), Վահան Խօրասանճեան*, Գրիգորիս եպիսկ. Պալաճեան*, Մինաս Ջերազ*, Յակոբ Պապիկեան, Կարապետեան*, Աբգար Արզումանեան*: Ետեւի կարգ, ձախէն աջ՝ Տիգրան Միրզայեանց* (Մարսէյլի իրաւեան հիւպատոս եւ բարտուղար Հ.Հ. Պատուիրակութեան), ճարտարապետ Թահթաճեան*, գրդը՝ Մեսրոպ Գույումճեան, Եղիշէ Թորոսեան*, Սահաքճեան*, Նշան Էֆիգեան* (բարձրահասակը), աւոր Բովինը՝ Արամ Թէֆէեան, Հայկազուն Գույումճեան* եւ Գաբեգին Շահլամեան* (կէս դէմքով նկարուածը): Աստղանիշ կրողները մեռած են:

բարդ գործողութիւն մը ազգային մարմնի մը կազմութեան համար, որ, վերջ ի վերջոյ, մեր գլուցած Թաղական Խորհուրդն է Մարսէյլ քաղաքին մէջ:

Կրօնական Ընկերակցութիւնը բարեգործականի Մարսէյլի ա-ւմբին մէջ հաստատած է հայերէնի երկօրեայ դասընթացք մը

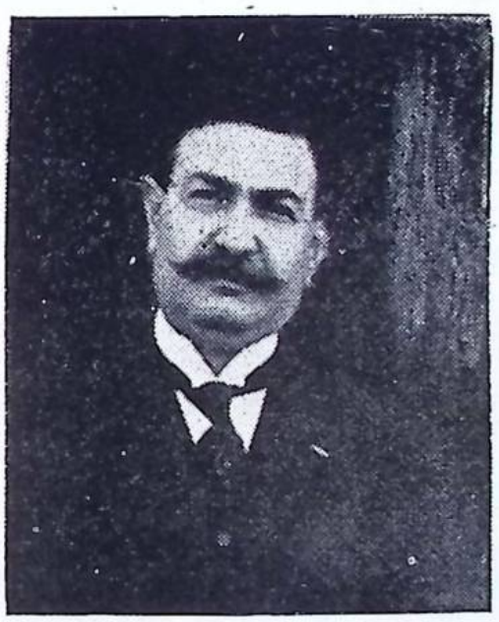
(երեքշաբթի եւ ուրբաթ իրիկուններըը), 18–20 փոքրիկներու համար:

Վարչական ժողովին կողմէ ընտրուած գործադիր Դիւանը ունի հետեւեալ կազմը.— Ենովք Արմէն (ատենապետ), Վահագն Սահաթճեան (փոխ–ատենապետ), Զարմայր Ալեքսանեան (ատենադպիր), Զարեհ Քէօթահեալեան (դանձապետ) եւ Ռուբէն Տէր Խաչատուրեան:

Կրօնական Ընկերակցութեան քարտուղարն է ծանօթ երաժշտագէտ Վարդան Սարգիսեան:

Ս. ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԲԱՐԵՐԱՐ ՎԱՀԱՆ ԽՕՐԱՍԱՆՃԵԱՆ

Ֆրանսահայ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, կառուցուածքի չքեղութեան տեսակէտով ամէնէն հոյակապն է Մարսէյլի քաղաքի Ս. Սահակ–Մեսրոպ կամ Ս. Թարգմանչաց մայր–եկեղեցին, որ կը գտնուի Մարսէյլի նշանաւոր պողոտաներէն Փրատոյի վրայ (թիւ 339): Ընդարձակ բակով մը շրջապատուած, եկեղեցին կը պրաւէ անցորդին ուշադրութիւնը, Ս. Էջմիածինը յիշեցնող իր դեղակերտ կաթողիկէներու վեհութեամբ: Նոյնքան դեղեցիկ է ներսը, համարակապ ու խոյակաղարդ: Գեղինը՝ ամբողջ գունաւոր մոզայիֆներով, որոնք տարածուն գորգի մը պատրանքը կուտան:

ՎԱՀԱՆ ԽՕՐԱՍԱՆՃԵԱՆ
Մարսէյլի Ս. Սահակ – Մեսրոպ մայր – եկեղեցւոյ բարերարը

Եկեղեցին կառուցուած է բարերարութեամբը անմոռանալի Վահան Խօրասանճեանին, որ ոչ մէկ ծախք խնայած է բարձրացնելու համար հայկական ճարտարապետութեան այս սքանչելիքը Մարսէյլի մէջ, իր վաղամեռ կնոջ՝ Մելանիայի յիշատակին: Իսկ ճարտարապետ Թահթաճեան իր ամբողջ արուեստը կիւրարկած է՝ իր համբաւին արժանի կոթող մը դարձնելու համար իր այս ստեղծագործութիւնը:

Եկեղեցիին հիմարկէքը կատարուած էր 12 Փետր. 1928ին, իսկ կառուցումը աւարտելէ յետոյ օծուած է 25 Հոկտ. 1931ին, Պալաքեան Սրբազանին կողմէ, ի ներկայութեան բարերարին եւ աւելի քան 2000 հաւատացեալներու:

Բարերար Վահան Խօրասանճեան, որուն յիշատակը յաւերժացած է այս տաճարով, բնիկ պոլսեցի էր: Հաստատուած էր Պրիւք-

ակէլ երկար տարիներէ ի վեր: Մեռաւ Նիս, 1945ի Յունուարին եւ թաղուեցաւ Պրիւքսէլի մէջ:

Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւն է Տ. Հայկազուն քհնյ. Բանդիկեան:

Այս կապակցութեամբ պէտք է յիշել ծառայութիւնները, զորս տաճարի կառուցման եւ ապա անոր պայծառացման մէջ ունեցաւ հանգուցեալ Յակոբ Մալաքեան (չարժանիկարի բեմադրիչ Աչոտ Մալաքեան — Անրի Վէրնէօյլի հայրը), որ եկեղեցւոյ պալատեան էր եւ որ մղեց բարեբարը — իր բարեկամը — իրականացնելու այս մեծարժէք ձեռնարկը:

Եկեղեցւոյն հետեւ կայ նաեւ երիցատուն մը:

ՊՈՄՈՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Մարսէյլի արուարձաններէն Պոմոնը ամէնէն լաւ կազմակերպուած, ամէնէն հայաշատ, բարեկեցիկ եւ բաղդատաբար աւելի հայախօս համայնքն է: Բնակչութիւնը, շուրջ 4000, կը բաղկանայ կիլիկեցիներէ, պոլսեցիներէ, Ուրֆացիներէ, Ինկիւրիցիներէ, Իզմիրցիներէ ,եւլն.:

Այստեղ ալ համայնքը կազմակերպուած է Կրօնական Ընկերակցութեան հիման վրայ եւ ունի իր վարչական Խորհուրդը: Ունի նաեւ իր թաղականութիւնը:

Ունի իր եկեղեցին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, որ կառուցուած է 1931–32ին, Պալաքեան Սրբազանի նախաձեռնութեամբ եւ ժողովուրդի նուէրներով: Պաշտօնապէս սեփականութիւնն է Կրօնական Ընկերակցութեան, բայց իրապէս կը պատկանի ամբողջ համայնքին:

Համայնքը չունի մնայուն եկամուտի աղբիւրներ: Պիտճէն, որ կը հասնի տարեկան շուրջ 800·000 ֆրանքի, կը պայմանայ եկեղեցական հասոյթներով ու նուէրներով եւ հաւասարակշռուած է ըստ ամենայնի: Ունի մինչեւ անգամ 800·000 ֆրանքի պատրաստ գումար մը:

Կայ հայերէնի միօրեայ դասընթացք, որուն ծախքերը կը հոգան Թաղ. Խորհուրդն ու Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը, գործակցաբար: Կը յաճախեն 50–60 երկսեռ աշակերտներ: Ուսուցիչն է Վահրամ Մխիթիք (Պապուլեան):

Համայնքի հոգեւոր հովիւն է Տ. Համլեակ քհնյ. Համբարձումեան:

Եկեղեցին ունի Դպրաց Դաս, իր Տնօրէն Խորհուրդով եւ վաստակաւոր դպրապետ Լեւոն Ճէբրահեանի գեկավարութեամբ: Կազմուած է 1943ին: Դպիրները կ'առնեն եկեղեցական երգեցողութեանց դասեր: Կը գումարեն տարեկան ընդհ. ժողով, Դպրաց Դասի տարեդարձին օրը՝ Երեմեան Ս. Խաչի կիրակին:

Համայնքը, եկեղեցին կից ունի իր ընդարձակ թատերասրահը: Վարձու տրուած է «Շանթ» Գրական–Գեղարուեստական Միութեան,

որ իր կարգին վարձու կուտայ ուրիչ կազմակերպութեանց:

«Շանթ»ը հիմնուած է 1946ին իբրեւ թատերախումբ, յետոյ վերածուած է պրական-գեղարուեստական Միութեան. իր անունով ալ կը կոչուի սրահը: Կը կազմակերպէ հանդէսներ, թատերական երեկոներ, եւլն., Գրիգոր Քէնտիրեանի գեկավարութեամբ:

Համայնքը ունի երկսեռ Աղքատախնամ, որ կ'օգնէ չքաւորներուն եւ համարատու է Թագ. Խորհուրդին:

Այնտեղ կը գործէ նաեւ 1946ին կազմուած Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը, իր 60է աւելի երկսեռ անդամներով եւ իր մշակութային ձեռնարկներով ոգեւորութիւն կը ստեղծէ հանրային կեանքին մէջ:

Կայ նմանապէս Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի մ-ճիւղ, իրեն վերապահուած աշխատանքներով:

Կրօնական Ընկերակցութեան Վարչական Խորհուրդը ունի հետեւեալ կազմը.— Նշան Դարբինեան (առենապետ), Պետրոս Վանոյեան (առենադպիր), տիկին Շնորհիկ Շահլամեան (դանձապահուհի), Նազար Իշխանեան, Ղազար Տէրտէրեան եւ Յարութիւն Ալեքսանեան: Թաղականութիւնը համարատու է Վարչական Խորհուրդին:

Իսկ Թաղական Խորհուրդին կ'անդամակցին Յովհաննէս Պանտիկեան (առենապետ), Գրիգոր Տորումեան (փոխ-առենապետ), Վազարշակ Տէր Վարդանեան (առենադպիր), Նշան Դարբինեան (դանձապահ), Մինաս Երանեան եւ Գէորգ Եօթնեղբայրեան:

ՍԷՆ ԺԷՐՈՄԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հայ բնակչութիւնը այս արուարձանին մէջ հաստատուած է 1925ին: Այդ շրջանին այնտեղ կար արեւելեան դորգի դործարան մը, ուր կ'աշխատէին Յունաստանէն եւ այլ վայրերէ եկած Հայերը: Բնակչութիւնը կը բաղկանայ Սիւրիհխաբցիներէ, Աֆիոն Գարահիսարցիներէ, Քէօթահիացիներէ, Պիլէճիկցիներէ, Վանեցիներէ, Իզմիթցիներէ, Սերաստացիներէ, Աքչէհիրցիներէ, եւլն.: Այսօր, 100ին 80 համեմատութեամբ ունին սեփական տուներ եւ խանութներ: Բարեկեցիկ է բնակչութեան 100ին 25ը, մնացեալը ունի տնտեսական համեստ վիճակ: Համրանքը, շուրջ 2000, հետը հաշուելով նաեւ մերձակայ շրջաններէն Նոթր Տամ տը Քոնսոլասիոն, Սէն Միթրը, Շաթօ Քոմպէր, Լա Սարթան, Լա Ռոզ, Լէ գ'Օլիվ Մարթիկօ, Մերլան, Քրուա Ռուժ, Ալօ եւ Շուէթ լա Վի բնակող Հայերը:

Համայնքը ունի իր եկեղեցին՝ Ս. Սահակ Մեսրոպ, որ կառուցուած է ժողովրդական նուէրներով եւ Պալաքեան Սրբազանի նախաձեռնութեամբ, 1929ին: Հոգեւոր հովիւն է Տ. Սահակ Ա. քհնյ. Շամլեան:

Հինգշաբթի եւ շաբաթ օրերը կէսօրէ վերջ կայ հայերէնի ճրի դասընթացք, մօտ 50 երկսեռ աշակերտներու համար: Ուսուցչուհին

է տիկին Մանուչ Շամիրեան: Դասընթացքը ունի իր հոգաբարձական մարմինը, որ կը տրամադրէ ծախքերը, չուրջ 150·000 ֆրանք: Դասաւանդութիւնները կը կատարուին եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ:

Այս արուարձանին մէջ ալ արդիւնաւոր գործունէութիւն ունի Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի մ–ճիւղը իր 60 անդամուհիներով:

Ձեռնարկուած է երիցատան մը չինութեան, դպրոցական սրահին վրայ:

Համայնքի տարեկան պիւտճէն կը հասնի չուրջ 500·000 ֆր·ի, որ հաւասարակշռուած է եւ կը դոյանայ եկեղեցական հասոյթներով եւ այլ ձեռնարկներով:

Թաղական Խորհուրդին կ'անդամակցին Յակոբ Պետրոսեան (առենապետ), Յարութիւն Փանոսեան (առենադպիր), Նուպար Տէր Մինասեան (դանձապահ), Կիրակոս Վարդանեան, Կարպիս Եսայեան, Յովհաննէս Թամկոչեան եւ Ահարոն Կարմիրեան:

ՍԷՆ ԼՈՒԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Մօտաւորապէս 35·000 ֆրանսացի բնակիչ ունեցող այս արուարձանին մէջ կը բնակին 2000ի մօտ Հայեր: Աւանդ վրայ պէտք է աւելցնել նաեւ մերձակայ Վալպարէյ, Լա Փոմ, Սէն Մարսէլ եւ Լա Պարաս թաղամասերուն մէջ ապրողները, չուրջ 6–700 անձ:

Հայերու բնակած շրջանակը եղած է անտառ (Կրան Փէն) 1922–23 թուականներուն, երբ անոնք որոշած են տեղաւորուիլ այնտեղ: Սկիզբի շրջաններուն եւ մինչեւ 1930, Հայերը, գրեթէ ամբողջութեամբ գործաւորներ էին: Այժմ, 100ին 30ը գործատէրներ եւ խանութպաններ են, 100ին 30ը արհեստաւորներ եւ մնացեալը բանուորներ: Համեստ տնտեսութիւն, բայց խանդավառ կեանք ունեցող շրջան է Սէն Լուն: Մեծ մասով կիլիկեցիներ են, յետոյ կուգան Խարբերդցիները, եւլն.:

Ունին եկեղեցի՝ Ս. Գէորգը, որ կառուցուած է 1928ին ժողովրդական նուէրներով եւ Պալաքեան Սրբազանի նախաձեռնութեամբ: Եկեղեցին, սակայն, քահանայ չունի երեք տարիէ ի վեր· այցելու քահանաներ կը պատարագեն երբեմն: Քահանայ ունենալու խնդրով հետաքրքրուած է Թաղական Խորհուրդը, բայց կարելի չէ եղած գտնել մինչեւ հիմա:

Եկեղեցին կից փոքր սրահի մը մէջ կայ մանկապարտէզ, որ բաց է ամբողջ շաբաթը: Հաստատուած է 1929ին: Սկիզբները ունէր մօտ 230 մանուկներ: Այժմ թիւը իջած է 50–55ի: Մանկապարտիզպանուհին է օր· Սիրանոյշ Վերանտինեան:

Համայնքի պիւտճէն կ'ապահովուի ժողովրդական միջոցներով եւ կը գառնայ տարեկան 150·000 ֆրանքի չուրջ: Պատրաստ դրամարկղին 300·000 ֆրանք:

Կազմակերպութիւններէն Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչը ունի օգտակար գործունէութիւն: Մ–ճիւղը հիմնուած է 1935ին եւ օժանդակ–

ներով միասին ունի չուրջ 60 անդամուհիներ: Կ'օգնէ արուարձանի կարօտեալ հիւանդներուն, չքաւորներուն եւ մանկապարտէզին:

Թաղ. Խորհրդոյ կազմը կը բաղկանայ հետեւեալներէն.— Գրիգոր Փիլիկեան (առենապետ), Մարկոս Մարկոսեան (փոխ-առենապետ), Խաչիկ Յովհաննէսեան (առենադպիր եւ դանձապահ), Մհեր Նազարեան, Գրիգոր Զիլինկիրեան, Գ. Զուքուրեան եւ Ղուկաս Փիլիկեան:

ՊՈՒԼՎԱՌ ՕՏՏՈՅԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Երբ 1922ին դաղթականները խուժեցին Մարսէյլ, կառավարութիւնը անոնց մէկ մասը տեղաւորեց ընդարձակ քէմփի մը մէջ. ասկէ զատ, վիքթոր Հիւկօ կոչուող երկրորդ քէմփ մըն ալ կար Սէն Շարլ երկաթուղային դլխաւոր կայարանին մօտերը: Այնուհետեւ, հետզհետէ ցրուեցաւ ժողովուրդը եւ քէմփերը, կառավարական կարգադրութեամբ եւ հակառողջապահական պայմաններու բերմամբ, փակուեցան: Դաղթականներու մէկ մասին տարաղնումէն յետոյ, մնացեալները տեղաւորուեցան Պուլվառ Օտտօ – Քափիւսէլ թաղամասը եւ բացին առժամեայ մատուռ մը կարաժի մը մէջ: Այժմ, մերձակայ թաղերէն Սէն Լուին, Օքանէն, Միրապոն եւ Սէն'թ Անտրէն ալ միասին, համայնքը կը հաշուէ 2000 – 2200 անձ, մեծ մասով Սերաստացիներ, Մշեցիներ, Վանեցիներ, Խարբերդցիներ, Եողղատցիներ, եւլն., համեստ տնտեսութեամբ: Ընդհանրապէս արհեստաւորներ եւ դործաւորներ են:

Համայնքը ունի իր մատուռը՝ Ս. Յակոբ: Հոդեւոր հովիւն է Տ. Պսակ քհնյ. Հայրապետեան:

Կայ հայերէնի երկու դասընթացքներ, մէկը՝ Թաղ. Խորհրդոյ եւ Ֆ. Կ. Խաչի կազմակերպածը 20–25 երկսեռ աշակերտներով, որոնց կը դասաւանդէ տիկին Մանուչ Շամիրեան եւ միւսը՝ Հ. Բ. Ը. Միութեան դասընթացքը Քափիւսէլի մէջ, նոյնքան թիւով փոքրիկներու համար. ուսուցիչն է Վահրամ Մխիթիք:

Թաղի 3–400 Աւետարանականներն ալ ունին հայերէնի դասընթացք, 20–25 փոքրիկներով: Կը դասաւանդէ Վեր. Մարկոս Վէքիլեան:

Կայ նաեւ Արծիւ Մարզական Միութիւնը, որ կը պարապի մարմնակրթանքով եւ կը մասնակցի ոտնադնդակի մրցումներուն:

Համեստ է աղդային մարմնոյն պիւտճէն, — տարեկան 150·000 ֆրանք. կայ 1·200·000 ֆրանքի պատրաստ դումար մը, որ պիտի դործածուի երիցատան մը չինութեան:

Թաղական Խորհուրդը ունի հետեւեալ կազմը.— Գալուստ Սաղըրեան (առենապետ), Պետրոս Սահակեան (առենադպիր), Յովսէփ Արզումանեան (դանձապահ), Վահան Մարդարեան, Սենեքերիմ Տէրտէրեան եւ Արամ Ալմաղանեան:

ՍԷՆ'Թ ԱՆԹՈՒԱՆ – ՓԱՄՓԱՆԵՐ ՓԷՐԻԷԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Սէն'թ Անթուան – Փամփաներ Փէրիէի

Ս. Թադէոս – Բարթողիմէոս եկեղեցին

Սէն'թ Անթուան արուարձանը, հայ համայնքներու կազմութեան տեսակէտով, բաժնուած է երկու թաղամասերու, որոնցմէ մէկն է Փամփաները Փէրիէն: Այս թաղամասին մէջ բնակող Հայոց թիւն է 2000ին քիչ մը աւելի, մեծ մասով Սեբաստիոյ, Թոմարզայի եւ Պրուսայի չրջաններէն (Մուրատչայ, Մէրտէկէօղ), մաս մըն ալ Խարբերդէն, Արաբանպէկիէն, եւլն., որոնց մէջ տասնեակ մը առեւտրականներ, մաս մը արհեստաւորներ եւ մեծ մասով բանուորներ: Թաղամասին կից կայ րլուր մը, ուր, իբրեւց սեփական բնակարաններուն մէջ հաստատուած են չուրջ 60 տուն Հայեր, բոլորն ալ Արաբանպէկցի, այդ պատճառով ալ րլուրը կոչած են Արաբանպէկ: Ասոնց կէսը բողոքականներ են եւ ունին իրենց աղօթատեղին:

Համայնքը ունի իր եկեղեցին՝ Ս. Թադէոս եւ Բարթողիմէոս, որուն օծումը կատարուած է 9 Յունիս 1928ին, Պատրիարքական Սրբազանի կողմէ: Հոգեւոր հովիւն է Տ. Ներսէս քհնյ. Կատարինեան: Եկեղեցին ունի 25 հոգինոց իր երգեհոնախումբը, որ. Սիւրան Պօյաճեանի ղեկավարութեամբ:

Կայ հայերէնի չորեքշաբթի մէօրեայ դասընթացք, 30ի չափ աշակերտներով: Կը դասաւանդեն այցելու ուսուցիչներ:

Համայնքի պիւտճէն կը հասնի տարեկան 280·000 ֆրանքի եւ կը ոյանայ եկեղեցական հասոյթներով ու նուիրատուութիւններով:

Համեստ է ժողովուրդի անհեսական վիճակը, բայց եւ այնպէս մարդիկ սիրով կը կատարեն իրենց աղբ. պարտականութիւնները:

Թաղական Խորհուրդին կ'անդամակցին Գառնիկ Ագաբեան (առենապետ), Աբամ Շըտոյեան (փոխ–առենապետ), Մխիթար Քէշիշեան (առենադպիր), Հաճի Եըլանճեան (դանձապետ), Յակոբ Բանդիկեան, Եղիչէ Էմմասեան եւ Եղիա Գարըճէլեան:

ՍԷՆ'Թ ԱՆԹՈՒԱՆ – ՓԱՄՓԱՆԵԼ ՖՐԻԶԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Մարսէյլի չրջանին մէջ, իր ծովահայեաց բարձր դիրքով ամէնէն դեղեցիկ չրջանն է Սէն'Թ Անթուան արուարձանին մաս կազմող Փամփանեը Ֆրէդը, որ կը նայի Մարսէյլի ամէնէն դեղատեսիլ վայրին՝ Էստաքի վրայ: Դեռ 1927ին, Հայերը այս թաղամասին մէջ կը ներկայացնէին կարեւոր թիւ մը եւ չուտով, չատերը սեփական բնակարաններու տէր եղան: Այժմու համրանքը՝ մօտաւորապէս 1500 է: Այս համայնքին կապուած են Սէն'Թ Անտրէի, Էսթաքի, Լա Վիսթի (30 ընտանիք), Էրմիթաժի (10 ընտանիք) եւ Սէն Լուիի Հայերը:

Մարսէյլի չրջանին մէջ առաջին հայկական եկեղեցիներէն մէկը կառուցուած է Փամփանեը Ֆրէդի մէջ: Շինութեան համար յատկացուած եւ բարձունքի վրայ գտնուող 600 քառ. մէթր տարածութեամբ հողին կէսը նուիրուած է Ֆրանսացի հողատիրոջ կողմէ, իսկ միւս կէսին փոխարժէքը իր անձնական դրպանէն վճարած է Պալաքեան Սրբազան եւ նուիրած է համայնքին: Այնուհետեւ եկեղեցին շինուած է ժողովրդական նուէրներով: Կառուցումը աւարտած է 1928ին եւ օծումը կատարուելով Պալաքեան Սրբազանին կողմէ, կոչուած է Ս. Կարապետ:

Այս եկեղեցին կազմած են Կարտանի, Օպանելի, Էքս–ան–Փրովանսի, Կափի, Օրանի եւ Ավինեոնի Հայերն ալ:

Եկեղեցին սակայն փակ կը մնայ այսօր քահանայի չգոյութեան հետեւանքով: Իրրեւ հոգեւոր հովիւ կ'այցելէ երբեմն Տ. Ներսէս կամ Տ. Նոէլ քհնյ. կատարինեան եւ տարին քանի մը անգամ ալ կը հրաւիրուի՝ առանց հոգեւոր պաշտօնի նիս բնակող Տ. Վարդան քհնյ. Ժամկոչեանը: Յանկուիթիւն կայ մնայուն կերպով Փամփանեը Ֆրէդի մէջ պաշտօնի կոչելու Տ. Վարդան քահանան, բայց բնակարանի չգոյութեան պատճառով կարելի չէ եղած իրականացնել այդ բաղձանքը: Եկեղեցին փակ ըլլալով, հասոյթ դրեթէ չի գոյանար:

Փամփանեը Ֆրէդն ալ ունի հայերէնի փոքր դասընթացք մը հաղիւ 10–15 աշակերտներով, որոնց կը դասաւանդէ դերասան Թրաղօչ: (Այս զարմանալի դերասան–ուսուցիչը, նիւթական չատ ծանր պայմաններու մէջ, մէկ քաղաքէն միւսը եւ մէկ արուարձանէն մէկալը կ'երթայ ընդհանրապէս ... քալելով, հայերէն դասեր տալու կամ ներկայացումներ սարքելու համար)...

Թաղական Խորհուրդին կ'անդամակցին Լեւոն Գրիգորեան (առենապետ), Նշան Միւճէտէրեան (առենադպիր) եւ Կիւլպէնկ Զիլեան (դանձապահ):

ՍԷՆԹ ՄԱՐԿՐԻԹԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Կեդրոնէն հաղիւ 3 քլմ. հեռու, Մարսէյլի ամէնէն մօտիկ արուարձանն է Սէնթ Մարկրիթը, որ բաժնուած է երկու մասերու, — Փամփանեը Ռիփէր եւ Փիւժէթ: Առաջինին մէջ կը բնակին չուրջ 650 Հայեր, երկրորդին մէջ՝ 250:

Քամփանեը Ռիփէրի Հայերը հոն հաստատուած են 1926էն ի վեր. եկած են մեծ մասով Էնկիւրիէն, Խարբերդէն, Սեբաստիայէն, Մարաչէն, Ատանայէն, Սեւ ծովի շրջաններէն, եւլն.: Կէսէն քիչ մը պակասը հայ կաթողիկէներ են, փոքր մաս մըն ալ Աւետարանականներ: Բաւական շատ է Թրքախօսներու թիւը:

Համայնքը ունի իր եկեղեցին՝ Ս. Աստուածածին, որ, ինչպէս Մարսէյլի բոլոր միւս եկեղեցիները, կառուցուած է Պալաքեան Սրբազանի ճիգերով եւ ժողովրդական նուէրներով: Հոգեւոր հովիւ Տ. Բարկէն քահանայի վախճանումէն ասդին, սակայն, փակ կը մնայ: Տարին քանի մը անգամ կ'այցելէ եւ կը պատարագէ Պոմոնի հոգեւոր հովիւը Տ. Հմայեակ քհնյ. Համբարձումեան:

Եկեղեցիին կից կայ փոքր սրահ, ղպրոցական աշխատանքներու համար: Ժամանակին, երբ մայրենի լեզուի հանդէպ անտարբերութիւնը չէր ծաւալած, հայերէնի դասընթացքին կը հետեւէին մինչեւ 80 աշակերտներ: Վերջին տարիներուն այս համրանքը 8–10ի իջած ըլլալով, փակուած է դասընթացքը տարիէ մը ի վեր: Այժմ սրահը կ'օգտագործեն Նոր Սերնդականները:

Քամփանեը Ռիփէրի Թաղական Խորհուրդը ունի 3 անդամներ յանձին Կարապետ Անսրէկեանի (առենապետ), Կարապետ Տօնապետեանի (առենադպիր) եւ Գալուստ Աւագեանի (դանձապետ): Տարեկան գործառնութիւնները՝ շուրջ 80·000 ֆրանք:

Սէնթ Մարկրիթի երկրորդ մասին՝ Փիւժէտի Հայերը կապուած են քաղաքի Ս. Թարգմանչաց մայր եկեղեցիին: Զունին ազգային որեւէ կազմակերպութիւն: Հաստատուած են այդ թաղամասին մէջ 1932էն ի վեր: Մեծ մասով եկած են Խարբերդէն, Կարինէն, Զիլէէն, Ռոտոսթոյէն, Կիլիկեան շրջաններէն, եւլն.:

Երկու թաղամասերու Հայերն ալ բարեկեցիկ են եւ մեծ մասով ունին իրենց սեփական տուները: Վաճառականներ են, խանութպաններ եւ արհեստաւորներ:

ՍԷՆԹ ԱՆԻ ՀԱՅԵՐԸ

Աւելի ճիշդ պիտի ըլլար Սէթ Ան Քէմփի Հայեր կոչել այս շրջանին մէջ ապրող մեր ազգակիցները, որովհետեւ Քէմփը գաղուած է Սէնթ Անէն եւ կը ներկայանայ իբրեւ հին պատերով շրջապատուած հողամաս մը, որ նախապէս անտառ եղած է եւ պատկան իշխանութեանց կողմէ տրամադրուած է Հայերուն 1936ին, այնտեղ տեղաւորուելու համար:

Ցիրուցան տնակներու եւ խրճիթներու մէջ հոն կ'ապրին 300ի չափ Հայեր (70 ընտանիք): Կապուած են Մարսէյլի Ս. Թարգմանչաց եկեղեցիին: Զկայ ազգային մարմին եւ ազգային հաստոյթի գրիւը: Հ. Բ. Ը. Միութիւնը կը պահէ այնտեղ հայերէնի դասընթացք 20–25 փոքրիկներու համար (նախապէս կային մինչեւ 80 աշակերտներ): Կը դասաւանդէ Վահրամ Միսթիք: Կրթական Մարմին ա-

նունով յանձնախումբէ մը մնացած է միայն Միսաք Խրալեանը, որ կը պրպտի կրթական դործով:

Ուրեմն, Ա. աշխարհամասրան նախօրեակին հաղիւ 4–500 Հայեր ունեցող Մարսէյլի մէջ կ'ապրին այսօր մօտ 23·000 Լուսաւորչական, 2500 Կաթոլիկէ եւ 1000ի չափ ալ Աւետարանական Հայեր, անոնց ընդհանուր թիւը հասցնելով 26–27·000ի:

Տնտեսական վիճակով ընդհանրապէս բարեկեցիկ են: Մեծ թիւ մը կը ներկայացնեն հայ կօշկակարները (արհեստաւոր եւ վաճառական):

Գրեկինք արդէն, թէ Մարսէյլի պրեթէ ամբողջ շրջանին մէջ կը դործեն Ֆ. Կ. Խաչի, Հ. Բ. Ը. Միութեան եւ Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդի մ–ճիւղերը:

ՈՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐԸ ՊԱՇՏՕՆԱՎԱՐԱԾ ԵՆ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ԵՒ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Մարսէյլի առաջին հոդեւոր հովիւը եղած է Սահակ քհնյ. Իւթիւճեան, որ պաշտօնավարած է այնտեղ առաջին մատրան հաստատումէն՝ 1882ի Յունուարէն մինչեւ 1890: Այնուհետեւ, յաջորդաբար պաշտօնավարած են հետեւեալ եկեղեցականները.—

1890 – 1899 Սահակ ծ. վրդ. Այվազեան:
1899 – 1900 Գէորգ եպիսկ. Իւթիւճեան:
1901 – 1909 Յովհան քհնյ. Մանդակունի:
1910 – 1917 Եղիշէ քհնյ. Գալչընճեան:
1917 – 1918 Աբէլ վրդ. Աբրահամեան:
1920 – 1923 Մաթէոս քհնյ. Հէքիմեան:
1923 – 1925 Գէորգ քհնյ. Նիզամեան:
1925 – 1926 Մամբրէ վրդ. Գալֆայեան:
1926 – 1934 Գրիգորիս եպիսկ. Պալաքեան:

Ինչպէս գրեկինք, Պալաքեան Սրբազան 1926ին նշանակուեցաւ Հայրապետական Պատուիրակ Ֆրանսահայ դաղութին, իսկ երբ կազմակերպեց Մարսէյլի Թեմը 1927ին, դարձաւ՝ նոյն Թուականին հաստատուած Առաջնորդարանին Թեմակալ Առաջնորդը: Իրմէ առաջուան եկեղեցականները Առաջնորդի հանդամանք չեն ունեցած:

Իսկ Փարիզի շրջանին մէջ. յաջորդաբար, իբրեւ Առաջնորդ պաշտօնավարած են Գէորգ Եպիսկ. Իւթիւճեան՝ մինչեւ 1918, Վռամշապուհ արքեպ. Քիւլպէեան՝ մինչեւ 1940 եւ Արտաւազդ արքեպ. Սիւրմէեան՝ մինչեւ 1951:

Բոլոր Առաջնորդները ունեցած են նաեւ Արեւմտեան Եւրոպայի Առաջնորդի, կամ հետապային, Հայրապետական Պատուիրակի հանդամանքները:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԷՋ

ՀԱՅ ՆԱԽԿԻՆ ՌԱԶՄԻԿՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսական բանակի Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութեան Մարսէյլի շրջանին կազմակերպութիւնը հիմնուած է 1931ին, 1914–18ի համաւորներէն հանդուցեալ Յակոբ Նշանեանի ջանքերով: Ունի հետեւաբար 28 տարիներու անցեալ մը:

Կազմակերպութիւնը, ամէն տարի, մեծ չուքով եւ հրապարակային հանդիսութիւններով կը տօնէ Արարայի պատմական ճակատամարտին տարեդարձը, ոչ միայն Մարսէյլի հայութեան, այլեւ ֆրանսական քաղաքային եւ զինուորական իշխանութեանց մասնակցութեամբ: Կրօնական արարողութենէն եւ ազգային տօնակատարութենէն յետոյ տեղի կ'ունենայ աւանդական «կոչունքը», որ կ'ընծայէ հայեւֆրանսական փոխադարձ ծանօթութեան եւ կապերու յաւելեալ ամրապնդման յարմարագոյն մէկ պատեհութիւնը:

Սեփական միջոցներով, կազմակերպութիւնը մինչեւ հիմա նիւթական կարեւոր յատկացումներ ըրած է իր կարօտ անդամներուն, մեռածներու այրիներուն եւ անոնց որբերուն: Իսկ Բ. աշխարհամարտի ընթացքին ուտեստեղէնի եւ զգեստեղէնի բազմաթիւ ծրարներ ղրկած է Գերմանիա տարուած հայ ռազմագերիներուն:

Անդամներու ընդհանուր թիւն է մօտաւորապէս 400, փոքր մաս մը 1914–20ի համաւորներէն եւ մեծ մասով 1939–45ի ռազմիկներէն: Անոնց մէջ կան պատերազմի հաշմանդամներ եւ պատերազմական խաչի եւ զինուորական չքանշանի արժանացած բազմաթիւ ռազմիկներ:

Անցեալ Յունիսի սկիզբը դումարուեցաւ Ընկերակցութեան ընդհ. ժողովը եւ ընտրեց 1958–59ի իր վարչութիւնը, հետեւեալ կազմով.— Գալուստ Գուլոյեան՝ անդամահատ համաւոր, ունի զին. չքանչան եւ պատերազմական խաչ (ատենապետ), Եղուարդ Շէհրեան՝ պատերազմական խաչ (փոխ–ատենապետ), Վահրամ Պապուխեան (Մխիթիք)՝ անդամահատ համաւոր, զին. չքանչան եւ պատ. խաչ (ատենադպիր), Սերունդ Ճէրէճեան՝ զին. չքանչան եւ ռազմիկի խաչ (փոխ ատենադպիր), Միհրան Խաչատուրեան՝ համաւոր (գանձապահ) եւ խորհրդականներ՝ Արամ Մարզուանեան, Գէորգ Եօթնեղբայրեան, Լեւոն Մխճեան, Խաչիկ Արզումանեան, Սարգիս Վահանեան, Յակոբ Իսկիճեան, Յարութիւն Պապախիկիտեան եւ Յակոբ Պետրոսեան:

Ընկերակցութեան ցմահ պատուակալ նախագահն է Շարլ – Տիրան Թէքէեան, որ զոհողութեան օրինակելի ոգիով ու անայլայլ նուիրումով, կազմակերպութեան ստեղծման առաջին օրէն իսկ գործակցած է բոլոր վարչութեանց հետ եւ իր փորձառութեամբ ու ֆրանսական շրջանակներու հետ ունեցած լայն կապերով, առաւե-

լադոյն ծառայութիւնները մատուցած է թէ՛ իր պատկանած ընկերակցութեան եւ թէ՛ ընդհանրապէս Մարսէյլի հայ համայնքին:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ

Համազգային Ընկերութեան Մարսէյլի մասնաճիւղը գոյութիւն ունի 1934էն ի վեր: Երբեմնի Հայ Մշակութային Միութիւնն է, որ վերածուած է Համազգայինի: Քանի՜ հնդամեակի մը ընթացքին կազմակերպած է ան մշակութային զանազան ձեռնարկներ, դասախօսութիւններ, դիչերային դասընթացքներ, եւլն.: Կազմակերպած է Արշակ Զօպանեանի, Յակոբ Օշականի եւ Հայր Ն. Ակինեանի յոբելինական հանդիսութիւնները: Կատարած է հանդանակութիւն Համազգային Ընկերութեան 25 ամեակին առթիւ: Մարսէյլ քաղաքի եւ Պոմոն արուարձանին մէջ հաստատած է ձմեռնային-դիչերային դասընթացքներ, հայերէնով եւ ֆրանսերէնով, դպրոցական երիտասարդներու համար:

Ունի 73 գործօն եւ 20 պատուոյ անդամներ եւ կը դումարէ անդամական ժողովներ::

Ընթացիկ տարեշրջանի վարչութեան կ՝անդամակիցին Արամ Թէրզիպաչեան (պատուոյ նախագահ), Կարապետ Փոլատեան (ատենապետ), Ազգին Մարտիրոսեան (ատենադպիր), Յովհաննէս Իսպիրեան (դանձապահ), Յովհաննէս Հայգազործեան, Յակոբ Պապիկեան, Արմենակ Շահպաղեան, Շաւարչ Թաչճեան եւ Միհրան Անդրէասեան:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

Բարեգործականի մ–ճիւղը Մարսէյլի մէջ հիմնուած է 1928ին: Քաղաքին եւ արուարձաններուն մէջ ունի 160 վճարող անդամներ: Մ–ճիւղին կից գոյութիւն ունի Տիկնանց Օժանդակ Յանձնախումբ մը 1955էն ի վեր, 65 վճարող անդամուհիներով: Կայ նմանապէս Երկսեռ Երիտասարդաց Ընկերակցութիւնը, որ կազմուած է 1935ին եւ որ լաւ գործունէութիւն ունեցաւ մինչեւ 1942: Այս թուականին ամբակոծուեցաւ Ընկերակցութեան ակումբը եւ գործունէութիւնը կանգ առաւ: Վերակազմուեցաւ 1947ին եւ 1950ին վարձուեցաւ այժմու սրահը, քանի մը սենեակներով, իբրեւ ակումբ: Մինչեւ 1955 եւս պոհացուցիչ գործունէութեան չրջան մը բոլորելէ յետոյ, Հ. Բ. Ը. Միութեան Երիտասարդաց Ընկերակցութիւնը թուլցած է քանի մը տարիներէ ի վեր: Անդամներուն թիւը 120էն իջած է 40–45ի: Աշխատանք կը տարուի վերակազդուրման համար:

Մ–ճիւղը, 1947էն մինչեւ 1955, ստանձնած էր հայերէնի 9 դասընթացքներու հովանաւորութիւնը, մինչդեռ 1955էն ասդին կը պահէ միայն 2 դասընթացքներ Պուլըվառ Օտտօ արուարձանին եւ Սէնթ Ան քէմփին մէջ: Կ՝օժանդակէ՝ ֆրանսական մասնագիտական դպրոցներ յաճախող 9 հայ երիտասարդներու ուսման ծախքերուն եւ

3 սաներու ալ առողջապահական օգնութիւն կ'ընծայուի ամառները, Սելեան կտակի յատկացումներով:

Ամէն տարի կը տօնէ Հ. Բ. Ը. Միութեան Օրը եւ կը կազմակերպէ տարեկան պարահանդէս մը, որմէ կը դոյանայ մօտ 300·000 ֆրանք, սրահի ծախքերուն համար: Բացառիկ չուքով տօնեց ան Հ. Բ. Ը. Միութեան 50ամեակը:

Տարեկան պիւտճէն կը հասնի մօտ 900·000 ֆրանքի, որուն 500·000ը, իբրեւ յատկացում կը ստացուի Հ. Բ. Ը. Միութեան Փարիզի Շրջանային Վարչութենէն:

Մ–ճիւղի վարչութեան կ'անդամակցին Վահագն Սահաթճեան (առենապետ), Վարդան Պանտիկեան եւ Արծրունի Զրբաչեան (փոխառենապետներ), Վահան Խայիկեան (առենադպիր), Միքայէլ Խաչիկեան (դանձապահ), Արամ Թէրզիպաշեան, Ռուբէն Տէր Խաչատուրեան, Ժան Ակինեան եւ Բարսեղ Մաչոյեան:

«ԱՐՄԵՆԻԱ» ԵՐԳԱԽՈՒՄԲ

Մարսէյլ քաղաքի «Արմենիա» երկսեռ երգչախումբը հիմնուած է 1931ին եւ վերակազմուած է 1946ին, Բ. աշխարհամարտի վնասազարբէն յետոյ: Ունեցած է բեղուն գործունէութիւն բազմաթիւ համերգներով եւ 70–80 անդամ–անդամուհիներով կազմուած երգչախումբով: Մասնակցած է եւ միշեւ այսօր ալ կը մասնակցի ազգային տօներուն եւ հանդիսաւոր առիթներով, քառաձայն պատարագով կը բերէ իր մասնակցութիւնը Ս. Սահակ – Մեսրոպ մայր եկեղեցւոյ արարողութիւններուն: Այժմ, սակայն, պակսելով, 28–30ի իջած է երգչախումբի երկսեռ անդամներուն թիւը:

Երգչախումբին հիմնադիրն ու ղեկավարն է կոմիտաս Վրդ.ի աշակերտներէն վաստակաշատ երաժշտագէտ Վարդան Սարգիսեան:

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ գաղութին մէջ ամէնէն առաջ կազմուած Հայրենակցականն է Վասպուրականցիներու այս Միութիւնը: Հիմնուած է 28 Մայիս 1923ին, Մարսէյլի մէջ, ուր եւ կը գտնուի կեդր. վարչութիւնը: Հիմնադիրները եղած են Պօղոս եւ Արամ Հիւսեաններ, Արմենակ Շահպաղեան, Սպիրին Մարտիրոսեան, Մեսրոպ Շահինեան, Տիգրան Մարգարեան, Ճ. Գրիգորեան, եւլն.: Այնուհետեւ, 1928–30 թուականներուն, խորհրդային երկիրներէ Մարսէյլ հասան այլ Վասպուրականցիներ, ինչպէս եղբայրներ Յարութիւն եւ Ղեւոնդ Շալճեանները, Յովհաննէս եւ Վարդան Պանտիկեանները, Մինաք եւ Սիմոն Աւտոյեանները, Երուանդ եւ Յովհաննէս Հայգազործեանները, Դանիէլ Եղիշեանն ու Երուանդ Մկրտիչեանը, որոնց նեղկայութեամբ աւելի զօրացաւ Միութիւնը:

Վասպուրականի Հայրենակցական Միութեան նպատակն է

պարկ տալ հայերէնի ուսուցման՝ փոքրերու համար կազմակերպուելիք դասաւանդութիւններով, քաջալերել մշակութային եւ այլ օգտաշատ ձեռնարկները, օգնութեան հասնիլ հիւանդ ու չքաւոր հայրենակիցներու, կապ պահել այլ շրջաններու եւ մասնաւորապէս Ամերիկայի վասպուրականցիներուն հետ եւ վերջապէս վառ պահել հայրենի յիշատակները ու վասպուրականի փառքը անդամներու եւ ընդհանրապէս բոլոր Հայերու մօտ:

Ամէն տարի, Մայիսի առաջին կամ երկրորդ կիրակին, Միութիւնը կը կազմակերպէ վասպուրականի պատմական Հերոսամարտին վառաոնը, համաժողովրդական հանդիսութեամբ մը, որուն ներկայ կ'ըլլան Մարսէյլի Հայերը, հոծ բազմութեամբ եւ առանց դաւանական կամ քաղաքական խտրութեան:

Վասպուրականի Հայրենակցական Միութեան Մարսէյլի կեդր. վարչութեան անդամները: Նստած, ձախէն աջ՝ Արամ Հիւսեան, Վարդան Պանտիկեան, Յովհաննէս Հացագործեան եւ Արմենակ Շահպազեան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ Միսաք Աւտոյեան, Երուանդ Մկրտիչեան (մեռած), Սիմոն Աւտոյեան, Մեսրոպ Շահինեան եւ Պետրոս Նազարեան:

Մէկ այլ ձեռնարկն է՝ ամէն Դեկտեմբերի վերջը կազմակերպուած ընտանեկան խնջոյքը, վասպուրականցիներու եւ Միութեան բարեկամներու մասնակցութեամբ:

Մարսէյլի եւ շրջաններուն մէջ Միութիւնը ունի 115՝ անդամներ: Մ–ճիւղեր կան Փարիզ՝ 80, Տէսին՝ 40 եւ Վիեն՝ 10 անդամներով: Ա–

ունք եւս կը տանին մխեւնոյն աշխատանքը եւ կը պանծացնեն Վասպուրականի Հերոսամարտը, տարեկան հանդէսներով։

Միութիւնը իր մասնակցութիւնը կը բերէ բոլոր ազգային կարեւոր տօներուն (Մայիս 28, Ապրիլ 24, եւլն.) եւ Բարեգործականի, Համազգայինի եւ այլ հանրօգուտ կազմակերպութեանց ձեռնարկներուն։ Տօնած է Հայոց Հայրիկի մահուան 25ամեայ եւ 50ամեայ տարեդարձները, 1932ին եւ 1957ին։ Մասնակցած է նաեւ Հ. Բ. Ը. Միութեան յիսնամեակի հանդիսութեանց։

Միութեան կեդր. վարչութեան կ'անդամակցին՝ Վարդան Պանտիկեան (առենապետ), Յովհաննէս Հացպործեան (փոխ-առենապետ), Արամ Հիւսեան (առենադպիր), Մեսրոպ Շահինեան (դանձապահ), Արմենակ Շահպաղեան, Միսաք եւ Սիմոն Աւտոյեան եղբայրները, Պետրոս Նազարեան եւ Զաքար Շարոյեան։ Մեռած է անդամներէն Երուանդ Մկրտիչեանը։ Կազմակերպութիւնը, իր ներկայ կազմով վերընտրուած է միշտ, երկու տարին անգամ մը, 11 տարիներէ ի վեր։

Հ. Մ. Ը. Մ. (ՄԱՐՍԷՅԼ)

Ֆրանսահայ գաղութի մեծագոյն եւ ամէնէն լաւ կազմակերպուած մարմնակրթական Միութիւնն է Մարսէյլի Հ. Մ. Ը. Մ.ը։ Հիմնուած է գաղթականութեան ժամանման առաջին տարիներուն, 20 Օգոստոս 1924ին, Մկրտիչ Փափազեանի, Կարօ Ուշաքլեանի, Վազգէն Անդրէասեանի, Մկրտիչ Մալումեանի եւ այլ վաղեմի Հ. Մ. Ը. Մ.ականներու կողմէ։ Ու գործած է անխափան՝ այդ թուականէն մինչեւ այսօր։

Միութեան անդամներուն թիւը, ժամանակի ընթացքին հասած է 200ի. իսկ հիմա 200էն աւելի է։ Ասոնց 100էն աւելին ֆութպոլիստներ են։

Մարսէյլի Հ. Մ. Ը. Մ.ը ունի ֆութպոլի 6 խումբեր, որոնց մէկը կը պատկանի Ա. դասակարգին, իսկ մէկ այլ խումբ, նոյն դասակարգէն, կը մնայ պահեստի։ Բոլոր խումբերը կը մրցին իրենց համաստիճան խումբերու հետ եւ կը մասնակցին նաեւ Ֆրանսական Ֆետերասիոնի Մարսէյլի ենթաշրջանի ախոյենական մրցումներուն։ Մնացեալ խումբերը կը բաղկանան 12–17 տարեկան խաղցողներէ եւ կը մարզուին չարունակ։ Ա. խումբը ախոյեան հռչակուած էր 1945–46ին, Մարսէյլի ենթաշրջանին մէջ։

Մինչմասնաճիւղային մրցումներ ալ կը կազմակերպուին ամէն տարի, Մարսէյլի, Լիոնի, Վիեննի եւ Փարիզի խումբերուն մասնակցութեամբ (Փարիզէն կը մասնակցի Հ. Մ. Մ.ը), առաջին երեք քաղաքներէն մէկուն մէջ։

Հ. Մ. Ը. Մ.ը ժամանակին ունեցած է նաեւ աթլեթական, ըսկաուտական եւ պասքէթպոլի խումբեր, հիմա սակայն կը զբաղի ֆութպոլով։

Կազմակերպութիւնը ունի իր որակեալ իրաւաբաններըը, որոնք կը հրաւիրուին Ֆրանսական մրցումներուն: Իսկ Հ. Մ. Ը. Մ.ական իրաւաբար Վռամշապուհ (Ֆրանսուա) Էօրտէքեան կը վարէ երբեմն Ֆրանսայի ազգային խումբի մրցումներուն իրաւաբարութիւնը: Հ. Մ. Ը. Մ.ը Ֆետերասիոնին մօտ ունի իր երկու ներկայացուցիչները յանձին Տիգրան Փափազեանի եւ Փոլ Հայոցեանի: Եւ մարզական ամէն տարեմուտի փոքր վճարումներ կ'ընէ Ֆետերասիոնին:

Միութիւնը կապ կը պահէ Հ. Մ. Ը. Մ.ի կեդր. վարչութեան հետ (Պէյրութ):

Տարին անգամ մը կը գումարուի ընդհ. ժողով, ուր կ'ընտրուի նոր տարեշրջանի վարչութիւնը: Պիւտճէն կը պայմանայ պատուոյ անդամներու վճարումներէն, տարեկան երկու պարահանդէսներէ, անդամավճարներէ, եւլն., ինչպէս նաեւ մրցումներու հաստոյթներէն, որոնք ենթակայ են Ֆետերասիոնի հակակշռին (Ֆետերասիոնը կը ստանայ հաստոյթներու 100ին 40ը): Ընդհանուր հաստոյթներու գումարը կը հասնի չուրջ մէկ միլիոն ֆրանքի, որ ծայրը ծայրին հազիւ կը գոցէ ծախքերը:

Ընթացիկ տարեշրջանի վարչութեան կ'անդամակցին Բաֆֆի Նալարեան (առենապետ), Ժան Յովհաննէսեան (փոխ-առենապետ), Սարգիս Գուլումճեան (առենադպիր), Պօղոս Քիքեւեան (փոխ-առենադպիր), Պարոյր Գուլումճեան (գանձապետ), Բիւզանդ Բարէլեան (փոխ-գանձապետ) եւ Բարսեղ Սարգիսեան: Խումբերու մարզիչ-մարզապետն է Ժան Յովհաննէսեան:

ՈՒՐԻՇ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՄԷՋ

Առաւել կամ նուազ չափով գործունէութիւն ունին, Մարսէյլի մէջ, ուրիշ Հայրենակցական եւ այլ Միութիւնները: Ասոնց կարգին արձանագրենք, ամէնէն գործօններէն, Զարսանեագի, Համասեբաստիոյ, Խարբերդի Հայրենակցականները եւ դարձեալ Խարբերդի «Եփրատ» Միութիւնը, այնուհետեւ՝ Բարձր Հայէի, Տարօն-Սալնոյ Ջորի, Բղիի, Արաբկիրի եւ Ուրֆայի Հայրենակցական Միութիւնները: Աւելորդ է ըսել, թէ բոլոր այս Միութիւնները կ'աշխատին առաւելապէս հայրենակցական գծով, թէեւ ընդհանուր գետնի վրայ ալ օգտակար կ'ըլլան իրենց պատկանած համայնքներուն:

Կայ տակաւին Ֆրանսահայ Մշակութային Միութիւնը եւ Ֆրանսահայ Երիտասարդաց Միութիւնը (ԺՖՓ), իրարու գործակից եւ զաղափարակից երկու Միութիւնները, որոնք, սակայն, պայմաններու բերմամբ, ունին առհմանափակ գործունէութիւն մը միայն նաեւ Մարսէյլի շրջանին մէջ:

Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը քաղաքին մէջ ունի իր Ակումբը, որ կը ծառայէ իբրեւ ժողովատեղի իրեն եւ քոյր կազմակերպութեանց համար:

Դ) ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ՄԻՒՍ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ

ԼԻՈՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հին դարերէն Լիոնն ալ եղած է մէկը Ֆրանսայի առեւտրական այն կեդրոններէն, ուր հայ վաճառականներ, Արեւելքէն ղալով եւ ապրանքներ ու մասնաւորապէս մետաքսեղէն ներածելով, առեւտուր ըրած եւ երկար կամ կարճ ժամանակով մնացած են այնտեղ: Այս Հայերէն ոչ մէկ հետք մնացած է անշուշտ: Անցեալ դարու վերջին տասնամեակներուն է որ Հայեր տեղաւորուած են Լիոնի շրջանը, միշտ առեւտրական գործերով: Իրրեւ առաջին Լիոնահայ՝ կը յիշուի անունը բնիկ պոլսեցի Ռաֆայէլ-Արամ Տէր Զաքարեանի, որ 1877ին Լիոն հաստատուելով զբաղած է թել պատրաստելու գործով: Այնուհետեւ, 1894ին այնտեղ հաստատուած է բնիկ կէսարիացի մետաքսի վաճառական Ստեփան Կարապետօղլու: Ու այդ տարիներուն՝ նաեւ Արման Շաքին, րուն անունով Արմենակ Զաքրեանը, որ նոյնպէս մետաքսի վաճառական էր Իզմիրէն: Աւելի ետքի Հայերէն կարելի է յիշել Ա. Սրմաքէշեանը, Բ. Ալթունեանը, Պ. Գարապաշեանը, Զաքարեանը, եւլն.:

Այդ տարիներուն Լիոնի մէջ գոյութիւն ունեցած է «Մասիս» անունով ընկերութիւն մը, որ 1918ին, Ստ. Կարապետօղլուի կողմէ վերածուած է Ազգային Միութեան եւ այդպէս ալ կը չարունակուի մինչեւ այսօր:

Հայութիւնը, այս քաղաքին մէջ ալ համրանք դարձաւ 1923էն սկսեալ, երբ հոծ թիւով գաղթականներ տուն-տեղ եղան այնտեղ: Այժմու համրանքը կը գնահատուի մօտ 8000 անձ, մեծ մասով Խարբերդէն, Արաբկիրէն, Մալաթիայէն, Պոլսէն, Զարսանճաղէն, Բալուէն, Բարձր Հայքի եւ Պրուսայի շրջաններէն, եւլն.:

Իրրեւ ազգային մարմին գոյութիւն ունի Ազգային Միութիւնը, որ ունի պետութենէն հաստատուած իր կանոնագրութիւնը եւ այդ հիման վրայ կ'ընտրուի 4 տարին անգամ մը: Ներկայ կազմը կը բոլորէ իր երկրորդ քառամեակը:

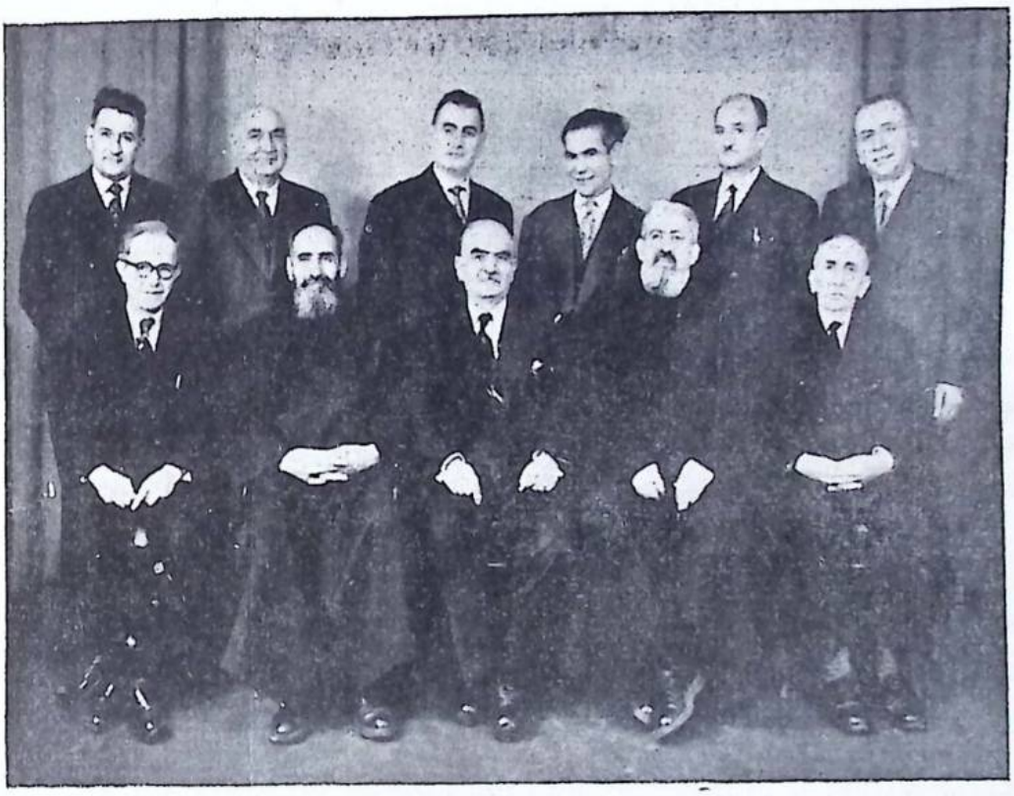
Լիոնահայ համայնքը սեփական եկեղեցի չէր ունեցած: Իրրեւ եկեղեցի կը գործածուէր վարձու սրահ մը: Ազգային Միութիւնը, սակայն, մէկ միլիոն ֆրանքով ճամրայ ելլելով, այսօր ունի ոչ միայն գեղակերտ եկեղեցի մը, այլեւ անոր կից ազգային մեծ չէնք մը: Առաջին առթիւ կատարուած հանդանակութենէն գոյացած 5 միլիոնին վրայ այդ պատրաստի 1 միլիոնն ալ աւելցուելով, գնուած է հողը, Պուալօ փողոցին վրայ (թիւ 295): Ապա, 1956ին, նետուած են երկու չէնքերուն ալ հիմերը: Իրրեւ սրահ, խորհրդարան, դպրոց եւ դրաւեննեակ ծառայելիք չէնքին կառուցումը վերջացած է արդէն, իսկ եկեղեցին չինուած – վերջացած կ'ըլլայ տարւոյս Ապրիլ-Մայիսին:

Ընթերցողները կը յիշեն ապահովարար, որ եկեղեցւոյ հիմնարկէքին ներկայ գտնուեցաւ նաեւ Լիոնի ծերունի եւ այժմ հանդուցեալ քահանան՝ էտուար Էրիօ եւ յուզիչ ճառ մը խօսեցաւ այդ առիթով:

Ազգային Միութեան կողմէ մինչեւ հիմա Լիոնէն, Փարիզէն եւ այլ շրջաններէ հաւաքուած դումարը հասած է աւելի քան 25 միլիոն ֆրանքի: Հ. Բ. Ը. Միութիւնը արահի շինութեան նպատակին նուիրած է 2 միլիոն ֆրանք, իսկ եկեղեցւոյն համար ալ իր միջոցներով հանդանակած է 1·1 միլիոն:

Երկու չէնքերու ամբողջական կառուցման ընդհանուր ծախքը պիտի հասնի շուրջ 45 միլիոն ֆրանքի:

Շինութեանց գործին օժանդակելու նպատակով, Ազգային Միու-

Լիոնի Ազգային Միութեան կազմը.— Նստած, ձախէն աջ՝ Յակոբ Վարժապետեան, Տ. Վռամշապուհ Քհնյ. Ղարիպեան, Ադեքսանդր Կիւլպէնկեան, Տ. Թորգոմ Քհնյ. Փէօստէկեան եւ Հայկ Քիւրթապճեան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ Հրանտ Թադէոսեան, Գարեգին Սողոմոնեան, Մարգար Մարգարեան, Գառնիկ Քիւէրճեան, Մարտիրոս Աժտահաբեան եւ Մկրտիչ Մնայեան:

Թիւնը կազմած է 3 մարմիններ, — Եկեղեցաչէն Յանձնախումբ, Եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն եւ Եկեղեցւոյ Երիտասարդաց Միութիւն, որոնք լծուած են դրամահաւաքման աշխատանքին: Եկեղեցաչէն Յանձնախումբին լիազօրեալ ատենապետն է Կարապետ Ճըն-կըլըրեան, որ կը գործէ Ազգային Միութեան հակակշռին տակ: Շինութեանց ճարտարապետն է Ֆրանսացի մը՝ Շարլ Միւսի, իսկ

կառուցման վրայ հսկողը՝ ճեռնարկու Մարտիրոս Աբըլեան: Երկուքն ալ կ՚աշխատին անձնուիրաբար, առանց որեւէ նիւթական վարձատրութեան:

Այժմու մատրան անունն է Ս. Աստուածածին: Հաւանաբար պիտի պահուի նոյն անունը նաեւ նորակառոյց եկեղեցիին համար:

Լիոնի հովուական չրջանակին մէջ կը մտնեն նաեւ Փոն տու Շէրիւ, Սէն՚թ Էթիէնի, Վիէնի, Սէն Շամոնի, Կրընոպլի, Տէսինի, Ռօանի եւ Լը Փիւիի հայերը, որոնք հոգեւոր հովիւներ չունին: Լիոնի երկու քահանաները կ՚այցելեն անոնց պարբերաբար:

Համայնքի հոգեւոր հովիւներն են Տ. Վռամշապուհ քհնյ. Ղաբիպեան, Բալուի չրջանէն եւ Տ. Թորգոմ քհնյ. Փէօսթէկեան, Ֆէօթահիայէն:

Պիւտճէն կը հասնի տարեկան մօտ 1 միլիոն ֆրանքի եւ կ՚ապահովուի եկեղեցական հասոյթներով, նուէրներով, եւլն.:

Կայ հայերէնի դասընթացք հինգշաբթի եւ կիրակի օրերը, 50 փոքրիկներու համար: Ծախքերը կը հոգայ Ազգային Միութիւնը: Ուսուցչուհին է օր. Ընծայ Ստեփանեան:

Համայնքին մէջ կը գործեն բազմաթիւ Միութիւններ, ինչպէս Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը, Բարեգործական նորակազմ մ–ճիւղը, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը, Կարմիր Խաչի Տիկնանց Միութիւնը, նորակազմ երիտասարդական Հայ Մշակութային Միութիւնը, Տիկնանց Աղքատախնամը եւ զանազան Հայրենակցական Միութիւններ: Կայ նաեւ փոքրաթիւ անդամներով Դպրաց Դաս մը, Գրիգոր Մարտիրոսեանի դպրապետութեամբ:

Համայնքը ընդհանրապէս համերաշխ է: Համազգային դեռնի վրայ կը տօնուի Ապրիլեան Սպառօնը:

Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական քոյր համայնքներու մասին պիտի խօսինք առանձին:

Ազգային Միութիւնը ունի հետեւեալ կազմը.— Աղեքսանդր Կիւլպէնկեան (առենապետ), Յովհաննէս Վարժապետեան (առենադպիր), Հրանտ Թադէոսեան (դանձապետ), Գարեգին Սողոմոնեան, Մկրտիչ Մնայեան, Գառնիկ Քիլէրճեան, Հայկ Քիթապճեան, Մարզար Մարզարեան եւ Մարտիրոս Աժտահարեան:

ՏԷՍԻՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Տէսինի հայ համայնքին հիմը դրած են մօտաւորապէս 250 անձերէ բաղկացած այն հայ ընտանիքները, որոնք, 1925ին, մասնաւոր պայմանագրութեամբ հոն փոխադրուած էին Յունաստանէն:

Այդ տարիներուն, Տէսինը, որ կը գտնուի Լիոնէն մօտ 8 քլմ. հեռաւորութեան մը վրայ, աննշան գիւղ մըն էր ամայի դաշտերով: Ունէր սակայն երկու գործարաններ, մէկը՝ արուեստական թելերու նորաշէն մանարանը եւ միւսը՝ դեղօրայքի գործարան մը, որոնք պի-

ոի ապահովէին դիւղի հետագայ բարգաւաճումը: Յունաստանէն եկած գաղթականները մեծ մասով աշխատեցան մանարանին մէջ եւ փոքր թիւ մըն ալ մտաւ դեղերու գործարանը:

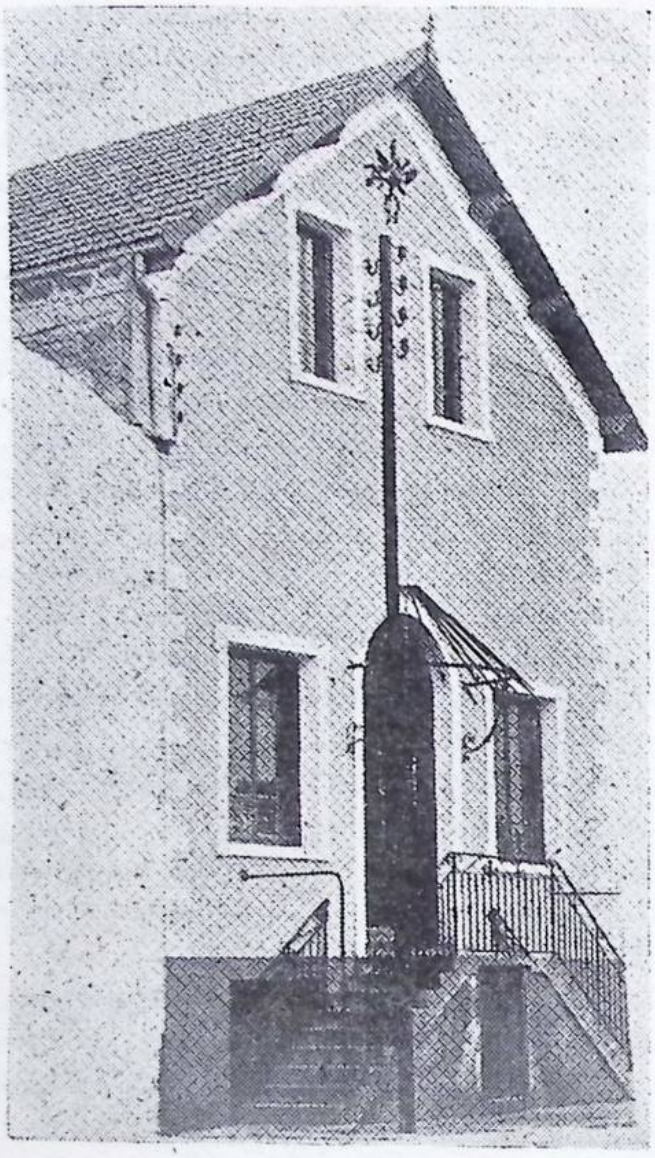
Հետզհետէ Հայոց համրանքը աւելցաւ ուրիշ շրջաններէ ալ եկած գաղթականներով: Հայութեան ձեռներէցութիւնն ու չինարար ոգին հրաշքներ գործեցին եւ կարճ ժամանակի ընթացքին կառուցուեցան անհատական բազմաթիւ բնակարաններ, որոնք սկսան Տէօրթին տալ փոքր քաղաքի մը կերպարանքը:

Ժամանակին գործաւորներ միայն ունեցող Տէօրթի հայութիւնը այսօր կը համրէ իր մէջ բազմաթիւ խանութպաններ եւ արհեստաւորներ. կայ նաեւ Ս. Առաքելեանի պիսքիւիի գործարանը: Ծողովուրդը ստեղծած է իր անկախ տնտեսութիւնը եւ կը բարգաւաճի ըստ ամենայնի:

Մօտ 2000 Հայեր կը բնակին Տէօրթի մէջ, մեծ մասով Սեբաստիայէն, Ամասիայէն, Խարբերդէն, Թոքատէն, Տարօնէն, եւլն.: Ունին իրենց եկեղեցին՝ Ս. Աստուածածինը, որուն հիմերը նետուեցան 1930ին, Պալաքեան Սրբազանի կենդանութեան, իսկ կառուցումը վերջացաւ չատ ուշ, 1946ին եւ օծուեցաւ Արտաւազդ արքեպ. Սիւրմէեանի կողմէ: Կառուցման հողը ստանձնած էր Եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւնը եւ ծախքերը հայթայթուած էին նուէրներով: Եկեղեցին կը դոնուի հակակշռին տակ 21 անդամներէ բաղկացած այլ նշանակովի Կրօնական Ընկերակցութեան մը, որ մինչեւ հիմա կը վարէ այդ պաշտօնը: Ժամանակին ունեցած է քահանայ, որ հեռացած է հակամարտութեանց հետեւանքով: Այժմ, պարբերաբար կ'այցելեն Լիոնի քահանաները: Դժբախտաբար կարելի չէ եղած ցարդ ստեղծել Ազգային Միութիւն մը, հակառակ այս ուղղութեամբ Հայրապետական Պատուիրակ Տ. Սերովբէ եպիսկոպոսի տուած խոստման:

Տէօրթը ունի իր դպրոցը, ուր հայերէնը կը դասաւանդուի ամէն օր, ֆրանսական դպրոցներու փակուելէն յետոյ: Նախապէս կը յաճախէին մինչեւ 130 աշակերտներ, մինչդեռ այսօր այդ թիւը իջած է 54ի: Պաշտօնավարած են հոն վաղեմի ուսուցիչներ տէր եւ տիկին Մկրտիչ եւ Գեղանոյշ Փափազեաններ եւ տիկին Ռեբեկա Մելիտոնեան: Վերջին տարեշրջանի ուսուցիչն էր Ազդին Մարտիրոսեան: Կայ Կրթական Մարմին մը, որ կը հսկէ դպրոցական աշխատանքներու վրայ: Հայերէնի միօրեայ դասընթացք կայ նաեւ Նոր Սերունդի անդամներուն համար:

Տէօրթի մէջ կայ Հ. Յ. Դաշնակցութեան ներկայանալի Տունը, եկեղեցին դէմը: Հիմնուած է 1932ին եւ կառուցման մէջ ձրիաբար աշխատած են դաշնակցական երիտասարդները: Շէնքը օժտուած է երկու սրահներով, մեծը՝ Ա. յարկին վրայ, իր բեմով եւ աւելի փոքրը՝ վեհանայարկը, յատկացուած է Նոր Սերունդի «Դրօ» խում-

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Տէսինի Տունը

րին եւ դպրոցին: Բ. յարկին վրայ կան 6 բնակելի սենեակներ, որոնք վարձու տրուած են: Տունը ունի նաեւ իր դրադարանը: Մեծ սրահին մէջ տեղի կ'ունենան բոլոր հանդիսութիւնները:

Ուրիշ կազմակերպութեանց կարգին յիշատակութեան արժանի է Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչը, 50 անդամուհիներով եւ բարեսիրական ու կրթական արդիւնաւոր գործունէութեամբ:

Հայրենակցականներէն կը գործեն Տարօն – Տուրուբերանի, Խարբերդի, Վասպուրականի եւ Սերաստիոյ Ուսումնասիրաց Միութիւնները եւ ձեռնարկներ կը կազմակերպեն օգնելու համար բարձր ուսման հետեւող իրենց սաներուն:

Կայ Հ. Մ. Ը. Մ.ի մ–ճիւղ, որ կը պրպտի ֆութպոլով: Նախապէս Լիոն եւ Տէսին միասնաբար կը վարէին Միութիւնը, յետոյ սակայն Լիոնը յաժնուեցաւ, եկեղեցական շինութեան ձեռնարկով պրպտած ըլլալուն պատճառով: Մ–ճիւղը ունի Ա. դասակարգի խումբ մը եւ քանի մը այլ խումբեր: Ճանչցուած Միութիւն է եւ կ'օգտագործէ քաղաքապետական մարզադաշտը:

Քանի մը տարիէ ի վեր կազմուած է Բարեգործականի մ–ճիւղ, որ ունի սահմանափակ գործունէութիւն: Նախկին Հայ Ռազմիկներու Միութեան վճռակած է Համազգային Սպասօնին կազմակերպութեամբ ամէն տարի, բոլոր խաւերու մասնակցութեամբ: Մ–ճիւղ ունի նաեւ ձախակողմեան «ժաֆ»ը, որ կը զբաղի երբեմն իր գործունէութիւնը Հայաստանէն եկած ֆիլմերու ցուցադրութեամբ:

Անցեալին մէջ դործած են տասնեակ մը ուրիշ Միութիւններ ալ, որոնք լուծուած են այսօր:

Ազգային Միութեան կ'անդամակցին Գուրգէն Տապաղեան (առենապետ), Հայկ Ղուկասեան (փոխ առենապետ), Ս. Սիրունեան (դանձապետ), Վահան Յակոբեան, Արսէն Սիւզմէճեան, Ադամ Սարգիսեան, Մ. Տ. Սահակեան, Կ. Տ. Գաբրիէլեան եւ Ա. Սալլապաշեան:

Իսկ Կրթական Մարմնին մաս կը կազմեն Տիգրան Տէյիրմէնճեան (առենապետ), Գուրգէն Պօյաճեան (առենադպիր), Կարօ Ժամկոչեան, Նուպար Պօտուրեան, տիկիններ Աշխէն Պօյաճեան եւ Թադուհի Օհանեան:

ՓՈՆ ՏԸ ՇԷՐԻՒԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Լիոնի մերձակայ այս քաղաքին մէջ Հայեր ապրած են 1918էն սկսեալ: Համրանքը չատցած է 1925էն յետոյ, այն ալ բնակարանային սուր տագնապի շրջանին, երբ յաճախ մէկ սենեակի մէջ երկու ընտանիքներ ստիպուած էին բնակիլ: Այժմ արդէն փոխուած է պատկերը եւ բոլորն ալ ունին իրենց սեփական բնակարանները:

Փոն տը Շէրիւի եւ անոր անմիջական շրջաններուն մէջ կ'ապրին 840 Հայեր (124 ընտանիք), որոնց կէսէն քիչ մը պակասը (57 ընտանիք) Սթանոզեաններ են: Կան նաեւ Սերաստացիներ, Եողղատցիներ, Մարաչցիներ, Պրուսացիներ, Զանկըրըցիներ, Մալաթիացիներ, Խարբերդցիներ, Կեսարացիներ, Տիգրանակերտցիներ, Պոլսեցիներ, եւլն., որոնք ընդհանրապէս կ'աշխատին մետաքսի, մետաղի, կօշիկի եւ կահ-կարասիի դործարաններուն մէջ: Կան նաեւ վաճառականներ, արհեստաւորներ, չրջուն վաճառորդներ, եւլն.:

Համայնքը ունի մատուռ մը, դոր ձրիաբար տրամադրած է կրամոնի ընկերութիւնը, 1926էն ի վեր: Հոդեւոր հովիւի պաշտօնները վարած են Տ. Յուսիկ քհնյ. Ադամեան, Տ. Հմայեակ վրդ. Պաղտասարեան, որ չատ օդտակար եղած է նոր սերունդին հայերէն սորվեցնելու տեսակէտով, Տ. Թաթուլ քհնյ. Ամատունի, Տ. Վարդան քհնյ. Ժամկոչեան, Տ. Վռամշապուհ քհնյ. Ղարիպեան եւ ամենավերջինը՝ Անթիլիասի Միաբանութենէն Տ. Արտակ վրդ. (այժմ եպիսկոպոս) Մանուկեան: Այսքան հոդեւորականներ ունեցած այս համայնքը այժմ հոդեւոր հովիւ չունի:

Մայրենի լեզուի ուսուցման առաջին դասատուն եղած է Արսէն Ա.ճէմեան եւ այնուհետեւ դասաւանդած են ուրիշներ: Այժմու ուսուցչուհին է տիկին Անահիտ Գասապեան: Դասընթացքին կը յաճախեն 20 փոքրիկներ:

Կրամոնի ընկերութիւնը, ժողովարանի համար փոքր սրահ մըն ալ տրամադրած է աւետարանական Հայերուն:

Ազգային Միութիւնը կազմուած է 1926ին, համերաշխ մթնոլորտի մէջ: Հիմնադիրները եղած են Խաչիկ Գարիպեան (առաջին

առենապետը), Բիւզանդ Պըթկըճեան եւ Նշան Դարբինեան: Այժմու կազմին կը մասնակցին Յովհաննէս Պչաքճեան (առենապետ), Ռուբէն Մուրատեան (առենադպիր), Յ. Մկրեան (դանձապետ), Ա. Մելքոնեան, Ն. Գարակեավուրեան, Հ. Ուզունճեան եւ Մ. Կիրակոսեան: Վարչութիւնը կ'ընտրուի 3 տարին անգամ մը:

ՎԱԼԱՆՍԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Ֆրանսահայ գաղութի կարեւորագոյն համայնքներէն մէկն է Վալանսի համայնքը, իր կենսունակութեան, այլ մանաւանդ իր օրինակելի ու ներդաշնակ համագործակցութեան շնորհիւ: Միակ համայնքն է, ուր Ազգային Միութիւնը կամ Թաղական Խորհուրդը կազմուած է Լուսաւորչականներու, Հայ Կաթոլիկներու եւ Հայ Աւետարանականներու մասնակցութեամբ: Այլ խօսքով, Ազգային Միութիւնը կը ներկայացնէ Վալանսի ամբողջ հայութիւնը: Եկեղեցիները անկախ են իրենց գործունէութեան մէջ: Հայ. Եկեղեցին մաս կազմող Հայերը, օրինակի համար, ունին իրենց առանձին Հոգաբարձութիւնը, Ազգային Միութեան անդամներէն 5ին մասնակցութեամբ:

Հայութիւնը հաստատուած է Վալանսի մէջ 1923ին: Համրանքը՝ 3000, մօտաւորապէս: Մեծ մասով Խարբերդէն, Մալաթիայէն, Սէօլէօզէն, Պրուսայէն, Սթանոզէն, Քէօթահիայէն, Կիլիկիայէն, եւլն. եւ ընդհանրապէս լարեկեցիկ:

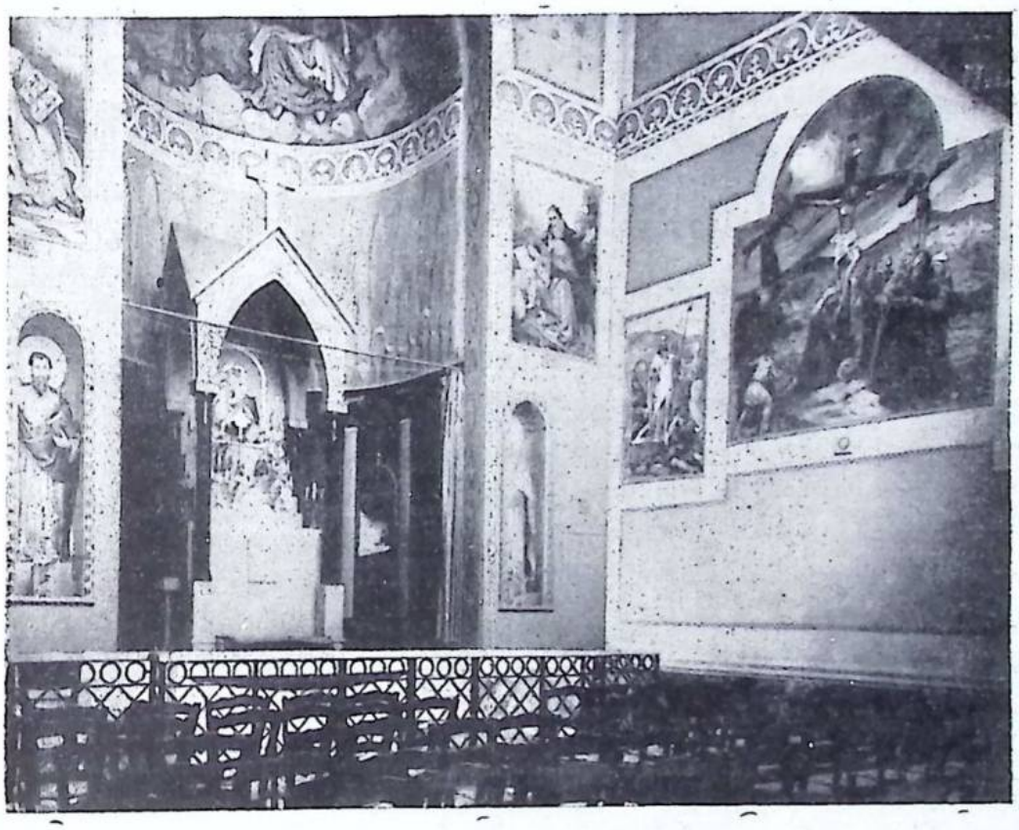
Լուսաւորչականները ունին կառուցումը 1952ին վերջացած Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցին: Նախապէս պոյութիւն ունեցած է մատուռ մը, որ ամրակոծուած եւ փլած է պատերազմի ընթացքին: Վերակառուցուած է պինդ ապարէն չուտով 8 միլիոն ֆրանքի ծախքով, որուն մօտ 4 միլիոնը ստացուած է պետութենէն իբրեւ հատուցում: Մնացեալ 4 միլիոնը նուիրած է ժողովուրդը:

Նորաշէն եկեղեցւոյ պատերուն վրայ կը տեսնուին խոշոր նկարիչ փրոֆ. Ռոնդէլլիի պեղեցիկ նկարները: Եկեղեցիի կառուցման մէջ կարեւոր դեր ունեցած է երիտասարդ ճարտարապետ Յակոբ Քէվէնէկեան, որ չինած է նաեւ մարմարեայ խորանը: Եկեղեցին օժտուած է կեղր. ջեռուցումով, որուն ծախքը, 1 միլիոն ֆր. նուիրած են տէր եւ տիկին Ռուբէն Ալաքիւվէկեանները: Եղած են նաեւ ուրիշ նուիրատուութիւններ: Մարմարեայ յուշատախտակի մը վրայ քանդակուած են Ֆրանսական բանակի չարքերէն պատուոյ դաշտին վրայ ինկած հայ պինուորներու անունները: Իսկ ուրիշ յուշատախտակի մը վրայ ալ կան անունները այն 53 Հայերուն, որոնք սպաննուած են ամրակոծութեանց ընթացքին, չէնքերու փլատակներուն տակ մնալով: Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւն է Տ. Սահակ Ա. քհնյ. Պապիկեան:

Ազգային պիւտճէն կը հասնի 300·000 ֆրանքի, որ կ'ապահովուի

եկեղեցական հասոյթներով: Հոգաբարձութիւնը կը պահէ հայերէնի դասընթացք, չարաթը 4 անգամ, հինգշաբթի օրերուն՝ յերեկը եւ 3 օր ալ՝ երեկոները: Առաժամապէս կը դասաւանդէ հոգեւոր հովիւը: Աշակերտութեան թիւը՝ 30: Նախապէս դասընթացքը կը պահուէր Ֆ. Կ. Խաչին կողմէ, որ 3 տարի առաջ փոխանցեց զայն ազգ. իշխանութեան: Այդ շրջանին իբրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարած են Աշոտ Առաքելեան եւ Ժամադրճեան:

Առանձին դասընթացքներ ունին Հայ Աւետարանական եւ Հայ Կաթոլիկէ Համայնքները: Առաջինը ունի 40 աշակերտներ. կը դասաւանդէ Վեր. Իսրայէլ Աբրահամեան եւ օրնական ուսուցչուհի մը: Երկրորդը ունի 30 աշակերտ, որոնց կը դասաւանդէ Կաթոլիկէ հա-

վալանսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ խորանն ու պատկերները

մայնքին հոգեւոր հովիւը՝ Տ. Գրիգոր վրդ. Պապեան:

Մեծ մասով աղջիկներէ բաղկացած է 6 տարի առաջ կազմուած «Արաքս» երգչախումբը, որուն ղեկավարն է տիկին Բերուզ Անտոնեան: Կայ նաեւ Դպրաց Դաս, Իսկէնտէր Կիւրեղեանի դպրապետութեամբ: Սարկաւագներն են Մեհրան Խաչմանեան եւ Աւետիս Զէքէնեան:

Համայնքին մէջ կը գործեն Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը, Ֆ. Կ. Խաչը, Բարեգործականը, Հայ Մարմնակրթական Միութիւնը, Հայ կարմիր Խաչի Օգնութեան Մարմինը, Համախաբերդեցիական Միութիւնը եւ Աղքատախնամը, բոլորն ալ իրենց առաջադրութեանց իրականացման ձգտումով: Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը ունի Ա. Ահա-

բոնեանի անունով կոչուող իր ակումբն ու դրադարանը:

Կարեւոր թիւով հայ պաշտօնեաներ կան քաղաքապետութեան, երկաթուղային սպասարկութեան, ընկերային ապահովագրութեանց եւ հանրային ալ պաշտօնատուներու մէջ: Կան հայ բժիշկներ, ատամնարոյժներ, ճարտարապետներ, եւլն.:

Վալանս կը բնակի Ֆրանսուհի տիկին Օտէթ Միքայէլեան, որ մշտ իր աշխատանքի բաժինը բերած է համայնքին, իր հայանպաստ քարոզչութեամբ ու բարեսիրական գործունէութեամբ:

Ազգային Միութիւնը ստեղծած է Դատական Մարմին մը, պետական իշխանութեանց գիտութեամբ եւ թելադրութեամբ: Այս մարմինը կը զբաղի ներքին, ընտանեկան եւ անձնական վէճերով եւ կը լուծէ զանոնք, որպէսզի չհագրգռուողները չդիմեն Ֆրանսական դատարաններուն: Մարմնի նախագահն է Յակոբ Կօչկակարեան, իսկ անդամները՝ Գաբրիէլ Սինապեան, Յակոբ Անտոնեան, Գէորգ Քիրէճեան եւ Յակոբ Կարապետեան:

Ազգային Միութեան անդամներն են (երեք համայնքներէն) Գաբրիէլ Սինապեան (ատենապետ), Յակոբ Անտոնեան (փոխ ատենապետ), Կիւլպէնկ Գալուստեան (ատենադպիր), Արսէն Տէր Սարգիսեան (դանձապետ), Յարութիւն Կէզուրեան (Թղթակից Փարիզի Գաղթականաց Պաշտօնատան), Յակոբ Կարապետեան, Յարութիւն Խաչատուրեան, Զաւէն Կիւմիւշեան եւ Գէորգ Զարդարեան:

Հայ Կաթողիկէ Համայնքին նախագահն է Ռոքոս Ատալեան: Իսկ Հայ Աւետարանական Համայնքինը՝ Տիգրան Ադամեան:

ԿՐՃՆՈՊԼԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հայերը այս սիրուն քաղաքին մէջ հաստատուած են 1923–24 թուականներուն: Մեծ մասով եկած են Եողղատի Իոէլի գիւղէն, այլեւ Տարօնէն, Խարբերդէն, Կեսարիայէն, Աֆիոն Գարահիսարէն, Կարինէն, եւլն.: Այժմու համրանքն է մօտ 800: Բարեկեցիկ են եւ շատեր ունին իրենց սեփական գործերը: Կան շրջուն խանութպաններ ու գործաւորներ ալ:

Մերձակայ Ռընաժի մէջ կ'ապրին 40–50 Հայեր եւ 60–70 ուրիշներ ալ՝ Լանսէի մէջ:

Համայնքը եկեղեցի չունի: Կայ չարժուն խորան մը եւ տարին 4–5 անգամ Պատարագ կը մատուցուի Լիոնէն եկող քահանաներով:

Հայերէնի դասընթացք ունին 30 տարիներէ ի վեր, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի նախաձեռնութեամբ: Այս գետնի վրայ գնահատելի աշխատանքներ տարած են օր. Հերմինէ Մխսքճեան, որ այժմ Նիս կը բնակի, Ֆ. Կ. Խաչի նախագահուհին տիկին Մարի Միքայէլեան, տէր եւ տիկին Սիսակ Սիսլեանները, Տրդատ Սողոմոնեան, եւլն.: Վերջին տարեշրջանի ուսուցչուհին էր տիկին Մարի Միքայէլեան, որ իր ստացած 8000 Ֆրանք ամսաթոշակը կը նուիրէր ազգային սըն-

տուկին: Կ'ըսուէր թէ տարեվերջին տուած է իր հրաժարականը: Դասընթացքին կը հետեւին 28 փոքրիկներ, մինչդեռ առաջ աշակերտութեան թիւը հասած էր 75–80ի:

Կրընոպլի մէջ ալ կը գործեն Ֆ. Կ. Խաչը, Բարեգործականը, Հ. Մ. Ը. Մ.ը, Հ. Ց. Դ. Նոր Սերունդը, Նախկին Ռազմիկներու Միութիւնը, եւլն.: Նոր Սերունդը ունի փոքր հաւաքատեղի մը: Ոգեւորութիւնը չի պակսիր Կրընոպլի հանրային կեանքին մէջ:

Համայնքը ունի պետութենէն վաւերացուած իր կանոնադրութիւնը: Ամէն 2 տարին անդամ մը կ'ընտրուի Ազգային Եկեղեցական Միութիւնը, որուն այժմու կազմին կը մասնակցին Վարդ Միքայէլեան (առենապետ), Երուանդ Տէր Կոմսեան (առենադպիր), Պարոյր Միսքճեան (դանձապետ), Վարդան Բաբախեան, Աբրահամ Մարտիրոսեան, Խորէն Աւագեան եւ Սալաւան Սալաւանեան:

Ազգային Եկեղեցական Միութեան պիւտճէն կը հասնի 200·000 ֆրանքի, մօտաւորապէս: Պատրաստ դրամ ունին 400·000 ֆրանք:

ՌՈՄԱՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Ռոման կը գտնուի Վալանսէն 18 քլմ. հեռաւորութեան մը վրայ: Այս քաղաքը կը բնակին մօտ 500 Հայեր, մեծ մասով Մալաթիացիներ, Խարբերդցիներ, Շապին Գարահիսարցիներ, Ամասիացիներ, եւլն., որոնք ընդհանրապէս կ'աշխատին կօշիկի գործարաններու մէջ: Կան նաեւ կօշիկի առանձին արհեստանոց ունեցող Հայեր: Ռոման, Տիժոնի հետ միասին, կօշիկի արտադրութեան մեծագոյն եւ ամէնէն որակաւոր կեդրոնն է Ֆրանսայի մէջ:

Ազգային մարմին կամ կազմակերպութիւն չկայ Ռոմանի մէջ: Հարկ եղած պարագային կը դիմուի Վալանսի ազգային իշխանութեան: Կան հայերէնի դասընթացքներ, ուր կը դասաւանդեն Վալանսի Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական Համայնքներու հոգեւոր հովիւները: Ազգային ոճներու առթիւ հանդէսներ կը կազմակերպուին Հայ Կաթողիկէ Համայնքի հոգեւոր հովիւին նախաձեռնութեամբ:

ՍԷՆ'Թ ԷԹԻԷՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Լիոնէն 56 քլմ. հեռաւորութեան վրայ գտնուող այս քաղաքին մէջ կը բնակին 1000 Հայեր, մօտաւորապէս, մեծ մասով Եոզղատցիներ, Զանկըրըցիներ, Խարբերդցիներ, Տարօնցիներ, Բղեցիներ, եւլն., որոնք այնտեղ հաստատուած են 1922ի վերջերը: Այս համայնքին կապուած են նաեւ շրջականերէն Լա Թալոտիէրի, Սիւրիի, Մոնպրիզոնի, Ֆիրմինիի եւ Լա Ռիքամարիի մէջ բնակող Հայերը, թուով՝ մօտ 200 անձ: Համայնքի անդամներուն 100ին 90ը ֆրանսահպատակներ են: Ընդհանրապէս բարեկեցիկ՝ մեծ մասով շրջուն խանութպաններ են և արհեստաւորներ: Քիչ է գործաւորներու թիւը:

Կայ վարձու մատուռ մը՝ Ս. Աստուածածին, որ կը ծառայէ

նաեւ իրրեւ ժողովատեղի: Հոգեւոր հովիւ չունին: Երուսաղէմի մխարաններէն Տ. Անուշաւան վրդ. Զղլանեան այնտեղ պաշտօնավարած է մէկուկէս տարի եւ մեկնած է 1957ին: Այժմ, տարին քանի մը անգամ քահանայ կուգայ Լիոնէն:

Ազգային Միութիւնն է որ կը վարէ համայնքին գործերը եւ եթէ ամիսը անգամ մը համարատու է դաւառապետութեան, ըստ իր վաւերացուած կանոնագրութեան: Կ'ընտրուի 3 տարին անգամ մը, անդամական ընդհ. ժողովին կողմէ:

Կար հայերէնի դասընթացք, որ կանդ. առաւ Տ. Անուշաւան վրդ.ի մեկնումով: Կը յաճախէին 45–50 աշակերտներ: Ծախքերը կը հոգար ազգային մարմինը: Դասընթացքը պիտի վերսկսի յարմար ուսուցիչ մը գտնուելու պարագային:

Բարեգործականը եւ Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը ունին իրենց մասնաճիւղերը: Անցեալին մէջ կային կարգ մը Հայրենակցական Միութիւններ ալ, որոնք գոյութիւն չունին այսօր: Կայ միայն Տարօն-Տուրուբերանի Հայրենակցական Միութիւնը, որ ունի սահմանափակ գործունէութիւն մը միայն:

Հանդէսներ կը կազմակերպուին ազգային բոլոր տօներու առթիւ եւ այլ պատեհութիւններով: Ներկայ կ'ըլլան համայնքին բոլոր խաւերը:

Ազգային Միութեան ներկայ կազմին կ'անդամակցին Յարութիւն Թոքաթլեան (առենապետ), Մանուկ Մանուկեան (առենադպիր), Գրիգոր Ղլաղեան (դանձապետ) եւ Յարութիւն Յովսէփեան:

ՆԻՍԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Նիսի համայնքին մաս կը կազմեն նաեւ Գոթ ա'Ազիւրի երկայնքն ի վեր փռուած քաղաքներու մէջ բնակող Հայերը: Այսպէս՝ Գաննը սիւր Մէր կը բնակին 25 հոգի, Անթիպ՝ 35, Ժուան լը Փէն՝ 50, Գան՝ 250, Գան լա Պոքա՝ 200, Լը Գանէ՝ 100 (գրեթէ ամբողջութեամբ կաթողիկէ Հայեր), Սէն Ռաֆայէլ՝ 25, Ֆրէժիւս՝ 25, Տրակինեան՝ 300, Մոնթէ Գարլօ՝ 25, Մանթոն՝ 15: Նիս հաստատուած հաղարեակ մը Հայերն ալ հաշուելով, Գոթ ա'Ազիւրի այս չրջանին մէջ բնակողներու թիւը կ'անցնի 2000ը: Բոլորն ալ բարեկեցիկ են եւ կը զբաղին վաճառականութեամբ եւ արհեստներով: Կարեւոր թիւով՝ մարշէներու պաղալաճառներ կան: Քիչ են գործաւորները: Գաղթած են Պրուսայի, Նիկոմիդիոյ, Խարբերդի, Սեբաստիոյ, Պոլսոյ եւ Իզմիրի չրջաններէն:

Եկեղեցի կայ միայն Նիսի մէջ: Կը կոչուի Ս. Աստուածածին, կառուցուած է 1928ին Տիգրան Զամքէրճեանի նուիրատուութեամբ եւ դարձեալ Պալաքեան Սրբազանի օրով: Իսկ 4 տարի առաջ, Գալուստ Կիւլպէնկեանի ծախքով եւ եկեղեցին կից չինուած է երի-

ցատուն մը, ուր կը բնակի շրջանին հոգեւոր հովիւը՝ Տ. Ա-տոմ քհնյ. Իլիճեան:

Երբեմնի խաղաղ ու համեստաշէն այս համայնքը, սակայն, պառակտուած է 2–3 տարիներէ ի վեր, դժբախտաբար: Եւ այս կացութեան պատասխանատուն է հոգեւոր հովիւը, որ աղգային – քաղաքական վէճեր կը հրահրէ նոյն իսկ եկեղեցւոյ բեմէն եւ տեւապէս կուտակուող դժգոհութիւն կը ստեղծէ իր շուրջը: Ցրանսահայ ոչ մէկ համայնքի մասին նման յիշատակութիւն մը ըրինք այս էջերուն վրայ, պարզ այն պատճառով, որ պառակտում ստեղծող եւ մանաւանդ խորացնող սուր վէճեր չկան անոնց մէջ: Միակ բացառութիւնը Նիսն է, այն ալ՝ քահանայի մը պատճառով:

Նիսի Ս. Աստուածածին եկեղեցին

Նիսի աղգային մարմնոյն առենապետը՝ դործարանատէր Մուշեղ Ձիլէրճեան, որ Մոնթէ Գարլօ կը բնակի եւ որ, չէզոք մարդու իր հանդամանքով, կողմ չէ այս անախորժ կացութեան մէջ, յաճախ կը փորձէ մեղմել կիրքերը, բայց չէ յաջողած ցարդ վերջնապէս վերահաստատել երբեմնի անդորրութիւնը: Ցաւալին այն է, որ այս վէճերով ի պաշտօնէ հետաքրքրուած են նաեւ Ցրանսական պատկան իշխանութիւնները, որոնք քանիցս աղդարարութիւն ալ ըրած են Տ. Ատոմ քահանային: Եւ սակայն, հիմնական դարմանը դեռ չէ դըտնուած:

Նիսի մէջ ալ կայ հայերէնի դասընթացք, որուն սակայն կը յաճախեն ... 5–6 փոքրիկներ միայն: Դասաւանդողն է քահանան, որ պատահօրէն միայն կը ղբաղի այդ անկարեւո՛ր դործով:

Համայնքը կը կառավարուի Կրօնական Ընկերակցութեան վարչութեան կողմէ, որուն վերջին կազմը ընտրուած է 29 Դեկտ. 1957ին: Վարչութեան կ'անդամակցին Մուշեղ Ձիլէրճեան (Մոնթէ Գարլոյէն՝ առենապետ), Բենիամին Կէտիկեան (փոխ առենապետ), Գեղամ Խոսրովեան (առենադպիր, որ այժմ փոխադրուած է Մարսէյլ), Սուրէն Երամեան (դանձապետ), Առաքել Ատալեան, Լեւոն Ալանեան, Ստեփան Վահանեան (Քանէն), Տիւզեան (Քանէն) եւ Անդրանիկ Շիրվանեան:

Վարչութեան տարեկան պիւտճէն կը հասնի մօտ 700·000 Ֆր·ի:

պատրաստ կայ 850·000 ֆրանքի գումար մը:

Մխիթարեաններէն՝ Բարեգործականը ունի իր մասնաճիւղը:

Նիս կը բնակի, 1946էն ի վեր, Տ. Վարդան քհնյ. Ժամկոչեան, որ պաշտօն մը չունի եւ կ'ընէ շրջուն հովուութիւն: Կը հրատարակէ Տարեգիրք մը, իր համեստ միջոցներով: Գրեցինք որ ցանկութիւն կայ պաշտօնի կոչելու զայն Մարսէյլի Քամփանները Ծրէզ արուարձանի եկեղեցիին համար, բայց բնակարանային դժուարութեան պատճառով կարելի չէր եղած մինչեւ անցեալ տարւոյ վերջերը իրականացնել այդ ծրագիրը:

Նիս կը մնայ նմանապէս օր. Հերմինէ Մխքճեան (Հիւանդապահուհի), որ առանց նիւթական ակնկալութեան կը պահէ ազգային մարմնի հաշիւները, իշխանութեանց մօտ կը կատարէ անհրաժեշտ բոլոր դիմումները եւ առ հասարակ օգտակար կ'ըլլայ ամէնուն, անխնայութեամբ: Այլ խօսքով համայնքին պատուական գործավարն է, որ կարեւոր դեր կը խաղայ հանրային կեանքին մէջ:

ՎԻԵՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Ինքն իր մէջ կատարելապէս համերաշխ եւ կենսունակ է Վիեննի համայնքը: Հայութեան թիւն է մօտ 1300, որոնց մէկ չորրորդը քոյր յարանուանութիւններէն: Մեծ մասով գաղթած են Խարբերդէն, Մալաթիայէն, Եոզղատէն, Կ՚Մէրկէկէն, Կիլիկիոյ չրջաններէն եւ մանաւանդ Մարաշէն, եւլն. եւ հաստատուած են Վիեն 1923էն ասդին: Բարեկեցիկ են ընդհանրապէս: Շատերը կ'աշխատին հիւսուածեղէնի եւ կօշիկի գործերու մէջ: Կան նաեւ վաճառականներ, խանութպաններ, արհեստաւորներ, եւլն.:

Համայնքը կը կառավարուի Ազգային Մխիթեան կողմէ, որ կազմուած է 1957ին եւ տակաւին չէ վաւերացուած Ֆրանսական պատկան իշխանութիւններէն, հետեւաբար չունի իր կանոնագրութիւնը:

Չկայ լուսաւորչական եկեղեցի: Տարին քանի մը անգամ այցելու քահանայ կուգայ Լիոնէն եւ կը պատարագէ ակումբի սրահին մէջ:

Կան հայերէնի երեք դասընթացքներ, քաղաքի երեք մասերուն մէջ (Վիեննը, իրարմէ հեռու երեք թեւերու վրայ տարածուած քաղաք է, Լիոնի եւ Վալանսի մէջտեղերը, առաջինէն 18 քլմ. հեռու): Դասընթացքները կազմակերպուած են Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի մ–ճիւղին կողմէ: Կը յաճախեն 40 աշակերտներ: Ուսուցիչն է Կարապետ Տէրմոյեան:

Համայնքին մէջ կը գործեն նաեւ Հ. Ց. Դ. Նոր Սերունդը, բուն Հ. Մ. Ը. Մ.ական Հ. Մ. Ը. Մ.ը, Հ. Մ. Մ.ը, Նախկին Ռազմիկներու Միութիւնը, Բարեգործականի մ–ճիւղը, Երիտասարդաց Բարեկամական Միութիւնը եւ զանազան Հայրենակցական Միութիւն–

ներ: Բոլորն ալ պետական գծով ճանչցուած կազմակերպութիւններ են: Կայ նմանապէս 30 հոգինոց երկսեռ երգչախումբ, Հայ Կաթողիկէ հոգեւոր հովիւին՝ Տ. Յովսէփ վրդ. Լեւոնեանի ղեկավարութեամբ:

Դաշնակցութիւնը ունի իր ակումբը՝ «Համօ Օհանջանեան», որուն սրահը կ'օգտագործուի զանազան ձեռնարկներու համար: Կը տօնուին բոլոր ազգային տարեդարձները, ամբողջ համայնքին մասնակցութեամբ: Նման առիթներով կը վարձուի «Սէրքըլը Կաթոլիկ»ի սրահը:

Ազգային Միութեան կ'անդամակցին Մեսրոպ Ճիկէրճեան (ատենապետ), Արտաշէս Զաքարեան (փոխ ատենապետ), Պենոն Ճիհանչանեան (ատենադպիր), Նուպար Ալեքսանեան եւ Սարգիս Գալուստեան (դանձապետները), Կարապետ Մարզարեան, Մարտիրոս Կօչկարեան, Արմենակ Մինասեան եւ տիկին Նազենի Զաքարեան:

ՍԷՆ ՇԱՄՈՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Ֆրանսահայ բոլոր համայնքներուն մէջ ամէնէն դժբախտը կըրնայ նկատուիլ Սէն Շամոնի համայնքը, մօտաւորապէս 600 անդամներով, որոնք հոն հաստատուած են 1924–25 թուականներուն, մեծ մասով գաղթած Տարօնէն, Խարբերդէն, Մալաթիայէն, Ամասիայէն, Մարսէյլէն, Մարզուանէն, եւլն.: Նախապէս կային կրկնապատիկ համրանքով Հայեր, որոնք ժամանակի ընթացքին հեռացած են այնտեղէն: Խանդավառ ու կենսունակ չրջան բոլորած է Սէն Շամոնի համայնքը 1924–1929 թուականներուն, երբ համրանքը աւելի չատ էր եւ հանրային կեանքի հանդէպ հետաքրքրութիւնն ալ տաք: Այժմ, կը տիրէ ընդհանուր կազմալուծում եւ անտարբերութիւն: Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդն է որ կը ջանայ քիչ մը կենսունակութիւն մտցնել, բայց արդիւնքը մեծ բան մը չէ, դժբախտաբար: Նոր Սերունդէն զատ ուրիշ կազմակերպութիւն ալ չկայ արդէն: Ատենօք կար Մալաթիացիներու Հայրենակցական Միութիւնը, որ լաւ գործ տեսած է մինչեւ 1934, բայց այնուհետեւ քայքայուած է ներքին պառակտումի հետեւանքով:

Համայնքը ոչ իսկ մատուռ մը ունի, զրկուած է հետեւաբար հոգեւոր պահանջներու բաւարարութենէն: Թուով 60–70 Հայ Կաթողիկէները ունին Ֆրանսացիներու կողմէ տրամադրուած մատուռ մը: Լուսաւորչականներն ալ, դէթ կիրակիէ կիրակի պիտի ուզէին յաճախել այս մատուռը, եթէ երբեք Հ. Կ. Համայնքի հոգեւոր հովիւը՝ Զմմառի միաբաններէն Տ. Մեսրոպ վրդ. Եէտիքարտաչեան վանողական մթնոլորտ մը ստեղծած չըլլար իր չուրջը, համայնքին մէջ: Իր առաքելութեան նուիրուած հոգեւորական մը պիտի կրնար իրեն կապել ամբողջ համայնքը, առանց դաւանական խտրութեան, ինչպէս եղած էր ատենօք, երբ այնտեղ կը պաշտօնավարէին Տ. Գրիգոր

վրդ. Պապեանն ու Տ. Միքայէլ վրդ. Մոմճեանը: Մօտ 10 տարիներէ ի վեր, սակայն, Տ. Մեսրոպ վրդ. Ջլատած է համայնքին կեանքը, մինչեւ իսկ դժդոհ ձգելով իր հօտը: Չէ ղրաղած մինչեւ անդամ համայնքի մանուկներուն տարրական հայերէն մը ուսուցանելու գործով: Դիմումներ եղած են առ որ անկ է, որպէսզի ուրիշ հոգեւոր հովիւ մը ղրկուի Սէն Շամոն, բայց այդ դիմումներն ալ արդիւնք մը չեն տուած ցարդ, դժբախտաբար:

Պարտաճանաչ հոգեւոր հովիւ մը, կ'ըսուէր մեղի Սէն Շամոնի մէջ, կարեւոր դեր պիտի ունենար համայնքին լճացած կեանքը դէպի լաւը փոխելու ուղղութեամբ: Բարեկեցիկ է Սէն Շամոնի համայնքը, ընդհանրապէս: Կան առեւտրականներ, խանութպաններ, արհեստաւորներ եւ մարշէի մեծաքանակ ու փոքրաքանակ գործ դարձնող վաճառորդներ, եւլն.:

Սէն Շամոն կը գտնուի Լիոնէն 44 քլմ. հեռաւորութեան մը վրայ:

ՊՈՐՏՈՑԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հակառակ իր փոքր համրանքին եւ ազգային կեդրոններէն ունեցած իր հեռաւորութեան, Պորտոյի համայնքը կենսունակ է ինք իր մէջ եւ վառ է իր մօտ, ընդհանրապէս, հայկական կեանքի հանդէպ հետաքրքրութիւնը: Զրկուած է մտաւորականներու եւ հոգեւորականներու պարբերական այցելութիւններէն եւ կը տապկուի իր խղճով:

Հայեր չեն ապրած այս քաղաքին մէջ հին օրերուն: Առաջին աշխարհամարտին բնակած են հոն օտարուհիներու հետ ամուսնացած 4 Հայեր միայն: Ունեցած են բարեկեցիկ վիճակ, բայց չեն հետաքրքրուած հայկական կեանքով:

Փոքրասիական աղէտէն ետքն է որ փոքրաթիւ Հայեր հաստատուած են նաեւ այս քաղաքին մէջ: Քանի մը տասնեակ չափահաս որբեր ալ կ'երթան հոն 1924–26 թուականներուն: Եւ վերջապէս ուրիշներու ալ ժամանումով, համայնքը կը մեծնայ: Կը ստեղծուի դաշնակցական կազմակերպութիւն, որ իր սարքած տօնակատարութիւններով, հանդէսներով, ներկայացումներով, դասախօսութիւններով եւ այլ ձեռնարկներով կը խանդավառէ բոլորը: Այս ոգեւորութիւնը կը շարունակուի մինչեւ 1935, որմէ յետոյ, անկործութեան հետեւանքով կը սկսի պակսիլ համայնքի անդամներուն թիւը եւ հանրային եռուն գործունէութիւնն ալ կը կորանցնէ իր երբեմնի թափը:

Այժմ, քաղաքին ու շրջականերուն մէջ բնակող Հայերու թիւն է 250, մօտաւորապէս, կամ 55 ընտանիք: Սկիզբները, այստեղ ալ Հայերը աշխատած են գործարաններու մէջ, բայց հետզհետէ մտած են մանր առեւտուրի ասպարէզը: Ամբողջ համայնքին մէջ այժմ մէկ մայն մէկ բանուոր կայ: Շատերը կը ղրաղին պտուղի եւ բանջարեղէնի

առեւտուրով: Կան արհեստաւորներ: Կան նմանապէս հիւսուածեղէնի, պատրաստ ղգեստեղէնի եւ արդիական պուպրիկներու արտադրութեամբ զբաղող գործարանատէրներ եւ առեւտրականներ, որոնք փայլուն դիրքեր ունին հրապարակի վրայ: Այլ մանաւանդ բուխսիրտ եւ առատաձեռն ալ են ազգային կարիքներու նկատմամբ:

Պորտոյի ամէնէն գործունեայ Միութիւնը եղած է Ֆրանսահայ կապոյտ Խաչի մ–ճիւղը, որ առաջին օրէն իսկ զբաղած է նոր սերունդի հայեցի կրթութեան գործով: Այս Միութիւնը մինչեւ այսօր ալ կը վայելէ համայնքի ամբողջութեան աջակցութիւնը: Անոր հաստատած հայերէնի դասընթացքին չնորհիւ, մինչեւ հիմա 150է աւելի մանուկներ տիրացած են իրենց մայրենի լեզուին: Սկիզբները մինչեւ 24 աշակերտ ունեցող այս դասընթացքին կը յաճախեն այժմ 7 երկսեռ աշակերտներ միասին, որոնց ուսուցչուհին է օր. Շաքէ Քէնտէրեան, իր կարգին նախկին սանուհի մը Ֆ. Կ. Խաչի հայերէնի դասընթացքին: Նուիրումով լծուած է գործին եւ միաժամանակ կուտայ դաշնակի դասեր ու կը ղեկավարէ հանդէսներու դեղարուեստական բաժինը:

Ֆ. Կ. Խաչէն զատ համայնքին մէջ կը գործեն նաեւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան «Մուրատ» խումբն ու Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդի մ–ճիւղը: Այս երեք կազմակերպութեանց անդամ–անդամուհիներուն թիւը կը հասնի 34ի: Ուրիշ կազմակերպութիւն չկայ: Չկայ նմանապէս ազգային մարմին:

ԿԱՐՏԱՆԻ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Մարսէյլի մերձակայ Կարտանի համայնքը կը բաղկանայ մօտ 500 անձերէ: Բարեկեցիկ են ընդհանրապէս: Մեծ մասով կ'աշխատին տեղւոյն ածխահանքերուն մէջ, կան նաեւ 30–35 առեւտրականներ եւ խանութպաններ:

Համայնքը չունի ազգային կազմակերպութիւն: Հոգեւոր մատակարարութեան համար կը դիմեն Մարսէյլ: Գոյութիւն ունի Դաշնակցութեան Գեղունի ակումբը, ուր ամէն հինգշաբթի եւ շաբաթ օրերը հայերէն կը սորվին 16 փոքրիկներ: Ուսուցչուհին է տիկին Սոնա Թորոսեան: Շարթուան երկու տարբեր օրերուն, Բարեգործականի մ–ճիւղն ալ կը պահէ հայերէնի դասընթացք մը, 10 աշակերտներու համար: Կը դասաւանդէ միեւնոյն ուսուցչուհին:

Կարտանի ամէնէն կենսունակ Միութիւնն է Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդը: Բարեգործականի մ–ճիւղէն զատ Համախարբերդցիական Միութիւնն ալ ունի իր մ–ճիւղը:

Տեղւոյն պերեզմանատան մէջ թաղուած է Սերաստիոյ վերջին Առաջնորդը՝ Սարգիս եպիսկ. Ածէմեան:

Կարտան, ածխահանքերու չրջանակին մէջ երկարած մէկ թեւն է Պիվէր քաղաքին, որուն ընկերվարական քաղաքապետը ջերմ համակրանքով կապուած է հայ ժողովուրդին:

ՅԻՐՈՒՅԱՆ ՀԱՑԵՐ ՈՒՐԻՇ ՎԱՅՐԵՐՈՒ ՄԷՋ

Գրեցինք արդէն, թէ անկարելի է պիտնալ Ֆրանսայի բոլոր կէսերուն վրայ ապրող Հայերու ճշգրիտ համրանքը: Խօսեցանք ընդհանրապէս այն վայրերու մասին, ուր կազմակերպուած համայնքներ կամ հաւաքական ձեռնարկներ կան: Ընդհանուր կերպով, սակայն, կրնանք յիշատակել նաեւ Ֆրանսական հողամասի կարգ մը այլ կէտերը, ուր ցիրուցան նետուած են մեր հայրենակիցները եւ մեծ մասով խզուած են հայկական իրականութենէն:

Այսպէս, Լիոնէն 85 քմ. դէպի Փարիզ Ռոանի քաղաքին մէջ կ'ապրին 150 Հայեր (բոլոր թիւերը հաշուուած են մօտաւորապէս), որոնք կը զբաղին արհեստներով — կօշկակար, դերձակ, բրիճոյի արհեստաւոր, եւլն.— եւ համերաշխ են իրենք իրենց մէջ:

Լիոնի եւ Վիենի միջեւ, առաջինէն մէկ ժամ հեռու բարձունքի մը վրայ գտնուող Շաս քաղաքը կը բնակին 25 ընտանիք Հաճընցիներ, որոնք ամէն տարի կը տօնեն Հաճընի Հերոսամարտին տարեդարձը: Առաջ աւելի շատ էին, բայց մաս մը մեկնած է Հայաստան 1947ին:

Թուլոնի մէջ կան 350 Հայեր: Քաղաքապետութիւնը 1930էն ի վեր անոնց տրամադրած է մատուռ մը, ուր տարին 5–6 անգամ Պատարագ կը մատուցանեն Մարսէյլի քահանաները:

Թուլոնի մօտիկ Լա Սիոթա քաղաքի 300–350 Հայերը 3–4 տարի առաջ վարձուած սրահ մը վերածած են մատուռի (Ս. Կարապետ): Ամէն տարի Ս. Աստուածածնայ տօնին, մատրան բացման տարեդարձին առթիւ տեղի կ'ունենայ տօնախմբութիւն:

Կեդրոնական Ֆրանսայի Արտէչ նահանգը բաւական հայաչատ եղած է ժամանակին, երբ Փոն տ'Օպրնայի պղծարանատէրներէն Արշամպօ, մասնաւոր պայմանագրութիւններով 400 հայ աղջիկներ փոխադրած էր Ճիւնիի եւ Ղաղիրի որբանոցներէն (Լիբանան) եւ աշխատցուցած էր զանոնք իր մանարանին մէջ: Հարիւրեակ մը հայ ընտանիքներ ալ կը զբաղէին չերամաբուծութեամբ, որ սակայն, վերջին տարիներուն տկարացած է, մեռաքսեղէնի փոխարէն նայլընի գործածութեան հետեւանքով: Որբուհիները ամուսնացած են ժամանակի ընթացքին եւ հետզհետէ ցրուած՝ Ֆրանսայի այլ շրջանները:

Այժմ, այդ նահանգի շրջանակէն ներս 5–600 Հայեր կ'ապրին Վալանսի մօտիկ Օպրնայի, Փոն տ'Օպրնայի, Վալս–լէ–Պէնի, Արժանթիէի, Լեւանսի, Փրիվայի, Ժուայեօզի, Ֆլավիաճի եւ այլ վայրերու մէջ: Անոնց մէկ մասը դարձեալ կը զբաղի չերամաբուծութեամբ եւ մեռաքսեղէնի գործով, չատերը սակայն փոխած են իրենց արհեստը:

Ու տակաւին Մոնթէլիմար քաղաքին մէջ կ'ապրին 400 Հայեր եւ Պոլէնի մէջ (Վոքլիւզի շրջան)՝ նոյնպէս 400: Կան Հայեր նմանապէս Քրէ (Տրոմի շրջան), էֆս–ան–Փրովանս, Ավինեոն, Սէն Սաթիւրնէն,

Ե) ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ

Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Համայնքներու իրաւական դրութիւնը հիմնական փոփոխութեան ենթարկուեցաւ 1954ի Օգոստոսէն սկսեալ, յաչս երկրի Կաթողիկէ Եկեղեցիին:

Մինչեւ այդ թուականը, Ֆրանսահայ Կաթողիկէ Համայնքներու հոգեւոր հովիւները, նուիրապետական գծով ենթակայ էին իրենց չրջաններու Ֆրանսացի եպիսկոպոսներուն: Հայկական ուրոյն վիճակ եւ հովուապետութիւն գոյութիւն չունէր եւ Կաթողիկէ Հայերը չահագրգռող վարչական – եկեղեցական բոլոր հարցերու մէջ պերազաս իշխանութիւնն էր Լատին Եկեղեցին:

Այս դրութիւնը փոխելու եւ Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ կազմակերպական ինքնօրինութիւնը ապահովելու նպատակով, Տաննն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս–Պատրիարք Տ. Գրիգոր–Պետրոս Կարտինալ Ագաջանեան Ֆրանսա այցելեց 1951ին եւ խորհրդակցութիւններ ունեցաւ Ֆրանսայի Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ վերին իշխանութեանց հետ: Այնուհետեւ դիմումներ կատարուեցան նաեւ Հռոմ, Արեւելեան Եկեղեցիներու Ժողովին, եւ, երկար բանակցութիւններէ յետոյ, այս վերջինը հաւանեցաւ, որ Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Համայնքները ունենան իրենց առանձին հովուապետութիւնը եւ անոր ենթակայ ըլլան Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ բոլոր հոգեւոր հովիւները: Որոշումը տրուեցաւ 1954ի Օգոստոսին, այնպէս որ այդ թուականէն սկսեալ, Փարիզի մէջ ստեղծուեցաւ համապատասխան հովուապետական աթոռը: Այսօր, Ֆրանսայի Կաթողիկէ Եկեղեցին, Ֆրանսացի հոգեւոր հովիւներու (curé) համահաւասար իրաւունքներով իբրեւ ինքնուրոյն հայ հոգեւոր հովիւ կը ճանչնայ Ֆրանսահայ Կաթողիկէ Համայնքներու բոլոր ժողովրդապետները: Ասոնք կապուած են այժմ այդ համայնքներու հովուապետ կամ Վիճակաւոր Հայր Կարապետ Թազադիր Ծ. վրդ. Ամատունիին (Վենետիկի Մխիթարեան Ուխտէն), որ այդ հանգամանքը ունեցող առաջին հայ կաթողիկէ հոգեւորականն է Ֆրանսայի մէջ:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէ Համայնքը բաղկացած է 7 ժողովրդապետութիւններէ, որոնք կազմուած են Փարիզի, Առնուվիլի

Մոնփելիէ, Միլեօ, Թարասկոն, Նիմ, Օպանեը, Գրէօզօ, Գլէրմոն–Ֆէրրան, Ֆիւմէր, եւլն. եւլն.: Շատերը բանուորներ են, իսկ ուրիշներ կը զբաղին հողամշակութեամբ: Կան անշուշտ առեւտրականներ եւ արհեստաւորներ ալ:

Ուրիշնե՞ր, — անշո՛ւշտ որ կան: Մոռցուածնե՛ր եւ կորսուածնե՛ր, — կորսուած մանաւանդ վաղուան համար...:

(Փարիզի արուարձան), Մարսէյլի, Լիոնի, Վիեննի, Վալանսի եւ Սէն Շամոնի մէջ: Նկատելի է, որ Մարսէյլը, իր բոլոր արուարձաններով եւ յարակից չրջաններով կը կազմէ մէկ ժողովրդապետութիւն, ինչպէս եւ Փարիզը իր մէջ կ'ընդգրկէ մայրաքաղաքին հետ մնացեալ բոլոր արուարձանները, բացառութեամբ Առնուվիլի, որ ունի իր առանձին ժողովրդապետութիւնը:

Բոլոր այս համայնքներու կաթոլիկ Հայոց թիւը, ինչպէս արձանագրեցինք ասկէ առաջ, կը տարուբերի 9էն 10·000ի միջեւ (տես էջ 297): Այս բազմութիւնը, 1922ի փոքրասիական աղէտէն յետոյ գաղթած է մեծ մասով Էնկիւրիէն եւ Կեսարիայէն, այլեւ Մալաթիայէն, Խարբերդէն, Սեբաստիայէն, Բրգնիկէն, Տրապիզոնէն, Կիլիկիայէն, Կովկասէն, Պոլսէն, եւլն.:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ

Իրրեւ կազմակերպական դրութիւն կը կիրարկուի՝ իւրաքանչիւր համայնքի մէջ կազմութիւնը տեղական Հոգաբարձութեանց, որոնք կը զբաղին իրենց եկեղեցիներու մատակարարման ու պայծառացման աշխատանքով, ինչպէս նաեւ համայնքները չահադրդռող ներքին խնդիրներով: Հոգաբարձութիւնները կը բաղկանան աշխարհականներէ եւ կը գործեն ժողովրդապետներու նախագահութեան ներքեւ:

Բոլոր համայնքներու համար ստեղծուած է նաեւ Ս. Ժողովրդական Ընկերակցութիւնը, որուն նպատակն է ջլակցիլ իւրաքանչիւր համայնքի նիւթական կարիքներու բաւարարման զանազան հասութաբեր ձեռարկներով, այլեւ միաժամանակ աշխատիլ կրթական, մշակութային եւ բարեսիրական մարզերու մէջ: Այս Ընկերակցութեան կողքին կազմուած են օժանդակ մարմիններ, ինչպէս Երիտասարդաց Միութիւն, Տիկնանց Աղքատախնամ, եւլն. որոնք, աշխատանքի բաժանումով կը դիւրացնեն Ընկերակցութեան առաջադրութեանց իրականացումը:

«Իրաւական անձ»ի հանգամանքով ստեղծուած է «Ի նպաստ Կաթոլիկ Հայերու Ընկերակցութիւն»ը (Association en faveur des Arméniens Catholiques), որու անունին արձանագրուած են Հայ Կաթոլիկ Համայնքներուն պատկանող բոլոր անշարժ կալուածները:

ՈՐՈՆՔ ԵՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏՆԵՐԸ

Փարիզի ժողովրդապետն է Տ. Յովսէփ վրդ. Գաֆթանճեան, Հռոմի Լեւոնեան Վարժարանէն:

Առնուվիլի ժողովրդապետը՝ Տ. Լեւոն վրդ. Քէչէճեան, Պէյրութի Պատրիարքարանէն:

Մարսէյլի ժողովրդապետը՝ Տ. Յովհաննէս ծ. վրդ. Զուխաճեան, Հռոմի Լեւոնեան Վարժարանէն:

Լիոնի ժողովրդապետը՝ Տ. Միքայէլ վրդ. Մոմճեան, Զմմառի Միաբանութենէն:

Վիեննի ժողովրդապետը՝ Տ. Յովսէփ վրդ. Լեւոնեան, Հռոմի Լեւոնեան Վարժարանէն:

Վալանսի ժողովրդապետը՝ Տ. Գրիգոր վրդ. Պապեան, Զմմառի Միաբանութենէն:

Սէն Շամոնի ժողովրդապետը՝ Տ. Մեսրոպ վրդ. Եէտիքարաչեան, Զմմառի Միաբանութենէն:

Ժողովրդապետները եւ առհասարակ վարդապետները ոռճիկ չեն առանար. կ'ապրին ժողովուրդի նուէրներով. իսկ հոն, ուր առաջուած նուէրները չեն բաւեր, պակասածը կը տրամադրէ Փարիզի կեդրոնը:

ՓԱՐԻԶԻ ԵՒ ԱՌՆՈՒՎԻԼԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ Ս. ԽԱՉ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Փարիզի Ս. Խաչ ժողովրդապետութիւնը ունի իր սեփական եկեղեցին՝ Ս. Խաչը (10 bis, Rue Thouin, Paris 5e), *որ հիմնուած է 1924ին: Կը մատակարարուի Հոգաբարձութեան կողմէ:*

Ս. Խաչ Ընկերակցութիւնը, որուն կեդրոնը կը գտնուի Փարիզ, իրեն աջակից օժանդակ մարմիններով կը կատարէ իր դերը համայնքին մէջ: Ունի նաեւ իր երկսեռ երգչախումբը, Տ. Յովհաննէս վրդ. Բարթամեանի ղեկավարութեամբ:

Ընկերակցութիւնը ճանչցուած է պետութենէն, 24 Յուլիս 1954ի հրամանագրով: Վարչական կազմին կ'անդամակցին Արմենակ Սիրունեան (առենապետ), Անտոն Մաղաքեան (փոխ առենապետ), Յովսէփ Թէքեան (առենադպիր), Քրիստիան Տէտէեան (փոխ առենադպիր), Եդուարդ Մենեւիշ (դանձապետ), Օթոն Հէքիմեան, Գէորգ Դաւիթեան, Կարապետ Հօտաղեան, Յովհաննէս Քէրիմեան եւ Կարոլոս Մալճեան:

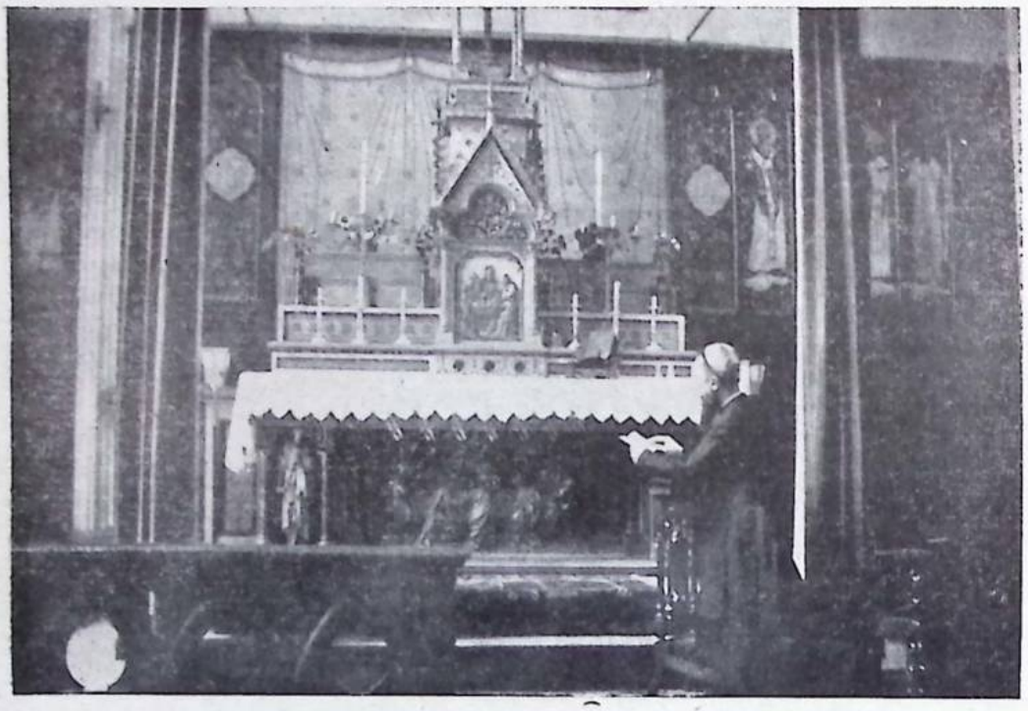
Իսկ Ս. Խաչ Ժողովրդապետութեան Հոգաբարձութիւնը կը բաղկանայ հետեւեալներէն.— Տ. Յովսէփ վրդ. Գաֆթանճեան (նախագահ), Անտոն Մաղաքեան (առենապետ), Ս. Աբիկեան (առենադպիր), Եդուարդ Մենեւիշ (դանձապահ), Գ. Փապուճեան, Օ. Մուրատեան եւ Կարապետ Հօտաղեան:

Առնուվիլի մէջ եւս կը գործէ Ս. Խաչ Ընկերակցութիւնը, իրեն ենթակայ մարմիններով: Ունին այնտեղ հայերէնի դիշերային դասընթացք: Ընկերակցութիւնը ունի նմանապէս իր երկսեռ երգչախումբը, Վահրամ Տէվէճեանի ղեկավարութեամբ:

Եկեղեցին, որ հիմնուած է 1924ին, կը կոչուի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ ունի իր Հոգաբարձութիւնը: Եկեղեցին մօտն է Անարատ Յղութեան Քոյրերու վանատունը եւ յարակից դպրոցը: Կը պաշտօնավարեն 4 Քոյրեր:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ Հայերը 1922–24 թուականներուն ապաստանեցան Մարսէյլ, այնտեղ համախմբուած կաթողիկէ Հայերը կազմեցին իրենց համայնքը, որ սակայն Ֆրանսայի կաթողիկէ Եկեղեցւոյ իշխանութեանց կողմէ չէր ճանչցուած իբրեւ այդպիսին, այսինքն իբրեւ paroisse: Աւելի քան 30 տարիներ, համայնքն ու անոր ժողովրդապետը ենթակայ մնացին իրենց չրջանակի Լատին Արքեպիսկոպոսարանին: Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ կազմակերպական ինքնօրինութեան ճանաչումէն, այսինքն 1954էն ասդին է որ Մարսէյլի համայնքը դարձած է Paroisse Arménienne Catholique, ենթակայ՝ Փարիզի Վիճակաւորի դերիչխանութեան:

Մարսէյլի Հայ Կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ խորանը

Մարսէյլի Հ. Կ. Համայնքին կապուած են Էքս-ան-Փրովանսի, Կարտանի, Թուլոնի, Տրակինեանի, Լա Սէյնի, Քանի, Քան-լա-Պոքքայի, Քանէի եւ Նիսի կաթողիկէ Հայերը:

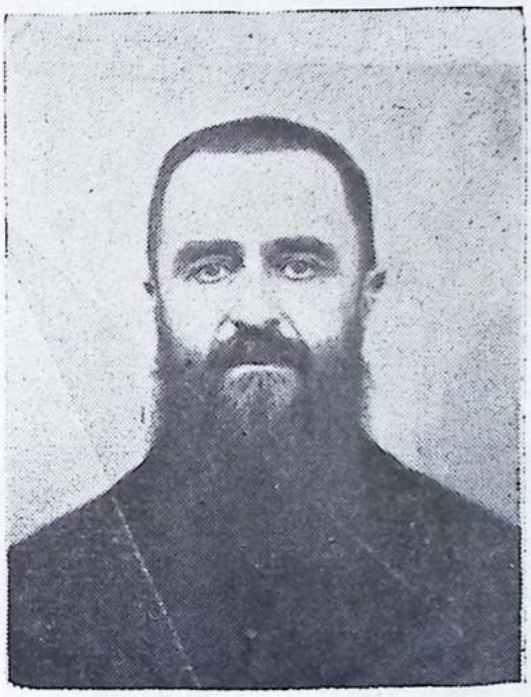
Համայնքը ունի իր եկեղեցին՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, որ ժամանակին կը պատկանէր Պենետիքթեաններուն: Ունի նաեւ իր փոքր պաշտօնատունը (92, Rue d'Aubagne): Եկեղեցին կը մատակարարուի իր հասոյթներով:

Ժողովրդապետը՝ Տ. Յովհաննէս Ծ. վրդ. Զուխաճեան, որ ամբողջ 14 տարի դործակցած է Մարսէյլի մէջ Գերապայծառ Պահապանեանի հետ, այդ պաշտօնը կը վարէ 6 Յունուար 1924էն ի վեր: Ամէնուն ծառայելու միչտ պատրաստ, անձը անտեսելու աստիճան սակաւապէտ, բայց իր վիճակէն միչտ դոհ առաքելատիպ հոգեւորական մըն է Մարսէյլի ժողովրդապետը: Սիրուած է ան ոչ միայն

իր հօտէն, այլեւ Մարսէյլի բոլոր Հայերէն, վաոնզի ամէն Հայ, առանց դաւանական խտրութեան, աջակից մը կը գտնէ ի հարկին իր մօտ: Կը վազէ բոլորին համար, երբեմն նոյնիսկ իր չունեցածէն ծախսելով: Աստուծոյ մարդը, — այդպէս կ'որակէին դինքը Մարսէյլի մէջ:

Իրմէ զատ կան 3 հայ եկեղեցականներ եւս, որոնք սակայն կը պաշտօնավարեն ֆրանսական կաթոլիկէ եկեղեցիներու մէջ:

Ս. Խաչ Ընկերակցութեան կ'ից կայ 20 – 22 հոգինոց երկսեռ երգչախումբ մը, Յակոբ Խտալանի ղեկավարութեամբ: Երգչախումբը, ամէն տարի, Հոկտեմբերի վերջին կիրակին կը մասնակցի Մարսէյլի կաթոլիկէ մայրատաճարին մէջ հայերէնով մատուցուած Պատարագին: Կ'երգէ նաեւ ուրիշ տեղեր, ուրիշ առիթներով:

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ծ. ՎՐԴ. ԶՈՒԽԱՃԵԱՆ
Ժողովրդապետ Մարսէյլի Հայ կաթոլիկէ Համայնքի

Հայերէնի դասընթացք չունի համայնքը: Առաջ կար հետաքրքրութիւնը, իսկ հիմա չկայ, դժբախտաբար:

Երեք տարիներէ ի վեր Մարսէյլի մէջ եւս կազմուած Ս. Խաչ Ընկերակցութեան վարչութեան կ'անդամակցին Էտմոն Զաքարեան (տեսնապետ), Աբրամ Ֆէրահ (փոխ տեսնապետ), Եդուարդ Շէհրիեան (տեսնադպիր), Ժորժ Փալաճեան (դանձապետ), Աբրամ Շէխիկեան, Պետրոս Աբսանեան, Յովհաննէս Աբաքեան, Անդրէաս Ակինեան եւ Պետրոս Զամարեան:

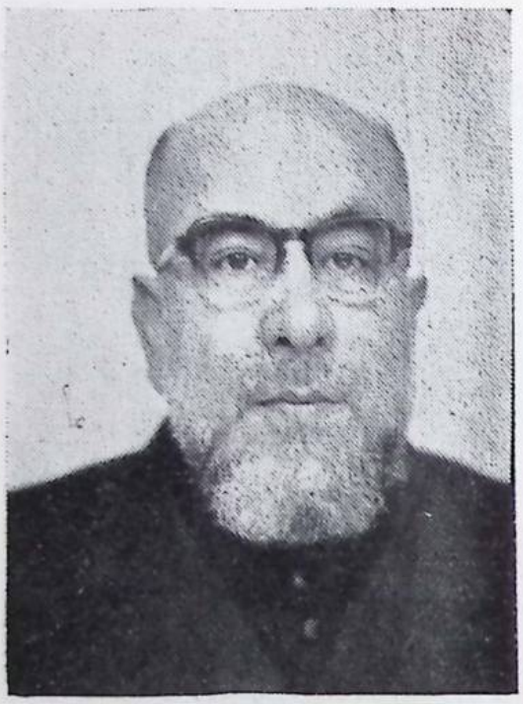
ԼԻՈՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Այս ժողովրդապետութեան կապուած են նաեւ Տէսինի, Պրոնէ, Թարատէ, Վիլ Ֆրանչի եւ Սէն Մորիսի մէջ բնակող կաթոլիկէ Հայերը: Ընդհանուր թիւը կը հաշուուի 800, մօտաւորապէս: Համայնքը գոյութիւն ունի 1922էն ի վեր եւ կազմուած է պրուսացի Գալփաքճեան վարդապետի կողմէ:

Ժողովրդապետ Տ. Միքայէլ վրդ. Մոմճեան կը ղեկավարէ կրթական եւ մշակութային բոլոր աշխատանքները համայնքին մէջ: Հինգշաբթի օրերը հաստատած է հայերէնի դասընթացք 25 փոքրիկներու համար: Մնացեալ օրերը կը զբաղի երիտասարդներով եւ ա-

նոնց տարած աշխատանքներով: Կայ երկչախումբ եւ պղրաց դաս: Կայ փոքրանդամ Երիտասարդաց Միութիւն, որ կազմուած է մեծ մասով համալսարանական ուսանողներէ, ինչպէս նաեւ Տիկնանց Եկեղեցասէր Միութիւն:

Համայնքը ունի իր մատուռը՝ Ս. Յիսուս Մանուկ: Թէ՛ մատուռը եւ թէ՛ յարակից սենեակները կը գտնուին չէնքի մը մէջ, որ պիտի փլցուի, այնպէս որ այս ուղղութեամբ տապնասպի մատնուած է համայնքը: Թողովրդապետութեան կողմէ կատարուած են հարկ եղած դիմումները, նոր չէնք մը ստանալու համար: Գտնուած էր չէնք մը, որ քալաքի կեդրոնէն հեռու ըլլալուն պատճառով անյարմար նկատուած էր: Երբ լուծուի չէնքի այս տապնասպը նպաստաւոր ելքով մը, համայնքը, իր հոգեւոր հովիւին ջանքերով, պիտի պահէ իր սովորական կենսունակութիւնը:

Տ. ՄԻՔԱՅԷԼ ՎՐԴ. ՄՈՄՃԵԱՆ
Թողովրդապետ Լիոնի Հայ Կաթողիկէ Համայնքի

Աւելցնենք, որ Տ. Միքայէլ վրդ. Մոմճեան դրելու ընդունակութիւն ունեցող եկեղեցական մըն է: Հեղինակն է «Մայիսեան ծաղիկներ» եւ «Լուրերի հրաշալի տեսիլքներուն պատմութիւնը» անուններով երկու կրօնաշունչ գիրքեր:

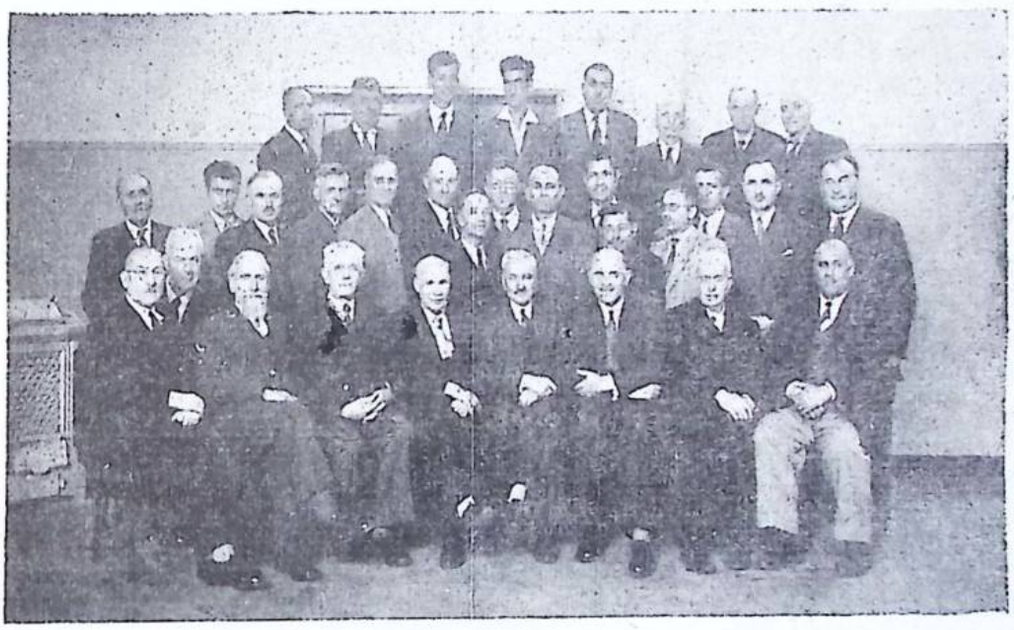
ՄԻՒՍ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ

Միւս համայնքներէն Վիեննի եւ Վալանսի մէջ ալ թողովրդապետները, յանձին Տ. Յովսէփ վրդ. Լեոնեանի և Տ. Գրիգոր վրդ. Պապեանի, կը տանին կրթական, մշակութային եւ բարեսիրական աշխատանքներ: Ունին հայերէնի դասընթացքներ, երգչախումբ, Երիտասարդաց Միութիւն, եւլն.: Կը ծերեն իրենց բոլորանուէր մասնակցութիւնը համազգային գետնի վրայ կատարուած ձեռնարկներուն: Կայ փոխադարձ գործակցութեան ոգի իրենց եւ լուսաւորչական ու աւետարանական համայնքներու միջեւ եւ սէր ու յարգանք՝ իրարու հանդէպ: Վալանսի Ազգային Միութեան կազմութիւնը երեք եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն մասնակցութեամբ ինքնին կը հաստատէ այս իրականութիւնը:

Բոլորին մէջ ցաւալի բացառութիւն է միայն Սէն Շամոնի Թողովրդապետ Տ. Մեսրոպ վրդ. Եէտիքարտաչեանի պարագան, որուն մասին պրեցինք 395րդ էջին վրայ:

Զ) ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ

Աւետարանական Հայերը, եկեղեցական, կազմակերպական եւ իրաւական պեհնի վրայ կը ներկայացնեն պահպան համայնքներով կազմուած մէկ ընդհանրական համայնք, Ֆրանսայի մէջ: Համայնքը, իր կանոնագրութեամբ ճանչցուած է իրրեւ Union des Associations Culturelles des Eglises Evangéliques Arméniennes de France, *որ թարգմանի Ֆրանսայի Հայ Աւետարանական եկեղեցիներու Մշակութային Ընկերակցութեանց Միութիւն: Այս Միութիւնը ունի 4 Հայերէ, 3 Ֆրանսացիներէ եւ 1 Զուիցերիացիէ բաղկացած կեդրոնական իշխանութիւն, որ կը կրէ* Association Franco - Arménienne Protestante de France — Ֆրանսայի Ֆրանֆեւհայ Բողոքական Ընկերակցութիւն *անունը եւ կը կոչուի Խառն Գործադիր Մարմին: Այս Մարմնոյն կեդրոնը կը գտնուի Լիոն եւ անոր իրաւասութեան ներքեւ են*

Ֆրանսայի Հայ Աւետարանական եկեղեցիներու Միութեան 1953ի Փարիզի համագումարի անդամներուն խմբանկարը: Նստած, ձախէն աջ՝ վեր. Յ. Ղազարոսեան, վեր. Պերսիէ, Տոքթ. Պերոն, փրոֆ. Գրիգոր Խայիկեան, վեր. Իսրայէլ Աբրահամեան (համաժողովին նախագահը), վեր. Շենֆէլ (Զուիցերիացի), վեր. Պարսումեան (վախճանած) եւ վեր. Մարկոս Վէֆիլեան: Բ. շարք, ոտքի, ձախէն աջ՝ Յրդը՝ Պատուելի Արմենակ Միսիրեան, վեր. Վահան Սահակեան, Պատուելի կեսարեցց, վեր. Գալուստ Պարսումեան, վեր. Սամուէլ Պաճալեան (դէպի առաջ), Երուանդ Քիւրքճեան, վեր. Գարեգին Սիսլեան եւ վերջինը՝ վեր. Յարութիւն Հէլվաճեան:

Ֆրանսահայ աւետարանական եկեղեցիները: Խառն Գործադիր Մարմինն ալ, սակայն, ունի իր ստորաբաժանումը եւ կը կոչուի Commision Synodale *կամ Սինոդական Յանձնախումբ, որուն մաս կը կազմեն Խառն Գործադիր Մարմնոյն 4 հայ անդամները, 3–5 ուրիշ*

Հայերու հետ, դառնալով եօթնանդամ կամ ինանդամ մարմին մը, որ կը ղրաղի հայ աւետարանական եկեղեցիներու գործերով:

Բաւական բարդ կազմութիւն ունեցող եւ բոլոր աւետարանական համայնքները ներկայացնող այս Ընկերակցութիւնը կը դումարէ տարեկան ընդհանուր ժողով մը, ուր ամէն երկրորդ տարին կ'ընտրուին Գործադիր Յանձնախումբին մաս կազմելիք 3 կամ 5 հայ անդամները: Տարեկան այս ժողովներուն մէջ համայնքները կ'ընեն իրենց համարատուութիւնը: Ընդհ. ժողովին կը մասնակցին իւրաքանչիւր համայնքէն 1 պատուիրակ եւ 1 հոգեւոր հովիւ: Ու դարձեալ, ընդհ. ժողովը, երկու տարին անգամ մը կ'ընտրէ Խառն Գործադիր Մարմնոյն 4 հայ անդամները:

Աւետարանական Հայոց ամբողջութիւնը, Ֆրանսայի մէջ, ճանչցուած է իրրեւ ինքնուրոյն համայնք, որ սակայն անդամ է Ֆրանսայի Բողոքական Դաշնակցութեան (Fédération Protestante de France): Բոլոր անշարժ կալուածները սեփականութիւնն են Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Մշակութային Ընկերակցութեանց Միութեան:

Աւելցնենք այստեղ, որ այս կազմակերպութենէն անջատաբար կայ նաեւ Action Chrétienne en Orient կամ Արեւելքի մէջ Քրիստոնէական Գործ անունով ուրիշ աւետարանական — ֆրանսական — կազմակերպութիւն մըն ալ, որուն կեդրոնը կը գտնուի Սթրազպուրկ եւ որ գլխաւորաբար կը գործէ Սուրիոյ մէջ, բայց և նիւթապէս կ'աջակցի Ֆրանսայի հայ աւետարանական համայնքներուն:

ՈՐՈ՞ՆՔ ԵՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒ ԱՆԴԱՄՆԵՐԸ

Խառն Գործադիր Մարմնոյն նախագահն է Վեր. Տոքթ. Փոլ Պերոն (Սթրազպուրկէն), իսկ միւս երեք օտարներն են՝ Ֆրանսացի Վեր. Վեսթֆալ (դանճապետ), Վեր. Քիւչ եւ դուիցերիացի Վեր. Պերսիէ: Աւետարանական Հայերու կողմէ կ'անդամակցին Վեր. Իսրայէլ Աբրահամեան, որ նախագահն է Սինոդական (հայկական) Յանձնախումբին, Վեր. Գարեգին Սիսլեան (առենադպիր), Վեր. Սամուէլ Պաքալեան եւ Վեր. Մարկոս Վէքիլեան:

Սինոդական Յանձնախումբին մաս կը կազմեն վերոյիշեալ 4 հայ եկեղեցականները եւ աշխարհականներէն Շահին Մակարեան, Երուանդ Քիւրքճեան եւ Յակոբ Նազարեան:

Այս Յանձնախումբին կեդրոնն ալ կը գտնուի Լիոն, իսկ անդամները ցրուած են զանազան քաղաքներու մէջ: Խառն Գործադիր Մարմինն է որ կուտայ բոլոր որոշումները եւ Յանձնախումբը կը գործադրէ հայ աւետարանական եկեղեցիներուն վերաբերեալները:

ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ ԵՒ ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒՆԵՐ

Հայ աւետարանական համայնքները կազմուած են Ֆրանսայի մէջ 1924ին: Առաջին համայնքը եղած է Մարսէյլինը Վեր. Պարսումեանի օրով. անկէ անմիջապէս ետք հովուութիւնը ստանձնած է Վեր.

Յ. Ղազարոսեան, որ մինչեւ հիմա կը պահէ այդ պաշտօնը, իրրեւ Մարսէյլի կեդրոնական եւ կեդեցւոյ հոգեւոր հովիւ:

ՎԵՐԱՊԱՏՈՒԵԼԻ Յ. ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ

Մարսէյլի արուարձաններէն Պոմոնի եկեղեցիին մէջ կը պաշտօնավարէ Վեր. Սամուէլ Պաքալեան: Սէն'թ Անթուան՝ Վեր. Մարկոս Վէքիլեան: Սէն Լու ունի քարոզիչ մը, յանձին աստուածաբանական ուսանող Ահարոն Գայայեանի, կ'ունենայ նաեւ այցելու հոգեւոր հովիւ:

Կարտանի հոգեւոր հովիւն է Վեր. Յարութիւն Հէվլաճեան. այս համայնքին կապուած են նաեւ Էքս–ան–Փրովանս ապրող աւետարանական Հայերը: Թողուարան մըն ալ կայ Լա Սիոթա, որուն այցելու հովիւն է Վեր. Յ. Ղազարոսեան:

Բոլոր այս վայրերու մէջ աւետարանական Հայոց թիւը կը հասնի 1000ի, մօտաւորապէս:

Մոնթէլիմարի համայնքին ու եկեղեցիին հոգեւոր հովիւն է Պատուելի Կեսարենց, որուն ենթակայ են նաեւ Պոլէնի եւ Փոն ա'Օպընայի աւետարանական Հայերը, թուով չուրջ 500 անձ:

Վալանսի համայնքին ու եկեղեցիին հոգեւոր հովիւն է Վեր. Իսրայէլ Աբրահամեան: Վալանսին կապուած է նաեւ Ռոմանը: Համրանքը՝ 500 անձ:

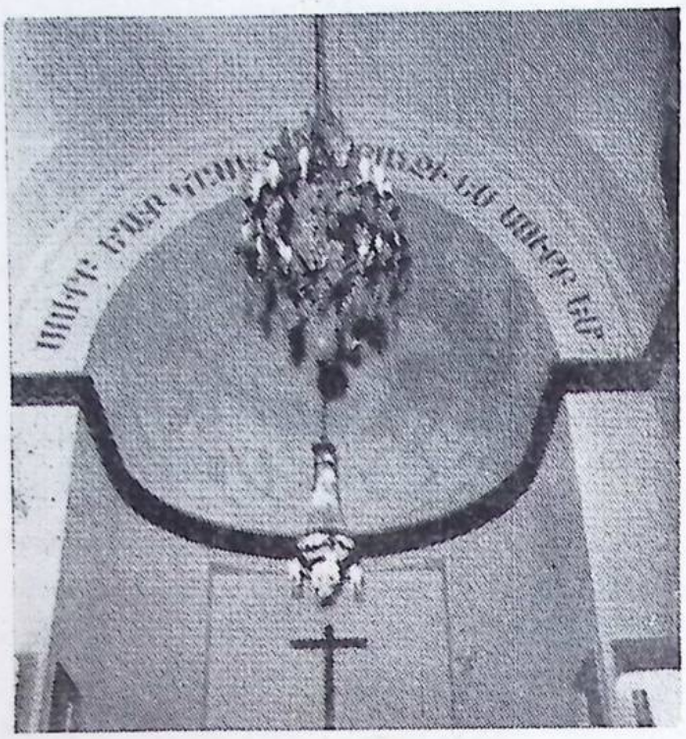
Լիոնի մէջ մինչեւ անցեալ տարի կը պաշտօնավարէր Վեր. Վահան Սահակեան, որ սակայն հանդստեան կոչուած է. անոր տեղը պաշտօնի կոչուած է Վեր. Մարկոս Վէքիլեան, Սէն'թ Անթուանի հոգեւոր հովիւը: Այս համայնքը ունի 3 տարի առաջ գնուած իր եկեղեցին եւ իրրեւ երիցատուն գնուած շէնքը: (Վերջին տարիներուն երիցատուներ սկսած են գնուիլ բոլոր համայնքներու մէջ:) Համրանքը՝ 400 անձ:

Վիենի համայնքը կը համրէ 100 անձ: Ունին վարձուած եկեղեցի: Հոգեւոր հովիւն է Պատուելի Տիգրան Մկրտիչեան:

Կրընոպլի 50 աւետարանական Հայերը ունին սեփական եկեղեցի: Քարոզիչն է ճարտարապետ Գասպար Պօյաճեան:

Տէսինն ալ ունի իր սեփական եկեղեցին, որուն կապուած են նաեւ փոն տը Շէրիւի աւետարանական Հայերը, ամբողջ թիւը՝ 100 անձ: Հոգեւոր հովիւն էր Վեր. Գալուստ Պարսումեան, որ այժմ նշանակուած է Սէն'թ Անթուանի եկեղեցիին համար, Մարսէյլի չրջանին մէջ, Վեր. Մարկոս Վէքիլեանի տեղ:

ՓԱՐԻԶԻ ԵՐԵՔ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԸ

Փարիզի հայ աւետարանական մատրան խորանը

Փարիզի կեդրոնական շրջանակին մէջ կ'ապրին շուրջ 500 աւետարանական Հայեր, որոնց հոգեւոր հովիւն է Վեր. Գարեգին Սիսլեան: Համայնքը, 1957ին ունեցաւ իր սեփական մատուռը (8 bis, Rue des Ternes, Paris 17e), որ 180 հոգի առնելու չափ մեծ է: Վարչ յարկին ալ ունի բաւական ընդարձակ սրահ մը: Ըսենք այս առթիւ, որ ամէն հնարաւորութիւն կայ մեծ եկեղեցի մը ունենալու համար Փարիզի մէջ, բայց տեղէ տեղ հեռաւորութիւնը մինչեւ այսօր ալ խանգարած է այդ ծրագրին իրականացումը:

Իսկի համայնքը նոյնպէս ունի իր սեփական եկեղեցին եւ ընդարձակ հոդ մը: Անդամներու թիւն է շուրջ 600: Իրրեւ հոգեւոր հովիւ կը պաշտօնավարէ ծանօթ նկարիչ Պատուելի Արմենակ Մխսրեան (Արմիս):

Աւետարանական Հայեր կան նաեւ Ալֆորվիլ, Գոլոմպ եւ Գլամար, թուով շուրջ 300 անձ: Այս երեք վայրերուն մէջ տեղի կ'ունենան պարբերական պաշտամունքներ, Փարիզի հոգեւոր հովիւին առաջնորդութեամբ:

Ամբողջ Ֆրանսայի մէջ, ուրեմն, աւետարանական Հայոց թիւը կը հասնի մօտաւորապէս 4000ի, թերեւս 100 աւելի կամ 100 պակաս:

Վեր. ԳԱՐԵԳԻՆ ՍԻՍԼԵԱՆ

ՀԱՄՈԶԹՆԵՐ ԵՒ ՆԵՐՔԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

Բոլոր համայնքներու Միութեան տարեկան պիւտճէն կը

հասնի չուրջ 7 միլիոն ֆրանքի: Այս դումարին 4 միլիոնը կը պոյացընեն համայնքները, «Արեւելքի մէջ Քրիստոնէական Գործ» կազմակերպութենէն կը ստացուի 1·5 միլիոն, այս կազմակերպութեան Զուիցերիոյ մասնաճիւղէն 350·000, իսկ Ամերիկայի Աւետարանչական Միութենէն՝ 2000 տոլար: Այս դումարներով ալ կը հաւասարակշռուի ընդհանուր ելեւմուտքը, որմէ դուրս կը մնան սակայն համայնքներու նեղքին մանր ծախքերը, որոնք կը պոյանան տեղւոյն վրայ: Պէտք է արձանագրել այս առթիւ, որ բոլոր աւետարանական Հայերը առատաձեռնութեամբ կուտան իրենց նուէրները, համայնքներու նիւթական կարիքները բաւարարելու համար: Ընդհանուր ճիչ կայ, այսուհանդերձ, որ հակառակ ստացուած արտաքին աջակցութենանց, հայ աւետարանական համայնքները կարօտ չմնան օտարներուն, պարբին պահուելէ նպաստընկալ վիճակի մէջ եւ հետզհետէ դառնան ինքնաբաւ: Արդիւնքը, այս ուղղութեամբ եղած է զոհացուցիչ մինչեւ հիմա:

Իւրաքանչիւր համայնք ունի իր տեղական Հոգաբարձութիւնը, որու անդամներուն կէսը կը փոխուի տարին անդամ մը: Այս մարմինները կը պրպտին եկեղեցիներու մատակարարութեամբ:

Կան կանանց Օժանդակ Միութիւններ, ինչպէս նաեւ Երիտասարդաց Քրիստոնէական Միութիւններ, — այս վերջինները՝ երէցներու եւ կրտսերներու երկու բաժանումներով, որոնք կ'ունենան ամէն տարի երկու համագումարներ, բանակումներու ձեւով: Երէցներու բանակումը տեղի կ'ունենայ Լը Ֆօ (Կրընոպլի շրջանը), իսկ կրտսերները կը հաւաքուին Կառ նահանգին մէջ (Կառ նահանգը եղած է բողոքականութեան հնագոյն կեդրոնը Ֆրանսայի մէջ): Այս Միութիւններն ալ ունին իրենց վարչութիւնները, որոնք կը հոգան ծախքերը:

Բոլոր համայնքները կարեւորութեամբ կը պահեն հայերէնի պատմութեան չարթուան երեքշաբթի եւ հինգշաբթի օրերը մէկ կամ երկու անդամ, ըստ յարմարութեան, աշակերտներու յարաբերաբար զոհացուցիչ թիւով եւ առանց դաւանական խտրութեան: Կան նաեւ կիրակնօրեայ դպրոցներ, փոքրիկներու կրօնական դաստիարակութեան համար:

Մարսէյլի մէջ, Վեր. Սամուէլ Պաքալեանի խմբագրութեամբ կը հրատարակուի «Բանբեր» ամսաթերթը, որ Ֆրանսայի հայ աւետարանական համայնքներու պաշտօնաթերթն է: Ամբագրութիւնը ունի իր սեփական դրաշարանոցը:

Մարսէյլի Պոմոն արուարձանին մէջ կը բնակի վաստակաւոր եւ այժմ հանգստեան կոչուած հոգեւոր հովիւ Վեր. Փրոֆ. Գրիգոր Խայիկեան, որ 12 տարի վարած է Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան նախագահութիւնը եւ եկեղեցական ու հանրային վաստակաշատ գործունէութեան անցեալ մը ունի իր ետին:

Է) ՔԱՆԻ ՄԸ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

Տ. ՍԵՐՈՎԲԷ ԵՊԻՍԿ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Տ. ՍԵՐՈՎԲԷ ԵՊԻՍԿ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
Առաջնորդ Փարիզի Հ. Ս. Առաքելական Պատուիրակ Արեւմտ. Եւրոպայի Հայոց

Փարիզի Հայոց Առաջնորդը ծնած է Մըւըստան, Վան, 1910-ին: Ութ տարեկանին պատըպարուած է Բարեգործականի մէկ որբանոցը, ուրկէ, 1000 ուրիշներով, 1922ին փոխադրուած է Երուսաղէմ: Ժառանգաւորաց Վարժարանը մտած է 1924ին եւ ընթացքը աւարտած՝ 1930ին: Նոյն տարին իսկ, 20 տարեկանին ձեռնադրուած է վարդապետ իբրեւ ուխտակից Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան:

Տ. Սերովբէ եպիսկոպոս, յետ ձեռնադրութեան, 1931-33 տարիներուն, երկու տարի յաճախած է Լոնտոնի Համալսարանի աստուածաբանական ճիւղը: Երուսաղէմ վերադառնալով, պահ մը աշխատած է վանքին մէջ, ապա մէկ տարիով, 1936-37ին, իբրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարած է Անթիլիասի Դպրեվանքը եւ յետոյ, 1939ին, ուսուցչական պաշտօն ստանձնած է Երուսաղէմի Ս. Թարգմանչաց Ազգ. Վարժարանին մէջ: Իբրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարած է նաեւ Ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ, 1945էն սկսեալ: Ուսուցչական այս երկու պաշտօններն ալ չարունակած է մինչեւ 1950:

Վանքին մէջ եղած է Տնօրէն Ժողովի եւ Ուսումնական Խորհուրդի անդամ եւ դիւանապետ:

Հիւսիսային Ամերիկա գտնուած է 1950-51ին, իբրեւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան պատուիրակ, Վանքին ու կաթօտ դպրոցականներուն ի նպաստ հանգանակութեան գործով: Նոյն առաքելութեամբ գացած է նաեւ Հարաւային Ամերիկա, 1952ին: Այս թուականին ալ վերադարձած է Փարիզ, 1951ին ընտրուած ըլլալով իբրեւ տեղւոյն Հայոց Առաջնորդ: Անմիջապէս յետոյ, էջմիածնի կարգադրութեամբ նշանակուած է Հայրապետական Պատուիրակ, Ֆրանսայի եւ Արեւմտեան Եւրոպայի հայ գաղութներուն վրայ տարած-

ուող իրաւասութիւններով: Այս պաշտօններով ալ կը մնայ ան փարիզ, մինչեւ այսօր:

Տ. Սերովբէ եպիսկոպոս աշխատակցած է «Սիոն» ամսաթերթին, կրօնական յօդուածներով: Հրատարակած է երկու գրքոյկներ՝ Երուսաղէմի Ս. Թարգմանիչաց Ազգ. վարժարանի Պատմութիւնը եւ Պատկերագիրք Ս. Երուսաղէմի: Այժմ կ'աշխատի Մակարայեցւոց 3 գիրքերու աշխարհաբար թարգմանութեան եւ ուսումնասիրութեան վրայ:

Եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ Էջմիածնի մէջ, 1956ին:

ՀԱՅՐ ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԱԳԱԴԻՐ Ծ. ՎՐԴ. ԱՄԱՏՈՒՆԻ

Հ. ԿԱՐԱՊԵՏ Թ. Ծ. ՎՐԴ. ԱՄԱՏՈՒՆԻ
վիճակաւոր կաթ. Հայոց Ֆրանսայի

Ֆրանսայի կաթոլիկ Հայերու վիճակաւորը՝ Հայր Կարապետ Թ. Ծ. վրդ. Ամատունի ծնած է Հնկիւրի, 1900ին: Փոքր տարիքին ղրկուած է Վենետիկի Մխիթարեան Վանքը, ուր ստացած է իր նախնական կրթութիւնը. այնուհետեւ մեկնած է Հռոմ, ուր, 7 տարի ուսանելով, 1926ին ստացած է իր համալսարանական վկայականը: Ուսանողական շրջանի վերջընթեր տարին, 1925ին, ձեռնադրուած է վարդապետ եւ եղած է ուխտակից Մխիթարեան Միաբանութեան:

Ս. Ղազարու Վանքին մէջ պաշտօնավարած է 3 տարի, իբրեւ ուսուցիչ եւ իբրեւ Ընծայարանի փոխ-տեսուչ: Այնուհետեւ ղրկուած է Հռոմ, ուր մնացած է 1929էն մինչեւ 1952: Եղած է այնտեղ Արեւելեան Եկեղեցիներու Կանոնադրի խմբագրութեան յանձնախումբի մօտ մնայուն խորհրդական եւ հայկական բաժնի ներկայացուցիչ, ինչպէս նաեւ Մխիթարեան Միաբանութեան ներկայացուցիչ Վատիկանի մօտ: Եղած է նմանապէս մեծաւոր Ս. Ղազարու Միաբանութեան ժառանգաւոր-ուսանողներու Հռոմի մէջ, ուր անոնք կ'ուսանին 4 տարի աստուածաբանութիւն, 3 տարի փիլիսոփայութիւն եւ 1 տարի կրօնագիտութիւն, ստանալով համապատասխան համալսարանական վկայականները:

Վիճակաւորի պաշտօնը ստանձնեց եւ Հռոմէն փարիզ փոխադրուեցաւ 1952ին: Թագադրի եւ ծայրագոյնի տիտղոսները ստա-

ցաւ ան, իրրեւ Վիճակաւոր Փարիզ փոխադրուելէն յետոյ:

Ֆրանսայի մէջ, Հայր Կարապետ Թ. Ծ. վրդ. Ամատունիի պաշտօնական տիտղոսն է Ընդհանուր փոխանորդ ֆրանսաբնակ արեւելածէս հաւատացեալներուն Վիճակաւոր կարտինալ Ֆէլբէնի: Ֆրանսա ապրող կաթողիկէ Ուքրայնացիներն ալ ունին այս տիտղոսով վարդապետ մը Փարիզի մէջ:

Հայր Կարապետ Թ. Ծ. վրդ. Ամատունի հեղինակն է եկեղեցական իրաւագիտութեան վերաբերեալ երեք դիրքերու, 1) Միանձնութեան – Հայ վանականութեան կարգապահութեան գիծերը՝ իտալերէնով, 2) Հայ եկեղեցական կանոնագրի Աղբիւրները՝ իտալերէնով եւ լատիներէնով եւ 3) Ընտանիքի Աշխարհական Իրաւագիտութիւնը՝ իտալերէնով: Աշխատակցած է նաեւ «Բազմավէպ»ին:

ՇԱՐԼ – ՏԻՐԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

ՇԱՐԼ – ՏԻՐԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ
Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութեան Մարսէյլի շրջանին վեթերան նախագահը

Մարսէյլի Հայ Նախկին Ռազմիկներու Ընկերակցութեան ցմահ պատուակալ նախագահը՝ Շարլ Տիրան Թէքէեան ծնած է Մարսէյլ 10 Սեպտ. 1887ին: Զաւակն է ընիկ կեսարացի Միհրան Թէքէեանի, որ դեռ 1871ին հիմնած էր իր առեւտրական տունը (Մարսէյլ, Պոլիս, Լիվըրփուլ եւ Ձէնովա): Աւարտած է Լքսի եւ Մարսէյլի Համալսարաններու պրական եւ իրաւագիտական ճիւղերը եւ տարի մըն ալ յաճախած է Վէնեւիկի Մուրատ-Ռափայէլեան Վարժարանը հայերէն սորվելու համար:

Ա. աշխարհամարտի սկիզբները ծառայած է թնդանօթաձիգ ուժերու մէջ եւ աւագ-թարգմանի քննութիւն տալէ յետոյ փոխադրուած է Ֆրանսական նաւատորմը: Իրրեւ ծովային են-թասպայ մասնակցած է Տարտանելի կռիւներուն, ապա, 1915ին, սպայի աստիճանով զրկուած է Արեւելքի Ֆրանսական նաւատաժնի ծովակալ-հրամանատարի ընդհ. սպայակոյտը (Փորթ Սայիտ): Նոյն տարուան Սեպտեմբերին կը պտնուէր «Տէսէքս» մարտանաւին վրայ, Սուէտիոյ բացերը, երբ ի-

բեն վիճակեցաւ Մուսա Տաղի ըմբոստներուն փրկութեան գործին կազմակերպումը: Այնուհետեւ ինք եղաւ՝ Ֆրանսական սպայակոյտին եւ Փորթ Սայիտ փոխադրուած հայ գաղթականութեան միջեւ կապ պահող պինուորականը: Իր այդ հանդամանքով եւ իր պետին՝ «ժորէկիպէրի» մարտանաւին հրամանատար Քոմանտան Պընուա տ'Ազիի աջակցութեամբ, 1916ին կազմակերպեց՝ «Արեւելեան Լեգէոն»ին առաջին կորիզ-դումարտակը, որ մեծ մասով Սուէզեան ջիներէ բաղկացած էր:

Շ. Տ. Թէքէեան, նոյն տարին, Մուսա Տաղցիներուն հետ դրաւեց Սելեւկէի ծովեզերքին մօտիկ Քրովանսալ կղզին, որ առենօք պատկանած էր Հայերուն, իսկ 1917ին ալ, հայ կամաւորներու կողմէ պրաւուած Քասթէլլորիզօ կղզիին մէջ վարեց քաղաքային դործերու վարիչի եւ ծածկագրի սպասարկութեան պայմ պաշտօնները: Երբ կնքուեցաւ 1918ի զինադադարը, կազմակերպեց Պէյրութի նաւային խարիսխը (պուզ նաւալ), Քոմանտան տը Լապալի գործակցութեամբ եւ օգտագործեց այնտեղ խարսխած 44 Ֆրանսական նաւերը, կոտորածներէն վերապրած Հայերը Կիլիկիա փոխադրելու համար:

Իր կարգին Կիլիկիոյ բոլոր չրջանները այցելելէ յետոյ, Շ. Տ. Թէքէեան, 1919ին, զօրացրումի հետեւանքով արձակուեցաւ նաւատորմէն եւ Մարսէյլ վերադառնալով մտաւ առեւտրական կեանքի մէջ:

Շ. Տ. Թէքէեան մինչեւ այսօր ալ յուզումով կը վերյիշէ այդ օրերու խանդավառ իրադարձութիւնները ու անոնց յաջորդած եղերական դէպքերը, որոնք այնքան ծանրօրէն անդրադարձան մեր ժողովուրդի ճակատագրին եւ անոր պատմութեան ընթացքին վրայ:

Պատուոյ Լեգէոնի Ասպետի չքանչանը ստացաւ ան 1929ին: Իսկ միւնոյն չքանչանին Սպայի աստիճանն ալ՝ 1952ին, պինուորականի իր հանդամանքով, իբրեւ ընդհ. սպայակոյտի սպասարկութեանց Ա. կարգի սպայ: Արդարեւ, Բ. աշխարհամարտին վարած է ան պինուորական տեղեկատուութեան սպասարկութիւնը Թունուզի մէջ, ծովային հարիւրապետի աստիճանով:

Ներկայիս, «Ֆրանս – Օրիան» կոմիտէի ընդհ. պատուիրակն է ան կեդր. Ֆրանսայի մէջ, պատուոյ նախադահն է Մարսէյլի եւ չըրջականերու Ֆրանսացի Նախկին Կամաւորներու Ընկերակցութեան եւ նախադահը՝ Առեւտրականներու եւ Ձանձնակատարներու Մարսէյլի Սէնտիքային:

Իրբեւ մէկ անդամը Փրովանսի Պատմագիտական Հիմնարկութեան, Շ. Տ. Թէքէեան ունի կարդ մը հրատարակութիւններ — Ֆրանսեւհայկական գործունէութիւնը պատերազմի ընթացքին, Արմէնի ընտանիքը Մարսէյլի մէջ եւ անոր անունով կոչուող փողոցները, Մարսէյլ, Փրովանս եւ Հայերը, Փրովանսալ կղզիին պատմութիւնը, եւլն.:

Ը) Հ· Յ· ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ

Նախորդ էջերու վրայ, երբ խօսեցանք՝ Ֆրանսայի մէջ Հայկական Դատի կապակցութեամբ տարուած քաղաքական աշխատանքներուն չուրջ, համառօտակի վեր առինք այն կարեւոր դերը, որ ինկած էր Հ· Յ· Դաշնակցութեան ուսերուն վրայ, աւելի քան 25 տարիներ, իննսունական թուականներու վերջերէն մինչեւ Ա· աշխարհամարտին յաջորդած 5 տարիները:

Հայոց ժամանակակից պատմութեան ամէնէն ճակատագրական ժամանակաշրջաններուն, Հ· Յ· Դաշնակցութիւնը, Ֆրանսայի եւ առանձնապէս Փարիզի մէջ եղաւ այն ղլխաւոր ուժը, որ իր կազմակերպութեանց բոլոր սահմաններուն մէջ եւ նոյնիսկ այդ սահմաններէն ալ դուրս, գերմարդկային ճիգեր ի գործ դրաւ ու հետապնդեց մեր արիւնոտ Դատը, միջազգային ընդհանուր համակրանք ու հետաքրքրութիւն առնչելով անոր չուրջը: Այս նպատակով եւ երկար տարիներով պահեց ան այնտեղ իր լաւագոյն ներկայացուցիչները, որոնք ապրային եւ կուսակցական մարզերու մէջ ալ առնչեցին մեծ խանդավառութիւն, մանաւանդ 1918ի զինադադարին յաջորդած տարիներուն:

Նախապատերազմեան չրջանին եւ պատերազմի ընթացքին, կազմակերպական գծով մեծ համբանք մը չէին ներկայացներ դաշնակցական չարքերը Ֆրանսայի մէջ: Ուսանողներ՝ առաւելապէս, այդ սակաւաթիւ դաշնակցականները կը ներկայացնէին կուսակցական այն կորիզը, որ հետագային, 1921–22ի դաղթականական հոսանքին Ֆրանսա հասնելէն ու տեղաւորուելէն յետոյ, մէկ անդամէն պիտի ընդարձակուէր, առնչելու համար հայ քաղաքական լաւագոյն կազմակերպութիւնը Ֆրանսայի մէջ, իր խիտ չարքերով եւ լաւագոյն առաջնորդներով:

Ուրեմն, իրրեւ լայնածաւալ կազմակերպական ոյժ եւ համբանք, Հ· Յ· Դաշնակցութեան պատմութիւնը Ֆրանսայի մէջ կը սկսի 1922էն յետոյ եւ կ'երկարի մինչեւ մեր օրերը:

Այդ չրջանին էր որ Ֆրանսայի կուսակցական կազմը դարձաւ Մեկուսի Կոմիտէութիւն, բազմաթիւ խումբերով, ենթակոմիտէներով եւ կոմիտէներով: Կուսակցականներու համբանքը Մարսէյլի չրջանին մէջ աւելի չատ ըլլալով, Մեկուսի Կոմիտէն կազմուեցաւ նախ այդ քաղաքին մէջ, Փարիզի մէջ եւս ունենալով իր երկու լրացուցիչ անդամները:

Կուսակցութեան Գերագոյն Մարմինը՝ Հ· Յ· Դ· Բիւրօն Փարիզ փոխադրուած ըլլալով, իսկ միւս կողմէ դաշնակցական չարքային-ներու թիւն ալ այնտեղ մեծապէս չատցած ըլլալով, Մեկուսի Կոմիտէն եւս փոխադրուեցաւ Փարիզ, 1925ին եւ չրջանը դարձաւ Կեդրոնական Կոմիտէութիւն: Բազմացան կուսակցական մարմինները

եւ Դաշնակցութեան ցանցը տարածուեցաւ Ֆրանսահայ գաղութի պրեթէ բոլոր հայաբնակ շրջաններուն մէջ: Շարքերու եւ համակիր պանդուածներու խանդավառութեան, այլեւ Ֆրանսա հաստատուած բազմաթիւ մտաւորական ուժերու եւ կուսակցական անուանի դէմքերու շնորհիւ, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը գարձաւ ազգային–քաղաքական լաւագոյն կազմակերպութիւնը Ֆրանսահայ գաղութին մէջ:

Հետապային, գաղթականութեան ու գաւանափոխութեան գծով պատահած կարգ մը անցուդարձեր թէեւ ժամանակ մը ըրաղեցուցին կուսակցական կեանքը, բայց երբեք չկրցան ցնցել կազմակերպութեան ընդհանուր կենսունակութիւնն ու կուսակցութեան գաղափա–

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Ֆրանսայի կազմի 1928ի Շրջանային ժողովէն յետոյ, կեդր. կոմիտէի կազմը եւ այլ ընկերներ լուսանկարուած Մարսէյլի մէջ: Նստած, ձախէն աջ՝ Գարեգին Շահլամեան*, Աւետիս Ահարոնեան*, Արշակ Ջամալեան* եւ Յակոբ Պապիկեան: Ոտքի, ձախէն աջ՝ Գրիգոր Պաղտասարեան, Բենիամին Միլտոնեան*, Արգար Արզումանեան*, Շաւարշ Թաշճեան, Հայկ Սէրէնկիւլեան, Մանուէլ Մարութեան, Մեսրոպ Գույումճեան եւ Ազգիկ Մարտիրոսեան: Աստղանիշ կրողները մեռած են:

բականին հաւատարիմ չարքերու հաւատքն ու կարգապահութիւնը:

Այժմ, որ իբրեւ քաղաքական կազմակերպութիւն, Հ. Յ. Դաշնակցութեան Ֆրանսայի հատուածը ունի 37 տարիներու անցեալ մը, կուսակցական չարքերը կը ներկայացնեն ներդաշնակ ու միասնական ամբողջութիւն մը, կենսունակութեան, նուիրումի եւ հաւատ–

քի միեւնոյն տուեալներով: Երէցներէն չատերը չկան այսօր և յաւէտ հեռացած են այս աշխարհէն: Մնացածները, անտեղեակ անձնուիրութեամբ մը կը չարունակեն գործը, իրենց չուրջը ունենալով այս անգամ բազմութիւնը այն հարիւրաւոր նորերուն, որոնք ամէն տարի եւ բոլոր չրջաններու մէջ կուգան թարմացնելու եւ զօրացնելու Դաշնակցութեան չարքերը:

Այս ուղղութեամբ արդիւնաւոր է Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդին տարած աշխատանքը: Դաշնակցութեան չունչով անանոր երկսեռ երիտասարդները պաղափարական համապատասխան դաստիարակութիւնը ստանալէ յետոյ, կ'անցնին կուսակցութեան մէջ եւ կը դառնան չարքային դաշնակցականներ:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, միւս կողմէ, անրտօրէն կը զործակցի չատ մը ազգային, մչակութային, բարեսիրական, մարմնակրթական եւ հայրենակցական կազմակերպութեանց հետ: Կը վայելէ անոնց բարոյական աջակցութիւնը բոլոր մարզերու մէջ եւ փոխադարձաբար օգտակար կ'ըլլայ անոնց իր վայելած հեղինակութեամբ ու ժողովրդականութեամբ:

Եւ իրականութիւն է, որ ամբողջ Ֆրանսահայ զաղութին մէջ, Դաշնակցութիւնն ու անոր զործակից եւ համակիր կազմակերպութիւնները միչտ արժանացած են եւ կ'արժանանան ժողովրդական ամենալայն խաւերու զուրգուրանքին եւ բոլոր պարագաներու տակ կը վայելեն անոնց անվերապահ համակրանքն ու օժանդակութիւնը: Զկայ Դաշնակցութեան նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած որեւէ տօնակատարութիւն, որ հանդիսավայրերու մէջ չհամախմբէ անհամար բազմութիւնները իր չարքերուն եւ համակիրներուն: Ու չկայ հրապարակային որեւէ այլ ձեռնարկ, որուն համար ուղղուած ամէն կոչ արձագանգ չգտնէ զաղութին մէկ ծայրէն միւսը:

Դաշնակցութեան կազմակերպական ցանցը տարածուած է զաղութի բոլոր հայաչատ չրջաններուն մէջ: Երեք տասնեակի հասնող կոմիտէութիւններ, ենթակոմիտէութիւններ եւ խումբեր կան Փարիզի եւ փարիզեան հայաչատ արուարձաններուն, Մարսէյլի եւ անոր անմիջական չրջաններուն, այլեւ Լիոնի, Տէսինի, Վալանսի, Ռոմանի, Կրընոպլի, Ավինեոնի, Կարտանի, Պորտոյի, Սէն'թ Էթիէնի, Վիեննի, Սէն Շամոնի, Փոն տը Շէրիւի եւ Նիսի մէջ, առանց հաշուելու այն բոլոր անհատ զաշնակցականները, որոնք երեքով-չորսով ցրուած են Ֆրանսայի այլ կէտերուն վրայ:

Կուսակցութիւնը, ամէն տարի կը դումարէ իր պատգամաւորական կամ Շրջանային ժողովը, որ իր աշխատանքներու վերջաւորութեան կ'ընտրէ իր վերին զործադիր մարմինը, — Արեւմտեան Եւրոպայի Կեդրոնական Կոմիտէն: Այսպէս կը կոչուի վերին զործադիր մարմինը, որովհետեւ Ֆրանսայէն դուրսն ալ եւ Ֆրանսայի մերձաւորութեամբ Արեւմտեան Եւրոպայի այլ երկիրներուն մէջ

ապրող գաղնակցական խումբերն ու անհատ գաղնակցականները (Շթութկարտ, Միւնխէնի, Լոնտոնի, Պրիւքսէլի, Ժընեւի մէջ կամ այլուր) իրենց կուսակցական կապը կը պահեն այս Կեդրոնական Կոմիտէութեան հետ:

Կեդր. Կոմիտէն կը մնայ Փարիզ, իսկ անոր երկու անդամները՝ Հարաւային Ֆրանսայի մէջ: Փարիզի եւ Մարսէյլի մէջ կան նաեւ երկու Շրջանային Կոմիտէութիւնները, որոնց պարտականութիւնն է համադրել կուսակցական եւ կուսակցութեան հետ կապուած հանրային աշխատանքները այս երկու ընդարձակ շրջաններուն մէջ: Ինչպէս Կեդր. Կոմիտէն համարատու է ամբողջ Ֆրանսահայ շրջանի պատգամաւորական կամ Շրջանային Ժողովին, այնպէս ալ Շրջանային Կոմիտէները համարատու են իրենց Ներկայացուցչական Ժողովներուն եւ կ'ընտրուին անոնց կողմէ:

Ահա, կազմակերպական իր այս դրութեամբ եւ այս ցանցով, այլեւ իր վայելած մեծ ժողովրդականութեամբ, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը անփոխարինելի ոյժ է՝ նման ուժերու այնքան կարօտ Ֆրանսահայ գաղութին մէջ:

ՓԱՐԻԶԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆԵՐԸ

Ողբացեալ Շաւարշ Միսաքեան «Զաքմաքճըլար» դրած էր Փարիզի Ռիշէ փողոցին անունը: Ատենօք, Պոլսոյ այդ փողոցին վրայ կը գտնուէին հայկական դրատուները: Եւ որովհետեւ Փարիզի հայկական երեք դրատուներէն երկուքը կը գտնուէին Ռիշէ փողոցին վրայ, «քիչ մըն ալ Զաքմաքճըլար երկննանք» ըսելով, եբեկոնները, խմբագրատունէն մեկնելէ յետոյ կ'ուղղուէր ան Ռիշէ փողոց, այցելութիւն մը տալու համար Հրանտ Բալուեանին կամ Մկրտիչ Պարսամեանին, որոնք իրենց դրատունները ունէին այդ փողոցին վրայ, առաջինը՝ Rue Richer 43 եւ երկրորդը՝ 46: Երկու դրատուներն ալ կը զբաղին բացառապար հայկական հրատարակութեանց առուծախով:

Երրորդ դրատունը, որ «Զաքմաքճըլար»ի շրջանակէն դուրս կը մնայ եւ կը գտնուի փարիզեան մէկ այլ թաղամասի մէջ (Rue Monsieur le Prince 51) սեփականութիւնն է Հրանտ Սամուէլին: Գրատան «Librairie Orientale» (Արեւելեան Գրատուն) անունն իսկ ցոյց կուտայ, որ Հ. Սամուէլ կը զբաղի առաւելապար արաբական, պարսկական եւ ընդհանրապէս արեւելեան հրատարակութեանց եւ արեւելեան երկիրներու պատմութեանց ու մշակոյթներուն վերաբերեալ օտար երկասիրութեանց առուծախով, անշուշտ ունենալով նաեւ գրատան հայկական հրատարակութեանց բաժինը: Իրրեւ արեւելեան գիրքերու կեդրոնատեղի, այս ընդարձակ գրատունը լաւագոյններէն մէկն է ամբողջ Եւրոպայի մէջ:

Թ) ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսահայութիւնը, երբ տակաւին համրանք չէր եւ եւ երբ հետագային համրանք եւ պաղուխ դարձաւ, միշտ բախտաւոր եղած է՝ բաղմաթիւ մտաւորական ուժեր ունեցած ըլլալու առատկտուր: Հայկական փարիզը մանաւանդ եղած է այդ բախտաւորութեան ըլլալուր բաժնեկիցը, ամէն ժամանակ, չնորհիւ այն իրողութեան, որ ընդհանրապէս այնտեղ հաւաքուած է հոյլը այն բոլոր ապրողին դէմքերուն, դրագէտներուն եւ արուեստագէտներուն, որոնք, իրենց աշխատանքներուն բերմամբ եւ կարճ կամ երկար ժամանակով ապրած են Լոյս – Քաղաքին մէջ եւ չնորհիւ այն հիններուն ու նորերուն, որոնք, իրենց իմացական պաշարով կամ տաղանդներուն փայլով, իրենց գիրենք պարտադրած են ֆրանսական հասարակութեանց եւ երկրի գրական–գեղարուեստական կեանքին:

Հիններէն չատերը չկան այսօր: Ու տեղը կան, որոնք պարապ մնացած են: Շատերը այդ չատերուն մէջ հետացան երկրաւոր կեանքէն, այս կամ այն ճամբով եւ պայծառութեան այս կամ այն աստիճանով հետք մը ձգելէ յետոյ իրենց ետեւն: Կը մնան այժմ անոնց դասակիցները կամ երբեմնի գործակիցները, — մտաւորական վաղեմի ուժեր, իրենց կարգին: Ու անոնց հետ կը մնան նորահասները, որոնք արդէն արժէք մը դարձան եւ անուն հանեցին, կամ դառնալու եւ հանելու վրայ են: Այս կը նշանակէ, որ ֆրանսահայ գաղութը եւ առանձնապէս փարիզը այսօր ալ բաւականաչափ հարուստ է մտաւորական ուժերով, գրական, գեղարուեստական եւ ընդհանրապէս մշակութային գանազան մարզերու մէջ:

Պիտի արձանագրենք, սակայն, որ այդ հարստութիւնը, տուեալ ուժերու տարողութեան չափով իր առաւելագոյն գրսեւորումը չունի գաղութի կեանքին մէջ: Ինչ չէ այդ կեանքին տրուածը, — այն ալ անձնական ինչպիսի՛ զոհողութիւններով, — բայց բաւարար ալ չէ: Ըսել կ՝ուզենք, որ արտայայտութեան ծաւալով լրիւ համապատասխան չէ այդ հարստութեան քանակին ու որակին:

Պատճա՞ռը: — Նախ միջավայրի դժուարութիւնները, անշուշտ: Գրական մարզի մէջ՝ տպագրական ծանր ծախքերը, հրատարակութեանց սահմանափակ սպառումը՝ անտարբերութեան կամ հայերէն կարդացողներու աստիճանական նուազման հետեւանքով եւ ասոնց իրրեւ բնական ու արամաբանական չարունակութիւն՝ յանդգնութեան պակասը: Իսկ գեղարուեստական կեանքի մէջ՝ հասարակութեան անբաւարար քաջալերանքն ու հաւաքական ձեռնարկներու իրագործման ճամբուն վրայ ցցուած արգելքները, — անձնական դրամդումները, չատ ընդարձակ տարածութեան վրայ ցրուածութիւն, քով քովի գալու դժուարութիւնները, եւայլն, որոնք միանամբար կը ջլատեն, օրինակի համար, թատերական ներկայացումներու, հա-

մերդներու եւ այլ հրապարակային ձեռնարկներու յաճախակի կազմակերպումը: Դերասաններն ու թատերասէրները 2–3 ամիս կը չարչարուին ու ճիգ կը սպառեն թատերախաղի մը վրայ եւ ներկայացման դիչերը կը դանուին յաճախ սրահի ամբողջական վարձքն իսկ վճարելու անկարելիութեան առջեւ:

Ենթականերու կամքէն անկախ այս դժուարութեանց առընթեր, սակայն, կայ մէկ այլ երեւոյթ, որ իր կարդին կը խանդարէ ուժերու եւ կարելիութեանց համադրեալ օգտագործումը: Այդ մէկը՝ մտաւորականներու միջեւ անվերապահ գործակցութեան պակասն է: Խմբակներ ու անհատներ կան, բայց չկայ անոնց միացեալ ու ներդաշնակ ամբողջութիւնը: Քաղաքական տարակարծութիւններ կամ անձնական հակակրութիւնները, ինչպէս այլուր, այստեղ ալ ընդհանրապէս խանդարած են այդ ամբողջութեան ձեւաւորումը:

Այս երեւոյթը աչքի կը զարնէ ամէնէն առաջ դրական ճակատին վրայ, ուր, իրրեւ արդիւնք ստացուածն ու ներկայացուածը ոչ մէկ կապ ունի հաւաքական նախաձեռնութեանց հետ: Ինչ որ կայ իրրեւ չօշափելի գործ, դրասէր հասարակութիւնը պարտական է անհատական ճիգերու: Հաւաքական ձեռնարկներու մասին կարծէք մտածուած ալ չէ եւ կամ, եթէ մտածուած է, բարի ցանկութիւնները, արտաքին ու ներքին դժուարութեանց հետեւանքով, մնացած են անիրականանալի:

Ուժերու այս ցրուածութիւնը կայ նաեւ մշակութային այլ մարզերու մէջ, այնպէս որ տրուած պայմաններու եւ կարելիութեանց սահմաններուն մէջ դժուար է աւելին ու լաւագոյնին ակնկալութիւնը ունենալ: Գաղութն ալ, հետեւաբար, ուղէ թէ չուղէ, կը բաւարարուի այդ «անբաւարար»ով, երբ հրատարակչական գործի այժմու տարողութեամբ եւ ասոր հետ՝ քանի մը երաժշտահանդէսներով կամ թատերական ներկայացումներով կազմած կ'ըլլայ իր դրական–գեղարուեստական կեանքին տարեկան հաչուեկշիռը:

Ֆրանսահայ մտաւորականութեան հոծ թիւը կը կազմեն անշուշտ այն գրողներն ու արուեստագէտները, որոնք, իրենց բոլոր ձեռնարկներով, գործ ունին բացառապէս հայ հասարակութեան հետ: Անոնք, այդ հասարակութենէն կը ստանան իրենց ձեռնարկները իրականացնելու միջոցները եւ անոր ալ կուտան իրենց տալիքը, իրրեւ գրական–գեղարուեստական ճիգ ու վաստակ:

Կարելի չէ բնականաբար տարիներու միեւնոյն համրանքով եւ վաստակի միեւնոյն որակով, ծաւալով ու ծանրութեամբ կշռել անոնցմէ իւրաքանչիւրը: Գիչ չէ, սակայն, թիւը անոնց, որոնք իրենց ստեղծագործութիւններով ու գրաւած դիրքերով, առաւել կամ նուազ խորութեամբ հետքեր ձգած են մեր մշակութային իրականութեան մէջ:

Ֆրանսահայ կեանքին վերաբերեալ մեր պրպտումները անկա-

տար մնացած պիտի ըլլային, եթէ զանց առնէինք յիշատակութիւնը այն ղեկաւոր գերակատարներուն, որոնք, իրենց մասնագիտական կոչումով ու գործունէութեամբ, կը կազմեն մօտաւոր ամբողջութիւնը Ֆրանսահայ մտաւորականութեան:

Յիշատակենք, ուրեմն, գրական աշխարհէն՝ Շաւարշ Նարդունին, Նշան Պէշիկթաշլեանը, Ահարոնը, Նիկողոս Սարաֆեանը, Ղեւոնդ Մելոյեանը, Յակոբ Տէր Յակոբեանը, Տիգրան Զիթունին, Արշամ Խոնդկարեանը, Կարօ Մեհեանը, Շահան Շահնուրը, Կարապետ Փոլատեանը, Մկրտիչ Պարսամեանը, Հրաչ Զարդարեանը, Հրանտ Սամուէլը, Հրանտ Թորոսեանը, Հրանտ Բալուեանը, Գեղամ Քէրքէթճեանը, Բիւզանդ Թօփալեանը, Հայկ Պէրպէրեանը, Յարութիւն Կոստանդեանը, Ռաֆայէլ Զարդարեանը, Տոքթ. Ա. Սալմաստեանը, Զարեհ Որբունին, Գրիգոր Ճիզմէճեանը, Ելիշէ Այվազեանը, Յարութիւն Ազայեանը, Սահակ Տ. Թովմասեանը, Ենովք Արմէնը, Տոքթ. Լ. Համբարձումեանը, Ծատուր Պէրպէրեանը, Զարեհ Գազազեանը, Վ. Մելիքեանը, Գ. Աճէմեանը, Ե. Քոչեանը, Ա. Պետրոսեանը, Ա. Պիլէզիկճեանը, իսկ կիներէն Իսկուհի Մինասը, Մաննիկ Պէրպէրեանը, Հուրի Իփէկեան–Պուտաքեանը, Էլլէն Բիւզանդը, Արփիկ Մինասաքեանը, Մարի Աթմաճեանը եւ ուրիշներ, — գրապէտ, բանաստեղծ, հրապարակագիր, բանասէր, քննադատ, խմբագիր, եւայլն, անշուշտ ամէն մէկը իր ծանրութեամբ ու տարողութեամբ:

Ահա եւ չարքը արուեստագէտներուն, — երգչուհիներէն՝ Հայկանոյշ Թորոսեանը, Աստղիկ Առաքելեանը, Մարի Կառվարենց–Արթինեանը, Իրիս Պիւլպիւլեանը, Այտա Ազնաւուրը, Մարի Աչուղեան–Նաքքաշեանը, Լիտիա Կարին – Իչքալայեանը, Ռոզ Պատմապրեանը, — երաժշտագէտներէն՝ Օննիկ Պէրպէրեանը, Աշոտ Պատմապրեանը, Վարդան Սարգիսեանը, Աւ. Մեսրոպեանը, Մարգարիտ Բաբաեանը, խմբավարներ Կ. Ափրիկեանը, Գ. Եանպէկեանը, Ա. Պարթեւեանը, Նշան Սերոբեանը, դաշնակահարներ Րաֆֆի Պետրոսեանը, Ս.Եավրուեանը,թաւ–ջութակահար Ալալէմճեանը, եւլն.:

Ու չարքը նկարիչներուն, — Գառզուն (Գառնիկ Զուլումեան), Զարեհ Մուրթաֆեանը, Շարթ Արթինեանը, Գրիգոր Պետիկեանը, Թիրայր Փալամուտեանը, Թանէմը (Թան Սէմէրճեան), Արտաւազդ Պէրպէրեանը, Պարղեւ Ճիլոօղլեանը, Ճէրանեանը, Սրմիսը (Արմենակ Միսիրեան), Սօնա Թօփալեանը, քանդակագործուհի Տարիա Կամսարականը, կանացի նորաձեւութեանց դծագրիչ Մաքս Սարեանը, եւայլն:

Ճարտարապետներէն Գէորգ Արսէնեանն ու Եդ. Իւթիւճեանը:

Թատերական աշխարհէն՝ թատերագիր եւ դերասան Գրիգոր Վահանը, Արտաշէս Գմբէթեանը, Գէորգ Տէրվիշեանը, Պ. Բագրատունին, Աւետիս Միսիրեանը, տէր եւ տիկին Լաթիֆեանները, եւայլն: Այլեւ, արտասանութեան վարպետ Սարգիս Պօղոսեանը:

Եւ ահա ֆրանսական գրական–գեղարուեստական կեանքի մէջ համբաւի եւ պիրքի տիրացած Հայերը.—

Գրագէտներէն՝ Անրի Թրուայան (Թորոսեան) եւ Վահէ Քաչան (Խաչատուրեան), թատերագիրներէն՝ Գաբրիէլ Յարութը, Արութ Ադամովը եւ Ժան–Ժաք Վարուժանը, բանաստեղծներ Ռուբէն Մելիքը (Մելիքեան), Քրիստիան Տէտէեանը, եւայլն:

Գեղարուեստի աշխարհէն՝ չարժանկարի բեմադրիչ Անրի Վէրնէօյը (Աշոտ Մալաքեան), երգահան–երգիչ Շարլ Ազնաւուրը, ճաղի ղեկավար Շարլ Հէլեանը (Մխքայէլեան), դերասան–երգիչ Ժիրայր Սերոյեանը, Գոզօ Ասլանը (Գրիգոր Ասլանեան), դերասանուհիներ Ռոզի Վարդը, Հայկուհի Խըտըչեանը, Մաուլէն Էքիզեանը, Մարքի Քուէվալի պալէթի խումբէն Ժենիա Մելիքեանը, դիմայարդար Յակոբ Առաքելեանը, եւայլն:

Այլ ասպարէզներու մէջ համբաւ չահած Հայերէն՝ փրոֆ. Գրիգոր Խերեանը, սամսոնցի, որ եղած է վերատեսուչը Հնդկաչինի, Սայկոնի եւ Հանոյի համալսարաններու իրաւաբանական բաժանումներուն եւ որ այժմ դասախօս է Կրընոպլի համալսարանին մէջ: — փրոֆ. Շարլ Տէտէեանը, լոմիրցի, լեզուաղէտ եւ գրականութեան դասախօս Սորպոնի համալսարանին մէջ: — փրոֆ. Գառնիկ Ալեքսանեանը, պարտիզակցի, նախկին դասախօս նաւթագիտութեան Սթրազպուրկի համալսարանին մէջ եւ այժմ փարիզ, մասնագիտական նման պաշտօնով: — Վահան Փորթուգալեանը, Մկրտիչ Փորթուգալեանի զաւակը, որ վերաքննիչ ատեանի նախագահ է Էքս–ան–Փրովանսի մէջ:

Կան վերջապէս նորահասներ ալ, որոնք, իրենց ընդգրկած ասպարէզներուն մէջ հասնելու վրայ են տեղ մը, ինչպէս ֆրանսական լիսէի դասախօս Անահիտ Տէր Մինասեանն է, չարժանկարի օդնական–բեմադրիչ Առլէն Փափազեանը, երգահան Տիրան Կառվարենցը, եւայլն:

Կայ տակաւին բազմութիւնը համալսարանական պարտացումէ ոչ անհամար ուրիշներու, — բժիշկներ, ատամնաբոյժներ, մեքենագէտներ, երկրաչափներ, եւայլն:

Եւ կան անշուշտ մեր տեղեկութեանց սահմաններէն դուրս մնացած–մոռցուածներ ալ, որոնց յիշատակութիւնը անշուշտ աւելի լրիւ պիտի դարձնէր այս ցանկը: Այսքանն ալ, սակայն, կը բաւէ ցոյց տալու համար, թէ ինչ է որակն ու քանակը ֆրանսահայ մտաւորականութեան, այլ մանաւանդ հայ կեանքին կապուած այն ընտրանիին, որուն եւս վիճակած է կարեւոր դեր հայապահպանման ճակատին վրայ:

Պիտի ուզէինք այս տողերը փակել մասնաւոր յիշատակութեամբը պատուական ֆրանսացիի մը, որ հայագէտ, հայախօս եւ դրեթէ հայացած փրոֆ. Ֆրետերիք Ֆէյտին եղաւ՝ ֆրանսահայ կեանքին

մէջ ունեցած իր երկարամեայ եւ օգտաշատ գործունէութեամբ: Ե-ղաւ ան մէկը այն Ֆրանսացիներէն, որոնք ամէն տեղ եւ ամէն ժամանակ աղնուօրէն ծառայեցին մեր ժողովուրդին: Փրոֆ. Ֆ. Ֆէյտի արեւելագիտութեան եւ հայագիտութեան դասախօս է Փարիզի «Արեւելեան կենդանի լեզուներու վարժարան»ին եւ «Գոլէժ տը Ֆրանս»ի մէջ, իրրեւ յաջորդը Փրոֆ. Տիւմէզիլի:

Ու փակել նմանապէս այս տողերը, յիշատակելով հայ ժողովուրդի անկեղծ բարեկամ ուրիշ երկու Ֆրանսացիներ, — Մարսէյլ հրատարակուող «Ֆայէ տիւ Սիւտ» ղրական պարբերաթերթի տնօրէն Ժան Պալարն ու ղրագէտ-բանաստեղծ Լիւք-Անտրէ Մարսէլը, որոնք, աւելի քան մէկ տասնամեակէ ի վեր սերտօրէն կապուած կը մնան մեր հանրային ու մշակութային կեանքին, Ֆրանսայի մէջ եւ այլուր:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ԾԵՐԱՆՈՑ ՄԸՆ ԱԼ ՓՈԹ Տ'ԱԶԻՒՐԻ ՎՐԱՅ, ՍԷՆ ՌԱՖԱՅԷԼԻ ՄԷՋ

Գաղթականներով ղրաղող Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան պատկան մարմինը, որ 1953ին, Փարիզի մօտիկ Մոնմորանսի արուարձանին մէջ չէնք մը դնելով յատկացուցած էր հայ ծերունիներու պատսպարման, Փարիզի Աղքատախնամին յանձնելով անոր հոգատարութիւնը, անցեալ տարի դնեց ծովահայեաց ու ընդարձակ նոր չէնք մըն ալ Փոթ տ'Ազիւրի վրայ, Սէն Ռաֆայէլ դիւղաքաղաքին մէջ, որպէսզի կարելի ըլլայ այնտեղ պատսպարել Հարաւային Ֆրանսայի չրջանը գտնուող անօգնական հայ ծերունիները:

Շէնքը ծառայած է յարդ իրրեւ դիւղատնտեսներու եւ դրօսաշրջիկներու պանդոկ «Կրանտ Օթէլ» անունով: Ունի ընդարձակ սենեակներ, որոնք պիտի կրնան պատսպարել 65 տարեկանը անցուցած 110 երկսեռ ծերունիներ: Աստոյ պատսպարման ծախքը պիտի հոգան Ֆրանսական պատկան պաշտօնատուները: Շէնքը ունի վերելակ, կեդրոնական ջեռուցում, տաք եւ պաղ ջուր բոլոր սենեակներու մէջ, լողարաններ, եւլն.: Կը կառուցուի 20 անկողիններով երկյարկանի դարմանատուն մը, որ պիտի ունենայ իր մնայուն բժիշկն ու հիւանդապահուհին: Հաստատութիւնը պիտի ունենայ նաեւ մատուռ եւ մնայուն քահանայ: Շինութիւններն ու նորոգութիւնները պիտի աւարտին այս տարուան Ապրիլին եւ բացումը պիտի կատարուի այդ օրերուն:

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը 12 միլիոն Ֆրանքով մասնակցած է այս չէնքի դնման. այս նկատումով ալ որոշուած է Գալուստ Կիւլպէնկեանի անունով կոչել ծերանոցը, որ պիտի ունենայ իր առանձին վարչութիւնն ու տնօրէնը եւ որուն ընդհանուր հսկողութիւնը պիտի ստանձնէ Ֆրանքեւհայ Ընկերային Օգնութեան Մարմինը (Փարիզ):

Ժ) ՖՐԱՆՍԱՀԱՅՈՑ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Բարեկեցիկ է ֆրանսահայ գաղութը: Եթէ, բոլոր շրջաններու մէջ շատ մեծ թիւ մը կը ներկայացնեն միջին տնտեսական վիճակի տէր բազմութիւնները, քիչ չէ նաեւ համբանքը միջինէն վեր եղողներուն: Տիրող տարրը միջակարգաբն է, ոչ հարուստ, բայց ապրուստի միջոցներով բաւարարուած դասակարգը: Հարուստներ եւ նոյն իսկ մեծահարուստներ ալ կան անշուշտ, բայց ընդհանուր համեմատութեան մէջ մեծ թիւ մը չեն ներկայացներ: Ամէն պարագայի տակ կարօտ գաղութ չէ եւ աղքատութիւնը աչքի չի զարներ: Ամէն մէկը, ղէչ ապէկ գտած է «երեքուկէսին ճամբան», ինչպէս կ'ըսէին տաճնօք Պոլսոյ մէջ, ապրուստի միջոցները ապահոված մարդոց համար:

Պատկերը գրեթէ նոյնն է բոլոր նորակազմ գաղութներու մէջ: Իրրեւ գաղթական զանազան երկիրներ ընկած մեր ազգակիցները, առաջին շրջաններու յատուկ դժուարութեանց վարատումէն յետոյ, արդէն յաջողած են տուն–տեղ ըլլալ եւ տնտեսութիւն մը ապահովել իրենց համար, իրենց նոր միջավայրերուն մէջ: Ցաճախ ոչինչէն գործ ստեղծելով եւ նոյնիսկ մրցելով տեղացիներու հետ: Մեծ եղած է սկիզբի օրերուն, նաեւ Ֆրանսայի մէջ, օրականով կամ չափաթականով աշխատողներու թիւը: Բայց ժամանակի ընթացքին ամէն մէկը ուզած է փնտռել իր անկախութիւնը եւ սեփական գործ ստեղծել իրեն համար: Շատ չատերը յաջողած են եւ այսպէսով, տարուէ տարի չատցած է հայկական արհեստանոցներու, կրպակներու, խանութներու եւ մինչեւ անդամ վաճառատուներու համբանքը, բոլոր հայաբնակ շրջաններու մէջ:

ԱՄԱՅԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹԵԱՆՑ ԱՅԺՄՈՒ ՎԻՃԱԿԸ

Բնակարանային չինարարութեան մէջ ալ, կարելի է ըսել, հրաշքներ գործած են Ֆրանսա ապաստանած մեր ազգակիցները: Փարիզի, Մարսէյլի եւ քանի մը այլ շրջաններու մէջ թաղեր ու արուարձաններու մասեր կան, որոնց բնակարանները կառուցուած են Հայու ձեռքերով, իրրեւ սեփական ինչք կամ չինութիւն: Քանի քանի կէտեր կան այդ վայրերու մէջ Պանեէօ–Քաչանէն մինչեւ Ատնուվիլ (Փարիզ) եւ Պոմոնէն մինչեւ Սէն Լու կամ Քամփանեը Փէրիէ (Մարսէյլ), այլեւ մինչեւ Տէսին եւ այլուր, որոնք ամայի դաշտադեղիններ կամ անտառներ եղած են ասկէ դեռ 30–35 տարիներ առաջ եւ որոնք, մէկ տարիէն միւսը դարձած են արուարձաններ ու թաղեր, իրենց անտեսութիւնները ապահոված հազարաւոր Հայերու բնակութեամբ:

Այսպէս եղած է Հայը ամէն տեղ եւ մինչեւ անդամ շատ աւելի ծանր պայմաններու մէջ: Այսպէս պիտի ըլլար նաեւ Ֆրանսայի

մէջ: Այս դեռնի վրայ, պատկերը, 30–35 տարիներ եռքը, այսօր, իրապէս խրախուսիչ է: Ու պատիւ կը բերէ Ֆրանսահայ դաղութի աշխատասէր բազմութիւններուն: Զարքաշ ու ձեռներէց մարդու յատկութիւններով օժտուած Հայը քարէն հաց կը հանէ Ֆրանսայի մէջ ալ: Բայց ինչպիսի՛ աշխատանքով, ի՛նչ յոդնութեամբ, քըրտինքով ու հեւ ի հեւ վազքով:

«ՄԱՐՇԷ»ՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԱՌԱՋԻՆ ԳԾԵՐՈՒ ՎՐԱՑ

Ֆրանսայի մէջ չատ տարածուած են մարշէ կոչուած ժողովրդական բացօթեայ չուկաները, որոնք ամէն մէկ կէտի վրայ կէս օրուան կեանք ունին ամէն օր: Վաճառորդներ կան, որ ամէն օր նոյն կէտին վրայ կը փռեն իրենց ապրանքները, իսկ ուրիշներ, չատ աւելի մեծ թիւով, ամէն օր կը փոխադրուին մէկ տեղէն միւսը, ըստ իւրաքանչիւր շրջանի յատուկ մարշէներու օրացոյցին: Կան այս դործով զբաղող բազմաթիւ Հայեր, որոնք ամառ ձմեռ, ձիւն ու բուքին, տաքին կամ անձրեւին, տունով-տեղով լծուած են աշխատանքի, ճամբայ կ'ելլեն մութինուլուսուն եւ կը վազեն մէկ մարշէէն միւսը, ապրանքները բեռցուցած փոխադրակառքի մը մէջ, իրենք ալ վրան նստած: Կը հասնին մարշէի վայրը, կը դասաւորեն իրենց բացօթեայ խանութը ծածկի մը տակ, 4–5 ժամ կը զբաղին առեւտուրով եւ ապա, կէսօրը անց, նոյն ձեւով կը վերադառնան իրենց տուները: Ու այսպէս ամէն օր, չաբաթական մէկ օրուան հանդիստով:

Առաջին շրջաններուն չատ դժուար էր այս դործը մերիններուն համար: Լեզու չէին դիտեր, ծանօթ չէին միջավայրին ու Ֆրանսական բարքերուն, այլ մանաւանդ տեղացիներուն մրցակից օտարականներ էին: Ժամանակը, հետզհետէ հարթեց բոլոր այս դժուարութիւնները եւ այսօր, մարշէներու մէջ հայ վաճառորդը այն է, ինչ որ է իր Ֆրանսացի արհեստակիցը: Ու ոչ միայն այսքան: Որոշ մարշէներու մէջ, մինչեւ անդամ, բոլոր միւսներուն վրայ դերակշիռ դիրք ունին Հայերը: Այսպէս է, օրինակի համար, Վալանսի մէջ, ուր, պղեղէնի եւ բանջարեղէնի մեծաքանակ առեւտուրին 100ին 50–60ը Հայերու ձեռքն է: Այսպէս չըլլալու պարադային խսկ, մարշէի դործով կ'ապրին այսօր հազարաւոր հայ ընտանիքներ, Ֆրանսայի բոլոր շրջաններուն մէջ:

ՈՒՐԻՇ ԶԲԱՂՈՒՄՆԵՐ

Կօշկակարութիւնը մէկ այլ զբաղում է, որուն մէջ եւս Հայերը տեղ չինած են իրենց համար Ֆրանսայի զանազան կէտերուն վրայ: Շատ են արհեստաւորները, բաւական թիւով ալ՝ խանութպանները: Եւ ասիկա, հակառակ այն իրողութեան, որ կօշիկի դործը, Ֆրանսայի մէջ ալ դարճած է ճարտարարուեստ եւ բաւական դժուար է մրցակցութիւնը: Հայ կօշկակարները այնու ամենայնիւ կը մրցին եւ կը յաջողին արժեցնել իրենց արհեստը չուկաներու մէջ:

Մէկ այլ կարեւոր ըրագում, որուն մէջ ուշադրաւ տեղ ունին Հայերը, ընդհանրապէս Ֆրանսայի եւ մասնաւորաբար Փարիզի մէջ, պատրաստ ղեստեղէնի ղործն է (confection)։ Այլեւ ասոր զուգընթաց՝ հիւսուածեղէնի արդիւնաբերութիւնը։ Քիչ չէ թիւը արտադրութեան եւ առեւտուրի այս ճիւղով ըրագող Հայերուն, հակառակ անոր, որ այս ղործը ընդհանրապէս կեդրոնացած է Հրեաներու ձեռքը։ Եւ սակայն հայ առեւտրականները, մրցակցութեան եւ յաջողութեան ղծով անոնցմէ վար չեն մնար, որքան որ ալ թուական դերակշռութիւնը անոնք ունեցած ըլլան։ Փարիզի, Վալանսի, Պորտոյի եւ այլ վայրերու մէջ կան նոյնիսկ այնպիսիներ, որոնք համբաւի տիրացած հաստատութիւններ են ընդհանրապէս հիւսուածեղէնի եւ մասնաւորապէս պատրաստ ղեստեղէնի արդիւնաբերութեանց մէջ եւ այդ արդիւնաբերութեանց առեւտրական հրապարակներուն վրայ։

Արդիւնաբերական տարբեր ճիւղերու մէջ ալ ունինք ազդակիցներ, որոնք լաւ դիրքերու հասած են։ Բացառապէս յաջողածներէն է, օրինակի համար, Մոնթէ Գարլօ հաստատուած դործարանատէր Մուշեղ Ճիլէրճեանը, որ, փլասթիֆ նիւթերով պատրաստուող այլաւեսակ իրերու իր երկու դործարաններով եւ ա՛յդ արդիւնաբերութեան ղծով կը դրաւէ չորրորդ տեղը ամբողջ Ֆրանսայի մէջ, իսկ իրրեւ ճարտարարուեստական ձեռնարկ՝ առաջին տեղը, Մոնաքոյի իշխանապետութեան սահմաններէն ներս։

Ձեռներէցութիւնը, կամքն ու հնարամտութիւնը հայկական յատկութիւններ են անկասկած ու երբ բախտն ալ կը քալէ անոնց հետ թեւանցուկ, այն ատեն Հայը կը հասնի լաւագոյն դիրքերու, մանաւանդ, եթէ ինկած է նպաստաւոր միջավայրի մէջ։ Այս պայմաններու չնորհիւ է, որ յաջողած են ամէնուրեք նախաձեռնութեանց տէր մեր ազդակիցները եւ լաւագոյնները բոլոր լաւերուն մէջ դրաւած են այնպիսի դիրքեր, որոնք, այդ դիրքերուն վրայ դտնուող տեղացիներուն իսկ նախանձը կը չարժեն։

Այս է իրողութիւնը Ֆրանսայի մէկ ծայրէն միւսը ցրուած մեր ազդակիցներուն համար, որոնք, իրենց ընտրած ասպարէզներուն եւ իրենց համեստ կամ լայն միջոցներու սահմաններուն մէջ ոչ միայն հասած են տեղ մը, այլեւ կեցած են իրենց Ֆրանսացի դասակիցներուն հետ հաւասար դծերու վրայ։

Այսքանն ալ պիտի բաւէր նախատեսելու համար, որ այսօր տնտեսական զոհացուցիչ վիճակ ունեցող Ֆրանսահայերը, ապագային առաւել եւս յառաջդիմելու ամէն կարելիութիւն ունին իրենց ապրած երկրին մէջ, մանաւանդ որ արդիւնաբերական եւ առեւտրական ասպարէզներէն ներս իրագործուած ամէն կարեւոր յաջողութիւն կը նպաստէ նաեւ հայկական վարկի բարձրացման Ֆրանսայի մէջ։ Մրցակցութիւնները չեն որ պիտի կրնային արդիլել այդ վարկին ապահովումը յօդուտ Ֆրանսահայ դաղութին։

ԱՐՈՒԵՍՏԸ ԱՐՀԵՍՏԻՆ ՄԷՋ

ՍԱՐԳԻՍ ՏԷՐ ՊԱԼԵԱՆ

Ցիւրիխը կնոջական կօշիկի վրայ

Արհեստին եւ արուեստին միջեւ կամուրջ կապող վարպետներէն մէկն է ընդհ այնքատ ալ այս երիտասարդը, որուն ինքնատիպ յղացքները արժանացած են լաւագոյն դնահատանքներու Ֆրանսայի եւ արտասահմանի մէջ:

Արհեստով կօշկակար է ինքը եւ իրեն համար ալ ըսուած պէտք էր ըլլար պատկերահան Ալեքսի պատմական խօսքը — «կօշկակա՛ր, կօշիկդ վեր մի ելլեր»...

Սարգիս Տէր Պալեան, սակայն, ոչ միայն «ելած է կօշիկէն վեր», այլեւ պացած է աւելի հեռուները, — կօշկակարութեան արհեստը մոցուցած է ան արուեստի սահմաններէն ներս եւ պրաւած է հոն իր տեսակին մէջ բոլորովին ինքնատիպ արուեստագէտի մը տեղը:

Մանրանկարչութեան մէկ տեսակն է որ կը կիրարկէ ան իր այս նորօրինակ արուեստով: Սա տարրերութեամբ, որ վոխանակ ներկի, գրչի ու վրձինի, կը գործածէ ան դունաւոր կաշիներու արտակարգօրէն փոքրիկ կտորուանքներ եւ անոնցմով, սքանչելի ճաշակով ու նրբութեամբ կը զարդարէ կանացի կօշիկներու երեսները, մինչեւ անդամ տեսարաններ «կը նկարէ» անոնց այնքան նեղ տարածութեանց վրայ:

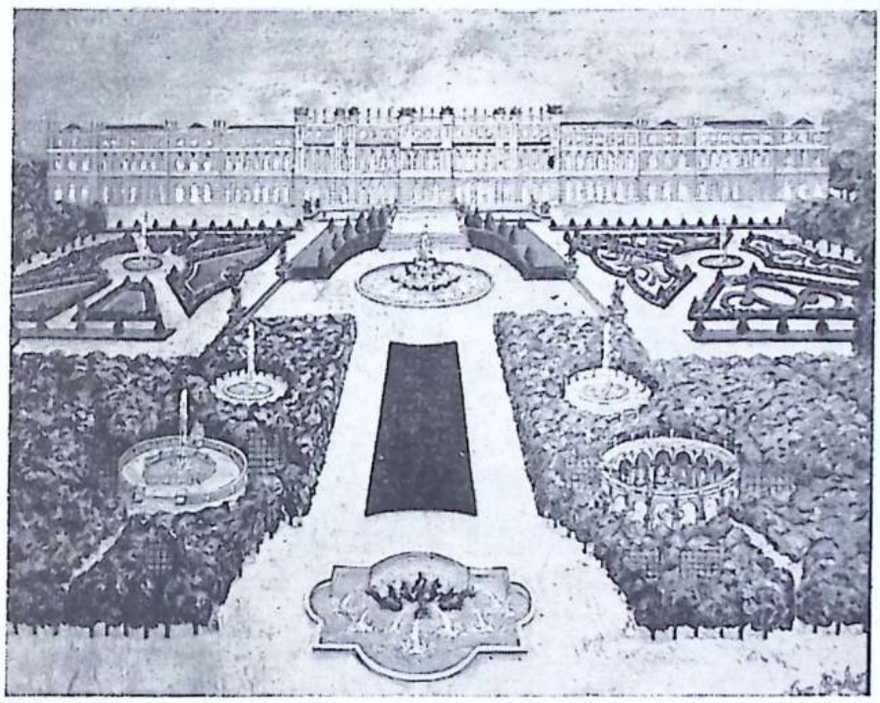

Գունաւոր կաշիներու կտորուանքներով պատրաստուած նորք կօշիկ մը

Մեր հրատարակած նկարները աղօտ պատկեր մը միայն կրնան տալ Ս. Տ. Պալեանի ըստեղծագործութեանց մասին: Գէտք է բուն իսկ այդ ստեղծա-

գործուվիճները տեսնել, որպէսզի կարելի ըլլայ ըմբռնել, թէ ալբի ի՛նչ սրուվիւն, մատներու ի՛նչ ճարտարուվիւն եւ ի՛նչ համբերուվիւն կրնայ ունեցած ըլլալ ան, պատրաստելու համար ի միջի այլոց եւ այն տեսարանը, որ կը ներկայացնէ Վերսայլի պալատը իր պարտէզներով, աւազաններով ու ցայտաղբիւրներով: Ս. Տ. Պալեան այդ տեսարանը կազմելու առվիւ գործածած է բնականարին համապատասխան գոյներով կաշիներու 1·250·000 կտորուանքներ, զոր զատաւորելու եւ վակցնելու համար աշխատած է ամբողջ մէկ տարի: Նոյն ձեւի եւ չատ նեղ տարածուվեան մը վրայ գործուած իր ուրիչ մէկ ստեղծագործուվիւնն է Ցիւրիխ քաղաքի տեսարանը, զոր ցուցադրած է՝ տեղւոյն վրայ 1950ին կայացած կաշեգործուվեան միջազգային մեծ ցուցահանդէսի ընթացքին:

Անհամար են Սարգիս Տէր Պալեանի այս կարգի ստեղծագոր-

Վերսայլի պալատը, որ պատրաստուած է 1·250·000 գունաւոր կաշիներու կտորուանիքներով: Ս. Տ. Պալեան իր այս գործը նուիրած է, 1952ին, Ֆրանսայի Հանրապետուբեան Նախագահ Վենսան Օրիոլին:

ծուվիւնները, որոնք կը կրեն բարձրորակ արուեստի մը անժխտելի դրոշմը եւ ամէն առվիւ կ'արժանանան ընդհանուր հետաքրքրուվեան ու անվերապահ դնահատանքի:

Ս. Տ. Պալեան մասնակցած է բազմաթիւ միջազգային ցուցահանդէսներու, Ֆրանսայի եւ արտասահմանի մէջ: Եւ այս մասնակցուվիւնը՝ 1934էն սկսեալ (ամենավերջինը՝ Միւնխէն, 1957ին): Ամէն տեղ խլած է առաջնուվիւնը, բազմաթիւ մրցանակներով եւ ոսկեայ չքանշաններով: Իր գործերը ցուցադրած է, Ֆրանսայէն դուրս, նաեւ Լոնտոն, Ցիւրիխ, Պրիւքսէլ, Տիւսէլտորֆ, Պոլոնիը եւ Միւնիխ: Եւ իր ապահոված յաջողուվիւնները, մասնագէտներու խոկ

խոստովանութեամբ, բացառապէս պատուարկը եղած են Ֆրանսական կաշեգործական ճարտարարուեստին համար:

Երբ Իտալիոյ Պոլոնիը քաղաքին մէջ 1955ին կայացած միջազգային մրցման արդիւնքով Ս. Տ. Պալեան խլած էր առաջնութիւնը, Ֆրանսական պատուիրակութիւնը յայտարարած էր, թէ «հպարտ է եւ յուզուած Ֆրանսայի ապահոված յաղթանակին համար, այս անգամ եւս Ս. Տ. Պալեանի չնորհիւ, յաղթանակ մը, որ պարտադրեց դարձեալ Ֆրանսայի համբաւն ու վարկը արտասահմանի մէջ»:

Իսկ, իրեն ուղղուած մէկ նամակով, Հանրապետութեան Նախագահը Վենսան Օրիոլ, գրած է 24 Հոկտ. 1952ին. — «Ձեր հրա-

Նախագահ Վենսան Օրիոլ, սմաչացած դէմքի արտայայտութեամբ կը դիտէ ցուցադրուած կօշիկները, Փարիզի մէջ: Ս. Տ. Պալեան բացատրութիւններ կուտայ Նախագահին: Ձախ կողմը՝ Ֆրանսայի կաշիի Ազգ. Սենտիքայի նախագահը Լ. Վալէր:

չալի դործը, իր արուեստով, թէքնիքով եւ խղճմտութեամբ, վերյիշել կուտայ Ֆրանսայի վաղեմի արհեստագէտներուն վարպետութեամբ բնորոշուող աշխատանքները:»

Ս. Տ. Պալեան կ'անդամակցի այն բոլոր քննիչ յանձնախումբերուն, որոնք պարագայօրէն կը կազմուին կօշիկի արհեստագիտական վարժարաններու ընթացաւարտներու քննութեանց համար:

ԱԼԺԵՐԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ՄԱՍԻՆ

Ֆրանսահայ գաղութին վերաբերեալ այս նիւթի առընչութեամբ ուզեցինք Ալժերիա հաստատուած Հայերուն եւս յատկացնել քանի մը էջեր: Կարելի չեղաւ, դժբախտաբար: Այդ ալ ուրիշ առիթով, երբ կարելիութիւնը պիտի տրուի մեզի խօսելու նաեւ Եւրոպայի եւ Ափրիկէի այլ կէտերուն վրայ ապրող մեր աղգակիցներուն մասին:

ԻԲՐԵՒ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ԽՕՍՔ

Ֆրանսահայ գաղութին վերաբերեալ մեր պրպտումները կը վերջանան այստեղ: Շատ բան պատմեցինք, բայց ապահովաբար ունեցանք նաեւ ակամայ մոռացումները, որոնց համար, ինչպէս այս պլուխի սկիզբն ալ ըսինք, կ'ապաւինինք չհասպրպռուողներու եւ այդ մոռացումները նկատողներու ներողամտութեան: Ամէն պարագայի տակ թեթեւ աշխատանք մը չէր նուիրին ամբողջական համադրութիւնը, հարցուփորձերու իրրեւ արդիւնք քաղուած տեղեկութեանց հիման վրայ: Ըրինք՝ ինչ որ կարելի էր ընել տրուած պայմաններու եւ հնարաւորութեանց սահմաններուն մէջ: Ու կը կրկնենք, որ կարեւոր լրացումներու կամ ճշդումներու համար բաց են միշտ Տարեգրքին էջերը:

Իրրեւ եզրափակիչ խօսք պիտի ուզէինք անդամ մը եւս չեշտ դնել իրականութեան չըլլալուն ներս մտած այն ծանրակշիռ երեւոյթին վրայ, որ, ազգապահպանման դծով անմիջական կապ ունի Ֆրանսահայութեան ապագային հետ: Ատիկա, գաղութի հայկական դիմագծի աստիճանական աղճատման դժբախտ իրականութիւնն է: Նորերէն չատերը կը հալին կ'երթան: Ֆրանսահայերը իրենք ալ կը տեսնեն այս բանը, իսկ դուրսէն այցելուի մը վրայ պատկերը կը դործէ ճնշիչ տպաւորութիւն: Մայրենի լեզուն դարձած է անդորձածելի՝ անչափահասներու չախչախիչ մեծամասնութեան համար: կան անշուշտ չատ մը փոքրիկներ, որոնք, ծնողքներու բարբառին անուղղակի աղդեցութեամբ, դեռ կը խօսին մոռցուելու սահմանուած ու կոտրտած հայերէն մը, այն ալ ֆրանսական շեշտով, բայց այդքան միայն: Ատիկ անդին տարրական ծանօթութիւնն իսկ չունին անոնք պրել-կարդալու մասին: Չունին նաեւ հետաքրքրութիւնը: «Առաջ 150 հոգի կը յաճախէին հայերէնի դասընթացքին, այսօր թիւը իջած է 30–35ի:» — «Առաջ 25–30 աշակերտներ կային, իսկ հիմա ազգային մարմինը ստիպուած է դադրեցնել դասընթացքը, որովհետեւ աշակերտ չէ մնացած:» Բոլոր համայնքներու համար կան այս յուսահատեցուցիչ հաստատումները, դժբախտաբար: Հետեւաբար ընդհանուր է ցաւը այս դեռնի վրայ, բոլորին համար:

Ահա այս դժբախտ իրականութիւնն է, որ պէտք է դառնայ բոլոր ինքնապիտակիչ Ֆրանսահայերու մտահոգութեան առարկան: Գիտենք, չատ տկար են հակադարձութեան միջոցները, բայց, նաեւ այս պարագային, պիտի չմտածեն անոնք ամբողջական անճնատերութեան մասին: Լափող կրակի մը բոցերէն փրկուող ամէն իր չահ մըն է: Այս դիտակցութեամբ ալ անհնարինը լ դործ պիտի դնեն մանուկ մը աւելի ազատելու համար կորսուելու ճամբան բռնած բազմութիւններէն:

Այս նուիրական աշխատանքը թող ըլլայ ազգային ինքնասիրութեան տէր ամէն մէկ Ֆրանսահայի ճիտին պարտքը:

ԻՐԱՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

(ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ, ՃՇԴՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ՀԻՆ ՆԿԱՐՆԵՐ)

Իրանահայ գաղութի մասին Տարեգրքիս անցեալ տարուան հատորով հրատարակուած պրպտումներուն կապակցութեամբ մեր ուշադրութեան յանձնուեցան կարգ մը լրացումներ եւ ճշդումներ, որոնց տեղ կուտանք այս էջերուն վրայ: Ասոնցմէ դուրս, սակայն, մենք եւս հնարաւորութիւնը ունեցանք քաղելու կարգ մը լրացուցիչ եւ իրենց կարգին հետաքրքրական տեղեկութիւններ գաղութի անցեալ կեանքին շուրջ, յատկապէս թատերական եւ կրթական գործերու առընչութեամբ: Այդ տեղեկութիւնները կը պարտինք վարիզարնակ տիկին Հռիփսիմէ Գ. Խիկեանին, որ լաւատեղեակ է իր եւ իրմէ առաջուան ժամանակաշրջաններու իրադարձութեանց, ինքն ալ ըլլալով որոշ շրջանի մը դերակատարներէն մէկը, նախ քան ամուսնանալը եւ ապա իր ամուսնոյն՝ ողբացեալ Գասպար Խիկեանի հետ: Այս առթիւ հրատարակութեան կուտանք նաեւ չորք մը անտիպ ու պատմական նկարներ, որոնք, վստահօրէն դոհ պիտի ձգեն մեր ընթերցողները ընդհանրապէս եւ իրանահայերը՝ մասնաւորապէս: Ուրեմն այս յաւելուածն ալ թող ըլլայ շարունակութիւնը իրանահայ գաղութին նուիրուած անցեալ տարուան մեր հրատարակութեան, որ այնքան հետաքրքրութեամբ կարդացուեցաւ Սփիւռքի մեր ընթերցողներուն կողմէ:

ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԹԻՀՐԱՆԻ ՄԷՋ

Թատերասէրներ միշտ գտնուած են Թիհրանի մէջ: Դեռ հին օրերուն, Թիհրանի հայութիւնը սիրած է թատրոնը եւ դրկաբաց ընդունած է Կովկասէն, Պոլսէն եւ այլ վայրերէ եկած դերասանական ուժերը: Գտնուած են նաեւ դերասանական չնորհք ունեցող տեղական ուժեր, որոնք հանրային այս կամ այն ձեռնարկի, այլ մասնաւորաբար դպրոցներու օգտին կազմակերպած են թատերական ներկայացումներ:

Այսպէս, 1875–80ական թուականներուն, խումբ մը թատերասէր երիտասարդներ՝ Վահան եւ Մեսրոպ Մեսրոպեաններ, Աւետիս խան Ղարաբէդեան, Յովհաննէս խան Մասխեան եւ ուրիշներ, Թիհրանի Հայկազեան դպրոցը աւարտելէ յետոյ, իրենց շուրջը ըստեղծած են թատերական չարժում մը, որ հետագային եւս չարունակուած է, պարագայական ընդմիջումներով: Թատերասիրաց Միութիւն կազմուած է 1885ին եւ դպրոցի Հոգաբարձութեան ղեկավարութեամբ բեմադրուած են կարգ մը թատերախաղեր: Այս Միութեան կազմութեան նպաստած է նաեւ թատերասրահի մը շինութիւնը, 1884ին, դպրոցական նոր չէնքի կառուցումէն յետոյ:

Վահան եւ Մեսրոպ Մեսրոպեաններն ու Աւետիս խանը, իրենց ընկերներով, թատերախաղ բեմադրած են մինչեւ անդամ արքայական պալատին մէջ, պարսկերէնով: Այդ շրջանի դլխաւոր ամաթէօրներէն մէկը եղած է Յարութիւն Մարտիրոսեանը, որուն թատերական գործունէութեան 25ամեակը տօնուած էր 1912ին: Այն առեն

եւ հետապայ տարիներուն աչքի ցարնող ամաթէօրներ եղած են նմա-նապէս Յովհաննէս Բաղալ, Բերսարէ Գովան, Յովհաննէս Թումմա-ւան, Յ. Դաւիթխանեան, եւլն.:

ՆԻԿՈԼ ԱՂԲԱԼԵԱՆԻ ԵՒ ԳԱՍՊԱՐ ԻՓԷԿԵԱՆԻ ՕՐՈՎ

Թատերական չարժումը Թէհրանի մէջ թափ առած է սակայն 1909–1910ին յետոյ, երբ հրապարակ իջած են նոր ուժեր, իսկ ար-ուեստահմանէն ալ դերասան–դերասանուհիներու այցելութիւնը եղած է յաճախակի:

Նիկոլ Աղբալեանի տեսչութեան շրջանին (1909–1912), իր ալ մասնակցութեամբ, թատերասէրները բեմադրած են «Դոկտոր Շթոքման»ը եւ Սունդուկեանցի «Պէպօ»ն, որուն մէջ դեր ունեցած է նաեւ տիկին Մարգարիտ Սարվարեան: Նիկոլ Աղբալեանի դրա-

Այս խմբանկարը հաշուած է 1912ին, Թէհրանի մէջ, Նիկոլ Աղբալեանի մեկնումին առիւ սարքուած հրաժեշտի հանդիպումէն յետոյ: Նստածներու շարքին ձախէն 3րդը Նիկոլ Գալանդէրեան, տիկին Մարգարիտ Սարվարեան, Նիկոլ Աղբալեան, տիկին Արուսեակ Պետրոսեան եւ հովիւը՝ Գէորգ Ստեփանեան: Գե-տինը նստածներուն ձախէն 3րդը՝ օր. Հռիփսիմէ Խոսրովեան (ապա տիկին Հ. Ի-փէկեան), օր. Մարօ Աստուածատրեան, 5րդը՝ Դոկտ. Մնացականեան, Արշալոյս Սեւիկեան եւ վահագն Բաղալ: Ոտքի, 3րդ շարք, ձախէն աջ 4րդը՝ Դոկտ. Յ. Ստեփանեան, անոր աջին՝ Վահան Մեսրոպեան եւ ձախին՝ Գեղամ Սարգիսեան. 10րդը, գլխարկաւոր տիկնոջ աջին՝ Յովսէփ Յովհաննէսեան: Ոտքի, 4րդ շարք, ձախէն աջ՝ Մեսրոպ խան Մեսրոպեան, Արտօ Տէրեան, ասոր վերեւը՝ Գէորգ Պետ-րոսեան, յետոյ՝ Յովհաննէս Բաղալ եւ ծայրը, խսիր գլխարկով՝ Յովհաննէս Թումմասեան:

կան, բանասիրական եւ գրաքատական կարողութեանց մասին չատ բան գրուած է մինչեւ այսօր, բայց ոչ ոք անդրադարձած է նաեւ ա-

նոր դերասանական չնորհներուն: Յաջող խաղարկութեամբ մը բեմ եկած է ան «Դոկտոր Շթոքման»ի մէջ, վերցնելով նոյն ինքն Շթոքմանի դերը եւ այդ առթիւ ... ածիլելով նաեւ իր մօրուքը:

Այդ շրջանի ամաթէօրներէն եղած են նմանապէս, օր. Հռիփսիմէ Խոսրովեան (հետագայի տիկին Հ. Իփէկեանը), որ սկսած է բեմ ելլել Հայկազեան դպրոցը աւարտելէ յետոյ 1910ին, եւ անոր հետ՝ Արտօ Տէրեանը: Աւելի ետքը, 1914–15 թուականներուն՝ նաեւ տիկին Վարդօ Տէրեան, Հայկ Գարագաշ եւ ուրիշներ:

Հայոց թատերական չարժումը, այդ օրերուն, արձագանգ գտած ըլլալով նաեւ պարսկական շրջանակներու մէջ, թատերասէրները, լոկ կանացի ուժերով, պարսկերէն թատերախաղ մը բեմադրած են պալատական կիներու համար, արքայական պալատին մէջ:

Երբ 1916ին, իբրեւ ուսուցիչ Թէհրան հաստատուած է Գասպար Իփէկեան, որ պաշտօնավարած է մինչեւ 1919 եւ ապա մնացած է հոն մինչեւ 1921, վերակազմած է ան Թատերասիրաց Միութիւնը, եւ, իր ու տեղական ուժերէն տիկիններ Բ. Գուլանի, Յ. Ստեփանեանի, Վ. Տէրեանի, Ա. Թադէոսեանի, օր. Հ. Խոսրովեանի եւ այլոց Ա. Տէրեանի, Հ. Գարագաշի, Ք. Պետրոսեանի Վ. Յովսէփեանի եւ այլ ամաթէօրներու մասնակցութեամբ բեմադրած է շարք մը թատերախաղեր, որոնց երկուքը պարսկերէնով, պարսիկ հասարակութեան համար: Այս թատերախաղերու շարքէն էին Մոլիէռէն 3 կատակերգութիւնները:

Եւ հետաքրքրական նորութիւն մը:

... ՈՒՐ ԲԵՄ ԿՈՒԳԱՆ ՀՐԱՉԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆ ԵՒ ԴՈԿՏ. Յ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ՅԱԿՈԲ ՊԱՐՈՆԵԱՆԻ «ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐ»ՈՒՆ ՄԷՋ

Հայաստանի անկախութեան շրջանին, 1919ին, երբ բոլոր դաղութներու մէջ կը կատարուէր «Ոսկի Ֆոնտ»ի հաւանակութիւնը, Թէհրանի թատերասէրները, դարձեալ Գ. Իփէկեանի դլխաւորութեամբ, բեմադրած են Յ. Պարոնեանի «Մեծապատիւ Մուրացկաններ»ը, ի նպաստ այդ Ֆոնտին:

Հետաքրքրականը այն է, որ ծանօթ ամաթէօրներու հետ միասին, այս թատերախաղին մէջ դեր ստանձնած էին երկու մեծանուն դէմքեր: Մէկը՝ Հրաչեայ Աճառեանը, որ ուսուցիչ էր այդ շրջանին Թէհրանի մէջ եւ որ կատարեց «Մանուկ ապա»յի դերը եւ միւսը՝ Դոկտ. Յարութիւն Ստեփանեանը, որ բեմ եկաւ «Քահանայ»ի դերով: Գասպար Իփէկեան, որ բեմադրիչն էր, խաղաց «Բանաստեղծ»ի դերը, իսկ Հայկ Գարագաշ՝ «Աբիսողոմ ապա»յինը: Աւելորդ է ըսել, թէ թատերասէրները, իրենց այս կազմով, ստեղծեցին բացառիկ խանդավառութիւն, մանաւանդ որ ձեռնարկն ալ ունէր դերազանցապէս հայրենասիրական նպատակ:

ՈՐ ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐԸ ԱՑՑԵԼԱԾ ԵՆ ԹԷՀՐԱՆ

Վերջացնելու համար թէհրանահայ թատերական չարժման վերաբերեալ այս հակիրճ նոթերը, ըսենք նաեւ, որ Իրանի մայրաքաղաքը այցելած են բազմաթիւ ծանօթ դերասան-դերասանուհիներ: Դեռ 1900էն առաջ Պոլսէն եկած էին Ֆէլէկեան քոյրերը: Յովսէփ եւ Արուս Ոսկանեաններ, Մխքայէլ Մանուէլեան, Գրիգոր Աւետեան, տիկիններ Զապէլ եւ Արուսեակ այցելեցին 1909ին: Դարձեալ, Ոսկանեան ամոլը, Յովհաննէս Արէլեան, Ժաամէն եւ Ղազարեան՝ 1913ին: Արտաւանները՝ 1916ին: Տէր եւ տիկին Արմէնեանները՝ 1918ին եւ մնացին մինչեւ 1922: Սիրանոյշը եկաւ 1919ին եւ մնաց 2 տարի: Կոստանեաններ՝ 1920ին: Մանուէլ Մարութեանն ու Մկրտիչ Թաշճեանը՝ 1921ին: Իսկ 1925էն յետոյ Թէհրան այցելեց նաեւ Վահրամ Փափազեան, Հայաստանէն:

ԳԱՍՊԱՐ ԻՓԷԿԵԱՆ
Նկարուած Վիշի, 1929ին

ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԹԷՀՐԱՆԻ ԱՋԳ. ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Թէհրանի Հայկազեան երկսեռ դպրոցը հիմնուած է 1870ին: Փոխուած է անունը հետագային եւ այժմ, երկու առանձին հաստատութիւններով, տղայոց դպրոցը կը կոչուի Դաւթեան եւ աղջիկներունը՝ Մարիամեան:

Հայկազեան երկսեռ դպրոցի տեսուչը, 1926–27ին եղած է Դոկտ. Ռուբէն Աբրահամեան, իսկ ուսուցիչները՝ Ասլան Շահնազարեան, Մուշեղ Յակոբեան, Հայկ Տէրեան, տիկիններ Մարգարիտ Սարվարեան, Սրբուհի Յակոբեան, Շուշանիկ Մովել եւ օրիորդներ Հ. Ամիրխանեան, Մաչինկա Մակինցեան եւ Տիգրանուհի Խաչատրեան: Յաջորդ տարեշրջանին, այս կազմին վրայ աւելցած են Համբարձում Գրիգորեան, Մարգար Ղարաբէդեան, Ալեքսան Յովհաննէսեան եւ Նիկիտա Ջաղաթեան: Իսկ 1928–29ին, դարձեալ այս կազմին միացած են Վ. Աֆրիկեան, Յովսէփ Թադէոսեան եւ տիկին Վ. Տէրեան: Կազմը այսպէս ալ մնացած է մինչեւ 1934:

Այնուհետեւ 1934–35 տարեշրջանին դպրոցի տնօրէնութիւնը ստանձնած է Արսէն Մարզարեան, իսկ ներքին տեսուչ մնացած է Դոկտ. Ռուբէն Աբրահամեան: Իրրեւ ուսուցիչ պաշտօնի կոչուած են նաեւ Բաղդիկ Մինասեան, Դոկտ. Յ. Հախնազարեան, Արամ Երամեան, Լ. Տատեան եւ Ոստանիկ:

ԴՊՐՈՑԻ ՓԱԿՈՒՄԷն ԵՒ ՎԵՐԱԲԱՑՈՒՄԷն ՅԵՏՈ

Կրթ. իշխանութեան ցանկութեամբ, 1935ին տնօրէնի պաշտօնէն կոչուեցաւ Մատթէոս խան Մելիքեան, բայց նոյն տարուան Նոյեմբերի 20ին, կառավարութեան հրահանգով փակուեցաւ դպրոցը եւ 1200 աշակերտներ մնացին փողոցը: Սեղծուեցաւ ծանր կացութիւն եւ մեծ դժուարութիւններով սկսաւ հայերէնի պաշտօնի ուսուցումը տուներու մէջ:

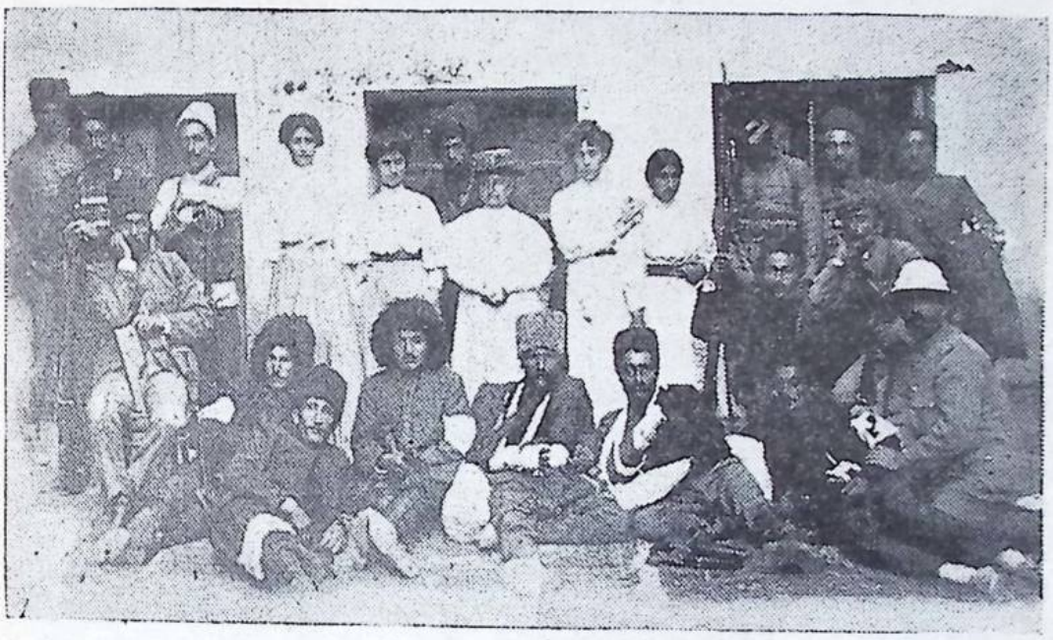
Ռըզա խան Փահլաւիի կողմէ Թէհրանի գրաւումէն յետոյ կազմուած առաջին կառավարութիւնը (1921), վարչապետութեամբ Սայիտ Զիաէտտին Թապաթապայի (նկարին մէջ Ա. շարք, ձախէն գրդը, գաւազանով): Ռըզա խան Փահլաւի, գնդապետի համազգեստով, կեցած է նկարին ձախ կողմը, ամէնէն ծայրը:

Փակուած դպրոցը վերաբացուեցաւ 1942ին, բայց փոխուած էր պատկերը: Հայերէնով թոյլատրուած էր սորվեցնել լեզուն, կրօնքն ու պատմութիւնը մխայն, այն ալ սահմանափակ պահերով:

Այս շրջանին տեսչութիւնը ստանձնեց ծանօթ համայնավար Ալեքսան Վարդանեան, իսկ ուսուցիչները եղան Եղուարդ Ղազարեան, Արամ Երամեան եւ օր. Մ. Քարամեան: Էջմիածնի կողմէ նշանակուած Առաջնորդ Ռուբէն եպիսկ. Դրամբեանի կարգադրութեամբ դպրոցէն հեռացուեցան բոլոր փորձառու դաշնակցական ուսուցիչները եւ հայերէնի դասաւանդութիւնը սկսաւ նոր ուղղակրութեամբ:

Այս վիճակը չարունակուեցաւ մինչեւ 1946, երբ նոյն տարին անօրէն նշանակուեցաւ Դոկտ. Յ. Հախնազարեան, իսկ իրրեւ ուսուցիչներ պաշտօնի կոչուեցան Երուանդ Հայրապետեան, Միքայէլ Ստեփաննեան, Բագրատ Սիմոնեան, Արամ Գառօնէ, Ռատանիկ, Տաճատ Պօղոսեան, Ալեքսան Յովհաննէսեան, Համբարձում Գրիգորեան, Արամ Գրիգորեան, Ամատունի Արզումանեան, Հայկ Եղանեան, Անդրէ Տէր Օհաննեան, Դոկտ. Բաղդիկ Մինասեան, Արամ Ասլարէգեան, Սարգիս Յարութիւնեան, Սեդրակ Բաղալեան, Կարօ Տէր Զաքարեան, օրիորդներ Արմինէ Պօղոսեան եւ Ալենոյշ Տէրեան:

Այս կազմը, մէկ քանիի բացառութեամբ, որոնք մեռած են կամ երկրէն հեռացած, կը չարունակէ պաշտօնավարել Թէհրանի ազգային դպրոցներուն մէջ, իբրեւ պարսիկ պաշտօնակիցներուն հետ:

Բժիշկ Պ. Թաշճեանի Թէհրանի հիւանդանոցին մէջ նկարուած 1909ին: Սահմանադրական կռիւներու վիրաւորներուն եւ կարմիր-խաչուհիներու հետ՝ եփրեմ խան, նկարին ձախ կողմը նստած, ձեռքը ծնօտին (1) եւ աջին, սպիտակ գլխարկով, ծունկի եկած՝ բժիշկ Պ. Թաշճեան (2):

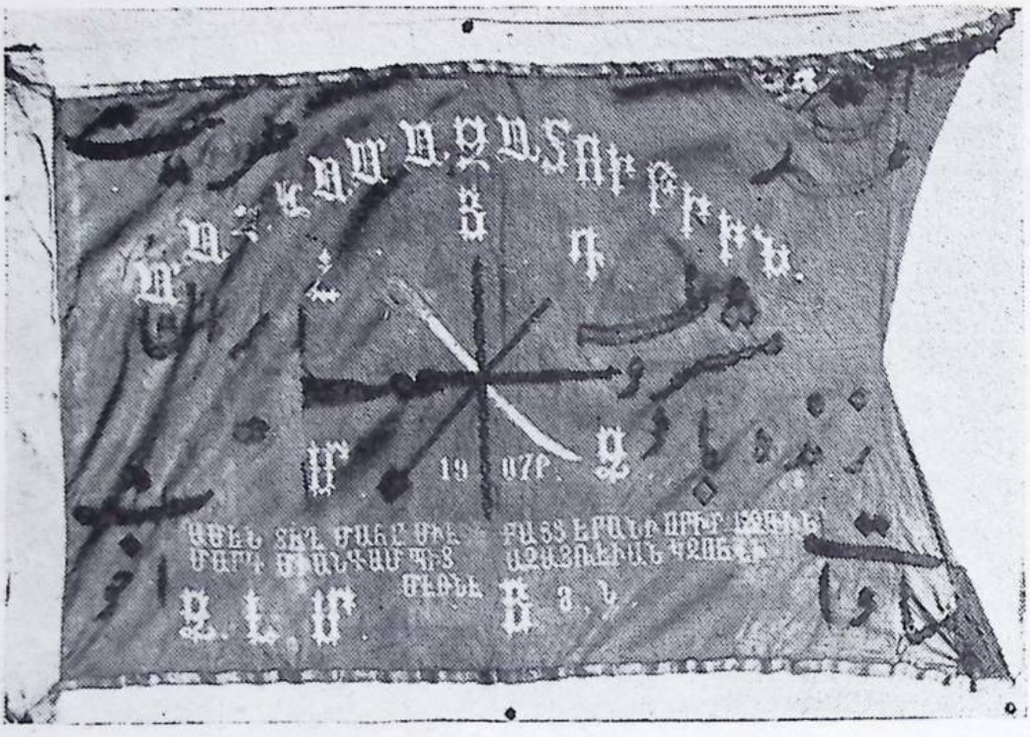
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԽՄԲԱՆԿԱՐ ՄԸ ԵՒ ԳԱՍՊԱՐ ԻՓԷԿԵԱՆ

Տարեդրքիս անցեալ տարուան հատորի 310րդ էջին վրայ համառօտակի արձանագրած էինք Թէհրանի դրաւումը 1921ին, գնդապետ Ռըզա խանի կողմէ, որ հետագային, 1925ին, հռչակուեցաւ իրանական փահլաւի արքայատոհմին հիմնադիրը իրրեւ Ռըզա Շահ: Յիշատակած էինք, թէ Թէհրանի դրաւման առաջին չրջանին, երբ Ռըզա խան ստանձնած էր պատերազմական նախարարութիւնն ու բանակի ընդհ. հրամանատարութիւնը, վարչապետ նշանակուած էր օրագրող Սայիտ Զիաէտտին Թապաթապայ: Այս վերջինը կը հրատարակէր «Ռաաա» թերթը, որու արտաքին քաղաքականութեան բաժնին խըմ-

քաղքապետն էր Գասպար Իփէկեան: Թէ՛ պետական հարուածի կազմակերպման չրջանին եւ թէ՛ այնուհետեւ, Թէհրանի մէջ ու ապա արտասահման, ուր մնաց Զիակտաին Թապաթապայ ամրողջ 20 տարի, անոր գործակցութիւն ունեցած են Գ. Իփէկեանն ու պարսիկ օրագրողը:

Պետական հարուածի կազմակերպումէն դեռ երկու տարի առաջ, 1919ին, Գ. Իփէկեան, որ իբեւ ուսուցիչ կը մնար Թէհրան, նշանակուած էր կրթական նախարարութեան ընդհ. քննիչ, իսկ պետական հարուածէն յետոյ առանձնած էր Թէհրանի քաղաքապետութեան ընդհ. տնօրէնի պաշտօնը:

Կը կատարենք այս լրացումը, 435րդ էջին վրայ հրատարակուած պատմական խմբանկարի մը կապակցութեամբ:

Հ. Յ. Դաշնակցութեան Փարիզի Թանգարանին մէջ պահուած հին դրօշակներէն մէկը: Պարսկերէնով եւ ներկով դրօշակին մէջտեղը գրուած է *Զինուժպատ մէչրութէ իրան* (կեցցէ սահմանադրական Իրանը), իսկ չորս անկիւններու վրայ՝ *ազատլէթ* (արդարութիւն), *հիւրրիէթ* (ազատութիւն), *մուսաւաթ* (հաւասարութիւն) եւ *ուխուվէթ* (եղբայրութիւն): Կարելի չեղաւ ստուգել, թէ ինչ բառերու կրճատումներ են Մ. Զ. Զ. Լ. Մ. Յ. Յ. եւ Ն. սկզբնատառերը: Ուշագրաւ է որ Հ. Յ. Դ. զինանշանը ներկայացուած է հրացանով մը, առանց փետուր-գրչի:

ԵՐԿՈՒ ԽՄԲԱՆԿԱՐՆԵՐ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿՌԻՒՆԵՐՈՒ ՕՐԵՐԷՆ

Դարձեալ, իրանահայ գաղութի անցեալ պատմութեան եւ մասնաւորաբար 1908–12ի սահմանադրական կռիւներու կապակցութեամբ կը հրատարակենք ուրիշ երկու խմբանկարներ, որոնցմէ մէկը կը ներկայացնէ կռիւներու ընթացքին վիրաւորուած հայ մարտիկնե-

լուն մէկ մասը եւ այդ շրջանին Թէհրանի մէջ կազմուած Հայ կամաւոր Խաչի կանանց մէկ խումբը, Եփրեմ խանի հետ: Վիրաւորները պատսպարուած էին տիգրանակերտցի բժիշկ Պ. Թաշճեանի ղեկավարած հիւանդանոցին մէջ: Նկարը քաշուած է Թէհրան, 1909ին, երբ Եփրեմ խան եւ Սարդար Ասաղ, մայրաքաղաքը դրաւելով, տապալած էին Շահ Մոհամմէտ Ալին:

Երկրորդ խմբանկարը քաշուած է 1912ի ամառը, Եփրեմ խանի սպաննուած վայրին մէջ, Համատանի Սուրջէ գիւղին մէջ, Համատանի Սուրջէ գիւղը (եւ ոչ թէ Բըհար գիւղը, ինչպէս գրած էինք անցեալ տարի, Տարեգրքիս 526րդ էջին վրայ), այնտեղ տրուած խմբական այցելութեան մը առթիւ: Մանրամասնութիւնները՝ նկարին ներքեւ: Այս նկարը ի պահ դրուած է Հ. Ց. Դաշնակցութեան Փարիզի Թանգարանին մէջ:

Նկարը կը ներկայացնէ Համատանի Սուրջէ գիւղին բերդը, ուրկէ արձակուած գնդակով սպանուեցաւ անզուգական հերոս Եփրեմը: Քաշուած է հերոսի նահատակութեան վայրը տրուած այցելութեան մը առթիւ: Ձախէն աջ՝ 2րդն է Սարգիս Գաբրիէլեան («Պարլամենտ Սարգիս» անունով ծանօթ), 3րդը՝ գնդապետ Գիւզօ խան (որ ողջ է եւ կը բնակի Թէհրան), 6րդը՝ Եփրեմի այրին՝ տիկին Աննա, 7րդը՝ իրանահայ գործիչ եւ գրագէտ Յովսէփ Միրզայեան եւ 9րդը, վիճուորականի համազգեստով, Եփրեմի զինակիցներէն մարտիկ Աբրահամ խան Բախտիարի (Աբրահամ Յովակիմեան), որ կը բնակի այժմ Շիրազ:

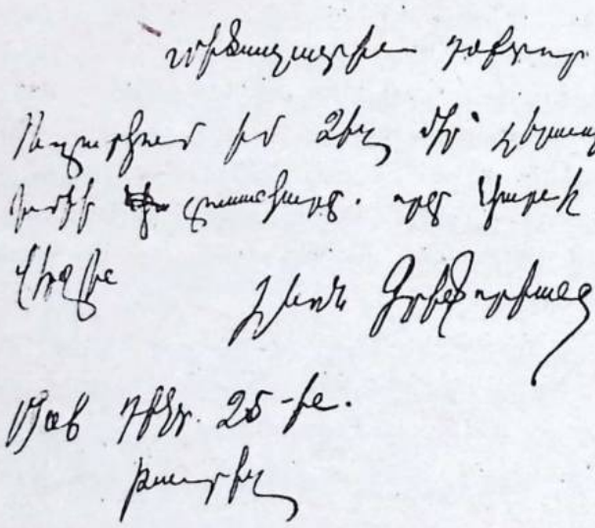
ՀԻՆ ԴՐՕՇԱԿ ՄԸ

Դարձեալ, այդ Թանգարանին մէջ պահուած է դաշնակցական կազմի մը կողմէ նուիրուած ձեռագործ մետաքսեայ դրօշ մը, զոր նոյնպէս նկարել տուինք Տարեգրքիս համար, իբրեւ հին օրերէն մնացած յիշատակ: Ենթադրելով, որ դրօշը նուիրուած կրնայ ըլլալ Եփրեմին, ատուգում կատարեցինք Թէհրանի մէջ: Ահա թէ ինչ կը գրէ մեզի Տաճատ Պօղոսեան այս մասին.

— «Մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնից յետոյ մեր երէցները (ժամանակին մասնակից սահմանադրական կուսակցութեան եւ թէհրանաբնակ) հաստատեցին, որ դա Եփրեմին չի առընչւում: Սահմ· շարժումներին Եփրեմը գործօն մասնակցութիւն է ունեցել 1908 թ·· վերջին ամիսներից մինչեւ 1912 Մայիս, իր նահատակութեան օրը (հին տոմարով 1912 Մայիս 6, նոր տոմարով՝ Մայիս 19): Սպանուել է Համատանի շրջանի Սուրջէ գիւղում, երեկոյեան ժամը 4·30ին: Նկարի թուականը չի համապատասխանում Եփրեմի գործունէութեան շրջանին: Դրօշակը կրում է 1907 թուականը: Նշանակում է, տրուած է եղել սահմ· կուսակցութեան մասնակցած որեւէ հայկ· խմբի, որին անդամակցած չի եղել Եփրեմը: Եփրեմն իր գործունէութիւնն սկսել է, ինչպէս յիշատակեցի, 1908 թուի վերջին ամիսներին, Ռաշտ քաղաքում: 1909 թ·· փետրուարին գրաւում է Ռաշտը, ապա կազմակերպում է արշաւանք դէպի Թէհրան: Մի քանի խոչընդոտներ

Թաւրիզի Լիլաւա դպրոցի նուագախումբը, 1906ին: Նկարին հետեւը խմբագրվարը գրած է·—

դանդաղեցնում են նրա արշաւանքը, բայց ի վերջոյ, Թէհրանը գրաւում է իր յեղափոխական բանակի հետ, 1909 թ. Յունիս 29ին:

«Ստուգեցի նաեւ, որ Եփրեմին դրօշակ նուիրել է Թէհրանի դաշնակցական «Կայծակ» խումբը, նրա մէկ այլ յաղթանակի առթիւ, երբ նա նախատամարտից վերադառնում է Թէհրան, հաւանաբար 1910 թուին (ստոյգ թուականը ճշդել չկարողացայ): Ենթադրւում է, որ Ղարադաղ գաւառի յաղթանակից յետոյ պիտի լինի: Այս առիթով, Թէհրանում, յեղափոխական կառավարութեան եւ ժողովրդի կողմից կազմակերպուած է լինում մի փառաւոր ընդունելութիւն, որին մասնակցում է նաեւ հայ համայնքը:

«Ճիշդ է որ 1907ին, Եփրեմը գտնւում էր Իրանում (Ռաշտում) եւ մասնակցում էր սահմ. շարժման կողմնակից յեղափոխականների ժողովներին, բայց դեռ եւս այնքան ականաւոր դէմք չէր, որ նրան դրօշակ նուիրէին: Նրա անունը հռչակւում է 1909 թ. Փետրուարին, Ռաշտի գրաւումով եւ մանաւանդ 1909 թ. Յունիս 29ից յետոյ:»

ՈՒՐԻՇ ԽՄԲԱՆԿԱՐ ՄԸ

Իրանահայ դպրութի անցեալին կնպակցութեամբ մէկ այլ խմբանկար կը ներկայացնէ Թաւրիզի Լիլաւա թաղամասի ազգային դպրոցի երաժշտախումբը, այժմ հանդուցեալ երաժշտապէտ Լեւոն Գրիգորեանի ղեկավարութեամբ: Նկարը նուիրուած է նոյն ինքն խմբավարին կողմէ Դոկտ. Կարապետ Փաշայեանին, որ նախապէս ուսուցիչ եղած էր նոյն վարժարանին մէջ, բայց նկարի քաշուած թուականին, 1906ին, մեկնած էր Թաւրիզէն: Նկարին նաեւը ըլլուածը կը հրատարակենք նոյնութեամբ:

Տ. ԿԱՐԱՊԵՏ Ա. ՔՀՆՅ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ՓՐԿԱՐԱՐ ԴԵՐԸ ԹԱՒՐԻԶԻ ՄԷՋ, ԹՐՔԱԿԱՆ ԳՐԱԽՄԱՆ ՕՐԵՐՈՒՆ

Ատրպատականէն ներս Թուրքերու խուժման եւ Թաւրիզի պրաւման չրջանի իրադարձութեանց իրազեկ բարեկամ մը կը խնդրէ մեզմէ յատկապէս վեր առնել այն փրկարար դերը, զոր ունեցաւ Ատրպատականի վաստակաշատ առաջնորդական փոխանորդը՝ Տ. Կարապետ Ա. քհնյ. Մանուկեան, պրաւման այդ դժնդակ օրերուն, դիւանագէտի վայել ճարտարութեամբ վարելով իր յարաբերութիւնները թուրք պինուորական իշխանութեանց հետ: Այդ օրերու որոշ մէկ չրջանին, Առաջնորդը՝ հոդելոյս Մելիք-Թանդեան Սրբազան կը բացակայէր Թաւրիզէն եւ աչխատանքին ամբողջ ծանրութիւնը ինկած էր Տ. Կարապետ հօր ուսերուն վրայ: Եւ երբ վերադարձին, Սրբազանը կը դիմէ Թաւրիզի ամերիկեան հիւպատոսին եւ չնորհակալութիւն կը յայտնէ այդ վտանգաւոր օրերուն իր գոյց տուած աջակցութեան համար, հիւպատոսը կ'ըսէ, թէ «չնորհակալութեան հարկ չկայ, որովհետեւ ձեր փոխանորդը այնքան խելացի գործունէութիւն մը ունեցաւ, որ մեր օգնութեան դրեթէ պէտք չզգայ»:

ՃՇԴՈՒՄՆԵՐ ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՑԻՆ

Նոր Ջուղայէն Լեւոն Մինասեան կ'ընէ հետեւեալ ուղղումները, զանազան կէտերու առընչութեամբ.—

1) *Դպրոցներու Հոգաբարձութիւնն ալ կ'ընտրուի ոչ թէ Համայնական Խորհուրդին, այլ ժողովուրդին կողմէ* (1958ի Տարեգիրք, էջ 464)։

2) *1957ին ոչ թէ վերընտրուած, այլ ընտրուած է Համայնական Խորհուրդը, որուն կազմն է հետեւեալը.— Մինաս Մինասեան (նախագահ), Զանի Պարթեւ (փոխ նախագահ), Լեւոն Մինասեան (քարտուղար), Ղազարոս Ադանեան (դանձապահ), Տ. Խորէն քհնյ. Կիրակոսեան (կրօնական Խորհուրդի ներկայացուցիչ), Տ. Աւետիս քհնյ. Եղգարեան (Չհարմահալի ներկայացուցիչ), Իսախան Խուդավերդեան (Փէրիոյ ներկայացուցիչ), Յովհաննէս Օհանեան եւ Յարութիւն Աբրահամեան (միւնոյն էջը)։*

3) *Սանդիբարանի բնակչութեան թիւն է 1511 եւ ոչ թէ 1151, ինչպէս գրուած էր* (էջ 488)։

4) *Նոր Ջուղայի մէջ ալ կայ հայ Գալստականներու մէկ խումբ, որոնք երկու տարի առաջ չինած են իրենց ժողովասրահը նպաստելի պողոտային վրայ։*

ՈՒՐԻՇ ԵՐԿՈՒ ՃՇԴՈՒՄՆԵՐ

«Ասպարէզ»ի մէջ Ա. Ամուրեան (Անդրէ Տէր Օհանեան) կը ճշդէ, թէ Քերմանշահի հայ համայնքը ունի դպրոց, որ կը կոչուի «Արիան» (տեսնել Տարեգրքի 389րդ էջը)։ *Այս մասին ճշդում մը հրատարակած էր նաեւ Գ. Նահապետեան «Ալիք»ի 3 Փետր. 1959ի թիւին մէջ։*

Գրած էինք նաեւ 390րդ էջին վրայ, թէ Անդրէ Տէր Օհանեանի խմբագրութեան օրով «Ալիք»ը կիսաշաբաթաթերթ դարձաւ։ Կատարուած ուղղումի համաձայն, ընդհակառակն, Ա. Տ. Օհանեանի օրով (1937–42)*, «Ալիք»ը դարձաւ օրաթերթ, 1940ին։*

ՊԱՐՏԻԶԱԿԻ ԱՂՋԻԿՆԵՐՈՒՆ ԽՄԲԱՆԿԱՐԸ

Տարեգրիս անցեալ տարուան հատորի 211րդ էջին վրայ հրատարակած էինք Պարտիզակի աղջիկներուն մէկ խմբանկարը։ Ամերիկայէն տեղեկացուցին մեզի, թէ ամբողջ գիւղին մէջ, ժամանակին, իր գեղեցկութեամբը համբաւ շահած աղջկան անունն է *Ժրնեւ* եւ ոչ թէ *Անժէլ*, ինչպէս գրած էինք տժգունած յիշողութեամբ։ Ողջ է եւ կը բնակի Պոսթընն։ Նկարն ալ բաշուած է «Դեղնդան աղբիւր»ի ճամբուն եզերքը, 1914ին։ Նկարին ետեւի կարգի ձախէն առաջինը՝ այժմ Տիթրոյիթ ապրող տիկին Նոյեմի Աղապապեանն է։ Առաջին կարգի երկրորդ եւ չորրորդ աղջիկները պանտրմացի օրիորդներ են, որոնք այդ տարին Պարտիզակ գացած էին մանկապարտիզպանութեան դասընթացքի հետեւելու համար։ Խմբանկարի 11 աղջիկներէն 6ը նահատակուած են Մեծ Եղեռնի օրերուն...

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Է· ՄԱՍ

ԿԷՍ – ԲԺՇԿԱԿԱՆ

ՅԱՂԱԳՍ ՓՈՒՆԻ ԵՒ ··· ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ ԴԵՂԵՐ

ԹՈՒԲԱԽՏԻՆ ԵՒ ՍՏԱՄՈՔՍԻ ԿԵՂԻՆ ԴԷՄ

ԼԱԼՆ ԱՀ ՈՒՆԻ ԻՐ ՕԳՈՒՏԸ ··· ԱՅՐԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

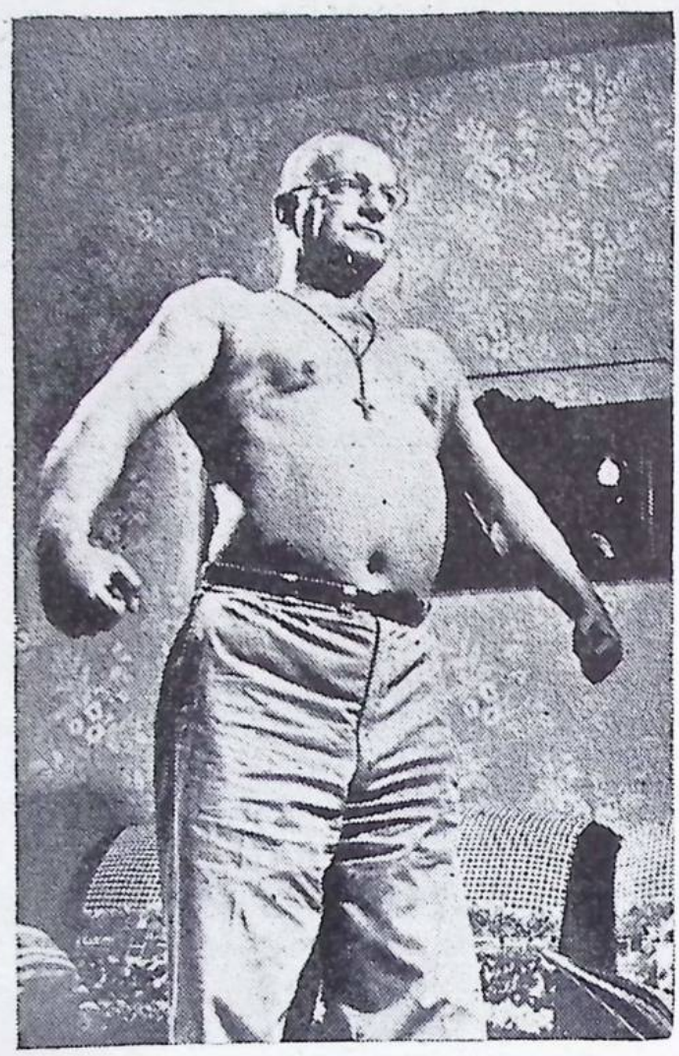
ՇԱՏ ԿԱՐԵՒՈՐ ՎԻԹԱՄԻՆ ՄԸ

ԵՒ ԻՐ ԴԵՐԸ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆՈՑՆ ՄԷՋ

ՅԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԾԽԱՄՈՂՆԵՐՈՒՆ

ԵՒ ԱՅԼ ՆԻՒԹԵՐ ՈՒ ՆԿԱՐՆԵՐ

ԱՐԻՒՆ ՏՈՒՈՂՆԵՐՈՒ ԱԽՈՅԵԱՆ

Դիտեցէք այս մարմնեղ մարդը եւ զարմացէք: — Միացեալ Նահանգներու Գոլորատօ նահանգի Տինվէր քաղաքէն Տէյվիտ Փրինս — այսպէս է անոր անունը — 23 տարիներու ընթացքին եւ ուրիշներու կեանքը փրկելու համար, 185 փայնթ, այն է 103 լիտր արիւն պարպած է իր երակներէն, — կը նշանակէ 20 անգամ աւելի քան այն քանակութիւնը, որ շրջան կ'ընէ մարդկային մարմնոյն մէջ: Կը բաւէ միայն դիտել զայն, հաստատելու համար, որ տարիներու ընթացքին այսքան մեծ չափով արիւն կորսնցնելէետքն ալ, Տէյվիտ Փրինս, աւելի քան առողջ եւ ուժեղ մարդու տեսքը ունի: — Լաւ օրինակ մը բոլոր անոնց համար, որոնք կը վարանին տալու իրենց արիւնը արեան պէտք ունեցող հիւանդներուն, վախնալով որ արիւն տալով վրայ կուտան իրենց առողջութիւնը:

ԵՐԿՐՈՐԴԸ ՆՈՅՆՔԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐ, ՈՐՔԱՆ ԱՌԱՋԻՆԸ

Անհամար այրեր եւ կիներ կան, որոնք ամէն պիշեր ժամեր կ'անցընեն իրենց անեակը չափչփելով, կարդալով, ծխելով կամ բաւիս մտիկ ընելով: Ասոնք, մեր արդիական քաղաքակրթութեան Թիւ Մէկ Հանրային Թշնամիին՝ անքնութեան զոհերն են:

Անքնութիւնը կոտնդնել տուած է դատեր՝ վաստաբաններու, ճակատամարտներ՝ զօրավարներու, պայմանագրութիւններ՝ գործի մարդոց եւ նոյն իսկ կոտնդնել տուած է ամուսիններ իրենց կիներուն:

Անասուններու վրայ կատարուած փորձերը ցոյց տուած են, որ չուն մը կրնայ վեթուն օր ապրիլ առանց ուտելու, բայց կը մեռնի, եթէ մէկ շաբաթ անքուն մնայ:

Դեռ ԺԹ. դարուն վերմանացի բժիշկ մը՝ Քարլ Շլայխ կուտար սա խորհուրդը.— «Բնաւ ցաւ մի զգար, եթէ կարենաս կեանքիդ կէսը անցնել քնանալով. պիտոյիր, որ մնացեալ կէսը կրկինով պիտի ապրիս:»

Տոքթ. Քարլ Շլայխ կը ներկայանայ իբրեւ նախակարապետը այսօրուան այն մասնագէտներուն, որոնք քունով կը զարմանեն յօդացաւէ, պլխացաւէ, չաքարախտէ եւ անձկութենէ տառապող պանպան հիւանդներ եւ կ'առողջացնեն զանոնք կամ լինքնավստահութիւն կը ներշնչեն անոնց: Քունով զարմանումը տարածուած է այսօր գրեթէ բոլոր երկիրներու մէջ: Իսկ ռուսական պարբերաթերթ «Օկոնիոք»ի համաձայն, զարմանման այդ եղանակը կը նպաստէ միաժամանակ կեանքի երկարաձգման: Ռուս բժիշկները, իրենց չատ մը փորձերէն մէկը կատարած են 16 տարեկան ծեր չան մը վրայ, որուն օրերը համրուած էին անդամալուծման հետեւանքով: Դարմանատ մը մէջ քնացուցած են զայն արուեստական եղանակով եւ ամբողջ երեք ամիս, թեթեւօրէն կերակրելու համար միայն արթընցուցած են: Շունը, այնուհետեւ ապրած է եօթը տարի եւս: Այս բժիշկները կը կարծեն, թէ քնաբուժութեան չնորհիւ մարդիկ պիտի կրնան «իրենց կեանքը 30–40 տարիով երկարաձգել» եւ ապրիլ աւելի խաղաղ կեանք մը:

Հեւ ի հեւ կեանքի մէջ քունը այն ակն է, որ ամէն օր կը լեցնէ՝ այդ կեանքին համար անհրաժեշտ ուժին մարտկոցները: Ջքնանալ, հետեւաբար, կը նշանակէ մարմնոյն պարտադրել այդ ուժին նուազումը, որ, ուշ կամ կանուխ, այլազան խանգարումներու դուռ կը բանայ անպատճառ:

Քնանալու եւ լա՛ւ քնանալու անհրաժեշտութեան չափ, սակայն, կարեւոր է նաեւ արթննալու հարցը: Կարգ մը նշանաւոր մասնագէտներ, այս մասին իրենց կատարած երկարամեայ պրպտումներով յանգած են չատ զարմանալի եզրակացութեանց: Տասնեակ հազարաւոր այրերու եւ կիներու արթննալու եղանակը ուսումնասիրելով, այս բժիշկները ու հոգեբանները գտած են, որ առտուները անկողինէն դանդաղօրէն ելլելը հազար անգամ աւելի նախընտրելի է մէկ ոստումով ցատկել-ելլելէն:

Եթէ ցատկելով դուրս կուգաք անկողինէն, կը մղէք ձեր ուղեղը գործելու չատ արագ եւ չատ կանուխ, բան մը որ կրնայ անախորժ վիճակի մատնել ձեզ ամբողջ օրուան ընթացքին: Գիտցէք, որ ոչ ձեր ուղեղը, ոչ ալ ձեր մարմինը արթնցած կ'ըլլան անմիջապէս որ կը զարնէ ձեր զարթուցիչ ժամացոյցը: Այդ պահուն կը գտնուիք մտավիճակի մը մէջ, որ թոյլ չի տար ձեզի յստակ տեսնելու ամէն բան, մէկ անգամէն:

Շիքագոյի համալսարանի քնարուժական հիմնարկութեան փրոֆէսօրներէն նշանաւոր մասնագէտ Տոքթ. Նաթանայէլ Քլայթման, որ 30 տարիներէ ի վեր կ'ուսումնասիրէ քունը, իր խնամքին տակ ունեցած է ուսանող մը, որ ամէն առաւօտ կ'արթննար զարթուցիչով, կ'ածիլուէր, կը հագուէր, կը նախաճաշէր եւ այնուհետեւ երեք վայրկեան ալ կը քալէր բակին մէջ դասարանը երթալու համար, բայց մինչեւ որ դասերը սկսելու զանգը չհնչէր, բան մըն ալ չէր յիշեր իր գիտցածներէն:

Պարագան յաճախադէպ չէ, բայց կան անհամար մարդիկ, որոնք, «յստակ տեսնելու» կամ «իրենք զիրենք գտնելու» համար, դաւաթ մը սուրճի կամ սիկարէթի մը պահանջը կը զգան:

Այս մասնագէտները, առտուները արթննալու հարցին մէջ կեցած են երեք հիմնական սկզբունքներու վրայ:

1) Երբ կ'արթննաք, քանի մը րոպէ մնացէք անկողնին մէջ, հանդարտօրէն: Օրը սկսէք քաղցրօրէն, մեղմօրէն: Մի խորհիք ձեզ տանջող հարցերու կամ մտահոգութեանց մասին, որոնք, այդ պահուն, բնականէն աւելի մեծ ու ծանր պիտի թուին ձեզի: Մի վիճիք: Մնացէք հանդարտ, առանց չիղերու լարուածութեան: Ու վար մի ցատկէք ձեր անկողինէն: Իջէք դանդաղօրէն եւ ձեր թեւերը լարելով ըրէք քանի մը չարժումներ, որպէսզի գործի մղէք ձեր մկանները:

2) Դիւրացուցէք ձեր մարմնոյն գործը, թարմ ուժի նպաստ մը հայթայթելով անոր: Գիշերուան ընթացքին մարմնոյն մէջ գտնուող

չաքարի չափը կրնայ շատ պակսած ըլլալ եւ թերեւս այդ է պատճառն ալ պատահական դլխապտոյտի մը կամ յաճախակի անտրամադրութեան, առաւօտեան ժամերուն: Հարցը կը լուծուի, եթէ ձեր դիշերասեղանին վրայ ունենաք բաժակ մը պաղաջուր:

3) Երբեք, բայց երբե՛ք մի պայքարիք զարթուցիչ ժամացոյցին դէմ: Արթնցէք, առանց տրտնջալու, որովհետեւ, եթէ արթննաք վատ տրամադրութեամբ, ձեր բախտն անիծելէն, դիտցէք որ ամբողջ օրը կրնաք մնալ այդ դժնդակ հոդեվիճակին մէջ:

Նիւ Եորքի Սիմմընզ քնարուժական հիմնարկութեան մասնագէտները ուշադրութեան առարկայ դարձուցած են արթննալու այլապան պարագաներ: Ուսումնասիրած են պարագան մարդոց, որոնք մէկ անդամէն կ'արթննան լաւ տրամադրութեամբ, ուրիշներու՝ որոնք իրենց ուղած ժամանակէն առաջ զարնել կուտան զարթուցիչը, որպէսզի բուն ժամը զալուն ելլեն եւ անոնց, որոնց քունը ծանր է եւ ռումբի պայթում մը պէտք է զիրենք արթնցնելու համար:

Քիչ է թիւը անոնց, որոնք կ'արթննան լաւ տրամադրութեամբ, ինչպէս քիչ են նաեւ անոնք, որ «զարթուցիչ մը ունին իրենց զլխուն մէջ» եւ կրնան արթննալ ո՛ր ժամուն որ ուզեն: Մեծամասնութիւնը կը կազմեն անոնք, որ «դանդաղօրէն ճամբայ կ'ելլեն» եւ քիչ մը ժամանակի պէտք կ'ունենան՝ քունը զարթնումէն բաժնող միջոցը լեցնելու համար:

Արթննալը կապուած է անչուշտ քնանալուն եւ մանաւանդ ե՛րբ քնանալուն հետ:

— Ո՞ր ժամուն կը պառկիք սովորաբար, սիրելի՛ս...

Բազմաթիւ ամերիկացի բժիշկներու կարծիքով, այր մը այս հարցումը պէտք է տայ այն աղջկան, որուն հետ կ'ուզէ ամուսնանալ: Տրուելիք պատասխանը, կ'ըսեն անոնք, թոյլ պիտի տայ աւելի լաւ պիտնալու, թէ երջանիկ պիտի ըլլա՞յ այդ ամուսնութիւնը: «Քնանալու սովորութեանց» շուրջ վէճ մը կրնայ, այլապէս, վեց ամիսէն յանդիլ ամուսնալուծման:

Շիքակոցի երիտասարդ փաստաբան Ճոն Հ.ի եւ իր կնոջը՝ Մէրիի պատմութիւնը շատ բնորոշ է այս տեսակէտով: «Կայծակնային» սիրահարութեամբ մը ամուսնանալէն երեք ամիս յետոյ, Ճոն կը խոստովանէր իր բժիշկին, թէ իրենց ամուսնութիւնը «չէր քալեր»: Հակառակ անոր, որ այր ու կին զիրար շատ կը սիրէին, բայց եւ այնպէս վէճն ու կռիւը անպակաս էին իրենց մէջ: Հոդ չունէին, դրամական նեղութիւն՝ նմանապէս, բայց չէին կրնար իրար հասկնալ:

Այս բարեկամ բժիշկը երկար ժամանակ աշխատած էր Շիքակոյի քնարուժական հիմնարկութեան մէջ: Ցետ քննութեան, ուրեմն, կրցաւ ան հաստատել, թէ Ճոնի եւ Մէրիի երջանկութիւնը սպառնալիքի տակ էր, որովհետեւ երկուքն ալ կը պատկանէին տարբեր

տարբեր «քնախումբերու»։ Ձոն «առաւօտեան մարզոց» խումբին էր։ Ուրախ–պուարթ կ'արթննար առտուները, կը սուլէր կամ կ'երգէր եւ հաճոյքով կ'ածխլուէր ու կը նախաճաշէր։ Օրուան ընթացքին կ'աշխատէր եռանդով եւ երեկոները, երբ տուն վերադառնար յոգնած, կ'ուզէր քնանալ ժամը 10ին։

Մէրին, ճիշդ հակառակն էր. կը պատկանէր ան «երեկոյեան մարզոց» խումբին։ Ուշ կ'արթննար եւ ժամեր կ'ուզէր ինքզինքը պատրաստելու համար։ Օրը քաշքշելէ յետոյ, որմէպէսութիւնը կը բարձրանար, երբ իրիկուն կ'ըլլար։ Գնաթաթախ վիճակով չէր կրնար անշուշտ խօսակցիլ ամուսնոյն հետ։ «Հանդիստ ձկէ պիս», կ'ըսէր, եթէ նոյնիսկ փորձուէր պատմել մը օրուան սուրճով ինքզինքը պըտնել։ Երեկոները, սակայն, ճիշդ հակառակն էր։ Ձոն յոգնած տուն կուգար, մինչդեռ ինք կ'ուզէր որ դուրս ելլէին։ Դուրս չկարենալ ելլելու պարագային իսկ, քունը չէր պար եւ մինչեւ ժամը 11–12 կը զբաղէր պատեան գործերով, երբ ամուսինը չռռոնչ մարած կ'ըլլար իր լամբը։

— Անհամաձայնութեան պատճառը ուրեմն, բսաւ բժիշկը, այն է որ կը պատկանիք իրարու ներհակ երկու «քունի չրջանակներու»։

Փրոֆ. Գլայմմանն էր, որ յետ երկար պննութեանց, ի յայտ բերաւ այս «քունի չրջանակներուն» գոյութիւնը։ Ուղեղին, սրտին եւ շնչառութեան վրայ կատարած պիտական փորձարկութիւններով հաստատեց, թէ չափահասներուն մեծ մասը կը պատկանի «կերեկուան մարզոց» խումբին, որուն երկու ծայրերը կը պտնուին «առաւօտեան մարզոց» եւ «երեկոյեան մարզոց» խումբերը։

«Ցերեկուան մարզիկը» կ'արթննան ժամը 7–8ին եւ մինչեւ յետմիջօրէի ժամը 2–6ը կ'աշխատին լաւագոյն արդիւնքներով։ «Առաւօտեաններըը» կանուխ կ'արթննան եւ կանուխ ալ կ'ուզեն պառկիլ։ Իսկ «երեկոյեաններըը», դիշերները ուշ պառկելէն յետոյ, առտուներըը ուշ արթննալով, կը չարունակեն քնանալ նաեւ ոտքի վրայ։

Հնչտ չէ փոխել ընթացքը այս «ներքին սլաքին», որ կը կարգաւորէ քունի եւ զարթնումի յարաբերականութիւնը։ Եթէ «առտուան ժամը 7–11ի» չրջանակին մէջ աւելի լաւ կ'աշխատիք, երեկոյեան ժամը 11ին պիտի սկսիք յօրանջել եւ յոգնած պիտի ղպաք դուք ղձեղ, եթէ նոյնիսկ ամբողջ օրը անցուցած ըլլաք անկողնի մէջ եւ վաղ դիշերուան ժամերուն չանաք յաղթահարել ձեր կոպերը ծանրացնող քունը։

«Ներքին սլաք»ի այս բռնատիրութիւնը մասնաւորաբար ղգալի կը դառնայ արձակուրդի ժամանակ։ Կ'ուզէք քնանալ մինչեւ առտուան ժամը 10, բայց չէք կրնար։ Ժամը 7ին արթնցած էք արդէն, ինչպէս սովորաբար կ'արթննայիք ամբողջ տարին։ Հակառակ ձեր կամքին, «ներքին սլաքը» զրուած է արդէն ժամը 7ի վրայ։

Երկար համբերութիւն պէտք է բարեփոխելու համար «քունի

չրջանակը»: Գործը աւելի դիւրին է «գերեզուան մարդոց» համար, բայց ոչ «երեկոյեան մարդոց», որոնք առաւօտն կանուխ արթննալու եւ դիշերն ալ կանուխ պառկելու սովորութիւն ունին:

Եթէ մարդ, քնանալ–արթննալու այս հարցին մէջ իր բնութեան հակառակ կնոջ մը հետ ամուսնանալու անբախտութիւնը ունենայ, կրնայ շատ հաւանաբար կորսնցնել իր ամուսնական երջանկութիւնը: Ամերիկայի մէջ քիչ չէ թիւը այն ամուսնալուծումներուն, որոնք արդիւնքն են «քունի չրջանակներու» այս տարբերութեան: Անցեալ տարի Նիւ Եորքի ապահարզաններու դատարանը ներկայացաւ ամուսին մը, որ հազիւ 5 ամսուան ամուսնական չրջանէ մը յետոյ ինկած էր յուսահատութեան դիրքը: Կնոջը դիշերային դրազումները կը չարունակուէին մինչեւ առաւօտեան ժամերը եւ դրեթէ ամէն դիշեր, ժամը 2–3էն առաջ չէր ելլեր ան պրիճի սեղանին առջեւէն: Այնուհետեւ, մինչեւ կէսօր «մեռած էր» ան ուրիչներու համար եւ հազիւ թէ ինքզինքը կը գտնէր երեկոյեան թէյի ժամերուն:

Երանի՛ այսպէս խաղաղ ճնացողին...

Եթէ, կ'ըսեն մասնագէտները, իրար սիրող ամուսնացած զոյգերը ըմբռնեն, թէ իրենց գործառութիւնները ծագում կ'առնեն քնանալու եւ արթննալու տարբեր սովորութիւններէ ն, հարցին կէսը լուծուած կ'ըլլայ: Եւ եթէ, այնուհետեւ, համբերութեամբ չանան իրարու յարմարիլ, այն ատեն կը դառնան անոնք անսպասմանօրէն երջանիկ, ինչպէս դարձած են այսօր Ճոնն ու Մէրին:

Այս բոլորը ցոյց կուտան, ուրեմն, որ քնանալու եւ լա՛ւ քնանալու չափ կարեւոր է նաեւ արթննալը, ժամանակին եւ լա՛ւ տրամադրութեամբ արթննալը:

Քնանալու կապակցութեամբ պիտի ըսենք նաեւ այն, որ կարծուածէն աւելի քիչ նշանակութիւն ունի անկողին մտնելու ժամը: Կարեւորը, նախ, քունի նուազագոյն չափը ապահովելն է եւ ապա այդ չափով եւ կանոնաւոր կերպով քնանալը:

Քունին կանոնաւորութիւնը, այսուհանդերձ, շատ աւելի կարեւոր է, քան անկողին մտնելու ժամը: Մինչեւ դիշերուան ուշ ժամերը աշխատող շատ մը մարդիկ հանդիստ կրնան քնանալ, որով–

հետեւ ամէն պիշեր կը քնանան միեւնոյն ժամուն: Քունը կը խանդարուի, երբ մարդ ամէն օր տարբեր ժամերու կը քնանայ, ինչպէս չաուերը կ'ընեն մասնաւորաբար քաղաքներու մէջ: Եթէ ստիպուած էք չարաթը 3–4 օր աշխատիլ մինչեւ կէս պիշերները, պէտք է հետեւաբար ամէ՛ն պիշեր պառկիք ժամը 12·30ին կամ 1ին, ոչ աւելի ուշ, ոչ ալ աւելի կանուխ: Ու մի մոռնաք, որ պիշերները անքուն անցուցած ձեր ժամերը կրնաք փոխարինել քուն մը քաշելով յետմիջօրէներուն, իբրեւ դարմանում նախորդ պիշերուան անքնութեան եւ ի նախապատրաստութիւն պալիքին, որպէսզի կարենաք դիմանալ մինչեւ ձեր քնանալու պահը, կէս պիշերէն յետոյ:

ՓՈՐՁՈՒԱԾ ՀՆԱՐՔՆԵՐ
ՍԻԿԱՐԷԹ ԾԽԵԼԷ ՀՐԱՀԱՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Բրիտանական կառավարութիւնը, անցեալ տարի հրատարակեց չոնդալից յայտարարութիւն մը, որ ազդարարութիւն մըն էր ծխամոլներու համար եւ որ խորապէս տպաւորեց հանրային կարծիքը: Այդ յայտարարութեան մէջ կ'ըսուէր, թէ ծխելը եւ մանաւանդ չաու ծխելը պարարտ պետին մը կը պատրաստէ կոկորդի եւ թոքերու քանսէրին համար: Եւ կուտար վիճակագրական թիւեր:

Անգլիական թերթ մը այս առթիւ հարցարան մը ուղղեց իր այն ընթերցողներուն, որոնք յայտած են հրաժարիլ ծխելու ունակութենէն եւ թելադրեց պարզել իրենց յաջողութեան գաղտնիքը: Ստացուած բազմաթիւ պատասխաններու մէջ, հետաքրքրական հետեւեալները.—

Ստկեցէք քանի մը հատ կեղեւով նարինջ եւ քերթեցէք կեղեւին ներսի սպիտակ չերտերը: Ապա այս չերտերը չորցուցէք գաղջ փուռի մէջ, մինչեւ որ չորնան ու կարծրանան, հոդ տանելով սակայն, որ չայրին: Եւ, ամէն անգամ որ ծխելու պահանջը կը զգաք, ծամեցէք մեծկակ կտոր մը այս չորցած չերտերէն, զորս պէտք է պահէք լաւ գոցուած տուփի մը մէջ: Պիտի տեսնէք, որ աստիճանաբար պիտի մոռնաք ծխելու վարժութիւնը, վասնզի պիտի չառնէք առաջուան համը ձեր սիրած ծխախոտէն:

Իսկ մէկ ուրիշ ծխամոլ, որ կրցած է զգալապէս պակսեցնել վառած սիկարէթներուն հմայքը, կ'ըսէ թէ ծխատուփին մէջ փակցուցած է՝ ծխախոտի չափազանցեալ զործածութեան եւ ատկէ առաջ ևկած կոկորդի ու թոքերու քանսէրին հետեւանքով մեռածներու մասին թերթի խմբագրութեան պատրաստած վիճակագրական տախտակը: Ամէն անգամ որ տուփը կը բանայ սիկարէթ մը վերցնելու համար, աչքին կը զարնէ թերթին կտրօնը եւ յաճախ կը հրաժարի ծխելու ցանկութենէն:

Երկու միլիոններն ալ կը գտնուին, ուրեմն, ծխելէ հրաժարիլ ուզողներու տրամադրութեան տակ:

ՆՈՐ ԴԵՂ ՄԸՆ ԱԼ

ՄԱՀԱՊԱՐՏ ··· ՀԻՒԾԱԽՏԸ

Իրլանտայի բժիշկ մը՝ Տոքթ. Պ. Ճ. Պէրրի, հիւծախտին դէմ պայքարող միջազգային ընկերակցութեան ներկայացուցած է հակահիւծախտային հրաշագործ դեղ մը — B 663ը: Իր հակողութեան տակ պարմանուող հիւանդներու վրայ դաղտնօրէն կատարուած փորձերը տուած են արտասովոր արդիւնքներ: Թոքախտաւորներ բուժուած են ամենակարճ ժամանակի մէջ եւ թոքախտի ենթակայ երիտասարդներ ալ ամէն վտանգէ դերծ մնացած են այս դեղը գործածելով:

«Ֆենագին»ներու դասական ընտանիքին պատկանող հակահէնասային այս դեղը կը գործածուի թէ՛ իբրեւ բուժիչ եւ թէ՛ իբրեւ կանխարգելիչ թոքախտին դէմ: Այստեղ է արդէն, առաւելապէս, այս նոր դեղին գործած հրաշքը:

Եթէ դիտական–բժշկական աշխարհը ընդունի այս ուղղութեամբ եղած հաստատումները, իրլանտացի բժիշկը, թերեւս պիտի հանդիսանայ այն դիտնականը, որուն անունը պիտի անցնի պատմութեան, իբրեւ հիւծախտի մանրէն միանգամ ընդ միշտ պարտութեան մատնած անձը:

Ճիշտ է, որ հիւծախտը, ինքը, մահամերձ հիւանդութիւն մըն է եւ վիճակագրութիւնները, ցոյց կուտան, որ բազմաթիւ տերունդներ տարտափի մատնած այս պարհուրելի ախտը աստիճանաբար անհետանալու վրայ է:

Ըստ ֆրանսական վիճակագրութեանց, օրինակի համար, դարուս առաջին տասնամեակին, ամէն տարի, 85·000 Ֆրանսացիներ կը մեռնէին թոքախտէն: Այս թիւը, 1925ին իջած էր 64·000ի, 1940ին՝ 53·000ի, 1947ին՝ 27·000ի, իսկ 1957ին, 11·000 Ֆրանսացիներ միայն մեռած են թոքախտէ, մինչ նոյն տարին, քանէրի եւ սրտի հիւանդութեամբ մեռած էին 200·000 Ֆրանսացիներ:

Որքան ալ պակսած է հիւծախտի հետեւանքով մեռնողներու թիւը, այնու ամենայնիւ, հիւծախտը վերջնապէս պարտուած հիւանդութիւն մը չէ տակաւին, ինչպէս են վէներական հիւանդութիւններէն չատերը: Ներկայիս, թոքախտաւոր մը 100ին 90 բուժուելու վիճակի է, բայց եւ այնպէս դարձեալ ֆրանսական հիւանդանոցներու եւ ապաքինարաններու մէջ կան 100·000 հիւանդներ, որոնք կը տառապին թոքերու տկարութենէն: Այս ահաւոր հիւանդութիւնը, ճիշդ է, չի մեռցներ առաջուան պէս, բայց դեռ ի վիճակի է վնասելու չատերու:

Ուրեմն, պահեցէք ձեր պաղարիւնը եւ իրար մի անցնիք, երբ բժիշկը, օր մը, քննելով ձեր կուրծքին նկարները, կ'ըսէ ձեզի.

— Այո՛, բաներ մը ունիք···

Ժամանակին, ձեր հայրերուն եւ մեծ հայրերուն համար ապէտ մը կրնար նշանակել բժիշկին այս յայտնութիւնը, մինչդեռ այսօր, այդքան ալ վախնալու պատճառներ չունիք: Ձունիք, եւ սակայն դարձեալ պիտի ըլլաք ուշադիր եւ արթուն, որպէսզի կարելի ըլլայ ապրմին մէջ իսկ խեղդել ծայր տուած չարիքը:

Թոքախտին ախտանշանները չատ պարզ են.

— Տաճուքիւն՝ առաւօտները 38–38·5 եւ օրուայ ընթացքին տատճուքեան անկում.

— Արտակարգ յոգնածութիւն, մանաւանդ երեկոները.

— Գիշերները քրտնիլ, նոյնիսկ զով օդերուն.

— Ախորժակի կորուստ.

— Աստիճանաբար նիհարնալ:

Եթէ ձեր վրայ նշմարէք այս հինգ ախտանշաններէն մէկը, մի՛ վարանիք եւ պայէք տեսնելու ձեր բժիշկը, որ ձեզ պիտի ենթարկէ չարք մը դասական այլ կարեւոր քննութեանց: Այսօր, յամի չնորհաց 1959ին, կարելի չէ թոքախտաւոր ըլլալ եւ չգիտնալ:

Բայց նորէն մէկ անգամէն մի՛ մտահոգուիք. այդ բոլոր ախտանշանները չեն կրնար հարիւրին հարիւր հաստատել, թէ արդէն իսկ թոքախտաւոր մըն էք: Սկզբնական վարակման շրջանին ալ կըրնաք ունենալ այդ հինգ ախտանշանները: Իսկ սկզբնական վարակումը թոքախտի չատ տկար մէկ արտայայտութիւնն է, որուն, ընդհանուր մարմին մը կրնայ դիմադրել 1000 դէպքերու 999ին մէջ:

Տոքթ. Պ. Ճ. Պէրրիի հրաչալի դիւտին՝ B 663ի չնորհիւ, հիւծախտը, հաւանարար եւ քանի մը տարիէն, մոռցուած պատուհաս մը պիտի դառնայ: Մինչեւ այդ վերերջանիկ օրը, սակայն, եւ սպասելով որ իր փորձարկութիւնները վճռական հաստատումներ դառնան, ահաւասիկ ձեզի եօթը տարրական կանոններ, զորս պէտք է խստութեամբ գործադրէք, եթէ կ'ուզէք որ թոքախտը ձեր քովէն քաշուելով իսկ չանցնի.

— Լաւ եռացուցէք ձեր խմելիք կաթը.— *Շատ մը կովեր հիւծախտաւոր են եւ մանրէները կ'անցնին կաթին մէջ. բայց կը փճանան՝ եռացուելուն պէս:*

— Մեղր կերէք.— *Փորձերով հաստատուած է, որ մեղրը, իր պարունակած թթուին՝ «ասիտ ֆորմիք»ի չնորհիւ, ուժեղ զօրացուցիչ եւ հականեխիչ է մխանգամայն: Ձուիցերիական բազմաթիւ օդափոխութեան կայաններու մէջ, թոքախտի հակամէտ տղաքը երբեւ անունդ կը ստանան միայն մեղր եւ եռացած կաթ եւ ասիկա տուած է աքանչելի արդիւնքներ:*

— Օրը կէս ժամ քալեցէք.— *Բայց ու մաքուր օդի մէջ ամէն օր կէս ժամ քալելու վարժութիւնը պիտի աւելցնէ ձեր թոքերուն դիմադրական ուժը մանրէին պատահական յարձակման դէմ:*

— Ուշադրութիւն ձեր սնունդին.— *Վիթամիններով հարուստ*

պէտք է ըլլայ ձեր ամենօրեայ անունդը· այս նկատումով ձեր ճաշացուցակը պէտք է կազմէք կարմիր միսով, ձկնեղէնով, թարմ կանանչեղէնով, պանիրով ու պտուղներով:

— Լաւ fնացէք·— Զափահասի մը համար 8 ժամուան քունը բնականոն տեւողութիւն մըն է, իսկ անչափահաս մը պէտք է քնանայ 9–10 ժամ: Եւ յիշեցէք, որ առաւօտեան ժամերուն քունը լրիւ չի կրնար փոխարինել դիշերուան առաջին ժամերունը: Լաւագոյնն է, հետեւաբար, կանուխ պառկիլ եւ կանուխ արթննալ:

— Պատուհանը կէս մը բաց·— Կէս մը բաց ձգեցէք ձեր սենեակին պատուհանը, երբ կը քնանաք, որպէսզի սենեակին օդը փոխուի միշտ դիշեր ժամանակ· բայց ուշադրութիւն ըրէք, մանաւանդ ձմրան, որ պաղ հոսանքը չզարնէ ուղղակի ձեր կուրծքին:

— Պատուաստել անչափահասները·— Եթէ 10էն 20 տարիքի մէջեւ գտնուող ձեր զաւակները երբեք չփման մէջ չեն եղած հիւծախտի մանրէին հետ — ասիկա կարելի է քննութեամբ հաստատել — եւ կ'ենթադրէք, թէ կրնան անոնք յարաբերութիւն ունենալ թոքախտաւորներու հետ, պատուաստել տուէք զանոնք հակահիւծախտային չիճուկով, որ կրնայ զօրացնել մարմնոյն դիմադրական ուժը հիւծախտի մանրէին դէմ:

ԽԼՈՒԹԻՆԸ ԴԱՐՄԱՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Մ. Նահանգներու Նիու Օրլէան քաղաքի հիւանդանոցին մէջ մեծ յաջողութիւն գտած է խլուրդինը բուժելու կոչուած նոր դեղ մը՝ Արլիտինը, որ կը տրուի դեղահատներով: Մասնագէտներու հաստատումով, խլուրդեան պարպաներուն 100ին 25ը հետեւանք է արեան դէշ շրջանառութեան, ականջներու ներքնամասին մէջ: Այս նոր դեղը կը կանոնաւորէ այդ շրջանառութիւնը: Արլիտինի չնորհիւ, դարմանումի ենթարկուած 78 խուլերէն 38ը ունեցած են կարեւոր բարելաւումներ, իրենց լսողութեան կապակցութեամբ:

ԱՆՎՆԱՍ ՊՏՈՒՂՆԵՐ ՇԱՔԱՐԱԽՏԱԻՈՐՆԵՐՈՒՆ

Շաքարախտաւորները, որոնք չեն կրնար կլիւֆոզ կոչուած շաքարին հանդուրժել, կրնան ընդհակառակն «այրել» եւ անվնաս դարձընել շաքարի մէկ այլ տեսակը, որ կը կոչուի լեւիւլոզ եւ որ կարեւոր դեր մը կը խաղայ մարդկային մարմնոյն մէջ: Լեւիւլոզով հարուստ կարդ մը պտուղներ, հետեւաբար, յանձնարարելի են շաքարախտաւորներուն, թէ՛ իբրեւ սնունդ եւ թէ՛ իբրեւ դարման: Ուրիմն շաքարախտ ունեցողները հանդիստ սրտով կրնան ուտել չատ լեւիւլոզ պարունակող պտուղներէն խնձորը, ելակը, տանձը, դեղձը եւ ռէն–fլոտ կոչուած սալորի տեսակը: Խաղողը, ընդհակառակն, որ պրեթէ ամբողջութեամբ կլիւֆոզ կը պարունակէ, երբեք յանձնարարելի չէ շաքարախտէ տառապողներուն:

ԼԱԼՆ ԱԼ ՈՒՆԻ ԻՐ ՕԳՈՒՏԸ

— Լա՞լ թէ չլալ։

Հարցումը կ'երթայ առաւելապէս այրերուն, քանի որ ընդհանրապէս աւելորդ է այդ մասին հարց տալ նաեւ ... կիներուն։ Աւելորդ է այն պատճառով, որ կին մը, չուզած պարագային իսկ կուլայ ամենայն դիւրութեամբ։ Ու կուլայ ոչ միայն բնական պահանջով, այլ երբեմն նաեւ ... դերասանական բեմադրութեամբ։ Խօսքով, աղաչանքով կամ բարկութեամբ չյաջողցուցածը, արցունքով յաջողցնելու համար...

Տարբեր է այրերու պարագան։ Ու տարբեր է այն իմաստով, որ մեծ թիւ մը չեն ներկայացներ լացող կամ լալու տրամադրուած այրերը։ Ու չեն ներկայացներ այն պատճառով, որ արցունքն ու լացը կարծէք բան մը կը պակսեցնեն այր մարդու առնականութենէն։ Այրերը պիտեն ասիկա եւ ընդհանրապէս, ամէնէն յուզումնառիթ պարագաներուն իսկ կը խուսափին արցունքով ու լացով արտայայտելէ իրենց ներքին զգացումները։

Եւ սակայն, Ֆլորիտայէն բժիշկ մը՝ Տոքթ. Ճէյմս Պոնտ կ'ըսէ, թէ ապառած արդիական մարդը պիտի կրնար իր կեանքը դէթ քանի մը տարիով երկարաձգել, եթէ պարզապէս յօժարէր թուլցնել իր ջիղերը եւ լալ երբեմն։ Ու կ'աւելցնէ, թէ այրերը թերեւս չատ բան ունին սորվելիք կիներէն յուզական լարուածութիւնը կանխելու կամ մեղմելու միջոցներուն մասին, որոնց կլխաւորներէն մէկն է լացը։

Մեր ժամանակներուն ապրուած կեանքին պրկումը այնքան ուժեղ է, որ Ամերիկայի մէջ մանաւանդ, այս յողնութեան դէմ նոր միջոցներ ձեռք առնելու անհրաժեշտութիւնը զարձած է ազգային մտահոգութիւն։

Տոքթ. Ճ. Պոնտի կարծիքով, այր մարդը, ընդհանրապէս կիներէն աւելի ենթակայ է յուզական պրկումներու ազէտալի հետեւանքներուն։ Այս պատճառով ալ, լալ կը յանձնարարէ այրերուն։

Բնախօսական հասկացողութեամբ, լացը արտայայտութիւնն է յուզական բարդ վիճակի մը, որ կ'ազդէ ամբողջ մարմնոյն վրայ։ Թէեւ քիչ բան գիտենք արցունքի բնախօսութեան մասին, բայց այդ քիչ գիտցուածն ալ մտածել կուտայ, որ լալը ունի միանգամայն պաշտպանողական ու կազդուրիչ ազդեցութիւն մը։ Պաշտպանողական, այն իմաստով, որ կը պահպանէ մարմինը ցնցումի մը վնասակար ազդեցութեանց դէմ եւ կազդուրիչ՝ որովհետեւ կը ծառայէ մարմնոյն մէջ որոշ կայունութեան մը վերահաստատման։

Արդարեւ լալը կը պարզեւէ հոգեբանօրէն հաճելի անդորրութիւն մը։ Անհաճոն՝ լալ ուզելն ու չկարենալ լալն է։ Լալու ցանկութեան զսպումին հոգեմարմնական արտայայտութիւնները կրնան ե-

ղած ըլլալ երբեմն մորթի փչոիկները, չնչառական խանգարումները, ստամոքսի կեղերը, խիթերն ու սրտի հետ կապուած պանապան նեղութիւնները: Այդ մարդուն համար յոռեղոյնը այն է, որ չկարենալ լալու պարագային, իր հոդեվիճակը կրնայ մօտենալ ջղադարութեան սահմաններուն: Այս է պատճառն ալ, որ արտակարգօրէն յուզուած մէկու մը կ'ըսեն յաճախ.

— Լա՛ց, մի քաշուիր, լալով կը բացուիս...

Լալը, թէեւ յուզական արտայայտութեան բնական մէկ ձեւն է, այնու ամենայնիւ ընկերային հակազդեցութեան դուռ կը բանայ միշտ: Ուրիշներու ներկայութիւնն է որ կը ստեղծէ այդ հակազդեցութիւնը, վասնզի արցունքները միշտ եղած են համակրանք պարտադրելու անդիմադրելի միջոց մը:

Ուրեմն ինչպէ՞ս կ'ըլլայ, որ անգլեւսաքսոն երկիրներու մէջ մանաւանդ, չեն քաջալերեր մանուկներու լացը անոնց ամէնէն մատղաշ տարիքին իսկ եւ դրեթէ կ'արգիլեն զայն այր մարդոց: Այրերը չեն լար, որովհետեւ սորվեցուցած են անոնց, որ լալը անառնական արտայայտութիւն մըն է: Արցունքները թոյլատրելի են տակաւ սեռին եւ երախաներուն, այն ալ ոչ միշտ: Հոլանտացիները, Սկանտինաւցիները, Զուիցերիացիները եւ նոյնիսկ Ճափոնացիները դատապարտելի կը դտնեն լացող այրերը: Ընդհակառակն Ֆրանսացիները, Իտալացիները, Փորթուկալցիները եւ ընդհանրապէս Լատիններն չեն արգիլեր չափահաս այրերու լացը, քանի որ ատիկա յուզումը արտայայտելու բնականոն միջոց մըն է:

Որոշ է, սակայն, որ այրերը աւելի դժուարութեամբ կուլան քան թէ կիները: Բայց, անկախ այս դժուարութենէն, ոչ ոք պիտի յանձնարարէր այր մարդոց հեկեկալ, օրինակի համար, նուազդոյն յուսախաբութեան մը պարագային կամ գործատիրոջ կողմէ յանդիմանութիւն մը լսելէ յետոյ: Նման բան մը պիտի ըլլար ծիծաղելի: Արցունքները պէտք է պահել կարեւոր պարագաներու, այսինքն այն պահերուն, երբ մարմինը կը զղացնէ այդ պահանջը:

Ճշմարտութիւնը այն է, որ հազար անգամ աւելի լաւ է փարատել յուզական պրկում մը արցունքներու միջոցով, քան թէ թոյլ տալ, որ ատիկա չատնայ եւ արտայայտուելու չատ աւելի վնասակար միջոցներ փնտռէ մարմնոյն մէջ:

Մարդիկ, արցունքներու ունեցած դերը նմանցուցած են՝ ամառնային չատ տաք օրուան մը հետ պայթած մրրիկէն յետոյ տեղացող անձրեւի բարերար եւ հանդարտեցուցիչ ազդեցութեան:

Եւ, բազմաթեսակ ապացոյցներ կը հաստատեն, արդարեւ, թէ ըստ պարագաներու պահանջին թափուած արցունքները հրաշալի նկատուելու չափ կազդուրիչ ազդեցութիւն մը կ'ունենան մարդկային մարմնոյն վրայ:

Ուրեմն, առանց քաշուելու, «հէ՛մ լանք, հէ՛մ երթանք»...

ԴԵՂ ՄԸ, ՈՐ ԿԸ ԲՈՒԺԷ ՍՏԱՄՈՔՍԻ ԿԵՂԸ (ԻՒԼՍԷՐ)

Sirup Brassican.

Ահա նոր դեղ մը, որուն բաղադրութիւնը մեր պիտցած կաղամբի հիւթն է:

Թարմ կաղամբէն հանուած այս դեղը չատ տարածուած է քանի մը տարիէ ի վեր Եուկոսլաւիոյ մէջ եւ կը գործածուի ստամոքսին հետ կապուած հիւանդութեանց դարմանման համար: Զանազան հիւանդանոցներու եւ մասնաւորաբար Վրպաց քաղաքի հիւանդանոցին մէջ, այս կարդի 22 հիւանդներու վրայ կատարուած փորձերը տուած են ապշեցուցիչ արդիւնքներ:

Այս հիւանդներէն 8ը կը տառապէին ստամոքսի կեղէ (իւլսէր): Ուրիշ 7 հիւանդներ վէրք ունէին ստամոքսէն դէպի բարակ աղիքը տանող եւ տիւյոտէնում կոչուող առաջնաղիին վրայ: Ստամոքսի բորբոքում (fաթ-ար) ունէին 4 հիւանդներ: Եւ 2 ուրիշներ կը տառապէին ստամոքսի թթուածութենէն (իփէրասիտիթէ): Եւ վերջապէս 1 հիւանդ ալ հաստ աղիքի երկարամեայ բորբոքում (fոլիթիս) ունէր:

Աւելորդ պիտի ըլլար ըսել, որ այս հիւանդներէն չատերը, երկար տարիներով, բազմատեսակ դեղեր գործածած էին դարմանելու համար իրենց հիւանդութիւնները: Բայց չէին բուժուած: Ու ահա, այս հրաշք-դեղը ունեցած է իր բարերար արդիւնքները, կարճ ժամանակի ընթացքին:

Այսպէս, ստամոքսի կեղէ տառապող 8 հիւանդներէն 5ը բուժուած են կատարելապէս եւ բուժումը հաստատուած է չողաքննութեամբ (բատիոկրաֆի). միւս 3ը հեռացած են հիւանդանոցէն, տեսնելով որ ցաւերն ու նեղութիւնները դադրած են բոլորովին: Բուժուած են նմանապէս տիւյոտէնումի վէրքերը 5 հիւանդներուն, որոնք եւս ենթարկուած են չողաքննական ստուգումի: Ասոնցմէ երկուքն ալ լաւացած են, բայց հիւանդանոցէն կանուխ ելած ըլլալնուն պատճառով, չողաքննական ստուգումի չեն ենթարկուած: Լաւ արդիւնքներ տուած են նոյնպէս դարմանումները ստամոքսի բորբոքումէ եւ թթուածութենէ տառապող հիւանդներուն, որոնք 4–5 օրուան ընթացքին նկատած են, որ անցած են իրենց նեղութիւնները եւ վերադտած են իրենց երբեմնի բնականոն վիճակը: Եւ վերջապէս fոլիթիսէ տառապող հիւանդին վիճակն ալ զգալապէս բարելաւուած է:

Հետաքրքրականը այն է, որ Պրասիֆանը անհանդուրժելի վիճակ չէ յառաջացներ հիւանդներուն մօտ եւ իւրացումը կը կատարուի չատ բնականոն կերպով: Փորձի ենթարկուած 22 հիւանդներէն 1ը միայն չէ կրցած մարսել այս դեղը եւ փսխած է:

Դեղը կը տրուի ըստ հիւանդութեան աստիճանին, օրական 30էն

մինչեւ 90 կրամ, որ կը բաւէ ցաւերը ասոլիճանաբար պակսեցնելու եւ յաճախ, 4–5 օրէն բոլորովին անցնելու համար:

Սան Ֆրանչիսքոյի համալսարանի փրոֆէսօրներէն Տոքթ. Գարնէթ Զինիի կարծիքով, Պրասիֆանի բուժական յատկութիւնները պէտք է փնտռել կաղամբի ջուրին պարունակած չաքարին, զանազան հանքային աղերուն, այլատեսակ վիթամիններուն եւ մանաւանդ վիթամին Cին մէջ: Այս դիտնականը, յետ տարբալուծումի դրած է որ կաղամբի ջուրը կը պարունակէ նաեւ Y վիթամինը, որ, ըստ երեւոյթին, կ'աղդէ ուղղակի ստամոքսի վէրքին վրայ եւ կը դարմանէ զայն:

Եուկոսլաւիոյ ուրիշ հիւանդանոցներուն մէջ ալ այս դեղին դործածութիւնը տուած է սքանչելի արդիւնքներ՝ մասնաւորաբար ստամոքսէ կեղերը բուժելու տեսակէտով:

ԳԼԽԱՑԱՒԻՐ ԴԱՐՄԱՆԵԼ ... ԿՕՇԻԿՆԵՐԸ ՓՈԽԵԼՈՎ

Կը թուի թէ կարգ մը բժիշկներ ըրած են ախտաճանաչումը դէղխացաւին, եթէ ատկէ տառապողները գլխուանքի սիրահար երիտասարդ կիներ են: Կը դիտեն անոնք կիներուն հագած կօշիկները, եւ, դէղխացաւը փարատելու համար, փոխան դեղադրի, կը յանձնարարեն փոխել կօշիկները:

Արդարեւ, վերջին տարիներուն, նորաձեւութիւններով տարուած կիներուն համար կօշիկ հագնիլը եղած է իսկական չարչարանք, երբ իրենց մարմնոյն ամբողջ ծանրութիւնը կը նստի սովորական ճկոյթի մը կէսի՛ն չափ բարակ զոյդ մը կրունկներու եւ դրպանի ժամացոյցի մը ծաւալով եւ չա՛տ սրածայր ներբանի մը վրայ ... Նստիլը դեռ ոչի՛նչ, այլեւ 60–70 քիլոկրամ կշռող մարմիններ կը չարժին ժամերով այդ ճեւի կրունկ–ներբաններու վրայ...

Եթէ այս կամաւոր տառապանքին հետեւանքները մատներու կոշտեր կամ ճմլումներ միայն եղած ըլլային, դարձեալ մեծ բան մը պիտի չնշանակէր: Կայ աւելի վտանգաւորն ալ.— Բժիշկները հաստատած են արդարեւ, թէ ոտքի բթամատին ճմլումը յառաջ կը բերէ ողնաչարի թեքում մը, որ իր կարգին դուռ կը բանայ զանազան ցաւերու, — դէղխացաւ, ստամոքսի նեղութիւններ, եւլն., որոնց միակ դարմանը, այս պարագային, ցած եւ նոյնիսկ լայնօրէն տափակ կրունկներով կօշիկն է: Եղած են արդարեւ պարագաներ, երբ կօշիկի փոփոխութեամբ առնուած է դէղխացաւին առաջքը:

Եւ սակայն, դարմանը ինչ որ ալ ըլլայ, սրածայր կրունկները իրենց բռնատիրութեան տակ պիտի պահեն միշտ նորաձեւութեանց սիրահար տիկիններն ու օրիորդները, որոնք, աւանդօրէն, կօշիկները պիտի յարմարցնեն իրենց ոտքերուն, քան թէ ոտքերը՝ կօշիկ–ներուն...

ՎԻԹԱՄԻՆ C-Ի ՍՆՆԴԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

Մեր ամենօրեայ ուտելիքի տեսակները շատ քիչ կենսանիւթ կամ վիթամին C կը պարունակեն: Երբ սեղան ըերուին, պատրաստուած կ'ըլլան յաճախ ալիւրի բաղադրութիւններով (հաց, ձաւար, զանազան խմորեղէնները), լուբիայով, չաքարով, եւլն., որոնք վիթամին C-ի հետքն անգամ չունին: Այս վիթամինէն զուրկ են, կրնանք ըսել, նաեւ մսեղէններն ու ձկնեղէնները: Իննսուն կրամ եփած միսը, օրինակի համար, կը պարունակէ լոկ ... մէկ միլիկրամ վիթամին C:

Այդպէս չէ պարագան, սակայն, պտուղներու եւ բանջարեղէններու համար, որոնք վիթամինի այդ տեսակը կը պարունակեն առատօրէն եւ ատով իսկ կը ծառայեն լրացնելու մեր մարմնոյն համար անհրաժեշտ սնունդի այս տեսակը:

Գիտական նորագոյն եղրակացութեանց համաձայն, չափահաս մարդու մը համար անհրաժեշտ է օրական առ նուազն 30 միլիկրամ վիթամին C, որպէսզի կարենայ ան պահել իր մարմնոյն առողջութիւնը: Առաւելագոյն քանակութիւնը 75 միլիկրամ է, հետեւաբար մինչեւ հաշուով, մարմնոյն իւրաքանչիւր քիլօ ծանրութեան համար՝ օրական մէկ միլիկրամ:

Այս քանակութիւնը անհրաժեշտ է բնականոն պայմաններու մէջ: Բացառիկ պարագաներու տակ չափը կ'աւելնայ: Օրինակի համար յղի կնոջ մը համար պէտք է օրական 100 միլիկրամ, իսկ դիեցման պարագային՝ 150 միլիկրամ: Պահանջը կ'աւելնայ պատանիներու աճման շրջանին, երբ մարմնոյն իւրաքանչիւր քիլօ ծանրութեան համար, սովորական 1ին տեղ, պէտք կ'ըլլայ օրական 2–3 միլիկրամ վիթամին C-ի իւրացումը: Այսպէս, մինչեւ մէկ տարեկան մանուկի մը պէտք է մօտաւորապէս օրական 30 միլիկրամ, 2 տարեկանին՝ 35 միլիկրամ, 5 տարեկանին՝ 50 միլիկրամ, 8 տարեկանին՝ 60 միլիկրամ, 10–11 տարեկանին՝ 75 միլիկրամ, 13–20 տարեկանին՝ աղջիկներու համար 80 միլիկրամ, մանչերու համար 90–100 միլիկրամ:

Ինչպէս կը տեսնուի, փոքր քանակութիւն մը չէ վիթամինի այս պահանջը: Ամառնային շրջանին, երբ առատ են բանջարեղէններն ու պտուղները, շատ դիւրին է օրական նուազագոյն 30 եւ առաւելագոյն 75 միլիկրամ վիթամին C ստանալը: Բայց ձմեռը հարցը կը փոխուի մասամբ, երբ դժուար կը ճարուին թարմ բանջարեղէններն ու պտուղները:

Ահա թէ ինչ քանակութեամբ վիթամին C կը պարունակեն կարգ մը բանջարեղէններ եւ թարմ պտուղներ.—

	միլիկրամ
Լոլիկ (100 կրամ) կը պարունակէ	30
Բողկ (70 կրամ)	14

	միլիկրամ
Կանանչ պղպեղ (100 *կրամ*)	120
Կանանչ ոլոռն, խաշած (220 *կրամ*)	15
Շոմին, խաշած (320 *կրամ*)	40
Գետնախնձոր (240 *կրամ*)	17
Սոխպղին, հում (200 *կրամ*)	4
Կեռաս (100 *կրամ*)	14
Ելակ (100 *կրամ*)	50
Խնձոր, հատ մը միջակ մեծութեամբ	10
Նարինջ, հատ մը միջակ մեծութեամբ	40
Դեղձ մը կամ տանձ մը, միջակ մեծութեամբ	5
Վարունգ (100 *կրամ*)	5

Այսպէս, կէսօրուան ճաշի մը, երբ սեղանին վրայ կ'ունենանք 100 *կրամ լոլիկի եւ վարունգի խառն սալատ մը, մէկ բաժին խաշած գետնախնձոր եւ դեղձ մը, ստացած պիտի ըլլանք մօտ* 40 *միլիկրամ վիթամին* C: *Իսկ պնակ մը կանանչ ոլոռն, խառն սալատ մը եւ* 100 *կրամ ելակ պիտի հայթայթեն աւելի քան* 80 *միլիկրամ:*

Եթէ մեր ամենօրեայ սնունդին մէկ երրորդը կամ մէկ չորրորդը բանջարեղէնէ կամ պտուղէ բաղկացած ըլլար, վիթամին C*ի պահանջը հիմնապէս բաւարարուած պիտի ըլլար:*

Միայն թէ մեր մարմինը չունի վիթամին մթերելու եւ հետեւաբար, մթերուածը «նեղ օրին» գործածելու յատկութիւնը: Այսինքն կարելի չէ, որ օր մը չատ քանակութեամբ վիթամին C *առանձնք, այդ օրուան համար պէտք եղածը օգտագործենք, իսկ մնացածն ալ պահենք յաջորդ օրուան համար: Պէտք է գիտնալ, որ օրուան ընթացքին աւելցած վիթամինը, նոյն օրն իսկ, մէզի միջոցով դուրս կուգայ մեր մարմինէն: Որով, ամէն օր պէտք է ստանալ վիթամին* C*ի անհրաժեշտ չափը եւ այս կենսանիւթէն չզրկել մեր մարմինը:*

ԱՐԵՒԻ «ԼՈՊԱՆՔ» ԱՌՈՂՆԵՐՈՒՆ

Շատ բան գրուած է արեւի «լոպանք»ին շուրջ, բայց չատերը դեռ չեն գիտեր, թէ ինչպէս պէտք է առնել զայն, որպէսզի գէշ հետեւանքներ չունենայ: Ամէն բանէ առաջ պիտի գիտնանք, որ արեւի «լոպանք»ը պէտք է առնել ոչ թէ թուխ մորթով «գեղեցկանալու» համար, այլ իբրեւ դարմանումի միջոց: «Լոպանք»ին տեւողութիւնը պէտք է չատցնել աստիճանաբար եւ պառկիլ արեւի տակ ճաշերէն հեռու ժամերուն, գլուխը պահելով չուքի մէջ, նկատի ունենալով որ «լոպանք»ը կ'ազդէ արեան շրջանառութեան վրայ (սիրտը աւելի արագ կը զարնէ եւ կը բարձրանայ երակային ճնշումը): Արեւի «լոպանք»ը կ'աւելցնէ արեան կարմիր գնդիկները եւ կը դիւրացնէ կիրի եւ ֆոսֆորի իւրացումը: Շատ երկարատեւ «լոպանք»ը արեւահարութեան պատճառ կը դառնայ եւ ենթականները կ'ունենան նուազում, սիրտխառնուք, տաքութիւն, եւլն.:

ՅԵՏՄԻՋՕՐԷԻ ՔՈՒՆԸ

Քունի մասին նախորդ էջերուն վրայ հրատարակուած յօդուածին մէջ չեչտեցինք օգտակարութիւնը յետմիջօրէի քունին (սիէսթ)։ Արդ, իրրեւ ընդլայնում, կ'ըսենք նաեւ, որ այդ քունը անհրաժեշտ է չատ մը պարագաներու մէջ։ Դարմանումի միջոց մըն է ան թոքախտաւորներու համար եւ բժիշկները կը դիմեն այդ միջոցին երկար ժամանակ, իսկ երբ հիւանդները նիհար են եւ ջղային, յետմիջօրէի քունը կը պակսեցնէ անոնց ջղայնութիւնը, կը բանայ ախորժակը եւ կը մղէ զանոնք աւելի ուտելու եւ կերածն ալ մարսել կուտայ աւելի դիւրութեամբ։ Քունը, այս պարագային, կը դառնայ հետեւաբար գիրցնող ազդակ մը։

Տաք երկիրներու մէջ յետմիջօրէի քունը պարտաւորիչ է։ Պարտաւորիչ է, նաեւ, ընդհանրապէս ամէն անոնց համար, որոնք իրենց գործերուն բերմամբ ստիպուած են չատ կանուխ արթննալ կամ լծուած են անկանոն աշխատանքի։ Այդպիսիներուն համար ատիկա կը դառնայ բնախօսական անհրաժեշտութիւն։

Մարսողական տեսակէտով, յետմիջօրէի քունը չատերու մօտ կը խաղայ բարերար դեր, իսկ կան ուրիշներ, որոնց մօտ կը դժուարանայ մարսողութիւնը, երբ կէսօրուան ճաշերէն յետոյ կ'երկննան քնանալու եւ հանգստանալու համար։ Այս վերջիններուն չատ կը կարծեն, թէ անմարսողութեան պատճառը յետմիջօրէի հանգիստն է, բայց կրնայ ըլլալ, որ ուրիշ պատճառներ կը խաղան մարսողութիւնը դժուարացնող դեր։ Այս պարագային հաստատումը կը մնայ բժիշկին եւ ենթակայի փորձառութեան։

Յետմիջօրէի քունը, ամէն պարագայի տակ յանձնարարելի չէ անոնց, որոնք կէսօրէ յետոյ քնանալով չեն կրնար դիշերը քնանալ։

Մայրերը, թէ իրենց հանգիստին եւ թէ իրենց փոքր զաւակներու առողջութեան համար, պէտք է անպատճառ քնացնեն զանոնք յետմիջօրէներուն։ Քնացնեն կէսօրուան ճաշերէն անմիջապէս յետոյ, 1էն մինչեւ 2 ժամով եւ չատ աւելիով, եթէ մանուկները չատ փոքր են։ Պէտք է դիտնալ, որ փոքրիկները արթննալնուն պէս եւ մինչեւ դիշերուան քունի ժամը, դուլ ու դադար պիտի չունենան, պիտի վազվզեն, ցատկոտեն ու յոդնին։ Այս նախատեսութեամբ ալ, յետմիջօրէի քունը պիտի ծառայէ աւելի ոյժ ամբարելու իրենց փոքր մարմիններուն մէջ եւ կանոնաւորելու, միւս կողմէ, իրենց ջղային դրութեան գործունէութիւնը։ Մայրերն ալ, այս պարագային, պիտի ունենան հանգստութեան քանի մը ժամեր, որոնց այնքան պէտք ունին անոնք, ամենօրեայ յոգնութեան տոկալու համար։

Յետմիջօրէի քունը այնքան կազդուրիչ է, որ այդ վարժութիւնը ունեցողները հիւանդագին վիճակ մը կ'ունենան, եթէ չկարենան հանգստանալ կէսօրուան ճաշերէն յետոյ։

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Ը· ՄԱՍ

ՍԱՐԷՆ – ՁՈՐԷՆ

ՀԱԿԱՀՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՓԱՐՈԶՉՈՒԹԵԱՆ

ՀՍԿԱՅ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՄԻՒՆԻԷՆԻ «ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ» ԲԱՏԻՈԿԱՅԱՆԸ

ՄԵԾԱԳՈՅՆ ՕԴԱՆԱՒԱՅԻՆ ԱՂԷՏՆԵՐԸ

ՏԱՆՏԻԿԻՆՆԵՐՈՒՆ ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԹԻՒԵՐ ԵՒ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱՌԱԿՈՑՏԵՐ ԵՒ ԱՅԼ ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ԲԱՆԵՐ

ՇԱՏ ՄԸ ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ, ԵՒԱՅԼՆ

ԷՍԴԻ ԴԷՄԷՆ՝ ԷՆԴԻ ԴԷՄԸ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԿՈՄԻՏԷԻ

«ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԻԻՆ» ԲԱՏԻՈԿԱՑԱՆԸ ՄԻԻՆԽԷՆԻ ՄԷՋ

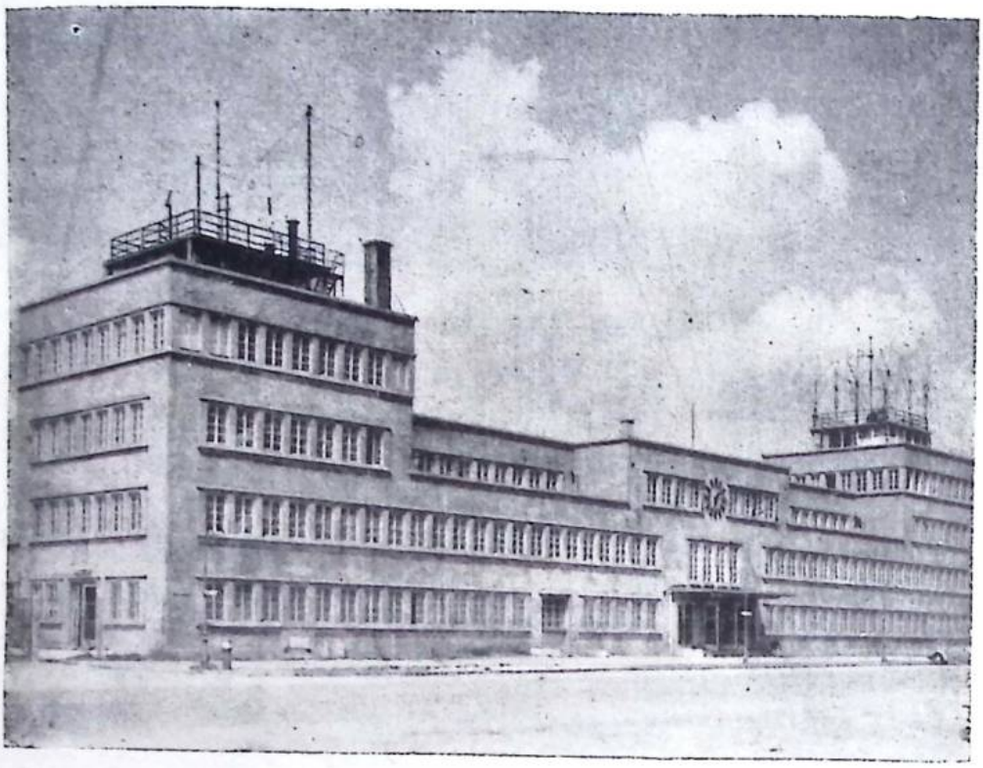
Խորհրդային անծայրածիր երկրամասերու եւ հակահամայնավար աշխարհի մէջեւ ուղղակի կապ հաստատած հսկայ հիմնարկութիւն է Միւնխէնի Ազատագրութիւն բատիոկայանը, որ հաստատուած է ամերիկեան մասնաւոր — ոչ-պետական — նախաձեռնութեամբ եւ հակախորհրդային քարոզչական առաջադրութիւններով: Հիմնարկութիւնը, իր տարողութեամբ եւ հասողական ուժով կը համապատասխանէ խորհրդային աշխարհի բոլոր իւրայատուկ պահանջներուն եւ պայմաններուն, այնպէս որ ձայնասփռումները կը լսուին Խորհրդային Միութեան բոլոր կէտերուն վրայ, Սիպերիոյ սառուցեալ չրջաններէն մինչեւ Սեւ ծովու եղերքները եւ Պալթեան երկիրներէն մինչեւ Կովկաս եւ Հայաստան, մինչեւ Քազաքստան եւ Ուզպէքիստան:

Ձեռնարկը ծնունդ առաւ Մ. Նահանգներու մէջ, 1950ին, երբ խումբ մը ականաւոր Ամերիկացիներ անդրադարձան, որ խորհրդային երկիրներէ ազատ աշխարհ ապաստանած միլիոնաւոր տարագիրներ, իրենց համոզումներով եւ ծանօթութիւններով, կը կազմեն քաղաքական մեծ ոյժ մը եւ կարելի է զանոնք օգտագործել հակախորհրդային քարոզչութեան համար, բուն իսկ Խ. Միութեան սահմաններէն ներս: Պէտք էր միայն զանոնք յարաբերութեան մէջ դնել խորհրդային երկիրներու մէջ ապրող իրենց ազգակիցներուն հետ եւ ասիկա կարելի էր միայն ձայնասփիւռի մեծ կայանի մը հիմնումով: Ահա, այս նպատակով ալ սկսան նախապատրաստական աշխատանքները, որոնք տեւեցին ամբողջ երեք տարի: Այս ժամանակաշրջանին ձեռնարկուեցաւ բատիոկայանի մը տարբաւորման Գերմանիոյ մէջ եւ ազատ աշխարհի բոլոր կէտերէն այնտեղ համախմբուեցան բազմաթոռակ ազգութեանց պատկանող այն բոլոր տարագիր մտաւորականները, որոնք իրենց մայրենի լեզուներով պիտի կրնային դրել ու խօսիլ իրենց ազգակիցներուն, յայնկոյս ազատ աշխարհի: Միաժա-

մանակ, Ա. Միութեան սահմանամերձ բարեկամ երկիրներու — ինչպէս Ֆորմոզա կղզիին — մէջ ալ հաստատուեցան ձայնասփռումներու եւ փոխանցումներու կայաններ: Բոլոր այս աշխատանքներուն համար անհրաժեշտ ծախքերը ղոյացան անհատական մեծագումար նուէրներով եւ մեծ ընկերութեանց ըրած յատկացումներով:

Ու այսպէս, երբ նախապատրաստական աշխատանքները վերջացան, Ազատագրութիւն բատիոկայանը իր առաջին ձայնասփռումը կատարեց 1 Մարտ 1953ին, 10 քիլովաթնոց կեդրոնէ մը եւ 20 րոպէ տեւած յայտագրով, որ կը կրկնուէր օրական 12 ժամ:

Երեք տարի յետոյ, 1956ին, բատիոկայանը, իր ձայնասփռումի

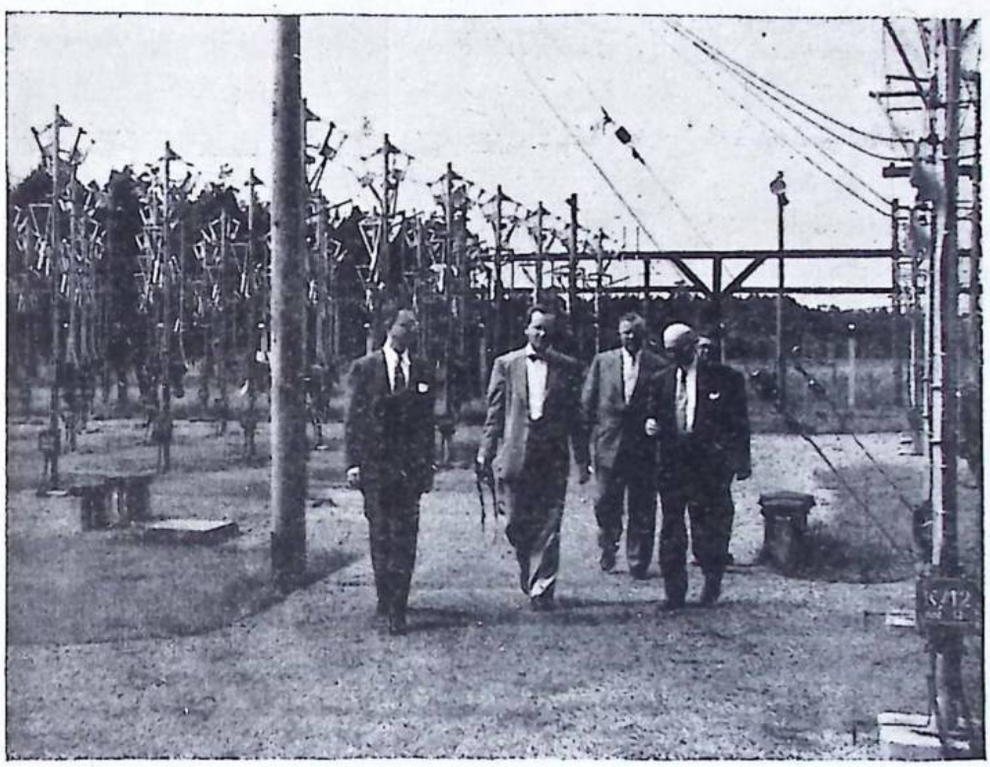
Ամերիկեան կոմիտէի «Ազատագրութիւն» բատիոկայանի կեդրոնական շէնքը (Միւնխէն), ուր հաստատուած են հիմնարկութեան Եւրոպայի շրջանին տնօրէնութիւնն ու սպասարկութիւնները: կոմիտէին կեդրոնը կը գտնուի Նիւ Եորք:

ղիւրութիւնները բարձրացուցած էր 11ի, Ա. Միութիւնը չրջապատող զանազան կէտերու վրայէն, իսկ օրական փոխանցումներու ժամերն ալ հասած էին 228ի:

Ձայնասփռումներու հիմնական լեզուն է ռուսերէնը, որ անմիջապէս կը թարգմանուի Ա. Միութեան մէջ գործածուող 16 տարբեր լեզուներու, — ուքրայներէն, պեալոռուսերէն, վրացերէն, հայերէն, ազրպէյճաներէն, թաթարերէն, ուզպէքերէն, քազաքերէն, քըրկըզերէն, թիւրքմէններէն, օսէթերէն, աւխճ–կապարտինոներէն, քարաչի–պալքարերէն, չէչէն–ինկուշերէն, աւարերէն եւ կումիկերէն:

Սկիզբները, բոլոր հաղորդումները կը տեւէին 15ական րոպէ, օրական 4–5 անգամ, յետոյ բարձրացան 20 րոպէի, իսկ այժմ տեւողութիւնը լրիւ 30 րոպէ է, ամէն օր 5–6 հաղորդումներով, Խ. Միութեան մէջ ունկնդրութիւնը յարմար ժամերուն:

Առաջին ձայնասփռումը կատարուեցաւ 10 րոպէ հազիւ անցած, Սովետները սկսան խանգարել հաղորդումները: Ու քանի ծաւալեցաւ բատիկայանի գործունէութիւնը, այնքան աւելցան եւ զօրացան նաեւ խանգարումները: Այսօր, խորհրդային հարիւրաւոր խանգարող կայաններ կը գործեն Չեխոսլովաքիոյ եւ Լեհաստանի արեւմտեան եզերքներէն դէպի արեւելք, մինչեւ Սիպերիա եւ դէպի հարաւ, մինչեւ Անդրկովկաս: Եւ սակայն, իրենց ամբողջութեան

«Ազատագրութիւն» բատիկայանի ձայնասփռային գլխաւոր կեդրոնը Արեւմտեան Գերմանիոյ Լամպերթհայմ քաղաքին մօտերը, Մանհայմէն ոչ հեռու:

մէջ առած, խանգարումները կը ձախողին եւ չեն հասնիր իրենց նպատակին, ընդհանրապէս, որովհետեւ բատիկայանն ալ իր թէքնիք միջոցներով կը հակազդէ անոնց:

Ազատագրութիւն բատիկայանը, իր վիթխարի չէնքով, որ ամէն առաջ գործածուած է իրրեւ Միւնխէնի օդանաւային կայանին վարչական սպասարկութեանց կեդրոն, հաստատուած է Միւնխէնի մերձակայ Օպէրվիզենֆելտ արուարձանին մէջ, Լիլիէնթալ փողոցին վրայ (թիւ 2), ուր կը կատարուի ամբողջ աշխատանքը, օրը 24 ժամ, առանց դադարի: Այս չէնքին մէջ են բոլոր թէքնիք սարքաւորումներն ու ձայնասփռումի սպասարկութիւնները, սթիւտիոները, զա-

նազան ազգութեանց խմբագրութեանց պրասեներակները, խորհըրդային եւ այլ օտար հաղորդումներ արձանագրող «մոնիթորական» աշխատասեներակները, դիւանները, պահեստները, եւլն. եւլն.:

Այս չէնքին մէջ է նաեւ հայկական ձայնասփռումներու խմբագրութիւնը, Խ. Հայաստանի ներքին իրադարձութեանց լաւատեղեակ իր ճօճնանդամ կազմով եւ Սերյոժա Թորոսեանի գլխաւորութեամբ: Հայկական բաժինը, այս հինգ տարիներու ընթացքին, իր աշխատակիցներուն պատրաստած նիւթերով եւ զաղութներու զանազան հայ քաղաքական գործիչներու ելոյթներով, ճշմարտօրէն բացատրած է իր ունկնդիրներուն այն րոլորը, ինչ որ կատարուած է ու կը չարունակուի կատարուիլ մեր հայրենիքին ներս, քաղաքականութեան, մշակոյթի, արդիւնարերութեան եւ գիւղատնտեսութեան մարզերուն մէջ: Տուած է առարկայական փաստեր ազատ երկիրներու կեանքէն, թուելով միաժամանակ այն չարաչահութիւնները, որոնց ենթարկուած է հայրենի ժողովուրդը խորհրդային իշխանութեան ներքեւ: Ասկէ զատ, մասնաւոր յայտագրով մը, ամէն չաբթու եւ երկուշաբթի օրերը, Հայաստանի ունկնդիրներուն կը հաղորդուին լուրեր եւ տեղեկութիւններ հայ զաղութներու առօրեայ կեանքէն եւ այս կապակցութեամբ լայնօրէն կ'օգտագործուին արտասահմանեան ազատ հայ մամուլի՝ «Յուսարեր»ի, «Հայրենիք»ի, «Ցառաջ»ի, «Ազդակ»ի, «Ալիք»ի, «Հայրենիք» Ամսագրի եւ այլ թերթերու հրատարակած նիւթերը:

Իր հակախորհրդային քարոզչական աշխատանքներուն հետ միաժամանակ, բատիոկայանի հայկական բաժինը, երբեմն, իր ունկընդիրներուն կը հաղորդէ նաեւ զրական-զեղարուեստական ճոխ յայտագիրներ, որոնց պատրաստութիւնը ստանձնած է բատիոկայանի մնայուն աշխատակիցներէն եւ Հայաստանէն հեռացած տաղանդաւոր գրողներէն բանաստեղծ Վ. Շահունի:

Բատիոկայանի հայկական խմբագրութիւնը կ'օգտագործէ նմանապէս ամէն կարելի միջոց եւ պատեհութիւն, արտասահմանեան հայ քաղաքական գործիչներու խօսքն ու մտածումները ալ փոխանցելու համար հայրենի ժողովուրդին: Ցարդ, այս ուղղութեամբ եւ այս բատիոկայանի միջոցով խօսելու առիթներ ունեցած են, ի միջի այլոց, «Հայրենիք»ներու խմբագրապետ Ռուբէն Դարբինեան, եւրիտասարդ գրող եւ հանրային գործիչ Բեգլար Նաւասարդեան, հրապարակագիր եւ հանրային գործիչ Հրանտ Սամուէլ, ինչպէս նաեւ Տարեգրքիս խմբագիրը, անցեալ տարուան Մարտին Միւնխէն իր այցելութեան առթիւ: Խօսած են նմանապէս եւ թարգմանաբար, օտար ականաւոր դէմքեր, ինչպէս ամերիկեան Արտաքրական եւ Արհեստակցական Միութեանց ընդհ. կազմակերպութեան նախագահը Ճորճ Մինի, Ֆրանսայի Ընկերվարական Կուսակցութեան քարտուղարը Փիէր Կոմէ, Մ. Նահանգներու Փոխ-Նախագահ Ր.

Նիքսըն, Անգլիոյ Աշխատաւորական Կուսակցութեան պետը՝ Հ. Կէյցքէլ եւ բազմաթիւ ուրիշներ:

Անհամար նամակներով, որոնք ընդհանրապէս դրուած են այլ-բանօրէն, այլեւ ազատ աշխարհ վերադարձող բազմաթիւ ճամբորդ-ներով — այցելուներ, վիճակագրական քաղաքացիներ, դասալիք զին-ուորներ, աքսորավայրերէն վերադարձողներ, նախկին ռազմագե-րիներ, եւլն. — հաստատուած է, որ հակառակ կազմակերպուած խանգարումներուն, Ազատագրութիւն բաւիղակայանի հաղորդում-ները կը լսուին կանոնաւոր կերպով, Ի. Միութեան գրեթէ բոլոր կէտերուն վրայ:

Էսթոնիացի բանուոր մը, պատասխանելով այցելու օտարականի մը հարցումին, ըսած է, որ հակառակ խանգարումներուն կը լսէ ձայնասփռումները կէս-գիշերէն յետոյ եւ առտուան ժամերուն. Լե-նին պէս կը լսեն նաեւ չատ չատեր եւ նոյնիսկ գիւղացիները: Նոյնը ըսած են 15 ռուս ուսանողներ, թէեւ աւելցուցած են, որ հաղոր-դումները աւելի դիւրին կը լսուին պատառներու քան թէ Մոսկուայի մէջ, ուր ուժեղ են խանգարումները: Ուսանող մըն ալ աւելցուցած է, որ յայտարարները հետաքրքրական են, բայց այնպիսի բաներ կ'ըսուին, որ «դժուար կը հաւատանք ըսուածներուն»:

Սիպերիական Վորքութա պարտադիր աշխատանքի արդելարա-նէն վերադարձած բանտարկեալ մը, որ հոն կը դտնուէր 1953ի մեծ դործադուլի ընթացքին, ըսած է, որ 1954ի ամառը լսեց առա-ջին անգամ բաւիղակայանի հաղորդումները: Արդելարանին մէջ դժուար է անշուշտ ունկնդրութիւնը ամէնուն համար, բայց լսող-ները, իրենց իմացածները կը պատմեն միշտ մտերմական վստահելի խմբակներու, որոնք կը խանդավառուին ու կը յուսադրուին իրենց զարհուրելի առանձնութեան մէջ: Նոյն հաստատումը ըրած է 1954ին յոյն բանտարկեալ մը, որ ազատուած էր Վորքութայի արդելարա-նէն:

Ու տակաւին, Քազաքստանի մէկ արդելարանէն ազատուած հունգարացի մը ըրած է մեւնոյն խոստովանութիւնը եւ ըսած է, որ բաժակ մը վոտկայի պէս կը ներգործէր իրենց վրայ հաղորդում-ներուն ունկնդրութիւնը:

Վիքթոր Իլյինսքի անունով 26 տարեկան Ռուս մը, որ խորհըր-դային սիրքի մը հետ կը դտնուէր Արեւմտեան Եւրոպա եւ որ 26 Յունուար 1956ին ազատութիւնը ընտրած էր Գերմանիոյ Ամերի-քաղաքին մէջ, յայտարարած է թէ ամէն դիշեր եւ տարիներով, ներ-կայացումները աւարտելէն յետոյ, իր ընկերներուն հետ մտիկ կ'ը-նէր բաւիղակայանին հաղորդումները:

Նման յայտարարութիւններ ըրած են նաեւ Արեւելեան Գեր-մանիայէն, Հունգարիայէն եւ արբանեակ այլ երկիրներէ Արեւ-

մուտք ապաստանած բազմաթիւ խորհրդային զաւակներ։

Բատիոկայանը կը ստանայ նաեւ զանազան նամակներ, երբեմն ապառնական, երբեմն խրատական, երբեմն ալ քաջալերական, խորհրդային զանազան քաղաքներէ։ Թամպով քաղաքէն փականագործ մը գրած է.— «Ռուս ժողովուրդի զաւակներն էք դուք եւ եթէ կը կարծէք, թէ պիտի կրնաք պայքարիլ սովետական հայրենիքին դէմ, պիտի ստանաք ձեր արժանի պատիժը։» Ուրիշ մը, ուրիշ քաղաքէ.— «Վերջ տուէք ձեր ընթացքին եւ վերադարձէք հայրենիք. թերեւս մեր կառավարութիւնը պիտի ընդունի ձեզ եւ դուք ալ պիտի կրնաք աշխատիլ մեր ժողովուրդին հետ պարկեշտօրէն։»

«Ազատագրութիւն» բատիոկայանի Ամերիկեան կոմիտէի նախագահը Հոլէնտ Սարճընթ (հանրային գործերու նախկին նախարար) եւ նոյն կոմիտէի եւրոպայի շրջանին տնօրէնը Ռ. Կէյլին (նկարին աջ կողմը, ձեռքը գրպանը), բատիոկայանի «մոնիթորական» բաժնին մէջ, ուր կ'արձանագրուին զանազան բատիոկայաններու ձայնասփռումները։

Մէկ այլ ունկնդիր, Մոկիլեւէն, կը պրծ թէ «ոչ մէկ խորհրդային քաղաքացի կը հաւատայ ձեր պրպարտութիւններուն» (կը նշանակէ որ կը լսուին այդ «պրպարտութիւնները»)։ Մէկ ուրիշի նամակը.— «Շատ չնորհակալ եմ սիրելի նամակներուդ համար. բոլոր աղաղականներդ ուրախ են որ գործերդ լաւ կ'երթան եւ եռանդով կ'աշխատիս։» Ունկընդիր մըն ալ կը խնդրէ, որ իրեն համար հաղորդեն «ձեր սիրելի երգը՝ Բախտով հանդիպեցանիք իրարու, եթէ առանձ այս նամակս»։

Ծուղիչ է այլ բանօրէն գրուած եւ 1957ի վերջերը առաջուան հետեւեալ նամակը.—

— «Փառք Յիսուս Քրիստոսի։

«Ստացայ ձեր նամակները (այսինքն ձայնասփռումները). այնքան երջանիկ եմ, որ մեզի յոյս եւ մխիթարութիւն կուտաք ու կ'ը-

սէք, թէ ամէն ինչ լաւ պիտի ըլլայ: Սփոփանք մըն է ինձ համար, որ դուք կ'աշխատիք:

«Ես փոխադրուեցայ տուն մը (այսինքն շրջան մը), որուն տանտիրուհին (այսինքն խորհրդային իշխանութիւնը) շատ անհաճոյ է: Ամէն ինչ կը խլէ ինձմէ եւ այնքան սուտ կը խօսի, որ չեմ կրնար հաւատալ: Կը չահագործէ ինծ ամէն քայլափոխի եւ կրնայ կռնակիս ամենավերջին չափիկն ալ առնել ինձմէ: Զաւակներս շատ պէշ կը մեծնան: Այնքան ծանր է աշխատանքս, որ անոնցմով չեմ կրնար պրպղիլ:

«Կը սպասեմ ձեր դալուստին:»

Հայաստանին անմիջականօրէն սահմանամերձ վայրերէն բատլոկայանի տնօրէնութեան հասած տեղեկութիւնները ալ կ'ըսեն, թէ Մխնխէնէն կատարուած հայկական ձայնասփռումները յստակօրէն կը լսուին այդ կողմերը: Կը նշանակէ, թէ անարդել կը հասնին անոնք նաեւ Հայաստանի եւ Կովկասի հայաբնակ բոլոր շրջանները եւ ամէն օր ու պիշեր, դաղտնօրէն կ'ունկնդրուին տասնեակ հազարաւոր հայ ընտանիքներու եւ անհատներու կողմէ: Այս ունկնդրութեանց աղէտութեան տակ է, որ խորհրդային մամուլն ու ձայնափիւռի կայանները, որոնց կարգին եւ Երեւանի բատիոկայանը, իրենց յարձակումներուն թիրախ կը դարձնեն յաճախ Մխնխէնի Ազատագրութիւն բատիոկայանը:

Եւ սակայն, այս բատիոկայանը կը ձգտի իր հիմնական նպատակին.— Խորհրդային Միութեան ժողովուրդներուն ազատագրումը համայնավար բռնատիրութենէն եւ անոնց միջոցով ալ իրապէս ժողովրդավար կարգերու վերահաստատումը իրենց հայրենիքներուն մէջ:

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ ՎԱԽԵՐԱԿԱՆ ՕՐՀՆԵՐԳ ԶՈՒՆԻՆ...

Ամերիկեան Քոնկրէսը հասկնալի յուզումով տեղեկացած է, թէ Միացեալ Նահանգները պաշտօնապէս վաւերական օրհներգ չունի՛ն ... կայ բնականաբար The Star Spangled Bannerը (Աստղազարդ Դրօշը), որ 1814ին յօրինուած է Ֆրէնսիս Սքոթ Քէյի կողմէ եւ որ իբրեւ ամերիկեան ազգային օրհներգ ընդունուած է 1931 թուականին: Բայց, տարիներու ընթացքին այս օրհներգը այնքան մշակումներ ունեցած եւ փոփոխութիւններ կրած է երգուելու եւ նուագուելու համար, որ այսօր կան անհամար փոփոխակներ եւ կարելի չէ մէկն ու մէկը ընդունիլ իբրեւ պաշտօնական ձայնագրութիւն:

Քոնկրէսը այժմ նշանակած է մասնաւոր յանձնախումբ մը, որ բոլոր փոփոխակները աչքի առջեւ ունենալով պիտի յօրինէ ամէնուն համար պարտադիր ձայնագրութիւն մը, իբրեւ Միացեալ Նահանգներու պաշտօնական օրհներգը:

ԱՆԳԼԻՈՅ ԻՆՆԱՄԵԱՅ ԳԱՀԱԺԱՌԱՆԳԸ

Անգլիոյ էլիզապէթ Բ. թագուհին, անցեալ ամառ կալլէսի իշխան հռչակեց իր առջինեկ զաւակը Չարլզ Ֆիլիփ Արթըր ձորձ պահաժառանգ իշխանը: Կալլէսի Գարտիֆ քաղաքին մէջ, մարզահանդէսի մը ընթացքին լսուեցաւ յայտարարութիւնը թագուհին, որ հիւանդ ըլլալով, չէր կրցած անձամբ հոն երթալ եւ խօսիլ: Այս ակտիսոսը կուտայ 1301 թուականէն, երբ առաջին անգամ Էտուըրտ Ա. թագաւորը շնորհած էր զայն իր զաւկին:

— «Կ'ուզեմ զաւակս կալլէսի իշխան հռչակել այսօր, ըսաւ թագուհին. իսկ երբ մեծնայ ան, պիտի ներկայացնեմ ձեզի Գէրնէրվոնի մէջ:»

Գահաժառանգը այժմ ունի հետեւեալ ակտիսոսները.— Կալլէսի Իշխան, Կորնուոլի Դուքս, Ռոթսէյի Դուքս, Գէրրիքի Կոմս, Ռինֆրեւի Պառոն, Կղզիներու Լորտ, Սկոտլոյ Իշխան եւ Մեծ Մաստակարար: Յաւաջիկային պիտի կոչուի նաեւ Չէսթըրի Կոմս եւ Ծնրակապի Ասպետ:

Այսուհետեւ, երբ Կալլէսի Իշխանը, իր իշխանապետութեան սահմաններէն ներս պիտի մտնէ, աւանդօրէն եւ հարկադրաբար պիտի անցնի պիւղէ մը, որ աշխարհի բոլոր պիւղերուն ու քաղաքներուն մէջ ամէնէն երկար անունը ունի եւ կը կոչուի ... Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwllllantysiliogogogoch, *անուն մը, զոր ամէն մարդ կը հնչէ կրցածին պէս ... Ակկէ զատ, իշխանը, պանդան խօսքերու կարգին, պարտաւորիչ կերպով պիտի սորվի նաեւ «Mor O Gan yw Cym ru i gyd» նախադասութիւնը, որ կը նշանակէ «Կալլէսի երկիրը երգերու ովկէանոս մըն է»:*

ԱՅՍ ՄԱԿԱՆՈՒՆՆ ԱԼ ՈՒՐԻՇ ՓՈՐՁԱՆՔ

Անցեալ տարի Փարիզ այցելեց ամերիկացի պրօսաչրջիկ մը, որ հնդկական ծագում ունի եւ որուն անուն–մականունը անցագրին մէջ գրուած էր George Theodor Dutwissenburmurcelabepcocweltkoloco: *Գիտնալով, սակայն, թէ ինչ փորձանք մականուն ունի, պրն.* Dutwi... *եւայլն, եւայլն, կը սորտպրէ պարզապէս* George Theodor D.

ՁԵՐՁԻՆՍԿԻ, ՄԵՆԺԻՆՍԿԻ, ԵՒԱՅԼՆ

Անցեալ Դեկտեմբերի 8ին պաշտօնական եղաւ խորհրդային ոստիկանութեան պետը՝ զօր. Իվան Սերով: Ըսուեցաւ որ կոչուեցաւ ուրիշ «կարեւոր պաշտօն»ի մը: Նկատի ունենալով սակայն, որ իր նախորդներէն ոչ մէկը բնական մահով մեռաւ, վստահօրէն Սերովն ալ պիտի անցնի — եթէ անցած չէ արդէն — այդ ճամբէն:

Արդարեւ, Չեկայի 1917ի ստեղծիչը Ֆելիքս Ձերժինսկի կատարեց այդ անբնական մահերու բացումը, երբ 20 Յուլիս 1926ին, ֆամինեւի եւ փաթրաքովի դէմ ծանրակշիռ մեղադրանքներ արձակելէն 3 ժամ յետոյ փչեց իր վերջին շունչը:

Անոր յաջորդը՝ Վիաչեսլաւ Մենժինսկի մեռաւ 1934ին, «բնական մահով», ինչպէս կարծուեցաւ սկիզբնները: Չորս տարի անց, սակայն, իր յաջորդը՝ Հանրի Եակոտա ամբաստանուեցաւ զայն ըս-

«Ընողաց՝ գտնողաց»: — Պաշտօնական ընդունելութիւն ի պատիւ Սերովին իր գոհերուն կողմէ:—Փաժա՛լոսթա, հա՛մեցէք, հա՛մեցէք··· (Անգլ· ծաղրանկար):

պանծած ըլլալուն համար եւ պատասխանատուեցաւ մահուան: Եակոտային յաջորդեց Նիքոլա Եժով, որ հազիւ քանի մը ամիս մնաց գործի գլուխ: Իր պաշտօնատունէն փոխադրուեցաւ ան ուղղակի յիմարանոց, ուր եւ վերջացուց իր կեանքը:

Եժովի յաջորդը եղաւ արիւնարբու Վրացին՝ Լաւրենտի Բերիա, որ Սթալինի մահէն յետոյ պնդակահարուեցաւ 23 Դեկտ· 1953ին, իր գլխաւոր գործակիցներուն՝ Մերքուլովի եւ Քասուլովի հետ:

Բերիային յաջորդեց Ապակումով, որ իր կարգին եւ ճիշդ տարի մը յետոյ, 24 Դեկտ· 1954ին, գետին փռուեցաւ պնդակահարիչ ջոկատի մը առջեւ, Բերիայի հետ իր մեղսակցութեան հետեւանքով:

Ու հերթը, հիմա, Իվան Սերովին ··· Ու հերթը, վազը, հասնարար նաեւ Ալեքսանդր Շելէփինին, որ Դեկտ· 26ին կոչուեցաւ մեւեւնոյն պաշտօնին···

ԲԱՌԱԿՈՅՏԵՐ

ՓԱՓԿԱՆԿԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ՄԱՍԱՄԲ ՆՈՐԻՆ.— Ամերիկեան կրթական հաստատութեանց բազմաթիւ տնօրէնները հնարած են զանազան բացատրական ասութիւններ, որոնք կ'արձանագրուին յանցաւոր աշակերտներու վիճակագրոյցներուն վրայ, ծնողքները մէկ անգամէն անակնկալի եւ յուզման չմատնելու համար: Այսպէս, ՍՏԱԽՕՍ դրելու տեղ կը գործածեն սա՛ նախադասութիւնը.— «Դժուարութեան կը մատնուի իր հաստատումներուն երեւակայական եւ իրական բնոյթները զանազանելու մէջ:» *ԳՈՂ չեն ըսեր, այլ կը գրեն.—* «Պէտք է օգնել իրեն, որպէսզի սորվի յարգել ուրիշներու սեփականութիւնը:» *Եւ երբ աշակերտը ԿՈՇՏ է, կ'արձանագրեն.—* «Ունի դեկավարի յատկութիւններ, բայց պէտք է սորվի օգտագործել զանոնք դեմոկրատիկ եղանակով մը»...

ԿԱՐԵԼԻ՞ Է ՄԻՏՔ ՊԱՀԵԼ.— Արեւելեան Գերմանիոյ մէջ անցեալ տարի ստեղծուեցաւ պետական նոր պաշտօնատուն մը, որ, բառացի թարգմանութեամբ կը կոչուի.— «Գործողութեանց կեդրոնական խմբատրում Գերմանիոյ Դեմոկրատիկ Հանրապետութեան պետական կազմակերպութեանց աշխատանքի կատարելագործման եւ պարզացման վերաբերեալ օրէնքին կիրարկումը կազմակերպելու եւ հակակշռելու համար»...

Եթէ այսքան պա՛րզ է անունը այս պաշտօնատան, կարելի է երեւակայել, թէ ինչպէ՛ս պիտի «պարզացուի» պետական կազմակերպութեանց աշխատանքը, իր կարգին...

ՉԵՋ ԵՒ ՄԵՋ ՄԵ՛Ծ ԱԽԵՏԻՍ.— Ուաշինկթընի Ազգային Աչխարհագրական Ընկերակցութիւնը հպա՛րտ է ամբողջ աչխարհին հաղորդելու հետեւեալ կարեւոր լուրը.

— «Երկար տարիներ տեւած վիճաբանութիւններէ եւ անվճռականութենէ յետոյ, մասնագէտ գիտնականները եկած են այն եզրակացութեան, որ վագրածին (զէպրա) անասուն մըն է, որ ունի յըստակ ստեւ մթագոյն գիծերով եւ ոչ թէ անասուն մը՝ մթագոյն ստեւի վրայ յստակ գիծերով»...

Փա՛ռք երկնաւորին, իմացանք այս ակադեմական հաստատումն ալ եւ հանգստացանք...

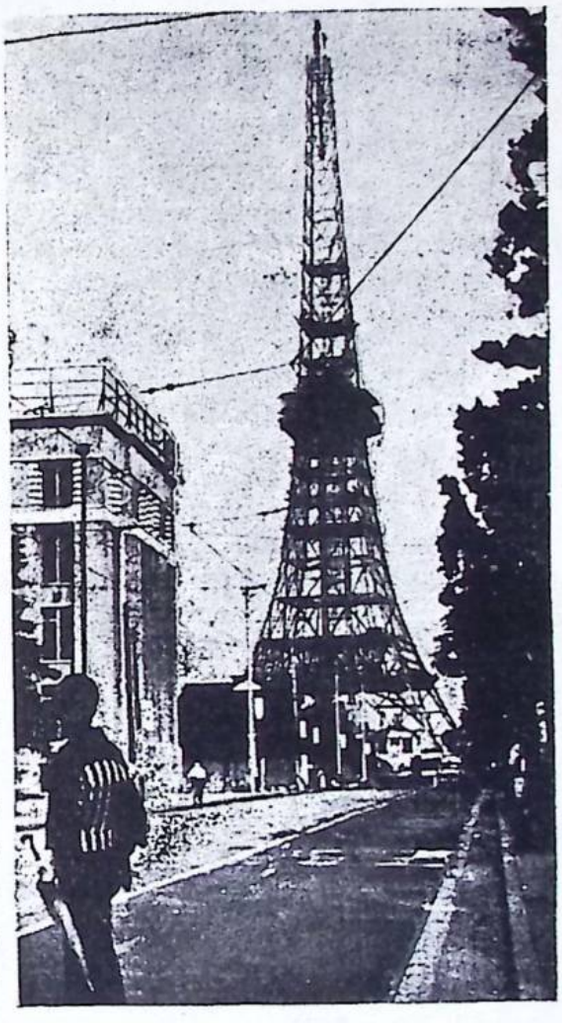
Ի՞ՆՉ ԲԱՆ Է ՅԱՐՁԱԿՈՒՄԸ.— ՄԱԿ-ի չին պատուիրակը՝ Հսու, հետեւեալ կերպով սահմանած է յարձակումը.

— «Յարձակումը, նախ, ուժի ապօրինի գործածութիւնն է: երկրորդ՝ ուժի գործածութիւնը կրնայ ըլլալ ուղղակի կամ անուղղա-

կի: Երրորդ՝ ուժի անուղղակի գործածութիւնը կը նշանակէ գիւեալ կամ ոչ գիւեալ ուժերու բացայայտ կամ ոչ բացայայտ գործածութիւնը»...

Իրապէս, մարդուս յուսահատիլը կուգայ, եթէ այս սահմանումով պիտի փորձենք մեկնաբանել կատարուած յարձակումի մը յարձակում ըլլալը կամ չըլլալը...

ԿԸ ՆՄԱՆԻ ԷՅՓԷԼԻՆ, ԲԱՅՑ ԷՅՓԷԼԸ ՉԷ

Նկարը չատ կը նմանի էյֆէլի նշանաւոր աշտարակին, բայց նմանելով հանդերձ, էյֆէլի աշտարակը չէ: Այս աշտարակին կառուցումը վերջացաւ անցեալ տարի Թոքիոյի մէջ, գործածուելու համար իբրեւ ճախոնական հեռատեսիլի կայան:

Աշտարակը, որ էյֆէլի աշտարակէն 25 մէթր աւելի բարձր է, իր 325 մէթր բարձրութեամբ կ'իշխէ Թոքիոյի ծովածոցին վրայ: Պիտի կրնայ դիմանալ ամենաաստիճ հովերուն եւ ամէնէն ուժեղ երկրաշարժներուն:

Յատակագիծը յղացուած եւ կառուցումը կատարուած է ճարտարապետ Իսամու Ֆամէլի կողմէ եւ արժած է 7 միլիոն տոլար: Աշտարակը ունի ապահովագիտական դիտարան մը, ինչպէս նաեւ ճաշարան մը, 120 մէթր բարձրութեան վրայ:

ԻՐԱՐՈՒ ԱՅՆՔԱՀՆ ՆՄԱՆ

Ի՜նչ տարօրինակ նմանութիւն կայ այս մարդու եւ այս աքաղաղի կիսադէմքերուն միջեւ: Մարդը տէրն է աքաղաղին, որ կարծէք ստեղծուած է ըստ պատկերի իւրում...

ՕԴԱՆԱԻԱՅԻՆ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԱՂԷՏՆԵՐԸ

Անցեալ Օգոստոսի 14ին, Շանոն քաղաքէն Թռչելէ յետոյ Իտալիոյ արեւմտեան կողմը Ատլանտեան ովկիանոսին մէջ ինկաւ Քա էլ Էմ հոլանտական ընկերութեան մէկ մեծ օդանաւը. ծովամոյն կորսուեցան բոլոր ճամբորդները՝ 99 հոգի: Ճակատագրի ահաւոր կրկնութիւն մըն էր այս աղէտը, որովհետեւ 4 տարի առաջ, ղրեթէ նոյն օրերուն, այն է 6 Սեպտ. 1954ին, մօտաւորապէս միեւնոյն կէտին վրայ, միեւնոյն ընկերութեան մէկ այլ օդանաւն ալ, Շանոն քաղաքէն օդը բարձրանալէն 2 րոպէ յետոյ չախչախուած էր, իյնալով համանուն ջուրերուն մէջ. սպաննուած էին 56 ճամբորդներէն 27 հոգին:

Օդանաւային մեծագոյն աղէտներու կարգէն են նաեւ հետեւեալները.—

12 Մարտ 1950ին, Ֆութպոլի մրցումի մը համար օդանաւով Գարտիֆէն Տըպլին գացած 80 մարզասէրներ սպաննուեցան Գարտիֆ վերադարձի ճամբուն վրայ:

18 Յունիս 1953ին՝ օդանաւային մեծագոյն աղէտը. — Գորէացին, արձակուրդով ճամբայ ելած 129 ամերիկացի զինուորներ վերադարձող օդանաւը չախչախուեցաւ Թոքիոյի մօտերը. բոլորն ալ սպաննուեցան:

30 Յուլիս 1956ին, ամերիկեան երկու օդանաւեր իրարու պատնուեցան Թուիչքի պահուն Գոլորատո նահանգին մէջ. սպաննուեցան 128 հոգի:

17 Հոկտ. 1956ին, ղէպի Անգլիա թռչող ամերիկեան օդանաւ մը ինկաւ եւ ընկղմեցաւ Ատլանտեանի ջուրերուն մէջ. ծովամոյն կորսուեցան 59 հոգի:

9 Դեկտ. 1957ին, Վիլլամանքալի մէջ չախչախուեցաւ արժանթինեան օդանաւ մը. մեռան 61 հոգի:

2 Փետր. 1958ին, ամերիկեան զինուորական փոխադրական օդանաւ մը, Լոս Անճէլըսի մօտերը, Թուիչքի պահուն պարնուեցաւ դարձեալ ամերիկեան ռմբակոծիչ օդանաւի մը. մեռելներու թիւը՝ 48:

6 Փետր. 1958ին, Մանչէսթըր Եունայթըտ ֆութպոլի խումբը փոխադրող օդանաւը չախչախուեցաւ Միւնխէնի օդակայանէն ճամբայ ելած պահուն. սպաննուեցան 27 հոգի, — խումբին բոլոր անդամներն ու օդաչուները:

7 Ապրիլ 1958ին, ամերիկեան ճամբորդատար օդանաւ մը չախչախուեցաւ Միչիկընի մէջ. մեռան 47 հոգի:

21 Ապրիլ 1958ին, երկու օդանաւեր իրարու պարնուեցան Թուիչքի պահուն, Լաս Վէկասի մէջ (Մ. Նահանգներ). մեռան 49 հոգի:

18 Մայիս 1958ին, «Սապէնա» ընկերութեան պատկանող օդա-

նաեւ մը լաւլաւուկյաւ Գաղապլանքայի մէջ (Մարոք)· դահերու թիւը՝ 65:

2 Յունիս 1958ին լաւլաւուկյաւ օդանաւ մը Կուատալախարայի մէջ (Սպանիա)· մեռան 46 հոգի:

13 Օգոստոս 1958ին, ճափոնական օդանաւ մը լաւլաւուկյաւ Թոքիոյի հարաւակողմը· մեռան 33 հոգի:

ՄՈՆԱՔՕ, ԵՐԿԻՐ ԴՐԱԽՏԱՎԱՅՐ...

Մոնաքոյի Իշխանապետութիւնը բազմաւեռակ առաւելութիւններ կ'ընծայէ իր առանձնաշնորհեալ բնակիչներուն, — ամէն մարդ պիտի ըսէ: Բայց, առաջին անգամն է, որ իշխանապետութիւնը, այդ առաւելութեանց տեսակները պաշտօնապէս եւ բացէ ի բաց կը հաղորդէ արտաքին աշխարհին, այդ փոքր երկրամասին չուրջ առաւել եւս հետաքրքրութիւն ու դրաւչութիւն ստեղծելու համար անհրաժեշտ:

Արդարեւ, Մոնաքոյի (մայրաքաղաքին) մէջ, Պուլլեւար տը Պելժիքի վրայ պիտի կառուցուի հսկայ ու շքեղ շէնք մը, որուն համար պատրաստուած է հետեւեալ յուշատախտակը.—

«Մոնաքոյի իշխանապետութեան զանազան առաւելութիւնները· — Ոչ մէկ կալուածատուրք: — Ոչ մէկ տուրք շարժական ինչքերու վրայ: — Ոչ մէկ եկամտային տուրք: — Ոչ մէկ քնակութեան տուրք (օտարականներու համար): — Ոչ մէկ ժառանգական տուրք: — Ոչ մէկ տուրք արժեթուղթերու շրջաբերութեան եւ վաճառման վրայ: — Ոչ մէկ տուրք կալուածական մեծ գրաւներու եւ այլ երաշխաւորական իրերու վրայ: — Ոչ մէկ տուրք ինֆլիաշարժներու, բատիոններու եւ շուներու վրայ: — Բացարձակ ապահովութիւն դրամատրնային դրամարկղերու, եւայլն, եւայլն:»

(*Մոնաքօն, վատիկանէն յետոյ, աշխարհի ամենափոքր պետութիւնն է, 3 քիլոմէթր երկարութեան վրայ իրարու կցուած երկու ղլխաւոր քաղաքներով — Մոնաքօն եւ Մոնթէ Գարլօն, ուր կը գտնուի համաշխարհային հռչակ ունեցող համանուն խաղատունը: Բնակչութեան թիւը՝ չուրջ 25·000, որոնց 1600ը միայն բնիկ Մոնաքոյիներ են, մնացեալը՝ Իտալացիներ, Ֆրանսացիներ, եւլն.: Աքանչելի կլիմայ եւ դիրք ունի Միջերկրականի վրայ: Տարին 12 ամիս լեցուն է միջազգային դրօսաշրջիկներու եւ ... խաղամոլներու բազմութեամբ:*)

ՆԱՐԻՆՋԻՆ ՀԱՏԸ 900 ԿՐԱՄ.— Կրեմացի պարտիզպան մը յաջողած է արտադրել ամէն մէկը միջին ծանրութեամբ 900 կրամ կշռող նարինջներ, այսինքն 4 անգամ աւելի մեծ քան սովորական նարինջները: Մեծութեան հետ միասին այս նարինջները ունին նաեւ աքանչելի որակ: Յունաստանի երկրագործական նախարարութիւնը մասնաւոր ուշադրութիւն մը կ'ընծայէ պարտիզպանին ձեռք ձգած այս բացառիկ յաջողութեան:

ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ ԵՐԿՐԷ ԵՐԿԻՐ

Հանրային Առողջապահութեան Համաշխարհային կազմակերպութեան մէկ վիճակագրութիւնը ցոյց կուտայ բժիշկներու թիւը զանազան երկիրներու մէջ, բնակչութեանց համեմատութեամբ:

Այսպէս, առաջին դէմ վրայ կուգայ Իսրայէլը, ուր կայ 1 բժիշկ 434 Հրեաներու համար: Յետոյ կուգան, համեմատութեանց բարձրացումով, Աւստրիան, Չեխոսլովաքիան, Արեւմտեան Գերմանիան, Խորհրդային Միութիւնը, Իտալիան, Յունաստանը, Տանըմարքան, Պելժիքան, Զուիցերիան, Սպանիան, եւն.: Ֆրանսան կը գրաւէ 15րդ տեղը, 1 բժիշկ 1093 բնակիչներու համար: Ֆրանսայէն յետոյ կուգան Մեծն Բրիտանիան, Շուէտը, Լեհաստանը, Արեւելեան Գերմանիան, Ֆինլանտան, Եուկոսլաւիան, եւլն.: Վերջին երկու տեղերը կը գրաւեն Ալպանիան, 12·600 բնակիչներու համար 1 բժիշկով եւ Նէփալը, ուր 174·640 բնակիչներու համար կայ միայն 1 բժիշկ...

Մե՛ղք որ այս կազմակերպութիւնը չէ հրատարակած միաժամանակ մահացութեան վիճակագրութիւնները այդ երկիրներու համար: Բաղդատութիւն մը, իրապէս հետաքրքրական պիտի ըլլար...

ԱՇԽԱՐՀԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

Միացեալ Ազգերու կազմակերպութեան պատրաստած եւ 1957ին վերաբերող վիճակագրութեանց համաձայն, աշխարհի բնակչութիւնը 1940էն մինչեւ 1956 աւելցած է 100ին 20 համեմատութեամբ: Այսպէս, 1920ին կ'ապրէին 1·810 միլիոն մարդիկ, 1940ին՝ 2·246 միլիոն, 1950ին՝ 2·495 միլիոն, իսկ 1956ի կէսերուն, թիւը բարձրացած է 2·737 միլիոնի:

Միջազգային պիտնականներու ենթադրութեամբ, աշխարհի բնակչութիւնը 100 տարի ետքը պիտի բարձրանայ աւելի քան 7 միլիառի...

Եւ երեւակայել, որ ասկէ 3 դար առաջ, 1650ին, աշխարհս վրայ կ'ապրէին միայն 465 միլիոն մարդիկ, իսկ 2 դար ետքն ալ, 1850ին, 1·098 միլիոն...

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

Մարզահամարի Պաշտօնատան համաձայն, 1 Յուլիս 1958ին, Միացեալ Նահանգներու բնակչութեան թիւը կը հասնէր մօտաւորա-

պէս 174·500·000ի: Ծնունդներու չորս տարբեր վիճակագրութեանց վրայ հիմնուելով, այս պաշտօնատունը կը նախատեսէ, թէ 1980ին, այսինքն 22 տարիէն, բնակչութեան այս թիւը պիտի բարձրանայ 272·600·000ի: Այժմ, կիները 1·500·000 աւելի են, իսկ 1980ին պիտի ըլլան 3·000·000 աւելի: Դարձեալ, ըստ նախատեսութեան, 65էն վեր մարդոց թիւը պիտի աւելնայ ղղալապէս: Այս թիւը, որ ամէն տարի 500·000ով կ՚աւելնայ արդէն, պիտի հասնի 24·500·000ի, 1980ին:

ԿԱԹՈՂԻԿՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՋ

Վատիկանի պատկան սպասարկութեանց վիճակագրական տուեալներուն համաձայն, աշխարհիս վրայ կաթողիկէներու թիւը կը հասնի 468·314·858ի, որ 24·354·858 հոգիով աւելի է 1957ի վիճակագրութեանց թիւերէն: Այս համբանքին մէջ չեն մտներ երկաթեայ վարագոյրին միւս կողմը ապրող կաթողիկէները:

ՊԱՆԴՈՒԽՏ ԼԻԲԱՆԱՆՑԻՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ 1·250·000

Անցեալ տարուան վիճակագրութեանց համաձայն, 1·250·000 պանդուխտ Լիբանանցիներ կ՚ապրին արտասահմանի մէջ: Մասնաւոր նահանգներու մէջ՝ 450·000 հոգի, Պրազիլիա՝ 250·000, Արժանթին՝ 150·000, Կեդրոնական Ամերիկա՝ 120·000, Մեքսիկա՝ 60·000, Եգիպտոս եւ Սուտան՝ 60·000, Գանատա՝ 30·000, Արեւմտեան Ափրիկէ՝ 30·000, Իրաք եւ Արաբական Թերակղզի՝ 30·000, Աւստրալիա՝ 20·000 եւ զանազան երկիրներ 50·000:

ՄԱՏՆԵՐՈՎ ՈՒՏՈՂՆԵՐԸ

«Իւնէսքոյ»ի կատարած պրպտումներուն համաձայն, աշխարհիս վրայ 740 միլիոն մարդիկ տակաւին կ՚ուտեն իրենց մատներով եւ 550 միլիոն ուրիշներ ալ՝ փայտիկներով:

ԱՆԳԼԻԱ, ԵՐԿԻՐ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՑ ՋԱՆՋՐՈՑԹԻ...

Մարդիկ անհանդուրժելի ձանձրոյթի դատապարտուած են Անգլիոյ մէջ տարուան բոլոր կիրակի օրերը, եթէ չկարենան դուրս դալ քաղաքներէն կամ ընտանեկան հաւաքոյթներով չսպաննեն իրենց ժամանակը:

Քանի որ դարու կէսը բոլորուելէն ետքն ալ խստիւ ի զօրու է տակաւին այդ երկրին մէջ կիրակնօրեայ դադարի վերաբերեալ օրէնքը, որ գործադրութեան դրուած է առաջին անգամ ԺԷ. դարուն:

Արդարեւ, կիրակի օրը փակ են թատրոնները: Արգիլուած են մարզական մրցումները, մինչեւ անգամ անգլիական ֆրիէքը: Կարելի չէ չոգենաւերով պտոյտ կատարել: Կալլէսի երկրին մէջ կառախումբերն ու օթոպուսներն անգամ անշարժութեան դատապարտուած են: Եւ, պաղպաղակի վաճառումը կը նկատուի յանցանք...

Բնակչութիւնը մեծապէս դժգոհ է, բայց քարացած աւանդու-

թիւնն ու սովորութիւնները տեղի չեն տար ընաւ: Անցեալ տարի կը նշուեցաւ մէկ ամայն 1677ին հրատարակուած այն օրէնքը, որուն համաձայն, խարոյկի վրայ այրելու կը դատապարտուէին օղի փոխոխութեանց վերաբերեալ դուշակութիւններ ընողները...

ՖՐԱՆՔՖՈՒՐԹԻ ՇՈՒՆԵՐԸ ՊԷՏՔ Է ԿԱՐԴԱԼ ԳԻՏՆԱՆ...

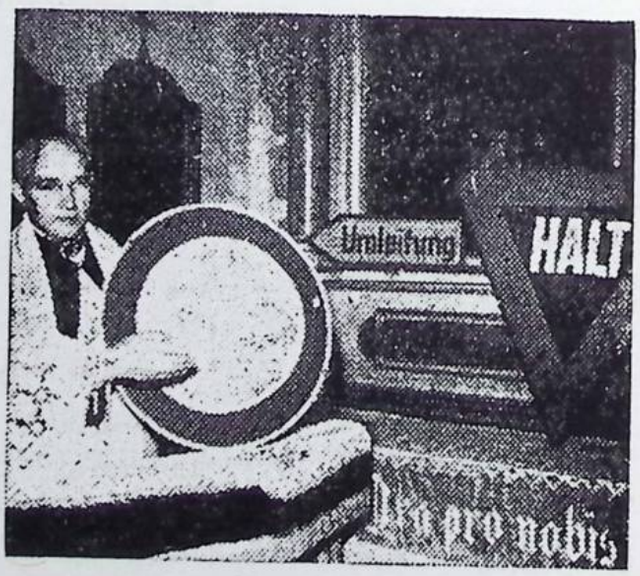

Ֆրանքֆուրթի մէկ փողոցը լուսաւորելու ծառայող այս լամբի ձողը, ամբողջ թաղի շուներուն համար կը ծառայէր իբրեւ ապահով վայր մը, իրենց եաւի ոտքերէն մէկը այդ ձողին փակցնելու եւ բնական պէտքը դադարեցնելու համար...

Քաղաքապետութիւնը, անոնց այս սովորութիւնը կասեցնելու նպատակով, ձողին գագաթը դամած է յուշանշան մը, որ կը ծառայէ իբրեւ ուղեցոյց՝ մարդոց հաւատարիմ այդ չորքոտանիներուն, առաջնորդելու համար զանոնք դէպի իրենց մանուկ ... հանդստարանը:

Դժուար է սակայն գիտնալ, թէ շուները ինչպէ՞ս պիտի կրնան յուշանշանին իմաստը հասկնալ, երբ առանձին մօտենան լամբի ձողին:

Ի ՅՈՒՇ ԵՒ Ի ԽՐԱՏ ՇԱՐԺԱՎԱՐՆԵՐՈՒՆ

Արեւմտեան Գերմանիոյ մայրաքաղաք Պոննէն ոչ հեռու Օյսքիրխէն գիւղի սրբան՝ Հանս Պաքէը, գիւղի նկարիչին կ'ապսպրէ ինքնաշարժներու երթեւեկին վերաբերեալ վեց յուշատախտակներ եւ շաբաթ օր մը կը գետեղէ պանոնք եկեղեցիին ներսը, խոբանին առջեւ եւ պատերուն վրայ: Յուշատախտակներէն մէկուն վրայ գրուած է «Դարմուածք», երկրորդի մը վրայ՝ «Հա՛լբ» (կեցիր), ուրիշի մը վրայ՝ «Սահող ճամբայ», չոր-

բորդի մը վրայ՝ «Մէկ ուղղութեամբ միայն», եւայլն: Արբայեն այս ըրածը սեռնով կաթողիկէ հաւատացեալները կը պայթակղին, բայց յաջորդ կիրակի օրը կը հանդարտին, երբ արբան, ընարան առնելով Տաճարանեայի «Մի՛ սպաննիր» պատուիրանը, եկեղեցին մէջ լեցուած բազմութեան կը խօսի համոզիչ քարող մը ինքնաշարժի արկածները կանխելու պարտաւորութեանց մասին:

— «Ճամբանելու վերաբերեալ կանոնները յարգելը, ըսած է Արբա Պաքէր, խղճի պարծ է թէ՛ ձեր մերձաւորներուն եւ թէ՛ ձեր անձերուն հանդէպ:»

ՍՅՆՔԱՆ ՆՄԱՆ ԻՐԵՆՑ ՄԵԾ ՀԱՅՐԻԿԻՆ

Անցեալ ամառ, Գերմանիոյ վակնէրեան քաղաք Պայրոյթի մէջ, աշխարհահռչակ երաժշտական Ռիխարտ Վակնէրի մահուան 75ամեակին առթիւ կայացաւ մեծ նուագատօն մը, պետականութեամբ

Վակնէր եղբայրներու, որոնք մեծանուն երաժշտագէտին թոռներն են եւ դէմքով ալ այնքա՜ն նման իրենց մեծ հայրիկին, ինչպէս ցոյց կուտան այս նկարները: (Ռիխարտ Վակնէրի երիտասարդութեան նկարը ձախ կողմինն է:)

Վակնէրեան նուագատօներ կը կազմակերպուին Պայրոյթի մէջ ամէն տարի եւ այդ առթիւ աշխարհի բոլոր կողմերէն անհամար երաժշտասէրներ կ'երթան հոն: Շատերը կանխաւ կը պնեն մուտքի տոմսերը, իրենց տեղերը ապահոված ըլլալու համար: Տարօրինակ բան մը պատահեցաւ սակայն անցեալ տարի, երբ կարդ մը Ամերիկացիներ, տոմսերը պնած ըլլալով հանդերձ, հրաժարեցան երթալէ Պայրոյթ, լսած ըլլալով, որ այդ օրերուն ... արիւնալի կռիւներ տեղի կ'ունենան այնտեղ:

Կռահեցիք ապահովաբար, որ մարդիկը չփոթած էին Պայրոյթը ... Պէյրութի հետ...

ԿԱՐԴԱՑԷՔ ԵՒ ՋԱՐՄԱՑԷՔ

ԹՐՔԱՊԱՏՈՒՄ.— *Երկու տարի առաջ, Գրեմոնի նամակատունը հասած է նամակ մը, որ ուղղուած էր Ջութակ չինող Սիննոր Սթրատիվարիուսին: Նամակի առաջումէն ճիշդ տարի մը եւ մէկ օր յետոյ, պաշտօնեանները, ըստ օրինի, բացած են պահարանը: Նամակատիրն էր մեծահարուստ Թուրք մը, որ կը գրէր.*

— Սիրելի՛ պարոն: Ձեր հասցէն գտայ ջութակի մը մէջ, որուն վրայ կը սեռնչանամ, վասնզի բացառապէս գեղեցիկ ձայն ունի: Կրնայի՞ք ինծի դրկել ձեր ջութակներուն մէկ գնացուցակը, որպէսզի կարեւոր ապսպրանք մը ընեմ ձեզի»...

Իտալական նամակատունը պարտք սեպած է տեղեկացնել աշխարհէն պէխապէր նամակատիրին, թէ ջութակ չինող աշխարհահռչակ վարպետը՝ Սթրատիվարիուս յաւիտենութեան անցած է յամի Տեառն 1737ին...

ՁԻՕՍԱՐԱՆԻ ՊԷՍ ԲԱՆ ՄԸ.— *Մ. Նահանգներու Ազգանթիք Սեթիի Մեթոտական եկեղեցին մեծ «բարեկարգութիւններ» մտցուցած է հաւատացեալները իրեն քաշելու համար: Այսպէս, այրերուն արտօնուած է ... ծխել պաշտամունքիատեն եւ չատ տաք օդին հանել բաճկոնն ու վոլկասը: Կիներն ալ կրնան եկեղեցի բերել իրենց ձեռագործը եւ հիւսել ու աղօթել միաժամանակ: Այս բոլորէն զատ եւ որպէսզի քարոզն ու աղօթքը լսուին ամէնէն հանգստաւէտ պայմաններու մէջ, եկեղեցւոյ վարչութիւնը, պարզ աթոռներու կամ նստարաններու տեղ, թիկնաթոռներ տեղաւորած է ժողովարանին մէջ...*

«ԶՈՒՂՏՍ ԿԼԱՆԷ».— *Այս մէկն ալ ամերիկեան պատմութիւն: Շիքակոյի մէջ, 20 տարեկանէն վար Ամերիկուհի մը՝ Էլիզապէթ Ան Ռոպէրթ, մերժած ըլլալով իր տարիքը յայտնել դատաւորին, դատապարտուեցաւ 15 օրուան բանտարկութեան: Աղջիկը կանչուած էր վկայելու իր մօրը մասին, որ դատի յանձնուած էր՝ իր մէկ բարեկամին հետ մօրէ մերկ լուսանկարուած ըլլալուն համար: Աղջիկը բանտարկութեան դատապարտող դատաւորը անպարտ արձակած է մայրն ու բարեկամը...*

Իրապէս, ա՛յլ բան է հանրային բարոյականը եւ բոլորովին ա՛յլ բան՝ յարգանքը դատարանին հանդէպ...

ՀԱՆՃԱՐԵԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԸ.— *«Գեղեցիկն Ամազոն» կը կոչուի վէպ մը, որ լոյս տեսած էր Միացեալ Նահանգներու մէջ քանի մը տարի առաջ եւ որ սակայն մնացած էր անվաճառ մինչեւ այն օրը,*

երբ հրատարակիչը, հանճարեղ յղացումով մը, ամերիկեան բազմաթիւ թերթերու մէջ հրատարակութեան տուաւ հետեւեալ ծանուցումը.

— «Բազմամիլիոնատէր մը, ամուսնութեան նպատակով կ'ուզէ ծանօթանալ աղջկայ մը, որ նմանի «Գեղեցիկն Ամազոն» վէպի հեղոսուհիին: Գրել ... եւայլն:»

Իմացէք, ուրեմն, որ չաբաթ մը հաշիւ անցած, 250·000 օրինակ ծախուած էր այս վէպէն, Ամերիկայի մէկ ծայրէն միւսը...

Ստացուած պատասխանները բնականաբար զամբիւղը նետուած են ճարպիկ հրատարակչին կողմէ, որ հասած էր իր նպատակին արտակարգ յաջողութեամբ մը...

«ԱՆՀԱՒԱՏԱԼԻ, ԲԱՅՑ ԻՐԱԿԱՆ».— Հետաքրքրութիւն արթընցուցած ուրիշ ծանուցում մըն ալ փակցուած է Փիլատելֆիոյ պատերուն վրայ: Ծանուցումին վերեւը մեծատառ պրուած է.

— «Անհաւատալի, բայց իրական: Երկրէն երկինք՝ միայն հարիւր տոլարով»...

Ու տակը՝ հասցէն այն ... մեռելաթաղին, որ պատերը ողողած էր իր այս ինքնատիպ ծանուցումով:

ՎԱ՛Յ ԳԼԽՈՒԴ, ԵԹԷ ՁԱՐԹՆԱՍ.— Այնպիսի քնացողներ կան, որ եթէ ոտքերէն ալ քաշէք, չեն արթննար: Այս կարգի քնացողներուն համար, ահաւասիկ, Նափոլիէն իտալացի ժամագործ մը՝ ճուղէփփէ Վէչչիօ պատրաստած է բոլորովին ինքնատիպ զարթուցիչ ժամացոյց մը: Երբ քնացողը արթնցնելու պահը եկած է, ժամացոյցը կը զարնէ, նախ, բոլոր զարթուցիչներուն պէս. մէկ րոպէ յետոյ կը լսուի ինքնաշարժի կլաքսոնի ձայն, այնուհետեւ չարժման կը դնէ սկաւառակ մը, ուրկէ կատաղօրէն աղմկալի ոռնոցներ կը լսուին, եւ, եթէ այս բոլորը դարձեալ մժեղի բզզիւն մըն ալ չարժեն խոր–խոր քնացողին համար, այն ատեն զարթուցիչը կ'արձակէ թնդանօթի ուժեղ որոտ մը...

ՃԱԿԱՏԱԳՐԱԿԱՆ 4 ԹԻԻԼ.— Ամերիկայի Նիու Ճըրզի նահանգին մէջ, մեծ արագութեամբ դէպի Մորիսթաուն կը սուրար 1954ի մոտէլ եւ վրան բացուող ինքնաշարժ մը, որ, քաղաքին 4 քիլոմէթր մնացած, չեղեցաւ ճամբէն եւ ջախջախուեցաւ ծառի մը զարնուելով: Օդնութեան փութացողները, չարդուփշուր ինքնաշարժին տակէն հանեցին 4 դիակներ, որոնց կարգին եւ դիակը 44 տարեկան չարժավարին: Արագ քշելու յանցանքին վրայ բռնուած այս չարժավարին ինքնաշարժ քշելու արտօնագիրը անցամ մը եւս առնուած էր իշխանութեանց կողմէ եւ վերադարձուած էր սակայն մահացու արկա–

ձէն ճիշդ 44 օր առաջ: Եւ, ի վերայ այսր ամէնայնի, ինքնաշարժին չափացոյցը կանգ առած էր այս անգամ 44·444,4 մղոնի վրայ...

ԿՕՇԻԿՈՎ ՓՐՈՓԱԿԱՆՏ.— Անցեալ տարի քաղաքապետական ընտրութիւններ կատարուեցան Պրաղիլիոյ մէջ: Թեկնածու մը հիւսիսային գաւառական քաղաքի մը մէջ իր ընտրութիւնը յաջողցնելու համար, ունկնդիրներուն նուիրեց ձախ ոտքերուն յարմարող կօշիկներ, խոստանալով, որ ընտրուելէն յետոյ պիտի տար նաեւ աջ ոտքերունը: Այս բաղմածախս, բայց ինքնատիպ հնարքով, թեկնածուն ապահովեց բազմաթիւ կուսակիցներ եւ յաղթանակն ալ կը նկատուէր ապահով, երբ օր մը, «ձախակողմեաններըը» տեղեկացան, որ քաղաքի մէկ այլ թաղամասին մէջ ալ, միեւնոյն թեկնածուն, իր ունկնդիրներուն կը նուիրէր աջ ոտքերուն յարմարող կօշիկները ... կրնաք երեւակայել, թէ ինչպիսի՛ հայհոյանքներու տակ փախաւ թեկնածուն, մէկ ոտքով բոպիկ ձգելէ վերջ խարուսպները:

ԱՆԸՆԴՀԱՏ ԽՕՍԵՑԱԻ 74 ԺԱՄ.— Խօսելու արշաւը կամ Մարաթոնը, որ Թոհաթոն կը կոչուի, մեծ ախոյեաններ ունի Հիւսիսային Գարոլայնայի մէջ (Մ. Նահանգներ): Տըրհէմ բնակող տիկին ձէյն Քուքսի դադրեցուց արշաւը եւ քնացաւ, ամբողջ 68 ժամ, առանց դադարի կզակ չարժելէ յետոյ: Տիկին Ալիս Ուէթինկթըն, որուն հետ տիկին Քուքսի մրցումի ելած էր, հաստատեց նոր մրցանիշ մը, խօսելով անընդհատ 72 ժամ եւ 3 վայրկեան: Այս տիկինն ալ, սակայն, հազիւ 3 ժամ կրցաւ պահել այս մրցանիշը, որովհետեւ 36 տարեկան առեւտրական չրջուն պործակատար մը, իր մրցանիշը հասցուց 74 ժամի: Մրցումը կը չարունակուի, անշուշտ ի վնաս ախոյեաններու կզակներուն եւ ունկնդիրներու ղլուխներուն...

ԿԱՏՈՒՆԵՐՆ ԱԼ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՕՆԵԱՅ.— Զուիցերիոյ պետական ծառայութեան մէջ կը գտնուին ... 90 կատուներ, որոնց պահպանման համար, ամէն տարի, որոշ գումար մը կ'արձանագրուի պիւտճէին մէջ: Այս նորօրինակ «պետական պաշտօնեաներուն» պարտականութիւնն է ոչնչացնել առնէտներն ու մուկերը հոչակաւոր Սէմփլոն փապուղիին մէջ:

«ՏՈՅՋԱՆՏ ԻՒՊԻՐ ԱԼԼԷՍ».— Եթէ յաւելուածական փաստ մըն ալ անհրաժեշտ է չեչտ դնելու համար զերմանական տնտեսական անօրինակ վերականգնումին վրայ, ատիկա կուգայ դարձեալ Արեւմտեան Գերմանիայէն, ուր անցեալ տարի կատարուած է հետեւեալ հաստատումը հանրային կարծիքին մօտ.— 1950ին, 18 տարեկանէն վեր 10 Գերմանացիներուն 4ը կ'ուղէին արտասահման մեկնիլ գործ մը գտնելու համար: Այսօր, 10ի վրայ միայն 1ը կը մտածէ հեռանալ Գերմանիայէն:

ՏԱՆՏԻԿԻՆՆԵՐՈՒՆ ՕԳՏԱԿԱՐ

ԱՌՏՆԻՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

Ծաղիկները եւ առհասարակ բոյսերը պէտք չէ ջրել, երբ անոնց վրայ լնկած են արեւի ճառագայթները: Ջրելէն յետոյ, ճառագայթներու ազդեցութեան տակ, ջուրի կաթիլները կը հաւաքուին խոշորացոյց ապակիի մը ձեւին տակ եւ ծանօթ է, որ արեւի տակ դրուած խոշորացոյցը կ'այրէ իր տակը գտնուող առարկան:

= Ձմեռ առեն թթխմորով պատրաստուած խմորեղէնները պէտք է 100ին 50 աւելի թթխմոր ունենան, քան թէ ամառ եղանակին պատրաստուածները. եթէ ամառը 10 կրամ թթխմոր կը դործածուի, ձմեռը պէտք է դործածել 15 կրամ, որովհետեւ ցուրտը կը պակսեցնէ թթխմորին ուժը:

= Ձեռքով մի չաղուէք լուացուելիք բրդեղէնները, որպէսզի չկծկուին: Դրէք զանոնք ամանի մը մէջ, վրան ցանեցէք փոշի օճառ, յետոյ ամանը լեցուցէք եռացած ջուրով եւ ուժգնօրէն շարժեցէք բոլորը: Այնուհետեւ, փայտի մը ծայրով 4–5 անդամ թաթխեցէք եւ հանեցէք բրդեղէնները նոյն օճառ-ջուրին մէջ եւ ի վերջոյ դրէք զանոնք պաղ ջուրի մէջ:

= Ձերմակ հագը մի պահէք սեւ հագին հետ միեւնոյն ամանին մէջ, որպէսզի սեւին համը չառնէ:

= Գինին բնական՞ն է թէ ներկուած, — ասիկա ստուգելու համար, եռացուցէք մաս մը գինի քառորդ ժամու չափ, մինչեւ որ ալքոլը չոգիանայ: Երբ ամանին մէջ մնացածը չարունակէ եռալ, առէք ճերմակ բուրդի կտոր մը, թրջեցէք գայն նախապէս եւ ապա թաթխեցէք եռացող հեղուկին մէջ: Եթէ գինին արուեստական է կամ ներկուած, բուրդի կտորը կը կարմրի, իսկ եթէ բնական է, կը մնայ ճերմակ:

= Ամէնէն աղտոտ եւ իւղոտ չիչերը լաւ մը կը մաքրուին, եթէ եռացած ջուրի մէջ դնէք մանանեխի փոշի (մութարտ), խառնէք գայն եւ ապա, տաք-տաք լեցնէք աղտոտ չիչին մէջ ու լաւ մը ցօղուէք: Չիչը մաքրուած է արդէն. կը մնայ պարպել մանանեխի լուծոյթը եւ լուալ պաղ ջուրով:

= Բանջարեղէնը կը պահէ իր գոյնը, եթէ եռացող ջուրին մէջ աւելցնէք քիչ մը կերակուրի սոտա (կէս թէյի գդալ մէկ քիլօ բանջարեղէնին):

= Ձեռքերու մորթին կարծրութիւնը կրնաք դարմանել, եթէ ամէն օր խողանակէք գայն օճառոտ ջուրով եւ մորթը չորցնելէ առաջ օծէք՝ մէկը կլիսերին կամ լանոլին խառնուած ալքոլով: Ձեռքերը պէտք չէ լուալ պաղ ջուրով. լուացէք կարելի եղածին չափ չատ տաք ջուրով: Մորթը կը փափկանայ նաեւ, եթէ ձեռքերը դնէք

թեփով կամ ճմլուած վարսակով եռացած ու պապած ջուրի մէջ:

= Լոլիկի կեղեւը դիւրութեամբ հանելու համար մխրճեցէք զայն եռացող ջուրի մէջ, ապա դուրս ըմրէք եւ անմիջապէս թաթխեցէք պաղ ջուրի մէջ:

= Խաչած դեղնախնձորը դիւրութեամբ կրնաք կեղուել, եթէ տաք ջուրէն հանելով թաթխէք պաղ ջուրի մէջ:

= Բանջարեղէնները եւ մանաւանդ դեղնախնձորը պէտք է մաքրել ժանգ չբռնող դանակով, որպէսզի ձեռքերը չսեւնան:

= Եթէ հացի ապակեայ կամ յախճապակեայ ամանին տակը կտոր մը դեղնախնձոր կամ քիչ մը աղ դնէք եւ կեփարիչը դոյ պահէք, հացը չի բորբոսիր եւ կը պահէ իր թարմութիւնը:

= Երբ ճակնդեղ մաքրէք, արմատը խոր մի կտրէք: Եթէ խոր կտրէք, գոյնը կը նետէ, որովհետեւ հիւթը դուրս կուտայ:

= Երկու պատառ իրարու մէջ դրած էք, կ'ուզէք իրարմէ զատել, բայց չէք կրնար: Այդ պարագային, պարունակող պատառը դրէք տաք բայց չեռացող ջուրի մէջ, իսկ պարունակեալ պատառին մէջ լեցուցէք պաղ ջուր: Քանի մը րոպէէն պիտի կրնաք իրարմէ զատել երկու պատառները, առանց կոտրելու:

= Տաք ջուրի յատուկ քաուչուկէ տոպրակները կը պահեն իրենց կակուղ վիճակը, եթէ վրան թալք ցանելէ յետոյ փաթթէք զանոնք թուղթի մէջ եւ այդպէս պահէք:

= Հալուստաներու վրայէն խոտի արատը հանելու համար, արատաւոր տեղը թրջեցէք ճերմակ ալքոլով եւ ապա լուացէք օճառջուրով:

= Սուրճի, թէյի եւ լիքէօրի արատները կը մաքրուին, եթէ կերպասին այդ մասը լուաք ջուրով եւ օճառով:

= Քաուչուկէ արուեստական ապուռնները մաքրելու համար քանի մը կաթիլ լեմոն քամեցէք պաղ ջուրի մէջ եւ լուացէք զանոնք այդ ջուրով:

= Ապակիներու, քրիսթալներու եւ հայելիներու վրայէն կիրի արատները հանելու համար սրբեցէք զանոնք քացախի մէջ թաթխուած լաթով մը:

ԳՐԱՒ ԴՐԱՒ ԵՒ ՇԱՀԵՑԱՒ.— Հոնոլուլուի մէջ, ձկի Մըլպէրի անունով մէկը պրաւի մտաւ իր բարեկամներուն հետ, հետեւեալ պայմաններով.— Մէկ ամսուան ընթացքին ամէն օր պիտի կրնայ ապտակել 3 երիտասարդ աղջիկներ, պրկել 3 պատառներ, ուտել եւ խմել քաղաքի ճաշարաններուն մէջ առանց սէնթ մը վճարելու եւ քառուղիներու վրայ կարպի դնել երթեւեկը: Եւ այս բոլորը՝ առանց ձերբակալուելու ... Գրաւը 20·000 տոլար էր: Կ'ըսեն թէ վարպետ որդի ձկիը չահեցաւ այդ գումարը, ո՛վ պիտի քանի մարդոց եւ կիներու զաղտնի մեղսակցութեամբ:

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Թ. ՄԱՍ

ԵՐԳԻԾԱՆՔ – ԾԻԾԱՂ

ԾԻԾԱՂԱՇԱՐԺ ԶՈՒԱՐԹ ԼԱՋԵՐ

ՆՇԱՆ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

ԻՐ ԵՐԳԻՉԱԿԱՆ ՓԱՇՓՇՈՒՓՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻ ՄԱՆՐԱՎԷՊԵՐ

ՀԱՄՈՎ – ՀՈՏՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՒ ԱՅԼ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՍՐԱՄԻՑ ԾԱՂՐԱՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

ԿԵՑՑԷՐ ՓՈԻՆԸ

ԱՐՏԱՍԱՆԵ՞Ց ԹԷ ՉԱՐՏԱՍԱՆԵՑ

Գրեց ՆՇԱՆ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

ՆՇԱՆ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

Փարիզահայ Միութիւն մը՝ հքեղ սրահի մը մէջ սարքած էր դեղարուեստական երեկոյթ մը, որուն պիտի յաջորդէր պարահանդէս մը, տեւելով մինչեւ լոյս:

Երեկոյթի յաժնին համար ապահովուած էին մասնակցութիւնները երկու երգչուհիներու, ջութակահարի մը, դաշնակահարի մը, բանախօսի մը եւ դերասանի մը, որ պիտի արտասաներ: Մասնակցող արուեստագէտներուն խոստացուած էր մէկ–մէկ պատուադին:

Դերասանը իր պաղ սենեակէն ժամ առաջ դուրս ելլելով, փութացած էր հանդիսավայրը, տաքնալու համար: Դեռ երեկոյթը չսկսած, հանդիսած էր լոկ լարեկամի մը, որ պինքը առաջնորդեւով պիւֆէ, բաւական կերցուցած էր ու խմցուցած:

Դերասանը կը թմրի կերածով ու խմածով, ինչպէս նաեւ սրահին տաքութեամբ, եւ լեմին քովնտի սենեակի մէկ թիկնաթոռին վրայ կ'երկարի ու մշիկ մշիկ կը քնանայ:

Կ'անցնին ժամեր ու ժամե՛ր: Ժամացոյցին փոքրիկ սլաքը կիսաչրջան մը կատարած էր:

Մէկը այս սենեակը կը մտնէ ու կը պոռայ դերասանին անունը: Դերասանը ընդոստ կ'արթննայ: Պոռացողը՝ Միութեան յոյժ յարգելի պանճապահն է, որ պահարան մը երկարելով դերասանին կ'ըսէ.

— Եղբայր, ո՞ւր էիր. ժամերէ ի վեր քեզ կը փնտռէի, տալու համար պատուադինդ:

Եւ կը հեռանայ:

Դերասանը, ապուշցած, կը բանայ պահարանը ու կը տեսնէ որ պարունակութիւնը իրեն խոստացուած պատուադինն է: Կը չփոթի: Կը սկսի մտածել.

— Ես արտասանեցի՞ թէ չարտասանեցի...

Կը պեղէ յիշողութիւնը.

— Արտասանե՞ց, ե՞րբ արտասանեց, ի՞նչ արտասանեց, ինչպէ՞ս արտասանեց ու ժողովուրդը ինչպիսի՞ ընդունելութիւն ըրաւ իր արտասանութեան:

Առաջին գործը կ'ըլլայ դրպանել դրամը:

Երկրորդ գործը կ'ըլլայ հասկնալ, թէ ժամը քանին է: Կը ստուդէ. ժամը առաւօտեան չորսուկէսն է: Ու սրահին մէջ զոյգերը խօլարար, կատաղօրէն կը պարեն, նուագախումբէն պոռթկացող կաղկանձիւնով:

Երրորդ գործը կ'ըլլայ խուց մը մտնել եւ ապա լուացուիլ:

Վերջապէս, չորրորդ եւ աւագ գործը կ'ըլլայ ստուգել, թէ արտասանե՞ց թէ չարտասանեց...

Դերասանը կը մօտենայ մէկուն, որ կը դիտէր պարողները, եւ խորամանկօրէն կը հարցնէ անոր.

— Գիտեմ որ դուն արուեստը հասկցող ու դնահատող ես. ըսէ ինծի, թէ ինչպէ՛ս արտասանեցի: Գոհ մնացի՞ր արտասանութենէս:

Մարդը զարմացած կը նայի դերասանին ու կը պատասխանէ.

— Կը կարծես որ ես ուրիշ բան-գործ չունիմ եւ քու արտասանութիւնո՞վդ կը զբաղիմ: Ինչպէս կ'ուզես՝ անանկ արտասանէ: Արտասանութի՛ւն ... Ատ ալ բան մը ըլլար ... ծը մ'ան ֆու...

— Ինծի միայն մէկ բան ըսէ. արտասանեցի՞ թէ չարտասանեցի...

— Կ'ուզես արտասանէ, կ'ուզես մի՛ արտասաներ ... Ֆիշ մուա լա փէ...

— Բայց, բարեկա՛մ, ես բեմ բարձրացա՞յ այս երեկոյթին...

— Կը կարծես թէ ես քեզմո՛վ զբաղելո՞ւ համար հոս եկած եմ: Գործիդ դնա՛: Ես եկած եմ կին մը հետապնդելու համար...

Դերասանը պարասրահին մէջ կը մօտենայ ուրիշ ծանօթի մը ու կը հարցնէ.

— Խնդրեմ, այս դիչերուընէ սկսեալ կոչեցէք զիս «այրի տիկին Անտէրսընի»...

— Ի սէր Աստուծոյ, ինծի ըսէիր, թէ այս երեկոյթին ես արտասանեցի՞ թէ ոչ...

Մարդը որ ժամերով բազուսին նըւիրուած էր, խորունկ մը խոկալէ յետոյ, կը պատասխանէ.

— Ես քենէ արտասանութիւն մը լսեցի, բայց չեմ յիշեր թէ ա՞յս երեկոյթին էր,

թէ՞ տարի մը առաջուան երեկոյթին…

Դերասանը, ճարահատ, կը մերձենայ օրիորդի մը ու կ'ըսէ.

— Օրիո՛րդ, ես այս երեկոյթին արտասանուելիւն ըրի՞…

Օրիորդը իր կարգին կը հարցնէ.

— Արտասանուելիւնը ի՞նչ է…

Դերասանը ֆրանսերէն կը բացատրէ.

— Արտասանուելիւն լսուածը՝ արձակ կամ ոտանաւոր բանաստեղծուելիւն մըն է, որ ծափահարելիկին մէկը բեմէն կ'ըսէ, դոյզ ըրած կամ կարդալով. կ'ըսէ այդ բանաստեղծուելիւնը ոչ թէ հասարակուելեան քնարասիրուելեան դոհացում տալու, այլ ունկնդիրներուն քնարաւեցուելիւնը բաւարարելու համար. տեսակ մը աւանդական սովորուելիւն է՝ հանդէսի մը մէջ արտասանուելիւն մը լսել. տեսակ մը չուտուելիք մատաղ է. ուրեմն կ'լսուի՝ բանաստեղծուելիւնը ջարդելով, խոշտանգելով, սպաննելով կամ նահատակելով … Ես այդ ոճիրը գործեցի՞ այս երեկոյ…

Օրիորդը ֆրանսերէն կը պատասխանէ.

— Իմ սովորուելիւնս է հանդէսի մը ճառն ու գեղարուեստական բաժինը լմնցնել յետոյ միայն մտնել սրահ, այսինքն երբ պարերը կը սկսին:

Դերասանը դիմելով հանդէսը սարքած Մխուելեան մէկ անդամին, աղուէսի պէս կը հարցնէ.

— Է՛, ինտո՞ր էր … Հաւնեցա՞ր արտասանուելիւնս…

Մխուելենականը կը պատասխանէ.

— Նահատակի մը նման աշխատեցայ դուրսը. աս տոմսակ է, աս տուրք է, աս հաշիւ է, աս հասոյթ է: Հաղիւ ժամ մըն է չունէ կ'առնեմ: Գեղարուեստական յայտագիրէն բանիկ մը չկրցայ լսել, դժբախտաբար: Մխուելենական ըլլալ՝ մարտիրոս ըլլալ է:

Դերասանը անկէ ալ չկարենալով քաղել տեղեկուելիւն մը, աչք մը կը պտտցնէ հսկայ սրահին մէջ եւ կը փնտռէ մէկը, որուն ուղղելով իր հարցումը, վատահ ըլլար որ պիտի յաջողի իր ուզած տեղեկուելիւնը ստանալ: Կը տեսնէ ջուելահարը, որ երեկոյթի յայտագրին մէջ մաս ունէր եւ հիմա, անկիւն մը քաշուած, տաք տաք կը ծաղկաբանէր սիրունիկ օրիորդի մը հետ: Դժուարուելեամբ անոր քովը կը հասնի ու կ'ըսէ.

— Այո՛, որոշ ժամէ մը յետոյ այլեւս չեմ խմեր…

— Ներողութիւն՝ վայրկեան մը ձեզ խանգարելուս համար. հարցում մը ունիմ ձեզի, շատ մտերմօրէն: Ես այս երեկոյթի ընթացքին արտասանեցի՞ թէ ոչ...

Ջութակահարը բարձրաձայն կը պատասխանէ.

— Սիրելի՛ս, ինձմէ առաջ բեմ ելլողներէն ոչ մէկուն հանդիսատես եղայ. իսկ ինձմէ յետոյ բեմ ելլողներէն ոչ մէկուն ունկընդիր եղայ, որովհետեւ այնպիսի փոթորկալի ծափահարութիւններով դնահատեցին զիս, որ ես վերացայ...

Դերասանը կը հեռանայ ու կը սկսի մտածել.

— Կա՛մ ես խենթեցած եմ, կա՛մ այս սրահին մէջ գտնուողները խենթեցած են ... Բայց, անպատճառ, պիտի լուսաբանեմ այս խընդիրը...

Կը գտնէ պառաւ մեծ մայրիկ մը ու անոր կը հարցնէ.

— Մայրի՛կ, դուն ժամը քանիի՞ն հանդէսի եկար...

— Ինչ ըլլայ, ի՞նչ կայ: Իմ եկածատենս լինը տասը կ'անցնէր:

— Ուրեմն հանդէսը սկսած ատենը հոս էիր:

— Հարկաւ հոս էի: Գրուած էր որ հանդէսը ժամը ճիշդ լիննին պիտի սկսի, բայց իմ գալէս ճիշդ ժամ մը ետքը սկսաւ:

— Լա՛ւ. ես արտասանութիւն ըրի՞ թէ ոչ...

— Է՛, մեղա՛յ Աստուածոյ: Ինչ արտասանութիւն ընելդ կամ չընելդ չես գիտեր ու եկեր ինծի՞ կը հարցնես ... Է՛, մեղա՛յ մարիկ Աստուածածին...

— Այո՛, չեմ գիտեր ու ատոր համար եկեր եմ եւ քեզի կը հարցընեմ:

— Ատ ինտո՞ր կ'ըլլայ, որ չես գիտեր: Թոդուցի՞ր: Ցնդեցա՞ր: Տարիքդ ալ իմինէս պակաս է...

— Չէ, մայրիկ, խելքս գլուխս է: Պատճառը կ'ըսեմ: Դուն ան ըսէ, թէ ես արտասանութիւն ըրի՞...

— Իսկ ե՛ս կ'ըսեմ, թէ կը սիրեմ քեզ, հասկցա՞ր...

— Շիտակը չեմ գիտեր:

— Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ չես գիտեր, մայրի՛կ:

— Որովհետեւ մէկը ելաւ ու երկար ճառ մը խօսեցաւ: Ես ալ յոգնած էի. ամբողջ օրը թէ՛ լուացք ըրած էի, թէ՛ ճիշդ հարիւր քսան հատ միտիայի տոլմա լեցուցած էի: Այդ ճառը քունս բերաւ. խորունկ քնացեր եմ: Պարի պանտա մուզիքային ձայնէն արթնցայ խենթի պէս...

— Մայրիկ, խոստովանու-

թիւն մըն ալ ես ընեմ: Ես ալ քնացած էի բեմին քովը գտնուող սենեակի մը մէջ: Ժամ մը հաղիւ կայ, պիս արքնցուցին ու Միւրթեան դանճապահը ինծի վճարեց արտասանութեանս փոխարժէքը: Իմ պիտնալս՝ ես չարտասանեցի. բայց որովհետեւ քիչ մը պլուխս տաքցուցած էի, հիմա կը մտածեմ, թէ արդեօք արտասանեցի եւ լո՞ւր չունիմ: Ա՛ս մարդիկը, որոնք արտասանողի՛ն դժուար կը վճարեն, չարտասանողի՞ն ինչպէ՛ս վճարեցին...

— Տղաս, ձայնդ մի՛ հաներ: Բախտդ է: Դուն քուն, բախտդ արթուն: Թոռնիկս Ալիսը հետս է. տասը տարեկան է, բայց սատանի ձագ է: Աչքէն բան չի վրիպիր: Ճանճ մը անդամ չի վրիպցներ, ուր մնաց քեզի պէս էժտահար մը: Նա՛, հոն կեցած է, պարոնները կը դիտէ. անկէ կրնաս հասկնալ արտասանած ըլլալդ կամ չըլլալդ:

Դերասանը կը մօտենայ տասնամեայ աղջնակին ու կ'ըսէ.

— Աղջիկս, այս հանդէսին մէջ ես արտասանութիւն ըրի՞:

Աղջնակը կը պատասխանէ.

— Ո՛չ, պարոն, արտասանութիւն չըրիք: Բայց պէտք է որ ընէք. ձեր անունը գրուած էր, դիտէի:

— Մէկը չրողքե՞ց: Մէկը բան մը չըսա՞ւ արտասանութիւն չընելուս համար...

— Իմ քովս նստողները ըսին...

— Ի՞նչ ըսին...

— Ըսին որ բեմ ելլողները մեր պլուխները կ'ուռեցնեն կոր: Լաւ որ ատ արդ դերասանն ալ չէ եկած: Հիւանդ ըլլալու է: Ամէնն ալ հիւանդ ըլլային ու մենք ազատէինք: Ինչ որ է. նորէն բան մըն է, որ արդ դերասանին պռոշըտուքէն ազատեցանք...

Հարցը լուսաբանուած էր կայծակներով:

Դերասանը երբ սրահէն դուրս կ'ելլէր, լսեց որ մէկը իր անունը պոռաց, հեռաւոր անկիւնէ մը: Կեցաւ, դարձաւ, դողալով որ թիւրիմացութիւնը յայտնուած կրնայ ըլլալ...: Ո՛չ, դերասան ընկեր մըն էր, որ մօտեցաւ ու ըսաւ.

— Բարե՛ւ, այսինքն բարի լոյս: Ցիմա՛ր, ո՞ւր էիր. ժամերէ ի վեր Դերձակեանը կ'ողջակիզուէր աղգասիրաբար, պիւֆէին առջեւ: Խումբ մը հայրենասէրներ, այդ աղգասէրին չըննորհիւ, վառաւորապէս կերանք ու խմեցինք, ի փառս Բագոսին: Մարդուն քով կուտ մը չմնաց ու

— Փաստաբան ունի՞ք:

— Ո՛չ, որովհետեւ որոշած եմ ըսել ամբողջ ճշմարտութիւնը...

ստիպուեցաւ չէք մը ստորագրել: Բայց ձգենք այդ լոլորը: Քառասուն անգամ լսած եմ արտասանելդ ու միշտ ալ նախանձելով հիացած եմ: Բայց այս հանդէսին մէջ ըրած արտասանութիւնովդ դուն քեզ գերազանցեցիր: Համակ զգացում ու յուզում էիր: Լռութիւններդ անգամ խօսուն էին ու հոսուն: Պա՛ւօ: Սրտանց կը շնորհաւորեմ քեզ, տո՛ւր սա ձեռքդ ... Անկեղծօրէն կ'ըսեմ այս լոլորը: Զայնդ ալ երկնային որոտում է...

Պաուզա:

Զարտասանողը հարցուց.

— Ի՞նչ էր արտասանած կտորիս անունը...

— Գիտես որ ես գլուխ չունիմ բանաստեղծութեան համար: Հայրենասիրական կտոր մըն էր:

— Ծօ՛, խայտառակ կեղծաւոր, ինչո՞ւ կը ստես: Այս հանդէսին ես չարտասանեցի՛...

— Եւ ինչո՞ւ...

— Որովհետեւ քունս տարած էր բեմին քովի սենեակի մէկ թիկնաթոռին մէջ:

— Ուրեմն կորսնցուցեր առնելիքդ...

— Ո՛չ, վճարեցին, կարծելով որ արտասանած եմ: Մէկը միւսէն լուր չունի...

— Ի՞նչ կ'ըսես ... կարեւորը վճարուած ըլլալն է ... Ես ալ քենէ հինգ հարիւր ֆրանք վոխ պիտի ուզէի...

— Ինչ առաջ, այդ հինգ հարիւր ֆրանքը առնելու համար ստեցիր ու կեղծաւորաբար շնորհաւորեցիր արտասանութիւնս, անանկ չէ՞...

— Ալ կրնա՞մ հակառակը պնդել, քանի որ չես արտասանած: Բայց խելքէս մտքէս չէր կրնար անցնիլ չարտասանելդ: Ես երբ եկայ, պարերը սկսած էին: Դուն սա հինգհարիւրնոցը տուր, ես ալ Թերթի Թղթակիցին, որ մեր խումբին մէջ էր, դովել կուտամ քու

— Կապեցիր՝ լա՛ւ ... բայց հիմա որ կինս դրասենեակ դայ, ի՞նչ պիտի ըսէ...

չըրած արտասանութիւնդ...

— Հի՛նգ ֆրանք ալ չեմ տար քեզի...

— Այդ պարագային, ես ալ Մխութեան վարչութեան անդամներուն կը յայտնեմ ճշմարտութիւնը:

— Հո՛պա. իրենք թող ամբէնան...

— Ուրիշ բան մը կ'ընեմ: Քու կողմէդ կ'երթամ ու դանձապահէն կը խնդրեմ, որ հինգ հարիւր ֆրանք աւելի տայ: Կ'ը-

ռեմ, որ սակարկուած արտասանութենէն գաւ, ժողովուրդի քուռն ծափերուն ընդ առաջ երթալով, երկու կտոր ալ բացէն արտասանեցիր: Կրնամ նոյնիսկ հաղարնոց մը ուղել, ըսելով որ սա միջոցիս ողբալի խեղճութեան մէջ կը գտնուիս: Եթէ հազարնոց մը ուզեմ, հինգ հարիւրնոցը արդէն ապահոված կ'ըլլամ: Դուն բարոյապէս կը շահիս, ես ալ նիւթապէս կ'օգտուիմ...

— Ծօ, խաչատո՛ղ, դուն ե՞րբ մարդ պիտի ըլլաս...

— Երբ որ դուն լաւ արտասանող դառնաս:

Ու հեռացաւ, վիճառելու համար դանձապահը:

***

Արտասանութիւնը չըլլած դերասանը հանդիսավայրէն դուրս ելաւ ու սկսաւ մայթին վրայէն քալել եւ առաւօտեան ամայութեան մէջ մենախօսել.

— Ամէն Միութիւն բան մը կը սիրէ, կը գնահատէ: Կան Կըրթասիրաց, Ուսումնասիրաց, Պարապիրաց, Յառաջդիմասիրաց, Վերաշինաց Միութիւնները: Այս Միութիւնն ալ Ինասիրաց Միութիւն մըն է, քանի որ իր անդամները ոտքի վրայ կը քնանան եւ քանի որ քնացողները կը քաջալերէ: Զո՛ւտ հայկական Միութիւն մըն է: Եթէ այս Ինասիրաց Միութիւնը իմ ամբողջ կեանքիս մէջ քնացած ժամերս վարձատրէ, ես կ'ըլլամ մեծ միլիոնատէր մը ու կը դադրիմ արջ ըլլալէ: Որովհետեւ, մեր դարուն, ոչ ոք մարդ է առանց միլիոններու: Ուրեմն քնանանք: Մենք, Հայերս, իրրեւ տառապած ժողովուրդ, ամէնէն աւելի արժանի ենք քունի: Հայ արուեստագէտները աւելի քան: Անբախտ ժողովուրդ ենք, — քնանանք որ մեր բախտը արթննայ: Կեցցէ՛ քունը: Մենք քունին կը վայլենք, քունն ալ մեզի կը վայլէ: Ամէն փորձանք կը սկսի, երբ կ'արթննանք: Կեցցէ՛ ազգային քունը, որ խաղաղութիւն է, մեր միակ միութիւնը, համաձայնութիւնը, եւ մեր անունդը, հաճոյքն ու հանդիստը: Ես ինքս կրնամ դառնալ ազգային քունի առաջնորդ, ազգային քունի շէֆ ու ռահվիրայ: Կը բաւէ որ, երկկ դիչերուան պէս, մեր քունը քաջալերողներ, գնահատողներ գտնուին: Դէպի քո՛ւն, ուրեմն, կեցցէ՛ քունը...

Փոխանորդարար...

Ահա ա՛յս եղաւ դերասանին արտասանութիւնը:

Այնուհետեւ, դերասանը ուղղուեցաւ Հալի կողմը եւ տաք սոխապուր մը ճաշակելէ յետոյ գնաց իր սենեակը, եւ, իրրեւ քունի ախոյեան, մտաւ անկողին:

Տեսաւ երազ: Կը գտնուէր չը-

քեղ դերեզմանատան մը մէջ եւ չիրխմի մը վրայ կանգնած, կ'արտասանէր դամբանական մը, իբրեւ ունկնդիր ունենալով յաւիտենական քնացողները, հազարներով...

Փարիզ 1958

Աշեւակ-Ձիդ Թաղեան—

ԻՆՉՊԷ՞Ս ԿԸ ԳՐԷ ՆՇԱՆ ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

Ֆարիզահայ Հրաբիւռ մը՝ Ձեր սրտի մէջ ապրած եւ Ձեզ պատեհապաշտ համարած մը, որպէսզի պահ մը յուզուէք պատճառելու մը, դէեւսկ Տիլէ-Լոյս.

ԵՐԲ ՀԻՒՐԵՐԸ ԶՈՐՍ ԸԼԼԱՆ...

Մարդուս գանկին մէջ կան չոր բաղկաթոռներ: Դէմ դիմաց՝ երկուքին վրայ բազմած են Խելքն ու Միտքը: Երբ դաւաթ մը ըմպելի կը ճնկես, ճնկածդ կը մտնէ գանկէդ ներս: Խելքն ու Միտքը կը հրաւիրեն հիւրը, որպէսզի բազմի պարապ մնացած բաղկաթոռներէն մէկուն վրայ: Երկրորդ հիւրը, պարապ գտնելով չորրորդ բաղկաթոռը, կը բազմի այնտեղ, իր կարգին: Երբ երրորդ հիւրը կը մտնէ գանկէն ներս, այս անգամ Միտքն է նեղ կ'ընէ, տեղ կ'ընէ եւ իր բաղկաթոռը կը կիսէ նորեկ երրորդին հետ: Բայց երբ չորրորդ հիւր մըն ալ կը յաջորդէ առաջին երեքին, Խելքը կը դառնայ Մտքին եւ կ'ըսէ.

— Ե՛լ, մենք երթանք եւ հիւրերը թող նստին...

Այդ պատճառով ալ, չորրորդ դաւաթէն ետք խելք ու միտք չեն մնար մարդուս գանկին մէջ...

Մարզադաշտին մէջ.— *Ձաղաքացինե՛ր, դրաւեցէք ձեր տեղերը...*
(Երեւանեան ծաղրանկար)

ԻՐԱԿԱՆ ՄԱՆՐԱՎԷՊԵՐ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ

«ՏԷՐ ՈՍԿԻ ՁԻ, ՏԷՐ ՊԱԽԸՌ Է, ՏԷՐ ԹԷՆԷՔԷ Է»...

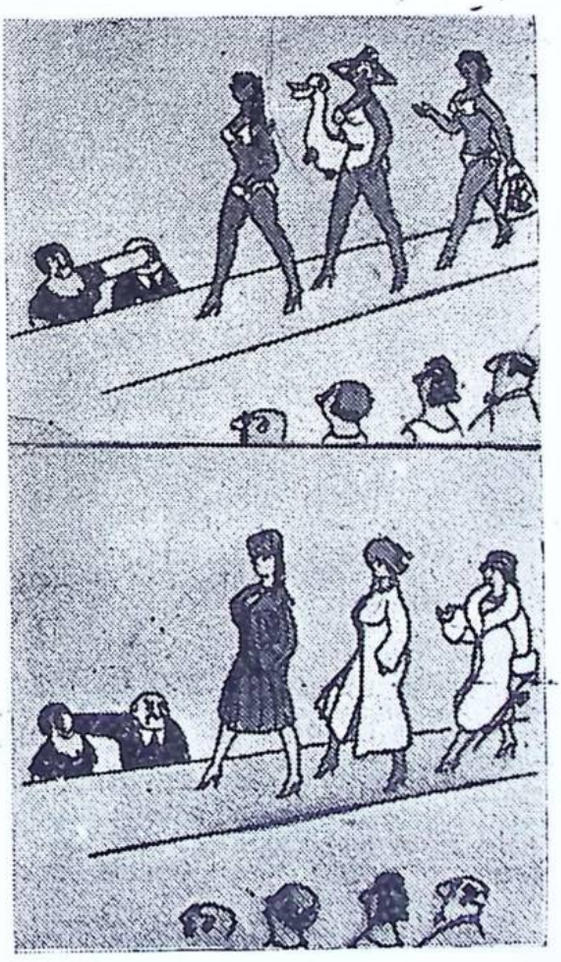
Անհամար են Նիկոմիդիոյ երջանկայիշատակ Առաջնորդ Ստեփաննոս արքեպ. Յովակիմեանի անձին հետ կապուած մանրավէպերը: Այս անգամ երկու հատ՝ քիչ լուսածներէն կամ մոռցուածներէն:

Ամէն տարակոյսէ վեր էր, որ Նիկոմիդիոյ ժողովուրդին 100ին 90ը իր առաքելատիպ Սրբազանին հետն էր եւ կը պաշտէր զայն իբրեւ սուրբ մը: Իմիջիի մէջ, սակայն, կային կարգ մը աղաներ եւ յատկապէս քահանայ մը՝ Տէր Ոսկին, որոնք ըսի-ըսաւներ կը ստեղծէին ու դաւեր կը լարէին անոր չուրջը: Երբ Սրբազանը իմանար, որ Տէր Ոսկին դարձեալ բան մը ըրած կամ ըսած է իրեն դէմ, անմիջապէս զարնել կուտար եկեղեցիին զանգակը եւ ժողովուրդը կը հրաւիրէր, որ գան ու լսեն ինքը:

Օր մը, նորէն, զանգը իրար կ'անցնէ ժողովուրդը, որ խուռնեռամ կը փութայ եկեղեցի: Հոն է նաեւ Տէր Ոսկին: Մա՛րդ չի գիտեր, թէ ինչ է խնդիրը: Ու Սրբազանը, խօսք առնելով կ'ըսէ.

— Ձեզ կանչեցի ըսելու համար, որ ինծի դէմ նորէն դաւ մը լարած են ... կ'ուզեն գիս պաշտօնանկ ընել ... հէմ տէ, այդ դաւը լարողները գաղտնի կը գործեն, մութին մէջ կը գործեն ... Ի՛նչ, գիտե՞ք թէ ով է ասոնց պարագլուխը, գիտե՞ք ... Թող գիտցողը չգիտցողին ալ պատմէ եւ ըսէ, թէ Տէր Ոսկի՛ն է ... հա՛, Տէր Ոսկին ... Աւո՛ Տէր Ոսկի չէ, Տէր պախըռ է, Տէր թէնէքէ է ... փասոտ թէնէքէ է, հա՛ ... եւ լաւ գիտեմ...

Աւելորդ է ըսել, թէ Տէր Ոսկին կծիկը կը դնէ անմիջապէս պահարանին դռնէն:

Դուն ինծի, ես քեզի...

«ԱՍՈՆՔ ԱՀ ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԻՆ ԿՕՇԻԿՆԵՐՆ ԵՆ»...

Անգամ մը, Արմաշու պիւղերէն մէկուն տէրտէրը այցելութեան կուգայ Իզմիթ, Արբրազանին։ Վախով ու ակնածանքով կը մտնէ սենեակէն ներս։ Հանած է կօշիկները, բայց դուրսը ձգելու տեղ, հետը սենեակ կը մտցնէ եւ կը դնէ սէտիրին առջեւը։ Սենեակին մէջ կային ուրիշ այցելուներ ալ։ Քահանան կ'առնէ Սրբազանին ձէրը եւ Սրբազանն ալ ներկաները կը ծանօթացնէ իրարու.

— Փրէզաիթէ ընեմ, տէ՛ր հայր ... Ասի կարապետ աղան է, անի ալ Ազարեան էֆէնտին ... Եւ, դառնալով աղային ու էֆէնտիին՝ ասի մեր Տէր Գրիգորն է, իսկ ասոնք ալ՝ Տէր Գրիգորին կօշիկներն են, հա՛, ծանօթացէք...

«ՏԱՆԵՐԷՑԴ ԹՆԴԱՆՕԹ»...

Պարտիզակի մէջ, իր սրամտութիւններովը, Նասրէտտին Հոճայի չափ համբաւ ունէր ժամանակին Տէր Ներսէս քահանան, որուն հետ կապուած են բազմաթիւ մանրավէպեր։ Ահաւասիկ երկու հատ.—

Հնչակեաններէն, 1894–95 թուականներուն Պարտիզակի մէջ բաւական զօրաւոր եղած չրջանին, սպառնալիքով դրամ կը հաւաքէին հարուստներէն։ Օր մը, Պարտիզակի քահանաներէն Տէր Մեսրոպը, եկեղեցիին մէջ փակելը ղլուխը դրած պահուն կը տեսնէ, որ մէջէն թուղթ մը վար կ'իյնայ։ Տէր–հայրը կը կարդայ վախով ու դողով.
— «Հաճեցէք այսինչ մարդուն 5 ոսկի վճարել, հակառակ պարագային ձեր կեանքը վտանգի տակ է։» *Ու տակը՝ սաորագրութիւնը*
— «Ծուխդ՝ Հրացան»։

Տէր հայրը, մամուռքը հետը, տուն կ'երթայ։ Եւ որովհետեւ ուզուած գումարը վճարելու ի վիճակի չէր, ա՛լ եկեղեցի ոտք չի կոխեր։ Աւազերեցը կը բարկանայ եւ կը հետաքրքրուի։ Տէր Մեսրոպը հիւանդ է, կ'ըսեն։ Շարաթներ կ'անցնին եւ օր մը, աւազերէցը Տէր Ներսէսը կը ղրկէ Տէր Մեսրոպին տունը, չկալուն պատճառը իմանալու համար։

— Ինչո՞ւ համար կ'ուզէք ամուսնալուծուիլ, տիկի՛ն...

— Որովհետեւ ամուսնացած եմ, մե՛ր...

— Իո՞նչ ընեմ, տէ՛ր եղբայր, պզխուս մեծ փորձանք մը ունիմ եւ կը վախնամ ... Սպառնալիքով, ինձմէ 5 ոսկի կ'ուզեն, ուրկէ՞ տամ ... Տե՛ս, թուղթը...

Տէր Ներսէս թուղթը կարդալէ յետոյ կ'ըսէ՝

— Ասո՞ր համար կը վախնաս, Տէ՛ր Մեսրոպ ... Է՛, ատկէ դիւրին ինչ կայ որ ... Դուն ալ այդ հասցէին նամակ մը կը դրես եւ կ'ըսես — «Ես այդ 5 ոսկին վճարելու կարողութիւնը չունիմ ... քէյֆդ որո՛ւ որ կ'ուզէ, այդ սպառնալիքդ անոր ըրէ» ... Այսպէս կը դրես եւ տակն ալ կը բառրաղրես — «Տաներէցդ՝ Թնդանօթ» ... Քանի որ ծուխը հրացան է, թող ա՛ն վախնայ քու թնդանօթէդ ...

«ՊԷԼՔԻ ՏԻՆԱՄԻԹ Է»

Մինչեւ 1908ի «Հիւրիէթ»ը, Հայերուն համար Պոլիս երթալը արգիլուած էր: Հիւանդ պէտք էր ըլլայիր, որ կարենայիր երթալ: Անգամ մը, Պոլիս հաստատուած պարտիզակցի մը, կ'ուզէ իր հիւանդ, խելքէ պակաս եւ կռնակին ալ կուզ ունեցող եղբայրը՝ Ղամպուր Ասլասին քովը բերել տալ: Մեծ աշխատանք կը տանի, բայց կը մերժուի եւ չի յաջողիր:

Օր մը, ընտանեկան հաւաքոյթի մը մէջ, ուր ներկայ է նաեւ Տէր Ներսէսը, աղաներէն մէկը հարց կուտայ, թէ ինչո՛ւ Հայերուն Պոլիս երթալը չեն արտօներ: Եթէ կառավարութիւնը կը վախնայ, է՛, սա խեղճ, ցաւագար Ասլասիէ՞ն ալ կը վախնայ:

Տէր Ներսէս, իրեն յատուկ սրամտութեամբ կը միջամտէ եւ կ'ըսէ՝

— Հարկաւ պիտի վախնայ, Գրիգոր աղա ... Պէլէի Ասլասիին կռնակինը տինամի՛թ է ...

«ՏՈ՛ՒՐ ԵՐԵՍՈՒՆԸՀԻՆԳԸ, Ա՛Ռ ՈՂՈՐՄԵՍՑԻՆ»...

Կէյվէ-Ապհիասըի Գլնճըլար պիւղը կը պաշտօնավարէին երկու քահանաներ, մէկուն անունը Տէր Հմայեակ, միւսինը՝ Տէր Դաւիթ: Նշանաւոր բաց-բերան, չըսելու համար ... հայհոյարան, Տէր Հմայեակ հաղիւ պիտի դրել-կարդալը եւ հանդիպողին կը բանայ իր օրհնեալ բերանը: Երկուքն ալ, կիրակիէ կիրակի, փոխն ի փոխ կը պատարագեն եւ որպէսզի իրարու հետ խնդիր չունենան, հաւասարապէս կը բաժնեն գանձանակին դրամը:

Օր մը, Տէր Հմայեակ Պոլիս կ'երթայ եւ այդ կիրակին Տէր Դաւիթ մինակը կը պատարագէ: Վերադարձին, Տէր Հմայեակ կը հանդիպի Տէր Դաւիթի ձեռքէ առաջ...

— Կ'ուզեմ արթննալ ժամը 4ին:

— Բայց, պարո՛ն, ես ժամը 5ին կ'արթննամ:

— Լաւ, այն ատեն արթնցուցէք զիս ձեզմէ առաջ...

ճակ կը հարցնէ, թէ իր բացակայած կիրակին գանճանակէն քանի՞ ղրուշ ելաւ: Երբ կ'իմանայ որ 70 ղրշ. ելած է, կ'ուզէ 35ը: Տէր Դաւիթ կը մերժէ, լսելով որ այդ օրը ինք առանձին էր: Տէր Համայեակ կը պնդէ: Տէր Դաւիթ կը մնայ անդրդուելի:

— Տէ՛ր Դաւիթ, անուշութեամբ տուր սա 35ը, չէ նէ ես դիտեմ այդ դրամը առնելուն կերպը...

Երկու շարաթ յետոյ, պատարագիչը Տէր Դաւիթն է, որ, ըստ սովորութեան, Սեղանին առջեւը կեցած եւ երեսը ժողովուրդին դարձուցած, թողութիւն կը հայցէ: Քահանայ մը պէտք է տայ թողութիւնը եւ Տէր Համայեակէն զատ ուրիշ քահանայ չկայ դասին մէջ:

Երբ, Տէր Դաւիթ թողութեան բանաձեւը կ'արտասանէ դէմքով, դէմքը Տէր Համայեակին դարձուցած, այս վերջինը, «Ողորմեացի քեզ»ը լսելու տեղ, կը մօտենայ Տէր Դաւիթին եւ կ'ըսէ.

— Տո՛ւր 35ը, ա՛ռ Ողորմեացին...

Տէր Դաւիթ կը չուարի ու կը սպասէ, բայց ապարդիւն: Վայրկեաններըը կը սահին եւ Տէր Համայեակ կը յամառի.

— Կուտաս 35ը, կ'առնես Ողորմեացին...

Ի վերջոյ կը միջամտէ դպրապետը, որ կը խոստանայ բանկալէն վճարել տալ 35 ղրուշը, Ասոր վրայ միայն Տէր Համայեակ կ'ըսէ բարձրաձայն.

— Ողորմեացի քեզ Աստուած...

ԹՈՐԳՈՄ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՒ Վ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ

Եգիպտահայ թեմի երբեմնի Առաջնորդը հոգեվոյս Թորգոմ արքեպ. Գուշակեան եղած է Դաշնակցութեան հակառակորդ մը եւ յաճախ, ողբացեալ Վահան Նաւասարդեան, «Յուսաբեր»ի մէջ պայքարած է անոր դէմ: Սրբազանը, խելացի ու խորամանկ, բառերը կշռելով ու հեղնանքով խօսող մէկն էր: «Յուսաբեր»ի խմբագրապետն ալ, սակայն, անկէ վար չէր մնար:

— Կինս կը խնդրէ, որ քիչ մը աւելի տաք...

Անգամ մը, անցապրային պտրծողութեան մը առթիւ, Վ. Նաւասարդեան կը տախտուի անճամբ երթալ Առաջնորդարան: Թորգոմ Սրբազան, այցելուին որպիսութիւնը հարցնելէ

յետոյ, ակնոցներուն տակէն կը դիտէ, կը չափէ ու կը չափչփէ զայն ու յանկարծ կը հարցնէ.

— Ի՞նչ գործով կը գտաղիք, պարո՛ն Նաւասարդեան...

Եւ վ. Նաւասարդեան կը պատասխանէ ծծու արամատութեամբ մը.

— Աղուէսի մորթի վաճառական եմ, Սրբազա՛ն...

«ԵՒՐԱՅԵՑԻՈՑ ԹՂԹՈՑՆ Է ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՍ»...

Անգամ մը Թորղոմ Սրբազան 250 եղիպտ. դահեկան վճարելով կերպաս մը կը գնէ Գահիրէի հայկական մէկ վաճառատունէն: Երկու օր յետոյ, Մամբրէ վարդապետ կուգայ Աղեքսանդրիայէն եւ Սրբազանին ցոյց կուտայ նոյն կերպասը, զոր գնած էր 125 դահեկանի: Թորղոմ Սրբազան կը սրտնեղի չատ բնականօրէն եւ անմիջապէս կը բանայ այդ վաճառատան հեռաձայնը.

— Ալօ՛ ... Յաղագս Երրայեցւոց թղթոյն է ընթերցուածս...

— Սրբազա՛ն հայր, խեր ըլլայ, ի՞նչ կայ...

— Այո՛, յաղագս Երրայեցւոց թղթոյն է ընթերցուածս ... Ըսելիքս այն է, որ անցեալ օր ձեզմէ կերպաս մը առի եւ վճարեցի 250 դահեկան. հիմա կը տեսնեմ, որ Մամբրէ հայր–սուրբը միեւնոյն կերպասը Աղեքսանդրիա գնած է 125 դահեկանի ... Այո՛, յաղագս Երրայեցւոց թղթոյն է ընթերցուածս ... վա՛յ քեզ Վենետիկի վաճառական...

Կ'ըսէ ու կը դոցէ հեռաձայնը:

«ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԻ ԶՕՃՈՒԽՆԵՐԸ»

Թորղոմ Սրբազան չատ չէր ախորժեր հեղինակաւոր ժողովականներէն եւ միշտ կ'աչխատէր, որ թեմականի անդամները իր հաւնած մարդիկը ըլլան, որ սէսգի կարենայ ժողովները ուղածին պէս վարել եւ ուղածին հետ ալ կառավարել: Այսպէս, տըղէտ ու կոչտ ժողովականի մը անունը կը դնէ «վա՛յ քեզ բեւեռի բնակիչ»: Ուրիշ մըն ալ, «ըստ խս» ըսելու տեղ «ընդ խս» կ'ըսէ եղեր: Ու Սրբազանը, ամէն անդամ այդ մարդուն հանդիպելուն, խօսք կը բանայ, կը քաշքշէ եւ խօսքին տեղը բերելով, ինքն ալ կ'ըսէ.— «Այո, ընդ խս

Սկովտիացի մը կ'օգտուի առիթէն...

ալ այղպէս է» ... Յետոյ, ժողով մը ցրուելէն ետք երբ ժողովականները կը մեկնին, դէմը ելլող իր բարեկամներուն կ'ըսէ քաչքչելով. — «է՛, մանկապարտէզի չոճուխները ճամբեցի վերջապէս»...

Այս ուրբ մանրավէպերը Տարեգրքիս համար գրի առած է բնիկ պարտիզակցի եւ այժմ Տիբրոյիբ բնակող Անուշաւան Քիւրնէրեան:

ԽՈՐԱՄԱՆԿ ՀՐԵԱՆ

Այս իրական պատմութիւնը կուգայ պատերազմի օրերէն, երբ Հիթլէրի հրամանով տեղահանուեցան եւ ապա կոտորուեցան Սեվանիկի 60·000 Հրեաները: Այդ օրերուն, Հրեայ մը կ'ունենայ ճողիկի վերածուած եւ կէս քիլօ ծանրութեամբ ոսկի, զոր չ'ուզեր հետը առնել, վասնզի գիտէ, թէ Գերմանացիները պիտի դրաւեն զայն: Կ'երթայ իր մէկ յոյն բարեկամին մօտ եւ անոր կ'ըսէ, թէ ունի կտոր մը ոսկի, զոր կ'ուզէ ի պահ դնել իր մօտը: — «Եթէ ողջ մնացի, կ'աւելցնէ, կը վերադարձնես ինծի. իսկ եթէ մեռայ, հալալ ըլլայ քեզի:» Յոյն բարեկամը կ'ընդունի առաջարկը, Հրեան կը յանձնէ դեղնորակ փայլուն մետաղը եւ հրաժեշտ առնելով կը հեռանայ:

Օր մը ետքը, Հրեան նորէն կը գտնէ իր յոյն բարեկամը եւ կ'ըսէ թէ վերջին պահուն ստիպուած է մոռցուած պարտք մը վճարել, հետեւաբար կը խնդրէ իրեն տալ ոսկիի ճողը, որպէսզի ծայրէն կտոր մը կտրէ եւ մնացածը նորէն յանձնէ իրեն: Յոյնը, կեղծ զարմանքով մը կը գիտէ Հրեան եւ կը հարցնէ թէ ինչ ոսկի է ուզածը: — «Այն ճողիկը զոր երէկ քեզի տուի:» — «Երա՞զ կը տեսնես, բարեկա՛մ, դուն ե՞րբ ոսկի յանձնեցիր ինծի:» — «Ինչպէ՞ս թէ երբ, երէկ չը տուի՞:» — «Աստուածդ սիրես, կորսուէ, գնա՛, գլուխս փորձանքի մի խոթեր. ես քեզմէ բան մըն ալ չեմ ստացած», կը պատասխանէ Յոյնը վճռաբար, դիտնալով որ մէկ–երկու օրէն Հրեան պիտի տեղահանուի արդէն եւ ճողիկն ալ իրեն պիտի մնայ:

Հրեան համոզուելով իր բարեկամին վատութեան, կը սկսի կուչտ ու կուռ խնդալ եւ դառնալով Յոյնին կ'ըսէ.

— Չե՞ս տար, հա՛ ... Լա՛ւ, քեզի պահէ ... Եթէ վերադարձուցած ըլլայիր, ահա, բուն ոսկին պիտի յանձնէի քեզի ... Տե՛ս, — ու դրպանէն հանելով զուտ ոսկիի ճողիկ մը, ցոյց կուտայ անոր, — տե՛ս, ոսկին ասիկա է ... երէկ քեզի տուածս պրոնզի կտոր էր ... Ուզեցի հաւատարմութիւնդ փորձել. եթէ տայիր երէկուանը, պիտի ստանայիր այս մէկը, իրականը ... Հիմա, գնա գլուխդ քարին զարկ...

ձիւղ «օթօ–սթոփ»ի պէս

«Ա՜Տ ԻՆՏՈ՞Ր ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ Է»...

Եթէ չէք գիտեր բանաստեղծին սահմանումը, ապա ուրեմն սորվեցէք: Բայց նախ իմացէք, որ սահմանումին առիթ տուողն է Մարսէյլի մեր սքանչելի բարեկամը՝ բանաստեղծ Յարութիւն Աղայեան, որ բոլորին հանրածանօթ «Փրէզիտան»ն է Մարիուսի ծննդավայրին կամ Պուչ տիւ Ռոնի մայրաքաղաքին մէջ:

Առջի տարի, իր անհամար բարեկամները պատուոյ ցոյց մը կամ ցերեկոյթ մը կը կազմակերպեն իր բանաստեղծական գործերու հրատարակութեան առթիւ: Ցայտաղրին իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաեւ Ֆրանսահայ տաղանդաւոր արտասանող Սարգիս Պօղոսեան, որ կ'արտասանէ բանաստեղծի քերթուածներէն քանի մը կտոր: Երբ ընդհանուր խանդավառութեան մէջ ցերեկոյթը կը վերջանայ եւ հանդիսականները կը սկսին մեկնիլ հանդիսասրահէն, Ս. Պօղոսեան, ելքի դրան առջեւը կը հանդիպի իրեն ծանօթ միջին տարիքով, միջակէն քիչ մը վար զարդացումով եւ միջակորեակ դասակարգէն տիկնոջ մը, որ կը հարցնէ արտասանողին, դաւառացիի իւրայատուկ չեչտով.

— Ա՛, սա մեր Աղայեա՞ն ալ բանաստեղծ է եղեր...

— Անշուշտ, չէի՞ք գիտեր եւ նո՞ր կ'իմանաք...

— Աստուածդ սիրես, ատ ինտո՞ր բանաստեղծ է ... հապա ես ղինքը ամէն օր կը տեսնեմ նէ՛...

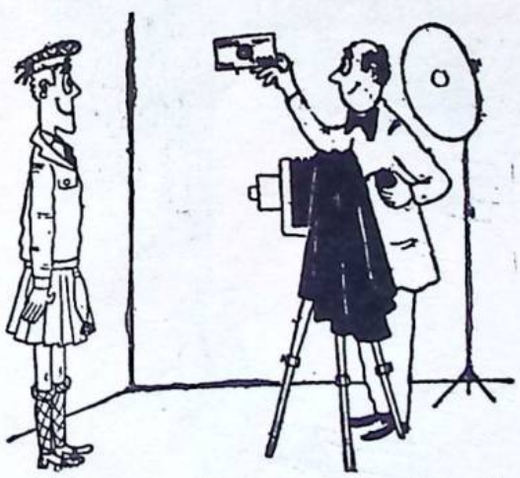
Հասկցա՞ք հիմա բանաստեղծին սահմանումը:

Ըսել է, մարդիկ, հինէն ի վեր, սխալ չեն ըմբռնած բանաստեղծը, երբ նկատած են զայն ոտքերը գետնէն կտրած ու վերացեալ էակ մը, որ բաղմած է ամպածրա՛ր բարձունքներու վրայ, տիւ եւ գիշեր, քնարն ի ձեռին, անմերձենալի եւ նոյնիսկ անտեսանելի՛...

Ինչպէ՛ս չզարմանար՝ բանաստեղծը այսպէս ըմբռնող այդ տիկինն ալ, երբ կը տեսնէր, որ անտեսանելի եւ անհպելի ըլլալու սահմանուած Աղայեանն ալ ներկայ է իրենց մէջ նուիրին մարմնով եւ իր կարգին, հասարակ մահկանացու մըն է իրենց պէս...

Եւ ինչպէ՛ս չբացագանչէր՝ իր այդ անակնկալ հաստատումէն խորապէս հիասթափուած.

— Ատ ինտո՞ր բանաստեղծ է ... հապա ես ղինքը ամէն օր կը տեսնեմ նէ՛...

Երբ լուսանկարուողը Սկովտիացի մըն է.— Եւ հիմա, խնդացէ՛ք, խընդրեմ...

ԿԱՐՃ ԵՒ ՍՐԱՄԻՏ

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԸ.— Մարդ մը վազելով կը մտնէ թաղի ռատիկանատունը: — «Պարո՛ն ռատիկանապետ, ինքնաշարժս գողցեր են, սափրիչին մօտ ածիլուած ատենս: Այս երկրորդ անգամն է որ կը պատահի այսպէս. ի՞նչ պէտք է ընեմ:» = «Երկնցուցէք ձեր մօրուքը, պարո՛ն»...

ՈՐԻ Է ՏԵՄՆՈՒԵՐ.— Շուկային մէջ: — «Քանի՞ կ'արժեն հաւկիթները: = «Հասը քսան ֆրանք, տիկին:» — «Սուղ չէ՞:» = «Այո՛, քիչ մը սուղ է, բայց թարմ է, օրուան հաւկիթ է:» — «Օրուան հաւկի՛թ, ամէնքն ալ այդպէս կ'ըսեն, կը յարէ կինը. ինչո՞վ կրնաք հաստատել, թէ այդպէս է: = «Բայց, տիկին, տեսա՞ծ էք որ հաւերը հաւկիթ ածեն դիշերը»...

«ՇՈ՛Ի ՄԸ ՀԱՆՈՒԵՑԷՔ».— Նկարիչ մը իր արուեստանոցը կը հրաւիրէ սիրուն օրիորդ մը, իրրեւ մոտէլ, նկարելու համար: Օրիորդը կուգայ եւ կը պատրաստուի հանուիլ: Նկարիչը կ'ըսէ, սակայն, որ այդ օր տրամադրութիւնը տակը չէ եւ աւելի լաւ է, որ «նստինք եւ մէյմէկ սիկարէթ ծխելով խօսակցինք քիչ մը»: Այդպէս ալ կ'ընեն, երբ կը զարնէ դրան զանգը: Եւ նկարիչը օրիորդին դառնալով կ'ըսէ.— «Ինդրեմ, չուտ մը հանուեցէք, կինս է եկողը»...

ԳԻՒՂԱՅԻՒ ԽԵԼՔ.— Օդափոխութեան համար դիւղ գացած պարոն մը խօսքի կը բռնուի դիւղացիի մը հետ եւ անոր կարծիքը կ'ուզէ դեղեցիկ օդ ունենալու կամ չունենալու մասին:— «Օ՛, կ'ըսէ դիւղացին, այստեղ շատ պարզ է ամէն բան, ատոր համար ալ մենք պարոմէքր չենք դործածեր:» = «Է՛, լաւ, ինչպէ՞ս կը դուշակէք եղանակը:» — «Շատ պարզ է, պարո՛ն, երբ կրնաք սա լերան վրայի դիւղը տեսնել, այդ կը նշանակէ որ պիտի անձրեւէ:» = «Հապա եթէ չկրնա՞ք տեսնել:» — «Այն ատեն արդէն կ'անձրեւէ»...

— Կը նեղէք ձեզ ընդմիջելուս համար, պարո՛ն ... Բայց կ'ուզեմ ըսել, որ կինս տունը չէ այս դիշեր...

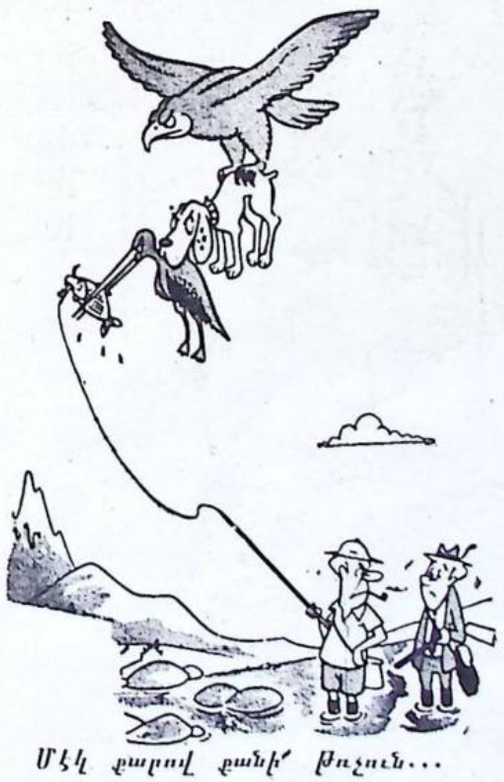
ԱՄԷՆ ՁԱՐԻԲԻ ԲԱՐԻՔ.— «Ամէն դէշ բան իր լաւ կողմն

ալ ունի», կ'ըսէր մէկը իր բարեկամին եւ հաստատելու համար կ'ընէր Սկովտիացիի մը հետեւեալ պատմութիւնը: — «Սկովտիացիին մէկը ոտքէ կերած առնը կուլ կուտայ խոշորիկէ մարգարիտ մը, որ կը ծակէ աղիքը եւ կը մեռցնէ զայն: Յաւակնութեան եկած բարեկամի մը, այրին կ'ըսէ.— «Այո՛, ծանր դժբախտութիւն է, բայց կը մտածեմ, որ եթէ մարգարիտը կլլած չըլլար, ինչպէ՞ս պիտի կըրնայի վճարել յուղարկաւորութեան ծախքերը»...

ՏԵՂԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆ.— Ֆրանսական չարժանկարի նշանաւոր դերասանուհի Մարթին Գարոլ համբաւուած է իր նուրբ սրամտութեամբ: Օր մը, իր ներկայութեան, ամուրիին մէկը յանդգնութիւնը կ'ունենայ ըսելու, թէ բոլոր կիները ապուշ են: — «Իրա՞ւ կ'ըսէք, պարո՛ն, կը յարէ Մարթին Գարոլ ժպտելով: Գոնէ մէկ կին կրնա՞ք գոյց տալ, որ ուզած ըլլայ ամուսնանալ ձեզի հետ»...

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄԸ.— Դանիացի եպիսկոպոս մը հրաւիրուած էր Միացեալ Նահանգները: Գումէնհակէն մեկնելէ առաջ իր բարեկամները ըսած էին, թէ պէտք է զգոյշ ըլլալ ամերիկացի թղթակիցներու հարցումներէն: Երբ կը հասնի Նիւ Եորքի օդանաւային կայանը, օրագրողներէն մէկը կը հարցնէ, թէ նպատակ ունի՞ այցելելու նաեւ Նիւ Եորքի վատահամբաւ վայրերը: — «Ի՛նչ, կը բացագանչէ եպիսկոպոսը, Նիւ Եորքի մէջ վատահամբաւ վայրեր կա՞ն:» Եւ յաջորդ օրը, օրաթերթի մը առաջին էջին վրայ կը կարդացուէր հետեւեալ խորագիրը.— «Դանիացի եպիսկոպոսին առաջին հարցումը.— Նիւ Եորքի մէջ վատահամբաւ վայրեր կա՞ն»...

ԵՐԿՈՒ ԿԵՆԱՅՆԵՐ.— Փարիզի մէջ, անգամ մը, բրիտանական դեսպանն ալ հրաւիրուած էր կանացի կազմակերպութեան մը մէկ հաւաքոյթին, ուր կը դանուէր նաեւ վիպագիր Ալէք Սիմոնէնը: Իր բաժակը վերցնելով, դեսպանը կ'ըսէ.— «Կը խըմեմ այս բաժակը երկու կիսադունդերու դեղեցիկ սեռին կեանցը:» Եւ, ի պատասխան, Սիմոնէնն ալ իր բաժակը կը վերցնէ եւ կ'ըսէ.— «Ես ալ կը խըմեմ դեղեցիկ սեռի երկու կիսադունդերու կեանցը:»

Մէկ քարով քանի՛ թռչուն...

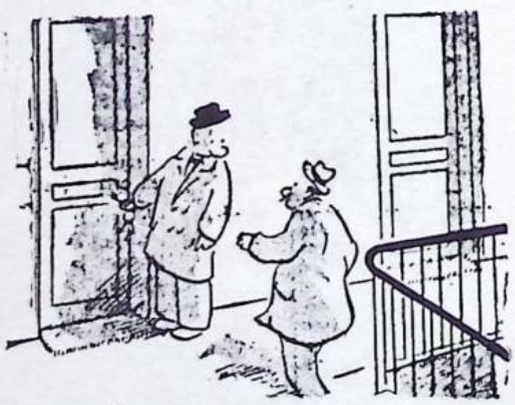
դունդերուն կենացը, տիկիններ, օրիորդներ եւ պարոննե՛ր»...

ՄՏԵՐՄԱԿԱՆ.— Ճաշարանի մը մէջ պարոն մը կը հարցնէ ըսպասեակին.— «Մաերմօրէն կ'ուզէի հարցնել, թէ ի՞նչ պիտի յանձնարարէիք ինծի:» = «Ուրիշ ճաշարան մը», կը պատասխանէ սպասեակը նոյնքան մաերմօրէն:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԻՑՆԵՐ.— Ուինտզըրի դուքսը իջեւանած է Նիւ Եորքի «Ուալտորֆ» պանդոկը: Ամէն իրիկուն, իր երկու չնիկները հետն առած, կ'իջնէ ան քաղաք, պտոյտի համար: Օր մը, վերելակին մէջ կը տեսնէ ծառայ մը, որ, նոյնպէս չնիկ մը հետը, պտտելու կ'երթար: Շնիկները չուտով կը բարեկամանան իրարու հետ եւ խօսակցութիւն մըն է ծայր կուտայ դուքսին եւ ծառային միջեւ: Դուրս կ'ելլեն եւ ժամէ մը չափ ման կուգան հանրային պարտէզին մէջ: Պանդոկ վերադարձին, երբ իրարմէ պիտի բաժնուէին, ծառան է կը հարցնէ դուքսին.— «Կրնայի՞ արդեօք դիտնալ, թէ որո՛ւ մօտ կը ծառայէք դուք ալ»...

ՀԻՄԱ, ԺԱՄ ՄԸ ԱՒԵԼԻ.— Տարիներէ ի վեր պիրաը չտեսած երկու բարեկամներ իրարու կը հանդիպին փողոցին մէջ: Որպիսութեան վերաբերեալ հարցումներէն յետոյ, մէկը կը հարցնէ միւսին.— «Լսէ՛ տեսնեմ, կինդ մէյտ դեղեցի՞կ է:» = «Այո՛, կը պատասխանէ միւսը, տարիները բնաւ չեն փոխած ինքը:» — «Զարմանալի է, բայց ինչպէ՞ս կարելի է:» = «Շատ պարզ է, բարեկա՛մ, միայն թէ հիմա, դեղեցկանալու համար ժամ մը աւելի կը դրաղի»...

ԶՐԻԱՎԱՐԺ ԵԻ ՀՆԱՐԱՄԻՏ.— Մէկը, առանց տոմս առնելու կառախումբ է մտած: Կէս ժամ անց՝ տոմսերը հսկակչռող պաշտօնեան կը մօտենայ: Այս նչմարելուն պէս, տոմս չունեցողը կը սահի եւ կը վազէ չիտակ բուալէթ, հոն պահուըտելու համար: Զար բախտէն, բուալէթը դրաւուած է: Առանց ինքզինքը կորսնցնելու, կը ցնցէ դուռը: — «Ի՞նչ կայ», կը լսուի ձայն մը ներսէն: = «Ձեր տոմսը, եթէ կը հաճիք:» — «Մէկ վայրկեան», կը պատասխանէ ձայնը: = «Անհանդիստ մի՛ ըլլաք, կրնաք դրան տրան-

— Գաղաթի ժողով, չորսերու ժողով, երեքներու ժողով, բոլորը վտանգաւոր բաներ են, եղբա՛յր...

— Իրաւունք ունիս ... Այնքան ատեն որ մէկ հոգիով ժողով չեն դումարուիր, հասկցուելիք չունին...

քէն երկննալ։» Ներսինը այդպէս ալ կ'ընէ։ Իսկ դուրսինը, տոմսը ձեռք անցնելուն պէս, կ'երթայ կը կոլսուի ուրիշ վակոնի մը մէջ...

ԱՅՆՇԱՓԱՅՆԻ ԵՐԵՔ ԱԿՆՈՑՆԵՐԸ.— Աչխարհահռչակ դիտուն Այնչթայն, միշտ երեք զոյգ ակնոցներ կը կրէր գրպանին մէջ։ Օր մը հարցուցին պատճառը։ Գիտունը պատասխանեց.— «Առաջին ակնոցս կը գործածեմ կարդալու համար. երկրորդը՝ հեռուն տեսնելու համար. իսկ երրորդին պէտք ունիմ փնտռելու համար առաջին երկուքը, երբ կորսնցուցած ըլլամ զանոնք»...

ՈՒՐ ՊԻՏԻ ՀԱՆԴԻՊԻՆ ԻՐԱՐՈՒ.— Թուաբանական պզտիկ հարցում մը.— «Հետևտան ճամբորդ մը կը քալէ ժամական 5 քիլոմէթր արագութեամբ, իսկ ճամբու միւս ծայրէն ինքնաշարժ քշող մը ճամբորդին ուղղութեամբ կը սուրայ ժամական 130 քիլոմէթրով։ Ճամբուն երկայնութիւնն է 220 քիլոմէթր։ Արդ, ո՞ւր պիտի հանդիպին իրարու այս երկուքը։» Պատասխան.— «Հիւանդանոցը»...

ԻՆՉՊԻ՛Ս ԱԼ ԳԻՏՑԱՒ.— «Իմացա՞ր, կինս ծննդաբերութիւն ունեցաւ։» = «Ի՞նչ կ'ըսես, մա՞նչ է։» — «Ո՛չ։» = «Այն ատեն աղջիկ։» — «Կրո՛ղը տանի, ինչպէ՛ս ալ դիտցար, քեզմէ զատ ուրիշ մը դեռ չէի լսած»...

ՅՈՒՂԱՐԿԱԽՈՐՆԵՐՈՒ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆ.— Փոքր դիւղի մը մէջ կայ միայն մէկ իջեւան։ Երեկոյ մը, չքեղ ինքնաշարժով եկած ճամբորդ մը կը մտնէ իջեւանէն ներս եւ պահանջելիք սենեակ մը կ'ուզէ։ Երբ կը մտնէ սենեակէն ներս, անկողնին վրայ կը նշմարէ մլուկ մը։ — «Օ՛, պարոն, ոչինչ բան է, պարզ մլուկ մը միայն», կ'ըսէ իջեւանին տէրը։ = «Մլուկին պա՞րզն ալ կ'ըլլայ, մլուկը մլուկ է, ուր որ ալ ըլլայ», կը պատասխանէ յամախորդը։— «Բայց տեսէք, չի չարժիր, մեռած է արդէն։» Եւ յաջորդ օրը, մեկնած պահուն, ճամբորդը կ'ըսէ իջեւանին տիրոջ.— «Ճիշդ է որ ձեր մլուկը մեռած էր, բայց տեսնելու էիք, թէ որքա՜ն ուրիշ մլուկներ եկած էին յուղարկաւորութեանը այդ խեղճ, ղըժբա՛խտ մլուկին»...

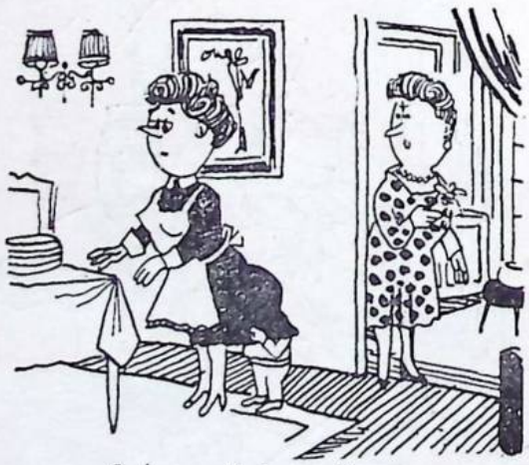
— Եւ հիմա, չըլլայ որ դուք ձեր լեզանը...

Ա՜Խ, ՍԱ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ...

ՀՕՐԸ ԸՐԱԾԻՆ ՊԻՍ.— Ութամեայ Հրանտիկը, ծանր քայլերով կը մօտենայ հօրը եւ վճռական ձեւով մը կ'ըսէ անոր.— «Հայրի՛կ, կարծեմ ես ալ պիտի ամուսնանամ։» = «Ի՞նչ ըսիր, Հրանտի՛կ, դո՞ւն ալ պիտի ամուսնանաս, հապա որո՞ւ հետ։» — «Այո՛, հայրիկ, պիտի ամուսնանամ մեծ մայրիկին հետ։» = «Ա՛, այդպէ՛ս, ուրեմն կը կարծես թէ կրնաս ամուսնանալ իմ մայրիկիս հետ։» — «Ինչո՞ւ չկրնամ, կը պատասխանէ Հրանտիկ հանդարտօրէն, դուն ինչպէ՞ս ամուսնացար ես իմ մայրիկիս հետ»...

ԱՍՏՈՒԱԾ ՊԱՊԱՅԻՆ ՀԵՏ.— Իննամեայ Սեդիկը, որ մայրապետներու դպրոց մը կը յաճախէ, օր մը կը հարցնէ իր մօրը։ — «Ինչ բաներ են մեր աէօրերը, մայրի՛կ, չեմ հասկնար սակայն, թէ քանի որ այդքան բաներ են, ինչո՞ւ համար չեն ամուսնանար։» = «Որովհետեւ անոնք ամուսնացած են Աստուած պապային հետ, անուշի՛կ Սեդիկս», կը պատասխանէ մայրը։ Ու Սեդիկը, պահ մը մտածելէ յետոյ, կ'ըսէ.— «Ա՛, այդպէ՛ս ... բայց պահուելու համար անո՞նք երկինք կ'երթան, թէ՞ Աստուած պապան վար կ'իջնէ, մայրի՛կ»...

«ՄԵՆՔ ԱՂՔԱՏ ԵՆՔ, ՕՐԻՈՐԴ».— Բարկէն, որ 8 տարեկան է, այդ օր ուշ կուգայ դպրոց։ Վարժուհին կ'ուզէ դիտնալ պատճառը։ — «Մամաս պէպէք մը ունեցաւ, օրիորդ։» = «Ա՛, Բարկէն, բայց կրնայիր ուրիշ ձեւով մը ըսել, կը յարէ վարժուհին. պէտք էր ըսէիր, որ մայրիկդ պէպէք մը դնեց։» — «Մենք աղքատ ենք, օրիո՛րդ, չենք կրնար դնել. հայրիկս ինքն է որ կը չինէ»...

— Գո՛ղ, քեզի չըսի՞ որ սպասուհիին հետ լուսանկարչութիւն չխաղաս...

ՄԱՅՐԻԿԻՆ ՁԵՌՔԵՐԸ.— Ճաշասեղանին առջեւ մայրիկը հասկնալի արտնեղութեամբ մը կը նկատէ, որ Գոզոյին ձեռքերը չատ աղտոտ են։ — «Տղա՛ս, օր մը տեսա՞ծ ես որ իմ ձեռքերս ալ քուկիններուդ պէս աղտոտ եղած ըլլան», կ'ըսէ մայրիկը։ = «Չեմ տեսած, մայրի՛կ, կը յարէ Գոզօն, ինծի չսիլ եղած առենդո՞ւր կրնայի տեսնել քու ձեռքերդ»...

ՆՊԱՏԱԿԸ.— Գոպօ վազելով կը մօտենայ մօրը. — «Մայրի՛կ, ինծի հարիւր ֆրանք կուտա՞ս:» = «Ի՞նչ պիտի ընես:» — «Ծեր հնոջ մը պիտի տամ:» = «Լաւ, մանչո՛ւկս, բայց ո՞ւր է այդ ծեր հինը եւ ի՞նչ կ'ընէ:» — «Փողոցին անկիւնը կեցած պոնպոն կը ծախէ, մայրի՛կ»...

ՀԱՅՐԻԿԻՆ ՄԵԾ ՕԹՕՆ.— Հարիւ ութ տարեկան Սերոբիկը, որ առանձին կը խաղար ծոմէղերքը, կը տեսնէ, որ պարոն մը ինքնաշարժ կը մտնէ եւ ճամբայ պիտի ելլէ: Կը մօտենայ եւ կ'ըսէ.— «Պարո՛ն, դիս ալ կրնա՞ք առնել ձեր օթոյին մէջ:» Ու կը բացատրէ, թէ կ'ուզէ մօրաքրոջը տունը երթալ: Պարոնը կ'առնէ Սերոբիկը, որ ճամբու ընթացքին կ'ըսէ, թէ իր հայրիկն ալ ունի մեծ, շատ մեծ եւ շատ պղուր օթօ մը: Պարոնը կատակելով կ'ըսէ.— «Քանի որ հայրիկդ այդքան հարուստ է եւ այդքան մեծ ու պղուր օթօ ունի, ինչո՞ւ նստեր ես այս պզտիկ օթոյիս մէջ:» Եւ, ինքնաշարժը կեցնելով, կ'ըսէ որ վար իջնէ: Սերոբիկը կը սկսի լալ եւ անոր հեկեկանքներուն մէջէն միայն պարոնը կրնայ հասկնալ, թէ Սերոբիկին հայրիկը ընկերութեան մը չոֆէօրն է եւ օթոպուս կը քշէ...

ՃԻՇԴ ՀԱՐՑՈՒՄ — Դասարանին մէջ ուսուցիչը կը պատմէ, թէ քանի տղայ մը, նախաճաշէն առաջ, երեք անդամ լողալով անցած է պետի մէկ եղերքէն միւս եղերքը: Աշակերտ մը կը սկսի խնդալ: Յետոյ կը խնդան միւսներն ալ: — «Ինչո՞ւ կը խնդաք, կը հարցնէ ուսուցիչը. չէ՞ք հաւատար որ ձեր տարիքը ունեցող տղայ մը կրնայ երեք անդամ լողալով անցնիլ պետին մէկ եղերքէն միւս եղերքը:» — «Այո՛, կը պատասխանէ առաջին խնդացողը. ինչո՞ւ սակայն չորս անդամ չէ անցեր, որպէսզի հատուստները հասնէր այն եղերքին վրայ, ուրկէ ճամբայ ելած էր»...

— Եւ յետոյ, հայրիկը պիտի աւելցնէ ամսականդ...

ՋՈՒՐՆ ՈՒ ՅԱՆԳԸ.— Ուսուցչուհին կը հրահանգէ աշակերտներուն պրել կարճ ոտանաւոր մը: Արմիկն է՝ կը պրէ.— «Ելայ գացի գորտ բռնելու — Ջուրը հասաւ ծունկերուս:»

— «Շատ լաւ է, Արմիկ, բայց յանգերը չեն բռներ:»

— «Ինչ ընեմ, օրիո՛րդ, աւելի ջուր չկար, որ յանգն ալ յարմարէր»...

ՃԻՇԴ ԽՕՍՔԵՐ

= Երբ այր մը եւ կին մը կ'ամուսնանան, կ'ըլլան երկոքեան մէ մարմին: Կը մնայ դիտնալ, թէ երկուքէն ո՛րը մէկ կը դառնայ:

= Լաւ դինին բարիք կ'ընէ կիներուն, եթէ նոյնիսկ այրերը խմեն զայն:

= Այրը ածուխ է, կինը կրակ, սատանան փքոց:

= Երբ դիւանապէտ մը այո կ'ըսէ, ըսածը կը նշանակէ թերեւս: Երբ թերեւս կ'ըսէ, ըսել կ'ուզէ ոչ: Իսկ երբ ոչ կ'ըսէ, այն ատեն դիւանապէտ չէ:

= Հարուստ ըլլալը դրամ ունենալը չէ, այլ դրամը ծախսելը: Դրամը արժէք է, երբ դրպանէդ դուրս կ'ելլէ: Արժէք չէ՝ երբ կը մտնէ: Ինչի՞ կը ծառայէ երբ դրպանդ կը մնայ: (Սաշա Կիքքի:)

= Դիւանապէտներու դործն է ծածկապրուի իրենց կառավարութեանց հաղորդել այն, ինչ որ օրագրողները օր մը առաջ հաղորդած են բացէ ի բաց իրենց թերթերուն:

= Կեանքը իրապէս տարօրինակ է: Խորանին առջեւ արտասանուած մէկ խօսքով ամուսնացած ես արդէն. իսկ քունին մէջ ըսուած մէկ խօսքով ալ՝ ամուսնալուծուած:

= Վախկոտի մը համար ամէնէն վախնալիքը ուրիշ վախկոտ մը վախկոտութիւնն է:

= Քննադատի մը համար միշտ առաջին տպաւորութիւնը լաւ է, մանաւանդ երբ այդ տպաւորութիւնը դէշ է:

— Կը ներէ՛ք, պարոն, բայց դըբաւած էք այս պարոնին տեղը...

= Շատ մը մարդիկ իրենց նիւթական առաջին յաջողութիւնները կը պարտին իրենց առաջին կնոջ եւ իրենց երկրորդ կինը՝ իրենց առաջին յաջողութիւններուն:

= Կնոջ մը համար դաշտանիք մը պահել կը նշանակէ չըսել՝ դաշտանիքը ըսողին անունը:

= Կեանքը դէշ է դասաւորուած: Ամէնէն աւելի դրամ չունեցողները դրամի պէտք ունին:

= Մարսէլ Փանեոլ կ'ըսէ.— Կը ճանչնամ սիրուն կիներ, որոնք կապիկներու հետ պիտի ամուսնանային, եթէ դրամը բուանէր ծառերուն վրայ:

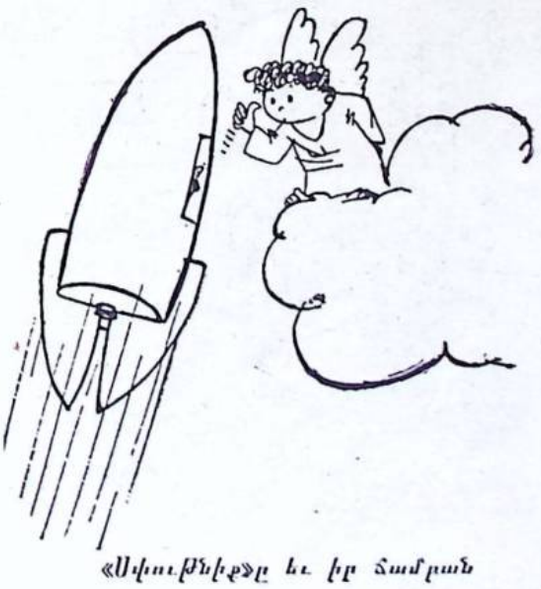
ԵՐԲ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ ԿԸ ՔԱԿՈՒԻՆ…

ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ.— Լենինկրատի մէջ երկու բարեկամներ կը հանդիպին իրարու։ Մէկը ախուր է։ — «Ի՞նչ է, նեղուա՞ծ ես։» = «Այո, սիրելի՛ս, երեւակայէ որ կուսակցութեան շարքերը ընդունելու քննութիւնս անցուցի, բայց մերժուեցայ, որովհետեւ չկրցայ բացատրել, թէ ինչ տարբերութիւն կայ համայնավարութեան եւ ընկերվարութեան միջեւ։» — «Բա՛խտ ես ունեցեր, բա՛խտ … Նոյն հարցումը տուած էին նաեւ Պորխին, որ կրցած էր պատասխանել։ Եւ, պատասխանած ըլլալուն համար ալ բանտն է հիմա»…

ԿԸ ՓՈԽԱՆԱԿԵՆՔ.— Օտար օրագրող մը, վարշաւայի համալսարանին մէջ, պատի մը վրայ, կարդացած է հետեւեալ արձանագրութիւնը. — «Քիչ դործածուած մեր անկախութիւնը կը փոխանակենք աշխարհագրական լաւագոյն դիրքի մը հետ» … «Քիչ գրոյց չատ իմացիր», կ'ըսէր առենօք մշեցի պանդուխտը…

ԽԱՂԱՂ ԳՈՅԱԿՑՈՒԹԻՒՆ.— Մոսկուայի կենդանաբանական պարտէզի պահապաններէն մէկը կ'ըսէր օրագրողի մը.— «Խաղաղ դոյակցութեան կարելիութիւնն ու բարիքները ցուցնելու համար, տեսէ՛ք, մեծնոյն դառապետին մէջ դրած ենք առիւծ մը եւ ոչխար մը։» = «Ի՛նչ կ'ըսէք, չատ զարմանալի է, կը բացատրէ օրագրողը. բայց ինչպէ՞ս կրցած էք յաջողիլ։» — «Շատ դիւրին է, ընկե՛ր, ամէն չարթու եօթը ոչխար ունինք մեր տրամադրութեան տակ»…

ՄՏԱԾԵԼ ԵՒ ԽՕՍԻԼ.— Քաղաքական դասախարակութեան դասընթացք մը՝ Արեւելեան Գերմանիոյ մէջ։ Ընկեր Միւլլէր՝ բեմին վրայ։ — «Հիմա, ընկերնե՛ր, հարցում մը ձեզի։ — Ժողովրդական հանրապետութեան մը մէջ իրաւունք ունի՞նք ազատօրէն արտայայտելու մեր մտածումը։» Քար լռութիւն ամբողջ սրահին մէջ։ Ընկեր Միւլլէր անհամբեր է։ — «Է՛, ընկերնե՛ր, չարժեցէք քիչ մը եւ պատասխանեցէք։» Նորէն յամառ լռութիւն։ Եւ վերջապէս մատ մը կը բարձրանայ։ — «Պրա՛ւօ, կը բացատրէ ընկեր Միւլլէր, ահաւասիկ ճշմարիտ մարքսիստ մը, ա՛խ, սիրե՛մ … Լա՛ւ, խօսքը ձերն է, ընկե՛ր։» = «Անշուշտ

«Փութինէք»ը եւ իր ճամբան

որ ժողովրդական հանրապետութեան մէջ մեր մտածումը ազատօրէն արտայայտելու իրաւունքը ունինք», կը պատասխանէ մատրաձգացնողը: «Մէկ տարբերութեամբ, սակայն, ընկե՛ր Միւլլէր. իրաւունքը չունինք մտածելու բանի մը մասին, զոր պիտի չկրնանայինք արտայայտել ազատօրէն»...

ԱՅՐԵՐՆ ՈՒ ԿԻՆԵՐԸ

= Իմաստուն է այն մարդը, որ կ'ընդունի իր սխալը, երբ տեսնէ թէ անիրաւ է: Ամուսնացած մըն է սակայն այն միւսը, որ կ'ընդունի իր սխալը, երբ տեսնէ թէ իրաւունք ունի:

= Կին մը լռաւ չի հետաքրքրուիր, երբ ամուսինը բան մը կ'ըսէ իրեն: Բացի այն պարագայէն, երբ կը խօսի ուրիշ կնոջ մը մասին:

= Այր մը կնոջ մօտ կը սկսի փնտռել ուշիմութիւնը այն ատեն միայն, երբ փնտռած է արդէն մնացեալ բոլոր բաները:

ԿԻՆԸ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՆԳ ՄԱՍԵՐԸ

Մինչեւ 20 տարեկանը.— Կինը կոյս է ... Ափրիկէի պէս եւ կէս մը միայն հետազօտուած:

20–30 տարեկանը.— Կը նմանի Ասիոյ, ղպայնոտ ու խորհրդաւոր՝ թաքուն ու յայտնի իր բոլոր գրաւչութեանց մէջ:

30–40 տարեկանը.— Ամերիկայի նման օժտուած է ամենաւելին կատարելագործութիւններով:

40–50 տարեկանը.— Եւրոպայի պէս մաշած, աւերուած եւ մեծ վնասներու ենթարկուած: Այսուհանդերձ, երբեմն տանելի:

50էն վեր.— Կը նմանի Ովկէանիոյ կամ ... Սիպերիոյ, պաղ ու սառուցեալ, ուրիկ մարդիկ կը փախչին...

ԱՀ, ՍԱ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ...

— Քու տարիքիդ ես ալ ձիերով կը հետաքրքրուէի...

ՓՈՔՐԻԿ ՎԱՇԽԱՌՈՒՆ.— Դասարանին մէջ ուսուցիչը աշակերտներուն կը ներկայացնէ հետեւեալ թուաբանական խնդիրը.— «Որքա՞ն չահ կը բերէ երկու տարուան ընթացքին՝ վեց տոլարը, 100ին 1 տոկոսով:» Բոլոր աշակերտները կը սկսին հաշուել. Արայիկը միայն նստած է անտարբեր: — «Հաշուէ, Արայի՛կ, դժուար հարցում չէ:» — «Ի՞նչ հաշուեմ, պարո՛ն, 100ին 1ը էր հետաքրքրեր ինձ»...

1959

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳԻՐՔԸ

Ժ. ՄԱՍ

ԱՆՑՔԵՐԸ ԱՆՑԵԱԼ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻՆ

(3 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1957 — 20 ՄԱՐՏ 1959)

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԵԾ ԱՊՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆԸ

ԻՐԱՒԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐՈՒԱԾԸ

ԵՒ ԱՅԼ ԿԱՐԵՒՈՐ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԵՐՁԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԷՋ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԳԼԽԱՒՈՐ ԱՆՑՔԵՐԸ

ԿԵԱՆՔԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

ԱՐՁԱԳԱՆԳՆԵՐ ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԷՆ

ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՆԿԱՐՆԵՐ, ԵՒԱՅԼՆ, ԵՒԱՅԼՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՑՔԵՐ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԵԾ ԱՊՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ

Մայիս 9էն մինչեւ 15 Հոկտ. 1958, ամբողջ 159 օր չարունակուեցաւ Լիբանանի աննախընթաց ապստամբութիւնը, որուն սկզբնական պատճառը եղաւ Պէյրութի ձախակողմեան «Թելեկրաֆ» թերթի տնօրէն Նեսիմ Մեքնիի (քրիստոնեայ) ապանութիւնը (8 Մայիսին լուսցող հինգշաբթի գիշերուան ժամը 1ին):

Ապրանչանը տրուեցաւ Թրիփոլիի մէջ Մայիս 9ին: Երկու օր յետոյ, Մայիս 11ին կռիւները սկսան Պէյրութի մէջ եւ ապստամբութիւնը, մէկ օրէն միւսը ստանալով համալիբանանեան բնոյթ, հետզհետէ ծաւալեցաւ Լիբանանի չատ մը շրջաններուն մէջ (Պէքաա, Շուֆ, Մուխթարա, Հարաւային Լիբանան, եւլն.): Պէյրութի մէջ հռչակուեցաւ առեւտրական գործադուլ եւ խանութները փակուեցան մեծ մասով: Կռիւները սկսան կառավարական ուժերու եւ ըմբոստներու միջեւ եւ ծայր տուին նաեւ մասնակի ահաբեկումներ:

Ապստամբութիւնը կը ղեկավարուէր «Ազգային Ճակատ»ին կողմէ, որուն վարիչները հանդիսացան Սաէպ Սալամ, Ատնան Հաքիմ, Ապտալլա Եաֆի (Պէյրութ), Ռաշիտ Քարամէ (Թրիփոլի), Քամալ Ճոմպլաթ (Շուֆ, Տիւրզիներու շրջան) եւլն.:

Նախագահ Ք. Շամուն եւ Սամի Սոլհի կառավարութիւնը, որոնց դէմ ուղղուած էր ապստամբութիւնը, ձեռք առին անշուշտ զսպողական միջոցներ, որոնք սակայն ապստամբութիւնը փչրելու ուղղութեամբ արդիւնք մը չտուին: Գլխաւոր պատճառը եղաւ բանակին կեցուածքը,—չյարձակիլ ըմբոստներուն վրայ, այլ լոկ դիմադրել զոր-ծուած յարձակումներուն, պաշտպանելով օրինաւոր իշխանութիւնը: Այս կեցուածքը բացատրուեցաւ այն մտահոգութեամբ, որ կռիւները մեծ համեմատութիւններ չառնեն, այլ մանաւանդ այլադաւան համայնքներու միջեւ բախումներու կերպարանքը չստանան:

Շատ չանցած, ապստամբութիւնը ստացաւ միջազգային բնոյթ եւ դուրս եկաւ իր ներքին շրջանակէն, երբ Նախագահ Շամուն եւ իր կառավարութիւնը, Մայիս 21ին արձակեցին ծանրակշիռ մեղադրանք մը, յայտարարելով, որ ապստամբներուն մարդով, զէնքով ու դրամով ոյժ կուտայ Արաբական Միացեալ Հանրապետութիւնը: Թէեւ յաջորդ օրն իսկ Գահիրէն հերքեց այս մեղադրանքը, բայց լիբանանեան կառավարութիւնը, նոյն օրը բողոք ներկայացուց ՄԱԿ-ի Ապահովութեան Խորհուրդին, որ քննութեան առաւ հարցը Յունիս 10ին: Արաբական Լիկային եւս ներկայացուեցաւ նոյնիմաստ բողոք

մը, որու մասին սակայն կարելի չեղաւ կայացնել որոշում մը: Յունիս 11ին, Ազգային Ժողովրդը որոշեց դիտողներ ղրկել Լիբանան: Ու մինչ եկան դիտողները, Յունիս 19ին Պէյրութ ժամանեց նաեւ ՄԱԿ-ի ընդհ. քարտուղարը՝ Տակ Համըրշոլտ: Մնաց երկու օր, ապա գնաց նաեւ Ամման եւ Գահիրէ, ուրկէ դարձեալ եկաւ Պէյրութ, ուր մնաց մինչեւ Յունիս 25: Կառավարութիւնը յայտնեց Հ.ին, որ 10–12·000 ոչ-լիբանանցի կամաւորներ կան ըմբոստներուն մէջ, իսկ Հ. յայտարարեց, թէ այդպէս, զանգուածային միջամտութեան վտանգ չկան: Կառավարութիւնը մեղադրեց նաեւ ՄԱԿ-ի դիտողները, ըսելով որ քննութիւններ չեն կատարեր սահմաններուն վրայ: Եւ երբ դիտողները պատասխանեցին, թէ իրենք ղրկուած են ոչ թէ քննելու, այլ լոկ դիտելու համար, Նախագահ Շամուն ըսաւ,

ՌԱՇԻՏ ՔԱՐԱՄԷ ԵՒ ՍԱՒՊ ՍԱԼԱՄ
այն օրերուն, երբ կը դեկավարէին լիբանանեան ապստամբութիւնը

որ անոնք իրենց ժամանակը կ'անցնեն ղրօսավայրերու մէջ, իբրեւ ղրօսաշրջիկներ:

Մինչ այդ հազարաւոր Սուրիացիներ հեռացուեցան Լիբանանէն: Ազգ. պաշտպանութեան նախարարը Ռէչիտ Պէյտուն, Մայիս 22ին հրաժարեցաւ կառավարութենէն: Իսկ Մարոնիներու պատրիարքը՝ Մէուշի արքեպ. ըրաւ կառավարական երեսփոխաններուն արժանապատուութիւնը վիրաւորող յայտարարութիւններ, որոնց դէմ խըստօրէն բողոքեցին երեսփոխանները:

Կացութիւնը կը չարունակէր պարզանալ արիւնալի կռիւներով եւ ներքին այլ անցքերով, երբ Յուլիս 14ին պայթեցաւ Իրաքի պետական հարուածը: Նոյն օրն իսկ Նախագահ Շամուն խնդրեց Մ. Նահանգներու զինուորական անմիջական օգնութիւնը: Պատասխանը

չուշացաւ ոչ իսկ 24 ժամ եւ Յուլիս 15ին, Ամերիկացիները, իրենց մարտանաւերը հասցուցին Պէյրութի ջուրերը եւ մեծ ուժերով ցամաքահանում կատարեցին: Կարճ ժամանակէն, 10·000ը անցաւ ամերիկեան զինուորներու թիւը Լիբանանի մէջ: Յուլիս 17ին Պէյրութի ժամանեց նաեւ ամերիկեան արտաքին վոխ–նախարարներէն Ռոպերթ Մըրֆի:

Յուլիս 17ին ալ, 1500 բրիտանացի զինուորներ, օդի ճամբով, կիպրոսէն Լման Յորդանան, Հիւսէին Թագաւորի խնդրանքին վրայ (հետապային այս թիւը բարձրացաւ 3000ի, Ագաթայի ծոցին մէջ կատարուած բրիտանական ցամաքահանումով):

ՏԱԿ ՀԱՄԲՐՇԵՈՒՏ
ՄԱԿ–ի ընդհ. քարտուղարը

Ամերիկեան եւ բրիտանական այս կայծակնային միջամտութիւններով իրար անցաւ միջազգային աշխարհը, հակառակ անոր որ ամերիկեան ուժերը ոչ մէկ կերպով միջամուխ եղան լիբանանեան ապստամբութեան: Բողոքեց Խորհրդային Միութիւնը: Կացութեան ըստացած այս դարձուածքին վրայ, Ազգային Ժողովի Խորհուրդը ղրկեցաւ դարձեալ Լիբանանի կացութեամբ, տագնապին լուծում մը գտնելու համար: Ճակատագրական պատուիրակին մէկ բանաձեւը, որ կ'առաջարկէր չատցնել ՄԱԿ–ի դիտողներուն թիւը Լիբանանի մէջ, դիւրացնելու համար ամերիկեան ուժերու պարպումը, ընդունուեցաւ Խորհուրդի 11 անդամներուն 10ին կողմէ, բայց Խ. Միութիւնը վէթոյի ենթարկեց զայն:

Այս կացութեան մէջ, խորհրդային կառավարութիւնը պահանջեց ՄԱԿ–ի Ընդհ. Ժողովին արտակարգ դումարումը, քննելու համար Մերձ. Արեւելքի հարցը: Ժողովը բացուեցաւ Օգոստոս 13ին, լսեց Այզընհաուըրի ծրագիրը եւ ջանաց լուծում մը գտնել Մերձ. Արեւելքի տագնապին: Օրեր տեւած ապարդիւն վիճաբանութիւններէ յետոյ, Օգոստոս 21ին, արաբական պատուիրակութիւնները անակնկալօրէն յայտարարեցին, թէ իրենք համաձայնած են ընդհանուր բանաձեւի մը շուրջ եւ յանձնառու եղած են՝ իրենք իրենց միջեւ եւ առանց արտաքին միջամտութեան լուծելու իրենց խնդիրները: Այս բանաձեւը, որ մէկ անդամէն փարատեց տագնապին սրութիւնը, քուէարկուեցաւ միաձայնութեամբ:

Ընդհ. Ժողովի վակուժէն անմիջապէս յետոյ, Օգոստոս 26ին, ընդհ. քարտուղար Տ. Համբրչեոլտ նորէն Պէյրութ եկաւ կացութիւնը անձամբ ստուգելու համար, մանաւանդ որ ամերիկեան ուժերէն 1800 հոգի քաշուած էին Լիբանանէն Օգոստոս 13ին: Ամման եւս այցելելէ յետոյ, Հ. վերադարձաւ Նիւ Եորք Օգոստոս 29ին, Ժընեւի վրայով: (Համբրչեոլտ երբորդ անգամ եւս Պէյրութ եկաւ Սեպտ. 9ին, վերադառնալով Պաղտատէն, ուր գացած էր Սեպտ. 7ին:)

Միւս կողմէ, այս իրազարձութիւններէն առաջ, ըստ լիբանանեան Սահմանադրութեան, տեղի ունեցաւ Լիբանանի նոր Նախագահին ընտրութիւնը: Խորհրդարանը, Յուլիս 31ի նիստին, այդ բարձր պաշտօնին համար, 7ի եւ 1 ձեռնպահի դէմ 48 ձայնով ընտրեց բանակի ընդհ. հրամանատար զօր. Ֆուատ Շէհապը: Ըմբոստներու «Ազգային ճակատ»ը այս անգամ ալ պահանջեց, որ Նախագահ Շա-

ՌԱՇԻՏ ՔԱՐԱՄԷ
վարչապետ եւ ելմտական, ազգային պաշտպանութեան եւ տեղեկատուութեան նախարար

ՓԻԷՐ ՃԷՄԱՅԷԼ
փոխ-վարչապետ և հաներային գործերու, կրթական, առողջապահական և երկրագործական նախարար

մուն հրաժարի իր պաշտօնէն, իսկ Նախագահը յայտարարեց, թէ պիտի չհրաժարի որեւէ պարագայի տակ, մինչեւ իր պաշտօնավարութեան շրջանին աւարտումը (23 Սեպտ. 1958):

Կռիւներն ու ահաբեկումները չարունակուեցան Լիբանանի մէջ, հակառակ Նիւ Եորքի միջազգային համաձայնութեան: Վարչապետ Սամի Սոլհ, որ անգամ մը ձախող մահափորձի ենթարկուած էր Յուլիս 29ին, երկրորդ անգամ եւս ուժանակային յարձակում կրեց Սեպտ. 7ին: Այս երկրորդ մահափորձէն յետոյ ստիպուեցաւ ան հրաժարիլ իր պաշտօնէն եւ Սեպտ. 10ին ժողովուրդին ուղղուած հրաժեշտի յայտարարութեամբ մը մեկնեցաւ Պէյրութէն եւ դնաց Պոլիս (ապա Փարիզ):

Տպնապը իր լուծման ճամբուն մէջ մտաւ Սեպտ. 4ին, երբ «Ազգային ձակատ»ի համաձայնութեամբ, խանութները, 118 օր փակ մնալէ յետոյ, վերաբացուեցան Պէյրութի մէջ եւ դադրեցան ըմբոստներու բառիոյին ձայնասփռումները: Այս կարգադրութիւնները եղան ի նախապատրաստութիւն Նախագահ Շամունի հրաժարման, Սեպտ. 23ին: Արդարեւ, Նախագահը ժողովուրդին ուղղուած կոչով մը, Սեպտ. 23ի կէս գիշերին հեռացաւ իր պաշտօնէն եւ իշխանութիւնը փոխանցեց Նախագահ Շէհապին, որ իր երդումը կատարեց Մորհրպարանին առջեւ Սեպտ. 24ին:

Կացութիւնը պայծառանալու վրայ էր, երբ ըմբոստները Սեպտ. 19ին առեւանգեցին փաղանգաւորներու (քրիստոնեայ երիտասարդներու) կազմակերպութեան թերթին՝ «Ալ Ամալ»ի խմբագիր Ֆուատ Հատտադը եւ անհետացուցին զայն: Այս դէպքին վրայ,

ՀԻՍԼԷՅՆ ՈՒԷՅՆԻ
Արտաքին, արդարութեան և ծրագրի նախարար

ՌԷՄՈՆ ԷՏՏԷ
Ներքին, ընկերային հարցերու և փոստ հեռագրական նախարար

փաղանգաւորները, Նախագահ Շամունի հրաժարելէն մէկ օր առաջ, Սեպտ. 22ին հրապարակ իջան եւ փակել տուին Պէյրութի բոլոր խանութները, ապրանչանը տալով՝ այս անգամ իրենց կողմէ եւ Ղովմիններու գործակցութեամբ հռչակուած նոր ապստամբութեան մը: Կացութիւնը շատ աւելի ծանրացաւ, երբ Նախագահ Շէհապ, «Ազգային ձակատ»ի պահանջին վրայ վարչապետի պաշտօնին հրաւիրեց Ռաշիտ Քարամէն Սեպտ. 24ին, իսկ վարչապետն ալ կազմեց դահլիճ մը, առանց նկատի առնելու Նախագահ Շամունի կողմնակիցներուն պահանջները:

Կռիւները, ահաբեկումներն ու առեւանգումները նորէն ծաւալեցան Պէյրութի եւ այլ վայրերու մէջ, այս անգամ փաղանգաւորներու նախաձեռնութեամբ եւ փակուեցան Պէյրութէն ելքի ճամբաները, զրպօրէն կազմուած պատնէշներով: Փաղանգաւորները անտեղի-

տալի մնացին, մինչեւ որ վերջապէս կարելի եղաւ հասկացողութիւն գոյացնել կողմերու մէջեւ: Ըստ այս համաձայնութեան, որ կնքուեցաւ Հոկտ. 14ի գիշերը, Ռ. Քարամէի գահլիճը քաչուեցաւ գործէ եւ յաջորդ օրն իսկ նոր կառավարութիւն մը կազմուեցաւ գլխաւորութեամբ Ռ. Քարամէի վարչապետութեամբ եւ երեք ուրիշ նախարարներով, որոնցմէ մէկը՝ Հիւսէյն Ուէյնին, երկրորդը՝ Փալանդաւորներու պետը Փիէր Ժէմայել եւ երրորդը՝ Ռէմոն Էտտէ, որ առանձնակ ներքին նախարարութիւնը: Այս քառանդամ կառավարութիւնը, որ անմիջապէս վայելեց բոլոր հոսանքներու համակրանքը, արժանացաւ նաեւ Խորհրդարանի միաձայն վստահութեան, Հոկտ. 17ին եւ անցաւ գործի անմիջապէս:

Ու այսպէս, ամբողջ 159 օր չարունակուած լիբանանեան ապստամբութիւնը վերջացաւ 15 Հոկտ. 1958ին եւ բնականոն կացութիւնը արագօրէն վերահաստատուեցաւ Լիբանանի գրեթէ բոլոր շրջաններուն մէջ:

Մինչեւ այս թուականը, Լիբանանէն աստիճանաբար հեռացած էր արդէն մեծ մասը ամերիկեան ուժերուն, որոնց վերջին պօրամասերը մեկնեցան Հոկտ. 25ին: Այդ օրերուն սկսաւ նաեւ բրիտանական ուժերու մեկնումը Յորդանանէն, այնպէս որ այս դեռնի վրայ եւս կացութիւնը դարձաւ բնականոն: Հետզհետէ հեռացան նաեւ ՄԱԿ–ի զինուորները:

Կառավարական քառեակը, տարբեր վերջերը ներում չնորհեց 9 Մայիսէն մինչեւ 15 Հոկտ. գործուած բոլոր յանցանքներուն համար եւ բանտերէն ազատ արձակուեցան բոլոր դատապարտեալները:

Կառավարութիւնը սկսաւ միջոցներ ձեռք առնել նաեւ վերականգնելու համար երկրին տնտեսութիւնը, որ մեծ հարուած մը ըստացած էր ապստամբութեան հետեւանքով: Այսպէս ալ օգնութեան հասան Միացեալ Նահանգները, որոնք, Դեկտ. 5ին 10 միլիոն տոլարի օժանդակութիւն մը ըրին Լիբանանին, առանց որեւէ պայմանի:

Զգեցուցեալ ճշգրիտ թիւը ըմբոստութեան 5 ամիսներու ընթացքին սպաննուածներուն: Ենթադրութիւնները կը դառնան 2–3000ի չուրջ:

Յուլիս 24ին, Սամի Սոլհի կառավարութիւնը Լիբանանէն հեռացուցած էր Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան դեսպան Ապտիւլ Համիտ Ղալէպը, մեղադրելով զայն, որ կը միջամտէ Լիբանանի ներքին գործերուն: Երբ կացութիւնը դարձաւ բնականոն, միեւնոյն դեսպանը, կառավարութեան համաձայնութեամբ, վերադարձաւ Պէյրութ Նոյեմբեր 6ին եւ վերստանձնեց իր պաշտօնը:

Ըմբոստութեան վերջին ամիսներուն, այլ մանաւանդ Նոյեմբերին, երբ ամէն ինչ հանդարտած էր, հայ համայնավարները գործեցին բազմաթիւ ապտնութիւններ հայարնակ թաղերու մէջ: Այս մասին ընթերցողը կը կարդայ հետագայ էջերուն վրայ:

ԶՕՐԱՎԱՐ ՓՈՒԱՏ ՇԻՀԱՊ
Նախագահ Լիբանանի Հանրապետութեան

Ո՞Վ Է ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

Լիբանանի նորընտիր Նախագահը էմիր Ֆուատ Շէհապ ծնած է Ղազիր 1902ին եւ շառաւիղն է գերդաստանի մը, որ վարած է Լիբանանը ԺԸ. եւ ԺԹ. դարերուն: Աւարտած է Ճիւնիի Ֆրէրներու դըպրոցը եւ ապա, 1923ին, Դամասկոսի զինուորական վարժարանը: Հարիւրապետ եւ հրամանատար 1930–37, Ռաշայայի շրջանին: Հազարապետ՝ 1942ին եւ գնդապետ՝ 1944ին: Բանակի ընդհ. հրամանատար՝ 1947ին: Մասնակցած է Պաղեստինի պատերազմին՝ 1948ին: Երբ 1952ին Հանրապետութեան Նախագահ Պշարա Խուրի հրաժարեցաւ, զօր. Ֆ. Շէհապ նշանակուեցաւ առժամեայ վարչապետ, իսկ Քամիլ Շամունի Նախագահ ընտրուելէն յետոյ, նուիրուեցաւ դարձեալ իր բանակային աշխատանքներուն, մինչեւ որ անցեալ տարուան ապստամբութեան դասաւորումով գրաւեց Հանրապետութեան Նախագահի աթոռը եւ հեռացաւ բանակէն: Ունի բազմաթիւ լիբանանեան եւ օտար շքանշաններ: Սիրուած է ան բոլոր հոսանքներէն:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԵՒ ՍՈՒՐԻՈՅ ՄԻԱՑՈՒՄԸ

Փետրուար 1ին Գահիրէի մէջ կնքուեցաւ այն պատմական համաձայնագիրը, որու հիման վրայ կը հռչակուէր Եգիպտոսի եւ Սուրիոյ միացումը, Արաբական Միացեալ Հանրապետութիւն անուան տակ: Համաձայնագիրը ստորագրուեցաւ Եգիպտոսի Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըրի և Սուրիոյ Նախագահ Շիւքրի Քուաթլիի կողմէ: Միացման այս ակտը երկու երկիրներու մէջ ալ ընդունուեցաւ խելայեղ խանդավառութեամբ եւ Փետր. 5ին, եգիպտական եւ սուրիական խորհրդարանները վաւերացուցին զայն միաձայնութեամբ (բացառութիւն կազմեց միայն սուրիացի համայնավար պարլուխ Խալէտ Պէքթաշը, որ ոչ միայն չմասնակցեցաւ Խորհրդարանի այդ նիստին, այլեւ քիչ եառքը հեռացաւ Սուրիայէն): Եւ որպէսզի միացումը ստանայ համաժողովրդական վաւերացում եւ ընտրուի նաեւ Ա.Մ.Հ–ի Նախագահը, Փետր. 21ին կատարուեցաւ հանրաքուէ երկու երկիրներու մէջ: Արդիւնքը եղաւ ջախջախիչ յաղթանակ մը: Մասնակցեցան աւելի քան 8 միլիոն Եգիպտացիներ եւ Սուրիացիներ: Ա.Մ.Հ–ի ստեղծումը Եգիպտոսի մէջ վաւերացուեցաւ քուէարկողներու 100ին 99·99ով, իսկ Սուրիոյ մէջ՝ 99·98ով: Քուէներու միեւնոյն համեմատութեամբ ալ Կամալ Ապտէլ Նասըր ընտրուեցաւ Նախագահ Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան:

Ըստ կնքուած համաձայնագրի, Եգիպտոս եւ Սուրիա կը դառնան Ա.Մ.Հ–ի երկու նահանգները, երկու գործադիր իշխանութիւններով եւ կեդր. կառավարութեամբ մը, որ կը մնայ Գահիրէ:

Բոլոր օտար պետութիւնները ճանչցան Ա.Մ.Հ–ի ստեղծումը եւ

վակեցին իրենց դեսպանատունները Դամասկոսի մէջ, ուր այժմ կը գործեն իրենց ընդհ. հիւպատոսարանները:

Մարտ 8ին, եէմէնն ալ միացաւ ԱՄՀ–ին եւ պահաժառանգ Էմիր Սէյֆ էլ Իսլամ Մոհամմէտ էլ Պատրը, Գահիրէի մէջ, Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըրի հետ ստորագրեց համապատասխան համաձայնագիրը:

ԱՄՀ–ի ստեղծման առաջին տարեդարձը մեծ ու խանդավառ յոյսերով տօնուեցաւ 21 Փետր. 1959ին, երկու նահանգներու մէջ ալ:

ԻՐԱՔ ԵՒ ՅՕՐԴԱՆԱՆ ԵՒՍ ՄԻԱՑԱՆ.— ԱՄՀ–ի ստեղծումէն երկու շաբաթ անց՝ Փետր. 14ին, Իրաք եւ Յորդանան եւս միացան եւ ստեղծեցին մէկ պետութիւն, «Արաբական Դաշնակցութիւն» անունով, համապատասխան համաձայնագիրը ստորագրելով Պաղ-

Եգիպտոսի եւ Սուրիոյ միացման համաձայնագրին ստորագրութիւնը Գահիրէի մէջ, Նախագահներ Կամալ Ապտէլ Նասըրի եւ Շիւքրի Քուաթլիի կողմէ:

տատի մէջ: Այս միացումը սակայն ունեցաւ 5 ամսուան կեանք միայն եւ քանդուեցաւ Յուլիս 14ի իրաքեան յեղափոխութեամբ:

ՀԱԿԱՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ ՊԱՅՔԱՐԸ ՍՈՒՐԻՈՅ ՄԷՋ

Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան Նախագահը՝ Կամալ Ապտէլ Նասըր, իշխանութեան գլուխ եկած օրէն՝ 1952էն սկսեալ չհանգուրժեց համայնավարներու պոյութեան եւ գործունէութեան իր երկրին մէջ եւ անխնայ հարուածեց զանոնք: Այս քաղաքականութիւնը կիրարկուեցաւ նաեւ Սուրիոյ մէջ, երբ ստեղծուեցաւ ԱՄՀ–ը: Հակառակ ասոր, սակայն, համայնավար գրգռութիւնները չդադարեցան սուրիական սահմաններէն ներս: Եւ երբ այդ խլրտումները նոր

թափ մը ստացան այնուհետ, Նախագահ Նասըր խիստ ճառով մը անդրադարձաւ այդ զրպռութիւններուն, փորթ Սայիտի մէջ, Դեկտ. 23ին, Անգլիոյ, Ֆրանսայի եւ Իսրայէլի կողմէ Եգիպտոսի դէմ կատարուած յարձակման դէմ եգիպտական յաղթանակի Բ. տարեդարձին առթիւ: — «Եգիպտոսի եւ Սուրիոյ միացումէն առաջ ալ, ըսաւ ան ի միջի այլոց, սուրիացի համայնավարները ցցուեցան մեզի դէմ, բայց սկիզբները չհամարձակեցան դլուխ վերցնել, որովհետեւ դիտէին, թէ պիտի ճղմէինք զիրենք: Անոնցմէ ոմանք փախան երկրէն, բայց հիմա դուրս ելած են իրենց որջերէն եւ չեն ծածկեր իրենց անջատողական ձգտումը:» Նախագահը ըսաւ նաեւ, որ այսուհետեւ աւելի անխնայօրէն պիտի պայքարի համայնավարներու, յետադիմականներու, Իսրայէլի եւ արաբական միւթեան թշնամիներուն դէմ:

Օր մը յետոյ, սուրիական նահանգի ներքին նախարար Ապտէլ Համիտ Սարրաճն ալ ըրաւ համանման յայտարարութիւնները, ըսելով որ համայնավարները կը դաւաճանեն արաբ ազգային դատին:

Համայնավարներու դէմ սաստկացած այս պայքարը արձագանգեց Մոսկուայի մէջ, երբ խորհրդային կոմկուսի 21րդ նստաշրջանի ընթացքին, 27 Յունուար 1959ին, Խ. Միւթեան վարչապետը Ն. Խրուշչեւ պաշտպանեց արաբ համայնավարները, յայտարարելով որ անոնք չեն դաւաճաններ Արաբներու մղած հակակայսերապաշտ պայքարին: Այս յայտարարութիւնը վատ տպաւորութիւն գործեց Գահիրէի մէջ եւ Յունուար 29ին, Նախագահ Նասըրի կիսապաշտօնական բանբերը Հասանէյն Հէյքալ, «Ահրամ» օրաթերթին մէջ գրեց, թէ Ն. Խրուշչեւի այս յայտարարութեամբ «վիրաւորուած է անկախութեան մեր զգացումը եւ նոյնիսկ կը դանուի սպառնալիքի տակ»: Իսկ միեւնոյն համապումարի Փետր. 2ի նիստին մէջ խօսք առաւ սուրիական համայնավար կուսակցութեան պարագլուխը Խալէտ Պէքթաշ եւ յայտարարեց ի միջի այլոց, թէ «մարքսիզմի դրօշը երբեք վար պիտի չառնուի արաբական Սուրիոյ մէջ, վասնզի սուրիացի ժողովուրդը համոզուած է, որ ան դրօշն է իսկական՛ հայրենասիրութեան»...

Նախագահ Նասըր, համայնավարներուն դէմ հրապարակով եւ կիզիչ բառերով պոռթկաց անդամ մըն ալ Դամասկոսի մէջ, տարեւոյս Մարտ 11ին, 12ին, 13ին եւ 15ին խօսած եւ անակնկալօրէն բուռն չորս ճառերով: Իրաքի մէջ ԱՄՀ–ի դէմ կազմակերպուած ցոյցերուն առթիւ լողոքելու նպատակով նախագահական ապարանքին առջեւը խռնուած Սուրիացիներուն խօսելով, «օտարի գործակալ» որակեց ան իրաքցի համայնավարները, որոնք, ժամանակին, իրենց նեղ օրերուն, հիւրընկալուեցան Եգիպտոսի մէջ եւ հիմա, այսպէս, «կը մերկացնեն իրենց ապերախտ նկարագիրը»: Եւ աւելցուց, թէ «անոնք այլեւս ապաստան պիտի չգտնեն արաբական երկիրներու մէջ»: Իսկ իր ճառերէն մէկուն մէջ, «արաբական ազգային դատին դաւաճան» եւ «միջազգային համայնավարութեան գործակալ» հռչակեց ան զօր. Քասըմը:

ԻՐԱՔԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐՈՒԱԾԸ

Մինչպատերազմեան աշխարհը մեծ անակնկալի եկաւ, երբ Յուլիս 14ի առաւօտեան տեղեկացաւ, որ պետական հարուած տեղի ունեցած է Իրաքի մէջ եւ բանակը տապալած է Նուրի Սայիտի կառավարութիւնը: Պետական հարուածին ղեկաւոր դերակատարն էր զօր. Ապտէլ Քէրիմ Քասըմ, գործակցութեամբ գնդապետ Ապտէլ Սալամ Արէֆի եւ քանի մը ուրիշ բարձրաստիճան սպաներու: Նոյն դիշերն իսկ ամբոխը յարձակեցաւ արքայական պալատին վրայ եւ սպաննեց Ֆէյսալ թագաւորը, գահաժառանգ իշխան Ապտիւլ Իլահը եւ արքայական տան բոլոր անդամները: Նուրի Սայիտ սպաննուեցաւ յաջորդ օրը, երբ փախուստ կուտար կնոջական ծպտումով: Միաժամանակ տեղի ունեցան չատ մը ձերբակալութիւններ տապալած վարչաձեւի ղեկավարներէն:

Պետական հարուածը տեղի ունեցաւ ճիշդ այն օրը, երբ վարչապետ Նուրի Սայիտ ճամբայ պիտի ելլէր երթալու համար Լոնտոն, ուր պիտի դումարուէր Պաղտատի Ուխտի անդամ կառավարութեանց ժողովը:

Երբ այս յեղափոխութեան յաջորդ օրն իսկ ամերիկեան ուժեր ցամաք եկան Լիբանան, Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըր, որ մանաւանդ Թիթոյին տուած այցելութենէն եղիպտոս կը վերադառնար, յանկարծ ճամբան փոխելով վերադարձաւ Եուկոսլաւիա եւ հոնկէ օդանաւ նստելով մեկնեցաւ Մոսկուա, Ն. Խրուշչեւի հետ խորհրդակցելու համար: Այնտեղ մնաց միայն երկու օր եւ Դամասկոս վերադարձաւ Յուլիս 18ին:

Թէեւ կացութիւնը ընդհանրապէս ամրապնդուեցաւ Իրաքի մէջ, բայց չատ չանցած խորունկ տարաձայնութիւն առաջ եկաւ վարչապետի պաշտօնը ստանձնած զօրավար Ապտէլ Քէրիմ Քասըմի եւ փոխ-վարչապետ նշանակուած գնդապետ Ապտէլ Սալամ Արէֆի միջեւ: Այս վերջինը կը պահանջէր Իրաքը միացնել Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան, մինչ զօր. Քասըմ դէմ էր այդ ծրագրին եւ կ'ուզէր մնալ Իրաքի տէր-տիրականը: Այս տարաձայնութեան հետեւանքով, զօր. Քասըմ, Սեպտ. 12ին, փոխ-վարչապետի պաշտօնէն հեռացուց գնդապետ Արէֆը, իսկ յետոյ, բոլորովին չէզոքացնելու համար, Հոկտ.ի վերջին օրերուն նշանակեց զայն իրաքեան դեսպան Արեւմտեան Գերմանիոյ մայրաքաղաք Պոննի մէջ: Գնդապետ Արէֆ մեկնեցաւ՝ իբրեւ թէ Պոնն երթալու համար, բայց ոչ միայն հոն չգնաց, այլ դադնօրէն վերադարձաւ Պաղտատ: Ասոր վրայ, զօր. Քասըմ, Նոյեմբեր 4ին ձերբակալել տուաւ զայն Պաղտատի մէջ:

Այս իրադարձութեանց վրայ կիրքերը գրգռուեցան Պաղտատի մէջ, բայց զօր. Քասըմ մնաց կացութեան տէրը: Հետագայ ամիս-

ներուն ալ խռովութիւններ տեղի ունեցան Պասրայի չրջանին մէջ, ինչպէս նաեւ բախումներ Քէրքիւկի կողմերը, Թուրքերու եւ Քիւրտերու միջեւ: Պաղտատի մէջ ալ ընդհարումներ ունեցան զօր. Քասըմի կողմնակիցներն ու անոր հակառակորդ նասըրականները Դեկտ. 12ին եւ այնուհետեւ տարեցոյց փետրուարի 21ին, Եզիպտոսի եւ Սուրիոյ միացման տարեդարձին օրը: Իսկ Դեկտ. 8ին, Պաղտատի մէջ երեւան հանուեցաւ դաւադրութիւն մը, որ նիւթուած էր զնդապետ Արէֆի կողմնակիցներուն կողմէ: Այս առթիւ, Դեկտ. 10ին ձերբակալուեցաւ իրաքցի դէմքերէն Ռաչիտ Ալի Քէյլանի, որ յեղափոխութենէն յետոյ վերադարձած էր Իրաք:

Ապստամբութեան գծով զօր. Ասլէլ Քէրիմ Քասըմի վարչաձեւը տապալելու ամենավերջին փորձը եղաւ տարեցոյց Մարտի 8ին, Մուսուլի չրջանին մէջ, ուր ըմբոստացաւ իրաքեան բանակի սպաներէն զնդապետ Շաուաֆ: Քանի մը օր հաղիւ տեւած կռիւներէ յետոյ, ըմբոստ զնդապետը սպաննուեցաւ եւ զօր. Քասըմ կրցաւ կացութեան տէր դառնալ:

Մուսուլի ապստամբութեան հետեւանքով, զօր. Քասըմ հրամայեց Պաղտատի եղիպտական դեսպանատան տասնեակ մը պաշտօնատարներու հեռացումը Իրաքէն: Փակեց նաեւ Պաղտատի եղիպտական հեռագրական գործակալութեան գրասենեակները: Այս պատճառով ալ Իրաքի եւ ԱՄՀ–ի յարաբերութիւնները լրջօրէն պաղեցան, մանաւանդ որ իրաքեան կառավարութեան 13 Մարտ 1959 թուակիր մէկ զեկոյցը բացէ ի բաց ամբաստաններ ԱՄՀ–ը, իբրեւ դրդիչը Մուսուլի ապստամբութեան:

Միւս կողմէ ձերբակալուած պետական դէմքերու դատավարութիւնները տեղի ունեցան Պաղտատի մէջ ու թէեւ չատերը մահուան դատապարտուեցան, բայց ոչ մէկ մահավճիռ գործադրուեցաւ: Տարեցոյց Յունուարի 2ին, զին. դատարանը մահավճիռ արձակեց նաեւ զնդապետ Արէֆի դէմ, բաղձանք յայտնելով մխժամանակ, որ մեղմացուի այս վճիռը:

Կառավարութեան անդամներուն միջեւ ծագած տարակարծութեանց հետեւանքով 6 պղպյնական նախարարներ հեռացուեցան իրենց պաշտօններէն Փետր. 7ին:

Յեղաշրջման առաջին օրերուն իսկ Իրաքի համայնավարները անցան գործի, իջան փողոց եւ պաշտօններ ձեռք անցուցին կարեւոր սպասարկութեանց մէջ: Ի. Միութիւնը, որ առաջին օրէն իսկ ճանչցաւ Իրաքի նոր վարչաձեւը, իր դեսպանը փութացուց Պաղտատ, իսկ աւելի ուշ, Դեկտեմբերի սկիզբները, խորհրդային զէնքեր ըսկսան հասնիլ Իրաք:

Անգլիա ճանչցաւ Իրաքի նոր վարչաձեւը Օգոստոս 1ին եւ Մ. Նահանգները՝ Օգոստոս 2ին: Այս վերջինին ներկայացուցիչը՝ արտաքին նախարարութեան պաշտօնատարներէն Ռաունթրի, Գահիրէ

հանդիպելէ յետոյ, Դեկտ. 15ին դնաց Պաղտատ, ուր, ամբոխին կողմէ դիմաւորուեցաւ թշնամական ցոյցերով: Հազիւ քանի մը ժամ կրցաւ տեսնուիլ ղօր. Քասըմի հետ եւ նախապէս որոշուած ժամանակէն 24 ժամ առաջ ստիպուեցաւ հեռանալ Պաղտատէն:

Նախագահ Նասըր, տարւոյս Մարտի 15ին Դամասկոսի մէջ խօսած եւ համայնավարներուն դէմ ուղղուած չատ բուռն ու նոր մէկլ ճառով, յայտարարեց ի միջի այլոց, թէ ղօր. Քասըմի վարչաձեւը դատապարտուած է ոչնչանալու, որովհետեւ անոր դէմ պիտի պայքարին բոլոր արաբ ազգայնականները:

ՃՈՆ ՖՈՍԹԸՐ ՏԱԼԼԸՍԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Նախագահ Այզընհաուըրի աջ բազուկը եւ արեւմտեան աշխարհի ախոյեան դիւանագէտը արտաքին նախարար Ճոն Ֆոսթըր Տալլըս անկողին ինկաւ 15 Փետր. 1959ին հիւանդութեամբ մը, որ աւելի քան երկու տարի ներչէ ի վեր բոյն դրած է իր մարմնոյն մէջ: Ախտաճանաչումը յստակ է, — Տալլըս կը տառապի քանսէրէ եւ երկու տարի առաջ, անդամ մը, ենթարկուած էր վիրաբուժական գործողութեան: Այս անգամ հիւանդութիւնը նորէն ցցած ըլլալով իր գլուխը, մեծանուն նախարարը ստիպուեցաւ մտնել հիւանդանոց:

ՃՈՆ ՖՈՍԹԸՐ ՏԱԼԼԸՍ

Մ. Նահանգներու արտաքին քաղաքականութիւնը վարեց ան 1952էն ի վեր այնպիսի վճռականութեամբ եւ հակախորհըրդային իրատեսութեամբ, որ Սովետներու կողմէ նկատուեցաւ՝ իրենց այլազան ծրագիրները ձախողանքի մատնող թիւ 1 խոչընդոտը:

Իր աթոռը թափուր կը մնայ, որովհետեւ Նախագահ Այզընհաուըր, սպասելով հիւանդութեան հետագայ ընթացքին — ծանրացման կամ թեթեւացման — ուրիշի մը չփոխանցեց արտաքին նախարարի պաշտօնը: Հակառակ իր այս վիճակին, Տալլըս կը պահէ իր կորովը եւ կը հետեւի միջազգային անցքերու զարգացման: Մինչեւ անդամ կը մասնակցի կարեւոր խորհրդակցութեանց, որոնք տեղի կ'ունենան հիւանդանոցին մէջ Նախագահ Այզընհաուըրի եւ այլ պետական դէմքերու ներկայութեան:

ՊԱՂ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԱՐԵՒՄՈՒՏՔԻ ԵՒ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԻՋԵՒ

Այլեւս դասականացած լարուածութիւնը Արեւմուտքի եւ Խ. Միութեան միջեւ լրջօրէն ծանրակշիռ չափերու հասաւ 1958ին, մանաւանդ տարւոյն վերջին ամիսներուն եւ 1959ի սկիզբները: Մոսկուա ամէն ձեւ ու միջոց փորձեց սաստկացնելու համար պաղ պատերազմը: Եւ աշխարհի զանազան կէտերուն վրայ ստեղծեց չարք մը արուեստական տագնապներ, որոնք ղրաղեցուցին միջազգային աշխարհը ամիսներով: Սեպտեմբերի վերջերուն քաջալերեց Փեքինի կառավարութիւնը չղթայազերծելու համար ուժեղ ղրդռութիւն մը Ջանկ Քայ Շէքի Ֆորմոզայի կառավարութեան դէմ, պահանջելով չինական եզերքներուն մերձակայ Քէմոյ կղզիին յանձնումը: Կղզիին

Նախագահ Այզընհաուըրի հանդիպումը Ա. Միկոյեանի հետ: Ձախը՝ արտաքին նախարար Ճ. Ֆ. Տալլըս: Ետեւը, ձախին՝ Մոսկուայի ամերիկեան դեսպան Լեւըլին Թոմփսըն եւ աջին՝ Ուաշինկթընի խորհրդային դեսպան Միխայիլ Մենշիքով:

100·000 բնակիչները ամիսներով ենթարկուեցան բարբարոսային ռմբակոծութեանց: Մ. Նահանգները կեցան աղբայնական Չինաստանի կողքին եւ իրենց նաւատորմը ղրկեցին չինական ջուրերը, ի հարկին պինեալ միջամտութեամբ պաշտպանելու համար Քէմոյը եւ արգիլելու համայնավար Չինացիներու ոտտումը այդ կղզիին ներս: Ի վերջոյ ձախողեցաւ Փեքինի այս ձեռնարկը:

Փոխադարձ համաձայնութեամբ, Յուլիս 1ին, Ժընեւի մէջ բացուեցաւ այսպէս կոչուած հիւլէական ժողովը, Մ. Նահանգներու, Մ. Բրիտանիոյ եւ Խ. Միութեան մասնակցութեամբ եւ հիւլէական

վորձերը պսպրեցնելու օրակարգով, բայց ձախողեցան ամիսներ շարունակուած բանակցութիւնները:

Մոսկուա նոր ուժմբ մը պայթեցուց Նոյեմբեր 10ին, երբ ըսպառնաց չեղեալ նկատել Պերլինի վերաբերեալ քառակողմ համաձայնութիւնը: Եւ, նոյն ամսուան 27ին, պաշտօնապէս պահանջեց զրաւման միջոցները ուժերը հեռացնել Պերլինէն եւ այս վերջինը հըռչակել ազատ քաղաք, ամէնէն ուշը մինչեւ Մայիս 27, սպառնալով հակառակ պարագային հեռանալ Պերլինէն առանձինն եւ Արեւմուտքը ձգել իր ճակատագրին, Արեւելեան Գերմանիոյ կառավարութեան հետ հաշկացողութեան գալու պարտադրանքով:

ԱՆԱՍՏԱՍ ՄԻԿՈՅԵԱՆ

Այս սպառնալիքին դէմ Արեւմուտքի պատասխանը եղաւ անմիջական եւ վճռական: Դեկտ. 16ին, Փարիզի մէջ ժողով գումարեցին Ատլանտեանի Դաշինքով միացած 15 պետութիւնները եւ յայտնեցին Մոսկուայի, թէ կը մերժեն իր պահանջը, իսկ եթէ ղինեալ ուժերով որեւէ արգելք յարուցուի Արեւմուտքի դէմ, Պերլինի հետ հաղորդակցութեան ճամբաներուն վրայ, փոխադարձութիւնը պիտի ըլլայ կատարուի եւ անմիջական եւ այդ առթիւ պիտի գործածուին նաեւ հիւլէական զէնքեր:

Կացութեան այս կերպ ձեւաւորումէն մօտ երեք չաբաթ յետոյ, Մոսկուա, «արձակուրդով» Մ. Նահանգները գրկեց իր առաջին փոխ-վարչապետ Անաստաս Միկոյեանը, որ Նիւ Եորք հասաւ 4 Յունուար 1959ին: Այնտեղ, Միկոյեան բազմաթիւ հանդիպումներ ունեցաւ պետական գէմքերու եւ բուրժուա-դրամատիրական շրջանակներու հետ: Արտաքին նախարար Ֆոսթըր Տալլըսի հետ երկարօրէն խորհրդակցեցաւ երկու անգամ եւ ընդունուեցաւ նաեւ Նախագահ Այզընհաուըրի կողմէ Մ. Նահանգներէն իր մեկնումի նախօրեակին՝ Յունուար 17ին: Խօսակցութեանց առանցքը կազմեցին միջազգային հրատապ հարցերը, երկու ճակատներու փոխ-յարաբերութեանց կապակցութեամբ, բայց առանձնապէս Պերլինի հարցին մէջ, Միկոյեան մնաց անհեղհեղուկ:

Տարեյոյս Փետր. 21ին Մոսկուա այցելեց Մեծն Բրիտանիոյ վար-

չապետը՝ Հէրըլտ Մէք Միլլըն, զազափարներու փոխանակութիւններ ունենալու համար Նիքիթա Խրուշչեւի հետ: Մէք Միլլըն մնաց այնտեղ 10 օր: Սկիզբնեները, Խրուշչեւ սիրալիր վերաբերում ցոյց տուաւ իր անգլիացի հիւրին, որուն Մոսկուա գտնուած օրերուն սակայն, Թուլայի մէջ արտասանեց խիստ ճառ մը Արեւմուտքի դէմ, նոր չեզտ մը դնելով իր պահանջներուն վրայ: Շատ անփափկանկատօրէն ըսաւ, որ «եթէ Արեւմուտքի վարիչները չատ զգապրզռուած են, կրնան պայ տուշ մը առնել»: Այնուհետեւ, «ակռային ցաւը» պատրուակ բռնելով, չընկերացաւ Մէք Միլլընին, երբ ան Քիեւ կ'երթար այցելութեան: Մայ մնաց որ Մէք Միլլըն, որոշուած ժամանակէն առաջ եւ ծանրօրէն հիասթափուած հեռանար Մոսկուայէն, եթէ վերջին պահուն Խրուշչեւ չընկեր նահանջ մը, ընդունելով արտաքին նախարարներու ժողովի մը գումարումը: Տարիներէ ի վեր, Խրուշչեւի հիմնական մտասեւեռումը եղած է պայքարի ժողով մը, որուն գումարումը կը պահանջէ ամէն առիթով: Այնպէս որ ընդունելով արտաքին նախարարներու ժողովի մը գումարումը, Խրուշչեւ կատարած եղաւ անսպասելի նահանջ մը:

ՀԷՐԸԼՏ ՄԷՔ ՄԻԼԼԸՆ
Մեծն Բրիտանիոյ վարչապետը

Մոսկուա իր սպառնալիքներուն տակ պահեց նաեւ Թուրքիան եւ մանաւանդ Իրանը, պահանջելով այս վերջինէն չը կնքել զինակցութիւն մը Մ. Նահանգներու հետ: Իրանի կառավարութիւնը կտրուկ կերպով մերժեց այս պահանջը եւ յայտնեց, թէ Ն. Միութիւնը իրաւունք չունի միջամտելու Իրանի ներքին գործերուն, իսկ զինեալ միջամտութիւն մը պիտի ըլլար նոր աշխարհամարտի մը սկիզբը:

Տարտղն Մարտի 4ին, Ն. Խրուշչեւ այցելեց Արեւելեան Գերմանիա եւ հոն խօսած բազմաթիւ ճառերուն մէջ, առաւել եւս նահանջելով յայտարարեց, թէ Մայիս 27ին Պերլինը պարպելու իր պահանջը վերջնագիր մը չէ եւ պարպումը կրնայ կատարուիլ Ցունիսին, Ցուլիսին եւ կամ աւելի ուշ, միայն թէ պէտք է կատարուի անպատճառ...

ՊՐԻՒՔՍԷԼԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ

Ցուցահանդէսին խորհրդանիշը

Անցեալ Ապրիլի 17ին տեղի ունեցաւ Պրիւքսէլի միջազգային մեծ ցուցահանդէսին բացումը: Աննախընթաց ծաւալով ու տարողութեամբ այս ձեռնարկը պատկուեցաւ բացառիկ յաջողութեամբ:

Ցուցահանդէսին իրենց լայն մասնակցութիւնը բերին աւելի քան 50 մեծ ու փոքր երկիրներ, իրենց յատուկ տաղաւարներով, որոնց մէջ, ոճի ու ղեղեցկութեան տեսակէտով առաջին մըցանակը չհեցաւ բրիտանական տաղաւարը: Ան-ուշ-ետեւ աչքի կը պարնէին Ֆրանսական, ամերիկեան, խորհրդային եւ վատիկանեան տաղաւարները: Մեծ ու ղեղեցիկ էին նմանապէս պելժիքականները, որոնք կը ներկայէին ընդարձակ տարածութիւն մը:

Ցուցահանդէսին վրայ, իր պատկառազդու եւ նորօրինակ տեսքով կը տիրապետէր Ատոմիումը, որ պելժիքայի մետաղեայ ճարտարարուեստին դլուխ-գործոցն է: Ատոմիումը կառուցուած է իրեւ խորհրդանշանը մեր ժամանակաշրջանին եւ անոր այժմու ոճը եւ ձեւերով առնուազն քառորդ դար: Այսինքն, նոր ոճը, ըստ իրերու ընթացքին, պիտի տիրապետէ աշխարհիս մէջ ութսունական թուականներուն: Ինը դունդերով կառուցուած այս ինքնատիպ աշտարակին բարձրութիւնն է 102 մէթր: Ամրողջութեան ծանրութիւնը՝ 2200 թոն: Ամէն մէկ գունդի սիւնին ծանրութիւնը միայն 100 թոն է մօտաւորապէս, սանդուղի աստիճաններով միասին: Գունդերը չինուած են պողպատով եւ փլասթիֆ նիւթերով, եւ, ամրողջ կմախքը կառուցուելէ յետոյ ծածկուած են 1–2 միլիմէթր հաստութեամբ ալիմինիումով: Ներքինին գունդը, կեդրոնական գունդին մէկ մասը եւ վերի 2 գունդերը յատկացուած էին կորիզային եւ էլեկտրոնական ուժերու խաղաղասիրական կիրարկման ներկայացման: Վերի 3րդ գունդը, որ կը գտնուի 40 մէթր բարձրութեան վրայ, ունէր 300 հոգի առնող դահլիճատուն մը: Ամենավերջին գունդը, ուր կարելի էր բարձրանալ վերելակով, ունէր չքեղ եւ շատ սուղ կիներով ճաշարան մը: Բոլոր ներքնամասերը օժտուած էին արուեստական գովութեամբ: Մութը կոխելուն, գունդերը կը կայծկլտային հաղարաւոր աստղանման չողերով:

Իւրաքանչիւր գունդ վերատապրութիւնն է 9 հիւլէ (ատոմ) պարունակող երկաթեայ բիւրեղի մը (hրիսթալ), որ մեծցուած է 150

միլիառ անգամ (իւրաքանչիւր ապում ուրեմն մեծցուած կ'ըլլայ մօտ 16 միլիառ անգամ):

Ապոմիումի կառուցման յղացողն է պելժիքացի ճարտարապետ Ա. Վաթէրքէյն: Իսկ կառուցման մէջ բաժին ունին բազմաթիւ ուրիշ պելժիքացի ճարտարապետներ, որոնց կարգին նաեւ SOCOFONDA Անանուն Ընկերութիւնը, որ նեցած է Ապոմիումի հիմերը, Pieux Alpha պետոնի դրութեամբ: Այս դրութիւնը գիւտն է Պրիւքսէլ բնակող մեր հայրենակիցներէն բնիկ Մարաչցի մեքենագիտական ճարտարապետ Կարապետ Քիւրքէլեանի, որ մէկն է յիշեալ ընկերութեան բաժնետէրներէն: Պետոնի այս դրութեամբ, Ապոմիումի 12 մէթր տրամագիծ ունեցող կեդրոնական բոլորակին տակը նեցուած են 56 հիմեր կամ «ցիցեր», իսկ ուրիշ 24ական հիմեր ալ երեք թեւերուն տակը, իւրաքանչիւրը 17·50 մէթր խորութեամբ հողի տակ: Այս հիմերուն վրայ ալ կեցած է 2200 թոն ծանրութիւն ունեցող Ապոմիումի հսկայ զանգուածը: Այս միւնոյն ընկերութիւնը, պետոնի այս միւնոյն դրութեամբ նեցած էր հիմերը նաեւ Ֆրանսայի, Փարիզ քաղաքի եւ Ժանթինի տաղաւարներուն:

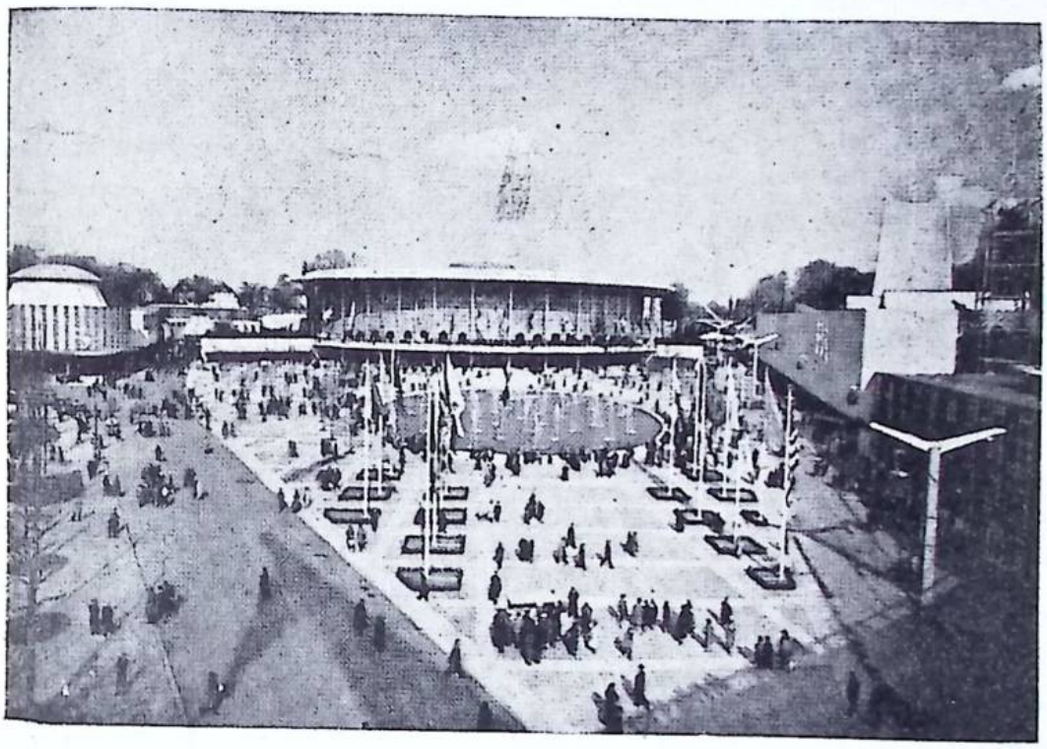
Պրիւքսէլի ցուցահանդէսին «Ապոմիում»ը

Արաբական երկիրներէն Արաբական Միացեալ Հանրապետութիւնը, Իրաքը եւ Յորդանանը ամփոփուած էին մէկ տաղաւարի մէջ: Կը բացակայէր Լիբանանը: Մօրհրդային տաղաւարին մէջ իր տեղը ունէր նաեւ Հայաստանը, հոս-հոն ցրուած ցուցադրութիւններով: Ցուցահանդէսին ամէնէն ինքնատիպ կառուցումներէն մէկն էր 50–60 տարի առաջուան Պրիւքսէլը ներկայացնող եւ այս առթիւ չինուած թաղը, շատ մը հնամենի տուներով, խանութներով, պուտառաններով եւ այդ շրջանի տարազները հագած պելժիքացիներով:

Աշխարհի բոլոր կողմերէն այցելուներու ընդհ. թիւը հասաւ

42 միլիոնի, մինչդեռ կը նախատեսուէր 35 միլիոն: Դարձեալ Պրիւքսէլի մէջ 1935ին կայացած միջազգային ցուցահանդէսը այցելած էին 19 միլիոն հոգի:

Կաթողիկէ Հայոց Պատրիարք եւ Հաւատոյ Տարածման Ժողովի պետ Կարտինալ Պետրոս-Գրիգոր Ժե· Ազաջանեան, Օգոստոս 14ին, ցուցահանդէսի հանդիսասրահին մէջ եւ ընտրեալ հասարակութեան մը ներկայութեան տուաւ դասախօսութիւն մը ֆրանսերէն լեզուով, «Առաքելութեանց դերը յետամնաց երկիրներու մէջ» նիւթին շուրջ: Իսկ Օգոստոս 17ի կիրակի երեկոյեան ալ, Վատիկանի տաղաւարին «Ֆրիստոս Փառաւորեալ» եկեղեցիին մէջ մատուցուեցաւ հայածէս

Տեսարան մը Պրիւքսէլի միջազգային ցուցահանդէսէն·— կեդրոնը՝ ամերիկեան տաղաւարը, աջին Վատիկանի եւ ձախին Արաբական երկիրներու տաղաւարները:

պատարագ մը Նալպանտեան վրդ·ի կողմէ, Կարտինալին ներկայութեան: Պատարագէն յետոյ, Պելժիքայի Հայոց Գաղութային Վարչութիւնը կազմակերպեց ընդունելութիւն մը եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ, ի պատիւ Կարտինալին:

Ցուցահանդէսը փակուեցաւ Հոկտ· 19ին, դիչերային հրաւառութիւններով: Այդ վերջին օրը միայն այցելուներու թիւը բարձրացած էր՝ մէկ միլիոնի: Այնուհետեւ, իւրաքանչիւր պետութիւն սկսաւ քանդել իր տաղաւարը: Այժմ ամայի տարածութիւն մըն է դարձեալ Փարք Հէյսըլի ընդարձակ հողամասը, ուր կառուցուած էին տաղաւարները: Իր վիթխարի հասակով կը մնայ միայն Աթոմիումը ու պիտի մնայ այդպէս վեց տարի, մինչեւ որ պայ պան եւս քանդելու ժամանակը:

ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆՈՐ ՀՈՎՈՒԱՊԵՏԸ

Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Հովուապետը՝ Պիոս ԺԲ. վախճանեցաւ Հոկտ. 9ին (կարդալ այս մասին «Մահապրութիւն» բաժնին մէջ): Յաջորդին ընտրութիւնը տեղի ունեցաւ օրէնքով նախատեսուած ժամանակամիջոցին: Ընտրութեան մասնակցեցան 51 կարտինալները, որոնք աշխարհէն մեկուսացած փակարանին մէջ: Ընտրական գործողութիւնները սկսան Հոկտ. 25ին եւ տեւեցին 4 օր: Հոկտ. 28ի երեքշաբթի օրը, կէսօրէ յետոյ ժամը 5·08ին էր, որ ատենադպրական ճերմակ մուխը դուրս եկաւ փակարանի ծխնելոյղէն, իրրեւ ազդարար նշան նոր Քահանայապետի ընտրութեան: Արդարեւ, քիչ յետոյ, Ս. Պետրոսի մայր տաճարին հսկայ պատշգամբը սկսաւ լուսաւորուիլ եւ երբ պատշգամին վրայ կը կախուէր պապական դինանշաններով զարդարուած դրօշակ մը, կարտինալներու պետը, ձայնասփիւռ գործիքին առջեւը անցնելով, պատշգամէն հաղորդեց ընդարձակ հրապարակին վրայ խռնուած հաւատացեալներուն, թէ ընտրուած է նոր Քահանայապետը, յանձին կարտինալ Անճէլօ Ռոնղալլիի, որ, ըստ իր ցանկութեան, պիտի կոչուի Յովհաննէս ԻԳ.:

Կարտինալ Ա. Ռոնղալլի ծնած է 25 Նոյեմբեր 1881ին, հիւսիսային Իտալիոյ Պերկամօ քաղաքին մերձակայ Սողօ իլ Մոնթէ գիւղը: Ունի համեստ ծագում եւ պատկան է հողագործի մը: Քահանայ ձեռնադրուած է 23 տարեկանին, Հռոմի մէջ: Առաջին աշխարհամարտին ծառայած է բանակին մէջ իրրեւ հոգեւոր հովիւ: Դասախօսական պաշտօններ վարելէ եւ եպիսկոպոս ձեռնադրուելէ յետոյ, 1925ին ղրկուած է Պուլկարիա, իրրեւ պապական նուիրակ եւ մնացած է հոն մինչեւ 1934: Այնուհետեւ, միեւնոյն հանդամանքով փոխադրուած է Պոլիս, իր գործունէութեան շրջագծին մէջ առնելով նաեւ Յունաստանը: Ֆրանսայի ազատագրումէն յետոյ, 1944ին, Փարիզ ղրկուած է իրրեւ Վատիկանի դեսպան Ֆրանսական կառավարութեան մօտ: Իսկ 1953ին, կարտինալական ծիրանին առանալէ յետոյ, ընտրուած է Վենետիկի Պատրիարք: Այս պաշտօնին վրայ էր, երբ Հոկտ. 28ին, յաջորդական 9 քուէարկութիւններէ յետոյ, ընտրուեցաւ Գահակալ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ (262րդը):

Նոյեմբեր 4ին, Ս. Պետրոս մայր տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ նորընտիր Քահանայապետին թաղադրութիւնը, 52 պետութեանց դիւանագիտական ներկայացուցիչներուն եւ 50·000 հաւատացեալներու ներկայութեան:

Նորընտիր Քահանայապետը եղած է հայ ժողովուրդին անկեղծ բարեկամը եւ Պուլկարիոյ ու Թուրքիոյ մէջ իր երկարամեայ պաշտօնավարութեան շրջանին, յաճախակի շփումներ ունեցած է Հայերու հետ: Երբ Փետր. 1ին ունկնդրութիւն շնորհեց Հռոմի Հայերուն, դրուատիքով խօսեցաւ ան հայ ժողովուրդի մասին:

Ն· Ս· Տ· Տ· ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԻԴ·

Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ներքնիւր Պապը

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆԱԽԱԳԱՀ ՏԸ ԿՈԼԻ ՋԱԽՋԱԽԻՋ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Անցեալ տարուան Մայիսը ճակատագրական ամիս մը եղաւ Ֆրանսայի համար: Եւ տեղի ունեցան պատմական դէպքեր, որոնց սկիզբը ծայր տուաւ Ալժեզիոյ մէջ, Մայիս 13ին: Դժգոհ՝ կառավարական յաճախակի տապնապներէն, բանակին միացած ըմբոստները դրաւեցին իշխանութիւնը Ալժեզիոյ մէջ եւ զօր. Մասիւ դլխաւորութեամբ կազմուեցաւ կեդրոնին դէմ ըմբոստացած իշխանութիւն մը: Ձիշդ այդ օրն էր, որ կը կազմուէր Ֆլիմլէնի կառավարութիւնը: Յաջորդ երկու օրերուն տապնապը ստացաւ ծանրակչիռ համեմատութիւններ Փարիզի մէջ: Նախագահ Քոթի կոչ ուղղեց Ալժեզիոյ ըմբոստներուն, որպէսզի պառակտում չստեղծեն: Կատարուեցան ձերբակալութիւններ մայր երկրին մէջ: Ու լսուեցաւ զօր. տը Կոլի ձայնը.— «Պատրաստ եմ ստանձնելու իշխանութեան պատասխանատուութիւնները:» Մայիս 15ին կազմուեցաւ հանրային փրկութեան ալժեզիական կոմիտէն: Մեծ միթինկ Ալժէի մէջ, ուր, 30·000 եւրոպացիներ եւ Իսլամներ, մէկ բերան պահանջեցին տը Կոլի իշխանութեան դլուխ գալը: Այս ցոյցերը չարունակուեցան օրերով: Հարիւր հազարնոց մեծ միթինկ մըն ալ կայացաւ Օրանի մէջ, միեւնոյն պահանջով:

Ու նոր դէպք: Անկարդևլաւորներ գրաւեցին Աժաքիօն, Քորսիքայի մէջ, ուր եւս կազմուեցաւ հանրային փրկութեան կոմիտէ մը:

Այս ծանրակչիռ դէպքերուն հետեւանքով, Մայիս 28ին, Նախագահ Քոթի թելադրեց Նորհրդարանի ազգային համրակցութեանց հրաւիրել տը Կոլը իշխանութեան դլուխ: Նոյն օրն իսկ խաղաղ ցոյց մը տեղի ունեցաւ Փարիզ, Պասթիլի հրապարակին վրայ, տը Կոլի դէմ ուղղուած նշանախօսքերով: Մայիս 29ին, երբ կացութիւնը նոյնքան ծանրացած էր Ալժեզիոյ մէջ, Նախագահ Քոթի հրաւիրեց տը Կոլը, որպէսզի կազմէ ազգային փրկութեան կառավարութիւն մը: Զօրավարը հաւանեցաւ: Նոյն դիշերը մեծ ցոյց մը տեղի ունեցաւ Փարիզի Շան դ'Էլիզէի չրջանին մէջ, այս անգամ ի նպաստ տը Կոլի: Ազգային կարեւոր կուսակցութիւնները, ստեղծուած այս վտանգաւոր կացութեան մէջ, ի վերջոյ համաձայնեցան տը Կոլին յանձնել իշխանութիւնը: Եւ Յունիս 1ին, Նորհրդարանը, 224ի դէմ 329 ձայնով վստահութիւն յայտնեց զօրավարին ու անոր կազմած կառավարութեան, որուն մէջ մտան՝ 20 նախարարի վրայ 14 նորհրդարանական դէմքեր: Վեց ամսուան համար բացարձակ լիազորութիւններ եւ Սահմանադրութիւնը վերաքննելու իրաւասութիւն տալէ յետոյ վարչապետ տը Կոլին, Նորհրդարանը արձակուրդ ըստացաւ մինչեւ Հոկտեմբեր:

ԶՕՐԱՎԱՐ ՇԱՐԼ ՏԸ ԿՈԼ

Նախագահ Ֆրանսական Հանրապետութեան

Զօր. տը Կոլ իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Ալժերիա Յունիս 4ին, ուր ընդունուեցաւ խելայեղ ցոյցերով: Յետոյ նորէն այցելեց Յուլիս 1ին: Իսկ Օգոստոս 21ին այցելեց Ֆրանսական բոլոր դաղթավայրերը, որոնց ներկայացուց կտրուկ առաջարկ մը.— կամ միանալ Ֆրանսական Համադաշնակցութեան եւ կամ անջատուիլ ու ստանալ իրենց անկախութիւնը:

Բարեփոխեալ Սահմանադրութիւնը մշակուած ըլլալով, Սեպտ. 28ին տեղի ունեցաւ պատմական հանրաքուէն, զայն վաւերացնելու կամ մերժելու համար: Արդիւնքը եղաւ մեծ անակնկալ մը, — 5·419·000ի դէմ 31·600·000 Ֆրանսացիները «այո՛» պատասխանեցին նոր Սահմանադրութեան, մայր երկրի, Ալժերիոյ եւ դաղթավայրե-

րու մէջ: Միայն կինէի դաշթավայրը «ոչ» ըսաւ եւ մեքենաբար ստացած եղաւ իր անկախութիւնը:

Տը Կոլի երկրորդ ձեռնարկը եղաւ երեսփոխանական ընտրութիւնները, որոնք տեղի ունեցան Նոյեմբեր 23ին եւ 30ին: Այս ընտրութեանց արդիւնքով ծանր պարտութեան ենթարկուեցան համայնավարները: Կարեւոր կորուստներ կրեցին նաեւ միւս կուսակցութիւնները եւ յաղթական դուրս եկաւ տը Կոլի հռչակած նորակազմ եւ «Միութիւն Հանրապետութեան Համար» անունը կրող կուսակցութիւնը, որ ապահովեց 187 աթոռներ: Համայնավարները, որոնք լուծուած Խորհրդարանին մէջ ունէին 138 երեսփոխանները, ունեցան միայն 10 եւ պարտուեցան ժաք Տիւքլոյի ու ժանէթ Ֆէրմէրէլի նման համայնավար ծանօթ դէմքեր: Ընկերվարականները ապահովեցին 40 աթոռ, նախորդ 91ին տեղ, արմատականները՝ 42ի տեղ 13, ժողովրդական Շարժումը՝ 71ի տեղ 44, կեդրոնը՝ 22ի դէմ 8, եւայլն: Ալժերիոյ մէջ ընտրուեցան 49 իսլամ եւ 22 ոչ-իսլամ Ֆրանսացիներ:

ՄԻՇԷԼ ՏԷՊՐԷ
Ֆրանսայի այժմու վարչապետը

Այս արտակարգ յաջողութիւններէն յետոյ, վարչապետը կոչ ձեռնարկեց նաեւ Հանրապետութեան Նախագահի ընտրութեան, որ տեղի ունեցաւ Դեկտ. 21ին: Ընտրութեան մասնակցեցան Ֆրանսայի եւ գաղթավայրերու բոլոր համայնքներէն ընտրուած 78·000 քուէարկողներ, որոնց ճայներուն 100ին 78ով, Հանրապետութեան Նախագահ ընտրուեցաւ նոյն ինքն զօր. տը Կոլը: Եւ, 8 Յունուար 1959ին, Նախագահ Ռընէ Քոթի, հանդիսաւոր արարողութեան մը ընթացքին անոր յանձնեց իր իշխանութիւնը:

Նոյն օրն իսկ կազմուեցաւ Ֆրանսական նոր կառավարութիւնը Միշէլ Տէպրէի վարչապետութեամբ: (Միշէլ Տէպրէ, որ օրագրող մըն է եւ եղած է նաեւ երեսփոխան, 1948էն ի վեր բուռն պայքար մղած է նախորդ կառավարութեանց դէմ: Ինքն էր նոր Սահմանադրութիւնը խմբագրողը: Միշտ դռնուած է զօր. տը Կոլի կողքին:)

Ու այսպէս թաղուեցաւ Ֆրանսական Չորրորդ Հանրապետութիւնը եւ ճակատագրական իրադարձութեանց պարտադրանքով

կեանքի կոչուեցաւ Հինգերորդը, ազգային ակնառուր հերոս զօր. Շարլ տը Կոլի նախագահութեամբ:

Զօր. Շարլ տը Կոլ ծնած է 22 Նոյեմբեր 1890ին: Հերոսացաւ եւ դարձաւ Ֆրանսայի ազատարարը, երբ գերմանական գրաւման օրերուն Լոնտոն ապաստանելով, ըմբոստացաւ մարաջախտ Փէթէնի կառավարութեան դէմ եւ 18 Յունիս 1940ին ձայնասփիւռէն արձակեց իր պատմական խօսքը.— «*Ֆրանսան կորսնցուց ճակատամարտ մը, բայց չկորսնցուց պատերազմը:*» Յուլիս 7ին, Թուլուզի պատերազմական ատեանը զրկեց զայն ֆրանսական հպատակութենէն եւ ի բացակայութեան դատապարտեց մահուան: Այնուհետեւ, 3 Յունիս 1943ին, զօր տը Կոլ Ալժէի մէջ կազմեց «Ազգային Ազատագրման Ֆրանսական Կոմիտէ»ն: Ի վերջոյ, իր բանակով յաղթական մուտք գործեց ան Փարիզ, 26 Օգոստոս 1944ին եւ կազմեց ֆրանսական առժամեայ կառավարութիւնը:

ԿԻՊՐՈՍ՝ ԱՆԿԱԽ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Աւելի քան չորս տարիներէ ի վեր չարունակուող Կիպրոսի ապստամբութիւնը վերջ պտաւ տարուայ փետրուար ամսուան ընթացքին, չհաղորդուած երեք պետութեանց համաձայնութեամբ եւ կղզիի յոյն եւ թուրք բնակչութեանց ներկայացուցիչներուն հաւանութեամբ:

ՄԱԿԱՐԻՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Կիպրոսի Յոյներուն Ազգապետը

Փետր. 5–11, Յունաստանի եւ Թուրքիոյ վարչապետները Փարամանլիս եւ Մէնտէրէս, երեսնց արտաքին նախարարներուն՝ Ալերոֆի եւ Զորլուի հետ խորհրդակցութիւններ ունեցան Ցիւրիխի մէջ, Կիպրոսի հարցին լուծում մը գտնելու ջանքերու համար: Ի վերջոյ, վոխադարձ զիջումներով, յաջողեցան գտնել այդ լուծումը եւ ստորագրեցին համապատասխան համաձայնագիրը, որ անմիջապէս տարուեցաւ Լոնտոն, այդ մասին տեղեկանալու համար նաեւ Մեծն Բրիտանիոյ համաձայնութիւնը:

Բրիտանական կառավարութիւնը, կնքուած համաձայնագիրը ուսումնասիրեց արագօրէն եւ տուաւ իր հաւանութիւնը: Միւս կողմէ, Կիպրոսի յոյն եւ թուրք բնակչութեանց ներկայացուցիչները՝

Մակարիոս արքեպիսկոպոսի եւ Տոքթ. Ֆիւչիւքի ղեկաւարութեամբ փութացին Լոնտոն եւ համաձայնութեան մանրամասնութիւններուն տեղեկանալէ յետոյ, իրենց կարգին յայտնեցին իրենց համամտութիւնը: Ու այսպէս, Փետր. 19ին, Լոնտոնի մէջ ստորագրուեցաւ համաձայնագիրը վարչապետներ Մէք Միլլընի, Քաթամանլիսի եւ Մէնտէրէսի միջեւ: Ատով ալ, միանգամ ընդ միշտ վերջ դուաւ չորս տարիներէ ի վեր տիրող ծանր մղձաւանջը:

Փոխադարձաբար ընդունուած այս համաձայնագրով կիպրոս հռչակուեցաւ անկախ հանրապետութիւն, որ այդպիսին պիտի դառնայ կնքման թուականէն մէկ տարի յետոյ, 19 Փետր. 1960ին: Այս ժամանակամիջոցին պիտի մշակուի նորաստեղծ պետութեան Սահմանադրութիւնը: Հանրապետութեան Նախագահը պիտի ըլլայ կիպրացի Յոյն մը (ապահովաբար Մակարիոս արքեպիսկոպոսը) եւ Փոխ–Նախագահը՝ նոյնպէս կիպրացի Թուրք մը: Խորհրդարանի ընտրութիւններուն 100ին 70ը պիտի ըլլան Յոյներ եւ 30ը Թուրքեր: Մեծն Բրիտանիա, անորոշ ժամանակով պիտի ունենայ իր զինուորական խարիսխները կղզիին մէջ: Ապատամբութեան հետեւանքով դատապարտուածները պիտի արժանանան ընդհ. ներման: «Էոքա»ն պիտի յանձնէ իր բոլոր զէնքերը: Եւայլն, եւայլն:

Համաձայնագրին կնքումը կիպրոսի մէջ ընդունուեցաւ ուրախութեան ցոյցերով: Ազգային հերոս Մակարիոս արքեպիսկոպոս, որ 9 Մարտ 1956էն ի վեր աքսորուած էր Կիպրոսէն, այնտեղ վերադարձաւ 1 Մարտ 1959ին եւ արժանացաւ Նիկոսիա խոնուած 180·000 Յոյներու սրտագին ընդունելութեան: Ըմբոստութեան ղեկավարը Ղրիվաս, այլ անուամբ Տիղենիս, կը մնար իր լեռնային թաքստոցին մէջ, մինչեւ այս տողերուն գրուիլը: Ըսուեցաւ որ առանց Նիկոսիա իջնելու պիտի վերադառնայ Աթէնք: Արդարեւ, կղզիին անգլիացի կառավարիչը Սըր Հ. Ֆութ հակառակեցաւ Ղրիվասի Կիպրոս մնալուն, հակառակ յոյն բնակչութեան չատ ջերմ փափաքին:

Միւս կողմէ, դարձեալ մինչեւ այս տողերուն գրուիլը, Սըր Հ. Ֆութ պաշտօնապէս ներում չէր շնորհած Ղրիվասին եւ անոր աւազակ գործակիցներուն, թէեւ հետապնդման ալ ենթակայ չեն այլեւս: Սակայն այդ ներման պիտի արժանանան միայն այն օրը, երբ «Էոքա»ն յանձնած կ'ըլլայ բոլոր զէնքերը, ըսաւ կառավարիչը: Զէնքերու յանձնումը սկսաւ անմիջապէս:

Համաձայնագիրը ստորագրելու համար ղէպլի Լոնտոն իր ճամբուն վրայ, Թուրքիոյ վարչապետը Ատնան Մէնտէրէս անցուց մեծ արկած մը: Լոնտոնի մշտերը չախչախուեցաւ ղինքն ու միւս Թուրք պատուիրակները փոխադրող օդանաւը: Սպաննուեցան 15 հոգի, իսկ վարչապետը վիրաւորեցաւ հրաչքով եւ քանի մը օր դարմանուելէ յետոյ, վերադարձաւ Թուրքիա:

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՆՑՔԵՐ ԵՐԿՐԷ ԵՐԿԻՐ

(ՀԱՄԱՌՕՏ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ)

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1957

7· *Սպանիա տուած պաշտօնական այցելութենէն վերադարձին, Նախագահ Ք. Շամուն Աթէնք ժամանեց իր տիկնոջ հետ եւ օդանաւային կայանին մէջ դիմաւորուեցաւ Փաւլոս Թաղաւորին եւ Ֆրեոերիքի Թագուհիին կողմէ: Նախագահը Աթէնք մնաց մէկ շաբաթ:*

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

13· *Մեծ երկրաշարժ Իրանի մէջ: Շարժին կեդրոնը՝ Համատանէ եւ Քեռմանշահի միջեւ: Սաստիկ ցուրտի մէջ հազարաւոր ընտանիքներ մնացին անպատսպար: Բազմաթիւ գիւղեր կործանեցան: Հազարէ աւելի մեռեալներ:*

16· *Պաշտօնական այցելութեամբ Պէյրութ ժամանեցին Իրանի Մոհամմէտ Ռըզա Շահը եւ Սորայա Թագուհին եւ օդանաւային կայանին մէջ դիմաւորուեցան Նախագահ Ք. Շամունին եւ կառավարութեան անդամներուն կողմէ:*

ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1958

9· *Խորհրդային Միութեան վարչապետը Պուլկանին, Ատլանտեան Ուխտի անդամ եւ ոչ-անդամ 19 պետութեանց առաջարկեց դադաթի ժողովի մը գումարումը:*

23· *Ցեղափոխութիւնը յաղթանակեց եւ Նախագահ գօր. Փէրէզ Ժիմէնէզ տապալեցաւ Վենեզուելայի մէջ: Տեղի ունեցած կռիւներու ընթացքին սպաննուեցան 400 հոգի և վիրաւորուեցան 2000 ուրիշներ:*

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

1· *Արձակուեցաւ ամերիկեան առաջին արբանեակ «Էքսփլորըր»ը:*

8· *Մանր միջադէպ Ֆրանսայի եւ Թունուզի միջեւ: Ֆրանսական օդանաւերը Թունուզի մէջ քանդեցին ահմանամերձ գիւղ մը, ուրկէ ալժերիացի ըմբոստներ յարձակում կը գործէին Ֆրանսական ուժերուն վրայ: Սպաննուեցան 100 գիւղացիներ:*

ՄԱՐՏ

1· *Մոլային մեծ ալէտ Նիկոմիդիոյ ծոցին մէջ: Մեծ մասով Թուրք ուսանող-ուսանողուհիներ փոխադրող Թրքական «Սկիւտար» շոգենաւը ընկղմեցաւ իր 500է աւելի ճամբորդներով, Իզմիթի մօտերը: Խեղդուեցան 400 հոգի:*

14· *Պաշտօնական դեկոյցի մը համաձայն, Իրանի Մոհամմէտ*

Ռըղա Շահն ու Սորայա թագուհին որոշեցին ամուսնալուծուիլ, այն պատճառաբանութեամբ, որ թագուհին չէ կրցած զաւակ մը պարգեւել իրանական գահին:

27· Պուլկանին հրաժարեցաւ —հրաժարեցուցին— Խ· Միւլէեան վարչապետի պաշտօնէն: Համաձայնաւար կուսակցութեան գործադիր մարմինը միաձայնութեամբ որոշեց վարչապետական աթոռը յանձնել Ն· Խրուշչեւին, որ միաժամանակ պիտի վարէ գլխաւորութեան առաջին քարտուղարի պաշտօնը: Խ· Միւլէեան Նախագահ վերընտրուեցաւ վարչիլով:

ԱՊՐԻԼ

14· Խորհրդային «Սփութնիք Բ·» արբանեակը, որ արձակուած էր 3 Նոյեմբեր 1957ին եւ որուն մէջ կը գտնուէր «Լայքա» շունը, տարբալաղրուեցաւ Թոխչքի պահուն, ըստ պաշտօնական յայտարարութեան:

24· Յաջող արձակում ամերիկեան առաջին միջցամաքային հրթիռ «Թոր–Էյջըլ»ի: Կարելի չեղաւ սակայն առուգել, թէ հրթիռը ի վերջոյ ուր ինկաւ:

26· Փոխադարձելով Նախագահ Բ· Շամունի այցելութիւնը, Յունաստանի Փաւլոս թագաւորը և Ֆրեդերիքի թագուհին, պահաժառանգ իշխան Կոնսդանտինի, իշխանուհի Սոֆիայի եւ բազմաթիւ հետեւորդներու ընկերակցութեամբ, «Էլլի» յածանաւով ժամանեցին Պէյրութ:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՓԱՒԼՈՍ ԹԱԳԱՒՈՐԸ ԵՒ ՖՐԵՏԵՐԻՔԻ ԹԱԳՈՒՀԻՆ
Աշխարհի ամէնէն երջանիկ արքայական ամոլը

Մեծ ընդունելութիւնները տեղի ունեցան ի պատիւ Յունաստանի արքայական ընտանիքին, որ Պէյրութ մնաց 4 օր եւ մեկնեցաւ Ապրիլ 29ի կէս գիշերին:

28· Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըր օդանաւով ճամբայ ելաւ դէպի Մոսկուա, ուր դիմաւորուեցաւ մեծ պատիւներով: Խ· Միւլէեան հիւրը եղած օրերուն, Նախագահը այցելեց երկրին չատ մը չրջանները եւ Գահիրէ վերադարձաւ Մայիս 16ին:

ՅՈՒՆԻՍ

17· Հունգարիոյ նախկին վարչապետ Իմրէ Նակի մահուան դատապարտուեցաւ եւ մահավճիռը դործադրուեցաւ կախաղանով: Անոր հետ կախուեցան նաեւ 1956ի հոկտեմբերեան ապստամբութեան պինուորական վեկավարներէն զօր· Մալէթէր, համայնավար պաշտօնաթերթ «Սապաթ Նէփ» թերթի քաղաքական խմբագիր Միքլօ Ժինէս եւ համայնավար օրադրող Ժոզէֆ Ճիլատիլ: Իմրէ Նակի մեռաւ 63 տարեկանին: Եղած է ան հունգարական համայնավար կուսակցութեան հիմնադիրներէն մէկը: Իր ալ մասնակցութեամբ չղթայակերծուած ապստամբութեան ձախողումէն յետոյ, Իմրէ Նակի ապաստանած էր Պուտափէշթի եուկոսլաւեան դեսպանատունը եւ ձերբակալուեցաւ հոնկէ դուրս եկած պահուն, հակառակ այն խոստման, զոր Քատարի կառավարութիւնը տուած էր

ԻՄՐԷ ՆԱԿԻ

ԶՕՐԱՎԱՐ ՄԱԼԷԹԷՐ

եուկոսլաւիոյ, ըսելով որ Նակի հետապնդումի առարկայ պիտի չդառնայ: Զօր· Մալէթէր, որ հունգարական բանակի փայլուն եւ համայնավար սպաներէն էր, կախուեցաւ 37 տարեկանին:

29· ԱՄՀ–ի Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըր «Ալ Հուրրիա» պրօսանաւով այցելութեան դնաց եուկոսլաւիա, մարաջախտ Թիթոյին, ուր հասաւ Յուլիս 2ին:

29· Ֆութպոլի համաշխարհային ախոյեանութեան մրցումներուն մէջ, որոնք տեղի ունեցան Սթոքհոլմ, յաղթական հանդիսացաւ Պրազիլիան, որ վերջին մրցումը ունեցաւ չուէտական ազդային

խումբին հետ: Մրցման արդիւնքը՝ 2ի դէմ 5 կոլ: Պրազիլիայէն առաջ աշխարհի ախոյեաններ եղած են Ուրուկուէյի, Իտալիոյ եւ Գերմանիոյ ֆութպոլի ազգային խումբերը:

ՅՈՒԼԻՍ

22· Լիբանանի եւ Իրաքի մէջ առեղծուած ծանրակչիռ կացութեան կապակցութեամբ Մոսկուայի պահանջած Հինգերու ժողովին համաձայն դռնուեցան Մ. Նահանգներն ու Մ. Բրիտանիան, պայմանով որ այդ ժողովը դումարուի ՄԱԿ–ի չրջագծին մէջ: Խրուչչեւ համաձայնեցաւ: Ֆրանսայի վարչապետ դօր· տը Կոլ, սակայն, պահանջած ըլլալով այդ ժողովը դումարել ՄԱԿ–ի չրջագծէն դուրս, արեւմտեան ճակատը մատնուեցաւ անհամաձայնութեան: Ի վերջոյ կարելի չեղաւ իրականացնել Մոսկուայի պահանջը, որ յետոյ յանգեցաւ ՄԱԿ–ի բացառիկ ընդհանուր ժողովի դումարման, Օգոստոս 13ին:

ՇԱՐԼ ՄԱԼԻՔ
Նախագահ ՄԱԿ–ի Ընդհ· ժողովին

28· Իրաքի յեղափոխութենէն յետոյ Պաղտատի Ուխթէ անդամ պետութիւնները իրենց առաջին ժողովը դումարեցին Լոնտոնի մէջ: Ուխթէն քաշուած չըլլալով հանդերձ, Իրաք չմասնակցեցաւ այս ժողովին:

ՕԳՈՍՏՈՍ

3· Ն· Խրուչչեւ յանկարծակի այցելութեան գնաց Փեքին, չինական համայնավար կառավարութեան հետ խորհրդակցելու եւ իրենց գործունէութիւնը համակարդելու համար:

4· Հիւլէական ուժով բանող ամերիկեան «Նոթիլուս» սուզանաւը, առաջին անգամն ըլլալով Խաղաղական ովկիանոսէն անցաւ Ատլանտեան ովկիանոս, ճեղքելով 13·000 քիլոմէթրի ճամբայ մը, որուն 3000ը Հիւսիսային Բեւեռի սառոյցներուն տակէն: Այս արտասովոր յաջողութեան չնորհիւ, ծովու ճամբով Լոնտոն–Թոքիօ հեռաւորութիւնը (17·500 քիլոմէթր) պակասած կ'ըլլայ 9500 քիլոմէթրով:

24· Ահռելի հրդեհ Պրուսայի մէջ: Մոխիր դարձան աւելի քան 5000 տուներ եւ խանութներ:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

18· Բացում Միացեալ Ազգերու կազմակերպութեան ընդհ· ժողովի հերթական 13րդ նստաշրջանին: Ժողովի նախագահ ընտրուե-

յաւ Լիբանանի արտաքին նախարարը Շարլ Մալիք 45 ձայնով, մինչ իր մրցակիցը՝ Սուտանի պատուիրակ Մոհամմէտ Մահճուպ ստացաւ 31 ձայն:

19· Ալժերիոյ ապստամբութեան ղեկավարները Հանրապետութիւն հռչակեցին Գահիրէի մէջ: Կազմուեցաւ անկախ Ալժերիոյ առաժամեայ կառավարութիւնը, Ֆերհատ Ապպասի վարչապետութեամբ:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

6· ԱՄՀ–ի փոխ–վարչապետ Սապրի Ասալի հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն:

11· Ծանր միջադէպ պատահեցաւ Արաբական Լիկային մէջ, ԱՄՀ–ի եւ Թունուզի միջեւ: Ձորս օր յետոյ, 15ին, Թունուզ խզեց իր դիւանագիտական յարաբերութիւնները ԱՄՀ–ի հետ:

12· Ամերիկեան «Փայոնիր Ա.» հրթիռը յաղթեց երկրադունդի ձգողական ուժին, հասնելով 126·740 քիլոմէթր բարձրութեան:

22· Ռուս պրպտէտ Պորիս Փասթէրնաք արժանացաւ Նոպէլեան Գրական Մրցանակին: (Կարդալ այս մասին 93–103 էջերուն վրայ հրատարակուած պրուէթիւնը:)

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

4· Միացեալ Նահանգներու խորհրդարանական ընտրութեանց մէջ չափազանց յաղթանակ մը տարաւ Դեմոկրատ Կուսակցութիւնը:

10· Միջադէպ Յորդանանի եւ ԱՄՀ–ի միջեւ: Սուրիական օդանաւային իշխանութիւնները ուղեցին, որ Դամասկոս իջնէ՝ Յորդանանի Հիւսէյն թագաւորը Եւրոպա փոխադրելու համար սուրիական հողին վրայէն թռիչք կատարող օդանաւը: Հիւսէյն թագաւոր մերժեց այս պահանջը եւ օդանաւը, առանց որեւէ վնասի, վերադարձաւ Ամման:

17· Պետական հարուած Սուտանի մէջ, զինուորականներու կողմէ: Զօր. Իպրահիմ Ապպուտ ստանձնեց երկրին ղեկը: Լուծուեցան բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնները:

17· Նորընտիր Պապը անուանեց 23 նոր կարտինալներ, որոնցմով կարտինալներու թիւը բարձրացաւ 75ի (սովորական թիւէն 2 աւելի):

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

7· Արեւմտեան Պերլինի մէջ տեղի ունեցան խորհրդարանական ընտրութիւններ: Յաղթական հանդիսացան ընկերվարականներն ու քրիստոնեայ–դեմոկրատները:

15· Չինաստանի (համայնավար) Հանրապետութեան Նախագահը Մաօ Ցէ Թունկ որոշեց քաշուիլ քաղաքական կեանքէն, որպէսզի կարենայ նուիրուիլ զուտ գաղափարական աշխատանքի:

19· Միացեալ Նահանգները յաջողեցան դէպի անհունը արձակել աշխարհի մեծագոյն արբանեակ «Ատլաս»ը, որ կը կշռէ 3950 քիլո–

կրամ եւ որ, մտնելով իր ծիրին մէջ, ակաւ երկրին չուրջը դառնալ ժամական 27·000 քիլոմէթր արագութեամբ կամ իւրաքանչիւր չորքանը 100 վայրկեան տեւողութեամբ: Արբանեակը, իր արագընթաց թռիչքի պահուն քանիցս հեռարձակեց Նախագահ Այզընհաուըրի պատգամը.— «Միացեալ Նահանգներու Նախագահը կը խօսի ձեզի: Գիտական յառաջդիմութեան հրաշալիքներուն չնորհիւ ձայնս կու գայ ձեզի միջոցին մէջ թռչտլող արբանեակէ մը: Պատգամս պարզ է: Այս եղակի միջոցով, ձեզի եւ ամբողջ մարդկութեան կը յայտնեմ ամերիկացի ժողովուրդին խաղաղասիրութիւնը երկրի վրայ եւ բարեացակամութիւնը համայն աշխարհի մարդոց միջեւ:»

ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1959

1· Ֆուպայի Նախագահը Պաթիսթա, իրեն հաւատարիմ 40 անձերու ընկերակցութեամբ փախաւ Հաւանայէն, ապատամբներու դէմ կռիւ ուժերու ճնշման ներքեւ, մասնաւորաբար Սանթա Կլարա քաղաքին մէջ, որ անխնայ ռմբակոծուած էր կառավարութեան կողմէ: Սպաննուեցան այնտեղ 4000 հոգի: Յունուար 2ին, ապատամբութեան ղեկավար Ֆիտէլ Գասթրոյի ուժերը մտան Հաւանա: Առժամեայ Նախագահ նչանակուեցաւ Իւրիւթիա, որ 1957էն ի վեր կը մնար Նիւ Եորք: Յունուար 8ին ալ Ֆիտէլ Գասթրօ մտաւ Հաւանա: Ամբողջ Յունուարի եւ Փետրուարի ընթացքին, Պաթիսթայի կուսակիցներէն աւելի քան 400 հոգի անմիջապէս դնդակահարուեցան:

3· «Լունիք» անունով եւ 1472 քիլոկրամ ծանրութեամբ խորհրդային նոր հրթիռ մը արձակուեցաւ դէպի լուսին: Արձակումէն 48 ժամ յետոյ հրթիռը կտրեց 370·000 քիլոմէթր ճամբայ եւ հասաւ լուսնէն 7500 քիլոմէթր հեռաւորութեան մը վրայ: Իսկ երրորդ օրը, 62 ժամ տեղեկութիւններ հաղորդելէ յետոյ, «Լունիք» լռեց: Նախագահ Այզընհաուըր հեռագրով մը չնորհաւորեց խորհրդային դիտուններու այս յաջողութիւնը:

11· Նախագահ Այզընհաուըր Ամերիկեան Քոնկրէսին ուղղած իր պատգամագրով յայտարարեց, թէ Մ. Նահանգները պիտի մնան դօրաւոր եւ վճռակամ, ի պաշտպանութիւն ազատ ժողովուրդներու եւ աշխարհի խաղաղութեան:

14· Լիբանան ճանչցաւ Գահիրէի մէջ կազմուած Ալժերիոյ առժամեայ կառավարութիւնը: Կառավարական ղեկոյց մը այս առթիւ չեչտեց, թէ այս ճանաչումը լիբանեւֆրանսական սիրալիր յարաբերութեանց վնասելու բնոյթը չունի:

27· Բացում Ա. Միութեան Համայնավար Կուսակցութեան 21րդ համագումարին, Քրեմլինի մէջ, աւելի քան 2000 անձերու եւ բազմաթիւ օտար համայնավար պատուիրակութեանց ներկայութեան: Օրակարգի միակ հարցն էր 1959–65ի եօթնամեայ ծրագիրը, որու մասին Ն. Խրուշչեւ կարդաց ժամեր տեւած տեղեկագիր մը:

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

9· Ութ օրով Եւրոպա եկած Մ. Նահանգներու արտաքին նախարարը Տալլըս վերադարձաւ Ուաշինկթըն, Պելճիկի հարցին չուրջ Լոնտոնի, Փարիզի եւ Պոննի մէջ կարեւոր խորհրդակցութիւններ ունենալէ յետոյ: Այս առթիւ անդամ մը եւս չհաւնեցաւ, թէ Արեւմուտքը վճռած է չպարպել Արեւմտեան Պերլինը, ինչ որ ալ ըլլան հետեւանքները: Ուաշինկթըն վերադարձէն 6 օր անոյ՝ Տալլըս ծանրօրէն հիւանդացաւ, ինչպէս պրած ենք 523րդ էջին վրայ:

20· Եուկոսլաւիոյ Նախագահը մարշալ Թիթօ գահընկէց ժամանեց: Զայն դիմաւորելու համար՝ Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըր Սուէզ գացած էր:

21· ԱՄՀ-ի առեղծման Ա. տարեդարձին առթիւ Պէյրութի մէջ կատարուած ցոյցերը յանգեցան խռովութեանց: Աւելի ծանր խռո-

ՄԱՐԱԶԱԽՏ ԹԻԹՕ ԵՒ ՆԱԽԱԳԱՀ ԿԱՄԱԼ ԱՊՏԷԼ ՆԱՍԸՐ
Առաջինի գահիրէ այցելութեան առթիւ այս տարուան փետրուարին

վութիւններ եւ բախումներ տեղի ունեցան Փետր. 27ին: Սպաննուեան 2 հոգի եւ չատեր վիրաւորուեցան:

22· Երկու Նախագահները՝ Թիթօ եւ Ապտէլ Նասըր, ԱՄՀ-ի առեղծման առաջին տարեդարձին առթիւ ժամանեցին Դամասկոս եւ ընդունուեցան ժողովրդական մեծ խանդավառութեամբ: Անոնց կ'ընկերանար Եէմէնի իշխանը՝ Սէյֆ էլ Իսլամ Մոհամմէտ էլ Պաատը:

ՄԱՐՏ

8· Յորդանանի Հիւսէյն թագաւորը պրօսական պատյտի ելաւ դէպի Ծայրագոյն Արեւելք եւ առաջին անգամ այցելեց Ֆորմոզա, ուր արքայի մը վայել պատիւներով ընդունուեցաւ ազգայնական Չինաստանի պետ պօր. Չանք Քայ Շէքի կողմէ:

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆՈՒԻՐԱԿ

Տ. ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԲԱՐՈՅԵԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ

Մեր 1958ի հատորով հաղորդած էինք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսի նուիրակ եւ Լիբանանի Հայոց Առաջնորդ Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեանին այցելութիւնը Ամերիկա, ամերիկահայ թեմին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միանալէն անմիջապէս յետոյ:

Կաթողիկոսական նուիրակը Մ. Նահանգները մնաց մօտ 8 ամիս եւ շրջեցաւ գաղութի բոլոր կեդրոնները, առիթ ստեղծելով արտակարգ օրէն համաժողովրդական խանդավառութիւն եւ արժանանալով բացառիկ պատիւներու պետական դէմքերու, ազգային մարմիններու, կազմակերպութեանց եւ անհատներու կողմէ:

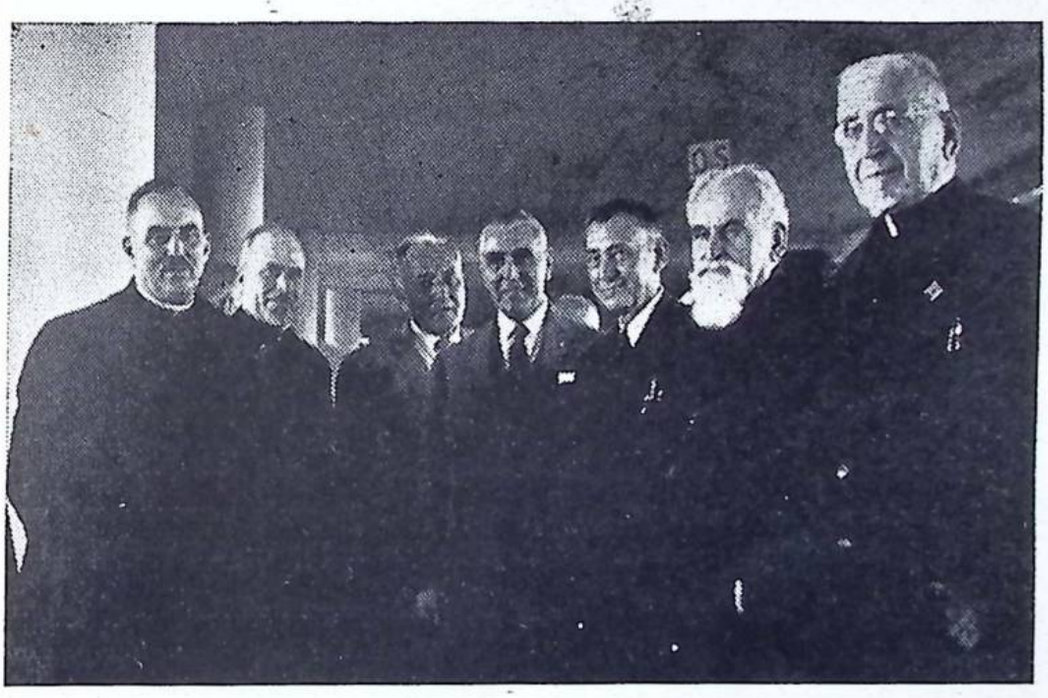

Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեան Նիւ Եորքի մէջ: — Ձախէն աջ՝ Բիւզանդ Կռանեան, Տ. Արսէն Ա. ֆհնյ. Սիմէոնեանց, Տիգրան Թոսպաք, Տ. Խորէն Սրբազան, Լիբանանի դեսպան Տոքթ. վիքթոր Խուրի, Եդուարդ Սահակեան, Ճորճ Մարտիկեան եւ Տ. Խաչատուր ֆհնյ. Կիրակոսեան:

Տ. Խորէն Սրբազան այցելեց Մ. Նահանգներու Փոխ-Նախագահ Ռ. Նիքսընին, Լիբանանի եւ Սուրիոյ դեսպաններուն, ՄԱԿ-ի մօտ Լիբանանի ներկայացուցիչ Շ. Մալիքին, այցելած քաղաքներու քաղաքապետներուն եւ այլ օտար անձնաւորութեանց: Այցելեց ամերիկահայ թեմը կազմող 18 համայնքներու եւ ամէն տեղ պատարագեց, քարոզեց եւ փոխանցեց Վեհափառ Կաթողիկոսին օրհնութիւնները: Կատարեց Ուոթըրթաունի, Հուայթընավիլի եւ Սիրաքիւզի նորակառոյց եկեղեցիներուն օծումը: Նոյեմբեր 2ին (1957) նախագահեց Ֆիլատէլֆիոյ Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն մէջ գումարուած Ազ-

զային Երեսփոխանական Ժողովին: Ունեցաւ բազմաթիւ խորհրդակցութիւններ ազգային մարմիններու եւ կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներուն հետ: Եւ այս բոլորի կապակցութեամբ, յուզումով ականատես եղաւ ան սիրոյ եւ նուիրումի այն ոգիին, զոր ամերիկահայ զաղութին կէսէն աւելին, օրինաւոր ազգային իշխանութեան հետ քալող մեծամասնութիւնը, արտայայտեց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հանդէպ:

Նուիրակ Սրբազանին այս չրջապտոյտը առիթ մը եղաւ, որ ամերիկահայ զաղութը, լայն զոհաբերութեամբ մը արդիւնաւորէ յօդուտ Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ձեռնարկուած համազգային հանդանակութիւնը, որուն ընդհ. դումարը բարձրացաւ 482·000 տոլարի: Միայն Փալիֆորնիոյ չրջանէն, առաջին արձանագրութիւններով, զոյացաւ աւելի քան 230·000 տոլար,— Լոս Անճէլըս 115·000, Ֆրէզնօ 68·000 եւ Սան Ֆրանչիսքօ 50·000: Տիթրոյիթի մէջ հաւաք-

Ամերիկահայ հոգեւոր հովիւներու խումբ մը, Ազգ. կեդր. վարչութեան անդամներու հետ: — Ձախէն աջ՝ Տ. Տիգրան Քհնյ. Խոյեան (Ուորբըրթաուն), Տ. Մովսէս Քհնյ. Շրիճեան (Ուստըր), Եղիա Խըյմէրեան (Ազգ. կեդր. վարչութեան փոխ-ատենապետ), Եղիշէ Մելիճեան (Ազգ. կեդր. վարչութեան գանձապահ), Հայկազ Ղազարեան (Ազգ. կեդր. վարչութեան ատենադպիր), Տ. Արսէն Ա. Քհնյ. Սիմէոնեանց (Նիւ Եորք) եւ Տ. Նշան Ա. Քհնյ. Փափազեան (հանգստեան կոչուած):

ունեցաւ 44·000 տոլար, Ֆիլատէլֆիա՝ 32·000, Պոսթըն՝ 27·000, Շիքակօ՝ 17·000, Համիլթըն (Գանատա) 8000 եւ տասնեակ մը այլ համայնքներու մէջ ալ աւելի քան 100·000 տոլար: Ակէ զատ, թեմը յանձն առաւ տարեկան 30·000 տոլար Աթոռատուրք վճարել Կաթողիկոսարանին եւ տարեկան 20·000 տոլարի զումար մըն ալ՝ Դպրեվանքի 40 ուսանողներուն համար: Ու զարձեալ, տարին 20–22·000

տոլարի նպաստ մը պիտի առացուի յօդուտ լիբանահայ դպրոցներու 800–1000 չքաւոր աշակերտներուն: Անհատ նուիրատուներու կարգին, Սան Ֆրանչիսքոյէն ձորճ Մարտիկեան եւ իր տիկինը նուիրեցին 30·000 տոլար, Պիքֆայայի մէջ վէհարանի մը կառուցման համար: Ու դարձեալ, այս հանդանակութեան 30·000 տոլարով մասնակցեցաւ Ֆրէզնոյի առեւտրականներէն Արամ Տէր Զաքարեան: Հանդանակութեան դումարներու կարգին պէտք է հաշուել Լոս Անճէլըսէն Մկրտիչ Թաշճեանի նուիրած հին դրամներն ու թանկարժէք գահը, 45·000 տոլար արժողութեամբ: Մեծ թիւ մը կը ներկայացնեն 10·000ով, 8000ով եւ 5000ով մասնակցած նուիրատուները:

Այս բոլոր մեծագումար նուէրներէն զատ, հանդանակութիւններ

Տ· Խորէն արքեպ· Սան Ֆրանչիսքոյի մէջ, իրեն ի պատիւ տրուած հացկերոյթին: Ձախ կողմը՝ իրաւաբան Սուրէն Սարոյեան եւ աջին՝ ձորճ Մարտիկեան:

կատարուեցան նաեւ՝ Ամերիկայի մէջ եկեղեցական նոր շէնքերու կառուցման եւ գոյութիւն ունեցող եկեղեցիներու բարեկարգման համար: Այսպէս, եկեղեցական նոր շէնքերու կառուցման համար Տիթրոյիթի մէջ հանդանակուեցաւ 170·000 տոլար եւ Ֆիլատելֆիոյ մէջ՝ 135·000:

Տ· Խորէն Սրբազան Պէյրութ վերադարձաւ Յունիս 16ին, ճամբուն վրայ չարաթ մը Աթէնք մնալէ յետոյ:

Աւելցնենք այս առթիւ, որ մինչեւ Ամերիկահայ թեմին համար մնայուն Առաջնորդի մը ընտրութիւնը, լիբանահայ թեմին Առաջնորդը՝ Տ· Խորէն Սրբազան, առժամապար պիտի վարէ նաեւ Ամերիկահայ թեմը: Առ այս, Ապրիլի ընթացքին մեկնած պիտի ըլլայ ան դարձեալ Միացեալ Նահանգները, ուր պիտի մնայ մինչեւ տարուայ վերջը, պրպտելու համար թեմը շահագրգռող բազմաթիւ հարցերու կարգադրութեամբ:

ԹԷՀՐԱՆԻ, ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ, ՋՈՒՂԱՅԻ ԵՒ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՁՈՐՍ ԹԵՄԵՐՆ ԱԼ ՄԻԱՑԱՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ

Ամերիկահայ թեմի միացումէն յետոյ, անցեալ տարի, հինգ նոր թեմեր եւս միացան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան:

Թէհրանի թեմին Պատգամաւորական Ժողովը, Փետր. 26ի իր հերթական նիստին մէջ որոշեց թեմը ենթարկել Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսի հոգեւոր վերին իշխանութեան, Մայր Աթոռի հետ փոխ-յարաբերութեանց դեռնին վրայ իրանահայ թեմերուն համար առեղծուած բացառիկ պայմաններու եւ եկեղեցիներու ապահովութեան հետ կապուած որոշ մտահոգութեանց պատճառներով: Թեմական Պատգ. Ժողովի եւ Թեմական Խորհուրդի դիւանները, Մարտ 30ին, այս ուղղութեամբ դրաւոր դիմում կատարեցին Տ. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոսին, որ Ապրիլ 23 Թուականիր պաշտօնապրով մը հաղորդեց վերոյիշեալ մարմիններուն, թէ ընդ առաջ կ'երթայ յայտնուած ցանկութեան եւ Թէհրանի թեմը կ'առնէ Կիլիկեան Աթոռի հովանիին ներքեւ:

Նմանապէս, Ատրպատականի Թեմական Պատգ. Ժողովն ու Թեմական Խորհուրդը, Յուլիս 12ին դումարուած խառն նիստին մէջ հետեւեցան Թէհրանի թեմի օրինակին եւ այս մտօք դիմեցին Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին, որ, ընդ առաջ երթալով կատարուած դիմումին, իրենց թեմն ալ առաւ իր հայրական հովանաւորութեան տակ:

Եւ վերջապէս, իրանահայ պաղտէի Իրանեւհնդկական թեմի Պատգ. Ժողովը, Հոկտ. 23–28ին դումարուեցաւ Նոր Ջուղայի մէջ եւ առաջնորդուելով միւս քոյր թեմերու նկատումներէն եւ մտահոգութիւններէն, որոշեց խզել իր ձեւական կապը Մայր Աթոռին հետ եւ խնդրել Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսէն, որպէսզի այս թեմն ալ առնէ իր վերին հովանաւորութեան ներքեւ: Վեհափառը ընդ առաջ գնաց նաեւ այս դիմումին:

Անցեալ տարուայ ընթացքին Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միացող թեմերէն չորրորդը եղաւ Յունահայ թեմը: Հոկտ. 5ին, Աթէնքի մէջ դումարուած իր հերթական նիստին, Յունահայոց Թեմական Ժողովը, պատճառաբանելով երկար բանաձեւով մը եւ աղդային լուրջ նկատումներով որոշեց թեմը ենթարկել Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսի հովանաւորութեան: Կատարուած դիմումին, Տ. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոս, իր Հոկտ. 13 Թուակիր պաշտօնագրով ընդ առաջ գնաց անմիջապէս:

Այս կարգադրութիւններով, Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ենթակայ թեմերու թիւը բարձրացաւ 7ի:

Տ. ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊ. ԱՅՑԵԼԵՑ ԻՐԱՆԱՀԱՅ ԹԵՄԵՐԸ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին կարզադրութեամբ, Լիբանանի Հայոց Առաջնորդը Տ. Խորէն արքեպ., իբրեւ կաթողիկոսական նուիրակ մեկնեցաւ Թէհրան Դեկտ. 4ին, այցելելու համար Թէհրանի, Ատրպատականի եւ Իրանեւհնդկական թեմերուն: Ինչպէս Մ. Նահանգներու մէջ, Տ. Խորէն Սրբազան, իրանահայ երեք թեմերուն մէջ ալ արժանացաւ սրտագեղ ընդունելութեան եւ այցելեց Իրանի չատ մը հայաշատ շրջանները: Ժողովներ եւ խորհրդակցութիւններ ունեցաւ այդ շրջաններու ազգային մարմիններուն հետ, պատարագեց իր այցելած վայրերու եկեղեցիներուն մէջ եւ օծեց Ապատանի նորակառոյց եկեղեցին: Ի պատիւ իրեն կատարուեցան

Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեան Թաւրիզի մէջ: — Սրբազանին աջ կողմը՝ Ատրպատականի թեմին առաջնորդական փոխանորդ Տ. կաբապետ Ա. Քհնյ. Մաւուկեան եւ ձախ կողմը՝ Իրանի Երեսփ. ժողովին Ատրպատականի պատգամաւոր Սեւակ Սագինեան:

բազմաթիւ ընդունելութիւններ հասարակական մարմիններու եւ կազմակերպութեանց կողմէ:

Յունուար 12ին, Տ. Խորէն Սրբազան ունկնդրութեան ընդունեցաւ Իրանի Շահնշահին կողմէ: Այցելեց նմանապէս վարչապետին եւ պետական այլ անձնաւորութեանց:

Սրբազանը Իրան մնաց 40 օր եւ Պէյրութ վերադարձաւ 15 Յունուար 1959ին, խորապէս տպաւորուած կենսունակ ու խանդավառ իրանահայ պաղութէն:

ԱՆՑՔԵՐԸ ՅՈՒՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՆ ՄԷՋ

Տարեդրքիս 1958ի հատորով կը դրէինք, թէ յունահայ դաղութը մասնուած է խռովայոյզ վիճակի մը, Իսահակ կոչնեցեալ վարդապետի մը պատճառով: Հակառակ, անոր, որ այս վարդապետը, Աթէնքի Ազգ. կեդր. վարչութեան որոշումով, դեռ 27 Յունիս 1957ին դադրեցուած էր իր առաջնորդական պաշտօնէն, բայց ան, կռնակը տուած կեդր. վարչութեան հակառակորդ կարգ մը տարրերու վրայ, կը յամառէր մնալ Աթէնք եւ խռովել դաղութին կեանքը:

Իշխանութեանց միջամտութեամբ որոշուեցաւ թեմական ընտրութիւններ կատարել դաղութին մէջ, որպէսզի վերջ դտնէր այս անախորժ վիճակը եւ ժողովրդական կամքը պարտադիր ըլլար բոլորին համար: Կեդր. վարչութեան կարդադրութեամբ եւ հակառակորդներու պահանջած քանի մը յետաձգումներէն ետք, ընտրութիւնները կատարուեցան Մարտ 30ին: Դաղութի բոլոր համայնքներուն մէջ արձանադրուած 6300 քուէարկողներէն 4200 հոդի մասնակցեցան ընտրութիւններուն: Ազդայնական ճակատին ցանկերը ապահովեցին 4055 քուէ եւ ընտրուեցան 43 պատդամաւորներ: Հակառակորդ ճակատը, նախատեսելով իր պարտութիւնը, չերաւ իր մասնակցութիւնը:

Ընտրուած այս պատդամաւորներով ալ կազմուեցաւ Թեմական Ժողովը, որ իր հանդիսաւոր նիստը դումարեց Աթէնքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ, Ապրիլ 6ին: Եւ, այս նիստին մէջ, Թեմ. Ժողովը ընտրեց իր Առաջնորդը, յանձին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ երիտասարդ մխիթարներէն Տ. Սահակ վրդ. Այվազեանի: Ընտրեց նաեւ Ազգ. կեդր. վարչութիւնը 11 անդամներով:

Այս ընտրութեանց արդիւնքէն պաշտօնապէս տեղեակ պահուեցան Աթէնքի պետական եւ կրօնական պատկան իշխանութիւնները, որոնք ճանչցան թէ՛ Մարտ 30ի ընտրութեանց օրինաւորութիւնը, թէ՛ նորընտիր Առաջնորդին հանդամանքը եւ թէ՛ Ազգ. կեդր. վարչութեան կազմը: Եւ որովհետեւ, ստեղծուած այս օրինական կացութեան մէջ անպէտ եւ նոյնիսկ վնասակար կը դառնար Իսահակ վրդ. Ղազարեանի ներկայութիւնը Աթէնքի մէջ, պատկան նախարարութեան որոշումով, յիշեալը դուրս հանուեցաւ Յունաստանի սահմաններէն, Յունիս 19ին:

Մայր Աթոռը, դժբախտաբար, տխուր դեր խաղաց այս բոլոր իրադարձութեանց մէջ: Թեւ ու թիկունք հանդիսացաւ ան Իսահակ վրդ.ին եւ քայլերէց դաղութին անդորրութիւնը խռովող տարրերը, նոյնիսկ Մարտ 30ի օրինաւոր ընտրութիւններէն յետոյ: Ահա այս իրողութեան հետեւանքով եւ ազդային գերագոյն շահերու այլ նկատումներով, դաղութի Թեմական Ժողովը, Հոկտ. 5ի իր հերթական նիստին մէջ, հանդամանօրէն քննեց Ս. Էջմիածնի հետ յունա-

հայ թեմի փոխ–յարաբերութեանց հարցը եւ 39 պատգամաւորներուն 37ի ձայնով եւ 2 ձեռնպահներով, որոշեց վերջ տալ իր կապին Ս. Էջմիածնի հետ եւ թեմը ենթարկել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Այս իմաստով կատարուած դիմումին ընդ առաջ երթալով, Տ. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոս տուաւ իր հաւանութիւնը եւ այս մասին Հոկտ. 13 թուակիր իր պաշտօնագրով տեղեակ պահեց թեմին Ազգ. Կեդր. Վարչութիւնը:

Այնուհետեւ, հայրապետական կարգադրութեամբ, որոշուեցաւ եպիսկոպոս ձեռնադրել Յունահայոց Առաջնորդը: Այս նպատակով ալ, Տ. Սահակ վրդ. մեկնեցաւ Պէյրութ–Անթիլիաս եւ հոն, Նոյեմբերի 2ին, մեծ հանդիսութեամբ կատարուեցաւ իր եւ Աթոռի միաբաններէն Տ. Հրանտ վրդ. Խաչատուրեանի ձեռնադրութիւնը վեհ.

Աթէնքի մէջ, արքայական ունկնդրութեան առթիւ լուսանկարուած: — Մէջտեղը՝ Յունաստանի Փաւլոս Թագաւորը եւ անոր աջ կողմը՝ Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեան եւ Տ. Հրանտ վրդ. Խաչատուրեան: Թագաւորին ձախ կողմը՝ Յունահայոց Առաջնորդ Տ. Սահակ վրդ. Այվազեան, Ներսէս Ցակոբեան (Ազգ. Կեդր. Վարչութեան ատենապետ) եւ Թիրայր Ճանիկեան (Ազգ. Կեդր. Վարչութեան ատենադպիր):

Կաթողիկոսին կողմէ: Կրօնական այս արարողութեան ներկայ գտնուեցան նաեւ Լիբանանի հելլէն դեսպանը՝ Անտոնոփուլոս, ընդհանուր հիւպատոսը՝ Նոմիքոս եւ դեսպանատան կրօնից հարցերու կցորդ Տ. Մորայիթաքիս աւագ քահանան: Այս առթիւ Աթէնքէն Պէյրութ եկան նաեւ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան, Թեմական Ժողովի

եւ Տնտեսական Խորհուրդի նախկին անդամները՝ իրաւաբէս Սահակ Պէսճեան, Յակոբ Աւագեան եւ Սարգիս Մանուկեան։

Յաջորդ կիրակի, Նոյ. 9ին, Տ. Սահակ Եպիսկ. Այվազեան մեկնեցաւ Ամէնք, ուր, 1200է աւելի հաւատացեալներու կողմէ արտասովոր խանդավառութեամբ դիմաւորուեցաւ օդակայանին մէջ։

Հակառակ դժուար փոքրամասնութեան կողմէ չարունակուող խափանարարութեան, պատուիրակը կը բոլորէ այժմ խաղաղ շրջան մը։

Յունահայ անցքերու կապակցութեամբ արձանագրենք նաեւ, որ Լիբանանի Առաջնորդը Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեան, կաթողիկոսական նուիրակի հանդամանքով Ամերիկայէն վերադարձի ճամբուն վրայ, Յունիսի երկրորդ շաբթուան սկիզբը հանդիպեցաւ Ամէնք, ուր մնաց մէկ շաբաթ։ Այս առթիւ Յունաստանի Փաւլոս Թագաւորը ունկնդրութիւն չնորհեց Սրբազանին, որ այցելեց նաեւ Ամէնքի եւ Համայն Յունաստանի Մետրոպոլիտին։ Սրբազանը պատարագեց,

Եպիսկոպոսական ձեռնադրութենէն յետոյ նկարուած վեհարանին մէջ։— Աջէն ձախ՝ վեհափառ կաթողիկոսը, Տ. Մորայիթաբիս Ա. Քհնյ., Տ. Սահակ եպիսկ. Այվազեան, Պէյրութի հելլէն դեսպան Անտոնոփուլոս, ընդհ. հիւպատոս Նոմիքոս, Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեան, կիսադէմքով՝ Տ. Տաճատ եպիսկ. Ուրֆալեան եւ Աբեմի Ազգ. կեդր. վարչութեան անդամ Ստեփան Ֆէսճեան։

քարոզեց եւ հանդիսասրահի մը մէջ, 2000է աւելի ունկնդիրներու ներկայութեան, բանախօսեց եկեղեցական այժմէական հարցերու շուրջ։ Իր ներկայութեամբ, չատ խանդավառ շաբաթ մը բոլորեց աթենահայութիւնը։ Տ. Խորէն արք. Պէյրութ մեկնեցաւ Յունիս 16ին։

Յիշատակենք նամանաւանդ, որ Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսը աւարտութեան առթիւն չնորհեց Ամէնքի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Ներսէս քհնյ. Խոշորեանին եւ Սելանիկի հոգեւոր հովիւ Տ. Ղուկաս քհնյ. Ֆիլիսեանին, գնահատելով անոնց բազմամեայ վաստակը։

ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Անցեալ Հոկտ. 12–23, Էջմիածնի մէջ տօնուեցաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա.ի ծննդեան յիսնամեակն ու հակալուծեան եռամեակը եւ գումարուեցաւ «եպիսկոպոսական ժողով» մը, 1956ին Գահիրէ գումարուածին նման:

Այս առթիւ Էջմիածին հաւաքուեցան 14 արքեպիսկոպոսներ եւ եպիսկոպոսներ, Կիլիկեան Աթոռի ... «կաթողիկոսական տեղապահ» Տ. Խազ արքեպ.ի գլխաւորութեամբ: Վեհ. Կաթողիկոսի նախագահութեամբ գումարուած «եպիսկոպոսական ժողով»ը լսեց Կաթողիկոսի եռամեայ գործունէութեան տեղեկագիրը, ղրկեցաւ «Կիլիկեան Աթոռի տաղնապ»ով եւ «Տ. Եղիշէ եպիսկ. Տէրտէրեանի հարցով», քննարկեց «ազգային–եկեղեցական Սահմանադրութեան նախագիծը», նկատի առաւ ազգային–եկեղեցական ժողովի մը գումարման խնդիրը, եւլն. եւլն.: Շատ բան չըսուեցաւ տրուած որոշումներու մասին, միայն յայտարարուեցաւ, որ Սահմանադրութեան նախագիծը պիտի յղուի նուիրապետական բոլոր Աթոռներուն եւ թեմերուն «ի դիտութիւն եւ ի քննարկում», որպէսզի վերջնական ձեւ ստանալէ յետոյ ներկայացուի ազգային–եկեղեցական համագումարին: Այս համագումարը պիտի հրաւիրուի 1960ին:

Հոկտ. 23ի վերջին նիստին, ժողովին մասնակցող եպիսկոպոսները ստորագրեցին հաղորդագրութեան մը տակ, ուր, հաստատուելէ յետոյ, թէ «բոլոր թեմերը բարւոք եւ կանոնաւոր յարաբերութեան մէջ են Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հետ», անոնք «ցաւով անդրադարձան Անթիլիասի հերձուածին, որ Հայաստանեայց Ս. եւ Առաքելական Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ բացուած աննախընթացօրէն տխուր պատկեր մը կը պարզէ» ... Յայտարարութիւնը կ'աւելցնէր նաեւ, թէ եպիսկոպոսները «հաղորդ են Նորին Ս. Օծութեան յուզումներուն եւ վրդովմունքին՝ ի մասին Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան չրջանակէն ներս յառաջ եկած տագնապին եւ Ս. Էջմիածնի արտասահմանեան կարգ մը թեմերուն Անթիլիասի կողմէ յափշտակման համար կատարուած հակականոնական փորձերուն»...

Աւելցնենք, որ Վեհափառը, իր այդ «վրդովմունքը», «Անթիլիասի» դէմ ուղղուած աննեղելի որակումներով արտայայտեց անդամ մըն ալ, տարեյոյս Յունուարի 6ին, Ծննդեան տօնին առթիւ խօսած եւ նոյն դիշերն իսկ Երեւանէն ձայնասփռուած քարոզով:

Նոր ելոյթներու կարիքը չկար անշուշտ, դիտնալու համար, որ Էջմիածինը, «Անթիլիաս»ի հանդէպ իր վերաբերումին մէջ միշտ կը մնայ անտեղիտալի եւ ասիկա՝ յանո՛ւն Հայ. Եկեղեցւոյ միասնականութեան...

Եկեղեցականներէն զատ, արտասահմանէն ալ քանի մը տասնեակ աշխարհականներ զացած էին Էջմիածին, Վեհափառին հրաւէրով, իր ծննդեան յիսնամեակի հանդիսութեանց առթիւ:

ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

Հայկական Երուսաղէմը չհանդարտեցաւ նաեւ անցեալ տարեշրջանի ընթացքին: Ոչ միայն չհանդարտեցաւ, այլեւ ականատես եղաւ աւելի ծանրակշիռ լրագարձութեանց, այս անգամ ոչ թէ ներքին — միաբանական եւ ընդհանրապէս հայկական — դծով, այլ կարգ մը պետական անօրինութեանց հետեւանքով:

Յունուար 30ին, իբրեւ թէ պատրիարք ընտրուած, բայց պետական վաւերացման չարժանացած Տ. Տիրան արքեպ. Ներսոյեան հրաման ստացաւ հեռանալու Յորդանանէն: Փետր. 4ին, սակայն, յորդանանեան կառավարութիւնը առկախեց արտաքսման որոշումը, Տ. Տիրան արքեպ.ի «հիւանդութեան» պատճառով:

Կացութիւնը այսպէս չարունակուեցաւ մինչեւ Օգոստոս 30: Այդ օրը, յեմիլջօրէին, երբ միաբաններու թափօր մը, Տ. Տիրան արքեպ.ի պլխաւորութեամբ եւ ինքնաշարժներով կ'երթար Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, խումբ մը ղինուորականներ կեցուցին թափօրը եւ իրենց հետը առնելով Տ. Տիրան արքեպ.ը, տարին կառավարչատուն եւ հոնկէ ուղղակի օդանաւային կայանը առաջնորդելով, նստեցուցին զայն Պէյրութ մեկնող օդանաւ մը եւ հեռացուցին Յորդանանէն: Սրբազանը Պէյրութէն ալ հեռացուեցաւ Սեպտ. 10ին, կառավարական կարգադրութեամբ եւ Իտալիոյ վրայով մեկնեցաւ Նիւ Եորք:

Ու նոր պատմութիւն, հազիւ մոռցուած՝ Տ. Տիրան արքեպ.ի մասին դործադրուած որոշումը:

Տարւոյն վերջին օրերուն՝ Դեկտ. 26ին, Երուսաղէմի կառավարիչը հաղորդեց այս անգամ Տ. Շնորհք եպիսկ. Գալուստեանին, թէ մինչեւ Յունուար 1 Յորդանանէն պէտք է հեռանան ինք եւ իրեն հետ Երուսաղէմի Միաբանութենէն 6 հոգի, — Տ. Թորգոմ վրդ. Մանուկեան, Տ. Իսահակ վրդ. Ղազարեան, Տ. Հմայեակ վրդ. Ինթոյեան, Տ. Ներսէհ վրդ. Փապուճեան, Տ. Վազգէն վրդ. Գըպրըզլեան եւ Տ. Արիս վրդ. Շիրվանեան:

Հետապային, սակայն, չհաղորդուողներու կողմէ կատարուած դիմումներուն վրայ, կառավարութիւնը առկախեց այս որոշման դործադրութիւնը:

Ու այսպէս, մինչեւ այս տողերու տպադրութիւնը, սաղիմական տապնապը կը մնար անլոյծ եւ անորոշութիւնը կը տիրէր պատրիարքական նոր ընտրութեան կարելիութեանց մասին: Անհաւանական չէ նկատուիլը, որ ի վերջոյ, դարձեալ Տ. Եղիշէ արքեպ. Տէրտէրեանը առանձնէ պատրիարքական տեղապահի պաշտօնը:

(Երուսաղէմի այս տագնապին առընչութեամբ տեսնել 174րդ էջի մեր ծաղրանկարը ... ուղիղ 98 տարիներու հնութեամբ)...

ԲԱՐԵՐԱՐՈՒՀԻ ՏԻԿԻՆ ՍՈՖԻԱ ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ ՔԱՌՈՐԴ ՄԻԼԻՈՆ ՏՈԼԱՐ ԱՐԺՈՂ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԼՈՍ ԱՆՃԷԼԷՍԻ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ամերիկայէն ծանօթ բարերարուհի տիկին Սոֆիա Յակոբեան, Ֆրէզնոյի իր հողերէն, աւելի քան քառորդ միլիոն տոլար արժողութեամբ 80 արտաւար մշակուած հող նուիրեց անցեալ Նոյեմբերին Լոս Անճէլըսի Հայ Կրթական Հիմնարկութեան, որպէսզի այս վերջինը կարենայ աւելի լայն միջոցներով սատարել հայութեան պահպանման գործին: Այս առաջադրութեամբ ստեղծելով «Լեւոն եւ Սոֆիա Յակոբեան Կրթական Ֆընտ»ը, նուիրատու տիկինը պայման դրած է, որ հողը, կամ ծախուելու պարագային արժէքը, պիտի մնայ անձեռնմխելի եւ միայն հասոյթը կամ տոկոսը, Հայ Կրթական Հիմնարկութեան յարմար դատած ձեւով, պիտի ծառայեցուի կրթական նպատակներու համար:

Տիկին Սոֆիա Յակոբեան կը փափաքի նմանապէս, որ այս հիմնադրամէն օգտուին Հ. Յ. Դաշնակցութեան վերնախաւերու զաւակները, իրենց ուսումը կատարելագործելու համար: Եւ ասիկա՝ ի յիշատակ 1944ին մահացած իր ամուսնոյն՝ Լեւոն Յակոբեանի, որ եղած էր անձնուէր ու հաւատաւոր դաշնակցական մը:

ՈՒՐԻՇ ՄԵԾԱԳՈՒՄԱՐ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ ՄԸՆ ԱԼ

Քաջալերուած տիկին Սոֆիա Յակոբեանի այս մեծարժէք նախաձեռնութենէն, Հայ Կրթական Հիմնարկութեան հիմնադիր անդամները, Նոյեմբեր 16ին դումարուած նիստի մը ընթացքին որոշեցին իրենց միջոցներով ալ ստեղծել անձեռնմխելի հիմնադրամ մը, Հիմնարկութեան նպատակներու իրագործման համար: Առաջին առթիւ գոյացաւ 142·000 տոլար հետեւեալ նուիրատուներէն.— Մարտ Փէլոյեան, Ալեք Փիլիպոս, Արշակ Տիգրանեան եւ Յակոբ Քարեան 25·000ական տոլար, Յովսէփ Փիրումեան՝ 15·000, Ճան Կոկեան եւ Ճէք Առաքելեան՝ 10·000ական եւ Արամ Սիրունեան՝ 7000 տոլար: Տակաւին ուրիշ նուիրատուներ ալ պիտի բերեն իրենց մասնակցութիւնը այս հիմնադրամին:

ԱՆՑԵԱԼ ՏԱՐՈՒԱՆ ՀԱՍՈՑԹԸ

Անկախ այս հասութաբեր հիմնադրամներէն, Հայ Կրթական Հիմնարկութիւնը ամէն տարի կը կազմակերպէ իր աւանդական մէկ ճեռնարկը, Լոս Անճէլըսի մէջ, հացկերոյթով մը, որուն հասոյթն ալ կը յատկացուի Հիմնարկութեան նպատակներուն: Անցեալ տարի այս հացկերոյթը տեղի ունեցաւ Մարտ 15ին եւ ծախուեցան 481 տոմսեր, հասը 50 տոլար արժէքով: Այսպէսով գոյացաւ 24·050 տոլար:

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Այս օրուան կազմակերպութեան նպատակները են՝ առանց յարանուանական խորութեան օգնութիւն հասցնել հայ դպրոցներուն Մ. Նահանգներու բարեկամ երկիրներու մէջ, աջակցիլ հայ դպրոցներու հաստատման, զարձնալ այդ կարգի երկիրներու մէջ եւ օգնել Ամերիկա ծնած կարօտ աշակերտներու, որպէսզի չարուեն հայկեն իրենց բարձրագոյն ուսումը ամերիկեան համալսարաններու մէջ: Իր այս առաջադրութեանց իրականացման համար, Հայ Կրթական Հիմնարկութիւնը, իր գոյութեան 7 տարիներու ընթացքին, յատկացուցած է աւելի քան 250·000 տոլար: Այս դրամարկղէն օգտուած են Լիբանանի, Սուրիոյ եւ Յունաստանի բոլոր աղգային վարժարանները, Երուսաղէմի Ս. Թարգմանչաց վարժարանը, Վենետիկի Մխիթարեան վարժարանը, Հալէպի եւ Պէյրութի Մխիթարեան եւ Հայ Կաթողիկէ Քոյրերու վարժարանները, ինչպէս նաեւ Ֆրանսայի, Իրաքի եւ Իրանի կարգ մը դպրոցները: Գումարները բաշխուած են տեղական Առաջնորդարաններու եւ աղգային իշխանութեանց կողմէ, իսկ կաթողիկէ եւ բողոքական դպրոցներու պարագային, իրենց պաշտօնական մարմիններուն եւ տնօրէնութեանց միջոցով:

Անցեալ տարեշրջանին, Հիմնարկութիւնը, բացի իր տարեկան մնայուն յատկացումէն, 3000 տոլարի յաւելեալ յատկացում մըն ալ ըրաւ յունահայ վարժարաններուն, նկատի ունենալով որ դաղութին մէջ խորացած պառակտման հետեւանքով, Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, մէկ անդամէն դադրեցուցած էր այդ միեւնոյն վարժարաններուն յատկացուցած տարեկան 6500 տոլարի նպաստը:

Հայ Կրթական Հիմնարկութիւնը անցեալ տարուընէ սկսեալ ունեցաւ իր մնայուն քարտուղար-դործիչը, յանձին Բիւզանդ Կռանեանի, որպէսզի կարենայ աւելի լայնօրէն արդիւնաւորել իր ծաւալուն աշխատանքները:

ՏԻԿԻՆ Լ. ՅԱԿՈԲԵԱՆԻ ԱՅԼ ՆՈՒԻՐՆԵՐԸ

Տիկին Սոֆիա Յակոբեանի մեծագումար նուիրատուութեան կապակցութեամբ յիշատակենք նաեւ, որ ան, 1957ին, 30·000 տոլար ծախսեց եւ Ֆրէզնոյի մէջ չինել տուաւ խանութներու չարք մը, որոնց եկամուտը յատկացուած է «Ասպարէզ» թերթին: Այս նուէրն ալ ըրաւ ան ի յիշատակ իր ամուսնոյն, որ եղած էր «Ասպարէզ»ի հիմնադիրներէն մէկը, մինչեւ մահը մնալով նաեւ թերթի խմբագրական եւ խնամակալ կազմերուն մէջ: Ատկէ առաջ ալ Հայ Օգնութեան ձեռնարկին օգնեց, դնելով եւ նուիրելով իր ամուսնոյն անունով կոչուող «Լեւոն Մէմորիըլ Սէնթըր»ը, ընդարձակ պարտէզով եւ դեղեցիկ չէնքով: Հետագային հող մը եւս դնեց ու կցեց այս կեդրոնին, իսկ անցեալ տարի նուիրեց նաեւ արժեթուղթեր, 10·000 տոլար արժէքով:

Տ. ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԿԱՐՏԻՆԱԼ ԱՂԱՋԱՆԵԱՆԻ
ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԷՋ

Տ. ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԿԱՐՏԻՆԱԼ ԱՂԱՋԱՆԵԱՆ

Կաթողիկէ Հայոց Կաթողիկոս-Պատրիարքը, Տ. Գրիգոր-Պետրոս Ժե. Կարտինալ Աղաջանեան մէկն է համայն կաթողիկէ աշխարհի կարեւորագոյն դէմքերէն: Հողեւոյս Պիոս ԺԲ. Քահանայապետը դնահատելով անոր կարողութիւններն ու դիրքը կաթոլիկէ Եկեղեցւոյ շրջանակին մէջ, անցեալ տարուան Յունիսին կոչեց զայն բարձրագոյն պաշտօնի մը եւ նշանակեց «Հաւատոյ Տարածման Ժողով»ի պետ, իրրեւ յաջորդը Շիքակոյի Արքեպիսկոպոս Կարտինալ Սամուէլ Սթրիչի, որ վախճանեցաւ Մայիս 27ին, իր պաշտօնը ըստանձնելէ առաջ: «Հաւատոյ Տարածման Ժողով»ի բուն պետն է Կարտինալ Փիէթրօ Պիոնտի, որ 86 տարեկան է այժմ եւ կրնգուցած ըլլալով իր տեսողութիւնը, անկարող է կիրարկելու իր պաշտօնը: Ահա, այս պատճառով, «Հաւատոյ Տարածման Ժողով»ին իրական պետը դարձած է Կարտինալ Աղաջանեան, որ անցեալ տարեվերջին ու այս տարեսկիզբին, իրրեւ Ս. Հանայապետին վոխանձն նեըկայացուցիչ եւ նուիրակ, երկու անգամ ճամբորդեց դէպի Ծայրագոյն Արեւելք, կարեւոր առաքելութիւններով:

Դեկտ. 1ին, մասնաւոր օդանաւով եւ 50 հոգինոց չքախումբով մը գնաց ան Փիլիպեան Կղզիները եւ նախագահեց Մանիլայի մէջ գումարուած եպիսկոպոսական մեծ համաժո-

պովին: Մնաց այնտեղ երկու չաբաթ եւ այդ առիթով օծեց նաեւ տեղւոյն նորակառոյց մայր-տաճարը: (Փիլիպեան կղզիներու 23 միլիոն բնակիչներուն 21 միլիոնը կաթոլիկներ են:)

Իր երկրորդ առաքելութեամբ եւ դարձեալ իրրեւ փոխանորդն նուիրակ Ս. Քահանայապետին, կարտինալ Ագաջանեան, տարուայ փետր. 23ին մեկնեցաւ Ֆորմոզա կղզին եւ ապա Հնդկաչին եւ Քոբէա, ուր նախապատրաստեց եկեղեցական մեծ հանդիսութեանց:

Ամէն տեղ, կարտինալը արժանացաւ պաշտօնական ու ժողովրդական խանդավառ ընդունելութեանց:

Յիշատակենք այս առթիւ, որ անցեալ տարի, Պապի ընտրութեան առթիւ, համաշխարհային մամուլը երկարօրէն դրեց կարտինալ Ագաջանեանի մասին, նկատելով զայն կաթոլիկէ Աթոռի լաւագոյն թեկնածուներէն մէկը: Հետապային դրուեցաւ նոյնիսկ, որ ընտրութեան օրերուն կատարուած 9 յաջորդական քուէարկութեանց մէկի արդիւնքով, կարտինալ Ագաջանեան ընտրուած է իրրեւ յաջորդը Պիոս ԺԲ.ին, բայց յետ-ընտրութեան, մերժած է իրեն ընծայուած այդ մեծագոյն պատիւը, ինչ-ինչ նկատումներով:

Ճամբորդութեան վերջին հանդրուանը եղաւ Ճափոնը: Թոքիոյի մէջ, Մարտ 13ին ունկնդրութեան ընդունուեցաւ ան Ճափոնի կայսեր կողմէ եւ այցելեց նաեւ 1945ին հիւլէական ռմբակոծման ենթարկուած Նակասաքի քաղաքը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Օպտասոսի վերջերը Հայաստանէն Փարիզ ժամանեցին պրօսպտոյտի եւած խումբ մը հայ պիտնականներ, որոնց ի պատիւ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, Նուպարեան Մատենադարանի սրահին մէջ կազմակերպեց ընդունելութիւն մը, փարիզահայ մտաւորականներու մասնակցութեամբ:

Խումբը կը բաղկանար հետեւեալ պիտնականներէն.— Փրոֆ. Սուրէն Երեմեան՝ Երեւանի համալսարանի պատմագիտական բաժնին վարիչը, փրոֆ. Յ. Խ. Գէորգեան՝ միեւնոյն համալսարանի վիրաբուժական ամպիոնի վարիչ, բժշկուհի Զեմա Գէորգեան-Վարդապարեան՝ մանրէաբանութեան եւ առողջապահութեան բաժնի պետական աշխատակից, բժիշկ Սուրէն Պետրոսեան՝ վիրաբոյժ, բժշկուհի Մարգարիտ Եսայեան՝ սրտի հիւանդութեանց մասնագէտ եւ աշխատակից դարմանագիտական հիմնարկութեան, տիկին Ամալիա Նալբանդեան՝ Հայաստանի կրթական նախարարին փոխանորդը, Վարդէն Ոսկանեան՝ պատմագիտական հիմնարկութեան աւագ պետական աշխատակից, Յովհաննէս Ինճիկեան՝ միեւնոյն հիմնարկութեան պետական թեկնածու, Արամ Ինճիկեան՝ այս վերջինին եղբայրը, բանասէր եւ անդամ Գիտութեանց Ակադեմիայի, եւլն.:

ՏԷՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆՆԵՐՈՒ
ԿՐԿՆԱԿ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՒԵԼՔ ԵՒ ԱՅԼՈՒՐ

Իր հանրային եռանդուն գործունէութեամբը եւ բարեբարուբաիւններովը հանրածանօթ մեր հայրենակիցը՝ Ճորճ Մարտիկեան, անցեալ տարի երկար չրջապտոյտ մը կատարեց արաբական երկիրներու մէջ, տիկին Նազէնի Մարտիկեանի ընկերակցութեամբ եւ ամէն տեղ արժանացաւ պետական ու ազգային չրջանակներու ջերմ ընդունելութեան:

Մայիսին գնաց ան Մարոք եւ ունկնդրութեան ընդունուեցաւ Սուլթան Մոհամմէտ Ե-ի կողմէ, որ, նախապէս ալ, 1957ի Դեկտեմբերին, մասնաւոր տեսակցութեան հրաւիրած էր զինքը Սան Ֆրանչիսքոյի մէջ: Սուլթանը, երկու անգամին ալ իր գնահատանքը յայտնեց Ճ. Մարտիկեանին, արաբական դատին եւ Ամերիկա գտնուող արաբ ուսանողներու հանդէպ իր ցոյց տուած ջերմ հետաքրքրութեան համար:

ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ
Արաբ ժողովուրդներու մեծ բարեկամը

Մարոքէն, տէր եւ տիկին Ճ. Մարտիկեաններ անցան Գահիրէ, ուր մնացին 3 չաբաթ: Այնտեղ, Ճ. Մարտիկեան եւ իրեն ընկերացող եգիպտական «Ահրամ» օրաթերթի ՄԱԿ-ի թղթակիցը Լեւոն Քէչիչեան ունկնդրութեան ընդունուեցան Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըրի կողմէ: Տեսակցութիւնը, որ տեւեց 70 վայրկեան, դարձաւ արաբական հարցերու չուրջ եւ Նախագահը, ի միջի այլոց հետաքրքրուեցաւ նաեւ հայկական կեանքով, Եգիպտոսի մէջ եւ այլուր:

Այնուհետեւ, Ճորճ Մարտիկեան, իր տիկնոջ հետ անցաւ Սուրիա — Դամասկոս եւ Հալէպ — ուր եւս տեսակցութիւններ ունեցաւ Նախագահներ Շիւքրի Քուաթլիի, Աքրամ Հորանիի եւ Սապրի Ասալիի հետ:

Սուրիայէն, Մարտիկեան ամոլը, տէր եւ տիկին Լեւոն Քէչիչեաններ եւ սուրիական բանակի պահեստի զօրավար Հրանտ Մալոյեան այցելեցին Քուէյթ եւ եղան իշխան Ֆահատ ալ Սալամ ալ Սապահի պաշտօնական հիւրերը:

Ճ. Մարտիկեան չկրցաւ այցելել Լիբանան, ուր, այդ չրջանին

կը չարունակուէր ապատամբութիւնը: Վերադարձին հանդիպեցաւ ան Աթէնք եւ ապա, կարճ ժամանակ մըն ալ Փարիզ մնալէ յետոյ, Յուլիս 12ին մեկնեցաւ Ամերիկա:

Իրենց հանդիպած բոլոր վայրերուն մէջ, ոչ եւ ոչինչ Ճ. Մարտիկեաններու ներկայութիւնը առեղծեց ազգային մեծ խանդավառութիւն: Ամէնուրեք կատարուեցան պաշտօնական եւ ժողովրդական ընդունելութիւններ: Մայիս 28ի առթիւ, Ճ. Մարտիկեան բանախօսեց Գահիրէ եւ Ալեքսանդրիա:

Անցեալ տարուան ընթացքին, Ճ. Մարտիկեան, երկու անգամ արժանացաւ ԱՄՀ–ի Նախագահ Կամալ Ատաթէլ Նասըրի մասնաւոր ուշադրութեան: Յունուար 12ին, Սան Ֆրանչիսքոյի մէջ Տ. Խորէն արքեպ.ին ի պատիւ տրուած հացկերոյթի ընթացքին, տեղւոյն ԱՄՀ–ի ընդհ. հիւպատոսը Ատաթէլ Մոնէյմ ալ Խոտաբի, Ճ. Մարտիկեանի կուրծքէն կախեց Նախագահին կողմէ իրեն չնորհուած Արժանեաց չքանչանը: Իսկ Նոյեմբեր 10 թուակիր անձնական նամակով մը, Նախագահ Կամալ Ատաթէլ Նասըր պնահատանքի ջերմ պատգամներով զեղուն նամակ մը ուղղեց Ճ. Մարտիկեանին, «Ռիտըրզ Տայճէսթ» մեծ ամսաթերթին մէջ ի նպաստ արաբական դատին հրատարակած իր մէկ յօդուածին համար:

Յիշատակենք այս առթիւ, որ Ճ. Մարտիկեանի «Երզն Ամերիկայի» գիրքը յարդ թարգմանուած է 20 լեզուներու: Գերմանական թարգմանութիւնը, որ հրատարակուեցաւ Վիեննայի մէջ, 19րդն էր: Հայերէնը, որ լոյս տեսաւ անցեալ տարի Պէյրութի մէջ, բացառապէս բարմաթիւ նկարներով, եղաւ 20րդ հրատարակութիւնը: Գիրքը թարգմանուած է նաեւ արաբերէնի:

ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Ճ. Մարտիկեան, իր տիկնոջ ընկերակցութեամբ, նորէն այցելեց Միջին Արեւելք եւ տարուան Փետրուարի 26ին ուղղակի գնաց Գահիրէ, ուր մնաց 10 օր եւ դարձեալ հանդիպումներ ունեցաւ պետական եւ հայկական չրջանակներու հետ: Ութ ամիսներու ընթացքին իրենց այս երկրորդ այցելութեան առիթով ալ, տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններուն արժանացան պետական ընդունելութեան: Եգիպտական մամուլը դարձեալ ջերմ տողերով արձագանգ եղաւ արար ժողովուրդներու մեծ բարեկամ Ճ. Մարտիկեանի այս այցելութեան:

Մարտ 8ին, տէր եւ տիկին Մարտիկեանները, ընկերակցութեամբ «Յուսարեր» Մշակութային Ընկերակցութեան նախագահ Աւետիս Զաքրճեանի, ժամանեցին Պէյրութ եւ ղեմաւորուեցան արար եւ հայ պաշտօնական անձնաւորութեանց, հայկական զանազան կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներուն եւ բարմաթիւ ազգայիններու կողմէ: (Այս այցելութեան մասին գրած ենք լիբանանահայ պատմութեան յատուկ բաժնին մէջ:)

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԼԼԻՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ՅԱՏԿԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆՑ

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան վարչութիւնը, անցեալ տարուան Մարտի եւ Օգոստոսի նիստերուն մէջ որոշեց 144·165 սթերլինի յատկացում մը ընել բազմաթիւ հայկական հաստատութեանց, ձեռնարկներու եւ կազմակերպութեանց:

Գլխաւոր դումարները պիտի տրամադրուին հետեւեալ նպատակներուն.— Աթէնքի մէջ 85 հայ ընտանիքներու համար տուներու կառուցման ծրագրին՝ 100·000 տոլար, Յունաստանի մէջ 60 չքաւոր հայ ծերունիներու պատսպարանի մը հիմնութեան՝ 54·000 տոլար (այս երկու դումարներուն վրայ պիտի աւելնան միեւնոյն նպատակներով ՄԱԿ–ին ընելիք յատկացումները), 30·000 տոլար՝ Լիբանանի հայ աղքատներու վիճակին մեղմացման, 17·600 տոլար Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան՝ տողաչար մեծ մեքենայի մը գնման համար, 12 միլիոն ֆրանք՝ Հարաւային Ֆրանսայի մէջ ծերանոցի մը հիմնումին, եւլն. եւլն.:

Այս որոշումներէն առաջ ալ Հիմնարկութիւնը տրամադրած էր 35·000 սթերլին Պատտաեի ապր. վարժարանին եւ 20·000 սթերլին ալ՝ նոյն քաղաքի եկեղեցւոյն աւարտման համար, 35·000 սթերլին՝ Պասրայի մէջ պոլորոցական չէնքի մը կառուցման նպատակին, նմանապէս Քէրքիւքի մէջ եւս պոլորոցական նոր չէնքի մը կառուցման համար՝ 45·000 սթերլին, Պէյրութի մէջ կարօտ պաղթականներուն տուներ չինելու ծրագրին՝ 50·000 սթերլին, Միջին Արեւելքի մէջ եւ Ատունիէի Բուժարանին կից՝ կուրծքի հիւանդութեանց հետազօտութեան կեդրոնի մը հաստատման՝ 26·000 սթերլին եւ Բուժարանին ալ, դաշէն, 10·000 սթերլին, պիտական կազմածներու հայթայթման համար, Երուսաղէմի Պատրիարքարանին 45·000 սթերլին, կրթական, մշակութային եւ բարեսիրական նպատակներու համար, Հ. Բ. Ը. Միութեան Պէյրութի Յովակիմեան–Մանուկեան վարժարանին 28·500 տոլար, Պոլսոյ Պատրիարքարանին միջոցով 80 քիլօ ճոյլ ոսկի (չուրջ 40·000 սթերլին) ի նպաստ պոլսահայ 4 վարժարաններու, 15·000 սթերլին իբրեւ կրթաթոշակ հայ ուսանողներու 1957–58 տարեշրջանին եւ 20·000 սթերլին ալ՝ 1958–59ին, եւլն.:

ՏՈՔԹ. Ե. ԼԷՓՍԻՈՒՍԻ ԾՆՆԴԵԱՆ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԸ

Տարեւոյս Փետրուարի 1ին, Պերլինի հայ համայնքը հանդէսով մը պանծացուց հայ ժողովուրդի մեծ բարեկամ Տոքթ. Ե. Լէփսիուսի ծննդեան հարիւրամեակը, այրի տիկնին Լէփսիուսի ներկայութեան: Բազմաթիւ պերմանացի հրապիրեալներ պատուած էին մեծանուն միսիոնարին յիշատակը: Խօսեցան փրոֆ. Կ. Եէչք եւ Պ. Ֆրունճեան: (Տոքթ. Ե. Լեփսիուս մեռած է 1926ի Փետրուարին):

ՏՈՔԹ. ԱՐԱ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԸ ԳԱՆԱՏԱՅԻ ՄԷՋ

Գանատայի հիւլէական դիտութեան վայլուն եւ ամէնէն երիտասարդ մասնագէտներէն Տոքթ. Արա Մուրատեան անցեալ տարեվերջին ընտրուեցաւ քաղաքապետ Տիփ Րիվըր քաղաքի, որ կցուած է գանատական հիւլէաքաղաք Զոք Րիվըրի եւ որ բաղմաթիւ պիտանականներու բնակավայրն է: Քաղաքապետ ընտրուելէն առաջ ալ, Տոքթ. Արա Մուրատեան կ'անդամակցէր Տիփ Րիվըր քաղաքի խնամակալ մարմնին, որ չրջանը կը կառավարէր մինչեւ վերջին ընտրութիւնները:

ՏՈՔԹ. ԱՐԱ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

Քաղաքապետի իր այս նոր պաշտօնէն անկախաբար, Տոքթ. Ա. Մուրատեան դլխաւոր ճարտարապետ-հսկիչն է Զոք Րիվըրի հիւլէական դործարանի պարպայման աշխատանքներուն: Եւ, գանատական մամուլի վկայութեամբ, ան կը պատկանի հիւլէական պրպտումներու աշխատանքին նուիրուած բարձր պիտանականներու չարքին:

Տոքթ. Արա Մուրատեան ծագումով Հայ առաջին քաղաքապետն է Գանատայի մէջ: Տարիքն է 36 եւ ծնած է Համիլթըն: Աւարտած է Միսուրիի համալսարանը: Զաւակն է ան Համիլթըն բնակող տէր եւ տիկին Յակոբ Մուրատեաններու, որոնք հանրածանօթ են գանատահայ դաղութին մէջ իրենց ապրօտուտ դործունէութեամբ, հանրային մարմիններու եւ Հ. Յ. Դաշնակցութեան ու ՀՕՄ-ի չարքերուն մէջ, իբրեւ ղեկավար ուժեր:

Ի ՊԱՏԻՒ ԳՐԱԳԻՏ ԿԱՐԱՊԵՏ ՓՈԼԱՏԵԱՆԻ

Տարեւոյս փետր. 21ին, Փարիզի Հայ Գրողներու Միութիւնը թէյասեղանով մը պատուեց Ֆրանսահայ դրագէտ Կարապետ Փոլատեանը, իր «Արծիւները անապատին մէջ» վէպի հրատարակութեան առթիւ: Խօսեցան Հ. Բալուեան, Բ. Թօփալեան, Ահարոն, Լիւք-Անտրէ Մարսէլ եւ Ժան Պալար: Գործադրուեցաւ նաեւ գեղարուեստական յայտագիր մը:

ԴԵՐԱՍԱՆ ՄԱՆՈՒԷԼ ՄԱՐՈՒԹԵԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

ՄԱՆՈՒԷԼ ՄԱՐՈՒԹԵԱՆ
(երիտասարդութեան նկար)

Անցեալ տարուան Սեպտեմբերի 13ին եւ 18ին, Պրազիլիոյ Սան Փաւլո քաղաքին մէջ տօնուեցաւ տաղանդաւոր դերասան Մանուէլ Մարուքեանի բեմական քառասնամեայ գործունէութեան յոբելեանը: Այս առթիւ մասնաւորապար Սան Փաւլո գացած էր Հարաւային Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդը Տ. Սիմոն Եպիսկ. Մանուկեան, որ խօսեցաւ յոբելինական հանդիսութեան առթիւ: Այլ ուղերձներ եւ գեղարուեստական յայտագրի գործադրութենէն յետոյ խօսեցաւ նաեւ ինքը, յոբելեարը եւ պանծացուց դերասանական արուեստը, որուն նուիրեալներէն մէկը եղած է ինքը: Յոբելեանի նախաձեռնութիւնը առանձնած էր Սան Փաւլոյի «Մելոտիա» Հայ Երիտասարդաց Միութիւնը եւ իրենց մասնակցութիւնը բերին նաեւ տեղւոյն բոլոր հայկական կազմակերպութիւնները: Յոբելինական յանձնախումբին նախագահն էր Տ. Եղնիկ Ա. քհնյ. Վարդանեան:

Մ. Մարուքեան ունի բեմական բեղուն անցեալ եւ թատերական բազմաթիւ ձեռնարկներ կազմակերպած է Իրանի, Իրաքի, Սուրիոյ, Լիբանանի, Եգիպտոսի, Պաղեստինի, Յունաստանի, Կիպրոսի, Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ, Ֆրանսայի, Չեխոսլովաքիոյ, Աւստրիոյ, Գերմանիոյ, Անգլիոյ, Արժանթինի, Ուրուկուէյի եւ Պրազիլիոյ մէջ: Իր արուեստը գնահատուած է ամէնուրեք, հայ եւ օտար թատերական քննադատներու եւ թատերասէր բազմութեանց կողմէ: Օժտուած է ան նաեւ գրական կարողութիւնով եւ աշխատակցած է հայ մամուլին եւ հայկական այլ հրատարակութեանց, որոնք կարդին եւ «Ամէնուն Տարեգրքին»:

ՈՒԻԼԵԼՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ ԵՒԿՈՍԼԱՒԻՈՅ ՄԷՋ

Տաղանդաւոր գրագէտ Ուիլեըմ Սարոյեան Եւկոսլաւիա մեկնեցաւ տարուոյս Փետրուարին, Եւկոսլաւ կառավարութեան հրաւէրով համբաւ համբաւելու համար մասնաւոր ժապաւէնի մը նիւթը: Այս առթիւ Սարոյեան յայտարարեց, թէ հաւանաբար պիտի հաստատուի Եւրոպա, ուր պիտի փորձէ չահիլ՝ Ամերիկայի պանճային նախարարութեան ունեցած 30·000 տոլարի իր պարտքը: Այնուհետեւ, եթէ ներեն իր նիւթական միջոցները, պիտի վերադառնայ Ամերիկա:

ՀԻԻՐԵՐ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ ԵՒ ԱՅԼՈՒՐ

Ամերիկեան կառավարութեան մասնաւոր հրաւէրով, 1957ին, Լիբանանի հայ երեսփոխաններէն եւ «Լը Սուար» օրաթերթի տնօրէն Տիգրան Թոսպաթ, Ամերիկա մեկնած էր, շրջապտոյտի մը համար: Իր ճամբորդութիւնը դուզադիպեցաւ Տ. Խորէն արքեպ.ի ներկայութեան, Ամերիկայի մէջ: Տ. Թոսպաթ դուռ սրտագին ընդունելութիւն ամերիկահայ համայնքներու կողմէ եւ Սան Ֆրանչիսքոյի, Լոս Անճելըսի, Տիթրոյիթի, Շիքակոյի, Պոսթընի, Նիւ Եորքի մէջ եւ այլուր տրուեցան հացկերոյթներ ի պատիւ իրեն: Տ. Թոսպաթ Պէյրութ վերադարձաւ Նոյեմբեր 21ին:

Նմանապէս, Տ. Խորէն արքեպ.ի առաքելութեան կապակցութեամբ, 1957ին Ամերիկա այցելեց Տօքթ. Ատուր Գապաքեան, իբրեւ Կաթողիկոսարանի աշխարհական պատուիրակը: Տօքթ. Ա. Գապաքեան Ամերիկա մնաց 4 ամիս, այցելեց բոլոր հայկ. համայնքներուն եւ Պէյրութ վերադարձաւ Յունուար 29ին:

Փետրուարի ընթացքին Ամերիկա այցելեցին «Յուսաբեր» Մշակութային Ընկերակցութեան նախագահը Աւետիս Զաքըճեան, իր տիկնոջ եւ յիշեալ Ընկերակցութեան հիմնադիրներէն Թորոս Խաչատուրեանի եւ Կ. Ֆրունճեանի հետ: Եղիպտահայ հիւրերուն ի պատիւ Հ. Յ. Դ. Ամերիկայի կեդր. Կոմիտէն սարքեց հացկերոյթ մը Պոսթընի մէջ, Մարտ 4ին: Հացկերոյթին ներկայ եղաւ նաեւ սուրիական բանակէն զօր. Ադրամ Գարամանուկեան:

Պէյրութի հայ երեսփոխաններէն Մովսէս Տէր Գալուստեան 1957ի Նոյեմբերի ակիզբները այցելեց Աթէնք: Իր այս այցելութիւնը դուզադիպեցաւ Լիբանանի Նախագահ Քամիլ Շամունի պաշտօնական այցելութեան Յունաստան: Այս առթիւ կազմակերպուած պաշտօնական բոլոր կարեւոր ընդունելութեանց ներկայ դտնուեցաւ նաեւ Մ. Տ. Գալուստեան, Աթէնքի լիբանանեան դեսպանին հրաւէրով: Արքայական պալատին մէջ Նախագահին ի պատիւ կատարուած ընդունելութեան ընթացքին, ներկայացուեցաւ ան փաւլոս Թագաւորին, որուն յայտնեց հայ ժողովուրդի երախտապիտութիւնը Յունաստանի հանդէպ: Իր այս այցելութեան առթիւ Մ. Տ. Գալուստեան բանախօսեց Աթէնքի եւ Փիրէայի մէջ, ամէն տեղ դտնելով ժողովրդական սրտագեղ ընդունելութիւն:

Ս. ՓԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԸ ԵՒ ՀՌՈՄԻ ՀԱՅԵՐԸ

Տարւոյս Փետր. 1ին, Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ նորընտիր Փահանայապետը՝ Տ. Տ. Յովհաննէս ԻԳ., մասնաւոր ունկնդրութիւն մը շնորհեց Հռոմի Հայերուն (320 հոգի), որոնք իրեն ներկայացան Կարտինալ Աղաջանեանի առաջնորդութեամբ: Այս առթիւ, Փահանայապետին նուիրուեցաւ՝ 1769ին Վենետիկ տպուած արծաթեայ կողքով Աւետարան մը:

ՀԱՄԱՌՕՏ ՆՈԹԵՐ ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

Անցեալ տարուան Զատկի երեք օրերուն (Ապրիլ 5, 6 եւ 7) Հալէպի մէջ տեղի ունեցան Հ. Մ. Ը. Մ.ի միջմասնաճիւղային 31րդ մրցումները, ամէն տարուան պէս մեծ խանդավառութեամբ եւ Սուրիայէն, Լիբանանէն եւ Եգիպտոսէն շուրջ 2500 մարզիկներու եւ ակառուներու մասնակցութեամբ: Աւելի քան 30·000 հանդիսականներու ներկայութեան կատարուեցաւ մարզիկներու աւանդական տողանցքը, մրցաշարքին վերջին օրը:

= Սեպտ. 7ին կատարուեցաւ Միլանոյի նորակառոյց եկեղեցւոյն օծումը, նախագահութեամբ Պոլսոյ Հայոց Պատրիարք Տ. Գաբրիէլին արքեպ. Խաչատուրեանի եւ ձեռամբ Արեւմտեան Եւրոպայի Հայոց Հայրապետական Պատուիրակ Տ. Սերովբէ եպիսկ. Մանուկեանի:

= Նիւ Եորքի նահանգապետ Հէրիմընի հրամանով Դեկտ. 10ին ներման արժանացան 25 տարիէ ի վեր բանտարկուած Մատթէոս Լէյլէկեանն ու Նշան Սարգիսեանը, որոնք բանտէն արձակուեցան Դեկտ. 17ին: Ազգային սրբութեանց հանդէպ իրենց պաշտամունքով եւ դաւափարական անձնուիրութեամբ հանրածանօթ երկու բանտարկեալներուն ազատ արձակումը անսահման խանդավառութիւն առեղծեց ամերիկահայ գաղութի եւ այլ գաղութներու ազգայնական բաղմութեանց մօտ: Դժբախտաբար, ազատ արձակուելէն մէկ ամիս հազիւ անցած, Նշան Սարգիսեան կնքեց իր մահկանացուն, վիրաբուժական գործողութեան մը հետեւանքով:

= Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան Արբահայրը՝ Հ. Սրապիոն վրդ. Ուլուհոճեան, որ թէհրան գացած էր Զիլոյեան-Մխիթարեան վարժարանի հիմնարկէքին առթիւ, Յունուար 19ին ունկնդրութեան ընդունուեցաւ Իրանի թագաւոր Մոհամմէտ Ռըզա Շահի կողմէ: Արբահօր կ'ընկերանար թէհրանի պապական նուիրակը՝ Մոնսէնեէօր Ծանինի եւ իր անձնական քարտուղարը՝ Հ. Աթանաս վրդ. Քէսէճեան:

= Ուղղափառ Ասորիներու Պատրիարք Տ. Եաքուպ Գ.ի Գահերէց այցելութեան առթիւ, «Յուսաբեր» Մշակութային Ընկերակցութիւնը, տարւոյս Յունուարի 25ին ընդունելութիւն մը սարքեց անոր ի պատիւ, «Յուսաբեր»ի չէնքին մէջ:

= Խ. Հայաստանի Նախագահը Շմաւոն Առուչանեան Յուլիս 26ին պիտի Պրազիլիա, ուր ան եանէյրօ պոմմարուած խորհրդարանական միջազգային համաժողովին մասնակցելու համար, իբրեւ մէկ անդամը խորհրդային պատուիրակութեան: Այս առթիւ տեսնուեցաւ ան Պրազիլիոյ Նախագահ Քուպիչէքի հետ: Շ. Առուչանեան այցելեց նաեւ Սան Փաւլո եւ տեսնուեցաւ հայկական կարգ մը հաստատութիւններու հետ:

= Ալեքսանդրիոյ «Ցառաջդիմասէր» Միութեան սեփական «Ս. Լէյլէկեան» ակումբ–հանդիսասրահին բացումը կատարուեցաւ 15 Դեկտ. 1957ին, նախագահութեամբ Աւետիս Զաքըճեանի: Բանախօսեց բժիշկ Երուանդ Խաթանասեան: Շէնքին դիմաւոր նուիրատուն է Սեդրակ Լէյլէկեան:

= Հարաւային Ամերիկայի Հայրապետական Պատուիրակ Տ. Սիմոն արքեպ. Մանուկեան, ընտրուած ըլլալով Առաջնորդ Միացեալ Նահանգներու էջմիածնական թեմին, հրաժարեալ Տ. Մամբրէ արքեպ. Գալֆայեանի տեղ, մեկնեցաւ իր նոր պաշտօնատեղին՝ Նիւ Եորք: Անոր տեղը Հարաւային Ամերիկայի Հայրապետական Պատուիրակ նշանակուեցաւ Երուսաղէմի միաբաններէն Տ. Բարկէն վրդ. Ապատեան, որ իր պաշտօնը պիտի ստանձնէ եպիսկոպոս ձեռնադրուելէ յետոյ:

= Պուէնոս Այրէսէն օր. Սիրանոյշ եւ Պօղոս Արզումանեանները (քոյր եւ եղբայր) 500·000 փէսօ նուիրեցին՝ Հայ Կեդրոնի բակին մէջ Ապրիլեան Նահատակներու յիշատակին արժանավայել յուշարձանի մը կառուցման համար:

= Պալտատի «Գոյամարտ» թերթը, երկար դադարէ մը յետոյ վերսկսաւ հրատարակուիլ Փետր. 15ին: Իրաքի վերջին դէպքերուն հետեւանքով, սակայն, Օղոստոսի վերջերը հրատարակութիւնը դադրեցաւ դարձեալ:

= Անցեալ տարի, Կիպրոսի մէջ, դէպքերու հետեւանքով հըրկիզուեցաւ Ֆամակուսթայի Հայոց եկեղեցին: Ասիկա կանչուր վանքի եկեղեցին է, որ տեղւոյն հայ համայնքին վերադարձուած էր Բարկէն կաթողիկոսին օրով: Եկեղեցին կրակի ուժովները թալանած էին նաեւ եկեղեցապատկան իրերը:

= Ալեքսանդրիոյ Մխիթարեան Վարժարանին տեսուչ նշանակուեցաւ Վենետիկի Միաբանութեան անդամներէն Հ. Աւետիք վրդ. Թալաթինեան, որ մինչեւ անցեալ տարի կը պաշտօնավարէր Սեւրէ (Փարիզ) Ս. Ղուրաեան վարժարանին մէջ:

= Նիկոսիոյ մէջ, Ապրիլ 30ին տեղի ունեցաւ Տոքթ. Ռ. Թապուրեանի ըրած, դասախօսական եւ հանրային գործունէութեան 50ամեայ յոբելեանը:

= Բնիկ Թաւրիզեցի վարդան Գրիգորեան, որ աւարտած էր Պէյրութի «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը եւ որ այնուհետեւ մեկնեցաւ Ամերիկա, բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար, երկու տարիէն յաջողեցաւ աւարտել Սէնֆըրտի համալսարանի պատմա-գիտական բաժինին չորս տարուան դասընթացքը, հետեւելով միաժամանակ փիլիսոփայութեան եւ գրականութեան: Իր աւարտական թէզը չահեցաւ առաջնութիւն 13 թէզերու մէջ: Երիտասարդ հայ մալսարանականը առաջաւ պատուանշան եւ 1000 տոլարի դրամագլուխ մը, տարի մը եւս չարունակելու համար իր ուսումը:

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՈՒԱԾ ԻՐԱՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՎԵՐԱԲԵՐՈՒՄԸ ԱՆՓՈՓՈԽ. — *Ինչպէս նախանշեալ տարի, անցեալ տարեշրջանին ալ վճռապէս բացասական եղաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ու Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին վերաբերումը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հանդէպ: Էջմիածնի Վեհ. Կաթողիկոսը ամէն առիթ օգտագործեց՝ երեւանեան ձայնասփիւռի, «Էջմիածին» ամսաթերթի եւ ձախին ու աջին տեղացուցած կոնդակներու եւ հեռագիրներու միջոցով «վարկաբեկելու» համար Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսը:*

Ժամանակի կարգով հնագոյնը այս «վարկաբեկում»ներուն մէջ հանդիսացաւ՝ Էջմիածնի պահակալին կողմէ «Կիլիկիոյ կաթողիկոսական աթոռակալ «Զաւէն եպիսկոպոս»ին ուղղուած 22 Հոկտ. 1957 թուակիր հեռագիր մը, որուն ի պատասխան, Կաթողիկոսարանի Դրան Եպիսկոպոս Տ. Արտակ Սրբազան, Նոյ. 2 թուակիր հեռագրով մը պատասխանեց, թէ «Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան եպիսկոպոսական դասուն մէջ պոյուրթիւն չունի Զաւէն կամ Զարեհ անունով եպիսկոպոս մը»: Էջմիածնի հեռագրին չարժառիթն էր ամերիկահայ թեմի անջատումը Մայր Աթոռէն:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մերժելով ճանչնալ Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսը, կապ պահեց Դամասկոս բնակող Տ. Խաղ. արքեպ.ին հետ, նկատելով զայն իբրեւ երեւակայական Աթոռի մը «կաթողիկոսական տեղապահ» եւ, իբրեւ այդպիսին ալ ներկայացուց զայն մինչ «Էջմիածին» ամսաթերթին ու նաեւ 1959ի Էջմիածնական օրացոյցին մէջ:

Իր բացասական վերաբերումին դլուխ-գործոցը պէտք է նկատել, սակայն, տարւոյս Յունուար 6ին Էջմիածնի մայր-տաճարին, մէջ, Ծննդեան տօնին առթիւ խօսած եւ նոյն դիշերն իսկ երեւանէն ձայնասփռուած քարոզը, ուր, «աւազի վրայ հիմնուած Անթիլիաս» որակեց Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, «յափշտակիչներ», «ուղեկորոյսներ», «աւերակաց ճարտարապետներ» եւ «Հայ. եկեղեցւոյ միութեան թշնամիներ» անուանեց Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսն ու Կաթողիկոսութեան անձնակազմը եւ «չար ոգի» կոչեց՝ այդ օրերուն Իրան գտնուող Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեանը:

Այս միեւնոյն այլամերժ ոգիով խմբագրուած էր նաեւ Էջմիածնի Վեհափառին 20 Դեկտ. 1957 թուակիր կոնդակը:

Ու այսպէս, Էջմիածնի պահակալը առիթ չվախցուց խորացնելու

Ցոթօ «Փարամաունթ» — Պէյրութ

Ն· Ս· Օ· Տ· Տ· ԶԱՐԵՀ Ա·

Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Եւ յաւելմայնելու համար՝ ևրևք տարիէ ի վեր իր կողմէ հրաւիրուած պրպուռթիւննևրը. Ու չկան դժբախտարար նշաննևր նախատեսելու համար, թէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը պիտի դադրեցնէ Մ· Տ· Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան դէմ չդիմայարձած իր աննևրևլի եւ անբռնանդակ պայքարը:

ՇՔԱՆՇԱՆ ՎԵՀԱՓԱՌԻՆ.— Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Տ. Զարեհ Ա.ի ընտրութեան երկրորդ տարելիցը տօնուեցաւ անցեալ տարուան Մարտ 9ին, արտասովոր հանդիսութեամբ մը, որուն ներկայ գտնուեցաւ Նախագահ Ք. Շամուն, ընկերակցութեամբ հանրօգուտ չինութեանց նախարար Սելիմ Լահուտի եւ բարձրաստիճան այլ անձնաւորութեանց:

Եկեղեցական արարողութենէն յետոյ, Նախագահը վեհափառ Կաթողիկոսին շնորհեց Մայրիներու Աղգային Կարգի Մեծ Խաչաւէնին Շքանշանը, համապատասխան վկայականով:

ՇՆՈՐՀԱԽՕՐԱԿԱՆ ԱՁՑ՝ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ.— Օգոստոս 2ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Տ. Զարեհ Ա., Լիբանանի թեմին Առաջնորդ Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեանի ընկերակցութեամբ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Զարեհ Ա. կաթողիկոսի այցելութիւնը՝ Դամասկոս, ԱՄՀ-ի Նախագահ Կամալ Ադտէլ Նասըրի, ընկերակցութեամբ Տ. Խորէն եւ Տ. Ղեւոնդ արքեպիսկոպոսներու:

այցելեց Լիբանանի Հանրապետութեան նորընտիր Նախագահ Ֆուատ Շէհապին եւ շնորհաւորեց անոր բարեբաստիկ ընտրութիւնը: Նախագահը, այս առթիւ, գնահատանքով արտայայտուեցաւ հայ ժողովուրդի մասին: Կաթողիկոսը, այս այցելութենէն առաջ, հեռագրով ալ շնորհաւորած էր Նախագահին ընտրութիւնը:

ԱՁՑԵԼՈՒԹԻՒՆ՝ ԱՄՀ-Ի ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ.— Տարւոյս Մարտ 8ին, Տ. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոս, Տ. Խորէն արքեպ.ի, Տ. Ղեւոնդ արքեպ.ի, Սպր. Կեդր. Վարչութեան առենապետ Ռուբէն Մալո-

սաքալեանի, անդամ՝ Յակոբ Թէրճանեանի եւ իրաւաբան Ֆրէտ Ասլանեանի ընկերակցութեամբ Դամասկոս երթալով պաշտօնական այցելութիւն տուաւ այնտեղ գտնուող ԱՄՀ–ի Նախագահ Կամալ Ատաէլ Նասըրին: Յաջորդ օրը, կաթողիկոսը իր հետեւորդներով այցելեց նաեւ Նախագահ Շիւքրի Քուաթլիին: Երկու Նախագահներն ալ սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրին Վեհափառին:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ԱՄՈՒԼԸ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌԸ.— Վեհափառ Կաթողիկոսը, Ապրիլ 27ին, մասնաւոր հրաւէրով ներկայ գտնուեցաւ Պէյրութի Յունաց Ս. Գէորգ եկեղեցիին մէջ կատարուած գոհաբանական աղօթքին, որուն ներկայ գտնուեցան Յունաստանի Փաւլոս Թագաւորն ու Ֆրետերիքի Թագուհին: Վեհափառին յատկացուած էր պատուոյ թիկնաթոռ՝ Թագուհիի կողքին: Աղօթքէն յե-

Յունաստանի արքայական ընտանիքին համար Պէյրութի Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցւոյն մէջ կատարուած գոհաբանական աղօթքին առթիւ նկարուած: Ֆրետերիքի Թագուհիին հետ՝ Մ. Տ. Կիլիկիոյ Տ. Տ. Զարեհ Ա. Կաթողիկոսը:

տոյ տեղի ունեցած ընդունելութեան ընթացքին, Վեհափառը տեսնուեցաւ արքայական ամուլին եւ հետը անոր տղան Յունաստանի թագաւորին հետ եւ յանուն հայ ժողովուրդին բարեմաղթութիւններ ըրաւ Յունաստանի բարօրութեան եւ արքայական ընտանիքի երեւելիութեան համար:

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՆԵՐՈՒ ԺԱՄԱՆՈՒՄԸ.— Մայիս 22ին Պէյրութ ժամանեց Ամերիկահայ թեմի Ազգ. Կեդր. Վարչութեան մէկ պատուիրակութիւնը, այցելելու համար Վեհ. Կաթողիկոսին: Պատուիրակութեան մաս կը կազմէին Եղիշէ Մելիքեան (Ֆի-

լաէլֆիայէն) եւ Սուրէն Սարոյեան (Սան Ֆրանչիսքոյէն)։ Երրորդ անդամը՝ ձորձ Մարտիկեան, որ այդ օրերուն Մերձ. Արեւելք կը պանուէր, չկրցաւ Լիբանան հանդիպիլ։ Պատուիրակները իրենց հետ բերած էին օրակարգի մանուածոյ հարցեր (Առաջնորդի ընտրութիւն, ամերիկահայ Սահմանադրութեան մէջ փոփոխութիւններ, հանգանակուած դրամի չհատկացման ձեւ, եւլն.), որոնք քննութեան Ազգ. Կեդր. Վարչութեան Մայիս 28ի եւ Յունիս 13ի նիստերուն մէջ եւ առնուեցան համապատասխան որոշումներ։ Առաջին նիստին, Եղիշէ Մելիքեան, յանուն իրենց թեմի Ազգ. Կեդր. Վարչութեան կարդաց ամերիկահայ անցքերու պատմականը ընդգրկող եւ տարուած ու տարուելիք աշխատանքներուն չուրջ չափական տեղեկագիր մը։

Պատուիրակներուն, ոչ–պաշտօնական հանդամանքով կ'ընկերանար նաեւ Սան Ֆրանչիսքոյէն Գրիգոր Գոռուլեան։

Այս պաշտօնական այցելութիւնը զուգադիպած ըլլալով Լիբա–

Եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մայր տաճարին մէջ։ Ձեռնադրուողները, ձախին՝ Տ. Սահակ ծ. վրդ. Այվազեան եւ աջին՝ Տ. Հրանտ ծ. վրդ. Խաչատուրեան։ Բ. կարգը՝ Տ. Խորէն արքեպ., որ ստանձնած էր խարտաւիլակի պաշտօնը, Տ. Արտակ եպիսկ., Տ. Խորէն ֆհնյ., վեհափառ կաթողիկոսը, Տ. Յուսիկ ֆհնյ. եւ Տ. Տաճատ եպիսկ.։

նանի ապաստամբութեան չրջանին, պատուիրակները անակնկալօրէն մեկնեցան Պէյրութէն, Յունիս 15ին։

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— Անցեալ տարի երկու նոր միաբաններով եւս զօրացաւ Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Միաբանութիւնը։ Յունիս 13ին, Դրան Եպիսկոպոս Տ. Արտակ Սրբազան, կուսակրօն քահանայութեան կոչելով արեղայ ձեռնադրեց երկու սարկաւագներ՝ Անդրանիկ սարկաւագ Քմիրճեանն ու Սեդրակ սարկաւագ Լափաճեանը, որոնք, յետ ձեռնադրութեան կոչուեցան Տ. Խոսրով արեղայ եւ Տ. Մեսրոպ արեղայ։

Իսկ Նոյեմբեր 2ին, վեհ. կաթողիկոսին կողմէ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցան Յունաստանի Առաջնորդ Տ. Սահակ վրդ. Այվազեանն ու մայր տաճարի լուսարարապետ Տ. Հրանտ վրդ. Խաչատուրեանը, խարտաւիլակութեամբ Տ. Խորէն արքեպ. Բարոյեանի: Այս մասին պրած ենք արդէն 550րդ էջին վրայ:

ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ. — Անցեալ տարեշրջանին կաթողիկոսու թ ե ա ն Պիքֆայայի Դպրեվանքը ունեցաւ 5 դասարաններ (չորս ժամառանցպատրաց եւ մէկ Ընծայարանի), 42 ուսանողներով (Ա. դասարան՝ 10 ուսանող, Բ. դասարան՝ 10, Գ. դասարան՝ 12, Դ. դասարան՝ 6 եւ Ե. դասարան՝ 4): Ուսանողներուն 20ը Լիբանանէն են, 20ը Սուրիայէն, 1ը Իրանէն եւ 1ը Պոլսէն: Ա. դասարանին համար կատարուած չատ մը դիմումներ մերժուեցան, տեղի չգոյութեան պատճառով: Դ. դասարանի 6 անձերն ալ, որոնք ընթացիկ տարեշրջանին կը հետեւին Ընծայարանի Ա. դասարանին, ինքնաբերաբար որոշած են ընդգրկել կուսակրօն քահանայութեան ասպարէզը եւ ձեռնադրուիլ սարկաւագ: Այս մասին դիմած են արդէն Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհափառ Կաթողիկոսին:

Անցեալ տարեշրջանին ալ, Դպրեվանքին տեսչութիւնը վարեց Տ. Արտաւազդ վրդ. Թրթռեան:

Ձախէն աջ՝ Տ. Հրանտ եպիսկ. Խաչատուրեան եւ Տ. Սահակ եպիսկ. Այվազեան:

Եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան վերաբերեալ եւ 551, 570 եւ 571 էջերուն վրայ հրատարակուած լուսանկարները մեզի տրամադրուեցան Պէյրութի «Վէնիւս» լուսանկարչատան կողմէ:

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԸ.— Աւանդական չուքով տօնուեցաւ Վեհ. Ջարեհ Ա. Կաթողիկոսի ընտրութեան երրորդ տարելիցը, տարուայ Մարտի 15ին: Այս անգամ, տօնակատարութիւնը ունեցաւ կրկնակի նշանակութիւն, որովհետեւ առիկա միացուած էր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տօնին, որ ուխտի օր մըն է հաւատացեալ ժողովուրդին համար: Կաթողիկոսարանի բակը լեցուած էր 10·000նոց բազմութեամբ մը: Արարողութեանց ներկայ եղան տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններ, Մեքսիկոյէն Քհր. Առաքելեան եւ Եղիսաւոսէն Աւետիս Ջաքճեան եւ Թորոս Խաչատուրեան: Քարոզեց պատարագիչ Հայրապետը: Ապա կատմուեցաւ Թափօր, Ս. Աչերու եւ այլ մասունքներու առաջնորդութեամբ: Յաւարտ պատարագի, Վեհարանի պատշգամէն ղպայուն ճառ մը խօսեցաւ Ճորճ Մարտիկեան: Իսկ Վեհարանին մէջ Վեհափառին մաղթանքներ ըրին Տ. Խորէն Սրբազան, Ս. Վրացեան եւ Ճ. Մարտիկեան, որոնց պատասխանեց Վեհափառը:

ՄԱՄՈՒԼ.— Անցեալ տարի ալ կանոնաւոր կերպով հրատարակուեցաւ Կաթողիկոսութեան պաշտօնաթերթ «Հասկ» Ամսագիրը, ազգային, եկեղեցական եւ կրօնապիտական չահեկան բովանդակութեամբ: Պարբերաբար լոյս տեսաւ նաեւ Դպրեվանքի ուսանողներուն կողմէ խմբագրուող «Գլաձոր»ը, հետաքրքրական նիւթերով:

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔ.— Անցեալ տարի, Վեհ. Կաթողիկոսի մասնաւոր պնահատանքին արժանացան Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կապուած Ամերիկահայ թեմին մէջ պաշտօնավարող 16 քահանայ հայրերը: Նոյեմբեր 28 թուակիր պաշտօնագրով, պնահատութեան եւ քաջալերանքի ղիրեր ղրկուեցան Տ. Արսէն Ա. քհնյ. Սիմէոնեանցին եւ Տ. Նշան Ա. քհնյ. Փափազեանին, աւագութիւն եւ լանջախաչ շնորհուեցան Տ. Սուրէն քհնյ. Բարախեանին, Տ. Ներսէս քհնյ. Շահինեանին, Տ. Եղիշէ քհնյ. Մխիթարեանին, Տ. Պետրոս քհնյ. Գասարճեանին եւ Տ. Խաչատուր քհնյ. Կիրակոսեանին, աւագութիւն շնորհուեցաւ Տ. Մովսէս քհնյ. Շրիքեանին եւ Տ. Մաթէոս քհնյ. Մանիկեանին, սեւ ծաղկեայ փիլոն կրելու իրաւունք՝ Տ. Եղիշէ քհնյ. Գասպարեանին եւ լանջախաչ կրելու իրաւունք՝ Տ. Տիգրան քհնյ. Խոյեանին, Տ. Վահրիճ քհնյ. Շիրինեանին, Տ. Արսէն քհնյ. Յակոբեանին, Տ. Գուրգէն քհնյ. Գուսուլեանին, Տ. Բարկէն քհնյ. Գասպարեանին եւ Տ. Ղեւոնդ քհնյ. Խոսրովեանին:

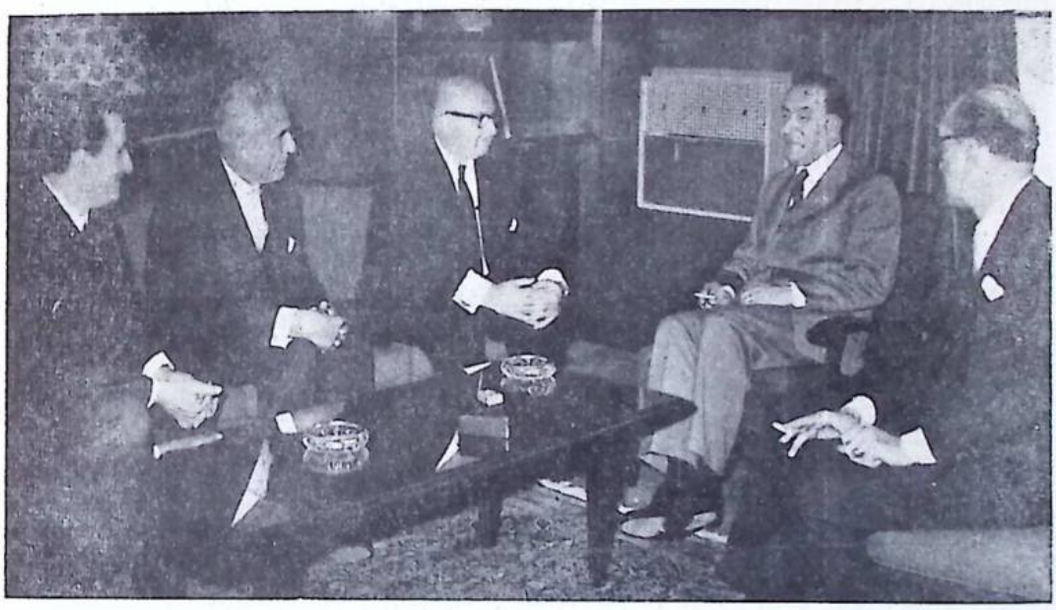
ՊՐԱԶԻԼԱՀԱՅ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆ ԳԱՐԼՈՍ ԽՐԼԱՔԵԱՆ

Փետրուարի առաջին չաբթուն Պէյրութի ժամանեց պրազիլահայ Խորհրդարանի երեսփոխաններէն Գարլոս Խրլաքեան, որ հետաքրքրուեցաւ լիբանահայ կեանքով եւ այցելեց նաեւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Ջարեհ Ա.ին: Գ. Խրլաքեան ծնած է Սան Փաւլօ, 1931ին, մարաչցի ծնողքէ: Ընտրուած է իր ծննդավայրէն եւ Խորհրդարանի կրտսեր պատգամաւորն է:

ՏԷՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆՆԵՐ ՊԷՅՐՈՒԹԻ ՄԷՋ

Ինչպէս գրած ենք 559րդ էջին վրայ, տարուոյս Մարտ 8ի կիրակի օրը, Գահիրէէն Պէյրութ ժամանեց ամերիկահայ դէմքերէն ծանօթ բարերար Ճորճ Մարտիկեան, իր տիկնոջ հետ: Օդանաւային կայանէն զայն անոնք Համազգայինի «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը, որուն պատշգամէն, Ճորճ Մարտիկեան իր արտակին շնորհակալութիւնները յայտնեց բակը հաւաքուած բազմութեան, իրենց ի պատիւ կատարուած ջերմ ընդունելութեան համար:

Ճորճ Մարտիկեան Պէյրութ մնաց 10 օր եւ այս 10 օրերու ընթացքին ունեցաւ բազմաթիւ հանդիպումներ եւ տեսակցութիւններ պետական դէմքերու եւ ազգային իշխանութեանց ու կազմակերպութեանց հետ: Մարտ 9ին այցելեց ան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին եւ ապա, արտաքին նախարարութեան ընդհ. տնօրէն

Լիբանանի Հանրապետութեան Նախագահ Ֆուատ Շէհապի շնորհած ունկընդրութիւնը Ճ. Մարտիկեանին: Նկարին մէջ, աջին, երկրորդը՝ Նախագահը, ձախ կողմը՝ հրեսփոխանները Մ. Տ. Գալուստեան եւ Խ. Պապիկեան, իսկ ձախ կողմը՝ Տ. Թոսպար:

դեսպան Վիքթոր Խուրիին, որուն վաղեմի բարեկամն է: Մարտ 10ին այցելութիւն տուաւ ան արտաքին նախարար Հիւսէյն Ուէյնիին եւ տեսնուեցաւ անոր հետ Լիբանանն ու արտաքին աշխարհը շահագրգռող հարցերու մասին: Իսկ երկու օր յետոյ, արտաքին նախարարը վերադարձ այցելութիւն տուաւ տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններուն, «Պրիսթոլ» պանդոկին մէջ:

Մարտ 11ին, Ճորճ Մարտիկեան ունկնդրութեան ընդունուեցաւ Հանրապետութեան Նախագահ Ֆուատ Շէհապի կողմէ, որուն հետ եւս ունեցաւ չատ սիրալիր տեսակցութիւն մը:

Պէյրութի եպիսկոպոսական դեսպանը Ապոիւլ Համիտ Ղալէպ արտաքին ընդունելութիւն մը վերապահած էր Ճորճ Մարտիկեանին, որուն 15 տարուան բարեկամն է եւ որուն հետ երկու անգամ, 5 ժամ տեւողութեամբ սիրալիր խօսակցութիւններ ունեցաւ դեսպանատան մէջ:

Լիբանանի պետական դէմքերուն տուած իր այս այցելութեանց միջոց ընկերացան Լիբանանի պետական երեսփոխաններէն Մովսէս Տէր Գալուստեան, Տիգրան Թոսպաթ եւ Յակիկ Պապիկեան:

Այս վերջիններէն, Մարտ 14ին, Սէն Ժորժ պանդոկին մէջ ի պատիւ Ճորճ Մարտիկեանին կազմակերպեցին պաշտօնական ընդունելութիւն մը, որուն ներկայ գտնուեցան նախարարներ Հիւսէյն Ուէյնիին, Փիէր Ժէմայէլը, Ռէմոն Էտտէն եւ լիբանանցի այլ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ, բազմաթիւ օտար դեսպաններ, որոնց կարգին եւ եպիսկոպոսական դեսպան Ապոիւլ Համիտ Ղալէպը, աղգային իշխանութեանց եւ կազմակերպութեանց ներկայացուցիչները, օրագրողներ, եւլն.: Այս ընդունելութեան ընթացքին, արտաքին նախարար Հիւսէյն Ուէյնի, Ճորճ Մարտիկեանի վզէն կախեց Մայրներու Հրամանատարի աստիճանին չքանշանը, զոր բարեհաճած էր չնորհել իրեն Հանրապետութեան Նախագահը:

Իր պաշտօնական հանդիպումներու չարքին, Ճ. Մարտիկեան, Մարտ 17ին այցելեց նամանապէս վարչապետ Ռաշիտ Քարամէին եւ Լիբանանի Խորհրդարանի նախագահ Ատէլ Օսէյրանին եւ արժանացաւ անոնց արտաքին ընդունելութեան:

Ճորճ Մարտիկեան ունեցաւ մամլոյ ասուլիս մը Լիբանանցի օրագրողներու հետ եւ խօսեցաւ արաբական աշխարհին հանդէպ իր տածած ջերմ զգացումներուն մասին:

Վեհափառ Կաթողիկոսին եւ այլոց ընկերակցութեամբ այցելեցան Ազունիէի Բուժարանը, ուրկէ վերադարձին անոնց ի պատիւ ընդունելութիւն մը ըրաւ Լիբանանի ոստիկան զօրաց ընդհ. հրամանատարը՝ գնդապետ Ժոզէֆ Սըմաանի, որ նոյնպէս եղած է իր բազմաթիւ արար բարեկամներէն մէկը Ամերիկայի մէջ, ժամանակին:

Տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններու ներկայութիւնը համատարած խանդավառութիւն ստեղծեց Պէյրութի հայկական շրջանակներուն մէջ: Իրենց ի պատիւ եղան ընդունելութիւններ եւ տըրուեցան հացկերոյթներ Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին, Հ. Մ. Ը. Մ.ի կեդր. վարչութեան, Ազունիէի Բուժարանին Խնամակալութեան, Համազգայինի Պէյրութի մ–ճիւղին եւ բազմաթիւ օտարներու եւ անհատ աղգակիցներու կողմէ:

Ճ. Մարտիկեան այցելեց Առաջնորդարան, ուր դինքը հիւրասիրեցին Առաջնորդ Սրբազանն ու Քաղաքական Ժողովի անդամները: Այցելեց Համազգայինի Նշան Փալանճեան ճեմարանը եւ խօսեցաւ

աշակերտութեան: Ըստեցաւ նաեւ Դպրեվանքի ուսանողներուն, Պէյ-ֆայա, ուր, Մարտ 12ին եւ վեհափառին ներկայութեան կատարեց հիմնարկէքը իր ծախքով կառուցուելիք վեհարանի նոր շէնքին, որուն համար տրամադրած է 30·000 տոլար:

Իսկ Մարտ 14ին ներկայ գտնուեցաւ «Մարտիկեան Թանգարան»ի բացման, Ճեմարանի շրջափակին մէջ կառուցուած նոր շէնքի յատուկ սրահին մէջ, որուն շինութեան համար ալ նուիրած էր 15·000 տոլար:

Մարտ 16ին ալ գնաց Այնճար, ուր կատարուեցաւ եկեղեցիի նոր շէնքին հիմնարկէքը: Այս առթիւ նուիրեց ան 10·000 լիր· ոսկի, կէսը՝ նոր կառուցուելիք եկեղեցիին, կէսն ալ՝ տեղւոյն «Յառաջ» վարժարանին:

Ճորճ Մարտիկեան նուիրեց նաեւ 5000 լիր· ոսկի Պէյրութի Հ·

Տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններ Պէյրութի մէջ, օդանաւէն իջած պահուն: Օդանաւի կամրջակին առջեւ զիրենք դիմաւորեց Տ· Արտակ եպիսկ· Մանուկեան՝ վեհափառ կաթողիկոսին կողմէ: Սրբազանին հովը՝ Պէյրութի պետական երեսփոխաններէն Խաչիկ Պապիկեան: Հոծ բազմութիւն մըն ալ հաւաքուած էր օդանաւային կայանի շէնքին մէջ:

Մ· Ը· Մ·ին եւ 1000 տոլար ալ՝ Լիբանանի Օրագրողներու Միութեան:

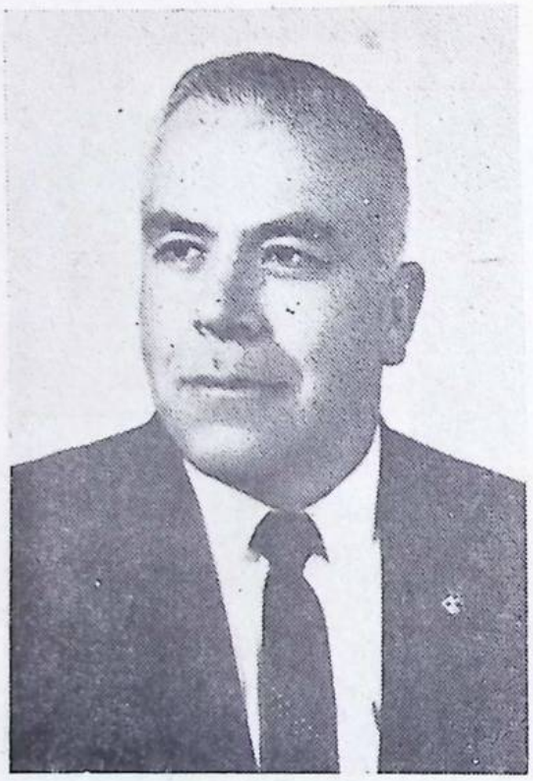
Լիբանանի մէջ խանդավառ ու արդիւնաւոր տասնօրեակ մը անցընելէ եւ ամէն տեղ սրտաբաց ընդունելութեանց եւ պատիւներու արժանանալէ յետոյ, տէր եւ տիկին Ճ· Մարտիկեաններ մեկնեցան Դամասկոս Մարտ 18ին:

ՓԵՐՈՒ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Հ· Մ· Ը· Մ·Ի ԱՆՁՆՈՒԷՐ ՓԱՐՈՁԻԶԸ ՊԷՅՐՈՒԹԻ ՄԷՋ

Մեքսիկահայ գաղութի հանրածանօթ դէմքերէն եւ առեւտրական կեանքի մէջ իրրեւ «պուպրիկներու թագաւոր» համբաւուած Փերուր Առաքելեան Պէյրութ ժամանեց տարեւոյս Մարտի 4ին, իր տիկնոջ եւ տղկան հետ:

Հոգեւոր–սրտով նուիրուած Հ· Մ· Ը· Մ·ին, որուն կ'անդամակցի պատանեկան տարիքէն, Փերուր Առաքելեան կը վարէ այդ կազմակերպութեան Մեքսիկոյի մասնաճիւղը եւ ամէն տարի կ'ընկ Հ· Մ· Ը· Մ·ի քարոզչութիւնը գանազան գաղութներու եւ մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգներու մէջ: Կը հիւրընկալէ բոլոր ամերիկահայ համայնքները, այլեւ Ամերիկայէն դուրս ուրիշ գաղութներ, ամէն տեղ հետաքրքրութիւն առեղծելով Հ· Մ· Ը· Մ·ի շուրջ: Փ· Առաքելեան չի բաւարարուիր միայն իր սիրած կազմակերպութեան բանաւոր քարոզչութեամբ այլ իր անձնական միջոցներով ալ նիւթապէս եւ լայնօրէն կ'օգնէ Հ· Մ· Ը· Մ·ի մասնաճիւղերուն, իր այցելած շրջաններուն մէջ: Իր մասնաւոր դուրգուրանքին առարկայ են Հ· Մ· Ը· Մ·ի Յունաստանի մասնաճիւղերը, ինք եւս ժամանակին եղած ըլլալով յունահայ Հ· Մ· Ը· Մ·ական մը:

ՓԵՐՈՒ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Պէյրութի մէջ իր ներկայութեան օրերուն, Փ· Առաքելեան խորհրդակցութիւններ ունեցաւ Հ· Մ· Ը· Մ·ի Շրջանային Վարչութեան հետ: Եղան ընդունելութիւններ ի պատիւ իրեն ու իր ընտանիքին եւ իր կարգին ներկայ գտնուեցաւ ան տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններուն ի պատիւ կատարուած ընդունելութեանց:

Փ·Առաքելեան Պէյրութ մնաց 2 շաբաթ եւ ապա մեկնեցաւ Հալէպ:

Հ· Մ· Ը· Մ·Ի ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Յունուար 7ին եւ 8ին կայացաւ Հ· Մ· Ը· Մ·ի ԺԴ· պատգ· ժողովը, 19 մ–ճիւղերու 48 պատգամաւորներուն մասնակցութեամբ, Պէյրութի Ակումբին մէջ: Աշխատանքներու աւարտումին ընտրուեցաւ 1958 եւ 1959 գործ տարեշրջաններու կեդր· Վարչութիւնը:

ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՐՆԱԿ ԹԱՂԵՐՈՒ ՄԷՋ

Լիբանանեան ապստամբութիւնը առիթ մը եղաւ հայ համայնավարներուն եւ անոնց գործակիցներուն համար, որպէսզի փորձեն «հաչիւ մաքրել» իրենց հակառակորդներուն հետ: Ապստամբներու շարքերուն մէջ իրենց մասնակցութիւնը չունէր եւ չէր կրնար ունենալ որեւէ պաշտօնական խորք: Մասնակցեցան, պարզապէս, չահատկացնելու համար պատեհութիւնը, յօդուտ իրենց ոճրապարտ ծրագիրներուն:

Այսպէս, անոնք օգտագործեցին ապստամբներու ձայնասփիւռը, ամէն կարգի լուտանքներ եւ սպառնալիքներ տեղացնելու համար մեր բարձրաստիճան եկեղեցականներուն եւ դաշնակցական ղեկավարներուն դէմ: Ըրին բազմաթեւակ զրպարտութիւններ եւ վերագրումներ դաշնակցականներու հասցէին, ըմբոստ չրջանակներու մօտ: Կողոպտեցին դաշնակցականներու եւ Դաշնակցութեան համակիրներու բնակարանները: Իրենց տիրապետութեան ենթակայ երկու թաղերէն տեղահանեցին բազմատասնեակ ընտանիքներ: Եւ, ի լրումն բոլոր այս չարիքներու, դիմեցին ահաբեկումներու և սպանութեանց:

Այսպէս, իրենց առաջին զոհը եղաւ երիտասարդ մտաւորական եւ դաշնակցական Յակոբ Պօղոսեանը, զոր մեղադրելէ չարչարելէ եւ կռնակէն դնդացիրի բռնելէ յետոյ: Իր ստացած վէրքերուն հետեւանքով, Յ. Պօղոսեան մեռաւ Օգոստոս 6ին:

Յաջորդ զոհը եղաւ Հ. Մ. Ը. Մ.ի անուանի Ֆութպոլիստներէն Գէորգ Ոսկերիչեանը (Շամլի), զոր սպաննեցին Օգոստոս 26ին եւ անոր հետ ծանրօրէն վիրաւորեցին նաեւ Գրիգոր Սէրայտարեանը:

Օր մը ետքը, Օգոստոս 27ին սպաննեցին երիտասարդ դաշնակցական Յակոբ Քէօչկէրեանը: Ապա Հոկտ. 10ին, նոյն այդ ոճրագործներու դնդացիրի կրակով, Հաճըն թաղին մէջ սպաննուեցան բոլորէն սիրուած ամանոսցի Սահակ Պօյաճեանն ու իրեն ընկերացող Կարապետ Թէրզեանը: Իսկ Հոկտ. 11ին առեւանգուելով անհետ կորսուեցաւ Պէյրութի Ատուաձարանական Ճեմարանի ուսանող Վարդան Սաղըրճեանը:

Այս սպանութիւնները դուռ բացին ծանր ընդհարումներու յարձակողներու եւ ինքնապաշտպանութեան դիմողներու միջեւ: Այդ ընդհարումներու ընթացքին ալ սպաննուեցան հինգ համայնավարներ, որոնցմէ մէկը՝ Բագրատեան Մխիթեան առեւնապետ Բարկէն Պօյաճեանը:

Հոկտ. 15ին կնքուած ընդհանուր հաչտութեամբ, կարծուեցաւ որ վերջ պիտի դնեն նաեւ համայնավարներու նիւթած սպանութիւնները: Պատահեցաւ ճիշդ հակառակը, երբ Նոյեմբեր 11ի երեկոյեան, օթոպիւսէն վար առնելով խժդժօրէն սպաննուեցան Դաշնակցութեան համակիր եւ ճեմարանական Թիրայր Խրիմեանը եւ Հ.

Մ. Ը. Մ.ի սկաուտապետներէն Աւետիս Պապիկեանը:

Շաբաթ մը յետոյ, Նոյեմբեր 18ին, ոճրագործները սպաննեցին պաշնակցական Սիմոն Յակոբեանը, իր խանութին մէջ: Իսկ օր մը յետոյ, Նոյեմբեր 19ին, նոյն այդ չարագործներու արձակած գընդակներուն զոհ դնաց Յարութիւն Եաղճեանը: Ու տակաւին, այդ օրերուն, առևանգեցին եւ սպաննեցին Գէորգ Տէր Պետրոսեան ա-նունով երիտասարդ մը:

Այս ոճիրներն ալ ունեցան իրենց անմիջական եւ անխուսափելի հակազարձութիւնը, որուն հետեւանքով տեղի ունեցած կռիւներու եւ փոխադարձ յարձակումներու ընթացքին սպաննուեցան եւ վիրա-ւորուեցան երկու տասնեակ համայնավարներ:

Հայաբնակ թաղերու մէջ տեղծուած այս ծանր կացութեան առ-ջեւ, կառավարութիւնը դիմեց պանապան միջոցներու, որոնց վերջինը եղաւ ներքին նախարար Ռէմոն Խուէի միջամտութիւնը, պաղե-ցընելու համար փոխադարձ յարձակումներն ու ահաբեկումները: Այս նպատակով, Դեկտ. 7ին, ան իր մօտ հրաւիրեց հայկական երեք կուսակցութեանց ներկայացուցիչները, որոնք, իր ներկայութեան առաջարկեցին համաձայնագիր մը, յանձնառու ըլլալով վերջ տալ կռիւներուն եւ վերահաստատել անդորրութիւնը հայաբնակ թաղե-րուն մէջ:

Եւ իրապէս, այս համաձայնագրի առաջարկութենէն յետոյ հան-դարտեցան հայաբնակ թաղերը եւ կեանքը վերադարձաւ իր բնականոն ընթացքին:

Այդ օրերուն, Երեւանի ձայնասփիւռէն լսուեցաւ Ամենայն Հա-յոց Կաթողիկոսին յորդորը, որով կոչ կ'ուղղէր ան ամէնուն, որ-պէսզի վերջ տան սպանութեանց եւ այս առթիւ կ'ըսէր, թէ 25·000 լիր· ոսկի կը յատկացնէ զոհերու ընտանիքներուն, անխտիր: Այս դամարը նկատ Դամասկոսի խորհրդային հիւպատոսարանէն եւ վերա-տահուեցաւ այն չրջանակին, ուրկէ ծագը առած էին ոճիրները...

Տարօդս Փետրուարի 28ին էր, որ զոհերէն Յ. Եաղճեանի եւ Ս. Յակոբեանի պատկանելոյն կողմէ, Պէյրութի Վէյհան պլխաւոր պո-ղոտային վրայ ձերբակալուելով ոստիկանութեան յանձնուեցաւ՝ հայ համայնավարներու կողմէ գործուած սպանութեանց պլխաւոր դերակատարներէն Սերոբ Տէյիրմէնճեանը, որ մեղադրուած է բազ-մաթիւ ոճիրներով: Սերոբ բանտարկուած է եւ պիտի տայ իր պատ-ժելի արարքներուն հաշիւը Լիբանանեան Արդարութեան առջեւ:

ԱՐՏԱՍԱՆՈՂ ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻՑԵԱՆԻ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Պէյրութի հայ հասարակութեան համար հաճելի անակնկալ մը եղաւ յայտնութիւնը արտասանող Յակոբ Կիլիցեանի, որ տար-ւոյս Փետրուարին ու Մարտին, յաջորդարար երկու անգամ, ամե-րիկեան համալսարանի «Ուէսթ Հոլ»ին մէջ, բացառիկ յաջողու-թեամբ արտասանեց Ա. Արտվեանի «Վէրք Հայաստանի»ն:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ
ԿԱՌՈՒՑՈՒԱԾՔՆ ՈՒ ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՕԾՈՒԱԾՔԸ

Տարւոյս Յունուարի 3ին, Տ. Գրիգոր-Պետրոս Ժե. կարթինալ Ագաջանեանի ձեռամբ եւ արժանավայել հանդիսաւորութեամբ կատարուեցաւ Պէյրութի Հայ Կաթողիկէ Համայնքի նորակառոյց աթոռանիստ Ս. Գ. Լուսաւորիչ – Ս. Եղիա եկեղեցւոյն օծումը:

Յաջորդ օրը, Յունուար 4, եկեղեցւոյ բացման առթիւ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Պատարագ Հոդեւոր Տիրոջ՝ կարմելիներն կողմէ: Կը-րօնական այս հանդիսութեան ներկայ գըտնուէին Հանրապետութեան Նախագահը՝ Ճուատ Շէհապ, Խորհրդարանի Նախագահը՝ Ատէլ Օսէյրան, նախարարներ Հիւսէյն Ուէյնի, Փիէր Ճեմայէլ եւ Ռեմոն Էտտէ, Կաթողիկէ Ասորիներու Պատրիարքը՝ կարթինալ Թափունի, պապական նուիրակը՝ Ճ. Պելդրամի, Ֆրանսայի և Իտալիոյ դեսպանները, երեսփոխաններ Ժոզէֆ Զաուըր, Մոսէս Տէր Գալուստեան, Տիգրան Թոսպաթ եւ Խաչիկ Պապիկեան, բազմաթիւ հայ կաթոլիկ եկեղեցականներ եւ խուռն բազմութիւն մը:

Պէյրութի Հայ կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ – Ս. Եղիա աթոռանիստ եկեղեցւոյ օծման առթիւ կատարուած ընդունելութիւնը: Նկարին մէջ՝ Լիբանանի Հանրապետութեան Նախագահը՝ Ճուատ Շէհապ եւ Տ. Գրիգոր-Պետրոս Կարթինալ Աղաջանեան:

Յաւարտ Պատարագի տեղի ունեցաւ ընդունելութիւն եկեղեցւոյ կից դահլիճին մէջ ի պատիւ պաշտօնական հիւրերուն, որոնց ուղղուած ուղերձ մը կարդաց Հոդեւոր Տէրը, իսկ կէսօրին հայկերոյթ՝ ճաշկերոյթ Պատրիարքական կղերանոցի սրահին մէջ: Ներկայ գտնուեցան Հանրապետութեան Նախագահը եւ բոլոր վերոյիշեալ պաշտօնական անձնաւորութիւնները, որոնց կարգին նաեւ Մարոնիներու Տ.

Մէուշի Պատրիարքը: Հայկերոյթի ընթացքին, ներքին նախարար Ռէմոն Էտտէ, յանուն Հանրապետութեան Նախագահին, չքանշաններ շնորհեց եկեղեցւոյ կառուցման ճարտարապետներ Փասքալ Փապուճեանին եւ Էլի Քուկասին: Այս առթիւ ուղերձ մը կարդացաւ Փասքալ Փապուճեան:

Նորակառոյց եկեղեցին, իր կաթոլիկէներով, հայ ճարտարապետական ոճի դեղատեսիլ ամբողջութիւն մըն է: Նկարը պիտի հրատարակենք մեր յաջորդ համարով, երբ աւարտած կ'ըլլայ չէնքին արտաքին յարդարանքը, ամբողջութեամբ:

ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆՆԵՐ

Ապրիլ 4ին, Պէյրութի Հայ Աւետարանական Համայնքի հովիւը հովիւներէն վեր. Ենովք Հատիտեան եւ վեր. կարապետ Թիլքեան, վարչապետ Սամի Սոլհի ձեռքով ստացան Մայրիներու Ա. կարգի չքանշաններ, զորս իրենց շնորհած էր Հանրապետութեան Նախագահը Ք. Շամուն, ի վարձ իրենց երկարամեայ գործունէութեան:

= Փետրուարին, Մայրիներու Ա. կարգի չքանշան ստացաւ Ֆրանսական Համալսարանի բժշկական ճիւղի հիւսուածաբանական եւ ախտաբանական կազմախօսութեան աշխատանքներուն պետ եւ դաստարաններու կցորդ բժիշկ Տոքթ. Սիմոն Կէրկէրեան:

= Սեպտեմբեր 19ին, Նախագահ Ք. Շամուն, Մայրիներու Ա. կարգի չքանշաններով պատուեց «Այգ» օրաթերթի տնօրէնուհի տիկին Լիւսի Թոսպաթը եւ ծանօթ ծաղրանկարիչ Տիրան Ադէմեանը:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ ՆՈՐ ՇԷՆՔԸ

Պէյրութի Համազգային «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի չըրջափակին մէջ վերջացաւ կառուցումը Համազգայինի չորս յարկանի նոր շէնքին, որ պիտի ծառայէ զանազան նպատակներու: Ընդարձակ նկուղը պիտի յատկացուի տպարանի մը սարքաւորման: Գետնայարկը՝ Համազգայինի գրատունն է եւ գրասենեակը: Ա. յարկը ամբողջութեամբ յատկացուած է լայն հանդիսասրահի մը, որ ունի իր բեմը: Բ. յարկին վրայ բացուեցաւ «Մարտիկեան Թանգարանը: Վերնայարկը պիտի ծառայէ իբրեւ ննջարան դիշերօթիկներու: Կան, տակաւին, ճաշասրահ, խոհանոց, լոգարաններ, եւլն.:

Շէնքը կառուցուեցաւ ճարտարապետ Գէորգ Էմմիեանի յատակագծով ու հսկողութեամբ եւ արժեց աւելի քան 300·000 լիր. ոսկի:

ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳԼՈՒԽԸ

Տարեգրիս մահագրութեան գլուխը կազմելու համար մեր տրամադրութեան տակ ունեցանք Պէյրութի եւ արտասահմանի թերթերը: Լիրանանի անցեալ տարուան ապստամբութեան հետեւանքով, սակայն, չկրցանք ունենալ արտասահմանի թերթերուն ամբողջ շարքը: Այնպէս որ շատ հաւանօրէն, արձանագրուիլը արժանի կարգ մը մահեր վրիպեցաւ մեր ուշադրութենէն: Կը խնդրուի, ուրեմն, ըստ այնմ նկատի ունենալ պատահական մոռացումները:

ԺԱ· ՄԱՍ

ՄԱՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՐԵՒԱԹԱՓԸ ՀԱՅԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՋ

ԳԻՏՈՒՆՆԵՐ ԵՒ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐ

ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐ, ԳՐԱԳԷՏՆԵՐ, ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ

ՌԱԶՄԻԿՆԵՐ, ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆՆԵՐ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐ

ՕՏԱՐ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԴԷՄՔԵՐ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈՓԵՐՈՎ

ԵՒ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

ՏԵՐԵՒԱԹԱՓԸ ՀԱՅԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՋ

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ Լ. ՕՐԲԵԼԻ

Լենինկրատի մէջ, անցեալ տարուան Դեկտ. 9ին եւ յետ երկարատեւ հիւանդութեան իր աչքերը փակեց մեծանուն գիտնական եւ հասարակային Մխիթեան Գիտութեանց Ակադեմիայի անդամ ակադեմիկոս փրոֆ. Լեւոն Օրբելի կամ Օրբելեան, որ ծնած է Թաղկաձոր գիւղը, 7 Յուլիս 1882ին: Մինչնախարդ կրթութիւնը ստացած է Թիֆլիսի վարժարաններուն մէջ եւ 1899ին սկսած է յաճախել Փեթերսպուրկի գինուորական համալսարանի բժշկական ճիւղը, որ աւարտած է 1904ին: Բժշկական ուսանող եղած չրջանին, իր բացառիկ ընդունակութիւններով դրաւած է ուշադրութիւնը աշխարհահռչակ ռուս գիտնական փրոֆ. Փաւլովի (1859–1936):

Համալսարանը աւարտելէն յետոյ, Լ. Օրբելի, փրոֆ. Փաւլովի յանձնարարութեամբ ղրկուեցաւ Գերմանիա, ուր մնաց մինչեւ 1911, դործակցելով գերմանացի գիտնականներու հետ: Փեթերսպուրկ վերադառնալով, Լ. Օրբելի նշանակուեցաւ փրոֆ. Փաւլովի օգնականը եւ աշխատեցաւ բնախօսական փորձերու պետական աշխատանոցին մէջ:

Փրոֆ. Փաւլովի մահէն յետոյ նշանակուեցաւ Փաւլովի անունով կոչուող բնախօսութեան ուսումնարանին վարիչ, ստանձնելով միանդամայն բարեչրջական բնախօսութեան եւ չղային դրութեան ախտարանութեան բարձրագոյն ուսումնարանին ղեկավարութիւնը: Իսկ 1943ին ալ ընտրուեցաւ նախագահ Գինուորական Բժշկական Ակադեմիային: Խ. Մխիթեան Գիտութեանց Ակադեմիային կ'անդամակցէր 1935էն ի վեր:

Փրոֆ. Լ. Օրբելի բնախօսութեան մէջ առեղծած է իր դպրոցը եւ գիտութեան այդ ճիւղին մէջ մտցուցած է գործնական փորձերու վրայ հաստատուած իւրայատուկ տեսութիւնները: Միշտ քաջալերած է ան երիտասարդները եւ հասցուցած է անոնցմէ թարմ ուժեր ու մասնագէտներ: Կը վայելէր բացառիկ ժողովրդականութիւն եւ հռչակ: Ստացած է «Ընկերվարական աշխատանքի հերոս» չքանչանը: Ունէր նաեւ զօրավարի աստիճան գինուորական բժշկական ասպարէզի մէջ:

Ակադեմիկոս Լ. Օրբելի քանիցս դացած է Երեւան, կազմակերպելու համար Հայաստանի Գիտութեանց Ակադեմիան, որուն մէկ անդամն էր: Կ'անդամակցէր նաեւ արտասահմանեան ակադեմիաներու:

Հանդուցեալ ակադեմիկոսը եղաւ մէկը այն դէմքերէն, որոնք նախանձի եւ հալածանքի նչաւակ դարձան իրենց մրցակիցներուն կողմէ: Վրացիները փորձեցին Վրացի հռչակել նչանաւոր գիտնականն ու անոր նոյնքան նչանաւոր եղբայրը՝ ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբելին նկատի ունենալով որ այդ ազդանունով վրացական իշխանական տուներ գոյութիւն ունեցած են Վրաստանի մէջ: Եւ սակայն չյաջողեցան: Օրբելի եղբայրները զտարիւն Հայեր էին, որոնց մեծ հայրը՝ Յովսէփ Ա. քհնյ. Օրբելեան եղած է Թիֆլիսի յայտնի հայ եկեղեցականներէն մէկը, իսկ իրենց հօր անունն էր Արզար, որ գիւղերօթիկ դպրոց ունէր Թիֆլիսի մէջ: Վրացիները չունին Արզար անունը: Այս բոլորէն զատ, անոնք իրենց համալսարանական կրթութիւնը ստացած էին Փեթերսպուրկի Հայոց եկեղեցւոյ օժանդակութեամբ:

Ակադեմիկոս Լ. Օրբէլի, իր կեանքին մեծագոյն տագնապը անցուց 1950ին, երբ իր պաշտօնակիցները ամբաստանեցին գինքը ըսելով, որ ան կը ստորագնահատէ իր ուսուցչին՝ փրոֆ. Փաւլովի արժէքը եւ մասնաւորաբար կը նսեմացնէ ռուս

մեծ գիտնականին կատարած աշխատանքները, զանոնք համարելով գերմանացի գիտուն «Հերինկի տնօրէնութեանց եւ փորձերուն կրկնութիւնը կամ ընդօրինակութիւնը», իբրեւ թէ ըսելու համար, որ «Փաւլով նորութիւն մը չէ բերած»: Իր նախանձորդները բնօգուցին անոր վրայ աւելի ծանր մեղք մըն ալ, ներկայացնելով զայն իբրեւ համայնավարութեան գաղափարական թշնամի մը, որ կը ջանայ գաղափարապաշտութիւնը հակադրել նիւթապաշտութեան: Գիտութեանց եւ բժշկութեան Ակադեմիաներու խառն մէկ նիստին մէջ, ուր ներկայ էր փրոֆ. Լ. Օրբելի, իր հակառակորդներէն փրոֆէսէօրներ Բուկով, Վաւիլով եւ Ռազենկով, որոնց կարդին նաեւ հայ գիտնական Եղրաս Հասրաթեան, ծանր որակումներով դատապարտեցին մեծանուն հայ ակադեմիկոսը, մեղադրելով միաժամանակ, որ ան խորհրդային փիլիսոփայական բառարանը կ'անուանէ «հակապիտական, հակամարքսեան եւ երբեմն մենշեւիկեան»: Այս բոլորին կ'ընկերանար նաեւ համաշխարհային պատմութեան մեծագոյն հրէշ Սթալինի լորձնաչուրթն վառարանութիւնը:

Ակադեմիաներու այդ նիստը բաւեց, որ փրոֆ. Լ. Օրբելի դառնայ չնորհազուրկ: Այդպէս ալ մնաց մինչեւ այն երջանկարեր օրը, երբ Սթալին իր հոգին յանձնեց դժոխքին: Այնուհետեւ, բազմատեսակ վերահաստատումներու կարդին, վերահաստատուեցաւ նաեւ ակադեմիկոս Լեւոն Օրբելիի հռչակն ու արժանապատուութիւնը: Ու երբ, տարիներ յետոյ մեռաւ ան, խորհրդային գիտական աշխարհն ու մամուլը մէկ-բերան ողբացին հռչակաւոր հայ ակադեմիկոսին մահը: Եւ, Հայաստանի գիտնականները, Վիքթոր Համբարձումեանի գլխաւորութեամբ, այս կորուստին առթիւ հրապարակ իջան ըսելու համար, որ «իր կեանքի 77 տարում վախճանուեց հայ ժողովուրդի տաղանդաւոր զաւակ, աշխարհահռչակ բնախօս, մեր ժամանակի փայլուն մտածողներից մէկը, բիւրեղեայ մաքրութեան տէր ակադեմական Լեւոն Օրբելեանը»:

ԿԱՐՕ ՀԱԼԱԲԵԱՆ

Խորհրդային Միութեան անուանի ճարտարապետներէն Կարօ Հալաբեան ծնած է Կիրովապատ (Գանձակ), 1897ին: Աւարտելէ յետոյ Թիֆլիսի Ներսիսեան միջնակարգ դպրոցը 1917ին, 1923ին գացած է Մոսկուա եւ հետեւած է ճարտարապետութեան: Վեց տարի ուսանելէ եւ վկայուելէ յետոյ, 1929ին վերադարձած է Երեւան, ուր աշխատած է մինչեւ 1931: Այնուհետեւ փոխադրուած է Մոսկուա, ուր եւ ապրեցաւ մինչեւ իր մահը:

Ուշագրաւ եղաւ Կարօ Հալաբեանի դերը խորհրդային ճարտարապետութեան զարգացման մէջ: Իր ալ գործօն մասնակցութեամբ կազմուեցաւ Խ. Միութեան Ճարտարապետական Ակադեմիան, որուն փոխ-նախագահն էր: Անոր նախագծերով կառուցուած են շատ մը կարեւոր շէնքեր, ինչպէս Մոսկուայի Կարմիր Թատրոնը, Նիւ Եորքի համաշխարհային ցուցահանդէսի խորհրդային եւ համամիութենական գիւղատնտեսական ցուցահանդէսի հայկական տաղաւարները, Սոչիի ծովային կայարանի շէնքը, եւլն.: Անոր կարեւորագոյն գործը եղաւ Սթալինկրատի վերակառուցման նախագծի մշակումը:

Իրբեւ խորհրդային պատուիրակութեանց պետ մասնակցած է ճարտարապետական միջազգային համագումարներու: Իսկ իբրեւ ակնառու ճարտարապետ համբաւ ունէր նաեւ արտախորհրդային աշխարհի մէջ: Մեծն Բրիտանիոյ ճարտարապետներու կայսերական հիմնարկութեան թղթակից-անդամ էր 1936էն ի վեր: Իսկ 1939ին ստացած էր Նիւ Եորքի պատուաւոր քաղաքացիի կոչում: Մեռաւ Մոսկուա, Յունուար 6ին:

ՎԱՀԷ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՎԱՀԷ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Արծրունեաց պատմական աշխարհի զաւակներէն Վահէ Արծրունի, ազգանուն անունով Մելիքսեթ Մուրատեան, ծնած է 1884ին, Շատախի կազրի գիւղը, հայ մելիքներու տոհմէն: Հայրը կորսնցնելով 1896ի կոտորածներուն, Վանի ամերիկայի միսիոնար Ռէյնոլտսի միջոցով կ'ընդունուի տեղւոյն ամերիկեան որբանոց-դպրոցը 1897ին, ուր կը մնայ 6 տարի եւ դասընթացքը աւարտելով կը նեռուի ուսուցչական եւ յեղափոխական ասպարէզը: Ապա, գործի կը լծուի իր ծննդավայրին մէջ:

Վ. Արծրունի 1906ին կանցնի Ամերիկա, ուր կը յաճախէ Հարվըրտ համալսարանը եւ 1913ին կ'աւարտէ անոր ընթացքը, վկայուելով իբրեւ միջազգային իրաւարանութեան մասնագէտ: Վերկայականը առանալէն յետոյ կը մնայ Ամերիկա, ուր կը դառնայ կուսակցական գործիչ, Հ. Ց. Դ. կեդր. կոմիտէի անդամ եւ «Հայրենիք»ի խմբագիրը:

Անկախ Հայաստանի ստեղծումէն յետոյ, 1919ին, Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութիւնը, Վահէ Արծրունին կը կանչէ Փարիզ: Այնտեղ կ'որոշուի ղրկել զայն Հայաստան: Պոլսոյ եւ Պաթումի վրայով, նոյն թուականի Օգոստոս 19ին կը հասնի ան Երեւան, ուր, կառավարութեան կարգադրութեամբ կը նշանակուի ներգաղթի վարիչ եւ միանգամայն բանագնաց Ամերիկացիներու եւ Անգլիացիներու մօտ: Յաջորդ տարին, 1920ին, կը ղրկուի Կարս, ներգաղթի եւ որբերու խնամարկութեան գործով եւ կը գործակցի Ամերիկեան Նպաստամատոյցին հետ: Կարսի գրաւումէն յետոյ կը բռնուի հոն եւ մեծ դժուարութեամբ կը յաջողի անցնիլ Թալինի շրջանը: Բոլշեւիկեան ապստամբութեան օրերուն նշանակուած էր արտակարգ դատաքանի նախագահ եւ մինչեւ ընդհանուր նահանջը մնաց այդ պաշտօնին մէջ: Եղաւ միաժամանակ Վասպուրականցիներու դինուորական մարմնի եւ պետական ապահովութեան խորհուրդի անդամ: Մասնակցեցաւ Փետրուարեան Ապստամբութեան եւ 1921ի Ապրիլ 2ին, հազարաւորներու հետ անցաւ Զանգեզուր, ուրկէ, քիչ յետոյ, փոխադրուեցաւ Իրան: Թաւրիզ մնաց աւելի քան տասնամեակ մը եւ իբրեւ ուսուցիչ պաշտօնավարեց տեղւոյն ամերիկեան «Մեմորիըլ» վարժարանին մէջ: Ապա, 1932ին փոխադրուեցաւ Թէհրան, ուր իբրեն համար ստեղծեց առեւտրական գործ մը, ապահովելով իր տնտեսական անկախութիւնը եւ միաժամանակ նուիրուելով ազգային – հասարակական գործունէութեան: Կ'անդամակցէր Թէհրանի Թեմի Պատգ. ժողովին եւ Թեմական Խորհուրդին:

Վահէ Արծրունի սահուն գրիչ ունէր եւ երկար տարիներով եղած է Թէհրանի «Ալիք»ին փնտռուած աշխատակիցը: Իր հեղինակութիւնն է երեք արարով թատերախաղ մը Նարրիկ իշխանի կեանքէն: Գրած է իր յուշերը կարսի օրերէն: Հրատարակած է վիպակ մը: Ունի նաեւ անտիպ գրութիւններ:

Տառապալից հիւանդութենէ մը յետոյ, Վահէ Արծրունի փակեց իր աչքերը Յունիս 17ին, ուշադրաւ հետք ձգելով իր եռեւը իբրեւ գաղափարական ու նուիրեալ գաղնակցական մը: Տարիքը՝ 74:

ԲԱՇԳԵԱՒՆԵՑԻ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Աւելի ճանչցուած՝ խմբապետ Մարտիրոս անունով: Եւ արժանացած այդ անունին՝ իր մարտական կեանքով եւ այդ կեանքի բազմաթիւ դրուագներով:

Խմբապետ Մարտիրոս ծնած է Բաշգեաւնի գիւղը, 1884ին: Արդէն 19 տարեկան՝ կը մտնէ ան Դաշնակցութեան շարքերը ճիշդ այն ժամանակներուն, երբ Հայոց եկեղեցական կալուածներու դրաւումը ցնցած էր Կովկասի հայութիւնը: Երկու տարի անց՝ հայ-թաթարական կռիւներու շրջանն էր: Ու Մարտիրոս, այդ կռիւներու ամրողջ տեւողութեան (1905–1906), իր ոգեմիկ ընկերներուն հետ դանուեցաւ պայքարի առաջին դծերուն վրայ: Կազմակերպեց իր գիւղի երիտասարդութիւնը եւ յանուն ինքնապաշտպանութեան արձակուած բոլոր կոչերուն ընդ առաջ գնաց անձնուէր պատրաստակամութեամբ մը: Ինքն ալ մէկը եղաւ այն հայդուկներէն, որոնք մասնակցեցան Իրանի սահմանադրական կռիւներուն: Այնուհետեւ վերադառնալով իր ծննդավայրը, մէկ կողմէ զբաղեցաւ իր տնտեսութեամբ, իսկ միւս կողմէ լծուեցաւ կուսակցական-կազմակերպական աշխատանքի:

Խմբապետական գործունէութեան իր շրջանը սկսաւ 1914ի պատերազմին, երբ Մարտիրոս մտաւ Դրոյի կամաւորական Բ. գունդը իբրեւ վաշտապետ: Դէպի Վան յառաջխաղացման ընթացքին (1915), Մարտիրոսի վաշտը գործեց միշտ իբրեւ յառաջապահ ոյժ: Իրրեւ այդպիսին ալ, ինքն ու իր վաշտը մաս կազմեցին Վան մտնող առաջին զօրամասերուն: Դարձեալ իր վաշտն էր, որ մասնակցեցաւ, այդ օրերուն, Շատախի եւ Փեսան գաշտի մէջ պաշարուած ժողովուրդի փրկութեան համար մղուած յաղթական կռիւներուն:

Խմբապետ Մարտիրոսը կը տեսնենք այնուհետեւ Տարօնի մէջ, 1915ի Յունիսեան կռիւներուն, երբ ան իր վաշտով հասաւ մինչեւ Նեմրութի ստորոտները: Դէպի Էրզրում մեծ յարձակողականի օրերուն (1916), Մանազկերտէն դէպի Խնուս արշաւող ուժերուն մէջ, խմբապետ Մարտիրոսի վաշտն էր, որ դրաւեց Խնուսի դաշտն ու Խնուս քաղաքը: Ու դարձեալ, ինքն ու իր վաշտը, այլ ուժերու հետ, չարունակեցին իրենց յառաջխաղացքը դէպի Մշոյ դաշտն ու Մուշ քաղաքը, ուր մտան թշնամին ջախջախելէ յետոյ: Իսկ ռուսական նահանջի սեւ օրերուն, ի միջի այլոց եւ անոր վաշտին վիճակեցաւ՝ նահանջող ժողովուրդի թիկունքին պաշտպանութիւնը, իրրեւ յետապահ ոյժ:

Կամաւորական գունդերու ցրուումէն յետոյ, խմբապետ Մարտիրոս կարճ ժամանակ մը մնաց իր գիւղը եւ ապա, 1917ի վերջերը մտաւ դարձեալ հայկական զօրամասերու մէջ, եւ, միշտ Դրոյի հրամանատարութեան տակ, մասնակցեցաւ Բաշ Ապարանի անկախութեան կռիւներուն:

Բոլշեւիկեան յեղափոխութեան առաջին օրերուն, Ռուբկինին հետ անցաւ ան Զանգեզուր, բայց երբ իմացաւ կարմիր խժդժութիւնները, անմիջապէս վերադարձաւ Բաշգեաւնի, ուր, իրրեւ ղեկավար ու կազմակերպիչ, գործօն դեր ունեցաւ Փետրուարեան Ապստամբութեան օրերուն, անցաւ իր շրջանի ապստամբներուն դլուխը եւ դրոհ տուաւ կարմիր բանակին դէմ, աքանչելի յաջողութիւններով:

կամիրներու կողմէ երեւանի վերաշրաւումէն յետոյ Զանգեզուր ապաստանող մարտիկներու վերջիններէն եղաւ խմբապետ Մարտիրոս, որ, ի վերջոյ, երբ Սիւնիքն ալ վտանգուեցաւ, ձգեց հայրենի հողը եւ բախտակից տարագիրներու բազմութեան հետ անցաւ Պարսկաստան: Ժամանակ մը մնաց Թաւրիզ, ապա փոխադրուեցաւ Թէհրան, ուր եւ ապրեցաւ մինչեւ իր մահը՝ 9 Նոյեմբեր 1957:

Խմբապետ Մարտիրոս եղաւ մէկը այն անհամար հայդուկներէն, որոնք, մահը արհամարհելով, լիովին կատարեցին իրենց պարտականութիւնը՝ հայ ժողովուրդի ինքնապաշտպանութեան եւ Հայոց հայրենիքի ազատագրութեան համար մղուած երկարամեայ կռիւներու շրջանին: Ու վար դրին զէնքը իրենց ձեռքէն այն առեն միայն, երբ այլեւս զարնելիք թիրախ չէր մնացած...

ԳԱՌՆԻԿ ԳԻՒԶԱԼԵԱՆ

ԳԱՌՆԻԿ ԳԻՒԶԱԼԵԱՆ

Վաստակաւոր ուսուցիչ եւ պատմագէտ Գառնիկ Գիւզալեան ծնած էր 1893ին Փարպի գիւղը, ուր իր նախակրթութիւնը ստանալէ յետոյ, յաճախած է Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանը, աւարտելով կրթական այդ հիմնարկութեան ամբողջական դասընթացքը:

Ապա, ժամանակ մը, դաղթականներու օգնութեան գործով զբաղելէ յետոյ, մտած է ուսուցչական ասպարէզ եւ պաշտօնավարած է Երեւանի Գայեանեանց վարժարանին մէջ:

Հայաստանի խորհրդայնացման առաջին շրջանին մնաց Երեւան եւ հետագային բերաւ իր մասնակցութիւնը Փետրուարեան Ապստամբութեան: Այնուհետեւ, երբ բոլշեւիկները վերադրաւեցին Հայաստանը, անցաւ Զանգեզուր եւ հանդիպ Իրան, բազմաթիւ մտաւորականներու հետ: Մնաց այնտեղ մօտ երկու տարի եւ 1923ին դրկուեցաւ Փրակա, բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար: Յաջողութեամբ աւարտեց տեղւոյն համալսարանին պատմագիտական ճիւղը, որ իր նախասիրած մասնագիտութիւնն էր:

Փրակայէն վերադարձին փոխադրուեցաւ Սուրիա եւ ժամանակ մը նշանակուեցաւ անօրէն Արաբ Բունարի ազգային վարժարանին: Ի վերջոյ, 1932ին հաստատուեցաւ Պէյրութ եւ այդ թուականէն մինչեւ 1957, ամբողջ 25 տարի պաշտօնավարեց Համազգայինի «Ննջան Փալանճեան» ճեմարանին մէջ, իբրեւ ազգային եւ մէջազգային պատմութեան դասախօս:

Հողեւին նուիրուած հայ մշակոյթին ու Հայոց պատմութեան, Գառնիկ Գիւզալեան հրատարակած է բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններ այդ նիւթերու շուրջ: Այդ ուսումնասիրութիւններէն առանձին գրքերով լոյս տեսած են «Հայ քաղաքական մտքի զարգացումը եւ Հ. Ց. Դաշնակցութիւնը», «Նիկողայոս Ադոնց որպէս պատմաբան», «Հայաստանի պատմութեան չրջանները» (Ա. մաս), «Ե. դարու կրօնական եւ քաղաքական չարժումները» (Ա. հատոր), «Հայոց պատմութիւն» (Ա. հատոր), «Խրիմեան Հայրիկ», եւլն.: Կխմբագրէ մնաց «Հայոց պատմութեան» Բ. հատորը:

Գառնիկ Գիւզալեան, որ Պէյրութ կը մնար, մեռաւ Աղեքսանդրիա յանկարծակի, Ապրիլ 8ին եւ թաղուեցաւ այնտեղ: Իր մահով հայ պատմագիտութիւնը կորսնցուց արժէքաւոր մասնագէտ մը, իսկ հայ մշակոյթը՝ իր լաւագոյն պաշտպաններէն մէկը:

ԱՐՄԷՆ ԱՆՈՅՇ

ԱՐՄԷՆ ԱՆՈՅՇ

Արմէն Անոյշ, բուն անունով Արմէն Մարաշլեան, ծնած է Ուրֆա 1907ին: Ծննդեան թուականն իսկ ցոյց կուտայ, որ ան ալ, իր բիւրբիւրաւոր բախտակից – տարեկիցներուն նման ունեցած է դժբախտ մանկութիւն մը եւ 8 տարեկանէն մինչեւ 11րդ տարիքը, տառապանքին տեսակը ճաչակած է այն սեւ օրերուն, եղեռնի ու տարագրութեան ճամբաներուն վրայ: Հրաշքով վերապրողներէն մէկն ալ եղած է ինքը, երբ, կառապանի մը բարեացակամութեամբ, կրցած է ինքզինքը նետել Հալէպ:

Այնտեղ, նախ կը պատսպարուի ֆրանսական որբանոցին մէջ, ուր քանի մը տարի կը ստանայ իր նախակրթութիւնը եւ ապա ուսանելով Հայկազեան վարժարանին մէջ, կ'աւարտէ անոր ընթացքը 1923ին: Հալէպէն կ'անցնի Պէյրութ, ուր եւս կը շարունակէ իր ուսումը եւ այնուհետեւ Սուրիա վերադառնալով, կը նուիրուի կրթական ասպարէզին եւ ուսուցչական ու տեսչական պաշտօններ կը վարէ ազգային վարժարաններու մէջ: Տարիներով եղած է Դամասկոսի Մխիթեան Վարժարանին տնօրէնը: Վերջին կրթական հաստատութիւնը, ուր պաշտօնավարեց դարձեալ իբրեւ տնօրէն, երկար տարիներով, եղաւ Հալէպի ազգային Հայկազեան Վարժարանը:

Արմէն Անոյշ եղաւ ոչ միայն խղճամիտ ու փորձառու դաստիարակ մը, այլեւ ունեցաւ ազգային – հասարակական արդիւնաշատ գործունէութիւն, իր գտնուած բոլոր վայրերուն մէջ: Նորահաս երիտասարդ՝ անդամագրուեցաւ Հ. Ը. Դաշնակցութեան եւ այնուհետեւ գտնուեցաւ կուսակցական պատասխանատու դիրքերու վրայ, իբրեւ կուսակցական վերին մարմիններու անդամ:

Եղաւ ան, միաժամանակ, դրչի մշակ մը, իբրեւ բանաստեղծ ու դրագէտ: Աշխատակցեցաւ բազմաթիւ օրաթերթերու եւ պարբերաթերթերու: Իր քերթուածներուն անդրանիկ դիրքը լոյս ընծայեց 1933ին, «Օրերուն հետ» ընդհանուր խորագրին տակ: Երկրորդ դիրքը՝ «Դարերու երգը» հրատարակեց 1945ին: Իսկ 1956ին հրապարակ ելաւ իր դիւցազներգական բանաստեղծութիւնները պարունակող մէկ այլ դիրքը՝ «Երկիր խռովքի»:

Եղաւ ան նաեւ կարող արձակագիր մը: «Այրուած քաղաքի մը պատմութիւնը» խորագրով հրատարակեց վիպական գործ մը, որ նուիրուած է իր ծննդավայրի պատմական հերոսամարտին: Արմէն Անոյշի վերջին գործը եղաւ «Արեան ճանապարհով» անունը կրող յուշագրութիւնը, որ մաս առ մաս լոյս տեսաւ «Հայրենիք» Ամսագրին մէջ եւ որ պատմութիւնն է իր որբութեան ու տառապալից կեանքին, տարագրութեան ճամբաներուն վրայ: Իր ընկերները, այժմ, ձեռնարկած են այս յուշագրութեան վերահրատարակման իրբեւ առանձին դիրք: Արմէն Անոյշ հեղինակն է նաեւ «Հայոց Պատմութեան» դասագիրքերու շարքի մը, որ լաւ ընդունելութիւն գտած է հայ վարժարաններու մէջ:

Հիւանդ էր տարիներէ ի վեր ու կը տառապէր ստամոքսէն: Մահէն ազատեցաւ 1958ի սկիզբները, վիրաբուժական գործողութեան մը ենթարկուելու: Բայց այնուհետեւ չկրցաւ վերադառնել իր առողջութիւնը: Եւ, հակառակ չդայլուած ամէն

խնամքի, աւանդեց իր հոգին Հալէպի մէջ, անցեալ տարուան Յունիս 8ին:

Արմէն Անոյշ հրաժեշտ տուաւ երկրաւոր վարձանցուկ կեանքին, իրրեւ կըթական մշակ եւ դրող լաւ անուն մը ձգելէ վերջ իր ետեւն:

ԶԱՐՈՒՀԻ ՊԱՀՐԻ

ԶԱՐՈՒՀԻ ՊԱՀՐԻ

Դրագիտուհի եւ վաստակաւոր հանրային գործիչ: Ծնած է Պոլիս 1880ին: Ա. աշխարհամարտէն առաջ եւ այնուհետեւ, վիճակագրի տարիներուն, Զարուհի Պահրի սրտանց նուիրուեցաւ հանրային աշխատանքի, Պոլսոյ մէջ: Նախ քան պատերազմը եղաւ ան վարիչներէն մէկը «Աշխատանքի Տան», որ կարի գործ կ'ապահովէր չքաւոր Հայուհիներու: Պատերազմի սկիզբն ալ ինք կազմակերպեց «ժողովրդական ապուր»ի եւ կաթնատու կիներուն կաթ հայթայթելու ձեռնարկները, Բերայի մէջ: Զինադադարէն յետոյ գլուխը անցաւ Հ. Կ. Խաչի Շիշլիի վիրաբուժական դարմանատան, այլ մանաւանդ «Զկզոք Տուն» կոչուող այն ձեռնարկին, որ կը դրաղէր անապահովներէն հաւաքուած որբերու ազգութիւնը ճշդելու դժուարին գործով: Վերջնապէս Փարիզ հաստատուեցաւ 1929ին եւ հոն ալ լծուեցաւ հանրային աշխատանքի, կրթական եւ բարեսիրական մարզերու մէջ:

Եւ սակայն, իր մէջ, հանրային կարօտութեանց հանդէպ կարեցութեան զգէն առաջ կամ այդ զգին հետ միասին չեշտուած էր դրական ընորհը: Առաջին չրջանին կանոնաւոր աշխատակիցն էր Հայկանոյշ Մուրճի «Հայ Կինը» պարբերաթերթին: Իր դլխաւոր յօդուածները եղաւ, սակայն, վիպադրութիւնը, ուր յայտնուեցաւ ան իրապաշտ դրողի անժխտելի արժանիքներով: Հնդինակն է ան յղացումով եւ յօրինուածքով կատարեալ, հայերէնով սահուն եւ հեռաքրքրութեամբ կարդացուող շարք մը վէպերու, որոնք, ընդհանրապէս կը ցոլացնեն հայ միջավայրը, հայկական եւ առաւելարար ընտանեկան բարքերն ու ըմբռնումները, տարբեր տարբեր դերակատարներու դրական կամ բացասական գիծերով: «Վոսփորի ափերուն վրայ» ընդհանուր խորագրով շարք մը կը կազմեն պոլսահայ կեանքէն առնուած իր երեք վէպերը՝ «Տայեան Դէորդ պէյ կամ Պատրիարքարանի վտղոցին ընակիչները», «Տագրը» եւ «Խաւարին մէջէն», որոնց մէջ յաջողապոյնը առաջինն է ապահովաբար: Յետոյ, երկու ուրիշ վէպեր՝ «Լուիզէթ»ը եւ «Ամպրոպ»ը, Փրանսահայ կեանքէն: Իսկ մէկ այլ վէպը՝ «Փառանձեմ»ը, պատկերացումն է հայկական ողբերդութեան, հակահայ հալածանքներու գծով:

Ի յարդանս իր դրական եւ հանրային գործունէութեան յիսնամեայ վաստակին, Փարիզի «Հայ Գրողներու Միութիւն»ը, յոբելինական հանդիսութիւն մը կազմակերպեց նախանցեալ տարուան Նոյեմբերի 10ին: Եւ, մեծարանքի այդ ցոյցէն վեց ամիս անց, Զարուհի Պահրի կնքեց իր մահկանացուն Փարիզի մէջ, անցեալ տարուան Մայիսի 13ին:

Ցիշատակենք այս առթիւ, որ Զարուհի Պահրի քոյրն էր նահատակ դաշնակցական գործիչ Բարսեղ Շահպազի, բայց չունէր անոր համոզումները ազգայինքաղաքական հարցերու մասին:

ՀՈՂՎԱՐՏԻՔ

ՋԱԻԼՆ ՍԱՐՈՒՆԻ.— Ծնած է Պարսիզակ 1898ի Յուլիսին: Գիւղին ազգ. վարժարանը վերջացնելէ յետոյ 1913ին, ուսումը չարունակած է ամերիկեան բարձր. վարժարանին մէջ: Կ'աքսորուի 1915ին, բայց կը յաջողի փախչիլ եւ երթալ Պոլիս: Այնտեղ կը զառնայ կապերէն մէկը պահուըտած զաշնակցականներու մէջեւ: Մեծ յանդգնութեամբ կը յաջողի ձերբակալուած զաշնակցականի մը տուն էն վախցնել կուսակցական թղթածրարը: Զինադադարի յաջորդ տարին կը մնայ Պրուսա, իրրեւ մարզանքի ուսուցիչ եւ ապա՝ Գիւղատնտեսական վարժարանը, իսկ 1920ին, 150 սկաուտներու հետ, իրրեւ խմբապետ կ'երթայ Հայաստան: Խորհրդայնացումէն յետոյ կը վերադառնայ Պոլիս եւ տարի մը կը պաշտօնավարէ Աբհխասրի մէջ, իրրեւ ուսուցիչ: Իսկ քէմալական յառաջխաղացման օրերուն կը մեկնայ Արամ կայծակին եւ կը յաջողի հասնիլ Իզմիր եւ հոնկէ Պոլիս: Ընդհանուր զաղթին կ'անցնի Ռումանիա եւ կը հաստատուի Պուքրէշ, իրրեւ առեւտրական, աշխատելով հանդերձ հանրային կեանքի մէջ: Ռումանիոյ համայնավարացումէն յետոյ, 11 Ապրիլ 1945ին, ուրիշ զաշնակցականներու հետ կը ձերբակալուի եւ ամիս մը եաք կը ղրկուի ռուսական բանտերը: Սեպտեմբերին, առանց զատի կը դատապարտուի 5 տարուան արգելափակման եւ Դեկտեմբերին կը ղրկուի Սիպերիա: Երբ կը վերջանայ բանտարկութեան հնգամեակը, 1950ի Մայիսին կը ղրկեն զինք կրասնոյարսքի աքսորավայրը, իրրեւ «ազատ» բանտարկեալ եւ հոն կը զրաղի փայտահատութեամբ, մինչեւ Պուքրէշ իր վերադարձը, 1956ի Մարտին: Այնուհետեւ ապրեցաւ հազիւ տարի մը եւ կնքեց իր մահկանացուն 30 Ապրիլ 1957ին: Զաւէն Սարունի, իր քաջութեամբ եւ չհնչող խառնուածքով սիրուեցաւ ամէնուրեք եւ այդ սիրոյն փաստը եղաւ այն, որ բոլոքի լուռ ցոյցով մը, Պուքրէշի զրեթէ բոլոր Հայերը ներկայ զտնուեցան իր յուղարկաւորութեան:

ՏՈՔԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍՕՄՈՒՆՃԵԱՆ.— Ծնած էր Պարսիզակ, 1879ին: Տեղւոյն ամերիկեան վարժարանէն անցած է Պոլսոյ համալսարանը, ուրկէ վկայուած է իրրեւ բժիշկ: Տարիներով աշխատած է Պրուսայի հայաշատ չրջաններուն մէջ: Եղած է նաեւ քաղաքապետական բժիշկ: Ա. աշխարհամարտին զերի ինկաւ Թրքական բանակէն Անգլիացիներուն ձեռքը, Պաղեստինի ճակատին վրայ: Իսկ 1922ի փոքրասիական աղէտին հետեւանքով ապաստանեցաւ Յունաստան եւ հաստատուեցաւ Թրակիոյ Քոմոթինի (Կիւմիւլճինա) քաղաքը: Ապրեցաւ հոն 35 տարի, ունեցաւ հանրօգուտ գործունէութիւն եւ տեղւոյն հայ համայնքի պատուակալման ամէնէն սուր չրջանին զտնուեցաւ պայքարի առաջին գծերուն վրայ, կենալով Հ. Ց. Դաշնակցութեան կողքին եւ առանձնելով ազգային մարմնոյ առենապետութիւնը, ժողովրդական ընտրութեանց արդիւնքով: Ընտրուեցաւ նաեւ Քոմոթինիի քաղաքապետական խորհուրդի անդամ եւ պաշտօնավարեց 4 տարի, իրրեւ այդպիսին: Տոքթ. Ց. Սօմունճեան ունէր հանրային չահերու եւ ազգային – քաղաքական առաջադրութեանց առողջ ըմբռնում: Խղճամիտ էր իրրեւ բժիշկ: Եւ, բնաւորութեամբ չհնչող, ընկերական եւ ուղղամիտ, սիրուած էր իր չրջապատէն: Մեռաւ Քոմոթինի, 1 Հոկտ. 1957ին:

ՏՈՔԹ. ՀԱՑԿ ՕՀԱՆԵԱՆ.— Գերմանիոյ Հայտէլպէրկ քաղաքին մէջ իր մահկանացուն կնքեց՝ կեանքին կարեւոր մէկ մասը Գերմանիա անցուցած Տոքթ. Հայկ Օհանեանը, որ ծնած էր Ռէչա (Իրան), 10 Նոյեմբեր 1883ին: Նորահաս երիտասարդ՝ նուիրուած է հանրային կեանքին: Հայ–թաթարական կռիւներու չրջանին զրաղած է զէնքերու փոխադրութեան գործով: Իրանի մէջ գործակցած է Եփրեմ Խանի հետ, 1908–1909 թուականներուն եւ վարած է պատասխանատու պաշտօնները: Այնուհետեւ անցած է Պերլին, ուր հետեւած է բժշկութեան եւ ապա վերադարձած

է Իրան, միշտ հանրային պրպտումներով կլանուած: Վերջնական կերպով հաստատուած էր նախ Պերլին, 1935ին, իսկ 1942էն ասդին եւ մինչեւ մահը բնակեցաւ Հայֆէլտկրկ: Աւելի քան քսանամեակ մը, հօր նման պարբերաբար ան Գերմանիոյ հայ ուսանողներուն վրայ եւ ամէն տեսակէտով օգտակար հանդիսացաւ հոնկէ անցնող Հայերուն: Հայֆէլտկրկ ապրած տարիներուն նուիրուեցաւ՝ Իսրայէլ Օրիի Գերմանիա անցուցած չրջանի եւ այնտեղ ունեցած գործունէութեան ուսումնասիրութեան եւ կարեւոր նիւթեր հաւաքելոյ այդ ուղղութեամբ: Այդ նիւթերու դասաւորումով պատրաստած էր հատոր մը, զոր չկրցաւ հրատարակել իր նիւթական նեղ վիճակին պատճառով: Հատորը կը մնայ հետեւաբար անտիպ: Ամուսնացած էր՝ իր ժամանակի յայտնի պարուհի Արմէն Օհանեանի հետ եւ աղջիկ մը ունի Մէքսիկա: Յարգուած անձ էր Պերլինի եւ մանաւանդ Հայֆէլտկրկի գերմանական չրջանակներուն մէջ: Մեռաւ 27 Հոկտ. 1957ին:

ԼԵՒՈՆ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԼԵՒՈՆ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ.— Ծնած է Խարբերդ— Մեղրէ եւ 1907ին աւարտած է տեղւոյն կեդրոնական Վարժարանը: Այնուհետեւ նուիրուած է կրթական ասպարէզին եւ 3 տարի պաշտօնավարած է Դատեմի ազգային վարժարանին մէջ: Աւելի լայն զարգացում ձեռք ձգելու ցանկութեամբ, 1910ին անցած է Պոլիս եւ մտած է տեղւոյն համալսարանին իրաւաբանական ճիւղը, ուրկէ վկայուած է 1914ին: Ընթացակայ՝ Ա. աշխարհամարտին թրք. բանակին մէջ: Զինադադարէն յետոյ 4 տարի եւս կը մնայ Պոլիս եւ ապա կ'անցնի Ամերիկա: Այնտեղ կը դառնայ Դաշնակցութեան գործիչ եւ տասն մըն ալ խմբագիրը՝ «Հայրենիք» օրաթերթին: Հաստատուած էր Ֆիլատէլֆիա եւ ամէնուրեք սիրուած ու յարգուած էր իր պատասխանական խառնուածքին եւ եռանդուն ու հեզահամբոյր բնաւորութեան շնորհիւ: Մեռաւ 12 Նոյեմբեր 1957ին; չուրչ 66 տարեկան հասակին:

ՏՈՔԹ. ԼԵՒՈՆ ՀԻՒՍԻՍԵԱՆ.— Շապին Գարահիսարի համբաւաւոր Հիւսիսեան գերդաստանի չառաւիղներէն մէկն էր՝ 1 Նոյեմբեր 1957ին, Պոսթընի մէկ հիւանդանոցին մէջ երկարատեւ հիւանդութենէ մը յետոյ մեռած Տոքթ. Լեւոն Հիւսիսեանը: Կը բնակէր Ուսթըր, ուր Հայերէ եւ Ամերիկացիներէ յարգուած անուն մըն էր ան: Երկրորդական ուսումը ստացած էր Մարզուանի ամերիկեան գոլէճին մէջ, ուրկէ անցած էր Պէյրութ եւ իբրեւ բժիշկ վկայուած էր տեղւոյն ամերիկեան համալսարանի համապատասխան ճիւղէն: Այնուհետեւ անցած էր Ամերիկա, Ա. աշխարհամարտին իբրեւ բժիշկ թրքական բանակին մէջ ծառայելէ յետոյ: Ամերիկայի մէջ ունեցաւ հանրային օգտաշատ գործունէութիւն դրօշին տակ Հ. Ց. Դաշնակցութեան, որուն անդամակցած էր երիտասարդ տարիքէն: Պարբերաբար աշխատակցած էր «Հայրենիք» օրաթերթին: Հիւանդութեան պատճառով, վերջին տարիներուն քաչուած էր գործօն կեանքէ: Տարիքը՝ 67ի մօտ:

ԹԱԳԻՈՐ ԱՃՎԱՃԵԱՆ.— Բնիկ մեծ-նոր-գիւղացի, ծնած՝ 1892ին: Նախակրթութիւնը գիւղին մէջ ստանալէ յետոյ կը ղրկուի Պոլիս եւ կ'աւարտէ կեդրոնական Վարժարանին ընթացքը: Այնուհետեւ կը պաշտօնավարէ իբրեւ ուսուցիչ իր ծննդավայրին եւ ապա Սէօլէօզի մէջ: Ա. աշխարհամարտին կը զինուորագրուի իբրեւ սպայ թրք. բանակին մէջ եւ կը վերապրի հրաշքով: Զինադադարին յաջոր-

ղած տարիներուն կը լծուի հանրային աշխատանքի եւ կը զբաղի որբախնամ, խնամատարական եւ կուսակցական գործերով: Ֆէմալական արշաւանքին հետեւանքով, 1922ին կը ղրկէ կորնթոս եւ 4 տարի կը պաշտօնավարէ որբանոցներու մէջ: Երբ որբերը կը ցրուին եւ որբանոցները կը փակուին, Թ. Այվազեան կ'անցնի Ֆրանսա 1926ին եւ կը հաստատուի Լիոն: Աւելի քան 30 տարիներ երբեք չդադրեցաւ ան ունենալէ հանրային օգտաշատ գործունէութիւն մը: Ամէն տեղ էր ան եւ ամէն գործի մէջ: Ու կը հասնէր բոլորին, Դաշնակցութեան նուիրուած զաղափարական զինուորի մը պատրաստակամութեամբ: Ծանկարծամահ եղաւ 16 Նոյեմբեր 1957ին, Գլամարի մէջ (Փարիզ), ուր այցելութեան գացած էր մահէն չարաթ մը առաջ:

ՅԱԿՈԲ ԱՂԱՍԵԱՆ.— Երաժշտական ու գրական կեանքի մէջ ունեցած իր ջանորհներով, այլեւ իր բարեխղճութեամբ, պարկեշտութեամբ ու համեստութեամբ սիրուած անձ մը եղաւ Յակոբ Աղասեան, որ ծնած էր 1890ին, անմահ Յակոբ Պարոնեանի ծննդավայրին՝ Էմիրնէի մէջ: Իր երկրորդական ուսումը առած էր Վենետիկի Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանին մէջ, իսկ Հռոմի մէջ ալ հետեւած էր երաժշտագիտութեան: Էմիրնէ վերադարձին պաշտօնավարած էր ծխախոտի ընկերութեան մօտ, եղած էր նաեւ Պոլիս, իսկ 1915ին տեղահանուած էր իր ընտանեկան պարագաներուն եւ Էմիրնէի բոլոր Հայերուն հետ դէպի Տէր Զօր: Ծնողքը այնտեղ կորսնցնելէ յետոյ ինք վերապրած էր հրաշքով եւ ապա, զինադադարին, անցած էր Պուլկարիա: Ֆիլիպէ բնակեցաւ աւելի քան 25 տարի: Այնտեղ, ինչպէս հետագային Պէյրութի մէջ, ուր փոխադրուած էր տասը տարիներ առաջ, ջութակի դաս տալը եղաւ իր գլխաւոր զբաղումը: Ց. Աղասեան գրչի մարդ էր միաժամանակ: Հրատարակած է հետաքրքրական դիրք մը իր ծննդավայրի հայութեան մասին — «Ադրիանուպոլսոյ հայ գաղութը»: Պէյրութի մէջ եղաւ «Ազդակ»ի եւ «Ակօս»ի մնայուն աշխատակիցը, իր պատմուածքներով եւ երաժշտական – գրական քննադատական յօդուածներով: Մեռաւ 26 Նոյեմբեր 1957ին:

ՏՈՔԹ. ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԻՍՐԱՑԵԼԵԱՆ.— Ծնած է Կէյվէ-Գուրապէլէն, 1884ին: Այնտեղ ստացած է իր նախնական կրթութիւնը: Պոլսոյ մէջ աւարտած է Պէրպէրեան Վարժարանը եւ ապա, 1909ին, վկայուած է իբրեւ բժիշկ տեղւոյն համալսարանէն: Աշխատած է Քասթէմունի, Պոլու եւ Իզմիր, ուրկէ 1922ին փոխադրուած է Ցունաստան: Այնտեղ մտաւ ան պետական – խնամատարական ծառայութեան մէջ: Ապա անցաւ Պուլկարիա եւ Ֆրանսա եւ հուսկ յետոյ վերադարձաւ դարձեալ Ցունաստան, ուր հաստատուեցաւ Աթէնքի Տուրդութի հայարնակ գաղթականային մէջ: Եղաւ խղճամիտ բժիշկ, աղքատին բարեկամ եւ իր արուեստը ի գործ դրաւ Աթէնքի մէջ աւելի քան 30 տարիներ: Ծայրայեղօրէն բծախնդիր էր հայերէն լեզուի ուղիղ գործածութեան համար եւ աչքէն չէր վրիպեր լեզուական որեւէ սխալ: Մեռաւ Աթէնքի մէջ, 1957ի Նոյեմբերի վերջերը:

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ.— Հայաստանի պետական թատրոնի վաստակաւոր դերասանուհիներէն Ռուզաննա Վարդանեան մեռաւ Երեւանի մէջ, 10 Դեկտեմբեր 1957ին:

ԱՐՄԵՆԱԿ ՏԷՐ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ.— Սայաթ Նովայի երգերուն լաւագոյն կատարողներէն մէկը եղաւ Հայաստանի արժէքաւոր երգիչներէն Արմենակ Տէր Աբրահամեան, որ կնքեց իր մահկանացուն Երեւանի մէջ, 14 Դեկտ. 1957ին: Ունէր շատ գրաւիչ ձայն, զոր յաճախ լսած են նաեւ Երեւանի ձայնասփիւռէն արտասահմանի ունկնդիրները: Զկրցանք դժբախտաբար ձեռք ձգել կենսագրական տեղեկութիւններ այս չնորհալի երգչին եւ դերասանուհի Ռուզաննա Վարդանեանի մասին:

ԼՈՒԹՖԻ ՄԻՆԱՍ
(երիտասարդութեան նկար)

ԼՈՒԹՖԻ ՄԻՆԱՍ.— Ամերիկայի Ուոթըրթաուն քաղաքին մէջ, 19 Դեկտ. 1957ին մեռաւ ծանօթ մտաւորական եւ բանաստեղծ Լութֆի Մինաս, շուրջ 65 տարեկանին: Մնած էր Խարբերդի Քեսրիկ ղիւղը եւ աւարտելէ յետոյ Խարբերդի կեդրոնական վարժարանը, 1912ին անցած է Ամերիկա: Այնտեղ, հետեւելով բարձրագոյն ուսման, աւարտեց Փրովիտէնսի Պրաուն համալսարանը: Երկար տարիներով դործօն աշխատանքներ տարաւ Դաշնակցութեան շարքերուն մէջ եւ վերջին տարիներուն մխայն, պահելով հանդերձ իր գաղափարական նուիրումը իր պաշտած կուսակցութեան հանդէպ, քաշուած էր դործօն կեանքէ: Կը զբաղէր ապահովագրական դործերով: Նշանակելի անուն մը եղաւ ան ամերիկահայ բանաստեղծներուն մէջ: Գրած է բազմաթիւ հայրենասէր քերթուածներ, զոր կրցած է ամփոփել չորս գիրքերու մէջ — «Գարուն», «Մէր-կաթին», «Արեւելական» եւ ամէնէն վերջինը՝ «Փշրուած բաժակ»: Աշխատակցած է «Հայրենիք» Ամսագրին: Աւենին դործօն մասնակցութիւնը բերաւ՝ իւ նպաստ Համազդայինին Լ. Շանթի կատարած հանդանակութեան:

ԴԵՐԱՍԱՆ ԲԱՐՍԵՂ ԱԲՈՎԵԱՆ.— Հալէպի մէջ, Յունուար 18ին, 77 տարեկանին մեռաւ վաստակաւոր դերասան Բարսեղ Աբովեան, որուն բեմական դործունէութեան 50ամեակը տօնուած էր այնտեղ 1952ին: Բնիկ Թիֆլիսցի՝ բեմական կեանքին նուիրուած է ան 1902էն սկսեալ, իր նախակայլերը նետելով Սիրանոյշի թատերախումբին մէջ: Այնուհետեւ, առանձին կամ խումբով չրջած է Կովկասի, Հայաստանի եւ արտասահմանեան գաղութներու դլխաւոր կեդրոնները, տառնձնելով դլխաւոր դերեր բազմաթիւ թատերախաղերու մէջ: Իր մասին աւելի հանդամանօրէն դրած ենք Տարեդրքիս 1956ի հատորին մէջ (էջ 270–71):

ԹԱԴԷՈՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ԹԱԴԷՈՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ (ԹԱԴԷ).— Մնած է Շուշի, 1884ին: Աւարտած է Երեւանի թեմական դպրոցը 1904ին եւ լծուած է Դաշնակցութեան քարոզչական աշխատանքին իւ ծննդավայրին եւ այնուհետեւ Բաղուի շրջանին մէջ: Շրջիկ-գործիչ՝ 1906ին եղած է Սիւնեաց շրջանը եւ ապա Երեւան ու նորէն Բաղու, ուր ձերբակալուելով աքսորուած է Սամարա-Օրէնպուրկ: Աքսորէն վերադարձած է 1908ին եւ նշանակուած է Դիլգակի հայկ. դպրոցներու տեսուչ: Տեսչական պաշտօններ վարած է նաեւ Պաթում եւ Դերբենդ: Ա. աշխարհամարտին, իբրեւ սպայ ծառայած է ռուսական բանակին մէջ եւ դտնուած է Մուշ: Բոլշեւիկեան յեղափոխութենէն յետոյ հայկ. զօրամասերու վերակազմակերպման դործով եղած է Կովկաս, իսկ Հայաստանի անկախութեան շրջանին, 1919–1921, վարած է Հ. Հ. Բաղուի հիւպատոսի պաշտօնը, Այնուհետեւ 1921ի Մարտին, Պաթումի անկման օրերուն, անցած է Պոլիս եւ ապա Ռումանիա,

ուր եղած է տեսուչ Քոնստանցայի ազգ. վարժարանին: Ռումանիայէն անցաւ Գերմանիա, զերմանական նահանջի ժամանակ, 1944ին եւ բնակեցաւ նախ Պրէսլաու եւ ապա Ռոթվայլ եւ Շթուքկարտ: Ամերիկա փոխադրուեցաւ 1950ին եւ հաստատուեցաւ Պոսթըն, ուր եւ մեռաւ սրտի տագնապով, 19 Հոկտ. 1957ին: Պոսթըն զբաղուած տարիներուն կ'աշխատակցէր «Հայրենիք»ին, յօդուածներով եւ յուշագրութիւններով:

ՏՈՔԹ. ԱՐԱՄ ՄԱՀՍԻՐԻՃԵԱՆ

ՏՈՔԹ. ԱՐԱՄ ՄԱՀՍԻՐԻՃԵԱՆ.— Պատանի տարիքէն Հ. Ը. Դաշնակցութեան շարքերը մտած՝ Տոքթ. Արամ Մահսիրիճեան եղաւ անոր հաւատարիմ ու գաղափարական պինդ սրներէն մէկը, մինչեւ իր մահը: Ծնած է Ատանա 1900ին: Իր պատանեկան տարիքը անցուցած է Սուրիոյ եւ Պաղեստինի անապատներուն մէջ, իբրեւ ագռոտական: Զինադադարէն յետոյ անցած է Կիլիկիա եւ մասնակցած է Հաճընի ինքնապաշտպանութեան կռիւներուն: Այնուհետեւ յաճախած է Պէյրութի Ֆրանսական համալսարանը եւ վկայուած է իբրեւ վիրաբոյժ-աւտոմնարոյժ: Ապա հաստատուած է Պաղեստին, նախ Նազարէթ եւ յետոյ Հայֆա: Պաղեստինի պատերազմին հետեւանքով տուն-տեղ եւ գործ լքած, 1948ին փոխադրուեցաւ Գահիրէ, ուր, բացառիկ ճիգերով յաջողեցաւ անգամ մըն ալ չսկսիլ իր մէջքը եւ ունենալ իր գործատունը Հելիոպոլսոյ մէջ: Իր կեանքը եղաւ համակ նուիրում մը իր ժողովուրդին եւ իր պատկանած կուսակցութեան, մանաւանդ Կիլիկիոյ եւ Պաղեստինի մէջ: Մեռաւ 28 Դեկտ. 1957ին:

ԵՒԱ Գ. ԻՓԷԿԵԱՆ.— Ազգային բարերարուհի: Ծնած է Պոլիս եւ 1920ին փոխադրուած է Ալեքսանդրիա, ուր պաշտօնավարեց իբրեւ ազգ. վարժարանի ուսուցչուհի եւ ունեցաւ հանրօգուտ գործունէութիւն Լեւոն Շանթի, Նիկոլ Աղբալեանի եւ Գասպար Իփէկեանի այնտեղ գտնուած չրջանին, առանձնապէս աստաբելով Համազգայինի հիմնադրութեան աշխատանքներուն: Ամուսնացած էր ծխախոտի գործարանատէր Գէորգ Իփէկեանի հետ, զոր կորսնցուց վաղահասօրէն: Մահէն երկու ամիս առաջ, շուրջ 30·000 եգիպտ. ոսկի արժէքով իր ամբողջ չարժուն եւ անշարժ հարստութիւնը պաշտօնապէս նուիրեց Ալեքսանդրիոյ հայ համայնքին: Եգիպտահայոց Առաջնորդ Տ. Մամբրէ արքեպ. Սիրունեանի նախագահութեամբ, Ալեքսանդրիոյ Առաջնորդարանը ազգային յուշարկաւորութիւն կատարեց ի յարգանս հանգուցեալին: Տիկին Եւա Գ. Իփէկեան մեռաւ Յունուար 22ին, յետ երկարատեւ հիւանդութեան:

ԻՎԱՆ ԹԵՒՈՍԵԱՆ.— Բուն անունով Յովհաննէս, որ զարարագրի մըն էր եւ ծնած էր Շուշի, 1902ին: Հակառակ իր ծագումին եւ հակառակ էլեկտրական ճարտարապետի իր բացառիկ ընդունակութեանց, երբեք չէ ապրած Հայաստանի մէջ: Տարիներով աշխատած է Ֆ. Միւրեհեան պատերազմական եւ ապա նաւաշինական արդիւնաբերութեանց մէջ, իբրեւ վարիչ, իսկ Բ. աշխարհամարտի ընթացքին իրեն վստահուած էր երկրին ռազմական արդիւնաբերութիւնը: Նաւթային եւ հանքային արդիւնաբերութեան նախարար եւ փոխ-վարչապետ նշանակուեցաւ 1949ին, իսկ 1956ին կոչուեցաւ դիւանագիտական պաշտօնի եւ իբրեւ դեսպան ղրկուեցաւ Ճաւոն: Ֆ. Միւրեհեան Կոմպարտիայի անդամի հանդամանքով ունեցած

է կարեւոր դիրք եւ կուսակցութեան 18րդ, 19րդ եւ 20րդ համագումարներուն մէջ յաջորդարար ընտրուած է կեդր. կոմիտէի անդամ: Մեռաւ Թոքիօ, Մարտ 30ին, թոքերու քանէրէ, առանց Հայաստանին ու հայ ժողովուրդին օգուտ մը տունենալու:

ԱԶԱՏ ՎՇՏՈՒՆԻ

ԱԶԱՏ ՎՇՏՈՒՆԻ.— Հայ դրական կեանքին մէջ իրրեւ ապաւորապաշտ, ապա եւ ապագայապաշտ բանաստեղծ յայտնուեցաւ Ազատ Վշտունին, որ սկսաւ մամուլի մէջ երեւիլ 1915էն ընկսկսել եւ այդ թուականին ալ հրատարակեց իր քերթուածներու առաջին հատորը: Մինչեւ Հայաստանի խորհրդայնացումը անկաշկանդ թռիչք ունեցող իր արուեստը, սակայն, ուրիշ արուեստներու եւ ... արհեստներու կարգին առնուեցաւ խստադոյն հակակշռի տակ, 1921էն յետոյ եւ Ազատ Վշտունին ալ դարձաւ խորհրդային բռնատիրութեան սպասարկուներէն մէկը: Այս պարտաւորիչ սպասարկութեան կողքին, սակայն, բանաստեղծը մէջ ընդ մէջ կրցաւ թեւ տալ նաեւ տարբեր զգայնութեանց, որոնց չնորհիւ վաղը անպայման բան մը մնացած կ'ըլլայ իրմէ Հայոց դրականութեան մէջ: Ազատ Վշտունի ծնած է Վան, 1894ին (ըստ խորհրդային աղբիւրի՝ 1890ին) եւ հոն ալ սորացած է իր կրթութիւնը: Անցնելով Կովկաս, իրրեւ խոստմնալից եւ իր կազմաւորման ճամբան դտած բանաստեղծ, գրաւած էր Ցովհաննէս Թումանեանի ուշադրութիւնը, 1914ին եւ անոր ցոյց տուած քաջալերանքին չնորհիւ սկսած էր աշխատակցիլ իր ժամանակի կովկասահայ թերթերուն: Ազատ Վշտունիի քերթուածները հրատարակուած են երեւանի մէջ, քանի մը գիրքերով: Մեռաւ ան 26 Մարտ 1958ին, Երեւանի մէջ:

ՌԻՆ (ՌՈՒԲԻՆ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ).— Սիրուած դրագէտ Ռիւն յանկարծամահ եղաւ Մարտ 31ին, Պուէնոս Այրէսի մէջ: Շնորհալի վիպագիր էր եւ հետաքրքրութեամբ կարդացուած են միշտ իր հեղինակութիւնները, որոնց մեծագոյն մասը լոյս տեսաւ ժամանակին «Հայրենիք» Ամսագրին մէջ, ինչպէս «Գնդակահարուածները», «Որբերը», «Դաղաղադործը», «Շրջմոլիկը», եւլն.: Այս գործերէն «Գնդակահարուածները» միայն հրատարակուեցաւ առանձին հատորով: Ռիւն ծնած է Վան եւ երկար տարեն մնացած է Հայաստան: Այնուհետեւ իր կայքերը եղած են Պոլիսը, Եգիպտոսը եւ Փրկական, ուր ղրկուած էր իրրեւ ուսանող, Հայաստանի անկախութեան վերջալոյսէն յետոյ: Ի վերջոյ հաստատուեցաւ Արժանթինի եւ ժամանակ մը տառնձնեց «Արմենիա» թերթին խմբագրութիւնը, Պուէնոս Այրէսի մէջ: Տարիքը կը մօտենար 65ի:

Ի. Ա. ԵՐԱՆ.— Բնիկ Զմշկածագցի եւ բուն անունով Երուանդ Ա. Իգնատիոսեան, ծնած էր 1876ին եւ 90ական թուականներուն դաղթած էր Ամերիկա: Ի վիճակի չըլլալով հետեւիլ համալսարանական դասընթացքի, ինքնազարգացման ղարկ տուած է յաճախելով դիշերային դպրոցներ եւ լաւ սորված է անգլերէնն ու Ֆրանսերէնը: Վառմեանի խմբագրութեան չրջանին եղած է «Հայրենիք»ի դրաշարադասակը, այլեւ աշխատակիցը: Այդ չրջանին էր որ պատրաստած է ան անգլերէնէ հայերէն եւ հայերէնէ անգլերէն դրպանի բառարանը, որ արժանացաւ բազմաթիւ ժողովրդութեանց եւ որ մինչեւ այսօր ալ կը դործածուի անգլերէն սորվողներու

վողմէ: Աւելի ետքը ունեցաւ ան իր սեփական գրատունն ու տպարանը, ուրկէ, ի միջի այլ հրատարակութեանց, 1921ին լոյս տեսաւ նաեւ փրոֆ. Ց. Գ. Զաքմաքճեանի անգլերէնէ հայերէն ընդարձակ բառարանը: Հետագային իր տպարանը յատկացուց ան անգլերէն հրատարակութեանց: Մեռաւ Ապրիլ 7ին, Ֆլորիտայի Մայամի քաղաքին մէջ:

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ.— Կոմիտաս Վարդապետի հինգ արժանաւոր աներէն մէկը եղաւ ատենին, Պոլսոյ մէջ, Վաղարշակ Սրուանձտեանցը, որ այնուհետեւ իր կեանքը ամբողջութեամբ նուիրեց հայ երաժշտութեան եւ գործաւ մեր ժամանակներու լաւագոյն երգահաններէն մէկը, արտասահմանի մէջ: Շատ են իր հեղինակած եւ դաշնաւորած երգերը, որոնք տպուած են մեծ մասով եւ տեղ գտած են միշտ երգահանդէսներու յայտագիրներուն մէջ: Ունի նաեւ անտիպ կտորներ: Երկար ժամանակ ապրած է Աղեքսանդրիա եւ պաշտօնավարած է այնտեղ իբրեւ երաժշտութեան ուսուցիչ: Ի վերջոյ փոխադրուած է Ամերիկա եւ հաստատուած է Ֆրէզնօ, ուր կազմակերպած է երգչախումբեր եւ տուած է բազմաթիւ երգահանդէսներ: Ծնած էր Վան եւ տարիքը կ'անցնէր 65ը: Վերջին 5-6 տարիներուն քայքայուած էր իր առողջութիւնը եւ չէր կրնար աշխատիլ: Մեռաւ Ապրիլ 16ին, Ֆրէզնոյի մէջ:

ՀԱՑԿԱՆՈՑՇ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ
(Ի դիմակար Մ. Սարեանի)

ՀԱՑԿԱՆՈՑՇ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ.— Հայաստանի տաղանդաւոր երգչուհիներէն մէկը եղաւ Հայկանոյշ Դանիէլեան, որ իր երաժշտական կրթութիւնը ստացած էր Փեթերսպուրկի երաժշտանոցին մէջ: Աւարտելով այս հիմնարկութիւնը 1922ին եւ արժանանալով այդ տաքին Անտոն Ռուպինշթայն մրցանակին, նոյն թուականէն սկսեալ բեմ եկած է Փեթերսպուրկի եւ Թիֆլիսի Օփերաներուն մէջ: Երգչուհի եւ օփերայի դերասանուհի իր ձիրքերը, սակայն, իրենց ամբողջական փթթումը տեսած են 1933էն ասդին: Այդ թուականին բացուած էր Երեւանի Պետական Օփերան, ուր, Հայկանոյշ Դանիէլեան հրաւիրուեցաւ իբրեւ առաջին երգչուհի: Բեմ եկած է ան բոլոր դասական օփերաներու մէջ, ստանձնելով գլխաւոր դերերը Անտոնիտայի, Մարֆայի, Ճուլիէթթայի, Միմիի, Լաքմէի, Վիոլէթթայի, Ռոզինայի, եւլն.: Իսկ բացառիկ հարազատութեամբ բեմ եկած է ան հայկական օփէրաներէն Անուշի եւ Օլիմպիայի դերերուն մէջ: Ունէր սքանչելի եւ արտայայտիչ ձայն եւ արտակարգօրէն խստապահանջ էր ինքն իրեն եւ իր արուեստին հանդէպ: Հանրային կեանքի մէջ երկու անգամ ընտրուած է Հայաստանի եւ Խ. Միութեան Խորհրդարաններու անդամ եւ 1939ին ստացած էր ժողովրդական արուեստագիտուհիի կոչումը: Պարգեւատրուած էր Լենինի շքանշանով եւ այլ մէտալներով: Հակառակ իր յառաջացած տարիքին, ձայնը պահած էր միշտ իր գեղեցկութիւնը: Ծնած էր Թիֆլիս, 1893ին: Մեռաւ Երեւան, Ապրիլ 19ին:

ՏԻԳՐԱՆ ՓԻՐԱՆԵԱՆ.— Ծնած է Կիւրին, 1882ին եւ ծննդավայրին մէջ իր նախնական կրթութիւնը ստանալէ յետոյ, յաճախած է նաեւ Այնթափի դպրեվը: Տեղահանութեան սարսափներէն վերապրելով, 1918ի գիւնադաշտարէն յետոյ հաստատուած է Հալէպ, զբաղած է առեւտուրով եւ միաժամանակ նուիրուած է տեղւոյն ազգային կեանքին, աշխատելով մասնաւորաբար կրթական գործի մէջ, իբրեւ

հոգեւարձութեան առենապետ Հայկազեան երկսեռ վարժարանին։ Եղած է նաեւ ուսուցիչ։ Ունէր պրպղի շնորհ եւ հաճելի պատմուածքներով ու այլ նիւթերով աշխատակցած է «Աղդակ»ին, «Ցառաջ»ին եւ այլ թերթերու։ Ֆրանսա վերադարձեցաւ 1929ին եւ հաստատուելով Մարսէյլի մէջ, այնտեղ ալ ապրեցաւ մինչեւ իր մահը, անցեալ տարուան Յունիս 14ին։

ՏՈՔԹ. Յ. ՍԻՎՐԻՀԻՍԱՐԵԱՆ

ՏՈՔԹ. ՅԱԿՈԲ ՍԻՎՐԻՀԻՍԱՐԵԱՆ.— Բարեխիղճ՝ իրրեւ բժիշկ, զաղափարապաշտ՝ իրրեւ հանրային մարդ եւ անձնուէր՝ ինքզինքը մոռնալու աստիճան, — այսպիսին եղաւ Մարսէյլի Հայոց սիրելի Տոքթ. Յակոբ Սիվրիհիսարեանը։ Դպրթականական հեղեղին հետ Ֆրանսա նետուած վերքրասիական ազէտէն յետոյ, հաստատուեցաւ Մարսէյլ եւ հոն ալ ապրեցաւ մինչեւ իր մահը, աւելի քան 35 տարիներ։ Ունեցաւ հոն հանրօգուտ երկարամեայ գործունէութիւն եւ եղաւ Հարաւային Ֆրանսայի թեմին Ազգային կեդրոնական վարչութեան առենապետը, երկար ժամանակով։ Յիշատակելի պիտի մնայ իր նուիրումը Աւետիս Ահարոնեանին, զոր տեւապէս խնամեց 14 տարի, անոր ծանր ու տառապալին հիւանդութեան ամբողջ ժամանակաշրջանին։ Բժշկական ուսումն ու վկայականը ստացած էր Պոլսոյ համալսարանէն եւ մինչեւ Ֆրանսա հաստատուիլը իր արուեստը ի գործ դրած էր Թուրքիոյ մէջ։ Մնած էր Աֆիոն Գարահիսար։ Յանկարծամահ եղաւ Ապրիլ 20ին, 73 տարեկանին, Մարսէյլի Սէն Ժերոմ արուարձանի իր բնակարանին մէջ։ Կատարուեցաւ ազգային յուղարկաւորութիւն, փարիզի Հայոց Առաջնորդ Տ. Սերովբէ եպիսկոպոսի նախագահութեամբ։

ՏՈՔԹ. Գ. Մ. ԿԱՐՈՑԵԱՆ.— երկար ժամանակով հիւանդապէն վիճակի մէջ ապրելէ յետոյ, Տոքթ. Գ. Մ. կարոյեան կնքեց իր մահկանացուն Պոսթընի մէջ, Յունիս 17ին։ Մնած էր Խարբերդի Փէրչէնճ գիւղը։ Իր երկրորդական կրթութիւնը Խարբերդի ֆրանսական գոլէճին եւ ապա Վենեսիկի մէջ ստանալէ յետոյ, յաճախած է ան Պէյրութի ֆրանսական համալսարանը եւ հոնկէ ալ վկայուած է իրրեւ բժիշկ։ Ա. աշխարհամարտին ծառայած է Թրքական բանակին մէջ եւ ապրած է տարադրութեանց սարսափները։ Այնուհետեւ անցած է Ամերիկա, ուր, իրրեւ ձեռնհաս բժիշկ եւ հանրային մարդ, վայելած է իր չրջապատին սէրն ու յարգանքը։ Մօտէն կը հետեւէր ազգային–մասնորհական չարժման եւ երկար տարիներով եղած է «Հայրենիք»ի պնահատուած աշխատակիցներէն մէկը, իր բժշկական, գրական եւ հանրային–քաղաքական յօդուածներով։ Անդլերէնէն զատ, կը տիրապետէր նաեւ ֆրանսերէնին։ Մահէն քանի մը ամիս առաջ լոյս տեսած էր «Մեծ Եղեռնի նահատակ հայ բժիշկները» անունով իր գիրքը, որ վկայութիւնն է ոչ միայն տարիներու իր խղճամիտ պրպտումներուն, այլեւ հայ մարդու իր խառնքին, ի դէմս այն բարբարոսութեանց, որոնց զոհ գացին անհամար հայ բժիշկներ եւ դիտութեան նուիրուած մարդիկ, Թուրքիոյ մէջ, մասնաւորաբար Մեծ Եղեռնի տարիներուն։ Տարիքը կը մօտենար 70ի։

ԱՐՓԻԱՐ ԴԱՐԱՄԱՆԼԵԱՆ.— կարզաթող եկեղեցական՝ Վիեննայի Մխիթարեան Ուխտէն եւ երկար ժամանակով ապրած Վիեննայի մէջ, հինգ տարիներէ ի վեր իրրեւ ուսուցիչ կը պաշտօնավարէր Հալէպի «Քարէն Եփփէ» Ազգային ձեմա-

բանը: Կը տիրապետէր հայագիտութեան եւ պատմագիտութեան: Տարիներէ ի վեր կ'աշխատակցէր «Արեւելք» օրաթերթին: Մեռաւ յետ կարճատեւ հիւանդութեան, Հալէպի մէջ, 51 տարեկանին:

Տ· ԱՐՇԱԻԻՐ ՔՀՆԳ· ՎԱՐԴԵՐԵՍԵԱՆ

Տ· ԱՐՇԱԻԻՐ ՔՀՆԳ· ՎԱՐԴԵՐԵՍԵԱՆ·— Ուսուցչական եւ եկեղեցական բազմամեայ վաստակի տէր՝ Տ· Արշաւիր քհնյ· Վարդերեսեան ծնած է Պարսիզակ, 9 Դեկտ· 1875ին: Գառնիկ էր իր աւազանի անունը եւ այդպէս ալ ճանչցուեցաւ մինչեւ իր քահանայացումը: Երեք տարի յաճախած է Արմաշի Դպրեվանքը եւ տարիներ յետոյ, 1906ին, վկայուած է Պրուսայի չերամատուծական վարժարանէն: Իբրեւ ուսուցիչ, 1897էն մինչեւ 1904 պաշտօնավարած է իր ծննդավայրի Մխիթարեան վարժարանին մէջ: Վեց տարի ալ, 1909–1915, եղած է Քէօթահիոյ Ս. Էջմիածին ազգ· վարժարանին տնօրէնը: Ա. աշխարհամարտի տարիները ղրեթէ կ'անցնէ Պոլսոյ տպայից վարժարանին մէջ եւ պինադաղարին, տարի մը եւս Քէօթահիա մնալէ յետոյ, 1919ին կը վերադառնայ Պոլիս, ուր, տարի մը իբրեւ ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ Գատըղիւղի Արամեան վարժարանին մէջ եւ ապա տարի մըն ալ կը վարէ Օրթաղիւղի ազգ· վարժարանին տնօրէնութիւնը: Գահիրէի Ս. Աստուածածին եկեղեցիին համար քահանայ կը ձեռնադրուի 1921ին ձեռամբ Թորգոմ եպիսկ· Գուշակեանի: Այնտեղ ալ կը պաշտօնավարէ ամբողջ 37 տարի: Հմուտ էր հայերէնի, ֆրանսերէնի եւ եկեղեցական երաժշտութեան: Աչխատակցած է հայ մամուլին յօդուածներով եւ ֆրանսերէնէ թարգմանութիւններով: Տարիներ շարունակ անդամակցած է Գահիրէի ազգային երեսփոխանական եւ կրօնական ժողովներուն: Ուսուցչական, հոգեւորական եւ հանրային ասպարէզներուն անչահախնդրօրէն նուիրուած, բարի, զոհաբերող եւ աղքատին բարեկամ անձ մը եղաւ Տ· Արշաւիր քահանան, որ վախճանեցաւ Գահիրէի մէջ, նոյեմբեր տարուան 22ին:

Տ· ԵՓՐԵՄ Ա· ՔՀՆԳ· ԷՊԷԵԱՆ·— Մօտ իննսուն տարեկան հասակին, Պոլսոյ մէջ, անցեալ ամառ վախճանեցաւ Մայր Եկեղեցւոյ աւագերէց Տ· Եփրեմ Ա· քհնյ· Էպէեան, որ ծնած էր Սկիւտար, 18 Հոկտ· 1869ին: Քահանայ ձեռնադրուած է 30 Յուլիս 1900ին եւ իբրեւ այդպիսին պաշտօնավարած է Պոլսոյ զանազան թաղերուն մէջ: Եղած է նաեւ ուսուցիչ հայերէնի, թուրքերէնի, կրօնագիտութեան եւ եկեղեցական երաժշտութեան: Ծօրինած է կրօնական եւ աչխարհական երգեր: Անդամակցած է վարչական եւ կրօնական ժողովներու եւ տեսուչ խորհուրդներու եւ ընդհանրապէս ունեցած է արդիւնաչատ գործունէութիւն, իր քահանայութեան ամբողջ չրջանին:

Տ· ԵՂԻՇԷ Ծ· ՎՐԴ· ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ·— Վիեննայի Հայոց Հոգեւոր Հովիւը, 1929էն ի վեր: Աւազանի անունով՝ Գրիգոր, Տ· Եղիշէ Ծ· վրդ· ծնած է Պոլիս, 28 Մարտ 1889ին: Աւարտելով Գատըղիւղի Արամեան վարժարանը, կը նուիրուի ուսուցչական ասպարէզին եւ Պաւրիաքարանի կողմէ 1908ին կը ղրկուի Պուքովինայի չրջանը (Ռումանիա), ուսուցչական պաշտօնով: Այնտեղ 7–8 տարի մնալէ յետոյ, 1916ին կը հաստատուի Սոֆիա, ուր, 1927ին կը ձեռնադրուի քահանայ, Սահակեան արքեպ· Յովակիմեանի կողմէ: Վիեննա կը փոխադրուի ընտանեօք 1928ի վերջերը եւ կը դառնայ տեղւոյն փոքրաթիւ համայնքին հոգեւոր հովիւը: Երկուսհին մա-

հէն յետոյ, 1949ին, Փարիզի մէջ, Արտաւազդ արքեպ. Սիւրմէնեանէն ի՛ընդունիլ վարդապետական վեղար ու կը վերադառնայ Վիեննա: Սիրուած էր իր հօտէն, իրեւ եռանդուն հոգեւոր հովիւ, որ նուիրուած էր միաժամանակ համայնքի հանրային – մշակութային կեանքին, խանդավառելով իր շրջապատը: Վախճանեցաւ Յուլիս 29ին:

ՏՈՔԹ. ՄԻՍԱՔ ՏԱՔԻՍԵԱՆ.— Ցիսուն եւ վեց տարեկանին կեանքին հրաժեշտ տուաւ Պէյրութի ծանօթ աղղայիններէն Տոքթ. Մ. Տաքէսեան: Ծնած էր Համըն, 1902ին: Աւարտելով Պէյրութի համալսարանին բժշկական ճիւղը, կապուած էր իր արուեստին, խղճամիտ անձնուիրութեամբ մը: Ունեցած է հանրային գործունէութիւն լիբանահայ կեանքին մէջ: Եղած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Դպրեվանքին դիւտիմեան առաջին ուսուցիչը: Քանիցս ընտրուած է լիբանահայ Գաւառական եւ Քաղաքական ժողովներու անդամ: Աչխատեցաւ նաեւ Անդրնահրի ղեկավարման յանձնախումբին մէջ, որուն հիմնադիրներէն մէկն էր եւ որուն շնորհիւ կարելի եղաւ դնել ղեկավարման ընդարձակ հող մը այդ շրջանին համար եւ հինել նաեւ մատուռ մը: Կ'անդամակցէր Լիբանահայ Բժշկական Միութեան եւ կը դասախօսէր ու յօդուածներ կը գրէր առողջապահական եւ բժշկական նիւթերու շուրջ: Տոքթ. Տաքէսեան մեռաւ Յուլիս 30ին եւ Լիբանանի Ազգային Առաջնորդարանը ազգային յուղարկաւորութիւն կատարեց, ի գնահատութիւն անոր հանրային երկարամեայ գործունէութեան:

ՅԱԿՈՒԲ ԲԱՐԱՂԱՄԵԱՆ

ՅԱԿՈՒԲ ԲԱՐԱՂԱՄԵԱՆ.— Անցեալ Օղոստոսի 7ին, սրտի անսպասելի տագնապի մը հետեւանքով եւ երիտասարդ տարիքի մէջ մեզմէ անդարձ բաժնուեցաւ բնիկ պարտիզակցի Յակոբ Բարաղամեանը, որ իր կեանքին երկար մէկ չորրորդը, աւելի քան 30ամեակ մը, բոլորեց յունահայ դաղութին մէջ, մեծ մասով Սելանիկ եւ հետագային Աթէնք: Սելանիկի մէջ մասնաւորաբար ունեցաւ ան հանրային բեղուն գործունէութիւն մը, մշակութային, ազգային–հասարակական եւ քաղաքական մարզերու մէջ, իբրեւ հաւատաւոր դաշնակցական մը: Անմոռանալի պիտի մնայ՝ կուսակցական ջծով իր դաղտնի եւ շատ վտանգաւոր գործակցութիւնը տեղւոյն յոյն դիմադրական ճակատի ուժերուն հետ, Բ. աշխարհամարտի ընթացքին, գերմանական գրաւման շրջանին: Այս մասին հրատարակեց ան իր յուշերը տարուան թիւերուն մէջ, մեռնելէն քիչ առաջ: Զինադադարէն յետոյ հեռացաւ Սելանիկէն եւ հաստատուեցաւ Աթէնքի մէջ, առեւտրական գործով: Իսկ 1954ին Աթէնքէն ալ հեռանալով, անցաւ Լիբանան եւ մէկ տարիէն աւելի Պէյրութ մնալէ յետոյ մեկնեցաւ Դամասկոս, ուր բնակեցաւ մինչեւ 1957: Այնուհետեւ վերադարձաւ նորէն Պէյրութ եւ այդ տարուան Հոկտեմբերին յաջողեցաւ մեկնիլ Գանատա ու հաստատուիլ Մոնրէալ, իր եղբօրը եւ այլ հարազատներուն քով եւ Հիւսիսային Ամերիկա գտնուող իր միակ զաւկին մօտերը: Ց. Բարաղամեան օժտուած էր գրելու շնորհով եւ յաճախ աշխատակցած է յունահայ մամուլին, շահեկան յօդուածներով: Խառնուածքով չհնչող ու եռանդուն եւ արտակարգօրէն լաւատես մէկը եղաւ ան իր կեանքի ընթացքին եւ միշտ ապրեցաւ ապագայի նկատմամբ լաւագոյն ակնկալութիւններով: Նոր տնտեսութիւն մը ստեղծելու ծրագիրներով ալ մեկնե-

յաւ Գանատա, առանց սակայն կարենալ նախատեսելու եղերական այն ճակատագիրը, որ կը սպասէր իրեն դարանակալ, դանատական երկնքին տակ։ Ծանկարծամահ եղաւ 52 տարեկանին։

Տ. ԳՐԻԳՈՐ Ա. ՔՀՆԾ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Տ. ԳՐԻԳՈՐ Ա. ՔՀՆԾ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ։— Վաստակաւոր եւ անձնուէր հոգեւորական, որ ազգօգուտ բեղուն գործունէութեան հետք մը ձգեց իր եռին Իրաքի մէջ, ուր կը լնակէր աւելի քան չիսնամեակէ մը ի վեր։ Մշեցի էր եւ Մշոյ Ս. կարապետ վանքին մէջ ալ քահանայ ձեռնադրուեցաւ 1912ին։ Այդ տարին իսկ ղրկուեցաւ հովուելու Մուսուլի հայ համայնքը։ Մեծ եղեռնի տարիները խաչելութեան ու տառապանքի քառամեակ մը եղան իրեն համար։ Իր վրայ ծանրացաւ տասնեակ հազարաւոր հայ տարագիրներու հոգն ու քաղաքական պատասխանատուութիւնը եւ այս դժով յաճախ բանտարկուեցաւ, ծեծուեցաւ եւ չարչարանքներու ենթարկուեցաւ Թրքական իշխանութեանց կողմէ։ Ու տակաց այս բոլորին, մշեցի հայրենասէրի մը առնականութեամբ։ Զինադադարէն յետոյ լծուեցաւ անտէր մնացած որբերու կամ հարէմներու մէջ վարդրուած Հայուհիներու փրկութեան գործին։ Այնուհետեւ փոխադրուեցաւ Պաղտատ, ուր պաշտօնավարեց աւելի քան քառորդ դար եւ 1939–1955 տասնմէնեց իրաքահայ թեմի առաջնորդական տեղապահի պաշտօնը, զոր վարեց ձեռնհասութեամբ։ Ունէր շատ պատկառելի արտաքին եւ ծայրայեղօրէն բծախնդիր ազգային արժանապատուութեան, հաւասարէ հաւասար կ'արժեցնէր հայ հոգեւորականի իր հանգամանքը, պաշտօնական հանդիսութեանց առթիւ նոյն չարքի վրայ բազմելով օտարազգի պատրիարքներու եւ այլ բարձրաստիճան հոգեւորականներու հետ։ Ուղղամիտ էր եւ ներազանցապէս խստակրօն ու աւանդապաշտ՝ ազգային եւ եկեղեցական սրբութեանց հանդէպ յարդանքի տեսակէտով։ Իր այս բոլոր առաւելութիւններով սիրուեցաւ ան իրաքահայ գաղութին մէջ, որուն բարօրութեան նուիրեց իր ամբողջ կեանքը։ Վախճանեցաւ Յուլիս 31ին, Մուսուլի մէջ, ուր գացած էր կազդուրուելու համար։ Թաղման ներկայ գտնուեցան ի միջի այլոց Մուսուլի նահանգապետն ու պետական այլ բարձրաստիճան պաշտօնատարները, որոնց հետ, տեղւոյն հայ համայնքն ալ իր վերջին յարգանքը մատոյց անոր յիշատակին, խռուներամ ներկայ գտնուելով յուղարկաւորութեան։

ՅԱԿՈԲ ՊՕՂՈՍԵԱՆ։— Լիբանանեան ապստամբութեան չրջանին հայ համայնավարներուն գոհը եղաւ դաշնակցական մտաւորական Յակոբ Պօղոսեանը, որ օրին մէկը առեւանգուելով ենթարկուեցաւ անասելի չարչարանքներու եւ գնդացիրի կրակով ծանրօրէն վիրաւորուելէ յետոյ, փոխադրուեցաւ հիւանդանոց։ Վիրաբուժական գործողութիւնները տկարացուցեր էին իր մարմինը, երբ բժշկական կարգադրութեամբ ելաւ հիւանդանոցէն ու գնաց տուն, ընտանիքին մօտ։ Զկրցաւ սակայն դիմանալ եւ փակեց իր աչքերը Օդոստոս 6ին։ Ծնած էր Զոք–Մարզուան 1921ին եւ նոյն տարին, դաղթականական հեղեղին հետ փոխադրուած էր Պէյրութ, Կիլիկիոյ պարպումին հետեւանքով։ Նախակրթութիւնը Սահակեան եւ Էշրէֆիէի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կաթողիկէ վարժարաններուն մէջ ստանալէ յետոյ, կը յաճախէ Համազգային «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը, որուն ընթացքը կ'ուսարաէ

յաջողութեամբ: Պատանի տարիքէն անդամակցած է Հ. Ը. Դ. Պատանեկան Միութեան, որուն վարիչն ալ կը դառնայ ժամանակ մը: Ունէր գրական ճաշակ ու շնորհ եւ «Բոցաթ» ծածկանունով առատպրած է կարգ մը քերթուածներու տակ: Մօտէն կը հետաքրքրուէր ազգային – հանրային եւ մշակութային կեանքով եւ առաւտաճեան էր, իր կարողութեան սահմաններուն մէջ, ազգային կարիքներու հանդէպ: Այնքան եղերական պայմաններու մէջ յառաջ եկած իր մահը խորապէս ազգին իր անհամար ընկերներն ու բարեկամները, մանաւանդ որ կը մնանէր իր ուժերու բռնկման լիութեան մէջ, 37 տարեկանին:

ՅԱԿՈՒԲ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՋԱԻԻՆ ՍԻՆԱՆԵԱՆ.— Ազգային – հասարակական երկարամեայ եւ արդիւնաչատ գործունէութեամբ մը վերջացաւ կիպրահայ գաղութի սիրուած ղէմքերէն Ջաւէն (Յարութիւն) Սինանեանի կեանքը: Ծնած էր ան Սիվրիհիսար, 1892ին եւ վկայուած էր Պոլսոյ Համալսարանի իրաւաբանական ճիւղէն, ուր իր ուսուցիչը եղած էր Դրիսդոր Զօհրապ: Անոր չունէին տակ ալ, ուսանողական տարիքէն մտած էր Դաշնակցութեան շարքերը: Ա. աշխարհամարտը կը բոլորէ Սուրիոյ, Պաղեստինի եւ Յորդանանի մէջ, իբրեւ Թրքական բանակի սպայ եւ իր դիրքին շնորհիւ կը յաջողի մահուան ճիրաններէն փրկել բազմաթիւ տարապրուած ազգակիցներ, իսկ զինադադարէն ետքն ալ կը նուիրուի որբահաւաքման գործին: Ֆէմալական շարժման չրջանին կը ձերբակալուի եւ կը քշուի Անատոլուի խորերը, ուրկէ կը յաջողի փրկուիլ եւ 1925ին կը փոխադրուի Կիպրոս: Այնտեղ, շնորհիւ իր լաւ դիտցած արարերէնին, թուրքերէնին եւ ֆրանսերէնին, կը դառնայ Կիպրոս դտնուող Հիճազի ագգորեալ Հիւսէյն Թաղաւորին անձնական քարտուղարը, երկար տարիներով: Այնուհետեւ, ծէյսալ Ա. Թաղաւորին յանկութեամբ, ժամանակ մը կը փոխադրուի Պաղտատ, ուրկէ դարձեալ կը վերադառնայ Կիպրոս եւ վերջնական կերպով կը հաստատուի Նիկոսիոյ մէջ: Լաւ կապեր ունէր ան արար բարձրաստիճան չրջանակներու հետ եւ երբեք չխզեց իր յարաբերութիւնները: Ճամախ կը թղթակցէր՝ իր վարժի բարեկամներէն արար պետական դէմքերու հետ: Ազգային իրազարձութեանց հանդէպ միշտ սուր մնաց իր հետաքրքրութիւնը: Նամակներով կը ամրակոծէր արտասահմանի իր մտերիմ ընկերները, որպէսզի այս կամ այն հարցի զարգացման մասին տեղեկութիւն մը աւելի հաղորդուին իրեն: Ջաւէն Սինանեան եղաւ անձնուէր աշխատող մը կիպրահայ գաղութին եւ մասնաւորաբար Նիկոսիոյ համայնքին մէջ, յաճախ անդամակցաւ ազգային – վարչական մարմիններուն եւ միշտ մնաց գաղափարական կեցուածքի իր բարձրութեան վրայ: Աչխատակցած է հայ թերթերուն յօդուածներով եւ թղթակցութիւններով:

ՋԱԻԻՆ ՍԻՆԱՆԵԱՆ

Վերջին 20 տարիներուն կ'աշխատէր Նիկոսիոյ Շաքարեան առեւտրական հաստատութեան մօտ: Մեռաւ Օգոստոս 28ին եւ իրրեւ գնահատանք իր հանրօգուտ ծառայութեանց, կատարուեցաւ ազգային յուղարկաւորութիւն:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱԻԱԳԵԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱԻԱԳԵԱՆ.— Քաղաքական ղէպքերու պարտադրանքով թափառական կեանք մը ապրելէ յետոյ, անցեալ տարուան Սեպտեմբերի 15ին, Պուէնոս Այրէսի մէջ իր մահկանացուն կնքեց Գարեգին Աւագեան: Ծնունդով Պուլկարահայ՝ աշխարհ եկած էր Վառնայի մէջ, 1891ին եւ պատանեկան հասակէն մտած էր Հ. Յ. Դաշնակցութեան շարքերը: Պուլկարիայէն անցած էր Ռումանիա եւ հաստատուած էր Պուքրէշ, ուր անդամակցած էր յաճախ տեղական մարմիններուն եւ շրջանի կեդր. կոմիտէին (երեք տարի): Անդամակցած էր նաեւ Ռումանահայոց Թեմական Խորհուրդին, Հ. Մ. Ը. Մ.ին եւ «Րաֆֆի» Մշակութային Միութեան: Նախ քան Ռումանիա հաստատուիլը, Ա. աշխարհամարտին, մեկնած էր Կովկաս եւ ծառայած էր Անդրանիկի կամաւորական գունդին մէջ, յիւնապետի աստիճանով: Իսկ Բ. աշխարհամարտին, երբ Ռումանիան դրաւուեցաւ Գերմանացիներէն, մասնակցեցաւ այն աշխատանքներուն, որոնք, Դրօյի ղեկավարութեամբ կը կատարուէին Ղրիմի եւ Հիւսիսային Կովկասի մէջ, գերմանական պատահական հալածանքներու դէմ պաշտպանելու համար այդ շրջաններու հայութիւնը: Ռումանիոյ բոլշեւիկացման նախօրեակին հեռացաւ Պուքրէշէն եւ անցաւ Գերմանիա, ապա, զինադադարէն յետոյ՝ Ֆրանսա եւ հոնկէ ալ գաղթեց Չիլի, ուր մնաց 5 տարի: Պուէնոս Այրէս փոխադրուած էր 1957ին: Գարեգին Աւագեան ունէր դրելու շնորհ եւ յաճախ աշխատակցած է Պուլկարիոյ «Հայաստան»ին, Ռումանիոյ «Արագ»ին եւ «Հայ Մամուլ»ին, այլեւ «Ճառաջ»ին (Փարիզ) եւ վերջին տարիներուն ալ Արժանթինի «Արմենիա»ին լուրջ կամ երգիծախառն յօդուածներով ու թղթակցութիւններով: Ո'ր երկնքի տակ որ ալ գտնուեցաւ, Գ. Աւագեան սիրուեցաւ բոլորէն, հայրենասէր մարդու իր գործունէութեամբ:

ԱՐՇԱԿ ՍԱՖՐԱՍՏԵԱՆ.— Անցեալ տարուան Սեպտեմբերի 25ին յանկարծամահ եղաւ Լոնտոնի մէջ: Ծնած էր Վան՝ 1885ին: Ունեցաւ հանրային երկարամեայ գործունէութիւն հայրենիքի եւ արտասահմանի մէջ: Նախ քան Ա. աշխարհամարտը, Պիթլիսի անգլիական փոխ-հիւպատոսն էր: Ու Կովկաս անցած էր 1919ին, Փարիզի Ազգային Պատուիրակութեան կարգադրութեամբ: Հայաստանի խորհրդայնացումէն յետոյ հաստատուեցաւ Լոնտոն, ուր եւ ապրեցաւ մինչեւ իր մահը: Մասնաւոր հակում ունէր պատմագիտական հետազօտութեանց եւ պրպտումներ կը կատարէր Հայոց ծագման մասին, զայն հասցնելով մինչեւ 70րդ դար, Ք. Ա.: Քանի մը տարի առաջ հրատարակեց ուսումնասիրութիւն մը Քիւրտերու եւ Քիւրտիստանի մասին, անդլերէնով: Կ'անդամակցէր զանազան պատմագիտական ընկերակցութեանց եւ կը մասնակցէր անոնց համագումարներուն: Կ'անդամակցէր նաեւ Ռամկավար կուսակցութեան, որմէ քաշուեցաւ իրրեւ հետեւանք «Քիւրտեւհայ միացեալ պետութիւն» մը կազմելու իր ծրագրին: Կ'աշխատակցէր զանազան թերթերու հայերէն եւ անդլերէն յօդուածներով: Կը գործածէր գրաբարով ու աւազարբառով խառն, ինքնատիպ այլ ժամանակավրէպ հայերէն մը:

ԱՍԱՏՈՒՐ ՊԵՏԻԿԵԱՆ

ԱՍԱՏՈՒՐ ՊԵՏԻԿԵԱՆ.— Վաթերան դաշնակցական, կուսակցութեան մէջ ունէր քան 60 տարիներու անդամակցութեամբ: Ծնած էր Պարտիզակ, 1869ին եւ Պուլկարիա ապաստանելով Պոլսոյ 1896ի ջարդերէն յետոյ, հաստատուած էր Ֆիլիպէ: Պուլկարիա մտած օրէն անդամագրուած էր Հ. Ց. Դաշնակցութեան, որուն պուլկարահայ կազմին մէջ ունեցաւ աթանչելի գործունէութիւն մը, թէ՛ տեղական–կազմակերպական աշխատանքներու, թէ՛ դէնքերու փոխադրութեան եւ թէ՛ դաշնակցական դիւանագործներու հետ գործակցութեան գծով: Այս ուղղութեամբ հանրածանօթ դէմք էր ան Պուլկարիոյ մէջ, ուր գործակցած էր Քրիստափորի, Ռոստոմի, Ռ. Զարդարեանի եւ այլ ականաւոր դաշնակցականներու, ինչպէս նաեւ Մակեդոնական կազմակերպութեան վարիչներուն հետ: Ունէր՝ Դաշնակցութեան Պալքանի գործունէութենէն պատմական մնալու սահմանուած յուշեր, զոր հրատարակեց «Հայրենիք» Ամսագրին մէջ, շուրջ 25 տարիներ առաջ: Դաշնակցական հին հրատարակութեանց լաւագոյն ղրադարանը ունէր Ֆիլիպէի մէջ: Տասնամեակներով անդամակցած է կուսակցութեան Ֆիլիպէի Կոմիտէին, ինչպէս նաեւ Պալքանի Կեդր. Կոմիտէին: Աստուր Պետիկեան, իր ամբողջ կեանքի ընթացքին եղաւ այն Հայերէն, որոնց համար, Դաշնակցութիւնը, ամէնէն նըւիրական սրբութիւններէն մէկն է աշխարհիս երեսին: Արտակարգօրէն մոլեռանդ էր այս դեռնի վրայ: Ու այդպէս ալ մնաց մինչեւ իր կեանքին վերջը: Հրաշքով ազատեցաւ ձերբակալուելու եւ Սիպերիա աքսորուելու վտանգէն, Պուլկարիոյ համայնավարացումէն յետոյ: Բայց հոգեկան ահաւոր տառապանք մը եղաւ իր կեանքը այդ թուականէն սկսին, ամբողջ 13 տարի, երբ ապրեցաւ՝ իրեն համար ալ առելի համայնավար վարչաձեւի սեղմումներուն տակ, խղուած՝ արտասահմանի իր ընկերներէն, այլ մանաւանդ տեսած՝ իր բազմաթիւ մտերիմներուն աքսորը, անյայտ ուղղութիւններով: Մօտ 25 տարի առաջ հեռացած էր Ֆիլիպէէն եւ կ՝ապրէր Սոֆիա, ուրկէ, 1957ին, յաջողեցաւ դուրս գալ եւ ապաստանիլ Գահիրէ, իր զաւկին մօտ: Այնտեղ ալ մեռաւ անցեալ Հոկտեմբերի 6ին, վերջին անգամ մըն ալ աչքերովը տեսնելէ առք, թէ արտասահմանի մէջ կ՝ապրի եւ միշտ կը գործէ իր պաշտած կուսակցութիւնը, որուն փառքին ու մեծութեան նուիրած էր իր ամբողջ կեանքը:

ԱՇՈՏ ՍԱԹԵԱՆ.— Անցեալ Սեպտեմբերի վերջերը (կամ Հոկտեմբերի սկիզբները) Երեւանի մէջ յանկարծամահ եղաւ մեր ժամանակներու լաւագոյն հայ երաժշտագէտներէն Աշոտ Սաթեան, որուն բազմաթիւ երգերը այնքան լայն ժողովրդականութիւն գտած են ամէնուրեք: Ծնած էր Թիւրքմէնիստան, 18 Յունուար 1906ին եւ երաժշտագիտական կրթութիւնը ստացած էր Պաքուի եւ Երեւանի երաժշտանոցներուն մէջ, աւարտելով այս վերջնոյն դասընթացքը 1936ին: Բազմաթիւ են իր երաժշտական ստեղծագործութիւնները, երգ կամ նուագ, մենակրգ կամ խմբերգ: Շատ սիրուած են իր «Արարատեան հովտի երգերը», որոնց համար ստացաւ Սթալինեան մրցանակը, 1951ին, այլեւ «Լեռներէ երգը», «Մարտիկին երգը», իր զինուորական եւ մարզական քայլերգները, «սիւիթ»ները, եւայլն.: Ծօրինած էր 50է աւելի թատերախաղերու եւ 10է աւելի չարժանկարային ժապաւէններու երա-

ԱՇՈՏ ՍԱԹԵԱՆ

ժըշտութիւնը: Համաշխարհային չարժանկարի Երկրորդ վաստատոնին (Փրահա, 1951), 128 ժապաւէններու մէջ պարզեւատրուեցաւ «Խորհրդային Հայաստան» պետական վաստանկարին երաժշտութիւնը, որ իր գործն էր: Աչոտ Սաթեան նախագահն էր Հայաստանի երաժշտագէտներու Միութեան, 1948էն մինչեւ 1952: Աստցած է բազմաթիւ չքանչաններ եւ ունէր «Վաստակաւոր արուեստագէտ»ի տիտղոսը: Իր վաղաժամ կորուստով, մեծ հարուած մը ստացաւ հայ երաժշտութիւնը:

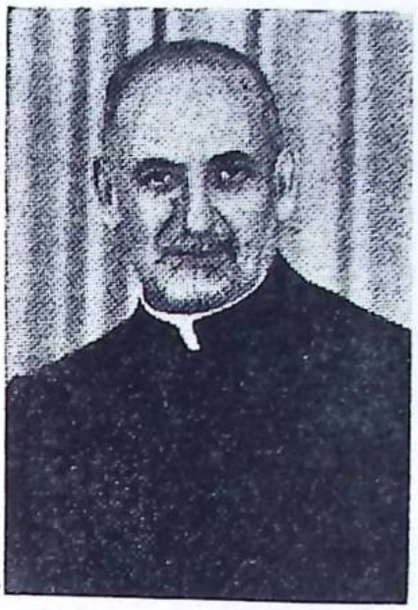
ԱԿԻՒԼԻՆԷ ՊՕՅԱՃԵԱՆ.— Դպրոցասէրի ազգային վարժարանի սիւներէն մէկը եղաւ անկէն Ակիւլինէ Պօյաճեան, որ կնքեց իր մահկանացուն Փարիզի մէջ, անցեալ տարուան Հոկտեմբերի 5ին: Գրած ենք իր մասին եւ լուսանկարն ալ հրատարակած՝ այս հատորի 348-349 էջերուն վրայ:

ՏՈՔԹ. Ց. ՔԻԹԻԽԵԱՆ.— Ծանօթ, նաեւ, Ց. Կիլիկեան ղբշանունով, Տոքթ. Ց. Քիւրքիւքեան ծնած է Թալաս, 1893ին: Ուսումը ստացած է կեսարիոյ Ցիսուսեաններուն դպրէժը, որուն ընթացքը աւարտելէ յետոյ սկսած է յաճախել Պէյրութի Ֆրանսական համալսարանին բժշկական ճիւղը, զոր կը ստիպուի կէս ձգել 1914ի պատերազմին հետեւանքով: Մայրն ու եղբայրները կը կոտորուին տարագրութեան ճամբաներու երկայնքին, իսկ իրեն կուտան օղնական-բժիշկի պաշտօն երկաթուղիի մը վրայ: Զինադադարէն յետոյ, կամաւոր կ'արձանագրուի Հայկական Լեգէոնին մէջ եւ կը ծառայէ զարձեալ իբրեւ օղնական բժիշկ: Լեգէոնի լուծումէն յետոյ, 1920ին, երբ Ֆրանսական իշխանութեանց կարզադրութեամբ ճամբայ կ'ելլէ դէպի Լիոն, հոն իր ուսումը շարունակելու համար, Պոլսոյ մէջ կը հանդիպի բազմաթիւ Հայերու, որոնք կ'երթային Հայաստան: Խանդավառուած՝ կը մոռնայ Լիոնը եւ խառնուելով Արշալոյսկցիներու կարաւանին, ինքն ալ կը մեկնի հայրենիք, ուր սակայն կը հասնի կարսի անկման օրը: Զանազան պաշտօններ վարելէ յետոյ, Հայաստանի խորհրդայնացման օրերուն կը մնայ Էջմիածին, իբրեւ որբանոցներու բժիշկ, իսկ փետրուարեան Ապստամբութեան կը մասնակցի ղէն ի ձեռին: Այնտեղ կը հանդիպի զրպետուհի Իլլէն Բիւզանդ Սամսոլցեանին, որուն հետ կ'ամուսնանայ Զանգեզուրի մէջ, 1921ի Մայիսին: Ապա կ'անցնին Իրան, ուր կը մնան 5 տարի: Պէյրութ կը վերադրուի կնոջը եւ երկու զաւակներուն հետ 1926ին եւ հոն մնալով 3 տարի, կը լրացնէ՝ 1915ին կիսատ մնացած իր բժշկական ուսումը: Այնուհետեւ կը մեկնի Փարիզ եւ կը հաստատուի Ալֆորվիլ արուարձանին մէջ, ուր եւ կ'ապրի մինչեւ իր մահը: Հետաքրքրուող եւ անձնազոհ դաշնակցական էր ղեռ առաջին ուսանողական շրջանէն, այդպէս ալ մնաց մինչեւ վերջը: Ունի արձակ եւ չափածոյ բանաստեղծութիւններ, զորս կը գրէր արեւելահա-

ՏՈՔԹ. Ց. ՔԻԹԻԽԵԱՆ

յիշնով եւ կը սոսրապրէր Տոքթ. Ե. Կիլիկեան պրշանունով: Յանկարծամահ եղաւ Հոկտ. 13ին:

Տ. ՂԵՒՈՆԴ ՎՐԴ. ՓԻԼԷՐՃԵԱՆ

Տ. ՂԵՒՈՆԴ ՎՐԴ. ՓԻԼԷՐՃԵԱՆ.— Անցեալ Հոկտ. 14ին, Միլանոյի մօտերը Լուինոյի մէջ վախճանեցաւ Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ արժանաւոր եկեղեցականներէն Տ. Ղեւոնդ վրդ. Փիլէրճեան, տարիներէ ի վեր պինդը տառապեցնող սոսկալի վէրքին հետեւանքով Աւազանի անունով Նշան, ծնած էր ան Խարբերդի Փէրչէնճ գիւղը, 1902ին: Հինգ տարեկանին հօրէ որբ մնացած ըլլալով, մայրը կը յանձնէ զայն Մեղրէի հայ կաթոլիկէ բարեսիրական հաստատութեան եւ ապա Պոլիս ղրկուելով, իր ուսումը կը շարունակէ տեղւոյն Ֆրանսական գոլէժին եւ Բեբայի Ս. Գ. Լուսաւորիչ վարժարանին մէջ: Զինադադարէն յետոյ կ'անցնի Հռոմ եւ Լեւոնեան Ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ աստուածբանական եւ իմաստասիրական ուսումը կատարելագործելով, քահանայ կը ձեռնադրուի 1927ին: Անմիջապէս յետոյ կը մեկնի Ճունաստան եւ կը վարէ հոն Ֆիքսի եւ ապա Գոքինիոյ-Ժողովրդապետութիւնները: Ասկէ ետք կը վարէ նաեւ Փիրէայի Արարատեան վարժարանին տեսչութիւնը, 15 տարի: Այնուհետեւ տարի մը Սուրբիա կը մնայ եւ 1948ին կը նշանակուի Ժողովրդապետ Փարիզի հայ կաթոլիկէ համայնքին եւ այդ պաշտօնը կը վարէ մինչեւ 1953: Փարիզէն, առժամապար կը փոխադրուի Գալիֆորնիա եւ հուսկ յետոյ, 1955ին կը հաստատուի Հռոմ, իբրեւ Հ. Կ. Պատրիարքութեան կալուածներուն փոխ-մատակարար, Լեւոնեան Ժառանգաւորացի ուսուցիչ եւ Անարատ Ղազարեան Քոյրերու աշակերտուհիներուն հոգեւոր հայր: Փարիզէն չմեկնած, տօնուեցաւ այնտեղ իր քահանայութեան 25ամեակը, 1952ին: Տ. Ղեւոնդ վրդ. Փիլէրճեան եղաւ իր ասպարէզին հոգեւին նուիրուած, եռանդուն, անձնազոհ, խոնարհ եւ մեծապէս համակրելի հոգեւորական մը, որ լայն ժողովրդականութիւն ցոյց միշտ իր պաշտօնավարած բոլոր վայրերու Հայերուն մօտ, անխտիր:

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ.— Հոկտ. 21ին, Նիկոսիոյ մէջ յանկարծամահ եղաւ պատմագէտ եւ բանասէր Նուպար Մաղսուտեան, որ հանրածանօթ դէմք էր Կիպրոսի հայ եւ օտար շրջանակներուն մէջ: Ծնած էր Նիկոսիա 1898ին եւ իր ուսումը յաջորդաբար ստացած էր տեղւոյն ազգային, լատին եւ անգլիական վարժարաններուն մէջ: Հետեւած էր նաեւ մասնաւոր դասընթացքներու, զարդանալու համար օտար լեզուներու եւ պատմագիտական նիւթերու դծով: Հայերէնէ զատ հմուտ էր անգլերէնի եւ յունարէնի եւ այս երեք լեզուներով ալ յօդուածներ կը գրէր բազմաթիւ թերթերու մէջ, իր նախասիրած պատմագիտական, բանասիրական եւ կրօնագիտական նիւթերուն շուրջ: Լայն ծանօթութիւններ ունէր ան հայ եւ օտար եկեղեցական ծիսակատարու-

թեանց մասին: Բիւզանդական կայսրութեան պատմութեան հետ կապուած հարցերու մէջ իր համբաւին հասցուցած էր մասնագիտութեան: Կիպրոսի մէջ լայն կապեր ունեցաւ ան յոյն եւ անգլիացի դէմքերու հետ եւ օգտագործեց միշտ իր այդ կապերը յօդուտ իր ժողովուրդին: Այս բոլորին տուընթեր ունէր ան նաեւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծխակառավարութիւնը, պատմութիւնն ու վարդապետութիւնը օտարներուն արժանապէս պարզաբանելու չնորհն ու յատկութիւնը: Մեր պատմագրական դրականութեան համար կորուստ մը եղաւ Նուպար Մազլումեանի մահը:

ԺԻՐԱՑՐ ՄՐԻՄԵԱՆ.— Այս հատորի 577 – 578 էջերուն վրայ արձանագրեցինք, թէ ինչպիսի՛ վայրագութեամբ ոճիրներ գործուեցան հայ համայնավարներու եւ անոնց գործակիցներուն կողմէ Պէյրութի հայարնակ թաղերուն մէջ նաեւ այն օրերուն, երբ վերջացած էր Լիբանանի ապստամբութիւնը եւ կեանքն ալ վերսկսած էր իր բնականոն կերպարանքը: Ահա այդ օրերուն, հայ համայնավարներու ձեռքով սպաննուեցաւ նաեւ իր երիտասարդական ամբողջական լիութեան մէջ գրաննուող Ժիրայր Մրիմեանը, վաստակաւոր ուսուցիչ Մ. Խրիմեանի զաւակը: Աւարտած էր ան Համազգայինի «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը եւ նուիրումով կ՚աշխատէր Պէյրութի հայ մշակութային եւ գեղարուեստական կեանքին մէջ: Կ՚անդամակցէր Բ. Կանաչեանի «Գուսան» երգչախումբին եւ իր հաճելի ձայնով՝ մէկն էր խումբին լաւագոյն երգիչներէն: Պատանեկան տարիքէն կ՚անդամակցէր Հ. Յ. Դաշնակցութեան, նախ իբրեւ Պատանեկան Միութեան անդամ եւ ապա իբրեւ շարքային դաշնակցական եւ նուիրումով կ՚աշխատէր ամէն ժամանակ: Սիրուած էր իր բոլոր ընկերներէն իր ուղղամտութեամբ, անձնուէր ոգիով ու չէնչող բնաւորութեամբ: Ու այսպէս, մարդասպանութեան մէջ իրենց կիրքերուն զոհացում փնտռող ոճրագործները չխնայեցին անոր ալ կեանքին եւ անպատմելի վայրագութեամբ մը սպաննեցին զայն Նոր Հաճըն թաղի մուտքին, պատի մը տակ, Նոյեմբեր 11ի իրիկնամուտին: Ժիրայր Մրիմեան մեռաւ 28 տարեկանին: (Վրէպով մը Դաշնակցութեան համակիր ներկայացուած է հանդուցեալը 577րդ էջին տակը:

Տ. ՅՈՎՍԷՓ Ծ. ՎՐԴ. ՍԱՐՈՒԽԱՆԵԱՆ.— Զմմառի մէջ, Նոյեմբեր 20ին վախճանեցաւ համանուն վանքին նախկին մեծաւորը՝ Տ. Յովսէփ Ծ. վրդ. Սարուխանեան: Ծնած էր Կովկասի Ախալքալաք նահանգի Ալաստան գիւղը, 1878ին: Քահանայ ձեռնադրուած է 1904ին եւ պաշտօնավարած է կովկասեան քաղաքներու մէջ: Թիֆլիսի մէջ, զրպարտութեան մը հետեւանքով կը բանտարկուի 1911ին եւ բանտակիցը կ՚ըլլայ Ա. Ահարոնեանին, որ գրի կ՚առնէ իր արկածալից կեանքը: Խուզարկութեան մը ընթացքին, սակայն, երկու բանտարկեալները կուռ դեռ կը նետեն իրենց ձեռագիրները: Ա. աշխարհամարտին, Սարուխանեան վրդ. դանուեցաւ Պոլիս եւ այդ շրջանին յաջողեցաւ հոնկէ Զմմառ փոխադրել տալ Անտոնեան Միաբանութեան պատկանող ձեռագիրներն ու դիւանական–պատմական դրութիւնները: Կարտինալ Աղաջանեանի հրաւէրով Պէյրութ փոխադրուեցաւ 1938ին եւ ստանձնեց Ս. Եղիայի ժողովրդապետի պաշտօնը, իսկ 1949ին ալ ընտրուեցաւ մեծաւոր Զմմառի վանքին: Վերջին տարիներուն քաշուած էր գործէ, ծերութեան պատճառով:

ԼԵՒՈՆ ՄՕԶԵԱՆ.— Երկարամեայ եւ անբուժելի հիւանդութեան մը հետեւանքով, անցեալ տարուան Դեկտ. 9ին եւ 67 տարեկանին, Փարիզի մէջ իր մահկանացուն կնքեց Ծանօթ հրապարակագիր եւ խմբագիր Լեւոն Մոզեան: Ինիկ Շապին Գարահիսարցի էր եւ պատանեկան տարիքին Պոլիս անցնելով, իր ուսումը առած էր կեդրոնական Վարժարանին մէջ: Պոլսոյ մէջ խմբագրած է դաշնակցական ուսանողութեան «Երկունք» պարբերաթերթը, իսկ 1912 – 14 եղած է «Ազա-

ԼԵՒՈՆ ՄՕՋԵԱՆ

տամարա» օրաթերթի խմբագիրներէն մէկը, Շ. Մխաքեանի, Հ. Համբարձումեանի եւ ուրիշներու հետ: Ձերբակալուեցաւ Ապրիլ 11/24ի նախօրեակին, խմբագրատունէն դուրս եկած պահուն եւ խառնուելով՝ այլ թուականին ձերբակալուած հայ մտաւորականներու բազմութեան, աքսորուեցաւ դէպի Անատոլուի խորերը: Անհամար հնարքներու շնորհիւ էր որ կրցաւ ողջ մնալ վերտանդի ու տառապանքի չորս երկար տարիներու ընթացքին: Անցեալ տարի հրատարակուած եւ «Աքսորականի մը ոդիսականը» անունը կրող իր յուշագրութեան մէջ կը պատմէ ան իր տեսածներն ու քաշածները 1914 – 18ի եղերական տարիներուն: Զինադադարէն յետոյ դարձեալ Ատանա, ուր խմբագրեց դաշնակցական «Կիլիկիա» օրաթերթը: Այնուհետեւ անցաւ Պոլիս եւ եղաւ «Ճակատամարտ»ի խմբագիրներէն մէկը, խմբագրական քարտուղարի պաշտօնով: 1922ի վոքրասխական ազէտին հետեւանքով, նոյն տարուան Հոկտեմբերին դարձեալ Ցունաստան եւ 1923ի Փետրուարին, Սելանիկի մէջ հիմնեց «Ալիք» օրաթերթը, անդամակցելով միաժամանակ Հ. Ց. Դ. Ցունաստանի Մեկուսի Կոմիտէին: Հետացաւ Սելանիկէն 1925ին եւ մեկնեցաւ Փարիզ, ուր եւ հաստատուեցաւ մնայուն կերպով: Այնտեղ, իրերու բերմամբ, խըզուեցաւ իր կապերը Հ. Ց. Դաշնակցութեան հետ եւ այնուհետեւ, մինչեւ իր մահը վարեց անկախ կեանք մը, հանրային – քաղաքական տեսակէտով: Ժամանակ մը Փարիզի մէջ հրատարակեց «Արեւմուտք» դրական պարբերաթերթը եւ մինչեւ հետագրգռուեցաւ ազգային – հասարակական կեանքով: Ծայրայեղօրէն յոռետես էր ան կարգ մը հայ գաղութներու ապագային մասին: Եւ իր այս յոռետեսութիւնը հանգամանօրէն վերլուծեց յօդուածաշարքով մը, որ 1952ին լոյս տեսաւ նաեւ առանձին գիրքով, — «Հայ գաղթաշխարհը իր դոյութեան հարցականին առջեւ»: Թարգմանած է կարգ մը վէպեր ռուսական դրականութենէն — «Ոճիրը եւ պատիժը», «Ֆոմա Կորտիէֆ», «Քարամազով եղբայրներ», եւլն.: Լեւոն Մոզեանի կեանքը նուիրում մը եղաւ հայ մամուլին եւ հրապարակագրութեան, որոնց ծառայեց աւելի քան 40 տարիներ, պարբերական ընդհատումներով:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ.— Տպանդաւոր ճարտարապետ եւ նկարիչ: Ծնած էր Պրուսա, 1888ին: Երկրորդական ուսումը իր ծննդավայրին մէջ ստանալէ յետոյ, Մարտիրոս Ալթունեան, փարիզի Գեղարուեստից Վարժարանին մէջ կը հետեւի նկարչութեան եւ քանդակագործութեան եւ կը վկայուի նաեւ իբրեւ ճարտարապետ: Պէյրութ կը հաստատուի 1919ին եւ կը վարէ Լիբանանի հանրօգուտ շինութեանց ճիւղը, պատրաստելով բազմաթիւ պետական շէնքերու նախագծերը եւ հսկելով անոնց կառուցման վրայ: Իր նախագծով ու հսկողութեամբ կառուցուեցան Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանին Ս. Գ. Լուսաւորիչ մայր տաճարն ու Նահատակներու Ցուշարձանը, հայ ճարտարապետական ոճով, ինչպէս նաեւ Կաթողիկէ Ցոյներու վանքն ու տաճարը, բիւզանդական ոճով, Պէյրութի մերձակայ Հարիսայի բարձունքին վրայ: Կ'անդամակցէր Երուսաղէմի Ս. Յարութիւն տաճարի նորոգութեան համար կազմուած ճարտարապետներու յանձնախումբին, իբրեւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանին ներկայացուցիչը: Պատրաստած է բազմաթիւ եկեղեցական իւղանկարներ, որոնք կը զարդարեն Կաթողիկոսարանի մայր տաճարին եւ այլ եկեղեցիներու պատերը: Մարտիրոս Ալթունեան յանկարծամահ եղաւ անցեալ Դեկտեմբերի 20ին:

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Ա. ՔՀՆՑ. ՍԻՄՈՆԵԱՆ.— Երուսաղէմի մէջ, Դեկտ. 31ին վախճանած Տ. Յովհաննէս Ա. քահանան ծնած էր Վան–Այգեստան, 8 Յուլիս 1885ին: Աշակերտած է Համբարձում Երամեանին, վարած է ուսուցչական պաշտօն եւ քահանայ ձեռնադրուած է 19 Դեկտ. 1909ին, Աղթամարի մէջ, այնտեղ ալ ատենաձեռնով 22 հայ պիւղերն ու Ս. Խաչ վանքը Քիւրտերու ձեռքէն ազատելու պարտականութիւնը, ինչ որ կ'իրագործէ յաջողութեամբ: Այնուհետեւ ամէն ճիգ կը թափէ, որպէսզի հայ գպրոցներ բանայ այդ պիւղերուն մէջ: Նախ քան 1915ի տեղահանութիւնը, Տ. Յովհաննէս քհնյ. յաջողեցաւ իր հօտը փոխադրել նախ Ս. Բարթողիմէոսի վանքը եւ ապա, 1916ին Վան: Մեծ գաղթին, մինչ իր ժողովուրդին հետ անցաւ Իրան եւ ապա Պաքուպա, ուր մինչեւ 1922, յաջողեցաւ փրկել 718 որբեր եւ որբուհիներ ու փոխադրել զանոնք Երուսաղէմ: Այնուհետեւ, 1924ին, 40 որբերու հետ անցաւ Եթովպիա, իբրեւ հոգեւոր հովիւը արքայական նուագախումբին եւ տարի մը պաշտօնավարեց այնտեղ: Ակէ ի վեր կը մնար Երուսաղէմ: Ունի կարգ մը անտիպ հեղինակութիւններ, — «Արձագանգ Ապարանիոյ Թագաւոր Ս. Խաչի», «Օժիտ Վասպուրականի» եւ «Քաւարան անձնական — Ցիրք աղօթից»:

ԱՐՇԱԿ ՄՈՒՇԵՂԵԱՆ.— Կամ «Պիթլիսցի Արշակ», ինչպէս կը ճանչնային զինքը իր ընկերները: Յանդուգն յեղափոխական եւ ճարպիկ ահարեկիչ մը եղաւ ան, կանուխէն Քրծուած ըլլալով Հ. Յ. Դաշնակցութեան շարքերուն մէջ: Ինքն էր որ 1918ի զինադադարէն ետք, Պոլսոյ մէջ սպաննեց՝ Շաւարշ Միսաքեանը 1916ին Թուրք ոստիկանութեան մատնած պուլկար լրտեսը: Ու դարձեալ, իր պարպած զնդակներով, այդ օրերուն չանսատակ ըրաւ հնչակեան մատնիչ ու թրքական լրտես Ա. Եասեանի հետ իր 20 ընկերներուն կախուելուն պատճառ դարձած, այլեւ չատ մը հայերու արիւնը մտած Համայնակ Արամեանցը, Պոլսոյ մէջ, տունէն դուրս ելած պահուն: Արշակ եղաւ մէկը դաշնակցական վրիժառու բազուկներէն, որոնք, զինադադարի յաջորդած տարիներուն, եւեւէ եւս զգեստեցին հայակեր ճիւաղներն ու հայանուն հրէշները, աշխարհի բազմաթիւ կէտերուն վրայ: Փոքրասիական աղէտին հետեւանքով Պոլսէն գաղթելէ յետոյ, Արշակ ժամանակ մը մնաց Փարիզ, այնուհետեւ հաստատուեցաւ Պրիւքսէլ եւ հոն ալ ապրեցաւ մինչեւ իր մահը: Փակեց իր աչքերը տարեցոյս Յունուարի 9ին, յետ երկարատեւ հիւանդութեան, մօտ 65 տարեկանին:

ՆՇԱՆ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ.— Հաւորիս 564րդ էջին վրայ արձանագրած ենք Մատթէոս Լէյլէկեանի եւ Նշան Սարգիսեանի բանտէն արձակումը, անցեալ Դեկտեմբերի 17ին: Հազիւ արձակուած, Նշան Սարգիսեան, երկու չաբաթ յետոյ փոխադրուեցաւ Նիւ Եորքի մէկ հիւանդանոցը, վիրաբուժական գործողութեան համար: Կարելի չեղաւ սակայն փրկել իր կեանքը եւ Նշան աւանդեց իր հոգին, տարեցոյս Յունուարի 18ին: Ծնած էր ան Բալուի Հասւս գիւղը, 1894ին եւ պատանեկութիւնը ծննդավայրին մէջ րոլորելէ յետոյ, 1913ին գաղթած էր Ամերիկա: Տարի մը միայն մնաց հոն եւ 1914ին մեկնեցաւ Կովկաս իբրեւ կամաւոր եւ ծառայեց Անդրանիկի գունդին մէջ: Վիրաւորուելէ ու ապաքինելէ եւ Կովկասեան ճակատին ալ փլուզումէն յետոյ, անցաւ Կիլիկիա եւ հոն ալ կռուեցաւ քաջարար, Հայկական Լեգէոնի շարքերուն մէջ: Այնուհետեւ դարձեալ մեկնեցաւ Ամերիկա եւ հոն հաստատուեցաւ վերջնական կերպով: Մեղադրուեցաւ Ղեւոնդ Եալիսկ. Դուրեանի սպանութեամբ եւ հակադաշնակցական ճակատի դաւերով ու զրպարտութիւններով դատապարտուեցաւ ցմահ բանտարկութեան: Ներման արժանացաւ անցեալ տարեվերջին: Թէ՛ բանտարկուելէն առաջ եւ թէ՛ բանտարկութեան ամբողջ շրջանին, Նշան Սարգիսեան եւ իր բախտակիցը՝ Մատթէոս Լէյլէկեան մնացին ամուր ու աներեր իրենց գաղափարապաշտութեան, իրենց անփոխարինելի հաւատքին եւ ազգային սրբու-

քեանց հանդէպ իրենց պաշտամունքին մէջ: Հանդուցեալին վախճանով, կիզուեցաւ իր մարմինը եւ ճաիւնները վոխադրուեցան Հ. Ը. Դաշնակցութեան Տիթրոյիթի թանգարանը, երջանիկ օր մը Հայաստան տարուելու եւ իր պաշտած հայրենի հողին մէջ թաղուելու համար:

ԽԱՉԻԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ԽԱՉԻԿ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ.— Պրիւքսէլի մէջ, տարւոյս Յունուարի 31ին յանկարծամահ եղաւ տեղւոյն ծանօթ ազգայիններէն Խաչիկ Կարապետեան, 60 տարեկանին: Ծնած էր Կէյվէ եւ իր ուսումը ստացած էր Պոլսոյ Հայրիկեան վարժարանին մէջ, ուր իր ուսուցիչներէն մէկը եղած էր Դանիէլ Վարուժանը: Պրիւքսէլի մէջ ունէր գորգի վաճառատուն մը եւ հոն բնակութեան ամբողջ երջանին նուիրուեցաւ տեղւոյն ազգային – հասարակական կեանքին, օգտակար ըլլալով մանաւանդ Պելժիքայի համալսարանները յաճախող հայ ուսանողներուն: Իր մասին գրած ենք հատորիս 138րդ էջին վրայ, յիշատակելով, որ ան յաջողած էր դառնել Դ. Վարուժանին բնակարանը կանի մէջ եւ ծանօթանալ անոր դասընկերներուն, այլեւ մէջտեղ նետել անմահ քերթողի յիշատակին յուշատախտակ մը դնեղելու դաղափարը, ինչ որ իրականացաւ հետագային, պելժիքահայ ուսանողներու նախաձեռնութեամբ եւ իր ալ ջանքերով: Խաչիկ Կարապետեան եղաւ մէկը այն հայրենասէր Հայերէն, որոնք ոչ միայն չխղուեցան իրենց ժողովուրդէն, օտարութեան մէջ, այլեւ ամէն տեղ պատցուցին Հայ ըլլալու իրենց հպարտութիւնը եւ դուրդուրացին մեր ազգային ու մշակութային յաւերժական արժէքներուն վրայ:

ԵՂԻՍԱԲԵԹ ԵՕԹՆԵՂԲԱՑԵԱՆ.— Ուրֆայի ապստամբութեան դեկավար հերոս Մկրտիչ Եօթնեղբայրեանի հերոսուհի կողակիցը, որ իր ամուսնոյն կողքին, ղէն ի ձեռին մասնակցեցաւ պատմական հերոսամարտին: Երբ հերոսամարտը վերջացաւ անյաջող արդիւնքով, ինքն ալ, չատերու հետ, ինկաւ Թուրքերու ձեռքը եւ կրեց անասելի խոշտանգումներ, մինչեւ իսկ ունեցաւ մտային խանգարում, երբ իր զաւակը սպաննեցին իր աչքերուն առջեւ: Ցաջողեցաւ այնուհետեւ Ամերիկա անցնիլ 1920ին եւ երկու տարի յետոյ վերամուսնացաւ Ցարութիւն Թուրունճեանի հետ: Հիւանդութիւնը կրկնուելով, իր կեանքին մէկ մասը անցուց ան հիւանդանոցին մէջ, ուր եւ փակեց իր աչքերը Դեկտ. 30ին:

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ.— Կողակիցը՝ վաղեմի ուսուցիչ եւ զուարթախոհ յանգարան Սահակ Սահակեանեանի եւ իր կարգին վաղեմի ուսուցչուհի մը, աւելի ճիշդը մանկապարտիզպանուհի մը, յիսնամեակի մը վաստակով: Ծնած էր Սամաթիա (Պոլիս) եւ հոն ալ ուսանելէ յետոյ նուիրուած էր կրթական գործին: Ուսուցչական պաշտօնները վարած է յաջորդաբար Պոլիս, Ատափազար, — ուր ունեցած է նաեւ իր սեփական վարժարանը, սեփական չէնքով, — Քէօթահիա, Իզմիթ, այնուհետեւ Ցունաստան՝ Միտիլլի, — նոյնպէս անձնական վարժարանի մէջ, — Ռոմանիոյ (Կիւմիւլճինա) եւ հուսկ յետոյ Սելանիկ: Բ. աշխարհամարտէն յետոյ վոխադրուեցաւ ան Աթէնք, ուր ապրեցաւ մինչեւ իր մահը: Եղաւ ան մանուկներու անձնուէր դաստիարակը, փոքաուու եւ ձեռնհաս մանկապարտիզպանուհի մը, որ սիրուեցաւ ամէնուրեք իր սաներէն ու ծնողքներէն: Մեռաւ տարւոյս Փետրուարի 15ին, Աթէնքի Ֆալիրօ արուարձանին մէջ:

ՊԻՈՍ ԺԲ.

ՊԻՈՍ ԺԲ.
կաթողիկէ եկեղեցւոյ Պետը
որ վախճանեցաւ անցեալ տարի

Իր բոլոր արտասովոր արժանիքներով, կաթողիկէ եկեղեցւոյ մեծապոյն հովուապետներէն մէկը հանդիսացաւ Պիոս ԺԲ. Պապը, որ վախճանեցաւ անցեալ տարուան Հոկտեմբերի 9ին լուսցող գիշերուան ժամը 3·52ին, Քաստէլ-Կանտոլֆոյի պապական պալատին մէջ: Առաջին անգամն էր, որ Պապ մը կը մեռնէր Վատիկանէն դուրս, բայց եկեղեցական Սահմանադրութեան 31րդ յօդուածը նախատեսած էր այս պարագան, այնպէս որ նոյն իրիկունն իսկ մարմինը փոխադրուեցաւ Վատիկան, որուն ճայնասփիւռը, 28 լեզուներով, աշխարհի կէս միլիոն կաթողիկէներուն հաղորդեց դոյժը եւ յանձնարարեց որ աղօթեն վախճանեալին համար:

Պիոս ԺԲ., որ ծանօթ էր կարտինալ Եւգինէոս Փաչէլլի անունով նախքան իր ընտրութիւնը իբրեւ Պապ, ծնած է 2 Մարտ 1876ին, Հռոմի մէջ: Եւ, զարմանալի զուգադիպութեամբ մը Պապ ընտրուած էր դարձեալ 2 Մարտ 1939ին, երբ 63 տարեկան էր: Եկեղեցական ձեռնադրուեցաւ 1899ին եւ երկար տաճն եղաւ Պիոս ԺԱ.ի քարտուղարը: Պապական Ակադեմիային դասախօս նշանակուեցաւ 1908ին, դիւանագիտական ասպարէզի թեկնածուներ պատրաստելու համար: Իբրեւ պապական նուիրակ պաշտօնավարեց Գերմանիոյ մէջ, նախ Միւնիխ եւ ապա Պերլին, 1917–1929: Կարտինալի ծիրանին առաջ 1929ին եւ յաջորդեց կարտինալ Կասփարրիին, իբրեւ արտաքին նախարար: Եւ, ինչպէս ըսինք, պապական գահը բարձրացաւ 2 Մարտ 1939ին, երբ աշխարհը կ'ապրէր մեծ պատերազմի մը մղձաւանջը: Նոյն տարուան Օգոստոսի 29ին խաղաղութեան կոչ ուղղեց աշխարհին, իսկ երկու օր յետոյ վերջին փորձ մը ըրաւ Ֆրանսայի, Մեծն Բրիտանիոյ, Գերմանիոյ եւ Լեհաստանի դեսպաններուն մօտ, պատերազմին առաջքը առնելու համար: Ապա, Դեկտ. 28ին, անձնապէս միջամտեց Իտալիոյ Թագաւորին մօտ, որպէսզի իր երկիրը չմասնակցի պատերազմին:

Ահա քանի մը ուրիշ ուշագրաւ թուականներ եւս, որոնք կը բնորոշեն Պիոս ԺԲ.ի կեանքն ու գործունէութիւնը.—

1946 — Փետր. 18.— Ձեռնադրուեցաւ 32 նոր կարտինալներ, որոնց 28ը՝ օտարներ (ոչ-իտալացիներ): Այսպէսով կարտինալներու թիւը բարձրացաւ 70ի:

1949 — Յուլիս 14.— Պապական հրովարտակով մը բանադրուեցան այն բոլոր կաթոլիկները, որոնք համայնավարներ են:

1950 — Նոյեմբեր 1.— Հռչակուեցաւ Ս. Կոյս Մարիամի համբարձման վարդապետութիւնը:

1953 — Յունուար 12.— Ձեռնադրուեցան 24 նոր կարտինալներ, որոնք կը պատկանին 13 երկիրներու (որոնց մէջ՝ կարտինալներ Վիշինսքի եւ Սթեփինաք):

1955 — Նոյեմբեր 22.— Վատիկանը հաստատեց, թէ Քրիստոս երեւցած է Պիոս ԺԲ.ին, անոր 1954ի հիւանդութեան ընթացքին:

1956 — Յունուար 10.— Պիոս ԺԲ. համաձայն դոնուեցաւ այն մեթոտներուն, որոնց շնորհիւ ծննդաբերութիւնները տեղի կ'ունենան առանց ցաւի: Իսկ նոյն տարուան Մայիսի 19ին դատապարտեց արուեստական յղութիւնը: Ու դարձեալ 13 Սեպտ. 1958ին թոյլատրեց թմրեցուցիչներու գործածութիւնը, որոշ պայմաններու տակ, ամոքելու համար հիւանդներու ցաւերը:

Պիոս ԺԲ. եղաւ խաղաղասիրութեան ախոյեան մը (խաղաղութիւն բառը՝ փայէ, արդէն մաս կը կազմէր իր անունին) եւ ամէն առիթ օգտագործեց՝ ի նպաստ խաղաղութեան պահպանման կոչեր ուղղելու կամ մեծ պետութեանց մօտ դիմումներ կատարելու համար, նոր արիւնահեղութեանց առաջքը առնելու մտահոգութեամբ:

Միւս կողմէ բացառիկ զարգացումի տէր մեծ մտաւորական մըն էր եւ գիտէր 9 լեզուներ: Եօթանասունը բոլորած էր, երբ սկսաւ ռուսերէն եւ արաբերէն սորվիլ: Աքանչելի հոգեւոր եւ քարոզիչ էր մանաւանդ: Վիճակագրութեան մը համաձայն, պապական Աթոռը ղրկուելէն ասդին խօսած է աւելի քան 2000 ճառ եւ քարող եւ անձնապէս ընդունած է 10 միլիոնէն աւելի այցելու: Չկար գիտական, բանասիրական ու պատմագիտական ճիւղ մը, որ վակ մնացած ըլլար իր մտքին կամ հսկացողութեան առջեւ: Ու չկար որեւէ նիւթ, որեւէ հարց, որու մասին հեղինակաւոր կարծիք մը յայտնած չըլլար:

Պիոս ԺԲ. իր կտակը պատրաստած եւ անձամբ խմբագրած էր 15 Մայիս 1956ին: Ցետ մահու բացուած այդ կտակին մէջ, Սրբազան Քահանայապետը գրած էր բառ առ բառ.

— «Խոնարհաբար ներողութիւն կը խնդրեմ բոլոր անոնցմէ, որոնց կրնամ վիշտ կամ վնաս պատճառած ըլլալ, իմ խօսքերովս կամ արարքներովս:

«Յաջորդներէս կը խնդրեմ յուշարձան չկանգնել իմ յիշատակիս համար: Բաւական է որ իմ խեղճ աճիւնները հանգչին նուիրական վայր մը, որ ինծի համար այնքան աւելի սիրելի պիտի ըլլայ, որքան մութ ըլլայ:

«Պէտք չունիմ խնդրելու, որ աղօթեն հոգւոյս համար: Գիտեմ, թէ որչափ շատ են այն աղօթքները, որոնք, իբրեւ սովորութիւն, կը մատուցուին Ս. Աթոռին հաւատացեալներու կողմէ՝ իւրաքանչիւր վախճանեալ Պապի յիշատակին:

«Հարկ չեմ համարիր նոյնպէս «հոգեւոր կտակ» մը ձգել, ինչպէս կ'ընեն, գովելի սովորութեամբ մը, եռանդուն կղերականները, որովհետեւ բազմաթիւ ադիրներով իմ խօսած բարոզներս բաւական են յայտնելու իմ միտքերս կրօնական եւ բարոյական զանազան հարցերու մասին:

«Այս ըսելէ ետք, իբրեւ տիեզերական ժառանգորդ կ'անուանեմ Առաքելական Ս. Աթոռը, որմէ այնքան շատ բան ստացայ, իբրեւ ամենասիրելի մօրմէ մը:»

ՖՐԵՏԵՐԻՔ ԺՈԼԻՕ – ԳԻՒՐԻ

ՖՐԵՏԵՐԻՔ ԺՈԼԻՕ – ԳԻՒՐԻ
Ֆրանսայի առաջին հիւլէական հիմնարկութեան «Ջոէ»ի հայրը

— «Օր մը, ֆրանսացի դպրոցականները պիտի սորվին, թէ Այնշթայնի դարուն գոյութիւն ունեցած է ֆրանսացի մեծ գիտուն մը՝ Ժոլիօ — Գիւրի:» *Այսպէս արտայայտուեցաւ Ֆրանսայի նշանաւոր ղեկավար հեղինակ Անդրէ Լաղարթ, Ֆրետերիք Ժոլիօ – Գիւրիի մահուան վաղորդայնին: Արդարեւ, իր մահով, Ֆրանսական պետական աշխարհը կորսնցուց իր մեծագոյն պետուններէն մէկը:*

Ծնած էր Փարիզ, 1900ին: Գիտական ուսումը աստանալէ յետոյ եղած էր օդնականը Մարի Գիւրիին, 1925ին եւ իր անվախան դծով ալ ըսկսած էր իր հետազօտութիւնները հիւլէական աշխարհէն ներս: Երբ 1930ին տոքթորայի իր թեզը պատրաստեց սոլոնիումի, բաւիումի եւ արուեստական բաւիօ–ազդեցութեան մասին, իրեն գործակից ունեցաւ Մարի Գիւրիին աղջիկը՝ Իրէն Գիւրին, որ, չատ չանցած, իր կինը պիտի ըլլար: Անոր հետ ալ ստացաւ Նոպէլի բնագիտութեան մրցանակը, 1935ին, արուեստական բաւիօ–ազդեցութեան վերաբերեալ իր վրձռական հաստատումներուն համար: Երկու տարի յետոյ նշանակուեցաւ «Գոլէժ տը Ֆրանս»ի վերադիտօր:

Հիւլէական ուժի հարցերով կը զբաղէր «Ծանր ջուր»ը հիմ ունենալով, 1939ին, երբ պատերազմ բռնկեցաւ Բ. աշխարհամարտը: Եւ, Ժոլիօ – Գիւրի յաջողեցաւ 1940ին Անգլիա փոխադրել իր տրամադրութեան տակ գտնուող «Ծանր Ջուր»ի քանակութիւնը:

Կառավարութիւնը, 4 Յունուար 1946ին նշանակեց զայն հիւլէական ուժի բարձր–քոմիսէր, բայց 4 տարի անց, 28 Ապրիլ 1950ին, հեռացուեցաւ ան այդ պաշտօնէն իր այն յայտարարութեան համար, զոր ըրած էր Համայնավար կուսակցութեան կեդր. կոմիտէի նիստին մէջ.— «Յառաջդիմական գիտուն մը երբեք պիտի չտայ իր գիտութեան մէկ մասն իսկ, խորհրդային Միութեան դէմ պատերազմելու համար:» Եւ, նոյն տարուան Նոյեմբերի 23ին կը նշանակուէր ան Համաշխարհային Խաղաղութեան Խորհուրդի նախագահ, իսկ 1951ին ալ կը ստանար խաղաղութեան սթալինեան մրցանակը: Կինն ալ կը բաժնէր իր ամուսնոյն քաղաքական համոզումները. ատով ալ ներդաշնակ կեանք մը ստեղծուած էր իրենց համար: Եւ երբ կինը՝ Իրէն Գիւրի մեռաւ 17 Մարտ 1956ին, Ֆրետերիք Ժոլիօ փոխարինեց զայն Փարիզի համալսարանին մէջ, իբրեւ դասախօս կորիզային բնագիտութեան:

Ժոլիօ – Գիւրիի հետազօտութեանց եւ եղրակացութեանց չնորհիւ էր, որ հետագային, անգլիացի դիտուն Ջէտուիք յաջողեցաւ հաստատել նէօթրոնի գոյութիւնը: Այս հիմնական դիւտերը վճռական նպաստեցին կորիզային բնագիտութեան հսկայաքայլ զարգացման:

Ֆրետերիք Ժոլիօ – Գիւրի մեռաւ անցեալ Օգոստոսի 14ին, Փարիզի մէջ:

ԼՈՐԴ ՕԼԻՎԸՐ ՊՈԼՏՈՒԻՆ

Դիպուած մը բաւական եղած կը, որ անգլիական արեւմտասէրական դէրդաստանի մը այս մեծանուն զաւակը ջերմօրէն փարէր հայ ժողովուրդին եւ յօժարէր մինչեւ անդամ իր արիւնը թափելու Հայաստանի համար, Հայաստանի հողին վրայ:

ՕԼԻՎԸՐ ՊՈԼՏՈՒԻՆ
Հայկական բանակին մէջ
ծառայած օրերուն

Օլիվըր Պոլտուին, 1920ին, Աղեքսանդրիոյ մէջ կը հանդիպի Հայաստանի վարչապետ Աղեքսանդր Խատիսեանը աղջնող Հայերու բազմութեան մը, որուն առջեւէն կ'երթար Հայկական նռագոյնը: Կը հետաքրքրուի, կ'ուզէ իմանալ Խատիսեանին ով ըլլալը, դրօշակին ազգութիւնը եւ Հայաստանին ուր գտնուիլը: Երբ այդ բոլորի մասին տեղեկութիւններ կը տրուին իրեն, մեծապէս կը խանդավառուի իր լսածներով ու մէկ անդամէն կ'որոշէ երթալ Հայաստան: Կ'որոշէ եւ կ'երթայ, 21 տարեկանին, երբ 17 տարեկանին տեսած էր արդէն պատերազմի սարսափները Ֆրանսայի մէջ: Կը դինուորագրուի այնտեղ հասնելուն պէս, կը կռուի հայկական բանակի շարքերուն մէջ, Թուրքերուն դէմ եւ դէպի կ'իյնայ անոնց ձեռքը: Ապա, 1921ին, ողջ-առողջ կը վերադառնայ Անգլիա եւ առիթ ի վեր կը մնայ հայ ժողովուրդին հաւատարիմ բարեկամը, ինչպէս իր ամբողջ կեանքի ընթացքին եղած էր բարեկամը բոլոր տառապողներուն:

Օլիվըր Պոլտուին փակեց իր աչքերը անցեալ Օգոստոսի 9ին, 59 տարեկանին, Լոնտոնի մէջ, վիրաբուժական դործողութեան մը հետեւանքով: Ծնած էր հարուստ ընտանիքի մէջ, բայց ժառանգական կամ հարստութեան դծով, անգօսնեց ան ամէն ինչ եւ դարձաւ, համոզումով, մխ ու ոսկորով ընկերվարական, ծառայելով մինչեւ անդամ իր պահպանողական հօրը՝ վարչապետ լորտ Սթէնլի Պոլտուինի դէմ, բրիտանական Հորհրդարանին մէջ, ուր, երկու նստաշրջաններու ընթացքին երկ-երկու տարի բազմեցաւ իբրեւ ընկերվարական երեսփոխան: Երբ մեռաւ հայրը, 1947ին, Օլիվըր Պոլտուին, ժառանգական դծով ստացաւ Ըրլ Պոլտուին օֆ Պեւուլի» ազնուական լորտի տիտղոսը, զոր սակայն չսիրեց մինչեւ իր մահը: Յաջորդ տարին նշանակուեցաւ կառավարիչ արեւմտեան Հնդկաստանի Լիլսուորթ անունչան կղզեխումբին, ուր, երկու տարի, մոռնալով իր հանդամանքը, մտերմացաւ բնիկներուն եւ բնիկներուն մէջ ամէնէն թշուառներուն հետ, զորս սեղանակից կ'ունենար յաճախ իրեն: Առարկայ եղաւ կառավարութեան սաստին եւ ի վերջոյ հրաժարեցաւ իր այդ պաշտօնէն ու վերադարձաւ Լոնտոն, առանձնացած կեանք մը ապրելու համար:

Իր ընկերվարական համոզումներուն շուրջ խօսելով, Օլիվըր Պոլտուին ըսած է անդամ մը.— «Ապրած եմ բանտային խցիկի մը մէջ, սեւ հաց ուտելով, հետեւաբար բան մը գիտեմ, թէ ինչ են աղքատներու զրկանքները:» Իսկ երբ անդամ մը հարցուցած են, թէ ինչո՛ւ չէ ամուսնացած, պատասխանած է.— «Որովհետեւ չեմ ուզեր որ զաւակս թնդանօթի միս ըլլայ»...

Լոնտոնի մէջ յաճախ կը մասնակցէր հայկական հաւաքոյթներուն եւ կը սիրէր պատմել Հայաստանի իր արկածներէն ու փորձառութիւններէն: Վերջին անդամ

ներկայ գտնուած էր ի պատիւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ Լոնտոնի մէջ Նուպար Կիւլպէնկեանի տուած հացկերոյթին, ուր իր բաժակը պարպած էր հետեւեալ խօսքերով.— «Ձեր ազգը երէ նոյնիսկ իյնայ երկու ծանր սալաքարերու մէջ, գիտէ պարզել իր թեւերը ··· Ամրողջ հոգիով ու մարմնով օգնեցէք ձեր երկրին. անիկա ցոյց պիտի տայ իր ինքնուրական արժէքը:»

Զինքը մօտէն ճանչցած Թիրայր Միսաքեանի գնահատումով, Օլիվըր Պոլտուին «կրնար նախարար, դեսպան ու վարչապետ ըլլալ, եթէ մէկդի չպրկէր իր համոզումները եւ հետեւէր իր պահպանողական հօրը քայլերուն. բայց նախընտրեց իր տեսակէտներուն անկախութիւնը»:

ՀԱՅՐ ԼՈՒԻ ՄԱՐԻԷՍ

Հայագիտական ուսման եւ պրպտումներու նուիրուած օտար բարեկամներու կարգին ուշագրաւ տեղ կը գրաւէ Ցիսուսեան Միաբանութենէն հմուտ գիտնական Հայր Լուի Մարիէսը, որ աշակերտած էր ականաւոր հայագէտ Ֆրեսերիք Մաքլէրի, Արեւելեան կենդանի Լեզուներու Վարժարանին մէջ, Փարիզ եւ ապա, իր կարգին հայերէնի ուսուցիչ կարգուած էր «Ինսթիթիւ կաթոլիկ»ի մէջ, դարձեալ Փարիզ: Այնտեղ, Հայր Լուի Մարիէս, երկար տարիներով հայերէն եւ հայկական մատենագրութիւն դասաւանդեց Ֆրանսացի եւ օտար ուսանողներու:

Հայագէտ հոգեւորականին անունը, տասնեակ տարիներէ ի վեր սերտօրէն կապուած է Եղնիկի եղջ Աղանդոցին, որ կը նկատուի Ոսկեդարու մեր մատենադրութեան հրաշակերտը, իրրեւ ոճ եւ լեզու: Այժմ մամուլի տակ է եղջ Աղանդոցի դրարար բնագիրն ու անոր ֆրանսերէն թարգմանութիւնը, յատուկ ներածականով եւ քննական ու բաղդատական բազմաթիւ նոթերով, որոնք գիտական մեծ արժէք կուտան հայագէտ կրօնաւորի աշխատանքին: Հատորը պիտի հրատարակուի այս տարի, Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան նիւթական օժանդակութեամբ, իրրեւ մեր հին մատենագրութեան մէկ գոհարը:

Հայր Լուի Մարիէս, որ յաճախ ներկայ կ'ըլլար փարիզահայ հաւաքոյթներու, վախճանեցաւ անցեալ տարուան Նոյեմբեր 19ին, 83 տարեկանին: Երեք տարիէ ի վեր զամուած էր անկողնին:

ՃՈՐՃ Ֆ. ԿՐԷՑՄԻ.— Անցեալ Ապրիլի 6ին, Անգլիոյ Ռիւլէթ քաղաքին մէջ, 78 տարեկանին մեռաւ բնիկ պէլֆասթցի Ճորճ Ֆ. Կրէյմի, որ Հայաստանի Անկախութեան չրջանին Մեծն Բրիտանիոյ դիւանագիտական ներկայացուցիչը եղած էր Երեւանի մէջ: Հանդուցեալը մեծապէս օժանդակած է 200·000 Հայերու վաստուրականէն կովկաս փոխադրութեան գործին, Ա. աշխարհամարտի ընթացքին: Այս մեծ ձեռնարկին չնորհիւ էր, որ անոնք բախտակից չեղան աւելի քան մէկ միլիոն նահատակներուն, Մեծ Եղեռնի օրերուն:

ՏՈՔԹ. ԼՈՍԸՆ ԶԷՅՄՊԸՐՍ.— Անցեալ տարի, ամերիկահայ բարեկամի մը նամակէն իմացանք մահը Տոքթ. Լոսըն Զէյմպըրսի, որ կը բնակէր Մ. Նահանգներու Սէյնթ Լուիզ քաղաքը: Հանդուցեալը երկար տարիներով ապրած եւ գործած է Պարսիզակի մէջ, Ամերիկեան Բարձր. Վարժարանի անմոռանալի տնօրէնն իր հօրը՝ Տոքթ. Ռոպէրթ Զէյմպըրսի հետ, իրրեւ ուսուցիչ: Իր մասին հանդամանօրէն գրած ենք Տարեգրքիս 1956ի հատորին մէջ եւ յաջորդ տարին ալ հրատարակած ենք հայերէնով խմբագրուած իր մէկ գրութիւնը, Պարսիզակի մասին: Տարի մը առաջ ալ մեռած էր իր երէց եղբայրը՝ Տոքթ. Ռոպէրթ Զէյմպըրս:

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

ՀԱԻԱՐ...

ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ ՎՏԱՆԳԻ ՏԱԿ

Ի. Հայաստանի մշակոյթի նախարարութիւնը, անցեալ Յունիսին յայտարարած էր մրցում մը, հայկական ոսպագրական տառերը բարեփոխութեան ենթարկելու նպատակով, անկասկած: Անցեալ տարեվերջին հայտորդուեցան այդ մրցման արդիւնքները եւ իմացուեցաւ, որ մասնակցած են նոր տառերու հեղինակ 24 մրցակիցներ: Ասոնցմէ նկատի առնուած են 8 հեղինակներու յղացումները միայն, իբրեւ մրցանակի արժանի տեսակներ: Ըստ կատարուած յայտարարութեան, տառատեսակներու քննարկման մասնակցած են պատմաբաններ, լեզուաբաններ, հայագէտներ, ակնաբոյժներ, նկարիչներ, ճարտարապետներ եւ ոսպագրական գործի մասնագէտներ:

Տեղ չտուինք այս տեղեկութեան Տարեգրքիս նախորդ էջերուն վրայ, որովհետեւ ենթադրեցինք, թէ կազմակերպուած մրցման արդիւնքէն ետքն ալ, Հայաստանի վարիչները պիտի վարանին ինքնաղլուխ քայլով մը առնելու՝ մեսրոպեան տառերը իրապէս փոխելու գործնական ու չատ պատասխանատու քայլն ալ: Մանաւանդ որ մրցման արդիւնքով հաւնուած նոր տառատեսակներու գծանկարներն ալ չէինք ունեցած մեր աչքերուն առջեւ, դոնէ այդ գծով համոզուելու համար, թէ անլուրջ այս նախաձեռնութիւնը կրնայ ի վերջոյ լրջութեան եւ իրականացման սահմաններէն ներս մտնել:

Տարեգրքիս տպագրութիւնը հասած էր այս էջերուն, երբ տեղեկացանք, որ մրցման յայտարարուած արդիւնքէն յետոյ, Հայաստանի վարիչները լրջօրէն նպատակ ունին գործնականացնելու այդ այլանդակ ծրագիրը եւ հայ լեզուին պարտադրելու հաւնուած նոր տեսակի տառերուն «լաւագո՛յնը»: Այս տեղեկութեան հետ միաժամանակ մեր ձեռքն անցաւ Ա. մրցանակի արժանացած երկու տառատեսակներու գծանկարները, զորս կը հրատարակենք մեր այս գրութեան հետ:

Արդ, թող բոլորը լմանան, որ ի վերջոյ եւ հաւանաբար չատ չանցած, Հայաստանի տպարանները «պիտի օժտուին» այս երկու տառատեսակներուն մէկն ու մէկով: Ստացուած տեղեկութեան համաձայն, ընտրուած է արդէն այդ մէկն ալ, որ մեր հրատարակած նոր տառատեսակի գծանկարներէն առաջինն է, այժմու այբուբէնին տակ չարուածը:

Դիտեցէք եւ եթէ կրնաք դպեցէք ձեր ընդվզումը: Դիտեցէք եւ երեւակայեցէք, թէ ձեւափոխուած, այլանդակուած եւ մասամբ ռուսականացած այդ նոր տառերը ինչպէ՛ս պիտի աղճատեն մեկուկէս հազարամեակէ ի վեր նուիրագործուած մեր այբուբենին տեսքն ու աւանդական ինքնատպութիւնը:

Լաւ դիտեցէք «նորութիւնը», որպէսզի կարենաք հաստատել, թէ իսկական կոտորածի ենթարկուած են մեր 38 տառերէն առնուազն 23 հատը, մեր հրատարակած երկու նմոյշներուն մէջ ալ: Ու չատերը այդ 23ին մէջ դարձած են բոլորովին անճանաչելի, ինչպէս Խ Ծ Կ Զ Ղ Մ Ն Ջ Պ Ռ Վ Ւ Փ Ֆ տառերը: Ու տակաւին, մեր սրամադրութեան տակ դնուած նմոյշները դլխապիրներն են: Հապա պարզե՛րը, որոնք յիսնապատիկ աւելի դործածական են քան դլխապիրները: Երբ տառերը այսքան աղճատուած են իրենց դլխապրի ձեւին մէջ, վերտահօրէն կարելի է ըսել, որ այդ աղճատումը կամ անճոռնիացումը հասած պիտի ըլլայ իր դերադրական տղեղութեան, պարզ դիրերու պարագային:

Երեւանցիները այս նուիրագործելի այլանդակութիւնը կ'արդարացնեն այն տեսակէտով, որ հայերէն տառերը, չարուելու պարագային, չատ տեղ կը բռնեն եւ հետեւաբար պէտք է փնտռել ձեւը, որպէսզի խնայողութիւն կատարուի:

ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՂՃՄՅՆՇՈՉՊՋՌՍՎՏՐՑՒՓՔՕՖ

ԱԲԳՈԵԶԷԸԹՅԻԼԽԾՑՀՅՉՃՍՅՆՇՈՉՀՋՌՍՉՏՐՑԼՒՔՕՁ

ԱԲԳՊԵԶԷԸԹՅԻԼԽԾՇՀՅՉΔՃՅՇՇՈՉՀՋՌՍՎՏՐՑIՒՔՕΒ

Անհեթեթ ու անճոռնի ևո՛ր այբուբենի երկու նմոյշները...

Ընթերցողը պիտի նկատէ, որ այբուբենի չարքին մէջ, նոր տառատեսակի առաջին նմոյշով երկու եւ երկրորդ նմոյշով ալ երեք տառերու տեղերը խնայուած կ'ըլլան: Իսկ պարզ դիրերու դործածութեան պարագային, դժուար թէ այդ խնայողութիւնն ալ կատարուի, եթէ ամէնէն աւելի տեղ բռնող ա, տ, ք եւ փ տառերուն տեղ երկու ուրիշ անճոռնի ձեւափոխումներ չպարտադրուին: Այս կը նշանակէ, որ Տարեդրքիս ծաւալով դրքի մը մէջ, լաւագոյն պարագային, իրագործուած պիտի ըլլայ 8–10 էջի խնայողութիւն մը:

Արդ, պիտի արժէ՞ր, որ այդ ճղճիմ խնայողութեան սիրոյն տակնուվրայ բերուէին եւ անխնայ ջարդուէին մեր պատմական տառերը, որոնց այնքա՛ն վարժուած են հայկական աչքերը:

Տպագրական դիւտի զարդացումէն ասդին եկած–դացած սերունդներուն մէջ չդտնուեցա՞ն այսօրուան Երեւանցիներուն չափ խելացիներ — պատմաբաննե՛ր, լեզուաբաննե՛ր, հայագէտնե՛ր, ակնաբոյժնե՛ր, նկարիչնե՛ր, ճարտարապետնե՛ր եւ տպագրական դործի մասնագէտնե՛ր — որոնք մտածած ըլլային նման անհեթեթ ձեւափո-

խութեանց մասին: Արամեան անունով ապարանատէր մը, ժամանակին յաջողեցաւ, չատ աննշան փոփոխութիւններով, աւելի՝ տառերը «ճերմկցնելով» կամ քիչ մը բարակցնելով, տեղծել — ձեռքով չարուելու պարագային աւելի քիչ տեղ բռնող — նոր տառատեսակ մը, որ ծանօթ է իր անունով եւ որ ընդունուեցաւ ամէնուրեք, իրրեւ նոտր դիր: Ընդունուեցաւ — եւ ոչ ոք ընդվզեցաւ կամ առնուազն անտեսեց այդ տառատեսակին դործածութիւնը — որովհետեւ այժմ առաջադրուած տղեղ ու բռնաղբօսիկ ձեւափոխութեանց հետքն իսկ չկայ արամեան տառերուն մէջ: Մինչդեռ, եկած-դացած սերունդները մէջ չդտնուեցաւ ոեւէ մէկը — պատմաբա՛ն, լեզուաբա՛ն, հայագէ՛տ, եւայլն — որ դարերու ընթացքին յանդդնէր որեւէ արմատական ձեւափոխութիւն մտցնել՝ դարերէ ի վեր եւ մինչեւ այսօր ամէնէն աւելի դործածուած տառատեսակին մէջ: Ու ձեւափոխութիւն մը, մանաւանդ, իւրացումն ու պարտադրանքը հաւանական այս նո՛ր տառատեսակներուն այլանդակութեամբ:

Այլանդակութենէն եւ անճոռնի տղեղութենէն անկախաբար, սակայն, տառեր ջարդելու ելած Երեւանցիները անդրադարձա՞ծ են իրենց այս աննպատակ նախաձեռնութեան հետեւանքներուն:

Շուրջ մէկ միլիոն Հայեր կ'ապրին Հայաստանէն դուրս: Երեւանի վարիչները թող իրենց մտքէն իսկ չանցնին, թէ պիտի կրնան երբեւիցէ իրենց այս «նորութիւնը» պարտադրել անոնց եւ անոնց մէջ նոյնիսկ իրենց բարեկամներուն, ինչպէս չկրցան պարտադրել նոյնքան այլանդակ իրենց նոր «ուղղադրութիւնը»: Այս պարագային որո՞ւն կարդացնել պիտի տան այդ այլանդակուած տառերով տըպուելիք իրենց հրատարակութիւնները, Հայաստանէն դուրս: Ո՞ր յիմարը դրամ պիտի տայ եւ դնէ զանոնք: Կամ, համբերութիւնը պիտի ունենայ կարդալու իր չճանչցած տառերով որեւէ դրուածք:

Ասիկա դեռ ոչի՛նչ: Հապա ի՞նչ պիտի ըլլայ նոր հասնելիք կամ հասնելու վրայ եղող սերունդներուն վիճակը: «Նոր»ին վարժուելէ եւ հինին մասին դաղափար չունենալէ յետոյ, անոնք ինչպէ՞ս պիտի կրնան ձեռք առնել՝ այժմու տառերով տպուած հրատարակութիւնները: Ինչպէ՞ս պիտի օդտուին մեր հին ու նոր դրականութենէն, մատենադրութենէն, պատմութենէն կամ դիտական երկերէն: Վաղուան ներկան, անցեալին հետ կապ մը պիտի ունենա՞յ թէ պիտի չունենայ: Ու խղուած պիտի չըլլա՞յ այդ կապը, իրագործումը հաւանական այս բռնադատումով:

Ո՞ւր կ'երթայ Երեւանը այս ընթացքով: Եւ ո՞ւր կ'ուզէ տանիլ՝ իր ինքնատպութեամբ ու պատմական նշանակութեամբ այնքան թանկարժէք մեր այբուբենը: Եւ վերջապէս ո՞վ իրաւունք տուած է իրենց այսքան թեթեւօրէն խաղալու մեր պապենական ժառանգութեանց հետ, որոնց միակ տէրը հայ ժողովուրդն է եւ ոչ թէ խորհրդային պարտադրանքներու ենթակայ խումբ մը պատմաբաննե՛ր,

լեզուաբաններ՛ը, հայագէտներ՛ը, եւայլն, եւայլն:

Հիմա, այսքանը իմանալէ յետոյ, դիտեցէք անդամ մըն ալ մեր հրատարակած նոր տառատեսակներու ղոյդ նմոյշները եւ բարձրացուցէք ձեր բողոքի ձայնը այս նորօրինակ ու անլուր բարբարոսութեան դէմ, որ արմատապէս կը ձեւաղեղծէ ու կը ջարդէ մեր պատուական տառերը: Լուռ մնալը կը նշանակէ մեղսակցութիւն ոճիրի համազօր արարքի մը մէջ, որմէ տուժողը պիտի ըլլայ ի վերջոյ մեր մշակոյթն ու լեզուն, մեր դիրն ու գրականութիւնը: Ասոնք, մինչեւ հիմա տուժեր են արդէն նոր «ուղղագրութեամբ» եւ երեւանեան հայերէնի մէջ այլանդակուած օտար բառերու տիրապետութեամբ: Այս երրորդ քայլը պիտի ըլլայ լրումն չարեաց, գրոս, ուրիչ չարիքներու կարգին պարտադրեցին ու տակաւին կ'ուզեն պարտադրել անտիրութեան մատնուած եւ լռելու դատապարտուած հայ ժողովուրդին, յայնկոյս աշխարհի...

ԱՌԱՍՊԵԼԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԸ՝ ԵՈՐԿԻՈՍ ՂՐԻՎԱՍ

Հատորիս 536րդ էջին վրայ գրած էինք, որ Կիպրոսի քառամեայ ապստամբութեան ղեկավարը Ղրիվաս, երբեակ համաձայնագրի կնքումէն ետքն ալ կը մնայ տակաւին իր թաքստոցին մէջ: Այդ տողերու հրատարակութենէն յետոյ, յոյն ազգային հերոսը, կղզիի բրիտանական իշխանութեանց կարգադրութեամբ դաղտնօրէն մեկնեցաւ Նիկոսիայէն տարտոյս Մարտի 17ին եւ հելլէն կառավարութեան կողմէ մասնաւորաբար ղրկուած մէկ օդանաւով, նոյն օրն իսկ հասաւ Աթէնք: Մեկնումէն առաջ կրցաւ տեսնուիլ միայն Կիպրոսի ազգապետ Մակարիոս արքեպ.ին հետ: Կիպրոսի բնակչութիւնը լուր չունէր այս կարգադրութենէն, բայց Աթէնքի ժողովուրդը, որ իմացած էր իր պաշտած հերոսին ժամանումը, դիմաւորեց զայն խելայեղ ցոյցերով:

ԵՈՐԿԻՈՍ ՂՐԻՎԱՍ
Կիպրոսի առասպելական հերոսը Աթէնքի օդանաւայինկայանին մէջ լուսանկարուած

Ղրիվասի մեկնումին յաջորդ օրն իսկ, «Էոքա»ն բրիտանական իշխանութեանց յանձնեց իր տրամադրութեան տակ գտնուող մեծ քանակութեամբ զէն-

քեր եւ ռազմանիւթեր, որոնց մեծ մասը պահուած էր վանքերու եւ եկեղեցիներու մէջ: Առնոց յանձնումով ալ միանգամ ընդ միշտ լուծուած կ'ըլլայ «էոքա» կազմակերպութիւնը: («էոքա» բառը կազմուած է սկզբնատառերովը յունարէն 4 բառերու, որոնք կը նշանակեն «Կիպրական Պայքարի Ազգային Կազմակերպութիւն»:)

Եորկիոս Ղրիվաս, որ ճանչցուեցաւ նաեւ Տիղենիս կեղծանունով, Ցունաստանի զրաւումէն յետոյ, զաղտնի կազմակերպութեան մը զլուխն անցած կռուեցաւ Գերմանացիներու եւ Իտալացիներու դէմ, մինչեւ 1944, իսկ 1947–49 Թուականներուն ալ, քաղաքացիական պատերազմի շրջանին, համայնավարները դարձան իր հարուածներուն թիրախը: Ու տարիներ յետոյ, երբ պէտք էր «բան մը» ընել իր ծննդավայրին՝ Կիպրոսի համար, վճռեց անցնիլ այնտեղ եւ կազմակերպել ապըստամբութիւնը Անգլիացիներուն դէմ: Այս նպատակով եւ զաղտնօրէն, 6 Հոկտ. 1954ին մեկնեցաւ Աթէնքէն, ուր կը բնակէր եւ ունց Կիպրոս: Պատուիրեց իր կնոջը, որ այրէ իր բոլոր հազուստները, որպէսզի ոչ մէկ չուն կարենայ հոտ առնելով իր հետքը գտնել (Անգլիացիները 500 սթերլին խոստացած էին Ղրիվասի հին մէկ հագուստը բերողին):

Կիպրոս հասնելուն պէս կազմակերպեց «էոքա»ն եւ պայթեցուց ապստամբութիւնը: Երկար ժամանակով ապրեցաւ բլրակոզի մը վրայ փորուած փոքր այրէ մը մէջ, որուն մուտքը ծածկուած էր հողով ու ճիւղերով եւ որուն մէկ անկիւնէն խողովակ մը կ'երկարէր օդ առնելու համար: Քանի քանի անզամներ անգլիացի պինուորները մօտեցած են իրեն մինչեւ երկու մէթր հեռաւորութեան վրայ, բայց չեն կրցած հոտը առնել: Ցաճախ իջած է նաեւ Լիմասոլ քաղաքը — մանաւանդ վերջին երկու տարիներուն — եւ պահուըտած է վստահելի տուներու մէջ, Անգլիացիներու ճիշդ քթին տակ: Իր սուրհանդակները եղած են՝ ազօթելու համար եկեղեցի զացող կիներ, որոնք վստահելի եկեղեցականէ մը զրութիւններ կը տանէին իրեն: Բրիտանական իշխանութիւնները 10·000 սթերլին խոստացած էին Ղրիվասի զլուխը բերողին եւ 25·000 պինուորներ, ամրողջ չորս տարի տակնուվրայ բերին կղզին, զայն գտնելու համար, բայց չյաջողեցան: Եղաւ առեն մը, որ անոնք են–թադրեցին, թէ Ղրիվաս մեռած է...

Խօսելով օրագրողի մը հետ, Եորկիոս Ղրիվաս յայտարարեց, թէ Կիպրացիները պէտք է արձան կանգնեն Կիպրոսի նախորդ կառավարիչ մարալախտ Հարտինկին համար, որուն վայրագութիւնն ու յամառութիւնը աւելի կորով ներշնչեցին իրեն: — «Այժմու կառավարիչը՝ Սըր Հ· Ֆութ, ըսաւ ան, տարրեր մարդ է եւ չարժեցաւ դիւանագիտօրէն:» Եւ աւելցուց. — «Ես մոլեռանդ անգլիասէր մը եղած եմ միշտ· բայց Անգլիացիները դառնացուցին մեզ: Այժմ անոնց կը մնայ վերահաստատել մեր վազեմի բարեկամութիւնը:»

Եորկիոս Ղրիվաս 60 տարեկան է եւ չատ յոգնած մարդու մը տեսքը ունի: Ցունական բանակի զնդապետ է եւ այժմ, Խորհրդարանի որոչումով, իրեն տրուեցաւ զօրավարի աստիճան, ինչպէս նաեւ ամսական 300 տոլար հանդստեան թոշակ: Երբ իջաւ ան Աթէնքի օդանաւային կայանը, ամէնէն առաջ ողջագուրուեցաւ իր կնոջը հետ: Աթէնքի եւ Համայն Ցունաստանի Մետրոպոլիտը՝ Թէոքլիթոս արքեպ· պասկեց անոր զլուխը արծաթեայ դափնեպսակով մը: Ղրիվաս կուլար: — «Փոքրիկ Կիպրոսը, ըսաւ ան, կռուեցաւ Գողիաթին դէմ եւ չտապալեցաւ:» Ապա, Սրբազանին յանձնեց իր լեռնային թաքստոցէն առնուած եւ յոյն մարտիկներու արիւնովը թրջուած տոպրակ մը հող, «իբրեւ մխիթեան խորհրդանիշ Ցունաստանի եւ Կիպրոսի»:

ԼԱՐՈՒԱԾ ՎԻՃԱԿ Խ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՄՀ–Ի ՄԻՋԵԻ

Խ. Միութեան եւ ԱՄՀ–ի յարաբերութիւնները ծանրակչիռ դարձուածք մը ստացան Մարտի կէսէն սկսեալ: Իրուչչեւ, Մարտ 17ին ըսաւ, որ «ԱՄՀ–ի Նախագահը համայնավարութեան եւ համայնավարներու մասին կը խօսի այնպէս, ինչպէս կը խօսին կայսերապաշտները»: Եւ, Մարտ 19ին ալ աւելցուց, որ «փրէզիտէնտ Նասըր ջղային եւ երիտասարդ նախագահ մըն է, որ կ'ուզէ իր հասակէն վեր գործերու մէջ մտնել»: Իսկ Նախագահ Նասըր, Մարտ 22ին, Դամասկոսի մէջ խօսած իր նոր մէկ ճառով յայտարարեց, թէ «մենք ջղային ենք, երբ մարդիկ կը վիրաւորեն մեր արժանապատուութիւնը, ինչպէս պատահեցաւ Սուէզի ջրանցքին ազգայնացման պարագային»: Եւ աւելցուց, թէ Խ. Միութիւնը ոչ մէկ օժանդակութիւն ընծայեց Եգիպտոսին, երբ ան կը կռուէր երեք ուժերու դէմ: — «Սովետները, ըսաւ ան, Մեծն Բրիտանիոյ եւ Ֆրանսայի ուղղեցին վերջնագիր մը 9 Նոյեմբեր 1956ին միայն, երբ արդէն դադրած էին կռիւները:»

Միւս կողմէ, իսլամ–կրօնական մեծագոյն հիմնարկութեան՝ Ազհարի (Գահիրէ) կրօնապետը պայքարի հրաւիրեց Իսլամները Աստուծոյ եւ կրօնքի թշնամի համայնավարներու դէմ:

ՉԻՆԱԿԱՆ ՅԱՐՁԱԿՈՒՄ ԹԻՊԷԹԻ ՎՐԱՅ

Մարտ 22ին համայնավար Չինաստանի ուժերը յարձակեցան, Թիպէթի մէջ, Լասայի վրայ, ձերբակալելու համար այնտեղ բնակող ողջ Պուտտան, Տալայ Լաման եւ բանտարկելու զայն փեքինի մէջ: Թիպէթի ամբողջ բնակչութիւնը զէնք վերցուց եւ կատաղօրէն սկսաւ դիմադրել չին համայնավարներուն: Բուռն կռիւները կը չարունակուէին մինչեւ այս տողերուն տպագրութեան յանձնուիլը (Մարտ 28): Թիպէթցիները ուզած են Հնդկաստանի օգնութիւնը: (Տալայ Լաման Պուտտայի 14րդ մարմնացումն է: Տարիքը՝ 24: Իբրեւ Աստուած կը պաշտուի 3 միլիոն Թիպէթցիներէ, որոնց կէս միլիոնը վանականներ են:)

= Մարտ 5ին, Անքարայի մէջ կնքուեցան երկկողմանի դաշինքներ մէկ կողմէ Ամերիկայի Մ. Նահանգներուն եւ միւս կողմէ Թուրքիոյ, Իրանի եւ Փաքիստանի միջեւ: Մ. Նահանգները յանձնառու կ'ըլլան օգնելու այս երեք պետութեանց, իրենց դէմ դործուած յարձակման մը պարագային:

= Իրաք քաշուեցաւ Պաղտատի Ուխտէն, Մարտ 24ին:

= Հակարջային ովկիանոսի մէջ կէտ–ձուկ որսացող Ռուսեր հանդիպած են սառցակոյտի մը, որուն երկարութիւնն էր 104 քիլոմէթր եւ բարձրութիւնը, ծովու մակերեսէն, 400 մէթր:

ՃՈՐՃ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ԴԱՄԱՍԿՈՍԻ ՄԷՋ

ՈՒՐ ՏԵՍՆՈՒԵՑԱՒ ՆԱԽԱԳԱՀ ԿԱՄԱԼ ԱՊՏԷԼ ՆԱՍԸՐԻ ՀԵՏ

Տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններու ներկայութիւնը, Դամասկոսի մէջ, մեծ խանդավառութիւն ստեղծեց արաբական եւ հայկական շրջանակներու մօտ: Արաբ ժողովուրդներու անկեղծ բարեկամը այցելութիւններ տուաւ Նախագահ Շիւքրի Քուաթլիի, Փոխ-Նախագահ Աքրամ Հորանիի, ազգային ուղղութեան նախարար Ռիատ Միւլքիի եւ դատական նախարար Նիհատ Քասըմի, որոնց հետ ունեցաւ շատ ջերմ տեսակցութիւններ: Արաբ ուսանողներու պատուիրակութիւն մը այցելեց Ճ. Մարտիկեանին եւ յայտնեց անոր՝ Ամերիկայի մէջ ուսանող արաբ երիտասարդներու երախտապիտութիւնը, իր կողմէ անոնց ընծայուած թանկագին ալակցութեան համար:

Իսկ Մարտ 22ին, տէր եւ տիկին Ճորճ Մարտիկեաններ ընդունուեցան ԱՄՀ-ի Նախագահ Կամալ Ապտէլ Նասըրի կողմէ եւ 12 օրագրողներու ներկայութեան ունեցան 1 ժամ 10 վայրկեան տեւողութեամբ սիրալիր տեսակցութիւն մը անոր հետ:

Ի պատիւ տէր եւ տիկին Ճ. Մարտիկեաններու տեղի ունեցան բազմաթիւ ընդունելութիւններ եւ տրուեցան հացկերոյթներ Դամասկոսի մէջ, տեղւոյն արաբ երեւելիներուն եւ հայ համայնքին կողմէ: Սուրիական մամուլը, օրերով, սիւնակներ նուիրեց Ճ. Մարտիկեանին եւ յայտնեց Արաբներու դնահատանքը անոր գործունէութեան մասին, յօդուտ արաբական դատին, Ամերիկայի մէջ:

= Պէյրութի մէջ «Մարտիկեան Թանգարան»ի բացման շուրջ մեր հրատարակած տողերուն մէջ մոռցած ենք յիշատակել, որ Ճ. Մարտիկեան, սրահի շինութեան համար յատկացուցած 15·000 տոլարէն զատ, Թանգարանին նուիրած է նաեւ իր անձնական դրադարանը, 60է աւելի լուսանկարներ, իր հաւաքածոյէն բազմաթիւ հին դրամներ եւ այլ արժէքաւոր իրեր:

= Մարտ 25ին, ԱՄՀ-ի եւ Լիբանանի Նախագահները՝ Կամալ Ապտէլ Նասըր եւ Ֆուատ Շէհապ հանդիպում մը ունեցան սուրիական եւ լիբանանեան սահմանագծին վրայ, վրանի մը տակ, զնդապետ Սարրաճի, Աքրամ Հորանիի, Ապտիւլ Համիտ Ղալէպի եւ Հիւսէյն Ուէյնիի ներկայութեան: Տեսակցութիւնը տեւեց 3 ժամ:

= Տարեւոյս Մարտ 15ին ռումբեր նետուեցան, Պէյրութի մէջ, Խորհրդային Մշակութային Յարաբերութեանց Գրասենեակին եւ համայնավար կուսակցութեան պետերէն Մուսթաֆա Արիսի տան վրայ: Շաբաթ մը ետքը՝ Մարտ 22ին ալ երկու ռումբեր պայթեցան «Էլ Ախպար» համայնավար թերթի եւ Պէյրութի խորհրդային դեսպանատան գործերը տպագրող «Նաժատ» տպարաններուն վրայ:

ԻՆՉ ՈՐ Կ'ՈՒԶԷԻՆՔ ԸՍԵԼ
ՄԵՐ ԳՐԱԴԱՏՆԵՐՈՒՆ

«Ամէնուն Տարեգիրքը» կրկնապէս չնորհակալ է մեր մամուլի բոլոր գրաշատներուն, որոնք ամէն տարի ըսելիք խօսք մը ունին հրատարակուած հատորներու բովանդակութեան մասին: Մեր կրկնակի չնորհակալութիւնը անոր համար, որ իրենց գնահատական խօսքին երբեմն կ'ընկերացնեն անոնք որոշ դիտողութիւններ ալ, եւ, ինչո՛ւ չէ, գոհ կը ձգեն խմբագրութիւնը նաեւ այս պարագային:

Ոչ մէկ ժամանակ ունեցած ենք անթերի գործ մը մէկտեղ հանած ըլլալու յաւակնութիւնը, հետեւաբար, ի յառաջագունէ ընդունած կ'ըլլանք, որ այս հատորները ունին նաեւ մարդկայնօրէն ներելի իրենց պակասները: Ոչ ոքի համար գաղտնիք է, որ «Ամէնուն Տարեգիրքը» կը հրատարակուի իր միակ խմբագրին աշխատանքով: Իսկ երբ մտաբերուի, թէ խմբագրական այդ ծանր աշխատանքին հետ այդ միեւնոյն խմբագրին վրայ կը ծանրանան նաեւ նիւթական մտահոգութիւնները, մանաւանդ դանձումներու գծով, ինչպէս նաեւ առաքումներու տաղտուկն ու հատոր մը աւելի սպառելու համար ի գործ դրուած ճիգերը, — այն ատեն պարզ ու հասկնալի կը դառնայ, թէ ինչո՛ւ կարելի չըլլար երբեմն ամբողջական ուշադրութեամբ կեդրոնանալ խմբագրական աշխատանքին վրայ:

Թերացումներու գծով անցեալ տարի մեղի ուղղուած դիտողութիւնները նկատի կ'ունենանք ըստ կարելւոյն եւ մասամբ նաեւ, խոնարհաբար, ըստ մեր հասկացողութեան: Կրնայ ըլլալ, որ «դատումի, չափի եւ ըմբռնումի» գծով ունեցած ըլլանք որոշ թերացումներ, կամ, ըսենք, վրիպումներ, ինչպէս դիտել կուտաս իր անցեալ տարուան դրախօսականով, Տարեգրքիս բարեկամներէն Յակոբ Խաչմանեան (Նիւ Եորք), ըստ իր հասկացողութեան: Վերջ ի վերջոյ դժուար է ակնկալել, որ հեղինակն ու դրաշատը ունենան միեւնոյն տեսակէտները նիւթերու ընտրութեան եւ անոնց ներկայացման ձեւին չուրջ, մանաւանդ երբ կողմերէն առաջինը կը դնուի կարդ մը պարագաներ առարկայօրէն ներկայացնելու հարկադրանքին տակ: Եւ սակայն, անճիշդ պիտի ըլլար մեղադրել մեզ նաեւ «ճաշակի» եւ մանաւանդ «բծախնդրութեան» պակասով, ինչ որ նոյնպէս կը նրկատէ մեր սիրելի բարեկամը, իր դրախօսականին մէջ: Եթէ առիթը ունենար ան խօսելու տպարաններու աշխատաւորներուն հետ, որոնց հետ գործ կ'ունենանք ամէն տարի, այն ատեն միայն պիտի կրնար դիտնալ, թէ մինչեւ ո՛ր տեղուանքը կը հասնի երբեմն մեր ճաշակն ու բծախնդրութիւնը, Տարեգիրքը աւելի ներկայանալի դարձնելու մտահոգութեամբ: Մնաց որ Յ. Խաչմանեան նկատած էր գոյութիւնը այդ ճաշակին 1956ի իր դրախօսականներուն մէջ («Հայրենիք», 18

եւ 22 Յունուար 1956), երբ կ'ըսէր, թէ Տարեգրքին խմբագիրը «կը պղտցուի ու կը ճանչցուի ղրեթէ ամէն տեղ (Տարեգրքին մէջ) իր ճաշակով եւ ընտրութիւններով»: Ու կ'ընդունէր, թէ «այս տեսակ տարեգիրք մը դժուար թէ կարենայ կատարեալ ըլլալ»:

Ամէն պարագայի տակ, անկեղծօրէն չնորհակալ ենք իրեն իր դիտողութիւններուն համար, որոնք, վստահ ենք, կը բխին «Ամէնուն Տարեգիրքը» աւելի անխոցելի դառնելու իր մտահոգութենէն:

Կարեւոր դիտողութիւն մըն ալ արձանագրած էր Պոլսոյ «Մարմարա»ն այն մասին, թէ Տարեգրքի խմբագրութիւնը անտեսած է ցարդ «Իսթանպուլահայ ղրական կամ մշակութային կեանքը»: Մանաւանդ որ Պոլսոյ մէջ ալ կ'ապրին «թէեւ սահմանափակ թիւով, ղրական-գեղարուեստական մշակներ, որոնք իրենց պատուաբեր տեղը պիտի ունենան հայ ղրականութեան եւ մշակոյթի ամբողջութեան մէջ»:

Դիտողութիւնը կը դառնենք տեղին սա տարբերութեամբ մեր, որ կամաւոր ու միտումնաւոր անտեսումի հարց պոյութիւն չէ ունեցած եւ չի կրնար ալ ունենալ Տարեգրքիս խմբագրութեան համար, պոլսահայ որակեալ ղրողներուն նկատմամբ: Մենք, որ արտասահմանեան հայ ղրողի սովէն կը տառապինք, պիտի չկրնայինք թոյլատրել մեղի նման անտեսում մը: Եթէ չենք կրցած կապ հաստատել նաեւ պոլսահայ ղրողներու հետ, պատճառը պէտք է փնտռել առաւելաբար իրենց նկատմամբ մեր ունեցած որոշ մտահոգութեանց մէջ, իրենց ղրական աշխատակցութեան կապակցութեամբ: Այդ կապը զժուարացուցած է նաեւ պոլսահայ ղրողներու եւ Տարեգրքիս խմբագրին միջեւ անձնական ծանօթութեանց պակասը: Այլապէս, հաճոյքով պիտի ուղէինք «Գրական Աշխարհ»ի էջերուն մէջ հիւրընկալել նաեւ Տարեգրքիս աշխատակցելու յանկութիւն ունեցող պոլսահայ ղրողները, որոնց մէջ, անկասկած որ անուն եւ անուն ալ ունեցող չնորհալիներ կան:

Ինչ կը վերաբերի «Մարմարա»յի մէկ այլ դիտողութեան, պիտի ուղէինք թերթի խմբագրութեան նկատառման յանձնել այն իրողութիւնը, թէ «Ամէնուն Տարեգիրքը», հայ դաղութները ներկայացնելու իր ձեռնարկին մէջ աշխատած է միշտ տալ տուեալ դաղութի մը ամբողջական պատկերացումը, որքան ալ յաւելեալ էջեր պահանջէ իր այդ առաջադրութիւնը: Եթէ չատ տեղ տրուած էր անցեալ տարի Իրանահայ դաղութին, պատճառն այն էր, որ աւելի քիչ էջերով կարելի չէր համադրել նիւթին ամբողջութիւնը: Իսկ այդ ընդլայնումը դարմանած էինք 56 էջերու բացառիկ յաւելումով մը, նախորդ հատորի ծաւալին վրայ: Ըսենք նաեւ, որ տեղին չէ «Մարմարա»յի այն դիտողութիւնը, թէ «տեղեկութիւններ եւ մանրամասնութիւններ» չկան մեր Տարեգրքերուն մէջ «աշխարհացրիւ հայ հաւաքականութեան կեանքի մասին»: Ու տեղին չէ, պարզ այն իրո-

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԳՐՔԵՐ 1958ԻՆ

Անցեալ տարուան ընթացքին խմբագրութիւնս չնորհակալութեամբ ստացաւ հետեւեալ գիրքերը.—

ԱՂՕԹԱՐԱՆ — Հեղինակ՝ Համաստեղ: Բանաստեղծական չունչով գրուած արձակ էջեր: — «Խօսք ընդ Աստուծոյ»: Հրատարակութիւն՝ Մատենաշար «Համազգայինի», Պէյրութ, 1957: էջ 88:

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ — Մեծանուն հրապարակագիրը Շաւարշ Միսաքեանի յօդուածներով, խմբագրականներով, յուշագրութիւններով եւ բանաստեղծութիւններով կազմուած ճոխ հատոր մը: Յառաջարան (22 էջ) Շաւարշ Նարդունիի: Հրատարակութիւն՝ «Յառաջի», Փարիզ, 1958: էջ 668 (մեծադիր):

ԱՐԾԻՒՆԵՐԸ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՋ — Հեղինակ կարապետ Փոլատեան: Վէպ՝ Մեծ Եղեռնի օրերէն եւ աքսորի ճամբաններէն: Հրատարակուած Փարիզ, 1958: էջ 540:

ԵՐԳԵՐ ԲԱՆՏԷՆ — Հեղինակ՝ Արմէն Սեւան: Քերթուածներ՝ գրուած Պուքրէշի թաքստոցին մէջ (1946) եւ ապա, բանտարկութեան տարիներուն՝ Երեւանի եւ Վլատիմիրի բանտերուն մէջ (1949–1952): Այլեւ հեռաւոր անցեալէն արձակ էջեր, «Սիրոյ մեղեդիներ» ընդհանուր խորագրով: Հրատարակուած՝ Պուէնոս Այրէս, 1958: էջ 246 (մեծադիր):

ՇԱՊԻՆ ԳԱՐԱՀԻՍԱՐ ՈՒ ԻՐ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ — Հեղինակ՝ Արամ Հայկազ, աշխատակցութեամբ խումբ մը գրողներու: Հայոց պատմութեան մէջ անմահացած այդ քաղաքի վերաբերեալ պատմական ու ազգագրական էջերով, այլ մանաւանդ չքեղ դիւցազնամարտին պատմականով եւ զանազան դրուագներով: Ալբոմնքով գրուած գիրք մը, ինչպէս կը բնորոշէ հեղինակը: Հրատարակուած՝ Նիւ Եորք, 1957: Տպագրութիւն «Մշակի», Պէյրութ: էջ 459 (մեծադիր եւ բազմաթիւ նկարներով):

ՃՐԱԳ — Հեղինակ՝ Ա. Ա. Պետիկեան: Գիրք Ա. (Բ. տպագրութիւն): Կրօնաշունչ եւ բարոյալից էջեր: Հրատարակութիւն՝ Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական Ընկերակցութեան, Նիւ Եորք, 1958: էջ 133 (մանրատառ):

ԿԱՐՄԻՐ ՓՈԹՈՐԻԿԸ — Հեղինակ՝ Յատուր Պէրպէրեան: Վէպ՝

գրութեամբ, որ իւրաքանչիւր հատորի «Անցքերը անցեալ տարեշրջանին» բաժնին մէջ կանոնաւորաբար ներկայացուած են այդ կեանքին հետ կապուած կարեւորագոյն իրադարձութիւնները, իրենց տեղերով, թուականներով եւ այլ մանրամասնութիւններով:

Շնորհակալ ենք նաեւ «Մարմարա»յին իր այս գիտողութեանց համար, որոնք ամէն բանէ առաջ ապացոյցն են Տարեգրքիս հանդէպ իր տածած համակրանքին եւ հետաքրքրութեան:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1915–20 թուականներու երկունքի օրերէն: Հրատարակուած՝ Փարիզ, 1958: Էջ 164: — ԽԱՉԻՆ ՃԱՄԲԱՆ՝ նոյն հեղինակէն: Յուշեր ու պրուպոնը 1915–1925 թուականներէն: Յառաջաբան՝ Մկրտիչ Պարսամեանի: Հրատարակուած՝ Փարիզ, 1954: Էջ 166:

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԵՒ ՀՕՐ. ԱՆԴՐԱՆԻԿ — Հեղինակ՝ Տեղակալ Մ. Աւետեան: Էջեր, վկայութիւններ եւ յուշեր հայ ազատագրական պայքարէն: Հրատարակուած՝ Փարիզ, 1954: Էջ 521 (պատկերազարդ եւ մեծադիր):

ԱՆԴԱՍՏԱՆ — Գիրք Գրականութեան եւ Արուեստի, թիւ 5: Խմբագրութիւն՝ Բիւզանդ Թօփալեանի, աշխատակցութեամբ բազմաթիւ ծանօթ գրողներու: Հրատարակուած՝ Փարիզ, 1955: Էջ 144 (մեծադիր եւ այս էջերէն դուրս՝ գեղարուեստական նկարներով): Նաեւ, այս հրատարակութեան թիւ 6–7 միացեալ հատորը, համանման բովանդակութեամբ եւ 208 էջերով:

ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԱԴԱՍՏԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆ ՍԷՐԸ — Հեղինակ՝ Վազգէն Շուշանեան: Առաջինը՝ երիտասարդ արուեստագիտուհիի մը օրագիրը եւ երկրորդը՝ յիշատակարան սիրային ապրումներու: Հրատարակութիւն Էտվան Հրատարակչականի, Պէյրութ, 1959: Էջ 127:

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ — Նկարագրական Պրիւքսէլի հանդիսութեանց, պատկերազարդ եւ դեղատիպ:

ՆՈՐ ԷՋ — Գիրք Արուեստի (թիւ 10), աշխատակցութեամբ Իրանահայ գրողներու: Հրատարակուած՝ Թէհրան, 1958: Էջ 152:

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ — Հեղինակ՝ Լէոն Թոլսթոյ: Թարգմանիչ՝ Ե. Ա.: Ա. եւ Բ. հատոր: Հրատարակութիւն «Մշակ» տպարանի, Պէյրութ, 1957: Էջ 1248:

ԵՐՋԱՆԻԿ ՏԱՐԵԳԻՐՔ (1958) — Խմբագրութիւն Բագարատ Թեւեանի, բազմաթիւ գրողներու աշխատակցութեամբ եւ հետաքրքրքրական նիւթերով: Հրատարակուած՝ Իսթանպուլ: Էջ 188 (մեծադիր եւ պատկերազարդ):

ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑՔ (1958) — Խմբագրութիւն Տ. Վարդան քհնյ. Ժամկոչեանի (Նիս), այլազան բովանդակութեամբ: Էջ 142:

ՄԵՍՐՈՊ ԹԱՂԻԱԴԵԱՆ — Յուշարձան՝ մահուան հարիւրամեակին առթիւ (1858–1958): Կազմեց՝ Հայկ Ածէմեան: Հրատարակութիւն՝ Շիրակի Հայոց Եկեղեցական Վարչութեան, 1958: Էջ 36 (մեծադիր եւ պատկերազարդ):

ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԱԼՊՈՄ — Կազմեց Աւօ: Բ. չարքի 8, 9 եւ 10 թիւերը: Հրատարակուած՝ Հալէպ, 1958: Իւրաքանչիւր գրքոյկը 32 էջերով (պատկերազարդ):

CONSECRATION OF THE ARMENIAN APOSTOLIC CHURCH OF GREATER BOSTON — COMMEMORATIVE ALBUM — Հրատարակութիւն Պոսթընի եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան, 1958: Գեղատիպ եւ պատկերազարդ 67 մեծադիր էջերով եւ 110 էջ՝ մաղթանքներով:

A SHORT RECORD OF ARMENIAN CHURCHES IN INDIA AND THE FAR EAST — *Հեղինակ՝ Տ. Արամայիս ՔՀՆՅ. Միրզայեան, հոգեւոր հովիւ Կալկաթայի Ս. Նազարէթ եկեղեցւոյ, պատմական տեղեկութիւններով (անգլերէն) եւ բազմաթիւ նկարներով։ Հրատարակուած՝ Կալկաթա, 1958։ Էջ 112 (դեղատիպ եւ պատկերազարդ)։*

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ԹԵՐԹԵՐ 1958ԻՆ

«Ամէնուն Տարեգիրքը» վերջին տարեշրջանին եւս չնորհակալութեամբ ստացաւ հետեւեալ օրաթերթերն ու պարբերաթերթերը.— ՅՈՒՍԱԲԵՐ (Գահիրէ), ՀԱՅՐԵՆԻՔ (Պոսթըն), ՃԱՒԱԶ (Փարիզ), ԱԼԻՔ (Թէհրան), ԱՐՄԵՆԻԱ (Պուէնոս Այրէս), ԱԶԱՏ ՕՐ (Աթէնք), ԱԶԴԱԿ (Պէյրութ), ԱՃԳ (Պէյրութ), ԳՈՑԱՄԱՐՏ (Պաղտատ), ՄԱՍԻՍ (Պէյրութ), ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԱՄՍԱԳԻՐ (Պոսթըն), ՀԱՅ ԲՈՑԺ (Փարիզ), ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ (Փարիզ), ԱԿՕՍ (Պէյրութ), ԲԺԻՇԿ (Պէյրութ), ՀԱՍԿ (Անթիլիաս), ԽԹԱՆ (Փարիզ), ՓՈՒԼԻՍ (Իսթանպուլ), ԱՐԵՒԵԼՔ ՄԱՐԶԱՇԽԱՐՀ (Հալէպ)։

ՏԱՐԵԳԻՐՔ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

Հանրային հաստատութեանց եղած նուէրներ 1959ի համարէն.—

ՓԵՐՈՒ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆԷՆ (Մեքսիկօ) 10 օրինակ։

1) Հ. Մ. Ը. Մ.ին՝ Երուսաղէմ. 2) Հ. Մ. Ը. Մ.ին՝ Սելանիկ. 3) Հ. Մ. Ը. Մ.ին եւ Հ. Օ. Խաչին՝ Թրիփոլի. 4) «Արարատ» Միութեան՝ Թէհրան. 5) Զաւարեան վարժարանին՝ Փերէա. 6) Անարատ Յղութեան Քոյրերու «Մարիամ» վարժարանին՝ Թէհրան. 7) Հայ Կաթողիկէ Երիտ. Միութեան՝ Թէհրան. 8) Հայ Աւետ. Մեսրոպեան Մշակութային Միութեան՝ Պէյրութ. 9) Հայ Երիտ. Միութեան՝ Նիկոսիա. 10) Մելքոնեան վարժարանին՝ Նիկոսիա։

ԺԻՐԱՅՐ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆԷՆ (Պէյրութ) 10 օրինակ։

1) Էչմիէթիէի «Ազատամարտ» Ակումբին՝ Պէյրութ. 2) Ժողովրդային Տան դրադարանին՝ Պէյրութ. 3) Հ. Յ. Դ. Երիտ. Միութեան՝ Գահիրէ. 4) Մխիթարեան վարժարանին՝ Պէյրութ. 5) Մխիթարեան վարժարանին՝ Հալէպ. 6) Մխիթարեան վարժարանին՝ Գահիրէ. 7) Մխիթարեան վարժարանին՝ Աղեքսանդրիա. 8) Սամուէլ Մուրատեան վարժարանին՝ Փարիզ. 9) Դպրոցասէրի աղջկանց վարժարանին՝ Փարիզ. 10) «Րաֆֆի» դրադարանին՝ Նոր Ջուղա։

ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆԷՆ (Պէյրութ) 10 օրինակ։

1) Թորգոմեան Ազգ. Մատենադարանին՝ Գահիրէ. 2) Նուպարեան Մատենադարանին՝ Փարիզ. 3) Կիւլպէնկեան Մատենադարանին՝ Երուսաղէմ. 4) Մ. Տ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Մատենադարանին. 5) Ամենափրկչեան Վանքի Մատենադարանին՝ Նոր Ջուղա. 6) Ջմմառու Վանքի Մատենադարանին՝ Պէյրութ. 7) Սէն Ժոզէֆ Համալսարանի Մատենադարանի հայկ. բաժնին. 8) «Նշան

Փալանճեան» Մատենադարանին՝ Գահիրէ. 9) Մոնմորանսիի Ծերանոցին՝ Փարիզ. 10) Անտիլեի Ծերանոցին՝ Փարիզ:

ՄԵԼԱՆԹՈՆ ԱՍԼԱՆԵԱՆԷՆ (Պէյրութ) 7 օրինակ:

1) Հայկազեան Գոլէճին՝ Պէյրութ. 2) Հայ Աւետարանական Բարձր. Վարժարանին՝ Էչմիածին, Պէյրութ. 3) Քարէն Եփփէ Ճեմարանին՝ Հալէպ. 4) Ծերանոցին՝ Հալէպ. 5) Աղունիէի Բուժարանին՝ Պէյրութ. 6) Կիլիկիոյ Հայոց Դպրոցներու Դրադարանին՝ Պէյրութ. 7) «Քրիստափոր» Ընթերցարանին՝ Հալէպ:

ԵԴՈՒԱՐԴ ՍԱՀԱԿԵԱՆԷՆ (Նիւ Եորք) 4 օրինակ:

1) Համազգային «Նշան Փալանճեան» Ճեմարանին. 2) Ռոստոմ-Գասպար Դրադարանին՝ Թաւրիզ. 3) Միացեալ Վարժարանին՝ Դամասկոս. 4) Հայ Մշակութային Միութեան՝ Ալեպոյ:

ՏԱՐԵԳՐՔԻ ՀՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ 9 օրինակ:

1) Հ. Յ. Դ. Թանդարանին՝ Փարիզ. 2) Հայոց Մարդասիրական Ճեմարանին՝ Կալկաթա. 3) «Յառաջդիմասէրին՝ Աղեքսանդրիա. 4) Հայ Կաթողիկէ Երիտ. Միութեան՝ Պէյրութ. 5) Հայ Երիտ. Մշակութային Միութեան՝ Մասլիք Սուլէյման. 6) «Շանթ» Դրադարանին՝ Պոմոն, Մարսէյլ. 7) Ահարոնեան Դրադարանին՝ Մարսէյլ. 8) Ահարոնեան Դրադարանին՝ Վալենս. 9) Ազգային Միացեալ Վարժարանին՝ Ֆիքս, Աթէնք:

ՆՈՒԻՐՆԵՐ ԱՆՀԱՏՆԵՐՈՒ

Մելանքոն Ասլանեանէն (Պէյրութ) — 1) Տոքթ. Օկլստ Յովնանեանին՝ Լոնտոնվիլ – Ալպանի, Նիւ Եորք. 2) Ժուան Ալբարեանին՝ Ռոզարիո – Սանթա Ֆէ, Արժանթին. 3) Յարութիւն Իպիշեանին՝ Միլանո:

Միսաք Ամիրխանեանէն (Լոս Անճելըս) — 1) Սեդրակ Ամիրխանեանին՝ Նիւ Եորք. 2) Տիկին Աղաւնի Մարտիկեանին՝ Նիւ Եորք. 3) Զեսթըր Մերկեանին՝ Վուտսայտ, Նիւ Եորք. 4) Շմաւոն Անդրէասեանին՝ Հալէպ:

ՄԵՐ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՈՒՆ

«Ամէնուն Տարեգիրքը» յարդի, հետաքրքրական եւ միաժամանակ աժան նուէր մըն է, զոր կրնաք ձեր աղգականին, ձեր բարեկամին, ձեր ընկերոջ եւ կամ հանրային որեւէ հաստատութեան նուիրել յառաջիկայ Ամանորի առթիւ: Նկատի ունեցէք, որ հակառակ 1959ի հատորի հրատարակութեան ակամայ յապաղման, 1960ի հատորը պատրաստ պիտի ըլլայ յառաջիկայ Դեկտեմբերին: Մինչեւ այդ թուականը կրնաք դրկել մեզի ձեր ցանկացած անձերուն կամ հաստատութեանց հասցէները, որպէսզի ժամանակին կարենանք կատարել առաքումը: Վստահ եղէք, որ ձեր նուէրը ստացողները մեծապէս գոհ պիտի մնան:

ՄԵՐ ԳՈՀՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ անցեալ Դեկտեմբերին կը ձեռնարկէինք այս հատորի տպագրութեան, հրատարակութեան հետ կապուած ամէն աշխատանք ծայրէն սկսելով, գտնուեցան բարեկամներ, որոնք թելադրեցին չձեռնարկել գործի, այլ ինչ մըն ալ սպասել եւ ամիսներ յետոյ մէկ անգամէն հրապարակ հանել 1960ի հատորը: — Շատ ուշ մնաց, կ'ըսէին, խորհելով, որ կրնանք դժուարութիւններ ունենալ գիրքը սպառելու տեսակէտով: Ձիշդն ըսելով, մենք ալ տատամսեցանք պահ մը, բայց ի վերջոյ մտածեցինք, թէ Տարեգիրքը ոչ պատի օրացոյց է, որ կաղանդին օրը պատին փակցուի, ո՛չ ալ գրպանի օրացոյց, որ գործածուի ստուգելու համար, թէ ե՛րբ կու գայ Սուրբ Սարգիսը կամ Զատիկը: Այլ, ամէն բանէ առաջ, բազմատեսակ նորութիւններ պարունակող գիրք մըն է, որ, իբրեւ նամբայ կտրած շարքի մը նոր հատորը, կրնայ կարդացուիլ ամէն ժամանակ, առանց կորսնցնելու իր այժմէութիւնը: Այս հասկացողութեամբ, այլեւ այդ շարքը տարիով մը չընդհատելու մտահոգութեամբ ալ, որոշեցինք նամբայ հլլել եւ, ի գին ամէն զոհողութեան, ընթերցող հասարակութեան տրամադրել նաեւ 1959ի հատորը:

Ու հիմա, որ հասած ենք հատորի վերջին էջերուն եւ 1959ի այս Տարեգիրքն ալ կը տրամադրենք ի սիրուս աշխարհի ցրուած մեր հազարաւոր ընթերցողներուն, աւելի քան զոհ ենք շարքը չընդհատելուս համար: Եւ, Տարեգրքին գտած ժողովրդականութեան փաստովն ալ համոզուած ենք, որ գոհ պիտի մնան նաեւ մեր ընթերցողները, ի ձեռին ունենալով չընդհատուած շարքին այս վեցերորդ գիրքն ալ, որ նոյնքան նոխ է իր բովանդակութեամբ ու ծաւալով, որքան էին մեր նախորդ հրատարակութիւնները:

Մեր հիմնական բաղձանքն է, որ նաեւ այս յապաղած հատորը գտնէ լաւագոյն ընդունելութիւնը ընթերցողներուն մօտ, եւ, ըստ սովորականին, ապահովուի անոր ամբողջական սպառումը: ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐԵԳՐՔԻ ՀԱՍՑԷՆ ԵՒ ԱՌԱՔՈՒՄՆԵՐԸ

Մեր հասցէն.— GARO KEVORKIAN, B. P. 2453, Beyrouth - Liban *կամ* Beirut, Lebanon.

Այս հասցէին պէտք է ուղղել բոլոր առաքումները, — յօդուած, նկար, չէք, եւլն., ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՕՐԷՆ Recommandé *կամ* Registered *պահանջով:*

ԺԲ· ՄԱՍ

ՕՐԱՑՈՅՑ - ՏՕՆԱՑՈՅՑ

(ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՕՆԵՐՈՎ)

1959

ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ (ԸՍՏ ՆՈՐ ՏՈՄԱՐԻ)

ԲՈՒՆ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ ՏՆԾԱ – ՏՆԾԲ (4451 – 4452)

ԵՒ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ ՌՆԸ – ՌՆԹ (1408 – 1409)

ՅՈՒՆՈՒԱՐ

1·+ԵՇ· Գ· օր պահոց Ծննդեան — ԿԱՂԱՆԴ եւ Տարեմուտ
2· ՈՒԲ· Դ· օր պահոց Ծննդեան
3· ՇԲ· Ե· օր պահոց Ծննդեան
4·+ԿԻԲ· Զ· օր պահոց Ծննդեան
5· ԲՇ· Ձրագալոյց Ծննդեան
6·+ԳՇ· ՏՕՆ ԾՆՆԴԵԱՆ ԵՒ ՄԿԸՐ-ՏՈՒԹԵԱՆ ՅՍ·ի ՔՍ·ի
7·+ԴՇ· Յիշատակ Մեռելոց
8· ԵՇ· Գ· օր Ծննդեան
9· ՈՒԲ· Դ· օր Ծննդեան
10· ՇԲ· Ե· օր Ծննդեան
11·+ԿԻԲ· Զ· օր Ծննդեան
12· ԲՇ· Է· օր Ծննդեան
13·+ԳՇ· Անուանակոչութ· Յիսուսի
14· ԴՇ· Պահք
15· ԵՇ· Ս· Յովհաննու կարապետին
16· ՈՒԲ· Պահք
17· ՇԲ· Ս· Պետրոսի Հյրպ·ին, եւն·
18·+ԿԻԲ· Բարեկենդան Առաջ· պահոց
19· ԲՇ· Ա· օր Առաջաւորաց պահոց
20· ԳՇ· Բ· օր Առաջաւորաց պահոց
21· ԴՇ· Գ· օր Առաջաւորաց պահոց
22· ԵՇ· Դ· օր Առաջաւորաց պահոց
23· ՈՒԲ· Յովհաննու Մարգարէին
24· ՇԲ· Ս· Սարգսի զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին
25·+ԿԻԲ· Բ· կիր· զկնի Ծննդեան
26· ԲՇ· Ս· Ստովմեանց զօրավարաց
27· ԳՇ· Ս· Սուբիասեանց վկայից
28· ԴՇ· Պահք
29· ԵՇ· Ս· Ոսկեանց Քահանայից
30· ՈՒԲ· Պահք
31· ՇԲ· Ս· Խահակայ Պարթեւի

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

1·+ԿԻԲ· Գ· կիր· զկնի Ծննդեան
2· ԲՇ· Ս· Մարկոսի Եպս·ին, Եւլի·
3· ԳՇ· Ս· Ղեւոնդեանց Քհնյ·ից
4· ԴՇ· Պահք
5·+ԵՇ· Ս· ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ
6· ՈՒԲ· Պահք
7· ՇԲ· Կ· Պոլսոյ Ս· Ժողովոյն
8·+ԿԻԲ· ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ — Քառասնորդաց
9· ԲՇ· Ա· օր մեծի պահոց
10· ԳՇ· Բ· օր մեծի պահոց
11· ԴՇ· Գ· օր մեծի պահոց
12· ԵՇ· Դ· օր մեծի պահոց
13· ՈՒԲ· Ե· օր մեծի պահոց
14·+ՇԲ· ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ
15·+ԿԻԲ· Արտաքսման Կիրակին
16· ԲՇ· Ը· օր մեծի պահոց
17· ԳՇ· Թ· օր մեծի պահոց
18· ԴՇ· Ժ· օր մեծի պահոց
19· ԵՇ· ԺԱ· օր մեծի պահոց
20· ՈՒԲ· ԺԲ· օր մեծի պահոց
21· ՇԲ· Ս· կիւրղի Հայրապետին
22·+ԿԻԲ· Անառակի Կիրակին
23· ԲՇ· ԺԵ· օր մեծի պահոց
24· ԳՇ· ԺԶ· օր մեծի պահոց
25· ԴՇ· ԺԷ· օր մեծի պահոց
26· ԵՇ· ԺԸ· օր մեծի պահոց
27· ՈՒԲ· ԺԹ· օր մեծի պահոց
28· ՇԲ· Յովհ· Երուսաղէմի Հյրպ·ին եւ Գրիգորի Տաթեւացւոյն

ՄԱՐՏ

1· +ԿԻՐ· Տճտեսի կիրակին
2· ԲՇ· Իբ· օր մեծի պահոց
3· ԳՇ· Իգ· օր մեծի պահոց
4· ԴՇ· Միջինք
5· ԵՇ· Իե· օր մեծի պահոց
6· ՈՒՐ· Իզ· օր մեծի պահոց
7· ՇԲ· Ս· Քառասնից Մանկանց
8· +ԿԻՐ· Դատաւորի կիրակին
9· ԲՇ· Իթ· օր մեծի պահոց
10· ԳՇ· Լ· օր մեծի պահոց
11· ԴՇ· ԼԱ· օր մեծի պահոց
12· ԵՇ· ԼԲ· օր մեծի պահոց
13· ՈՒՐ· ԼԳ· օր մեծի պահոց
14· +ՇԲ· Ս· Գրիգոր Լուսաւորչի մուտն ի վիրապն
15· +ԿԻՐ· Գալստեան Կիր·— Ողխտի օր Տանն Կիլիկ· կաթողիկոսարանի
16· ԲՇ· ԼԶ· օր մեծի պահոց
17· ԳՇ· ԼԷ· օր մեծի պահոց
18· ԴՇ· ԼԸ· օր մեծի պահոց
19· ԵՇ· ԼԹ· օր մեծի պահոց
20· ՈՒՐ· Խ· օր մեծի պահոց
21· ՇԲ· Ցիշ· Յարութեան Ղազարու
22· +ԿԻՐ· ՎԱՂԿԱՁԱՐԴ — Դռնբացէք
23· ԲՇ· Աւագ Բշ· — Ցիշ· արարչագործութեան աշխարհի – Պահք
24· ԳՇ· Աւագ Գշ· — Ցիշատակ տասն կուսանաց – Պահք
25· ԴՇ· Աւագ Դշ· — Ցիշատակ Մատնութեան Տեառն – Պահք
26· +ԵՇ· Աւագ Եշ· — Ցիշ· Ընթրեաց – Ոտնլուայ – Պահք
27· +ՈՒՐ· Աւագ Ուր· — Ցիշ· Զարչ· խաչել· եւ Թաղման Յս·ի – Պահք
28· +ՇԲ· Աւագ Շբ· — Ձրագալոյց Զատկի – Խթում – Պահք
29· +ԿԻՐ· ԶԱՏԻԿ – ՏՕՆ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
30· +ԲՇ· Ցիշատակ Մեռելոց
31· ԳՇ· Գ· օր Զատկի

ԱՊՐԻԼ

1· ԳՇ· Դ· օր Զատկի
2· ԵՇ· Ե· օր Զատկի
3· ՈՒՐ· Զ· օր Զատկի
4· ՇԲ· Գլխտմ· Յովհ· Կարապետին
5· +ԿԻՐ· Նոր կիրակի
6· ԲՇ· Թ· օր Յինանց
7· +ԳՇ· Աւետումն Ս· Աստուածածնի
8· ԴՇ· ԺԱ· օր Յինանց
9· ԵՇ· ԺԲ· օր Յինանց
10· ՈՒՐ· ԺԳ· օր Յինանց
11· ՇԲ· ԺԴ· օր Յինանց
12· +ԿԻՐ· Կանանչ կիրակի
13· ԲՇ· ԺԶ· օր Յինանց
14· ԳՇ· ԺԷ· օր Յինանց
15· ԴՇ· ԺԸ· օր Յինանց
16· ԵՇ· ԺԹ· օր Յինանց
17· ՈՒՐ· Ի· օր Յինանց
18· ՇԲ· ԻԱ· օր Յինանց
19· +ԿԻՐ· կարմիր կիրակի
20· ԲՇ· ԻԳ· օր Յինանց
21· ԳՇ· ԻԴ· օր Յինանց
22· ԴՇ· ԻԵ· օր Յինանց
23· ԵՇ· ԻԶ· օր Յինանց
24· +ՈՒՐ· ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՍԳԱՏՕՆ Յիշատակ բիւրաւոր նահատակացն մերոց (1915–1918)
25· ՇԲ· ԻԸ· օր Յինանց
26· +ԿԻՐ· Տօն երեւման Ս· Խաչին
27· ԲՇ· Լ· օր Յինանց
28· ԳՇ· ԼԱ· օր Յինանց
29· ԴՇ· ԼԲ· օր Յինանց
30· ԵՇ· ԼԳ· օր Յինանց

ՄԱՅԻՍ

1· ՈՒՐ· ԼԴ· օր Յինանց
2· ՇԲ· ԼԵ· օր Յինանց
3· +ԿԻՐ· ԼԶ· օր Յին· — Յնց· Զատիկ
4· ԲՇ· ԼԷ· օր Յինանց
5· ԳՇ· ԼԸ· օր Յինանց
6· ԴՇ· ԼԹ· օր Յինանց
7· +ԵՇ· ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՍԻ — Վիճակ
8· ՈՒՐ· ԽԱ· օր Յինանց
9· ՇԲ· ԽԲ· օր Յինանց
10· +ԿԻՐ· երկրորդ Ծաղկազարդ
11· ԲՇ· ԽԴ· օր Յինանց
12· ԳՇ· ԽԵ· օր Յինանց
13· ԴՇ· ԽԶ· օր Յինանց
14· ԵՇ· ԽԷ· օր Յինանց
15· ՈՒՐ· ԽԸ· օր Յինանց
16· ՇԲ· ԽԹ· օր Յինանց
17· +ԿԻՐ· ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ — Բարեկենդան եղիակաւ պահոց
18· ԲՇ· Բ· օր Հոգեգալստ· — Պահք
19· ԳՇ· Գ· օր Հոգեգալստ· — Պահք
20· ԴՇ· Դ· օր Հոգեգալստ· — Պահք
21· ԵՇ· Ե· օր Հոգեգալստ· — Պահք
22· ՈՒՐ· Զ· օր Հոգեգալստ· — Պահք
23· ՇԲ· Է· օր Հոգեգալստեան
24· +ԿԻՐ· Ցիշատակ եղիա Մարգարէի
25· ԲՇ· Ս· Հռիփսիմեանց
26· ԳՇ· Ս· Գայեանեանց
27· ԴՇ· Պահք
28· +ԵՇ· Ս· Յովհ· Կարապետին – ՏՕՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ
29· ՈՒՐ· Պահք
30· +ՇԲ· Ս· Գ· Լուս·ին եւն վիրապէն
31· +ԿԻՐ· Տօն կաթ· եկեղ· Էջմիածնի

ՅՈՒՆԻՍ

1· ԲՇ· Ս· Մանկանցն Բեթղեհեմի
2· ԳՇ· կուս· Նունեայ եւ Մանեայ
3· ԴՇ· Պահք
4· ԵՇ· Իշխ· Սահակայ – Յովսէփայ
5· ՈՒՐ· Պահք
6· ՇԲ· Մեծին Ներսիսի եւ Խադայ
7·+ԿԻՐ· Գ· կիր· զկնի Հոգեգալստ·
8· ԲՇ· Եպիփանեայ կիպրացւոյն
9· ԳՇ· կոստանդինի եւ Հեղինեայ
10· ԴՇ· Պահք
11· ԵՇ· Թէոդիտոնի Գաղատացւոյն
12· ՈՒՐ· Պահք
13·+ՇԲ· Գիւտ Նշխ· Ս· Գր· Լուս·ի
14·+ԿԻՐ· Դ· կիր· զկնի Հոգեգալստ·
15· ԲՇ· Անտոնիոսի, Թէոփիլոսի
16· ԳՇ· Դանիէլ, Սեդրակ, Միսաք
17· ԴՇ· Պահք
18·+ԵՇ· Ս· ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԵՐՈՑ ՍԱՀԱԿԱՑ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՑ
19· ՈՒՐ· Պահք
20· ՇԲ· Տրդատայ, Աշխէնի եւ Խոսրովիդուխտի
21·+ԿԻՐ· Գիւտ Տփոյ Ս· Աստծ·ի
22· ԲՇ· կալիստրատոսի, եւլն·
23· ԳՇ· Զաքարիայի Մարգարէին
24· ԴՇ· Պահք
25· ԵՇ· Եղիսէի Մարգարէին
26· ՈՒՐ· Պահք
27· ՇԲ· երկոտասան Առաքելոցն
28·+ԿԻՐ· Բարեկ· վարդավառի պից·
29· ԲՇ· Ա· օր պահոց վարդավառի
30· ԳՇ· Բ· օր պահոց վարդավառի

ՅՈՒԼԻՍ

1· ԴՇ· Գ· օր պահոց վարդավառի
2· ԵՇ· Դ· օր պահոց վարդավառի
3· ՈՒՐ· Ե· օր պահոց վարդավառի
4· ՇԲ· Ցիշատակ Տապանակին
5·+ԿԻՐ· ՎԱՐԴԱՎԱՌ
6· ԲՇ· Ցիշատակ Մեռելոց
7· ԳՇ· Գ· օր վարդավառի
8· ԴՇ· Պահք
9· ԵՇ· Եսայեայ Մարգարէին
10· ՈՒՐ· Պահք
11· ՇԲ· Ս· Թադէոսի եւ Սանդխտոյ
12·+ԿԻՐ· Բ· կիր· զկնի վարդավառի
13· ԲՇ· Եւփիմեայ, Քրիստինեայ
14· ԳՇ· Աբանագինեայ եպս·ին
15· ԴՇ· Պահք
16· ԵՇ· Ադամայ, Աբէլի, Ենովքայ Մովսէսի, Սամուէլի, եւլն·
17· ՈՒՐ· Պահք
18· ՇԲ· Արիստակէսի, Վրթանէսի Յուսկանն, Գրիգորիսի
19·+ԿԻՐ· Գ· կիր· զկնի վարդավառի
20· ԲՇ· եղիազարու, եւլն·
21· ԳՇ· երկոտասան Մարգարէիցն
22· ԴՇ· Պահք
23· ԵՇ· Սոփիա, Էլպիս, Ագապի
24· ՈՒՐ· Պահք
25· ՇԲ· Անտոնի, Պարսամայ, եւլն·
26·+ԿԻՐ· Դ· կիր· զկնի վարդավառի
27· ԲՇ· Թէոդոսի թագաւորին
28· ԳՇ· Ս· կիրակոսի, եւլն·
29· ԴՇ· Պահք
30· ԵՇ· Վահանայ Գողթնացւոյն եւ Եւգինեայ կուսին
31· ՈՒՐ· Պահք

ՕԳՈՍՏՈՍ

1· ՇԲ· Ս· Աբաւասի եւ կիւրղի
2·+ԿԻՐ· Ե· կիր· զկնի վարդավառի
3· ԲՇ· Եւգինէոսի Մակարիոսի
4· ԳՇ· Անդրէի զօրավարին, եւլն·
5· ԴՇ· Պահք
6· ԵՇ· Ադրիանոսի, եւլն·
7· ՈՒՐ· Պահք
8· ՇԲ· Եփեսոսի Ս· Ժողովոյն
9·+ԿԻՐ· Բարեկ· Ս· Ածն·ի պահոց
10· ԲՇ· Ա· օր պահոց Ս· Ածն·ի
11· ԳՇ· Բ· օր պահոց Ս· Ածն·ի
12· ԴՇ· Գ· օր պահոց Ս· Ածն·ի
13· ԵՇ· Դ· օր պահոց Ս· Ածն·ի
14· ՈՒՐ· Ե· օր պահոց Ս· Ածն·ի
15· ՇԲ· Տօն Շողակաթի Էջմիածնի
16·+ԿԻՐ· ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ Ս· ԱԾ·ՆԻ
17· ԲՇ· Ցիշատակ Մեռելոց
18· ԳՇ· Գ· օր վերափոխման
19· ԴՇ· Դ· օր վերափոխման
20· ԵՇ· Ե· օր վերափոխման
21· ՈՒՐ· Զ· օր վերափոխման
22· ՇԲ· Է· օր վերափոխման
23·+ԿԻՐ· Ը· օր վերափոխման
24· ԲՇ· Թ· օր վերափոխման
25· ԳՇ· Յովակիմայ եւ Աննայի եւ կանանցն իւղաբերիցն
26· ԴՇ· Պահք
27· ԵՇ· Երեմեայ Մարգարէին
28· ՈՒՐ· Պահք
29· ՇԲ· Առաքելոցն Թովմայի, եւլն·
30·+ԿԻՐ· Գիւտ Գօտւոյն Ս· Ածն·ի
31· ԲՇ· Ստեփանոսի, Գռհարիեայ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

1· ԳՇ· Եզեկիէլի Մարգարէին
2· ԴՇ· Պահք
3· ԵՇ· Յովհ· Կրպ·ին եւ Յոբայ
4· ՈՒՐ· Պահք
5· ՇԲ· Նիկիոյ Ս· Ժողովոյն եւ 380 հայրապետացն
6·+ԿԻՐ· Բարեկ· Ս· Խաչի պահոց
7· ԲՇ· Ա· օր Ս· Խաչի պահոց
8·+ԳՇ· Ծնունդ Ս. Աստուածածնին
9· ԴՇ· Գ· օր Ս· Խաչի պահոց
10· ԵՇ· Դ· օր Ս· Խաչի պահոց
11· ՈՒՐ· Ե· օր Ս· Խաչի պահոց
12· ՇԲ· Տօն Եկեղեց· — Նաւակատիք
13·+ԿԻՐ· ԽԱՉՎԵՐԱՑ
14· ԲՇ· Յիշատակ Մեռելոց
15· ԳՇ· Տօն Եկեղեցւոյ
16· ԴՇ· Տօն Եկեղեցւոյ
17· ԵՇ· Տօն Եկեղեցւոյ
18· ՈՒՐ· Տօն Խաչի
19· ՇԲ· Տօն Խաչի
20·+ԿԻՐ· Բարեկ· Վարագայ Ս· Խաչի
21· ԲՇ· Մամասայ, եւլն· — Պահք
22· ԳՇ· Բերդրոնէ կոյս եւ Շուշանայ՝ դստեր մեծին Վարդանայ
23· ԴՇ· Պահք
24· ԵՇ· Բարաղամու, եւլն· — Պահք
25· ՈՒՐ· Պահք
26· ՇԲ· Ս· Գէորգայ զօրավարին
27·+ԿԻՐ· Տօն Վարագայ Ս· Խաչին
28· ԲՇ· Դաւթի Դրւնեցւոյն
29· ԳՇ· Երմոնեայ, Նեկտարիոսեայ
30· ԴՇ· Պահք

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

1 ԵՇ· Սահակայ, Համազասպայ
2· ՈՒՐ· Պահք
3· ՇԲ· 72 աշակերտացն Քրիստ·ի
4·+ԿԻՐ· Դ· Կիր· զկնի Ս· Խաչի
5· ԲՇ· Փոկասու եւ Երաւոսի
6· ԳՇ· Թեկղեայ, Վաուլաւեայ
7· ԴՇ· Պահք
8· ԵՇ· Պանդալէոնի, Եւպրաքսեայ
9· ՈՒՐ· Պահք
10·+ՇԲ· Կրտսեր Թարգմանչաց Եղիշէի, Դաւթի Անյաղթի, եւլն·
11·+ԿԻՐ· Ե· Կիր· զկնի Ս· Խաչի
12· ԲՇ· Գիւտ ճշմ· Ս· Գրիգորիսի Աղուանից Կթղ·ի
13· ԳՇ· Առաքելոցն Անանեայ, եւլն·
14· ԴՇ· Պահք
15· ԵՇ· Դիոնիսիոսի, եւլն·
16· ՈՒՐ· Պահք
17 ՇԲ· Զորից Աւետարանչաց
18·+ԿԻՐ· Զ· Կիր· զկնի Ս· Խաչի
19· ԲՇ· Յովսէփայ Արիմաթացւոյն Մարթայի, Մարիամու
20· ԳՇ· Զեբեդեի, Մակարի, Թամեղայի
21· ԴՇ· Պահք
22· ԵՇ· Արտեմայ, Քրիստափորի
23· ՈՒՐ· Պահք
24· ՇԲ· Ռեբէոսի, Կիւրղի, եւլն·
25·+ԿԻՐ· Գիւտ Խաչի
26· ԲՇ· Անաստասայ, Վարոսի
27· ԳՇ· Սեւերիանոսի, եւլն·
28· ԴՇ· Պահք
29· ԵՇ· Յովհաննու Ոսկեբերանի
30· ՈՒՐ· Պահք
31· ՇԲ· Ամենայն Սրբոց

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

1·+ԿԻՐ· Ը· Կիր· զկնի Ս· Խաչի
2· ԲՇ· Ստեփաննոսի Հռոմի հյրպ·ի
3· ԳՇ· Ակիփսիմեայ եպս·ի, եւլն·
4· ԴՇ· Պահք
5· ԵՇ· Մետրոփաննոսի, եւլն·
6· ՈՒՐ· Պահք
7· ՇԲ· Սրբոց Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի
8·+ԿԻՐ· Թ· Կիր· զկնի Ս· Խաչի
9· ԲՇ· Մելիտոսի Անտիոքի հյր·ի
10· ԳՇ· Դեմետրեայ վկայի
11· ԴՇ· Պահք
12· ԵՇ· Թոմաննոսի, եւլն·
13· ՈՒՐ· Պահք
14· ՇԲ· Առ· Անդրէի եւ Փիլիպոսի
15·+ԿԻՐ· Բարեկ· Յիսնակաց պահոց
16· ԲՇ· Ա· օր պահոց Յիսնակաց
17· ԳՇ· Բ· օր պահոց Յիսնակաց
18· ԴՇ· Գ· օր պահոց Յիսնակաց
19· ԵՇ· Դ· օր պահոց Յիսնակաց
20· ՈՒՐ· Ե· օր պահոց Յիսնակաց
21·+ՇԲ· Ընծայումն Ս· Աստծն·ի
22·+ԿԻՐ· Ա· Կիրակի Յիսնակաց
23· ԲՇ· Յուլիանէի, Վասիլուհւոյ
24· ԳՇ· Ղուկիանոսի Քհնյ·ից
25· ԴՇ· Պահք
26· ԵՇ· Կղեմայ հայրապետին
27· ՈՒՐ· Պահք
28·+ՇԲ· Ս·Թադէոսի, Բարթողիմէոսի առաջին Լուսաւորչացն
29·+ԿԻՐ· Բ· Կիրակի Յիսնակաց
30· ԲՇ· Գենարիոսի եպիսկոպոսին

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

1· ԴՇ· Սրբոցն Յակովբայ եպս·
2· ԴՇ· Պահք
3· ԵՇ· Արսէնի, Սրապիոնի
4· ՈՒՐ· Պահք
5· ՇԲ· Նիկողայոսի հայրապետին
6·+ԿԻՐ· Բարեկ· Ս· Յակոբայ պից·
7· ԲՇ· Միւնասայ, երմոգինեայ
8· ԳՇ· կուռնելիոսի, Շմաւոնի
9·+ԴՇ· Յղուք· Ս· Ած·ին յԱննայէ
10· ԵՇ· Եւստրատէոսի, եպս·
11· ՈՒՐ· Պահք
12·+ՇԲ· Ս· Յակոբայ Մծբնոյ· Հայր·ի պաշտպան ի մահ տարաժամէ
13·+ԿԻՐ· Դ· կիրակի Յիսնակաց
14· ԲՇ· Իգնատիոսի, Ադդէի, եպս·
15· ԳՇ· Թէոպոմպայ եպս·ին, եպս·
16· ԴՇ· Պահք
17· ԵՇ· Կաւսան· Ինդոսի, Դոմնայի
18· ՈՒՐ· Պահք
19· ՇԲ· Նախավկայ Աբգարու թագաւորին մերոյ
20·+ԿԻՐ· Ե· կիրակի Յիսնակաց
21· ԲՇ· Աբրահամու, խորէնայ
22· ԳՇ· Աստուածատրոյ
23· ԴՇ· Պահք
24· ԵՇ· Դաւթի Մարգարէին
25· ՈՒՐ· ԾՆՈՒՆԴ ՔՐԻՍՏՈՍԻ (Հայ կաթողիկէից)
26· ՇԲ· Ստեփանոսի Նախավկային
27·+ԿԻՐ· Զ· կիրակի Յիսնակաց
28· ԲՇ· Առաք· Պօղոսի եւ Պետրոսի
29· ԳՇ· Որդւոց Որոտման Յակոբայ Առք· եւ Յովհ· Աւետարանչին Բարեկ· Ծննդեան պահոց
30· ԴՇ· Ա· օր պահոց Ծննդեան
31· ԵՇ· Բ· օր պահոց Ծննդեան

ՀՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ

Հմբագրութիւնս իրեն կը վերապահէ առանց իր խնդրանքին ղրկուած նիւթերու հրատարակութիւնը կամ մերժումը: Ըստ այնմ պէտք է նկատի ունենալ այս կէտը, մանաւանդ որ չհրատարակուած ձեռագիրները եւս չեն վերադարձուիր:

Մեր ընթերցողներուն կը յանձնարարենք գնել եւ կարդալ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՓՕԼԱՏԵԱՆԻ

«ԱՐԾԻՒՆԵՐԸ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՋ»

նոր վէպը, որ կը խօսի Մեծ եղեռնի ողբերգութիւնը ապրած բոլոր Հայերու սրտին:

Գինը՝ 1000 ֆրանսական ֆրանք: Դիմել հայկական գրախանութներուն:

Լիբանանէն եւ արտասահմանէն

ձեր գրքերու հրատարակութեան համար նախընտրեցէք

«ՄՇԱԿ» ՏՊԱՐԱՆԸ

ՍՈՒՐԻԱ ՓՈՂՈՑ, ՊԷՅՐՈՒԹ

Հեռաձայն 31487 — Փոստարկղ 3166

որ օժտուած է տոպազեայ մեքենայով, արագաձիգ մամուլով եւ հայերէն տառերու ճոխ տեսակներով

ԽՆԱՄՈՒԱԾ ԳՈՐԾ – ԱՊՍՊՐԱՆՔՆԵՐՈՒ ԱՐԱԳ ՅԱՆՁՆՈՒՄ ՄԱՏՉԵԼԻ ԳԻՆԵՐ

ԶԳԵՍՏԵՂԷՆԻ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԱԼՑԱ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԲՈՒՐԴԷ ԿԵՐՊԱՍՆԵՐ

ԵՒ

ԶԱՓԻ ՎՐԱՑ ԿԱՄ ՊԱՏՐԱՍՏ

ՃԱՇԱԿԱԻՈՐ ՀԱԳՈՒՍՏՆԵՐ

ՎԷՅԿԱՆ ՓՈՂՈՑ

ՊԷՅՐՈՒԹ

ՀԵՌԱԶԱՅՆ 29640

Միջին Արեւելքէն, Եւրոպական երկիրներէ, Ամերիկայէն եւ ընդհանրապէս արտասահմանէն

ՓԱՐԻԶ

այցելող Հայերը, եթէ կ'ուզեն կնոջական ամենավերջին նորաձեւութեան վերաբերեալ որեւէ գնում կատարել, թող անպատճառ այցելեն

Կ. ԳԱԶԱԶԵԱՆ

COUTURE

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՆՈՐԱՁԵՒՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԸ
ՕՓԷՐԱՅԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿԻՆ ՎՐԱՅ

17, BOULEVARD DES CAPUCINES, 17

CAFÉ DE LA PAIX

աշխարհահռչակ սրճարանին ճիշդ վերեւը

Հեռաձայն – OPEra 80.34 եւ 00.25

CLAIRE COMTE

Հաստատութիւնը միշտ կը հետեւի տարւոյն բոլոր եղանակներու ամենավերջին նորաձեւութեանց եւ հետեւաբար ի վիճակի է պատրաստելու ամէնէն թեթեւները եւ նուրբ ճաշակի տէր Տիկիններն ու Օրիորդները, ամէն ժամանակ:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԸՆՏԻՐ ԿԵՐՊԱՍՆԵՐ
ԱՆԹԵՐԻ ԿԱՐՈՒԱԾՔ ԵՒ ԱՆՄՐՑԵԼԻ ԳԻՆԵՐ
ՁԱՓԻ ՎՐԱՅ ԱՊՍՊՐԱՆՔՆԵՐՈՒ ԱՐԱԳ ՅԱՆՁՆՈՒՄ

ՊԱՆԴՈԿ

ՕՄԱՐ ԽԱՅԵԱՄ

ՊԷՅՐՈՒԹ - ԼԻԲԱՆԱՆ

ԺՈՐԺ ՓԻՓՕ ՊՈՂՈՏԱՅ (ՀԱՆՐԱԿԱՒՔԻ ԿԱՅԱՆ ՌԸՆՕ)

ՀԵՌԱՁԱՅՆ 43097 ԵՒ 42857

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆ

ՄԻՀՐԱՆ ՄԱՄԲՐԷԼԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐԳԻ ՊԱՆԴՈԿ

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՆԳՍՏԱՒԷՏ 60 ՍԵՆԵԱԿՆԵՐՈՎ

ՀԵՌԱՁԱՅՆ՝ ԻՒՐԱՔԱՆՉԻՒՐ ՍԵՆԵԱԿԻ ՄԷՋ

ՅԱՐԿԱԲԱԺԻՆ՝ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՍԱԼՈՆՈՎ

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՃԱՇԱՐԱՆ — ՊԱՐ ԱՄԵՐԻՔԷՆ

ԷՐ ՔՈՆՏԻՍԻՈՆԷ — ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՋԵՌՈՒՑՈՒՄ

ՎԵՐԵԼԱԿ — ԿԱՐԱԺ

ԾՈՎԱՅԻՆ ԳԵՂԵՑԻԿ ՏԵՍԱՐԱՆ

ԵՒ ՄԱՆԱՒԱՆԴ

ԱՐԱԳ ԵՒ ԱՆԹԵՐԻ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Կը յանձնարարուի արտասահմանէն Պէյրութ եկող մեր բոլոր հայրենակիցներուն

ՁԵՐ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԹԱՐՄ ՍՈՒՐՃԸ
ՊԷՅՐՈՒԹԻ ՄԷՋ ՍՏԱՅԷՔ ՆԱԽԸՆՏՐԱԲԱՐ

CAFÉ
DES
GOURMETS

ՀԱՆՐԱԾԱՆՕԹ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՈՒ ԿԵԴՐՈՆՆԵՐԷՆ

Սուբ էլ Ֆրէնճ — Հեռաձայն 31709
Հաուզ Սաաքի — Հեռաձայն 27396

«Քաֆէ տէ կուրմէ»ի լաւորակ սուրճը կը ծախուի նաեւ
ՕԴԱՋԵՐԻ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՏՈՒՓԵՐՈՒ ՄԷՋ

Թարմ կը մնայ երկար ժամանակով եւ կրնաք ի հարկին
ԻՒՐԵՒ ՆՈՒԻՐ ղրկել ձեր հեռաւոր սիրելիներուն:
ԱՅՍ ՍՈՒՐՃԸ ԱՆՄՐՑԵԼԻ Է ԻՐ ՀԱՄՈՎ ՈՒ ԲՈՅՐՈՎ

ԱՆՑԱՓԻՐ, ՎԻՋԱ, ԵՒԱՅԼՆ

Անցափիր հանելու, վիզաներ ապահովելու, բնակութեան արտօնագիրը առանալու կամ երկարաձգելու, արտաքսմանէն ազատուելու արտօնութիւն առանալու եւ ասոնց նըման տաղտուկ պատճառող ձեւակերպութիւններէն միանգամ ընդ միշտ կ'ազատիք, եթէ դիմէք

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՋԱՔԸՐԵԱՆԻՆ

որ կը վարէ անօրէնութիւնը ճամբորդութեան գրասենեակի մը եւ որ ամէն ատիթով կը պտուի ձեր արամադրութեան տակ եւ արագօրէն կը վերջացնէ ձեր գործերը, այլեւ կը պահէ ձեր ճամբորդութեան տոմսակները, ապահովելով ձեր տեղերը օդանաւերու կամ չոգենաւերու մէջ:

Ինչ դժուարութեանց որ ալ հանդիպիք, մտաբերեցէք Յովհաննէս Ջաքըրեանը: Հեռաձայնեցէք իրեն

27051 ԵՒ 39170 ԹԻՒԵՐՈՎ

Գրասենեակի հասցէ.— Condoghouris et Arghiris, Rue de Port, Immeuble Marius Ged, — Beyrouth: Հեռագրական հասցէ ALKIS — Beyrouth: Փոստարկղ 2398:

ՕՐՈՒԱՆ ՆՈՐԱՁԵՒՈՒԹԵԱՄԲ

Եւ մեքենայի վրայ բանուած ամէն տեսակի

ՊՐՈՏԸՐԻՆԵՐ

Ինչպէս նաեւ Ներվիւրներ, Փլիսէներ, Ալն. կը պատրաստէ

Ա Ր Շ Ա Կ

Պրոտըրին, մեծ խնամքով եւ ճաշակով

ՄԱՏՋԵԼԻ ԳԻՆԵՐ ԵՒ ԱՊՍՊՐԱՆՔԻ ԱՐԱՓ ՅԱՆՁՆՈՒՄ

Հ Ա Ս Ց Է

ԱՐՇԱԿ ԳԱՄՊՈՒՐԵԱՆ

Պասլ Իտրիս, Ռիֆատ Սոլի փողոց

ճակատին «Քաֆէ տու Պրեզիլ»ի շէնքին մէջ, Ա. յարկ

Հեռաձայն 3 9 1 7 0

ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ «ԼՈՅՏ» - ՊԷՅՐՈՒԹ

ՄԿՐՏԻՉ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆԻ

Կը կազմէ ամէն տեսակ պիրքեր, նկարի եւ երգացանակի ալպոմներ, հաւաքածոներ, եւլն.

«Ամէնուն Տարեգրքի» հատորները, որոնք սկիզբէն ի վեր կազմուած են այս կազմատան կողմէ, լաւագոյն պայմաններու տակ, թէ՛ ինչպիսի՛ խղճամտութեամբ, վարպետութեամբ, մաքուր եւ անսխալ, այլեւ ճիշդ պայմանաժամին հասցնելու յանձնառութեամբ կը կատարուի աշխատանքը այս կազմատան մէջ:

ՈՐԵՒԷ ԳԻՐՔ ԿԱԶՄԵԼ ՏԱԼԷ ԱՌԱՋ
ԱՅՑԵԼԵՑԷՔ ԱՅՍ ԿԱԶՄԱՏԱՆ

Հասցէ՝ Պէյրութ, Սինէլֆիլ, Արապաճ թաղ

Հեռաձայն՝ 61·173

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Նախ քան հատորիս ընթերցումը, կը խնդրուի սրբագրել՝ անուշադրութեամբ սպրդած հետեւեալ կարեւոր վրիպակները.—

Էջ		Տող	Սխալ	Ուղիղ
71	վարէն	3	անչեհեր	անվեհեր
102	վերէն	12	ան–	Ան–
123	»	15	ծանօթ ուսուցիչ	ծանօթ վաճառական
194	վարէն	15	քահան	քահանան
237	»	4	Դիտնականի	Երաժշտագէտի
280	»	12	Ամսաթերթ	Երկամսեայ
289	»	7	քանի	քանի մը
296	»	5	Եր վերջապէս	Եւ վերջապէս
346	»	8	Աղնուութեանդ	Աղնուութիւնդ
346	»	1	դմիջաւուրին	դմիջաւուրը
362	»	17	տեսնուին	տեսնուի
371	»	17	կայ	կան
381	վերէն	8	կեղը.	Շրջանային
384	»	19	Բարեզործական	Բարեզործականի
455	»	13	ստամոքսէ	ստամոքսի
576	վարէն	1	կեղը.	Շրջանային
577	»	1	համակիր	անդամ
611	»	8	Ս. Աթոռին	Ս. Աթոռի
611	»	7	հաւատացեալներու	հաւատացեալներուն

ՃՇԴՈՒՄՆԵՐ

Ֆրանսերէն թերթը, որմէ արտատպում մը ըրած ենք 143րդ էջին վրայ, սխալ դրած է, թէ Պանք Օթոմանի հերոսները Մարսէյլէն ղրկուեցան Միացեալ Նահանգները (վարէն 3րդ տող). անոնք ղրկուեցան Հարաւային Ամերիկա (Պուէնոս Այրէս), հակառակ Մելին–Հանոթոյի թրքասէր ֆրանսական կառավարութեան այն խոստումին, թէ պիտի ղրկուին Նիւ Եորք:

= Էջ 557ի մէջտեղի հատուածը՝ «ճամբորդութեան վերջին հանդրուանը», եւլն. պէտք է կարդալ նոյն էջի «Իր երկրորդ առաքելութեամբ» բառերով սկսող առաջին հատուածէն անմիջապէս յետոյ:

= Էջ 616ի վարէն 11րդ տողի սկիզբի երկու բառը աւելորդ է եւ պէտք է ջնջել:

ՄԵՐ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Նորէն ու նորէն կը խնդրենք Ամերիկայի մեր բաժանորդներէն դրամ չղրկել մեզի Փոստ–Օֆիսի Մընի Օրտըր–ով, այլ նախընտրել միշտ դրամատնային կամ անձնական չէքը միայն: Պատճառն այն է, որ Մընի Օրտըր–ով ղրկուած ամէն դոլար, ըստ լիբանանեան Փոստ–Օֆիսի սակին, կը դանձուի արժէքին մէկ երրորդի կորուստով:

ՏԱՐԵԳՐՔԻՆ ԲԱԺԻՆՆԵՐԸ

1. Մենք եւ մեր ընթերցողները . . . . . էջ 7 – 16
2. Գրական աշխարհ . . . . . էջ 17 – 120
3. Հայ կեանքը երէկ եւ այսօր . . . . . էջ 121 – 200
4. Արուեստի աշխարհ . . . . . էջ 201 – 236
5. Հայաստան . . . . . էջ 237 – 258
6. Մեր Գաղութները (Ֆրանսահայ Գաղութը) . . . էջ 259 – 440
7. Կէս – բժշկական . . . . . էջ 441 – 458
8. Սարէն – Ձորէն . . . . . էջ 459 – 482
9. Երդիծանք – Ծիծաղ . . . . . էջ 483 – 508
10. Անցքերը անցնեալ տարեշրջանին . . . . . էջ 509 – 580
11. Մահագրութիւն . . . . . էջ 581 – 614
Ցուցակ . . . . . էջ 615 – 628
12. Օրացոյց – Տօնացոյց . . . . . էջ 629 – 633
Ծանուցումներ . . . . . էջ 634 – 640

ՏՊԱՐԱՆ ՖՈԹՕ ՓՐԷՍ

(Նախկին Հայ Կաթողիկէ Տպարան)

որ ունի տողաչար մեքենայ, ինչպէս նաեւ
լինքնապոծ եւ պարզ մամուլներ

ԿԸ ՍՏԱՆՁՆԷ

հայերէն, արաբերէն, ֆրանսերէն եւ անգլերէն
պէրքերու, թերթերու եւ առեւտրական այլ
գործերու ճաշակաւոր եւ մաքուր տպագրութիւնը:

ԱՐԱԳ ԳՈՐԾ ԵԻ ԴԻՒՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ԳԻՆԵՐ

Հասցէ — Place Debbas — Imm. Wakf Arm. Cath. — Beyrouth
Հեռաձայն՝ 27330

Տարեգրքս տպագրութիւնը վերջացաւ 3 Ապրիլ 1959ին
Տողաչարի վրայ չարչ Անդրանիկ Զայլեան
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՖՈԹՕ ՓՐԷՍ» ՏՊԱՐԱՆԻ – ՊԷՅՐՈՒԹ
Նկարները պատրաստուեցան՝ դիմելով Յովսէփ Գարճեանի կողմէ
կազմարար՝ Մկրտիչ Տէմիրճեան

Տարեգրքի խմբագրատեսչության հասցեն
GARO KEVORKIAN
B. P. 2453
Beyrouth - Liban

ԳԻՆԸ 20 ՖՈՒՄԱՆ